

Kawawaŋgalen Tâtâ Alakŋaŋ

Nabak New Testament

1988

**Kawawangalen Tâtâ Alakŋaŋ
Nabak New Testament**

This Bible is copyrighted by Wycliffe Bible Translators (Wycliffe.org) and is printed with permission by the Digital Bible Society (dbs.org) for non-commercial use.

This Bible is available for free download in a variety of digital formats at dbs.org/bibles.

Matiyu	4
Mak	42
Luk	67
Zân	111
Nembayelen Muluwin	141
Loma	179
1 Kolin	199
2 Kolin	217
Galesia	230
Epesa	237
Pilipai	244
Kolosi	249
1 Tesalonaika	254
2 Tesalonaika	258
1 Timoti	261
2 Timoti	266
Taitas	270
Pilimon	273
Ibulu	275
Zems	289
1 Pita	294
2 Pita	300
1 Zân	303
2 Zân	308
3 Zân	309
Zudas	310
Kie Kienok	312

Matiyu

Matiyu ek Zisas Kilaisiyelen nembanjane 12 ke njen ek ma kwitnang njen Liwai makumtemien. Âpme ek Loma gapmangalen mânep takis titi an mamtan. Yan bamgat Zisasiyag ombempeme egat nembanjag kwage. Matiyo egañ buñam zapat kapi Zuda ikñangag amñaneyet kuye. Âpme Zuda am ekñenag an Kawawañag ombempepeñag egañ sakwep koti ekñengalen Amobotnangin tatagalen keyet nâwien. Zuda ekñenag Ibulu zeli-naset an keyet kwitnang Mesaya makuip ma Glik ekñengalen zeleset Kilais makuip. Âpme Zuda ilinangalen Amobotnang Zisasiyag kopmangeen ekñenag nâme am belakñag beyeyepmti ekñengag tunguwinan mamti kwitnang kwitnang meletnang mme ekti nâmtetem mbienangut an kapi Kawawañag amñene yomengatnang gilik zemindatitiyelen an penang ke ku nâmkipewien. Matiyo egañ buñam zapat kapi Zuda am ekñen Zisas ek Mesaya penang ke nânâyet meluwan kumindaye ma Zuda am ilinangalen Amobotnangin zemâtâtindaye. Keyepmti Matiyuag Zisas Amobotnang koge keyet zemsalang beye ma egañ kegogak zet zapat notnang Kawawañgalen Zet Itnangag zetik mimiñag Kawawañag ek ikñag ombempeme ninmagen toge keyet meluwan kapiyet mge. Ma zet itnangag Kilaisiyag kokotnangalen zet zapat zenzeñag ke penang sokbeye. Âpme Matiyuag zet zapat njen Kilaisiyet zemâtâtâtñag keyet keñan nin Kawawañgalen mange tusumti mama mimi dolakñag Zisasiyag nâmtikñag min ke mâti mimiyet meluwan mgeen tungupman 5gatnang 7 kapi main. Zet notekñag teman kapigogañ Matiyuyelen buñam zapat keñan talip:

1:1–2:23 Zisasiyet yeñsokñane ma sokbembenangalen zapat

3:1–12 Zân an tu zululut egañ mulup mge

3:13–4:11 Zisasiyag tu zulut delang zeme Sadangag koti Zisas tetimae mge

4:12–18:35 Zisasiyag Galili msalen Zet Zapat Dolakñag zemkawang beye

19:1–20:34 Zisasiyag Galili msat pemti Zudia msalen moti mulupman mge keyelen zezapatnang

21:1–27:66 Zisasiyag Zelusalem mka teman moti manepeme kume gakikiñangalen zet zapat

28:1–20 Zisasiyag gakikiengatnang wapme nembanjaneñag ekbien

Zisasiyet yeñsok guluk galakñane sokbemkobien ekñengalen kwilin

(Luk 3:23-38)

¹ Am mange njen mange njen sokbem kotnepeme Zisas ek Abalaam ma Dewit egegat iñsokñit penang sokbeye.

² Âpme Abalaamgat nemuñag Aisak sokbeye. Aisakgat nemuñag Zekop sokbeye.

Âpme Zekowag nemuñag Zuda ma meniñane notnang indambege.

³ Âpme Zudayet nemuñanet Pelesmak Zelamak sokbewun. Egetgat mamit Tama.

Âpme Pelesiyet nemuñag Eslon sokbeye. Eslongat nemuñag Lam sokbeye.

⁴ Âpme Lamgat nemuñag Aminadap sokbeye. Aminadapgat nemuñag Nason sokbeye.

Nasongat nemuñag Salimon sokbeye. ⁵ Âpme Salimongat nemuñag Boas sokbeye. Egat manang Leap.

Âpme Boasiyet nemuñag Obet sokbeye. Egat manang Lut.

Âpme Obetgat nemuñag Esi sokbeye.

⁶ Âpme Esiyet nemuñag Dewit ke amobotnang sokbeye.

Dewit ¹ egat nemuñag Solomon sokbeye. Egat manang ke itnangag Yulayayet imbiñag.

⁷ Âpme Solomongat nemuñag Liaboam sokbeye.

Liaboamgat nemuñag Abaisa sokbeye.

Abaisayet nemuñag Esa sokbeye.

Esayet nemuñag Ziosapat sokbeye.

⁸ Ziosapatgat nemuñag Olam sokbeye.

Olamgat nemuñag Yuzaya sokbeye.

⁹ Âpme Yuzayayet nemuñag Zotan sokbeye.

Zotangat nemuñag Eas sokbeye.

Easiyet nemuñag Esekaya sokbeye.

¹⁰ Âpme Esekayayet nemuñag Manase sokbeye.

Manaseyet nemuñag Amon sokbeye.

Amongat nemuñag Zosaya sokbeye.

¹¹ Âpme Zosayayet nemuñag Zekonayamak ekñen meniñane notnang sokbemâbien. Kan keyet Babilon msalen Zuda am indomti indatimti mebien.

¹² Ekñenag met Babilon msalen met tabien ke Zekonaya nemuñag Sialtisel sokbeye.

Âpme Sialtiseliyet nemuñag Salababet sokbeye.

¹³ Âpme Salababetgat nemuñag Abayut sokbeye.

Abayutgat nemuñag Elayakim sokbeye.

Elayakimgat nemuñag Eso sokbeye.

¹⁴ Âpme Esoyet nemuñag Sedok sokbeye.

Sedokgat nemuñag Ekim sokbeye.

Ekimgat nemuñag Elayut sokbeye.

¹⁵ Âpme Elayutgat nemuñag Eliesa sokbeye.

¹ Dewilang imbi ke kambu wage. ² Samuel 11.

Eliesayet nemuñan Natan sokbeye.

Natangat nemuñan Zekop sokbeye.

¹⁶ Âpme Zekopgat nemuñan Zosep sokbeye.

Zosep egan imbiñan Malia wage.

Âpme Malia egan maneti Zisas ambege. Nin eget kwitnan Mesaya kukuyelen. Ningalen zeleset Kawawañan Zisas ombempeme nin yomengatnan timkwatndendeyet an sokbein.

¹⁷ An sokbemkwebienen kalakumann manje tuk kapigok benak. Abalaamagengatnan Dewitmagen kwadelañ peinen an manje sokbemkwapme 14 kogok beye. Ma Dewitmagengatnan Babilon msalen mka katikñan indatmebienen kogogak an manje 14 sokbewien. Ma Babilon mka katiknañgatnan Kilasmagen kwazinen kogogagak an manje 14 sokbewien.

Zisas Kilais sokbeye

(Luk 2:1-7)

¹⁸ Zisas Kilais sokbeye keyet yañan kapigok penañ tazin. Mamañ kwitnan Malia. Egat apmanñ Zosep ewe an zapatnan etañ zempeme igak igak manepemalu Emetak Teñanñ menok mme Malia ek namba kambakmak tage. ¹⁹ Kegok mme an zapatnan Zosep ek mama mimiñan dolakñan manjeyepmti keñanñegak kapigok otrñange, "Neñ zetnanñ sosok zema sakambuk temañ tiseingat belak buzak katipemti mebap." Kegok nñange.

²⁰ Kegok mimiñan nñamti manepeme Amobotnanñ galen ensel ñenanñ mulugen sokbemsamti kapigok dunduye. "Zosep, geñ Dewitgat guluk galakñan, imbindi Malia wawagat yayanñ ku msenik. Namba kambakmak tazin ke Emetak Teñmagengatnanñ. ²¹ Namba atam mbe kwitnanñ Zisas kuwanik. Kwit keyet yañan, Eganñ ikñanñ amñane yomengatnanñ indatim kwabe."

²² Kwitnanñ kwitnanñ sokbeye ke golanñ zenze an ñenanñ ewenñan Amobotnanñ Kawawañgalen Zet Itnañanen kapigok zeye, ke penañanñmak bembeyelen sokbeye,

²³ "Nñaip, imbi nembip ñenanñ namba kambakmak tati namba ambebe. Âpme anemba keyet kwitnanñ 'Immanuel' kuwep. Immanuel kwit kapiyet ningalen zeleset yañanñ Kawawañanñ main."

(Aizaya 7:14)

²⁴ Âpme Zosewanñ mulugengatnanñ wati Amobotnanñ galen ensel egalen zetnanñ gawepumti Malia mkanñan wati moge. ²⁵ Mobunañgut awembiñ mama ke ñen ku mambun. Belak imbiñanñ kekenemuñ penañ tetimti manepeme namba ke sokbeme Zosewanñ kwitnanñ Zisas kuye.

Kasup kwakwatnasetgatnanñ amobotnanñ nñanñinmanñ Zisas eksâgât timat kobien

2 Elot ek amobotnanñ mame kan keyet Zisas Beteleem mkaen Zudia msalen sokbeye. Âpme kan keyet kasup kwakwatnaset an notnanñ Zelusalem mkaen kwati am pigok indayañkwesiwien, "Zuda am ingalen Amobotnanñ alakñanñ sokbeye. Ek mka deset tazin? Nin msatnanñ beñan daengatnanñ okak sokbem-

beyelen wenzim busatnanñ ekti pedondom sesewatpesâgât takotnup."

³ Kegok zeme amobotnanñ Elot ma Zelusalem mka toñanñ ekñenanñ ilinsakwep zet ke nñamti endilipewien.

⁴ Âpme Elot eganñ sâpe sâpe bumbu an ñenanñ ma zii zet zikat indanda an ekñen ondekindemti pigok indayañkwesiye, "Kilais pe msat deset sokbembeyet zenzenañ ze? Zeme nñane."

⁵ Âpme ekñenanñ kapigok dunduwien, "Beteleem mkaen Zudia msalen sokbewe. Golanñ zenze an ñenanñ kapigok kuye,

⁶ 'Beteleem mka Zudia msalen tadik geñ Zuda am ekñenanñ mka tototnanñ yek. Mka ñotekñanñ temañ. Geñmagen An ñen temañ sokbemti Israeal aminne indikdamuñ mbe."

(Maika 5:2)

⁷ Zet kegok zeme nñamti Elot eganñ an ekñen beñangatnanñ kobien ekñen ke buzakset indamandamti wenzim zukñan sokbeye keyet yañanñgat indayañkwesime yañanñ dunduwien. ⁸ Dundume nñamti, Beteleem mkaen meeegat nñamindemti pigok zeye, "In meti winderañ mti aikti kot nñagât zeme nñamti neñ kegogak meekti pedondom samti sesewatpesap." Dñasuki kogok zemindeme mebien.

⁹ Amobotnanñanñ kegok diindome toti meti selen mepme mkanñan wenzim ekbien keyanñ ewe ñenanñ bemindap meti Zisasiyanñ mka wenje keyet dukñan wenzimanñ kaliñanñ atam tage. ¹⁰ Âpme ekñenanñ wenzim ekti keñ oloñen igagen mbien. ¹¹ Mti mka keñanñ moti namba ma mamañ Malia idikti namba pedondom samti zemsesewatpewien. Mti milawat bongisiñin mâtâtî gol ma kwitnanñ kwitnanñ sesikñanñ dolakñanñ tosanñanñ temañ ke timti taolet msawien. ¹² Âpme Kawawañanñ kieset zemkulumindemti zeye, "In Elotmagen set mebepiñ." Kegok zemindeme set ñenieset meti msalinalan patañ zewien.

An Temañanñ Zisas namba okak anñalanñpeye

¹³ Ekñenanñ gilik zem mepme An Temañgalen Ensel Zosep mulugen sokbemsamti pigok dunduye, "Geñ wati imbi nembandi idatimti Izip msalen meti nñalen zetgat damuñ manepeme neñ zemañgut nñamti kobep. Nñanik, Elot ek namba timati aikti kusât tazein."

¹⁴ Zeme Zosep eganñ tambuyet penañ wati imbi nembanñanñ time Izip msalen kunzuñ mebien. ¹⁵ Kwitnanñ kwitnanñ kegok sokbeme Amobotnanñanñ golanñ zenze an ñeniyet zet zeme nñamti meluwanñ pigok mge ke penañanñ sokbeye,

"Nemun Izip msalen met manepeme neñ kumtetima gilik zemti kobe."

(Hosea 11:1)

Elolanñ zeme namba okak sambe indomâbien

¹⁶ An kasup kwakwatnaset kobien, ekñenanñ Kawawañanñ zemâtâtîndame nñamti set butnaset mepme amobotnanñ Elot eganñ tapme beme pigok nñange, "An ekñen pi tetimnemti butnaset melo." E nñamti ñenanñ penañ zime an kobien ekñenanñ nup kan

zut keyet keñan sokbeme ekñenanj zeme nånge keyepmti kasa kuku an zemindeme Beteleem mkaen meti mka isikñan eyo tokwati anemba okak nup kanñin zut ma keyet kandañan tozin ekñen indome delañ zemâge. ¹⁷ Âpme kan keyet golañ zenze an Zelemaiañan zet pigok zeye ke penañan sokbeye.

¹⁸ "Lema mkaen Zuda msalen kwisak temañ sokbein. Nemañine sambe penañ gakiñpme keyepmti Israeñ nema mamine ekñen sume delañ zeme am ekñenanj keñin mme sewakñan bembeyet olalip."

(Zelemaia 31:15)

Zosewañ imbi nemañan indatimti gilik zemti koge

¹⁹ Zosep imbi nemañan ekñen ewe Izip msat mame amobotnañ Elot gakiñe Amobotnañgalen ensel ñenan kie Zosep pigok dunduye, ²⁰ "Geñ milawat weyañ bemti imbi nemandi indatimti Israeñ msalen ewe melit nema kume gakiñiyet giñginj mamtan elak gakiye."

²¹ Âpme Zosep egañ imbi nemañan idatimti Israeñ msalen ewe kobien. ²² Gilik zem koti Zosewañ zet kapigok nånge. Akeleas ek bipmañgat munduman amobotnañ tati amobotnañ mulup Zudia msalen ke met tapm zeme kiñgaga, yañgut mulugen Kawawañan zet dundume nãmti Galili msaleset meti mka ñen kwitnañ Nasalet ke met mamtemien. Kegok mme golañ zenze an ekñengalen zet ñen pigok tazin ke penañan sokbeye.

"Am ekñenanj, 'Nasalet an,' zewep."

(Aizaya 11:1)

Zân tu zululut an egañ mulupmañ yañbeye

(Mak 1:1-8; Luk 3:1-18; Zân 1:19-28)

3 Kan keyet Zân an tu zululut egañ Zudia msalen msat tungupman sokbemkawañ bemti mulupmañ yañbem mmambe am zet pigok diindoye, ² "Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama keyañ kot indaombem tazingat in yomgalen set bekañan bee peme tapme keñin gilik zeit." ³ Zânma-gen golañ zenze an Aizayayanj muluwañ pigok mge ke penañanmak bein,

"An ñenanj msat tungupman kwizet kapigok takuin, 'Amobotnañgat setnañ weyañme dolakñan ma kwetetepmañ bemti tapme kobe."

(Aizaya 40:3)

⁴ Zân ek kâlâpmañ kamel zupmañan weyañan mmamtan ma bitim ñen pemanen zam mamtan. Meuñan didikñan gatnañ bizik tuñan ma gwidek ke etañ nimti mamtan. ⁵ Âpme am sambe Zelusalem mka temañmak mka isisikñan ekñen Zudia am ondekti ma Zodañ Tu nembet timat butnañ butnañ Zânma-gen kopmãti ondekbien. ⁶ Mti yomin zemsokbeme Zânañ Zodañ tuyen tu zulutindeye.

⁷ Âpme Palisi ma Sadusi ekñenanj kegogak tu zulusâgât kopme kapigok diindoye, "In nombeyelen alikñan. In kapi Kawawañan yominan gat dopmañ mutumindasâgât tapm ke walabep bein? Yek penañ. ⁸ In mama mimi dolakñan mme keyañ in yomengatnañ keñin gilik zewien ke sokbemkawañ bewe. ⁹ In keñi-

nan kapigok ku otnãit, 'Nin Abalaamgat insokñane manup keyepm Kawawañan ku zemndowe.' Neñ pigok diindoma nãit, zet ke belakñan etañ. Kawawañ egañ zenak beme ke ñep zeme nanañ ekñen kapiyañ Abalaamgat alikñane bewiek." ¹⁰ Kegok zemti zet zapat sesepmañ ewe tusum pigok zeye, "An ñen ek nãmk-ijpepeñanmak bewe ke tep katnañ maelikzin keboñ. Âpme an nãmkijpepeñepiñ bewe ek tep sinañ memun bemti matozin sepem keboñ mme ek kapupme tewen ziwe.

¹¹ Neñ in yomengatnañ keñin gilik zeme tu etañ manzulutindeyap yañgut bamnan an kosâpm ek Amobotnañ temañ wendañbeñan kosâpm. Neñ an tototnañ penañan; ek keboñ ke neñ bukeboñan elewat temañ timpema ñep ku bewe. Egañ ikñan Kawawañgalen Emetak Teñ mulupmañ tep manzinok yom zime kwetetepmañ mambein kemak temakwep zulutindeye. ¹² Egañ omkakilili takasetnañmak takozinañ wit omkakilimti mwapme tâgâyañ kumti sekñan mange ñen ma wit penañ manje ñen bewe. Mti wit penañ time mkañan mowebe sekñan ulume tep katikñan monzimti manzimopmambe. Keyet yañan am nãmk-ijpepeñinmak time manjeñen mopme am nãmk-ijpepeñinpiñ time manje ñen mobep."

Zânañ Zisas tu zulutpeye

(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22)

¹³ Kan keyet Zisas egañ Galili msalen Zodañ tuyen meti Zân egañ tu zulutpeyeyelen nãmti koge. ¹⁴ Âpme Zân nãme nukñan beme dunduye, "Neñ keboñgat eneyet kot tazenik? Geñ keboñan neñ zulutnemane ñep benak."

¹⁵ Zeme Zisasiyañ zet kapigok gilik zem saye, "Geñ alak yayanj pematalak. Kawawañan mulup zet teñ penañ gaingapmti gawepusenik." Kegok zeme Zânañ nãmti tu zulutpeye.

¹⁶ Âpme Zisasiyañ tu zuluti kwapme keyegak kululuñan ñandeme Kawawañgalen Emetak Teñan sasakandenombe nemoñ bemti ekmagen toge.

¹⁷ Âpme kululuñengatnañ zet ñen kapigok sokbeye, "Kapi nanañgat Nemun penañ; egat nãmtikñan omba penañ manãmpayap. Neñ ek ombempewangapmti am yomengatnañ indati kwabe keyet oloñen miap."

Sadañan msat tungupman Zisas yañan mim ege

(Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)

4 Âpme Emetak Teñan Zisas msat tungupman Sadañan tetipeyeyelen nãmti watmeti ² Zisasiyañ mame kasup 40 ma tambumbu 40 maneti tu meuyet penañ gakiwaleletgalen mge. ³ Âpme Sadañan ekmagen koti zeye, "Neñ Kawawañan gat Nemañan' kok manzenik keyepmti ke penañ manik beme zemane nanañ kapiyañ meu sokbeme ñep nsenik."

⁴ Kegok zeme Zisasiyañ kapigok dunduye, "Kawawañgalen zet meluwañ itnañanen kapigok kukunañ tazin,

'Amnañ kenjin tu meuyet etañ bemti ku mamayelen. Yek penañ. Zet kwep kwep Kawawañmagengatnañ kozin ke kenjinan mkipmañ bembeyelen.'

(Zii Zet 8:3)

⁵ Kegok zeme Sadañan Zisas naman wati Zelusalem sesewat mka temañ dukñan wapmotati ⁶ kapigok dunduye, "Geñ Kawawañgat Nemunañ manik beme kapiyetnan palam towepmane zet meluwañ ñen kapigok tazin ke nânik,

'Kawawañan enselñane ekñengat belinan geme ekñenañ belen gatam topme nanzañan sedi ku aañ-galen.'

(Sam 91:11-12)

⁷ Zeme Zisasiyañ kapigok dunduye, "Yañgut Kawawañgalen zet meluwañ itnañanen zet ñen kapigok kukuñañ tazinegek,

'Kawawañ Amobotnañdi yañañ ku mim ekbanik.'

⁸ Kegok zeme Sadañan kalañ teepmañ ñengat watmotati msat sambeyelen kwitnañ kwitnañ dolakñañ sepem igak igak ke zikat samti zeye, "Geñ pedondom namti dundum namane kwitnañ kwitnañ sambe ke ekdik beke gâlen belen bepema damuñ mmambanik."

¹⁰ Âpme Zisasiyañ kapigok gilik zem zeye, "Kawawañgalen zet meluwañ itnañanen zet ñen kapigok kukuñañ tazin,

'Kawawañ Amobotnañdi etañ pedondom samti dundum sawanik ma ek kwewetañ sisiliñ msamti mambanik.'

(Zii Zet 6:13)

Sadañ, geñ nemti met."

¹¹ Kegok zeme Sadañan pemti mege. Âpme Kawawañgalen ensel ekñenañ koti mukulem mpewien.

Zisas Galili msalen meti mulupmañ yañbem mge

(Mak 1:14-15; Luk 4:14-15)

¹² Zân mka katikñañ peme tapme Zisasiyañ zapañañ nâmti Galili msalen mege. ¹³ Mti egañ Zudia msat peme tapme Galili msalen meti mkañañ ñotakñañ Nasalet ke met tabi tabi mineti peme tapme naman Kapaneam mkaen mege. Mka ke Galili tunduamak msat zut Zebulanmak Naptalai keyet sokñañik ke matatan. ¹⁴ Kegok mme golañ zenze an Aizaya egañ Kawawañgalen Zet Itnañanen zet ñen kapigok kukuñañ ke katikñañ beye,

¹⁵ "Am Zebulan msaleset ma Naptalai msaleset mamaip ekñenañ Galili tundua lemunañ temaneset mamaip. Am Zuda mañgeen ku sokbemberañmak lumañti kileñ mamaip. Sambe beke tambusosok temañ keñañ mamaip ekñenmagen busatnañan sokbembindawe. Am waleletgat zapañañ mamaip ekñen kemagen busatnañ sokbembeyelen."

(Aizaya 9:1-2)

¹⁷ Kan keyet Zisasiyañ Zet Zapat Dolakñañ zemti am kapigok yañbem diindoye, "Kawawañgalen zemâtâtât-gat katnanen mamayelen kan ilak kolapgat yomengatnan kenjin gilik zeit."

Zisasiyañ nembrañane zulak zulak kapi yañbemti idatiye

(Mak 1:16-20; Luk 5:1-11)

¹⁸ Âpme kasup ñeniyet Zisas egañ Galili Tundua keyet nelum palen mepmambe an zut dapmeniñ idige ñen Saimon egat kwitnañ ñen Pita ma datnañ Endulu. Egelan tunduaen elengolamit pemti tapmambun. Egegat muluwit ñotekñañ añañala titi. ¹⁹ Eget ke idikti zeye, "It kopmalu neñmak meti neñ naman am indatitiyelen mulup ke neñmak tusumti indandayelen zikat idawap." ²⁰ Zeme keyegak elengolamit mee pemalu tapme Zisasmak tusum mebien.

²¹ Âpme belaknik meti an dapmeniñ ñen ewe idaige Zems ma meniñañ Zân. Eget Zebediyet nembrañanet. Biwitmak wañañinan tati elengolamin taweyañmambien. ²² Idikti Zisasiyañ idakumtetime elengolamit mee ma biwit pemti Zisasmak tusum mebien.

Zisasiyañ am sambe sek zawatmak weyañindeye

(Luk 6:17-19)

²³ Âpme Zisas ek Galili msat toweti sesewat mka kataran mototi am Zet Zapat Dolakñañ diindomti Kawawañgalen zemâtâtât-gat katnanen mama keyet zapañañ diindoye. Mti am zawalin sepemañ igak igak ke mme alik bemâbien. ²⁴ Kegok mme kwit zapañañ Silia msalen palakñañ beme nâmti am zawat sepemañ igak igak sek sindemak ma we bekañañinmak ma gakim wat gakim wat mamip keboñ ma selin belin selauñañ ekmagen indatim kopme weyañindemâge. ²⁵ Âpme Galili msalengatnañ ma Dekapolas mkaengatnañ ma Zelusalem mkaengatnañ ma Zudia msalengatnañ ma Zodañ tu nembet daeset am mañge temañ penañ ondekti ekmak tasât mebien.

Zisasiyañ kalañan am Zet Zapat Dolakñañ diindoye

⁵ Zisasiyañ am sambe penañ indikti kalañ dukñañ mot totapme nembrañanyañ met egat kandañanen totapme ² Zet Zapat Dolakñañ kapigok zemzikat indaye,

³ "Am ilinañgat yominañgat nâme kemberñ mambein ma ilin kenjin mtoti mamaip ekñen oloñen mip ma bamgat ekñen keyañ mundum kululuñen toñañ bewep.

⁴ Am yominañgat keñañan Kawawañ masumsaip ekñenañ oloñen mip. Am ekñen ke Kawawañan yomin katipeme keñañ sewakñañ penañ mambein.

⁵ Am ilinañgat sekñin mamtolip ekñen ke oloñen mip. Ekñen ke Kawawañgalen zemâtâtât-gat katnanen mama aikbep.

⁶ Am mama mimi teñ Kawawañan indandayet windeñañ mamip ekñen oloñen palen talip. Bamgat Kawawañan winde igagen penañ indawe.

⁷ Am olat olat palen mame mañdamukulem mimindep ekñen oloñen palen maip. Ekñen ke Kawawañan sepem kwep kegogak mimindawe.

⁸ Am keñjinalen yom Kawawañaj katikpepeñaj ekñen oloñen palen maip. Am ekñen keyañ kululuñen moti Kawawañgat zimoseñaj eksâip.

⁹ Am kalalañaj mme keñj kwep mambeip an ekñen ke Kawawañaj keñj mme oloñen palen talip. Bamgat Kawawañaj, 'Nemunambanne,' zemindewe.

¹⁰ Am Kawawañgat zikatnan teñj mame notnañaj nâmbekam bemindemti sisipeñpeñ mti maindop ekñenañ oloñen palen maip. Ekñenañ kululuñen mundum ke met tiwep.

¹¹ In neñmak tusumti mame keyepmti amnañ zet mgasik diindomti zet dâsuki bemzenze sambe seknjanan bemzemti sisipeñpeñ penañ mamimindeip. ¹² In maneti nukñañ maindaip keyepm oloñen mit. Wa ke in etañ yek. Golañ zenze an eweñan tipman baen mamkwabien ekñen sisipeñpeñ sepem kegogak mimindamkwabien keyepm webeit tosañin kululuñen gwaen motiwep.

In am ekñengalen dalañ ma lam keboñ bemti tabep

(Mak 9:50; Luk 14:34-35)

¹³ Msalen am mamaip ekñenmagen mama mimiñin dolakñañ dalañ keyet sepemnok beme mambep. Dalañ ke yañaj kapigok, dalañaj meuyen pemann meu mme tikñañ mambemâzin. In dalañnok kwati am mama mimiñin mme tikñañmak beme amnañ nâmtikñañ mbep. Âk dalañaj tikñañ maasekin sepem kegogak in nâmkijpepeñin asekmâbe beme in Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ ku mâbep. Egañ zemindeme zupman toweti sakamañ dalañ bekañaj timtati selen time mepme amnañ mekoti selañ maim enzenjip in sepem keboñ bewep. ¹⁴ Amnañ lam koñjemti menzimañ dukñañ ku makwalapeip. Ekñenañ lam koñti munduman sosok bempeme tapme am mka keñan matalip bee mbusatnañ mambemindein. In sepem kegok kawañj sutnan tati am msat sambe mbusatnañ bemindeme ekñen Kawawañgalen zapat sokbewep. Mka ñande temañ ñen kalañ sutnan belak kawañan tapme kwileki ñenañ ku mautukekin. ¹⁶ Keyepmti in mama mimiñin dolakñañ lamnok ke belak peme kawañan busatnañaj busatnañ bem talep keyepm am ekñenañ busatnañin ke ekme dolakñañ beme ekñenañ ingat Biwin kululuñen tazin sesewatpewep.

Zisasiyañ zii zetgat yañaj kapigok zemâtâzin

¹⁷ In zii zet ma golañ zenze an ekñengalen zet ke aseksâgât kolap nâgât kegok ñen zewiegat. Neñ zet ke aņgososoyelen yek. Zii zet keyet yañaj penañ zemzikat indasât koban. ¹⁸ Neñ penañ diindoma nâit, msat ma kululuñ tazin katañ zii zelañ wemti mulupmañ mbe ma zii zet mulupmepiñ belak ku tabe. Ke penañajmak etañ bemâbe. ¹⁹ Keyepmti am ñenañ zii zet belaknik bugan aņgosop ma notnane zikat indame zii zet aņgososoyelen min an ke ek Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama ke ku map. Naman am ñenañ zii zet gawepumti notnañne ke mimiyyet zemzikat indawe egañ Kawawañgalen zemâtâtâtgat

katnanen mama keyet keñan mambe. ²⁰ Neñ pigok diindoma nâit, ingalen zii zet gawepum mama keyañ zii zet zikat indanda anmak Palisi ekñen bugan meti sebemindesem. Yek bein beme in Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama ke keñan ku tabep.

Am notn ñenzinziñ msan keyañ kumann gakin bein

²¹ Yeñ sokñineyyet zet kapigok diindondañaj, 'Geñ am ku indomane gakiwep. Am ñenañ kegok mbe beme zet muluwen motabe.'

(Kisim Bek 20:13)

²² Zet ke penañ keyañgut neñ tusumti pigok diindoma nâit, Am ñenañ notnañ ñenzinziñ msawe beme an ke zet muluwen wati mebep. Ma ñenañ notnañ zemkwelat kuwe beme an ke sesewat mka temañgalen an damuñ ekñengalen ondedagen onzempewep. Ma ñen egañ notnañ ñen, 'Kopa belakñañ penañ,' dundumti mtopewe beme an keboñ ke teziñ ñandañgat zapat bewe.

²³ Keyepm geñ Kawawañ sesewatsasâgât meti naman kapigok nâmbanik, 'O neñ notn kaindeyañ nâgât nâmbekam bemañaj tazin.' ²⁴ Kegok nâmbanik beme geñ gilik zemti ekmagen meti nâmbekam bembenjiz zemkwetepmañ mtingut kot sesewatpewanik.

²⁵ Kegogak geñ nodi ñengalen kwileki ñen dopmañ sasayet zemti mbanan yañ sasapiñ mane pemane egañ geñ zet muluwen gati mebe beme geñ zet muluwen ewe mobopiñ selen mepmambe nodi kemagen sakwep meti zelit weyañbalup. Kegok ku mbanik beme nodi keyañ sakwep moti zet muluwen geme zet tiyape yape mmane zet nânâyelen an keyañ tipdak kutum ekñen zemindeme ekñenañ kot gatamti met mka katikñañ geme towebanik. ²⁶ Neñ penañ diñgoma nâmbak, geñ ke tatneti belak penañ ku tobanik, nodañgalen dopmañ mutumane delañ penañ zemngut tobanik.

An ñengat imbiñajmak set buzak mamayelen zetgat yañaj alakñañ

²⁷ In Kawawañgalen zii zelañ pigok mandiindome nâip,

'In am ñengalen imbi ma an eyak mti set buzak ku indatmambeip.'

(Kisim Bek 20:14; Zii Zet 5:18)

²⁸ Zet ke penañ keyañgut neñ naman tusumti ingat pigok diindoma nâit, an ñenañ ñengat imbiñaj keñanen eksegat mti egañ imbi ke menzem wawagat keñaj etañ otnâmbe beme egañ ilak zii zelañ an notnañgat imbiñajmak ku weweyet zewenn kelak imbi kemak wep. ²⁹ Keyepmti zikadi ñenañ bekanaset gate-timti mesât mbe beme geñ kwenzempemane mebe. Mineti geñ zikadi zuzulak tagame maneti teziñ ñandañ towebanikgat kwenzempemane mebe. ³⁰ Bedi ñenañ yomeset gatetimti mesât mbe beme geñ atumti pemane mebe. Mineti geñ bedi zuzulak tagame maneti teziñ ñandañ towebanigat ñen elengemti pemane mebe. Yañaj kapigok, kwitnañ kwitnañ bekanaset

gatetimti mesât mme katikpemane tapme mamaset pembedan ke mobanik.

Awembiñ ku kalalangalen zet yanñal alakñañ
(Matiyu 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18)

³¹ Kawawangalen Zet Itnañañ pigok zemti mkwabi-en, 'Nen ek imbiñañ katipesâgât nâin beme meluwan aseppepelyen kumti, "Asegeyap," zempeme mametan.'

(Zii Zet 24:1-4)

³² Yanñut neñ alak ingat naman pigok diindoyap: An nen imbiñañañ an nennmak set kileñ kumame egañ nâmbempemti imbiñañ belak etañ asekpewe beme an keyañ yom temañ penañ mbe. Imbi keyañ apmañ ewe tapme egañ meti an nen wabe beme imbiñañañ set kileñ imbi keboñ bein. Ma an nenañ imbi apmañ asekpemti main ek ke wabe beme an keyañ set kileñ an keboñ bein.

Kwitnañ nengat kwitnañ kumti zedi ku zemkatik bewanik

³³ Yenşokñine zet kapigok diindondonañ ke nâip, 'In zet zemkatikbembe Amobotnañ egat kwitnañ kuwep beme e ewe ku asekbep. Ke gawepuwep.' Yanñut in kwileki nen zemkatik besâti msatgat palen kumti manzemkatik beip. ³⁴ Kegogapm neñ naman ingat pigok diindoyap, zelin zemti ku bandim mbep. Kululuñ ek Kawawangalen mundum totatat kululuñgat kwitnanen kumti ku bandim mbep. ³⁵ Msat e Kawawangalen setnañgalen wetnañ bemti maim tazin keyepm msat kwitnañ kumti ku bandim mbep. Zelusalem ek Amobotnañ temañgalen mka temañ keyepm Zelusalem kwitnañ kumti ku bandim mbep. ³⁶ Sepem kegogak winderin ku tazin keyepm in ñokñinan bem zemti zemkatik bembe e kegogak ku mbep. ³⁷ 'Yek' beme nâmti, 'Yek,' zewanik. 'Penañ' beme nâmti 'Penañ,' zewanik. Zet nânâpiñ kileñ bandim mimipiñ; zet penañ etañ manzemmambanik.

Dopdop ku mimiyelen zet
(Luk 6:29-30)

³⁸ Zet nen kapigok zenzenañ ke nâit, 'Nen egañ zikadi âtâgeme geñ dopmañ egalen âtâpewanik ma nenañ zedi kume etume geñ dopmañ egalen kumane etuwe.' ³⁹ Keyañgut neñ naman pigok diindosowap, am nenañ in kwileki nen myuñgumindawe beme in naman sepem kegogak ku msawep. Ma am nenañ neñgumdi nembet taiwe beme naman in gilik zemti neñgumin nembet sawep. ⁴⁰ Ma am nenañ geñmak kasa kasa mti zet nânâ mkañan gapmesât min beme sakwep penañ zelit weyañselup. Mti egañ gâgât tosa zet mgamti, 'Kogok nasenik' zeme geñ mukulem mti bugan moti sawanik. ⁴¹ Ma am nenañ geñ gati milawatnañ timti selen belatnik mebegat zekañkañ mgawe beme geñ naman ekmak sasukwep mebanik. ⁴² Ma am nenañ kwileki nengat olati wekumgame geñ ku bamkumpewanik zein keyet katan nâmpewanik.

Kasandineyet gogot mimindewanik
(Luk 6:27-28, 32-36)

⁴³ Zet nen kapigok zenzenañ ke nâip, 'Geñ nodi gogot mpewanik ma kasandi kasa mpewanik'. ⁴⁴ Keyañgut neñ naman ingat pigok zeyap, In am kasañine ekñen gogot mimindewep ma am sisipenpen mamimindaip ma maindoip ekñengat nâmti Kawawangat dunduwep. ⁴⁵ Kegok mti kululuñ Biwinangat nemunambañane penañ bemti mambeb. Egañ ikñañ kasup bempeyeyañ am pembedan ma bekañan ilinsakwep mambusatnañ bemindein. Ma map kegogak am teñ ma yominmak ekñengat temakwep mme matozin. ⁴⁶ In am notnañ ekñenmak gogot palen mamaip ekñen etañ taolet mimindamti mambeb. Kegok mbep beme ke Kawawangat keyet dopmañ ku indawe. An takis mânep titi bekañan mamaip ekñenañ nolineyet sepem kegogak mamip. ⁴⁷ In am nolin ekñenmak notn notn mti zezapat mamip beme keyañ sepemañ igak penañ ku bein. An Kawawangat ku nâmk-iñpeip ekñenañ sepem kegogak mamip. ⁴⁸ In Biwin kululuñen egañ teñ main kegogak teñak mamambep.

Am indamukulem mimiyelen zet

⁶ In Kawawangalen mulup dolakñañ notnañ mti keyet nâmti am sambe ekñengat zikalinan sekñin mmobep beme kululuñ Biwinangat keyet dopmañ ku indawe.

² Keyepmti in am nen kwileki neniyet olapme kwileki nen saip beme keyet zapatnañ zemti sekñin ku mmobep. Am notnañ sek mmobot mamip ekñenañ sesewat mkaen ma ondedak mundumen tokwati amnañ sekñin mmobogat nâmti mulup miminañ keyet zapatnañ manzemelip. Neñ pigok diindoma nâit, am ekñen keboñ ke muluwinañgat tosañan eweñanak msalen kapiyegak matime delañ zein. ³ Sepem kegok tazingapmti in am nen olapme kwileki nen mukulem mpewep beme mulup mbep keyet zapatnañ nolin penañ sokñañ tabe ke ku nâmbep. ⁴ In belak kogok enzililiñan ke peme tapme Biwinangat kwitnañ kwitnañ enzililiñan maekzin egañ ke ekti muluwin dolakñañ mbep ke ekti keyet tosañan indawe.

Dundunduyelen zet
(Luk 11:2-4)

⁵ In dundusâgât an sek mmobot maip ekñenañ mamip kegok ku mbep. Ekñenañ sesewat mkaen ma ondedak mundumen belak motati dundume am ekñenañ indiktemtem mimindendeyet nâmti kegok mamip. Neñ penañ zema nâit, am ekñen keboñ ke tosañan ilak kapi matime delañ zein. ⁶ Keyepmti in dundusât nâmti mkañan keñan mot sekek tati Biwin enzililiñan main ekmagen buzak dundum sawep. Âpme Biwin kwitnañ kwitnañ enzililiñan eknâm maminang keyet dopmañ in-

I Takis mânep titi an ekñen an bekañan. E yanñal kapigok, ekñenañ takis mânep katnañ bemberañ sebempemti kambuñanmak matip.

dawe. ⁷ In dundusâti belak zet omaiñ maiñ sambe mti ku dunduwep. Dundundu keboñ ke am Kawawañ ku manâmkiñpeip ekñenañ dundunin teepmañ penañ mamip. Ekñenañ pigok manâip, 'Zet sambe zem toto kwakwat mmann ñep nâminde sem,' zemti mandunduip. ⁸ Keyañgut in ekñenañ mamip kegok ku mbep. In Biwinañgat ewe dundundupin mme egañ in kwitnañ kwitnañgat olalip e eweñanak egañ nâmtap-menğut in mandunduip. ⁹ Keyepmti in kapigok zemti dunduwep:

'Ningat Bipm,

Geñ kululuñen mamanik. Nin gâgât kwidi mmotnuwen kogogak am sambeyañ mrobotgat dundunup. ¹⁰ Geñ kot nin am sambe ndadamun mi. Kululuñen gwaen gâlen zetgat kandañan mamaip sepem kegogak nin msalen piene gâlen zedañgat kandañan mamayet nin diñgoganup. ¹¹ Geñ alak tu me u nnañgat weñnok niniyet ndasenik. ¹² Nin am ekñenañ myuñgum ndandañan makatikpenup sepem kegogak geñ ningalen yomm katikpe. ¹³ Yomgalen tetimae-maeyañ ndatime ku katikndewanik. Windendi ndamane bekananen ku towewanup.' ¹⁴ In amnañ yom mimindawien ke katikndewep beme kululuñ Biwinañ kegogak ingalen yomin katikpewe. ¹⁵ Ma in am ekñengalen yomin timame kululuñ Biwinañ kegogak ingalen yomin ku katikpewe. ¹

Meu niniyelen zemkulumpemti mamaipgalen zet

¹⁶ Ma in meu zemkulumpemti Kawawañgat dundum sesewatsasâgât sesewat mkaen mowetnik beme amnañ geñ meu zemkulumpenak keyet sepemdi ku ekbep. Ekñenañ ñenzimoselin amnañ eekgalen nâmti ku manzululip ekñenañ amnañ meu zemkulumpemti tapmamo nâmimindeyete kegok mamip. Neñ zet zeyawen kapi penañ ekñen ke tosañin tim delañ zewien. ¹⁷ In meu zemkulumpemti beme zimoselin zuluti ñoksiñin walabep. ¹⁸ Mti am notnañ ekñenañ in meu zemkulumpemti tapmaip ke ku nâmbep. Mme Biwin enziililiñan main egañ kwitnañ kwitnañ maekmâtâzinañ dopmañ indawe.

Zisasiñan milawat mobotnañ kululuñen tazin keyet zapat zeye (Luk 12:33-34)

¹⁹ In msalengalen kwitnañ kwitnañ sambe ku akumbewep. Msalen kapi milawat gagak makwazin ma etimbemti matozin ma papalañ ime bekanañ mambein ma kambu titiyañ mka kwaselemti matip. ²⁰ Yañgut in kwitnañ kwitnañ dolakñañ mamambep keyet Kawawañ oloñen mimindewe. Muluwin dolakñañ keyet tosañin kululuñen gwaen ikrñañ indawe ke bekanañ ku bewe. Ke kwawañ ku nimbe ma bekanañ ku bewe ma ku etim bewe ma kambu titi anañ ku tiwep. ²¹ In kwitnañ ñengat keñin penañ

¹ Kan notnañgat amnañ meu zemkulumpemti mamaip yañan kapigok: ekñenañ Kawawañinañgat dundum sasât ma sesewat-pepeyelen ma yomin zemkawañ bembeyete meupin mamti ekñen keyet otnânâ mulup nâmsemen msâgâti kogok mamip.

maindembein beme ingat keñin sekñin nâmamañin peme keyet palen mamepmatim tazin.

²² An ñen ek nâmamañan Kawawañmagen bemti mamain ek busatnanen mamaingapmti keñan ma sekñañ busatnanen talip. ²³ Mme an ñen ek nâmamañan Kawawañmagen ku mambein an ke tembusosogen mamain kegok zenzeyelen. Keyañgut, 'Neñ ñep Kawawañ mâti mamti naman kwitnañ kwitnañ msatgalen kogogak timambap,' an keyañ kogok zein beme ek tambusosogen penañ tazin.

²⁴ An kwewetanañ amobotnañ zut egetgalen sisiliñ mulup ñep ku mamin. Ek ñen gogot mpemti ñen egat keñañ yeeñañ mambein. Mti ñenmagen met wetekumti ñen bamkumpewe. In kegogak Kawawañgalen mulup ma mânep milawatmak mama eget temakwep idapepebemti ku mimidadayelen.

²⁵ Keyet neñ zema nâit, mamañinañ mobotnañ penañ bein, tu meuyañ mobotnañ penañ ku bein. Keyepmti sekñinañgalen tu me ma sâkmelakandunğat yayañ ku mbep. ²⁶ In tedukñañ gwaen gwasem-belembete indigit. Age ekñen keyañ yayañ ku mamip. Ekñenañ mmonde onde ma timondakti mka milombiñinanen ku mambeip. Yañgut Biwin Kululuñen gwaenengatnañ etañañ maaikindame manip. Âpme Kawawañgalen nânâen age ekme tototnañ mambein ma in mobotnañ keyepmti Kawawañan indikdamun mam keyepm yayañ mimipin. ²⁷ Ma am inmagen-gatnañ kwiyañ yayañ mti ikrñañgat mamañan nup kanañ butnañ ñep tusumti manak? Am ñenañ kegok ñep ku mnak keyepm yayañ mimipin.

²⁸ Âpme in kwilekiyet sañgum melakandunğat yayañ penañ mamip? In tep belaalik msalen wein ke indigit. Ekñenañ ilinañgat sañgum melakandunin ma mulup ku mamip. ²⁹ Yañgut keyet neñ diindoma nâit, Solomon ek mânep milawatnañ temañmak ma miak miakñañ dolakñañ yañgut tep belaaligat katnañan mamiagip keyet katar ku miage. ³⁰ Âpme kwan ekñenañ alak taliwan sejen lalamba kumann memun beme tewen mambumannzin. Ke Kawawañan ikrñañ elimiakñin mamiakindein. Âpme egañ in sañgum melakandu ñep aik indaweyete yayañ ku mseip? In nâmkijpeperin âlâgâlâk, ma? ³¹ Keyet in yañbemti tu meu ma sañgum melakandu desetgatnañ timambanup zemti yayañ mimipin. ³² Ke am Kawawañ ku nâmkijpeip ekñenañ nânâñin keyet bempemti matalip. Keyañgut Biwin kululuñen egañ in kwitnañ kwitnañ ekñen keyet olalip ke ñep nâmindein. ³³ Keyepmti in naman keñin sekñin ketalasime Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama keyet kandañan mait ma Kawawañgalen zetnañ kandañan mamengut keyet palañanen tu meu sañgum melakandu ke indawe. ³⁴ In sejen zigok sokbewe zemti kulun kalun mimipin. Sejen ninmagen zigok sokbewe ke Kawawañgat betnañ tazin keyet msasa kwepgat nukñañ Kawawañ wekumann ndamukulem mme gapuwanup.

Am n̄ngat zemkuku ku mbep

(Luk 6:37-38, 41-42)

7 In am n̄ngat mama mimiñinangāt sakwep penāñ ku manāmbemindemambep. Am zemindowep beme Kawawañañ in bam zemindowe.

2 Keyet in am zet zem indondo mbep beme Kawawañañ in zem indowe. Ma am kwitnañ kwitnañ mimindawep, sepem keyegak Kawawañañ naman in mimindawe.

3 Geñ eneyet nodangāt zikatnan kakalak isikñañ tazin ke ekti naman gitañgalen zikadan tep pañañ tazin ke ku eknāmâtâtnik? **4** Tep pañañ gitañgalen zikadan tapme ekpenti geñ zigoset nodangāt pigok zemane n̄ep bewe, 'Geñ nāmame zikadan kakalak tazin ke tim gewi?' **5** Geñ an nambalamdi zut, gitañgalen zikadan tep pañañ ke n̄eñañ timpemti bamgat ek-mâtâti nodangalen zikatnan kakalak timpemane n̄ep bewe.

In Kawawañgalen zetnañ am nânâyet wisat mamiwen ku diindowep

6 In kwitnañ kwitnañ kambuk Kawawañgalen zenup ke tam ku ketalasim indame tamañ timti walelip. Ekñeñañ kwitnañ kwitnañ keboñ ke selañ maim enzeñip. In kegogak Kawawañgalen zetnañ am nânâyet wisat mamiwen ku diindowep."

Dundundu mimiyelen set katnañ

(Luk 11:9-13)

7 Zisasiyañ dundundu mimiyelen nām̄ti bemzenze zet tuk kapi zeye, "Kawawañgat dundum same kwitnañ kwitnañ indawe. Ma timamat mulup mti penañañ aikbep. Ma n̄ande kesañ kume set kwaselemti kwitnañ kwitnañ indawe. **8** Mandunduiwañ kwitnañ kwitnañ matip. Matimaliwañ penañañ maaigip ma n̄anda kesañ makuip ekñen sekekek kwaselemti kwitnañ kwitnañ maindain." **9** Dundunduyelenak n̄en kapigok zeye, "Ma inmagengatnañ am n̄eñañ nembanañ meuyet yañkwesime, nanzañ ku masain. **10** Ma aṅgalayet yañkwesime nombe kukñañbeñ ku masain. **11** In am bekañañ penañañgut nembanañ kwitnañ kwitnañ dolakñañ maindaip. Âpme Biwin kululuñen ek An dolakñañ penañ. In dundume kwitnañ kwitnañ dolakñañ penañ indamukulem mimiyelen indawe.

Notnmak totatatndangalen set ten̄gat ten̄

12 Âpme in amnañ zigok mimindandayet manāip keyet katarñ in ekñen n̄eñañ mimindawep. Zet keyañ Mosesiyelen zii zet ma golañ zenze an ekñengalen zet sambe pendemtazin.

Sekekek gikñañgat bemzenze zet

(Luk 13:24-27)

13 Teziñ n̄andangalen sekekek ke gâlâñañ ma ke mebegalen set tazin ke temañ ma kwetetepmañ keyepm̄ti am sambeyañ ke mât̄i mamelip. Mama

katikñañgalen sekekek ke gikñañ ma set ke isikñañ. Âpme am isikñañ buganañ set ke mât̄i mamelip. Neñ ingat sekekek gikñañ ke mebegalen nām̄tikñañ miyap.

Golañ zenze an dâsuki ekñengalen yañin

(Luk 6:43-44)

15 Golañ zenze an dâsuki sekñin sipsip sek nembon naman keñin tam kukñañbeñ penañ nembon. Ekñen keboñ keyepm̄ keñin miñyunguwepgpm̄ keñin ekdamuñ mbep. **16** Mama mimiñin mme in ekñengat yañañ n̄ep ekmâtâbep. Ke n̄en tepgat bem zesowap kapigok. N̄añ zupmañañ penañ niniyelen ku peme tot-nak. Saṅgaleleyañ kegogak sam penañ ku peme tot-nak. **17** Ma tep pembenañañ penañañ pembenañ maelikzin ma tep bekañañañ penañ bekañañ maelikzin. **18** Tep pembenañañ katarñ bekañañ sokbembe ke ku maelikzin ma tep bekañanen penañañ pembenañ ke ku maelikzin. **19** Keyepm̄ tep n̄en penañañ dolakñañ ku elikme antimti tewen mambumenzin. **20** Sepem kegogak in golañ zenze an dâsuki ekñen mama mimiñin ekti yañin indikmâtâbep.

21 Ma am notnañañ manzeip, 'Amobotnañ, Amobotnañ,' ekñen ke ilinsakwep kululuñen ku mebep. Bien kululuñen egalen zet mañgawepuip ekñenañ etañ keñan mebep. **22** Am sambeyañ kan delañ zenzeñañ Kawawañañ zemindome notnañañ nâgât kapigok dinowep, 'Amobotnañ, Amobotnañ, nin gâlen mañgeengatnangapm̄ Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ diindowenn, ma gâlen zetgat we bekañañ sambe indap-mâbenn ma mulup sambe mbenn.' **23** Kegok zeme neñ kapigok diindowap, 'Neñ ingat ku nāmâtâtindeyap. In bekañañ mimi. In sebemâlit.'

Am nânâñañmak ma am seoñ

(Luk 6:47-49)

24 Am n̄enañ zetn kapi nām̄ti gawepuwe, ek an nânâñañmak keboñ. An keyañ mkañañ msat kaliñañ walage. **25** Walapeme tâgâ lumun temañ ma map tuñgwam temañ kwati mka butem olapme katikñañ bemti tage. Mka msat kaliñañ walalatnañgapm̄ti katikñañ bemti tage. **26** Ma am n̄enañ nâlen zet nām̄ti ku gawepuwe ek an seoñ keboñ. An seoñ keyañ mkañañ señ n̄okñañ palen walage. **27** Wala tatnepeme tâgâ lumun temañ kwapme tuñgwam temañ kwati msat temañ tawalat metnepeme mka señ semuñti mmege."

28 Zisasiyañ zetnañ sepem igak igak zemdelañ zeme kan keyet am ekñenañ Zet Zapat Dolakñañ zenzeñañgat nām̄temtem penañ mpewien. **29** Egañ zet zapat dolakñañ zeye ke sepemañ ekñen zii zet am diindondo nembon yek. Egañ am zet diindoye ke Kawawañgalen windemak zeye.

Zisasiyañ an n̄en liñgit satnañmak weyañpeye

(Mak 1:40-45; Luk 5:12-16)

8 Zisasiyañ kalañangatan tot̄i mepme an imbi mañge temañañ mâpmebien. **2** Âpme an n̄en liñgit satnañmagañ Zisasiyet kandañañ kot pedondom

samti kapigok zeye. "Amobotnañ, geñ nâgât liñgit satnañ mmane ñeluluyelen nânik beme ñep weyañnesenik."

³ Zeme Zisasiyañ betnañ sekñanen timekti zeye, "Nâmgeyappgpm liñgidi ñeluk!" Zeme keyegak sekñañ liñgit sambe ñelumâge. ⁴ Âpme Zisasiyañ añañoo zet kapigok dunduye, "Nânik, geñ zet zapat kapi am ñengat ku zemanen nâmbep. Geñ belak esemteñ met sekdi sâpe sâpe bumbu an zikat samane wiliñgisem. Ma bam sâpe sâpe bumane ke Mosesiyañ eweñañ zeyenok mmane am sambeyañ nâme gâlen liñgit satnañ ñelup ke ekbep."

Sisiliñ nemba ñen zawatnañ mme alik beye

(Luk 7:1-10)

⁵ Âpme Zisas egañ Kapeneam mkaen memopme Loma gapmangalen kasa kuku an ñeñañ ñeñañ ekma-gen meti mukulem mpepeyet zeye, ⁶ "Amobotnañ, nâlen mulup an zawat temañ penañ ma wesiy penañ bemti sindem temañ nâmti mkaen etañ tawen."

⁷ Zeme Zisasiyañ zeye, "Neñ kotingut weyañpesap."

⁸ Kegok zeme kasa kuku an ñeñañ egañ zet dopmañ kapigok gilik zem zeye, "Yek, Amobotnañ, neñ kwileki pembedañ nnañgat nâlen mkaen kosenik? Geñ belak kapi tatingut zet etañ zemanen alik besem. ⁹ Neñ gâlen yañdi nâmtâlâp. Gâlen zedi winderñañber keyepmti gayañkwesima mulup ann kapi tati ñep zemanen alik besem. Eneyet neñ amobotnañ ekñengat kandañinan talap, ma nâgât kandañnanen kasa kuku an maip. Âpme ekñenmagen ñengatnañ ñen, 'Met,' zempema mamezin ma ñengat, 'Kot,' zema makozin ma mulup angat, 'Mulup ke mi,' zema mamin."

¹⁰ Zeme Zisasiyañ zet ke nâmti nâmtemtem msamti am mâti mebien ekñen zet kapigok diindoye, "Neñ penañ diindowi, an ke Zuda mangeen ku sokbemberñañ kapi nâmkijpepeñañ temañ. Israel am manje tunjuwinangatnan an nâmkijpepeñin keboñ penañ ñen ku aikban. ¹¹ Neñ ingat kok ke zema nâit, am sambe Zuda mangeen ku sokbemberñañ msat katan kobep ekñañ Kawawañgalen mundumen kululuñen Abalaam, Aisak, Zekop ekñenmak tati tu meu nimwianbep. ¹² Kawawaññañ Israel am manje ingat kululuñen mebegalen ombemindeye keyañgut ilin bamkumpewien keyepmti ekñen sambe penañ tambusosok keñañ toti sek sindemgat zelinañ añañalikme si zemzu zemsu mbep."

¹³ Kegok zemti kasa kuku ñeñañ kapigok dunduye, "Geñ mkandanen mepmane nâmkijpependangat penaññañ sokbemgasemin." Âpme mulup an kan keyegak penañ alik beye.

Zisasiyañ an imbi notnañ zawalin mme alik bewien

(Mak 1:29-34; Luk 4:38-41)

¹⁴ Âpme Zisasiyañ Pitayelen mkaen moti Pitayet tanañ imbi zawat sek kikip temañ weme ege. ¹⁵ Ekti betnanen timekme zawatnañ alik beye. Âpme imbi egañ wati Zisas tu meu bumsaye.

¹⁶ Âpme msat gasi tabeme am notnañ an imbi we bekañañinmak sambe indatimkobien. Âpme Zisasiyañ belak zeletañañ we bekañañin mâge ma am notnañ zawat sek sindemmak mme alik bewien. ¹⁷ Zisasiyañ kekok mme golañ zenze an Aizayayelen zet penaññañmak beye. Ke Aizayayañ kapigok zeye, "Egañ ningalen zawat weyañme delañ zewe."

(Aizaya 53:4)

Zisas mâti mamayelen zet

(Luk 9:57-62)

¹⁸ Animbi sambeyañ kot Zisas bembuluñ tapme egañ indikmâtâti nembanañeyet wañga mti nembu nembet mebegalen zeye. ¹⁹ Âpme mesâgât penañ mme zii zet zikat indanda ñeñañ Zisasiyet kandañan penañ koti zeye, "An zikat indanda, geñ deset mesât mmane neñ gapmâti mamambap."

²⁰ Zeme Zisasiyañ zet dopmañ kapigok gilik zem saye, "Neñ namâti mamayelen ñep yañgut nukñañ temañ penañ titiyelen. Zit ekñen enzuñinmakgpm ke mawep. Ma age ekñen mkañinmak yañgut neñ Angat Nemuñañ mka ma mundum weweyelen ku tatnain."

²¹ Âpme mamâpnamtemien ekñenmagen ñeñañ dunduye, "Amobotnañ, nâmnemane meti bipm zawañen tazin ya mmañema gakime mzilimtingut gilik ze kobap."

²² Zeme Zisasiyañ kapigok gilik zem dunduye, "Geñ bipdañgat nâmtemtem mimipiñ. Geñ nen napmât. Bipdi gakime nodine ku napmâlipgapmti ekñengat muluwin ke. Geñ pemane tapme kot namât."

Map tâgâ lumunañ Zisasiyelen zetnañ gawepuye

(Mak 4:35-41; Luk 8:22-25)

²³ Kegok zemti wañgaen mopme nembanañeyañ kekok moti mebien. ²⁴ Tapmetnepeme keyegak sawep map tâgâ lumun katikñañ penañ kume tundua mamañañ temañ penañ kumti tuyañ lenzimti wañga keñañ towepme wañgayañ tu keñañ towesât mge. Kegok mge kan keyet Zisasiyañ wañga keñañ meluk tawemañge. ²⁵ Âpme nembanañeyañ met butemti zewien, "Amobotnañ, tu keñañ towesât tapminupgat wat ndaagalañ nde."

²⁶ Kegok zeme egañ kapigok diindoye, "In eneyet kiñgagat temañ penaññañ indaikzin. In nâmkijpepeñinpiñ, ma?" Kegok zemti wati tâgâ temañ ma tundua mamañ zet diitdome sewakñañ bemti titokpiñ tabun. ²⁷ Kegok sokbeme nembanañeyañ ke ekti nâmtemtem mti zewien, "Ek an zibongapmti tâgâ temañ ma tundua mamañ egelañ egat zetnañ gawepulup?"

Zisasiyañ an zut we bekañañit mâtideye

(Mak 5:1-20; Luk 8:26-39)

²⁸ Âpme tundua kutumti met nembet daen Gadala ekñengalen msaleset met patañ zeme an zut we bekañañitmagañ ke koti aikbun. Egelañ am zaimengatnan koti kasa penañ mmalu am ekñaññañ kiñgati keeset ku mametemien. ²⁹ Âpme egelañ kwizet

Zisasiyan an njanngat nemujan gakikiengatnan mme wage

(Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)

¹⁸ Zisas ek bemzenze zet ke zemti tapme an damuj eget kandan kot pedondom samti zeye, "Namban alaknati kapi gakin keyepmti geñ gapmepma met tengumane ewe gilik zem wasem." ¹⁹ Kegok zemti mepme Zisas ma nemanane nin mâti mebenn.

²⁰ Tapmepmann imbi njan sipman nup kan 12 omba penan belak makwawetan. Keyan Zisas mâti meti egalen sâknan butnan etan atasâgât nânge.

²¹ Kenanjan kapigok otrâyê, "Sâknan etan atasap beme dolaknan besap."

²² Kegok nâmti Zisasiyelen saknan butnan atame Zisasiyan gilik zemti ekti zeye, "Ipm, nâmnuknan mimipiñ. Nâmkijpendimakgappm dolaknan benik." Zeme keyegak imbiyan dolaknan beye.

²³ Âpme Zisas egan metneti an damuj keyelen mka kenan mowege. Moweti eget mkaen am notnanjan si silik kwisak ma am notnangalen si zemsu zemsu nâyê.

²⁴ Ke nâmti diindoye, "In ilinsakwep wati towepmâlit. Imbi namba ek ku gaki; ek muluk tawen." Kegok zeme am eknanjan Zisas ekyenbien. ²⁵ Âpme indamâpme towepme delan zeme egan imbi namba gakikiñ taje mka kenan ke meti imbi namba betnanen atame wage. ²⁶ Âpme keyet zapananjan msat keyet kenan palaknan bemege.

Zisasiyan an zut zikalit beñan weyanideye

²⁷ Âpme Zisasiyan msat ke pemti mepme an zikalit beñan zut egelan ek mâti kwizet kwawet kwawet mti zewun, "Geñ amobotnan Dewitgalen aliknanjan, nigat kember bugan mi?"

²⁸ Zeme egan meti mkaen mowepme, an zulan kandan mowepmalu idayan kwesimti zeye, "Neñ zikalit weyanidendeyelen ke njan nâmkijpelup, ma?"

Zeme egelan zewun, "Amobotnan, nit nâmkijpempelup."

²⁹ Kegok zemalu Zisasiyan zikalit timekti zeye, "Nâmkijpepenjan penanjan nâlp kegok idaktimekma sokbemidak." ³⁰ Atame keyegak zikalit ekbun. Ekmalu Zisasiyan amgat ku zemsokbembeyet zemkulumidemti kapigok diindoye, "Nâlp, it keyet zapananjan am njan ku diindomalun nâseip." ³¹ Yanjut egelan zet ke nâmpemti zet zapananjan zemalu msat keyet kenan palaknan bemti mepmâge.

Zisasiyan an zetnepiñ weyanpeye

³² Âpme Zisasiyan mepme keyegak am notnanjan an zetnepiñ wati kobien. An ke we bekananjan mpeme zetnepiñ bemberjan. ³³ Zisasiyan we bekananjan mâpme mepme an egan zetnanjan zeye. Zeme am manja temanjan tabien eknanjan nâmtemtem mti zewien, "Israel msalen muluwan kebon njan ku sokbeme ekbenn."

³⁴ Palisi an eknanjan zewien, "We bekananjan ekngalengalen amobotnanjan mukulem mpeme we bekananjan taindampâzin."

Zisasiyan am indikti kember mge

³⁵ Âpme Zisasiyan mulup kegok ke mti mka temanjan isiknanjan mame delanjan zeye ma sesewat mka njan njan Kawawangalen zemâtâtâtgat katnanen mama keyelen Zet Zapananjan Dolaknanjan diindoye. Diindomti zawat lingit, sek sindemak mme dolaknanjan etan bewien.

³⁶ Âpme am manje temanjan indikti ekngat kenanjan kember penanjan beye. Eknanjan pambenanjan bembeyelen kenanjan yanjan mbienanjut mukulemin ku aikbien. Eknanjan sipsip damujinpiñ mamti kilerjan maip sepem kebonjan mambien. ³⁷ Keyepm nemanane ningat kapigok diindoye, "Kawangalengalen mulup sambe penanjan tazin âpme mulup an imbi sambe yek. Kwep kwewetanjan.

³⁸ Keyepmti in mulup tonjan dundum same mulup mimi an imbi aikindeme mulupmane sakwep mepmâbep."

Zisas nemananeyelen kwilin

(Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

10 Zisas egan nemanane 12 ndatime koti we bekananjan mâtindendeyelen ma lingit ma zawat sek sindem ke mmann yek bem indandayelen winde ndamâge.

² Namba 12 ningat kwitn kapigok:

Njanjan Saimon kwitnanjan njan Pita
ma yunanjan Endulu
ma Zebediyet nemujanet Zemsmak
Zân.

Ma Pilip
ma Batolomiyu
ma Tomas
ma neñ Matiyu itnanjan takis mânep titi an mamteman
ma Zems Alipiasiyet nemujanjan
ma Tadias
ma Saimon Zelot ^I
ma Zudas, Iskaliot mka temanjanjan. Eganjan mamotneti bamgat Zisas zemkuwe.

Zisasiyan nemanane mulup zet indaye

(Mak 6:7-13; Luk 9:1-6)

⁵ Âpme Zisasiyan nemanane 12 ningat zet zemeti zeye, "In am Zuda manje ku sokbemberjanjan msalen selanjan ku iwep ma Samalia ekngalengalen mka temanjan notnanen ku mebep. ⁶ Israel am manje eknanjan sipsip kebonjan galanjan zemti waleletgat zapananjan mamaip eknanjan magen tokwati Zet Zapananjan Dolaknanjan Penanjan diindom ⁷ meti kapigok zewep, 'Kawangalengalen zemâtâtâtgat katnanen mama inmagen sokbem tazin'. ⁸ Mti zawalin mme alik bewep ma gakikiñjanjan mme gilik zemti wabep ma

^I Kwit Zelot ke an manje Zuda eknanjan magenganjan an notnanjan kasanjaneyelen selin ma ekngat mânep takis mee bembeyet penjanjan mti ilinangalen yanjanjan yanjanjan ekngalengalen mama mimiyet eksempti mamtemien.

lingit sat mme ñalumâbe ma we bekanaj indamâtin-dewep. In winde mulup keboj mimiyet tonaj tonaj indandañgapmti mulup ke tosañepiñ mbep. ⁹ Mânep ma milawat notnañ ku timebep. ¹⁰ Ele ku tiwep. Sañgum melakandu sekñinanen tazin ke ñep. Setmundunđun ma tonje ku mbep. Amnañ kwitnañ kwitnañ taolet mimindawep keyepmti in naptalak mebep.

¹¹ Mka temañ ma isikñañ keyet keñan moti am ñe-nañ ekmak tatagat zemindatetime egalen mkaen metabep keyetnañ toti am notnañgalen mkaen selak selak ken ke ken ke ku mekobep. Mka indandañ keyet tabep. ¹² In amgalen mkaen moti, 'Keñ se-wakñañ alak inmagen tazin,' zeme ¹³ mka tonañañ tu meu indawe beme keñ sewakñañ ekñenmak weweyet zewep. Yanğut in amgalen mkaen meti, 'Keñ sewakñañ alak inmak tazin,' zeme ekñañ zemindewep ma ekñañ indaikti mka ma tu meu ku aik indawep beme Kawawañgalen keñ sewakñañ ku indawep. Keñ se-wakñañ ilinmak tapme mebep. ¹⁴ Âpme mka temanen mepme amnañ ku indamukume ma zelin ku nâmenğut zipelukñin señti ke ku gilik zem kobep. ¹⁵ Neñ penañ zema nâit, Sodom mka ma Gomola mka temanen am bekanajinangāt dopmañ titiyelen kanen Kawawañ dopmañ mtoti indaye yanğut mka keyelen am ekñen bekanajinangāt dopmañ mmoti mimin-dawe.

Am ekñañ Zisasiyelen mulup namba sisipenpen mimindawep

(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)

¹⁶ Nâip, sipsip tam zupmañ ekñengāt tunğuwinan zemindema melip keyepm in sawekwikwit keboj kakanemuñ tati weyañekmâtâti mambep mti sasakandenombe keboj sewakñañ mambep. ¹⁷ In kasañine ekñengāt eksemti mambep. Ekñañ indatimti met zet muluwen indewep ma sesawat mkañinan meindemti sindiwañ indowep. ¹⁸ Yanğut ke etañ yek. In nâgât nemanne maip keyepm gapman ma amobotnañ ekñenmagen indatimti mebep eneyet in nâgât kwizet buñam zemâtâbep kegogapm kegok mimindawep. Âpme in ekñengāt zikalinan ma am Zuda manje ku sokbemberañ ekñengāt zikalinan winderañ bempti Zet Zapat Dolakñañ zemkawañ bewep. ¹⁹ Ekñañ amobotnañmagen zemindome, 'Zet zigok zewanup?' zemti yayañ ku mbep. Kan keyet in zet zenzeyelen ke dembusekñinan bema in zet ke zewep. ²⁰ Kegok mimindame zet zewep ke ingalen zet ku be-we. Biwinangalen Emetak Tenaj zet ke keñinanen indame zewep.

²¹ Kan keyet datnañ meniañ zemkume gakiwe ma bipmañ nemuñ zemkumti kume gakiwe ma animbi nembayañ mamin biwin kasa mimindamti zemindowep. ²² Âpme in neñmak mamaipgapmti am sambe ekñañ ingāt nâme kañgañ bewe. Yanğut amnañ an ñen nâmkijpepemak sisipenpen msame egañ nâmkijpepenañ katikñañ atam tapmetneti gakiwe beme kan delañ zenzeñañ Kawawañ an ke ma-

ma kanzizit sawe. ²³ Ekñañ sisipenpen mme in katikpempti kunzunñti mka ñenen mebep. Neñ zet penañ zema nâit, in Isael mka sambe Zet Zapat Dolakñañ ku timek kopme delañ zeme Angat Nemuñañ neñ kobap."

Kwitnañ kwitnañ neñ mnambien keyet katar in mimindawep

²⁴ Zisasiyañ nukñañ keyet zet ñen ewe kapigok zeye, "Melañgañeñ an damuñ ku sebempenak. Ma sisiliñ nembayañ amobotnañ sebabpempti mobotnañ ñep ku manak. ²⁵ Kegogapm am ekñañ an damuñ msawien sepem keyet katar melañga ekñen nukñañ aikindame oloñen palen ku mambep. Âpme an damuñgāt kwitnañ Beelsebul kuwien beme sepem kegogak melañga ekñengāt kwilin bekanaj penañ kuwep.

²⁶ Ekñañ kegok mimindawep keyepmti in kasañineyet ku kiñgabep. Nanañgāt kwizapatn mpalakñañ beme amnañ nâmkawañ bewep. ²⁷ Neñ zet buzagen diindoma in zet ke tusumti diindoma sambeyet zempalakñañ bewep. Ma in zet buzagen nâmbien ke sambemagen zempalakñañ bewep. ²⁸ Âpme in am sekñin etañ kume gakime emetakñin ñep ku kukuyelen ekñen keyet ku kiñgabep. An ingalen emetakñin mene sekñin mene temakwep âtâtpeme teziñ ñandañ towebe winderañ tasain Ek ke Kawawañgāt ek etañ eksempem mambep. ²⁹ Keyepm kasañineyet kiñgagañ. In gwasembelembele indigit. Kawawañ indikdamuñ mam. Gwasembelembele ekñen belakñañ penañ. Ekñen tosañin isikñañ penañ titiyelen yanğut age ñen gakime Bienañ manâin. ³⁰ Keyağut Kawawañ ingāt nâme mobotnañ penañ mambein. ³¹ Keyepmti in kiñgagañ mambep. In tosañin temañ penañ keyepm Kawawañ indikdamuñ mme mambep.

An notnne Zet Zapat Dolakñañ Penañ zempalakñañ beme nolineyañ zemtoindewep

(Luk 12:8-9, 51-53, 14:26-27)

³² Am ñenañ neñ mmotnembe beme am ekñenmagen kogok manzein, 'Neñ Zisasmak tusu mayap,' kogok manzein beme neñ kegogak kululuñen gwaen Bipmañgāt zikatnan zemkawañ bempempti, 'Ek ningalen manjeen tusuye.' zewap. ³³ Yanğut ñen egañ am ekñengāt zikalinan zemkandabe beme neñ kegogak kululuñen Bipmañgāt zikatnan zemkandatpewap.

³⁴ Âpme neñ kululuñengātnañ inmak keñ kwep mamayelen ku toban. Neñ kululuñengātnañ toti Zet Zapat Dolakñañ Penañ indama in notnañ nâmkijpeme, notnañ ku nâmkijpep keyepm zet keyet in ilinak kalalañ tapmip.

'Bipnemuñ kalalañ tapmilup. Ma mam nembayañ kalalañ tapmilup. Imbiyañ naniñam kasa kasa tapmilup. ³⁶ Ma biwinmak kasa kasa tapmip.'

(Maika 7:6)

³⁷ In gogot temañ mamin biwinangtat ma nemunambañneyet ku mbep. Mama mimi keyañ tototnañ bewe. Âpme neñ nanangtat muluwañ toñañ nanangtat kwep nâme mamopmambe. Neñ nikme an tototnañ bema in nâgât keñ kwep penañ ku mamneip. ³⁸ An ñenañ neñ napmâbâgalen nâmti nukñañ puwe sepem neñ nukñañ puwan kekok. Ek tewen gakikiyet weyañ tabe. Nukñañ pupuyet ku weyayañ mti tabe beme egañ nâgât zapat ñep ku bewe. ³⁹ Am ñenañ msalen mañañ nâme mobotnañ beme mambe egañ mama penañ ku aikbe ma naman am ñenañ ek nâgât mti sisipeñpeñ mpeme napmâmamambe egañ gakimti mama kanzizitgat zapat bewe.

⁴⁰ An ñenañ mka keñan indatimti kwati dolakñañ mi-mindawe ke neñ egalen mka keñan natetimti kwati dolakñañ minewiek keboñ. Ke kekok Bien Kawawañgat mpewiek keboñ. ⁴¹ Ma an ñenañ mka keñan nâlen mulup mimi an indaikkwati wembe ke bamgat Kawawañgat tosanjit sepem kwep idawe. ⁴² Zet penañ zesowap, am ñenañ an nâmkîñpepamak tototnañ main egat tu teenañ bugan omsawe beme egañ mukulemañ isikñañ bugan keyet tosañañ tiwe."

**Zân tu zulutindende an egat nembrañane indeme
Zisasmagen mebien**
(Luk 7:18-35)

11 Zisasiyañ nin nembrañane 12 zet kekok zemzikat ndame delañ zeme pemann tapme, mka notnañ sokñañan Zet Zapat Dolakñañ Penañ zemzikat indamimiyelen mebenn.

² Âpme Zân tu zulutindende an ek mka katikñañan tati Kilaisiyañ mulup mge keyet zapatnañ nâmti nembrañane zemindeme meti, ³ Zisasiyet kapigok yañkwe-siwien, "Zânañ nâsâgât tapm keyet zemane nâne geñ Zânañ an Israeñ ninmagen kokogalen zeye ke geñ kapi ma ewe ñen?"

⁴ Zeme Zisasiyañ kapigok diindoye, "An zikalin beñañañ alak zikalin taegip, selin bekañañ set tapmaip, liñgilin temañañ alak liñgilin takñelun, wakñin kekekeñañ alak ekñañañ wakñin tatnâip, an gakik-inañañ gilik zem tawalip ma am towewenañ penañañ Zet Zapat Dolakñañ Penañ tatnâip."

(Aizaya 35:5-6; 61:1)

In nâlen zet nâmti mulupm tapmiap ke taegip kapiyet zet zapatn gilik zemeti Zângat zeme nâmti yañ nâmtâsem. ⁶ Âpme an ñenañ nâgât keñ zut ku mbe beme egañ oloñen mam. Zet ke mmeti Zângat dundu-seip."

⁷ Âpme Zângalen nembrañane ekñañañ gilik zemti mebien Zân magen Zisas egañ am tabien ekñañ Zângat kapigok diindoye, "In ewen Zân magen msat tuñgupman mebien in kwileki eegalen otnâmti mebien? In Zân betut sinañnok tâgâyañ kumbume mebe kokot tapme eksât mebien? ⁸ Ma in msat tuñgupman an ñen kâlâpmañ dolakñañ tosañañ temañ munduñ tapme ke eksâgât mebien? Nâip, an kâlâwin dolakñañ ekñañañ amobotnañ ekñengalen mkaen etañ ma-maip. ⁹ In zeme nâmbi, in kwileki eegalen otnâmti me-

bien? In golañ zenze an eegalen mebien? Ke penañ, ek golañ zenze an sambe mambien sebemindein enenogat ek golañ zenze an mobotnañ temañ penañ. ¹⁰ Kawawañgalen Zet Itnañanen Zângat zemkawañ kapigok zenzeñañ,

'Neñ zapat zenze an pema koti egañ kukñañgat meti zet am keñin gilik zenzeyelen gâgât set weyañ be.'

(Malakai 3:1)

Kawawañañ kekok zeye. ¹¹ Neñ ingat zet penañ zeyap, Zân tu zulutindende an egañ am sambe msat katañ sebemindein mobotnañ penañ bein, yañgut egañ nâgât gakikinnangtat yañañ ku nâmtâzîn. Âpme in neñ yominañgat gakimti yomin katipema in sambeyañ nâmkîñpenewañ Kawawañgalen zemâttâtât katnanen tapmaiwañ in Zân sebempeip. ¹² Kan keyet Zân tu zulutindende an egañ mulup yañbemti mmepme alak tatnup kapi an ekñañañ Kawawañgalen zemâttâtâtgat katnanen mamayet zapatnañ msat katañ palakñañ bein âpme amnañ zet ke nâmti zet ke ewe timti keyet keñan mamayelen tikñañin temañ penañ wemindaye. ¹³ Golañ zenze an itnañañ zewien ma Mosesiyelen zii zelen zet tazinen keyet penañañ Zânañ tu zulutindende an ekmagen sokbemkawañ beme Kawawañgalen zemâttâtât katnanen mama kelak penañañmak bein. ¹⁴ Âpme itnañañ penañ Ilaizayañ mamkwati gakime golañ zenze an notnañ ekñañañ an ñen Ilaiza nembrañ sokbewe zewien. Yañ alak Zân tu zulutindende an egañ sokbein ek Ilaiza keboñ. Âpme in zet itnañañ nâmkîñpeip beme in Zânañ zet zein ke nâmkîñpepewep. ¹⁵ In zet nânyâyelen tikñañañ tazinañ zet kapi ñep opeimti nâsem."

**Palisi am ekñañañ wakñin bekekti Zân mak Zisasiyelen
zet ku nâmbien**

¹⁶ Zisasiyañ pigok zeye, "In pe ziboñ? Bemzenze zet kapigok diindosowap. Imbi nembra ñen silik kume notnanyañ dopmañ ku mangilik zemkuip. Ma silik kum tasume ku masumpeip keboñ. ¹⁷ Keyet yañañ kapigok. Nâgât zetn ma Zângat zetnañ ke in nâme pepesut beme ku manâip. ¹⁸ Zânañ tu meu belaknik bugan manimti mamtan. Âpme am sambeyañ Zângat zewien, 'Ek we bekañañmak main.' ¹⁹ Âpme neñ Angat Nemunyañ toti tu meu nima in nikti nâgât manzeip, 'An kapi tu meu temañ ma wain tu manin ma mânep takis titi an ma am yomton ekñengat nolin.' In ñoktikñin pembenañ benak beme nigalen meu zemkulumpepe ma ninindaset ekmâttâbiek."

**Zisasiyañ Galili msalen am mambien ekngat golañ
zet mimindaye**
(Luk 10:13-15)

²⁰ Zisasiyañ zet ke zemdelañ zemti mka temañ notnanen itnañañ mangeen ke menok temañ sambe penañ mme yomengatnan keñin ku gilik zewienyepmti kan keyet egañ gilik zem meti golañ zet mimindaye. ²¹ Golañ zet kapigok diindoye, "Wakae, inmagen bekañañ penañ sokbewe. Kolazin mkaengatnañ am ma Besaida mkaengatnañ am inmagen neñ menok

kwitnañ kwitnañ temañ sambe mban ke ewerjan am Taia mka ma am Saidon mka temanen ke ekñenmagen sokbenak ze nap sâk tengenanañ mundurñti kâyañ sekrjanan mulati yominañgat nâmti sakambuk mti kember palen talip keyet zikat indame yominmagen-gatnañ gilik zewiek. ²² Keyepmti neñ in pigok diindoma nâit. Taia ma Saidon am ekñengat dopmañ mututu kananen Kawawañgañ yominañgat tosañgañ mtoti ekñengat indawe yañgut in yominañgat tosañgañ mmoti penañ indawe. ²³ Kapaneam ingalen mka teman tatat mimi mti menok yañgañ yañgañ mma am in nikmotâbien yañgut in alak pi in sekrjan tapm molip in nâgât nâmâtâliwañgut kegok tapmip ke ñep yek. Keyepmti ingat tosañgañ teziñ ñandanen towebep. Inmagen neñ menok sepem igak igak mban kegogak Saidon mka temanen am mbak ze alak kan pigogak ewe tabiek. ²⁴ Keyet neñ pigok zema nâit, Dopmañ titi kanen Sodom mkaengatnañ yominañgat tosañgañ mtoti indawep. Yañgut in dopmañ mmoti penañ indawe.”

In neñmagen pien koti kâtnâmti talit

(Luk 10:21-22)

²⁵ Kan keyet Zisasiyañ zet kapigok zeye, “Bien kulu-luñ msatgalen Amobotnañ, neñ gâgât wisikñ nâmgeyap enenogat am nânânjinpiñ ekñenmagen mulupdi ma Zet Zapadi Dolakñañ Penañ ekñenmagen mkawañ bemane ekmâtâbien keyañgut an nânânjin temañ ekñenmagen kwitnañ kwitnañ enziliwanan. ²⁶ Bipm, geñ kwitnañ kwitnañ msokbewanan ke gitañgat nânâyet ma nâmtikñañdañgat mbanan.

²⁷ Bipmnañ kwitnañ kwitnañ sambe kapi betnnañ bem nemâge. An ñenañ nâgât yañgañ ku nâmâtâzin. Bipmnañ nâgât yañgañ maekmâtâzin. Ma Bipmnañgalen yañgañ an ñenañ ku maekmâtâzin nen kwep maekmâtâlap. Ma neñ etañ am ombem indema Bipmnañgat yañgañ maekmâtâlip.

²⁸ Âpme neñ an keñ sewakñañ toñañ kogogapm nukñañjin timti neñmagen kopme netimpema in keñjin sewak beme mait. ²⁹ Neñ ingat nukñañjin tiwan ke keñ sewakñañ palen tati tiwangat kopme, ‘keñ sewakñañ ke indama neñmak tusume mamti keyet yañgañ mnâit.’

(Zelemaja 6:16)

Eneyet neñ An bakbak toñañ. ³⁰ Ma kwileki ñen zikat indama in am ekñen zet ma mama keyañ timtot indendeyelen ku mbep in ekñen meler belañ bem indeme mambep. Âpme keyañ meler belañ bemindeme nâmâbep.”

Zisas ma Palisi am ekñenañ Zuda am ekñengalen Sabat tagoñgo kanen mdondowien

(Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)

12 Kan keyet bamanen Zisas ma nembrañane nin nsakwep Zuda am ekñengalen Sabat tagoñgo kanen wit mulup tungupmaset meti nsakwep meuyet mti yañbemti wit katnañ tim nimbenn. ² Kegok mmann Palisi an ekñenañ ndikti Zisasiyet kapigok

dunduwien, “Pi ekbak, nembandine ekñenañ muluwan tapmip ke ningalen Sabat tagoñgo kangat ñep ku mimiyelen!”

³ Zeme kapigok diindoye, “Dewit ma amñañe ekñenañ meuyet mti kwitnañ kwitnañ mbien zapatnañ ke mamañ nâip. ⁴ Egañ Kawawañgalen sesewat mka temañen moti nupmamañ Kawawañgat wisikñ bemberañ ke sâpe sâpe bumbu an egañ msame ikñañ ma nembrañane nupmamañ nimbien ke zii zelen tazinen sâpe sâpe bumbu ekñenañ etañ niniyelen. Dewit egañ zii zet angosoye keyañgut egat zet bekanañ ku manzeip. ⁵ Sepem kegogak in ewerjan Mosesiyelen zii zet makumnâmbien sâpe sâpe bumbu an ekñenañ sesewat mka temañen ningalen Sabat tagoñgo kan ¹ sâpe sâpe bumbu ke mulup mamtemien. Keyañ yom yek kok zenzeñañ. ⁶ Neñ pigok diindowi, an ñen kapi tazin ek sesewat mka temañ mobotnañ sebempein. ⁷ Kawawañgalen Zet Itnañgañ zet ñen kapigok tazin, ‘Kawawañgañ zeye, “Neñ in am angalañ gogot mimindemti mama keyet nâmtikñañ mamiyap. Wa in neñmak keñin kweteteñmañ beme mamayet sâpe sâpe mambup ke yek.””

(Hosea 6:6)

In zet keyet yañgañ nâmbiek benak ze an ekñen ke yominpiñ keboñgat zetnañ ku zemindowiek. ⁸ Eneyet neñ Angat Nemurñañ Sabat tagoñgo kangalen Amobotnañ keyepmti neñ ñep ekñenañ Sabat tagoñgo kangat kwitnañ kwitnañ ke ma ke mimiyelen ñep zemindendeyelen.”

Zisasiyañ Sabat tagoñgo kan sutnateman an betnañ seleuunañ ñen weyañpeye

(Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

⁹ Kegok zemti nembrañane nsakwep keyetnañ meti Zuda ekñengalen sesewat mkaen mowebenn.

¹⁰ Âpme kan keyet an ñen betnañ seleuunañ tapme Palisi an notnañgañ tati Zisas ekti zelen pepeyelen nâmti yañkwesiwien, “Ningalen zii zelen tazinen Sabat tagoñgo kangat am weyañpepeyelen ma yek?”

¹¹ Zeme Zisasiyañ nâmti diindoye, “Inmagen ñenañ sipsipmañ kwewetañ tatnak beme Sabat tagoñgo kanen aimboñan towepme kan keyepmti peme tadak? Yek, mpeme kwadak.

¹² Âpme sipsip ekme nânânjan tototnañ mambein. Âpme am mobotnañ penañ bein keyepmti Sabat tagoñgo kanañ am mukulem mimi keyañ mulup penañgañmak bein.” ¹³ Kegok zemti an betnañ seleuunañmak keyet dunduye, “Bedi mututut!” Zeme betnañ mututupme betnañ dolakñañ nembet keboñ beye. ¹⁴ Âpme Palisi ekñenañ Zisas kume gakikiyelen met ondekti zetnañ zewien.

Zisas ek Kawawañgalen sisiliñ an

¹⁵ Âpme Zisas kume gakikiyelen zet ke nâmti msat ke pemti belakñaset mepme am sambeyañ mâti mepme am zawat sambe weyañindeye. ¹⁶ Weyañjin-

¹ Sabat tagoñgo kan Zuda am ekñenañ Kawawañgalen Zet Itnañgañ mamañnâmtiemien.

demti Zisasiyan iknangtat yanar am notnar eknenar ku zempalaknar bembeyet zemkulumindeye. ¹⁷ Ke Kawawanar zet nen golar zenze an Aizayayet ewenar zeye ke penanar mak bein.

¹⁸ Zet ke kapigok,

“Kilais kapi ek nanangtat sisiliñ nemban neñ ek ombempewan. Neñ egat gogot mti olojen mampeyap. Neñ Emetakñ ek sama egar am Zuda mangeen ku sokbembenar eknenmagen zemkawanar beme neñ zemdelar zenze zet mulup teñ eknenmagen mbap. ¹⁹ Egar zet mdândâ ma kwizet nenzinziñmak ku mbe. Ma egar mka temar kenar selen zet kwizet temar am sambeyet diindondopiñ mbe. ²⁰ Egar zet katik am yaiiñar ekngat ku maapitilim indein. Egar mulup tapm metnepeme Kawawangalen zezapat dolaknar msat katar mpalaknar bewe. ²¹ Am Zuda mangeen ku sokbembenar eknenar egat webe webe palen tabep.”

(Aizaya 42:1-4)

Amnar Zisasiyan mulup we bekanar ekngat nenarjin Beelsebulmak tapm kegok zewien

(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)

²² Âpme kan keyet an nen we bekanar mpeme zikatnar benar ma kopa ke wati Ziasmagen mepme weyanpeme we bekanar pemepmâpme zetnar zemti zikatnar kegok ekmâtâge. ²³ Mme am mange temar tabien eknenar muluwar ke ekti nâmtemtem mti zewien, “Dewitgat Nemunar ke kapi mene.”

²⁴ Kegok zeme Palisi eknenar nâmti zewien, “Ek we bekanar ekngat nenarjin kwitnar Beelsebul egar mamar bempemti winde same maindampmât indein.”

²⁵ Âpme Zisasiyan keninanen daenen zet zigok zesâip keyet ekmâtâti diindoye. “In manzeip ke neñ Beelsebul egal windeen we bekanar maindampmâlap tazeip ke in nòktikñin teñ penar yek keyepm bemzenze zet kapi zesowapgat nâit. Msat neniyelen am eknenar ilinak kasa kasa mti dolaknar ku tabep. Âpme mka temar ma am mange nen eknenar ilinak nenzinziñ dopmar dopmar mti am mka mundumin ke peme tapme mebe. ²⁶ Keyepmti mange nenar mange nen kasa kasa Sadangalen damur mimi kenar mbiek beme yanar kapigok eknenar ilinak kalalar mti katiknar ku tabiek. ²⁷ In manzeip ke neñ Beelsebul egal windeen we bekanar maindampmâlap. In nembanar eknenar we bekanar indampmâbiek beme ekngat zet sepem kegok manzeip? Yek, in kok neñ ku zewiek. Sadanar iknangtat winderar neñ ku mtopenak. Ilinangtat nembanarinar mulup tapmip keyar msokbenen in an dâsuki tor. ²⁸ Wa ke Beelsebuliyelen winderar yek. Kawawangalen Emetak Tenar manapmukulem mme we bekanar maindampmâlap kapiyar msokbemindainen Kawawangalen zemâtâtâtgat katanen mama winderar alak inmagen kapi tazin.

²⁹ Ma an kwiyar an winderarbenar mkanar moti milawatnar tinak? Ke neñ ku mimiyelen. Nenar an ke atamti setnar betnar zamtingut milawatnar tiwek. Keyet yanar kapigok, Sadar ek an kuknarbenar kebon

keyangut neñ egat winderar neñ mtopenamti neñ zemâbap.

³⁰ An nenar neñmak ku mambe beme ek nâgât kasan. ³¹ Keyepmti yanar kapi diindoma nâip, An nenar neñmak tadak beme nâgât zetn gawepum mamti yom mbiek beme Kawawanar yomin neñ katipeme medak keyangut an nenar Emetak Tengalen winde ke Sadangalen winde manzein beme Kawawanar yom ke ku katipewe. ³² In nâgâegar emetak bekanangtat kwitnar kumti mulup tapm ke ku nâmbep. Neñ Emetak Tenar egat kwitnar kumti mulup kapi tapmiap. In nâgâegat nâme, ‘Emetak bekanar mak mulup tapm,’ nâmti zewien keyar Kawawangat Emetak Tenar kwelat zet zeme bekanar mambein. Keyepmti Kawawanar yomin ku katipeme yom kemak kwesin kwesin mamti mambe.

³³ Tep nen ek pembenar mozin beme penarar dolaknar mapein. Ma tepmar bekanar bein beme penarar bekanar mapein. In tep katanen tep penar dolaknar ma bekanar ke eknâmimbep. ³⁴ In nombe bekanangalen aliknar, in mama bekanar penanen matalip keyepm zet bekanar etar manzeip. Keninan kwitnar kwitnar bekanar ma dolaknarar gak zem matazin keyegak dembusegen sepem kebon masokbein. ³⁵ An nen kenarar pembenar tazin egar zet zesât pembenar manzein. Ma an kenarar bekanar wemsain egar kogok zet zesât bekanar manzein. ³⁶ Neñ kapigok diindoma nâit, zemdelar zenze kanar am kwep kwep katar Kawawanar zet bekanar katar manzenuwen yanar nânâyelen indyar kwesime in dopmar teñ zewep. ³⁷ Zelin ilinangalen manzeiwen pembenar ma bekanar gilik zemti Kawawanar keyet katar zemdelar zemindeme kwetepmar kwabep ma waleletgalen ke diindowe.”

Zisasiyan menok ewe mme eekgalen zet gingin mbien

(Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)

³⁸ Kegok zeme zii zet zikat indanda an ma Palisi notnar eknenar kapigok zemti dunduwien, “An zikat indanda, geñ menok nen mmene ekne.”

³⁹ Eknenar kegok zeme diindoye, “Am msat alak kan kapiyet talip eknen bekanar penar ma Kawawanar bamkumpemti mamaip.” Zisasiyan kapigok zemkawanar beye, “In neñ menok mimiyet nâmti tatnapitilip? O alak yek, yangut in menok kwewetar Kawawanar golar zenze an Zonamagen mgeen kebon bam ekbe. ⁴⁰ Zona ek kasup ma tambumbu tuk angala temangtat kambaknar kenanen tage. Kegok neñ Angat Nemunarar kasup ma tambumbu tuk msat aimbon kenar tabap. ⁴¹ Zonayar zet zapat dolaknar Ninewe am eknen diindoyeen yomengatnan kenin gilik zem mâpme delar zeye keyet dopmar dolaknar Kawawanar indawe. Ma eknenar koti Kawawangat zikatnan in zemindowep. Eneogat alak neñ inmagen pi tati Zona mobotnar penar sebempemti tapma in nâlen zet zapatn dolaknar nâmti ewe yominangatnar ku gilik zeip. Keyepmti dopmar bekanar temar inmagen sokbewe. ⁴² Âpme imbi mobotnar Siba msalen-

gatnañ egañ beñangatnañ amobotnañ Solomon egat zetnañ nâsâgât kotnâmti oloñen mge. Âpme neñ amobotnañ Solomon omba penañ sebempeyap. Yanğut neñ ingat tunğuwinan pi tati mulup mma in keñinan ku mkipmañ mbemnemti yominañgatnañ ku gilik zeip. Keyepmti imbi mobotnañ Siba msalengatnañ egañ Kawawañgat zikatnan zemindowe.

We bekanañ ek mundumanen meti am penañ walebe
(Luk 11:24-26)

⁴³ We bekanañ an keñan zempeme kwati msat tunğupman mundum tatagat timati mundum ñen ku aige. ⁴⁴ Keyepmti ikrãñgat kapigok zein, 'Mkan eweñan pemti koban keyegak gilik zemti meti eksap.' Zemti gilik zem meti egeen mka ke toñepiñ ma weyañti kapupeme tage. ⁴⁵ Keyepmti met we bekanañ notnane 7 ekñen ke bekanañ penañ eksebempeip ekñen ke indatime kot keyegak tatat mimi mbien. Âpme an ke eweñan bekananik mañgeyañ bekanañ penañ bem tazin. Muluwañ kok keyañ am msat katarñ alak talip ekñenmagen sokbemindowe."

Zisasiyet mamnotnane penañ
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)

⁴⁶ Zisasiyañ am zet tadiindomañgeen mamnotnane ekñenañ ekmak zapat mimiyelen koti zupman baen damuñ tapme ⁴⁷ mañgeengatnañ ñenañ zeye, "Wae, mamnodine geñmak zapat msâgât koloyañ zupman damuñ talip."

⁴⁸ Zeme Zisasiyañ dunduye, "Mamnotnne ke kwi?" ⁴⁹ Kegok zemti nembrañane tabieneset bet ombemti kapigok zeye, "Egit! Nâgât mam notnne ekñen kapi!" ⁵⁰ Kwi ma kwi ekñenañ Bipm kululuñen tazin egalen zetnañ mañgawepuip ekñen nâgât mamm ma notnne beip."

Alialik ondendeyelen bemzenze zet
(Mak 4:1-12; Luk 8:4-10)

13 Kasup keyet Zisasiyañ mkaengatnañ toti met tundua ganzenan met totatnepeme ² am mañge sambe penañ koti bembuluñ tapme indikti egañ wañga dukñañ mototapme am sambe penañañ nelum gambibik palen tabien. ³ Egañ bemzenze zet palen zet notnañ manzemtan. Bemzenze zet ñen kapigok zeye, "Kan ñengat an ñenañ mulupmanen wit katnañ timtetelime mekokogalen mege. ⁴ Egañ mulupmanen wit katnañ tatetelime notnañañ mulup selen ke towemâge. Âpme ageyañ koti nimbien. ⁵ Ma wit katnañ notnañ nanzañ palen towemâge. Âpme ke msat belaknik dukñañ gwaen tageyepm dukñañ sakwep kwabien. ⁶ Keyepmti kindiñañañ towesâgât olati nanzañ palen sagak sagak gwaen mepme kasup kukñañbeñ kwati ekme añasimti memuñ bewien. ⁷ Ma wit katnañ notnañ didik tunğupman towembien. Âpme epeemti dukñañ kwapme didigañ mme kwati eiñeñsimti yek bewien. ⁸ Âpme wit katnañ notnañ msat kelakñañmagen toti kwati penañañ sambe penañ sokbewien. Yañañ ñeniyet penañañ 100. Yañañ

ñeniyet penañañ 60 ma yañañ ñeniyet penañañ 30 kogo sokbemmâge." ⁹ Zisasiyañ zet ke zemdelañ zemti kapigok zeye, "An ñen zet nânâyelen tikñañañ taziñañ zet kapi ñep opeimti nâsem."

¹⁰ Bemzenze zet kegok zeme nin nembrañaneyañ ekmagen meti yañkwesiwenn, "Geñ bemzenze zet ke yañañ zigogat am ekñenmak manzenik?"

¹¹ Âpme egañ kapigok dindoye, "Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama enzilim tazin ke nembanne in nânâyelen zenzenañ. Notnañ ekñenañ ke ku nânâyelen nâmâtâtpeye. ¹² Am ñen Kawawañgalen zetnañ nâmti nâmtikñañ mbe beme Kawawañañ nânâ ewe tusumti sawe keyepm egañ nânâñañ sambe penañ tasawe. Ma am ñenañ zetnañ nâmtikñañ ku mbe beme Kawawañañ nânâñañ isikñañ ke menzem tiwe. ¹³ Âpme am ñenañ zikat eek ektingut kwitnañ kwitnañ ku maekmâtâlíp ma wagañ zet nâmtiñgut yañañ ku manâmâtâlíp keyepmti bemzenze zet zeleset mandiidoyap. ¹⁴ Âpme Aizayañ golañ zenze an Zuda am ekñengat Kawawañgalen Zet Itnañanen kapigok zeye, 'Ekñenañ wagañ nânâ ke nâmbep yañgut penañ nâmâtâtât ke ku mamip. Zikalañ eek ke ñep ekbep yañgut kwitnañ kwitnañ ekmâtâtî mama ke ku mbep. ¹⁵ Eneñogat ekñen ke keñin kaliñañ bembrañañ ma wakñin kekekeñañ ma zikalín beñañ. Keyepm zikalinañ kwitnañ kwitnañ ku maekmâtâlíp ma wakñinañ kwitnañ kwitnañ ku manâmâtâlíp. Ma keñinañ kwitnañ kwitnañ ku maweyañnâmâtâlíp. Kegok mti keñin ku gilik zeme neñ zigoset weyañindowak.'

(Aizaya 6:9-10)

¹⁶ Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama nembanne inmak tazin e wakñinañ nâmâtâtî zikalinañ ekmâtâlíp keyepmti in oloñen palen talip. ¹⁷ Neñ penañ diindoma nâit. Eweñan baenen golañ zenze an ma an teñ notnañ ekñenañ niksât webe webe mbien. Ekñenañ nâgât zetn nâsât mbien yañgut ku nâmbien.

Wit katnañ ondenderañgalen bemzenze zet keyet yañañ diindoye
(Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)

¹⁸ Âpme pi wit katnañ muluwen ondenderañ keyet bemzenze zet diindowan. Keyet yañañ zema nâit, ¹⁹ An ñen ek Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama keyet Zet Zapat Dolakñañ Penañ dundume nâmti keñañ penañ ku bemti mambe ekmagen Sadañ an bekanañ mimi egañ koti keñanen katnañ teteliliñañ ke mpewe. An ke katnañ selen towenge keboñ keyet katar. ²⁰ Ma nanzañ palen towenge am keboñañ Zet Zapat Dolakñañ Penañ nâmtikñañ mmambep ²¹ yañgut kindiñañ msat keñan baen penañ ku towenge e am Zet Zapat Dolakñañ Penañ keñinanen katikñañ ku tabeyepmti nukñañ sambe ma sisipeñpeñ sambeyañ sokbemti nâmkipeñpeñin mme mapeme townen. ²² Ma notnañ didik keñan towenge keboñ mambeyañ Zet Zapat Dolakñañ Penañ nânâ ke nâmtiñgut keñanen ku bemti keñañañ segesetgalen kwitnañ kwitnañ keyet keñ otnânâñañ bemti mame mânep milawat keyet tikñañañ kwati Zet Zapat Dolakñañ Penañ kume

eiñeinsimti penañepiñ bewe. ²³ Msat kelakñanen towenge ekñen keboñañ Zet Zapat Dolakñañ Penañ nâmti kenjanañ penañ bemti mambep. Âpme ñen ek-magen penañañ 100 ma ñenmagen penañañ 60 ma ñenmagen penañañ 30 kekok masokbein.”

Nusiyañ wit tungupman kwakwatnañ keyelen zet

²⁴ Âpme bemzenze zet ñen kapigok diindoye, “Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama set kapi nembonj: An ñenañ mulupmanen wit katnañ dolakñañ teteliye. ²⁵ Âpme am sambe meluk tawemâpme kasanjanañ kogeem nusi katnañ mgasik wit tungupman time mepmâpme kunzuñge. ²⁶ Âpme wilañ kwati penañ sokbesâgât mme nusiyañ kegogak kwage.

²⁷ Âpme mulup an ekñenañ ke ekti mulup toñañ dunduwien, ‘Amobotnañ, geñ mulupdanen wit katnañ dolakñañ etañ teteliwanan. Âpme nusi mgasik zigoset koti kwazin?’

²⁸ Yanñkwesime zeye, ‘Ke kasa ñenañ koti teteliyeyañ kwazin.’

Zeme yanñkwesiwien, ‘Keyepm met selumti pemann mesem, ma?’

²⁹ Zeme kapigok diindoye, ‘Yek, wa in nusi selunup zemti wit penañañ ilizuzut seluwegpam peme tati ³⁰ ilizuzut kwabalup. Âpme wit elengenge kanañ bemengut, mulup an ekñenañ elengemti nusi makumti pendem mti tewen time mot zime wit mkananen beme tabe.”

Mastat katnañ ma yis keyet bemzenze zet

(Mak 4:30-34; Luk 13:18-21)

³¹ Âpme bemzenze zet ñen kapigok diindoye, “Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama ke mastat tep katnañ keboñ an ñenañ ke mulupmanen ondeye. ³² Katnañ ke isikñañ penañ. Yanñ semem katikñañ bemtiñgut tep nembonj kwati sebemindemti tep temañ mambein. Ma age ekñenañ koti betnanen mkanñin walati matalip.” ^I

³³ Âpme bemzenze zet ñen kapigok diindoye, “Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama ke yis keboñ. Ma neñ yis keyet palen bemzema nâseip. Imbi ñenañ yis isikñañ buganmak plawa omba kemak weyañme plawa keyañ sememti omba penañ mambein.” ^{II}

³⁴ Zisasiyañ am zet ke bemzenze palen etañ diindomâge. Zet sosok ku zemsokbemindaye. Eganj bemzenze zeleset etañ zeye. ³⁵ Kegok mme golanj zenze an ñenañ zet kapigok zeye ke penañmak beye, “Bemzenze zet paleset zewap. Msat sokbeyeen keyetnañ zet enzililijañ takoti tage ke neñ zemkawanj bewap.”

(Sam 78:2)

^I Mastat katnañ isikñañañ semem katikbemti temañ mambein sepem keboñañ Kawawañgalen Zet Zapatnañañ sememti mamozin.
^{II} Kawawañgalen zapatnañ keboñañ semem palakñañ mambein.

Zisasiyañ bemzenze nusiyet zeye keyet yanñañ diindoye

³⁶ Âpme Zisasiyañ am indeme mepme mkaen mowege. Mot tapme nembanane nin ekmagen meti zewenn, “Zemane nâne, zet bemzenze nusi muluwen kwakwagat zenak ke yanñañ kwileki?”

³⁷ Yanñkwesimann dinndoye, “Wit katnañ dolakñañ time mekodak ke Angat Nemunañ. ³⁸ Mulup ke msat sambe kapi keboñ. Katnañ dolakñañ ke Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mamaen mamaipgat nembanane keboñ. Nusiyañ an bekanañ penañgalen nembanane keboñ. ³⁹ Âpme an kasa nusi bekanañ katnañ ondeye ek ke Sadañ. Âpme akumbembe ke kululuj msat delañ zewe kenok. Ma akumbembeyelen mulup an ekñen ke ensel. ⁴⁰ Ensel ekñenañ nusi selumti tewen bume ziwe sepem kegogak kan delañ zenzeñan sokbewe. ⁴¹ Keyepmti Angat Nemunañañ ensel zemindeme toti am manñenane ekñenmagen-gatnañ am bekanañgalen keñ walalat ma notnañ ma-ma mimiñin bekanañ penañ mamaip. ⁴² Ekñen keboñ ondekindemti teziñ ñandañgalen zapat indeme towebep. Ke sikalem ma zelin anñgalikti sek sindem palen mamti mamambep. ⁴³ Âpme Kawawañgalen am ekñenañ Biwin kululunjen gwaen tazin egat zimoseñtan mambep. An ñen zet nânâyelen tikñañañ tazinañ zet kapi ñep opeimti nâsem.

Zisasiyañ zezapat milawat tosanñañ tembe msalen enzilimpewien keyet bemzeye

⁴⁴ An ñenañ ñengalen mulup an mamtan. Kasup ñengat mulupmanen ke milawat tosanñañ temañañ aikti naman msalañ kwatampemti keñañ sangamañ beme mkanñan mege. Met bo milawatnañ sambe ke beme kwitime delañ zeye. Delañ zeme mânep ke timti met an mulup ma msat keyet toñañmagen mot sokbemsamti mânewanj msat ke kwitiye. Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama ke milawat tosanñañ temañ keboñ. ⁴⁵ Kegogak bemzenze zet ñen pigok zeye. An mânep milawatnañ temañ ñenañ kekek nanzañ satnañañ weyayañañ keyet matimatan. ⁴⁶ Âpme eganj kekek nanzañ satnañañ weyayañañ ñen tosanñañ mobotnañ aikti eganj milawatnañ sambe am ekñenmagen beme kwitimâpme mânepmanj timti met kekek ke tosanñañ mobotnañ ke kwitiye. Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama ke kekek tosanñañ temañ keboñ. ^{III}

Zisasiyañ am anñgala titiyelen keyet bemzenze zet zeye

⁴⁷ Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama ke elengolam temañ keboñ am ekñenañ elengolam temañ nembuen wanña mti mapeme towepme anñgala sepemañ igak igak matip keboñ. ⁴⁸ Âpme ke anñgalayanj gak zem tapme mandame katikñañ mopme

^{III} Bemzenze zet zut kapiyet yanñiñ kapigok, am ñenañ kwitnañ kwitnañ sambe ke bamkumpemti Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama ke ekme mobotnañ penañ beme ke ti mamayet keñañ sekñañ ondebemti mamain keyet katanj.

kalañ kumti niniyelen timti ele keñan time toge ma ku niniyelen time mege. ⁴⁹ Msatgalen kanañ delañ zewe sepem kekok ke sokbesâpm. Keyet Kawawañgalen en-sel ekñenañ msat ñen msat ñen meti am ilak pembe-nañ bemañ ekñengat tunjuwinangatnan am bekañ indamakumti ⁵⁰ indaâtâtindeme teziñ ñan-dañ keñan towebep. Ke sindem temañ timti zelin aña-galikti mamambep.”

⁵¹ Kegok zemti ndayañkwesiye, “In neñ zet sambe zeya ke nâmâtâlo?”

Âpme nin zewenn, “Nâmâtâtnup,”

⁵² Zemann kapigok dinndoye, “In golañ zenze an it-nañanñgalen zet ke ñâip in keñañ nâlen nembanne tati nânânjin itnañanmak alakñañ temakwep nânâ temañ penañ tiip. Kwep ñen Kawawañgalen zet itnañan ma ñen Kawawañgalen zet alakñañ. Zut kemak in am ñep mzikat indanda dolakñañ mbep.”

Nasalet mka temañgatnañ am ekñenañ Zisasiyet nâmtikñañ kumti bamkumpewien

(Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)

⁵³ Zisas egañ bemzenze zet sambe ke zemdelañ zemti ke pemti meti ⁵⁴ mkañanñ ñotekñañ patañ zemti sesewat mkaen moti Zet Zapat Dolakñañ Penañ zemzikat indame am ekñenañ tektek mti zewien, “Nânâñañ temañ ma menok mamin kapi desetgatnañ penañ aige? ⁵⁵ Nin egat yañanñ nânup. Ek an mka walalat egat nemuñan ma mamañ kwitnañ Malia ma meniñane ekñengat kwilin nânup Zemsmak Zosep ma Saimonmak Zuda. ⁵⁶ Ma ipmane ninmak temakwep kapi mamañ. Âpme ek nânâ ma winde sambe ke desetgatnañ aige?”

⁵⁷ Kegok zemti penpen mpewien. Âpme Zisasiyañ kapigok diindoye, “Golañ zenze an ñen kwizet buña-mañanñ msat notnane tapalakñañ bemepme mkañanñ-gatnañ am ma notnane penañ ekñenañ egat wisat mamimpeip.” ⁵⁸ Âpme mka keyetnañ am ekñenañ ku nâmkiñpewiangapmti Zisasiyañ ekñenmagen menok sambe ku mge.

Zân tu zulutindende an egalen gakikiñanñgalen zet zap-at

(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)

14 Zisasiyañ mulup tapmme kan keyet Eloñañ Zuda am ekñengalen amobotnañ tage. ² Eloñañ tipman baenen meniñanñ Pilip egalen imbiñanñ men-zemti wage. Imbi ke kwitnañ Elodias.

Ke Zân tu zulutindende an ya egañ zet kapigok dunduye, “Geñ imbi wabanan ke yomañmak bein.” Kegok zeme ñenzinziñ mti Zângat betnañ atam zamti mka katikñañ peye. Ñeñañ zeme Elot egañ Zân kegogak kukuyelen ñange keyangut Zuda am ekñenañ Zângat golañ zenze an manzemtemiangapmti ekñengat kiñ-gati peme tage. Âpme Elotgalen sokbembe kanañ beme amobotnañ indazemtetime ekñenañ kwawati on-dek tapme Elodiasiyet nambañañanñ ekñengat zikalinan silik wendime Eloñañ sandiyañ mti zeye, “Neñ pe-

nañ sukwep zeyap, geñ kwileki ñengat zenik beme ñep gasap.”

Zeme imbi nempa ek mamañanñ zempeme meti kapigok zeye, “Neñ Zân an tu zulutindende an egat ñokasetnañ elengemti alak kapigogak batien bemti na.”

Kegok zeme amobotnañ egañ kambekat mge yañgut am ekñengat zikalinanen zemkatik beyeyepm ekñenmagen zetnañ windeñañ tototnañ besem zemti kasa kuku an zempeme mka katikñañ meti Zân bimañ elengemti ñokasetnañ batien bem koti imbi nempa same mti mamañ saye. Âpme Zângat nemañane ekñenañ koti sekñañ mti met sumen mebemti met Zisasiyet buñam zapat dunduwien.

Kan keyet amobotnañ Elot egañ Zisasiyet zapatnañ zeme ñange, “An ke Zân tu zulutindende an penañ gakikiñangatnañ wageyepmti windeñañbenj menok sepem igak igak mamin.” Egañ zet ke amobotnañ not-nañ ikñañgat kandañan mulup mamip ekñen keyet zemsokbemindaye.

Zisasiyañ am sambe meu indapelenñguyey

(Mak 6:30-44; Luk 9:10-17; Zân 6:1-14)

¹³ Zisasiyañ Zângalen zapat nâmti wañga ñengat moti tundua nembet meti msat tunjupman igak mamayelen mepme am ekñenañ mege keyet zapatnañ nâmti mka ñen mka ñen am mañge temañ ekñenañ seleset meti ekmagen mepatañ zeme ¹⁴ Zisas wañ-gaengatnañ toti am mañge temañ tabien ke indikti keñañ kemberj penañ beme am zawalinmak mme alik bewien.

¹⁵ Kegok tapminepeme msat gasi beme nemañane nin ekmagen koti dunduwenn, “Wae, msat tunjupman tatnepemann msat gasi bein. Keyet am inde-mane mkañinan katanñ meti tu meunjin aigit.”

¹⁶ Zemann Zisasiyañ kapigok dinndoye, “Zemindeme mebegalen eneyet tazeip? In meu indame nit!”

¹⁷ Kegok dinndome nin zewenn, “Nin nupmamañ 5 ma angala zuletañ tatndain.”

¹⁸ Zemann egañ kapigok dinndoye, “Ke neñmagen pien mti kolit!” ¹⁹ Âpme am kapigok zemindeye, “In msalen totalit!” Zemti egañ nupmamañ 5 angala zut ke timtati kululuñen ekme mopme Kawawañgat, “Wisikñ,” zemti nupmamañ mutumti angalamak ndame nin kalañkum ²⁰ am nsakwep nimbenn. Nimti am sambeyañ nim nalak nalak mme butnañ tage ke makum timann tise 12 gak zem tage. ²¹ Ma am tu meu ke nimbien ke an etañ makumann 5,000 kekok. Imbi ma nempa ekñen ku indamakuwenn.

Zisasiyañ tu paleset imti mege

(Mak 6:45-52; Zân 6:15-21)

²² Kegok mti Zisasiyañ nin ndeme wañgaen moti tundua nembet daen nnak mepmann egañ am zemindeme mebekobien. ²³ Âpme egañ am zemindeme mepmâpme igak etañ kalañan motati dunduye. Tapme msat tambume igak etañ ke tage. ²⁴ Kan keyet wagayañ tundua sutnan kopme tâgâ temañanñ meben-

neset koge keyepmti tu mamañ temañ kumti katikñañ kwapme wañgayañ tapmotopmañge.

²⁵ Âpme msat balalañ tazeme Zisasiyañ tundua paleset meti nin tabennen sokñañ ²⁶ takopme ekti ñakñak mti omba penañ kiñgati zewenn, "We kozin!"

²⁷ Zemann Zisasiyañ dinndoye, "Keñin sewakñañ bek. Nen takolapgat ku kiñgalit."

²⁸ Zeme Pitayañ zetnañ ñandañañ nâmti zeye, "Amobotnañ, giti penañ takodik beme zemane neñ tu paleset gâlen kobi."

²⁹ Âpme Zisasiyañ zeye, "Ñepgat kot." Zeme Pitayañ wañga keñangatnañ toti yañbemti tu paleset Zisasmañge mege. ³⁰ Metnepeme tâgâ temañ kume ekti kiñgati tundua kenan towesât mti Zisasiyet kwizet kuye, "Amobotnañ, nata!"

³¹ Kwizet kekok kume keyegak Zisasiyañ betnanen atamti zeye, "Geñ kwilekiyet keñ zut mnik? Nâmk-iñpendipiñ, ma?"

³² Kegok zemti wañgaen mowepmalu tâgâyañ peme tage. ³³ Âpme nembrañane nin wañgaen tabenn nin Zisas sesewatpemt zewenn, "Geñ Kawawañgat Nemuñañ penañ."

Zisasiyañ am zawalinmak Genesalet msalen weyañind-eye

(Mak 6:53-56)

³⁴ Âpme nin tundua kutumti Genesalet msat ganzenan mopmann ³⁵ am ekñañañ Zisasi ekmâtâti zeme mka sokñañ sokñañ ke am ekñañañ am zawalinmak indatimti kobien. ³⁶ Koti ekñañañ Zisas kapigok wekuwien, "Nâmndemane am zawalinmagañ sekdi atait ma notnañañ sâkdi busiliñañ etañ timekti zawalin ñep delañ zesem." Kegok zemti ekñañañ kekok mti alik bemâbien.

Palisi an ekñengalen zelak zelak mamipgalen zet

(Mak 7:1-23)

15 Kan keyet Zelusalem mkaengatnañ zii zet zikat indanda ma Palisi notnañ ekñañañ Zisasmagen koti yañkwesimti zewien, ² "Nembandine ekñañañ eneyet yeñsokñine ekñengalen zii zet taangosoip? Meu niniyelen kananen bet zululugat set bembrañ ke ku mamâlip."

³ Kegok yañkwesime Zisasiyañ diindoye, "In zigogat ilinañgalen mama mimi gawepumti Kawawañgalen zii zet ke mamimyungui?" ⁴ Kawawañgalen zet kapigok tazin,

'Geñ mamdi bipdi eksemindewanik,'

(Kisim Bek 20:12)

ma ñen

'an ñenañ mamañ ma bipmañgat kwelat zet kuwe beme gakikiyet zapat bewe.'

(Kisim Bek 21:17)

⁵ Yañgut in kapigok manzeip, 'An ñen egañ mamañ ma bipmañgat kapigok manzein, "Kwitnañ kwitnañ it idamti idamukulem mbak yañgut keyañ neñ Kawawañgat tewalañ msasayelen.'" ⁶ Am notnañañ kekok mme in kapigok manzeip, 'Mamin biwinañgat

ñep ku eksemindendeyelen.' In kekok mti Kawawañgalen zet mtopemti ilinañgalen mama mimi itnañañ mamâlip. ⁷ In an zetgalen etañ! In an keboñgat golan zenze an Aizayañ zet ñen kapigok kuye,

⁸ In nâgât belak zelañ etañ manzeip. In neñ mandiidoyap ke ku mañgawepup. ⁹ In nâlen zii zet ku tazikat indaip. In ilinañgalen zii zet zenâm mip sepem kekokak ke nâlen zii zetnok beingapmti nâgât sekñinan etañ masesewatneip."

(Aizaya 29:13)

¹⁰ Zisas ek zet kekok diindomti am sambe indamandame kopme diindoye, "Neñ zet diindoma wakbemtati nâmtâtâlit! ¹¹ Anañ meu manin ke Kawawañgamak mama main ku mambekekzin. Keyañgut bekanañ keñangatnañ makwazin keyañ mme yommak mambein."

¹² Kegok zeme nembrañane nin egat kandañañ meti dunduwenn, "Gâlen zet Palisi ekñañ diindonak keyañ keñin mme kipmañ bein. Ke nânik?"

¹³ Zemann Zisasiyañ kapigok dinndoye, "Bien kulu-luñen tazin egalen mulupmanen tep msikokok notnañ ondemti notnañañ belak kwakwatnañ ke egañ kiñdiñañ melesiñ seluwe. ¹⁴ Keyepmti in Palisi ekñañ katikindeit. Ekñañ zikalin beñañnok ya zikalin beñañ keyañ beñañ notnañ ekñañ indamukulem msâgât tapmip yañgut an zikatnañ beñañañ zikatnañ beñañ ikñañ nembrañak teti medak beme ilisakwep aimboñan towebuk." ¹⁵ Kegok zeme Pitayañ kapigok dundoye, "Geñ bemzenze zet zenak keyet yañañ zemane nâne."

¹⁶ Zeme Zisasiyañ dinndoye. "In ewe keyet yañañ nâmtâtâpiñ mamaip? ¹⁷ Keyepmti in kekokak ku nâip. Kañgaleminan meu nime kambakñañañ toweti setnaset makwawezin. ¹⁸ Yañgut keñ otnânânaset bekanañ makwazin keyañ mme nin Kawawañgat zikatnan yommak mambenup. ¹⁹ Amgat keñangatnañ ñoktik bekanañ makwazin keyañ mme sesepem kapigok masokbeip: Am indome gakiki, awembiñ kalalañ mti mama, an imbi kambu wawat ma imbiyañ kekokak mamip, ma set kilen mama, kambu titi ma zet dâsuki zenze ma notnañgat zet kwelat kuku. ²⁰ Mama mimi keboñañ Kawawañgat zikatnan pembenañ ku bein yañgut bet ku zuluti meu niniyelen zet keyañ Kawawañgat zikatnan mme yommak ku talip."

Imbi Zuda mañgeen ku sokbembrañgalen nâmk-iñpepeñañ

(Mak 7:24-30)

²¹ Âpme Zisas ma nembrañane nin mka ke pemti Taia ma Saidon mka temañ zut keyet ganzenan mebenn.

²² Met mamann imbi ñen Kenan msalengatnañ keyañ koti Zisasiyet kwizet temañ penañ kumti zeye, "Amobotnañ, geñ Dewitgalen alikñañañ, ya nâgât keñdi bugan kember nâne. Nembrañ we bekanañañ iga-gen penañ maoyak sain." ²³ Kegok zeme Zisasiyañ nâmtiñgut zet dopmañ ñen ku gilik zem saye. Kegok mme nembrañane nin egat zewenn, "Geñ imbi belak

zempemane melak! Ek ningat bamenen koti kwizet takunkozin."

²⁴ Zemann imbi ke dunduye, "Nerj Kawawanarj Isael manje sipsip galan zenzenarj kebonj keyet zemneme kwatoban."

²⁵ Zeme imbiyarj koti Zisasiyet kendañarj pedondom samti zeye, "Amobotnarj, gerj namukulem mne."

²⁶ Kegok zeme Zisasiyarj ewe dunduye, "An imbi nempa ekngalengalen meu butnarj mti tam indame nje ku benak."

²⁷ Zeme zet dopmarj kapigok gilik zemti saye, "Amobotnarj, nerj Isael manjeen ku sokbembenaerj e nje zenik, yanjut tam ekjenaerj meu pampmarj toweme ke nje manip."

²⁸ Kegok zeme namti pigok zeye, "Imbi, namk-injependi temarj penarj. Keyepmti yanjkwesinik keyet katarj nje sokbembegasem." Zisasiyarj kegok zeme keyegak nembanaerj dolaknarj beye.

Zisasiyarj am sambe weyanjindemage

²⁹ Apme Zisasiyarj msat keyet peme tapme Galili tundua ganzenaset meti kalajarj patarj zemti mot to-tage. ³⁰ Am sambe penarj ekjenaerj ekmagen kopmbien. Am notnarj sebelin wesij ma zikalin bejarj ma am kopa ma zawalinmak notnarj sambe indatimti Zisasiyet kandañarj manje bemindeme indaweyarj indeye. ³¹ Apme am kopa ekjenaerj zet zewien ma sebelin wesij ekjenaerj pembenarj bewien ma zikalin bejarj ekjenaerj zikalin ekbien. Ke mme amnarj ke ekti namtemtem mti Isael am ekngalengalen Kawawanarj zemsesewatpewien.

Zisasiyarj am sambe meu indaye

(Mak 8:1-10)

³² Kegok mti egarj nembajane nin dinndoye, "Am kasup tuk ninmak tapmien ya alak meunjinpij talip-gapmti nerj am ekngat kemberj penarj miyap. Mneti meupij zemindema meti selen meuyet zikat gililij mseip keyet yayarj mimindeyap."

³³ Zeme nin yanjkwesiwenn, "Msat tungupman pi meu desetgatnarj aikti indasenup ma am sambe penarj indamann nime nje bemindesem?" ³⁴ Kegok yanjkwesimann egarj gilik zem ndayanjkwesimti zeye, "Inmagen nupmamarj zigok tazin?"

Kegok ndayanjkwesime nin zewenn, "Nupmamarj 7 ma angala isiknarj bugan tazin." ³⁵ Kegok zemann Zisasiyarj am zemindeme totabien. ³⁶ Totapme egarj nupmamarj 7 ma angala ke mti Kawawanarj, "Wisikrj, zemti mutumti nembajane nin ndame am kalanti indawenn. ³⁷ Indamepmann am sambe ekjenaerj nim kingapme butnarj tapmege ke makumti beme tise 7 gak zem tage. ³⁸ Meu nimbien ke an ekjen maku-mann 4 tausen kegok bewien. Apme imbi ma nempa ekjen ku indamakuwien. ³⁹ Kegok mti egarj am zemindeme mekopme ek ma nembajane nsakwep warj-gaen moti met Magadan msalen patarj zewenn.

An damun notnarj Zisas egarj menok mimiyet yanjk-wesiwien

(Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)

¹⁶ Apme Palisi ma Sadusi ekjenaerj Zisasmagen koti tetimaemaeyelen toweme ekne zemti mbi-en, "Gerj menok mmene nin Kawawanarj galen windenaerj gerjmak tazin beme eksenup."

² Kegok zeme egarj diindoye, "In kululurj pilij pilij penarj tapme ilak mtete kan bein manzeip. ³ Ma msejarj manzeip, 'Kululurj sop kumti map tosâpm,' manzeip. In kululurjen ekme mopme msat keyet sepe-marj eknâmamip keyanjut nâlen muluwarj masokbein ke eknâm mamiwanjut weyanji yanjarj ku maeknâmâtâlîp. ⁴ In am msat alak kan kapiyet talip in bekanarj penarj ma Kawawanarj mambamkumpemti ma-maip. In nerj menok mimiyet namti tatnapitilip? O alak yek, yanjut in menok kwewetarj Kawawanarj golarj zenze an Zonamagen mgeen kebonj bam ekbep. Menok nen ku msap." Kegok zemti indem mege.

Zisasiyarj nembajane nin Palisi ma Sadusi ekngalengalen zikat indandaerj in ku nânâyet zembekekindeye

(Mak 8:14-21)

⁵ Apme nembajane nin meun kandati pemann tapme Zisasmak nin tundua kutumti nembet motingut otnâmbenn. ⁶ Moti Zisasiyarj kapigok dinndoye, "In Palisi ma Sadusi ekngalengalen yis plawa manzim semen keyet weyarj eksemti mambep." ⁷ Kegok zeme nin nâwennen egarj nupmamarjgatazen ke namti nin kegok otnâmti zenâ zenâ mbenn, "Meu ku mkotngapmti kegok zein."

⁸ Zet kegok tazemann Zisasiyarj namti ndayanjkwe-siye, "In kwilekiyet meu kum kolo keyet zenâ zenâ tap-mip? Namkingpeperjin âlâgâlâk.

⁹ Nerj nje menok mti meu aikbak. In ke ku nâmâtâlîp, ma? Nerj nupmamarj keyarj an 5,000 indama nimkingapme butnarj tapme tise zigok beme gak zeye? In ke ku nâmtalip? ¹⁰ Ma nupmamarj 7 ke timti keyarj an 4,000 indama nimkingepme in maij timti tise zigok beme gak zeye? ¹¹ Nerj melesij palawa manzim semen keyet penanjat ku zeya. Nerj bemzenze zet zema in eneyet ku nâmâtâlîp? Palisi ma Sadusi ekngalengalen zet dâsukiyet weyarj eksemti mambep keyet kegok zeya!" ¹² Zet kegok dinndome nembajane nin nâmâtâbenn ke nupmamanjarjgalen melesij palawa manzim semen keyet ku dinndoye keyanjut egarj golarj zet Palisi ma Sadusi ekngalengalen zet dâsuki mâbiek keyet namti dinndoye.

Pitayarj Zisasiyet yanjarj zemkawanarj beye

(Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)

¹³ Zisas egarj Sisalia Pilipai mka temanen keyet sokjanik kot patarj zemti nembajane ningat ndayanjk-wesiye, "Am ekjenaerj Angat Nemunarj nâgât kwi manzeip?"

¹⁴ Kegok zeme nin dunduwenn, "Notnarj ekjenaerj, 'Zân tu zululut,' an manzeip. Notnarj, 'Ilaiza,'

manzeip ma notnañan, 'Zelegaia,' ma, 'Golan zenze an notnañ itnañan,' manzeip."

¹⁵ Kegok dundumann ndayanqweziye, "Âpme in nâgât kwi manzeip?"

¹⁶ Kegok ndayanqwesime Saimon Pitayan zeye, "Geñ Kilais, Kawawañan an ombempepenañ ke ilak geñ. Kawawañ kwesiñ kwesiñ mambe egat Nemuñan."

¹⁷ Zeme Zisasiyan Saimon Pitayet zeye, "Saimon Zonayet nemuñan, gâgât nâma tikñan bein. Nânâ ke am ñenan ku zemgap. Bipm kululuñenan zemkawañ bemgain. ¹⁸ Keyepm gâgât zeyap, geñ kwidi alakñan Pita. (Ningalen zeleset 'nanañ katikñan'.) Geñ zenak, nâgât Kawawañgat Nemuñan zenak. Zet ke ñotekñan penañ keyepmti nâgât amnan nâmkijpemmene ondek indema Sadañgalen winderañan ku indawalabe. ¹⁹ Neñ winder gama geñ am ekñen Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñan Penañ mkawañ bemane ekñenan nâgât nâmkijpewep beme geñ ekñengat pigok diindowanik, 'In Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama keñan ñep mebep.' Kegok zewanik. Kegok mmane Kawawañan nâmti zewe, 'Am in ke nâlen zemâtâtâtgat katnanen mama keñan ñep kobep.' Kegok zewe. Âpme naman geñ am ekñen Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñan Penañ mkawañ bemane ekñenan nâgât ku nâmkijpewep beme geñ ekñengat pigok diindowanik, 'In Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama keñan ñep ku mebep.' Kegok zewanik. Kegok mmane Kawawañan nâmti zewe, 'Am in ke nâlen zemâtâtâtgat katnanen mama keñan ñep ku kobep.'" Kegok zewe.

²⁰ Kegok zemti nemanane nin zemkatik bem ndemti zeye, "Neñ kwitn Kilais keyet zapatnañ am ñen ku diindome nâmbep."

Zisasiyan gakimti wabe keyet zet zapatnañ nemanane diindoye

(Mak 8:31-9:1; Luk 9:22-27)

²¹ Kan keyetnañ Zisasiyan yanbemi nemanane nin kapigok zemkawañ bemndeye, "Neñ Zelusalem mkaen mopma sesewat mka temañgalen an damuñ ma sâpe sâpe bumbu an ñenan ma an zii zet zikat indanda ekñenan sek sindem namti gakikien newep. Keyañgut kasup mulup mimi tuk delañ zeme neñ gilik zem wati mamaen kwabap." ²² Kegok dinndome Pitayan Zisas igak zem mandamti zemkulumpemti dunduye, "Amobotnañ, geñ Kawawañan angalan geme kwitnañ kwitnañ kebonañ ku sokbengawe penañ." ²³ Zeme Zisasiyan gilik zemti Pita pigok dunduye, "Sadañ, geñ sebe! Geñ setn bekeknik. Geñ zet zenik ke Kawawañgalen ñotikñanñatnañ yek, amgat ñotikñinan etañ tazinen ke nânik."

²⁴ Kan keyegak Zisasiyan nemanane nin pigok dinndoye, "In neñ nâmasât mbep beme in sekñinanñgalen tikñan bamkumpemti in zewep, 'Neñ ikñan gakiwe kegoak neñ mopmaneti gakiwap beme keyañ ñep bewe'. ²⁵ Âpme an ñen ek sekñanñgat yayan mti zewe, 'Neñ ekmak ku gakiwap,' zewe beme mama kanzizit ku tasawe. Ma an ñen egañ sekñan nâgât talasiwe beme mama kanzizit ke ñep tiwe. ²⁶ An ñen ek msat palen-

galen kwitnañ kwitnañ sambe matim nalakzin beme egañ gakimti Kawawañgat, 'Mama kanzizit tosayan kwitiwap' ke ku zewe. ²⁷ Nâip, neñ Angat Nemuñan nen Bipmnañgalen winderañ ma busatnañan keñanen enselmak nenmak kwatobap. Kwatoti an imbi sambe mamañinanggat sepem dopmañ mutumin-dawap. ²⁸ Neñ penañ sukwep diindoma nâit, in alak talip kapi notnañ gakikipiñ tapme neñ Angat Nemuñan winder sosok mkawañ bemti mulupm mma eksâip."

Zisasiyet sek sepemañ asekti mamananañ beye

(Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

¹⁷ Âpme egañ gakimti wawatnañgat zapatnañ nemanane ningat mimindamti kasup mulup mimi 6 delañ peme keyet palañan Zisasiyan Pita ma Zemsmak meniñan Zân indaikti ilinak kalañ ñengat mowebien. ² Motati ekme Zisasiyet sek sepemañ asekti mamananañ beme zimosetnañ busatnañ kasup nemboñ sokbeme melakanduñan busatnañ leñganañ beye. ³ Kegok sokbeme nemanane tuk ekñenan Mosesimak Ilaiza kululuñengatnañ koti Zisasmak zapat tapmmalu indikbien.

⁴ Keyepmti Pitayan zemkawañ bemti Zisasiyet zeye, "Amobotnañ, kapi tatnup pembenañ penañ! Nâmane ñep beme mzalañ tuk walasenuñ kwep gâgât ñen Mosesiyet ma ñen Ilaizayet."

⁵ Kegok zeme zanza busatnañanmak piyan indasumuñme zanza keñanen zet ñande ñenan kapigok zeye, "Kapi nanañgat Nemun penañ; egat nâmtikñan mampeyap. Neñ ek ombempewanañ am yomengatnañ indati kwabe keyet oloñen miap. In egat zetnañ gawepuwep."

⁶ Kegok mme nemanane ekñenan zet ñande ke nâmti igagen kiñgati ñenzimoselin ambulut tabien.

⁷ Mme Zisasiyan kot indatanñumti zeye, "Walit, ku kiñgalit." ⁸ Zeme ekñenan ekme am ñenpiñ; Zisasiyan igak tage.

⁹ Keyetnañ toti Zisasiyan zemkulumindemti zeye, "In kwitnañ mamananañ ego ke am ñen diindondopiñ tapme neñ Angat Nemuñanñan gakikiengatnañ gilik zem wapmañgut."

¹⁰ Zeme nemananeyañ egat yanqweziwien, "Kwilekiyet mti zii zet zikat indanda an ekñenan Ilaizayan kukñanñgat kopme Mesaya An Kawawañan amñane yomengatnañ timekwatindendeyet ombemp-eye keyañ bam kobe manzeip?" ¹¹ Zeme Zisasiyan pigok zeye, "An ñen sepemañ Ilaizanok kukñanñgat penañ koti am ñotikñin mkawañ bemindemti kwitnañ kwitnañ sambe weyañme pembenañ bewe. ¹² Yanñgut neñ pigok diindowi: An ke Ilaizanok tipman baen kopme am ekñenan ku nâmâtâti yunñu yunñu msawien. Sepem kegoak yegak neñ Angat Nemuñan yunñum nawep." ¹³ Zeme nemanane nin zet ke Zân tu zululut angat tazein ke nâmbenn.

Zisasiyan anemba ngenalen we bekanan mapeye

(Mak 9:14-29; Luk 9:37-43a)

¹⁴ Kegok mti Zisasmak nembajane nin am mangeen kopatan zemann an nen Zisasiyet kandan kot pedondom tati ¹⁵ zeye, "Amobotnan, nâgât nemunangkat kember mi. Ek miakimbe omba kan katan sokbemsame tewen ma tuyen matozin. ¹⁶ Kegok mame nen nemandine eknenmagen tetim kopma eknenan nep ku weyanpeyo."

¹⁷ Zeme Zisasiyan zeye, "In nâmkijpepenin. In set ten ku mamâlip! Nen inmak kwesin mamti indamukulem mma ewe in nâgât ku nâmkijpenep. Anemba nenmagen tetim kolit." ¹⁸ Aik kopme Zisasiyan we bekanan zet msame keyegak namba pemti mepme nembayan dolaknan beye.

¹⁹ Âpme nembajane nin Zisas igak tapme koti yan kwesiwenn, "Nin eneyet we bekanan mampâgat olapmann bep?"

²⁰ Zemann dinndoye, "Nâmkijpepenin âlâgâlâk keyepmti we bekanan ke ku zempayo. Nen penan diindowi, in nâmkijpepenin penanan isiknan bugan kabis alik katnan isiknan bugan kebon taindanak beme nuknan kapi delan zek zeme nep delan zemâtnak. In kwileki nengat ku olabiek." ²¹ [We bekanan eknen kebon ke kwileki nen belaknanan ku indamâbâgalen.] ^I

Gakimti wabe keyet zapatan diindome sek zut beye

(Mak 9:30-32; Luk 9:43-45)

²² Âpme maneti nembajane nin nsakwep Galili msalen meti Zisasiyan nin kapigok dinndoye, "Pi man kan belaknik nen Angat Nemunan am ekngat belinan neme mopma ²³ nome gakimti kasup tuk tati wabap." Kegok zeme nâmti nin kember penan mbenn.

Zisasiyan sesewat mka temangalen takis beye

²⁴ Âpme Zisas ma nembajane nin Kapenuam mkaen koti sesewat mkayelen takis titi an eknenan koti Pita yan kwesiwien, "Ingalen an zikat indandanin sesewat mka temangalen takis ke mambein, ma?"

²⁵ Kegok zeme Pitayan zeye, "Âk. Mambein."

Kegok zemti Zisasiyan mka mawemtanen moti zet ewe dundupin tapme Zisasiyan yan kwesimti zeye, "Saimon, geñ zigok nânik? Msalengalen amobotnan eknenan takis kwimagen matip? Noline eknenmagen ma mange notnan eknenmagen matip?"

²⁶ Zeme Pitayan zeye, "Mange notnan eknenan mambeip; noline eknenan ku mambeip."

Zeme Zisasiyan zeye, "Nen Kawawangat Nemunan keyepm nen ku bewakgalenangut beyap. ²⁷ Mneti nin eknen ku indamann nenzinin mseip keyepm tundu aen meti uk pemane towepme angala nen nenan mandasenigen keyet kangaleman kenan mânep mti geñ sesewat mka temangalen takis nâgât ma gâgât

^I Zet kapi yan bemberan an notnan eknenan Kawawangalen zet kukunan notnanegat ku tazin.

sepem bembeyelen aiksenik. Ke mmeti ndangat takis besenik."

Kwiyar mobotnan Kawawangalen zemâtâtâtgat katnanen mama keyet kenan tatatgat usulaltnan

(Mak 9:33-37; Luk 9:42-48, 17:1-2)

¹⁸ Kan keyet nembajane nin Zisasmagen koti yan kwesiwenn, "Kwiyar Kawawangalen zemâtâtâtgat katnanen mama kenanngalen amobotnan bein?"

² Âpme Zisasiyan namba isiknan nen zeme kopme tungguwinan pemti ³ zeye, "Nen penan sukwep diindowi, in kenan ku gilik zeme nemunamba isiknan ekngat sepem mambe beme Kawawangalen zemâtâtâtgat katnanen mama kenan ku mobep. ⁴ An nenan ikngat nâme topme namba isiknanok mambe beme egan Kawawangalen zemâtâtâtgat katnanen mama keyet kenan nenan bein. ⁵ Geñ nenmak tusuwanan keyepm geñ namba isiknanok ke mukulem mbanik beme geñ nen namukulem mnewanik bein.

⁶ An nenan namba isiknanok ekngat nâmkijpepenin walebe beme ek ke nanzan siput teman bimanen andopemti âtâpeme nambu kenan towebe keyan nuknan ku ben. Kawawangalen zemdelan zenze katnan dopman nuknan penan tiwe. ⁷ Wakae, msat palen inmagen sindem omba penan tiwep enenogat msalen bekanan mimi omba penan tazin ma yommagen kenan yungungu omba wen ma nen an nenan notnanan zet kelaknan mti yom mbalup beme Kawawangalen an zet kelaknan mbe ke sindem omba penan sawe.

⁸ Keyepm sedan ma bedan yomeset gatetimti mesât mbe beme elengempemane mepme wesin mambanik. Mineti geñ sedi bedi ilindin mmaneti tezin ndan towebanigat nen elengemti pemane mebe. ⁹ Ma zikatdan mme bekanaset gatetimti mesât mbanik beme geñ kwenzempemane mepme nembet etangat mambanik. Mineti geñ zikadi ilindin mmaneti tezin ndan towebanikgat nen kwenzempemane mebe.

Sipsip galan pepenangalen bemzenze zet

(Luk 15:3-7)

¹⁰ Weyan ekti mambep. In mangenine namba isiknanok ekngat nâme tototnan penan ku bewep. Nen keyet zema nâit, enseljine kululunen maip eknenan Biengat zimosetnan mamaip eknenan in zem indowep. ¹¹ [Angat Nemunan nen galanpepenan indatimat titiyelen toban.] ^{II}

¹² In zigok manâip? An nen sipsipman 100 mamambegan eknenmagatnan kwep galan zenak beme zigok mnak? Egan ⁹⁹ indeme tapme kwep galan zenak keyet didiknan timatnak. ¹³ Nen penan diindoyap, ek matimatneti aikzin beme ⁹⁹ ekngat olojen ku mti kwep galan zenenan keyet olojen penan mnak.

¹⁴ Sekam kegok Biwin kululunen namba

^{II} Zet kapi yan bemberan an notnan eknenan Kawawangalen zet kukunan notnanegat ku tazin.

isikñaṅnok kwep ñenan ku galaṅ zenzeyelen maot-nâin.

Nodaṅ yom mime musuwewetgalen zet

¹⁵ Âpme nodaṅ geṅmagen yom aikzin beme geṅ gitak buzagen yomaṅ zemzikat samane egaṅ zedi nâin beme geṅ nâmane delaṅ zeme notn mpewanik. ¹⁶ Âk egaṅ zedi ku nâme geṅ an kwep ma zut indatetimti yaṅaṅ ilinsakwep nâmti in yom ke mukulem mpemti bandim bandim mti zikat sawep. ¹⁷ Yangut egaṅ ingalen zelin ku nâme dapmelaṅge ekñenmak weyaṅ bep. Dapmelaṅgeyet zelin kulume egat nâme nâmk-ṅpepeṅpiṅ beme egat zewep ek an zet kululu kebon bein.

¹⁸ Âpme neṅ penaṅ sukwep diindowi, neṅ winden gama geṅ am ekñen Kawawaṅgalen Zet Zapat Dolakñaṅ Penaṅ mkawaṅ bemane ekñenaṅ nâgât nâmkṅpewep beme geṅ ekṅengat pigok diindowanik, 'In Kawawaṅgalen zemâtâtâtgat katnan mama keyet keṅaṅ ṅep mebep.' Kegok mmane Kawawaṅaṅ nâmti zewe, 'Am in ke nâlen zemâtâtâtgat katnanen mama keyet keṅaṅ ṅep kobep.' Kegok zewe. Âpme naman geṅ am ekñen Kawawaṅgalen Zet Zapat Dolakñaṅ Penaṅ mkawaṅ bemane ekñenaṅ nâgât ku nâmk-ṅpewep beme geṅ ekṅengat pigok diindowanik, 'Kawawaṅgalen zemâtâtâtgat katnan mama keyet keṅaṅ ṅep ku mebep.' Kegok mmane Kawawaṅaṅ nâmti zewe, 'Am in ke nâlen zemâtâtâtgat mama keyet keṅaṅ ṅep ku kobep.' Kegok zewe.

¹⁹ Ma neṅ ewe tusumti diindowi, an zut tuk ekñenaṅ neṅmak tusumti ondebep beme neṅ ekṅengat tunṅuwinan mamti egat zut egelaṅ kwileki ṅengat keṅ kwep bemti dundumalu Biwin kululuṅenaṅ nâmin-dawe."

Sisiliṅ an keṅ katikgalen bemzenze zet

²¹ Zeme Pitayaṅ Zisasmagen koti zeye, "Amobotnaṅ, âpme notn ñenaṅ yom mname sek zigok beme neṅ yomaṅ katikpewap? Sek 7 katikpewap, ma?"

²² Yaṅkwesime Zisasiyaṅ dunduye, "Sek 7 yek. Sek sambe yomaṅ katikpemti ku makuwanik.

²³ Neṅ kapigok diindowi, Kawawaṅgalen zemâtâtâtgat katnan mama ke kapigok, kan ṅengat amobotnaṅ ñenaṅ sisiliṅ anene dopmaṅ mutumsasayelen indamandaye. ²⁴ Yaṅbemti kwep kukñaṅgat aikobien egalen dopmaṅaṅ mânep temaṅ penaṅ. ²⁵ Egaṅ dopmaṅ temaṅ ke ṅep mututuyelen ku tasaye keyepm amobotnaṅaṅ an ikñaṅ ke ma imbi nembraṅane ke mânep tosaṅaṅ mututuyelen ma mka ma bo milawatnaṅ ilindiṅ am belakñaṅ ekñenaṅ kwitime mânep dopmaṅ ke titiyelen zeye.

²⁶ Kegok zeme sisiliṅ anaṅ amobotnaṅgat kandaṅaṅ pedondom samti zekâkât mpemti zeye, 'Amobotnaṅ, geṅ naṅgalaṅmane neṅ gâlen mânep ilindiṅ ṅep gawap.' ²⁷ Zekâkât kegok mti dundum same amobotnaṅaṅ kemberṅ mti dopmaṅ ku mututuyelen zeye.

²⁸ Kegok zempeme egaṅ toti mulup an notnaṅ ñen ekmagen mânep isikñaṅ mge ekmagen dopmaṅ titiyelen aikti bimaṅ misik misik mti zeye, 'Geṅ nâlen mânep dopmaṅ geṅmagen tazin ke mutumna.'

²⁹ Kegok zeme an notnaṅaṅ egat kandaṅaṅ pedondom samti zekâkât mpemti zeye, 'Geṅ naṅgalaṅmane neṅ gâlen mânep ilindiṅ ṅep gawap!'

³⁰ Dundum same kemberṅ ku mti notnaṅ mka katikñaṅan pemti zeye, 'Geṅ dopmaṅ mutu namanṅgut belak geme kwewebanik.' ³¹ Kegok sokbeme mulup an notnaṅeṅaṅ ekti keṅin bekaṅaṅ beme amobotnaṅmagen meti zapat ke msawien.

³² Msame amobotnaṅaṅ nâmti sisiliṅ an zeme kopme dunduye, 'Geṅ keṅ katik penaṅ. Geṅ zekâkât mnamane neṅ gâgât kemberṅ nâmti sewakñaṅ mge ma geṅ dopmaṅ ku nawanana. ³³ Âpme neṅ dopmaṅdi katikpema geṅ kwilekiyet nodaṅgat kemberṅ ku mbanan?' ³⁴ Kegok zemti an ke ṅenzinziṅ omba msamti mka katikñaṅ pemti damuṅ ekṅengat pigok zemindeye, 'In an kapi damuṅ mti sek sindem omba masamotnepeme nâlen mânep dopmaṅ mutum delaṅ zeme kwalet pewep.'"

³⁵ Ke zemti Zisasiyaṅ bemzenze zet ke zemdelaṅ zemti yaṅaṅ kapigok zeye, "In nolineyelen yom keṅin penaṅ ku katikpeme kululuṅ Biwinaṅ ingalen kegok ku katikpewe."

Awembiṅ kalalaṅgalen zet

(Mak 10:1-12)

19 Âpme Zisasiyaṅ zet yaṅaṅ yaṅaṅ zemdelaṅ zemti egaṅ Galili msat katipemti Zudia msalen Zodaṅ tu nembet mepme ² am maṅge temaṅ mâti mepme zawatmak ekñen weyaṅindeye.

³ Mme Palisi ekñenaṅ ek tetipeme ekṅengalen tetimaemaeyelen toweme eksâgât koti yaṅkwesiwien, "Kawawaṅgalen zii zelaṅ anaṅ imbiṅaṅ kwitnaṅ kwitnaṅ sambe myuṅgume asekepeyelen zein, ma yek?"

⁴ Kegok yaṅkwesime Zisasiyaṅ kapigok diindoye, "In Kawawaṅgalen Zet Itnaṅaṅen ku mamakuip, ma? Ke kapigok kumpepeṅaṅ,

'Kawawaṅaṅ yaṅbemberaṅ baen an ma imbi weyaṅideye'.

(Sokbembe 1:27)

⁵ Weyaṅidemti kapigok zeye,

'An ñen ek mamaṅ bipmaṅ katim idemti imbiṅaṅmak tusumti eget kwepnok bewalup.'

(Sokbembe 2:24)

⁶ Keyepm eget ewe zut yek; kwepnok talup.

Kawawaṅaṅ temakwep tusumidein keyepm amnaṅ it kalaṅidendeyelen yek."

⁷ Zisasiyaṅ kegok zeme Palisi ekñenaṅ pigok yaṅkwesiwien, "Âpme kwilekiyet mti Mosesiyaṅ zii zelen an ñenaṅ imbiṅaṅ asekepeyelen meluwaṅ kumsamti peme mebegalen nâmindeye?"

⁸ Kegok yaṅkwesime Zisasiyaṅ zeye, "In keṅ katik mamti Kawawaṅgalen zetnaṅ ku mamâlip ma in imbiṅin asekepeyelen manâip keyepm Mosesiyaṅ ke zeye. Yaṅbemberaṅ baen set kegok ku tage. ⁹ Keyepm

neñ diindoma nâit, An ñenanñ imbiñan kwitnañ kwitnañ bekananñ ku mme nâmbemti imbiñan asekpewe beme keyañ yom. Âk imbiñanñ set kileñ mame apmanañ asekpewe beme keyañ ñep bewe." Âk anañ imbiñanñ kekok ku mme egañ imbiñanñ ñen wabe beme ek set kileñ anok bewe.

¹⁰ Zeme nemanñane nin nâmti pigok zewenn, "Awembiñ mamayelen kekok bein beme imbi wawapiñ mama keyañ ñep bein."

¹¹ Zemann Zisasiyanñ kapigok dinndoye, "Zet ke am ilindiñ ekñengalen zapat yek. An kwep kwep Kawawañanñ indamukulem mim ekñengat zapaletañ. ¹² Anañ imbi wawapiñ belak maip ke yañanñ tuk kapigok: Notnañ ekñen keñin mamkeñ kekok masok-beip ma notnañ amnañ sekñin butnañ walet inden-deñanñ awembiñ bembeyelen tiknañ ku nâip ma notnañ keñ sekñin Kawawañgalen mulup mimiyet nâmti awembiñ ku mambep. An ñenanñ mama mimi delañ zenzenañ kapi mâsât mbe beme ñep mâbe."

Nemba isisikñanñ Zisasmagen indatimkobien

(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)

¹³ Âpme an imbi ekñenanñ nemunambañine isisikñanñ Zisasmagen indatim kopme egañ betnañanñ sekñinanñ bemti dundum indendeyet ilinak zenâwien. Zemeñgut nemanñane nin am ekñen zemkulumindewann.

¹⁴ Kegok mmann Zisasiyanñ, "Nemba indeme neñmagen kolit. In ku zemkulumindeit," kekok zeye. "Am ekñen nemba isikñanñ keboñ ekñen Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanñ mama keyet kandañanñ mamaip."

¹⁵ Kegok zemti betnañ sekñinanñ belañ atamti dundum indemti mege.

An ñen mânep milawatnañ temañanñ Zisasmagen koge

(Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)

¹⁶ Msat ke pemti mepmann an zomolim ñenanñ Zisasmagen koti yañkwesiye, "An zikat indanda, neñ mulup dolakñanñ ñen ziboñ mti mama kanzizitgat zapat bewap?"

¹⁷ Kegok zeme Zisasiyanñ kapigok dundoye, "Kwitnañ kwitnañ dolakñanñgat eneyet tatnayanñkwesinik? Msalen kapi an dolakñanñ ñen ku tazin. Kawawañ kwewetanñ an dolakñanñ. Âpme geñ mama kanzizitgat zapat besâgât mbanik beme zii zet gawepumane delañ zemâbe."

¹⁸ Zeme an keyañ zeye, "Zii zet ziboñ?"

Ke zemti yañkwesime Zisasiyanñ zeye, "Geñ kasa kumti am ku kumane gakiwe, awembiñ kalalañ ku mbalup, kambu ku mbanik, ma am ñengat sekñanñ dâsuki bem zenzepiñ. ¹⁹ Geñ mambipdi eksemidewanik. Mti gitangat gogot mamnik sepem kekokgak amgat gogot mbanik."

²⁰ Zeme an zomolim keyañ kapigok dundoye, "Ke zenigen ke elak gawepumti mamiap yañgut ñen ewe zigok mbap?" ²¹ Kegok zeme Zisasiyanñ dundoye, "Geñ teñ penañ mamasât nâwanik ma mama kanzizit ke tisâgât nâwanik beme met milawadi bemane kwitime keyetnañ mânep ke kalañ kumti am bekopsat in-

damâbanik. Kegok mbanik beme kululuñen gwaen kwitnañ kwitnañ dolakñanñ geñ tiwanik. Kegok mti neñmak tusumti namâbanik." ²² Zeme an zomolimanñ mânep milawatnañ temañ tage keyepmti keñanñ beme zetnepiñ mege. ²³ Mepme Zisasiyanñ nemanñane nin kapigok dinndoye, "Neñ penañ zema nâit, am mânep milawalin temañ ekñenmagen Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanñ mama keyet keñan mebegalen olalatnañmak bewe. ²⁴ Bo temañanñ bunji aimboñanñ isikñanenñ ñep ku modak. Sepem kekokgak am mânep milawalinmak ekñenanñ Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanñ mama keyet keñan mobogalen pepepenañ omba penañ tazin."

²⁵ Kegok zeme nemanñane nin zet ke nâmann nuknañ penañ beme zewenn, "Kegok beme kwiyañ mama kanzizit ñep tiwe?"

²⁶ Zemann Zisasiyanñ zimosetnanen ndik mototi zeye, "Mânep milawalanñ set bekekme amnañ Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanñ mama keyet keñan ku mebepp yañgut Kawawañanñ amgat keñin mme elañ belañ beme mama kanzizit ke ñep tiwep."

²⁷ Kegok dinndome Pitayanñ sakwep penañ pigok zeye, "Nânik, nin kwitnañ kwitnañ sambe pemann tapme geñ gapmâbenn keyepm maneti keyet dopmanñ Kawawañanñ kwileki penañ ndawe?"

²⁸ Kegok yañkwesime Zisasiyanñ kapigok dinndoye, "Neñ penañ sukwepp diindowi. Maneti bamgat kwitnañ kwitnañ alakñanñ sokbemâbe kan keyet neñ Angat Nemunañ Amobotnañgalen mundum windemak keyet totapma in kekokgak mundum 12 keyet totati Islael manje 12 ekñengat damuñine tabep. ²⁹ Ma am ñenanñ nâgât mti dapmeniyene ipbialine ma mambiwine ma nemunambañine ma mkanñin ma muluwin yaloñti kobepgapm ekñen keyet dopmanñ omba penañ in-dayap ma bamgat mama kanzizit tiwep. ³⁰ An ñenanñ ikñañgat sekñanñ alak pigogat mmoti, 'Neñ ñep talap,' tazein beme egañ bamgat tototnañ bewe. Ma ñenanñ alak tototnañ tapmain beme egañ bamgat mobotnañ bewe.

Zisasiyanñ wain mulupgalen mulup an ekñengat be-mzenze zet zeye

20 Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanñ mama keyet yañanñ pigok, mse ñengat an ñenanñ tambunanñ penañ an indatime wain mulupman mimiyelen mebien. ² Egañ mulup mimiyelen tosa sepem kwep kina kwep kina kwep kekok indandayelen zetik mimindeme ekñenanñ, 'Ñep,' zeme wain mulupmanen indatime mebien. ³ Meti tapmme 9 kilok beme an manje notnañ belak tabien ekñenmagen meti diindoye, ⁴ In kogogak kopme nâlen wain muluwen met indema mulup mme tosañanñ ñep indasap. ⁵ Kegok zeme ilinsakwep wain muluwen ke mebien. Âpme 12 kilok beme sepem ewe kekokgak mge. Mme 3 kilok beme ewe kekokgak notnañ indatiye. ⁶ Ma 5 kilok beme ewe meti an notnañ mulup mimipiñ tapme indikti diindoye, 'In kwilekiyet kasup teepmanñ pi belak tatnepeme msat gasim bein?'

⁷ Zeme ekñenañ zewien, 'An ñenañ mulup ke mseip ke nin ku zemndep.'

Zeme egañ diindoye, 'Kopme nâlen wain muluwen meindema mulup mit.'

⁸ Ke tapme mulup tosañañ indandayelen damuñ zempemti zeye, 'Geñ mulup an zeman kopmâpme mânep inda. An bam kolo ekñen kukñañgat indamti an ñenañ kolo ekñen bam indasenik.'

⁹ Kegok zempeme an mulup 5 kilokgat yañbemti mbien ekñen mânep kina kwep kina kwep indaye.

¹⁰ Taindame ñenañ kobien ekñenañ ekti, 'Nin mânep mmoti ndasâpm,' nâmti tatnepeme damuñ egañ kina kwep kina kwep ekñen kwep kwep indam mege.

¹¹ Mânep kegok indame ekñenañ mulup toñañgat ñenzinziñ msawien. ¹² Mti zewien, 'An bam kolo ekñenañ mulup belak kan isikñañ bugan miyo. Âpme nin kasup katikñañ penañ muluwen sek sindem palen tatnepemann msat gasim beme kwilekiyet bam kolo ekñenmak mânep sepem kwep ndanik?'

¹³ Kegok zeme mulup toñañañ ekñenmagen kwep pigok dunduye, 'Notn, geñ ku tetiñgeyap. Geñ mânep kina kwepgat zema nâmane ñep bep ¹⁴ keyepm mânepdi mti met. Neñ am bam kolo ekñenmak geñmak mânep sepem kwep indandayet nâma ñep bep. ¹⁵ Mânep nenañgalen ya neñ zigok ma zigok msâgât mbak beme nâyap katan mbak. Neñ keñ taolet mgame geñ nâmbekanani, ma?'" ¹⁶ Âpme Zisasiyañ be-mzenze zet ke zemdelañ zemti pigok zeye, "An ñenañ Kawawañgalen zemâtâtât katnanen mama keyet keñan ñenañ mebe ma ñenañ bam mebe keyañgut Kawawañañ eget ilizuzut mama kanzizit itdawe."

Zisasiyañ gakikiñañgat zeme sek tuk beye

(Mak 10:32-34; Luk 18:31-34)

¹⁷ Âpme Zisasiyañ Zelusalem mkaen mosât moti set ganzenaset nembajane nin 12 ndatime mepmambe kapigok dinndoye, ¹⁸ "Nâip, nin alak Zelusalem mkaen tapmetnup. Ya neñ Angat Nemuñañ sâpe sâpe bumbu an ñenañ ekñenañ ma zii zet zikat indanda ekñen-galen belen mopma ekñenañ nome gakikiyet zemdelañ zewep. ¹⁹ Âpme keyet palañan kasanne ekñenañ Loma ekñengalen gapman ekñengat belinan neme mopma ekñenañ pep zet mnamti sindiwan nawetikti nome gakiwap. Yañgut kasup tuk delañ peme gakikiengatnañ gilik zem wati mamaen mobap."

Zân ma Zems egegat mamilañ eget amobotnañ tata-gat yañkwesiye

(Mak 10:35-45)

²⁰ Kan keyet Zân ma Zems Zebediyet nemulatnet-gat mamidañ idatimti Zisasiyet kandañan koti pedon-dom samti nâmitdendeyelen dundum saye. ²¹ Kegok mme Zisasiyañ yañkwesiye, "Geñ neñ kwileki mgan-gayelen gembein?"

Zeme egañ zeye, "Geñ zemkatik bemnamane nemun zet kapiyañ geñ amobotnañ temañ tabanik kan keyet ñenañ bedi penaset ma bedi alomset amobotnañ gi-tañgat kandañan tabalup."

²² Kegok zeme Zisasiyañ indayañkwesiye, "In ku nâmti kegok yañkwesip. It neñ sindem tiwap ke it ñep tiwalup?"

Zeme egañ zewun, "E ñep tiwalup."

²³ Kegok zemalu Zisasiyañ zeye, "Neñ sindem tiwap ke it penañ tiwalup yañgut nâlen betn penaset kwiyañ tatatgalen ma betn alomset tabe ke neñ ñep ku zen-zeyelen. Mundum ekseseñañmak ke Bienañ an kwi makumindeye ekñengalen zapat tazin."

²⁴ Kegok mme nemuñane 10 nin keyet zapat nâmti egegat ñenzinziñ mbenn. ²⁵ Mmann Zisasiyañ nin ilindiñ zeme kopmann dinndoye, "In nâip msalengalen amobotnañ ekñen winde omba taindame zet windañañben msat palen am ekñengat manzeip.

²⁶ Set keboñ ke ingat tunñguwan ñen ku tabe.

Keyepmti inmagatnañ an ñenañ amobotnañ besât nâin beme egañ in sambeyelen sisiliñ an bewe. ²⁷ Ma inmagatnañ an ñenañ amobotnañ Kawawañgat zikatnan besât nâwe beme egañ sisiliñ nembra etañ kwati toñañgat mulup etañ mpeme tosañañ ku ma-sain keboñ mamambe. ²⁸ Sepem kegogak neñ Angat Nemuñañ amañ sisiliñ mnanayelen ku koban yek. Neñ am ekñengat sisiliñ mulup mimindandayelen koban ma am ekñen nanañgat mamanan ketalasima amañ mama kanzizit aiikgat nâmti gakikiyet toban."

Zisasiyañ an zut zikalit beñañ weyañideye

(Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)

²⁹ Âpme Zisas ma nemuñane nin Zeliko msat pemti tapmepmann am manje temañañ ndamâti mebien.

³⁰ Keyegak an zut zikalit beñañañ set ganzenañ tap-mambun, "Ya Zisas kwawezin," zeme nâmti kwizet temañ kumti zewun, "Amobotnañ, geñ Dewitgat alikñañ, nigat kember mi!" ³¹ Kegok zemalut amañañ eget zemkulumidemti buzak tatagalen diitdowien. Keyañgut egañ ewe giñgiñ mti kwizet omba kuwun, "Amobotnañ, Dewitgalen alikñañ, geñ nigat kember mi!" ³² Kegok zemalut Zisasiyañ metati idayañkwesiye, "It neñ zigok mimidandayelen nâlup?" ³³ Kegok zeme egañ zuwun, "Amobotnañ, nit eekgalen nâlup."

³⁴ Kegok zemalut Zisasiyañ egegat kember mti zikalit tangume keyegak zikalit ekti ekmak mebun.

Zisasiyañ Zelusalem mka temanen mowege

(Mak 11:1-11; Luk 19:28-40; Zân 12:12-19)

21 Âpme Zisas ma nembajane nin Zelusalem patañ zesât mti Betpage mkaen ke tati nembajaneñ zut kukñañgat ² pigok zemideye, "It ñenañ mkaen met patañ pepeñak donji ñen tegañ opemti tepum palen opepeñañ nembajañ isikñañ ganzenan tapme ekselup. Ke kwaleti idatetimti neñmagen koselup. ³ Kegok mmalut am ñenañ zigok ñen zeme, it pigok dunduselup, 'Amobotnañañ kapiyet mulupman sasayelen zemndeme kolup.' Kegok zemalut egañ keyegak nâmideme mkoselup." ⁴ Ke sokbeye ke eweñañ baenen golañ zenze an ñenañ zet meluwan kapi mge keyet katan sokbemkawañ bein:

⁵ “Zaion^I mka temañgalen am diindo, ‘Egit, ingalen Amobotnañin ek inmagen kozin! Keñ sewakñañ toñañ. Doñki nembrañ isikñañ milawat matin keyet dukñañ kozin.”

(Zekaraia 9:9)

⁶ Zeme namba zulañ nâmti Zisasiyañ diitdoyenok met ⁷ doñki mam namba idatetimti koti nin melakandundun sakñañgatñañ gulumti doñki egegat palen yenjepemann Zisasiyañ palañañ mototage. ⁸ Âpme am manje temañañ egat set miakpepeyelen melakandunjin timti selen yenjewien. Ma notnañañ niwet sinañ atumti selen yenjewien. ⁹ Kegok mme am manje temañañ kalañti Zisasiyet ñeñañ ma baman meti kwizet kapigok kuwien,

“Dewitgalen alikñañ, nin sesewatgenup! Kawawañañ gaombem gengeñañ kotnik keyet oloñen penañ mti Kawawañ sesewatpenel!”

(Sam 118:25-27)

¹⁰ Kegok mme Zisasiyañ Zelusalem mka temañ keñañ mopme am mka mtoñañ kwisak ke nâmti keñin wapme yañkwesiwien, “An ke kwiyañ kozin?”

¹¹ Kegok yañkwesime am manje temañañ zewien, “Kapi Zisas. Ek golañ zenze an Nasalet Galili mkaengatañañ kozin.”

Zisasiyañ aem kwaem an sesewat mkaen indamâge

(Mak 11:15-19; Luk 19:45-48; Zân 2:13-22)

¹² Ke moti Zisasiyañ sesewat mka temañ keñañ moti ekme amnañ makau ma sipsip sâpe sâpe bumbuyelen aem kwaem tapmambien. Mânep aem kwaem^{II} tapm mambiengalen mundumañ mgilik zeye ma sasakandonombe takwitimambien ekñengalen mundum kegogak mgilik zemti diindoye,

“Kawawañgalen Zet Itnañañen Kawawañañ pigok zeme meluwañ mimiñañ, ‘Nâlen sesewat mka ke dundundu mka’

(Aizaya 56:7)

keyañgut in mme an kambu titi ekñengalen enzilili mka tabein.”

(Zelegaia 7:11)

Kegok zemti am ekñen ke zemindemti indamâpme toti kwawebien.

¹⁴ Mme am zikalin beñañ ma wesij ekñenañ sesewat mka temanen kopme weyañindeye. ¹⁵ Ke tapmme namba isisik ekñenañ, “Dewitgalen alikñañ, sesewatpenel!” kwizet kegok kupañ keñañ mowepme sâpe sâpe bumbu an ekñen ma zii zet zikat indanda ekñenañ muluwañ mamananañ ke ekti keyet ñenzinziñ penañ mti

¹⁶ Zisas yañkwesiwien, “Geñ ekñenañ kwileki tazep ke tatnânik?”

Zeme Zisasiyañ diindoye, “Âk neñ ñep tatnâyap. In Kawawañgalen Zet Itnañañ ku mamakuip, ma? Ke kapigok kumpepeñañ,

^I Zaion kwit ke Zelusalemgat kwitnañ ñen ke makup. ^{II} Amanañ mânep timkobien keyañ sesewat mkaengalen sâpe sâpe bumbuyet songom ñep ku itiyelen. Kegogapm ekñenañ sesewat mkayelen mânep ke Zuda am ekñengalen mânep ke omaimti ke etañ sesewat mkaengalen milawat kwititiyelen.

‘Geñ namba isisik ma namba okak zikat indamane ekñenañ gâgât sesewatgawep.”

(Sam 8:2)

¹⁷ Kegok mti Zisasiyañ ekñen katiindemti Betani mkaen tambumbu kwep mepmanje.

Zisasiyañ tep kwitnañ pik ke saik mpeye

(Mak 11:12-14, 20-24)

¹⁸ Âpme tambunañ penañ Zisasiyañ mka teman gilik zem kwakwagalen kwati meuyet mge. ¹⁹ Mti ekme set ganzenaset pik tep tapme ekti katñañ niniyelen yayañ mge yañgut katñañ niniyelen ñen tatapiñ; sinañ etañ tage. Kegok ekti tepgat zeye, “Geñ kadi ñen ku elikbanik yek penañ.” Zeme keyegak tewañ memuj beye.

²⁰ Kegok sokbeme nembrañane nin ekti pisemti yañkwesiwenn, “Zigogapm tep ke sakwep penañ memuj bep?”

²¹ Kegok zemann Zisasiyañ pigok zeye, “Neñ penañ sukwep diindowi, in keñ zutmak ku mamti Kawawañgat nâmkijpewep beme in neñ miyap sepem keboñ mbep. Mti ke etañ yek, in nukñañ kalañ nembon keyet pigok zemsawep, ‘Nembu keñañ metot,’ zeme kegok mbe. ²² Ma in nâmkijpewep beme ke ma ke mimiyet dundum same egañ ñep mbe.”

Zisas mulupmangalen windeyet yañkwesiwien

(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)

²³ Zisas ek sesewat mka temanen gilik zem meti am zet zapat dolakñañ tapm zikat indame sâpe sâpe bumbu an ñeñañ ma sesewat mka temañ keyelen an damuj ekñenañ koti pigok yañkwesiwien, “An kwiyañ nâmgeme am sesewat mka temanen ke indamâbanan?”

²⁴ Kegok yañkwesime Zisasiyañ pigok zeye, “Neñ yañkwesisi kwep penañ indayañkwesima, in dopmañ teñ gilik zem namengut neñ an kwiyañ nâmneme mamiyap ke diindosap.” ²⁵ Kegok zemti zeye, “Zân tu zulutindende an ek am tu zulutindendeyelen an kwiyañ mulup ke saye? Kawawañañ nâmpeye ma amanañ nâmpewien?”

Kegok zeme ekñenañ ilinak zenâ zenâ mti zewien, “Nin zigok zesenu? ‘Kawawañmagatnañ,’ zesenu beme egañ zet dopmañ pigok zesem, ‘Ya kok ke kwilekiyet mti ku nâmkijpewien?’” ²⁶ Ma ‘Ammagen-gatnañ,’ zesenu ke nin am ekñengat kinganup kelak yañañ am ekñenañ Zân ek golañ zenze an penañ kegok nâmkatik bewien.”

²⁷ Zemti Zisasiyet pigok zewien, “Nin ku nânu.”

Kegok zeme Zisasiyañ ekñengat zeye, “Neñ kegogak an kwiyañ zemneme mamiyap ke ku diindosap.”

Ayumuñ egetgalen bemzenze zet

²⁸ Ke zemti zeye, “In zigok nâip? An ñen ek nemunjanet ayumuñ mambuk. Egañ nemunañ yumagen meti zenak, ‘Nemun, geñ alak wain muluwen mulup msenik.’”

²⁹ Zeme nemuñan yuyan zenak, 'Yek, neñ ku msap.' Kegok zenak yangut keñan gilik zeme naman muluwen medak.

³⁰ Biwitdan nemuñan yuyet sepem kogok dunduye âpme nemuñan muñan zeye, 'Neñ ñep msap.' Kegok zeye yangut ku mge.

³¹ Âpme nemuñanet egetmagengatnan kwiyan biwitdan nâñgenok mge?"

Kegok zeme sâpe sâpe bumbu an ma sesewat mka temañgalen an damuñ ekñenan zewien, "Nemuñan yu."

Zeme Zisasiyan zeye, "Neñ penan diindowi, mme takis mânep titi ma set kileñ imbi ekñenan ñenan be- mti Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama keyet kandan tapmelip. Âpme in keñan ku talip.

³² Zân tu zulutindende an egañ set teñ zikat indame mâbâgalen ekmâtâbien yangut in ku nâmkijpewien. Âpme takis mânep titi an ma set kileñ imbi ekñenan nâmkijpewien. Ekñenan kegok mme in ekbien yangut in yominañgatnan keñin gilik zeme ku nâmkijpewien."

Wain damuñ keñ katik ekñengalen bemzenze zet

(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

³³ Ke zemti egañ sesewat mka temañgalen an damuñ ma sâpe sâpe bumbu an ekñengat zeye, "Wak bemti bemzenze zet ñen zesowapgat ewe nâit. Kan ñengat msat toñañan wain alikñan msatnañen ke onz-eye. Mti kimbat kundun kindiñ bempemti wain katnan misiksikgalen msat walatopemti amnañ mulup kalem tati eekgalen mka teepman walatpeye. Kegok mpemti wain mulupman ke kalop bemti amnañ ekdamuñ mti mamayet toñañ toñañ indamti msat pem ñen mege.

³⁴ Egañ ke meti manepeme wain katnan mâtâtâtgalen kanañ beme mulup anene zemindeme wain damuñ ekñenmagen wain katnan titiyelen kobien. ³⁵ Zemindeme kopme wain damuñ ekñenan mulup an indatetimti kwep sidiwan witikbien ma ñen kume gakiye ma ñen nanzañan kuwien. ³⁶ Kegok mme msat toñañan zapat ke nâmti mulup an ewe sambe indeme kukñañgat kobien ekñen aindangosomti omba penan indeme kobien. Kopme wain damuñ ekñenan ewe kukñañgat mimindawien sepem kegogak mbien.

³⁷ Kegok mme bam delan zenzenan ikñañgat nemuñan penan peme ekñenmagen mesâgât mme keñanen kapigok nâñge, 'Penañ sukwep pi ekñenan nemun eksempeseip.' ³⁸ Kegok otnâye yangut wain damuñ ekñenan nemuñan ke ekti ilinak pigok zenâwien, 'Pi ikñañgat nemuñan penan kapiyan toñañ bewe keyet kopme nin kumann gakime kwilekiki sambe kapi ningat zapat bek.' ³⁹ Kegok zemti ekñenan nemuñan ke atamti mandamti mulup paselen tot kume gakiye." ⁴⁰ Kegok zemti Zisasiyan indayankwesiye, "Msat toñañan wain mulupmanen kosâpm ke wain damuñ ekñen zigok penan mimindasâpm?"

⁴¹ Kegok zeme ekñenan zewien, "Egañ penan sukwep am keñ katik ekñen ke indome gakime wain muluwen wain damuñ alakñañ indeme ekdamuñ mti katnan titi kananen timti toñañgat mañge butnan sawep."

⁴² Ekñenan kegok zeme Zisasiyan kapigok diindoye, "Kawawañgalen Zet Itnañanen zet ñen kapigok tazin ke in ku mamaiñ nâip, ma?"

'Mka walalat ekñenan tepum ñen ekme bekanan beme wisat mti peme weñge. Tepum kewan tepum miñan beye. Sepem kegok ke Amobotnan Kawawañan mme nin ekmann ego egoñañmak mambein.'

(Sam 118:22-23)

⁴³ Keyet zema nâit, Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama ke in Zuda mañgeen sokbembeyet zenzenan ke inmagen menzem mti naman am belakñañ ñen indame ekñenan mme penan elikbe.

⁴⁴ Amnañ, 'Tepum ke sambuñan,' zewien yangut tepum ke kaliñan ya an keyet palen tokutun beme an ke epeewe. Ma tepum keyan am keyet palen tokutun beme am ke gakime sekñañ kânzunuzuyan bemisikbe."

⁴⁵ Bemzenze zet zet ke zeme sâpe sâpe bumbu an ma Palisi ekñenan keyet yanñan nâmtâtâti zewien, "Wakae, an pi ningat tazein." ⁴⁶ Kegok zemti atamti mka katikñañ pepeyelen nâwien yangut amnañ Zisasiyet golañ zenze an manzemtemiangapm kiñgati peme tage.

An imbi zulañ awembiñ bermalu tu meu bumulumalu niniñangat bemzenze zet zeye

(Luk 14:15-24)

22 Âpme Zisasiyan ewe bemzenzeeset am zet kapigok diindoye, ² "Kawawañgalen zemâtâtâtâtgat katnanen mama keyet yanñan kapigok. Kan ñengat amobotnañgat nemuñan ñenan imbiñañmak bet mututuyelen tu meu weyan bemti ³ mulup ane indeme am kukñañgat indamandandañan zeme kokogalen diindowien yangut kokogalen ku indembeye.

⁴ Kegok mme amobotnañan mulup anene notnan zemindeme am indamandandañan ekñengat zeye, 'Nâlen bulmakau ma makau nembrañan temañ teman kumti anjo ma kwitnan kwitnan sambe ilak weyanjo keyet awembiñgalen meu niniyelen kolit.'

⁵ Kegok zeye yangut am indamandandañan ekñenan nâmpemambe ilinañgat tikñañin nâwiengat katan mepmâbien. Kwewañ ikñañgat mulupman mege; ñenan aem kwaem mkaen mege. ⁶ Kegok mme am notnañan mulup annan indatamti indome gakiwien.

⁷ Kegok mme amobotnañan ñenan penan zime kasa kuku ane zemindeme am mulup anene indowienekñen indome gakime mkanin temañ tep bume ziye.

⁸ Kegok mti mulup ane diindoye, 'Nâlen tu meu kelak weyanan tazin ekñengat zapat yek. ⁹ Keyepmti am alakñañ set teman meti am omba indaikseip ke indatim koseip.' ¹⁰ Kegok zemindeme mulup ane ekñenan set teman meti am sambe indaikbien am pembenan ma am bekanan kwaweti mka bemisik tabien. ¹¹ Kegok mme amobotnañan am indamukukuyelen moti ekme an ñen ondedakgalen sâk melakandu sasañan ke ku miak tapme ege. ¹² Ekti zeye, 'Notn, geñ keñan pi zigoset ondedak sâk melakandu miyakpiñ kwatnek?' Amobotnañan kegok yanñkwesime an keyan zetpiñ tage. ¹³ Kegok mme amobotnañan

mulup anne diindoye, 'Setnañ betnañ zamti zupman tambusosok keñan peme towelak. Ke mamti sek sindem timti zetnañ anjalikme masumambe.'" ¹⁴ Zisasiyañ kekok zemti pigok zemdelañ zeye, "Kawawañañ am sambe indamandandañañ yañgut kwep kwewañ mebep."

Takis bembeyelen yañkwesisi

(Mak 12:13-17; Luk 20:20-26)

¹⁵ Zisasiyañ kekok zeme Palisi notnañ ekñenañ buzak metati Zisas tetipemti zemkukuyelen zenâ zenâ mbien. ¹⁶ Mti nembrañine ma Elotgalen an notnañ zemindeme meti kapigok yañkwesiwien, "An zikat indanda, nin gâgât yañdi nânup. Geñ zet dâsuki zenzepeñ; penañak etañ manzenik. Ma zapat dolakñañgalen zet ke am mobotnañ ma tototnañ sepem kwep manzikat ndanik. ¹⁷ Keyepmti geñ zemane nâne. Gâlen nânâyañ zigok nânik? Amobotnañ Sisamagen takis mânep ñep bembeyelen ma yek?"

¹⁸ Kegok zeme egañ ekñengalen nânâ bekanañ ke ekmâtâti diindoye, "In an zetgalen etañ! In kwilekiyet neñ tatetineip?" ¹⁹ Kegok zemti zeye, "In takis mânep mambeip ke ñen zikat name ekbi." Kegok zeme ekñenañ mânep same ege. ²⁰ Ekti kapigok indayañkwesiye, "Am weñañ ma kwit kapi kwiyelen?"

²¹ Zeme ekñenañ zewien, "Ke amobotnañ Sisayelen." Kegok zeme egañ diindoye, "Nâip, Sisayelen weñañañ tatatnañ ke Sisa ikñañ sawep. Âpme Kawawañ ikñañgalen bet meluwañ keyepmti in ikñañgat zapat mait."

²² Ekñenañ ke zeme nâmti nâmtemtem mti pemti mebien.

Zisasiyañ Sadusi ekñengalen nânâ bekanangat yañan zemkawañ beye

(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)

²³ Kasup mulup mimi keyet Sadusi ekñenañ Zisamagen kobien. Ekñengalen nânâyañ am gakiwep ke ku wabep manâip keyepmti Zisas keyet yañkwesiwien, ²⁴ "An zikat indanda, Mosesiyañ kapigok zenzeñañ, 'An ñenañ nemunambañañpiñ gakin beme notnañ isikñañañ imbi kwambet ke wati nemunamba egañ msokbewe keyañ an kukñañgatnañ keyelen sip butnañ bewep.'" ²⁵ Kegok zemti ewe zewien, "Âpme an ñenañ nembrañane 7 indabege. Ya maneti ayuyañ imbi wati nembapiñ gakime muñañañ imbi kwambet ke wage. ²⁶ Ya muñañ nembapiñ gakime gwatnañ kwambelin ke wage. Sepem kekokgak ekñen sambemagen sokbeme nemunambañpiñ gakiwien. ²⁷ Ya bam imbi kwambelin keyañ yek beye. ²⁸ Ya wawat kanañ an kwiyañ imbi ke mkipmañ beme egat imbiñañ bewe?"

²⁹ Ke tetipemti kekok zeme Zisasiyañ zeye, "In Kawawañgalen Zetnañ Itnañañ ma egalen winde keyet kandati keyepm zet manzemyuñguip. ³⁰ Wawat kanen awembiñ mama ke ewe ku mambep. Ekñenañ ensel kululuñgatnañ nembon bemti tabep. ³¹ Yañgut in gakikiengatnañ wawat keyet manâmyuñguipgat diin-

dowi; Kawawañgalen Zet Itnañañan zet kapigok zenzeñañ ke in ku mamaiñ nâip, ma? ³² Kawawañañ kapigok zeye,

'Neñ Abalaam ma Aisak ma Zekop ekñengalen Kawawañjin.'

(Kisim Bek 3:6)

Wa ek am gakikiñañgalen Kawawañ yek. Egañ am ma ma kanzizitgat zapat ombemindeye ekñengalen Kawawañ."

³³ Kegok zeme am mange temañ ekñenañ egalen mzikat indanda keyet nâmtemtem mbien.

Zisasiyañ zii zet ñotekñañ diindoye

(Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)

³⁴ Zisasiyelen zelañ Sadusi ekñengalen windenjin mtoindeme Palisi an ekñenañ nâmbien. Keyepm ekñenañ ilinak ondekti ³⁵ ekñenmagengatnañ ñen zii zet zikat indanda keyañ Zisas yañkwesisien tetipeye, ³⁶ "An zikat indanda, zii zet kwilekiyañ mobotnañ penañ bein?"

³⁷ Zeme Zisasiyañ dunduye, "Geñ keñdi ma nâmamandi ma windendi ma ñoktikdi ekñen ke ketalasimti Amobotnañ Kawawañgat etañ gogot mpewanik.'

(Zii Zet 6:5)

³⁸ Zet keyañ zii zet ñotekñañ ma zet mobotnañ penañ bein. ³⁹ Ma ñen ewe sakam kapigok, 'Gitangat keñdi mambeinok amgat kekokgak gogot mbanik.'

(Wok Pris 19:18)

⁴⁰ zii zet ma golañ zenze an ekñengalen zet sambe keyet keyañ ñotekñañ belup."

Kilais ek Dewitgat Amobotnañañ

(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

⁴¹ Âpme Palisi an notnañ ondekti tapme Zisasiyañ indayañkwesimti kapigok zeye, ⁴² "In Kilaisiyet zigok manâip? Ek kwiyelen alikñañ?"

Kegok zeme ekñenañ zewien, "Ek Dewitgalen alikñañ."

⁴³ Zeme egañ diindoye, "Kwilekiyepmti Dewit ek Kawawañgalen Emetak Teñañañ ekmak tapme Dewilañ Kilaisiyet 'Amobotnañ,' zeye? Zet ke Kawawañgalen Zet Itnañañan kapigok kumpepeñañ,

⁴⁴ 'Amobotnañañ nâlen Amobotnañnangat kapigok zeye, "Geñ koti nâlen betn penañset totapmane kasan-dine mtoindewap."

(Sam 110:1)

⁴⁵ Keyepmti Dewilañ Kilaisiyet 'Amobotnañ,' zeye beme ke zigoset mti Dewitgat sokñañ bein? Kilais ek Dewitgalen amobotnañ." ⁴⁶ Egañ kekok zemti indayañkwesime ekñenañ zet dopmañ gilik zem sasayet kingabien. Mti kan keyetnañ baman gwaen yañkwesisi ñen ku yañkwesiwien yek penañ.

Zisasiyan zii zet zikat indanda an ma Palisi an dopman bekanaj mutumindandayelen diindoye

(Mak 12:38-39; Luk 11:43-46; Luk 20:45-46)

23 Kan keyet palañan Zisasiyan am manje temañ ma nemanane ningat dinndoye, ² "Zii zet zikat indanda an ma Palisi ekñenan ilinangtat nâme Mosesinok beme zii zet alakñan mamsokbeip. ³ Ekñenan in ekñengalen zii zet alakñan ke mâbâgalen manzeip yanggut neñ zemkulumindeyap ekñengalen mama mimi maip ke ku mâbep. ⁴ Ekñenan zii zet om-tususunaj kegok mme nukñan beme ingat palen bemti ke mâlit zeme in mâti nukñan aikme mukulem ku mimindewep. Ekñenan nukñan temañ ke timti ingat palen bemti ilin belak penañ maip.

⁵ Ekñenan kwitnañ kwitnañ mamip ke amnañ indik ekseseyelen etañ mamip. Sangum pañan palen Kawawañgalen zii zet kumpemti amnañ indidikgalen monzalamanan zampemti ma belinanan sangum pañan temañ sepem kegogak besañnok zampemti sangumin busiliñan teepmañ penañ amnañ indikti ekseseyelen mamiagip. ⁶ Ma ekñenan tu meu niniyelen indamandame ekñenan mundum pembenañ ma kukñangtat totatagalen mamip. Ma sesewat mkaen ekñenan amobotnañ mundum pembenañ keyet manâmtikñan mip. ⁷ Ekñenan selen amnañ indikti indamukmti nâme mobotnañ beme kwilin, 'Zikat indanda,' kukuyet maindembein.

⁸ Ma gâgât amnañ, 'Zikat ndanda,' zeme kwit keboñ keyet ku nâmtikñan mbanik. An zikat indandañin kwewetañ main keyepm in, 'Notn notn,' zemti mam-bep. ⁹ Mti in msalen am ñengat, 'Bien,' ku zewep. Biwin kwewetañ ek kululunjen main. ¹⁰ Ma in an ñengat, 'Ñeñan bembep,' zemindendeyet kegogak ku zewep. Ñeñan bembepin kwewetañ tazin. Ek Mesaya. ¹¹ Ma inmagengatnañ ñeñan amobotnañ masât nâmbep beme notnañ ekñengat sisiliñ anok mambe. ¹² Ma ñeñan ikñangtat nâme mobotnañ bewe beme Kawawañan mtopewe. Ma ñeñan ikñangtat nâme tototnañ bewe beme Kawawañan mmopewe.

¹³ Wakae, zii zet zikat indanda ma Palisi in sindem omba penañ tiwep! In an zegalen etañ! In Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanean mama keyet keñan amnañ mebegalen mambekek ma manzemkekindeip. Mti ilin kegogak ku mamelip ma am kwiyañ mesât mamin ekñen kegogak mme pepetnañmak mamben. ¹⁴ [In an teñnok mamaip ma kegok tapmamti imbi kwambet mkañinan indamâpme kwawepme milawatnañ matip. Âpme in dundundu teepmañ nukñanin ku mkawañ bembeyelen mandundup keyepmti wakae, in sindem omba penañ tiwep.]¹

¹⁵ Wakae, zii zet zikat indanda ma Palisi in sindem omba penañ tiwep! In an zegalen etañ! In set omba tokwati mulup kaliñan mti am maindatip. An kwep mme ilinangtat zapat mambein. An ke mme in sebe-

mindemti bekanaj mimiñin omba beme ekñenmak in ilinsakwep teziñ ñandangtat zapat mambein.

¹⁶ Wakae! In an zikat beñan nolin set dâsuki tazikat indaip in sindem omba penañ tiwep. In manzeip, 'An ñen sesewat mka temañ teñ keyet kwitnañ zetnañ zemkatik bewe beme zetnañ penañepiñ bewe kegok zemti naman an ñeñan sesewat mka temañgalen golañ mka miak pepeñan keyet kwitnañ zetnañ zemkatik bein beme zetnañ ke penañ manâip.' ¹⁷ In an zikat beñ ma an seon penañ! In nâme kwilekiyañ mobotnañ bein: gol sesewat mka temañ miak pepeñan tazin ke ma sesewat mka temañ ikñan?' Kegok zemti zeye, "Mka penañ keyañ McKayelen elimiak miakñan sebem pein. ¹⁸ Ma in kegogak manzeip, 'An ñeñan zetnañ sâpe sâpe bumbuyet mundumanen zetnañ zemti bandim mbe beme keyañ zetnañ mme penañepiñ bewe,' ma kogogak manzeip, 'An ñeñan sâpe sâpe bumbuyet mundumanen sâpe sâpe tazin keyet kwitnañ zetnañ bandim mbe beme zetnañan penañ bewe.'

¹⁹ In an zikat beñ! In nâme kwilekiyañ mobotnañ bein: sâpe sâpe bumbuyet bempeyo ke ma sâpe sâpe munduman?' Kegok zemti zeye, "Sâpe sâpe ke munduman bemti buwek keyepm sâpe sâpe munduman keyañ mobotnañ bein. ²⁰ Âpme an kwiyañ zetnañ sâpe sâpe bumbuyet mundumanen zetnañ zemkatik bep beme wa sâpe sâpe munduman etañ yek egañ kwitnañ kwitnañ keyet palen tazin ekñengat eyo kwilinan zetnañ zemkatik bep. ²¹ Ma an ñeñan zetnañ sesewat mka temañgat kwitnañ kumti zetik miwen ke bandim min beme sesewat mka temañgat kwitnañ etañ yek, egañ Kawawañ sesewat mka temañ keyet toñangtat zikatnan zetnañ bandim mti zep. ²² Ma an ñeñan zetnañ kululunjat kwitnañ kumti zetnañ bandim mimiyet zep beme wa kululunjat etañ yek egañ Kawawañgalen mundum totatat ma Kawawañ ikñangtat zikatnanean zetikñan bandim mpemti zep.

²³ Wakae! zii zet zikat indanda ma Palisi in sindem omba penañ tiwep! In an zegalen etañ! Kwilekiki isikñan sikok ma suñem sagom ma kambilak mayawak ma kawak muluwengatnañ manje 10magengatnañ manje kwep ke Kawawañgat masaip. In kwitnañ kwitnañ isikñan keyet eksemti makaloppbep yanggut in zii zetgalen zet penañan tazin ke mamtotindeip. Zii zet ñotekñan keyet keñanen mama mimi kabon kapi mimiyelen eksesemak mama ma angalan gogot palen mama ma nâmkijpepemak mamti mulup isisikñan Kawawañgat mulup bandim mimiyet taolet bembep ke eyo mimiyelen. Mama penañ zii zelañ zeinen ke in ku mamip. In kwitnañ kwitnañ isisikñangtat tip butzenze mamip. ²⁴ In an zikat beñan nolin zet dâsuki tazikat indaip. In zii zet isisikñan mamâlip yanggut zii zet ñotekñan mobotnañ ku mamâlip. In sakam an ñeñan tu menzim keñan kakalak isikñan tapme ekti ñep mpe-nak yanggut belañ menzim keñan tadage keyet yayañ ku mnak.

²⁵ Wakae! zii zet zikat indanda ma Palisi in sindem omba penañ tiwep! In menzim sekñan etañ manzululip naman keñanen zululupiñ mme meu pâpmañ

¹ Zet kapi yanjbembenañ an notnañ ekñenan Kawawañgalen zet kukunaj notnañegat ku tazin.

melesij matazin. Ingalen mama mimiñin sakamañ menzim keboñ. In amgat zikalinan am pembedañoñok mamaip yañgut keñinan kambu ma segalen kwitnañ kwitnañañ bemisik wen. ²⁶ Palisi an in zikalin beñañ! In kukñañgat menzim keñanen meu pãpmañmak ke zulutiñgulak sekñaset zulubep.

²⁷ Wakae! zii zet zikat indanda ma Palisi in sindem omba penañ tiwep! In an zegalen etañ. In sakamin am sum sekñaset elimiakñañ pembedañoñ ma kwetetepmañ keyañgut keñaset am kasetnañ ma am sek tunañ sambuñ kwilak kwilak mimiñañ keboñ. ²⁸ In sepem keboñ sekñinaset am zikalinan an teñnok mamaip yañgut keñjinaset an nambalamin zut ma in yomtonñ.

²⁹ Wakae! zii zet zikat indanda ma Palisi in sindem omba penañ tiwep! In an zegalen etañ. In golanñ zenze an ma an teñ itnañañ gakiñañ ekñengalen sumen elimiak pembedañoñ miak pemti ³⁰ in kapigok manzeip, 'Nin itnañañ tipman baen ekñen yeñsokñineyañ mambien mambenek ze nin golanñ zenze an ma an teñ ekñen ku indomann gakiwiek.' ³¹ Ingalen zet keyañ yañañ mkawañ beme in am golanñ zenze an indome gakiwien ekñengat alikñine. ³² Nepegat, in yeñsokñineyañ am indondo mulup mbien ke in keyegak tusumti msãbip.

³³ In asiñ! In asiñgalen alikñane! In yominañgat dopmañ teziñ ñandañen indeme towesãgãt talip ke yañañ in ku nãmãtãlip? In weyañ eksewep. ³⁴ Keyepmti zema nãit. Neñ golanñ zenze an ma an nãnãñinmak ma zikat indanda indema kopme notnañ indome gakiwep. Notnañ tewen indowep ma notnañ sesewat mkaen sindiwañ indawitikbep. Ma notnañ sisipeñpeñ mimindeme mka pemñengatnañ pemñen kunzunñti mebep.

³⁵ Keyepmti an teñ indome gakiwien an indowien ekñen keyelen yom dopmañ mutumindame puwep. An ekñen ke eweñañ yañbemberñañ baenen Keinañ meniñañ, Ebel an teñ kume gakiye keyañ yañbemp-eye. Keyetnan Belakiyayet nemuñañ Zakalaya ek sãpe sãpe bumbuyet munduman ma sesewat mka temañ tunñguwitdañ amnañ nanañañ kume gakiye ma sepem kekok ke in an notnañ omba indowien.

³⁶ Keyet neñ penañ sukwep diindowi, am sambe indom kwabien ekñengalen yominañgat dopmañin am in alak kapi talipmagen sokbesãpm.

Zisasiyañ Zelusalem mka temañgat kemberñ zet zeye
(Luk 13:34-35)

³⁷ O Zelusalem am, Zuda msalen in golanñ zenze an maindome gakip, ma Kawawañgalen zet busup an indeme makolip mee nanañañ maindoip. Neñ in sakokolok mamañañ nemberñañ pãpmañ kandañan mange kwep maondakindemti am bulut tazin sepem kekok kan sambe neñ in tima betn kandañan kwa-wowogalen nãma in ku manãmneip. ³⁸ Keyepmti neñ zema nãit, ingalen sesewat mka temañ ke Kawawañañ katipeme ilinañgat belinan tapmosãpm. ³⁹ Keyepmti neñ dindowi, in neñ ewe ku nikbep. Ya neñ bamgat kopma in pigok zewep,

'Kawawañañ Nemuñañ ombempeme kozin keyet nin olonjen penañ mnup,'

(Sam 118:26)

kekok zewep."

Kan delañ zenzenãgalen zet zapat

(Mak 13; Luk 21:5-36)

24 Zisasiyañ sesewat mka temañ katipemti toti mepme nemberñañ nin ekmagen koti pigok zewenn, "Amobotnañ, sesewat mka temañ ekspiseseyelen pi ekbaga."

² Zemann Zisasiyañ dopmañ gilik zem zeye, "In nanañañ mka temañ walalatnañ kapi alak ego ego mip. Yañgut neñ penañ sukwep diindosowap, maneti bamgat nanañañ mundumin talip keyet katanñ ku tabep. Kasa ekñenañ kokume epeemti nanañ igak kwep kwep lala bubuk mekobep."

³ Kegok zemambe met Olip Kalañan moti nin yañk-wesiwan, "Zenagen ke pe zukñañ sokbewe ma geñ kokodan kanen ma kan delañ zenzenañ piliñ zibonñ sokbewe?"

⁴ Zemann egañ dinndoye, "In weyañekmãtãt mambep mineti am ñenañ teti mimindeweyet. ⁵ Am notnañañ koti zewep, 'Neñ Kilais,' kekok zemti am omba tetimindewep. ⁶ In kasa kwisakñañ ilinmagen sokñañ ma kasa sukwep auuyelen zapatnañ nãwep yañgut keñin siñsiñ mme yayañ mimipiñ. Kegok ke sokbewe yañgut ke kan delañ zenzenañ yek. ⁷ Am msat ñengatnañ ma ñengatnañ dopmañ mekum kwakum mbep ma msatgalen amobotnañ zulañ auwalup. Ma msat katanñ meuyet kamberñ temañ sokbewe ma msat sambe mãkinañ temañ mbe. ⁸ Ke sepemañ imbiyañ nembra titiyelen sindem yañbemti manãip sepem keboñ kwabe.

⁹ Ma am notnañañ ekñenañ in nãmkiñpemneip keyepm msat palengalen amobotnañ ekñengat belinan beme ekñenañ sisipeñpeñ mimindewep. In neñmak tusumti mambepgapmti am sambe ekñenañ ingat nãme kañañañ bewe. ¹⁰ Kan keyet am sambe nãmkiñpepeñinmak ku mkatik bem tabep am notnañ nãmkiñpepeñinmak zemsokbemindame ekñenañ ma notnañañ am notnañgat ilinañgat keñ kasa mimindewep. ¹¹ Ma kekok golanñ zenze an dãsuki ekñenañ koti am sambe keñin mme yunñgu mãbe. ¹² Ma mama mimi bekañañ palakñañ beme am notnañañ noliñañgat notn notn ku mbep. ¹³ Yañgut amnañ an ñen nãmkiñpepemak sisipeñpeñ msame egañ nãmkiñpepeñañ katikñañ atam tapmetneti gakiwe beme kan delañ zenzenañ Kawawañañ an ke mama kanzizit sawe. ¹⁴ Mti Kawawañgalen zemãtãtãtgat katnanen mama keyet zapatnañañ msat katanñ mekopme am sambe nãmengut kan delañ zenze sokbewe.

¹⁵ Æpme kan tipman baenen golanñ zenze an Danielañ, 'Kwileki ñen mamañañmak ma kiñgagatnañmak kotabe,' keyet zetnañ zeye. Kwitnañ kwitnañ keyañ ingalen sesewat mka kambu manzeip keyet keñan sokbem tapme am zet kapi maiñti nãmambe ekñenañ keyet yañañ nãmãtãbep. ¹⁶ Æpme kan keyet

am Zudia msalen talip ekñenan kunzunñti kalañ dukñan mowebeþ. ¹⁷ Ma am ñenan mka solonan tapmambe ya kan keyañ sokbeme milawatnañ mka keñan ku akum tiwe. Egañ keyegak tati kunzunñ mebe. ¹⁸ Ma sepem kegogak am ñenan kolopmañ mkañan tapme ikñañ mulupman tapmambe beme keyañ sokbeme kolopmañgat nâmti mkañan kokopiñ. Egañ keyegak tati kunzunñ mebe.

¹⁹ Kan keyet imbi keñmak ma nembrañin okakñañ ekñenan kunzunñgalañ timyapewep ke kemberñ penañ. ²⁰ In Kawawañ dundum same nâmindame kunzunñin map tâgâ kanen ma Sabat tagoñgo kanen ku sokbemindawe! ²¹ Keyepm kan keyet nukñañ omba penañ sokbemâbe. Nukñañ keboñ ke itnañan msat sokbemberañgatnañ alak tatnup kapi keboñ ñen ku sokbeye ma bam gwaenen ñen ku sokbeye. ²² Egañ an imbi ikñañgat zapat indamakuye ekñengapm kan ke mme danañ bewe ekñen yek benak ze nukñañ ke kan danañ ku tapme am sambe walapme delañ zenak.

²³ Âpme kan keyet an ñenan pigok zewe, 'Egit, kilais daen tazin,' ma 'Pi tazin,' zeme nâmbep beme ku nâmkiniñpewep. ²⁴ Ma kilais dâsuki sambe ma golañ zenze an dâsuki sambe ekñenan sokbemti menok sepem igak igak ma mulup piseseñanmak mme amnañ ekti nâmkiniñpenti indamâbâgalañ mbep. Sepem kegogak Kawawañan am ikñañgat zapat indamakuye ekñen keyet keñin myuñguindesâgât mbep. ²⁵ Nâip, neñ kwitnañ kwitnañ keyet tazemsañ beyap ke sokbesâpm.

²⁶ Âpme amnañ pigok zewep, 'Egit, kilais ek msat tungupman tazin.' Zeme ke mebeþiñ. Ma ñen pigok zewep, 'Ek mka keñan tazin.' Zeme nâmkiniñpeþeþiñ. ²⁷ Âpme neñ Angat Nemuñan neñ ambeyak sakam kasup kwakwatnasetgatnañ tototnaset ilindiñ sakwep beyak mamnok neñ kegok kobap. Kegok kopma am sambeyañ ñep nikþep.

²⁸ Neñ kokotnnañgalañ kanen nâlen mañgeyañ ekme tep katnañ sañgamañ penañ elikme age sambeyañ maondagip. Sekam kegogak kwitnañ kwitnañ ke ilinmagen sokbeme ekti nâmkawañ bewep.

²⁹ Nukñañ sambe ke delañ peme keyegak, 'kasup zikatnañ sopkusâpm ma eyoñga busatnañ yek besâpm ma wenzimañ kululuñgatañ âtâtosâþip.'
(Aizaya 13:10; 34:4)

Ma Kawawañan kululuñ buteme titok mme kululuñgalañ kwitnañ kwitnañ sambe keyañ puluk pilik zem mekobep.

³⁰ In Angat Nemuñan neñ nâlen kokotnnañgalañ kanañ ma pilinañgat yañkwesiwiñ kelak dindosowap. Ma in Angat Nemuñan neñ mgulumbuk palen kululuñ tati windemak sañga soñga keñan busatnañmak kopma niksâþip. Am mañge msat sambeyelen ekñenan nikti susâþip. ³¹ Kan kobawen keyet lumun kwisak omba kume egañ enselñane zemindeme msat ganzenañ nembet ma nembet ma gwaen ma baen

I Kawawañgalañ zet itnañan zii zelañ Zuda ekñengalañ Sabat tagoñgo kangat kapigok zenzeñan, 'Amnañ set teepmañ ku mebegalañ,' zenzeñan.

meti am ikñañgat zapat makumindendeñan ekñen msat katanñgatnañ ondekindewep.

³² Âpme in balam balam tep ekñengat otnâit. Kan tep balam balam katnañ yañþemti kwapme manzeip, 'O, ilak mtete yañþesâpm ma tep gwazege sinañan taalañ sime' in manzeip, 'Tonne mtete tasâpm,' manan sinañ betnañan epeemti sinañan tapmme manzenup, 'Mawalam tasâpm.' ³³ Sakam kegogak in bamgat nukñañ sambe sokbeme ekti nâme kan ilak sokñañ bududuk bein keyepm in weyañan mulup mtalit. ³⁴ Neñ penañ sukweþ diindowi, am alak talip kapi ilindiñ ku gakimâpme kwileki sambe kapi sokbesâpm. ³⁵ Msat ma kululuñ eget asekmalu delañ zesâpm yañgut nâlen zetnnañ delañ zenzeñeþiñ matapmambe.

Am ñenan Angat Nemuñan zukñañ kobe ke ku nâin (Mak 13:32-37; Luk 17:26-30, 34-35)

³⁶ Am ñenan Angat Nemuñan galañ kan kokogalañ ke ku nâin. Ensel kululuñgatañ ekñenan ku nâip. Nemuñan neñ kegogak ku nâyaþ. Bipmañan igak etañ kan ke nâin. ³⁷ Angat Nemuñan neñ kokotnnañgalañ ke itnañan Noamagen sokbeye sepem kegok sokbewe. ³⁸ Tunñwam kosât mge kan keyet am ekñenan itnañan mamimtemienok tu meu nimwianþien ma an imbiyañ awembiñ bemi msalengalañ kwitnañ kwitnañgat otnâmti Kawawañgat ku otnâwiñ. Sepem kegok tapmme Noayañ wañganañ teman keñan mowege. ³⁹ Yañgut ekñenan zigok sokbesâpm ke nâme dâsuki beme tatnepeme tunñwagemañ ilindiñ indaminziliye. Sepem kok penañ Angat Nemuñan neñ kosowawen sokbesâpm. ⁴⁰ Kan keyet an zut muluwen mulup tapmambaluwañ kwep ñen teti meti ñen peme tabe. ⁴¹ Imbi zulañ sañgo sañsañ tapmambaluwañ kwep ñen teti meti ñen peme tabe.

⁴² Amobotnañin kan zukñañ kobe ke in ku nâipgapmti kelem mti nâþeñ nâþeñ mambep. ⁴³ In pigok nâit, mka toñañan kan kwilekiyet an kambu titiyañ kokogalañ ke nânak beme egañ keik tati mkañan damañ mme an kambu titiyañ mka ku asekti keñan tinñkwbiek. ⁴⁴ Sepem kegogak Angat Nemuñan neñ in kan zukñañ sokbewap ke nânaþiñ tapme kobapgapmti in weyañti nâþeñ nâþeñ mamambep.

Mulup an dolakñañ ma mulup an bekanañ keyelen be- mzenze zet (Luk 12:41-48)

⁴⁵ Mulup nempa dolakñañ nânañanmagañ mulup kapigok mbe. Amobotnañan pem ñen mesât mti mulup nempa notnañ ekñengat damañ peme egañ in-dikdamañ mti meu kananen teñ maindaiñ. ⁴⁶ Kegok tapmme bamgat amobotnañan gilik zem kobeen ekme mulup nempa egañ zemâþteþeyenok tapmme ekti nâme oloñen bewe. ⁴⁷ Neñ penañ sukweþ diindowi, ek ke amobotnañan ikñañgalañ kwitnañ kwitnañ sambe ke egat betnañ beme ekdamañ mbe. ⁴⁸ Âk egañ mulup nempa bekanañ penañ beme egañ keñan pigok nâwe, 'Amobotnañan ek sakwep ku kobe.'

⁴⁹ Kegok nâmti egañ mulup nemba notnane indomti me u tu katikñañ an tu katikñañ nini ekñenmak nimbe.

⁵⁰ Âpme mulup nemba egat amobotnañañ egalen kanañ kokogalen ku nâmâtâbe. ⁵¹ Mti amobotnañañañ dopmañ omba penañ mutumsamti putatime an nambalamin zut ekñenmak mambe. Mamti sindemgat si zemsu zemsu mti zelin anjalikme mamambep.

Imbi nemba 10 ekñengalen bemzenze zet

25 Kan keyet Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama ke imbi nembip 10 ekñañ tañamin timti an ñenañ imbi wawagalen kopme selen aiikgalen mebien ke sepem sokbewe. ² Ekñenmagatnañ imbi nemba 5 ekñen nânâninpiñ ma 5 ekñen nânâninmak. ³ Nânâninpiñ ekñañ tañamin mbienañgut tuñañ butnañ ñamgat ku mbien. ⁴ Âpme nânâninmak ekñañ señgewinan tañam tuñañ kasime topme tañaminmak ilinsakwep mmebien. ⁵ An imbi wawagalen egañ sakwep ku kopme imbi nembip ekñañ damuñ tabienañ melupgat sukñañ bemti meluk wembien.

⁶ Tawene peme tambu sutnan temañ kwizet pigok koge, 'An imbi wawagalen kozin! In wati toaigit!'

⁷ Kegok kume nâmti imbi nembip ekñañ ilindiñ wati tañamin weyañbien. ⁸ Kegok mti nânâninpiñ ekñañ nânâninmak ekñengat zewien, 'In nin tañam tuñañ bugan kasim ndait. Ningalen tañamlak bep zein.'

⁹ Zeme nânâninmak ekñañ gilik zemti zewien, 'Inmak ninmak nsakwep tuñañ bugan kapiyañ ñep ku bendesemgat in dalañ mkaen met ilinañgat kwitim kolit.'

¹⁰ Kegok zemindeme imbi nembip nânâninpiñ ekñañ tuñañ kwitisât mebien. Ekñañ met mame mame an imbi wawagalenañ patañ peye. Âpme imbi nembip 5 damuñ tabien ekñañ ekmak awembiñ be-mbeyelen tu meuyet ondedak mkaen mowepme sekekek kege.

¹¹ Kegok sokbeme bamgat imbi nembip nânâninpiñ ekñañ patañ zemti zewien, 'Amobotnañ, amobotnañ, nâmndemane kwatne!'

¹² An imbi wawagalenañ zeye, 'Neñ penañ diindowi, neñ in kandat indeyap.'

¹³ Zisasiyañ zet kegok zemdelañ zemti kapigok zeye, in kan kwilekiyet ma bet kwilekiyet ma tambuñan ma gasiyet kobe ke ku nâip keyepmti in kelem mbep.

Mulup nemba mânep indandañgalen bemzenze zet (Luk 19:11-27)

¹⁴ Maneti amobotnañ ñenañ msat pemñen mesât mti egañ mulup nembañane kume kopme kwilekikiñañ sambe belinan bemti ekdamuñ mimiyet zemindeye. ¹⁵ Egañ mulup nemba kwep kwep ekñengat sepemin ma windenjin nâmti keyet katañ mânep indaye. Kwep ñen 5000 kina saye. Ñen 2000 kina saye. Ñen 1000 kina saye. Kegok indamâti egañ msat suk-

wep mege. ¹⁶ Egañ mepme mepme mulup nemba 5000 kina tiye egañ sakwep penañ mânep keyañ mulupmañ mmepme 5000 kina ñen ewe mânep tâgâñañ aige. ¹⁷ Sepem kegogak mulup nemba mânep 2000 kina tiye egañ mulupmañ mmepme 2000 kina ñen ewe mânep tâgâñañ aige. ¹⁸ Âpme mulup nemba mânep 1000 kina tiye egañ mobotnañgalen mânep ke msat walati keñan kwatampeye.

¹⁹ Kan teepmañ penañ delañ zeme bamgat mulup nemba ekñengat amobotnañañañ gilik zem koge. Koti mânep indaye keyelen yañañ nâsât ondek indeye.

²⁰ Mulup nemba 5000 kina tiye egañ 5000 kina tâgâñañ aikge ke mkoti zeye, 'Amobotnañ ekbak, geñ 5000 kina nawanañ neñ mulupmañ sama 5000 kina tâgâñañ aikban.'

²¹ Amobotnañañ zeye, 'Geñ mulup nemba pembenañ penañ. Geñ zetn gawepumti mulup pembenañ penañ mbanan. Geñ mânep isikñañ ñep mandamuñ mnikgapmti neñ mânep temañgat damuñ mimiyelen gewap. Geñ neñmak kopmane oloñen mdi.'

²² Mulup nemba 2000 kina tiye egañ kogak koti zeye, 'Amobotnañ, geñ 2000 kina nawanan. Ekbak, neñ mulupmañ sama 2000 kina tâgâñañ aikban.'

²³ Amobotnañañañ pigok dunduye, 'Geñ mulup nemba pembenañ penañ. Geñ zetn gawepumti mulup weyañti mbanan. Geñ mânep isikñañ ekdamuñ ñep mbanan keyepmti neñ mânep temañgat damuñ mimiyelen gewap. Keyet geñ neñmak kopmane oloñen mdi.'

²⁴ Âpme mulup nemba 1000 kina tiye egañ koti zeye, 'Amobotnañ, neñ nâyap ke geñ an katikñañ. Geñ mânep tuñgupañ nembandineyañ monze onze mulup mti onzenenenganatnañ timti tosayet bemane kopme matinik ma geñ mânep setnañ mtitiyelen omba nâmstatnik. ²⁵ Kegok nâmti neñ mânep tima mebegat kiñgati met 1000 kina ke msat keñan atam pema matazin keyepmti ekbak, kapi gitañgalen mânep ikañ ke gilik zem gayap.'

²⁶ Zeme amobotnañañ gilik zemti zeye, 'Geñ mulup an bekanañ ma awisatoñ! Geñ nânak, neñ mânep tuñgupañ nembanneyañ monze onze mulup mti onzenenenganatnañ timti tosayet bema kopme mati-ap ma neñ mânep setnañ mtitiyelen omba nâmatalap. ²⁷ Nâmane kegok beme geñ nâlen mânepm mânep mkañan bewekwan ya neñ gilik ze kobagen nenañgalen mânep ilindiñ timti tâgâñañ notnañ tiwak.'

²⁸ Amobotnañ kegok zemti gilik zemti an mulup an ñengat zeye, 'Mânep ke menzem mti an 10,000 kina tasain ke sait.' ²⁹ Amobotnañ keyañ tusumti zeye, 'An ñenañ kwileki notnañ tasame keyet mulupmañ mam beme kwileki notnañ ewe tusumti same ekmagen polak polak wemsawe. Âk am ñenañ kwileki ñen isikñañ tasame mulupmañ ku mbe beme ewe kwileki isikñañ penañ bugan tasain ke kogogak menzempewep.

³⁰ Keyepmti mulup nemba bekanañ ke putatime zupman tambusosok keñan ke mamti si zemsu zemsu mti zetnañ anjalikti mamambe.'

Zisasiyan koti am kalansâpm

³¹ Maneti Angat Nemunan ney winde temanmak enselne indatetimti kosowap. Koti damuñ mulup mimiyelelen Amobotnanngalen munduman totasowap. ³² Âpme am sambe msat nen msat nen keyet kenjangatnañ am ilindiñ mamkandan nan ondek indesowap. Sekam sip-sip damunan sipsipmak meme makalanjidein sepem kogak mbap. ³³ Mti ney am ten maip eknen betn penaset zemindema tabep naman am notnañ betn alomeset zemindema tabep.

³⁴ Manje bemindemti Amobotnañ ney am betn penaset pigok diindowap, 'In Bienmak tusum talip keyepm kolit. Kawawanngalen zemâtâtâtgat katnanen mama kenan mamayelen ewenjan msat sokbeme baenen ke weyanpepenanggat koti mama kanzizit tit. ³⁵ Ke pigogat ney meuyet mma in meu nambien. Ney tuyet tapmma in tu name nimban. Ney an mamanam kopma in notn mnemti mkanjanan natetimobien. ³⁶ Ney melakandunduyet olapma in melakandu nawien. Ney zawat mma in nikdamuñ mbien. Ney mka katiknan tapma in met nikdamuñ mti mukulem mnembien. Keyepmti in kolit.'

³⁷ Zema am ten bemberanjan pigok gilik zesâbip, 'Amobotnañ, nin kan kwilekiyet geñ gikmann meuyet tapmmame meu gawenn ma tuyet tapmmame tu gawenn? ³⁸ Ma geñ denen an mamamam kopmane nin weyanngewenn ma melakandunduyet olapmane melakandu gawenn? ³⁹ Ma kan kwilekiyet zawalen ma mka katiknan wemane nin mukulem mgewenn?'

⁴⁰ Âpme Amobotnañ ney zet dopman pigok gilik zewap, 'Ney penan zema nâit, in kan ke ma keyet nâlen notn an tototnañ nâmkijpepemak mukulem mpewien in ke ek etan ku mukulem mpewien. Ke ney mukulem mnewienok bein.'

⁴¹ Mti ney betn alomset tabep ekngat pigok zewap, 'In nenemti sebeit! In teziñ ndandayet zapat ombemindenderan. Teziñ tanaman delan zenzenepin ke Sadan ma enselane ekngat weyanpepenan keyet kenan towelip! ⁴² Ke pigogat ney meuyet mma in meu ku nawien. Ney tuyet mma in tu ku nawien. ⁴³ Ney an mamanam kopma in ney notn mnemti mkaen ku newien. Ney melakandunduyet olapma in ney melakandu ku nawien. Ney zawalen ma mka katiknan tapma in ku namukulem mnewien.'

⁴⁴ Zema eknenan pigok gilik zem zewep, 'Amobotnañ, nin denen gikmann meuyet mmane ma tuyet mmane ma an mamanam kopmane ma melakandunduyet olapmane ma zawalen wemane ma mka katiknan tapmane nin ku mukulem mgewenn?'

⁴⁵ Âpme Amobotnañ ney dopman pigok gilik zem indawap. 'Ney penan sukwep diindowi, in kan ke ma keyet nâlen notnne pewewenjan eknenmagengatnañ nen mukulem ku mpewien beme in ney ku mukulem mnewienok bein.'

⁴⁶ Kokgapmti zemindema eknenan yomgalen dopman gakiki delan zenzepin kenanen towebep. Âpme

am ten Kawawanngat zet kandan maiwan mama kanzizit tiwep."

Sâpe sâpe bumbu an ma an nenjan eknenan Zisas kume gakikiyelen zet zemtâwien
(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Zân 11:45-53)

²⁶ Âpme Zisasiyan zet sambe ke zemzikat indame delan peme nemanane ningat pigok dinndoye, ² "Bet mulup mimi zut delan peme An-galalan Kendo bewe ke in nep nâip. Kan keyet ney kasanneyan zemnomti Angat Nemunan amgat belinan neme tewen nowep."

³ Kan keyegak sâpe sâpe bumbu an nenjan sambe ma sesewat mka temanngalen an damuñ eknenan sâpe sâpe bumbu an sambeyelen nenjanin kwitnañ Kayapas egalen mka temanen ondekti ⁴ Zisas buzageset atamti kume gakikiyelen setnanggat zenâ zenâ mbien. ⁵ Yanjut ilinak pigok zewien, "Nin kendo kenan kapi ku msenup. Mnepemann am sambeyan kasa kilen mseipmagengat."

Imbi nenjan wet kelaknan sesiknan pembenan penanjan Zisasiyet noknan mulapeye
(Mak 14:3-9; Zân 12:1-8)

⁶ Âpme Zisasiyan Betani mkaen tage ke an nen kwitnañ Saimon ek seknan lingit satnanmak itnanan mamtan ya Zisasiyan weyanpeye egalen mkaen tabien. ⁷ Ke motati meu tatnmann imbi nenjan wet kelaknan sesiknan pembenan penan sengepmanmak tosanjan teman ke mkoti Zisasiyet noknan mulapeye.

⁸ Âpme imbiyan kekok mme nemananeyan nin ekti nenzinziñ mti yankwesiwenn, "Kwilekiyepmti pi belak walezin? ⁹ Wet kelaknan kapi tosayet beme mânep teman ime kopme am bekopsat indandayelen."

¹⁰ Zemann Zisasiyan nin zigok zewenn ke nâmti, "In kwilekiyet mti imbi dundumti zekalumpeip? Egan mnep ke pembenan penan. ¹¹ Am bekopsat eknenan inmak kwesin penan mamambep âpme nenjut inmak kwesin kapi ku mamambap. ¹² Imbi egan kwileki mip ke nâgât sekñ kapi weyanñi kelaknanan zulumpe sumen nambembeyelen mip. ¹³ Ney penan sukwep dindowi, msat katan deset ma deset Kawawanngalen Zet Zapat Dolaknan Penan kapi mebennok imbi kapiyan nâgât mnep kapi kogogak zenâ mti egat ot-nâwep."

Zudasiyan mânepgapm Zisas zemkuye
(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)

¹⁴ Âpme nemanane ¹² ninmagengatnañ kwep nen kwitnañ Zudas Iskaliotgatnañ egan sâpe sâpe bumbu an nenjan eknenmagen meti ¹⁵ pigok indayankwesiyen, "Ney Zisas in zikat indamti belinan bema in tosanjan kwileki naseip?" Yankwesime eknenan mânep silwa kasetnañ ³⁰ kekok makumti sawien. ¹⁶ Âpme Zudasiyan kan keyet yanbemti, "Zigoset mti Zisas zemkusap," zemti setnanggat timage.

Zisas ma nembrañeñan Anggalalañ Kendoyet meu nimbien

(Mak 14:12-26; Luk 22:7-23; Zân 13:21-30; 1 Kolin 11:23-25)

¹⁷ Âpme Nupmamañ Yispiñ Niniyelen Kendo keyet yañbemberañ nembrañane nin Zisasmagen koti yañkwesiwenn, "Geñ nin Anggalalañ Kendoyelen tu meu den weyañ bembeyelen gambein?"

¹⁸ Yañkwesimann Zisasiyañ zeye, "In Zelusalem mka temañ keñan meti an ñen aikseip keyet pigok dunduseip, 'Ningalen zikat ndandayañ zep, "Nâlen gakiki kan ilak dançoin keyepm nembanemak nin Anggalalañ Kendoyet gâlen mkaen tasenup," 'kegok zeseip.'"

¹⁹ Nembrañane nin Zisasiyañ ikañ zemâtâtndeye keyet katañ mâti Anggalalañ Kendoyet tu meu weyañ bewenn.

²⁰ Kegok mti mkokok kume Zisas ma nin 12 nsakwep tu meu niniyelen tomtabenn. ²¹ Ke tati tu meu nimambe Zisasiyañ dinndoye, "Neñ penañ diindowi inmagengatnañ ñenañ neñ zemnosem."

²² Kegok zeme nembrañane nin keñ sindem mti ikañgat kwep kwep yañbemti yañkwesiwenn, "Amobotnañ, geñ nâgât tazenik, ma?"

²³ Kegok yañkwesimann delañpeme Zisasiyañ dinndoye, "An ñenañ nupmamañ tu batien nsakwep pemalu towepme nselup an keyañ neñ zemnosem."

²⁴ Angat Nemañan neñ Kawawañgalen Zet Itnañan zeinok gakiwap yañgut an ñenañ Angat Nemañan neñ kasayet belinan besâpm an ke wakae, sindem omba penañ tiwe. An ke mamañan ku ambedak ze ñep bembepak."

²⁵ Zudas an keyañ Zisas kasayet belinan beweyañ zeye, "Zikat indanda, geñ nâgât tazenik, ma?"

Zeme Zisasiyañ dunduye, "Geñ zenik kok kemak."

²⁶ Zemti Zisasiyañ nupmamañ ñen mti Kawawañgat wisikñ zemutumti ndamti zeye, "In mti nit. Kapi nanañgat sek sesumbannok."

²⁷ Nimann delañ zeme wain okop tageen ke mti Kawawañgat wisikñ zemti kegogak ndamti zeye, "In ilindiñ mti nit." ²⁸ Ewe tatnimambe zeye, "Kapi nanañgat sipmnok. Kapi tâtâ alakñañ ammak Kawawañmak sipmnañ tâmindeyap. Âpme sipm tewen nome sipmnañ tobe ke am sambe ekañ yomengatnan indatim kwakwagat nâmti kegok mbap." ²⁹ Kegok zemti zeye, "Neñ penañ sukwep zema nâit, neñ wain tu ke ninipiñ maneti bamgat Biengalen zemâtâtât katnanen mama kululuñen gwaen tati wain alakñañ ke nsakwep nbanup."

³⁰ Zeme delañ zeme keyegak tapen tati sesewat silik kumann delañ zeme mkaengatnan toti tambuyelak Olip Kalañan mowebenn.

Zisasiyañ Pitayañ yañpewe keyet zetnañ zeye

(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Zân 13:36-38)

³¹ Motati Zisasiyañ nembrañane nin pigok dinndoye, "In kasa kuku an ekañan kopme ekañgat kiñgati nemkunzuñ mekopme nenak etañ tasap. Kawawañgalen Zet Itnañanen ikañ pigok zeye,

'Neñ sipsip damuñ kuma gakime sipsip ekañan kilen lala bubuk kunzuñ mekobep.'

(Zekaraia 13:7)

³² Yañgut bam Kawawañan neñ mme gakikiengatnan gilik zem watiñgut Galili msalen mepma in bam napmâkobep."

³³ Zeme Pitayañ zemkatik bemti pigok zeye, "Nembra notnañan bamkungemeseip yañgut neñ ñep ku bamkungemesap.!"

³⁴ Zeme Zisasiyañ dopmañ pigok gilik zem saye, "Alak tambumbu kapiyet sakokolok apmañ kwitnañ sakwep kumti sek zut ewe kukupiñ tapme geñ nâgât sek tuk yañnesenik."

³⁵ Zeme Pitayañ zekañkañ mti zeye, "Neñ nome gakikiyelen msawañgut neñ geñ ku yañgesap penañ." Zeme nembra notnañ sambe nin zet sepemañ kwep kegogak zemâbenn.

Zisasiyañ Gesemani muluwen dundundu mulup mge

(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)

³⁶ Zemti nsakwep olip muluwen msat kwitnañ Getsemani ke mebenn. Mepatañ zemti Zisasiyañ nembrañane ningat zeye, "In kapi totapme neñ nenak daen metati dundumti kosap." ³⁷ Zemti egañ Pita ma Zebediyet nemañane zut idatetime mebien. Ke meti Zisasiyañ yañbemti kember ma keñ sindem omba nâye.

³⁸ Nâmti nembrañane tuk ekañgat zeye, "Neñ keñ sindem beme gakikiyelenok tapmiap keyepm in muluk wewepiñ. Neñmak keik tapmasenup." ³⁹ Kegok zemti belantik bugan met ñezzimosepnaset msalen kuntuwemti pigok dunduye, "Bien, geñ nâmane ñep mimiyele beme sek sindemgalen nukñañ kapi mâtâtne! Keyañgut neñ nâyapnok yek. Giti nânik katañ sokbesem." ⁴⁰ Kegok mti egañ gilik zem koti nembrañane tuk indikme meluk taweme indabutemti Pitayet pigok dunduye, "In tuk kwilekiyepmti neñmak kan belantik bugan pi keik tati otnânâ mulup bugan ku mbiek? ⁴¹ In keik tati dombemti dunduit mneti nukñanen toindosem. Keñañan nâgât kember nâyo yañgut sekañan nukñañ beme tawemo." ⁴² Zisasiyañ sek ñen ewe meti dunduye, "Bien, sek sindemgalen nukñañ kapi ñep ku mâtâpepeyelen beme ma neñ ke pupuyelen penañ bein beme geñ nâniknok neñ ñep pusap."

⁴³ Egañ sek ñen ewe gilik zem koti nembrañane koindikme meluk tawemambien enenogat zikalinan nukñañ penañ beye. ⁴⁴ Zisasiyañ nembrañane katim indemti ewe gilik zem meti dundundu sek tuk mge. Ke zet eweñan dundumti zeye keyegak dunduye.

⁴⁵ Mti egañ nembrañanemagen gilik zemkoti zeye, "In ewe meluk wemwat wemwat ma kâtnâmtat kâtnâmtat tapmip? Egit! neñ Angat Nemañan kasannañ zemnomti am yomton ekañgat belinan neneyelen kanlak bein. ⁴⁶ Wati, kopme metne! Egit, an ñen neñ zemnonoyelen ilak kolep!"

Kasa ekñenan Zisas atawien
(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Zân 18:3-12)

⁴⁷ Zisasiyan ewe nembrañane nin zet tadindome din-dome Zudas nembrañane 12 ninmagengatnañ kwep egañ am mañge temañmak wanam ñilikñañ ma wenzom timti kobien. An ekñen ke sâpe sâpe bumbu an ñeñañ ma sesewat mka temañgalen an damuñ ekñeñañ zemindeme kobien. ⁴⁸ Selen kopmambe Zudasian pigok zemâtâtindaye, "Neñ meti an mukumpesap ke in ekti keyegagak ataseip." ⁴⁹ Zeyenok Zudasian Zisasmagen teñ mebedak zeye, "Tambuyet Amobotnañ!" Zemti nañguman nuknuk mpeye.

⁵⁰ Âpme Zisasiyan pigok dunduye, "Kwilekiyet nâmkodak ze, sakwep mi!" Zeme ekñenan Zisasiyet betnañ kili kili atamti zampewien. ⁵¹ Atame an Zisasmak mamambien ekñenmagengatnañ ñeñañ wamañ ñilikñañ mandam kwati sâpe sâpe bumbu an sambeyelen ñeñañgat mulup nembrañ wakñañ nembet sâmpeye. ⁵² Mme Zisasiyan egat pigok zeye, "Geñ wanamdi munduman gilik zem bepe. Zigogak an ñeñañ wanamañ kasa makuip ek an notnañ wamañ kegogak añme gakiwe. ⁵³ Âpme neñ Biengat mukulem mimiyet yañkwesima egañ alagalak kapiyet ensel sopmañ sambe penañ ku makukuyelen zemindeme kot napmukulem mbiek. Ke geñ ku nânik? ⁵⁴ Kawawañgalen Zet Itnañanen kapigok zenzeñañ neñ ñep sindem titiyelen keyepm Kawawañgat nemukulem mimiyelen zewak beme Kawawañgalen zet itnañan keyañ penañmak ku benak."

⁵⁵ Kan keyet Zisasiyan an mañge temañ pigok diindoye, "In nâgât nâme an kambu tititoñ beme in wanam ñilikñañ ma wenzomak natatayelen kolo? Neñ kasup katan Kawawañgalen sesewat mka temañ keñan tomtati manzikat indamtemanañgut in ku natawien. ⁵⁶ Keyañgut kwileki sambe sokbep ke nâgât Kawawañgalen Zet Itnañanen golan zeñe an zet meluwañ mge ke penañan sokbemkawañ bembeyelen." Kegok mme nembrañane nin ilindiñ katikpempti kunzuñ mebenn.

Zisas zelen pewien

(Mak 14:53-65; Luk 22:54-55, 63-71; Zân 18:13-14, 19-24)

⁵⁷ Âpme am Zisas atawien ekñenan mmeti Kayapas, sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengalen ñeñañin egat mkaen an zii zet zikat indanda ma sesewat mka temañgalen an damuñ sambeyañ ondektabiennen ke tetimebien. ⁵⁸ Mepme Pitayan ewe sukwep tati indamâti Kayapasiyet mka kimbaleñ mege. Meti kimbat keñan moti zigok sokbesem ke eegalen Zuda ekñengalen an kukñañber kimbat damuñ ekñenmak tom-tage.

⁵⁹ Âpme sâpe sâpe bumbu an ma Zuda am ekñengalen am ñeñañ bemberñin sambeyañ Zisas zet zigoset ma kwilekiyet bemzemti gakikiyet zemdelañ zem-pepeyelen timabien. ⁶⁰ Am sambe penañan ñeñañ kot sokbemti dâsuki bemzewienañgut zet ñen ku aikbien.

Bam delañ zenzeñañ an zulañ kot sokbemti ⁶¹ zewun, "An kapiyañ zeye, 'Neñ ñep Kawawañgalen sesewat mka temañ kapi asekmatope delañ zeme nan bet mulup mimi tuk kapiyet keñan etañ ñep wal-abak.'"

⁶² Âpme sâpe sâpe bumbu an sambeyet ñeñañinan watati Zisasiyet pigok yañkwesiyeye, "An zut egañ gâgât zet bemzelut kelak ñep nânak? Keyet geñ dopmañ gilik zenzeyelen ñen mtadik?" ⁶³ Yañkwesime Zisasiyan zet ñen ku zeye.

Ewe keyegak sâpe sâpe bumbu an sambeyet ñeñañin egat yañkwesiyeye, "Neñ Kawawañ mama toñañ egat kwitnanen bandim mti gayañkwesima geñ zemkatik bemti dino: Geñ Kilais Kawawañgat Nemañañ penañ?"

⁶⁴ Zeme Zisasiyan gilik zemti dunduye, "Geñ zenik kok kemak. Keyañgut neñ ilinsakwep diindowi: Kan belaknik penañ palañan in taekme Angat Nemañañan neñ Kawawañ winde toñañgat betnañ penaset Amobotnañ tati kululuñ mgulumbik palen kosowap!"

⁶⁵ Zeme sâpe sâpe bumbu an sambeyet ñeñañinan zet ke nâmti ñeñañ zimeyepm kâlâpmañ mendeleti zeye, "Egañ Kawawañgat zet mobotnañ min. Nin egat zet ñen zemti zemkukuyelen ewe ku timabagalen! In alagalak kapi egalen kwelat zelak nâyo! ⁶⁶ Keyepm in zigok nâip?"

Zeme ekñenan gilik zewien, "Ek yomañ zemsalañ bepgapm gakime delañ pesem."

⁶⁷ Zemti ekñenan zimoseñan zawaga wasekpeñti bet mutumti kuwien ma notnañan bet palak palak neñguman taiwien. ⁶⁸ Mti zikatnañ kwaikpempti zewien, "Geñ gitañgat golan zenze an manzenik. Ele, golan zenze an mulup mi! Kilais, geñ kwiyañ goin? Ke zemanen nâne."

Pitayan Zisas yañpeme sek tuk beye

(Mak 14:66-72; Luk 22:56-62; Zân 18:15-18, 25-27)

⁶⁹ Âpme Pitayan mka kimbat keñan kayakñañ to-tapme sâpe sâpe bumbu an sambeyelen ñeñañgalen mulup imbi ekñenmagengatnañ ñeñañ ekmagen koti zeye, "Geñ kogok Zisas Galiliyetnañmak mambanan."

⁷⁰ Kegok dunduye yañgut egañ ekñen sambeyet zikalinan yañti zeye, "Neñ geñ kwiyañ tazenik ke ku nâypap."

⁷¹ Zemti egañ kimbat sekekegen metopme mulup imbi ñeñañ ekti an ekñen tabien keyet zeye, "Ek Zisas Nasaletgatnañmak mamtan."

⁷² Pitayan ewe kogak yañti gilik zeye, "Neñ penañ sukwep zemkatik bemti zeyap: Neñ an ke ku nâmpayap!"

⁷³ Kegok zeme belaknik bugan tati am dendañ tapmambien ekñenan Pitamagen koti zewien, "Penañ sukwep, geñ ekñenmagengatnañ ñen kwilekiyet zedi ñandañañan zein geñ Galili msalengatnañ ekñengat nolin!"

⁷⁴ Zeme Pitayan zeye, "Neñ zemkatik bemti zeyap. Neñ penañ sukwep penañ zeyap! Neñ dâsuki zeyap beme Kawawañan dopmañ ñep mutumnasem. Neñ an

ke ku nâmpyap penañ!" Zeme zeme keyegak sakokolok apmañan kwitnañ kuye. ⁷⁵ Kume Pitayan eweñan Zisasiyan pigok dunduye ke otnânge, "Sakokolok apmañan kwitnañ sek tuk ewe kukupin tapme geñ nâgât ku nâmpyap zewanik." Kegok mti keñañ teñ peme egañ zupman meti si omba penañ suye.

Zuda an ñeñañ ekñañan Zisas amobotnañ Pailletma-gen teti mebien

(Mak 15:1; Luk 23:1-2; Zân 18:28-32)

27 Âpme msat msame sâpe sâpe bumbu an ñeñañ sambe ma amgalen sesewat mka temañgalen an damuñ ekñañan Zisas gakikiyet zenâmti zemdelañ zempewien. ² Zemdelañ zemti betnañ zamti mtetim meti Loma gapmangalen amobotnañgat betnan bewien. An ke kwitnañ Paillet.

Zudasiyan tapelen tage

³ Âpme Zudas an zemkuku egañ egeyañ Zisaslak gakikiyet zemdelañ zempepenañ beme keñañ gilik zeme mânep kasetnañ 30 silwawan mti sâpe sâpe bumbu an ñeñañ ma sesewat mka temañgalen an damuñ gilik zem indamti ⁴ pigok zeye, "Neñ an teñ zemkuma gakikiyet zapat beme yom temañ tiap."

Zeme ekñañan dunduwien, "Ke ningalen kwitnañ kwitnañ yek. Ke giti nânknok msenik."

⁵ Zeme Zudasiyan mânep kasetnañ mkoti Kawawañgalen sesewat mka temañ keñañ peme topme kati mindemti mege. Meti tapelen tage. ⁶ Kegok mme sâpe sâpe bumbu an ñeñañ ekñañan mânep ke makum timtati zewien, "Mânep kapi sipgalen tosa. Ke ningalen zii zelañ mânep keboñañ Kawawañgalen sesewat mka temañgalen tewalañ keñañ ku bambeyelen zemkatikbemberañ." ⁷ Keyepmti ekñañan zenâmti zemtâmpemti mânep ke mtati an menzim weyeyan egalen msat kwitiwien ke am Zuda mangeen ku sokbemberañ indabembeyelen sumin. ⁸ Kegok mti msat ke kwitnañ "Sip Msat" kuwienañ pigogat ewe makup. ⁹ Kegok mme golañ zenze an Zelemaiayan pigok zeyenok penañ bein,

"Israël am ekñañan mânep kasetnañ 30 silwa ke mti egat tosañan kwititiyelen zemtâmpewien. ¹⁰ Mti mânewan mtati an menzim weyayañgalen msat kwitiwien. Ke Amobotnañan neñ zemâtât nenngnok."

(Zelemaia 32:6-9; Zekaraia 11:12-13)

Ke penañ sokbeye.

Pailelañ Zisas gakikiyet zemdelañ zempeye

(Mak 15:2-15; Luk 23:3-25; Zân 18:33-19:16)

¹¹ Âpme Zisasiyan Loma gapmangalen amobotnañgat zimosetnañ tapme egañ yañkwesiye, "Geñ Zuda am ekñengalen amobotnañ, ma?"

Zeme Zisasiyan zeye, "Geñ zenik kok kemak."

¹² Kegok zeme sâpe sâpe bumbu an ñeñañ ma sesewat mka temañgalen an damuñ ekñañan Zisasiyet yom ombem zewienañgut Zisas ek yomepiñ keyepm ekñengalen zeombem zenzenañgat dopmañ ñen ku

diindoye. ¹³ Kegok mme Pailelañ egat pigok zeye, "Geñ ekñañan zet sambe gâgât tabemzeip ke tatnânik ma yek?" ¹⁴ Yañkwesiye yañgut Zisasiyan dopmañ zet kwep bugan gilik zenzepin mge. Kok keyepmti Loma gapmangalen amobotnañan nâmtemtem omba penañ mge.

¹⁵ Âpme nup kan kwep kwepgat Anjalalañ Kendoyet Loma gapmangalen amobotnañan an mka katikñan nup kan kwepgat an kwep ma nup kan ñengat sepem kegokak maindemekwawetemien. Am ekñañan an kwiyet kwitnañ makumtemien ke matalasim indam kwatan. ¹⁶ Kan keyet an bekañan kwizetpatnañmak ñen mka katikñan matatan kwitnañ Zisas Balabas.

¹⁷ Keyepmti amnañ ondekme delañ peme Pailelañ pigok indayañkwesiye, "An kwi in neñ belak lala kwalepema kokogalen nâip: Balabas ma Zisas am notnañan Kilais manzeip keyet nâip?" ¹⁸ Pailelañ Zuda am ekñengalen an ñeñañ bemberin ekñañan Zisasiyet mulupmañgalen ma windenañgalen keñ kuku mti ekmagen wakobien keyet egañ ñep penañ nânge.

¹⁹ Kegok zeme Pailelañ zemdelañ zenze munduman mka keñañ totapme imbiñañan mulup anañ zempeme egat zet zapat pigok kot zeye, "Geñ an yomepiñ ke kwileki ñen msasapiñ. Neñ an keyet paleset ki bekañan alak tambuyet takimbemayet."

²⁰ Kegok zeme sâpe sâpe bumbu an ñeñañ ma sesewat mka temañgalen an damuñ ekñañan an imbi sambeyet keñin walati Pailletgat yañkwesime Balabas kwaletindamti Zisas gakikien pepeyelen am keñin walabien.

²¹ Kegok mbienañgut Pailelañ ewe am sambe pigok indayañkwesiye, "Eget zut kapimagatnañ kwi in neñ belak kwaletpepeyelen nâip?"

Zeme ekñañan zewien, "Balabas!"

²² Zeme Pailelañ yañkwesiye, "Neñ Zisas am notnañan Kilais manzeip ke zigok penañ msap?"

Ke zeme ekñañan ilindiñ yañbemti kwizet kuwien, "Tewen kume gakik!"

²³ Kegok zeme Pailelañ ewe indayañkwesiye, "Ek yom kwitnañ kwileki mgeyepm?"

Zeme ekñañan ilindiñ kwizet kwakwak omba penañ mti zewien, "Tewen kume gakik!"

²⁴ Âpme Pailelañ egeyañ tapmnepe kasa ñenzinziñ sokbembeyelenok kok beme egañ ewe ñep ku zenzeyelen. Keyepmti tu mti betnañ am sambeyet zikalinan zuluti zeye, "An kapiyelen gakiki ke neñ toñañ ku beyap. Ke ilinañgalen kwitnañ kwitnañ!" ^I

²⁵ Kegok zeme am sambe ilindiñ zewien, "Pemane egalen gakikiñañgalen dopmañ ke nin ma nemunambanne ningat palen wembe!"

²⁶ Kegok zeme Pailelañ Balabas kwaletindaye. Âpme Zisas peme witikti piliñ tewen kukuyelen an kukñañbengat belinan beye.

^I Betnañ zuluge keyet yañañ kapigok: egañ nânâñañan otnâyeen egañ yom keyet toñañ ku bein amnañ nânâyelen ke mge.

Loma kasa kuku ekñenarj Zisas mobotnarj yanarj yanarj msawien

(Mak 15:16-20; Zân 19:2-3)

²⁷ Âpme Loma ekñengalen kasa kuku an ekñenarj Zisas aikti Pailletgalen mka temanen mmeti kasa kuku sambe ilindiñ bembulunji tabien. ²⁸ Mti ekñenarj Zisas ikñangalen sâkñarj gulumpemti melakandu ñamarj teepmarj ñenarj miakpemti ²⁹ naman sepmerjarj amobotnarjgalen elimiaknok munğumti ñokñan peme toge. Mti takanzi ñen betnarj penanen sawien. Ekñenarj kwitnarj kwitnarj mbienen ke amobotnarjgalen katarj miakpewien. Kegok miakpemti mamkandarj pedondom samti mobotnarj ma pep msamti zewien, "Zuda am ekñengalen amobotnarj kwesiñ mamanigarj mamambanik!" ³⁰ Kegok mti zawak wasekpemti takanzi mtati ñokñan kwep kwep meti witikbien. ³¹ Âpme ekñenarj mobotnarj ma pep msame delarj peme melakandu ñamarj teepmarj gulumpemti ikñangalen sâkñarj miakpewien. Mti aikti kukuyelen wapebien.

Zisas tewen kuwien

(Mak 15:21-32; Luk 23:26-43; Zân 19:17-27)

³² Ekñenarj Zelusalem mkayelen kimbale totti mesât meti an ñen Sailini msalengatnarj kwitnarj Saimon aikti kasa kuku ekñenarj Zisasiyelen tep pupuyelen apitilimpeme puye. ³³ Kegok mme moti msat ñen İbulu ekñengalen zeleset kwitnarj Golgata ke patarj pewien. Golgata ke nanzarj sakamarj am gakikiñangalen ñokaset nemborj keyepm kwit ke "Ñokasetgalen msat" makumtemien. ³⁴ Patarj pemti ekñenarj Zisas wain tu sakokolokgalen munziñ karjkarjmak lelimti sawienarj nime ñep kumbeme wisat mge. ³⁵ Kegok mme tewen masasokpemti gwilimarj kuwien. İknarj kumti sâkñarj manje kwep bemti nanzarj guluk gilik mti an ñenarj nanzarj omba kumtiwien katarj sangum melakanduñarj kwep kwep kalan tiwien. ³⁶ Mme delarj zeme ke totati Zisasiyet damurj mbien. ³⁷ Âpme ñokñangat palanarj zet muluwarj zet ombemzemti tep palen kuwien. Ke kapigok kumpewien,

"KAPI ZISAS ZUDA AM EKÑENGALEN AMOBOTNANJ."

³⁸ Mti ekñenarj an kambu titi zut Zisasmak ñen betnarj penaset ma ñen betnarj alomeset tewen gwilimarj idowien. ³⁹ Âpme am keeset mebe kokot mbien ekñenarj ñok kiliñ kiliñ mti Zisas tipkwasisi zet pigok dunduwien, ⁴⁰ "Geñ an kapiyarj Kawawangalen sesewat mka temarj asekatopme neman ewe bepmulup mimi tugat keñan etarj walalagalen zewanarj! Geñ penarj Kawawangat Nemunarj beme gitarjat sekdi angalarjti tewengatnarj kwatot!"

⁴¹ Sepem kegogak sâpe sâpe bumbu an ñenarj ma zii zet zikat indanda ma sesewat mka temarjgalen an damurj ekñenarj pep msamti pep palen pigok dunduwien, ⁴² "Egarj am notnarj mukulem mamiindenarj ikñangat sekñarj ñep ku mukulem mpein! Ek İslael ekñengalen Amobotnarj bein bemelak tewengatnarj kwatopme nin ekti penarj nâmkiñpesenup!" ⁴³ Egarj

Kawawang nâmkiñpemti manzein, 'Neñ Kawawangat Nemunarj.' Ñep, kegogak kame taekmann Kawawangarj alak angalarjpesâpm manzemti ekne!" ⁴⁴ Sepem kegogak an kambu titi zut ekmak tewen idowienarj tipkwasisi zet dunduwan.

Zisas gakiye

(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49; Zân 19:28-30)

⁴⁵ Tewen kuwien ke tatnepeme tinsutnan beme msat ilindiñ sopsop kume tambumbuyarj sumurj tatnepeme 3 kilok mee kegok beye. ⁴⁶ Tambum tatnepe 3 kilok mee kegok beme Zisasiyarj kwizet İbulu zeleset omba pigok kuye,

"Eloi, Eloi, lama sabaktani?"

(Sam 22:1)

Zet ke yanarj pigok, "Kawawangarj, Kawawangarj, geñ kwilekiyet katiknenak?"

⁴⁷ Kegok kume am notnarj sokñan ke tabien ekñenarj nâmmti pigok zewien, "An piwan İlaiza golarj zenze an itnarj egarj mukulem mpepeyelen takun."

⁴⁸ Âpme ekñenmagengatnarj ñenarj sakwep winde bem meti kwilekiñen yembem nemborj ke mti wain tu akñarj keyet keñan pemetopme mwati pum kasetnarj dukñan bem zampemti Zisas same niniyelen mge.

⁴⁹ Kegok msât mgeyarjgut am notnarj ekñenarj zewien, "Petalak, kame tati ekmann İlaizayarj koti mukulem mti mâtâtpesâpm manze ekne!"

⁵⁰ Kegok tazeme Zisasiyarj kwizet omba ewe kumti yek beye.

⁵¹ Kegok mti gakime Kawawangalen sesewat mka temanen utu kekek sangum teepmarj mapeme totatan ke sutnan temarj kauyetnan eselepeme mane mane kaim delarj zeye. ¹ Mti mâkinarj mme msat titok mme nanzarj sambe epeewien ⁵² ma am sum sambe kegok andeye. Âpme Kawawangalen an imbi sambe nâmkiñpepemak gakiwien ekñen mbelak zemindeme mamaen wabien. ⁵³ Wati ekñenarj sumin katipewien. Âpme Zisasiyarj gakikiengatnarj wage keyet palanarj Zelusalem mka teman mepme am sambeyarj indikbi-en.

⁵⁴ Kegok sokbeme kasa kuku ñenarj ma kasa kuku an Zisasiyet damurj tabien ekñenarj mâkinarj mge ma kwilekiki notnarj sambe ke sokbemmege ke ekti iga-gen penarj kingati pigok zewien, "Penarj sukwep, an kapilak Kawawangat Nemunarj penarj!"

⁵⁵ Imbi notnarj ekñenarj kegogak sokñanik tati Zisas ektitimti tapmambien. Imbi ekñen ke ewerj Galili msalen gwaenen mâpmamti mukulem mam-pemtemien. ⁵⁶ Ekñen kemagengatnarj kwilin Malia Makdala mkaengatnarj ma Malia Zemsmak Zosep egegat mamit ma imbi ñen Zebediyet imbiñarj.

Zisas sekñarj nanzarj enzurj bempewien

(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Zân 19:38-42)

⁵⁷ Âpme gasim beme an mânep milawatnarj temarj ñen kwitnarj Zosep mkanarj kwitnarj Alimatia ek kegok

¹ Keyet yanarj amnarj nin ilak Kawawangarj magen ñep mebegalen piliñ sokbeye.

Zisasiyet nemuñan mamtan egañ koti ⁵⁸ Pailletmagen meti Zisas sekñan mmet bembeyet yañkwesime Pailelan kasa kuku anene ekñenan Zisasiyet sekñan ke Zosep sasayelen diindoye. ⁵⁹ Kegok mme Zosewan mtoti sañgum alakñañan sumuñpeye. ⁶⁰ Kegok mpemti ikñañgalen sum alakñañan penañ nanzañ palakñañ keñan kakalimpeyeen keyet keñan Zisasiyet sekñan bempemti nanzañ temañ ñen wililime meti sum zetnañ bekek tapme mege. ⁶¹ Âpme Malia Makdala mkaengatnañ ma Malia ñen egelañ zimoselit sumeset ektapmambun.

Kasa kuku an ekñenan sum damuñ tabien

⁶² Âpme mseñan Sabat tagoñgo kan beye keyet sâpe sâpe bumbu an ñeñan ma Palisi ekñenan Pailletmagen meti ondekti ⁶³ ekñenan pigok zewien, "Amobotnañ, an dâsukitor egañ alik mamtanen zet kapigok zeye, 'Bet mulup mimi tuk delañ zeme neñ ewe belak zem wabap.' Kegok zeye ke nin nânup. ⁶⁴ Keyepmti mulup zet indamane sum ekdamuñ mtapme bet mulup mimi tuk bewe. Mneti nembañane ekñenan meti sekñañ kambu mkwawebepgat ma am ekñenan gakikiengatnañ belak zem walep koke zewepmagengat ke damuñ mbanup. Zet alik mamti zeye keyañ dâsuki penañ bein keyañgulak zet dâsuki temañ penañ bam sokbesâpm keyañ dâsuki kukñañgat ke sebempesâpm." ⁶⁵ Zet ke kasa kuku ekñenan zeme Pailelan ekñengat kapigok zeye, "In kasa kuku an notnañ indatetimti sum weyañti penañ damuñ mseip." ⁶⁶ Kegok zeme ekñenan met sum weyañti damuñ mimiyelen kasa kuku an indemti nanzañ sekekek ke welime mekindiñ zeme tegañ melim kwalim mbien mneti amnañ tek ke mpemti kambu mme-seipmagen nâmti piliñ zampewien.

Zisasiyañ gakikiengatnañ wage

(Mak 16:1-10; Luk 24:1-12; Zân 20:1-10)

28 Âpme Sabat tagoñgo kan delañ zeme mseñan Sonda tambuñan msat tapmsame msame Malia Makdala mkaengatnañmak Malia ñen kemak Zisasiyelen sum eksât mebun.

² Âpme Amobotnañgalen ensel ñenan kululuñengatnañ kwatoge keyepm mâkinañ temañ memendepmak mge. Ensel keyañ kwatoti sumen ke meti nanzañ sekekek mâtapemti keyet dukñañ totapmañge. ³ Ensel ek sepemañ ambeyak nembor ma sâk miyakñañ satnañ lenjanañ penañ. ⁴ Âpme kasa kuku damuñ tabien ekñenan egat kiñgagat omba mti selin belin omba wendime katik katik sim gakikiñañnok msalen tokutumti wembien.

⁵ Kegok mme enselañ imbi egegat pigok zeye, "It kiñgagapiñ. Ke neñ nâyap, it Zisas tewen kukuñañ egat tatimalup. ⁶ Ek kapi ku tazin. Ek itnañan zeyenok

belakzem walep. Pien koti mundumañ bewienen egit. ⁷ It sakwep kapiyak meti nemuñane pigok diindoseip, 'Eklak gakikiengatnañ walep. Mti egañ ñeñan be-mindemti Galili msalen alak mezin in ke meti ekseip!' In neñ zet diindowan ke nâit!"

⁸ Kegok mti egelañ kiñgagat ma oloñen temakwep nâmti sum sakwep katikpemt nembañane ningat zap-at dinndosât winde bembek mebun. ⁹ Âpme Zisasiyañ egat memendepmak idaikti diindoye, "Tambuñan penañ, keñ sewakñañ itmak tasem." Zeme egelañ ek-magen koti setnañ ambepumti sesewatsawun. ¹⁰ Kegok mmalut Zisasiyañ egegat diindoye, "It ku kiñgalit. It meti nembanne ekñengat zemalut ekñenan Galili daen meti ke menaibkep."

Kasa kuku ekñenan damuñ tabien keyet zapat mbien

¹¹ Âpme imbi egelañ selen tapmepmalu an kasa kuku sum damuñ tabien ekñenmagengatnañ notnañ gilik zemti Zelusalem mka teman meti sâpe sâpe bumbu an ñeñan ekñen kwitnañ kwitnañ sambe sokbeye keyet zapatnañ mbien. ¹² Zapat ke mme sâpe sâpe bumbu an ñeñan ekñenan nâmti sesewat mka temañgalen an damuñ ekñenmak ondekti zet zemtâmpewien. Kegok mti kasa kuku ekñen mânep makukuñañ temañ penañ indamti ¹³ pigok zewien, "In am pigok diindoseip, 'Nin meluk tawemann nembañaneyañ tambuyet koti Zisasiyet sekñañ kambu mmelo.' ¹⁴ Âk Loma ekñengalen amobotnañan zapat kapi nâsem beme nin ñep zemann nâsem. Âpme in keyet yayañ ku mseip." ¹⁵ Kegok zeme kasa kuku ekñenan nâme ñep beme mânewin timti zemâtâtindawienok zembien. Kok keyepmti zapat kapiyañ Zuda am ekñenmagen palakñañ beyeyañ pigogat ewe tazin.

Zisasiyañ nemuñanemagen sokbemandaye

(Mak 16:14-18; Luk 24:36-49; Zân 20:19-23; Nembayelen Muluwin 1:8)

¹⁶ Âpme nembañane 11 nin Galili msalen meti kalañ ñen Zisasiyañ ikñañ zemâtâtndaye ke mebenn. ¹⁷ Meti ikñañ aikbenn ya nembañaneyañ nin dundum sawen-nañgut notnañan egañ gakikiengatnañ wage keyet keñ zut mbien. ¹⁸ Mme Zisasiyañ sokñañ koti zeye, "Winde sambe kululuñ keñan ma msat palen Kawawañan neñ name delañ zenzeñan. ¹⁹ Keyepmti in msat katañ meti am sambe Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ zikat indame nâgât nâmkijpeme Kawawañ Bipm ma nâgât kwitnnan ma Emetak Teñ ningat kwitnnan tu zulutindewep. ²⁰ Mti neñ kwitnañ kwitnañ sambe zemâtâtindawan ke gawepupuyelen kegok zikat indawep. Âpme neñ zema nâit, neñ kan katañ inmak kwesiñ kwesiñ mamti tapmanepema kan delañ zenzeñan bewe."

Mak

Mak ek Zisasiyet nembraane ekngengalen manjeengatnaŋ yek. Ek Pâlyet notnaŋgat donañ. Egat kwitnaŋ nŋen Zân Mak makuip. Ek Zelusalem mkaen sokbeye kogogapmti Zisasiyaŋ zigok mamkwakwatnaŋ e nâmâtâtîm tati keyet ketaŋ kuye. Ma Zisasiyet nembraane ekngemagengatnaŋ zet notnaŋ nâŋge kemak temakwep timtusum kuye. Makgat donangat kwitnaŋ Banabas (Kolosi 4:10) kegogapmti egaŋ Pâlmak donañ idamâti Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolaknaŋ kapi kumbeme am Zuda manjeen ku sokbembraŋmagen mege (Nembayelen Muluwin 15:38-40).

Kan egaŋ buŋam zapat kapi kuyeen am Loma msalengatnaŋ amobotnaŋaŋ egat kenderaŋ mambien ekngenaŋ an winde toŋ ekngat nâme mobotnaŋ mambemtangapmti Zisasiyet yaŋaŋ an winde toŋ Kawawaŋmagen-gatnaŋ koge kegok kuye. Magaŋ Zisasiyaŋ mulupmaŋ Bipmaŋ Kawawaŋaŋ zempeme kogeŋ yaŋbemti mgeen sakwep sakwep mimiŋaŋnok kogok kuye. Egaŋ meluwaŋ mgeen zet kaboŋ sambe aikbek: "Mimiŋak", "Mmam-beyegak", "Pataŋ zemti keyegak". Zet notnaŋ zet timtâmti zenzeŋaŋnok kumâge. Zisasiyaŋ msalen koti manjeeyelen ma gakikiŋaŋ ma gakikiyengatnaŋ wage keyelen zet zapatnaŋ omba mge.

Zet ŋoteknaŋ temaŋ kapigogaŋ Makgalen buŋam zapat keŋan talip:

1:1-8 Zân an tu zulutindenaŋ mulupmaŋ yaŋbebeŋaŋ

1:9-11 Zisas Zânaŋ tu zulutpeye

1:12-13 Zisasiyaŋ Sadaŋgalen tetimaemaen moti ku suknaŋ beye

1:14-6:29 Zisasiyaŋ Galili msalen Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolaknaŋ zemkawaŋ beye

6:30-9:32 Zisasiyaŋ Galili msalen Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolaknaŋ mulup mdelaŋpepeyelen bududuk beye

10 Zisasiyaŋ Zudia msalen Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolaknaŋ zemkawaŋ beye

11-15 Zisasiyaŋ sindem timti gakikiŋaŋgalen zet zapat

16 Zisas wawatnaŋgalen zet zapat

Zân tu zulut anañ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolaknaŋ zemkawaŋ beye

(Matiyu 3:1-12; Luk 3:1-18; Zân 1:19-28)

1 Zânaŋ Kawawaŋgat Nemaŋaŋ Zisas Kilaisiyelen Zet Zapatnaŋ Dolaknaŋ kapi yaŋbemti ku zem-sokbeye. ² Kwitnaŋ kwitnaŋ kapuk sokbembeyet Kawawaŋgalen golaŋ zenze an Aizayaŋ eweŋaŋ baen meluwaŋ pigok mge:

"Nânîk! Kawawaŋaŋ zet pigok zeye, 'Neŋ buŋam zap-at zenzenn an nŋen zempema egaŋ koti nŋenaŋ be-mindamti selin weyaŋindewe.'

(Malakai 3:1)

³ An nŋenaŋ msat tuŋgupman kwizet kapigok takuin, 'Amobotnaŋgat setnaŋ weyaŋme doanaŋ bak.'"

(Aizaya 40:3)

⁴ Zet keyet kataŋ Zân tu zulut anañ msat tuŋgupman sokbemkawaŋ beme am sambeyaŋ ekmagen meti yomengatnaŋ keŋin gilik zemti tu zulupme Kawawaŋaŋ yomin zemzulutindendeyet mandiindomtan. ⁵ Âpme Zudia msalen ma Zelusalem mka teman am mambien ekngem sambeyaŋ ekmagen âlâk zem meti mama mimiŋin bekanan ke zemsokbeme Zânaŋ Zodaŋ tuyen tu zulutindeye.

⁶ Âpme Zânaŋ iknaŋ melakanduŋaŋ teepmaŋ kamel keyet zupmaŋaŋ weyaŋaŋ ke peme topme bitimaŋ soŋgom seknaŋaŋ weyaŋaŋ pemanen zamamtan.

Âpme meuŋaŋ gwidek ma bizik tuŋaŋ mee ke timti manimamtan. ⁷ Egaŋ Zet Zapat Dolaknaŋ kapigok am zemkawaŋ bemindaye, "An bamnanen takozin, ek windaŋaŋben penaŋ, ek bekeboŋ neŋ bukaboŋaŋ elenaŋ timpema nŋep ku bewe. ⁸ Neŋ belak in tu etaŋ manzulutindeyap. Yaŋ egaŋ iknaŋ kobeen Kawawaŋgalen Emetak Teŋ ke indame tiwep."

Zânaŋ Zisas tu zulupeme Sadaŋaŋ tetipeye

(Matiyu 3:13-14; Luk 3:21-22, 4:1-13)

⁹ Kan keyet Zisasiyaŋ Nasalet mkaengatnaŋ Galili msalen kopataŋ zemti Zân magen mepme Zânaŋ Zisas Zodaŋ tuyen tu zulutpeye. ¹⁰ Zulupeme Zisasiyaŋ tuyengatnaŋ kwapme kwapme keyegak kululuŋ nŋandem tapme Kawawaŋgalen Emetak Teŋaŋ sasakandem nombe keboŋ bemti ekmagen toge. ¹¹ Topme kululuŋengatnaŋ zet nŋen kapigok toge, "Geŋ nâgât Nemun dolaknaŋ penaŋ. Neŋ gâgât gogot penaŋ mamiap. Geŋ nâgât keŋ mamim oloŋen bemnenik."

¹² Zemdelaŋ zeme keyegak Kawawaŋgalen Emetak Teŋaŋ Zisas peŋpeme msat tuŋgupman igak mege. ¹³ Meti ke kasup 40 kegok soŋgom kuknaŋben didiknaŋgatnaŋ ekngat tuŋguwinan meti mame Sadaŋgalen tetimaemae sambe sokbemsaye yaŋgut egaŋ katiknaŋ bemti tage. Kegok mme Kawawaŋgalen ensel kululuŋengatnaŋ ekngenaŋ kot mukulem mpewien.

Zisasiyan nembrañane yañbemti zulak zulak indatiye
(Matiyu 4:12-22; Luk 4:14-15, 31-37, 5:1-11)

¹⁴ Âpme amobotnañ Elolañ Zân mka katikñan peme tage. Kan keyet Zisas ek Galili msalen meti Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ am sambe ¹⁵ pigok manzemzikat indametan, "Kawawañgalen zemâtâtât-gat katnanen mama kan bududuk bein. Keyet yomen-gatnan kenjin gilik zemti Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ nâmti nâmkijpeit." Kegok mandiindometan.

¹⁶ Yañ misenjen Zisasiyan Galili tundua ganzenaset wapme wapme metneti Saimonmak datnañ Endulu egelañ tunduaen aňgalayet elengolamidani aňgala tatimalut idige. An zut ke muluwit ñotekñañ aňgala titi mulup ke mamttemun. ¹⁷ Yañ Zisasiyan metneti idikti pigok diidoeye, "An zut, it neñmak kopmalu meti neñ aňgala matilup kegogak am timti neñmagen tusum indendeyelen mulup ke zikat idawap." ¹⁸ Zeme egelañ nânâñak elengolamit mee pi timalu temepme keyegak wati Zisas mâpmebun.

¹⁹ Belaknik bugan dati meti naman Zebediyet nemulatnenet Zemsmak Zân idaige. Egelañ kegogak wañganñidan tati elengolamit taomkekmalu ²⁰ idikti keyegak kwizet idakumtetime nâmti biwit Zebedi ma mulup an notnañ wañgaen tabien ekñen katim indemti kot Zisas mâti mekun.

²¹ Meti ekñenañ Sabat tagoñgo kanen kan keyet Zisasiyan nembrañane ekñen ke indatime Kapaneam mkaen moti Zuda ilinañgalen sesewat mkaen moweti Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ am zemzikat indammege. ²² Âpme amnañ zetnañ ke nâmti zet zenzeñanggat nâmtemtem omba penañ mbien. Zisasiyan naman zii zet zikat indanda an ekñenañ zet manzemtemienen e silim indemti winderañben zemzikat indammege.

²³ Âpme an ñen we bekañamagañ totapmañgeyañ wat kañkañ temañ kumti zeye, ²⁴ "Zisas Nasalet mkaengatnañ, geñ eneyet kot omenzañ ndamti ndawalesâgât tapmnik? Geñ Kawawañmagengatnañ An Teñ penañ ke nâmtâgëyap."

²⁵ Zeme Zisasiyan we bekañan an keñan tage keyet zemkulumpemti zeye, "Geñ zet sambe mimipiñ buzak angat keñangatnan kwati belakñan met!"

²⁶ Zeme we bekañañ an bekañ piwan sekñañ winderañben mbutemti kañkañ temañ penañ kumti an keñangatnan kwati mege. ²⁷ Âpme am tabien ekñenañ nâmtemtem penañ mti ilinak met zenâ zenâ mti zewien, "An kapi kwilekiyet set alakñañ penañ zikat ndame eknuwa? An kapi we bekañan ekñen zemindeme mebegalen keyet winderañ tasingapmti zetnañ zeme gawepumti mezin."

²⁸ Âpme keyet zapatnañ sakwep penañ Galili msalen ilindiñ palakñañ bemekopme am sambeyañ nâme delañ zeye.

Zisasiyan am zawatmak sambe weyañindeye
(Matiyu 8:14-17; Luk 4:38-44)

²⁹ Zemsmak Zânañ Zisasmak ilinsakwep Zuda ilinañgalen sesewat mkaengatnan toti Saimonmak Endulu egegalen mkaen mowebien. ³⁰ Âpme Saimongat tatnañ imbi zawat sek kikip temañ tapmme keyet zapatnañ Zisasiyet ³¹ dundume nâmti egañ mka keñañ tawemañgaen ke meti betnanen atamti mwapme keyegak zawat sek kikip bepiwan katikpeme wati timbumuluñ indaye.

³² Mti tatnepeme msat tambusât tapmme am notnañ ekñenañ noline zawatmak ma we bekañanñmak indatimti Zisasmagen kopmâbien. ³³ Kogogak mka keyetnañ am mee piyañ ilinsakwep mka dembusegeset pi met gak zemti tabien. ³⁴ Âpme egañ an zawalin sepem igak igak ma we bekañanñmak mâtindeme we bekañan ekñenañ Zisasiyet yañañ nâmtâpewien-gapmti egat yañañ ku zemsokbembeyet zemkulumindeye.

³⁵ Mulup ke tapmneti weñge yañ tambuñan penañ ewe msapañ tapme Zisasiyan wati mkaengatnan toti msat kwisak piñan penañ igak metati dundundu mulup tapmimañge. ³⁶ Âpme Saimonmak am notnañ tabienañ Zisas mâti mebien. ³⁷ Meaikti zewien, "Zisas! Am sambe ekñenañ gâgât tatimalip."

³⁸ Zeme Zisasiyan pigok diidoeye, "Neñ Kapaneam mka ke wa belak ku pemkola, ke nin mka sokñanik notnañ tapmezinen ke meti Zet Zapat Dolakñañ eyo diindondoyet nâmti kola."

³⁹ Âpme Galili msalen mka katan tokwati Zuda ilinañgalen sesewat mkaen meti Zet Zapat Dolakñañ diindomti am notnañ we bekañañ keñinan tatatnañ eyo mâtindeye.

Zisasiyan an ñen liñgit satnañmak mme ñeluye
(Matiyu 8:1-4; Luk 5:12-16)

⁴⁰ Âpme an ñen liñgit satnañmagañ Zisasmagen kotpedondom samti pigok yañkwesiye. "Amobotnañ, geñ ñep weyañneneyelen nânik beme liñgit satn kapi mmane ñeluk."

⁴¹ Zeme Zisasiyan an ke ekti egat kemberñ penañ nâmti betnañañ sekñanen timakti zeye, "Ñep nâmgeyapgat liñgidi ñepbak!" ⁴² Kogok zeme keyegak liñgit satnañ piwan ñelume sekñañ dolakñañ beye.

⁴³ Âpme Zisasiyan an keyet zeye, "Geñ meti am ñengat sedi dolakñañ bep keyet zet zapatnañ ku diindomane nâseip. Geñ belak buzak meti sâpe sâpe bumbu an ekmagen mepmane egañ sekdi weyañ wiliñgim gikme delañ zeme geñ eweñan baenen Mosesiyañ sâpe sâpe zigoset bumbuyelen meluwañ mge keyet katan Kawawañgat sâpe sâpe bumane amnañ liñgit satnañ di dolakñañ bep keyet yañañ nâseip." Zisasiyan zet winderañben kegok zemti keyegak zempeme mege.

⁴⁵ Yañgut an piwan selen mepmambe dolakñañ beye, keyet zet zapatnañ am sambe diindom mege. Keyepmti Zisasiyan mka teman am sambeyañ kot bemisikti bembuluñ tabien. Keyepmti egañ igak msat

tunggupman meti âlâk gâlâk tapme am mka njande sambeyan ekmagen kopmâbien.

Zisasiyan an wesij njan mme dolaknan beye

(Matiyu 9:1-8; Luk 5:17-26)

2 Zisasiyan mameti ewe gilik zem Kapaneam mka teman kopatan zeme amnan buñaman nâmbien. ² Nâmti am sambeyan kot mka keñan ma set dembiseen meti gak zem tapme Zisasiyan Zet Zapat Dolaknan tadiindomanje. ³ Diindomambe tapme an zulak zulagan an wesij luanzanti Zisasmagen kobien. ⁴ Koti ekme am sambeyan misik tabiangapm Zisasmagen soknan kokogat kwindemti mka nuknan moti Zisas tageen penan ke mka ñoknan ampambelan tai-ian ke asekbem asekbem mti aimboñan an wesij ke luanan melesij tegen timtapme âlân âlân peme towege. ⁵ Zisasiyet kandan towepme Zisasiyan nâmkijpepenjin kaliñan ke ekmâtâti awesinggat zeye, "Nemun, gâlen yomdi katikpeyap."

⁶ Zeme zii zet zikat indanda an notnan tapmambien ekñenan zet ke nâmti keñan kapigok otnâmbien, ⁷ "An kapi Kawawangat zet mobotnan penan min! Msalen an njan yom katikpeyelen windenan ku tazin; yom katikpepe mulup e Kawawangalen etan!"

⁸ Nânâ keboñ otnâme keyegak Zisasiyan keñanngat yanjan ekti pigok diindoye, "Kwilekiyet in nânâ bekanan keboñ keñanenan taotnâip?" ⁹ In nâme an wesinggat zet zigok zenzeyelenan eleñ belen bein, 'Yomdi delan zein'; ma 'Wati luendi gapumti met keyan bein?' ¹⁰ Pi Angat Nemuñan neñ keyepmti neñ msalen am yomin katikpeyelen Bien Kawawangal windennagan-gayan tatnain, ke mma in nâgât yanñ nâmâtâtâtgalen miap." Zemti awesingmageset ekti zeye, ¹¹ "Geñ wati sinkwilimbanñdi ambepolet timti mkandan met."

¹² Zeme egan wati keyegak sinkwilimbanñan ambepolet timtoti tambangumen mepme am sambeyan ekti nâmtemtem teman penan mti zewien, "Nin muluwan kapi mamananan penan sokbeme eknup. Zemti Kawawangat kwitnan mwati sesewatpewien."

Zisasiyan an njan kwitnan Liwai zemtetiye

(Matiyu 9:9-17; Luk 5:27-39)

¹³ Egan mulup ke mme delan zeme mka petapme toti ewe Galili tundua ganzenan negak mepme am sambeyan ek ekti kot ondekti bembulun tapme egan Kawawangalen Zet Zapat Dolaknan zemzikat indammge. ¹⁴ Tadiindoneti toti met Alipiasiyet nemuñan Liwai takis mânep mkaen totati mulup tapmme ekti zeye, "Geñ kopmane medi." Zeme keyegak mulupman bee pem wati toti koge.

¹⁵ Koti Zisas aikme ilinsakwep meti mkanan patan zewien. Âpme Zisasiyan egalen mkaen ke moti meu tatnime am takis mânep timti butnan kambuñanmak ilinangat matimtemien ekñen ma am yomton ekñenmak Zisas iknangat nemuñane ilinsakwep keyegak motati tu meu tatnimambien. ¹⁶ Mme Palisi ekñengalen manjeengatan an zikat indanda notnanan meti Zisas nembaneyet indayankwesiwien,

"Kwilekiyet Zisasiyan tu meu am yomton ma an mânep takis butnan kambu matip ekñenmak pi tati tatnin?"

¹⁷ Tazeme Zisasiyan nâmti pigok diindoye, "Am zatwatin ekñenan doktamagen ku mamelip, zawatmak ekñenngut doktamagen mamelip. Sepem kegogak neñ wan am ilinangat nâme ten mambein ekñen indatitiet ku toban. Am yomton ekñen yominangatnan gilik zemti indatitiyelen toban."

¹⁸ Zuda am ilinangalen set Kawawangat sesewat-sasâti tu meu mee manzemkulumpemmatatemien. Kegogak kan nengat Zân tu zululut anmak Palisi ekñengalen nembayan meu zemkulumpemti tapme am notnanan Zisasmagen kot yankwesiwien, "Zân tu zululut anmak Palisi ekñengalen nembanineyan meu zemkulumpemti matalip âtnaman gâlen nembayan kegok eneyet ku mip?"

¹⁹ Yankwesime Zisasiyan pigok diindoye, "Neñ ekñenmak talapgapmti ekñenan oloñen mti tu meu zemkulumpemti belak ku talip. Âpme neñ an njan mge keboñan an keyan imbiñanmak bet butete kanan beme notnane meuyet indamandame kot meu ninipin belak ku matalip, ekñenan tu meu nimwianñi oloñen mamip. ²⁰ Yan maneti kan dangome an ke notnane-mak tatnepeme kasa ekñenan kot mandamti mepme kan keyet kember mti tu meu ninipin njan zemkulumpemti tabep.

²¹ Mka tokan tunggupmanen etimbemberan alaknan atimti ku weyan bek. Weyansât tapmnepemane egan bululun zemtobodak. Keyepmti alaknan etan mpe-mane dolaknan kaliñan tadak keboñ. ²² Ma am njan singapon sâñsân busât selik telepmanen bunak beme pululuk zemti mulatnak. Keyepmti selik alaknanen bunak beme egan epeepin; dolaknan zinak!"

Sabat tagonjo kangalen zet

(Matiyu 12:1-8; Luk 6:1-5)

²³ Sabat tagonjo kan nengat Zisasmak nembane ekñenan set wit mulup tunggupmaset meti Sabat tagonjo kan keyet keñan kwileki njan ku mimiyelen zenzenanngut nembane ekñenan mepmambe wit katnan notnan belinan tapmâtâtnimepmbien.

²⁴ Âpme Palisi ekñenan indikti Zisasiyet pigok yankwesiwien, "Zisas, pi ekbak, nembandine ekñenan Sabat tagonjo kangalen set bemberan notnan pi kwilekiyet taangosoip?"

²⁵ Zeme nâmti Zisasiyan pigok indayankwesiye, "In yensokñ Dewit ma anene meuyet olati meluwan ku mimiñan mbien. Ke papiaen muluwan mimiñan e in ku mamain nâip?" ²⁶ Abiatayan sâpe sâpe bumbu an njan manje kan keyet amobotnan Dewilanj Kawawangalen sesewat mkaen moti Kawawangat zikatnan nupmanan bemberan ke mnimti anene notnan indame nimbien. Nupmanan ke am belaknan ku manimtemien. Sâpe sâpe bumbu an ekñenan etan matimnimtemien keyanngut ekñenan meuyet penan gakimti kiler ke anene timkotindame nimbien."

²⁷ Zet zapat ke mimindamti zeye, "Amgapmti Kawawangal Sabat tagonjo kan ke mme sokbeye. Wa

Sabat tagonjo kan keyepmti Kawawanjan am ku indaweyange. ²⁸ Angat Nemunan nen Sabat tagonjo kan ma kwitnan kwitnan sambe wein kapiyelen Amobotnanjin mayap."

Zisasiyan Sabat tagonjo kan sutnateman an betnan seleuunan nen weyanpeye
(Matiyu 12:9-14; Luk 6:6-11)

3 Zisasiyan ewe gilik zemti Zuda ilinangalen sesewat mkaen negak moti an betnan seleuunan nen tapme ege. ² Apme Palisi notnan tabien ekjenan Zisasiyan an kapi Sabat tagonjo kanen kapi weyanpeme ekti wapmet zelen pesenup, zemti ekdamun mtabien. ³ Apme Zisasiyan an betnan seleuunanggat zeye, "Gej wati njenan pienen kwatat." ⁴ Zemtetime motapme Zisasiyan am pigok indayankwesiye, "Sabat tagonjo kanen mulup dolaknan mimiyelen ma bekanan mimiyelen am mamanjin ewe weyanindendeyelen ma indawalapme gakikiyelen? Ze zeme nambi." Indayankwesime ekjenan zelinpin buzak tabien. ⁵ Apme amnan ker katik mme Zisasiyan nambe nen zinzinmak tokwaindikti an betnan seleuunanggat zeye, "Bedi mututut." Zeme betnan mututupme betnanwan dolaknan beye. ⁶ Ke mme Palisi ekjenan sesewat mkaengatnan toti meti keyegak amobotnan Elotgat mukulem mimiñane ekjenmak ondekti, "Set zigoset aikti Zisas kumann gakiwe," zemti zemkabewien.

Am sambe penan tundua ganzenan ondebien

⁷ Apme Zisasmak nemanane ekjenan Galili tunduaen mesat mme Galili msalengatnan am sambe penanjan indikti indamapmehien. Mepme am sambe Zudia msalengatnan ma Zelusalem mka temangatnan ma Idumea msalengatnan ma Zodan tu nembetgatanan ma Taia ma Saidon mka temanj keyet nembet nembet mka isisiknan notnanngatnan am sambe penanjan Zisas mulup mimiñanggat zapatnan mekopme nambiengapmti ekmagen ondek kopmabien. ⁹ Am sambeyan kot bembulunji Zisas nen ekbi geñ ekbi mti Zisas bekan mangalanpeme weweyelen mbiengapmti nemananayan wanga nen sakwep aiksasayet zeye. ¹⁰ Zisasiyan am sambe maweyanindemtangapmti am zawatmak sepem igak igagan koondakti Zisas timekti dolaknan bembeyet amandamti dopman atape dopman atape mti mangalanpeme weweyelen mge keyepmti, "Wanga aiigat," ke zeye. ¹¹ An we bekananinmak kwep kwep ekjenan Zisas zimosetnan kot ekti kandan tokutumti ngak temanj palen tazemambien, "Geñ Kawawanngat Nemunan."

¹² Apme Zisasiyan we bekananjan egat kekok zemkawan kumbembeyelen zemkulumindeye.

Zisasiyan an 12 ombemindeme Kawawanngalen Zet Zapat Dolaknan Penan zempalaknan bembeyet zemindeye

(Matiyu 10:1-4; Luk 6:12-16)

¹³ Apme tunduaengatnan am notnan Zisasmak ilin sakwep kalan mobien. Motati Zisasiyan am kwiyet nambe nen beye ekjen ke indazemandame ekmagen kopme ¹⁴ 12 ekjen pi iknanmak mamayelen indaombemti an Kawawanngalen Zet Zapat Dolaknan zempalaknan bembe an zenzeyelen ma we bekanan indapmobogalen zemindemti winde indaye.

¹⁶ An ekjen keyelen kwilin kapigok:

Saimon (kwitnan nen Zisasiyan Pita kuye) ma

¹⁷ Zebedi nemulatnenet Zemsmak meniñan Zan egeñan nen zinzin mti kwizet ngak temanj makumtemun, keyepmti Zisasiyan egegat kwilit Boaneges kuye. Kwit keyet yanjan ningalen zeleset gilik zemann kululun kwisak kekok bein.

¹⁸ Ma Endulumak

Pilip ma

Batolomiyumak

Matiyu ma

Tomasimak (Alipiasiyet nemunan)

Zems ma

Tadiasmak

Saimon Zelot ^I

¹⁹ ma Zuda Iskaliot mkaengatnan. An keyan maneti bam Zisas zemkuye.

Amnan Zisasiyan mulup we bekanan ekngat njenan Beelsebulmak tapm kekok zewien

(Matiyu 12:22-32; Luk 11:14-23, 12:10)

²⁰ Meti mkaen motapme am sambeyan ekti ewe kobem misik tapme keyepmti Zisas nemanane ekjenan tu meu niniyelen set ku sokbemindaye. ²¹ Apme Zisasiyet mamnotnanayan zapatnan ke namti, "An pi kenan kilom beme mene tapm," zemti aiksas mebien.

²² Apme zii zet zikat indanda an notnan ekjenan Zelusalem mka temangatnan koti Zisasiyet zewien, "An kapi Beelsebul ^{II} kenan tazin." Ma am notnanjan zewien, "An kapi we bekanan ekngalen njenanjan winde same we bekanan ekjen am kenjangatnan tapmāindeme melip."

²³ Zeme Zisasiyan namti am ekjen ke indamandame kopme bemzenze zet nen kapigok diindoye, "Sadanjan zigoset Sadan iknanjak mapme medak? ²⁴ Ma msat kwepgalen am mangeyan kalanti amandawiek beme msat kwep am mange keyan winderinben ku tabiek. ²⁵ Ma mka nen keyet kenan amnan kalanti amandawiek beme mka keyet kwitnan bekanan benak. ²⁶ Apme Sadanngalen mulup an ekjenan epeemti ilinak awiek beme windemben ku tabiek ma ekngalen mamanjin dolaknan nen ku tatnak.

^I Kwit keyet yanjan *Matiyu 10:4* ekbak. ^{II} *Beelsebul ek we bekanan ekngalen an njenan bembe an. Zuda am ekjenan Sadanngat kogok manamtemien.*

²⁷ Âpme an njen windenjanberj penañ e nâmtiingut kwindiñ moti milawatnañ kilom kambu ku matip. Egan njanan an katiknanj beke ambeti setnanj betnanj zam-peme tadak beme njeñ milawatnañ tinak. Bemzenze zet kapi Sadañgat zenzenanj. Sadañ njanan ambeti zampeme tapmenjut we bekananj am kenjanan talip eknen ke njeñ indamâbâgalen."

²⁸ Amnanj Zisasiyet, "We bekananj kenjan tazin," kekok zewiengapm Zisasiyanj zet kapi zeye, "Nenj zet kapigok penañ zema nâit, amgalen mama mimi bekananj sambe njeñ katikpepeyelen ma Kawawañgat zet mobotnanj mimi keyelen yom kekokgak njeñ katikpepeyelen. Nenj Emetak Tenjanj winde name we bekananj taindapmâlapgapmti Emetak Tenjat zet mobotnanj zenze keyelen yom njeñ ku katikpepeyelen. Yom ke delanj zenzenenjan tapmetnepeme yom keyet dopmanj time delanj zewe."

Am Kawawañgalen zet mañgawepuwen Zisasiyet sip-butnanjene

(Matiyu 12:46-50; Luk 8:19-21)

³¹ Âpme Zisasiyet mamnotnane eknenanj mka solonan baen kotati Zisasiyanj kwatotogat zepeme mopme tapmambien. ³² Zeme am sambe ekmak mka kenjan tabienanj Zisasiyet zewien, "Mamnodine eknenanj zupman baen kotati gâgât tazeip."

³³ Zeme eganj am ekngengat pigok indayanjkwesiye, "Kwiyanj nâgât mamnotnne beip?" ³⁴ Zemti am tabien eknen meindik koindik mti zeye, "In talip kapiyanj nâgât mamnotnne penañ beip!" ³⁵ Am eknen Kawawañgalen zet mañgawepup eknenanj nâgât mamnotnne penañ beip."

An njananj alialik katnanj time megeyet bemzenze zet

(Matiyu 13:1-17; Luk 8:4-10)

4 Âpme Zisasiyanj ewe Galili tundua ganzenanak meti Kawawañgalen Zet Zapat Dolaknanj tazemzikat indame am sambe penananj koti bemisik tabiengapmti eganj wañga ngenat moti tu palen tapme amnanj tu ganzenan gambibigen totabien. ² Tapme eganj bemzenze zet zemti nânâ sambe zemzikat indameti bemzenze zet nen kapigok zeye, ³ "Nâip, an njananj wit katnanj muluwen meti timtete-lime mekoge. ⁴ Âpme katnanj notnananj bululuñ zemti selen totemepme ageyanj koti ekti nimbien. ⁵ Âpme katnanj notnananj bululuñ zemti msat nanzanj palen toge. Ke msat isiknanj bugan bududuk gwaen nanzanj palen etanj tageyepmti duknanj sakwep patanj zemk-wage. ⁶ Yanj kasuwanj kwageen kan keyet kindinanj msalen baen penanj ku tototnanjgapm zime gakiye. ⁷ Âpme katnanj notnanj bululuñ zemti didik nusi kenjanen toti kwakwat e njeñ kwage yanjut nusi kwati minzilime einjeñ siye. ⁸ Âpme katnanj notnanj bululuñ zemti msat kelaknanj temanen togeyepm penananj dolaknanj epeem kwat temanj bemti tepmanj notnanj-gat katnanj 30 sokbeye. Ma tepmanj notnanj-gat penananj 60 sokbeye. Ma tepmanj notnanj-gat penananj 100 sokbeye." ⁹ Zisasiyanj bemzenze zet kekok zemde-

lanj zempemti pigok diindoye, "An nen zet nânâyelen tiknananj tazinanj zet kapi njeñ opeimti nâsem."

¹⁰ Kegok zemdelanj zeme amnanj kalañ mekopme Zisasmak nemanane ma am notnanj ek kwesiñ mâp-mamtemien eknenanj ilinak tati bemzenze zet keyet yanjanj-gat yanjkwesiwen. ¹¹ Yanjkwesime eganj pigok diindoye, "Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen ma-ma keyet zet enzililinanj tazin keyet yanjan in sosok zemkawanj bem indandananj. Âpme an notnanj belak kilenj zupman maip ekngengat bemzenze zet etanj diindondoyet zenzenanj. ¹² Keyepmti Aizayayanj pigok zeye,

"Eknenanj zikalanj eek ektingut penanj ku maek-mâtâlip. Ma waganj zet nânâ e nâmtiingut penanj ku manâmâtâlip. Eknenanj weyanjekmâtâbiek ze Kawawañmagen keñ gilik zenze aikme yomin katikpenak."

(Aizaya 6:9)

Zisasiyanj bemzenze zet zeye keyet yanjan zemkawanj beye

(Matiyu 13:18-23; Luk 8:11-15)

¹³ Zisasiyanj zet kekok mti pigok indayanjkwesiye, "In kwilekiyet bemzenze zet mandiindoyap keyet yanjan ku nâmâtâlip? In zigoset bemzenze zet notnanj sambe zewap keyet yanjan nâmâtâbep?" ¹⁴ Kegok indayanjkwesimti bemzenze zet keyet yanjan pigok diindoye, "An wit katnanj time mege ke Kawawañgalen zet keboñ ¹⁵ ma katnanj notnanj selen totemegeen am kenjan keboñ ke Kawawañgalen zet nâme kenjanan topmatazinanj-gut Sadañkot makumsagat min. ¹⁶ Ma am notnanj nanzanj palen toge keboñ eknenanj Kawawañgalen zet nâmti keyegak zet keyet nâme dolaknanj beme oloñen temanj mamip. ¹⁷ Keyanj-gut kenjanan penanj Kawawañgalen zet zapat ku nâmkatik bemti kindinanj ku time towewetnanjgapm Kawawañgalen zet zapat dolaknanj-gat kasa ma sisipenjan mimindame keyegak makatikpeip. ¹⁸ Naman am notnanj eknen nusi kenjan totemege keboñ. ¹⁹ Eknen keboñanj msatgalen nuknanj sambemak mânep milawatgat tiknananj ma kwitnanj kwitnanj notnanj-gat eyak mimi keyanj ma-manjan minzilime einjeñ masimtalip. ²⁰ Ma am notnanj katnanj msat kelaknanj temanen towenge sepem keboñ. Eknenanj Kawawañgalen Zet Zapat Dolaknanj nâmti nâmkijpemtiti keyet penananj am notnanjmagen 30 ma notnanjmagen 60 ma notnanjmagen 100 mee kekok masokbeip."

Lam batiyanj ku kwalatpepeyelen zet zapatnanj

(Luk 8:16-18)

²¹ Zemti zet nen naman pigok tusum zeye, "Âpme amnanj lam konjbemti batiyanj duknanj ku makwalapenup ma mundum wewe kandanjan ku mam-bepenup. Nin lam konjti mundumanj tatatanen sosok bempemann tapme am mka kenjan matalip mbusananj mambemendein. ²² Nâlen zetn ke lam nemboñ keyepmti in nâlen zetn zemkawanj bewep beme nânâ enzililinanj matazin ke ewe ku enzilim tabe ma nânâ

kwatam tazin mâtâpeme kawañ bewe. ²³ An njen zet nânâyelen tikñañaz tazinañ zet kapi njeñ opeimti nâsem.

²⁴ Keyepmti in weyañnâmâtâbep enenogat am njen Kawawañgalen zetnañ nâmti nâmtikñañ mbe beme Kawawañaz nânâñañ ewe tusumti sawe keyepm egañ nânâñañ sambe penañ tasawe. ²⁵ Ma am nenañ zetnañ nâmti nâmtikñañ ku mbe beme Kawawañaz nânâñañ isikñañ ekmak tasain ke menzem mbe.

Wit katnañ epeem kwapmâgeyet bemzenze zet

²⁶ Kawawañgalen zelañ ammagen msat katan mekopme am sambeyañ kwati egalen zemâtâtâtgat katnanen mama keñan mepmâbien keyet pigok bem zema nâit. An nenañ muluwen wit katnañ time mege. ²⁷ Âpme egañ tambu misa pi wemwat wemwat mti katnañaz mulupmañ zigok tapm bee eekpiñ mme msat keñanak kaim igak epeemti dukñañ makwazin. ²⁸ Msalañ ikñañ katnañ ke mukulem mme dukñañ epeemti kwat sinañ betnañ mti penañaz mapein. Yañ maneti ekñen beewan ²⁹ penañaz memuñ memuñ bemtemepme elañgeñge kanañ beme wanam mti maan-tip."

Mastat katnañgat bemzenze zet

(Matiyu 13:31-32; Luk 13:18-19)

³⁰ Âpme Zisasiyañ bemzenze zet njen kapigok zemti diindoye, "Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama keyet yañaz mastat katnañ keboñ. Ma neñ mastat katnañ keyet palen bemzema nâseip. ³¹ Msat sambe tep katnañ notnañaz mastat katnañ sebempeip. Mastat tep keyet katnañ isikñañ bugan penañ yañ an nenañ mulupmanen mmet ondeme ³² epeem kwat sememti antemañelip bemti sinañ betnañ mekopme age ekñenañ ke motati keyet eyoñan mkañin mawalati kelin mambeip." ¹

³³ Zisasiyañ bemzenze zet keboñ keboñ notnañ sambe zemti animbi Zet Zapat Dolakñañ Penañ nânâñinañgat katan mandiidomtan. ³⁴ Egañ am sambe zet sosok yañazmak zemkawañ bembepiñ belak bemzenze zet etañ mandiidomtan yañ nembrañanemak ilinak tati naman bemzenze zet manzemtan keyet yañaz manzemkawañ bem indamtan.

Zisasiyañ tâgâ lumun temañ zemkulumpaye

(Matiyu 8:23-27; Luk 8:22-25)

³⁵ Kasup keyegak manepeme gasim beme Zisasiyañ nembrañaneyet zeye, "Nin tundua nembet daeset mebegalengat kame metne." ³⁶ Kegok zeme nembrañane ekñenañ am sambe bepi katim indemti Zisasiyañ tapmañgeen wañga keyegak moti Zisasmak ilinak mepme am notnañaz wañga notnañgat moti indapmoti keyegak mebien. Mepmambe Zisasiyañ mulukgat mti wañga butnañ delañ zenzeñaz kwilimberañaz met bemti mulukñañ bekan tawemañge. ³⁷ Taweme tâgâ

¹ Mastat katnañ bemzenze zetgat yañaz Luk 13:21 ke main nâmbek.

lumun temañ penañ kwati tundua kumbume tundua mamañ temañ kwati wañga keñan tuyañ toti gak zesât mge. ³⁸ Âpme nembrañane ekñenañ mebutemti zewien, "An zikat indanda, tuyen toti walesâpmnup pi geñ nânâpiñ belak muluk kwapem tawenik?"

³⁹ Zemti buteme mulugengatnan wati tâgâ ma tu zemkulumidemti zeye, "It buzak talit!" Zeme tâgâyañ zetnañ gawepumti katipeme tuyañ titokñepiñ tage. ⁴⁰ Mti nembrañane pigok indayañkwesiye, "In kwilekiyet kiñgati sebelañ diñdiñ pi tapmpi? In nâmk-ijpepeñin bugan ku tazin?"

⁴¹ Zisasiyañ kegok mme nembrañane ekñenañ nâmtemtem mti ilinak buzak zenâ zenâ mti zewien, "An kapi ziboñ penañgapm am ma tumak tâgâ mee piyañ zetnañ mañgawepuipgat!" Kegok zemti tundua ganzenañ nembet daen mesât mebien.

Zisasiyañ an njen we bekanañañ sambe mâpeye

(Matiyu 8:28-34; Luk 8:26-39)

⁵ Meti ekñenañ tu nembet daenen Gelasan msalen patañ zemti ² nembrañaneyaz tapme Zisasiyañ wañgaengatnan toti met an njen we bekanañañmak kopme ege. An beke mkañaz am za-imen nanañ einzunan ke mawemtanaz kwati koge. ³ Âpme egañ miña keyet keñan ke weme we bekanañañ winde same mobotnañ mme amnañ waia katikñañ piyañ setnañ betnañ manzampemtemienaz egañ mamitimutan keyepm belak katipeme kiler belak matokwatan. ⁴ Ekñenañ waia katikñañ piyañ setnañ betnañ manzampemtemienazgut egañ met nanañ palen talinaz kunepeme etim toweme mametan. An nenañ windeñaz bemti ek njeñ ku mtopepeyelen yek. ⁵ Tambu msa egañ sekñañ nanañ aimboñan mawetindemetemien keyet keñan mawemetan. Mti kalañan mototi ñagak mti sekñañ sambe nanañ mti kiler ikñañ mawaletan.

⁶ An keyaz Zisas beñan daen kopme ekti windembemti mepme Zisasiyañ ekti zeye, "We bekanañ in an keñangatnan kwati melit!"

Zeme ekñenañ Zisasiyet nâme mobotnañ beme kandañan pedondomti ñagak palen yañkwesiwien, "Zisas Kawawañ Amobotnañ penañgat Nemuñaz, geñ nin kwileki minndasâgât tapmnik?" Nin Kawawañgat monzalaman penañ diñgonup, "Nin sek sindem ku ndasenik."

Zeme Zisasiyañ baenen we bekanañ ekñen ke kwati mebegat zeyeyepmti Zisasiyañ an keyet yañkwesiye, "Geñ kwidi kwi?"

Yañkwesime egañ zeye, "Nâgât keñnan we bekanañ sambe talip keyepmti nâgât kwitn 'Sambe Sopmañ.'" ¹⁰ Âpme we bekanañ ekñenañ zet giñgiñ mti zewien, "Geñ msat kapiyetnañ ku ndapmâpmane mesenup."

¹¹ Âpme kalañ keyet kandañan bee an nengalen bo sambe penañ tati meu tatnimambien. ¹² Keyepmti we bekanañ sambe am keñan tabienaz zet giñgiñ mti zewien, "Geñ ndapmâpmane nin bo keñinan njeñ metowemâsenup." ¹³ Zeme Zisasiyañ we bekanañ nâmindeme an keñangatnan kwati met bo keñan

towepme boyanj kenjin kilom beme ekjenanj kunzurj met tundua kenjan toti tu nimti gakimtemebien. Bo ekjen ke sambe penanj 2 tausen kegoganj toweti gakiwien.

¹⁴ Boyanj kegok mme am bo damunj mamtemien ekjenanj ekti winde bemti met mka teman ma mka isikjan am notnangjat zet zapat diindome ekjenanj kwitnanj kwitnanj sokbeye ke eksât kopmâbien.

¹⁵ Zisasmagen koti an itnananj we bekananj sambe kenanen tapme ken kilom kilom mti matokwatan ke ekme kenjan tenj beme sangum melakandujanj miakti totapme ekti Zisasiyanj mulup kinjgagatnanjmak mge beke ekti kinjgabien. ¹⁶ Âpme am bo damunj mamtemien ekjenanj an we bekananjmak mamtan egat zapatnanj ma bo ekjenmagen kwitnanj kwitnanj sokbeye keyet zet zapatnanj am sambe diindome nâmbien. ¹⁷ Nâmti ekjenanj Zisasiyanj msat ke pemti mebegalen yanjbemti apitilim pewien.

¹⁸ Zisasiyanj naman wanjaen moti mesâgât mme an itnananj we bekananjmak mamtan eganj Zisasmak mesâgât yanjkwesim ginjinj mge.

¹⁹ Yanjut Zisasiyanj zemkulumpemti zeye, "Gej ipnodine ekjenmagen meti Amobotnananj kembenj mgantj weyayanj mulup mme dolaknanj benak keyet zet zapadi diindosenik."

²⁰ Zeme eganj gilik zem meti Zisasiyanj ekmagen kwitnanj kwitnanj mge keyet zapatnanj Dekapolas mka keyet kenjan diindome am ekjenanj nâmti nâmtemtem temanj penanj mbien.

Zisasiyanj Zailas nembanjgakikiengatnan mwage ma imbi nenanj Zisasiyet melakandujanj timmekti dolaknanj beye

(Matiyu 9:18-26; Luk 8:40-56)

²¹ Âpme Zisasiyanj wanjaen moti tu nembet daen mepatanj zemti ewe nembu ganzenanak tapme am sambe penanj ekmagen kot ondekbien. ²² Ekjengat tunjuwinangatnanj an nen kwitnanj Zailas, Zuda am ekjengalen sesewat mka damunj an nen beke eganj koti Zisasiyet nâme mobotnanj beme pedondom samti pigok wekum saye, "Amobotnanj, nenj namban gakisât bududuk penanj tapmgat gej koti bedan sekjanen bemti mmene alik bemti mak." ²⁴ Zeme nâmti an kemak mepmalu am sambeyanj idamâpmeti ekjenanj set tunjgupan Zisas misik peme wesât mmebien.

²⁵ Âpme am mebien ekjengat tunjuwinan imbi nen sipmanj makwawetnepeme nup kananj 12 beye. ²⁶ Imbi keyanj kan teepmanj dokta ekjenmagen mepme ekjenanj weyanpenup zemti mme ekjenmagen mânepmanj sambe katipeme delanj zeme ewe sindem temanj timti sip omba penanj tusumti ewe makwawetan. ²⁷ Imbi keyanj Zisasiyanj am maweyanjindentan keyet zapatnanj nângeyepmti am sambeyet kenjan Zisas tanjuwi zem kilik kilik mege. ²⁸ Kapigok otnâmti mge, "Nenj melakandujanj etanj timmeksap beme nep alik besap." Zemti kilik kilik mmeti met ²⁹ melakandujanak timmekme keyegak sipmanj katime kenanen nâme zawatnanj yek beye. ³⁰ Imbi keyanj timmekme

Zisasiyet windenanj notnanj ekmagen mepme nâmti zeye, "Kwiyanj melakandujanj timmekme nâypap?"

³¹ Zeme nembanjane ekjenanj zewien, "Am sambe penanj misik koti gatimego. Âpme gej kwilekiyet, 'Kwiyanj natim mekzin, tazenik?'" ³² Yanjkwesime Zisasiyanj am timmege keyet guluk gilik mti timmage.

³³ Âpme imbi keyanj timmekme sekjanen kwitnanj kwitnanj sokbeye keyet yanjanj nâmti set belanj dijinj mti Zisasiyet kandanjan pedondom samti zet zapatnanj sambe ke msaye. ³⁴ Msame Zisasiyanj imbi keyet zeye, "Ipm, nâmkijnenakgapm pembenanj benak keyepm kenji sewaknanj beme meti alik benak kegogak mepmambanik."

³⁵ Eganj imbi keyet zet ewe zemambe tapme Zuda am ekjengalen sesewat mka nenjanjen egalen mkaengatnan am notnanjanj Zailas ekmagen koti zewien, "Nambandi walak yek bep. Keyet gej Zisas belak ku wakosenik." ³⁶ Ekjenanj zet kegok tazenâme Zisasiyanj nâmti keyegak Zuda am ekjengalen sesewat mka damunj egat zeye, "Gej yayanj ku mi; nâmkijnependi mkipmanj be." ³⁷ Kegok zemti am notnanj mâpmebien ekjen zemkulumindemti Pitamak Zems meniyanj Zân ekjen etanj indatime mebien. ³⁸ Meti Zuda am ekjengalen sesewat mka damungalen mkaen moti Zisasiyanj nâme amnanj kwisak temanj mti ambembesi tapmme moti ³⁹ indikti am sambe ambembesi tapmme zeye, "In kwilekiyet kwisak temanj mti yuyu yeye tapmip? Imbi nempa kapi ku gakip; belak muluk tawen." ⁴⁰ Zisasiyanj kegok zeme ekjenanj an pi zigogak kwat siwawaknanj tapmin zemti yenbien. Mme Zisasiyanj am sambe mka kenjan tapmambien ke indapmâpme zupman baen topme delanj zeme nempa keyet mamanj bipmanj ma nembanjane Pitamak Zemsmak Zân etanj zeme ilinak nempa gakikijnanj tageen ke tabien. ⁴¹ Tati imbi nempa keyet betnanj atamti Zuda zeleset pigok zeye, "Talita kumi," keyet yanjanj, "Imbi nempa isiknanj, nenj gej wawagat zeyap!" ⁴² Zeme keyegak imbi nempa isiknanj keyanj wati mebe kokot mge. Imbi nempa ke nup kananj 12 etanj. Âpme imbi nempa isiknanj ke gakikiengatnanj wapme ekti ekjenanj nâmtemtem penanj mbien. ⁴³ Âpme Zisasiyanj keyet zet zapatnanj am nen ku diindondoyet zemkulumindemti nempa meu mkosame niniyet zeme meu mkot same ninje.

Zisasiyet mkananj notakjanen am ekjenanj wisat mpewien

(Matiyu 13:53-58; Luk 4:16-30)

6 Zisasiyanj mka ke peme tapme iknanjat mkananj noteknanj Nasalet mesât mme nembanjaneyanj mâti ilinsakwep mebien. ² Mepmane peme Zuda am ilinangalen kâtnânâ kan beme sesewat mkaen moti Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj zemzikat indaminje. Âpme am sambe ekjenanj zetnanj nâmti nâmtemtem penanj mti zewien, "Kwitnanj kwitnanj sambe mamin kapi ma nânâ temanj temanj kapi eganj desetgatnanj penanj tiye? Eganj zigoset mulup dolaknanj temanj temanj kapi aikti mam? ³ Nin egat yanjanj nânup. Ek bipmanj mka walalat an ma mamanj

kwitnañ Malia ma meniñane Zemsmak Zoses ma Zudamak Saimon ma ipmanemak ke nin nâmtatnup." Kegok zemti zemtalati mtopewien.

⁴ Mtopeme Zisasiyañ pigok diindoye, "Kawawañgalen golañ zenze an ñengat kwizet buñamañ msat notnanen palakñañ bem tapmepme ikñañgat mamnotnane ma doipmane ma ikñañgalen mkaengatnañ amnañ zemtalatpemtî kwizet buñamañ ku mamwalip."

⁵ Kegok zemti Zisasiyañ ekñenmagen mulup temañ ñen ku mge. Am zawalinmak kwep kwep etañ notnañ betnañ indatamti zawalin mme alik bewien.

⁶ Mkañañ ñotekñañ am ekñen nâmkijpepenjinpigapmti tektek penañ miindemti egañ mka notnanen etañ tokwat meti Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ zemzikat indam mge.

Zisasiyañ nembrañane 12 mulup mimiyet zemindeme mekobien

(Matiyu 10:5-15; Luk 9:1-6)

⁷ Zisasiyañ nembrañane 12 indazem tetime kopme Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ zenzeyelen ma we bekañañ indapmâbâgalen winde indamti nembra zut zut zemideme mka katarñ mekokogat zemindeye.

⁸ Ekñenañ mesât mme Zisasiyañ kapigok diindoye, "In mesâtî set mebegalen toñañin etañ mmebep. Meu ma ele ma mânewin mee ñen ku timebep. ⁹ Sewewelin mmebep ma melakandunjin tipmasek mee ku mundun bep. Sekñinan tazin ke etañmak mebep." ¹⁰ Mti pigok diindoye, "In mepme mka keñañ ñen indame in kwep keyegak mawemetneti mebep. ¹¹ In mka ñen patañ zeme mka keyelen am ekñenañ mka weweyelen ku indawep beme in mesât mbep, kan keyet zipelukñin señti zewep Kawawañgalen ñenzinziñañ mka kapimak tazin zemti mebep."

¹² Zeme nâmti ekñenañ msat katarñ meti amgat zeme yomengatnañ gilik zenze keyet zetnañ diindowien. ¹³ Diindomti we bekañañ sambe am keñañ indapmâindewien ma zawatmak sambe olip kelakñañ tunjañ sekninan zulutindemti mme alik bewien.

Zân tu zulutul gakikiñañgat zapatnañ

(Matiyu 14:1-12; Luk 9:7-9)

¹⁴ Elolañ meniñañ Pilipgat imbiñañ Elodias menzem wageyepmti Zânañ moti Elotgat zeye, "Geñ meniñdañgat imbiñañ menzem wadik kapi geñ Kawawañgalen zii zet tazin e añgasonik." Kegok zeme Elodiasiyañ Zânañ Elotmak egegat yomit zemkawañ bemidaye keyet nâme ñep ku beme Zângat ñenzinziñ mti zemdelañ zeme Elolañ am notnañ zemindeme Zân atamti setnañ betnañ zamti mka katikñañ met pewien.

Imbi Elodias keyañ Zângat ñenzinziñ mti kukuyelen nângeyañgut Elolañ Zân ek Kawawañgalen mulup an teñ ma yomepiñ kwetetepmañ mamain keyet mti mineti, "Neñ kuma gakime Kawawañgañ naman neñ kegogak nawalebemagen," zemti kiñgati añañalañ peme mamti zetnañ zeme nânâyelen nâmtikñañ mamtan.

Âpme maneti peme Elot sokbemberañ keyet kan dañgome egañ egat kandañan an ñeñañ bembe notnañ mamtemien ma an kasa kuku ekñengalen ñeñañin ma Galili msat notnañ ekñengalen an ñeñañ notnañ indamandame kopme bumuluñti indamti tapmambien. Kan keyet Elodiasiyañ Zân kume gakikiyelen setnañ dolakñañ penañ sokbemsaye. Elot ma an ñeñañ notnañ ekñenañ ondek tapme Elodiasiyet nambañañ ekñengat zikalinan meti silik wendiye. Silik wendime Elot ma an ñeñañ notnañañ egome Elolañ nambañañ keyet zeye, "Geñ kwileki ñengat gembeme zemanen neñ ñep gasap. E Kawawañgat zikatnañ pigok zemkatik bem gayap. Geñ kwileki belakñañ ñengat zemanen ñep gasap ma msat mandamuñ miap kapi butnañ elengem gañgayelen zemanen e kegogak ñep elengemti gasap."

Zeme imbi nembra keyañ mka butnañ gwaen manangañ meti mamañgat yañkwesiye, "Mañge, neñ bienañ kwileki nanayet zesap?"

Yañkwesime mamañañ Zân tu zulutul egat ñenzinziñ mamtan keyepmti nambañañgat pigok zeye, "Geñ Zângat ñokasetnañ gañgayet zesunik."

Zeme nambañañañ nâmti keyegak winde bemti amobotnañ Elotmagen toweti zeye, "Alak kapi Zân tu zulutul angat ñokasetnañ usumti batien bemti nasunik."

Zeme amobotnañ Elolañ zet ke nâmti keñañ bekañañ penañ beye, yañgut amgat zikalinan zemkatik beyeyepm yek ñep ku zenak. Keyepm egañ kasa kuku an ñen zempeme egañ mka katikñañ meti Zângat bimañ usumti ñokasetnañ batien bem mti kot nambañañ ke same egañ Zângat ñokasetnañ pelep ke mti mamañ mesaye. Âpme mamañañ Zângat ñenzinziñ mamtan keyepmti Zângat ñokasetnañ ke same egat ñokasetnañ ke ekti nâme ñep beme mti mepeme mege. Kegok mme nembrañane ekñenañ zet zapatnañ nâmti kot seknajañ mti met miña keñañ wat pemti atampewien.

Elot kegok mmame Zisasiyet zet zapatnañ msat katarñ palakñañ bemeti amobotnañ egat wakñañ topme nâmti zeye, "Zân tu zulutul neñ bimañ elengewan keyañ naman gakikiengatnañ walep keyepm winderajañ igagen penañ tapm."

Yañgut am notnañañ zewien, "An kapi Kawawañgalen golañ zenze an Ilaiza," ma notnañañ zewien, "Ek Kawawañgalen golañ zenze an itnañañ baen mamtemien ekñen keboñ."

Zisasiyañ am 5 tausien meu indaye

(Matiyu 14:13-21; Luk 9:10-17; Zân 6:1-14)

³⁰ Zisasiyañ nembrañane zemindeme mka katarñ mebienañ maneti Ziasmagen koondakti ammagen kwitnañ kwitnañ mbien ma Zet Zapat Dolakñañ Penañ zemzikat indawien keyet zezapatnañ msawien.

³¹ Âpme am sambeyañ ekñenañ tabienen ke mekopem tapme Zisas ma nembrañane ekñenañ meu niniyelen kan tungupmañ bugan ku sokbemindame keyet mti Zisasiyañ nembrañaneyet zeye, "Kame, nin pi pemti

msat tungupman nnak daen meti bugan kâtnâmtati meu nsenup.”³² Zemti ekñenan ilinak wangäen moti msat tungupman tu nembet daeset ke mesât mebien.

³³ Tapmepme am sambe mka temangatnan ekñenan indik mâtâti ekñenan nembu gilop windem bemti nembet daen ñenan met patan zewien.³⁴ Âpme Zisasmak nembanane ekñenan bam met ganzenan patakpempti Zisasiyan toti met am sambe penan indige. Ekñenan sipsip damunpinjok tabiangapmti Zisasiyan am ekñengat kember penan mti yanjbemti Zet Zapat Dolakñan sambe zemzikat indam mge.³⁵ Tazemzikat indam mnepeme msat tambusât penan tapmme nembananeyan ekti Zisasmagen meti zewien, “Msat penan tambusât tapm keyet geñ am indemane mka temanen ma isikñanen meti meunjin ilinangat aikti kwitimti nseip.”

³⁷ Zeme Zisasiyan dopman pigok gilik zem zeye, “In meu ñen aikti indame nila!” Zeme ekñenan Zisasiyet yanjkwesiwien, “Nin 200 kina kapiyan nupmaman met kwiti koindamann niniyet nâmti tazenik?”

³⁸ Âpme egañ pigok indayanjkwesiye, “In meti elenjan nupmaman zigok tazin ze egit?” Zeme ekñenan meekti zewien, “Eleen nupmaman 5 ma anjala zulan talup.”

³⁹ Zeme nâmti egañ nembananeyet zeme am zemindeme mange ñen mange ñen kwan sinan dolakñan palen gwilelan pempti totapmebien.

⁴⁰ Mange notnangat am 100 ma mange notnangat am 50 kegok tapmebien.⁴¹ Tapmepme Zisasiyan nupmaman 5 kemak anjala zut ke timtati zikatnan kululun gwaen ekme mopme Kawawangat, “Wisikñ,” zemti nupmaman ke meselemti nembanane indame ekñenan ambepolet timti am mange tabien katan indamebien.⁴² Indamepme am 5 tausen piyan meu nimkin-gapme meu butnan kileñ temepme ke naman namba ekñenan akumtim akumtim mti tise 12 kegok wepme gak zeme nembanane ekñenan timti mebewien.

Zisasiyan tu paleset mege

(Matiyu 14:22-23; Zân 6:15-21)

⁴⁵ Kegok mti Zisasiyan ikñan ewe keyegak tati nembanane ekñen ñenan zemindeme ekñenan wangäen moti tu nembet Besaida mkaen daeset mesâgât tapmepme egañ ikñan ke tati am sambe zemindeme mekobien.⁴⁶ Ekñenan mekopme delan zeme Zisasiyan dundusâgât kalañan memoge. Moti Zisasiyan igak kalañan ke dundumambe tapme gasi penan beme indikme nembanane ekñenan ilinak etan piyan tundua sutnan penan daen mepme tâgâ temañan mebieset kot indakumbume mesâgât taolapmambien. Tambu tetak piwan mulup temañ ke tapmmetnepeme msasâgât tapmme, Zisasiyan toti tundua paleset ekñenmagen sokñan seabem indesâgât mge.⁴⁹ Egañ kegok mme ekñenan, “Wa, we bekanañan kozin,” zemti kinçati yeye mme⁵⁰ Zisasiyan pigok diindoye, “Kinçagapin. Neñ nen penan takolapgat sewak talit.”⁵¹ Zemti Zisasiyan wangä keñan mowepme keyegak tâgâyan katikñan takumangewan bep zeme nem-

bananeyan nâmtemtem temañ mti tabien.⁵² Ekñenan Zisasiyan am sambe penan meu indame nimbien windenan keyet yanñan mee kegogak ku eknâmbien.

Zisasiyan Genesalet msalen am zawalinmak weyanind-eye

(Matiyu 14:34-36)

⁵³ Âpme ekñenan tundua nembet daenen meti Genesalet msalen patan zemti wangä mandame kaiñan mopme tekñan mandamti mot tep palen⁵⁴ zampempti Zisasmak nembanane ekñenan toti mepme am notnanañ indikmâtâti windembemti mka katan meti am zawalinmak indaluanzamtimti Zisasmagen kopmâbien.⁵⁶ Âpme Zisasiyan mka temanen ma mka isikñan notnanen mege kan keyet am zawalinmak luemtimti tambangum sutnanen koindeme wemti ekme Zisasiyan takopme melakandunan butnan etan ke timekti dolakñan bembeyet wekuwien. Wekume nâmindeme am zawalinmak ekñenan sanguman busilinan etan timekti alik bemâbien.

Yenpawineyelen mama mimi itnanañ ke mâti mamtemien

(Matiyu 15:1-20)

⁷ Âpme zii zet zikat indanda an ekñenan Zelusalem mkaengatan kot Palisi indaikme ilinsakwep met Zisasmak ondekbien.² Ondak tati Zisasmak Zapat mmambe tati indikme Zisasiyet nembanane notnan ekñenan yenpawineyelen zii zet tazin keyet katan belin zululupin tu meu taatamnimbien.

³ Âpme Palisi ma Zuda am ekñenan yenpawineyelen mama mimi ke mâti keyet katan belin mee zululupin tu meu ñen ku maatamnimtemien.⁴ Ma ekñenan bekwiti kwiti mundumengatan gilik zem meti kegogak tu zululupin meu ñen ku maatamnimtemien. Wa ke etan yek, mama mimi kebon notnan menzim bati ma okop mee pi ewe zululutan keyegak sakwalam zuluti mambumbemnimtemien. Ma mama mimi kebon kebon sambe notnan ewe wemez.

⁵ Keyepmti Palisi ma zii zet zikat indanda ekñenan Zisas nembananeyelen muluwan ke ekti Zisasiyet pigok yanjkwesiwien, “Nembandine ekñenan kwilekiyet yenpamnangalen set tazin ke kulumti tu meu mee belin zululupin bumbulumimagan kileñ tatim nip?”

⁶ Yanjkwesime Zisasiyan ekñengat pigok zeye, “Ewenan tipman baenen Kawawangalen golan zenze an Aizayayan in tetimaemae an kebonçat esemter penan meluwan pigok mge,

‘An ekñen kebon keyan keñan penan bamkunemti kwizet bunam belak sekan etan mwati manzempalakñan bemneip.⁷ Mti ilinangalen yenpawineyelen set keyan nâlen zii zetnok bempemti ke am sambe zemzikat indamamipgapmti nâgât belak sekan etan mandundunaip.”

(Aizaya 29:23)

⁸ Zemti pigok diindoye, “In Kawawangalen zii zet penan ke imgulume topme ilinangalen yenpawineyelen set sambe ke mamkatikñan bem maip.”

⁹ Zemti ewe tusumti pigok diindoye, "In yenpawinaŋgalen set ke mtati Kawawaŋgalen zii zet imgulume to-togalen setnaŋ dolakŋaŋ penaŋ masokbemindain.
¹⁰ Mosesiyaŋ Kawawaŋmagen zet nŋen mti kapigok zeye,

'Geŋ mambipdaŋgat nâmane mobotnaŋ bewe. An nŋenaŋ mambipmaŋgat zet mŋasik zeween an ke kume gakiwe.'

(Kisim Bek 20:12)

¹¹ Keaŋgut in naman am set sepem nŋen zikat indame ekŋenaŋ pigok mamip. 'Mam biwine ekŋenaŋ olat olat ke temimti mamerŋgut ekŋenaŋ pi ilak Kawawaŋgat tewalaŋ sasâgât zemti bempeya.'
¹² Zemti mam biwine indamukulem dolakŋaŋ penaŋ ku mamiindeip.
¹³ Set kegaset in Kawawaŋgalen zii zet mtopemti ilinaŋgalen set manzemzikat indaip. Mama mimi sambe keboŋ notnaŋ sambe penaŋ mamâlîp."

¹⁴ Kegok zemti am sambeyet ewe zeme kopme pigok diindoye, "In sambe wakbemti tapme zet kapi zema weyaŋnâmâtâlîit.
¹⁵ Kwitnaŋ kwitnaŋ nime kambakŋinan matowezin keyaŋ yom kum bein. Keŋjinaŋgatnan nânâ bekaŋaŋ ma dembusek bekaŋaŋ makwazin keyaŋ keŋjin mme bekaŋaŋ mambein.
¹⁶ An nŋen keŋjanmagaŋ zet zeyap kapi nâmti ikrŋaŋak opeim nâsem."

¹⁷ Egaŋ zet kegok zemdelan zemti am indeme mekopme mkaen mowepme nembaŋane ekŋenaŋ keyegak mâpmoti bemzenze zet zeye keyet yaŋaŋ zemâtâtindame nânâyelen yaŋkwesiwien.
¹⁸ Yaŋkwesime Zisasiyaŋ pigok diindoye, "In kegogak nŋoktikŋinpiŋak tapmaip?
¹⁹ Meu nimann tipkambakŋinan matowezin keyaŋ keŋjinaŋen toti keŋjin mme bekaŋaŋ ku mambein. Keyaŋ belak tipkambakŋinan totapme bae-set tipman makwawezin." (Keyepmti Zisasiyaŋ meu sambe kapi ku zemkuluye nŋep etaŋ niniyelen zeye.)

²⁰ "Âpme keŋjinaŋgatnan nânâ ma zet bekaŋaŋ makwazin keyaŋ keŋjin mme bekaŋaŋ mambein.
²¹ Am keŋaŋgatnan kwitnaŋ kwitnaŋ bekaŋaŋ kapigogaŋ makwazin: nŋoktik bekaŋaŋ, ma animbi zomolim ekŋenaŋ set kileŋ mama ma awembiŋ bemberaŋaŋgut notnaŋgalen imbi menzem wawat ma kambu, kasa kuku, imbi indaasek indende, mobotnaŋ sakam igak igak, dâsuki, kakiki ma amgat zet bekaŋaŋ notnaŋ zenze ma nânânŋin kilom maotnâip.
²³ Nânâ bekaŋaŋ keboŋaŋ keŋjinaŋgatnan kwati keŋjin mme bekaŋaŋ beme Kawawaŋgat zapat ku matalip."

Zisasiyaŋ Silia mkaengatnaŋ imbiyet nâmkinaŋpepeŋaŋ kaliŋaŋ ege

(Matiyu 15:21-28)

²⁴ Kegok zemdelan zemti Zisasiyaŋ mka ke peme tapme Taia ma Saidon mka temaŋ egegat msat tuŋgupmanen mege. Egaŋ meti mka tambaŋgumen moti amnaŋ egat zet zapatnaŋ ku nânâyelen otnânŋe. Yaŋgut am ekŋenaŋ mepme zapatnaŋ nâmâbien-gapmti nŋep ku enziililyelen sepem beye.
²⁵ Keyepmti Zisasiyaŋ mopme mopme keyegak imbiŋenaŋ zet zapatnaŋ nâmti nambaŋaŋ we bekaŋaŋ nŋenaŋ mme

keŋan kileŋ mambemtangapmti Zisasiyet nâme mobotnaŋ beme pedondo saye.
²⁶ Imbi ke Pinisia imbi Silia mkaengatnaŋ zetnaŋ Glik zet manzemtan. Imbi keyaŋ nambaŋaŋgat keŋaŋgatnan we bekaŋaŋ mâpepeyelen Zisasiyet zet giŋgiŋ mge.
²⁷ Keyepmti Zisasiyaŋ imbi keyet pigok dunduye, "Nemba ekŋenaŋ meu nŋenaŋ manip. Âpme geŋ nâmane nembayelen meu menzemti tam nŋep ku sasayelen bein. Sepem kegogak neŋ Zuda am ekŋen nŋenaŋ indamukulem mtiŋgut bam am Zuda maŋgaen ku sokbemeŋaŋ in indamukulem mimiyeleŋ."

²⁸ Zeme imbi keyaŋ dopmaŋ pigok gilik zem saye, "Amobotnaŋ, geŋ zet e penaŋ zenigaŋgut tam ekŋenaŋ nembayelen meu pâpmaŋ bap palen toweme kileŋ ke mambeseip."

²⁹ Egaŋ kegok zeme Zisasiyaŋ kapigok zeye, "Geŋ zet kegok penaŋ zenikgapmti nambandi we bekaŋaŋaŋ katipe mezingat gilik ze mkandan met."

³⁰ Zeme imbiyaŋ mkaŋan meti ekme nambaŋaŋ we bekaŋaŋ pemepme sinanen muluk dolakŋaŋ taweme ekte nâme dolakŋaŋ penaŋ beye.

An wakŋaŋ kekekrŋaŋ ma zet ku manzemtan ke Zisasiyaŋ weyaŋpeye

³¹ Zisasiyaŋ Taia mka katikpem met Saidon mka sebempemti Dekapolas mka sebemindemti Galili msat tunduaeset mepme
³² am notnaŋaŋ an wakŋaŋ kekekrŋaŋ zet mee zesât maolatan ke wati Zisasiyaŋ betnaŋaŋ timekme dolakŋaŋ bembeyelen nâmti ekmagen wapmebien. Wapmeti Zisasiyaŋ weyaŋpepeyet yaŋkwesiŋ giŋgiŋ msame Zisasiyaŋ nâmti egaŋ an ke wati ganzenanik meti betnan nemuŋaŋaŋ wakŋaŋ nembet nembet wapemti naman mtot zawagaŋ betnanen wasekpemti an keyet nambalamanen
³⁴ bemtati an keyet kemberŋ mti zikatnaŋ kululuŋen ekme mopme Zuda ilinaŋgalen zeleset Bipmaŋgat pigok zeye, "Epata." Zet keyet yaŋaŋ, "Wakdi teŋ beme zet ze!"

³⁵ Zeme wakŋaŋ teŋ peme zet dolakŋaŋ zeye.

³⁶ Âpme Zisasiyaŋ keyet zapatnaŋ ku zenzeyelen am indazemkulum aleme am ekŋenaŋ nâpemtî keyet zapatnaŋ zempalakŋaŋ bemâbien.
³⁷ Ekŋenaŋ nâmtemtem penaŋ mti zewien, "An kapiyaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ mme dolakŋaŋ etaŋ mambein. Mti kegogak am wakŋaŋ kekekrŋaŋ ma zet ku manzeip ekŋen mme zet zeip ma wakŋin teŋ mapemâzin."

Zisasiyaŋ am 4 tausen meu indapelaŋguye

(Matiyu 15:32-39)

8 Zisasiyaŋ tipman baenen am sambe meu indaye yanaman mise nŋen am sambe penaŋ ondek tapme kasup tuk bepi Zet Zapat Dolakŋaŋ tadiindometne peme, am ekŋenaŋ meu bugan mkobien e nime delaŋ zemâge. Âpme amnaŋ tu meu aikti niniyelen setnaŋ nŋen ku aikbiengapm Zisasiyaŋ nembaŋane indapmandame kopme zeye, "Neŋ am sambemak kasup tuk takwati meuŋin belaknik mkobien elak nime delaŋ zeyeyepmti alak meuŋinpiŋ tapme indikti neŋ

eknjengat kemberj penañ miap. ³ Am notnañ mkañin beñangatnan penañ kobiengapmti belak indema gilik zem mkañinan mesât meti meuyet selen sukñan bemi zikalini gililiñ peme tokutuseip beme ñep ku bese-
sem.”

⁴ Zeme nembrañane ekñenañ yañkwesiwien, “Msat tungupman pi tu meu desetgat aikti indamann nseip?”

⁵ Zeme Zisasiyañ indayañkwesiye, “In nupmamañ zigok mtalip?”

Zeme ekñenañ zewien, “Nupmamañ 7 mtatnup.”

⁶ Kegok zeme nâmti am eknjengat zeme ondekti msalen gwilelañ totapme nupmamañ 7 ke mti Kawawañgat, “Wisikñ,” zemti meselem nembrañane kalañ indame ekñenañ timti am indamebien. ⁷ Âpme añañgala isikñañ notnañ kegogak taindaye. Ke Zisasiyañ mti kegogak Kawawañgat wisikñ zemti nembrañane kalañ indame timti am kalañ indamebien. ⁸ Indame am 4 tausen piyañ meu nimkiñgapme butnañ belak temege ke timti tise 7 wepme gak zeye. ¹⁰ Kegok mti Zisasiyañ am zemindeme mkañinan mekobien. Am zemindeme mekopme Zisas ma nembrañane ekñenañ ilinak etañ wañgaen moti Dalmanuta msalen daen me-
bien.

Palisi am notnañ Zisasiyañ menok mme eegalen yañkwesiwien
(Matiyu 16:1-4)

¹¹ Dalmanuta msalen met tapme Palisi an notnañ ekñenañ Zisasmagen koti menok temañ notnañ mme ekñenañ Kawawañgat Nemaññañ penañ ke nâmâtâtâgalen tetipem ekbien. ¹² Mme Zisasiyañ ekñen ke indikti keñan bekañan beme zeye, “Alak kan pigogak am talip ekñen kapiyañ kwilekiyet menok mme eegat etañ manzeip? Keyepm alak kan kapiyet neñ ekñenmagen menok ñen ku mma ekseip, yek penañ.”

¹³ Egañ kegok zemti katiindemti nembrañane ilinsakwep gilik zemti wañga keñan ewe moti tundua nembeleset mebien.

Palisimak amobotnañ Elot eknjengat yañin Zisasiyañ nupmamañ yisiyañ mme masemen keyet palen bemzenze zet zeye
(Matiyu 16:5-12)

¹⁴ Nema ekñenañ nupmamañ mekwititiyet kandati nupmamañ kwewetañ wañga keñan tagaen ke mkobi-
en. ¹⁵ Âpme Zisasiyañ Palisi ekñengalen mama mimi ke ekme ñep ku beye keyepmti selen kopmambe Zisasiyañ nembrañaneyet golañ zet zemti bemzenze zet kapigok diindoye, “In Palisimak Elot egetgalen yis keyet eksewep.” ¹

¹⁶ Zeme nembrañane ekñenañ Zisasiyelen zet keyet yañañ ku weyañnâmbiengapmti ilinak zenâ zenâ mti

¹ *Palisi ekñengalen mama mimi ke Kawawañ sesewatsasayet setnañ sambe bemitimâpmambien ke nâmkiñpepe palen yek. Amaññañ indikgongoyet segañ etañ mti mambien. Elolañ Zisasiyañ menok mme eekgalen etañ manâmtan. Egañ menok ke ekti nâmkiñpepeyelen yek.*

pigok zewien, “Nin nupmamañ ñen kwititipiñ belak kotngapmti Zisasiyañ keyet tazen.”

¹⁷ Ekñenañ kegok zenâ zenâ tapmme Zisasiyañ nâmti pigok indayañkwesiye, “In nupmamañ kwititipiñ kolo keyet eneyet zenâ zenâ tapmip, in nâgât yañña ku eknâmâtâlíp, ma? In keñin uwatnañ penañ! ¹⁸ In neñ kwitnañ kwitnañ mima

‘Zikalinañ eek ekñingut ku maekmâtâlíp ma zet zema wakñinañ zet nânâ nâmtiñgut ku manâmâtâlíp.’

(Esekiel 12:2)

In tipman baenen am 5 tausen pi nupmamañ 5 etañ bukeyañgut meselem indama nimbien ke ku nâmâtâlíp?”

Zemti nembrañane indayañkwesiye, “In nupmamañ nimkiñgapme belak temepme timti ele zigok webien?”

Indayañkwesime ekñenañ zewien, “Ele 12 kegok webenn.”

²⁰ Zeme Zisasiyañ ewe indayañkwesiye, “Kan ñengat nupmamañ 7 mti am 4 tausen pi indama nimkiñgapme butnañ totemepme timti ele zigok webien?”

Indayañkwesime ekñenañ zewien, “7 webenn.”

²¹ Zeme nâmti pigok diindoye, “In neñ kegok mimiyet windenn tatnain keyet yañña mkawañ bema in nikti yañañ nâmâtâlípapmti Palisi ekñengalen mama mimi ku mâbep.”

Zisasiyañ Besaida mkaen an ñen zikatnañ beñañ weyañpeye
(Matiyu 16:8)

²² Âpme Zisas ma nembrañane ekñenañ Besaida mkaen mepatañ zeme mka keyetnan an ñen zikatnañ beñañ an keyet notnañ Zisasiyañ señañane atamti mme dolakñañ bembeyet watoti Zisasiyet yañkwesim giñgiñ mbien. ²³ Kegok zeme nâmti Zisasiyañ an zikatnañ beñañ ke betnamti mka ganzenan ilidak baen metati Zisasiyañ an keyet zikatnanen zawagañ wasekpepmi betnañ zikatnanen mobemti yañkwesiye, “Zikadan kwilekiki notnañ ñep taekdik?”

²⁴ Zeme an keyañ belak zem wat ekti zeye, “Neñ am taliwen pi ñep taindigap yañgut indikma tep ñotekñañ nemborj tabem temezin.”

²⁵ Zeme Zisasiyañ betnañ ewe zikatnan bemti weyañpeme zikalañ bibbik mti kwitnañ kwitnañ sambe bepi ekmâtâpmâge. ²⁶ Âpme Zisasiyañ zempemti zeye, “Geñ am mka tungupman moti am keyet zapat diindondopiñ belak buzak lolotnak mkandanen mesenik.”

Pitayañ Zisasiyet yañañ zemâtâge
(Matiyu 16:13-20; Luk 9:18-21)

²⁷ Âpme Zisasiyañ nembrañane ilinsakwep Sisalia Pili-
pai mka temañ manzemtemien keyelen mka isisikñañ ñengat seleset mepmambe Zisasiyañ nembrañane pigok indayañkwesiye, “Am ekñenañ nâgât kwiyañ tap-
main manzeip?”

²⁸ Indayañkwesime nembrañane ekñenañ zewien, “Gâgât am notnañña, ‘Zân tu zulutindende an egañ gakiengatnan wati tapmain,’ manzeip ma notnañña,

'Kawawangalen golaŋ zenze an itnaŋaŋ nŋen egaŋ wati tapmain,' manzeip ma notnaŋaŋ, 'golaŋ zenze an Ilaiza egaŋ kululuŋengatnan toti tapmain,' kegek manzeip."

²⁹ Zeme nâmti naman Zisasiyaŋ ilinanggat indayaŋk-wesiye, "Âpme in nâgât kwi manâmneip?"

Indayaŋkwesime Pitayaŋ dopmaŋ pigok gilik zem zeye, "Geŋ Kilais Kawawaŋaŋ am nin yomengatnan gilik zemndatitiyet zemgeme tobanan. Kegoŋ penaŋ manâmgenup."

³⁰ Zeme yaŋaŋaŋ ke am notnaŋ ku zemindandayet nambaŋane zemkulumindeye.

Zisasiyaŋ sindem timti gakiweyet zapatnaŋ diindoye (Matiyu 16:21-28; Luk 9:22-27)

³¹ Âpme Zisasiyaŋ nambaŋane zet zemzikat indam metneti zeye, "Angat Nemuŋaŋ neŋ mamoti amnaŋ sindem temaŋ penaŋ nawep. Sesewat mka temaŋ-galen an damuŋ ma sâpe sâpe bumbu an nŋenaŋ ma zii zet zikat indanda an ekŋenaŋ niktakalimti nome gakiwawaŋgut naman kasup tuk etaŋ tati ewe gilik zemwabap." ³² Kegoŋ zemkawaŋ bemindame keyegak Pitayaŋ Zisas wati namba notnaŋ bamkumindemti yaŋbemti Zisasiyaŋ ku gakikiyet zemkulumpewe.

³³ Zeme Zisasiyaŋ naman nambaŋane notnaŋ ekŋen-magen gilik zemindikti Pitayet zeye, "Geŋ Sadangalen nânâ mgasik ke pemane talak! Geŋ zet zenik ke Kawawaŋgalen nŋoktik yek, amgalen nŋoktik etaŋ ot-nâmtiyepm zenik!"

³⁴ Âpme Zisasiyaŋ am sambe ekŋen ma nambaŋane indazemetetime ekmagen kopmâpme ekŋengat zeye, "An nŋenaŋ neŋmagen tususâgât mbe beme egaŋ ikŋanggat sekŋaŋ mtoti segalen kwitnaŋ kwitnaŋgat ku nâmtikŋaŋ mti egaŋ sindem temaŋ Angat Nemuŋaŋ neŋ tiwap sakam keboŋ timti namâbe. ³⁵ Ma am nŋenaŋ ek sekŋanggat yayaŋ mti Kawawaŋgalen zezapat dolakŋaŋ ku mkawaŋ bewe beme egaŋ mama kanzizit ku tiwe. Yaŋgut am nŋen egaŋ sekŋaŋ nâgât talasiwe beme mama kanzizit mama ke nŋep tiwe. ³⁶ Am nŋen ek msat kapiyelen milom bilombi sambe ke tim nalak nalak mam mnepeme mamaŋaŋ yuŋgume ek keyaŋ walebe. Msalengalen kwitnaŋ kwitnaŋ keyaŋ zigok mukulem mme mama kanzizit tiwe? Yek penaŋ.

³⁷ Egaŋ walelet mundumen met tazin ke naman kwitnaŋ kwitnaŋ nŋenaŋ bamamaŋaŋ ku kwitimti gilik zem wawagalen. Yek penaŋ. ³⁸ Mineti am nŋenaŋ Angat Nemuŋaŋ nâgât ma Zet Zapatn Dolakŋaŋ kapi am Kawawaŋgat zemtalatpemti kileŋ mamaip ekŋengat zikalinan zemkawaŋ bambeyet sakambuk mbe beme neŋ bam kululuŋ Bipmnaŋgalen winde ma busatnaŋ-mak ma Kawawaŋgalen ensel teŋ maip ekŋenmak kobap kan keyet neŋ kegogak am ekŋen keyet nâma sakambukŋaŋmak beme bamkumindewap."

⁹ Zisasiyaŋ zet nŋen ewe pigok tusumti diindoye. "Neŋ zet penaŋ sukwep penaŋ pigok zema nâit, in am talip kapiyetnaŋ am notnaŋaŋ ewe gakikipiŋ tapmetnepeme Kawawaŋgalen zemâtâtâtgat katnannen mama keyaŋ winderŋaŋmak kawaŋ beme ekbeb."

Zisasiyet sekŋaŋaŋ asekti mamanamaŋ penaŋ beye (Matiyu 17:1-13; Luk 9:28-36)

² Manepeme kasup 6 mepme Zisasiyaŋ nambaŋane Zânmaŋ Zems ma Pita indatime ilinak etaŋ kalaŋaŋ memoti Zisasiyaŋ sek sepemaŋ asekti naman sepe-maŋ igak penaŋ beye. ³ Melakanduŋaŋ mee pi satnaŋ penaŋ bemti sokŋaŋaŋ puyuk peyak penaŋ mge. Msalen an nŋenaŋ melakandu zuluŋpme sepem keboŋ penaŋ nŋep ku benak. ⁴ Âpme nambaŋane ekŋenaŋ ke ekpeŋ tapme Mosesimak Ilaizayaŋ keyegak koti Zisas-mak zenâ zenâ tapmme indikbien. ⁵ Indikti Pitayaŋ Zisasiyet zeye, "An zikat indanda, pi dolakŋaŋ penaŋ nnaŋ kapi tatnupgapmti nâmane mka minzalaŋ tuk, nŋen gâgât, nŋen Ilaizayet, nŋen Mosesiyet walati mam-banup." ⁶ (Pitayaŋ kiŋgagat palen tati zet yaŋaŋ nânâpiŋ; belak kileŋ kegek zeye.)

⁷ Zeme keyegak zanza nŋenaŋ tot indasumuŋme indidikpiŋ mbien. Âpme zanza keyet keŋanen zet kapigok sokbeye, "Kapi nananggat Nemuŋaŋ penaŋ. Neŋ egat tikŋaŋ manâyapgat in egat zetnaŋ gawepuwep." ⁸ Zet kegek sokbeme keyegak nambaŋane ekŋenaŋ meek koek mti Zisasiyaŋ igak etaŋ tapme ekbien.

⁹ Âpme Zisasiyaŋ kot indatimti kalaŋangatnan kwatopmambe Zisasiyaŋ Nambaŋaneyet zemkulumin-demti zeye, "In kwitnaŋ kwitnaŋ e ego keyet zet zapat-naŋ am nŋen diindondopiŋ manepeme Angat Nemuŋaŋ neŋ gakikiengatnan gilik zemti wabap."

¹⁰ Zet ke ekŋenaŋ nâmti keŋinan bemti ilinak pigok zenâ zenâ mti zewien, "Gakikiengatnan wawat zet kapi kwilekiyet nâmti zeina?" ¹¹ Ilinak kegek zem mbienaŋ yek beme Zisasiyet yaŋkwesiwien, "Zuda amgalen zii zet zemzikat indanda an ekŋenaŋ eneyet Kawawaŋ-galen golaŋ zenze an Ilaiza egaŋ nŋenaŋ kopmeŋgut bam Mesaya An Kawawaŋaŋ amŋane yomengatnaŋ timkwatindendeyet ombempewe keyaŋ kobe manzeip?"

¹² Kegoŋ yaŋkwesime Zisasiyaŋ pigok diindoye, "Ilaizanok ek nŋenaŋ penaŋ koti am yomengatnan timkwat indendeyet mulupmaŋ mimiyet zenzenaŋ mge. Âpme zet nŋen zenzenaŋ tazin kapi zigosetgat Angat Nemuŋaŋ neŋ sindem temaŋ namti bamkumneneyet Kawawaŋgalen zelen kogok meluwaŋ mimiŋaŋ? ¹³ Neŋ pigok penaŋ zema nâit, an Ilaiza nembon ilak kopme amnaŋ muluwaŋ bekaŋaŋ sepem igak igak msawien. ¹ Kawawaŋgalen Zet Itnaŋanen meluwaŋ mimiŋaŋ keyet katan sokbeye."

Zisasiyaŋ we bekaŋaŋ anemba nŋeniyet keŋanengat-nan zempeme mege

(Matiyu 17:14-21; Luk 9:37-43a)

¹⁴ Zisasmak nambaŋane tuk ekŋenaŋ kalaŋangat-nan nambaŋane notnaŋ tabien ekŋenmagen toti indikme am notnaŋaŋ inda bembuluŋ tapme Zuda amgalen zii zet zemzikat indanda an ekŋenmak Zisasiyet nambaŋane notnaŋ tabien ekŋenaŋ nŋenaŋ nŋengat

¹ Ilaiza e Zân tu zululut an egat nâmti zenzenaŋ (Matiyu 17:13).

zemtalat njanan nengat zemtalat tapmambien. ¹⁵ Yan am sambe eknenan tatneti ekme Zisasiyan daen kopme ekti Zisasiyet olimti windenbemeti mkuwien.

¹⁶ Met mkume Zisasiyan indayankwesiye, "Indati kwilekiyet dopmanngat tapmdândâmo?"

¹⁷ Âpme an njan ekngat tunguwintangatnan wati zeye, "An zikat indanda, nejan nemun we bekananjan mme zet zenzepin mamngapmti gerngagen wakolap. ¹⁸ Nemba kapi we bekananjan mtati msalen kutupeme kwati zawak salan kwilak kwilak mti zetnan angalikti setnan betnanjan mutututi katiknan mambein. Keyepm nejan nemandine ekngat zema we bekanan zempeme mebegat olalo."

¹⁹ Zeme Zisasiyan zet ke nâmti am tabien ma nemanjan ekngat zeye, "In nâmkijanpepinjan penanjan! Nejan inmak kan teepmanjan kapi mamti indamukulem mamabap?" Diindomti zeye, "Anemba denze wati kopme ekbi!" ²⁰ Zeme anemba ke Zisasmagen soknan wapempe we bekananjan Zisas ekti nempa piwan belak msalen mkutupeme kwati kililin mti zawak salan kwilak kwilak mge. ²¹ Âpme Zisasiyan nempa keyet bipmanngat yanjkwesiye, "Nemandi kapi kan zuknan penanjan yanjbemti muluwanjan kapi mge?"

Yanjkwesime bipmanjan zeye, "Nemba isiknanenagak yanjbemti mge. ²² We bekananjan eganjan sesepelimti wat tokwapme meti seknanjan waleletgalen mulup temanj penanjan mamin. Keyepmti gerjan windendi tazin beme nejan ndapmukulem mimnde."

²³ Âpme Zisasiyan zeye, "Kwilekiyet gerjan windendi nejan tazin beme mbek zet e zenik? An njanan nâmkijanpepinjan katiknanjan penanjan tabe beme kwitnanjan kwitnanjan zein keyet katanjan nejan sokbem sawe."

²⁴ Zeme keyegak nempa keyet bipmanjan sinzet palen zeye, "Nejan nâmkijanpempgeyanjan yanggut nâmkijanpepinjan katiknanjan yegat napmukulem mmane gerngagen nâmkijanpepinjan katiknanjan bak."

²⁵ Âpme am sambe penanjan windem bemti taondak kopme Zisasiyan we bekananjan anemba masesepe-limwati mamtan keyet zet winderanjan zempemti zeye, "Gerjan anemba kerngatnanjan kwati meti ewe gilik zem kapiyegak njan ewe ku kwatowebanik."

²⁶ Âpme we bekananjan kwati mesât mge, kan keyet nempa bekananjan omba penanjan butemti we bekananjan yeye mti kwati mepme anemba keyanjan gakiknanjan nok toangasim weme am eknenanjan ekti zewien, "Nemba pito ilak gakip." ²⁷ Kegok zeme Zisasiyan nempa betnananjan atamti mwan onzempeme tage.

²⁸ Kegok mti Zisasiyan mkan mowepme nemanjan eknenanjan keyegak moti ilinak etanjan tati yanjkwesiwien, "Kwilekiyet nin we bekananjan ke mâbâgat olapmann bep?"

²⁹ Yanjkwesime Zisasiyan zeye, "We bekananjan eknenanjan ke belak nejan ku indamâbâgalen dundundumak tati nejan indamâbâgalen."

Zisasiyan gakiknanngat zet zapatnanjan ewe diindoye

(Matiyu 17:22-23; Luk 9:43-45)

³⁰ Zisasiyan nemanjan gakiknanngat zapatnanjan ilinak diindondoyet nange keyepmti eknenanjan mka ke katipemti Galili msat tungupmaset buzak buzak enzilimti mebien. Selen mepmambe Zisasiyan nemanjan zemzikat indamti zeye, "Angat Nemnanjan nejan maneti amgat belinan mopma eknenanjan nome gakima nabewep. Yanjan kasup tuk etanjan tati ewe gilik zem wabap."

³² Eganjan kegok zeme eknenanjan zet ke yanjanjan ku weyanjanâmâtâti yanjkwesimti nâsâgât mbienanjan naman kijnati belak peme tage.

An kwiyanjan amobotnanjan bein?

(Matiyu 18:1-5; Luk 9:46-48)

³³ Eknenanjan meti Kapaneam mkan patanjan zemti mkan nengat motati Zisasiyan nemanjan indayankwesimti zeye, "Selen daen in kwilekiyet tazenâmkopmo?"

³⁴ Kegok indayankwesime eknenanjan selen daenen koti, "Kwiyanjan ningat amobotnanjan mambe?" Zemti zenâ zenâ tapmkopmambiengapmti zelinjanjan buzak tabien. ³⁵ Âpme Zisasiyan mkan koweyeyanjan totati nemanjan 12 ekngat zeme koondak tapme zeye, "An njananjan amobotnanjan mamasâgât nâin beme eganjan tototnanjan penanjan mamti am notnanjan eknenanjan sisilinjan mulup mimindamti mambe." ³⁶ Kegok zemti nempa isiknanjan njan wati tunguwinanjan mwan ambetati zeye, "Nemba kebonjan kapi an njananjan nâgât mti gogot mpewe beme eganjan nejan gogot mnewe ma njananjan nejan gogot mnewe beme An zemneme toban ek kegogak gogot msawe."

An njananjan ningat mulupmanngat ku zemtalabe beme ek ningat notn

(Luk 9:49-50)

³⁸ Âpme Zânanjan Zisasiyet zeye, "An zikat indanda, nin an njananjan gâgât kwidanjan kumti we bekananjan mâpeme ekti ninmak ku mamaingapmti zemkulumpenn."

³⁹ Kegok zeme nâmti Zisasiyan nemanjan ekngat pigok diindoye, "In an njananjan nâgât kwitnnanjan kumti muluwanjan tototnanjan kebonjan mme ekti ku zemkulumpewep. An kebonjan keyanjan sakwep elerjan belerjan bemti nin ku zemtalatndewe. ⁴⁰ An njan mulupmanngat ku zemtalatndewe ek ningat notn kegok nâmpewanup. ⁴¹ Nejan pigok penanjan zema nâit, in nâgât nemanbanjan maipgapmti am njananjan kwitnanjan kwitnanjan dolaknanjan njan ma okowen tu etanjan bemindame nimbep beme an ke tosanjanjan belak penanjan ku tabe bam maneti keyet tosanjanjan tiwe.

Mama mimi bekananjan galen tetimaemae sokbemindame suknanjan ku bembeyet ankerjoo zet diindoye

(Matiyu 18:6-9; Luk 17:1-2)

⁴² Am njananjan notnanjan njan nâmkijanpepinjan isiknanjan bugan tasain ek bekananjan mimiyet zet kelaknanjan mpeme bekananjan mbe beme an bekananngat zet kelaknanjan mpewe ke bimanen nanzanjan siput temananjan opempemti nembu kerjan âtâpeme towepme

dolaknaŋ bein mneti ekŋenaŋ kekok ku mme egaŋ belak tapmetneti Kawawaŋgalen zemdelan zenze kanen dopmaŋ nuknaŋ bekanan penan tiwe. ⁴³ Sepem kekok tazingapmti bedi ŋenaŋ mama mimi bekananen gaik mesâgât mme elengem pemane mebe. Geŋ mineti bedi zuzulak mmaneti teziŋ ŋandaŋ toti tewen zimti sek sindem tipeŋ mamambanikmagengat bedi elengem pemane mepme bedi nembet dumaŋ maneti mama kanzizit tiwanik. ⁴⁴ [Âk kekok ku mbanik beme teziŋ ŋandaŋ meti sambum kuluk kwilak mti gakikipiŋ sindem tipeŋ tipeŋak mamambanik ma tewaŋ kogogak gazime sindem tipeŋ mamambanik.] ⁴⁵ Ma geŋ sedaŋ mama mimi bekanaset gapmesâgât mme sedi nembet elengem pemane mepme kaŋtaŋ kaŋtaŋ mamambanik. Mineti sedi zuzulak maneti teziŋ ŋandaŋ towebanigat sedi nembet elengem pemti sedi nembet dumaŋ piyaŋ kaŋtaŋ kaŋtaŋ maneti mama kanzizit aikbanik. ⁴⁶ [Âk kekok ku mbanik beme teziŋ ŋandaŋ meti sambum kuluk kwilak mti gakikipiŋ sindem tipeŋ tipeŋak mamambanik ma tewaŋ kogogak gazime sindem tipeŋ mamambanik.] ⁴⁷ Ma geŋ zikadi ŋenaŋ mama mimi bekanaset gapmesâgât mbe beme geŋ kwenzempemane mebe. Mineti geŋ zikadi ilindiŋ maneti teziŋ ŋandaŋ towebanikgat kwenzempemane mebe. ⁴⁸ Âk kekok ku mbanik beme teziŋ ŋandaŋ meti sambum kuluk kwilak mti gakikipiŋ sindem tipeŋ tipeŋak mamambanik ma tewaŋ kogogak gazime sindem tipeŋ mamambanik. ⁴⁹ Neŋ geŋmak tususu mimiyet zetik mban keyet katnaŋ ku mambanik beme neŋ katikgema teziŋ ŋandaŋgat zapat bewanik. ⁵⁰ Dalaŋ ke tiknaŋ keyaŋgut dalaŋgat tiknaŋ delaŋ zeme amnaŋ selen mulati maimmak kolip keboŋ. Kogogapm in dalaŋ nembon keyet tiknaŋin kwesiŋ tatagat nâmti in keŋin dolaknaŋ tapme nolinmak keŋ kwep bemti keŋ sewaknaŋ palen mamambep."

Zisasiyaŋ awembiŋ ku kalalaŋgat zetnaŋ zeye
(Matiyu 19:1-12; Luk 16:18)

10 Âpme Zisasiyaŋ mka ke naman katipemti Zudia msaleset meti Zodaŋ tu nembet daen mepme am sambeyaŋ ewe koondakme manzemzikat indamtan, kegogagapm Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolaknaŋ Penan diindom zikat indaminge.

² Tadiindome Palisi an notnaŋaŋ koti, "Zisas tetipemann egaŋ zet ŋen zemyuŋgume ekti wati zelen mepesenup," zemti kapigok yaŋkwesiwien, "An ŋenaŋ imbiŋaŋ asekepeyelen Mosesiyelen zii zelen set ŋen tazin ma yek?"

³ Zeme Zisasiyaŋ naman dopmaŋ yaŋkwesiyegak kapigok indayaŋkwesiye, "Mosesiyaŋ awembiŋ kalalaŋgat zigok zeye?"

⁴ Indayaŋkwesime ekŋenaŋ zewien, "An ŋenaŋ imbiŋaŋ asekepmti zemâtâtât papia kumsame mebegat Mosesiyaŋ ŋep mimiyelen zeye."

I An Kawawaŋgalen zetgat yaŋaŋ mkawaŋ bembeyet nânâ mulup mamip notnaŋaŋ zet kukuŋaŋ ke tususunaŋ manzeip papia notnaŋgat tazin; notnaŋgat yek.

⁵ Kegok zeme Zisasiyaŋ dopmaŋ pigok gilik zem indaye, "In keŋ katik mbiengapmti Mosesiyaŋ nâmindamti zii zet ke kumindaye wa ke Kawawaŋgalen ŋoktik penaŋ yek. ⁶ Kawawaŋaŋ yaŋbemti kwitnaŋ kwitnaŋ sambe mge kan keyet egaŋ an ma imbi betnaŋaŋ penaŋ miideye. ⁷ Keyepmti Kawawaŋgalen Zet Itanaŋaŋen kapigok zein,

'An ŋenaŋ imbiŋaŋ wazin beme egaŋ mambipmaŋ katiidemti egelaŋ keŋit segit pepep bemalu kwep beme mambalup. ⁹ Kawawaŋaŋ animbi kapi tusum idendaŋgapmti ilit ma am ŋenaŋ kileŋ ku kalaŋjidewe.'" (Sokbembe 2:24)

¹⁰ Mkaen motati nembane ekŋenaŋ zet keyet yaŋaŋ nânâyet yaŋkwesiwien. ¹¹ Yaŋkwesime egaŋ yaŋaŋ pigok diindoye, "An ŋenaŋ imbiŋaŋ asekepmti an ŋengat imbiŋaŋ menzem wabe beme yom mbe. ¹² Ma imbi ŋenaŋ apmaŋ asekepmti imbi ŋengat apmaŋ menzemwabe beme egaŋ awembiŋ mama ke kalaŋti yom tiwe."

Nemba isisiknaŋ Zisasmagen indatim kobien
(Matiyu 19:13-15; Luk 18:15-17)

¹³ Âpme am ekŋenaŋ nembane Zisasiyaŋ indati mebegat indatim kopme Zisasiyet nembane ekŋenaŋ nemba isiknaŋ ekŋengat nâme tototnaŋ beme Zisasiyaŋ ku indati mebegat zemkulumindewien.

¹⁴ Kegok tapmme Zisasiyaŋ indikti nâme ŋep ku beme zeye, "Kululuŋen gwaen mama katikŋanen amnaŋ nemba ekŋen keboŋ bemti mebegat zenendaŋgapmti nemba zemkulumindendepiŋ katiindeme neŋmagen kolit. ¹⁵ Neŋ penaŋ zema nâit, an ŋenaŋ nemba isisiknaŋ ekŋenok bemti zet nâme penaŋ penaŋ etaŋ beme yaŋkwesim giŋgiŋ ku mamip. Keyet katnan yaŋkwesi yaŋkwesi mimipiŋ. Belak etaŋ nâmkipewe beme ekŋen Kawawaŋgalen zemâtâtâtgat katnanen mama keyet keŋan meti masâip." ¹⁶ Kogok diindomti nemba kwep kwep ekmagen kopme indambetati popop kumindemambe betnaŋ ŋokŋinan bemti Kawawaŋaŋ indamukulem mimindendeyet zemgwatnaŋ mge.

An mânep milawatnaŋ temaŋaŋ Zisasiyet nâme mobotnaŋ beme ekmagen mege
(Matiyu 19:16-20:19; Luk 18:18-33)

¹⁷ Âpme Zisasiyaŋ mka ke katipemti tapmepme an mânep milawatnaŋ temaŋ keyaŋ ekti windembem kot Zisasiyet nâme mobotnaŋ beme pedondom samti yaŋkwesiye, "An zikat indanda dolaknaŋ, neŋ zigok penaŋ mti mama kanzizit ke tiwap?"

¹⁸ Yaŋkwesime Zisasiyaŋ dopmaŋ pigok gilik zem dunduye, "Geŋ nâgât 'An zikat indanda dolaknaŋ,' zenik. Zet keyet yaŋaŋ ŋep nâmdelaŋ zemti zenik? Kawawaŋ kwewaŋ dolaknaŋ. ¹⁹ Geŋ Mosesiyelen zii zet kapigok tazin ke nânik, 'Kasa ku kuwanik, imbimak sek kileŋ ku mambanik ma kambu ku tiwanik, zet dâsuki ku zewanik ma amgalen milawat notnaŋ kileŋ ku omenzaŋ tiwanik, ma geŋ mambipdineyet kandaŋidan meti zet nânâŋ mambanik.'"

²⁰ Zeme an keyañ zeye, "An zikat indanda, kwitnañ kwitnañ zenik ke namba isikñanenak baenen yañbe-
mti mañgawepumkwalap."

²¹ Zeme Zisasiyañ ekti nâmtikñañ mpemti zeye, "Geñ kwileki ñen ewe mimiyele tagain. Geñ gilik zem mkandan meti milawadi sambe tazin ke kalañ kumti am bekopsat indamâpmane delañ zeme kopmane neñmak meselup. Âpme keyet dopmañ maneti kululunjen gwaen tiwanik." ²² Zisasiyañ kok zeme egañ mânep milawatnañ temañgapm nâpeme mekwapme belak zetnepiñ kusum tati kembeñ palen mege.

²³ Mepme Zisasiyañ nembrañane guluk gilik zem meindik koindik mti zeye. "Am mânep milawalin temañ ekñañ Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama keñan mebegalen e kwindenderañ temañ penañ."

²⁴ Zeme namba ekñañ zet ke nâmti nâmtemtem penañ mme Zisasiyañ ewe pigok diindoye, "Nembanne kululunjen gwaen mama katikñanen mebegalen set ke nukñañ penañ. ²⁵ Bo temañañ bunji aimboñañ isikñanen ñep ku modak. Yek penañ. Sepem kegogak am mânep milawalinmagañ Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnan maip ekñañmak tususuyelen nâmnukñañ penañ mamip."

²⁶ Kegok zeme ekñañ nâmtemtem temañ mti zewien, "Kok zenik beme kwiyañ mama kanzizit ñep tiwe?"

²⁷ Zeme Zisasiyañ indikmototi zeye, "Mânep milawalañ set bekekme am Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnan maip ke ku tusuwep yañgut Kawawañañ am ekñañ keyet keñin mim eleñ belañ beme mama kanzizit ke ñep tiwep."

²⁸ Zeme Pitayañ zet ke nâmti Zisasiyet pigok dunduye, "Nânik, nin kwitnañ kwitnañ sambe bamkumpemann delañ zeme geñmagen kobenn."

²⁹ Zeme Zisasiyañ dopmañ pigok gilik zem saye, "Neñ penañ sukwep zema nâmbak, am ñenañ nâgât ma Zet Zapat Dolakñañgapmti mkañañ ma dapmeniñañ ma ipmamnotnane ma mambipmane ma nemunnambañane ma msatnañ mee pi katipe mâbe beme ³⁰ Kawawañañ egat tosañañ 100 ewe tusum sawe. Pien msalen msat, mka ma dapmeniñañ ma ipmañ ma mamañ bipmañ ma nemunambañañ ma mâmulupmañ mee pi omba samâbe. Âpme msalen kapi nâgât zet zapatn mti mame amnañ keyet pepetnañ mti sisiperpeñ mpeme ola olat palen mambe keyet penañañ mama kanzizit titiyet kanañ dañgoween kan keyet egañ mama kanzizit keyet toñañ bemtabe.

³¹ Apme an ñenañ ikñañgat sekñañ alak pigogat mmoti, 'Neñ ñep talap,' tazein beme egañ bamgat tototnañ bewe. Ma ñenañ alak tototnañ tapmain beme egañ bamgat mobotnañ bewe."

³² Zisasiyañ ñenañ bemindame meti met set tungupman tati Zisasiyañ Zelusalem mkaen mopme kwitnañ kwitnañ msawep keyet zet zapatnañ nembrañane ma am notnañ zet zapat mimindame ekñañ nâmtemtem mti kiñgagat palen Zisas mâti Zelusalem mkaen mosâgât mobien. ³³ Mopmambe Zisasiyañ zeye, "In nâip, nin Zelusalem mkaen mosâgât tapmot-

nup. Âpme kan keyet Angat Nemuñañ neñ sâpe sâpe bumbu an ñenañ ma zii zet zikat indanda an ekñañ zemnome Zuda am mañgaengatnañ ku sokbemberañ ekñañgalen belen mopma ekñañ tetepulet mnamti sindiwañ nawitikti sindem temañ nameti nome gaki-ma met nabewep yañgut kasup tuk etañ tati naman ewe gilik zem wabap."

Zemsmak Zân egelañ amobotnañ tatagalen Zisas yañkwesiwun (Matiyu 20:20-28)

³⁵ Âpme Zebedi nemulatnenet Zemsmak Zân egelañ Zisasmagen meti zewun, "An zikat indanda, nit geñ kwileki ñen minndandayet nâmti gayañkwesisâp-milup."

³⁶ Zemalu Zisasiyañ idayañkwesiye, "An zut, neñ pe kwileki miidandayet nâmti kotazelup?"

³⁷ Idayañkwesime egelañ dopmañ kapigok zewun, "Geñ bam Amobotnañ mundumdanen tabanigen nit nâmndemane ñenañ gâgât sukwakalakdi penaset ma ñenañ alomeset tabalup."

³⁸ Zemalu Zisasiyañ pigok diidoye, "It zet keyet yañañ kandati kegok yañkwesilup. Neñ amnañ sindem nawep ke okowen tu akñañmak nembon bemname nimbap. Ke it ñep nimbap? Ma sindem tiwawen amnañ tu zulutnewepnok ke it kegogak ñep zulubalup?"

³⁹ Âpme egelañ egat zewun, "Nit ñep mbalup."

Zemalu Zisasiyañ pigok diidoye, "Neñ tu okop nimbawen keyegak it ñep nimbap ma neñ tu zulubawen keyegak it ñep zulubalup. ⁴⁰ Keañgut neñ sukwakalakñ penaset ma alomeset tatagalen keyet zetnañ neñ ñep ku zesap e Kawawañañ ikñañ mundum ke tatagat am kwi ombemindeye, ekñañ keyañ tabep."

⁴¹ An zulañ Zisasiyet kegok zemalu nembrañane notnañ ekñañ egegat nâme bekañ beme ñenzinziñ miidame ⁴² Zisasiyañ ilinsakwep indazem tetime kot ondek tapme pigok diidoye, "Msat sambe ekñañgalen amobotnañ temañ ekñañ mulup añañ mka katanñ indem mepme mamti ekñañ am notnañ indadamuñ mme maip in keyet yañañ ñep nâip. ⁴³ Set kabon kapiyañ inmagen ku sokbewe. Inmagengatnañ an ñenañ amobotnañ besât mbe beme egañ am tototnañ notnañ ekñañ sisiliñ mulup mimi an bewe.

⁴⁴ Ma inmagengatnan an ñenañ ñenañ mamayelen nâmti notnane ekñañ kandañinan mamti am sisiliñ mulup etañ tosañpiñ mamip keyet katanñ miindawep.

⁴⁵ Neñ Angat Nemuñañ amnañ neñ napmukulem mneme mamayet nâmti ku koban. Neñ nen am notnañ indamukulem mimindemti neñ nanangat mamann ke ketalasimti am yomengatnañ kwitim indatimti mama kanzizit indandayet nâmti toban."

Zisasiyañ Batimeasiyet zikatnañ weyañpeye (Matiyu 20:29-34; Luk 18:35-43)

⁴⁶ Âpme Zisasmak nembrañane ekñañ Zeliko mka sebempemti mepme am sambeyañ baminan indamâti mebien. Âpme Timeasiyet nemuñañ Batimeas ek zikat-

nañ beñañ set ganzenan ke mepeme totati mânep milawatgat am mawekum indamtan. ⁴⁷ Yañ am notnañ “Zisas Nasalet mkaengatnañ takozin,” zeme nâmti ñagak palen zemsu zemsu mti zeye, “Zisas, geñ Dewitgat sokñañ nâgât kember mi!”

⁴⁸ Egañ kegoñ ñagak mtasume am notnañ ekñañ, “Buzak tat,” zemti zemkulumpewienangut egañ ewe ñagak temañ msumti zeye, “Zisas, geñ Dewitgat sokñañ nâgât kember mi!”

⁴⁹ An zikat beñ keyañ kwizet takume Zisasiyañ nâmti set tungupman ke metati zeye, “An ke zeme neñmagen pien wakolit!”

Zeme am ekñañ egat kwizet kumti zewien, “Bamideas, Zisasiyañ gâgât tazeingat oloñen palen wati daen ekmagen met!”

⁵⁰ Zeme egañ zet ke nâmti tâgâ melakandunañ sakwep gaipeme toweme belañ bemti Zismagen mesât pumpem pumpem mege. ⁵¹ Mepme Zisasiyañ yañkewisiye, “Neñ geñ kwileki penañ mganğayelen nâmti tazenik?”

Yañkwesime an zikatnañ beñañ keyañ zeye, “An zikat indanda, geñ zikatn weyañnemanee eegalen nâmti tazeyap.”

⁵² Zeme Zisasiyañ pigok dunduye, “Nâmkîñpependangat penañ zikadi alik beme ekti mesenik.” Zeme keyegak zikatnañ alik beme ekmâtâti Zisas mâti mege.

Zisasiyañ Zelusalem mka teman mopme am ekñañ zem olioli mpeme mowezin

(Matiyu 21:1-11; Luk 19:28-40; Zân 12:12-19)

11 Zisas nembane ekñañ Zelusalem mka teman sokñañ moti Betpasi ma Betani mka zut Olip kalañ tazin ke mopatañ zemti Zisasiyañ nembazut zemidemti zeye, “It mkaen kainde mot patañ zenzeñ ekmalu doñki nembañ ñen tegañ opempepeñañ am ñenañ dukñañ ñen ewe ku mamañañ ke tapme ekti kwalet mti koselup. ³ Metakwaletnepemalu an ñenañ, ‘It zigok msâgât takwalelup?’ idayañkwesime an keyet kapigok zeselup, ‘Amobotnañ kapi mmet samalu egañ mmaneti naman sakwep ewe mkoti mundumanak gilik zem opempepeyet zeme kot takwalelup.’ Kegok zemalu egañ nâmideme kwalet mti koselup.”

⁴ Kegok zeme nembazut egelañ meti doñki nembañ tegañ mka set keyet solonan opempepeñañ tapme ekti metakwalepmalu ⁵ am notnañ sokñañ tabenañ idikti zewien, “It kuwiekiet doñki nembañgat tekñañ ke takwalelup?”

⁶ Zeme egelañ Zisasiyañ zet zemideye keyet katan zemalu nâmideme egelañ tekñañ ⁷ kwaleti Zismagen mmeti melakandunjit gulumti doñki bisetnañ palen bempemalu Zisasiyañ keyet palen mototati ⁸ Zelusalem mka teman mopme am sambe penañ melakandunjin ma notnañ ekñañ tep belak set ganzenan tapmege beee mutumti siñsasatnañ melesin kot selen yeñgemebien. ⁹ Mti bembulup meti ñagak ma kwisak temañ mti zewien,

“Kot ndapmukulem mti ndağalañ nde! An kapi Amobotnañmagengatnañ ndamukulem minndesâgât kozingapmti kopme kwizet buñañ mwati sesewatpene. ¹⁰ Yeñsokñ Dewit egañ am indadamuñ mme dolakñañ mambien. Keyet katan an kapiyañ nin kot ndamukulem minndemti ağalañndesâgât kozingat kopme oloñen mti sesewatpene!”

(Sam 118:26)

¹¹ Kegok mpeme egañ Zelusalem mkaen Zuda am ekñengalen sesewat mka temañ keyet keñañ moti kwitnañ kwitnañ sambe bempeme wemege ke tokwati ekmâge. Mti ke manepeme msat gasi penañ beyeyepm nembane 12 indatime Zelusalem mka katipemti Betani mkaen mebien.

Zisasiyañ tep kwitnañ pik saik kumpeye

(Matiyu 21:18-19)

¹² Mewembienañ mseñañ ewe gilik zem Zelusalem mka temanek kosât koti Zisasiyañ meuyet penañ mge. ¹³ Mti ekpeme mepme tep kwitnañ pik ñen sinañ kundumañ temañ tapme ekti, “Wa katnañ ñen tazinañ mâtâti nsap,” zemti met timapme beye. Pik katnañ eliligalen kanañ ewe ku beye. ¹⁴ Zisasiyañ pik tepmangatzet kapigok zeye “Am ñenañ gâgât kadi ñen ewe ku nimbe.” Kegok zeme nembane nâmbien.

Zisasiyañ Zelusalem Zuda amgalen sesewat mka teman mege

(Matiyu 21:12-17; Luk 19:45-48; Zân 2:13-22)

¹⁵ Kegok zeme ekñañ Zelusalem mkaen meti Zisasiyañ sesewat mka temañ keñañ mepmoti ekme amnañ kwaweti sâpe sâpe bumbuyet age ma mânep bemkwiti kwiti tapme indikti egañ mânep mundum âtât peme kutume age mundumañ setnañ ke mâtâtin-demâpme kwawepmâbien. ¹⁶ Kegok mti muluwañ keboñ ke sesewat mka teman ewe kwitnañ kwitnañ timet timkot mimiyeleñ zemkulumindeye. ¹⁷ Mti zet kapigok diindoye, “Kawawağalen Zet İtnañanen meluwañ ñen kapigok mimiñañ tazin, ‘Nâlen mkannan am msat sambeyañ kwaweti dundundu mulup mbep!’

(Aizaya 56:7)

Âpme in naman mka kapi mme,

‘Am kambu titi ekñengalen mkanok tabein.’”

(Zelegaia 7:11)

¹⁸ Zisasiyañ kegoñ mme sâpe sâpe bumbu an ñenañ ma zii zet zikat indanda an ekñañ ñeñin zime set ñen aikti Zisas kume gakikiyeleñ nâmbien. Keyangut am sambeyañ Zisasiyañ zetnañgat nâme mobotnañ mambemtangapmti kingati belak peme tage.

¹⁹ Âpme Zismak nembane ilinsakwep ke manepeme tambusâgât tapme ekñañ Zelusalem mka temañ katipemti Betani mkaenegak gilik zem mebien.

Pik tep memur beye

(Matiyu 21:20-22)

²⁰ Mewembienan msame tambunan gilik zem koti ekme pik tep piwan memuran penan bem tapme ekte
²¹ Pitayan Zisasiyan zet zeye ke otnamti zeye, "An zikat indanda, geŋ saŋenen pik tep saik kumpemanan piwan memuran bem tazingat ekbak!"

²² Apme Zisasiyan dopman kapigok gilik zem indaye, "Neŋ zet penan zema nait, inmagengatnan nenan keŋ zutpiŋ Kawawangat namkiŋpewe beme nuknan notnan kalan nembon keyet kapigok zewe, 'Geŋ epeemti nembuen towet,' zemti zetnangat penanan sokbembeyet zemti keŋ zutpiŋ tati dunduwe beme nuknan kalan nembon keyan nep etumti nembuen metowebe.
²⁴ Neŋ ingat pigok penan zema nait, in namkiŋpepe kaliŋan mti kwitnan kwitnan ke penan sokbemindandayelen e namkatikbemti dunduwewen nep sokbemindawe.
²⁵ Apme geŋ dundusat mbanik kan keyet am nenmak kalalanit tazin beme yoman ke katikpewanik. Katikpewane Kawawan kululun main egaŋ kegogak galen yomdi katikpewe.
²⁶ Ak geŋ an nenmak yomit tazin ke ku katikpewanik beme Bipdi kululun main egaŋ kegogak galen yomdi ku katipewe."

"Zisasiyan mulup winde deyet timti mamin," zemti Zuda an nenan eknenan yankwesiwien

(Matiyu 21:23-27; Luk 20:1-8)

²⁷ Zisasiyan zet kegok zemdelan zeme eknenan naman Zelusalem mkaen ewe mesagat mebien. Meti Zisasiyan ewe sesewat mka temanen moti tatokwapme sape sape bumbu an nenan ma zii zet zikat indanda an ma sesewat mka temangalen damuŋ notnan eknenan ekmagen kot ondekti yankwesiwien, "Geŋ kwiyan namgemti zemgeme kot am sesewat mkaen indamatnak ma muluan mamanaman notnan mamin? Keyet yanŋan zemane nane."

²⁹ Yankwesime Zisasiyan dopman pigok diindoye, "Neŋ nenan yankwesisi nen yankwesima in keyet dopman nenan gilik zem namengut neŋ kwiyan namneme muluan mamanaman mamiap keyet yanŋan kegogak zema naseip."
³⁰ Zemti pigok indayankwesiye, "Zan tu zululut an egaŋ mulup mam ke Kawawangangatanan ma ammagengatnan timam ze zeme nambi?"

³¹ Kegok indayankwesime eknenan ilinak zenâ zenâ mti zewien, "Nin 'Zanan mulup Kawawanŋan saye,' zesenup beme egaŋ zesem, 'Apme kwilekiyet in egat zetnan ku manamkiŋpeip?' dindosem.
³² Ma nin, 'Ammagengatnan timti mamm,' zesenup beme naman am sambayan, 'Egat nane golan zenze an mobotnan teman,' manzeip keyepmti zet ke namti ndoseipmagen zemti kiŋgati peme tage."

³³ Mti Zisasiyet zewien, "Nin egat yanŋan ku nanup."

Zeme Zisasiyan zeye, "In egat yanŋan ku nanup keyepmti neŋ kwiyan namneme mulup kapi mamiap keyet yanŋan e kegogak ku diindosap."

Wain mulup damuŋ bekanangat bemzenze zet Zisasiyan zeye

(Matiyu 21:33-46; Luk 20:9-19)

¹² Zisasiyan Zuda am ma nenan eknenan bemzenze zet nen pigok diindoye, "An nenan wain mulup mti kimbatnan tokwat bembulunti peye. Mti wain katnan misikme tunan bembeyet namti munduman simenan weyan taimpemti mka teepman bejan walatpemti an nenan mka keyet duknan gwaen tati mulup ke ekdamuŋ mimiyet walage. Mulup ke mmampme delan zeme an notnan eknenan belinan bemti an eknen keyan damuŋ mme manep keyetnan mme kwapme butnan ilinangat timti butnan iknanangat masam kwakwagat zemindemti iknan msat nenngaset mege.
² Yan met maneti peme wain penan matatagalen kanan beme mulup tonan mulup anan nen zempeme mulup mamtemien eknenmagen meti katnan notnan timti met sasayelen namti zempeme mege.
³ Mulup an keyan mepatan zeme mulup damuŋ eknenan atamti omba penan witikne witikne peme weme zempeme gilik zem belak etan mege.
⁴ Mepme ekte mulup tonan mulup an nen ewe zempeme mepatan zeme mulup an eknenan atam tati tep pemaŋan noknan somti sakambuk samti ku mapme belak gilik ze mege.
⁵ Mepme ekte egaŋ ewe tusumti mulup an nen zempeme kopme eknenan penan kume gakiye. Gakime mulup tonan mulup an sambe ewe zemindeme kopme notnan penan indome gakime notnan belak indom peyak peyak mamtemien.
⁶ Indomwalet mme delan zeme iknanangat nemunan kwep etan ek tiknan nampeme mamtan egaŋ igak tage. Tapme bam pigok namti nemunan penan ke zem-peme mege, 'Neŋ nanangat nemun penan kapi zem-pema mesemnen egat nane mobotnan beme zetnan gawepuwep.'
⁷ Namti zempeme mepme mulup damuŋ mamtemien eknenan nemanan penan ke kopme ekte ilinak zenâ zenâ mti zewien, 'Maneti bam nemunan penan kapiyan mulup kapi tonan beweyet kame nin kumann gakime mulup pi ningat bewe.'

⁸ Kegok zemti eknenan atamti kume gakime seknan mandamti paset zupman baen met peme wenge.
⁹ Apme mulup tonan keyan bam koti am eknen ke zigok penan mimindawe? Egaŋ koti an eknen ke indome gakimampme naman mulup ke an notnan nen indome eknenan damuŋ mbep.
¹⁰ In Kawawangalen zet itnanan zet nen kapigok kukuŋan tazin ke in nanp, 'Mka walalat eknenan tepum eklati belaknan peme mewengayan tepum keyan alak sutneteman peme kwatageyan kaliŋan penan bemtazin.
¹¹ Amobotnan Kawawanŋan iknan ke mme sokbeyepmti nin ke ekmann dolaknan penan bein."

(Sam 118:22-23)

¹² Zisasiyan zet kegok diindome namti an nenan bembe notnan eknenan, "Bemzenze zet ke ningat zein," kegok namatati nenin zime atamti zemkukuyelen nambienangut am sambayan zetnan zeme tatnamambien eknen keyet kiŋgati peme tage.

Takis mânep bembeyet Zisas dombem kuwien

(Matiyu 22:15-22; Luk 20:20-26)

¹³ Âpme Palisi nênan ma Elotgalen mulup an nênan eknênan mulup anjin notnan zemindeme Zisasi met tetipeme, "Egan zet nen zemyungume ekti met zemkusenup," zemti zemindeme mebien. ¹⁴ Meti Zisasiyet zet kelaknan kapigok msawien, "An zikat indanda, nin nânuwen gân zedi ma mzikat indandandi esemter penan mamkawan benik. Nin nânuwen am kwilinmak ma am kwilinpin êknenmagen Kawawan-galen zezapat dolaknan sakam kwep mamkawan beminde. Yanjut ger zet penan Kawawanmagenganan amnan mama mimi zigok tatagalen ke mamkawan beminde. Keyepmti zemane nâne, ningalen zii zelan zeinen nin mânep takis Loma gapman sasayelen ma yek?" ¹⁵ "Nin ek takis mânep nep sawanup ma ku sawanup? Ze zemane nâne."

Zeme Zisasiyan dâsukinjanngat yanjan nâmâtâti zeye, "Eneyet nen tatetineip? In mânep kasetnan nen mkopme ekbi."

¹⁶ Zeme êknenan mânep kasetnan nen mkosame ekti indayankwesiye, "Mânep palen an zimosetnan ma kwitnan kwiyelen kumpepenan?" Kegok indayankwesime êknenan zewien, "Loma gapmangalen amobotnan kwitnan Sisa egat wenanmak kwitnanan tazin."

¹⁷ Êknenan kegok zeme Zisasiyan zeye, "Ele, kwitnan kwitnan amobotnan Sisayet wenan tatatanan beme ek sawep ma am in Kawawan iknanngalen bet muluan keyepmti in iknanngat zapat mait." Kegok diindome êknenan zetnanngat nântemtem mpemti peme tapme belak mepmâbien.

Sadusi êknenan gakikiengatan gilik zemwawat keyet Zisas yankwesiwien

(Matiyu 22:23-33; Luk 20:27-40)

¹⁸ Âpme Sadusi êknenan am gakikiengatan wawat ku tazin manzemtemien keyepmti an êknen keyan Zisasmagen koti yankwesiwien, "An zikat indanda, Mosesiyan zii zelan zet meluan kapigok minndaye, 'An nênan imbi wati nemanan nen sokbembepin mme an keyan gakiwe beme meniñan imbi kwambetnan ke wati datnanngat munduman aliknan nen mme sokbewe.' ²⁰ Âpme an yanngogili 7 kegok mamtemien. Maneti unjanan imbi nênan wage. Wat maneti nemananpin gakiye. ²¹ Gakime munanan toti imbi keyegak wati nemananpin maneti gakiye. Gakime gwalan kegogak wage. ²² Mti an 7 êknen piwan imbi kwep ke wati nemananpin belak etan gakimâbien. Yan maneti êknenan imbi kwambet keyan kegogak gakiye. ²³ An yankwep 7 êknenan imbi kwep ke wabiengapmti gakikiengatan wawat kanen imbi ke an kwiyet imbiñan bewe?"

²⁴ Zeme Zisasiyan pigok diindoye, "In Kawawanngalen winde ma egalen zetnan ku weyan manâmâtâlipgapmti zet ke zemyunguip. ²⁵ An ma imbi gakikiengatan gilik zemwabewen awembiñ mama ewe ku mambeb. Belak Kawawanngalen ensel kululun talip kebon

etan bemti mambeb. ²⁶ In gakikiengatan wawat ku tazin manzeip âpme Mosesiyan didik kunduman tep tazime ke ekti tapme Kawawanngat zapat dundume nâmti egan zapat meluan mge ke mainñti manâmâtâlip. Kawawanngat Mosesiyet kapigok zeye, 'Nen alak kapiyet Abalaamngalen Kawawan ma Aisakngalen Kawawan ma Zekopngalen Kawawan.'

(Kisim Bek 3:6)

²⁷ Keyepmti nen ingat pigok zema nâit. Kawawanngat zet ke yanjan kapigogapmti zeye, 'Ek am gaki meti mama kanzizit mamaip êknenngalen Kawawan wa ek am gakiki katiknan mangakip êknenngalen Kawawan yek. In zet ke manâmyunguip!'"

Kawawanngalen zii zet kapiyan zii zet notnanngalen noteknan penan bein

(Matiyu 22:34-40; Luk 10:25-28)

²⁸ Âpme zii zet zikat indanda an nênan keyak tati ekme Zisasiyan Sadusi êknenmak zenâ zenâ mti yankwesinjanngat yanjan dolaknan tagilik zemindame egan nâmti Zisasmagen meti yankwesiye, "Zii zet zibonan notnan sambe bee silim indemti noteknan penan bein?"

²⁹ Yankwesime Zisasiyan dopnan pigok gilik zem zeye, "Zii zet sambeyet noteknan kwep kapiyan bein, 'Israel am in nâit, Amobotnan ek kwetanngan ningalen Kawawanngat bein. ³⁰ Keyepmti in Kawawanngat gogot mpemti keninmak wenin ma notkikninmak winderin bee katan egat ketalasim samâbeb.'

(Zii Zet 6:4-5)

³¹ Zii zet keyet kandan zet notnan nen kapigok tazin,

'Gitangat mangembein keyet katan am notnan êknenngat gogot mbanik.'

(Wok Pris 19:18)

Zii zet nênan eget zut kapi ku sebemidein."

³² Zeme zii zet zikat indanda an keyan nâmti Zisasiyet pigok zeye, "An zikat indanda, ger nep penan zenik,

'Amobotnan e Kawawan kwetan egat baman nen ewe ku tazin. ³³ Keyepmti am nênan Kawawanngat gogot mpemti kenanmak notkiknan ma winderan eget etan sawe.'

(Zii Zet 4:35; 6:5)

Mti iknanngat manâin keyet katan am notnan êknenngat kenan bewe beme sâpe sâpe bumbu ma Kawawanngat taolet beme set ke sebem pemâbe."

³⁴ Zii zet zikat indanda an keyan yanjan dolaknan penan zeme nâmti Zisasiyan zeye, "Ger ilak Kawawanngalen zemâtâtâtgat katnanen mama ke titiyelen soknanik penan kodik." Zet esemter kegok zemti selin bekekme êknenan yankwesisi nen ewe yankwesisiyet olapme beme peme tapme mebien.

Kilais ek Dewitngat aliknan ma eget Amobotnan

(Matiyu 22:41-46; Luk 20:41-44)

³⁵ Zisasiyan Zelusalem sesawat mka teman ke tati zet zapat tadiindoneti êknen kapigok indayankwesiye, "Ingalen zii zet zikat indanda an êknenan Kilais ek De-

witgat injsokñañan bam kobe manzeiwanjut
³⁶ eweñan Kawawañgalen Emetak Tenañ zet kapi
 amobotnañ Dewit zem same Dewilañ pigok zemkawañ
 beye,

'Amobotnañ Kawawañan nâgât Amobotnañ Ki-
 laisiet pigok zeye, "Geñ Amobotnañgat kot betn
 penaneset totati windendi temañ timti tabanik. Âpme
 neñ gapmukulem mma geñ kasandine sambe ekñen
 windenjin mtoidewanik."

(Sam 110:1)

³⁷ Dewilañ ikñañ Kilaisiet 'Amobotnañ' zeye
 keyepmti zigoset Kilaisiyañ naman Dewitgat injsokñañ
 bein etañ? Ke penañ neñ Dewitgat alikñañmagen sok-
 bewan yañgut neñ Kawawañgat Nemunañ penañ
 kogogapm Dewilañ Kawawañgalen Zet Itnañan kuy-
 een ke nâgât 'Amobotnañ,' zeye eneyet neñ
 Kawawañan zemnemetot amgat yomgat dopmañ
 gakikiyet toban." Zisasiyañ kok zeme am sambe penañ
 tabienañ zetnañ nâmtikñañ mbien.

**Zisasiyañ an zii zet zikat indanda ekñengat mama
 mimiñin kumâbâgat zeye.**

(Matiyu 23:1-36; Luk 20:45-47)

³⁸ Âpme Zisasiyañ am sambe tazemzikat indammet-
 neti pigok zeye, "In an zii zet zikat indanda ekñengalen
 ñoktik mgasik ke ku mâti mbep. Ekñenañ melakandu
 teepmañ gwaen biminañgatnan baen selinan tot lapit
 mepme mamti ilinañgat nâme mobotnañ beme selen
 ma tambañgumen mame amnañ sekñin moin-
 dendeyet etañ manâip. ³⁹ Ekñenañ sesewat mkaen
 amobotnañgalen mundumen ñeñañ gwaenen etañ
 mametalip. Ma ondedak temanen ekñenañ meu ma
 songom temañ indame niniyelen etañ manâip.
⁴⁰ Ekñenañ imbi kwambetgalen mânep milawat ma
 mkañin mee pi menzem timti indamâpme kileñ
 mepme dundundu teepmañan myuñgunñin beke
 mamim atanepeme amnañ ñep ku eegalen mambein.
 Am ekñen kebonj ke maneti kan delañ zenze kanen
 Kawawañan zem indomti tosañin bekanañ penañ
 mmoti indawe!"

Imbi kwambet ñeñañ tewalañ mânep beye

(Luk 21:1-4)

⁴¹ Zisasiyañ sesewat mka temanen mânep pelep
 keyet sokñañan tati ekme am sambeyañ mânep
 pelewen tabem mambien. Am sambe ekñenañ
 mânepwin temañ pelewen tapeme towepme ⁴² imbi
 kwambet bekopsat ñeñañ koti mânep ñamañ isisikñañ
 zut piwan peme pelewen towege. ⁴³ Kegok mme
 Zisasiyañ ekti nembañaneyet zeme kopme pigok diin-
 doye, "An ekñen, neñ penañ sukwep zema nâit. Imbi
 kwambet bekopsat kapiyañ mânep pelewen bep
 keyañ an imbi sambe notnañan tewalañ beyo bee
 sebemindein. ⁴⁴ Am mânep milawatmak notnañ ekñe-
 nañ mânepwin omba penañ tazinañgut butnañ bugan
 timti kot pelewen time towelep. Yañgut imbi kwambet
 bekopsat keyañ mânepmañ bugan tazin elak kopeme

pelewen towepme delañ zein mkañanen daenen but-
 nañ ñen ewe ku tasain, yek penañ."

**Zisasiyañ Zelusalem sesewat mka temañ beke kasa
 ekñenañ kumasekbep keyet zapatnañ diindoye**

(Matiyu 24:1-31; Luk 21:5-28)

13 Zisasmak nembañane ekñenañ sesewat mka
 temanengatnan toti mepmambe Zisasiyet
 nembañan ñeñañ sesewat mka temañ beke ektemtem
 mti zeye, "Wenañe nañeye, an zikat indanda, gwa ek-
 bak, nanañ yañan tatat nemboñ weyañti mka
 dolakñañ walapepeñañ gwa ekbak!"

² Zeme Zisasiyañ dopmañ pigok gilik zem saye, "Geñ
 nanañan mka temañ walalatnañ kapi alak ego ego
 mnik. Yañ maneti bamgat nanañan mundumin talip
 keyet katañ ku tabep. Kasa ekñenañ kokume epeemti
 nanañan igak kwep kwep lala bubuk mekobep."

³ Kok zemti Zelusalem mka peme tapme meti Olip
 kalañan mosât mobien. Motati Pitamak Zems Zânmak
 Endulu ekñenañ ilinak Zisasmagen meti zikalin
 Zelusalem mkaeset ekme topme Zisasiyet yañkwesi-
 wien, "Sesewat mka temanen daenen tati zet zenak ke
 kan zukñañ penañ sokbewe. Ma keyañ sokbesâgât
 tapmme menok zigogañ ñeñañ beme ekti nâmbanup
 kwitnañ kwitnañ gâgâegañ sokbembeyet zeye walak
 kapi sokbesâpm zewanup."

⁵ Zeme Zisasiyañ pigok diindoye, "In weyañ eksem
 mambe. Mineti am notnañan tetimindemti indate-
 timti mebegat. ⁶ An notnañan Zisasiyet kwitnañ be-
 lak mimyambumti kot an imbi notnañ tetimindemti
 zewep, 'Neñ Kilaisiyañ kolap!' ⁷ Ma msat butnan but-
 nan kasa tawapmepme keyet buñam zapatnañ nâwep
 ma kasa kwisak wekumepme keyet yayañ palen ku
 tabep. Kawawañan kwitnañ kwitnañ kebonañ ñeñañ
 sokbembeyet zeye yañgut msat kululuñ ku-
 masesegalen kan sakwep ku kobe. ⁸ Am mañge kwe-
 wañ epeemti dopmañ mekum kokum mbep. Ma msat
 temanen amobotnañ zulañ wati âwalup. Ma msat
 katañ mâkinañ temañ mbe ma msat sambe meuyet
 kambañ temañ sokbemmebe. Kwitnañ kwitnañ ke im-
 biyañ nempa sokbesâpmme yañbemti sindem manâip
 keyet katañ sokbem mâbe.

⁹ Ekñenañ belak kileñ indatimti amobotnañ ekñen-
 galen ondedagen meti zet muluwen indewep ma Zuda
 ekñengalen sesewat mkaen indatim moti sindiwañ in-
 dawitikbep keyet eksemambep. Ekñenañ kogok mi-
 mindamti gapmangalen am ñeñañ notnañ ma
 amobotnañ temañ ekñengat zikalinan met onze-
 mindeme tati nâgât yañ zemâtâtât mulup mbep.
¹⁰ Kogok mme msat katañ Kawawañgalen Zet Zapat
 Dolakñañan ñeñañ am ilindiñ bemindemengut keyet
 sakñañ gwaenen msat kululuñ aseke. ¹¹ Keyepmti
 am notnañ ekñenañ indapmeti zem indomti mka
 katikñañ indesât mbep. Kan keyet in zet muluwen mo-
 tati, 'Pe zet zigok zesenu,' zemti yayañ temañ penañ
 ku mbep. Kan keyet Kawawañgalen Emetak Tenañ zet
 kerjnanen bemindeme zewep. ¹² Âpme datnañan
 meniñan kume gakikiyet mezemdelañ zewep. Ma bi-

winañ nembrañane kogogak indome gakikiyet mezemdelañ zemindewep. Ma nembra ekñenañ mam-biwine kasa mimindemti indome gakikiyet zemindowep. ¹³ In nâgât manâmkiñpeipgapmti amnañ ingat nâme kañgañañ etañ bewe. Yanğut am ñenañ nâmkiñpepeñañ katikñañ bemtapmetneti gakiwe beme kan delañ zenzenañ Kawawañañ an ke mama kanzizit sawe.

¹⁴ Golañ zenze an Danielañ meluwañ kapigok mge, In zet kapi mainñti weyañ nâit,

'Kwileki ñen mamañañmak ma kiñgagatnañmagañ Zuda am ekñengalen sesewat mkaen ku moti tatagale-nañgut egañ mot ke tati indawalebeyet,'

(Daniel 9:27; 11:31; 12:11)

in ke ekti am Zudia msalen mambewañ keyegak tapenñ tati kunzuñti kalañan mowebep. ¹⁵ Âpme am ñenañ mka solonan tatneti gilik zem mka keñan moti milawatnañ tiyañ zemti tim yape yape mti kan ku walabe msalen keyegak tati kunzuñ mebe. ¹⁶ Ma ñenañ muluwen maneti gilik zem tâgâ melakanduñañ msâgât mkañan ku mebe keyegak tapenñ tati kunzuñbe. ¹⁷ Im-bi keñmak ma imbi nembrañin ewe okakñañ nam manip bekakane ekñen keboñañ zigok penañ mbewe. ¹⁸ In kwitnañ kwitnañ nukñañberñ ke map tâgâ keñan ku indandayet nâmti Kawawañgat dundume egañ mteteyet sokbembeyet nâmindewe. ¹⁹ Kan keyet amnañ sek sindem tisâiwen keboñ ke eweñañ Kawawañañ yanbemti kwitnañ kwitnañ msokbeye ma tungupman mamkwati alak tatnup ma bam mamti masâpmnup keyet keñañ ñen ku sokbeye ma ku sokbewe. ²⁰ Amobotnañañ kan ke ku mme pemkwepmañ benagen am ñenañ alik ku manak. Yanğut egañ am ikañgañ indaombemindeye ekñengat nâmti nukñañ temañ keyañ kan teepmañ ku sokbembeyet nâmti kan ke mme pemkwepmañ beye.

²¹ Âpme kan keyet am notnañañ tetimindemti zewep, 'Kilais pien tazingat koegit!' Ma 'Kilais daen tazingat meegit!' Zeme zelin gawepumti ku nâmkiñpe-mindewep. ²² Sadañañ am sambe winde indame ekñenañ wati Kilais ma Kawawañgalen zapat zem zemsokbembe an ekñengat kwilinan mimyambumti menok sepem igak igak mti Kawawañgalen am keñin mme yungum mâbe. Yan ekñenañ Kawawañgalen am ikañañ ombemindeye ekñengat keñin myungunguyelen nâmbep beme ñep mbep. ²³ Kwitnañ kwitnañ ke ewe sokbembepiñ tapme neñ eweñañak yayañ mti di-indoyapgapmti weyañ eksemti mambep.

²⁴ Sindem kan keyet kwati delañ zeme sakñañ gwaen kasup zikatnañ sopsop sime eyonga busatnañ yek bewe. ²⁵ Ma wenzim notnañ kululuñengatnañ tuluk talak zemti topme enzuñañ sokbeme wenzim notnañ tabep ekñenañ ulugâlâk bemtemebep. ²⁶ Kogok mme neñ Angat Nemuñañ neñ mgulumbuk palen tati windennberñ penañ ma sañga soñganañ uluñ elañ tap-mme kopma in nikbep. ²⁷ Mti keyegak neñ ensel kululuñengatnañ zemindema,

'Ekñenañ msat butnan butnan ma msat tungupman mekoti Kawawañañ amñane ombemindendeñañ ekñen indaakume manje kwep kwao tabep'.

(Zii Zet 30:4; Zekaraia 2:6)

Balam balam tepgat yañañ Zisasiyañ zemâtâge

(Matiyu 24:32-35; Luk 21:29-33)

²⁸ In balam balam tep ke ekti nâmâtâliti balam balam tep keyet katnañañ dolakñañ penañ sokbeme ekti manzenup, 'Olak mtete kan sokñañ bein.' ²⁹ Sepem kegogak nukñañ sambe beke sokbeme ekti nâmbep, 'Olak Zisas kokotnañgalen kan ilak sokñañ bein.' ³⁰ Neñ penañ sukwep zema nâit, am in talip kapi notnañañ ewe gakikipiñ tati ekme kwitnañ kwitnañ zeyap kapi sokbeme ekbep. ³¹ Msat ma kululuñ eget kapi asekbakup yanğut nâlen zetn ku delañ pewe yek penañ.

Zisasiyañ kobe keyet kanañ an ñenañ kasup ma kan tungupmañ desetgat kobe ke ku nâin

(Matiyu 24:36-44)

³² Neñ kokotnañgalen kan ke kasup ma kan tungupmañ desetgat kobap ke msalengatnañ am ñenañ ku nâin penañ. Ma kululuñ gwaen Kawawañgalen ensel ekñenañ kan keyet penañ kobe ke ku nâip ma nenn ikañgañ Nemuñañ penañgut zukñañ zem-neme kobap keyelen kan ke ku nâyap. Bipm Kawawañañ igak etañ nâin. ³³ Kan zukñañ kobap ke ku nâipgapmti nâpen nâpen kelem mti mambep. ³⁴ Kan ke amobotnañ ñenañ mkañañ peme tapme msat ñenen mesâti an mulupmañ weyañdamuñ mimiyet zemâtâtât mulup mpemti sekekek damuñ kaliñañ mimiyet zempemti pigok dunduye, 'Neñ kopma set kwalet newanigat nâpen nâpen matapmambanik.' ³⁵ Sepem kegogak in weyañ eksemti mamambep. Neñ gasiyet ma tambusutnan ma msat msasât tapmme ma tambuñan kobap ke kan esemteñ penañ ku nâipgapmti in nâpen nâpen nâgât damuñ matapmambep. ³⁶ Mineti in nânâpiñ meluk tawenepeme neñ koti indikma endilipewepmagengat in ma am sambe zet kapi nâmti nâpen nâpenak mamambep."

Zuda an ñenañ ekñenañ Zisas kume gakikiyelen zem-biliwebien

(Matiyu 26:1-5; Luk 22:1-2; Zân 11:45-53)

14 Zuda amgalen Anjalalañ Kendo Nupmamañ Yispiñ Niniyelen Kendo kasup zut delañ zemengut tatagalen tapme sâpe sâpe bumbu an ñenañ ma zii zet zikat indanda ekñenañ Zisas buzakset atamti betnañ zamti kume gakikiyelen zemkabewien. ² Yanğut naman pigok zemti kingabien, "Mineti nin kendo kanen pigogat msenup beme amnañ kasa kilen kuseipmagengapmti pemann talak." Zemti peme tage.

Imbi ñeneyañ Zisasiyet ñokñañ welañ mulage

(Matiyu 26:6-13; Zân 12:1-8)

³ Zisasiyañ Betani mkaen Saimon itnañañ an liñgit satmak mamtanañ weyañpeye egalen mkaen meu nini

mundumen totapme imbi nenan wet kelaknan sesiknan dolaknan kwitnan nalat ke okop nanzanan weyayan keyet kejan tapme mkoti butnan njiliknan gwaen kume etume Zisasiyet njoknan mulapme toge. Wet ke tosanjan mobotnan penan. ⁴ Kegok mme am notnan ekjenan ekme nep kumbeme ilinak zenâ zenâ mti zewien, "Pi kwilekiyet penan wet tosanjan mobotnan penan pi belak kilen walezin?" ⁵ Egan wet kapi nin ndame mmet bemann tosanjan 300 kina mee kegok ndame am bekopsat ekjen kala indawanek ze nep benak." Zemti imbi keyet nâme bekanan beye.

⁶ Apme Zisasiyan nâmti pigok diindoye, "Imbi kapiyan nenmagen mulup dolaknan mipgat in egat zet nen zenzepin belak peme talak. ⁷ Am bekopsat ekjen pi inmak kwesin kapi mamambegapmti in kwileki nen miindasâgât nâmti nep miindawep. Apme nen inmak msalen kapi kwesin ewe ku mambang. ⁸ Belatnik bugan bukapi tapmoti gakima am sumen nabewepgapmti egan iknanjat kejan galak ewenanak wet wesiknan dolaknan mulati zulutnein. ⁹ Nen penan sukwep zema nait. Am msat katan Kawawangalen Zet Zapat Dolaknan Penan zemebepe katan imbi kapiyan kwitnan kwitnan mnain keyet zapanan eyo zeme manâmbep."

Zudayan amobotnan ekjengat zikalinan Zisas zemkukuyet zetik mimindeye

(Matiyu 26:14-16; Luk 22:3-6)

¹⁰ Zisasiyet nembane 12 ekjenmagengan namba nen Zudas Iskaliot mkaengatan egan sâpe sâpe bumbu an nenan ekjenmagen meti Zisas zemsokbemindandayet zemkaliñ bemindeye. ¹¹ Kegok zeme sâpe sâpe bumbu an nenan ekjenan nâmti olojen mti dopman mânep sasayet zetik mpeme Zudayan set nen aikti Zisas zemsokbemindame atatayet mulupman mge.

Zisasiyan nembananamak Angalalan Kendoyet meu bimbangat nimbien

(Matiyu 26:17-30; Luk 22:7-23; Zân 13:21-30; 1 Kolin 11:23-25)

¹² Nupmaman yispiñ niniyelen kendo ke kan soknanik beme am ekjenan sipsip makumbumtemien kan ke beyeyepm nembananayan Zisasiyet yan kwesiwien, "Nin mkan den meti Angalalan Kendo tati tu meu niniyet weyan besenup?"

¹³ Yan kwesime Zisasiyan nembane zut zemidemti zeye, "It Zelusalem mka teman moti ekmalu an nenan tu menzim belen mmepme aikti keyegak baman mâti mepmalu ¹⁴ egan mka njengat mowepme ekti keyegak mâpmoti mka keyet tonanjat zeselup, 'Amobotnanan pigok zemndeme kolup. Nen nembannamak Angalalan Kendoyelen meu mka kejan de tati nsenup?"

¹⁵ Zemalu egan idati mka kejan teman teduknan gwaenen kwitnan kwitnan ewenanak weyan bembenan ke zikat idame it meu ke bumbemalu kot nsenup."

¹⁶ Zisasiyan kegok diidome egelan meti kwitnan kwitnan zeye keyet katan penan aikti Angalalan Kendoyelen meu niniyet weyan tabumbembambun.

¹⁷ Apme msat tambusât tapmme Zisasiyan nembane 10 indatimti mka keyet kejan mopmâbien.

¹⁸ Motati meu nini mundumen totati meu nimambe Zisasiyan pigok zeye, "Nen penan sukwep penan zema nait, inmagengatan namba nenan meu nenmak pelep kwep tatnilup egan zemnome kasa ekjengat belinan bemneme ekjenan nome gakiwap."

¹⁹ Zeme nembane ekjenan nâme nuknan beme Zisasiyet igak kwep kwep pigok yan kwesiwien, "Mneti nâgât mene tazemasenigat zema nâmbi?"

²⁰ Kegok yan kwesime egan pigok diindoye, "Namba nenmak nsakwep nupmaman tu batien pemalu towepme mkwat nselup an keyet nâmti tazeyap.

²¹ Kawawangalen Zet Itnananen nen Angat Nemananjan nen zemâtâtnenanjanok meti gakikiyelen zemnenenan. Wakae, nen zemnowe an ke sindem omba penan tiwe. An ke mamanan ku ambetnak ze dolaknan penan benak."

²² Zemti Zisasiyan nupmaman nen mti Kawawangat wisikñ zemutumti indamti zeye, "In mti nit kapi nananjat sek sesumban." ²³ Nime delan zeme wain okop tageen ke mti Kawawangat wisikñ zemti kegogak indame nimbien. ²⁴ Nime zeye, "Kapi tâtâ alaknan ammak Kawawangmak sipman tusum indeyap. Ke am sambe ekjen yomengatan indatim kwakwagat nâmti kegok mbap." ²⁵ Kegok zemti zeye, "Nen penan sukwep zema nait, nen wain tu ke ninipin maneti bamgat kululun gwaen mama katiknan tati wain niyap kabon yek; wain alaknan nimbap." ²⁶ Zeme delan zeme keyegak tapeñ tati sesewat silik kume delan zeme mkaengatan toti tambuyelak Olip Kalanjan mowebien.

Pitayan Zisas yanpewe keyet zetnan zeye

(Matiyu 26:31-35; Luk 22:31-34; Zân 13:36-38)

²⁷ Motati Zisasiyan nembane pigok diindoye, "In kasa kuku an ekjenan kopme ekjengat kingati nemkunzun mekopme nenak etan tenjewan tasap. Kawawangalen Zet Itnananen Kawawangalanan iknan pigok zeye,

'Nen sipsip damun kuma gakime sipsip ekjenan kilen lala bubuk kunzun mekobep.'

(Zekaraia 13:7)

²⁸ Yan gut bam Kawawangalanan nen mme gakikiengatan gilik zem watingut Galili msalen mepma in bam napmâti kobep."

²⁹ Zeme Pitayan pigok zeye, "Namba notnanan bankumgemeseip yan gut nen nep ku bankumgemesap."

³⁰ Zeme Zisasiyan dopman pigok gilik zem saye, "Alak tambumbu kapiyet sakokolok apman kwitnan

I Wain alaknan Zisasiyan nsât zeye ke iknan mama kanzizilen ningat Amobotnan tati mama ekmagengan kopme timti ekmak nimwianjan kwesin mti mambanup keyet zeye.

sakwep kumti sek zut ewe kukupiņ tapme geņ nâgât sek tuk yaņnesenik."

³¹ Zeme Pitayaņ zekaņkaņ mti zeye, "Neņ nome gakikiyelen mseiwangut neņ geņ ku yaņgesap penaņ." Zeme nempa notnaņ sambe ekņenaņ zet sepemaņ kwep kegogak zemâbien.

Zisasiyaņ Gesemani muluwen dunduye

(Matiyu 26:36-46; Luk 22:39-46)

³² Zemti ilinsakwep Gesemane muluwen mebien. Mepataņ zemti Zisasiyaņ nempaņaneyet zeye, "In kapi totapme neņ nenak mulup butnan daen metati dundumti kosap."

³³ Zemindemti Zisasiyaņ nempaņane tuk Pitamak Zems ma Zân indatimti mege. Âpme yaņbemti nukņaņ sambe penaņ keyet nâmti keņaņ sindem igagaņ penaņ beme sek monzalamaņ ululuņ pem toge. ³⁴ Mti nempaņane tuk ekņengat zeye, "Neņ keņj sindem beme gakikiyelenok tatnâypagat in kapi kaik tapmaseip."

³⁵ Kegok zemti belaknik bugan meti keņaņ nukņaņ beme msalen nenzimosetnaset palak palak tokutumwemti pigok dunduye, "Bien, geņ set eleņ belajaņ n n aiknayanelen nâsenik beme aiknamane sindem temaņ timti ku gakisap." ³⁶ Kegok dundumti zeye, "Bien, Bien, geņ nâmane sindem temaņ kapiyaņ dukņaņ ku mosem. Yaņgut nâlen zet zeap ke mâtî msenik yek; giti nâmtadik keyet kataņ mâsenik."

³⁷ Kegok dundum delaņ zemti nempaņane tuk ekņenmagen gilik zem koti indikme meluk taweme Saimon Pitayet zeye, "Pita, geņ ewe kegogak meluk tawenik? Kan belaknik bugan kaik tati otnânâ mulup bugan ku mbek?" ³⁸ In mama mimi bekananen ku toindondoyet nâmti eksem kaik tati dundundu mulup mit. Keņinaņ nâgât kemberņ nâyo yaņgut sekņinaņ nukņaņ bein."

³⁹ Zemti ewe gilik zem met zet Bipmaņgat dunduye kegogak ewe zemdunduye. ⁴⁰ Dundum delaņ zemti koindikme zikalın ewe melugaņ kwasime taweme keyet zeme ekņenaņ zet dopmaņ gilik zem sasayet timabien.

⁴¹ Âpme met sek tuk ewe dundumti gilik zem koindikme ewe muluk taweme zeye, "In ewe tagomti meluk tawep? Angat Nemaņaņ neņ zemnomti am yomtoņ ekņengalen belen mobogalen kann ilak sokņanik bein. ⁴² Wapme an neņ zemsokbemneneyelen walek kozingat meti ekne!"

Zudasiyaņ meti kasa ekņen Zisas zikat indame atawien

(Matiyu 26:47-56; Luk 22:47-53; Zân 18:3-12)

⁴³ Zisasiyaņ nempaņaneyet zapat kegok diindomambe tapme nempa 12 ekņengat tunģuwinaņgataņ n n Zudasiyaņ piwan kasa kuku an n eņaņ be mindeme kobien. Zudasiyaņ sâpe sâpe bumbu an n eņaņ ma zii zet zikat indanda an ma sesewat mka temaņgalen an damaņ notnaņ ekņenaņ kasa kuku an notnaņ ekmak zemindeme wanam kukņaņmak ma tepemaņ mee pi belen belen timti kopmâbien. ⁴⁴ Selen kopmambe Zudasiyaņ pigok zemâtâtindeye, "Neņ

meti an mkumpema in ekti keyegak weyaņ atamti be mbuluņ wapmeseip."

⁴⁵ Zemindatim koti keyegak Zisasmagen meti "Amobotnaņj" zemti ambet mkumpeye. ⁴⁶ Kegok mme ekti kasa ekņenaņ met betnanen atam kitik mti tabien. ⁴⁷ Âpme Zisasiyet nempaņane ekņenmagengatnaņ n eņaņ n eņaņ zime wanam kukņaņmak pitakņangatnan mandapeme kwapme sâpe sâpe bumbu an n eņaņgat mulup anaņ wakņaņ nembet sâmpeye. ⁴⁸ Âpme Zisasiyaņ pigok diindoye, "In nâgât nâme kambu titi an bema wanam kukņaņmak ma tepemaņ mee pi timti kot natam kitik mtalip?" ⁴⁹ Neņ kan kataņ inmak sosok sesewat mka temanen an imbi Zet Zapat Dolakņaņ diindomti mamtemanen ke in ku natawien. Yaņgut alak pi Kawawaņgalen Zet Itnaņ nâgât meluwaņ mimiņaņ keyet kataņ sokbein."

⁵⁰ Zeme nempaņane sambe ekņenaņ kiņgati pemkuņkunzurmâpme delaņ zeye.

⁵¹ Notnaņaņ kuņkunzurmâpme Zisas nempaņane ekņenmagengatnan nempa zomolim n n sanģum kwewetaņaņ kaik mamangeyaņ atanup zem sanģumaņ kwep mâtât mtaņpme belak talak kunzurm mege.

Ekņenaņ Zisas sâpe sâpe bumbu an n eņaņ ekņengat temaņin ma amobotnaņ notnaņ ekņenmagen wapmebien

(Matiyu 26:57-68; Luk 22:54-55, 63-71; Zân 18:13-14, 19-24)

⁵³ Sâpe sâpe bumbu an n eņaņ ekņen ma zii zet zikat indanda an ma damaņ notnaņ ekņenaņ sâpe sâpe bumbu an n eņaņin temaņ egalen mkaen met ondek tati Zisas taekme Zisas zem kukuyet nâmti ekmagen wati ⁵⁴ tapmepme Pitayaņ baman mâtî kiņgapeņ beņa daen igak takopmaņge. Koti ekņenaņ zem kuku mka kimbalen toti mka keņa mowepme Pitayaņ kegogak kimbat keņa toweti zupman baen sâpe sâpe bumbu an sambe ekņengat n eņaņin egalen mulup anaņ tep bum kâtapmambien toti tep kâti tapmaņge. ⁵⁵ Âpme ekņen sâpe sâpe bumbu an n eņaņ ma amobotnaņ sambe ekņenaņ ondekti Zisasiyet nukņaņaņ n n aikti kume gakikiyet zemtimaņpme beye. ⁵⁶ Am sambe ekņenaņ Zisas zemkukuyelen zet dâsuki notnaņ bemzem zewienangut zeliņa sepeņ igak igak bemâge.

⁵⁷ Âpme an notnaņaņ ondedagen tabienaņ wati Zisasiyaņ zet zeme nâmbien ke mti pigok zewien, "Nin sek n n tatnâmann Zisasiyaņ kapigok zeye, 'Neņ sesewat mka temaņ amnaņ walabien bekapi n eņ asekti kasup tugat keņa neņ alakņaņ n n walabap.'" ⁵⁹ Zet notnaņ kogok zewien keyaņ zelin sepemaņ kwewagak ku bemâge.

⁶⁰ Mme sâpe sâpe bumbu an n eņaņ ekņengat n eņaņinaņ wat zimoselinan tati Zisasiyet pigok yaņkwesiye, "Ekņenaņ gâgât zet sambe tabem zep; kapi geņ dopmaņ n n gilik zem indandayelen n n nânik ma yek?"

⁶¹ Yaņkwesime Zisasiyaņ belak zetnepiņ tapme naman n n pigok yaņkwesiye, "Kawawaņ masesewat-

sanup egat Nemunaj Kilais kokotnangat damuj matatnuwan, gej kapi?"

⁶² Yanjkwesime Zisasiyan zeye, "Penañ ke zenikmak. Neñ Kilais. Angat Nemunajan neñ yan bam in nikme neñ winde toñan Kawawan galen betnan penaset tati gilik zem am indatisat msalen zanza palen tati toban."

(Sam 110:1; Daniel 7:13)

⁶³ Zeme sâpe sâpe bumbu an ñeñan sambe ekñengat ñeñanin bekeyan nâme bekanan beme ñenzinziñ palen ikñangat melakandunaj mendalemte zeye, "Kwilekiyet zet sambe ewe tusumzesenup?" ⁶⁴ Egan Kawawan gat zet mobotnan penañ min keyepmti in zuk nâip?" Zeme am sambe ekñenaj zemdelan zemti zewien, "Ek gakikiyelen zapat etañ bein."

⁶⁵ Zemdelan zeme keyegak notnanaj yanjbemti zawagan wasekpevien ma notnanaj zikatnanj melakandunaj zampeme tapme kumti zewien, "Kwiyan goin? Ze zemane nâne." Tapmme sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengat ñeñanin egalen mulup an ekñenaj kwapem penañ kuwien.

Pitayan Zisasiyet yanpeye

(Matiyu 26:69-75; Luk 22:56-62; Zân 18:15-18, 25-27)

⁶⁶ Âpme Pitayan mka temañ keyet kimbat keñan tep kât tapme sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengat ñeñaninangat mulup imbi ñeñan koti Pita ekmototi zeye, "Geñ kapiyan Zisas Nasalet mkaengatnanj ekmak manik."

⁶⁸ Zeme Pitayan yanpemti zeye, "Geñ zet tazenigen ke yanaj ku nâyp." Zemti set tokwakwalen metowesat mme sakokologan kwitnanj yanjbem kâkâkââk kuye.

⁶⁹ Âpme imbi keyan metneti Pita ewe aikti am tabien ekñengat zeye, "An kapi Zisasiyelen mangeyengatnanj tazin." ⁷⁰ Imbi keyan kok zeme Pitayan ewe yanje belaknik tapmetneti am tabien ekñenaj Pitayet zewien, "Penañ, geñ ekñengalen mangeengatnanj Galili msalengatnan kopmanan."

⁷¹ Zeme Pitayan zeye, "Neñ Kawawan gat zikatnan penañ zeyap, an ke ku nâyp. Neñ dâsuki zeyap beme Kawawanaj nâgât sekñ ñep saik kumnewe."

⁷² Zemambe tati nâme sakokolok apmanaj kwitnanj sek zut kume Pitayan eweñan baenen Zisasiyan, "Sakokolok kwitnanj zut kukupin tapme geñ yanjmane sek tuk bewe," zeye ke otnâmti keñan bekanan penañ beme si sum ñetñet temañ mti tusumti suye.

Loma gapmangalen an ñeñan ñen Zudia msalen matatan kwitnanj Paillet ekmagen wati mebien

(Matiyu 27:1-2, 11-14; Luk 23:1-5; Zân 18:28-38)

15 Msat msasâgât tapmme sâpe sâpe bumbu an ñeñan ma sesewat mka temañgalen an damuj notnanj ma zii zet zikat indanda an ekñenaj ondekti, "Zisas zigok msasenup," zemti zembiliwati am notnanaj Zisas tek katikñanaj betnanj zamti amobotnanj Pailletmagen wapmepme ² Pailelan Zisas yanjkwesimti zeye, "Geñ penañ Zuda am ekñengalen Amobotnanj manik?"

Zeme Zisasiyan zeye, "Zet penañ ke zenikmak."

³ Âpme sâpe sâpe bumbu an ñeñan ekñenaj zet dâsuki zet sambe sekñanen bemzewien. ⁴ Kegok zeme Pailelan yanjkwesiye, "Am sambeyan gâgât bemzenze zet sambe tazeip. Âpme geñ ekñengat zelin dopmanj ñen gilik zenzeyelen mtatnik ma yek?"

⁵ Yanjkwesime Zisasiyan dopmanj ñen ku gilik zem zeyeyepmti Pailelan nâmtemtem penañ mpeye.

Pailelan Zisas gakikiyet zemdelan zempeye

(Matiyu 27:15-26; Luk 23:13-25; Zân 18:39-19:16)

⁶ Nup kan katanj Anjalalanj Kendo matakwatemiennen amobotnanj Pailelan am mka katikñangatnanj ñen amnanj zetnanj zemdelan zempeme makwawetan. ⁷ Kogogapm an notnanj ekñenaj gapmanmak kasa mwati am notnanj indome gakiwien keyepmti an ekñen ke indatimti mka katikñan meindewien. Ekñenmagengatnanj an ñen kwitnanj Balabas eganj kegogak kasaen meti am notnanj indoye keyepmti mka katikñan ilinsakwep met indeme matatemien. ⁸ Âpme am sambe penañan Pailletgalen mka solonan koondakti Pailletgat nup kan katanj Anjalalanj Kendoen mamtan keyet katanj mimiyelen yanjkwesiwien. ⁹ Yanjkwesime eganj zeye, "In neñ Zuda am ilinan galen Amobotnanj nâmpema inmagen kokogalen nâip?" ¹⁰ Amobotnanj Paillet eganj sâpe sâpe bumbu an ñeñan ekñenaj Zisasiyet keñ kuku mti pien wakolo e nâmtatiyepm kegok indayanjkwesiye.

¹¹ Âpme sâpe sâpe bumbu an ñeñan notnanj ekñenaj am ke tabien ekñengat keñin walatindemti zewien, "In Zisasiyet munduman Balabas zempeme kwatotogat," zeseip.

¹² Zeme Pailelan ewe indayanjkwesimti zeye, "In Zuda am ilinan galen Amobotnanj, ek neñ zigok msasayet nâip?"

¹³ Indayanjkwesime ekñenaj ñagak palen zewien, "Tewen kumasasok peme gakik!"

¹⁴ Zeme Pailelan indayanjkwesiye, "Eganj kwileki yom mgeyepmti tewen kuseip?"

Yanjkwesime ekñen sambeyan kwizet ñagak ewe mti zewien, "Tewen kumasasok peme gakik!"

¹⁵ Kegok zeme Pailelan am ekñen keñin mme oloñen bembeyelen nâmti Balabas nâmpeme ekñenmagen mege. Mti Zisas zemdelan zempeme Pailletgat mulup anene ekñenaj sindiwanj witikti tewen kumasasok pepeyet kasa kuku ekñengat belinan be mindeye.

An kasa kuku ekñenaj Zisas sekñeyak igak igak msawien

(Matiyu 27:27-31; Zân 19:2-3)

¹⁶ Kasa kuku an notnanj ekñenaj Zisas wati Pailletgalen mka teman meti kasa kuku an notnanj indakumtetime ¹⁷ kopmâpme ekñenaj melakandu ñamanj amobotnanj mamundunjamtemien keboñan Zisas mundunpewien. Ma amobotnanj bundunjamundunjamtemien keyet sesepmanj ekñenaj sepmanj munjgumti ñokñanen mundunpewien.

¹⁸ Munduñpemti yanbem kwizet kaliañ msamti zewien, "Zuda ekñengalen Amobotnañ geñ ewe gakikipiñ kan teepmañ mamambanik!" ¹⁹ Zemti puñ kasetnañan ñokasetnanen somti zawagañ wasakpemti belak segañ etañ dâsuki beke pedondom samti zem-sesewatpewien. ²⁰ Ekñenañ mobotnañ ma pep kegok tapmsaneti kasa kuku ekñenañ Amobotnañgalen melakandu munduñpewien. Ke guluñpemti ikañ-galen itnañan keyañ ewe gilik ze munduñpemti tewen kumasasok pesâgât wapmebien.

Zisas tewen kumasasokpewien

(Matiyu 27:32-44; Luk 23:26-43; Zân 19:17-27)

²¹ Selen mepmambe an ñen aikbien kwitnañ Saimon ek Aleksandia ma Lupus egegat biwit. Ek Apelika msalengatnan mkañan Sailini keyetnan koti Zudia msalen ke mamtan, an keyañ Zelusalem mka teman mesâgât tapmepmañgeyañ selen ke aikti Zisas ku masasokpepeyelen tepmañ ikañan pumti taolat kop-mañge ke mukulem mti pupuyet ze kañkañ ²² mpeme pume Golgata kalañan mowesât mowebien. Golgata kwit keyet yañan "am ñokanziñan ekñengalen mundum." ²³ Kalañ ke moti Zisas tambuñan 9 kilokgat tewen masasokpemti gwilimañ kumpewien mti sindem temañ ku nânâyet nâmti wainmak sakokolok-galen munziñ kañkañanmak lelimti sawienan egañ niniyet wisat mge. Âpme kasa kuku an ekñenañ kwitnañ kwitnañan gulum m timti mañge kwep bemti nanañ guluk gilik mti an kwiyañ nanzañ omba kum timti katan sañgum melakanduñan kwep kwep tiwien. ²⁶ Kumasasokpemti tep keyet palen meluwañ kapigok kumpewien,

"AN KAPI ZUDA AM EKÑENGALEN AMOBOTNAÑ."

²⁷ Kan keyegak am indomti milawalin kambu matimtemien ekñenmagangatnañ an zut ñen Zisasiyet betnañ penaset ma alomeset kumasasok idewien.

²⁸ [Kegok mme Kawawañgalen zet zapat itnañan meluwañ pigok mimiñan ke penañan sokbeye, "Ekñenañ ek am bekañan egetmak temakwep tusumti indowien."]

(Aizaya 53:12)

²⁹ Âpme amnañ selen mebekoti Zisas ekti tete pulet msamti zewien, "Anbergwa egit! Geñ Zelusalem sesewat mka temañ beke asekti kasup tugat keñanen etañ walasât manzenik wan geñ gitañgat sekdi mukulem mpemti tewengatan palam kwatot!"

³¹ Naman ekñen sâpe sâpe bumbu an ñenañ ma zii zet zikat indanda an ekñenañ ilinak zenâ zenâ mti zewien, "An kapiyañ am notnañ ñep mamukulem miindeinañ naman ikañgat sekñañ ñep ku mukulem mpen. ³² Ek Kilais Israël am ningalen Amobotnañ penañ mamain beme tep ke pemti kwatopme ekti egat penañ nâmkipesenup." Zeme an zut tewen ilinsakwep kumasasokindewien egelañ kegogak zemtalalat zet zewun.

Zisas gakiye

(Matiyu 27:45-56; Luk 23:44-49; Zân 19:28-30)

³³ Tewen ke kumpeme anzam tatnepeme meti msat tinsutnan penañ 12 kilok beme kasup zikatnañ sop kume tambumbuyañ msat katan sumuñ tatnepeme gasiyet 3 kilok beye. ³⁴ Kan keyegak Zisasiyañ Zuda zelesekwizet pigok kuye, "Eloi, Eloi, lama Sabaktani?" Zet keyet yañan kapigok, "Kawawañan, Kawawañan, kwilekiyet bamkumnenik?"

³⁵ Kwizet kegok kume, am notnañ sokñañ tabienan nâmti pigok zewien, "Nâip, Zisasiyañ golan zenze an Ilaizayet kwizet takun." ³⁶ Âpme Zisasiyañ eyak geyak temañ tatime an ñenañ winde bemti met kwileki ñen yembem nemoñ ke mti wain tu akñañ keyet keñan peme topme mkwat puñ kasetnañ palen zampemti Zisas same beseseyet nâmti mge. Mti zeye, "Yegat kame nin belak tati ekmann golan zenze an Ilaizayañ kot mukulem mpesem manze ekne!"

³⁷ Kegok tazeme Zisasiyañ kwizet temañ kumti keyegak gakiye.

³⁸ Kan keyet Zelusalem sesewat mka temanen sañgum teepmañ mapeme totatatnañ keyañ gwaengatan yanbem endelepeme mane mane tot yañan baen endelet delañ zemti metat kotat mge. ³⁹ Âpme kasa kuku ekñengat ñenañan taekme Zisasiyañ gakime Golgata kalañan mâkinañ ma kwitnañ kwitnañ sambe notnañ ke sokbeme ekti zeye, "Penañ sukwep an kapi Kawawañgat Nemuñan penañ!"

⁴⁰ Imbi notnañ ekñenañ kegogak beñanik tati Zisas ekti timti tapmambien. Imbi ekñen keyet kwilin: Malia Maktala mkaengatan ma Malia Zems nempa zomolim ma meniñan Zoses egegat mamit ma imbi ñen Salome ekñen kegogañ tapmambien. ⁴¹ Zisasiyañ Galili msalen mamtanen kan keyet imbi ekñen ke ma imbi notnañ ekñenañ mâpmamti mukulem mammpemtemiengapm Zisasiyañ Zelusalem mkaen kopme ekñenañ keyegak mâti kobien.

Zisas sekñañ nanzañ enzuñan bewien

(Matiyu 27:57-61; Luk 23:50-56; Zân 19:38-42)

⁴² Zuda ekñengalen kânânâ kan sokñañ beme weyeyañ mulup mimi kan keyet Zosep Alimatia mkaengatan an keyañ koti amobotnañ Paillet egat zikatnan nâmtalati kingagapiñ motati Zisas sekñañ nâmpeme mâtâpmti mebembeyet yañkwesiye. Zosep ek Zuda an ñenañ ekñengalen mañgeengatan an notnañ ekñenañ ek kwizet buñamañ temañgapm egat nâme mobotnañ mambemtan. An keyañ Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama eegat damuñ matatan. ⁴⁴ Egañ mezeme Pailelañ sakwep gakip zemti nâmtemtem mti kasa kuku ñenañgat zeme kopme yañkwesiye, "Zisas ilak gakip?" ⁴⁵ Yañkwesime, "Egañ ilak gakip," zeme nâmti Zosewañ sekñañ mmet sumen bembeyet ⁴⁶ nâmpeme Zosewañ met sañgum satnañ ñen kwitimti met Zisas sekñañ tewengatan mpeme topme sañgum satnañ sumuñti am sum nanzañ ñen kakalim pepenañ keyet enzuñanen

mebepemti nanzaj temaj njen mewililipemetot aimboŋaŋ bekek tage. ⁴⁷ Malia Makdala mkaengatnaŋ ma Malia Zoseyet mamaŋ egelaŋ taekmalu Zosewaŋ Zisasiyet sekŋaŋ mmet beye.

Zisasiyaŋ sumengatnaŋ wage
(Matiyu 18:1-8; Luk 24:1-12; Zân 20:1-10)

16 Zuda am ekŋengalen kâtnânâ kasup kwep elak tapme delaŋ zeme imbi tuk Malia Makdala mkaengatnaŋ ma Malia Zemsiyet mamaŋ ma Salome ekŋenaŋ wet sesikŋaŋ dolakŋaŋ Zisas sekŋanen zulut-pepeyet met kwitimti bewembien. ² Yaŋ Sonda tambuŋan penaŋ kasuwaŋ alagak patarŋ zemkwapme keyegak am zaimen mebien. ³ Selen mepmambe ilinak pigok zenâ zenâ mtapmepmambien, "Pe kwiyaŋ penaŋ nanzaj temaj aimboŋaŋ bekek tazin, ke mâtât-ndeme keŋan moti sekŋaŋ zulupesenuŋ?" ⁴ Zemambe ekŋenaŋ beŋaŋ pienen metati ekme nanzaj temaj penaŋ pi walak ŋenaŋ kwanzepeme nanzaj aimboŋaŋ ŋandem tage. ⁵ Ke ekti ekŋenaŋ mobotnak amsum nanzaj aimboŋaŋ keyet keŋan moti ekme anemba zomolim melakanduŋaŋ satnaŋ teepmaŋaŋ mundumti bet penaset totapme ekti endilipeme ⁶ in-dikti imbi ekŋengat pigok zeye, "In endilipepepiŋ neŋ nâyaŋ in Zisas Nasalet mkaengatnaŋ tewen kumasasok peme gakime mkobemien ke eksât kolip. Ek pi ku tazin. Ilak wati melepgat mundumaŋ etaŋ pi tazingat egit. ⁷ Keyet in met Zisasiyet nembraŋane Pita ma notnaŋ ekŋengat pigok diindoit: 'Eweŋan baenen Zisasiyaŋ diindoye keyet kataŋ in Galili msalen ŋeŋaŋ bemandemti metatme meekbep.'"

⁸ Zet kekok zeme imbi ekŋenaŋ nâmti keŋin puŋpuŋ mme sebelaj diŋdiŋ mti nanzaj keŋangatnaŋ kwakwatnak toti am zaim katipemti windembem mebien. Kokog mbiengapm kiŋgagalaŋ sekŋin sumuŋme selen am ŋengat zapat dundundupiŋ belak windembemti mebien.

Zisasiyaŋ Malia Makdala mkaengatnaŋ sokbemsaye
(Matiyu 28:9-10; Zân 20:11-18)

⁹ Zisasiyaŋ Sonda tambuŋan penaŋ wati ŋeŋaŋ penaŋ Malia Makdala mkaengatnaŋ ke sokbemsaye. Imbi ke eweŋan baen Zisasiyaŋ ikŋaŋ we bekaŋaŋ ⁷ kekok mâpeye. ¹⁰ Am itnaŋaŋ baenen Zisas mâti mamtemien ekŋenaŋ keŋin nukŋaŋ beme nâpeme mekwapme sumti matatemienaj imbi keyaŋ winde bemti met Zisasiyaŋ sokbemsame ege keyet zapatnaŋ

pigok diindoye, ¹¹ "Zisasiwan gakikiengatnaŋ wati alik tapmain," kekok diindome ekŋenaŋ zetnaŋ nâme penaŋ ku beye.

Zisasiyaŋ an zut nâmkîŋpepeŋitmak sokbemidaye
(Luk 24:13-35)

¹² An zut nâmkîŋpepeŋitmak egelaŋ Zelusalem mka temaj katipemti selen tapmepmalu Zisasiyaŋ sepe- maŋ asekti am belakŋaŋ njen nemborŋ bemti egetma- gen mesokbemidame ¹³ ilinsakwep zepmak zepmak metneti egaŋ gelaŋ zemepme an zut egelaŋ gilik zem ewe Zelusalem mkaen koti nembra notnaŋ ekŋengat diindome ekŋenaŋ zelit keyet nâme penaŋ ku beye.

Zisasiyaŋ nembraŋane 11 ekŋenmagen sokbemidaye
(Matiyu 28:16-20; Luk 24:36-49; Zân 20:19-23; Nembayelen Muluwin 1:6-8)

¹⁴ Keyepmti nembraŋane 11 ekŋenaŋ meu nini mundumen totati meu tatnime Zisasiyaŋ kot sokbe- mindamti, "Am notnaŋaŋ neŋ gakikiengatnaŋ wala kekok diindome kwilekiyet keŋin katikŋaŋ beme ekŋengalen zet ke ku nâmkîŋpeip?" Zemti memendep mimindamti ¹⁵ naman tusum zeye, "In msat kataŋ meti am sambe Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ diindome ¹⁶ am ŋenaŋ nâmkîŋpem nemti tu zulube ek mama kanzizit tiwe. Âk am njen egaŋ nâmk- iŋpem nenepiŋ mbeen ek bamgat zet muluwen moti walelet aikbe. ¹⁷ Am neŋ nâmkîŋpem newep ekŋenaŋ mulup kapigok mmebep. Nâgât kwitnnaan kumti am we bekaŋaŋ ŋep mâindewep ma zet ŋandaŋ ŋeŋaset zewep. ¹⁸ Ma ekŋenaŋ menemae mee pi ke belaj ŋep atawep ma kwitnaŋ kwitnaŋ tu meu mgasik notnaŋ amnaŋ nimti gakikiyelenanŋgut ekŋenaŋ nimti ku gaki- wep. Ma am zawatmak belinan sekŋinan bem dun- dume ekŋenaŋ ŋep ewe alik bewep."

Kawawaŋaŋ Zisas kululuŋen wapmoge
(Luk 24:50-53; Nembayelen Muluwin 1:9-11)

¹⁹ Zisasiyaŋ zet kekok zemdelaj zemti tapme Kawawaŋgalen windeyaŋ mpeme katiindemti kulu- luŋen moti egaŋ Kawawaŋgat betnaŋ penaŋ winderanŋmak keyeset totazin. ²⁰ Mowepme nem- baŋane ekŋenaŋ Zudia msat kataŋ meti Kawawaŋ- galen Zet Zapat Dolakŋaŋ pi zemkawaŋ bewien. Kan keyet Amobotnaŋaŋ ikŋaŋ winde indame menok kwit- naŋ kwitnaŋ mti zelin mme winderanŋbeŋ etaŋ be- mâge.

Luk

Luk ikñanggat yañan penañ kapigok. Egan Zisasiyet nemanane ekñengat tunjuwinangatnañ yek. Naman ek kegogak am Zuda mangeen ku sokbemberañ yanggut egañ buñam zapat kapi meluwan mge. Ma Luk ek kegogak an dokta mamtan (Kolosi 4:14) ma an nânñanñan temañ Gilis amgalen zet mninge keyepmti buñam zapat kapi weyañti Zisasiyañ sokbem mamkwati gakiyet keyet buñamañ weyañ kuye. Egañ kegogak Pâl mukulem mti Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ kapi timti timet timkot mbun.

Lugañ buñam zapat kapi an kwepgat kumsaye. An ke kwitnañ Tiopilas. An ikñañ kapiyegak kwitnañ ewe nemba ekñengalen muluwinagalenañ papia keyet keñan tazin. Kogogapmti am Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ mulupmañ mamiwañ zeuwen Lukgañegak Nembayelen Muluwin ke kogogak kuye. Zet zapat an kwepgat kuye yanggut zet keñañ tazin keyañ an kwepgalen zapatnok ku ekbak. Zet zapat keñañ tazin keyañ nin sambe ñep ndamukulem msâpm. Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ an tuk ekñenmak Lugañ kuwienañ belak etañ ku kuwien. Ekñenañ yañanmak nâmtati kuwien. Zet sepem kwepnok kuwienanggut an mange ikñak ikñakgat nâmti kuwien. Kegogapmti Lugañ am mange Zuda mangeen ku sokbemberañ ekñengat Zisasi nâmkijpepenjin mamti zet notnañ ekñenañ manzemmaipnok keyet wetekume zeye. Lugañ Zisasiyet kwitnañ Angat Nemunañ kuye ma ikñañegak Zisasiyañ mulup notnañ am ekñenmagen mge keyet zetnañ omba kuye: Animbi yomton ekñenmak meu nini ma am kwep kwepgalen mkaen mot indige ma am kwep kwepget nâmtikñañ mindeye. Egañ kogogak Emetak Tengat mulupmanggat yañan zemâtâge. Zet kapi egalen buñam zapalen etañ tazinañ makuwek.

Zet ñotekñañ temañ kapigogañ Lukgalen buñam zapat keñan talip:

1:1-4 Zet katnañ bemzenzeyelen zet

1:5-2:52 Zisasimak Zânmak sokbemberitdangalen busup zet zenzenañ

3:1-4:13 Zisasiyañ ammagen mulup msâgât weyañ mulup mge

4:14-9:9 Zisasiyañ Galili msalen an kwep kwep mukulem mimindeye

9:10-11:54 Zisasiyañ ikñañgat yañan msokbemti nemanane mulup zet indaye

12:1-19:27 Zisasiyañ amgalen mama mimi bekananggat zet kutuk mti zemâtâtât zet omba keyet paleset bemzeye

19:28-24:53 Zisasiyañ ningapmti gakimti wat kululunjen mowage

Lugañ Zisasiyelen zapat pembenañ Tiopilasiyet zapat meluwan kumsaye

1 O amobotnañ Tiopilas, am notnañ ekñenañ Kilais egañ msalen mange keyet zet zapatnañ ke mulup windenañben mti meluwan mme nin ekbenn. Mti ekñenañ zet zapat dolakñañgalen an ekñen yañbemberañ baenen Zisas ikñañmak sokñañ mamti zikalinan weyañ eknâmâtâtmkwabien an ekñen keyañ meluwan ke mbien. ³ Âpme neñ kegogak kukñañgat penañ kwileki notnañ sokbemkwage keyet papia sambe makumti nâmâtâti amobotnañ Tiopilas gâgât neñ Zisasiyelen zet zapat ekdelañ zewann keyet katan kapi kabemti meluwan kuyap. ⁴ Ma neñ meluwan kumgama geñ zet zapat manganñañ ke zet zapat penañ kogok nâmâtâbanik.

Zânañ sokbemberañgalen zet zapat

⁵ Âpme an kwitnañ Elobañ Zuda msalen amobotnañ mame kan keyet sâpe sâpe bumbu an ñen mange egat kwitnañ Zekalayasi ek Abiyayelen mulup mimi katnanengatnañ mamtan. Imbiñañ kwitnañ Elisabet

ek kegogak sâpe sâpe bumbu an Alongat sipbutnañ. ⁶ Egelañ Kawawañgat zimasetnan mama mimiñit dolakñañ kwetetepmañ mamkwati Amobotnañ Kawawañ egalen zet ma zii zetnañ mangawepum mâti mambun. ⁷ Ma Elisabet ek imbi tipkatik keyepm ege-lañ nembapiñ mamkwatneti an imbi ilip bewun.

⁸ Âpme kan ñengat Zekalayasiyañ sâpe sâpe bumbu mulupmanen Kawawañgalen sesewat mka temanen mge. Egañ mulup ke kan katan mammtan keyet katan mge. ⁹ Sâpe sâpe bumbu an ilinañgalen selin sepem mama mimiñin ek ombemti zempeme Kawawañgalen sesewat mka teman kambe sesikñañmak dolakñañ Amobotnañgalen zikatnañ busât mowege. ¹⁰ Egañ moti kambe sesikñañmak dolakñañ tabume Zuda am ekñenañ zupman ondek tati Kawawañgat dundundu mulup tapmambien. ¹¹ Egañ kegok tapmnepe me Kawawañgalen enseliyañ sokbemti kambe sesikñañ bumbu sisak ganzenañ bet penaset kotage. ¹² Ke kotapme Zakaliasiyañ ekti palapemti weñañ mepme kingage. ¹³ Kegok mme enseliyañ ekti pigok dunduye, "Zakalias, geñ kingagapiñ. Kawawañan dundundunjit nâyeyepmti imbindi Elisabelañ nemba keñmak tati nemba ambepme egat

kwitnañ Zân kuwanik. ¹⁴ Kegok sokbeme kenđan oloñen nâwanik ma am sambe ekñenañ sokbem-beñañgat nâmtikñañ mpewep. ¹⁵ Egañ Amobotnañ Kawawañgat zikatnan an temañ mambe. Mti egañ wain ma tu katikñañ notnañ ku nimbe. Egañ mamañgat keñanenak taweme Emetak Teñañ ekmak tabe. ¹⁶ Ma Islael am sambe yomengatnan keñin mgilik zemindeme Amobotnañ Kawawañsin sesewatpewep. ¹⁷ Âpme golañ zenze an itnañañ kwitnañ Ilaiza ekma-gen Kawawañgalen Emetak Teñgalen winde wemsaye sepem kegogak Zânma-gen wemsame zet zapat dolakñañ zenze an bemti mambe. Egañ mulup mbeen kapigok: egañ bipnemba ekñen yominangatnañ keñit mgilik zeme kwep tusum tabalup. Ma am keñin katikñañmak ekñen Zânañ weyañindeme an teñ ekñengalen nânâyet kandañanen wakbemti ekñenañ Amobotnañgat Zânañ zeme katanñ weyañti tabep.”

¹⁸ Enseliyañ kogok zeme nâmti Zakaliasiyañ zet kapigok gilik zem saye, “Imbinmak nit an imbi ilip penañ keyepm gâlen zet ke nâma ñep penañ ku bein.”

¹⁹ Kegok zeyeyepmti enseliyañ pigok dunduye, “Nânik, neñ kwitn Gabiel. Neñ Kawawañgat zikatnan matalawañ ikañ zemneme toti zapat pembenañ kapi ñingoyap ²⁰ keyañgut zetn ku nâmkñañpenik keyet dopmañ geñ kopa bemti zetpiñ manepemane zet ñingoyap kapiyañ penaññmak sokbewe. Bam nâlen zetn penaññ sokbeme ekbanik.” Enseliyañ kegok zeye.

²¹ Kan tunğupmañ keyet Zakaliasiyañ Kawawañgalen sesewat mka temanen kwisiñ penañ tapme an imbi ekñenañ egat damuñ kwisiñ penañ tati, “Zigok tapm,” zemti yayañ igagen mbien. ²² Kegok tapm-nepeme bam ekñenma-gen toti zet diindosâgât olapme ekñenañ pigok nâmâtâbien ek sesewat mka temanen, “Kuleki ñen mamanamañañ sokbemsap.” Ma egañ belañ sesepmañ etañ mimindaye, zet zigoset zenak.

²³ Zakaliasiyañ kegok ke tapm-nepeme kasup mulup kan delañ zeme mkañan gilik zem mege. ²⁴ Âpme bamgat imbiñañ Elisabelañ nemba keñmak tati mkañan etañ tatnepeme eyoñga 5 zeye. ²⁵ Delañ zeme pigok zeye, “Neñ nembapiñ mambanañ Kawawañgan kan kapiyet namukulem mnein keyepm am sambeyet zikalinan sakambuk ku msap.”

Ensel Gabieliyañ Zisasiyet busup zet Malia zemsokbemsaye

²⁶ Elisabelañ nemba keñmak tapme eyoñgañañ 6 beme Kawawañgan ensel Gabiel zempeme Galili msalen Nasalet mkaen mege. ²⁷ Mka keyet keñan imbi nembip ñen mañge kwitnañ Malia ekma-gen busup zet ñen mmege. Ek ke an ñen kwitnañ Zosep amobotnañ Dewitgat iñsokñañ egat imbi zapatnañ zempepenañ. ²⁸ Enseliyañ Maliamagen sokbemsamti zeye, “Ai, nânik, keñ sewakñañ geñma-gen wesemin. Kawawañ Amobotnañañ geñmak tazin ma egañ gâgât nâmtikñañ mgain.”

²⁹ Enseliyañ zet kegok zeme keñañañ nâmkwindemti pigok nâye, “Kwilekiyet zet nukñañ kaboñ kapi dinoin?”

³⁰ Kegok otnâme enseliyañ pigok dunduye, “Malia, geñ ku kiñgat! Kawawañgan nâmtikñañ mgain.

³¹ Nânik, geñ kambakmak tati nemba an ambeti kwitnañ Zisas kuwanik. ³² Egañ Amobotnañ penañ mambe. Amnañ egat, ‘Amobotnañ Temañ Penañgat Nemuñañ,’ zewep. Amobotnañ Kawawañgan sokñañ Dewitgat munduman zempeme tabe. ³³ Âpme egañ Zekopgat alikñañne ekñen Zuda am ekñenma-gen Amobotnañ bemti damuñ mulup mimiñañañ delañ zenzepiñ mmobe.”

³⁴ Kegok zeme Maliayañ ensel kapigok yañkwesiye, “Neñ apmpañ mayapgapmti zet zenik keyet penaññ zigoset sokbewe?”

³⁵ Kegok zeme enseliyañ zetnañ pigok gilik zemsaye, “Kawawañgalen Emetak Teñañ gâgât kenđan menok msokbeme nemba kambakmak tapmane Kawawañgan zewe, ‘Nemba ke nâlen Nemun Penañ.’ Kegok zeme Nemba ambebanik ke Teñ Toñañ mambe. ³⁶ Keyepmti kapigok zema nâmbak. Imbi nodi Elisabet ek imbi iliwañ nemba kambakmak tapme eyoñgañañ 6 bein. Egat, ‘Imbi tipkatik,’ manzeiwañgut ekma-gen kegok sokbein. ³⁷ Keyepmti Kawawañgan kwileki ñen msât mna-gen ku mim alenak egañ ñep mna.”

³⁸ Kegok zeme Maliayañ pigok dunduye, “Neñ Amobotnañgalen mulup imbi nemba keyepmti zet zenik keyañ neñma-gen ñep sokbemnasemin.” Kegok zeme enseliyañ pemti mege.

Maliayañ Elisabet eksât mege

³⁹ Enseliyañ mepme kan teepmañ ku beme Maliayañ sakwep penañ milawatnañ omakumbe akumbe mti Zudia msat kalañan mka ñen tageen ke memoge.

⁴⁰ Mot patañ pemti Zakaliasiyelen mkaen moti imbiñañ Elisabet ekti zem oloñen mpeye. ⁴¹ Zem oloñen mpeme tatnânepeme keyegak kambakñañan nemba okagañ titokñañ mge. Âpme Emetak Teñañ Elisabetgat keñan tot bemisige. ⁴² Âpme Elisabelañ olimti Malia-ayet zeye, “Kawawañgan imbi ñenañ nemba kapi ambebegalen ku ombempewe. Egañ gâgât nâme mobotnañ penañ beme geñ gaombem geye. Keyepmti am ekñenañ gâlen nemba ke egat nâme mobotnañ penañ beme ek sesewatpewep. ⁴³ Geñ Amobotnañ ambebani-gañ Kawawañgan zeme geñ neñma-gen kodik keyepm oloñen miap. ⁴⁴ Zem oloñen mnemane nâma keyegak keññanen nemba okagañ endilipemti oloñen mme nâyap. ⁴⁵ Geñma-gen Kawawañgan menok mme sokbembeyet zeyeen nâmkñañpewanangapmti geñ imbi oloñen toñ.”

Maliayañ Kawawañgat sesewat silik kuye

⁴⁶ Âpme Maliayañ silik kapigok kuye, “Kawawañgan egañ mulup imbi nembanañ tototnañ penañ neñ mmotneme neñ sesewatpemti keñnan oloñen penañ nâmpema am sambeyañ nâgât nâmneme neñ imbi oloñentoñ bemobe. Ma Kawawañgan ek An Winde Toñ keyepmti menok kapi neñma-gen min. Ek kwitnañ An Teñ Toñ. Egañ yomengatnañ mkwat-

nein. ⁵⁰ Âpme am keñin Kawawangat nâme mobotnañ mambein ekñen ilin ma alikñañine ekñenmagen aña-galañ gogotnañan wemti wemobe. ⁵¹ Kawawañ ek windeñañ igagen wemsain keyepm am notnañan nânâninañgat nâme mobotnañ mambein ekñen nânânin makume tozin. ⁵² Egañ amobotnañ notnañ ilinañgat nâme mobotnañ penañ mambein ekñen munduminangatnañ zemindeme keñañ mamtotindein, yañgut am ilinañgat nâme tototnañ penañ mambein ekñen mmot indeye. ⁵³ Egañ ola olat palen ma maip ekñen indamukulem mimindein. Ma polak polak maip ekñen ku maindamukulem mimindein. ⁵⁴ Egañ yeñsokñañe ekñenmak zetik mimindaye ke katikñañ bein. Keyet penañanñ Israeñ amñañe ekñen indamukulem min. ⁵⁵ Ke añañgalañ gogotnañgat penañanñ Abalaam ma egat alikñañe sambe ekñenmagen wemoti weweyelen nâmâtâti kegok zikat sasañañ." Silik kogok kuye. ⁵⁶ Maliayañ eyoña tuk mee kegok Elisabetmak tapmâti mkañañ gilik ze koge.

Zânañ sokbeye keyelen zet zapat

⁵⁷ Âpme Elisabet nemba ambebegalen kanañ kopme nemba okak an sokbeye. ⁵⁸ Kegok sokbeme am notnañ sokñañ ke mambien ekñañanñ keyet zapatnañ nâmte ekmagen koti Amobotnañgalen añañgalañ gogotgat penañanñ ekmagen sokbeye keyet olim sesewat-sawien.

⁵⁹ Keyet palañañ kasup mulup mimi 7 delañ zeme 8gat ekñañanñ nemba okak keyet sekñañ butnañ Kawawangalen pilij antumpemti kwitnañ bipmañgat opmañ Zakalias kusâgât zewien. ⁶⁰ Kegok zeme mamañañ zemkulumindemti zeye, "Ekñañ, ke yek; kwitnañ Zân kusenup." ⁶¹ Mamañañ kegok zeme ekñañanñ kapigok zewien "An nodinemagen kwit keboñ ñen ku matazin!"

⁶² Kegok zemti zet mmot mtot mti bipmañ an kopa beyeyepm belañ sesepmañ msamti yañkwesiwien, "Kwitnañ kwi kukuyelen nânik?" ⁶³ Yañkwesime egañ meluwañ mimimak papiamak meluwañ kukuyet belañ sesepmañ mme mkot same egañ, "Kwitnañ Zân," kegok meluwañ mme ekbien. Ekti ekñañanñ keyet nâmtemtem igagen mbien. ⁶⁴ Kegok mme keyegak Zakalias nambalamañ gilik zeme zetnañ zemti Kawawañ sesewatpeye. ⁶⁵ Âpme an notnañ sokñañ sokñañ mambien ekñañanñ zet zapat ke nâme igagen penañ beye. Ma zet timet timkot mmetnepeme Zudia msat kalañañ zelañ memot sambelenge. ⁶⁶ Âpme Amobotnañ nemba ke ektikñañ mpeyepmti an imbi notnañ zapat ke nâme igagen penañ beme pigok zewien, "Anemba keboñañ sememti bamgat amobotnañ temañ bewe."

Zekalayasiyañ Kawawangat sesewage

⁶⁷ Âpme Zângat bipmañ Zakalias ek Emetak Tenjañ keñañanñ bemisikme kwitnañ kwitnañ bam sokbewe keyet golañ zenze anañ zenzenañnok zet kapi zeye,

⁶⁸ "Israeñ am, nin Amobotnañ Kawawañ sesewat-pene! Ikñañ amñañe ninmagen koti walelelengatnañ ndatin. ⁶⁹ Itnañañ golañ zenze an teñ ekñañanñ busup zet zewienen kelak kapi sokbemkawañ bein. Ke kapigok zewien, 'Mulup anañ Dewitgat alikñañe nin walelelengatnañ ndatitiyelen Amobotnañ awindeñañbeñ ñen mmonzemndain. ⁷¹ Ma ekñañanñ kasa mimindawien ekñañgalen windeengatnañ ndamukulem mbe.' ⁷² Kawawañañ yeñsokñañeyet kapigok diindoye, 'Neñ añañgalañ gogot mimindewap. Ke tususu zet inmak mimiñañ keyet otñâmte kegok mbap.' ⁷³ Egañ ningat sokñañ Abalaamgat kapigok zemkatik beye, 'Neñ kasañañe ekñañgat belinañgatnañ indamukulem mimindema in nâmталасимti neñ sesewatnewep. ⁷⁵ Keyet in nâgât zimosestnan kwetetepmañ ma keñañanñ teñ mamti zezapatn mmamkwatneti gakime delañ zewe.' ⁷⁶ Âpme nemun, gâgât amnañ, 'Kawawañ Temañ penañgalen golañ zenze an,' zewep. Geñ Amobotnañanñ ammagen kokogalen kukñañanñ setnañ weyeyañ mulup mti keyet zezapatnañ diindowanik. ⁷⁷ Mti amñañe pigok diindowanik, 'Kawawañañ yomin katikpemti walelelengatnañ indatisâpm.' ⁷⁸ Âpme kasuwañ msat mme mambusatanñ mambeinok keyet katañ Kawawañañ an ñen zem-peme koti ndamukulem mti tambusosogengatnañ mbusatanñ bemndemti ikñañmagen timkwatndewe. Ke Kawawangalen añañgalañ gogot ma keñ sewakñañ-gapmti kegok mimndewe. ⁷⁹ Ma busatanñ keyañ nin am tambusosok katikñañanñ matatnup nin mbusatanñ bemndeme busatnanen kwati keñ sewakñañgalen set aiikgalen sokbeme meti aikbanup." Egañ kegok zeye.

⁸⁰ Âpme anemba ek sekñañ ma nânânñañ Kawawañmagen kegogak semen katik beye. Kegok mti msat tuñgupman mepmanepeme Kawawangalen mulup mimiyelen kanañ sokbeme Israeñ am ekñañmagen koti sokbemkawañ bemindeye.

Zisas sokbeyeyelen zezapat

(Matiyu 1:18-25, 2:1; Zân 1:14)

² Âpme kan keyet Loma msatgalen amobotnañ temañ kwitnañ Ogastas egalen zemkatik beme ñen kapigok zemkatik beye, "Am msat katañ nâlen zemâtâtâtgat katnanen maip ekñañ kwilin makumti papiaen mkatikñañ beseip." ² (Âpme an kwitnañ Kwilinas ek Silia plowins amobotnañ temañ tati kan keyet mulup nemañañe zemindeme am kwilin makuku mulup ke egañ kukñañgat yañbemti mge.) ³ Kegok sokbeme am sambe ekñañanñ mkañañanñ ñotakñañanñ katañ kwilin besâgât mepmâbien.

⁴ Mepmâpme Zosep egañ Galili msalen Nasalet mkaen mañgeyañ pemti Zudia msalen Beteleem mkaen amobotnañ Dewit egañ sokbeyeen mkañañanñ ñotakñañ ke kwitnañ bembeyelen mege. Ek amobotnañ Dewitgat alikñañgapmti ke mege. ⁵ Egañ imbi zapatnañ Malia tetimti ilizuzut kwilit amobotnañgalen papiaen besât mebun. Ke Malia nemba keñmak tetime mebun. ⁶ Beteleem ke met tatnepemalu Malia okak

sokbembeyelen kanan bududuk beye. ⁷ Kegok sokbeme am sambeyan amkupgalen mka ke bemisikti tabien keyepm Maliayan bulmakau mkanan nemunan yu ambeti sanjuman sumunji peme bulmakau batinan towenge.

Sipsip damun an eknenmagen enselihan sokbeye

⁸ Apme msat keyegak sipsip damun eknenan tambuyet msat tungupman kwan tageen sipswin ekdamun mbien. ⁹ Mti tatnepeme Amobotnangalen ensel nenan eknenmagen sokbemindame busatnanan mbusatnan bemindeme omba penan kingati sebelan dinjin mbien. ¹⁰ Kegok mbien yanjut ensel egan kapigok diindoye, "An eknen, in ku kingalit! Neñ zapat dolaknan nen diindosâgât kolap. Keyet penanan an imbi sambe eknenan oloñen teman palen tabep. ¹¹ Alak Amobotnan Kilaisin yomengatnan indatiti ek Dewitgalen mka nteknan sokbemindain. ¹² Keyepmti an am yominangatan indetitiyelen kozin egalen pilinan kapigok: In namba okaknan penan bulmakau mkanan sanjuman sumunpepenan bulmakau batinanen weme meekseip."

¹³ Zeme zeme keyegak kululunengatan ensel mange teman penan eknenan kotati pigok zemti Kawawangat olim sesewabien, ¹⁴ "Kululun bete bete gwaen penan Kawawan olim sesewat mpepeyelen. Egan msalen am kwi eknen nâmtiknan mimindeme egalen keñ sewaknan eknenmak wembe."

¹⁵ Ensəl eknenan kegok zemdelan zemti gilik zemti eknenan kululun mowepme sipsip damun eknenan ilinak zenâ zenâ mti zewien, "An eknen, kame nin Beteleem mkaen meti Amobotnanan kwileki sokbeme dindoin keyet penanan meekne."

¹⁶ Eknenan kegok zemti sakwep bulmakau mkaen meti Zosepmak Malia egelan namba okak pemalu batikondoen weme tapmalut moindikbien. ¹⁷ Ke metati sipsip damun eknenan eknen meindikti namba okak ekti enselihan namba okakat zezapat mimindaye ke diidowien. ¹⁸ Apme am notnan eknenan sipsip damun ekngalen zezapat ke nâmti nâme igagen penan beme nâmtemtem mbien. ¹⁹ Ma Maliayan zet ke keñan penan bempemti otnâpen penan mamantan. ²⁰ Sipsip damun eknenan kegok zemdelan zemti gilik zemti meti enselihan kwileki sambe mzikat indame eknâm mbien keyepmti Kawawangat olim sesewatbien.

Nemba okak kwitnan sawien

(Luk 1:59)

²¹ Apme mulup mimi kasup 7 delan zeme 8gat namba seknan butnan antumpemti kwitnan Zisas kuwien. Kwit ke kuknanat namba okak ku sokbeme enselihan zemsokbeye.

Malia ma Zosewan Zisas wati sesewat mka temanen mobun

²² Apme Mosesiyelen zii zelen tage ke mâti Maliamak Zosewan sesewat mka teman mobopin mamtemun ya bamgat Malia egalen namba sokbeyeyelen sipkatim delan zeme Zelusalem sesewat mka temanen Zisas Amobotnangat zapat sasayet wampmobun. ²³ Ma Mosesiyelen zii zelen kapigok zenenan, "Anemba yu eknen Amobotnangat zapat indandayelen."

(Kisim Bek 13:2-12)

²⁴ Ma Amobotnangalen zii zelen zet nen kapigok mimiyelen,

"Sasakandenombe awembin zut yek beme kopende awembin zut sâpe sâpe bumbuyelen mobogalen."

(Wok Pris 12:24)

Egelan ke mâti kwitnan kwitnan ke timti bumbuyelen mowebun.

²⁵ Apme kan keyet an nen kwitnan Simion egan Zelusalem mka teman mamtan. Ek an dolaknan Kawawangalen zet gawepumti Israhel am eknenmagen yominangatan indatitiyelen An nangat damun mamtan. Ma egan Emetak Tenmak mamtan. ²⁶ Keyepmti Emetak Tenan kapigok zemâtâtpeme mamtan, "Geñ gikipin tapmane Kawawan Kilais zempeme kokogalen zetik mpepenan ke ektingut gakiwanik."

²⁷ Zeme tatnepeme Zisas manan bipmanan wati sesewat mka temanen zii zelan zenenan ke mâti mowebun. Kan keyet Emetak Tenan Simion zemâtâtpeme sesewat mka temanen mowet ²⁸ tapme Maliayan namba okak same ambetati Kawawangat wisikn kapigok zeye,

²⁹ "Amobotnan, geñ zetikdi bandim mnik keyepmti alak mulup andi neñ namba okak ambetati keñ sewaknan penan beingapm nemane nep gakisap.

³⁰ Alak neñ namba kapiyan am nin walelengatan ndatim kwakwagalen ke zikatnan penan egap.

³¹ Kawawan geñ weyeyan mulup ke am sambe eknenan ek nâmtâtgâgalen kegok mnik. ³² Ma an geñ pemane kozin keyan Zuda am ningat tungupman tati walelengatan ndamukulem mbe ma egan kegogak am Zuda mangeen ku sokbemberanmagen meti Kawawangalen zezapat dolaknan mzikat indame eknenan nâmtâtbep."

³³ Kegok zemsesewatpeme namba manan bipman egelan Simionan namba okakat zet nandan zeye ke nâmti nâmtemtem mbun. ³⁴ Kegok mmalu Simionan Kawawan egat winde idadayelen wekumti egan Zisas manangat kapigok dunduye, "Nemba okak kapi Kawawan iknan ombempeme koge. Ya Israhel am notnan egat nâmkipewewan ku walebep. Ma notnan eknenan egat sek kanjan nâmpewewan walebep. Nemba okak kapiyan Kawawangalen golan zet ammagen diindome eknenan zet ke ku mkipman bewep.

³⁵ Ma namba kapiyan amgalen nânânin enzilinan penan keyet yanjan mkawan bewe. Kegok sokbeme geñmagen sindem omba penan sokbewe sakaman

wanam kukñañ penañañ sekdi anje sindem mambein keboñ penañ tiwanik." Kegok zemdelañ zeye.

³⁶ Âpme kan keyegak imbi ilip golañ zenze imbi ñen mamtan kwitnañ Ana. Ek imbi kwambet Panueliyet nembrañ Aseliyet sipbutnañ. Egañ an wati manepeme nup kan 7 etañ beme apmañañ gakime ³⁷ igak kwambet manepeme nup kanañ 84 beye. Egañ sesewat mka temanen mene mene Kawawañgat olim sesewati mandundum samtan ke tu meuyet nâmtalati kegok mamtan. ³⁸ Egañ Simionañ olim sesewat tapmañgeen keyegak kot patañ pemti Kawawañgat wisikñ zemti am notnañ ekñen Kawawaññañ Israeñ am yomengatnañ indatitiyelen damuñ matatemien ekñen namba keyet zapat diindoye.

Zisasmak mambipmaneyañ Nasalet mkaen gilik zewien

³⁹ Âpme Zosepmak Malia egelañ Amobotnañgalen zii zelañ zenzerañ ke mâti kwileki mimiyet zenzerañ ke mdelañ zemti namba okak wetimti gilik zemti mkañjtdan Nasalet Galili msalen mebun. ⁴⁰ Âpme namba ek winderañmak ma nânâñañ temañmak sememe Kawawaññañ ek oloñen igagen mpeye.

Zisasiyañ anembaen sesewat mka teman mowege

⁴¹ Nup kan katañ Zisasiyet mamañ bipmañañ An-galalañ Kendoyet Zelusalem mka temanen mamotemun. ⁴² Âpme Zisasiyañ nup kanañ 12 beme Kendoyet mamotemun kegogapm mowebien. ⁴³ Ke moti mame Kendo delañ zeme am ekñenañ gilik zemti mkañjanan mekopme an namba Zisas ek Zelusalem mka temañ tapme mamañ bipmañañ nânâpiñ pemti ilidak mebun. ⁴⁴ Egelañ, "Wan notnañnemak olokati melep," zemti mebun. Kegok tapm nepemalu kasup kwep delañ zeme selen ekmepmalu yek beme sipbutnañ ma notnane ekñenmagen timamat mulup mbun. ⁴⁵ Egelañ kegok mti ku aikbungapm egelañ Zelusalem mka temañ gilik zemti egat timapmebun. ⁴⁶ Kegok tapmalut kasup zut delañ zeme tugat keñan egelañ Zelusalem sesewat mka temañ keñan Zuda zii zet diindondo an ekñenmak tomtati zenâ zenâ tapmme moti aikbun. ⁴⁷ Ekñenañ egat nânâñañ ma yañkwesisinjanangtat dopmañ zeye ke ekti nâme igagen beme nâmtemtem mbien. ⁴⁸ Kegok tapme mam bipmanelañ ek ekti kan keyet nâmtemtem temañ mti mamañañ pigok dunduye, "Nemun, kwilekiyet mti geñ pigok mimndamane bipdimak nit keñ sindem palen gâgât timalup?"

⁴⁹ Kegok zeme egañ kapigok gilik zemti diidoye, "Mañge bien, kwilekiyet natimalup? It neñ Bipmañgalen mka keñan tatagalen ke ku nâlpup?" ⁵⁰ Kegok zeme egelañ Zisasiyelen zetnañ gilik zemidaye keyet yañañ ku nâmâtâbun.

⁵¹ Kegok sokbeme Zisasiyañ mamañ bipmañ egetgalen zelit gawepumti ilinsakwep gilik zemti Nasalet mkaen mebien. Meti ke mamti mamañ bipmañgalen zelit gawepumti mamtan. Mamañañ egalen zet ke

keñanen mkatikñañ bemti nâmamtan. ⁵² Âpme Zisasiyañ sekñañ sememe nânâñañ kegogak nâmtelen peme Kawawaññañ ma amnañ ek ekti nâmtikñañ mme mañge.

Zânañ Zisasiyelen mulupmañ mbe keyelen weyeyañ mge

(Matiyu 3:1-12; Mak 1:1-8; Zân 1:6-8, 15-36)

³ Âpme an kwitnañ Tibeliasiyañ Loma msalen amobotnañ temañ mañge. Kan keyet an ekñen kapiyañ polowins sambe Lomayelen zemâtâtât kandañan mambien ekñengalen amobotnañ mambien: Pontias Paillet Zudia, Samalia, Idumea polowins tuk ekñen keyelen amobotnañ mañge; Eloñañ Galili ma Pelea polowins zut keyelen amobotnañ mañge. Elotgat meniñañ kwitnañ Piliwañ Itulia am ma msat isikñañ kwitnañ Talakonaitis ekñengalen amobotnañ mañge. Âpme Lisaniaiyañ msat isikñañ kwitnañ Abilin ekñengalen amobotnañ mañge. ² Âpme Anas ma Kaiapas egelañ Zelusalem sesewat mka temañgalen sâpe sâpe bumbu amobotnañ ilizuzut mambun. Kan keyet Kawawaññañ zezapat Zân Zekalayasiyet nemuñangtat msat tungupman ke zemsame kopme ³ Zân egañ Zodañ tu nembet nembet mka ñande tapmege ke meti zezapat kapigok diidoye, "Keñ gilik zenze aikti yomengatnan kwati tu zulupme Kawawaññañ yomin katikpesem." ⁴ Zeme zet ñande keyet golañ zenze an Aizayayañ Kawawañgalen zapat itnañanen meluwañ mge keyet katnanen sokbein. Zet ke kapigok, "An ñenañ msat tungupman kwizet buñam kapigok takuin, 'Amobotnañañ kokotnañgalen weyeyañ mulup mit. Set mobototot mimiñañ utume kweteteprañ beme egañ kokogalen setnañ sokbak. ⁵ Ma luñ temañ tototnañ sambe msat añbeme kwepmâlak ma kalañ mobotnañ utume tolak. Set gungwañ gungwañ mimiñañ weyañme teñ bek ma set aimboñañmak ma kanañ mobot totot mme kweteteprañ bek. ⁶ Msalen am sambeyañ Kawawaññañ yomengatnañ ndatetim kwazin ke ekmâtâbep!"

(Aizaya 40:3-5)

Zet ñande ke Aizayayañ zeye ya Zânañ ewe zet ñande keyegak zeye.

⁷ Âpme am sambe ekñenañ Zânañ tu zulutindende ekmagen kopme kapigok diidoye, "In nombeyelen alikñañ. In nâme Kawawaññañ yominangtat dopmañ mutumindasâgât tapm ke walabep bein? Yek penañ. ⁸ In mama mimi dolakñañ mme keyañ in yomengatnan keñin gilik zewien ke sosok sokbemkawañ bewe. In keñinan kapigok ku otnâit, 'Nin Abalaamgat in-sokñane manup keyepm Kawawaññañ ku zemndowe.' Neñ pigok diindoma nâit, zet ke belakñañ penañ. Kawawañ egañ zenak beme ke ñep zeme nanañ ekñen kapiyañ Abalaamgat alikñane bewiek." ⁹ Kegok zemti zet zapat sesepmañ ewe tusum pigok zeye, "An ñen ek nâmkiñpepeñañmak bewe ke tep katnañ maelikzin keboñ. Âpme an ek nâmkiñpepeñepiñ bewe ek tep sinañ memuñ beme tobe keboñ ke ek tepgat zapat bewe."

¹⁰ Kegok zeme am ekñenan̄ yañkwesiwien, “Nin zigok mmann ñep benak?”

¹¹ Zeme egañ zet dopmañ kapigok gilik zemindaye, “An ñen melakanduñañ zut wemsain beme ñen an melakanduñepiñ main ke sawe ma an ñen meu nimwiañ wiañañmak main beme am notnañ tu me-upiñ ekñen kalañkum indawe.”

¹² Kan keyet takis mânep titi an ekñenan̄ kegogak Zânmagen tu zululugalen kobien. An ekñen keyañ kapigok yañkwesiwien, “An diindondo, nin kwileki mmann ñep benak?”

¹³ Ekñen kegok yañkwesime egañ kapigok diindoye, “In takis mânep katnañen bembenañ ke aᅇgosomti moti matip ke katikpempti zemâtâtpepenañen esemteñ matimambep.”

¹⁴ Âpme kasa kuku an notnañ ekñenan̄ koti kegogak yañkwesiwien, “We nin zigok? Nin kwileki mbanup?” Zeme kapigok diindoye, “In am ekñenmagen mânep indapilimti zem kiᅇgat indemti zet mutum mutum zemti ku tiwep. In muluwinanggat tosañañ keñ pembe-nañ palen indame tiwep.”

¹⁵ Am ekñenan̄ webe webe mamimtemien keyet penañañ yañbemti sokbeme ekñenan̄ keñinan kapigok otnâwien, “Zân kapi Kilais sokbembeyelen zenzerañ ke mene.” ¹⁶ Kegok zeme Zânan̄ ekñen sambe kapigok diindoye, “Neñ keñin gilik zeme tu etañ manzu-lutindeyap yaᅇgut bamnan An kosâpm ek Amobotnañ temañ windenañben penañ. Ek Amobotnañ penañ; neñ an tototnañ. An keyañ koti ikñañ Kawawaᅇgalen Emetak Teñ mulupmañ teziñañ yom zim kweteteᅇpmañ mambein kemak temakwep zulutindewe. ¹⁷ An keyañ am nâmkñepepeninmak time maᅇge ñen motasâip mti nâmkñepepeninpiñ kegogak time maᅇge ñen motat-sâpmnen sepemañ imbi ñenan̄ kawakñañ ondesâgât makalopbein kogok mbe. An ke mulupmañ imbiyañ kawakñañ makalopbemti bekañañ matime mezin keyet katarñ egañ am nâmkñepepeninpiñ timti time teziñ ᅇndan towebep. Mti kawak ketnañ pembe-nañ ondesât time mamotazinen kogok ke am nâmk-ñepepeninmak indatime ikñañmak tabep.” ¹⁸ Âpme Zânan̄ am mama mimiñin ekmâtâti keñ gilik zenze aiik-galen egañ zapat dolakñañ yomengatnañ in-damukulem mbe keyelen golañ zet set katnañ igak igak zemsokbemindaye.

Zânan̄ Zisas tu zulutpeye

(Matiyu 3:13-17; Mak 1:9-11)

¹⁹ Âpme am ekñenan̄ tu zulupme delañ zeme Zisasiyañ kegogak mepme tu zulutpeye. Kegok mti keyegak tadundume kululuñ ᅇandeme Kawawaᅇgalen Emetak Teñañ sasakandenombe nemborñ bemti ekmagen toge. Ke topme kululuᅇngatnañ zet ᅇande kapigok sokbeye, “Geñ nanaᅇgat Nemun penañ. Neñ gâgât nâmtikñañ omba penañ manâyap. Neñ geñ gaombe-mgewanen am yominangatnañ indati kwabanik keyet oloᅇen miap.”

Âpme amobotnañ Elolañ meniᅇañgalen imbi kwit-nañ Elodias kambu menzem wage ke ma sekñeyak

notnañ bekañañ penañ mge keyepmti Zânan̄ egañ yom mge keyet musuwewet zet zeye. Kegok mme Elo-lañ Zân mka katikñañ peye ke yom temañ ñen ewe tusuye.

Zisasiyet yeᅇsokñane ekñengat kwilin

²³ Âpme Zisasiyañ nup kanañ 30 beme mulupmañ yañbemti mge. Am notnañañ Zisasiyet nâme Zosep ikñanggat nemuñañ penañ beye.

Zosepgat bipmañ Eli,

²⁴ Eliyet bipmañ Matat.

Matatgat bipmañ Liwai.

Liwaiyet bipmañ Melki.

Melkiyet bipmañ Zanuai.

Zanuaiyet bipmañ Zosep.

²⁵ Zosepgat bipmañ Matatias.

Matatiasiyet bipmañ Amos.

Amosiyet bipmañ Naum.

Naumgat bipmañ Esili.

Esiliyet bipmañ Nagai.

²⁶ Nagaiyet bipmañ Mat.

Matgat bipmañ Matatias.

Matatiasiyet bipmañ Semein.

Semeingat bipmañ Zosek.

Zosekgat bipmañ Zoda.

²⁷ Zodayet bipmañ Zoanan.

Zoanangat bipmañ Lesa.

Lesayet bipmañ Zelubabel.

Zelubabeliyet bipmañ Sealtiel.

Sealtieliyet bipmañ Neli.

²⁸ Neliyet bipmañ Meliki.

Melikiyet bipmañ Adi.

Adiyet bipmañ Kosam.

Kosamgat bipmañ Elimadam.

Elimadamgat bipmañ Eili.

²⁹ Eiliyet bipmañ Zosua.

Zosuayet bipmañ Eliezel.

Eliezeliyet bipmañ Zolim.

Zolimgat bipmañ Matat.

Matatgat bipmañ Liwai.

³⁰ Liwaiyet bipmañ Simion.

Simiongat bipmañ Zuda.

Zudayet bipmañ Zosep.

Zosepgat bipmañ Zonam.

Zonamgat bipmañ Eliakim.

³¹ Eliakimgat bipmañ Melea.

Meleayet bipmañ Matata.

Matatayet bipmañ Natan.

Natangat bipmañ Dewit.

³² Dewitgat bipmañ Zesi.

Zesiyet bipmañ Obet.

Obetgat bipmañ Boas.

Boasiyet bipmañ Salimon.

Salimongat bipmañ Nason.

³³ Nasongat bipmañ Aminadap.

Aminadapgat bipmañ Alini.

Aliniyet bipmañ Esilon.

Esilongat bipmañ Peles.

Pelesiyet bipmanj Zuda.
 34 Zudayet bipmanj Zekop.
 Zekopgat bipmanj Aisak.
 Aisakgat bipmanj Abalaam.
 Abalaamgat bipmanj Tela.
 Telayet bipmanj Naol.
 35 Naoliyet bipmanj Seluk.
 Selukgat bipmanj Leu.
 Leuyet bipmanj Pelek.
 Pelekgat bipmanj Abel.
 Abeliyet bipmanj Sela.
 36 Selayet bipmanj Kainan.
 Kainangat bipmanj Alapasat.
 Alapasatgat bipmanj Sem.
 Semgat bipmanj Noa.
 Noayet bipmanj Lemek.
 37 Lemekgat bipmanj Metusela.
 Metuselayet bipmanj Enok.
 Enogat bipmanj Zalet.
 Zaletgat bipmanj Maalalel.
 Maalaleliyet bipmanj Kenan.
 38 Kenangat bipmanj Enos.
 Enosiyet bipmanj Set.
 Setgat bipmanj Adam
 ma Adamgat bipmanj Kawawanj.

Sadañan msat tunjupman Zisasiyet yañan mim ege
 (Matiyu 4:1-11; Mak 1:12-13)

4 Âpme Zisas Emetak Tenjanj keñanen tage keyepm egañ Zodañ tu katipemti mepme Emetak Tenj keyañ Zisas msat tunjupman met zeme ke meti ² msasa 40 ke Zisasiyanj tu meu ninipij mamti egañ tu meuyet penañ gakiwaleletgalen mge.

³ Kegok tapmme msasa 40 delañ zeme Sadañan ek-magen koti yañan m eksâti pigok dunduye, "Geñ Kawawanjat Nemujanj penañ benik beme nanzanj kapi zemanu meu sokbeme ñep nsenik."

⁴ Kegok zeme Zisasiyanj kapigok dunduye, "Kawawanjalen Zet Itnanjanen meluwanj kapigok kukuñanj tazin,
 'Amnanj keñin tu meuyet etanj bemti ku mamayelen. Yek penañ.'"

(Zii Zet 8:3)

⁵ Kegok zeme Sadañan Zisas kalañ teepmanj temanj ñengat dukñan aikmoti msat katanj amobotnanj sambe ekñengalen msat sambe zikat same ekmâpmeñgut

⁶ Zisas kapigok dunduye, "Neñ amobotnanj sambe ekñengalen msat sambe msat katanj tazin ke ma ekñengalen kwitnanj kwitnanj dolakñan sambe ke gâgât gasap. Ekñen kwitnanj kwitnanj sambe kapi nâlen ma neñ an ñen ma an ñen sasâgâti ñep sasap.
⁷ Keyet geñ nâgât pedondomti dundundu mnasenik beme kwitnanj kwitnanj sambe ekdigen ke gâgât gasap."

⁸ Kegok zeme Zisasiyanj zet dopmanj kapigok dunduye, "Kawawanjalen Zet Itnanjanen meluwanj kapigok kukuñanj tazin,

'Kawawanj Amobotnanj etanj pedondom samti dundum sawanik ma ek kwep etanj sisilij mim samti mambanik.'"

(Zii Zet 6:13-14)

⁹ Kegok dundume Sadañan Zisas Zelusalem sesewat mka temanj dukñanen aikti mot peme tapme kapigok dunduye, "Geñ Kawawanjat nemujanj beme kapiyetnan palam towet ¹⁰ enenogat Kawawanjalen Zet Itnanjanen meluwanj ñen kapigok kumpepenanj tazin,
 'Kawawanjanj enseliñan peme kot angalanggame ku walebanik.'

¹¹ Ma ñen ewe kapigok,

'Ekñenanj belinanj gatam topme nanzanj sedi ku anjbe.'"

(Sam 91:11-12)

¹² Kegok zeme Zisasiyanj Sadañ kapigok dunduye, "Yañgut Kawawanjalen Zet Itnanjan meluwanj ñen kapigok tazinegak,
 'Kawawanj Amobotnanj tetimaemaen ku pewanik.'"

(Zii Zet 6:16)

¹³ Sadañ ek yañan kekok m ek m ek mgeyanj yek beme bam yañan m eekgalen nâmti pemege.

Zisasiyanj Kawawanjalen zet zapat dolakñan yañbemti Galili msalen zemsokbeye

¹⁴ Âpme Zisasiyanj Galili msalen gilik zem mepme Emetak Tenjalen winde ekmak tage. Ke kot mame kwizapatnanjanj sakwep palakñan bemti msat ke ma notnanj sokñan tapmeliwen ke mekoge. ¹⁵ Ke mekopme egañ Zuda amgalen sesewat mka isisikñan sambe ke meti am Kawawanjalen zezapat dolakñan diindome ekñenanj zetnanj ke nâmtikñan ma oloñen penañ mti zemsesewabien.

Nasalet mkaengalen am ekñenanj Zisas zetnanjat ku nâmtikñan mbien

¹⁶ Âpme Zisasiyanj Nasalet mkaen mamti semeyeen ke metapme Sabat tagoñgo kan sokbeme sesewat mkaen kan katanj mametan kekokak metati Kawawanjalen zezapat itnanjan maingalen dendañ watapme ¹⁷ sesewat mkaengalen mulup an ñenanj golanj zenze an Aizayayelen papia muñgugunanj meluwanjanmak ke mti same mototi zet ñen kapigok ekti maingje,

¹⁸ "Aizayayanj kapigok zenzenanj,
 'Amobotnanjalen Emetak Tenjanj ekmagen koti egañ ombem neme am tototnanj ekñengat zezapat dolakñan mkawanj bembeyelen koban. Ma am notnanj mka katikñan matalip ekñenanj lala mebep. Ma am zikalin beñanj ekñenanj zikalin ekbep. Ma am notnanj am notnanjanj mtoidewien ekñen ke tirkwatindewe.
¹⁹ Ma egañ Kawawanjanj amñane yomengatnanj indamukulem mimiyeleñ kananj sokbein keyelen zet zapat zemkawanj bewe.'"

(Aizaya 61:1-2)

²⁰ Zet kekok maingje delañ zeme papia ke muñgumti mulup an ke samti egañ zet keyet yañan mkawanj bembeyelen totapme animbi sambe sesewat mkaen tabien ekñenanj zikat gwalalanj ek kwep ekbien.

21 Kegok mme egañ zet yañbemti kapigok diindoye, "Alak zet zapat maiñma nâip keyet penaññ neñmagen sokbem tazin."

22 Kegok zeme ekñenañ nâme penañ beme zetnañgat nâmtikñañ mti tek tek mti nânâñañgat pisem zewien, "Anemba kapi sosok Zosepgat nemuñña wa kapi."

23 Kegok zeme egañ diindoye, "Neñ nâyap in neñ zapat dinosâbip ke amnañ zezapat ke nânâñañ manzeip ke kapigok, 'Geñ dokta benik beme gitañgat nodine weyañindesenik.' Ma in nâgât kegogak zesâbip, 'Geñ Kapaneam mka temanen menok sepem igak igak mbananen ke alak kapi mkandi ñotekñañ mulupdi ke kegogak mmame ekne.'"

24 Kegok zemti egañ tusum zeye, "Golañ zenze an ñen mkañañ ñotekñañ tapme ikñañgalen mañge ekñañ notn notn dolakñañ ku mamimpeip." 25 Ma zet ñen ewe pigogat zema nâit, "Golañ zenze an Ilaiza egañ mañge kan keyet Israeñ msat katañ nup kan tuk ma eyoñga 6 kegok mtete temañ tapme msat katañ meuyet kamber sokbeye. Ke penañ kan keyet Israeñ msalen imbi kwambet sambe mambien. In ma neñ nânup. 26 Kawawañ egañ golañ zenze an Ilaiza imbi kwambet Israeñ msalen mambien ekñen indamukulem mimiyelen ku zempeme mege. Yek penañ. Egañ ek Israeñ mañgeen ku sokbemberñañ mka kwitnañ Salepat Saidon msalen imbi kwambet ñenmagen zempeme mukulem mpepeyelen mege. 27 Âpme naman golañ zenze an ñen kwitnañ Elisayañ mañgeen kan keyet Israeñ msalen am lingit katikñañinmak sambe penañ mambien yañgut egañ ekñenmagatnañ ñen mukulem mme dolakñañ ku beye. An kwitnañ Naeman ek Zuda mañgeen ku sokbemberñañ ek Silia msalengatnañ mukulem mpeme ek etañ lingitnañ ñeluye."

28 Zisasiyañ kegok diindome am sesewat mka keñañ tabien ekñañ zet keyet nâmti ñenzinziñ penañ mbi- en. 29 Kegok sokbeme ekñañ wati Zisas âtâpe âtâpem toti Nasalet mka ñande ganzenan met pewien. Ma ekñengalen mka ñande ke kalañ temañ keyet dukñañ matatan. Keyepmti ekñañ mandamti kalañ kandañaset moti ekñañ Zisas ñandañan âtâpeme towesât mbien 30 yañgut egañ ekñengat tunjuwinaset mege.

Zisasiyañ we bekañañ an ñengat keñañgatnañ zem- peme mege

31 Âpme Zisasiyañ ke toti met Galili msalen mka temañ kwitnañ Kapaneam ke patañ zemti Sabat tagoñgo kanen zezapat dolakñañ am ekñen kemagen zemzikat indaye. 32 Egañ zetnañ winderñañmak zeye keyepm amnañ egañ zezapat diindoye ke nâmti nâmtemtem mbien.

33 Âpme sesewat mka keyet keñañ an ñen we bekañañmagañ keyak tapmañge. 34 Yañ we bekañañ keyañ Zisas ekiñgati omba penañ kwizet kumti zeye, "Eii! Zisas Nasalet mkaengatnañ, geñ nin- mak mulup msâpmnik ke nin nânup. Geñ nin

ndawaleletgalen nâmti kodik, ma? Geñ an kwi ke neñ ñep nâmâtâlap. Geñ Kawawañgalen Nemuñña Terñ pe- nañ."

35 Kegok zeme Zisasiyañ we bekañañ keyet pigok zeye, "Buzak tati an keñañgatnañ kwati met." Kegok zeme we bekañañ an keyet keñañgatnañ kwaweti am ekñengat zikalinan an ke mme tokutum peweme egañ ku waletpeye.

36 Kegok sokbeme an imbi sambeyañ ke ekti nâmtemtem mti ilinak kapigok zemâbien, "Kae, egañ zet winderñañberñ penañ tazein. Ke ek an kwizapatnañ- mak ma winderñañmakgapm zet zeme we bekañañan am keñañgatnañ wati mamepmâlip." 37 Âpme amnañ Zisasiyet zezapat ma menok mamanamañ mkwage keyañ Galili msalen mka ñande igak igak sokñañ ma berñan ke zapatnañan mekopme delañ zemâge.

Zisasiyañ Saimongat tatnañ imbi ma am notnañ weyañindeye

38 Âpme Zisas sesewat mkaengatnañ toti Saimon- galen mkaen mowege. Kan keyet Saimongat tatnañ imbi zawat sek kip temañ mti tawemañgeyañ egat yayañ mti Zisasiyet pigok yañkwesiwien, "Geñ imbi kapi ñep mukulem mpesenik ma yek?" 39 Kegok zeme Zisasiyañ imbi weñgeen mka keyet keñañ meti mundum imbiyañ tawemañgeen ganzenan dendañ tati kusum toti sekñañ kipmañ ke atam nâmti zawat sek kikip ke zempeme egañ keyegak wawatnak ekñen- gat tu meu weyeyañ mulup mge.

40 Kegok mti tatnepeme kasup towesâgât mme Sabat tagoñgo kan delañ zeme am sambeyañ noline zawat kwitnañ igak igakmak indatimti Zisasmagen kopme betnañ ilizuzut am kwep kwep sekñañan beme ñep bewien. 41 Kegok mme we bekañañan am keñañ- ngatnañ kwati kwizet ñagak omba penañ mti zewien, "Geñ Kawawañgat Nemuñña penañ!"

Ekñañ Zisasiyet yañña Kilais nâmbien keyepmti egañ ekñen zemkulumindemti, "Buzak talit," zemind- eye.

42 Âpme msat msame egañ toti msat tunjupman butnañ ñen met dundundu mulup mti tapmañge. Âpme am ekñañ Zisas timat meti met aikti ekñen- mak mamayet añañgalanbien. 43 Ekñañ kegok mme egañ pigok diindoye, "Neñ mka temañ katañ meti Kawawañgalen zemâtâtât katnanen mama keyet zet zapatnañ diindondoyelen Kawawañan zemneñañ- gapmti ñep ku tasap."

44 Kegok zemti Zudia msat keyelen sesewat mkaen meti Kawawañgalen zezapat dolakñañ mandiin- dometan.

Zisasiyañ mulup nemañane yañbemti tiye (Zân 21:6-8)

5 Âpme kasup ñengat Zisas egañ Genesalet tund- ua I ganzenan gambibigen tati Kawawañgalen zezapat dolakñañ tazeme keyegak animbi sambeyañ

nânâyelen kot nenan n'en âtâpem âtâpem mti kot bebulunji zetnañ ke nâwien. ² Ma gambibik palen ke wañga zut kekok tapme añgala titi an ekñenan wañganinangatan toti met elengolañ temañ añgalayelen ke tazulutmambien. ³ Kogok tapmme Zisasiyañ wañga nengat dukñañ mowege ke toñañ kwitnañ Saimon. Ke motati egañ Saimongañ zeme wañganangame tundra palen mepme egañ ke totati Kawawañgalen zezapat dolakñañ animbi zemzikat indaye.

⁴ Diindomâpme delañ zeme Saimon egat zeye, "Nin nsakwep tundra sutnatemanen imbenanen meti in elengolañ temañ peme topme añgala notnañ tiseip."

⁵ Kegok zeme Saimonañ kapigok dunduye, "An zikat indanda, nin mulup temañ tambu tetak kapi elengolañ penañgut añgala n'en ku tin. Yañgut geñ zenikgapmti ewe mepemti eksâpminup." ⁶ Kegok zemti ilinsakwep meti Saimongalen mulup anñaneyañ elengolañ temañ peme towepme añgala igagen penañ keyet keñañ atame nukñañgat penañ mti elengolañ tekñañ etisâgât penañ mge. ⁷ Kegok mti mandam alewienañ ku kwapme noline wañga n'en mambien ekñengat kwizet kumti bepelep mme kot indamukulem mindemti añgala wañga zut keyet keñañ time topme ilizuzut gak zemkwapme wañga tundra keñañ towesâgât mbun.

⁸ Kegok mti Saimonañ añgala mañge temañ tiwien ke ekti ikñañ ma an notnañ ekñenan ke ektemtem penañ mbien. Kegok sokbeme Saimon Pitayañ ke ekti Zisasiyet kandañan met pedondom samti zeye, "Amobotnañ, neñ a yomton keyet geñ nemti met!"

¹⁰ Ma Saimonmak mulup an notnane mamtemienan kwilit Zems ma Zân Zebedyet nemulatnenet egelañ koekti ektemtem kekokak mbun. Mme Zisasiyañ Saimon kapigok dunduye, "Geñ ku kiñgat! Geñ añgala titiyañ bam Kawawañgalen zezapat dolakñañ am titi mambanik." ¹¹ Kegok zeme ekñenan wañga mandame gambibik palen keñañ mowepme kwitnañ kwitnañ sambenin bamkumpemti Zisasmak tusumti mebien.

Zisasiyañ an n'en liñgit satnañmak weyañpeye

(Matiyu 8:2-4; Mak 1:40-44)

¹² Âpme Zisas ek maneti mka n'en met mame an n'en liñgit satnañmak tapmañgeyañ Zisas ekti kot kandañan pedondom samti weyañpeyeyelen otnâmti keñañ sume kapigok zeye, "Amobotnañ, weyañne. Geñ nâgât sekñ mmane n'ep bembeyelen nânik beme n'ep weyañnesenik!" ¹³ Kegok zeme Zisasiyañ betnañ sekñanen timekti zeye, "Nâmgeyapgapm sekdi n'ep bak!" Zeme keyegak sekñañ liñgit sambe n'eluye.

¹⁴ Kegok mpemti Zisasiyañ zemkulumpemti kapigok dunduye, "Nânik, geñ zet zapat kapi am n'engat ku zemanen nâmbep. Geñ belak esemten met sâpe sâpe bumbu anmagen meti sekdi met zikat samane wilingisem. Ma Mosesiyañ eweñañ zeyenok sâpe sâpe bumane am sambeyañ nâme gâlen liñgit satnañ n'ep bein ke zewep."

¹⁵ Âpme an n'ep beye keyet buñam zapalañ sakwep penañ mekopme animbi sambeyañ Kawawañgalen

zezapat dolakñañ Zisasiyañ zeme nânâyelen kobien ma am zawalinmak sambe Zisas egañ weyañjindendeyelen kopme maweyañindemtan. ¹⁶ Kogok mmambe Zisasiyañ mene mene dundunduyelen msat tunğupman metati mandundumtan.

Zisasiyañ an wesin n'en weyañpeye

(Matiyu 9:2-8; Mak 2:1-12)

¹⁷ Âpme kasup n'engat Zisasiyañ am Kawawañgalen zapat dolakñañ tadiindo mañgeen Palisi an ma zii zet zikat indanda an notnañ ekñenan kekokak keñañ ke koti tabien. An ekñen ke Galili ma Zudia msalen ma Zelusalem mka temañ keyetnañ kopmâbien. Tapmme am zawalinmak weyañjindendeyelen Amobotnañ Kawawañgalen winde Zisas ekmak tasaye. ¹⁸ Âpme an notnañ wesin n'en lueen lue mti koti mka Zisas tapmañgeen pum moti Zisasiyet kandañan bembeyelen moolatbien. ¹⁹ Am sambeyañ mka keñañgatnañ bemisik peme sekekegen kot kindiñ zeye keyepm ekñenañ mowewegalen set ku sokbeye. Mme beme pumti mka n'okñañ moweti mka n'okñañ butnañ asekti lueñañ melesin âlâlân peme am sambeyet tunğuwinan Zisasiyet kandañan totage.

²⁰ Ekñenan nâmkinpewienan Zisasiyañ an wesin weyañpesem nâmbien keyepmti Zisasiyañ nâmkinjpepenin ekti an wesin dunduye, "Notn, gâlen yomdi katikpeyap."

²¹ Kegok zeme Palisi an ma zii zet zikat indanda an ekñenan zet ke nâmti keñinan kapigok otnâmbien, "Amgalen yom katikpepe mulup ke Kawawañgalen etañ. Âpme an kapi ikñañgat nâme kwileki penañ ben?"

²² Ekñenan kekok nâme Zisasiyañ keñinangatañ yañgak ekmâtâti kapigok diindoye, "In kwilekiyet neñ zet zeya ke nâme Kawawañgat mobotnañ mpeyap penañ beme nânâninañ taosolalip?" ²³ Neñ kapigok zeya, 'Notn, gâlen yomdi katikpeyap'. Zet n'ande zeya ke in nâme pepesut bep. Ele, in naman wak bemti egat zet n'ande n'en zesowap kapi in eknâme pepesut ku besem. Kawawañgalen winde neñmagen tatnain keyepm neñ zet n'ande n'en ma n'en zewak beme penañgak sokbenak. ²⁴ Neñ Angat Nemunañ am msalen yom katikpeyeyelen Bim Kawawañgalen winde nayeyepmti neñ yom n'ep katikpeyap. Keyet yañgak ekmâtâlit." Kegok zemti an wesin ke kapigok dunduye, "Neñ gâgât zeyap, geñ wati luendi gapumti mkandan met!"

²⁵ Zeme keyegak ekñengat zikalinan wati lueñañ tawemañgeen wati gapumti mkañan mesâti mepmambe selenak tapmeti Kawawañgat sesewatsaye.

²⁶ Mme am sambeyañ ke ekti nâmtemtem temañ mti kiñgagatmak tati Kawawañ sesewatpemtin ilinak zenâ zenâ mti kapigok zewien, "Alak kapi menok sepem mamanamañ igak igak sokbeme zikatnañ ekñup."

Zisasiyan Liwai ekmak tusumti mamayelen zeme koge
(Matiyu 9:9-17; Mak 2:13-22)

²⁷ Âpme Zisasmak nembraane ekñenan mka teman tapmambien ke katipesâgât mti takis titi an kwitnañ Liwai ek mânep titi mkañan totapme meekti Zisasiyan ek kapigok dunduye, "Geñ koti nâlen mangeen tusumane metne." ²⁸ Kegok dundume Liwai ek wati kwitnañ kwitnañ weyañ bepemti Zisasiyelen mangeen tusume mebien.

²⁹ Meti Liwaiyelen mkaen moti egañ Zisasiyet nâmti tu meu teman bume mânep takis titi an sambe ma an notnañ kegogak mototati tu meu ilinsakwep nimbien. An ekñen meu ilinsakwep Liwaimak kobien ekñen ke an yomtoñ. ³⁰ Tatnime Palisi an ma ilinañgalen zii zet zikat indanda an ekñenan ke eknâme bekanan penan beme Zisasiyet nembraane ekñenmagen meti kapigok indayanñkwesiwien, "In kwilekiyet am yomtoñ ma an mânep takis butnañ kambu matip ekñenmak meu tatnimo?"

³¹ Kegok indayanñkwesime Zisasiyan nâmti kapigok diindoye, "Am zawatpiñ maip ekñenan doktamagen ku mamelip. Yek penan. Am zawalinmagañ mamelip.

³² Ma neñ am teñ maip ekñen indamukulem mimiyelelen ku toban yek; am yomtoñ indamukulem mima yomengatan keñ gilik zenze aikgalen nâmti msalen kapi toban."

Am ekñenan Zisasmagen koti tu meu zemkulumppeyelen set keyet zet zewien

³³ Âpme Zisas zet kegok zeme am notnañ ekñenan egat kapigok zewien, "Zângalen nempa ekñenan msasa sambenik tu meu zemkulumpemti dundundu mulup mamip ma Palisi an ekñengalenañ kegogak mamiwanñgut gâlen nempa ekñenan tu meu ku zemkulumpemti dundundu mulup ku mamip."

³⁴ Kegok zeme Zisasiyan bemzenze zet ñen ikranggat palen bam sokbewe keyelen bemzeye, "An ñenan imbiñan wasât mti notnanemak tapme ekñenan tu meu zemkulumpemti; olojen penan tati tu meu nimwianñi tatnepemengut ³⁵ an imbi wasâgât mge ek kasañane ekñenan koti manda mepme kan keyet notnaneñan keñ sindem palen ma tu meu zemkulumpemti tabep."

³⁶ Zisasiyan bemzenze zut zesâpm kapi yañan kwep e kapigok. Set itnanañmak ikranggalen zet zapat alaknañmak pepem ñep ku tabuk keyelen bemzenze kapi bem zeye, "Mka tokan tunggupmanen etimbembenan selik alaknañ antimti ku weyañ bek. Weyanñsât tapmnepmane egañ bululuñ zemtobodak. Keyepmti alaknañ etanañ mpemane dolaknañ kaliñan tadak keboñ. ³⁷ Ma am ñenan siñgapon sâñsân busât selik telepman pewewenñgat ku bunak. Bunak beme seligañ sakwep epeeme sâñsânñan mulatnak. Keyepmti selik alaknanen buwek beme egañ epeepiñ; dolaknañ zinañ! ³⁹ Âpme am notnanañ mama mimi itnanañ keyet nâme dolaknañ beme mâti mama mimi alaknañ neñmagengatan kapiyet nâme pepesut penan mambein

eneyet mama mimi alaknañ neñmagengatan tiknañmak ke ekñenan ñen ku tiwien."

Sabat tagoñgo kangalen zet
(Matiyu 12:1-8; Mak 2:23-28)

6 Âpme Sabat tagoñgo kan ñeniyet Zisas ma nembraaneñan set wit mulup tunggupmaset mebetnañ ke moti mebien. Mepmambe nembraane ekñenan meuyet mti wit katnañ kwep kwep timti belan enzañme wit seknañ toweme penanañ nimbien. ² Ekñenan kegok tapmepme Palisi an notnañ ekñenan indikti indayanñkwesiwien, "In kwilekiyet Sabat tagoñgo kangat mulup ku mimiyelelen zenzeñan ke tapmip?"

³ Kegok indayanñkwesime Zisasiyan kapigok diindoye, "In Dewit ma anene ekñenan meuyet mti kwitnañ kwitnañ mbien keyet zapatnañ Kawawañgalen Zet Itnanañ tazinen ke in mamañ nâip. ⁴ Ke kapigok, Dewit egañ Kawawañgalen sesewat mka temanen moti nupmamañ Kawawañgat wisikñ bemberan ke sâpe sâpe bumbu an egañ msame ikran ma nembraane nupmamañ ke nimbien. Ke zii zelen tazinen sâpe sâpe bumbu an ekñenan etan niniyelelen zenzeñan. Am notnanañ ke ku niniyelelen zii zelen zemâtâtpepenan. Dewit egañ zii zet angoñsoye keyanñgut egañ mge keyet bekanan ku manzeip." ⁵ Kegok zemti zet kapigok zemdelañ zeye, "Angat Nemuñan neñ Sabat tagoñgo kangalen Amobotnañ talap."

Zisasiyan an betnañ seleuñan weyañpeye
(Matiyu 12:9-14; Mak 3:1-6)

⁶ Âpme Sabat tagoñgo kan ñeniyet Zisasiyan Kawawañgalen sesewat mka isiknañ moti Kawawañgalen Zet Zapat Dolaknañ Penan am zemzikat inda mme an ñen betnañ penaset seleuñan ke motapmange. ⁷ Ma keyegak zii zet zikat indanda an ma Palisi an notnañ ekñenan Zisasiyan am Sabat tagoñgo kangat weyañindeme ekti zelen pepeyelen damuñ motapmambien. ⁸ Ekñenan kegok otnâwien yanñgut Zisasiyan ekñengat nânânñin ekmâtâti an betnañ seleuñan keyet kapigok dunduye, "Geñ wati neñmagen pien sosok kotat." Kegok zeme nânânñak wati ekmagen mege.

⁹ Ke mepme Zisasiyan am sambe kapigok diindoye, "Neñ indayanñkwesima in zigok nâip? Keyet dopman zeme nâmbi. Ningalen zii zelañ zigok zein? Sabat tagoñgo kanen kwitnañ kwitnañ dolaknañ mimiyelelen ma kwitnañ kwitnañ bekanan mimiyelelen zein? Am weyañindendeyelen ma am waletindendeyelen zein?"

¹⁰ Zisasiyan kegok indayanñkwesimti am meindik koindik mti an tageen ke kapigok dunduye, "Bedi weyañ mututut!" Zeme keyegak an keyan betnañ mututume dolaknañ beye.

¹¹ Kegok sokbeme ekñenan menok ke ekti keñinan kasañan sokbeme Zisas e ma e msasayelen zet zenâ zenâ msâgât zewien.

Zisasiyan mulup nembraane 12 ombemindeye

(Matiyu 10:2-4; Mak 3:13-19)

¹² Âpme kan keyet Zisasiyan kalañan dundundu mulup msât moweti tambu teepmañ Kawawangat dundum samti tapme msat msaye. ¹³ Msat msame egañ nembraane mâpmamtemien zeme ekmagen kopme indaondak indemti ekñenmagengatnañ 12 kekok ombemindeyeen Zet Zapat Dolakñañ Penañ zemkawañ bembeyelen an ombemindemti indemebe-galen ombemindeye. ¹⁴ An ekñen keyet kwilin kapigok:

Saimon, kwitnañ ñen kekokak Pita Zisasiyan kuye,
 ma datnañ Endulu
 ma Zems
 ma Zân
 ma Pilip
 ma Batolomiyu
 ma Matiyo ^I
 ma Tomas
 ma Zems Alapeasiyet nemuñan
 ma Saimon amnañ kwitnañ ñen Zelot makumtemien,
 ma Zuda Zemsiyet nemuñan
 ma Zudas, Iskaliot mka temangatnañ. Egañ bamgat Zisas kasa ekñengat belinan bewe.

Zisasiyan am zezapat dolakñañ zemzikat indaye ma am zawalinmak weyañindeye

¹⁷ Âpme egañ nembraane 12 indatimti kalañangatan-nañ msat doweran toti dapmelanğenane sambe indaige ma am sambeyañ kekokak ekmagen ondekbi-en. Am sambe ekñen ke Zudia msalengatnañ ma Zelusalem mka temangatnañ ma Taia ma Saidon mka temañ zut nembu ganzenangatnañ. ¹⁸ Ekñenañ kot zezapat dolakñañ nânâyelen ma am zawalinmak weyañindendeyelen indatim kobien. Ma am we bekanañañ waletindenderañ kekokak kopme ekñen sambe ke weyañindeye. ¹⁹ Kekok sokbeme am sambeyañ ek timekti dolakñañ bembeyelen nâmti winderañ mbien. Enenogat timekbien ekñenmagen winderañañ mepm eknenañ dolakñañ bemâbien.

Oloñen ma kembengalen zet

(Matiyu 5:3-12)

²⁰ Âpme Zisasiyan nembraane ekñenmagen zikat indikti zet kapigok diindoye, "In yominangat nâme kem-berñ mambein ma keñ sekñin mtoti mamaip beme in kululuñgat zapat ombemindewan keyepm oloñen temañ inmagen sokbein.

²¹ Ma in mama mimi teñ Kawawañañ indandayet winderañ mamip in oloñen temañ palen talip. Eneyet Kawawañañ keñinan nâip keyet katarñ mimindame oloñen palen tabep. Ma in yominangat keñinan ma-sumsaip in oloñen temañ mamip. Keyet in Kawawañañ yomin katipeme keñin oloñen penañ bewe.

^I Kwitnañ ñen Liwai, an takis titi mamtan (Luk 5:27-29).

²² In Angat Nemuñañ neñmak mamaip keyepm am-nañ wisat nâmindemti ingat tikñañ ku nâmti zet bekanañ diindomti ingat am bekanañ manzeip keyangut oloñen temañañ inmak taindain. ²³ In maneti nukñañ keyañ inmagen sokbeme in keñ oloñen penañ mti pala motobep. Enenogat tosanin temañ kululuñen gwaen motiwep. Wa ke in etañ yek; golañ zenze an eweñañ tipman baen mamkwabien ekñen am ingat wisat mimindewep ekñengat yeñ-sokñineyañ sisipeñpeñ sepem kekokak mimindamk-wabien.

²⁴ Wakae, in alak mânep milawalin temañmak talip in msat kapiyelen zapat etañ. Inmagen sindem omba penañ tiwep! ²⁵ Wakae, inmagen sindem omba penañ tiwep. Enenogat in mama mimi dolakñañ mâbâgalen ku nâwiengapm in kemak walebep. Ñen ewe kapi in yominangat keñinañ ku masuip in Kawawañañ yomin ku katipeme keñinañ bekanañ penañ bewe. ²⁶ Wakae, sindem omba penañ tiwep. Amnañ ingat yañin bekanañ ke ku nâmtâti keyepm ingat, 'An dolakñañ,' manzeip. Sakam kekokak am ekñengat yeñ-sokñineyañ itnañañ golañ zenze an dâsuki ekñengat zewienok.

Kasanneyet gogot mbanup

²⁷ Âpme neñ ingat ilinsakwep zema nâit: In kasañ-nangatañ gogot mti am ingat wisat mamip ekñengat pembenañ mimindawep. ²⁸ In amnañ saik kumindeip ekñengat zet dolakñañ zewep. Ma am ingat bekanañ mbep ekñengat Kawawangat dundum same yomin katipewe. ²⁹ Ma am ñenañ neñgumdi nembet omba taime geñ pemane nembet kekokak taiwe. Ma am ñe-nañ tâgâyelen melakandu sekdanen gulum mme melakandu tipmangatnañ pemane kekokak gulum mbe. ³⁰ Ma an ñenañ olati kwitnañ ñengat wekumgame nâmtalati sawanik. Ma am ñenañ gâlen kwitnañ ñen mme zemane gilik zem gangayet zet katikñañ ku zewanik. ³¹ Amnañ geñ mğangayelen manânik sepem kekokak geñ kukñañgat mimin-dawanik.

³² Âpme in am ingat gogot mamip ekñengat etañ mbep beme Kawawañañ in dopmañ dolakñañ ku indawe. Am yomtoñ ekñenañ kekokak gogot dopdop mamip. ³³ Ma in notn notn am mimiñañmak etañ mme ekñenañ kekokak mamimindaip beme ke Kawawañañ in dopmañ pembenañ ku mimindawe. Enenogat am yomtoñ ekñenañ kekokak mamip. ³⁴ Ma am ñenañ kwitnañ kwitnañgat olalat penañ mti not-nañgat zeme mânep sain beme notnañ mânep sain keyañ, 'Mânepmañ dopmañ nain ma yek,' keyet webe webe penañ mimipiñ. Am yomtoñ ekñenañ kogogak dopmañ sam dopmañ sam mamip. Keyet ñenañ webe webe mbe beme Kawawañañ dopmañ pembenañ ku sawe. ³⁵ Yangut in kasañnangatañ gogot mimindemti dolakñañ mimindewep ma mânep indamti dopmañ titiyelen webe webe ku mbep beme in tosa pembenañ tiwep ma amnañ ingat 'Amobotnañ Kawawangat Nembraane,' zewep. Kawawañañ an keñ katik ma an

bekanañ ekñen keboñ maindamukulem min. ³⁶ Ma Biwin Kawawañan ingat kemberj mam keyepm in am sambeyet sepem kegogak kemberj manâmindemambep.

In am ñen zem kukupin

³⁷ In am ñen sakwep penañ ku manâmbemindemambep. Am zemindowep beme Kawawañan in zemindowe. Ma in am notnañ yomin katipewep sepem kegogak Kawawañan ingat yomin katipewe. ³⁸ Ma in am taolet mimindame Kawawañan in kegogak taolet mimindawe. Egan in indawe ke elendanen meu sambeyan gak zeme eleyan etim totogalen mnak bemzenze zet keboñgat sepem indawe. Âpme in kwitnañ kwitnañ sepem zigok amgat mbep Kawawañan sepem amgat sawanik kegok gawe.”

³⁹ Kegok zemdelan zemti Zisasiyan bemzenze zet kapigok diindoye, “An zikat berj ñenañ notnañ zikat berjan ñen ñep ku betnamti mebuk. Egelañ kegok mbuk beme ilizuzut enzuñan toidonak. ⁴⁰ Ma nembayan an zikat indandañan sebem pepeyelen ku tazin yek. Nemba keyañ kwitnañ kwitnañ nâmâtâti an zikat indandayet katan beme mandelan zein.

⁴¹ Âpme geñ kwilekiyet nodanğalen kakalak isikñan zikatnan tazin ke ekniganğut gitanğalen zikadan tep pañan temañ tazin ke ku nâmâtâtnik? ⁴² Ma naman tep pañan temañ gitanğalen zikadan tapmerğut nânâpiñ geñ zigoset nodanğat kapigok zempemane ñep bewe, ‘Notn, nâmane zikadan kakalak isikñan tazin ke timgewi.’ An nambalamdi zut, geñ ñenañ gitanğalen tep pañan temañ ke mpemti zikadan weyan ekmâtâtiñgut nodanğalen kakalak ke timpewanik.

Tep katnañan tepgat yanñan mamsokbein

⁴³ Âpme tep dolakñanñan penañan bekanañ ku maelikzin ma tep wesinñan penañan pembedañ ku elikdak. ⁴⁴ Ma amnañ tepgat yanñan eegalen penañanñan manzem sokbein. Ma an ñenañ sanğanerñanen sindip katnañ ku mâtâtnak. Ma sepem kegogak sâkâyan meyawak ku eliknak. Yek penañ. ⁴⁵ Am ñen dolakñan keñan dolakñan egañ mama mimiñan pembedañ mkawañ benak. Ma an ñen bekanañ egañ mama mimiñan bekanañ mkawañ benak. An keñanen kwitnañ kwitnañ gak ze matazin keyañ zet dembusekñanen masokbein.

An zulañ mkanjit walabungat bemzenze zetmak keyet yanñan

(Matiyu 7:24-27)

⁴⁶ Kulekiyet nâgât, ‘Amobotnañ,’ zemnamti zet manzeyap ke ku manğawepuip? ⁴⁷ An ñen neñmagen koti zetn nâmti gawepun ek an sepem ziboñ ke neñ am ke ñep mkawañ besâwap kapigok mbe. ⁴⁸ Ek ke an ñenañ mka walage keyet katan bein. An ek keyañ tepum msalen teepmañ walapme towepme nanzañan tepum ganzenan time towepme gwatnañ mpeme kaliñan bemti tage. Mti mka walapme delan zeme map

tâgâ temañ kwageen tunğwam kwati tuyañ mka kumaleme gwengweñ penañ kumti tage. Enenogat tepumañan msat imbeñan penañ towepme nanzañan ganzenan gwatnañ mge kogogapm katikñan tage. ⁴⁹ Yanğut an ñenañ zetn nâmti ku gawepuwe ek an ñen mka winderjepiñ keboñ tepumañ imbeñan ku toge ma nanzañan tepum ganzenan ku gwatnañ mp-eye. Keyepmti tunğwam kwageen tuyañ mkanñan kume tepumañ bik zemti mka tu palen kutume walelet temañ aikge. An nâgât manâmkijpeinen an mka katikñan walage keboñ. Ma nâgât ku nâmkijpeinen an mkanñan tuwat tuwat walage keboñ.”

Zisasiyan Loma kasa kuku ñenañin angat mulup anañ zawatnañ mme alik beye

(Matiyu 8:5-13)

⁷ Âpme Zisasiyan zet zapat ke am diindome delan zeme Kapaneam mka teman koge. ² Ke koti tapme Loma mka temañgalen kasa kuku an ñenañ be-mberjanğalen mulup nembayan nâmतिकñan penañ mamtan keyañ zawat nukñan mti gakikiyelen bududuk tage. ³ Kegok sokbeme kasa kuku an ñenañ keyañ Zisasiyet zet zapat nâmti egañ Zuda sesewat mka temañgalen an damuñ indeme Zisasiyet zenânâyelen mebien egañ ñep koti mulup nemba weyanpepeyelen zeye. ⁴ Kegok zemindeme ekñenañ Zisasmagen koti egat zebabak zet giñgiñ mti zewien, “An ke gâlen mulup mamingat mukulem mpesenik. ⁵ Egañ ningalen aminne gogot penañ mamimindein ma egañ ikñan mânep beme ningalen sesewat mka walatndewien.”

⁶ Kegok dundume nâmti ekñenmak meti mkanñanen sokñan kwapme kasa kuku an ñenañ egañ an notnañne zet kapigok zemti zemindeme Zisasmagen meti zewien, “Amobotnañ, an ñenañnañ zet kapigok zep, ‘Geñ kapi tati nâlen mkaen set kokogalen mulup ewe ku msenik.’ Neñ an gâgât kandan talap geñ nâlen mkaen ñep ku kokogalen. ⁷ Ma kegogak neñ nâyawen gâgât zikadan neñ ñep ku kokogalen geñ amobotnañ penañ keyepmti geñ belak zet etañ zemane nâlen mulup an alik besem. ⁸ Neñ kegogak kasa kuku an ñenañ notnañgalen kandan tati mulupm mamiyap ma kegogak neñ kasa kuku annemak ekñenañ nâgât kandan matalip. Neñ ann ñengat, ‘Met,’ zema mamezin ma ñengat, ‘Kot,’ zema makozin ma mulup nemban ñen egat, ‘Mulup mi,’ zema zetn gawepumti mamm. Keyepm neñ nâyawen geñ kapi tati zedi etañ zemane nâlen mulup annañ alik besem.”

⁹ Kegok zeme Zisasiyan zet ke nâme nâmtemtemñanmak beme gilik zem am notnañ baman kobien ekñen indikti diindoye, “Neñ zema nâit, neñ Isael aminne inmagatnañ nâmkijpepe temañ keboñ ñen ku aikban!”

¹⁰ Kegok zeme amñane ekñenañ gilik zemti mkaen moti ekme mulup nembayan alik bem totage.

Zisasiyan imbi kwambet nengat nemunaj mme gakikiengatnan wage

11 Âpme kasup ngen Zisasiyan mka teman ngen kwitnan Nain ke mepme nembajane ma am sambe ekmak mebien. 12 Ke meti egan mka temangalen setokwakwalen kwapme am notnan an gakikiyan lueen pumti setokwakwalengatnan kwati sumen mesâgât mebien. An gakikiyan ke imbi kwambet nengat nemunaj kwep etan keyan gakime am sambe mka teman keyetnan ekmak mebien. 13 Ke takopme Amobotnan egan egeen kenayan imbi kwambet keyet kember penan mti kapigok dunduye, "We, imbi, gej susupin." 14 Kegok zemti met an gakikiyan galen lue atame an tapummepmambien eknenan kot ter pemti msalen an gakikiyan tobewien. Tobeme Zisasiyan kapigok zeye, "An zomolim, gej wat!" 15 Kegok zeme gakikiyan wati yanbemti zet zeme Zisasiyan betnanen betnamti mamaj saye.

16 Kegok sokbeme am eknenan ke ek kingati Kawawangat zemesesawatpemti kapigok zewien, "Golan zenze an teman tungupman kapi sokbein ma Kawawan ek amjane indamukulem mimindein!"

17 Kegok sokbeme keyet zapatnanan Zudia msalen palakan beye ma msat notnanan kegogak nâme delan zemâge.

Zisasiyan Zân tu zulutindende nembajaneyet zet zeye (Matiyu 11:2-19)

18 Âpme Zân mka katikan tapme nembajaneyan ekmagen koti Zisasiyan kwitnan kwitnan mge keyet zapatnan msawien. 19 Ma egan nembajane zut Zisasmagen mebegalen zemideye. Kegok zemti diidome, "Amobotnanmagen egat zenânâyelen meseluwen kapigok yan kwesiselup, 'An kokogalen Zânan zeyeen ke gej kapi ma ngen?' Meti kegok yan kwesiselup."

20 Kegok zemideme egelan Zisasmagen kobunen kapigok yan kwesiwun, "Zân tu zulutindende an egan gâgât gayan kwesi nânâyelen ndeme kolup, 'An kokogalen egan zeyeen gej kapi ma ngen?'"

21 Yan kwesimalu yegak Zisasiyan kan keyegak am zawat sepem igak igak weyan indeye ma we bekanan mâtindeye ma zikalin bejan zikalin mme ekbien.

22 Kegok tapmme an egelan koti yan kwesimalut kapigok diidoeye, "It kwitnan kwitnan eknâmâtâlut keyet met Zângat zezapat msamti kapigok dunduselup: 'Zikalin bejanan zikat taegip, selin wesin ma selin tapmaip ma am lingit satnanmak mma lingilin taknelun ma wakrin kekekanan mma zet tatnâip ma gakikiyan mma wati tapmaip ma an tototnanmagen zet zapatn dolakan eknenmagen timepme tatnâip. 23 Ma am nenan nâgât ker zut ku min beme egan olon palen tazin.' Kegok met Zân dunduselup!"

24 Kegok zemideme Zângalen nembajane egelan gilik zemti Zân magen mepmalut Zisas egan am sambe tabien eknen Zângat kapigok diidoeye, "In ewenan Zân magen betut sinanok tâgâyan kumbume mebe kokot tapme msat tungupman eksât mebien? Yek. Zân

ek winderpejin kebon yek. 25 Ma in msat tungupman an ngen kâlâpman dolakan tosan teman ke eksâgât mebien? Yek penan. Nâip, an kâlâwin dolakan eknenan amobotnanok mka pembenan etan keyet kenan matalip. 26 In zeme nâmbi, in kwileki eegalen otnâmti mebien? In golan zenze an eegalen mebien? Ke penan, ek golan zenze an sambe mambien sebemendein enenogat ek nâlen set weyenan. 27 Kawawangalen zet zapat itnanan Zângat kapigok zemkawan bebenan,

'Nen zapat zenze an pema koti egan kukanan meti set nenmagen kerin gilik zenzeyelen gâgât weyan be.'

(Malakai 3:1)

Kawawang kekok zeye. 28 Nen ingat zet penan kapi zesowap, Zân tu zulutindende an egan am sambe msat katan sokbemkwabien sebemendein mobotnan penan bein. Yan gut am in nen napmâti tapmaip in Kawawangalen zemâtâtât gat katnan ke in weyan eknâmâtâti nâmkijpeip keyepm Zân sebem pemti nâmâtâlup."

29 Âpme am sambe ma takis mânep titi an eknenan Zângat zetnan nâwien eknenan Kawawangalen ma mimi ter mâpme egan tu zulutindeye. 30 Yan gut Palisi an ma zii zet zikat indanda an eknenan Kawawangalen njotik ku mâti wisat mpewien ma eknenan Zân magen tu ku zulubien.

31 Âpme Zisasiyan pigok zeye, "Nen kwilekinen am alak talip kapiyelen mama mimi jin kebonmak be-mzewi? Eknen pe zibon? 32 Eknen imbi nembajane egan silik kume notnanayan dopman ku mangilik zem kuip. Ma silik kum tasume ku masumpeip. Eknen kebon. 33 Ma Zânan tu meu ninipin mamayelen set mâpme am sambayan Zângat kapigok zewien, 'Ek we bekananmak main!' 34 Ma Angat Nemunan nen koti tu meu ninipin mamayelen set ku mâpma in niki nâgât zet kuku mamip ke kapigok, 'An kapi tu meu teman ma wain tu manin ma mânep takis titi an ma am yomton ekngat nolin!' Kegok manzeip. 35 In nânâjinmak benak beme nigalen yan nit meu ninindaset ma mama mimindaset ekmâtâbiek."

Imbi yomtonan Zisasiyet setnan zulutpeye

36 Âpme Palisi ngen kwitnan Saimon egan Zisasiyan ekmak meu niniyelen zem mandame mkanan moti meu niniyelen munduman totage. 37 Ke motapme mka teman keyetnan imbi yomton nenan Zisas Palisiyelen mkaen tu meu niniyelen molep zeme nâmti wet kelakan sesikan dolakan tosan teman sengewen gak zem tatatan ke mti 38 mot Zisasiyet bamanen setnanen pedondom tati si sume siapmanan toti setnan mme tutulupsek beme njoksinan kaput pemti setnan nukuk mpemti wet kelakan sesikan dolakan setnanen mulapme toge. 39 Imbiyan kekok mme Palisi egan Zisas zem mandame koge egan ke ekti kenayan kapigok otnâye, "Imbi kapi kwitnan kwitnan msain kapi bekanan. An kapi golan zenze an penan benak beme imbi egat setnan taatani keyet yan

ñep ekmâtâdak ma imbi ke imbi yomton penañ ke ñep nânak!”

⁴⁰ Kegok otnâme Zisasiyan kapigok dunduye, “Saimon, neñ zet ñen zema nâmbak.”

Zeme zeye, “An zikat indanda, ñepgat zeman nâmbi.”

⁴¹ Zeme Zisasiyan pigok yanjbemti zeye, “An zut ñenañ mânep an mânepmak egalen ñenañ 5000 kina ma ñenañ 50 kina belak mti bam dopmañ mututuyelen nâmti mbun. ⁴² Ya bam koti mânep dopmañ sasayelen kanañ sokña kopme eget mânepmak ku taidaye. Kegogapm mânep toñañañ egalen mânep mbun keyet ketalasimidaye. Geñ nânigen egetmagengatnañ kwiyan mânep toñañgat nâmtikñañ mpeye?”

⁴³ Kegok yankwesime Saimonañ pigok dunduye, “Neñ nâyawen an mânep temañ mge keyañ keñañen nâmtikñañ penañ mpeye.”

Kegok zeme Zisasiyan kapigok zeye, “Geñ ñep zenik.”

⁴⁴ Kegok zemti imbimagen gilik zemti Saimon kapigok dunduye, “Imbi pedondom tazin kapi ekdik? Neñ gâlen mkaen kwalæen geñ nnañgalen set moti tu setn zululugalen ñen ku nanak. Yanğut imbi egañ siapmañ setn mme tutulupsek beme ñoksinañ kaputnep. ⁴⁵ Geñ nâgât oloñen mti nuknuk ku mnanak yanğ imbi egañ neñ kwatapma keyegak yanjbemti setn nuknuk mpeme tatnup. ⁴⁶ Geñ wet kelakñañmak nâgât ku weyañ benak yanğut imbi egañ wet kelakñañ sesikñañ dolakñañ tosañañ temañ keyañ setnnañ mulapme tolep. ⁴⁷ Neñ diñgoma nâmbak, egañ ke mip ke egañ gogot omba mneñ keyañ mkawañ bep ke yomañ sambe delañ zep. Yanğut am ñenañ nâme yomañ isikñañ bugan Kawawañañ yomañ ke katikpenak manâin beme ekmagen gogot isikñañ bugan tasain.”

⁴⁸ Kegok zemti imbiyet kapigok dunduye, “Yomdi katikpeyap.”

⁴⁹ Kegok zeme am notnañ tu meu ilinsakwep nimti tabien ekñañañ yanjbemti nânâñañañ kapigok ot-nâwien, “Ek kapi am yomin ñep ku katikpeyeyelen. Ek dâsuki tazen.”

⁵⁰ Ekñañañ kegok otnâme Zisasiyan imbi ke pigok dunduye, “Nâmkîñpependañ gapmukulem mme keñdi sewakñañ beme met mamambanik.”

Imbi notnañ Zisasmak mamti mulup mbien

8 Kan keyet palañañ Zisasiyan Galili msalen mka teman ma isikñañ sambe mameti am Zet Zapat Dolakñañ Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnañ mama kanañ bududuk bein ke diindom mege. Ma nembrañane 12 ilinsakwep mamtemien ² ma imbi notnañ kegogak indamât mebien. Imbi ekñañ ke Zisasiyan eweñañ we bekañañmak ma zawalinmak mâtindeye. Ekñañ ke kwilin kapi: Malia ek Makdala mka temangatnañ ekmagen we bekañañ 7 Zisasiyan mâpeye. ³ Ma ñen kwitnañ Zoana apmañ kwitnañ Kusa ek Elotgalen mkayelen an damuñ matatan. Ma imbi ñen kwitnañ Susana ma imbi sambe notnañ mânep milawalin ilinañgalenañ Zisas ma nembrañane indamukulem mbi-en.

Wit katnañ time muluwen mekokogalen bemzenze zet

(Matiyu 13:1-17; Mak 4:1-12)

⁴ Âpme mka temañ ñen mka temañ ñen keyelen am sambe penañ Zisasmagen koondakti tapme indikti egañ bemzenze zet kapigok zeye,

⁵ “An ñenañ wit katnañ muluwen time mekokogalen mege. Meti wit katnañ msalen time mekogeen notnañ selen totem mepme amnañ mekoti selañ dukñañ ime ageyañ ekti onimbien. ⁶ Sepem kegogak wit katnañ notnañ msat memuñañ nanañ keñañ totemepme dukñañañ patañ zem kwageyañgut kasuwañ ekme memuj beye enenogat msat ke nanañ kuluñ kâlân. ⁷ Ma wit katnañ notnañ nusi keñañ totem mege. Keyet dukñañañ patañ zem kwapme nusiyañ mzilime einjeñ simti ku kwage. ⁸ Ma wit katnañ notnañ msat kelakñañmagen toti kwati penañañ sambe penañ sokbeye. Yanğañ kwep kweggat penañañ keñañ katnañ sambe sopmañ kegok elik mâge.” Zisasiyan zet kegok zemdelañ zemti zeye, “An ñen zet nânâyelen tikñañañ tazinañ zet kapi ñep opeimti nâsem.”

⁹ Âpme Zisasiyet nembrañane ekñañañ bemzenze zet keyet yanğañ nânâyelen yankwesime ¹⁰ egañ diindoye, “Kawawañañ in zet enzilim tazin sambe keyet yanğañ ñep nânâyelen nâmpeneñañ enenogat bemzenze zet sambe keyañ Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnañ ma ma kanañ bududuk bein ke mkawañ tabein yanğut am ekñañmagen bemzenze zet etañ bewe, eneyet keñin keyet eyak ku bemindain keyet penañ,

‘Am ñenañ zikat eek ektingut kwitnañ kwitnañ ku maekmâtâlip ma ekñañañ nânâ nâmtiñgulak yanğañ ku nâmâtâbep.’

(Aizaya 6:9)

Sepem golañ zenze an itnañañ ekñañañ zet bam sokbewe zewien kegok.

Zisasiyan bemzenze zet keyet yanğañ zemkawañ beye

(Matiyu 13:18-23; Mak 4:13-20)

¹¹ Bemzenze zet zeya keyet yanğañ kapigok, wit katnañ keyañ Kawawañgalen zetnañ bein. ¹² Ma wit katnañ selen totem mege ke sepemañ am Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ manâip yanğut Sadañañ koti Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ nâwienen ke mme Kawawañgat ku nâmkîñpeyeyelen ma ekmagen keñin ku gilik zenzeyelen masokbein. ¹³ Ma wit katnañ nanañ palen toweñge ke sepemañ am ekñañ keboñañ Zet Zapat Dolakñañ nâmtikñañ mti oloñen palen mmambep yanğut kindiñañ msat keñañ baen penañ ku towege ke am Zet Zapat Dolakñañ keñinanen katikñañ ku tageyepmti nukñañ sambe ma sisipenpen sambeyañ kwabeen nâmkîñpepenin mme towembe. ¹⁴ Ma wit katnañ notnañ tek kukñañmak keñañ toteme mege ke sepemañ am ekñañ Zet Zapat Dolakñañ nâmbewañgulak kwitnañ kwitnañgat yayañ omba penañ mamip ma mânep milawatgat kandañañ mamelip ma segesetgalen kwitnañ kwitnañgat oloñen mti ilinañgat etañ maotnâip. Mama mimiñañ keboñ keyañ nâmkîñpepenin mme ku mkatikñañ beme towembep. ¹⁵ Ma

wit katnañ notnañ msat kelakñañmagen totemege am ekñen keboñañ Zet Zapat Dolakñañ nãmti mkatikñañ bemti mambep. Ma Kawawañgalen zezapat pembeñañ am notnañmagen zemkawañ beme am ekñen keyañ kegogak nãmkijpewep.

Lamgalen bemzenze zet
(Matiyu 5:15-16; Mak 4:21-23; Luk 11:33)

¹⁶ Æpme amnañ lam koñ bemti menzimañ dukñañ ku makwalapenup ma mundum wewe kandañ ku mambepenup. Nin lam koñti munduman tatatanen sosok bempemann tapme am mka keñan matalip mbusatnañ mambemendein. ¹⁷ Nãlen zetn ke lam nemborj keyepmti in nãlen zetn zemkawañ bewep beme nãnã enziliñañ matazin ke ewe ku enzilim tabe ma nãnã kwatam tazin mãtãpeme kawañ bewe.

¹⁸ Keyepmti in weyañ nãmãtãbep enenogat am ñen Kawawañgalen zetnañ nãmti nãmtikñañ mbe beme Kawawañ nãnãñañ ewe tusumti sawe keyepm egañ nãnãñañ sambe penañ tasawe. Ma am ñenañ zetnañ nãmti nãmtikñañ ku mbe beme Kawawañ nãnãñañ isikñañ ekmak tasain ke menzem mbe."

Zisasiyet mam notnaneyañ eksãgãt kobien
(Matiyu 12:46-50; Mak 3:31-35)

¹⁹ Æpme Zisasiyet mam notnane ekñenañ Zisas eksãgãt kobien yañgut am sambeyañ ekmagen kot bembuluñ tabiangapm mamnotnaneyañ kot olati belak ganzenan tabien. ²⁰ Kegok mme an ñenañ indikti Zisas kapigok met dunduye, "Mamnodine ekñenañ giksãgãt koloyañ olati mka tambagumen baen talip."

²¹ Kegok zeme Zisasiyañ nãmti am ekñen kapigok diindoye, "Am Kawawañgalen zet nãmti mañgawepup ekñenañ nãgãt mam notnne beip."

Tãgã temañmak nembu mamañañ Zisasiyet zetnañ gawepuwun
(Matiyu 8:23-27; Mak 4:35-41)

²² Kasup ñengat Zisas ma nembrañane ilinsakwep wañgaen motati egañ kapigok diindoye, "Kame nin tundua kutumti tundua nembet daeset metne." Kegok zemnãmti yañbemti mebien. ²³ Tapmepmambe Zisas melukgapmti wañgaen meluk wenje. Taweme tãgã temañ penañ kwati tundua mamañ temañ kumbume wañga keñan tuyañ towepme waleletgalen mbien. ²⁴ Kegok sokbeme nembrañane ekñenañ met butemti zewien, "An zikat indanda! Tundua keñan towesãt tapmnupgat wat ndaangalañ nde!"

Kegok zeme egañ wati tãgã temañ ma tundua mamañ zemkulumideme egat zetnañ gawepumti tunduayañ titokñepiñ penañ tage ma tãgãyañ diñpeye. ²⁵ Mti ekñengat kapigok diindoye, "In nãmkijpepeñin yek, ma?"

Kegok zeme namba ekñenañ menok ke ekti kiñgati nãmtemtem mti ilinak kapigok zenãwien, "An kapi kwi penañ? Egañ tãgã ma tundua mamañ zeme zetnañ gawepulup!"

Zisasiyañ we bekañañ an keñangatnañ zemindeme bo keñanen towemãbien
(Matiyu 8:28-34; Mak 5:1-20)

²⁶ Æpme ekñenañ ke metneti met tundua kutumti Galili msat tundua nembet met Gadala msalen am ekñenmagen met patañ zewien. ²⁷ Ke meti Zisasiyañ keñan mowepme mka keyetnañ an ñen we bekañañ sambemak keyañ koti Zisas aikge. Egañ talak kwisiñ mamkwage ma mkaen ku mawemtan, egañ am sumen kileñ kileñ mamamtan. We bekañañ an ke kan sambe ek damuñ mme amnañ setnañmak betnañmak senañ zampeme mitim yaloñti msat tuñgupman makunzuñ metan enenogat we bekañañañ winde same ke mamtan. Æpme we bekañañ an keyet keñañ tabienañ Zisas ekti ekñenañ egat kwizet ñakñak temañ kumti an ke msalen mkutum peme Zisasiyet kandañan pedondom samti zet omba kapigok zenzeyet zeme zeye, "Zisas geñ Kawawañ Temañgalen Nemuñañ penañ, geñ ninmagen mulup msãpmnik ke nin ñep nãnup keyepm nin gãgãt gawekunup keyet geñ nin sindem temañ ndandapiñ."

Zeme Zisasiyañ we bekañañ an ke keyet keñan tageangatañ yañañ nãsãti an ke yañkwesiye, "Geñ kwidi kwi?"

Yañkwesime zeye, "Neñ kwitn Sambe Sopmañ Penañ." We bekañañ sambe penañ egat keñan matatemien keyepm egañ kegok zeye.

Zeme Zisasiyañ we bekañañañ, "Anmagengatnañ kwaweti mebegat," zeme nãmti we bekañañañ

³¹ Zisas wekum samti zewien, "Geñ nin ndapmãti nde mane we bekañañ nnañgalen mundum bekañan ke mebepiñ." Kegok zewien.

³² Æpme msat keyet bo mañge temañ kalañ nembeset tati me tatnimmambien keyepm we bekañañ ekñenañ Zisas wekumsamti egañ ñep nãmindeme boyet keñinan ñep metobiek keyet yañkwesim nãwien. Yañkwesime Zisasiyañ nãmindeme ³³ we bekañañañ anmagengatnañ kwati bo keñinan towepmãbien. Kegok mme bo mañge temañ ekñenañ kagwiliñti windem bemti ñandañen palamtoti tunduaen toti tu nimti gakimãbien.

³⁴ Æpme bo damuñ ekñenañ muluwañ sokbeye ke ekti kunzuñti mka teman ma isikñañ meti keyet zezapat zeme nãmãbien. ³⁵ Menzeme nãmti ekñenañ mka katipemti kwitnañ kwitnañ sokbeye ke eegalen mebien. Meti ekñenañ Zisasmagen patañ zemti ekme an we bekañañmak mamtan piwan we ekñenañ peme mopme egat ñoktikñañ ñep beme sangum melakandu miakti Zisasiyet setnanen totapmañge. Ekñen ma bo damuñ ilinsakwep ke koekti nãmtemtem mti kiñgabi en. ³⁶ Æpme am ke tati ekme an we bekañañmak mamtanañ pembeñañ beye keyet zapat mimindamãbien. ³⁷ Ekñenañ ke eknãmti Zisasiyañ Gadala msat katipemti mebegalen zempewien enenogat ekñen kiñgagalañ penañ indaige keyepmti Zisas ma nembrañane ekñen ilinsakwep wañga keñan moti mebegalen motapme ³⁸ an we bekañañmak Zisasiyañ mãpeye egañ

Zisasmak mebegalen wekumsamti zeye, "Neŋ nâmnemane geŋmak mebi." Yaŋgut Zisasiyaŋ ñep ku zemti ³⁹ kapigok zempeye, "Geŋ mka temaŋdan gilik zem meti Kawawaŋaŋ muluwaŋ geŋmagen mge keyet kwizapatnaŋ mpalakŋaŋ bewanik." Zeme nâmti an egaŋ gilik zem meti Zisasiyaŋ ek weyaŋpeye keyet zet zapatnaŋ amŋane diindomâge.

Imbi nemba gakikiŋaŋmak ma imbi zawatmak egegalen zezapat

(Matiyu 9:18-26; Mak 5:22-43)

⁴⁰ Âpme Zisasiyaŋ tundua nembet gilik zem kogeen am sambe egat olim peme koge enenogat ekŋenaŋ egat damuŋ matatemien. ⁴¹ Kotapme sesewat mka isikŋaŋ amobotnaŋ ñen maŋge kwitnaŋ Zailas egaŋ Zisasiyet kandaŋan pedondom samti egalen mkaen mebegalen wekumsaye. ⁴² Enenogat ek nembraŋaŋ imbi kwewetaŋ egat nup kanaŋ 12 etaŋ keyaŋ zawat nukŋaŋ gakikiyelen katnan tage.

Tapme Zisasiyaŋ selen tapmepme am maŋge temaŋ ekmak bembuluŋti tapmepmambien. ⁴³ Tapmepmambien tunŋuwinangatnaŋ imbi ñen sipmaŋ nup kan 12 sipmaŋ omba penaŋ belak makwawetan. Egaŋ mânep milawatnaŋ ilindiŋ dokta ekŋen indame weyaŋpeyelen nâmti indame ekŋenaŋ ñep ku weyaŋpewien. ⁴⁴ Âpme imbi keyaŋ am ekŋengat tunŋuwinaset moti Zisas bamanen meti kolopmaŋ butnaŋ atame sipmaŋ keyegak katiye.

⁴⁵ Mme Zisasiyaŋ ke nâmti zeye, "Am kwiaŋ natain?" Am sambeyaŋ, "Nin yek," zemâbien.

Zeme Pitayaŋ zeye, "An zikat indanda, am sambeyaŋ gambembuluŋti geŋmagen watakumti tatalip."

⁴⁶ Yaŋgut Zisasiyaŋ zeye, "Am ñenaŋ natame windennaŋ mepme nâyap."

⁴⁷ Âpme imbiyaŋ ke eknâyeen ilak mkawaŋ beip nâmti koti sebet diŋdiŋ mti Zisas setnaŋ kandaŋan beŋgumen gunduŋti am sambe zikalinan yaŋaŋ kwilekiyet mti ataye ma zawatnaŋ keyegak ñep beye keyet zemkawaŋ beye. ⁴⁸ Mme Zisasiyaŋ egat kapigok zeye, "Ipm, yayaŋ mimipiŋ, geŋ nâmkŋiŋnenakgapm mma ñep benik. Keyet keŋdi sewaŋaŋaŋ beme meti mambanik."

⁴⁹ Zisasiyaŋ kegek zemti tapme sesewat mkayelen amobotnaŋmagen an ñenaŋ buŋam zet mkoti kapigok dunduye, "Nembandi ilak gakip, keyet an zikat indanda ku zempeman kolak." ⁵⁰ Yaŋgut Zisasiyaŋ zet ke nâmti Zailas kapigok dunduye, "Geŋ kiŋgagapiŋ nâmkŋiŋpendi mkipmaŋ bemane egaŋ ñep alik besem." Zisasiyaŋ Zailasiyet kegek zeme nâme mebien.

⁵¹ Meti ekŋenaŋ Zailasiyelen mkaen mepataŋ zemti Zisasiyaŋ am mka keŋan mobogalen indaombeyeen: Pita ma Zân ma Zems ma mambipmanet ekŋen etaŋ mobogalen zemti notnaŋ zemkulumindeye. ⁵² Kegok mti am si zesu zesu imbi nemba gakiye keyet tapmambien ekŋen Zisasiyaŋ kapigok diindoye, "In ku suit, imbi nemba ek ku gakip ek belak meluk etaŋ tawen."

⁵³ Kegok zeme ekŋenaŋ penaŋ gakip ke nâmkatik bemti egaŋ zet zeye keyet zeyerŋ temaŋ yerŋbien.

⁵⁴ Kegok mme Zisasiyaŋ imbi nemba gakikiŋaŋaŋ tawemaŋgeen mka keŋan moweti imbi nemba keyet betnan atamti zet omba mmoti zeye, "Imbi nemba, geŋ wat." ⁵⁵ Kegok mme mamaŋaŋaŋ gilik zeme egaŋ keyegak dendaŋ wage. Mme Zisasiyaŋ mamaŋ bipmaŋgat meu notnaŋ sait zemideme sawun. ⁵⁶ Zisasiyaŋ kegek mme mamaŋ bipmaŋaŋ nâmtemtem penaŋ mbun. Âpme Zisasiyaŋ mamaŋ bipmaŋgat am ñengat kwitnaŋ kwitnaŋ sokbeye keyet ku zenzeyelen zemkulumideye.

Zisasiyaŋ nembraŋane mulup zet indamti zemindeme mebien

(Matiyu 10:5-15; Mak 6:7-13)

⁹ Âpme Zisas ek nembraŋane 12 zeme kot ondek tapme we bekaŋaŋ amgat keŋan mâtindendeyelen ma am zawalin sepem igak igak mme alik bem-beyelen winde ke talasim indamâge. ² Mti indeme Kawawaŋgalen zezapat dolakŋaŋ diindomti Kawawaŋ ekŋenmak keŋinan damuŋ msâpm ke diindowep. Ma zawatmak weyaŋindendeyelen zezapat mindamti zemindeme mebien. ³ Kegok zemti zemâtâtindeye, "In selen mesâpmti kwitnaŋ kwitnaŋ ñen ku timebep. Am in indamukulem mbep ekŋen keyaŋ in indikdamuŋ mbep keyepm tonŋe ma ele ma tu meu ma mânep ma melakandu zut ku timebep. ⁴ Ma mka temaŋ ñen mobep beme an ñenaŋ ingat egalen mkaen tatagalen indamandame ekmak etaŋ tati mebep. Mneti in selak selak mame mka toŋaŋaŋ, 'Nâgât wisat mip,' nâmin-deweyet. ⁵ Ma in mka temaŋ ñen patan zeme am ekŋenaŋ ingalen zet ku nâmti mka weweyelen ku indame keyet Kawawaŋaŋaŋ ekŋengalen mama mimi keboŋ keyet ñenzinziŋ min nânâyelen zipelukŋin seŋti ke ku gilik zem kobep."

⁶ Kegok zemdiindome ekŋenaŋ Zisas pemeti mka ñande ñen ñen meti Zisas Kilaisiyelen zezapat dolakŋaŋ diindomti am zawatmak weyaŋ indemâbien.

Elolaŋ Zisasiyet zapatnaŋ nâmti kiŋgage

(Matiyu 14:1-12; Mak 6:14-29)

⁷ Âpme Galili msalengalen amobotnaŋ kwitnaŋ Elot egaŋ Zisasiyaŋ menok igagen mme keyet zapatnaŋ nâmti, "Wa Zân tu zulutindende an gakikiŋgatnaŋ gilik zem koti mamaŋaŋ tin." Kegok zeme nâŋge. Kegok nâme notnaŋaŋ, "Golaŋ zenze an Ilaiza ewe sokbemti tapmain," zewien ma notnaŋaŋ, "Golaŋ zenze an itanaŋaŋ ñenaŋ mamaen gilik zem koti tapmain," nâwien. Kegok zeme Elolaŋ nâmti keŋ sindem palen tati kapigok zeye, "Zân ek neŋ zema bimaŋ elenŋewien. Âpme an ke kwiaŋ kegek mme neŋ zapatnaŋ tatnâyap?" Kegok zemti Zisas eegalen penaŋ mge.

Zisasiyaŋ am sambe tu meu indaye

(Matiyu 14:13-21; Mak 6:30-44; Zân 6:1-14)

¹⁰ Âpme nembraŋane ekŋenaŋ gilik zem koti kwitnaŋ kwitnaŋ mmebien keyet zezapat Zisas msamâbien.

¹¹ Kegok dundume nâme ilinsakwep mepme am

sambe penañ ekñenan mebien ke nâmâtâti indamâti mebien. Egan ñep nâmindeme Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama ke zemkawañ bemin-daye ma am zawalinmak notnañ weyañindeye.

¹² Kegok tapmnepe me kasup zikatnañ towesâgât mme nembrañane 12 ekñenan Zisasmagen koti zewien, "Kapi msat tungupman penañ tatnup keyet geñ am indemane mka temanen ma isikñanen mekoti tu me ma mka weweyelen aikseip."

¹³ Kegok zeme Zisasiyañ kapigok diindoye, "In ilin meu aik indait."

Kegok zeme ekñenan zet dopmañ kapigok gilik zemti zewien, "Ninmagen nupmamañ kumbuñan isisikñan 5 ma añgala sonañ isisikñan zut etañ tatndain." Kegok zemti egat yañkwesiwien, "Geñ nin am sambe penañ kapiyet me mekwiti kokogalen tazenik?" ¹⁴ Âpme am tabienen ke an etañ indamakume 5000 kekok beye. (Âpme imbi ma nembra isisikñan ku indamakunañ.)

Âpme Zisasiyañ nembrañaneyet kapigok zeye, "Am ekñengat zeme mañge kwep kwepgat keñan am makume 50 50 kekok totaseip."

¹⁵ Zeme nembrañaneyet egat zetnañ nâmti am ekñen egañ zemindeye keyet katan zeme totabien. ¹⁶ Totapme Zisasiyañ nupmamañ 5 ma añgala zut ke mti zikatnañ kululuñen ekme mopme Kawawañgat, "Wisikñ," zemti me ke mutumti nembrañane indame ekñenan am ekñen kalañkum indawien. ¹⁷ Kegok mme ekñenan nimwiañti butnañ notnañ tapmege ke nembra ekñenan makumti beme tise 12 gak zem tage.

Pitayañ Zisasiyet yañan zemkawañ beye

(Matiyu 16:13-19; Mak 8:27-29)

¹⁸ Âpme kan ñengat Zisasiyañ igak dundundu mulup tapmañgeen nembrañane ekñenan ekmagen mebien. Mepme egañ kapigok indayañkwesiye, "Amnañ nâgât kwi manzeip?"

¹⁹ Kegok zeme nembrañane ekñenan kapigok dunduwien, "Notnañan gâgât Zân tu zulutindende an manzeip. Ma am notnañan gâgât Ilaiza manzeip. Ma am notnañ golan zenze an itnañan ñenan mamain gilik zem kolep manzeip."

²⁰ Kegok zeme Zisasiyañ nâmti ekñengat zeye, "Âpme in nâgât an kwi manâip?"

Egañ kekok indayañkwesime Pitayañ zeye, "Geñ Kawawañan ombemgeme am yomengatnañ indati-tiyelen kobanan. An Kilais ilak geñ ke." ²¹ Kegok zeme Zisasiyañ am notnañgat zet ke ku zenzeyelen zemkulumindeye.

Zisasiyañ gakikinañgat zapat diindoye

(Matiyu 16:20-28; Mak 8:30-9:1)

²² Zemkulumindeyti egañ ewe tusumti zeye, "Sesewat mka temañgalen an damuñ ma sâpe sâpe bumbuyelen ñeñañin ma zii zet zikat indanda an ekñenan nâgât ku nâmtiknañ mti Angat Nemuñan neñ sindem temañ nambep. Neñ nome gakimti kasup zut delañ

zeme tugat yañbembenan ewe gilik zem mamaen wabap."

²³ Ma egañ ewe ekñengat zet ñen kapigok zeye, "Am ñenan neñmagen tususâgât mbe beme egañ ikñangat seknañ mtoti segalen kwitnañ kwitnañgat ku nâmtiknañ mti egañ kasup katan sindem temañ Angat Nemuñan neñ tiwap sakam keboñ timti namâbe.

²⁴ Ma am ñenan seknañgat yayañ mti Kawawañgalen Zet Zapat Dolaknañ ku mkawañ bewe beme egañ mama kanzizit ku tiwe. Yañgut am ñen egañ seknañ nâgât talasiwe beme mama kanzizit mama ke ñep tiwe. ²⁵ Am ñen ek msat kapiyelen milom bilombi sambe ke tim nalak nalak maminepeme mamañan yungume ek keyañ walebe. Msalengalen kwitnañ kwitnañ keyañ zigok mukulem mme mama kanzizit tiwe? Kegok ñep yek. ²⁶ Am ñenan nâgât ma zezapatn dolaknañgat sakambuk mbe beme Angat Nemuñan neñ kekok kobawen an ke sakambuk mpewap. Neñ ensel teñmak gilik ze kobap. Ma Bipmnañgalen windañan ma busatnañan nasumuñme kobap. ²⁷ Neñ zet penañ zema nâit, am in talip inmagengatnañ notnañ ku gakimti tapmoti ekme Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanen mama ke sokbesâpm."

Zisasiyet seknañ asekmepem ñen beye

(Matiyu 17:1-8; Mak 9:2-8)

²⁸ Âpme Zisas ek zet kekok zemti tapme sonda kwep delañ zeme dundundu mulup msâgât nembrañane Pitamak, Zânmak Zemsmak indatimti kalañan dundusâgât mowebien. ²⁹ Moti kan keyet tadundumañgeen iknañgat zimosetnañan sepemañ kasupgalen busatnañ nemoñ beye ma kâlâpmañ teepmañan satnañ leñganañ penañ bemti tage. ³⁰ Keyegak an zulañ ekmak tati zet zenâ zenâ mbien. An zut ke Mosesimak Ilaizamak egelañ ³¹ kululuñengatnañ sanga songañitmak kotati Zisasiyañ Zelusalem mka teman gakiwe keyelen zezapat msamti Kawawañgalen nânâ ekmagen sokbewe keyet zemkawañ bempewun. ³² Pita ma notnane zut ekñenan meluk temañ wembien yañgut wati Zisas sanga songamak tapme an zut ekmak tapmalut ke ekbien. ³³ Ekñenan ke ekme an zut keyañ yañbemti Zisas pemesâgât tapmalut Pitayañ Zisasiyet kapigok zeye, "An zikat indanda, kapi dolaknañ penañ tatnup keyepm nâmane mka mzalañ tuk walatne gâgât ñen Mosesiyet ñen ma Ilaizayet ñen." (Egañ zet ke yañan ku nâmâtâti zet kekok zeye.)

³⁴ Kegok zeme keyegak zanza sepemañ ñen busatnañmak keyañ ekñengat dukñinaset kwatotiti an ekñen tuk kululuñgalen busatnañmak tabien ekñen indasumuñme Zisasiyelen nembrañane tuk ekñenan ke ekti kingati sebelañ dindiñ mbien. ³⁵ Kegok sokbeme zet ñande ñen zanza keñaset kapigok zeme ekñenan nâwien, "Kapi nâgât Nemuñan penañ; nen ombempewan. In egat zetnañ nâmti gawepuwep."

³⁶ Âpme ekñenan zet ke nâmti ekme Zisas igak tapme ekbien. Kegok sokbeme nembra tuk ekñenan kwitnañ kwitnañ sokbeye ke ekti kan keyet am ñengat diindondopiñ; keñinan etañ bemti mamtemien.

Zisasiyan we bekanan anemba kejangatnan zempeye
(Matiyu 17:14-23; Mak 9:14-32)

³⁷ Ekñenan ke tatneti tapme miya balan peme ekñenan kаланangatan topme an imbi sambeyan meti Zisasmak selen kumaikbien. ³⁸ Âpme keyegak am ekñengat tunguwinangatan an ñenan Zisasiyet kapigok kwizet teman kumti zeye, "An zikat indanda, ekbak, neñ gâgât gawekuyap neñ nemun ma namban sambe ku talip. Nemun kwewetan kapi mukulem mpe-senik." ³⁹ Kegok zemti ewe zeye, "We bekanan egat keñan metoweti mme egañ kanñan kumti endilipemti katik katik sim zawak sala kalak kalak mam. Ma we bekanan mse kwep kwepgat pemesâpmti nemba ke kumsagat omba penan mpemti mamezin. ⁴⁰ Âpme neñ nemandine ekñenan we bekanan mâbâgat indawekuma ekñenan mim aleo."

⁴¹ Egañ kegok zeme Zisasiyan am sambe tabien ekñengat kapigok zeye, "In nâmkijpepeñinpiñ, ma? In set teñ ku mamâlip! Neñ inmagen menok igak igak mma in ewe Kawawangalen windeyete ku nâmkijpeip." Kegok zemti nemba keyet bipmanğat zeye, "Nemundi neñmagen tetim kot."

⁴² Kegok zeme nembayan takopmanğeen we bekanan mme nemba keyan msat palen kutumti katik katik sim zawak sala kalak kalak mge. Kegok mme Zisasiyan ke ekti we bekanan nemba ke pemti mebegalen zempeye. Kegok sokbeme nemba keyan alik bemti wati bipmanğan tapmanğeen mege. ⁴³ Kegok sokbeme am sambe ekñenan Kawawangalen winde teman ke ekti nâmtemtem penan mbien. Ke sokbeme am ekñenan Zisasiyan mulup mge keyete ewe nâmtemtem tapmme egañ nembaneyete kapigok di-indoye, ⁴⁴ "Neñ zet diindosowap kapi in kandapin! An notnan neñ Angat Nemuñan natamti amobotnan windemak ekñengalen belinan nemti nome gaki-wap. Ke amgat nânâyete yek; Kawawan ikrangat nânâyete kok sokbewe." ⁴⁵ Kegok zeme nembane ekñenan zet keyete yanğan ku nâmâtâbien. Zet yanğan ke nukñan penan; ku nâmâtâtâgalen Kawawan nâmp-eye. Ma ekñenan kegogak zet keyete egat yanğkwe-sisiyet kinğabien.

An kwiyan amobotnan bein?

(Matiyu 18:1-5; Mak 9:33-37)

⁴⁶ Âpme nembane ekñenan ilinak an kwi egañ amobotnan bewe keyete mdândâwien. ⁴⁷ Kegok tapme Zisasiyan keñinan indik mâtâti nemba isikñan neñ mti ikrangat ganzenan pemti ⁴⁸ ekñengat kapigok zeye, "An neñ nemba isikñan nâgât mti zem oloñen mpewe egañ neñ zem oloñen mnein sepem keboñ bein. Ma an neñ neñ zem oloñen mnewe egañ kegogak an neme kobanen ke zem oloñen mpewe. Keyepmti in nemba isikñan tok tototnan mamambep beme Kawawangat zikatnan mobotnan bewep."

An ñenan ku zemtalat indein ek ingalen nolin bein
(Mak 9:38-40)

⁴⁹ Âpme Zânan Zisasiyet zeye, "An zikat indanda, nin an ñenan gâgât kwidan kumti we bekanan mâpeme ekti ninmak kumamaingapmti zemkulumpenn."

⁵⁰ Kegok zeme Zisasiyan Zân ma nembane notnan ekñengat pigok diindoye, "An neñ ingat ku zemtalatin-dein ek ingat nolin kegok nâmpaip keyepm in zemkulumpepin."

Samalia am ekñenan Zisas ekñengalen mka temanen ku tatagalen zemkulumpewien

(Zân 7:2-10)

⁵¹ Zisas ek kululuñen gilik zemti mobogalen kanan sokñan beme Zelusalem mkaen mobogalen ikran nâmdelan pemti mege. ⁵² Nâmdelan pemti an notnan egañ mebegalen zemindeme busup zet mmebien. Kegok zemindeme meti Samalia msalen mka teman neñmagen met patan zemti Zisasiyet mka ma kwitnan kwitnan aik sasayelen busup zet am ekñen diindowien. ⁵³ Yanğut Samalia am ekñenan Zuda am ekñenmak ku sekbem maip keyepm ekñenan ek Zelusalem mka teman dundundu mulup msât kozin kegok nâwien. ⁵⁴ Zisas ma nembane ekñenan Samalia msalen mka teman kokogalen sokñan kopme an ekñen busup zet mkobien ekñenan zet nembelen dopmanğ diindowien ke nâmkoti Zisas ma nembane koindaikti diindomti zemkulumindewien. Kegok zeme Zemas ma Zânan eknâmti egelan Zisasiyet kapigok zewun, "Amobotnan geñ nâmane kululuñengatan teziñ zemalut toti indembuk ma geñ zigok nânik?"

⁵⁵ Kegok zemalu Zisasiyan egegat gilik zemti musuwawat zet diidoye. ⁵⁶ Kegok zeme ekñenan mka teman ke pemti mka teman neñ mebien.

Zisasmagen tusumti mebegalen zet

(Matiyu 8:18-22)

⁵⁷ Tapmetnepeme an neñ Zisasmagen koti kapigok dunduye, "We, geñ deset ma deset mesâgât mmane neñ gamâpmebap."

⁵⁸ Kegok zeme Zisasiyan kapigok dunduye, "Neñ namâti mamayelen neñ yanğut nukñan teman penan titiyelen. Zit ekñen mkaninmak ma age ekñen kegogak mkaninmak yanğut Angat Nemuñan neñ mka ma mundum weweyelen ku wemnain." ⁵⁹ Âpme Zisasiyan an neñ ekti kapigok dunduye, "Geñ koti neñmagen tusum kot." Zeme an egañ Zisas kapigok dunduye, "Amobotnan, nâmnemane meti bipm zawalen tazin ya mmalema gakime mzilimtingut gilik ze kobap."

⁶⁰ Zeme Zisasiyan egat kapigok dunduye, "Geñ pe-mane am ku napmâlip ekñenan bipdi gakime bewep. Yanğut geñ meti Kawawangalen zemâtâtât katnanen mama keyete zetnan ammagen zemkawan beme-banik."

⁶¹ Sepem kegogak an neñ Zisas kapigok dunduye, "Amobotnan, neñ geñmagen tususuyete nâyap yanğut geñ nânemane kukñanğat meti mam bipm ma

notnneyet geŕmak mebegalen zet diindomtingut gilik zemti kobap."

⁶² Zeme Zisasiyaŕ egat kapigok dunduye, "Am ŕenaŕ mulup selen winde taben beme egaŕ gilik ze bam-seset egepiŕ. Egaŕ selen weyaŕ tep kindiŕan ma nan-zaŕ mee notnaŕ zigoset tazin ke ekmâtâtî winde benak. Âk egaŕ bamset ekdak beme setetek mti tokunak. Sepem kegogak am ŕenaŕ Kawawaŕgalen Zet Zapat Dolakŕaŕ mkaŕaŕ besât nâin beme ek bamanan gilik zemti kwitnaŕ kwitnaŕ msat palengalen ke eknâm-tikŕaŕ mimipiŕ. Egaŕ kegok mbe beme Kawawaŕgalen zemâtâtâtgat katnanen maip keŕan mulup ŕep ku mbe."

Zisasiyaŕ nembraŕane sambe zemindeme mepmâbien

10 Âpme maneti Zisasiyaŕ nembra sambe makumti 72 ewe indaombemindemti mulup zet zemindeye. Kegok mti iŕkaŕ bam msat mebegalen nâŕgeen kataŕ nembra zut zut kegok zemindeme mebien. ² Kegok mti egaŕ ekŕengat ewe kapigok tusum zeye, "Kawawaŕgalen mulup sambe penaŕ mimiyelen tazin yaŕgut mulup am sambe yek. Kwep kwewetaŕ keyepmti in mulup toŕaŕ dundum same mulup mimi am notnaŕ aikindeme mulupmanen sakwep mepmâbep. ³ In meti kapigok otnâm-bep, neŕ alak in sipsip nembor tam zupmaŕ ekŕengat keŕan zemindema melip keyepm in weyaŕ eksemti mebep mneti ekŕenaŕ indawalebepgat. ⁴ In mesâpmti mânep ma ele temaŕ milawatmak ma setwewet titipiŕ mebep. Ma selen am ŕen aikti zapat belakŕaŕ zenâ zenâ ku mbep. Belak etaŕ mebep. ⁵ Âpme kan kataŕ mka ŕengat keŕan weweyelen mosâgât mti kukŕaŕgat mka toŕaŕgat kapigok dunduwep, 'Keŕ sewakŕaŕ inmak tabe.' ⁶ Zeme egaŕ mkaŕanenin indaikti mobe beme, 'Keŕ sewakŕaŕ geŕmak tazin,' kegok dunduwep. Âk kegok ku mbe beme keŕ sewakŕaŕ ilinmak tapme mebep. ⁷ Âpme mka motabewen keyegak tatat mimi ke tapme tu meu ilin nimti ziboŕ indaip beme in ke mti nimbep. In mulup ekmagen mbep keyepm tu meu ŕep indame nimbep. Ma in mka kukŕaŕgat tabep ke pemti mka ŕen weweyet ku mebep." ⁸ Kegok zemti ewe kapigok tusumti zeye, "Kan kataŕ mka temaŕ ŕengat keŕan mopme amnaŕ ingat zemoloŕen mti kolit zeme meti meu ziboŕ ingat weyaŕaŕ mbep ke nimbep. ⁹ Kegok mti am zawalinmak mka teman keyet keŕangatnaŕ weyaŕindemti am ekŕengat kapigok diindowep, 'Kawawaŕaŕ ingalen Amobotnaŕin kozinen keyelen kanaŕ mulup anene inimagen kolip keyaŕ zemkawaŕ beinen egalen zemâtâtât katnaŕ mama ilak sokbein.' ¹⁰ Yaŕgut kan kataŕ mka temaŕ ŕengat keŕan mopme ekŕenaŕ ingat zemoloŕen ku mip beme mka temaŕgalen set tuŕgupman tazinen metati amgat kapigok zewep, ¹¹ 'Ingalen kânzunuŕ ningat setnnanen imann talep ke pâmpâm kumann ilinimagen tozin keyaŕ mkaŕaŕ beinen Kawawaŕaŕ ingat ŕenzinziŕ min. Yaŕgut in kapigok otnâit Kawawaŕaŕ ingalen Amobotnaŕin inimagen kotati in indikdamuŕ msâpme in ku nâm-tikŕaŕ mti zempeip.' ¹² Neŕ penaŕ zema nâit,

ewenaŕ baenen Sodom mka teman am ekŕenaŕ bekaŕaŕ mimiŕinaŕgat zet mulup mimi kanen Kawawaŕaŕ dopmaŕ bekaŕaŕ katikŕaŕ penaŕ indaye. Âpme in mka keyelen Kawawaŕgalen Zet Zapat Dolakŕaŕ Penaŕ inimagen kopme in ku nâm-tikŕaŕ mti ektalabien. Keyepmti Kawawaŕaŕ dopmaŕ titiyelen kanen in dopmaŕ bekaŕaŕ penaŕ Sodom am ekŕen sebemindemti in mobotnaŕ penaŕ tiwep."

¹³ Kegok zemti nembraŕaneyet mka temaŕ zut kapiyet zet diindoye, "Wakae, inimagen bekaŕaŕ penaŕ sokbewe. Kolazin mka temaŕgalen am ma Besaida mka temaŕgalen am inimagen neŕ menok igak igak temaŕ sambe mban ke ewenaŕ Taia mkaengalen am ma Saidon mkaengalen am ekŕenmagen sokbenak ze, nap sâk teŕgeŕanaŕ ambuluti kâyaŕ sekŕinan mulati yominaŕgat nâm-ti sakambuk mti zemu zemu palen talip keyet zikat indanagen yominmagengatnaŕ gilik zewiek. ¹⁴ Keyepmti neŕ in ewe pigok diindoma nâit, Taia ma Saidon ekŕen am bekaŕaŕ tipman baen mam-bien ekŕengalen dopmaŕ titiyelen kananen Kawawaŕaŕ yominaŕgat tosaŕaŕ mtoti indawe yaŕgut in yominaŕgat tosaŕin mmoti penaŕ indawe. ¹⁵ Kapaneam ingalen mka teman neŕ tatat mimi mti menok yaŕaŕ yaŕaŕ mma Kapaneam am in nikmâtâbi-en yaŕgut in alak pi sekŕin omba penaŕ tapmmolip. Keyepmti neŕ ingat pigok nâyaŕ, In sekŕin omba penaŕ tapmmoliwaŕgut Kawawaŕaŕ in indeme teziŕ ŕandaŕen towebep."

¹⁶ Egaŕ kegok zemti nembraŕane ekŕengat kapigok diindoye, "Am ŕenaŕ ingalen zet nâm-ti mkipmaŕaŕ bewe egaŕ nâlen zet kegogak nâm-ti mkipmaŕaŕ bewe. Ma am ŕenaŕ in indik kiŕgatindewe egaŕ kegogak neŕ nakiŕgat newe enenogat in zet zapat dolakŕaŕaŕ manzeip ke nâlen zezapat bein. Ma ŕenaŕ neŕ makingatnein egaŕ kegogak An neŕ zemneme koban ek kegogak makingatpein enenogat nâlen zezapat ma Kawawaŕgalen zezapat eget sakam kwep bein."

Nembraŕane 72 ekŕenaŕ gilik zemkobien

¹⁷ Âpme Zisasiyaŕ nembraŕane 72 indeme mebien ekŕenaŕ met maneti gilik zemti koti ekŕenaŕ Zisasiyet zezapat oloŕen palen kapigok dunduwien, "Amobotnaŕ, nin gâlen kwidanen we bekaŕaŕ amgat keŕinan kegogak zemindemann ekŕenaŕ ningalen zet gawepumti kwawabien!"

¹⁸ Ekŕenaŕ kegok zeme egaŕ zet dopmaŕ kapigok gilik zem zemti zeye, "In kegok mbien ke enenogat Sadangat windaŕaŕ tatimtopme egaŕ kululuŕengatnaŕ sakamaŕ ambeyak busatnaŕaŕ sakwep peyak mamm kegok windaŕaŕ katipemti toge ein menok nâgât kwitnnaŕ tapmmeyepm topme ekban. ¹⁹ Nâit, in winde indawan ke asiŕ am indindi ma lanzi ekŕen sela indiweŕ ma kasa ekŕengalen windaŕin kume tobe. Kegok mme kwitnaŕ ŕenaŕ ku indawalebe. ²⁰ Yaŕgut in we bekaŕanaŕaŕ zelin gawepuwien keyet keŕ segeyak ku mit. Kawawaŕaŕ kwilin papiaen kululuŕen kumpepeŕaŕ ma in mama kanzizit kwesiŕaŕ kwe-siŕaŕ mamayelen ke tiwep keyet keŕ segeyak mbep."

Zisasiyan keñ oloñen nâmti Bipman Kawawangat wisikñ zeye

(Matiyu 11:25-27, 13:16-17)

21 Âpme kan keyet Emetak Teñan Zisas keñanen oloñen mimiyeleñ mpeme penañ mti kapigok zeye, "Bien, kululuñ ma msatgalen Amobotnañ, neñ gâgât wisikñ nâmgeyap enenogat am nânânjinpiñ ekñenmagen mulupdi ma zezapadi dolakñañ ekñenmagen mkawañ bemane ekmâtâbien keyangut an nânânjin temañ ekñenmagen kwitnañ kwitnañ enziliwanan. Bipm, geñ kwitnañ kwitnañ msokbewanan ke gitañgat nânâyet ma nâmtikñañdañgat mbanan.

22 Bienañ kwitnañ kwitnañ sambe kapi betnnañ bem neñge. An ñenañ nâlen yaññ ku manikmâtâzin; Bienañ kwep manikmâtâzin. Ma Biengalen yaññ keggak an ñenañ ku maekmâtâzin. Nenak kwep maekmâtâlap. Ma neñ am ombemindema Bipmnañgat yaññ maekmâtâlip."

23 Kegok zemti Zisasiyan nembrañane 72 ekñenmagen gilik zem zetnañ ñandañan mtoti kapigok diindoye, "In oloñen palen talip enenogat in kwitnañ kwitnañ sambe ilin mti ma ke eknâmâtâbien. Neñ kapigok diindowi, 24 eweñan baenen golañ zenze an ma an teñ notnañ ekñenañ kwitnañ kwitnañ mamiyap eksâtgât ma nâgât zetn nâsâgât webe webe mbien yaññut ku nikti nâmbien. Naman in alak nen nikti zetn nâmtiñgut ku nâmtâlip."

Samalia an dolakñañ ñengat bemzenze zet zenzenañ

(Matiyu 22:34-40; Mak 12:28-34)

25 Âpme kan ñengat an zii zet nâmtâtâtñañmak ñenañ koti Zisas tetipemti eegalen kot yañkwesiye, "An zikat indanda, neñ kwileki mti mama kanzizitgat zapat bewap?"

26 Kegok zeme Zisasiyan nâmti kapigok dunduye, "Mosesiyelen zii zelen mama kanzizitgat zigok kumpepeñañ? Keyet yaññ geñ zigok otnânik?"

27 Yañkwesime egañ zeye, "Geñ keñdi ma nâmamandi ma windendi ma ñoktikdi ekñen ke ketalasimti Amobotnañ Kawawangat etañ gogot mpewanik. Ma zet ñen ewe kapigok, gitañgat mañgemben katañ am notnañgat kogogak gogot mbanik."

28 Zeme Zisasiyan zet dopmañ kapigok gilik zem dunduye, "Geñ zet teñ penañ zenik. Geñ keggok mbanik beme mama kanzizit tiwanik."

29 Yaññut zii zet nâmtâtât an egañ am notnañgat gogot ku mge keyepmti egañ nânâñañ ke Zisasiyan ku nâmtâtâgalen nâmti egañ zet ñen zesât mti zet kukñañgat ke atam pemti zeye, "Nâgât notn ke an kwi?"

30 Kegok zeme Zisasiyan egat dunduye, "Kan ñengat Zuda an ñenañ Zelusalem mka temangatnañ Zeliko mkaen totogalen totnepeme kambu titi an ekñenañ ek aikti milawatnañ kambu timti kume gakikiyelen wembe katnan etañ tapme pemti kunzuñ mebien. 31 Kegok sokbeme an zut Zuda mañgaengatnañ sâpe sâpe bumbu an ñenañ Zeliko mka temanen mebegalen

nâmti set egañ togeen ke tatotneti an ke ekti set keñaset toti mege. 32 Sepem keggak Kawawangalen sesewat mka temangalen mulup an set keyegak kotneti an kemagen patañ zemti ekmagen sokñañ meti ekmâtâti pemti set keñaset toti mege. 33 Âpme Samalia am ekñenañ Zuda am ekñenmak kasa kasa mamip. Yaññut Samalia an ñenañ set keyegak tapmetneti an ke egeen keñañan an keyet kemberñ penañ nâye. 34 Keyepmti ekmagen sokñañ penañ meti wain ma tep tuñañ kelakñañmak kumsowienen ke bepemti sâk butnañ mti kwaikpeye. Kegok mti donñañ dukñañ ambepeme mopme aikmeti an ñengalen mkaen mowebun. Ke moweti ekdamuñ mge. 35 Âpme mseñañ mka keyet toñañ mânep silwa kasetnañ zut msamti kapigok zempeye, 'Geñ an kapi weyañ ekdamuñ mbanik. Âpme neñ set kapiyegak gilik zem koti gâlen kwitnañ kwitnañ timane mebe ke neñ koti dopmañ ñep mutuwap."

36 Zisasiyan zet keggok zemdelañ zemti zii zet zikat indanda an keyet yañkwesiye, "Geñ zigok otnânik, an tuk ekñengat tunguwinañgatnañ an kwiyañ an kambu titiyañ kuwien ke notn dolakñañ mpeye?"

37 Kegok yañkwesime zii zet zikat indanda an keyañ kapigok zeye, "An egat kemberñ nâmti mukulem mpeye ke."

Zeme Zisasiyan zetnañ dopmañ gilik zeye, "Geñ meti sakam keggok mbanik."

Zisasiyan Matamak Malia egetmagen mege

38 Âpme Zisas ma nembrañane ekñenañ tapmetneti mka ñande temañ ñen kopatañ zemti Zisasiyan mka temañ keyet keñan moweti imbi ñen kwitnañ Mata eegalen mkaen mowege. 39 Ma egat weneñañ kwitnañ Malia. Egañ koti Zisasiyan mot totapmañgeen ke koti Amobotnañ egat setnañ ganzenan totati egañ zezapat dolakñañ tazemzikat indamañgeen ke tatnâmañge.

40 Âpme Matayañ meu weyañ igak tapm olati weneñañgat nâmsokumti keyepm koti Zisasiyet zeye, "Amobotnañ, geñ taekdik, wenennañ neñ nemti geñmagen kotapme mulup nenak tapm olalap. Zemane koti neñ namukulem mik!"

41 Zeme Zisasiyan kapigok dunduye, "We, o Mata, geñ kwilekiyet kwitnañ kwitnañ sambeyet yayañ mti nâmnukñañ mnik? 42 Maliyañ nâgât zetnnañgat nâmtikñañ min keyañ kwitnañ kwitnañ sambe msalen kapi sebemidein. Ke ñenañ menzem mimiyeleñ sakam yek."

Dundundayelen set katnañ

(Matiyu 6:9-13, 7:7-11)

11 Âpme kan ñengat Zisasiyan mundum ñen metati tadundumañge. Ya dundum delañ zeme nembrañane ñenañ egat yañkwesiye, "Amobotnañ, geñ dundundu set katnañ ñen Zânañ nembrañane zemzikat indayenok zemzikat ndasenik."

2 Zeme egañ diindoye, "In dundundu sakam kapigok dunduwep: Bien, nin gâgât kwidi mmotnuwen ko-

gogak am sambeyan mmobogat dundunup. Gej kot nin sambe ndadamun mi.

³ Gej alak tu meu nangat wenok niniyet ndasenik.

⁴ Nin am ekjenan myungum ndandanjan makatikpenup sepem kegogak gej ningalen yomm katikpe. Yomgalen tetimaemaeyan ndatime ku katikndewanik. Windendi ndamane bekananen ku towebanup."

⁵ Zisasiyan kegok zemti nembajane kapigok diindoye, "Imagengatnan am njenan tambusutan notnan njenmagen medak beme meti set tonjon kumti zenak, 'Notn, galen nupmaman tuk nasenigan dopman gawap. ⁶ Nâlen notn njen set teepman koti kotapme ney meu eksasayelen njen ku tatnain!' ⁷ Gej kegok zewek beme nodi keyan mka kejan tati kapigok zenak, 'Gej nabutetepin, sekekek kekpeya ma nemban ma nen ma imbin nsakwep mundumen meluk tawenup. Ney wati kwitnan njen ku gasap.' ⁸ Yangut ney kapigok diindowi, gej egat notnan ya egan ku wati gamukulem mgenak. Yangut gej yan kwesin ginjin mbek beme egan jej wati nupmangan zewek ke jej mganak. ⁹ Apme ney dundundu mimiyelen set katnan ingat bemzenze zet tuk kapigok diindowi: Kawawangat dundum same kwitnan kwitnan indawe. Ma timamat mulup mti penajan aikbep ma njanda kasan kume set kwaselemti kwitnan kwitnan indawe. ¹⁰ Mandunduiwan kwitnan kwitnan matip. Matimaliwan penajan maaigip ma njanda kasan makuiwan sekekek kweselemindamti kwitnan kwitnan maindain.'" ¹¹ Dundundayelen zet njen ewe kapigok zeye, "Imagengatnan an njenan nembayet biwin tatnak beme nemujanjan meuyet mti angalayet yan kwesime nombe kuknanjen ku masain. ¹² Ma egan sakokolok katnangat yan kwesime lanzi ku masain. ¹³ In am bekanan penan ya nemunambanjan kwitnan kwitnan dolaknan maindapelanguip. Apme Biwin kululunen ek An dolaknan penan. Egan kwitnan kwitnan dolaknan biwineyan namba maindaip ke sebempemti mobotnan penan indaweyeyepm in Kawawangat Emetak Terj ndandayelen dundum same egan Emetak Terj jej indawe."

Am ekjenan Zisas we bekananmak main kegok seknan bemzewien

(Matiyu 12:22-30; Mak 3:20-27)

¹⁴ Am njen we bekananmak mamti zet ku manzeman. Ek an kopa ya Zisasiyan we bekanan mapeye. We bekananjan kwawepme an keyan yanjemti zet zeye. Kegok sokbeme am sambeyan namtemtem mbien ¹⁵ yangut am notnanjan zewien, "Zisas ek we bekanan ekjengalen njenan bemberjanan kwitnan Beelsebul egan winde same we bekanan tazemindein."

¹⁶ Kegok zeme am notnanjan Zisas tetipemti eegalen ma egan menok notnan mme Kawawan ekmak penan tazin ke namti egat yan kwesiwien. ¹⁷ Apme Zisasiyan ekjengat nanjanan zekukunan mbiengapm kapigok diindoye, "Am manje njenan ilinak kalahti manje njen manje njen bemtati maom kwaom mbiek beme ekjenan

nan kwesin ku mambiek ma ekjenan mama mimiinanjan kilej bewiek. Sepem kegogak awembiyan ma nemunambanjan ekjenan ilinak kalahtiek beme ekjengalen mama mimiinanjan kilej benak. Nejmak Sadanmak kasa kasa mamilup kogogapmti Sadanjan winde name egalen winde kumatotogat winde ku nanak.

¹⁸ Eneyet Sadanjan mangeyan kalahti ilinak maom kwaom mbiek beme ekjenan windemak jej ku tabiek. ¹⁹ Apme ney Beelsebul egalen windeyete we bekanan mamatindeyan zeyoyepmti kwiyan nembanjan winde indame we bekananjan matindewep, Beelsebul egalen windeyete ma Kawawangalen windeyete mamalip? Ilinangat nembanineyan we bekanan malo keyan in zekuku miyo ke mme penanjen jej. Eneyet nembanineyan yanjanin msokbeyo. ²⁰ Wa ke Beelsebulgalen windenan yek. Kawawangalen Emetagan manapmukulem mme we bekanan maindamalap. Kapiyan msokbemindain Kawawangalen zematatatgat katnan mama keyelen winde ke alak inmagen kapi tazin.

²¹ Apme an windenanjen njenan kasayet damun msagat timbinan weyanji mkanan damun mnagen mkanan dolaknan tadak. ²² Yangut an windenanjen penan njenan koti an ke kumsagapmti timbinan namukulem msem nayeeyen ke, 'Kambu titi an ke mtopesap,' namti mgeyanjut egalen kwitnan kwitnan ke ma milawatnan kambu tiye. Timeti notnane ekjenmak kalakumti tiwien. ¹

²³ An njenan nejmak ku mambe beme ek nagat kasan.

We bekanan gilik zem toti munduman mobotnanen mege

(Matiyu 12:43-45)

²⁴ We bekananjan an kejangatnan kwaweti msat tungupman mundum tatagat timati mundum njen ku aige. Keyepmti iknangat kapigok onnaye, 'Mkan ewenan pemti koban keyegak gilik zem meti eksap.'

²⁵ Kegok zemti gilik zem meti eegen mka ke belak weyanji kaput peme tonjen tage. ²⁶ Keyepmti met we bekanan notnane 7 ekjen keyan bekanan penan ek sebempeip ekjen ke indatime kot keyegak tatat mimi mbien. Kegok sokbeme an ke ewenan bekananik maangewan bekanan penan bemtazin."

Olojen mama mamayelen yanjan

²⁷ Apme Zisasiyan zet kegok zemdalan zeme imbi njen am manje tabien ekjengat tunguwinan tati Zisasiyet kapigok zeye, "Imbi jej gambage ma nam gaye egan olojen penan mbe!"

²⁸ Kegok zeme Zisasiyan imbi keyet kapigok dunduye, "Gej kegok zenik, apme nen nayawen am Kawawangalen zezapat dolaknan namti mangawepup ekjenan olojen penan mbep.!"

¹ Zet zapat keyan mkawan beinen Sadan windenanmanangut Zisasiyelen windeyan Sadanjan winde mtopein.

Zona egañ piliñ beye

(Matiyu 12:38-42)

²⁹ Âpme am sambeyañ koondakbienen kan keyet Zisasiyañ zet ewe tusumti kapigok ekñengat diindoye, "Am alak kan kapiyet talip in bekanañ penañ ma Kawawañgat ku nâmkijpeip! In neñ menok ñen mma eegat nâmti manayañkwesip. Yañgut in menok ñen ku ekbep. Piliñ kwewetañ Kawawañgalen golañ zenze an itnañañ kwitnañ Zonamagen sokbeye keboñ bam ekbep. ³⁰ Ke kapigok golañ zenze an Zonayañ Ninewe msalen keñ gilik zenzeyet zeye keyet piliñ beye sepem kegogak Angat Nemuñañ neñ am alak talip in kapimagen nen piliñ beyap. Ninewe ekñenañ keñ gilik zenzeyelen zet Zonayañ mediindome keñin gilik zeye. Âpme neñ inimagen keñin gilik zenzeyet diindoma keñin gilik zeme nâmkijpepemak mamayelen nâmti tadiindoyap. ³¹ Âpme itnañañ baenen imbi mobotnañ Siba msalengatnañ egañ beñañgatnañ amobotnañ Solomon nânâñañ temañ ke eksâgât nâmti koge. Âpme neñ amobotnañ Solomon ek sebempeyap. Yañgut neñ ingat tunguwinan pi tati mulup mma in keñinan ku mkipmañ benemti yominangatnañ ku gilik zeip. Keyepmti imbi mobotnañ Siba msalengatnañ eañ Kawawañgat zikatnan zemindoween, 'Neñ beñañgatnañ Solomon etañ eksât koban âpme in Zisas sokñañ tazinañgut in yañañ ku ekmâtâlippapmti keyañ ingalen yom temañ bein.' ³² Âpme Zonayañ zet zapat dolakñañ Ninewe am ekñen diindoyeen yomengatnan keñin gilik zem mâpme delañ zeye keyet dopmañ dolakñañ Kawawañañ indawe. Ma ekñenañ Kawawañgat zikatnan in zemindowep. Enenogat neñ alak inimagen pi tati Zona mobotnañ penañ sebempemti tapma in nâlen zet zapatn dolakñañ nâmti ewe yomengatnañ ku gilik zeip. Keyepmti dopmañ bekanañ temañ inimagen sokbewe.

In am ekñengalen lam keboñ bemti tabep

(Matiyu 5:15-16, 6:22-23; Mak 4:21-22; Luk 8:4)

³³ Âpme amnañ lam koñ bemti menzimañ dukñañ ku makwalapenup. Nin lam koñti munduman tatatnanen sosok sapemann tapme mbusatnañ beme amnañ ekti mka keñan makwalip. ³⁴ An ñen ek nâmanañ Kawawañmagen bemti mamain ek busatnanen maingapmti keñan ma sekñañ busatnanen talip. Mme an ñen ek nâmanañ Kawawañmagen ku mambein an ke tembusosogen mamain kegok zenzeyelen. Keyañgut, 'Neñ ñep Kawawañ mâti mamti naman kwitnañ kwitnañ msatgalen kogogak timambap,' an keyañ kogok zein beme ek tambusosogen penañ tazin. ³⁵ Weyañ ekmâtâbep. Mti zikalín ekpeme Kawawañmagen mebe keyañ keñin sekñin mme busatnañmak bewe. Kogok ku mbep beme tembusosogen keñin ma sekñin pesak pewe. ³⁶ Âpme keñinan busatnañ tisâgât indembein ekñenañ zet zapat penañ ke tip ma busatnañ kogogak tip eneyet neñ busatnañ ma zet zapat penañ. Sepem keyet katanñ lamaan mka keñan mbusatnañ mambein kegok mbe."

Zisasiyañ Palisi zet memendep mimindaye

(Matiyu 23:13-36; Mak 12:38-40)

³⁷ Âpme Zisasiyañ zet kegok zemdelañ zeme Palisi an ñenañ Zisas egalen mkaen tu meu niniyelen zememandaye. Kegok zeme mka keñan moweti meu niniyelen mundumen totage. ³⁸ Ke totati betnañ Zuda am ilinangalen zii zelañ bet zuluti tu meu niniyelen zenzenañ ke ku mâti bet zululupij tu meu ningge keyepm Palisi an keyañ ke ekti nâmtemtem mge. ³⁹ Kegok ot-nâme Zisasiyañ egat nânâñañ ekmâtâti kapigok dunduye, "In menzim sekñañ etañ manzulupme keñanen zulupij mme meu pâpmañ melesij matazin. Ingalen mama mimijin sepem menzim keboñ. In amgat zikalinan an pembenañnok mamaip yañgut keñinan kambu ma sekgalen eiyak kwitnañ kwitnañañ bemisik wen. ⁴⁰ Wakae, inimagen bekanañ penañ sokbewe. In an kileñ penañ. In zigok otnâip? Kawawañañ menzim sekñaset weyañti egañ kegogak keñaset weyañge, ma? ⁴¹ Yañgut menzim ma pelep keñan kwilekiyañ tazin ke timti am tototnañ ekñen indawep. Kegok mme kwitnañ kwitnañ sambe inimagen kweteteppañ bewe.

⁴² Wakae, Palisi inimagen bekanañ penañ sokbewe! In kwilekiki isikñañ sikokok ma sujem sañgo muluwengatnañ ma songom ekñen keboñgalen mange 10magengatnañ mange kwep ke Kawawañgat masaip. Yañgut in Kawawañmagen kweteteppañ mama ku mamaip ma ek gogot ku mampep. Egat ke mti keyet palañan kwitnañ kwitnañ isisikñañ kegogak mbep.

⁴³ Wakae, Palisi inimagen bekanañ penañ sokbewe! In sesewat mkaengalen mundum totatat dolakñañ ilin ombempeperañ etañ matotalip. Ma amnañ bem kwiti kwiti munduman indikti indamukume nâme mobotnañ membeyet manâip. ⁴⁴ Wakae, inimagen bekanañ penañ sokbewe! In sum piliñañ ma elimiakñañpiñ tapme am sambumbunañ tazin ke nânâpiñ amnañ dukñañ mamelip. Ma ingalen keñin bekanañ penañ ke amnañ sekñinaset ku maegip. Amnañ sum dukñañ egañ mamelip sepem keboñ."

⁴⁵ Âpme an zii zet zikat indanda ekñenmagengatnañ ñenañ Zisasiyet kapigok dunduye, "An zikat indanda, geñ zet zenik keyañ nin kegogak mtotndein!"

⁴⁶ Kegok zeme Zisasiyañ zeye, "Wakae, an zii zet zikat indanda inimagen kegogak bekanañ penañ sokbewe! In nukñañ sambe timbemâti am ekñengat dukñinan bemindeme ekñenañ taolapme ilin belak kakanemuñ bet bugan kukupij mamaip. ⁴⁷ Wakae, inimagen bekanañ penañ sokbewe! In nanzañ temañ dukñañ meluwañ kumpemti yeñsokñineyañ golañ zenze an indowien ekñengat suminanen bempewien. ⁴⁸ Ma yeñsokñine ekñenañ golañ zenze an indokwebien ke nâmti, 'Ñep,' zeip keyepmti in sumin elimiak pembenañ mamiakpeip. ⁴⁹ Âpme Kawawañ an nânâñañ temañ egañ kapigok zeye, 'Neñ golañ zenze an ma an zet zenze ekñenmagen indema kopme notnañ indome gakiwep ma notnañ sisipenperj mimindawep.' ⁵⁰ Ingat yeñsokñineyañ kan Kawawañañ msat

ma kululuŋ weyaŋgeen keyetnan yaŋbemti golaŋ zenze an ekŋen indokwebiengat dopmaŋ alak talip in Kawawaŋaŋ musuwet indesâpm. ⁵¹ Ke yaŋbembeŋaŋ baenen Keinaŋ meniŋaŋ Abel kume gakiye ma keyetnaŋ mamkwati Zakalaya ek sesewat mka temaŋgalen sisak ma kambuk mka teŋ tuŋguwidan amnaŋ nanaŋaŋ kume gakiye. Neŋ penaŋ zema nâit, am alak talip in keyet dopmaŋ Kawawaŋaŋ indame puwep!

⁵² Wakae, an zii zet zikat indanda inimagen bekaŋaŋ penaŋ sokbewe! In Kawawaŋgalen zet penaŋ amnaŋ nânâyet kwatapemti ku mamkawaŋ beip. In zet penaŋ ke ku mkipmaŋ bemti am kegogak zemkulumindeme ekŋenaŋ zet penaŋ ke ku nâmkijpewien!"

⁵³ Kegok zemdelan zemti Zisasiyaŋ Palisi an keyelen mkaengatnaŋ toti pem ŋen mege. Âpme kan kataŋ Zisasiyaŋ am zet zapat mandiindome zii zet zikat indanda ma Palisi ekŋenaŋ kot ek mtopepeyelen zet zemti yaŋkwesisi sambe sepem igak igak mayaŋkwesimtemien. ⁵⁴ Ma ekŋenaŋ egat yaŋaŋ m ekti tetipemti zet bekaŋaŋ ekŋengalen zii zelen tazinen ŋen mtopeme eknâmti zelen pepeyelen keyet mamtemien.

Zisasiyaŋ nembraŋaneyet Palisi ekŋengat weyaŋ ekse-mambep keyet golaŋ zet diindoye

(Matiyu 10:26-27; Mak 8:14-21)

12 Âpme am tausen sambe penaŋ ŋep ku makukuyelen koti koondakti kitik kitik tati notnaŋaŋ notnaŋ kakalim notnaŋ kakalim kegok tapmme notnaŋaŋ ewe takopmambien kan keyet Zisasiyaŋ nembraŋaneyet golaŋ zet kapigok diindoye, "In Palisi ekŋengalen yis plawa manzim semen keyet weyaŋ eksemti mambep. Zet keyet yaŋaŋ ekŋen an zet nambalam zut zenze. ² Âpme in yis nupmamaŋ keŋan ku egoyaŋgut nupmamaŋ sememe nâyo yis keŋan beyo. Keyet kataŋ Palisi ekŋengalen mama mimi an nambalam zulaŋ mama keyet penaŋaŋ bamgat sokbembkawaŋ beme yaŋin ekmâtâbep. ³ Ma Palisi ingalen zet mama mimi enzilim tazin ke bamgat ku enzilim tabe. Sosok sokbeme keyaŋ yaŋaŋin dâsuki ke msokbewe.

Zisasiyaŋ ku kiŋgagagat zet zapat diindoye

(Matiyu 10:28-31)

⁴ Notnne, neŋ zema nâit, amnaŋ sekŋin etaŋ kume gakime keŋ kayombaŋin kukuyelen windeyete timabep keyepmti ekŋengat ku kiŋgabep. ⁵ Neŋ An kwiyet kiŋgabep ke zikat indama egit: In Kawawaŋgat etaŋ kiŋgabep enenogat ek winde tasainen am indome gakimeŋgut teziŋ ŋandenŋen âtâtindeme towebep. Zet ke penaŋ. Egat etaŋ kiŋgabep.

⁶ Âpme in gwasembelebele indikgit ekŋen Kawawaŋaŋ nâmâtâti indikdamuŋ mamm. Gwasembelebele ek belakŋaŋ penaŋ. Ekŋen tosaŋin isikŋaŋ penaŋ titiyelen yaŋgut ekŋenmagengatnaŋ ŋen gakime Kawawaŋaŋ age ŋen gakin manâin!

⁷ Keyaŋgut in gwasembelebele belakŋaŋ penaŋ kebon yek. Kawawaŋaŋ nâinen in mobotnaŋ penaŋ beip. Ma in age ekŋen sebemindeip ya kwitnaŋ kwitnaŋ

bekanaŋ sambe inimagen sokbeme Kawawaŋaŋ ingat nâmâtâzin keyepm kiŋgagapiŋ!

Am ŋenaŋ Zisas mâbâgalen sakambuk ku mbe

(Matiyu 10:32-33, 12:32; Matiyu 10:19-20)

⁸ Am ŋenaŋ, 'Neŋ Zisasiyete nâmkijpemti ekmagen tusuyap,' zemti am notnaŋgat zikalinan egaŋ kegok zemkawaŋ bewe beme Angat Nemuŋaŋ neŋ kegogak Kawawaŋgalen ensel ekŋengat zikalinan an ke, 'Nanaŋgat zapat penaŋ,' kogok zewap. ⁹ Yaŋgut am ŋenaŋ am ekŋengat zikalinan nanzemkandabeen Angat Nemuŋaŋ neŋ kegogak Kawawaŋgalen ensel ekŋengat zikalinan zemkandatpewap.

¹⁰ Âpme an ŋenaŋ zet bekaŋaŋ notnaŋ Angat Nemuŋaŋ nâgât zeuwen Kawawaŋaŋ yomin katipen yaŋgut am ŋenaŋ Emetak Tenŋgalen windeyete naman Sadanŋgalen winde zeinen Kawawaŋaŋ yomin ke ku katipewe. ¹¹ Ma in sesewat mka isikŋaŋgalen mulup an zelen idendeyelen indateti mobep ma gapmanŋgalen zet mulup mimi mundumen indati mebep ma amobotnaŋ ŋen zet nânâyelen windeŋaŋmak ekmagen indati mepme, 'Zet zigok zesenuŋ?' ma 'Zet kwileki zesenuŋ?' keyet yayaŋ mimipiŋ. ¹² Kan keyet Kawawaŋgalen Emetak Tenŋaŋ zet kwileki zenzeyelen ke mzikat game zet zewanik."

An kilen mânep milawatnaŋmak egat bemzenze zet zenzeŋaŋ

¹³ Zisasiyaŋ zet kegok zemdelan zemti tapme an ŋen maŋge temaŋ kemagengatnaŋaŋ Zisasiyete zet kapigok yaŋkwesiye, "An zikat indanda, datnmak nigat bipmdaŋ gakisât mti msat ma mânep milawat datnmak nilisakwep ndaye. Ya neŋ alak milom bilombi ke nâgât butnaŋ zenzeŋaŋ ke kalopbemti nanayelen nâyapgat datnaŋgat zemane nasem."

¹⁴ An keyaŋ kegok yaŋkwesime Zisasiyaŋ dunduye, "Notn, Bien Kawawaŋaŋ neŋ igalen zet weyaŋgalen ma milawat milom bilombiŋit ke kalalaŋgalen nâmti ku neme koban." ¹⁵ Zisasiyaŋ zet ewe tusumti am maŋge temaŋ ekŋengat kapigok diindoye, "In milawatmak mamayete ekseŋat ku mbep. Keyaŋ indamukulem mme mama kanzizite ku tiwep."

¹⁶ Kegok zemti Zisasiyaŋ bemzenze zet ŋen kapigok diindoye, "An mânep milawatnaŋmak egalen muluwen saŋgo ma meu notnaŋ dolakŋaŋ penaŋ kwage.

¹⁷ Kegok sokbeme egaŋ nânâ mulup mge, 'Neŋ mundum ŋen saŋgo ma meu notnaŋ bembeyelen ŋen ku tatnain. Neŋ zigok mbap?' ¹⁸ Kegok otnâmti egaŋ nânâŋaŋ ŋen kapigok aige: 'Neŋ mkan isikŋaŋ sambe kapi asema delaŋ zeme mkan temaŋ sambe walati saŋgo ma meu notnaŋ ke timti mka keyete bewap.'

¹⁹ Kegok otnâmti ikŋaŋgat kapigok zeye, 'Neŋ an delaŋ zenzeŋaŋ! Neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe ke nup kan sambe tatnawe. Neŋ nanaŋgat mamann mma elerŋ belerŋ penaŋ bein ma oloŋen palen tu meu ntabap.'

²⁰ Egaŋ kegok otnâme Kawawaŋaŋ egate zeye, 'Geŋ an kilen penaŋ! Geŋ tembumbu kapiyete gakisenik.

Âpme kwitnañ kwitnañ sambe gitangat ondebwananen ke kwiyañ tiwe?"

²¹ Zisasiyañ zet kekok zemdelañ zemti ewe tusum zeye, "Am milom bilombi ilinañgat etañ maondakbeip am ekñen kebonj ke Kawawañgat zikatnan ekñen am mânep milawalinpiñ bewep."

Msat palengalen kwitnañ kwitnañgat yayañ ku mbep
(Matiyu 6:25-34)

²² Âpme Zisasiyañ nembrañaneyet kapigok diindoye, "Neñ zet keyet butnañ ewe kapigok zema nâit: In alik tatagalen meuyet ma in sekñinañgalen sâk melakanduyet yayañ mimipiñ. ²³ Ma sâk melakanduyet ma tu meuyet etañ ku maotnâmamambep. Naman in mama kanzizit titiyelen keyet maotnâmamambep. ²⁴ In tedukñan gwaen gwasembebebe indigit. Ekñenañ meuyet yayañ ku mamip. Ekñenañ mmonde onde ma timondak mka mzalañen ku mambeip yañgut Kawawañ egañ me maaikindame manip. Kogogapm Kawawañ ingat nâme mobotnañ mambein. Ma egañ indikdamuñ mamm keyepm yayañ mimipiñ mamambep. ²⁵ Ma am inmagengatnañ kwiyañ yayañ mti ikñañgat mamañan nup kanañ butnañ ñep tusum manak? Am ñenañ ñep yek, keyepm yayañ mimipiñ mamambep.

²⁶ Ma in nup kan butnañ tususuyelen isikñañ bukapi ñep ku mamip ya in kwilekiyet tu me ma sâk melakanduyet yayañ penañ mamip? ²⁷ Âpme in tep belaalik msalen wein ke indigit. Ekñenañ ilinañgat sañgum melakanduñin ku maweyañip ma mulup ku mamip. Yañgut keyet yañan neñ ingat diindoma nâit. Solomon ek mânep milawatnañ temañmak miak miakñañ dolakñañ yañgut tep belaaligat katnañ ego egoñañmak keyet katar Solomonañ ku miage. ²⁸ Âpme Kawawañan didik ekñen ikñañ kwapme mamiakindein yañgut kan belaknik tati sakwep memuñ beme tep mambannzin. Âpme Kawawañan in sañgum melakandu ñep ku maındaingapm in yayañ mamip? In nâmkinañpepiñ, ma? ²⁹ Keyepm in nânâ mulup, 'Tu me kwileki nsenu?' Keyet nâmti yayañ mimipiñ. ³⁰ Ke am Kawawañ ku nâmkinañpeip ekñenañ nânâñin keyet maketalasip. Keyañgut Biwin kululuñ egañ in kwitnañ kwitnañ ekñen keyet olalip ke ñep nâmindein. ³¹ Keyepmti in naman keñin sekñin ketalasime Kawawañgalen zemâtâtât katnañ mama kandañan tabep ma Kawawañgalen zetnañ kandañan mepmeñgut keyet palañanen tu me sañgum melakandu indawe."

Mama mimien kwitnañ kwitnañ dolakñañ ondeb bem-beyelen

(Matiyu 6:19-21)

³² Zisasiyañ zet ewe kapigok tusum diindoye, "Nâmkinañpepamak mañge isikñañ, in Biwin kululuñgengatnañ egalen zemâtâtâtgat katnañ mama ke ikñañmak damuñ mbep keyepm kinagapiñ mamambep. ³³ Ma in milom bilombiñ taindain ke beme amnañ kwitime mânep ke timti am kwiyañ olalip ekñen indawep. Ma

in kwitnañ kwitnañ dolakñañ kebonj mammambep beme keyañ Kawawañan oloñen mpewep. Mama mimi dolakñañ keyet dopmañ ikñañ kululuñen gwaen indame kambu titi an ekñenañ ku tiwep ma kwawañ ku nimbe. ³⁴ In kwitnañ ñengat keñin penañ maïndem-bein beme ingat keñin sekñin nâmanañin peme keyet palen mamepmatim tazin."

In Amobotnañgat damuñ weyañ tabep

(Matiyu 24:37-25:30)

³⁵ Zisasiyañ zet kekok zemti ewe kapigok tusumti diindoye, "In sañgumin zamti melakanduñin munduñti lam koñti peme tazime kwitnañ kwitnañ weyañ mulup mme delañ zeme Amobotnañgat damuñ tabep ³⁶ sakam kekok amobotnañinañ awembiñ bem-beyelen mundumengatnañ gilik zem kobe kan keyet mulup amñañe ekñenañ egat damuñ mti weyañ mulup mbep. Kan egañ kobein kwizet kume mulup amñañe ekñenañ sekekek sakwep kwaseleme keñan mowebe. ³⁷ Kan keyet mulup amñañe ekñenañ ikñañ zemindeme katar mâti meluk wewepiñ egat damuñ kaik tapmambep kekok tapmti ilinañgat oloñen penañ mbep. Neñ diindoma nâit, amobotnañ keyañ sañgum melakanduñan gulum yaloñti ñen tim miakti ekñengat zemindeme me niniyelen munduman totapme egañ me señti indawe. ³⁸ Âpme amobotnañinañ tam-busutnañ ma msasayan koindikme mulup amñañe ekñenañ meluk wewepiñ tapmambep beme ilinañgat kekok mbep keyet oloñen mbep. ³⁹ Yañgut in nâmtâtâlit. Mka toñañan kambu titiyañ kan zukñañ kobe ke nânak beme egañ mkañan ekdamuñ mme kambu titiyañ mkañan kwaselemti kambu ku tinak. ⁴⁰ In sakam kekok weyañ mulup mtabep enenogat Angat Nemunañ nen in kan ku nâme neñ memendepmak kobap."

⁴¹ Zisasiyañ zet kekok zeme Pitayañ kapigok yañk-wesiye, "Amobotnañ, geñ bemzenze zet zenagen ke ningat etañ ma am sambe kapiyet temakwep nâmti zenak?" ⁴² Pitayañ kekok zeme Amobotnañan zeye, "Neñ bemzenze zet ñen an damuñ nânâñañ temañgat zesowap ke kapigok, an ñen amobotnañgalen mkañan ekdamuñ mti mulup amñañe me indandayelen kan ke amobotnañ ikñañ ombempeye kan keyet maïndamtan. ⁴³ Kegok tapmepeme amobotnañ keyañ gilik zem kobein an mulup mamtan keyelen mulupmañ koekme dolakñañ beme an damuñ keyañ oloñen penañ mpemti tosañan temañ sawe. ⁴⁴ Neñ diindoma nâit, amobotnañan mulup damuñan ke kwitnañ kwitnañ sambe amobotnañ ikñañgalen ekdamuñ mimiyelen zempewe. ⁴⁵ Yañgut an damuñ keyañ ikñañ kapigok zenak, 'Amobotnañ sakwep ku kobe,' kekok zemti mulup animbi ndomti me ma tu kalinañ nimti keñan yungu yungu kwadak. ⁴⁶ Kegok sokbeme kan ñengat an damuñ keyañ amobotnañan kobein ke ku nâmtâtâge. Amobotnañan koekti an damuñ ke sindiwan omba penañ witkdak enenogat amobotnañan mulup zet saye keyet katar ku mge. Keyepmti

wati met am bekanan mimi ekngaleng mundum bekananen ke peme ilinsakwep tabep.

⁴⁷ Âpme an damuñ keyañ amobotnanngalen nânânñan nâmâtâge yanğut egañ weyeyañ mulup ku mti es-
emterñ penañ ku mâpme amobotnanñan koekti sindi-
wanğ omba penañ witikbe. ⁴⁸ Yanğut an damuñ ñen
mulup amobotnanngalen nânânñan mulup sakam zigok
mimiyelen ke ku nâmâtâti egañ mulup mme bekananğ
bewe ya amobotnanñan koekbeen omba penañ ku
witikbe. An ñen ek mânep milawatnanğ ma nânânñanğ
omba talasim sasañanğ beme egañ penañanğ ombae-
gak aikme ñep bewe ma mulupmanğ kogak windem-
berñ mbe.”

Zisasiyanğ am manğe kalañindewe

(Matiyu 10:34-36)

⁴⁹ Zisasiyanğ zet ewe kapigok tusum zeye, “Neñ
msalen am ingalen nâmkinğpepe mkatikñanğ bembeye-
len koban. Ma ingalen nâmkinğpepe ikñanğ ke mma
temañ bemti teziñ keboñ omba penañ ziwe. ⁵⁰ Âpme
neñ nukñanğ temañ ma sindem omba penañ tiwap
keyet nâmnukñanğ palen mmeti tima delañ zewe. ⁵¹ In
nâgâegañ an kasa kume totogalen koge ke manâip,
ma? Yek, neñ keyet penañ zema nâit, neñ am kalalañ-
galen koban. ⁵² Kan kapiyet yanğbemti am mka kwep-
gat makukuñin 5 ya kalañti an tugañ nembet ma an
zulañ nembet nembet tati kasa kasa mbep. ⁵³ Sakam
kegogak biwineyanğ nemuñine ekñenmak kasa kasa
mbep. Ma naniñanğ apmanğat mamañmak naniñanğ
nemuñanğat imbiñanğmak kasa kasa mbe. Âe yanğanğ
kapigogot, ekñenmagen notnanñanğ nâgât nâm-
inğpeme notnanñanğ ku nâmkinğpewep keyepm set sakam
kegok sokbewe.”

Kulekiki tasokbein keyet yanğanğ ku nâmâtâbien

(Matiyu 16:2-3)

⁵⁴ Âpme Zisasiyanğ am manğe temañ ekngat
kapigok diindoye, “In kasup towewetnaset zanza sop
kume in sakwep penañ, ‘Map tosâpm,’ manzeip. In
kegok zeme penañ masokbein. ⁵⁵ Ma tâgâyanğ baeset
keyetnanğ kwapme beme in, ‘Kasup tasâpm,’ manzeip.
In kegok zeme penañ masokbein. ⁵⁶ In an zet nambal-
am zutmak zenze! In kululuñ ma msat egegalen saka-
manğ ekti eknâm mamip keyanğut kwitnanğ kwitnanğ
alak tasokbein kapiyelen yanğanğ ku maeknâmâtâlíp.”

⁵⁷ Zisasiyanğ zet ewe kapigok tusum zeye, “Neñ
nâyawen inmagen zet weyayanğanğ set katnanğ kapiyanğ
ku tazin. ⁵⁸ Ke kapigok weyanğ bep, inmagengatnanğ an
ñen zet muluwen aik mebep beme ewe zet mulup mi-
mi mkaen mebepiñ tati igalen mânepgalen zet ke
weyanğbalup. Mneti geñ zet nânâ an ekmagen gaik
mepme egañ an dakutum ekngat belinan game an
dakutum ekñenañ mka katikñanğ kekgewep. ⁵⁹ Neñ ze-
ma nâmbak, geñ mka katikñanğ towewepiñ ewe be-
lakñanğ tati mânep dopmanğ sambe indamane delañ
zewe mneti mka katikñanğ kwesiñ kwesiñ mamayelen
gewepgat.”

Am kerjin ku gilik zewep ekñen bam walebep

13 Zisasiyanğ zet kegok zemdelañ zeme kan keyet
am notnanğ Paillelanğ zemindeme Galili am not-
nanğ Kawawangat sâpe sâpe tabumambien Paillet-
galen kasa kuku an ekñenañ indome gakiwien keyelen
zezapat Zisasiyet msawien. ² Kegok zeme Zisasiyanğ
ekngat zeye, “Galili am ekñen set katnanğ kegok
mme indowien ekñen keyelen yominañ mkawanğ be-
nen Galili am notnanğ yomin sebemindeip, ma? ³ Yek
penañ! Neñ zema nâit, in yomengatnanğ ku gilik zewep
beme ekñenañ gakiwien in sakam kegok gakiwep.”
⁴ Kegok zeme Zisasiyanğ zet ewe tusumti kapigok zeye,
“Am 18 Siloam mkaengatnanğ ekñen keyañ mka teep-
manğ kandañanğ tapme mka keyañ etumti indakwatame
gakiwien. In nâiwen keyañ mkawanğ beinen ekñen-
galen bekananğ mimiñanğ Zelusalem am sambe
ekngaleng bekananğ mimiñin sebemindein, ma? ⁵ Yek
penañ! Neñ zema nâit, in yomengatnanğ ku gilik zewep
beme in sambe sakam ekñenañ gakiwienok in gakime
delañ zewe.”

Tep kwitnanğ pik katnanğ elilikpiñ mamm keyelen be- mzenze zet

(Aizaya 5:1-7; Matiye 21:18-20)

⁶ Âpme Zisasiyanğ bemzenze zet kapigok diindoye,
“An ñenanğ tep pik wain mulupmanen ondempeye. Ya
egañ tep pik katnanğat meegeyanğ penañepiñ beye.
⁷ Keyepmti egañ mulup angat kapigok zeye, ‘Nânik,
neñ nup kan tuk pi tep pik katnanğat tepmanen
mekoti ekbananğ ñen ku elige. Keyepmti geñ anğpe-
mane melak enenogat tep kapiyanğ msat kelakñanğ saik
mamm.’ ⁸ Kegok zeme mulup an keyañ kapigok zeye,
‘Damuñ, nup kan kwep ñen pemane belak tapme neñ
tep yanğanğ msat tokwat utumti sakokolok tipmanğ
timatopme omguluk gilik mti ekbap. ⁹ Kegok mma
katnanğ elikzin ma ze ekbap. Elikbe beme dolakñanğ pe-
nanğ. Âk yek bewe beme neñ ñep anğbap.”

Zisasiyanğ imbi wesinğ ñen Sabat tagonğo kanen weyanğpeye

¹⁰ Âpme Sabat tagonğo kan ñengat Zisasiyanğ sese-
wat mkaen am Zet Zapat Dolakñanğ Penañ zemzikat in-
daye. ¹¹ Kegok tapmme imbi ñen keñan ke tage ek we
bekananğmak. We bekananğ keyañ nup kan 18 ekmak
mamkwapme egañ zawat mkwage. Ma bisetnanğanğ
kusum topme egañ dendañ esemterñ ku matatagaleng.
¹² Kogok mame Zisasiyanğ imbi ke ekti kwizet kume
kopme egañ egat kapigok dunduye, “Imbi, geñ zawadi
mâlap!” ¹³ Kegok zemti egañ betnanğanğ imbi keyet
bisetnanğ atame keyegak bisetnanğanğ esemterñ beme
imbi keyañ Kawawangat sesewage.

¹⁴ Kegok sokbeme sesewat mkaengalen amobot-
nanğanğ Zisasiyanğ kwitnanğ kwitnanğ ke Sabat tagonğo
kangat mge keyepm egañ ñenzinziñ mge. Mmambe
egañ am sambe tapmambien ekngat kapigok diin-
doye, “Kasup mulup 6 keyet mulup mamambep

keyepmti kan ekñen keyet koti am weyañjindende mulup mamambep wa Sabat tagoñgo kangat yek!"

¹⁵ Egañ kekok zeme Amobotnañan egalen zetnañ nembet gilik zeye, "In an zet nambalam zut zenze! In Sabat tagoñgo kangat makau apmañin ma doñkiñin tegen kwalet indemti mkañinangatnañ indatimti tu meu indaipgalen mundumen meti tu meu indame manip." ¹⁶ Kekok zemti zeye, "Imbi kapi Abalaamgalen aliknañ ya we bekananñan ekmak nup kan 18 mkipmañ penañ bemtage. Ya ek ñep Sadangalen winde Sabat tagoñgo kanen ñep mâpepeyelen." ¹⁷ Egalen zet dopmañan kasañane ekñen mme sakambuk penañ tiwien. Keyegak am sambe tabien ekñenañ menok sokbeye ke ekti oloñen penañ mbien.

Mastat katnañ keyelen bemzenze zet

(Matiyu 13:31-32; Mak 4:30-32)

¹⁸ Âpme Zisasiyañ bemzenze zet ñen kapigok zemti diindoye, "Kawawañgalen zemâtâtât katnañmamayet yañan ke mastat katnañ keboñ. Ma neñ mastat katnañ keyet palen bemzema nâseip." ¹⁹ Ke sepemañ mastat tep katnañ isiknañ penañ amnañ mti muluwen on-deme kwati tep temañ sinañ betnañan mme age ekñenañ mkañin tep betnañ duknañ walabien keyet sakam." ^I

Yis keyelen bemzenze zet

(Matiyu 13:33)

²⁰ Kekok zemti ewe kapigok tusum zeye, "Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanañ mama ke yis keboñ. Ma neñ yis keyet palen bemzema nâseip." ²¹ Ke yis plawa melesenañ isiknañ bugan imbi ñenañ plawa omba kema mak lelime keñan kaindeyegak tasemem kwatneti temañ sosok makwazin keboñ. ^{II}

Setokwakwat isiknañ

(Matiyu 7:13-14, 21-23)

²² Zisasiyañ Zelusalem mka temanen mebegalen meti mka ñande isiknañ ma mka ñande temañ keyelen am Kawawañgalen zezapat dolaknañ zemzikat indaye. ²³ Kekok tapmepme an ñenañ egat kapigok yañkwe-siye, "Amobotnañ, geñ zigok nânik, am kwep kwewañ mama kanzizit tiwep ma?"

Kekok zeme Zisasiyañ am sambeyet diindoye, ²⁴ "In setokwakwat isiknañ mama kanzizit titiyelen keyet keñan mobogalen mulup windeñanber mbep. In kekok ku mbep beme mka toñañan wati sekekindewe. Neñ diindoma nâit, am sambe keñan ke mobogalen mbep keyañgut ñep ku mobep. Kekok sokbeme in zupman tati mka toñañgat kwizet kumti zewep,

^I Zet kapiyet yañan kapigok: Kawawañgalen zezapat dolaknañan am sepem igak igak msat sambemagen mekopme am ekñen keyañ mme nâmkinañpepeñinmak tabep. ^{II} Bemzenze zet ekñetgat yañanjit kwep eget kwitnañ kwitnañ isiknañ penañ yangut muluwit mamuluwen windeñinber penañ. Keyet katar Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnañ mama ke An kwepmagen yañbein keyañ palaknañ bemti am sambemagen mekobe.

'Amobotnañ, set kwaselemanewatne!' zewewañ egañ zewe, 'In deyetnañ kolip? Neñ ingat ku nâmindeyap!'

²⁶ Egañ kekok zeme in egalen zet dopmañ kapigok gilik zewep, 'Nin tu meu geñmak ningalen mkaen nimbenn ma geñ ningalen mka temanen Kawawañgalen zezapat dolaknañ mzikat ndawanan.'

²⁷ In kekok zeme egañ ewe zewe, 'In deyetnañ kolip ke neñ ku nâmindeyap. In am mama mimi bekanan mamipgat in sebeit!' ²⁸ Kekok sokbeme in kululuñen Kawawañgalen mundumen Abalaam ma Aisak ma Zekop ma golan zenze an dolaknañ ekñen indikme Kawawañan zemindeme in zupman tati sindemgat si zemsu zemsu mti zelin anjalikbep! ²⁹ Âpme am sambe kasup kwakwatnaset ma towewetnaset ma baeset ma gwaeset nâmkinañpepeñinmagañ keñan mowebe. Ekñen keyañ Kawawañgalen mundumen totati Kawawañ iknañmak tu meu nimwiyañbep.

³⁰ Mme am ñen kwitnañpiñ tototnañ mamti Kawawañgat manâmkinañpein egañ bamgat Kawawañgat zikatnan kwitnañmak bewe. Ma am ñenañ kwitnañ mmoti windeñanmak mamti Kawawañgat ku nâmkinañpein egañ bamgat Kawawañgat zikatnan kwitnañpiñ bewe."

Zisasiyañ Zelusalem amgat kemberñ mge

(Matiyu 23:37-39; Luk 19:41-44)

³¹ Âpme kan keyegak Palisi an notnañ Zisasmagen koti zewien, "Wae, amobotnañ Eloñan gosâgât zep-gapm geñ kapi pemti mesenik."

³² Ekñenañ kekok zeme Zisasiyañ diindoye, "In tam kuknañber keyet kapigok met dunduseip, 'Neñ alak ma sañenen we bekanan ammagen zemindewap ma am weyañindewap. Ya âgânen mulupm mdelañ zemti mebab.' ³³ Egañ zet kekok zemdelañ zemti am tabien ekñengat kapigok diindoye, 'Neñ alak ma sañen ma âgânen Zelusalem mka teman mebab.' Golan zenze an ñen msat belaknañ kume gakikiyelen ke ñep yek. Ek Zelusalem etañ mepme kume gakikiyelen.

³⁴ O Zelusalem am, in golan zenze an ekñen maindome gakip. Ma in Kawawañgalen zet busup an indeme makolip ke nanzañan maindome gakip. Kan sambe neñ betnañ in Zelusalem am sambe indabembululuñgalen manâyap sakam sakokolok mamañan nembrañane time pâpmañ kandañan mange mambe-mindein kekok. ³⁵ Keyepmti neñ zema nâit, ingalen sesewat mka temañ ke Kawawañan katipeme ilinañgat belinan tapmosâpm. Âpme neñ diindowi, Zelusalem am, in neñ ewe ku nikbep ya maneti kan delañ zenzeen keyet in kapigok zewep,

'Kawawañan Nemunañ ombempeme kozin keyet nin oloñen penañ mnup.'

(Sam 118:26)

Kekok zemengut neñ kobap."

Zisasiyañ an zawatnañmak weyañpeye

¹⁴ Âpme Sabat tagoñgo kanen ñengat Zisasiyañ Palisi amobotnañ ñengalen mkaen moti tu meu nimbien. Kekok mme Palisi notnañan Zisasiyet zikat giñgiñ tapmmambien. ² Kekok tapmme an set-

naŋ betnaŋ sememenŋaŋ ŋenaŋ Zisasmagen kopme
 3 egaŋ ekti zii zet zikat indanda an ma Palisi an ekŋen-
 gat kapigok indayaŋkwesiye, "In zigok nâip, ningalen
 zii zelaŋ am Sabat tagoŋgo kanen ŋep weyaŋjin-
 dendeyelen ma yek?" 4 Kegok indayaŋkwesime ekŋe-
 naŋ zetpiŋ diliŋ zemtabien. Kegok sokbeme Zisasiyaŋ
 an ke betnaŋaŋ atamweyaŋti zempeme mege. 5 Kegok
 mti egaŋ ekŋengat indayaŋkwesiye, "Inmagengatnaŋ
 an ŋengat nemuŋaŋ mene ma makau apmaŋaŋ pusak
 teepmaŋ penaŋ keŋan baenen tuyaŋ tatatnaŋ keyet
 keŋan Sabat tagoŋgo kangat towedak beme zigok
 mnaŋ? Egaŋ nemuŋaŋ mene ma makauŋaŋ ke keye-
 gak mandame kwadak, ma yek?"

6 Egaŋ kegok zeme ekŋenaŋ ke nâmti sakambuk
 mtati zet dopmaŋ gilik zenzepiŋ diliŋ zemtabien.

Am ŋenaŋ ikŋaŋgat sekŋaŋ mtoti mamayelen

7 Tapme meu niniyelen mundumen tati Zisasiyaŋ in-
 dikme am notnaŋ zemindamandawien ekŋen keyaŋ
 koti mundum amobotnaŋgalen ombempewienen tota-
 bien. Kegok sokbeme Zisasiyaŋ ekti bemzenze zet ŋen
 kapigok diindoye, 8 "An ŋenaŋ geŋ awembiriŋ bembeye-
 len tu meu niniyelen zemgamandanak beme geŋ meti
 amobotnaŋgalen mundumen sokŋan an imbi wawa-
 galen tadak ekmak ŋep ku totabek, mneti mundum
 egat ganzenan ke amobotnaŋ geŋ sebam gein ŋengat
 ombem penaŋ. 9 An imbi wawagalen keyaŋ geŋmak
 an ŋenmak idamandanak ya egaŋ geŋmagen koti
 zenak, 'Notn, geŋ mundum totadigen kapi an ŋen
 kapiyet ombempewe keyepm geŋ watati ek pemane
 totalak.' Kegok zeme geŋ sakambuk penaŋ mti bam
 baenen metabek. 10 Ma naman geŋ an imbi wawa-
 galen keyaŋ zemgamandame geŋ meti mundum bam
 baen totabanik. Geŋ kegok mmane an geŋ ganzeman-
 dawe keyaŋ kot gikti zewe, 'Notn, geŋ koti mundum
 nenmak sokŋan kukŋaŋgat gwaen totat.' Kegok zeme
 mebanik keyaŋ mkawaŋ benen geŋ mobotnaŋ am
 sambeyet zikalinan kwabanik. 11 Am ŋenaŋ ikŋaŋgat
 sekŋaŋ tapmozin bewe Kawawaŋaŋ an ke mtopewe âk
 am ŋenaŋ ikŋaŋgat sekŋaŋ tapmtozin beme
 Kawawaŋaŋ an ke mmopewe."

12 Kegok zemti Zisasiyaŋ Palisi an ek zemandaye
 egat kapigok dunduye, "Kan ŋengat meundi dolakŋaŋ
 ŋen bumti nodi ma gitaŋgat nodi penaŋ ma gitaŋgat
 sip butnaŋ ma an mkaŋandaŋit kwep ŋen mânep mi-
 lawatnaŋmak ekŋen ke ku zem indamandawanik
 enenogat geŋ meu zem indamandamti tu meu in-
 dawanik keyepm ekŋenaŋ dopmaŋ zemgamandamti
 gawep. Geŋ sakam kegok mnik beme dopmaŋ dilak ke
 tatinik. 13 Âpme naman tu meundi bumuluŋti am
 towewenaŋ ma am setnaŋ betnaŋ seleuunaŋ ma am
 wesij ma am zikat beŋ ekŋen ke zemindaman-
 dawanik. 14 Geŋ kegok mbanigen Kawawaŋaŋ gâgât
 nâme dolakŋaŋ penaŋ bewe enenogat ekŋenaŋ gâlen
 tu meu dopmaŋ ŋep ku mutuwep. Kan am teŋ ekŋe-
 naŋ sumengatnaŋ wabep kan keyet Kawawaŋaŋ dop-
 maŋ mutumgawe."

An ŋenaŋ tu meu niniyelen am zemindamandaye keyelen bemzenze zet

(Matiyu 22:1-14)

15 Âpme an ŋen Zisas ekmak tu meu tatnmambien
 egaŋ Zisasiyaŋ zet zeye ke nâmti kapigok zeye, "Am
 Kawawaŋ mundum maekdamuŋ mnen kululuŋen ke
 ondekti ekmak tu meu temaŋ nimwianbep am ekŋen
 keyaŋ oloŋen penaŋ mbep."

16 Egaŋ kegok zeme Zisasiyaŋ dunduye, "An ŋenaŋ
 tu meu temaŋ bum ondekti am sambe zemindaman-
 daye. 17 Kan tu meu temaŋ bumuluŋgalen kwapme
 egaŋ mulup anaŋ zempeme am notnaŋ zemindaman-
 dawienen ke zeme kokogalen kapigok zempeye. Geŋ
 meti kapigok zesenik, 'Kwitnaŋ kwitnaŋ sambe
 weyayaŋ mulup mme delaŋ zepgat in kolit.' 18 Mulup
 an keyaŋ meti ekŋengat kegok zeme ekŋenaŋ zapat
 ke nâmti yaŋbemti zet tiŋko yaloŋ yaloŋ zet zewien.

An kukŋaŋgat egaŋ kapigok zeye, 'Neŋ msat butnaŋ
 ŋen kwitiman ya ke meti eksâbap. Keyepm nâmnemane
 neŋ ŋep ku kosap.'

19 Ma an ŋenaŋ ewe kegogak zeye, 'Neŋ makau ap-
 maŋ 10 kwitiman ya alak ekŋen ke mulup indandaye-
 len m ek m ek mimiyeŋen weyayaŋ mulup miyap.
 Keyepm nâmnemane neŋ ŋep ku kosap.'

20 An ŋenaŋ ewe sakam kegogak zeye, 'Neŋ alakŋati
 imbi wapman ya yaŋaŋ keyepmti neŋ ŋep ku kosap.'

21 Kegok zemâpme mulup an keyaŋ zet sambe ke
 timti met an damuŋaŋ dunduye.

Kegok zeme amobotnaŋaŋ ŋenzinziŋ penaŋ mti
 mulup anaŋgat kapigok dunduye, 'Geŋ sakwep penaŋ
 mka ŋande temaŋgalen set isisikŋanen ma set tema-
 nen meti ekmane am towewenaŋ ma am sebelin se-
 leuunaŋ ma am selin wesij ma am zikalin beŋaŋ inda-
 timane nâlen mkaen koseip.'

22 Kegok zeme mulup anaŋ geŋ meti egaŋ zeyenok mme
 delaŋ zeme koti zeye, 'Amobotnaŋ, neŋ geŋ zemnena-
 knok mma delaŋ zep keyaŋgut mka keŋan amnaŋ ewe
 ku gak zep.'

23 Kegok zeme amobotnaŋaŋ mulup anaŋgat zeye,
 'Geŋ mka ŋande temaŋ ke pemti set temanen ma
 isikŋanen meti ekmane amnaŋ wianŋme indatimane
 nâlen mkaen koti gak zeseip.' 24 Kegok zemti ewe
 kapigok tusum zeye, 'Neŋ in nâlen mkaen kolip ingat
 zema nâit, am ekŋen kukŋaŋgat zem indamandama
 ekŋenaŋ ku kobien ekŋen keyaŋ nâlen tu meu tikŋaŋ
 ku nim nâwep, yek penaŋ.'"

Zisas mâbâgalen mama mimi sewakŋaŋ penaŋ yek

(Matiyu 10:37-39)

25 Âpme Zisasiyaŋ Palisi an keyelen mka keŋaŋgat-
 naŋ zupman toti mepme am maŋge temaŋaŋ ekmak
 mebien. Ke kopme egaŋ gilik zem indikti diindoye,
 26 "An ŋenaŋ neŋ napmâti nâgât nemban kwasât
 nâwe beme keŋaŋaŋ nâgât omba penaŋ gogot mti
 mambipmaŋ ma imbiŋaŋ ma nemunambaŋane ma
 ikŋaŋgat ip notnane sip kwep ma ikŋaŋgat nâme tobe.
 Âk egaŋ kegok ku mbe beme egaŋ nâgât nemban ku

tabe. ²⁷ Ma naman an njanan nâgât neman tasât nâwe beme egan neŋ napmâti iknangat nuknang pumti egan gakikiyelen weyeyan mulup mbe enenogat egan nâgât manâmkinpein.” ²⁸ Kegok zemti zeye, “An inmagengatnaŋ njanan mka teepman amnan tati an kasayet dombembeyet wasasât nânak beme egan, ‘Mânep zigok time mebe?’ ma ‘Kwitnaŋ kwitnaŋ zibonŋ kwitiwap?’ ke nâmâtâti kwitimti mka ke nŋep walapme delaŋ zenak. ²⁹ Âpme an keyaŋ kegok ke ku mnak beme mka teepman ke walat delaŋ zenzepiŋ mka ke timbilange etaŋ mpeme tatnak. Egan kegok mpeme am notnaŋan mka ke ekti egat zet mtopenen zet zemti ek yeŋti kapigok zewiek, ³⁰ ‘An kapi mkanan yanbeye ya egan ewe ku mdelaŋ zein!’ ³¹ Sepem kegogak amobotnaŋ nŋen kasa kuku anaŋ ten tausen (10,000) etaŋ ya egan amobotnaŋ nŋengalen kasa kuku anaŋ twenti tausen (20,000) ekŋenmak auuyelen nânak beme egan weyan nâmâtâti amobotnaŋ nŋen keyelen windenaŋ kume totogalen ma yek keyelen nâmbiliwetnak. ³² Kegok sokbeme egan otânagaŋ nŋep ku auuyelen benak enenogat amobotnaŋ nŋen keyelen kasa kukuane windenjinben penan. Keyepm egan an notnaŋ indeme sabenaŋ keyegak tapme amobotnaŋ ke meaikti ku auuyelen yankwesimti egan milawat kwilekiyet nâmtiknaŋ min keyet yankwesiwiek. ³³ Sakam kegogak am njanan nâgât neman ma neŋ napmâsât nâwe beme egan kwitnaŋ kwitnaŋ sambe bankumpewe.”

In am ekngengalen dalaŋ kebonŋ bemti tabep

(Matiyu 5:13; Mak 9:50)

³⁴ Âpme Zisasiyan zet ewe kapigok tusum zeye, “Dalaŋ ek dolaknaŋ ma tiknaŋ penan. Âk dalaŋan tiknaŋ delaŋ zenak beme nin tiknaŋ ke mulupman mti nŋep ku aikbenek. ³⁵ Dalaŋ sakamaŋ kebonŋ keyaŋ muluwan sikokok ma me nŋep ku mukulem mme dolaknaŋ kwakwagalen keyepm belak peme mebegalen. An nŋen zet nânâyelen tiknanganaŋ tazinaŋ zet kapi nŋep opeimti nâsem.”

Sipsip galaŋ zenengengalen bemzenze zet

(Matiyu 18:12-14)

15 Âpme kan nŋengat an mânep takis titi ma am yomtonŋ ekŋenaŋ Zisasmagen soknaŋ egalen zet nâsâgât kobien. ² Kegok sokbeme Palisi ma zii zet zikat indanda an notnaŋ yanbemti sekanan zet zemti kapigok zewien, “An kapi a yomtonŋ ekŋenmak notn notn mti me mka kwep manip!” ³ Ekŋenaŋ kegok zeme Zisasiyan bemzenze zet nŋen kapigok diindoye, ⁴ “An inmagengatnaŋ nŋen sipsipman 100 tasanak ya kwep nŋen galaŋ zenak beme egan zigok penan mnak? Kegok sokbenak beme egan sipsip ⁹⁹ ekŋen meunjin maninjanen munduman indeme tapme egan kwep keyet timat metneti aikdak. ⁵ Egan aikdagen kan keyet oloŋen penan mti nŋandaŋan oletetep peme weme ⁶ mkanan pum kotnak. Kegok mti egan notnane ma am egalen mkamagen soknaŋ talip ekngengat zeme koondakme diindonak, ‘Neŋ sipsipm galaŋ zeme

timalawaŋ aikti oloŋen penan miyap keyepm koondakme tu meu bumuluŋti nne!” ⁷ Zisasiyan kegok zemti ewe kapigok tusum zeye, “Neŋ in zema nâit, sakam kegogak msalengalen an yomtonŋ njanan yomengatnaŋ keŋan gilik zemti neŋmagen matusunen kululuŋen ekŋenaŋ oloŋen penan mamip. Kegok sokbeme am ⁹⁹ ekŋenaŋ yominangatnaŋ ku gilik zeip ekngengat manâiwen ekŋen an kwetetepman penan.”

Mânep galaŋ zenengengalen bemzenze zet

⁸ Kegok zemti ewe tusum zeye, “Imbi nŋen tambu kwep tu meu kwitim niniyelen silwa mânep kanziyan ⁵ tasanak ya nŋen galaŋ zenengengalen benagen egan zigok mnak? Egan lamaŋ konŋti mka keŋan kaputi weyan timat metneti mânepman ke aik mti ⁹ kan keyet oloŋen penan mti notnane ma am egalen mkamagen soknaŋ talip ekngengat zeme koondakme diindonak, ‘Ekŋen, mânepm galaŋ zeme matimalawaŋ aikti oloŋen penan miyap keyepm koondakme tu meu bumuluŋti nne!’ ¹⁰ Neŋ diindoma nâit, sakam kegogak Kawawangalen enselane kululuŋen ekŋenaŋ a yomtonŋ njanan mama mimiyan bekanan bankumpemti neŋmagen matusunen ensel ekŋenaŋ oloŋen penan mamip.”

Anemba zomolim njanan mambipman idemege keyelen bemzenze zet

¹¹ Kegok zemdelaŋ zemti ewe kapigok tusum zeye, “An nŋen nemuŋane zomolim melezut matapmambuk. ¹² Ya nemuŋan muŋan bipmanmagen koti kapigok zenak, ‘Bien, msat ma milom bilombi bam nanayelen nâwanan ke ilak alak kapi na!’ Kegok zeme biwidanŋ msat ma milom bilombi kalaŋti nemulatnene idaye. ¹³ Kegok sokbeme kasup mulup mimi notnaŋ delaŋ zeme nemuŋan muŋan msat ma milom bilombiyan beme amnan kwitime egan msat ke pemti mânepman timti pem nŋen beŋan penan mege. Ke mepmamti mânepman sambe mama mimi bekananen time mepme delaŋ zeye. ¹⁴ Kan mânepmanan delaŋ zeyeen meuyet kamberŋ temaŋ msat katarŋ sokbeye. Kegok sokbeme ek kwitnaŋ nŋen ku tasaye. ¹⁵ Keyepm egan met an msat keyelen an nŋengalen mulup mge. Âpme an keyaŋ peme met egalen bo mkaen bo damuŋ mge. ¹⁶ Egan meuyet penan gakisât mti boyelen meuŋan ke niniyelen nâye yangut bo damuŋ keyaŋ ku nâmpeme niŋge. ¹⁷ Kegok sokbeme kan egan nânâ dolaknaŋ aigeen iknangat kapigok zeye, ‘Bipmanngalen mulup am sambe me maniwanŋip ya neŋ pi tati meuyet gakisowap! ¹⁸ Keyepm neŋ wati bipmanmagen meti kapigok zewap, ‘Bien, neŋ Kawawangat zikatnan ma gâgât zikadan yom mban. ¹⁹ Ya ‘Geŋ nâgât nemun,’ nŋep ewe ku zenzeyelen. Geŋ nemane gâgât mulup andi etaŋ tabi.” ²⁰ Kegok nâmti wati bipmanmagen mege.

Egan ewe bipmanngalen mkaen mebeŋiŋ beŋan tapmepme bipmanan ekti keŋanaŋ nemuŋangat kamberŋ penan nâmti winde bem meti nemuŋan kot ambeti

zem oloñen mpemti egañ gilik ze koge keyelen oloñen penañ mge. ²¹ Kegok mti nemuññañ bipmañgat zeye, 'Bien, neñ Kawawañgat zikatnan ma gâgât zikadan yom mban. "Geñ nâgât nemun," zenzeyelen ñep yek.' ²² Nemuññañ kegok zeme bipmañgañ mulup an sambeyet kwizet kume kopme diindoye, 'An ekñen, nemun kapi neñ nemti mepmame wa gakiye zem mban yañgulak alak pi ninmak alik tazin keyepm in sakwep penañ met kâlâp teepmañ dolakñañ penañ ke mkoti munduñpeit ma besañ isikñañ mkoti betnañ dukñañan wepeit ma set munduñduñ mkoti setnanen munduñpeme tapme makau nembraññañ gandenañ mepmti kume gakime tu meu bumuluñti olioli temañ mti nsenup!' Egañ kegok zemindeme zetnañ gawepumti tu meu weyañ beme nimti oloñen mbien.

²⁵ Kegok sokbeme kan keyet nemuññañ yuyañ muluwen tage. Ya egañ mulup mdelañ zemti mkaen kokogalen sokñañ koti nâme ekñengalen olioli silik ma gwasim kwisak nâye. ²⁶ Egañ kwisak ke nâmti mulup anañ ñen ekti kwizet kume kopme yañkwesiye, 'Wae, an notn, da kwileki tapmip?'

²⁷ Kegok zeme mulup anaññañ dunduye, 'Muñdi gilik zem kopme bipdañ makau nembraññañ gandanañ kumti bup enenogat muññañ kasayet belinan mobopiñ esemtenñ tati gilik ze kolep keyepm olioli tapmip.' ²⁸ Kegok zeme nemuññañ yuyañ ñenzinziñ penañ mti mka keyet keñan mobogalen ku nâmtikñañ mge keyepmti bipmaññañ zupman kwatoti egat keñan mtoti mka keñan mobogalen wekuye. ²⁹ Bipmaññañ kegok zeme nemuññañ bipmañgat zeye, 'Bien, ekbak, neñ nup kan sambe pi mulup katikñañ mulup andinok gâgât mkwabanañ ma neñ gâlen zet ñen ku makuluyap. Geñ kwileki penañ mnawanan? Geñ meme nembraññañ gandenañ bugan ñen ku namane notnne ekñenmak bumuluñti ku nimbenn, yek penañ!' ³⁰ Kegok zemti ewe zeye, 'Ya nemundi muñ kapiyañ gâlen msat ma milom bilombi beme amnañ kwitime mânep timeti sek kilerñ imbi indame delañ zeme gilik zem mkaen kolewen geñ makau nembraññañ gandenañ egat kumti bunak!'

³¹ Egañ kegok zeme bipmaññañ dunduye, 'Ayu, nemun, geñ neñmak kwesiñ matakwadik ya nâlen kwitnañ kwitnañ sambe kapi gâlen etañ. ³² Nodi kapi nin ndemti mepmame wa gakiye zem mbenn yañgulak alak pi ninmak alik tazin keyepmti nin tu meu bumuluñti olioli temañ msenup.'"

Mânep milawat damuñ an ñoktikñañ temañ keyelen bemzenze zet

16 Âpme Zisasiyañ nembraññañ ekñengat zet kapigok diindoye, "An mânep milawatnañ temañmak ñen mañge. Egañ an ñen mulup damuñ peye ya maneti am notnaññañ mulup damuñ keyañ mânep kambu mip kegok zemti an mulup toñañmagen zem kuwien. ² Kegok zeme an mulup toñañ keyañ mulup damuñ ke zemandaye, 'Geñmagen zet nâya ke kwilekiyelen? Geñ meti nâlen kwitnañ kwitnañ sambe ke kabemane topme nen kotna enenogat geñ nâlen

mulup damuñ ewe ku tatagalen.' ³ Kegok zeme mulup damuñ keyañ ikñañgat kapigok zeye, 'An mulup toñañ muluwen zemnen ya neñ zigok penañ mbap? Neñ an pembraññañ msat enzuñañ walalatgalen winde ku tatinain ma neñ amgat mânepgat wekukuyet sakambuk penañ miyap. ⁴ Oo neñ kwileki mbap ke alakñati nâyañ. An mulup toñañ zemneme notnne sambe ekñenañ nikdamuñ mbep.'

⁵ Keyepmti am an mulup toñañgalen mânep butnañ belak tiwien ekñen inda zemandame egalen mkaen koondakbien. Kegok sokbeme kwep kukñañgat koge keyet yañkwesiye, 'Geñ mânep amobotnañmagen zigok tiwanan?'

⁶ Yañkwesime egañ zeye, 'Neñ kelakñañ tuñañ nukñaññañ 800galen tiwan.'

Kegok zeme an damuñ keyañ zeye, 'Ele, kelakñañ tuñañ belak mbanan keyelen papia kapi tewen bumane zime alakñañ kapi mti kelakñañ butnañ 400 etañ kumpe.'

⁷ Kegok mti an damuñ keyañ an ñengat yañkwesiye, 'Geñ an mulup toñañgalen mânep belak zigok tiwanan?'

Kegok zeme an keyañ zeye, 'Neñ wit katnañ bek 400 kwep kwep nukñaññañ 50 kilo kegok tiwan.'

Kegok zeme an damuñ keyañ zeye, 'Ele, wit katnañ belak mbanan keyelen papia kapi tewen bumane zime alakñañ kapi mti bek 300 etañ kumpe.' ⁸ Kegok mme an damuñ keyelen an mulup toñañ an damuñ keyañ ikñañgat kambuññañ añañgalalañgalen zet nâmtâtât-nañmak zeye keyet nâmti nâme moge. Enenogat am msalen Kawawañgat ku manâmkñañpeip ekñenañ mama mimiñjin bekanan mimenzililiyelen nânânjin pembraññañ matatindame am Kawawañgat manâmkñañpeip ekñen sebem indeip."

⁹ Zisasiyañ nembraññañ zet ewe kapigok tusum zeye, "In nâwienen neñ sakam kegok ku mimiñyelen zemindewan, yek penañ. Neñ notn notn tetimaeyañ kwititiyelen ku zemindewan. Ma tetimae keyañ nânâ dolakñañ game mama kanzizit ke mti kwesiñ kwesiñ mambanik? Yek penañ! ¹⁰ An ñenañ kwitnañ kwitnañ isikñañgat dâsuki ku zewe beme egañ kegogak kwitnañ kwitnañ temañgat dâsuki ku zewe. Ma an ñenañ kwitnañ kwitnañ isikñañgat dâsuki zewe beme temañgat kegogak dâsuki zewe.

¹¹ In msatgalen kwitnañ kwitnañ weyañti dolakñañ ku ekdamuñ mbep beme Kawawañgalen mulup ñep ku nâmindeme ekdamuñ mbep. ¹² Ma in nolin ñengalen kwitnañ kwitnañ weyañti dolakñañ ku ekdamuñ mbep beme kululuñengalen kwitnañ kwitnañ Kawawaññañ in ñep ku nâmindeme ekdamuñ mbep.

¹³ Mulup an ñenañ mulup damuñ zutgat kandañidan ñep ku mamayelen. Egañ kegok mnak beme ñengat sekaññañ mpemti ñengat gogot mnak. In kegogak Kawawañgalen mulup ma mânep milawatmak mama eget temakwep idapepebemti ku mimidadayelen."

Nemba isisiknañ Zisasmagen indatimkobien

(Matiyu 19:13-15; Mak 10:13-16)

¹⁴ Âpme Zisasiyañ zet kekok zeme Palisi ekñenañ zet ke nâmâtâti ekñenañ mânepgat nâmtiknañ mamip keyepmti Zisasiyet zetnañgat wisat mbien. ¹⁵ Ekñenañ kekok mme Zisasiyañ indik mâtâti zeye, "In amgat zikalinan ilinañgat nâme mobotnañ penañ mambein yanggut Kawawañañ ingat keñin maekmâtâzin. Amnañ in kwilekiyet nâme mobotnañ mambein ke Kawawañ-gat zikatnan okbi okbi mambein." ¹⁶ Zisasiyañ zet ewe tusum zeye, "Itnañañ baen Mosesiyelen zii zelen ma golañ zenze an notnañañ meluwañ mbien amnañ ke mâpmane peme kan Zân tu zulutindende an egañ koge. Kan keyet Zânañ Kawawañgalen zemâtâtât katanen mama keyelen zezapat dolakñañ mkawañ beme amnañ zezapat dolakñañ keyet nâmtikñañ penañ mti mâbien. ¹⁷ Kululuñ ma msat ke Kawawañañ elen belen penañ aseke keyañgut Kawawañ ikañgalen zet ke ku aseke."

¹⁸ Zisasiyañ zet ewe kapigok tusum zeye, "An ñenañ imbiñañ asekpemti imbi ñen wabe beme egañ awembij mama ke kalañti yom tiwe. Ma an ñenañ imbi apmañ asekpeneñañ wabe beme an keyañ awembij kalalañ mti egañ Kawawañgat zikatnan yom tiwe."

An mânep milawatnañmak ma Lasalus egegalen zet zapat

¹⁹ Âpme Zisasiyañ zet ewe kapigok tusum zeye, "An mânep milawatnañmak ñen mañge. Egañ kâlâp teepmañ dolakñañ penañ tosañañ temañ mamunduñ mamtan ma kan katan egegalen tatat mimiñañ dolakñañ penañ matakwatan. ²⁰ Âpme an ñen pewewerñañ penañ kwitnañ Lasalus egañ Kawawañgat gogot penañ mamtan. Ma ek sekñañ ilindiñ lingilañ pesak pepeñañ ke wakoti an mânep milawatnañmak ke egegalen kimbata setokwakwalen peme mawemtan. ²¹ Ke matapme, 'An mânep milawatnañmak egegalen meu butnañ temepme makumtimti kot name nsap,' kekok otrnâmti matatan. Ma tam ekñenañ koti egegalen lingitnañ mambe-semtemien. ²² Kegok sokbeme Lasalus ek gakime Kawawañgalen ensel ekñenañ kopmti Abalaamak kululuñ gwaen mopewien. Kegok mme an mânep milawatnañmak keyañ kekok gakime sumen mebewien. ²³ Kegok sokbeme an keyañ teziñ ñandañen metoti sindem temañ tiye. Kegok mti ekme mopme Lasalus ya Abalaamgat ganzenan beñan tabalut idige. ²⁴ Ke tapmalut egañ idikti kwizet kapigok kume moge, 'Bipm Abalaam, geñ nâgât kemberñ nâmti Lasalus zempemane tu bugan betnañañ olekti nambalam mnan olekme kipmañ kapiyañ ombem tolañ enenogat tewen kapi tati sindem omba penañ tiyañ!'

²⁵ Egañ kekok zeyeyañgut Abalaamañ dunduye, 'Nemun, geñ kapi otrnâmbak, geñ msat palen baenen ma-mandi dolakñañ penañ mambanan âpme Lasalus ek an peme wewerñañ penañ mañge. Yanggut egañ pieneñ nenmak oloñen tapme geñ teziñ ñandañen sindem tatinik. ²⁶ Âpme ñen kapi, ningat tungupmnan ma

gâgât tungupdan ñandañ temañ penañ tazin keyepmti an ñenañ piengatnañ geñmagen kainde kwakwagalen nâin beme ñep ku kwadak. Ma ñenañ geñmagengatnañ ninmagen pien ñep ku kwakwagalen.'

²⁷ Abalaam kekok zeme an mânep milawatnañmak keyañ kapigok zeye, 'Bien, neñ gâgât gawekuyap, geñ Lasalus pemane nâlen bipmnañgalen mkaen melak. ²⁸ Mkaen ke notne 5 ekñenmagen meti mama miminjin bekañañ mamip keyet golañin timti diindome ekñenañ mundum bekañañ sindemañmak neñ talap kapi ku kobep.'

²⁹ Kegok zeme Abalaamañ dunduye, 'Mosesiyelen zii zet ma golañ zenze an notnañgalen golañ zet kumpepeñañ ke maiñti nânâyelen. Zet keyañ ekñen-gat golañin titiyelen.'

³⁰ Kegok zeme an mânep milawatnañmagañ kapigok zeye, 'Bipm Abalaam, zet keyañ ekñen ku mkawañ bem indendeyelen yanggut an ñenañ gakikiengatnañ wati Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ mkawañ bewe beme keyañ mme keñin yominañgatnañ gilik zewep.'

³¹ Egañ kekok zeyeyañgut Abalaamañ dunduye, 'Âpme ekñenañ Mosesiyelen zii zet ma golañ zenze an ekñengalen zet wisat mbiek beme ekñenañ an gakikiengatnañ wadak egegalen zet ku nâmti mâbiek.'"

Yom katikpepeyelen set katnañ

(Matiyu 18:6-7, 21-22; Mak 9:42)

17 Âpme Zisasiyañ zet kekok zemdelañ zemti nembrañane ekñengat kapigok diindoye, "Am yomen zet kelakñañ mti tetipepeyelen keyañ inmagen takwasâpm keyañgut wakae, am ñenañ yomen tetimae mbe keyañ sindem omba penañ tisâpm! ² An ñenañ nemba isikñañnok ekñen kapimagengatnañ ñen tetipeme yom mbe beme an walepewe ek ke nanzañ siput temañ penañ bimanen andopemti âtâpeme nembu keñan toweti gakiwe keyañ dolakñañ bein ma musuwewet keyañ nukñañ ku bein. Mneti ekñenañ kekok ku mme egañ belak tapmetneti Kawawañgalen zemdelañ zenze kanen dopmañ nukñañ bekañañ penañ tiwe. ³ In weyañ ekmâtâbep!

Âpme nodi ñen nâmkijpepeñañmagañ yom kwitnañ ñen mbe beme zet weyeyañ katnañ meti weyañpewanik. Kegok mmane yomañ zemkawañ bein beme yomañ pemane mebe. ⁴ Âpme nodi keyañ geñmagen kasup kwepgat yom sek zigok min beme egañ geñmagen sek mbe keyet katnañ koti nâmsokukuñañ ke zemkawañ bemgeme geñ egegalen yomañ katipewanik."

Nâmkijpepe msokbembeyelen yañañ set katnañ

⁵ Âpme Zisasiyañ zet kekok zemdelañ zeme nembrañane ekñenañ egat kapigok zewien, "Geñ mukulem mindemane ningalen nâmkijpepenn katikñañ bak."

⁶ Ekñenañ kekok zeme Amobotnañañ zeye, "Kapis alik katnañ ek isikñañ penañ keyañgut egañ msat keñangatnañ windañañ bemti sosok patañ pemti sinañañ mme matimbunup. Ya ingalen nâmk-

ijpepenjin sakam keboŋ benak beme in tep kaindeyēt zewiek, 'Geŋ giti seŋti gitiyegak, nembu tunŋupman metabanik.' Kegok zempeme egaŋ ingat zelin gawepumti kekok mnak. Ya ingalen nâmkijpepenjin sakam keboŋ benak beme in Kawawaŋgalen mulupmaŋ ŋep mme penaŋaŋ sokbenak."

Kawawaŋgalen mulup an ekŋenaŋ ammagengatnaŋ zemesewatgat zikat ku mbep

⁷ Âpme Zisasiyaŋ zet ewe tusum zeye, "Inmagengatnaŋ ŋengat imbiyaŋ muluwengatnaŋ mulupmaŋ mdelan zemti tep yâgâp mti mkaen koti yalonpempti tu meu bume nimbiek keyet apmaŋaŋ mânep sawe?" ⁹ Yek, kekok ŋep ku mnak. Egaŋ ikŋaŋgat mulup imbiyaŋ mimiyelen zempepeŋaŋ keyet katnaŋ mip." ¹⁰ Zisasiyaŋ kekok zemti ewe tusum zeye, "Inmagen sakam keboŋ keyaŋ bein. In Kawawaŋgalen mulup mti am ekŋenaŋ ingat wisikŋ zenzeyet ku wekuwep eneyet mulup e in mimiyet zemindendeŋaŋ. 'Nin mulup an etaŋ kwizapatnpiŋ. Nin mulup zemndendeŋaŋ etaŋ katnan mâti mbenn.'"

Zisasiyaŋ an 10 liŋgit satnaŋinmak weyaŋindeye

¹¹ Âpme Zisasiyaŋ Zelusalem mka teman mebegalen Galili msalen koti Samalia msalen kot patan zenzeyelen koge. ¹² Keyetnaŋ koti mka ŋande isikŋan kopatan zeme an liŋgilin satnaŋmak 10 ekŋenaŋ beŋan tati ¹³ kwizet kapigok kuwien, "Zisas! Amobotnaŋ! Ningat kemberŋ nâmnde!"

¹⁴ Kegok zeme Zisasiyaŋ indikti zeye, "In sâpe sâpe bumbu an ekŋenmagen mepme ekŋenaŋ ingat sekŋin wiliŋgisem." Kegok zemindeme ekŋenaŋ selen tapmetnepeme sek liŋgilin ŋeluye. ¹⁵ Kegok sokbeme ekŋenmagengatnaŋ an ŋenaŋ sekŋan wiliŋgiyaŋ sekŋan liŋgit satnaŋ ŋelume gilik ze Zisasmagen koti Kawawaŋgat kwitnaŋ mwati kwizet kumsesewage. ¹⁶ Kegok mmeti Zisasmagen patan zemti egat setnannen msalen baenen pedondo mti egat wisikŋ zeye. (Âpme an ke Zuda am maŋgeen ku sokbemberŋaŋ ek Samalia msalengatnaŋ.) ¹⁷ An keyaŋ kekok mme Zisasiyaŋ ke ekti kapigok zeye, "Neŋ nâyawen an 10 ekŋenaŋ ŋep beyo ya ekŋenaŋ neŋmagen koti Kawawaŋgat wisikŋ ŋep zenzeyelen yaŋgut 9 ekŋenaŋ belak mepme an kapi Zuda ekŋengalen maŋgeengatnaŋ yek yaŋgut ek etaŋaŋ Kawawaŋgat wisikŋ neŋmagen kozein." ¹⁸ Kegok zemti zeye, "Ekŋenaŋ Kawawaŋgat sesewawatgalen neŋmagen ku kolo keyaŋgut an msatnaŋ pemŋengatnaŋ kapiyaŋ etaŋ kolep." ¹⁹ Zisasiyaŋ kekok zemti an keyet kapigok dunduye, "Geŋ nâgât nâmkijpenik keyepm geŋ ŋep benigat wati met."

Kawawaŋgalen zemâtâtât katnaŋ mamayaŋ kotazin (Matiyu 24:23-28, 37-41; Luk 19:11-12)

²⁰ Âpme Palisi notnaŋaŋ Zisasiyet yaŋkwesiwien, "Kan kwilekiyet Kawawaŋaŋ an peme koti egalen zemâtâtât katnannen mamayet zeye keyaŋ kobe?"

Ekŋenaŋ kekok yaŋkwesime Zisasiyaŋ kapigok diindoye, "Kawawaŋgalen an kobe ke amnaŋ ku eknâmâtâtâgalen set katnaŋ kekok kobe. ²¹ Ma am ŋenaŋ kapigok ku zewe, 'Pien tazingat egit!' ma 'Daen tazingat meegit!' Kegok ku zewe. Enenogat Kawawaŋ an peme kokogalen zeye ke ingat tunŋuwinan tazin."

²² Zisasiyaŋ kekok zemti nembraŋane ekŋengat diindoye, "Âpme Angat Nemuŋaŋgalen kanaŋ kopme in kasup kwep eegalen nâmtikŋaŋ penaŋ mbep keyaŋgulak in ek ku ekbep. ²³ Ma am notnaŋaŋ ingat kapigok zewep, 'Egit, ek danen tazin!' ma 'Ek pien tazin!' Kegok zeme in ke meegapiŋ. ²⁴ Angat Nemuŋaŋ neŋ kokotnaŋgalen kanen sakam ambeyegaŋ kululuŋ nembetgatnaŋ nembet busatnaŋ temaŋ peyak mme am sambeyaŋ maegip sakam keboŋ kopma in nikti nâmâtâbep. ²⁵ Yaŋgut kukŋaŋgat am alak talip kapiyaŋ sekaŋaŋ nâmnemti ku nâmtikŋaŋ mnemti nomti sindem ombanawep. ²⁶ Âpme set katnaŋ an kwitnaŋ Noa egalen kanen sokbeyeen amnaŋ mamtemienok tu meu nimwianŋi awembiŋ bemâti Kawawaŋgat ku otnâwien. Sakam kekok tapmambienen Noayaŋ waŋga temaŋ keŋan mowepme tunŋwam temaŋaŋ kwati animbi ekŋen ma kwilekiki sambe indamziliye. Angat Nemuŋaŋ neŋ kokotnaŋgalen kanen sepem kekok sokbewe. ²⁸ Ma set katnaŋ kekok an kwitnaŋ Lot egalen kanen sokbeye keboŋ. An imbi sambeyaŋ tu meu nimwianŋien ma aem kwaem mbi-en ma timonzewien ma mka walabien. Kegok mti Kawawaŋgat ku otnâmbien. ²⁹ Kan Lot an egaŋ Sodom mka temaŋ pempti mepme teziŋmak nanzaŋ salpa kululuŋengatnaŋ mapnok toti animbi indawalepme gakiwien. ³⁰ Sakam kekok Angat Nemuŋaŋ neŋ sosok kwakwagalen kanen sokbewe.

³¹ Âpme kan keyet am ŋenaŋ mkaŋaŋ tambaŋguman tapmambe ya keyaŋ sokbeme milawatnaŋ mka keŋan ku akum tinak. Ma sepem kekok am ŋenaŋ muluwen tapmanak ya keyaŋ sokbeme egaŋ milawatnaŋgat nâmti mkaen ku medak. Mneti ek pemepme olatnagat. ³² Sakam Lotgat imbiyaŋaŋ bamanan gilik zem ekti gakiye keyet otnâit! ³³ Âpme an ŋenaŋ sekŋaŋgat yayaŋ mti sekŋaŋ ku ketalasiwe beme egaŋ mama kanzizit ke ku tiwe. Ma an ŋenaŋ sekŋaŋ nâgât nâmti talasiwe beme egaŋ mama kanzizit ke ŋep tiwe. ³⁴ Neŋ diindoma nâit, kan Angat Nemuŋaŋ neŋ kokotnaŋgalen kanan keyet an zulaŋ tambuyet mka keŋan kwepgat meluk tawemambaluwaŋ kwep ŋen aikmepme ŋen peme tabe. ³⁵ Ma imbi zulaŋ saŋgo sâŋsâŋ tapmambaluwaŋ kwep ŋen teti meti ŋen peme tabe. ³⁶ [Ma an zulaŋ muluwen mulup tapmambaluwaŋ kwep ŋen teti meti ŋen peme tabe.] ³⁷ Zisasiyaŋ zet kekok zemdelan zeme nembraŋane ekŋenaŋ egat yaŋkwesiwien, "Amobotnaŋ, zenigen ke msat deset sokbewe?"

Ekŋenaŋ kekok yaŋkwesime Zisasiyaŋ diindoye, "Ke in nâip kan tep katnaŋ saŋgamaŋ penaŋ elikme age sambeyaŋ maondagip. Sekam kekok kwitnaŋ kwitnaŋ ke ilinmagen sokbeme ekti nâmkawaŋ bewep."

Imbi njenmak an zet nânâ njenmak egegalen bemzenze zet

18 Âpme Zisasiyan bemzenze zet kapi nembananeyan kan katan dundume Kawawaŋan nânâyelen mzikat indaye ma ekjenan nâmnukŋan ku mimiyelen kapigok diindoye, ² "An zet nânâ njen mka teman nengat matatan. Egan Kawawaŋalen zetnan ku gawepuye ma amgat nâme ku moge. ³ Âpme mka teman keyegak imbi kwambet njen ke matatan. Egan an zet nânâ kemagen kan sambek mekoti zeye, 'Kasan njenan zelen nepgat geŋ namukulem mi!' ⁴ Imbiyan kekok zeme an keyan kan teepman penan ku mukulem mimiyelen nâye yanŋut bamgat ikŋanŋat kapigok zeye, 'Ke penan, neŋ Kawawaŋalen zetnan ku maŋgawepuyap ma amgat nâma ku mamozin. ⁵ Yanŋut imbi kwambet kapiyan kan katan mekoti nukŋan nanayelen min keyepm mukulem mma kasaŋan mtopewe. Mneti kekok ku mma mekoti tapmnanepeme sekaŋan ma egat zimoseŋan eegat wisat miyap!'"

⁶ Amobotnan Zisasiyan kekok zemti ewe kapigok tusum zeye, "An zet nânâ bekaŋan keyan imbi kwambet ke nep mukulem mpeye. ⁷ In nâwien Kawawaŋat tambu msa mandundum samti kenjan masuip ke egan kasaŋine zemindomti in maindamukulem min. Ma egan sakwep maindamukulem min. ⁸ Neŋ in diindoma nâit, Kawawaŋan iknaŋat pembedaŋanŋat mti sakwep penan indamukulem mamin. Am nâgât manâmkijpeip ma dundum naip ekjenan kenin mkipman bemtapme kan kobawen ke koti indikbap."

Palisimak mânep takis titi an egetgalen bemzenze zet

⁹ Âpme Zisasiyan kekok bemzenze zet kapi am ilinaŋat nâme kwetepman beme am sambek ekjenan nâme bekaŋan beme maindiktalip ekjen keyet diindoye, ¹⁰ "Ke kapigok, an zulaŋ sesewat mka teman kenan dundusât mowebun. Njen ek Palisi ma njen ek mânep takis titi an. ¹¹ Ke moweti Palisi an keyan am notnan tabien ekjen keyan egegalen nâmti kawaŋan sosok dendaŋ tati kapigok dunduye, 'Kawawaŋ, neŋ gâgât wisikŋ zeyap. Am notnaŋan kwitnaŋ kwitnaŋ guwak matimaip ma zet dâsuki manzeip ma set kilen mamaip. Neŋ am ekjen keboŋ yek. Kawawaŋ neŋ gâgât wisikŋ zeyap neŋ takis mânep titi an kanda nembon yek. ¹² Neŋ sonda katan kasup zut gâgâpm meu zemkulumpemti dundundu etaŋ mamiyap. Neŋ meu ma mânep milawat matiyap ekjen keboŋgalen maŋge 10magangatnaŋ maŋge kwep ke gâgât maŋgeyap.' ¹³ Egan kekok mme mânep takis titi an egan Palisi an ekmagen sokŋan ku tage. Beŋan tati zikatnaŋan nep ku ekme mobogalen nâye ma egan bekaŋan mimaŋanŋat nâmti sakambuk penan nâmti ŋokŋan kusum toweti Kawawaŋat kapigok dunduye, 'Kawawaŋ, neŋ yomtoŋ ke nâmti dundugayap keyepm kember nâmnep!'" ¹⁴ Zisasiyan bemzenze zet kekok

zemdelan zemti kapigok tusum zeye, "Neŋ diindoma nâit, takis mânep titi an keyan sesewat mka teman pemtoti mkaŋan mege. Ma Kawawaŋat zikatnan an keyan kwetepman kwage. Âpme Palisi an keyan kwetepman ku kwage. Am njenan iknaŋat yomaŋanŋat nâme pepesut beme Kawawaŋat sakambuk palen ku mandunduin ek ke Kawawaŋan yomaŋ ku katipewe. Âpme naman am njenan yomaŋanŋat nâme nukŋan beme sakambuk palen mandunduin ek ke Kawawaŋan yomaŋ makatipein."

Zisasmak nempa isisik ekjenngalen zezapat

(Matiyu 19:13-15; Mak 10:13-16)

¹⁵ Âpme an imbi sambeyan nembanan okakŋan Zisasmagen indakopme egan betnaŋan sekŋin teŋŋunguyelen nâmti kobien. Kekok mme nembane ekjenan ke ekti ekjenan Zisasmagen ku kokogalen zemkulumindewien. ¹⁶ Nembane ekjenan kekok mme Zisasiyan nempa okak mamaŋ bipmaneyet kwizet kekok kumti nembane ekjenanŋat diindoye, "In nempa mam biwine zemkulumindendepiŋ. In peme neŋmagen kolit. Enenogam am ekjen nempa isikŋan tototnaŋ keboŋ ekjenan Kawawaŋalen zemâtâtâtŋat katnanen mama ke tusuwep. ¹⁷ Neŋ penan sukwep diindowi, in sekŋin ku mtoti ma yomin ku bamkumpemti nemunamba isikŋan ekjenanŋat sepem ku mambep beme in Kawawaŋalen zemâtâtâtŋat katnanen mama ku tusuwep."

An mânep milawatnaŋmak nenngalen zapat

(Matiyu 19:16-30; Mak 10:17-31)

¹⁸ Âpme an damuŋ njenan Zisasmagen koti yanŋkwe-siye, "An zikat indanda dolakŋan, neŋ mulup dolakŋan njen zibon mti mama kanzizitŋat zapat bewap?"

¹⁹ Egan kekok zeme Zisasiyan dunduye, "Geŋ nâgât, 'An zikat indanda dolakŋan zenik.' Zet keyet yanŋan nep nâmdelaŋ zenik? Kawawaŋ kwewaŋ dolakŋan. ²⁰ Geŋ Mosesiyelen zii zet kapigok tazin ke nânik. Ke kapigok kumpepeŋan, 'Geŋ awembiŋ kalalaŋ ku mbanik ma kasa kasa kumti am ku kumane gakiwe ma kambu ku mbanik ma zet dâsuki ku zewanik ma mambipdineyet kandaŋidan meti zet nânâ katnan mambanik.'" ²¹ Zisasiyan kekok zeme an damuŋ keyan zeye, "An zikat indanda, kwitnaŋ kwitnaŋ zenik ke nempa isikŋanenak baenen yanbemti gawepumkwabanaŋ ewe maŋgawepuyap."

²² Kekok zeme Zisasiyan zet ke nâmti egat pigok dunduye, "Geŋ mulup njen ewe mimiyelen tagain. Geŋ gilik zem mkandan meti milawadi sambek tazin ke bemanewitime mânep timtati am bekopsat indamtiŋut neŋmagen kopmanewesulup. Kekok mbanigen maneti dopmanew dolakŋan kululuŋan gwaen tiwanik." ²³ Kekok zeme an ek mânep milawatnaŋ teman penan tasayeyepm zet ke nâmti mânep milawatnaŋat kenan penan beye.

²⁴ An keyan kekok mme Zisasiyan ke ekti zeye, "Am mânep milawalin teman ekjenan msalen kapi am nâmkijpepeŋinmak Kawawaŋalen zemâtâtâtŋat kat-

nan maip ekñenmak tususuyelen olalatnañmak mbep!"²⁵ Zisasiyañ zet kekok zemti ewe kapigok tusum zeye, "Bo temañañ buñi aimboñañ isikñanen ñep ku modak. Yek penañ. Sepem kekok am mânep milawalinmagañ Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnan maip ekñenmak tususuyelen nâmnukñañ penañ mamip."

²⁶ Kegok zeme am tabien ekñenañ zet ke nâmti egat yañkwesiwien, "Kegok beme kwiaññ mama kanzizit ñep tiwe?"

²⁷ Ekñenañ kekok zeme Zisasiyañ zeye, "Mânep milawalañ set bekekme am Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnan maip ke ku tusuwep yañgut Kawawañañ am ekñen keyet keñin mim eleñ beleñ beme mama kanzizit ke ñep tiwep."

²⁸ Kegok zeme Pitayañ pigok zeye, "Wae, Amobotnañ, nânik, nin kwitnañ kwitnañ sambe pemann tapme geñ gapmâbenn keyepm maneti keyet dopmañ Kawawañañ kwileki penañ ndawe?"

²⁹ Kegok yañkwesime Zisasiyañ kapigok diindoye, "Neñ penañ sukwep kapigok zema nâit, am ñenañ nâgât ma zet zapat dolakñañgapmti mkañañ ma imbi nembrañane ma dapmeniñane ma ipmamnotnane ma mambipmane mee pi katipemâbe beme

³⁰ Kawawañañ egat dopmañ omba penañ msalen pien sawe ma maneti bam kululuñen mama kanzizit ke sawe."

Zisas ek ewe ikñañgat gakikiyet zapatnañ nembrañaneyet diindoye

(Matiyu 20:17-19; Mak 10:32-34)

³¹ Âpme Zisas ek nembrañane 12 zem indamandamti kayakñaset toweti kapigok diindoye, "An ekñen nâip, nin alak Zelusalem mka temanen tapmotnup. Golañ zenze an ekñenañ tipman baen Angat Nemuñañ egat zewien ke penañ mkawañbesâpm. ³² Âpme Zuda am ekñengalen amobotnañ Zelusalem mka temanen mambien ekñenañ Loma gapman ekñengalen amobotnañine Zelusalem mambien ekñengat belinan mopma kasa kukuñineyañ sokñañ tati pep zet mnamti zawagañ waseknewep. ³³ Kegok mti sindiwañ nawitik-ti nome gakiwap. Yañgut kasup tuk delañ peme gakikiengatnañ wati mamañ mobap."

³⁴ Egañ kekok zeme nembrañane ekñenañ zet keyet yañañ nâmkandabien. Zisasiyañ zet keyet yañañ ku mkawañ bemindemti zet keyet ekñenmagen enzilim tage keyepm ekñenañ yañañ ku nâmatâbien.

Zisasiyañ Zeliko mka temanen an zikat beñañ weyañ-eyeye

(Matiyu 20:29-34; Mak 10:46-52)

³⁵ Âpme Zisas ek metneti Zeliko mka teman sokñañ mege. Ke mepme set ganzenañ an zikatnañ beñañ ñen totati mânep milawatgat mawekumtan.

³⁶ Âpme an keyañ am mañje temañ ekñengat sepalak kwisakñañ ma zezet bambañin nâmti, "Wae, zigogat kwisak temañ amnañ tapmmukup," am indayañkwes-

ime³⁷ am ekñenañ egat zewien, "Zisas Nasalet mka temanengatnañ kozin."

³⁸ Kegok zeme egañ nâmti kwizet temañ kumti zeye, "Zisas, geñ Dewitgalen alikñañañ, nâgât kemberñ mi!"

³⁹ Kegok mme an ñenañ bemti mobien ekñenañ kwizet peme tatagalen zemkulumpewien. Yañgut egañ zelin ku nâmti ewe tusumti kwizet omba kumti zeye, "Geñ Dewitgat alikñañ, nâgât kemberñ mi!"

⁴⁰ Kegok kume Zisasiyañ nâmti ewe ku meti selen keyegak tati zeye, "In an ke neñmagen tetim kolit." Zeme an zikatnañ beñañ Zisasmagen tetim kopme yañkwesimti zeye, ⁴¹ "Wae, neñ geñmagen kwileki penañ mgañgayelen nâmti tazenik?"

Kegok zeme an zikatnañ beñañañ zeye, "Amobotnañ, neñ zikatn ewe eegalen nâyap."

⁴² Egañ kekok zeme Zisasiyañ kapigok dunduye, "Zikadi belak zem ekbak! Nâmkñependañgapm zikadañ dolakñañ bein."

⁴³ Zisasiyañ kekok zeme an keyañ zikatnañ keyegak ege. Kegok mme Zisas mâpmeti Kawawañ sesewat-saye. Ma am sambe menok ke ekbienañ ekñenañ kekok Kawawañ sesewatpewien.

Zakiasiyelen zet zapat

19 Âpme Zisas ma nembrañane ma am sambe Zeliko mka teman kot patañ zemti Zeliko mka tungupmaset moweti mebien. ² Âpme mka keyegak mânep takis titiyelen amobotnañ ñen milombi lombiñañ sambe ke matatan kwitnañ Zakias. ³ Ya Zisasiyañ selen tapmepme egañ, "Zisas an kwi penañ?" nâmti eegalen mege. Egañ kekok mme am sambeyañ bembuluñme ek an danañgapm Zisas ku ekti, ⁴ "Set kapieset kosem," ke nâmti kukñañgat meti tep kwitnañ sikamo keyet dukñañ Zisas eksât nâmti mowege. ⁵ Âpme Zisasiyañ tep keyet yañañ sokñañ kokogalen koti ekme mopme Zakias ekti zeye, "Zakias, geñ sakwep kwatot; neñ alak gâlen mkaen geñmak metaselup."

⁶ Egañ kekok zeme Zakiasiyañ tep dukñañgatnañ sakwep kwatot zemolonen mpemti keñan oloñen penañ beme Zisas aikti eegalen mkaen mebun. ⁷ Zakiasiyañ kekok mme am sambe ke ekbienañ zet yupmet yupkot mti zewien, "Zisas ek ayomtoñ eegalen amkup mezin!" zewien.

⁸ Egelañ ke meti mka keñan moti totati tagoun. Kegok mme Zakiasiyañ dendañ watati Amobotnañgat kapigok dunduye, "Amobotnañ, geñ nâmbak! Neñ milombi lombin butnañ kalañti am bekopsat indamti am notnañmagen tetimae mti mânewin tiwan ke sek zulak zulak dopmañ tusum indasap."

⁹ Egañ kekok zeme Zisasiyañ dunduye, "Alak mka kapiyet toñañ geñmak imbindi nembandine in Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ nâmti yomin bankumpemti Kawawañgalen nemunamba kwalip. ¹⁰ Ma Angat Nemuñañ neñ am Zakias ek nembrañ Kawawañgat ku manâmkñepemti yom mamip ekñen indamukulem msâgât ma yomin katipepeyelen keyet toban."

Mânep kasetnañ golmak keyelen bemzenze zet

(Matiyu 25:14-30)

¹¹ Âpme am manje temañan Zisasiyelen zet nâmde-
lañ zeme egañ bemzenze zet ñen zesât nâye. Kan
keyet ekñen Zelusalem mkaen sokñan koti ekñenañ
otnâwienen Kawawangalen zemâtâtâtgat katnan ma-
ma alak sakwep sosok sokbesâpm ke otnâme Zisas-
iyañ keñinan indikmâtâti ¹² bemzenze zet ñen kapigok
zeye, “An kwizapatnañmak ñen manje yañ egañ msat
berañen mepme keyelen amobotnañan msatnañ-
galen amobotnañ kwakwagalen ombempeme gilik
zemti msatnañ yañan kokogalen weyañ weyañ mge.
¹³ Kan egañ mebegalen tati mulup anñane 10 ekñen-
gat zeme kotondakme mânep kanziyañ golmak ke
kwep kwep indamti kapigok diindoye, ‘An ekñen nâit,
mânep kapiyañ mulup notnañ same mânep tâgâñañ
butnañ mandamindame neñ koti ekbap.’

¹⁴ Kegok zemindemti mepme am mkañañ ñande
kwep ekñenañ sekañañ nâmpewien keyepm an zet
zenze notnañ indeme ekmagen meti kapigok zewien,
‘Nin geñ amobotnañ tatagat ku ndembeme wisat
mgenup.’

¹⁵ Ekñenañ kegok zewien yañgut amobotnañ ke
msat keyelen amobotnañ amnañ ombempeme gilik
zem msatnañ yañan koge. Kotati mulup anene 10
ekñen keyet zeme kopme mânep indaye keyet yañan
nânâyelen indamandaye.

¹⁶ Kegok mti mulup an ñen kukñañgat koti amobot-
nañgat dunduye, ‘Amobotnañ, geñ mânep golmak
kwep nawanan ya ke mulupmañ sama mânep
tâgâñañ 10 mandawan.’

¹⁷ Egañ kegok zeme amobotnañañ dunduye, ‘Geñ
mulup namba dolakñañ penañ keyepm geñ mulup
dolakñañ penañ mbanan! Geñ kwitnañ kwitnañ
isikñañ weyañ dolakñañ ekdamuñ mbanan keyepm
neñ mka ñande temañ 10 geñ gema indikdamuñ
mbanik.’ ¹⁸ Sakam kegogak mulup an ñenañ amobot-
nañmagen koti zeye, ‘Amobotnañ, geñ mânep golmak
kwep nawanan ya ke mulupmañ sama tâgâñañ 5 aik-
ban.’ ¹⁹ Kegok zeme amobotnañañ dunduye, ‘Geñ
mka ñande 5 gema indikdamuñ mbanik.’

²⁰ Kegok sokbeme mulup an ñenañ koti zeye,
‘Amobotnañ, gâlen mânepdi golmak kwep ke pine.
Neñ sangum pañañan kwaikti belak mambema tazin.
²¹ Geñ an keñdi kaliñañ keyepm neñ gâgât kiñgati
mânep golmak belak mambema tazin.’ Kegok zemti
egañ ewe tusum zeye, ‘Geñ mânep amnañ bemberañ
ke geñ matinik ma suñem sañgo amnañ tim onzen-
zeñañ ke geñ kegogak matinik.’

²² Egañ kegok zeme amobotnañañ dunduye, ‘Geñ
mulup an bekañañ penañ. Gitañgat zedi tazenik keyet
neñ zemgosowap! Geñ nâgât yaññ nânik. Neñ an keñ
kaliñañ ma am notnañañ milawat bemberañ matiyap
ma suñem sañgo timonzenzeñañ ke matiniyañ. ²³ Ya
kegok benak beme kwilekiyet mti nâlen mânepm
mânep mkañañ ku bewanan? Kegok mbanan ze neñ
mânep tâgâñañ notnañ mandam nanak.’ ²⁴ Amobot-

nañañ kegok zemti am notnañ ke tabiengat zeye, ‘In
mânep kwep golañ mimiñañ ekmagen tasain ke mti
an mânep 10 tasain an ke sait.’ ²⁵ Egañ kegok zeme
ekñenañ zewien, ‘Amobotnañ, ek mânep golmak 10 ta-
sain. Kulekiyepmti mânep kwep kapi eksasenu?’

²⁶ Ekñenañ kegok zeme amobotnañañ zeye, ‘Neñ di-
indoma nâit an ñen kwitnañ kwitnañ notnañ tasame
mulupmañ masain beme kwitnañ kwitnañ notnañ ewe
tusumti same ekmagen polak polak wemsawe. Âk an
ñen kwitnañ kwitnañ ñen isikñañ tasawe beme ewe
kwitnañ kwitnañ isikñañ penañ bugan tasain ke kogak
menzempewep.’ ²⁷ Kegok zemti ewe kapigok tusum
zeye, ‘Neñ amobotnañ msat ñengalen takwapma am
nâgât zekuku mti nâgât ku nâmtikñañ mbien ekñen ke
indatim kot nâgât zikatnañ indome gakit!’”

Zisasiyañ Zelusalem mka temañ keñañ moge

(Matiyu 21:1-11; Mak 11:1-11; Zân 12:12-19)

²⁸ Âpme Zisasiyañ bemzenze zet kegok zemdelañ
zemti egañ ñenañ mepme nembrañane ma am sambe
ekñenañ Zelusalem mowewegalen mâti mowebien.

²⁹ Moweti Betpage ma Betani mka ñande teman
mobogalen moti kalañ ñen kwitnañ Olip Kalañ ke mo-
tati nembrañane zut kukñañgat ideme mebegalen
³⁰ buñam zet kapigok zemideye, “An zut, Betani mka
ñanden sokñan kanda meti keñañ moweseluwen doñ-
ki nembrañan tegan opempepeñañ amnañ ku mim ma-
mañañ ke ekti kaluti neñmagen pien tetim koselup.

³¹ It kegok mmalut toñañan kapigok idayañkwesiem,
‘It kwilekiyet doñki tekñañ takwalelup?’ zeme it
kapigok dunduselup, ‘Amobotnaññañ kapiyañ
mulupmañ sasayelen zemndep,’ kegok zeselup.”

³² Kegok zemideme egelañ meti mkaen patañ zema-
lut kwitnañ kwitnañ Zisasiyañ kabem idaye keyet kat-
nañ sokbeye. ³³ Kan keyet ke metati doñki ñen ekti
tegañ takwalepmalut doñki keyet toñañan koti
idayañkwesiye, “It kwilekiyet doñki tekñañ takwalelup,
e?”

³⁴ Egañ kegok idayañkwesime egelañ zewun, “An no-
di, Amobotnañ kapiyañ mulupmañ sasem.” Egelañ zet
dopmañ kegok zemti ³⁵ doñki nembrañan piwan Zisas-
magen teti meti tâgâ melakandu teepmañ gulumti
doñki palañan yañgempemti Zisas mukulem mti doñki
palañan ambepeme moge. ³⁶ Âpme kan Zisasiyañ
doñki dukñañ motati megeen am sambe penañan
tâgâ melakandu teepmañ gulumti doñkiyañ set
megeen yañgempeme mege.

³⁷ Kegok sokbeme Zisas ma am ekñenañ Zelusalem
mka temañmagen sokñan koti set isikñañ Olip Mu-
luwen towezinen ke patañ zewien. Ke koti am sambe
Zisas mâti kobien ekñen keyañ yañbemt Zisasiyañ
menok temañ mzikat indaye keyet Kawawangat wisikñ
zemti kwizet palen zemesesewati kapigok kuwien,
³⁸ “Kawawañañ Nemuñañ Amobotnañ ombempeme
kozin keyet nin oloñen penañ mnup;’

(Sam 118:26)

Ekñen sambe kululuñen talip ekñenañ sesewatpeit ma nin Kawawañ kululuñen gwaen penañ tazin egat kwitnañ mmot pene!"

³⁹ Kegok sokbeme Palisi an notnañ am ekñengat tunjuwinan ke tati Zisas ekti kapigok yañkwesiwien, "An zikat indanda, geñ mañgendine ekñen kapi zemkulumindemane kwizetpiñ buzak talit!"

⁴⁰ Ekñenañ kegok zeme Zisasiyañ diindoye, "Notnne, neñ zema nâit, ekñenañ kwizet kukupiñ mseip beme nanañ ekñenañ Kawawañgat kwitnañ zemesesewat-seip."

Zisasiyañ Zelusalem mka walebe keyet nâmti si suye
(Luk 13:34-35)

⁴¹ Ke meti Zelusalem mka temañmagen sokñañ kwati Zisasiyañ Zelusalem ekti egañ keñañ bekañañ beme sumti ⁴² kapigok zeye, "Zelusalem am, neñ nâyawen in kwileki mti keñ sewakñañ aiikgalen ke in ku nâip alak keñ sewakñañ aiikgalen kan delañ zein. ⁴³ Âpme bamgat kasañineyañ inmagen kot nembet nembet indabembulunñi sepaloñ teepmañañ ingalen kimbaleñ tim onzemti keyet dukñaset moti nembet nembet kwatobep. ⁴⁴ Ke kwatoti mka temañ kapi kasañineyañ walebep ma am keñañ matalip ekñenañ kegogak walebep. Ma mka nanañañ walalatnañ ma kimbat ma sesewat mka temañ nanañañ walalatnañ ekñen keyañ mundumin katipemti lala bubuk toteme-bep enenogat alak Kawawañañ An in yomengatnañ gi-lik zemindatitiyet zempeme kozin ke in ku mkipmañ beip!"

Zisasiyañ sesewat mka temañ keñañ moge
(Matiyu 21:12-17; Mak 11:15-19; Zân 2:13-22)

⁴⁵ Âpme Zisasiyañ kegok zemdelañ zemti Zelusalem mka temañ keñañ ke moti sesewat mka temañ keñañ moweti ekme amnañ keñañ ke aem kwaem tapmme yañbemti indamâti zeye, ⁴⁶ "Kawawañgalen Zet It-nanjanen pigok zeme meluwañ mimiñañ, 'Nâlen sesewat mkan ke amnañ dundundu mulup ke mbep.'

(Aizaya 56:7)

Yañgut in naman mme,

'An kambu titiyelen enzilili mka kwazin!'"

(Zelemaja 7:11)

⁴⁷ Kegok mdelañ zemti msasa katañ sesewat mka temañ keñañ am zezapat dolakñañ mzikat indaye. Kegok tapmme sâpe sâpe bumbu an ekñengalen an ñeñañ bembe ekñen ma an zii zet zikat indanda ekñen ma sesewat mka temañgalen an damuñ ekñenañ Zisas kume gakikiyelen setgat timabien. ⁴⁸ Ekñenañ kegok mimiyet nâwien keyañgulak am sambe ekñenañ egalen mzikat indandañgat nâmtikñañ penañ mti ekñenañ egalen zet sambe ke nânâyelen etañ nâwien keyepm kegok ku mbien.

Zisas mulupmangalen windeyeyet yañkwesiwien
(Matiyu 21:23-27; Mak 11:27-33)

20 Âpme kasup ñengat Zisasiyañ sesewat mka temañ keñañ tati am Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ tazikat indamañge. Egañ kegok tapmme sâpe sâpe bumbu an ekñengalen ñeñañ bembe an ma zii zet zikat indanda an ma sesewat mka temañgalen an damuñ ekñenañ ekmagen koti ² kapigok yañkwesiwien, "Wae, geñ winde deyetnañ ma kwiyañ nâmgame amnañ sesewat mka keñañ bem kwiti kwiti tapmme indamâbanan?"

³ Ekñenañ kegok yañkwesime Zisasiyañ pigok zeye, "An ekñen, neñ yañkwesisi kwep penañ indayañkwesiwi. Ele, notnne, zeme nâmbi, ⁴ Zân tu zulutindende an ek am tu zulutindendeyelen kwiyañ nâmpewe?" Kawawañañ nâmpewe ma amnañ nâmpewien?"

⁵ Egañ kegok zeme ekñenañ ilinak zenâ zenâ mti zewien, "Nin egat zigok zesenuñ? 'Kawawañmagengatnañ,' zesenuñ beme egañ zet dopmañ pigok zesem, 'Yañ kok ke kwilekiyet mti Zângalen tu zulutul mulupmañ ke ku nâmkinpewien?' ⁶ Yañgut nin, 'Ammagen,' zesenuñ beme am sambeyañ nanañañ ndome gakisenuñ. Enenogat ekñenañ nâiwen Zân ek golañ zenze an dolakñañ kegok nâip." ⁷ Kegok zemti ekñenañ Zisasiyet dunduwien, "Wae, deyetnañ ke nin ku nânuñ."

⁸ Kegok zeme Zisasiyañ diindoye, "Ele, neñ kegogak winde deyetnañ timti kwitnañ kwitnañ tapmiyañ ke ku zema nâseip."

Wain mulup an keñ katik ekñengalen bemzenze zet
(Matiyu 21:33-46; Mak 12:1-12)

⁹ Âpme Zisasiyañ zet kapigok tusum zemti bemzenze zet ñen am ekñenmagen zemkawañ bemindeye, "An ñenañ wain alikñañ mulupmanen ondemti an notnañ ekñenañ ekdamuñ mti ikñañgat notnañ sasayelen zemindemti msat pemñen meti kwesiñ mañge. ¹⁰ Ke mepmame kan wain katnañañ elikti ñep bem weme an mulup toñañ mulup an ñen zempeme wain katnañ egat weñañnok muluwen ke titiyelen mege. Kegok zempeme mege yañgut an ekñen mulup damuñ mamtemien ekñen keyañ mulup an ke omba penañ kumti kwitnañ ñen sasapiñ mme belak mege.

¹¹ Kegok sokbeme an mulup toñañ ewe mulup an ñen zempeme muluwen ke mege yañgut mulup damuñ mamtemien ekñenañ kumsage penañ mti zet sakambuk igak igak msamti belak kwitnañ ñen sasapiñ zempeme mege. ¹² Kegok sokbeme mulup toñañañ mulup nempa ñen ewe zempeme keyegak mege. Yañgut mulup damuñ ekñenañ kumsage penañ mti zempeme kimbat zupman toge. ¹³ An kemagen kegok sokbeme mulup toñañ keyañ ikñañgat zeye, 'Neñ zigok penañ mbawe? Oo, alakñati nâyap. Neñ nanangat nemun penañ gogot mamiap ke zempema muluwen ke mebe. Kegok mbawen ekñenañ eksemti wain katnañ ñep same kobe!' ¹⁴ Egañ ikñañgat kegok zemti ikñañgat nemuñan ke peme mege. Ke meti muluwen kokogalen

sokñan kopme mulup damuñ mamtemien ekñen mulup toñañ ikñañgat nemuñañ ke ekti ilinak zenâ zenâ mti zewien, 'Ikñañgat nemuñañ kwitnañ kwitnañ sambe kapi toñañ bewe keyepm nin kuman gakime kwitnañ kwitnañ sambe kapi nin toñañ bewanup.' Kegok zewien. ¹⁵ Ekñenañ kegok zenâ zenâ tapmme mulup toñañgat nemuñañ keyañ paselengatnañ keñan moti ekñenmagen sokñan mepme ekñenañ ambeti paselen watoti kume gakiye." Zisasiyañ kegok zemti am indayañkwesiye, "In zigok nâip, wain mulup toñañañ an keñ katik ekñen kemagen zigok mimin-dewe?"

¹⁶ Egañ kegok zemti ewe kapigok tusum zeye, "Mulup toñañ keyañ kasa kuku an ekñenmak koti an keñ katik ekñen indome gakime wain mulup ke an notnañ belakñañ indame ekñenañ ekdamuñ mti wain katnañ notnañ ikñañgat sasayet nâmti indaye."

Egañ kegok zeme am tabien ekñenañ ke nâmti zewien, "Yañgut an keñ katik ekñen keyañ kok ke ñep ku mbiel!"

¹⁷ Ekñenañ kegok zeme Zisasiyañ ekñen indikti kapigok diindoye, "Kawawañgalen Zet Itnañanen zet papiaen kapigok kumpepeñañ,

'Mka walalat an ekñenañ tepum ñen ekme bekañañ beme wisat mti peme wenje. Yañ tepum kewan tepum miñañ beye.'

(Sam 118:22)

Zet kapiyet yañañ zigok?" ¹⁸ Zemti ewe tusum zeye, "'Tepum ke amnañ, "Sambuñañ," zewien yañgut tepum ke kaliñañ. Ya amnañ tepum keyet dukñañ tokutuin beme tepum tapeñ tapme am ke gakiwep. Ya tepum keyañ am keyet palen tokutun beme am keyañ kegogak gakiwe.'

(Aizaya 8:14-15)

Keyepm neñ tepum kenok beyap."

¹⁹ Egañ kegok zeme zii zet zikat indanda ma sâpe sâpe bumbuyelen an ñeñañ bembe ekñenañ Zisas keyegak atamti mka katikñañ pepeyelen nâwien enenogat bemzenze zet keyañ ekñen indaampuye. Ekñenañ kegok mimiyelen nâwien keyañgut am manje temañ ekñenañ nanzañañ ndoseip ke nâmti kingabien.

Takis mânep bembeyet Zisas yañañ m ekbien

(Matiyu 22:15-22; Mak 12:13-17)

²⁰ Kegok nâmti ekñenañ Zisas weyañ maeknâmtemien. Ekñenañ kegok tapmti an dâsukiton notnañ mânewañ indakwitimti zemindeme an pembe-nañnok Zisasmagen zikat kambu eegalen ma egañ zet zemyuñgume zii zet zikat indanda ma sâpe sâpe bumbu an ñeñañ bembe ekñenmagen gilik zem koti zemkume ekñenañ Loma gapmangalen amobotnañmagen zemkumti winde tasain ma zemdelañ zenze ekmak tazingapm zemindeme mebien. Yañgut an zikat kambu eek ekñen ke an bekañañ. ²¹ An zikat kambu eek ekñen keyañ meti Zisasiyet yañkwesiwien, "An zikat indanda, nin nânuwen gâlen zedi ma mzikat indandandi esemter penañ mamkawañ benik. Nin

nânuwen am kwilinmak ma am kwilinpiñ ekñenmagen Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ sakam kwep mamkawañ bemindenik. Yañgut geñ zet penañ Kawawañmagengatnañ amnañ mama mimi zigok tatagalen ke mammkawañ bem indenik. ²² Ekñenañ kegok zemti ewe tusum zewien, 'Ele zemane nâne. Ningalen zii zelañ zeinen nin mânep takis Loma gapman sasayelen ma yek?'"

²³ Ekñenañ kegok zeme Zisasiyañ ekñengalen tetimaen ke ekmâtâti kapigok diindoye, ²⁴ "Ele, notnne, in mânep kanziñañ ñen taindain beme name ekbi. Mânep palen an zimosetnañ ma kwitnañ kwiyelen kumpepeñañ?"

Kegok indayañkwesime ekñenañ zewien, "Loma gapmangalen amobotnañ kwitnañ Sisa egat weñañmak kwitnañañ tazin."

²⁵ Ekñenañ kegok zeme Zisasiyañ zeye, "Ele, kwitnañ kwitnañ amobotnañ Sisayet weñañ tatatnañ beme ek sawep ma am in Kawawañ ikñañgalen bet muluwañ keyepmti in ikñañgat zapat mait."

²⁶ Kegok diindoye keyepm kan egañ ammak tapme ekñenañ ekmagen tetimae mti zemkukuyelen ñen ku mbien enenogat egañ ekñengalen yañkwesisi dopman zeye keyet nâmtemtem mti zetpiñ buzak tabien.

Sadusi ekñenañ am gakikiengatnañ gilik zem wawat keyet Zisasi yañkwesiwien

(Matiyu 22:23-33; Mak 12:18-27)

²⁷ Âpme Sadusi an notnañ Zisasmagen kobien. An ekñen keyañ maotnâmtemien am gakikiñañ ku belek zemwabep. Kogogapmti ekñenañ koti Zisasiyañ yañkwesiwien, ²⁸ "An zikat indanda, Mosesiyañ meluwañ papiaen kapigok kuye,

'An ñenañ imbiñañ wadak ya maneti an keyañ nembañañ gakinak beme notnañ isikñañañ imbi kwambet ke wati notnañ temangalen kwitnañ mwawagalen namba ambedak.'"

(Zii Zet 25:5)

²⁹ Kegok zemti ewe tusum zewien, "Kan ñen an ñengat nemulatnene 7 mamkwabien. Ya yuññañ imbi wati nemunambañañ belak gakiye. ³⁰ Yuññañ gakime muñañañ imbi kwambet ke wage. ³¹ Ya muñinmagen sakam kegogak sokbeme an gwalañ imbi kwambet ke wage. Sakam kegogak ekñen sambe-magen ilindiñ sokbeme nemunambañinpiñ gakiwien. ³² Ekñenmagen kegok sokbeme bam penañ imbi keyañ gakiye. ³³ Kegok sokbeme an 7 ekñenañ imbi ke mkipman bewien keyepm kan am gakikiñañ belek zem mamayen wabep kan keyet imbi ke an kwiyet imbiñañ penañ bewe?"

³⁴ Ekñenañ kegok zeme Zisasiyañ diindoye, "An ma imbi alak takwalip kapiyañ awembiñ mambeip ³⁵ yañgut an ma imbi ekñenañ kululuñgat zapat matalip ekñenañ ñep gakikiengatnañ belek zem wati kululuñ mobep. An imbi ekñen keyañ kululuñ gwaen awembiñ ku mambep. ³⁶ Ma ekñenañ enselnok mamti ewe ku gakiwep. Ekñen Kawawañgalen namba matalip enenogat ekñenañ gakikiengatnañ

belek zem wabien. ³⁷ Âpme ingalen yan kwesisi penan am gakikiñangatan wawat keyet yanjan nâsât nâmti mkoloen yanjan kapigok. Mosesian am gakikiñanjan mambelek zemwati mama kanzizit matip keyelen yanjan msokbembeyelen Kawawanjan didik kunduman tep tazime keyet Moses sokbemsame Mosesian Kawawanjat kapigok zeyeyet meluwan mge ke maiñti ku manâmâtâlîp? Mosesian Kawawanjat kapigok zeye,

'Geñ alak kapiyet Abalaamgalen Kawawan ma Aisakgalen Kawawan ma Zekopgalen Kawawan tadnik.'

(Kisim Bek 3:6)

³⁸ Wae, ek am gakikiñangalen Kawawan yek. Ek am ikñan mama kanzizitgat zapat ombemindeye ekñengalen Kawawan mangeyan tapmain. Am gakiwien ekñen ewe alik mamaip enenogat Kawawanjan nâmindeinen ekñen alik ikñan nembon tapmaip."

³⁹ Egan kegok zeme zii zet zikat indanda an ekñenan zewien, "An zikat indanda, geñ yan kwesisiyet dopman dolakñan penan zenik!" ⁴⁰ Kegok ke sokbeme Zisasiyet yan kwesisi ñen yan kwesisiyet kiñgagatñanmak mbien.

Kilais ek Dewitgat alikñan ma eget Amobotnan

(Matiyu 22:41-46; Mak 12:35-37)

⁴¹ Âpme Zisasiyan am ekñengat diindoye, "Am inmagatñan ñoktik dâsuki ñen tageen kapigok, Kilais ek Dewitgat iñsokñanjan etan manzeip. ⁴² Dewilan Kilaisiyet zet kapi kulekiyet mti papia kwitnan Sam keyet keñan kapigok kuye,

'Amobotnan Kawawanjan nâlen Amobotnanjat pigok zeye: geñ betn penaset kwatotati tapmopmane

⁴³ kasandine mtoindewap.'

(Sam 110:1)

⁴⁴ Dewilan Kilaisiyet 'Amobotnanjan' zeye ke zigoset mti in 'Dewitgat alikñanjan etan tadak?' Ke penan Kilais neñ sokbewan yan gut neñ Kawawanjat Nemunanjan penan kogogapm Dewilan zet zapat itnanjanen kuyeen ke nâgât 'Amobotnanjan,' zeye eneyet neñ Kawawanjan zemnemtot amgat yomgat dopman gakikiyet toban."

Zisasiyan an zii zet zikat indanda ekñengat mama mi mi kumâbâgat zeye

(Matiyu 23:1-36; Mak 12:38-40)

⁴⁵ Âpme am sambeyan wak bemti Zisasiyelen zet tatnâme egan nembananeyet kapigok diindoye, ⁴⁶ "In zii zet zikat indanda an ekñengalen ñoktik mgasik ke ku mâti mbep. Ekñenan melakandu teepman gwaen bimanangatan baen selinan tot lapit mepme mamti ilinangat nâme mobotnanjan beme selen ma tambangu-men mame amnanjan sekñin moindendeyet etan manâip. Ekñenan sesewat mkaen amobotnanjalen mundumen ñenjan gwaenen etan mametalip. Ma ondedak temanen ekñenan meu ma songom teman indame niniyelen etan manâip. ⁴⁷ Ma ekñenan imbi kwambetgalen mânep milawat ma mkanjan mee pi menzem timti indamâpme kileñ mepme dundundu teepmanjan myungunjanjan beke mamimatanepepe amnanjan ñep ku eegalen mambein keyepm kan delan

zenze kanen Kawawanjan zem indomti tosanjan bekananjan penan mmoti indawe!"

Imbi kwambet ñenanjan tewanjan mânep beye

(Mak 12:41-44)

²¹ Âpme Zisasiyan sesewat mka temanjan keñan mânep pelep mambeip keyet sokñanik tati ekme am mânep milawalinmak notnanjan ekñenanjan tewanjan mânewin temanjan pelewen tapeme topwemanjan. ² Ma egan kegok ekme imbi kwambet bekopsat ñenanjan koti mânep ñamanjan isisikñanjan zut piwan peme pelewen towege. ³ Kegok mme Zisasiyan ekti nembananeyet zeme kopme pigok diindoye, "An ekñen, neñ penanjan sukwep zema nâit. Imbi kwambet bekopsat kapiyanjan mânep pelewen bep keyanjan an imbi sambe notnanjan tewanjan beyo bee sebemendein. ⁴ Am mânep milawatmak notnanjan ekñenanjan mânewin omba penanjan tatindainanjut butnanjan bugan timti kot pelewen time towelep. Yan gut imbi kwambet bekopsat keyanjan mânepmanjan bugan elak kopeme pelewen towepme delanjan zein. Mkanjanen daenen butnanjan ñen ewe ku tasain, yek penanjan."

Zisasiyan Zelusalem sesewat mka beke kumasekbeb keyet zapatnanjan diindoye

(Matiyu 24:1-2; Mak 13:1-2)

⁵ Âpme Zisasmak nembananjan ekñenanjan sesewat mka temanengatanjan toti mepmambe nembananjan notnanjan sesewat mka temanjan nanzanjan temanjan kwetetepmanjan ma am Kawawanjat taolet mânep temanjan bewien keyelen miak miakñanjan dolakñanjan penanjan ke ektemtem mti zewien. ⁶ Ekñenanjan kegok zeme Zisasiyanjan diindoye, "In kwitnanjan kwitnanjan ekti zeip ke kan ñengat kasa kuku ekñenanjan kumasekme nanzanjan keyanjan mundumin katipemti lala bubuk totemebeb."

Sisipenjanjan sokbewe keyet Zisasiyan zemkawanjan beye

(Matiyu 24:3-14; Mak 13:3-13)

⁷ Egan kegok zeme ekñenanjan kapigok zewien, "An zikat indanda, zenagen ke pe zukñanjan sokbewe? Ma kwilekiyanjan mkawanjan beme kan keyanjan kwasâpm ke nâwanup?"

⁸ Ekñenanjan kegok zeme Zisasiyanjan zeye, "An sambeyanjan nâlen kwilen koti, 'Neñ Kilais!' zewep ma, 'Kan delanjan zenze ilak kozin.' Kegok zeme in zelin gawepumti indamâbâpiñ. In weyanjan ekmâtâbep mneti indayunguwepgat. ⁹ Ma in msat temanjan ñengalen kasa kuku an ekñenanjan msat temanjan ñengalen kasa kukumak aume nâmti in keyet kiñgagapiñ. Enenogat kwitnanjan kwitnanjan kebonjan keyanjan kukñanjanjat sokbewe wa ke kan delanjan zenze yek." ¹⁰ Kegok zemti eganjan ewe tusum zeye, "Msat temanjan ñenmak msat temanjan ñenmak meaum kweaum mbalup. ¹¹ Ma mâkinanjan temanjan penanjan kwabe ma meuyet kamberjan sokbewe ma nukñanjan ekñen kebonjan ke msat katanjan sokbewe. Ma kwitnanjan kwitnanjan kiñgagatñanjanmak sokbeme amnanjan ke ekti kiñgabep. Ma kululunjan piliñ mamananjan sokbeme amnanjan ekti kiñgabep. ¹² Kan kwitnanjan kwitnanjan keyanjan

sokbembepiñ mme inimagen sisipenpenj temañ nâgât mti mimindawep ma in notnañ an damuñ ekñengat zikalinan sesewat mkaen indatim mepme ekñenañ zem indomti mka katikñañ indewep. Ma in notnañ msalinangalen amobotnañ temañ ma amobotnañ egat kandañan matalip ekñengat zikalinan zemindawep. Nennmak matusuip keyepm nukñañ kekok inimagen sokbewe. ¹³ In kekok mbewen set katnañ dolakñañ Kawawañgalen zezapatnañ zemkawañ bembeyelen sokbewe. ¹⁴ In zelen ewe mebepiñ tati, 'Zet zigok zewanup,' keyet yayañ mti nâmnukñañ mimipiñ ¹⁵ enenogat nen zet zenzeyelen nânâ dolakñañ indama zet zenzeyeen kanen kasañine ekñenañ in ku mtotindewep. ¹⁶ Ma notnañ in mambiwin ma noline ma sip butnañ ekñenañ msalinangalen amobotnañ ekñengat belinan beme mka katikñañ indewep. Ma in notnañ indome gakiwep. ¹⁷ Ma in neñ napmât maip keyepm am sambeyañ ingat sekañgañ nâmindewep. ¹⁸ Yangut neñ indikdamuñ mbap keyepm an ñenañ ku indowe ma kekokgak ñokzuwin ñen ku towembe. ¹⁹ In kekok mimindame in nâmk-ñpepen kaliñañ tabewen in mama kanzizit ke ñep tiwep."

Zelusalem mka temañ walebe keyet Zisasiyañ zemkawañ beye

(Matiyu 24:15-21; Mak 13:14-19)

²⁰ Âpme Zisasiyañ kapigok tusum zeye, "In ekme kan kasa kuku an ekñenañ Zelusalem mka temañ kot bembuluñme in nâwep, 'Oweñ, walelelak sokñañ sokbesâpm,' ke otnâwep. ²¹ Kegok sokbeween am Zudia msalen talip ekñenañ kunzuñti kalañ dukñañ mowebep. Ma am ñenañ mka temañ keñan tapmambe egañ ke pemti pem ñen mebe. Ma am ñenañ mka temañ ganzenan talip ekñenañ mka temañ keñan ku mobep. ²² Kan keyet Kawawañgañ Zuda am yomiñangat dopmañ bekañañ penañ indawe. Ke Kawawañgalen Zet Itnañanen meluwañ kumpepenañ keyet katnañ sokbewe. ²³ Keyañ sokbeween imbi keñmak ma imbi nempa okakñañmak kan keyet ekñenañ kunzunungat nâmnukñañ penañ mme ekñenmagen kwitnañ kwitnañ bekañañ penañ sokbewe. Enenogat nukñañ temañ penañ msalen kapi sokbewe ma Kawawañgañ Zuda am ekñen kemagen ñenzinziñ penañ nâmbep. ²⁴ Ma am notnañ kasañineyañ wanamañ indañme gakiwep ma notnañ msat beñan beñan indatim mepme keñ titi mulup kaliñañ mbep. Ma am Zuda mange ku sokbembeyañ ekñenañ Zelusalem mka temañ keñan timkwati kwitnañ kwitnañ kumasekti kekok mme ekñengalen kan delañ zeme peme tabe."

Angat Nemunañgañ kokotnañgalen kan

(Matiyu 24:29-31; Mak 13:24-27)

²⁵ Âpme Zisasiyañ zet ewe kapigok tusum zeye, "Kan keyet piliñ mamanamañ sepem igak igak kasup ma eyoñga ma wenzim ekñenmagen sokbewe. Ma am msat sambe katañ ekñenañ kwitnañ kwitnañ ke sokbeme kandadat mulup mbep ma nambu temañ kwisakñañ

ma nambu mamañ temañ takutume kwisakñañ nomti kinggagat omba penañ mbep. ²⁶ Ma wenzim ma kwitnañ kwitnañ sambe ekñen keyañ mundumin matokwaliwen puluk pilik pemti mundum belakñañ tokwabep keyepm am sambeyañ kwitnañ kwitnañ sokbesâpm keyet nâmti kinggagat omba penañ aikbep. ²⁷ Kegok sokbeme Angat Nemunañ neñ zanza palen winde temañmak ma sañga songa busatnañ temañ keñan kopma nikbep. ²⁸ Âpme kan keyañ yañbemti sokbeween in dendañ tati zikalin kululuñen ekme mobe enenogat Kawawañgañ in indatitiyelen kan ilak bududuk bein. Kegok otnâwep."

Tep balam balamegeset nânâ aiikgalen

(Matiyu 24:32-35; Mak 13:28-31)

²⁹ Âpme Zisasiyañ bemzenze zet ñen kapigok zeye, "In balam balam tep ekñengat otnâit. ³⁰ Kan tep balam balam katnañ yañbemti kwapme manzeip, 'O, ilak mtete yañbesâpm'. ³¹ Sakam tep katnañ kwabe kekokgak kwitnañ kwitnañ mamanamañ ekñen keyañ sokbeme nâwep, 'Ilak Kilaisiyelen zemâtâtât katnan mama kanañ sokñañ bein,' otnâwep.

³² Neñ penañ sukwep diindoma nâit am alak talip kapi ilindiñ ku gakimâpme kwilekiki sambe kapi sokbesâpm. ³³ Âpme msat ma kululuñ asekmalut delañ zesâpm yangut nâlen zetn delañ zenzenepiñ matapmambe."

Kan delañ zenze sakwep kosâpm keyepm weyañ ek-mâtâbep

(Matiyu 24:34-51; Mak 13:30-37)

³⁴ Âpme Zisasiyañ zet ewe tusum zeye, "Weyañ ek-mâtâbep! Mneti in amandanda ma tu kaliñañ ma segalen kwitnañ kwitnañgat ñoktikñin temañ ekñen keyet nâmkatik bemti tapmne peme kan delañ zenze sakwep kobeyet weyañ eksemti mambep. ³⁵ Ke saka-mañ lelebeyañ kwap sakwep makuin keboñ msat sambe am ekñenmagen sokbewe. ³⁶ In weyañ ek-mâtâti Kawawañgat dundupeñ tapme winde indame kwitnañ kwitnañ nukñañ keyañ inimagen gwañkumepme in windebeñ tabep. In kekok mbewen Angat Nemunañ nâgât zikatnan ñep tabep."

³⁷ Âpme kasupgat Zisasiyañ Zelusalem mka temanen tati egañ Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ sesewat mka temañ keñan am mamzikat indamtan. Egañ kekok tapmme tambume egañ Olip Kalañan meti mawemtan. ³⁸ Kegok mamme msat msame am sambeyañ sesewat mka teman tambuñan penañ Zisasiyañ Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ mkawañ beme nânâyelen makotemien.

Zudasiyañ amobotnañ ekñenmagen Zisas zemkukuyet zetik mge

(Matiyu 26:1-16; Mak 14:1-11; Zân 11:45-53)

²² Âpme Nupmamañ Yispiñ Niniyelen Kendo kwitnañ ñen Anjalañ Kendo sokñañ sokbeye. ² Ke sokbeme sâpe sâpe bumbuyelen an ñenañ ma zii zet zikat indanda an ekñenañ Zisas kume gakiyiet

nâwien. Yangut amnanj ndoseip nâmti kingati Zisas kukuyelen setgat timabien.

³ Kegok tapmme Zuda kwitnanj njen Iskaliot Sadañan egat keñan towege. Ek Zisasiyet nembanjane 12 ekñenmagengatnanj. ⁴ Kegok sokbeme egañ sâpe sâpe bumbuyelen an njenaj ma sesewat mka temañgalen tipdakutum ekñengalen amobotnanj ekñenmak met Zisas set katnanj zigoset atamti ekñengat belinan bembeyelen zemâtâtindaye. ⁵ Kegok zeme amobotnanj ekñen keyañ egalen zetnanjat oloñen penañ mti ek mânewanj kwititiyelen zetik mbien. ⁶ Kegok mme Zudas egañ ekñengalen zetik keyet ñep zeye. Ñep zemti egañ Zisas set njen aikti ekñengat belinan bembeyet kan amnanj ku mambembuluntemien keyet nâye.

Zisasiyañ tu meu Anjalalañ Kendoyet weyañgat zemindeme weyañbien

(Matiyu 26:17-25; Mak 14:12-21; Zân 13:21-30)

⁷ Âpme Nupmamañ Yispiñ Niniyelen Kendo keyañ sokbeme kan keyet sipsip nembanj kumbumti nupmamañ yispiñ kemak niniyelen kwitnanj Anjalalañ Kendo keyañ sokbeye. ⁸ Ke sokbeme Zisasiyañ Pita ma Zân egelañ met weyañ mulup mimiyelen zemâtâtindaye ke kapigok, "It meti Anjalalañ Kendo meu nimitasenupgat weyañ mulup mselup."

⁹ Egañ kegok zeme nembanjane egelañ yañkwesiwun, "Wae, Amobotnanj, nit tu meu pe mka deset weyañselup?"

¹⁰ Egelañ kegok yañkwesimalut Zisasiyañ diidoye, "It nâit, it mka temañ keñan moweseluwen an njen menzim temañ tumak keyañ idaiksem. Idaikme it ek mâti mka egañ mepme keyegak mât moweselup. ¹¹ Ke moti mka tonanjat kapigok dunduselup, 'An zikat indandayanj gâgât yañkwesip: Mka keñan nembanne Anjalalañ Kendoyelen tu meu nsenup ke deset tazin?' Kegok zeselup. ¹² It kegok zemaalut egañ mka tedukñan mot zikat idasem. Keyet keñan mundum totatat ma menzim pelep ma meu bumbu mundumanj ma kwitnanj kwitnanj notnanj keyet keñan tapme it tu meu weyañ mulup mselup. It nâlup?"

¹³ Zemideme egelañ meti kwitnanj kwitnanj Zisasiyañ zemideye keyet katanj sokbeme egelañ Anjalalañ Kendoyelen tu meu weyañbun.

Zisasiyañ nembanjane tambuñalem indaye

(Matiyu 26:20-30; Mak 14:17-26; 1 Kolin 11:23-25)

¹⁴ Âpme tambuñalem niniyelen kan sokbeme Zisas ma nembanjane ekñenanj mundum totatalen totabien. ¹⁵ Ke totati egañ ekñengat diidoye, "Neñ Anjalalañ Kendo kapiyelen tu meu inmak niniyelen eweñan baenen nâmtikñañ penañ mban ya alak tatnnp bamgat an notnanjanj sindem omba penañ naseip! ¹⁶ Neñ diindoma nâit, neñ Anjalalañ Kendoyelen meu ewe sek njen ku nimbap yañ maneti am yomengatnanj timkwat indema nâmkijpepe aikme mulup keyañ delañ zeme kan keyet kululunjen gwaen tu meu ke nsakwep nimbap."

¹⁷ Egañ ke zemti okop wain tumak mti Kawawañgat wisikñ zemti ekñengat zeye, "In kapi mti ilinak nit."

¹⁸ Kegok zemti zeye, "Neñ penañ sukwep zema nâit, neñ wain tu ke ninipiñ maneti bamgat Kawawañgalen zemâtâtâtgat katnanj mama kululunjen gwaen tati wain alakñañ ke nsakwep nbanup."

¹⁹ Sakam kegogak egañ nupmamañ njen mti Kawawañgat wisikñ zemutumti nembanjane indamti zeye, "In mti nit. Kapi nananjat sek sesumbannok ke ingat indayap. Ke ingat indama nimti nâgât otnânâyelen nâmti indayap." ²⁰ Kan ekñenanj tu meu nim delañ zeme sakam kegogak okop ikñañ ke mti zeye, "Okop wain tumak kapi tususu alakñañ inmak Kawawañmak. Sipmnanj tusum indeyap. Sipm tewen nâme sipmnanj tobe ke in yominanjatnan indatim kwakwagat nâmti kegok mbap."

²¹ Yangut, nembanne, in egit! An njenaj zemnowe ke ninmak meu nini munduman kapi totazin! ²² Angat Nemañan neñ Kawawañan zemâtâtâtñan set katnanj ke mâti gakiwap. Yangut an neñ zem nose an kema-gen bekananj penañ sokbewe!"

²³ Zisasiyañ kegok zeme nembanjane ekñenanj ilinak zenâ zenâ mti zewien, "An ekñen, an pe kwiyañ kogok mbe?" Kegok zewien.

An kwiyañ amobotnanj bein?

(Matiyu 20:25-28; Mak 10:42-45)

²⁴ Âpme Zisasiyet nembanjane ekñenanj ilinak an kwiyañ mobotnanj bein zemti zet mmot mtot mti mdândâwien. ²⁵ Kegok tapmme Zisasiyañ nâmti diidoye, "Msalengalen amobotnanj ekñen amñin indikdamun mimiyelen winde taindain. Ma an damun ekñen amnanj, 'Amgalen noline,' kwilin makuip."

²⁶ Yangut inmagen keboñ keyañ ku sokbewe. Yek penañ. Âpme naman ingat tunguwinañ amobotnanj an kwiyañ tabeen ikñanjat sekñan mtoti am kwilinpiñ ekñengat kandañinan mambe. ²⁷ An kwi ek amobotnanj? An mundum totatalen totati meu tatnin ke ma meu menzimen taseñzin an ke? Ke penañ, an mundum totatalen totati meu tatn an ke amobotnanj. Yangut neñ kegogak ingalen amobotnanjin neñ nananjat sekñ mtoti tapmamti taindamukulem miyap.

²⁸ Âpme kan nukñañ sepem igak igak neñmagen sokbeyeen in neñ ku katinewien. ²⁹ Bipm kululunjen egañ am indikdamun mimiyelen zetik mneyeyepm ma neñ kegogak in indazetik mimindeyap ³⁰ in neñmak kululunjen gwaen mundum totatalen totati tu meu nsakwep nimbap ma in mundum elimayakñañmak keyet dukñan totati Isael am manje 12 indikdamun mbep."

Pitayanj Zisas bamkumpewe keyelen Zisasiyañ zemkawañ beye

(Matiyu 26:31-35; Mak 14:27-31; Zân 13:36-38)

³¹ Âpme Zisasiyañ ewe tusum zeye, "Saimon, Saimon, geñ nâmbak, Sadañan ingalen nâmkijpepenjin mimindikme mkatikñañ bep ma tuwat tuwat talip keyelen Kawawañan nâmpap. ³² Yangut Saimon, neñ

Kawawaṅaṅ gapmukulem mme nâmkijpependaṅ kaliṅaṅ tatagalen dunduya. Ya geṅ yomdi ke nâmkawaṅ bewanigen keṅdi gilik zeme nâlen zetn tapmâtigulak nodine neṅ manamâtmaip ekṅengalen nâmkijpepe bandim mimindewanik."

³³ Egaṅ keṅok zeme Pitayaṅ kapigok dunduye, "Amobotnaṅ, neṅ geṅmak mka kaliṅaṅ meti geṅmak gakikiyelen weyeyaṅ mulup miyap!"

³⁴ Egaṅ keṅok zeme Zisasiyaṅ dunduye, "Pita, neṅ gâgât zema nâmbak, alak tambuyet sakokolok apmaṅ kwitnaṅ kukupiṅ mme geṅ nâgât sek tuk zemkan-dasenik."

Kan nukṅaṅ pupuyelen sokbesâpm

³⁵ Âpme Zisas nembraṅaneyet kapigok diindoye, "Neṅ indema msat notnaṅ Kawawaṅgalen zezapat dolakṅaṅ mkawaṅ bembeyelen mebien kan keyet in mânep eleṅaṅ ma ele milawat wawat ma set wewet ke ku ti mebien kan keyet in kwitnaṅ kwitnaṅ notnaṅgat olalat mbien ma yek?"

Egaṅ keṅok indayaṅkwesime ekṅenaṅ zewien, "Yek penaṅ, ku olabenn."

³⁶ Ekṅenaṅ keṅok zeme Zisasiyaṅ zeye, "Yaṅgut alak an mânep eleṅaṅmak ma ele milawat wawat ke tiseip. Ma an ṅen wanam teepmaṅaṅ yek egaṅ kâlâp tâgâye-len munduṅ main ke beme kwitime wanamaṅ teepmaṅ kwitiwe. ³⁷ Ma neṅ diindoma nâit: Kawawaṅgalen zezapat itnaṅaṅ kapigok zenzeṅaṅ, 'Ek zelen zem kuwep sakam aindondo am ma an kambutiti ekṅen maindeipnok!' Âpme kwitnaṅ kwitnaṅ sambe golaṅ zenze an ekṅenaṅ nâgât kukuṅaṅ ke sosok sokbemaṅkawaṅ tabein." ³⁸ Egaṅ keṅok zeme ekṅenaṅ zewien, "Amobotnaṅ, ndikbak, nin wanam zut tatndain."

Zeme egaṅ zeye, "Neṅ wanam kwititiet zeya ewan wanam penaṅ kwititiet ku zeya. Nukṅaṅ bam sokbesâpm keyet amnaṅ zigok weyeen mulup mimiyet nâmti zeya. Keyet wanamgat zapat ṅen ewe zenzepiṅ. Ele, metne."

Zisasiyaṅ Olip Kalaṅaṅ dundundu mulup mge

(Matiyu 26:36-46; Mak 14:32-42; Zân 18:1)

³⁹ Âpme Zisasiyaṅ mka temaṅ ke pemti Olip Kalaṅaṅ mametan keṅok meṅme nembraṅane ekṅenaṅ mâti mebien. ⁴⁰ Ke meti ekṅenaṅ ke patarṅ zemti egaṅ ekṅengat zeye, "In kapi tati tadundumaseip mneti Sadaṅaṅ ingat yaṅin mimindikme toweseipgat."

⁴¹ Keṅok zemindemti ekṅen katim indemti amnaṅ nanaṅ mapemezin keyet kataṅ metati pedondomti kapigok dunduye, ⁴² "Bien, gitaṅgat nânâyet nâlen nukṅaṅ kapi mâtâpesenik. Yaṅgut geṅ nâlen nânân mâbâpiṅ; geṅ gitaṅgat nânândi mâsenik." ⁴³ Keṅok tadundume Kawawaṅgalen enselaṅ kululuṅengatnaṅ ek winde sasayelen koge. ⁴⁴ Keṅok sokbeme Zisasiyaṅ gakikiyelen kan bududuk sokbeye keyepm nâmnukṅaṅ mti ewe tusum omba windenṅaṅber penaṅ dunduye ma pusinaṅaṅ seṅnaṅengatnaṅ sakam sipnok petak petak msalen toge.

⁴⁵ Nembraṅaneyṅ kwitnaṅ kwitnaṅ sokbesâpm keyet nâmnukṅaṅ penaṅ mti ma tambu tetak takwabi-engapm melugaṅ indome wem kopa bewien. Egaṅ dundu delaṅ zemti dendaṅ wati nembraṅanemagen meti indikme tawemambien. ⁴⁶ Indabutemti ekṅengat zeye, "In meluk wewepiṅ. Kaik watati dundundu mulup mit. Mneti amnaṅ koti ingat nâmkijpepeninaṅgat yaṅaṅ mimindikseipgat."

Zudasiyaṅ Zisas kasayet belinan beye

(Matiyu 26:47-56; Mak 14:43-50; Zân 18:3-11)

⁴⁷ Zisasiyaṅ zet ewe tusumti tazeme an maṅge temaṅaṅ kobien. Âpme ekṅenmagengatnaṅ an Zudas ek Zisasiyet nembraṅane 12 ekṅenmagengatnaṅ egaṅ kukṅaṅgat indatim koti Zisasmagen mebien. ⁴⁸ Ke kopme Zisasiyaṅ yaṅkwesie, "Zudas, geṅ nukuk mnesenik keyaṅ mkawaṅ beinen Angat Nemuṅaṅ neṅ amgat belinan nesenik, ma?"

⁴⁹ Âpme Zisasiyet nembraṅane ekṅenaṅ kwitnaṅ kwitnaṅ sokbesâpm ke ek kawaṅ bemti egat zewien, "Amobotnaṅ, geṅ nâmndemane nin wanamaṅ ekṅen indaṅsenup?" ⁵⁰ Keṅok zemti ekṅenmagengatnaṅ ṅenaṅ sâpe sâpe bumbu an ṅenaṅ egalen mulup an ṅen wanamaṅ wakṅaṅ penaset sâmpeme enzaṅ galaṅ galaṅ mge.

⁵¹ Keṅok sokbeme Zisasiyaṅ ekti zeye, "Muluwaṅ bekaṅaṅ ke katipe!" Keṅok zemti an keyet wakṅaṅ an-zam tage ke taṅgume ṅep beye.

⁵² Keṅok sokbeme sâpe sâpe bumbu an ṅenaṅ ma sesewat mka temaṅgalen an dakutum ma sesewat mka temaṅgalen an damuṅ ekṅenaṅ Zisas atasâgât kobien ekṅen keyet zeye, "In wanam ṅjilikṅaṅ ma wenzomak natatayelen kolo keyaṅgut neṅ an kambu tititoṅ yek. ⁵³ Neṅ inmak kasup kataṅ Kawawaṅgalen sesewat mka temaṅ keṅaṅ matateman ke in ku natawien. Ya alak ingalen kan neṅ natatayelen beme Sadaṅaṅ mulup bekaṅaṅ mamnen sosok sokbein."

Pitayaṅ Zisas yaṅpeye

(Matiyu 26:57-58; Mak 14:53-54, 66-72; Zân 18:12-18, 25-27)

⁵⁴ Zisasiyaṅ keṅok zeme ekṅenaṅ atamti tetimet sâpe sâpe bumbu an ekṅengalen an ṅenaṅ egalen mka keṅaṅ wapmobien. Âpme Pitayaṅ igak bam sukweṅ takopmaṅge. ⁵⁵ Ke koti ekme an notnaṅaṅ zet nânâ mka tuṅgupan tep mmenzime totatmambien Pitayaṅ kot ekṅenmagen totage. ⁵⁶ Ke koto-tapme mulup imbi ṅenaṅ tewen ke totapme ekti weyaṅ zikat memuṅ ektati zeye, "An kapi keṅogak Zisasmak mamtan!"

⁵⁷ Imbiyaṅ keṅok zeme Pitayaṅ yaṅti zeye, "Imbi nânâ, neṅ an ke ku nâmpeyap!"

⁵⁸ Ya belaknik ke tati an ṅenaṅ Pita weyaṅ ekmâtâti zeye, "Geṅ keṅogak Zisasiyelen maṅgeen mamananik!" Keṅok zeyeyaṅgut Pitayaṅ ewe yaṅti zeye, "Notn, geṅ zenigen ke penaṅ sukweṅ an ke neṅ ku nâypap!"

⁵⁹ Ke tapmâti aua kweṅ keṅok delaṅ zeme an ṅenaṅ ekti zet windenṅaṅber yaṅkwesimti zeye, "Kapi penaṅ,

an kapi kegogak Zisasmak tapme ekban ma ek kegogak Galili msalengatnañ!"

⁶⁰ Kegok zeme Pitayan zeye, "Notn nânik, geñ an zenigen ke neñ ku nâmâtâlap!"

Egañ kekok tazeme keyegak sakokolok apmanañ kwitnañ kuye. ⁶¹ Kegok kume Amobotnañ gilik zemti Pita eksem tage. Amobotnañ kekok mme Pitayan egalen zet eweñan dunduye ke nâmkawan beyeen kapigok, "Geñ alak sakokolok apman kwitnañ kukupin tapme geñ nâgât ku nâmpeyap sek tuk zesenik." ⁶² Pitayan zet ñande ke otnâmti zupman kwa-toti si omba penañ suye.

Zisasiyet pep zet msamti witikbien

(Matiyu 26:67-68; Mak 14:55-65; Zân 18:19-24)

⁶³ Âpme an ekñen Zisas ekdamuñ mbien ekñen keyañ pep zet msamti witikbien. ⁶⁴ Kegok mti sanğum pañañ zikatnañ kwaik pemti yañkwesiwien, "Geñ golan zenze an manzenikgat an kwiyañ goin geñ ke zemane nâne!" ⁶⁵ Kegok msamti zet bekanañ totot tototnañ sambe msawien.

⁶⁶ Msat msame sesewat mka temañgalen an damuñ ma sâpe sâpe bumbuyelen an ñeñañ ma zii zet zikat indanda ekñeñañ Zisas wati an damuñ sambeyañ ondekbiene ke aik meti yañkwesiwien, ⁶⁷ "Geñ zema nâne, geñ Kilais, Kawawañ an ikñañ ombemgeñgeñañ ma an kwi?"

Kegok yañkwesime egañ diindoye, "Neñ keyet yañañ ingat zesap beme in ku nâmkinpeiseip. ⁶⁸ Ma neñ yañkwesisi ñen indayañkwesisañ beme in keyet yañañ ku dinoseip. ⁶⁹ Yañgut kwitnañ kwitnañ sokbesâpm kapiyet bamen Angat Nemuñañ neñ mundum bet penaset Kawawañañ an ikñañmak tatagalen nâme matazin mundum ke windeyelen mundum ke nenametotabap."

⁷⁰ Egañ kekok zeme ekñen sambeyañ yañkwesiwien, "Keyepm geñ Kawawañgat Nemuñañ, ma?"

Ekñeñañ kekok yañkwesime egañ diindoye, "Ilin zemkawan bep kelak neñ kapimak."

⁷¹ Egañ kekok zeme ekñeñañ zewien, "Nin yegak zetnañ zem kukuyelen kelak nâmâtâtnup keyepm an ñen egalen zet bandim mimiyeñen ku aiksenuñ."

Zisas amobotnañ kwitnañ Pailletmagen teti mebien

(Matiyu 27:1-2, 11-14; Mak 15:1-5; Zân 18:28-38)

23 Âpme amobotnañ sambe ekñeñañ zet ñande ke nâmwati Zisas aikti amobotnañ Pailletmagen mebien. ² Ke metati egat zet dâsuki ekñeñañ Pailletgat zikatnañ ombem zewien, "An kapiyañ ningalen amm ekñeñgat amobotnañ Sisamagen mânep takis ku kwititiyelen zemkulumindeye ma egañ ikñañgat 'Amobotnañ Kilais' zeye."

³ Ekñeñañ kekok zeme amobotnañ Pailletmagen Zisasiyet yañkwesiye, "Geñ Zuda mañgeyelen Amobotnañ ma?"

Zeme Zisasiyañ egalen zet dopmañ gilik zeye, "Giti ke zenik kemak."

⁴ Kegok zeme amobotnañ Pailletmagen sâpe sâpe bumbuyelen an ñeñañ ma am mañge tabien ekñeñgat

zeye, "Neñ an kapi zem kukuyelen zet dolakñañ penañ ñen ku aigap."

⁵ Egañ kekok zeme ekñeñañ zet omba moti zewien, "An kapiyañ Galili msat katan yañbemti am keñin mwapme gapmanmak kasa kukuyelen zempeme Zelusalem mka teman zemkwezine. Ma Zudia msalen katan sakam kekok tasokbein."

Zisas amobotnañ kwitnañ Elotmagen teti mebien

⁶ Âpme amobotnañ Pailletmagen zet ke nâmti am ekñen indayañkwesiye, "An kapi Galili msalengatnañ, ma?"

⁷ Egañ otnâyeen Galili msat ke amobotnañ Elotmagen maekdamuñ min nâmti Zisas peme amobotnañ Elotmagen teti mebien. Elotmagen kan keyet Zelusalem mka temanen kotage. ⁸ Ya Zisas amobotnañ Elotmagen tetimebien kan teepmañ Elotmagen Zisasiyelen zet zapat sambe ke nâmti ek eegalen maotnâmtan keyepm Zisas eegalen olonjen penañ mge. Egañ otnâyeyen Zisas egañ menok ñen mme eegalen nâye. ⁹ Keyepmti amobotnañ Elotmagen Zisas yañkwesisi omba penañ yañkwesiye yañgut Zisasiyañ egalen zet dopmañ ñen ku zeye. ¹⁰ Kegok sokbeme sâpe sâpe bumbuyelen an ñeñañ ma zii zet zikat indanda ekñeñañ amobotnañ Elotmagen sokñan koti Zisas zemkukuyelen zet windeñañben zewien. ¹¹ Kegok zeme amobotnañ Elotmagen ma egalen an kasa kuku ekñeñañ Zisas pep zet msamti zet mtapepe zet zemti kâlâp teepmañ dolakñañ penañ same mundumge sepem amobotnañ ekñeñañ mamunduñip keboñ mundumpemti tetimti amobotnañ Pailletmagen gilik ze mebien. ¹² Tipman baenen amobotnañ Elotmak amobotnañ Pailletmagen kasa kasa takwage ya kan keyet egelañ notn notn pembeñañ mbun.

Pailletmagen Zisas gakikiyelen zemdelañ zeye

(Matiyu 27:15-26; Mak 15:6-15; Zân 18:39-19:16)

¹³ Ke aikti kopme amobotnañ Pailletmagen sâpe sâpe bumbuyelen an ñeñañ ma sesewat mka temañgalen an damuñ ma an imbi sambe zeme ondekme ¹⁴ kapigok indayañkwesiye, "In an kapiyañ animbi keñin tapm yuñgun kekok zemti in neñmagen aikolo yañgut neñ ingat zikalinan an kapiyet yañañ mim egeyañ egalen bekanañ mimiñañ in zem kuyoyen ke ñen ku aigap. ¹⁵ Ma kekok amobotnañ Elotmagen egalen bekanañ mimiñañ ku aikti peme ninmagen kozin. Ma an kapi nin kumann gakikiyelen bekanañ mimiñañ ñen ku mge. ¹⁶ Keyepmti neñ zema kasa kuku an ekñeñañ witikme belak zem pema mesem."

¹⁷ [Âpme Angalalañ Kendoyet katan amobotnañ Pailletmagen an kwep Zuda ekñeñmagengatnañ mka katikñan tatatnañ ekñen manzemindeme belak kwawetemien.]

¹⁸ Âpme an ñeñañ kwitnañ Balabas ek am keñin walapme Loma gapmanmak an kasa kasa Zelusalem mka teman keñan ke mti an ñen kume gakime mka katikñan pewien. Pailletmagen Zisas peme belak mebegalen nâm zemeñgut an imbi sambeyañ kwizet kumti zewien, "Kume gakik. Balabas belak peme mesem!"

²⁰ Âpme amobotnañ Pailelañ Zisas belak peme mesât nâmti am ekñengat yañkwesisi kwizet paleset kuye. ²¹ Kegok kuye yanggut ekñenañ kwizet dopmañ kapigok kuwien, "Tewen kume gakik! Tewen kume gakik!" kwizet kegok kuwien.

²² Kegok kume egañ sek ñen ewe indayañkwesime sek tuk beme kapigok zeye, "An kapiyañ kwileki myuñguye? Neñ egañ gakisem kapiyelen myuñgunyañ ñen ku aigap! Keyepm witikti belak pemann mesem."

²³ Egañ kegok zeyeyanggut ekñenañ kwizet ewe giñgiñ kumti Zisas tewen kume gakikiyelen zewien. Kwizet kegok takume amobotnañ Pailelañ zelin gawepumti ²⁴ ekñenañ nâwienien keyet katañ Zisas zemdelañ zempeye. ²⁵ Pailelañ kegok mti an ekñenañ belak mka katikñañ kwaselen peme kwawewegalen an ke wekume belak zempeme kwawege. An ke gapmanmak kasa kasa mti an ñen kume gakime mka katikñañ pewien. Kegok mti Zisas ekñengat belinan beme ekñenañ ilin nâwien keyet katañ mbien.

Zisas tewen kume gakiye

(Matiyu 27:32-44; Mak 15:21-32; Zân 19:17-27)

²⁶ Âpme ekñenañ kegok mti Zisasiyañ gakikiñañgalen tepmañ ikañ pume mepmambe an ñen kwitnañ Saimon Silini msalengatnañ an ke Zelusalem mka temañ keyelen kimbat zupman tapmañge ya egañ Zelusalem kimbat keñañ mowepme kasa kuku an ekñenañ aikti apitilime Zisasiyelen gakikiñañgalen tep ke pumti Zisasiyet bamanen mege.

²⁷ Ekñenañ kegok mme an imbi sambeyañ Zisas mâbien ekñengat tuñguwinangatnañ imbi notnañ si zesum zesum egat tapm mepmambien. ²⁸ Ekñenañ kegok tapm mepme Zisasiyañ gilik zem indikti zeye, "Zelusalem imbi, nâgât susupin! Neñ nâyawen dolakñañ ilinangat ma nemanjineyet suit. ²⁹ Enenogat kan nukñañ temañ soksobeme amnañ zewep, 'Imbi ekñen nemanjiniñ ma imbi nempa okak ku maambelip ma imbi nempa okak nam ku maindap ekñen keyañ oloñen penañ mbep.' ³⁰ Ma kan keyegak amnañ kiñgati

'Kalañgat pigok zewep, "In epeemti ndakwatait!" ma sepem kegogak kalañ isikñañgat zewep, "Nin anjalañ nde!" zewep!"

(Aizaya 2:19-20)

³¹ Âpme an yomepiñ ekmagen kwitnañ kwitnañ bekañ ekmagen sokbein beme am yomtoñ ekñenmagen bekañ penañ soksobewe!"

³² Ma keyegak kasa kuku ekñenañ an zut idatim mebien. An zut ke an kambu titi ya Zisasmak idome gakikiyelen idati mebien. ³³ Ke meti kalañ kwitnañ Nyokanzin Kalañ ke patañ zemti Zisas tewen kumasasok pemti mwat onzempewien. Ma Zisas betnañ penaset ma alomset an kambu titi zut ke tewen gakikiyelen idewien.

³⁴ Ekñenañ kegok mme Zisasiyañ zeye, "Bien, ekñenañ kwitnañ kwitnañ tapmip ke ku nâmatâlíp keyepm ekñengat yomin katipe!" Egañ kegok zeme kasa kuku

an ñenañinañ sâk melakandunañ nanzañ bet guluk giilik mti kwiyañ penañ tistem ke nâmti mbien. ³⁵ Kegok sokbeme an imbi sambeyañ dendañ tati taekme keyegak Zuda ekñengalen amobotnañ ekñenañ Zisasiyet pep zet msamti zewien, "Egañ am notnañ maindamukulem mimindein ya ek Kilais, Kawawañañ ikañ ombempepeñañ beme ikañngat sekñañ ñep mukulem mpepem!"

³⁶ Sakam kegok kasa kuku an ekñenañ msamti ekmagen sokñañ koti wain tosañañ isikñañ ke same niniyelen ke nâmti mbien. ³⁷ Kegok mti zewien, "Geñ Zuda amgalen Amobotnañ beme gitañgat sekdi mukulem mi!"

³⁸ Âpme meluwañ ñen kapigok kumpewien,

"AN KAPI ZUDA AM EKNENGALAN AMOBOTNAÑ."

³⁹ Kegok sokbeme an kambu titi zut egetmagangatnañ ñenañ Zisasiyet pep zet msamti zeye, "Geñ Kilais, Kawawañ an ikañ ombemgeñgeñañ beme gitañgat sekdi mukulem mti nit kegogak ndamukulem mi!"

⁴⁰ Nenañ kegok zeme ñenañ zet ke nâmti ñenzinziñ msamti zeye, "Geñ Kawawañgat kiñgadik ma yek? Nin tuk kapi nsakwep gakikiyelen zemdelañ zemndeyo.

⁴¹ Nit bekañañdangañ dopmañ gakisâpmlup ke ñep yanggut an kapi ek myuñgunyañ ñen ku tazin, yek penañ." ⁴² An keyañ kegok zemti Zisasiyet zeye, "Geñ Amobotnañ kobanigen nâgât nâmnewanik!"

⁴³ Egañ kegok zeme Zisasiyañ dunduye, "Neñ penañ sukwep zeyap, alak geñ neñmak kululuñen tasenik."

Zisasiyañ gakiye

(Matiyu 27:45-56; Mak 15:33-41; Zân 19:28-30)

⁴⁴ Âpme 12 kilok kasup sutnañ bembeyelen sokñañ beme msat tambumbuyañ pesak peme tapmeti 3 kilok gasiyet beye. ⁴⁵ Kegok sokbeme sangum temañ Zelusalem sesewat mka temañ keñañ maopem peme topmatatan ke tuñgupman edelet balalañ zemtoti butnañ butnañ beye. ⁴⁶ Kegok sokbeme Zisasiyañ kwizet temañ kumti zeye, "Bien, nâmamann gâlen belen beyap!" Kegok zemti gakiye.

⁴⁷ Kegok sokbeme kasa kukuyelen an ñenañ egañ kwitnañ kwitnañ ke eknâmti Kawawañgat sesewati zeye, "Penañ sukwep, an kapi an kwetetepmañ penañ!"

⁴⁸ An imbi sambe tabien ekñenañ ke ekmâtâti kemben penañ nâmti mkañinan mebekobien. ⁴⁹ Âpme am Zisas egat nâmatâbien ma imbi ekñen Galili msalengatnañ Zisas mâkobien ekñenañ beñañ tati kwitnañ kwitnañ soksobeye ke eknâmatâbien.

Zisas sumen mziliwien

(Matiyu 27:57-61; Mak 15:42-47; Zân 10:38-42)

⁵⁰ Âpme an ñen kwitnañ Zosep ek Zuda ekñengalen mka temañ kwitnañ Alimatia keyetnañ. Ek an dolakñañ ma an kwetetepmañ ma ek amobotnañ Zisas zemkuwien ekñenmagangatnañ ñen ek keyangut egañ ekñengalen nânâ Zisas kukuyelen nâmbiliwebien keyet nâmtikñañ penañ ku mge. Egañ Kawawañ an ikañ ombem pepeñañ koti Kawawañgalen zemâtâtât

katnañ mama mamkwatan. ⁵² Keyepm egañ amobotnañ Pailletmagen meti Zisas sekñañ tewen mtoti sumen bembeyelen meti yañkwesime amobotnañ Pailelanñ nep nâmpeye. ⁵³ Nep nâmpeme Zosewañ Zisasiyet sekñañ tewen mtoti sâk palakñañ sekñañ sumuñ pemti mti met nanzañ kapalañ enzuñ temañ kwanñ pepeñañ an ngen ku bembenañ keyet keñañ mmet beye. ⁵⁴ Ma kan keyet Bepmañ ma Sabat tagoñgo tatagalen sokñañ koge.

⁵⁵ Kegok sokbeme imbi ekñen Galili msalengatnañ Zisasmak kobien ekñen keyañ Zosep mâti Zisas sekñañ mepme sum deset bembeyelen ma sepem zigok pewesem ke eegalen mebien. ⁵⁶ Imbi ekñen keyañ ke koekti gilik zemti mkañinan meti wet sesikñañ dolakñañ Zisas sekñañ kumpepeyelen ke met weyeyañ mulup mbien. Enenogat Sabat tagoñgo kangen mulup ngen ku mimiyelen ilinañgalen zii zelañ zemkatik bein.

Zisasiyañ gakikiengatnañ wage
(Matiyu 28:1-10; Mak 16:1-8; Zân 20:1-17)

24 Âpme Sabat tagoñgo kan delañ zeme mseñañ Sonda tambuñan msat tapm msame imbi ekñen wet kelakñañ weyeyañ mulup mbien ekñen keyañ wet kelakñañ ke mti sumen ke kobien. ² Ekñenañ ke koti ekme nanzañ temañ sumgalen sekekek bekek pewien ke welilim peme ganzenan metage. ³ Kegok sokbeme ek nâmti ekñenañ keñañ mowebien yañgut Amobotnañ Zisasiyet sekñañ ku tapme ekbien. ⁴ Ke motati nâpeme mekwapme tatnepeme keyegak an zut melakanduñit busatnañ temañmak keyañ ekñenmagen sokñañ kotabun. ⁵ Ekñenañ ke ekti kiñgagalañ indatime kusumti zikalinañ msalen baen ektatnepeme an zut keyañ kapigok zewun, "In kwilekiyet mti am gakikiñañgalen mundumen pi an alik walep keyet kwilekiyet taegip?" ⁶ An in eegalen kolo ke kapi ku tazin. Egañ gakikiengatnañ walep. In egañ Galili msalen inmak tati zezapat kapigok diindoye ke otnâit ke, ⁷ 'Angat Nemuñañ neñ a yomtonñ ekñengat belen mopma tewen gwilimañ nowep. Ya kasup mulup mimi tuk keyet mamaen gilik zem wabap,' kegok diindoye."

⁸ An zut keyañ kegok zemalut imbi ekñen keyañ zet nñande ke otnâmti ⁹ sum katipemti mkañinan gilik zem meti kwitnañ kwitnañ eknâmbien keyet met Zisasiyelen nempa 11 ma notnañgat zezapat mimindawien. ¹⁰ Imbi ekñen zezapat nempañane ekñengat kozewien ekñen ke kwilin Malia Makdala mkaengatnañ ma Zoana ma Malia Zemsiyet mamañ ma imbi notnañ ekñen ke. ¹¹ Kegok kozewien yañgut nempañane ekñenañ imbi ekñen keyelen zelin nâme pepesut imbi zezet beye ma ekñengat ku nâmkñepewien. ¹² [Pitayañ zet ke nâmti wawadak winde bemti sumen meti sekekegen kusum toti zikatnañ Zisasiyelen mundumanen ke egeen sañgum miak pewien ke etañañ tage. Ke ekti mkañan meti kwitnañ kwitnañ sokbeye keyet nânâ mulup temañ mge.]

Zisasiyañ am zut Emaus mka temañgalen selen idaige
(Mak 16:12-13)

¹³ Âpme kan keyet am zut Zisas mâpnamtemien egeleñ Emaus mka temañgalen selen mkaen ke mebegalen tapmepmambun. Mka keyetnañ Zelusalem mka temanen ke mebegalen mael 7 kegok mametemien. ¹⁴ Egeleñ ke mepmambe Zisasmagen kwitnañ kwitnañ sokbeye keyet zenâ zenâ tapmepmambun. ¹⁵ Kan egeleñ zenâ zenâ tapmepmambunen keyegak Zisas ikñañ egegat tunguwidan ke patak zemti ilinsakwep mebien. ¹⁶ Ke sokbemidame egeleñ an ke ekbun yañgulak egeleñ am ke Zisas ke ku eknâmâtâbun. ¹⁷ Âpme Zisasiyañ idayañkwesimti zeye, "It pe kwilekiyet set teepmañ pi zenâ zenâ tapmkolup?" Egañ kegok idayañkwesime egeleñ teñ kindiñ pemtati zimoselidan kemben sakam ekbun.

¹⁸ Egetmagengatnañ an ngen kwitnañ Kelopas egañ Zisas yañkwesiye, "Notn, geñ kwitnañ kwitnañ Zelusalem mka temanen âgânen ma tugenen da sokbeye ke geñ ku nâmâtâdik?"

¹⁹ Kegok zeme Zisasiyañ zeye, "Pe kwilekiyet tazenik?"

Zeme Kelopasiyañ zeye, "Nit kwitnañ kwitnañ Zisas Nasalet mkaengatnañ ekmagen sokbeyan keyet tazelup. An ke golañ zenze an dolakñañ penañ. Kawawañañ ma amnañ egat dolakñañ nâmpewien enenogat egañ menok temañ sepem igak igak mge ma zetnañ windenañmak zemkawañ beye. ²⁰ Kegok tapmkwapme ningalen sâpe sâpe bumbu an nenañ ma sesewat mka temañgalen an damuñ ekñenañ Loma gapmangat belinan beme gakikiyet zemdelañ zempeme tewen gwilimañ kumasasokpeme gakiyan. ²¹ Nin otnâwenen an ke Kawawañañ Israeal am manje indamukulem mimiyelen koge ke nâwenn! Âpme kwitnañ kwitnañ sokbeyanen keyetnañ kwati alak kasup mulup mimi tuk tatnuwen kapiyegak kwitnañ manamañ ngen kegogak sokbep. ²² Ningalen manjeengatnañ imbi notnañañ ekñenañ zet alakñañ dindoyo, 'Ekñenañ msat balañ zem topme topme sumen melo ²³ yañgut Zisas egat sekñañ ku ego.' Kegok sokbeme ekñenañ gilik zem koti zeyo, 'Nin ensel ekmann enselañ kapigok dindop, "Zisas ek alik tazin," kegok zep.' ²⁴ Imbi ekñenañ kegok kozeme ningalen manjeen an notnañañ sumen ke melo ya imbi ekñenañ zeyoyen katañ ekmâtâti Zisas ngen ku ekti mkaen gilik zem kolo."

²⁵ Kegok zemalut Zisasiyañ diidoye, "It nòktikñitpiñ, in golañ zenze an ekñenañ zet zewien ke in sewak sewak penañ manâmkiñpeip! ²⁶ In kapigok nânâyelen Kilais an Kawawañañ ikñañ ombempepeñañ ek sindem timti gakimti set katnañ keyañ mme kululuñen meti Amobotnañ kwabe." ²⁷ Zisas egañ Kawawañañ galen Zet Itnañanen Mosesiyelen papiaen yañbemti ma golañ zenze an ekñenañ ikñañgat meluwañ mbien keyet zemkawañ bemideye.

²⁸ Ekñenañ ke takotneti mka kosâgât nâwienen ke patañ zemti Zisasiyañ ewe mebegalen nok mge

²⁹ yanggut egelañ zemkulumpemti zewun, “Kopmane nigalen mkaen metne enenogat kasuplak towepme tambumbuyañ pesak pesâpm.” Kegok zemaalut Zisasiyañ eget idamâti egetgalen mkaen meti tabien. ³⁰ Ke tati meu nini munduman egetmak totati Zisasiyañ nupmamañ mtati Kawawañgat wisikñ zemti meselemti eget idame ³¹ egelañ kwitnañ kwitnañ egetmak takoti mkawañ beye ke nâmkawañ bemti Zisas ikñañ ekmâtâbun yanggut ke sokbemidamti keyegak galañ zeye. ³² Kegok sokbeme egelañ ilidak zenâ zenâ mti zewun, “Notn, selen daenen egañ nigat zet zapat tazemap ma Kawawañgalen zet zapat itnañ tazemkawañ bemndemap kan keyet nigat keññdan tip busat penañ nâlut.”

³³ Kegok zemti keyegak wawadak Zelusalem mka temanen gilik zembun. Ke meti Zisasiyet nemanane 11 ekñañ notnañ ekñenmak mka keñan ondek tapmambien ke met patañ zewun. ³⁴ Ke metapmalut ekñañ egetgat kapigok diidowien, “Amobotnañgakikiengatnañ wazan ke penañ. Ke Saimonmagen sokbemsayan!”

³⁵ Ekñañ kekok zeme egelañ kwitnañ kwitnañ sambe selen sokbeye keyet zemkawañ bewun ma nupmamañ meseleme Zisas eknâmâtâbun keyet zezapat mimindawien.

Zisasiyañ nemananemagen sokbemindaye

(Matiyu 28:16-20; Mak 16:14-18; Zân 20:19-23; Nembayelen Muluwin 1:6-8)

³⁶ Egelañ ewe kekok tusumti tazemaalut Zisas ikñañ ekñengat tunguwinan keyegak sokbemindamti kapigok diindoye, “Keñ sewakñañ inmak taindain.”

³⁷ Ke sokbemindame ekñañ, “We eknup,” zemti kingagalañ omba penañ indatiye. ³⁸ Ekñañ kekok mme egañ diindoye, “In nâgât zemkandadapiñ ma in neñ gakikiengatnañ wapman keyet keñ zut mimipiñ! ³⁹ In nâgât setn betn gwilim zemberañ pi egit. Neñ nenn kapimak. In nâgât sekñ timekti nâit. We ekñen sesumbanin ma kanziñinpiñ. Neñ sakam we nemborj yek. Neñ sesumbann ma kanziñmak talap ke in egit.”

⁴⁰ [Egañ kekok zemti setnañ betnañ gwilim zemberañ zikat indeme] ⁴¹ nâmtemtem penañ mti keñin

oloñenañ pesak peye yanggut egañ ekñenmagen koti tage keyet ku nâmkinpwien keyepm egañ indayañk-wesiye, “In meu notnañ kapi taindain ma yek?”

⁴² Kegok zeme ekñañ angala zinziñañ butnañ msame ⁴³ ekñengat zikalinan ke niñge.

⁴⁴ Egañ ke nim delañ zemti ekñengat zeye, “Kan neñ inmak takwabanen neñ ingat zezapat kapi diindowan: Mosesiyelen papiaen ma golañ zenze an kwep kwep ekñengalen papiaen ma Sam papiaen nâgât meluwañ kwitnañ kwitnañ mbien ke penañ sokbein.”

⁴⁵ Ke zemti ekñengat ñoktikñin mkawañ beme zet zapat keyet yañañ nâmâtâbien. ⁴⁶ Kegok mti ekñengat diindoye, “Zet zapat kapiyañ nâgât Kawawañgalen Zet Itnañanen zenzeñañ: An Kilais, Kawawañ ikñañ ombempepeñañ ek sindem timti kume gakime kasup mulup mimi tuk keyet gakikiengatnañ wabe. ⁴⁷ Ma nâgât kwitnnanen zet ke amnañ mkawañ beme amnañ nâmti yomengatnañ keñin gilik zenzeyelen ma an Kawawañ ikñañ ombempepeñañ egañ amgalen yomin ke katikpepeyelen Zelusalem ammagengatnañ yañbem am sambe msat katañ ekñenmagen sepem kekok sokbewe. ⁴⁸ Ma in golañ zenze an ekñañ zet zewien ke penañ sokbeme in kwitnañ kwitnañ sambe ke eknâmbien. ⁴⁹ Âpme nenn Bienañ Emetak Terj indandayelen zetik mimindeye ke indawap. Yanggut in Zelusalem mka temanen kapiyegak tapme Kawawañgalen Emetak Terjañ winde indawe.”

Kawawañ Zisas kululuñ wapmoge

(Mak 16:19-20; Nembayelen Muluwin 1:9-11)

⁵⁰ Kegok zemti Zisasiyañ nemanane indatimti mka temañ katipemti zupman toti Betani mka ñande isikñañ ke meti ondekindemti betnañ ilizuzut mwati zet ñande kapigok zeye, “Keñ sewakñañ ma Kawawañgalen winde inmagen taindawe.” ⁵¹ Egañ zet ñande kekok tazeme zeme keyegak ekñen katim indemti Kawawañ kululuñ wapmoge. ⁵² Kegok sokbeme egat zemesesewati oloñen palen Zelusalem gilik zem mebien. ⁵³ Âpme ekñañ Zelusalem ketati mse katañ Kawawañgalen sesewat mka temañ keñan Kawawañgat manzemesesewatemien.

Zân

Zânaŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penanŋ kapi kuye. Zân kapi Zisasiyet nembraŋaŋneyet tuŋguwinaŋ-gatnaŋaŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penanŋ kapi kuye. Zemsiyet meniŋaŋ ma biwidanŋat kwitnaŋ Zebedi (Matiyu 10:1-4; Mak 3:13-19 ma Luk 6:12-16). Zânaŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ kuyeen iŋnaŋ-gat kwitnaŋ esemtenŋ kumti, "Neŋ Zânaŋ kuyap," kekok ku zeye. "Egaŋ nembraŋaŋ nâmtikŋaŋ mamin," kekok kuye. Zet keboŋ ke omba kukuŋaŋ makuwek. Egaŋ buŋam zapat kapi etaŋ ku kuye. Zapat meluwaŋ tuk ŋen kuyeyaŋ bamgat eknup.

Matiyumak Mak ma Luk ekŋenaŋ am maŋgeen kwep kwegat kumindawien. Zânaŋ buŋam zapat kapi apa-palak papia kuye. Am sambe msat katanŋ ekŋengat zapat kuye. Zet Zapat Dolakŋaŋ kapi Matiyumak Mak ma Luk ekŋenaŋ kuwien keyet katenŋ yek. Egaŋ Zisasiyet yaŋaŋ penaŋ deyetnaŋ kokotnaŋ ma egaŋ kuleki penaŋ mimiyet koge keyet yaŋaŋ weyaŋ kuye. Zet ŋotekŋaŋ Zânaŋ kuyeen ŋen kapigok, Zisas ek Kawawaŋaŋ an peme koti am mama mimiŋin bekananengatnaŋ gilik zemindatimti mama tenŋ am indandayet zenzenaŋ wan ilak koti kekok mmâge.

Zet ŋotekŋaŋ temaŋ Zângalen buŋam zapat keŋan kapigogaŋ talip:

1:1-18. Zisas eweŋan an kwi penaŋ maŋge

1:19-51. Zân an tu zulutindende egaŋ mulupmaŋ ewe tapme Zisasiyaŋ yaŋbemti nembraŋanen indage

2-6 Zisasiyaŋ am tuŋguwinaŋ mulup yaŋbemti mge

7-11 Zisasiyaŋ menok notnaŋ mti an ŋeŋaŋ bembe ekŋenmak zet mdândâ notnaŋ mge

12-19 Zisasiyaŋ gakikiyelen set im mege

20 Zisasiyaŋ gakikiyengatnaŋ wage

21 Nembraŋaneyet zemgwaŋnaŋ notnaŋ mimindamti kululuŋen mowege

Zet mamaŋaŋmak keyaŋ naman am sokbeye

- 1 Eweŋan baen Zet egaŋ yaŋbemti Kawawaŋmak ilisakwep mamkwabunaŋ Zet ke Kawawaŋegak.
- 2 Ke tipman baen Kawawaŋmak ilisakwep mamti
- 3 Kawawaŋaŋ zempeme kwitnaŋ kwitnaŋ sambe bepi mme sokbemâge. Ek piŋan kwitnaŋ kwitnaŋ igak ŋen ku sokbemâge yek. ⁴ Zet ek mama keyet toŋaŋ egalen busatnaŋaŋ am mbusatnaŋ bemindeye.
- 5 Âpme busatnaŋaŋ tambu sosok keŋan mepme tambu sosogaŋ kunzuŋti mege.
- 6 Âpme an ŋen kwitnaŋ Zân. Ek msalen kapi am busatnaŋgat zapatnaŋ diindome am ilindiŋ busatnaŋ toŋaŋ Zisas egat zapatnaŋ nâmti nâmkŋipepeyet nâmti Kawawaŋaŋ iŋnaŋ zempeme koge. ⁸ Wa Zân iŋnaŋ am mbusatnaŋ bemindendeyet ku koge. Egaŋ belak an busatnaŋ toŋaŋ tobe keyet buŋam zapatnaŋ etaŋ manzemtan. ⁹ An busatnaŋ toŋaŋ keyaŋ msalen kapi sokbemkawaŋ bemti am msalen mammbusatnaŋ bemindein.
- 10 Ek ke eweŋan Bipmaŋmak mambunen msat kapi mme sokbeye. Ya egaŋ naman mamkwati msalen kapi amnaŋ masokbenupnok sepem sokbemengut am msalengatnaŋ ekŋenaŋ naman egat yaŋaŋ penaŋ ku weyaŋ eknâmâtâbien. ¹¹ Egaŋ Zuda msalen ke mame Zuda am ma iŋnaŋgat donnotnane ma einbipmane mee penaŋ piyaŋ ek mtopemti wisat mpewien.
- 12 Âpme am ek notn mpemti nâmkŋipewien ekŋen

Kawawaŋgat nemunambaŋane bemti mamayet indap-mukulem mimindeye. ¹³ Wa animbi Kawawaŋgat nemunambaŋane penaŋ bemti mamaip ke animbiyaŋ mame namba masokbeip sepem keboŋ yek. Ma angalen segat tikŋaŋaŋ ndabeme mamaip keyet penaŋaŋ yek. Kawawaŋaŋ ekŋenaŋ iŋnaŋgat nemunambaŋane bembeyet nâmindeme kogok ekŋenmagen sokbeye.

¹⁴ Âpme Zet egaŋ amnaŋ masokbenup keyet katanŋ sokbemti am ningat tuŋgupmnan kapi mamtan. Mamti keŋ taoletmak ma zetnaŋ penaŋ penaŋak zem mamti menok sepem igak igak mme amnaŋ Kawawaŋgat Nemuŋaŋ kwep etaŋ keyet mama mimiŋaŋ dolakŋaŋ ke ma windenŋaŋ temaŋ ke Bipmaŋaŋ miak peme koge ke ekbenn.

¹⁵ Zânaŋ egat zetnaŋ pigok zemkawaŋ beye, "Neŋ an iŋnaŋ keyet buŋam zapatnaŋ diindowan, 'An baman takozin egaŋ neŋ sebemnemti Amobotnaŋ penaŋ bein. Msat kululuŋ ma neŋ mee pi sokbembeŋ tapma egaŋ tipman penaŋ baen mamkwage.'"

¹⁶ Egaŋ ningat tikŋaŋ manâmndein keyepmti keŋ taoletnaŋgat penaŋaŋ iŋnaŋgalen mama mimi dolak dolakŋaŋ sambe piyaŋ elimiak ndeye. ¹⁷ Moses egaŋ Kawawaŋgalen zii zet ke aikndaye. Âpme Zisas Kilaŋsiyaŋ keŋ taoletmak Zet Zapat Dolakŋaŋ penaŋ timtot ndaye. ¹⁸ An ŋenaŋ Kawawaŋ sepemaŋ bugan ku ege. Nemuŋaŋ neŋ Bipmak mamayap neŋ egalen zet zapatnaŋ ke mkoti zemkawaŋ bemindama nâmbien.

Zân an tu zulutindende anañ ikñangat yañañ zeye
(Matiyu 3:1-12; Mak 1:1-8; Luk 2:1-18)

¹⁹ Zuda amobotnañ ekñenañ Zelusalem mkaen tati sâpe sâpe bumbu an ekñengat kandañinañ mulup an mamaip ekñen zemindeme Zânmagen meti pigok yañkwesiwien, "Geñ pe Kilais ma an kwi? Ze zemane nâne."

²⁰ Zeme egañ keyegak ikñangat yañañ pigok pe-nañ zemkawañ bemti diindoye, "Neñ wa Kilais yek."

²¹ Zeme ekñenañ naman ewe pigok yañkwesiwien, "Âpme geñ an kwi? Geñ Ilaiza?"

Zeme egañ pigok zeye, "Neñ ek yek."

Zeme ekñenañ zewien, "Âpme geñ nin golañ zenze an temañ ñen ninmagen kokogat damuñ matatnuwen geñ kapi?"

Zeme egañ pigok zeye, "Neñ golañ zenze an ke yek."

²² Zeme ekñenañ pigok zewien, "Geñ kwi penañ? Ze weyañ yañañdi zemane nâne. Am zemndeme kotn am ekñen keyet pe zigok met zeman nâseip? Geñ gitañgat penañ yañdi zigok penañ manzenik?"

²³ Zeme Zânañ pigok diindoye, "Neñ golañ zenze an Aizaya egañ zet pigok zeye keyet penañañ,

'An ñenañ msat tunğupman mamti animbiyet pigok takuin, "Pi mamti amnañ yomin zeme delañ zeme keñin weyañti Amobotnañgat damuñ talit," mandiin-doin!"

(Aizaya 40:3)

²⁴ Âpme an ekñen Palisi ekñenañ zemindeme kobi-enan ²⁵ naman pigok yañkwesiwien, "Nin tatnâmann geñ, 'Neñ Kilais yek ma Ilaiza yek ma golañ zenze an ñen yek,' zenik. Kegok beme geñ kwilekiyet am tu manzulutindenik?"

²⁶ Zeme Zânañ kapigok diindoye, "Neñ am tu etañ manzulutindeyap. Âpme an ingat tunğuwinan sok-beyeyañ mamain ek ke in ku maekmâtâlîp. ²⁷ An keyañ bamnan gwaen takozin. An bekeboñ beke neñ bukaboñ kapiyañ elewat temañ timpema ñep ku be-we."

²⁸ Ekñenañ meyañkwesiwien ke Betani mka Zodañ tu nembet daeset tazinen ke mebien. Zânañ mka ke mamti am Zodañ tuyen tu manzulutindemtan.

Zânañ Zisasiyet yañañ zemkawañ beye

²⁹ Msat msame Zânañ am tu zulutindemambe tati ekme Zisasiyañ ninmagen takopme ekti ningat pigok dindoye, "An inde takozingat egit. An kainde Kawawañgalen Sipsip Nemañañ. Zuda am ekñenañ yomin delañ zenzeyet nâmti Sipsip Kawawañgat sâpe sâpe mambuip. Sepem kegogak Kawawañañ ikñangat Nemañañ takozin ke amgat belen beme msat sambe am ningat yom delañ zenzeyet kume gakiwe. ³⁰ Neñ an keyet ilak eweñan pigok diindowan, 'An bamnan takozin ke Amobotnañ temañ neñ ewe sokbembepiñ tapma egañ eweñan tipman penañ baen mamkwage.' ³¹ Ek eweñan Kawawañañ an yomengatnañ gilik zemndadagat ombempeye ke neñ ku ekmâtâban yañgut Kawawañañ zet zapatnañ etañ zemkawañ bemname

neñ Israeal am in ondekindemti egat zapatnañ diindoma nâmti in egañ kokogat weyeyañ mulup mti mamayet nâmti inmagen tu zulutul mulup kapi mimiyet zemneme inmagen yañbewan."

³² Kogogapm Kawawañañ pigok dinonçe, "Neñ Emetak Teñañ kululuñengatnan age sasakandenombe nemoñ bemti ekmagen totapme ekbanik beme an ilak ke. ³³ Nen an ke eweñan ku nâmâtâpewan yañgut Kawawañañ neñ am tu zulutindendeyet mulup zet kapi nañgeyañ pigok dinoye, 'Nâlen Emetak Teñañ toti dukñanen tapme ekbanik beme an keyañ am nâlen Emetak Teñ ke indamâbe.' ³⁴ Neñ yañañ kegok zemâtâtname ekbangapmti muluwañ kegok sokbeme ekti ek ilak Kawawañgat Nemañañ penañ elak nâmâtâpewan."

Zisasiyañ yañbemti nemañane zulak zulak ilak in-datiye

³⁵ Msat msame Zânañ nemañanet zut nit ndatimti msat keyegak koti tapmambenn. ³⁶ Tatnepemann Zisasiyañ keyegak kwawepme ekti Zânañ nigat pigok dinitdoye, "An zut, an da egit. Ek Kawawañgalen Sipsip Nemañañ."

³⁷ Zeme nema zut piwan nânâñak keyegak Zân pemti met Zisasiyet baman mâti mebun. ³⁸ Mepmalu Zisasiyañ gilik zem idikti pigok idayañkwesiye, "An zut, it kwilekiyet napmâti takolup?"

Ndayañkwesime nit pigok zewelin, "Labai, (E Ibulu zet âpme ningalen zeleset 'an zikat indanda,' kok zewanek.) geñ mka pe deset mawenik."

³⁹ Yañkwesimalu pigok dinitdoye, "It kopmalu neñ met mkan zikat idama egit." Zemti idati tapmet-nepeme msat gasim beme ekmak ke tapmetneti tambu sutnan gilik zemti naman mkañidanen kobun.

⁴⁰ An zut Zânañ Zisasiyet yañañ zeme nâmti ekmagen mebun nitmagengatnañ nema ñen kwitnañ Endulu ek Saimon Pitayet datnañ. ⁴¹ Enduluyañ metneti meniñañ Saimon aikti pigok dunduye, "Neñ Mesaya, kwitnañ ñen Kilais I manzeip ek ilak aiga."

⁴² Kegok zemti meniñañ Zisasmagen wati mepmalu Zisasiyañ ekti zeye, "Geñ Saimon Zângat nemañañ muñ. Gâgât kwidi alakñañ neñ Sipas gayap." (Sipas kwit keyet yañañ "nanañ".)

⁴³ Msat msame Zisasiyañ Galili msalen mesât tati Pilip selen aikti pigok dunduye, "Geñ kopmane neñmak medi." Zemti wati mebun. ⁴⁴ Âpme Pilipmak Endulu muñanet ekñen mkañin kwep Besaidayetnañ.

⁴⁵ Metneti Piliwan Nataniel meaikti pigok dunduye, "Mosesimak golañ zenze an notnañañ itnañañ baenen an kapi Kawawañañ nin yomengatnañ gilik zemndadagat ombempeye keyet zetnañ meluwañ mbien ewan penañañ alak aikti ekmak tapmanup. An ke Zisas Zosepgat nemañañ Nasalet mkaengatnañ."

⁴⁶ Zeme Natanieliyañ zet dopmañ kapigok gilik zemti saye, "Geñ nâmane Nasalet mkaen bukanda kwileki dolakñañ ñen sokbewe bein?"

I Kwit zut keyet yañit kapigok Kawawañañ am yomengatnañ gilik zemndatitiet ombempeye.

Zeme Piliwan zeye, "Kok zenikgat kopmane met zikat gama ekbak."

⁴⁷ Zemti Nataniel wati Zisasmagen mepme Zisasiyan Nataniel ekti zeye, "An kapi Isael an penañ. Ek zet dâsuki ngen ku manzein."

⁴⁸ Zeme Nataniela zeye, "Zisas, neñ pe de mama yanñ nikbanangapmti kekok zenik?"

Zeme Zisasiyan zeye, "Piliwan geñ ewe met gaiikpiñ tapme geñ tep kwitnañ pik kandañan ke tapmane giga."

⁴⁹ Zeme nâmti egañ Zisas pigok dunduye, "An zikat indanda, geñ penañ sukwep Kawawangat Nemuñan penañ Isael am ningalen Amobotnañ Temañ."

⁵⁰ Zeme Zisasiyan pigok zeye, "Neñ geñ tep pik kandañan tapmane giga zeya keyepmti nâgât nâmk-inpennenik? Nânik, pi ewe belak yanñbemti butnañ isikñañ bugan ekdik. Âpme penañ penañ ewe bam sokbeme mamti ekmebanik!"

⁵¹ Kegok dundumti naman nembane ilinsakwep pigok diindoye, "Neñ zet penañ ngen pigok diindoma nâit, bamgat in taekme kululuñ gwaenen nñandem tapme Kawawangalen ensel ekñañ Angat Nemuñan neñmagen motopme ekbep."

Zisasiyan zeme tu penañan naman wain beme nimbi-en

2 Ke mti manepeme kasup zut bemelak Galili msalen mka ngen kwitnañ Kana manzeip ke anmbi zut ngen awembiñ bemidesâgâti tu meu mee akume kopme bumti Zisas mamañ ma Zisas ikñañ ma nembane nin nsakwep ndamandame tu meu nsâgât meti ³ meu tatnepemann meuyan ewe tapme wain tu ilak delañ zeme Zisas mamañan ekti pigok zeye, "Wae, ekñañ pi ilak wain tu delañ zeme belak talipgat nâmbega."

⁴ Zeme Zisasiyan mamañgat pigok zeye, "Mañge, wa mulup kapi nin tapminup yek. Nâlen mulup miminn kann ewe bam sokbemnawe."

⁵ Zeme mamañan mulup namba ekñañmagen meti pigok zeye, "In tatnepeme Zisasiyan kwileki ngen mimiyet diindome zetnañ gawepumti mseip."

⁶ Âpme mka keyet ganzenan menzim tosiñ temañ temañ 7 bekapi onzemindeme matatemien. Menzim tosiñ temañ kwep bekeyet tu 100 lita mee kekok makasimpemtemien. Kasimpeme tapme sesewat mkayelen amobotnañan set bemindaye keyet katan mâtî kasup katan selin belin manzulutemien. Menzim tosiñ bekeboñ sambe mka katan mawemetan.

⁷ Kegogapm Zisasiyan mulup an ekñañ pigok diindoye, "In tu omti menzim tosiñ temañ taliwen kapi kasime towepmâlak." Zeme mulup an ekñañ menzim tosiñ temañ 7 pi tu omti kasime gak zemâge.

⁸ Omkasime delañ zeme pigok diindoye, "In tu butnañ menzim isikñañ kasimtimi met an meu damuñ ke sait." ⁹ Zeme omti mmepme tuyañ wain beme an meu damuñ keyañ wain tu ke nim ekti kapi pe desetgatnañ mkolip ke ku weyañ nâmâtâti mulup namba ekñañ Zisasiyan zeme tu penañ omti mebien. Kegogapm

ekñañ wain tu zigoset sokbep eyet yanñan ngen nâmâtâbien.

Kegok mme an meu damuñ keyañ animbiñanmak bet butewun ke zeme kopme pigok dunduye, "Ningalen set temañ kapigok tazin, wain tu dolakñañ penañ ke am ngenañ indame nimti tapmeñgut naman bam bekananñik ke maindame nip. Yanñgut geñ kilen mnak wain pembenañ pi belak pemane tapme bekananñik ngenañ indamane niyo. Geñ set dâsuki mti wain tikñañ kapi anğalañ pemane tapmawañ bam mti kolip."

¹¹ Zisasiyan mka keyet yanñbemti menok ke mti Amobotnañ main keyet yanñan am ekñañmagen mkawañ beme nembane nin windenangat yanñan ekti nâmkinñewenn.

¹² Keyetnan Zisasmak mamnotnane ma nembane nin nsakwep Kapaneam mkaen ke tambu msasa isikñañ bugan topmambenn.

Zisasiyan sesewat mka temanen amnañ omkwiti kwiti tapmme indikti indapmâge

(Matiyu 21:12-13; Mak 11:15-17; Luk 19:45-46)

¹³ Topmanepemann Zuda ningalen Anğalalañ Kendo elak bududuk beye keyepmti Zisasiyan Zelusalem mka teman Kendo ke eksâgât mowebenn. ¹⁴ Moti ekme sesewat mka temañgat tambanğumen amnañ kwaweti Kawawangat sâpe sâpe bumbuyet makau ma sipsip ma sasakandanombe mee pi time kwawepme omkwiti kwiti mti mânep sisak dukñañ bemti omaiñ maiñ tapmmambien. ¹⁵ Tapmme Zisasiyan indikti ngenañ penañ zime egañ tek timti mendenme katikñañ beme mtati makau ma sipsip mee pi wuwap indawitik-ti indamâpme kunğunzuñ kwawepmâpme mânewin timtati time mekopme sisakñin mtati gilik zempeme wenje. ¹⁶ Âpme am sasakandenombe mtapien ekñañ indikti memendep mimindamti pigok diindoye, "In sasakandenombenñin timti toti melit. In Biengalen mka kapi mme ingalen bemkwiti kwiti mkanok ku bek."

¹⁷ Zisasiyan moti kekok mme nembane nin Kawawangalen zet zapat itnananen meluwañ pigok mimiñan tazin keyet otnâmbenn,

"Gâlen sesewat mkayepm ngenañ penañ zimetip."

(Sam 69:9)

¹⁸ Âpme Zuda amobotnañ ekñañ Zisasmagen koti pigok yanñkwesiwien, "Geñ kapigok penañ tapminikgat pe Kawawangalañ winde game egalen windeen maminik beme geñ menok ngen mmane nin ekti yanñandî ek-mâtâsenu?"

¹⁹ Yanñkwesime egañ keyegak pigok zeye, "In sesewat mka temañ kapi asekyaloñme neñ naman kasup tuk keyet keñan etañ timtusu tusu mti walapma delañ zemâbe."

²⁰ Zeme ekñañ Zisasiyet pigok zewien, "Yen-sokñne ekñañ nup kan 46 bepi sesewat mka temañ kapi tawalatne walatne peme delañ zeye. Âpme geñ bukapiyañ kasup tugat keñan etañ walasât zenik?"

²¹ Yanñgut Zisasiyan zet ke wa sesewat mka temañ keyet penañ nâmti ku zeye egañ ikñañgat sekñañgat

nâmti zeye. ²² Yar maneti Zisasiyan gakiyeyan gilik zem wapme kan keyet nemanane nin sesewat mka teman asekti walalagat zeye keyet ma Kawawangalen zet zapat itnananen muluwan mimiyan keyet penayan ekmagen sokbeme ekti nâmkijpewenn.

²³ Zisasiyan Zelusalem mka teman Angalalan Kendoen mamti menok teman sepeman igak igak mme am sambe eknenan ke ekti Zisasiyet nâmkijpewien. ²⁴ Yanjut Zisasiyan am sambe eknen bekapi notnanan keninan nenzinziyan tage e indik mâtâti eknen sambe keyet nâme notnanne etan ku beye. ²⁵ Egan am nenyiyet yanjan nâsâti am nen yankwesime ku dundume nanje. Egan ikrjan am kenin baen ekti yanjanin eknâmâtâge.

Zisasiyan Nikodimasmak zapat mbun

³ Palisi an eknenmagengatnan an nen kwitnan Nikodimas. An beke Zuda am ekngalalen sesewat mka teman galen an damu teman nen ek ke. ² An keyan buzak tambuyet Zisasmagen moti pigok dunduye, “An zikat indanda, nin gâgât yanandi nânup. Gej an zikat indanda penan Kawawangmagengatnan kwatobanan. Âpme gej menok sepem igak igak maminik keborj kapi an nen Kawawangpij mamti mulup keborj ke nep ku mnak.”

³ Âpme Zisasiyan zeye, “Nen penan sukwep pigok zema nâmbak: An nenan nempa okak masokbeip keyet katan okak ku sokbewe beme an keyan Kawawangmak tusumti egalen zemâtâtâtgat katnanen mama kenan ke ku mebe.”

⁴ Zeme Nikodimasiyan pigok zeye, “Weneje, an teman penan bekeyan naman zigaset mamangat kenan toweti naman nempa okak sokbewe?”

⁵ Zeme Zisasiyan naman pigok dunduye, “Nen zet penan sukwep pigok zema nâmbak: An nenan tuyan ma Emetak Tenmagengatnan mama alakjan ke ku tiwe beme an keyan Kawawangalen zemâtâtât katnanen mama kenan nep ku mebe. ⁶ Amgalen mamaen masokbep eknen amgat sepem. Âpme Emetak Tenan ammagen mulup mme mama ten matip eknen Kawawangat zapat mambeip. Eknen ke Emetak Ten galen am penan. ⁷ ‘Gej nen sokbembe alakjan sokbembe,’ keyet zema gej nâmane nukjan penan kumbek. ⁸ Tâgâ ek belak kilen ke kumbume kwisakjan etan kume manânup. Âpme gej pe deset yanbemti met deset mamezin e ku manânik. Âpme Emetak Tenan am nenmagen mulup mme mama ten matin ekmagen Emetak Tenan tâgâyan mulup maminok mamin.”

⁹ Zeme Nikodimasiyan nâmti zet dopman kapigok gilik zem saye, “Pe zigok penan mti alakjan sokbembeyelen nâmti zet kapi tazenik?”

¹⁰ Zeme Zisasiyan Nikodimas pigok dunduye, “Gej Israel am ekngalalen an zikat indanda temanjan zet kapi zema gej kwilekiyet nâmane nukjan taben?”

¹¹ Nen penan pigok diygoma nâmbak: Nen kwitnan kwitnan sambe Kawawangjan zemâtâtname nâmban keyet zapatnan ma Kawawangjan ammagen mulupman kawanjan sosok mamme egap keyet zapatnan diindo-

ma in sambeyan ningalen zet ke nâme ewe pepesut beme ku manâmkijpeip. ¹² Nen kwitnan kwitnan msalen sosok masokbemâpme egip kapiyet palen bemzema in ku manâmkijpeip. Âpme nen kwitnan kwitnan kululun gwaen masokbemezin keyet palen bemzema in zigok nep nâwiek? ¹³ An nenan kululun gwaen moti kwitnan kwitnan tazin ke ku ege. Angat Nemunan nen kululungatnan toban keyepmti kululun gwaen kwitnan kwitnan wein e nâmâtâpma delan zemâzin.

¹⁴ Itnanan Moses egan msat tungupman nombe wenan aenan weyan ti tep palen kwasim pemti mwat onzempeme tapme ekbien. Sepem kegogak Angat Nemunan nen ke tep palen palak palak masasok neme wema nomti mwat onzememe tapma ekbep. ¹⁵ An nan nen nikti nâmkijnemti mama kanzizit aikgat kegok mbep. ¹⁶ Kawawang egan msalen am sambe ingat gogot penan mamimindein keyepmti egan ikrjan gat Nemunan kwep penan ke ketalasimti msalen peme toge. Keyepmti am nen nâmkijnewep eknenan walelepij; mama kanzizit tiwep. ¹⁷ Kawawangjan Nemunan nen msalen neme toban ke wa am yominangat dopman indandayet nâmti ku neme toban. Nen am yomengatnan gilik zemti indatitiet Bipman zem-neme toban.

¹⁸ An nenan Kawawangat Nemunan nen manâmkijnein beme yomangat dopman ku tiwe. Âpme an nenan Kawawangat Nemunan nen ku manâmkijnein ek yomangat dopman ilak titiyet damu matazin. Elak egan Kawawangat Nemunan nen nâmkijnenepij mamm keyepmti sepem kegok sokbemsawe. ¹⁹ E yanjan kapigogapmti tosa mgasik kapi tiwe. An eknenan busatnan msalen kapi sokbeme bunjam zapatnan eknenmagen mepme nâmtigut eknenan bamkumpemti eknenan mama mimi bekanan mti tambusosogat zapat mambeip. ²⁰ An nenan yom mamin beme egan busatnanen mopma yomm sosok sokbesem zemti busatnangat makingazin. ²¹ An nenan Kawawangalen zet nâmti mangawepumti main egan busatnangat ku makingazin. Âpme egan busatnanen mopme busatnanan mama mimiyan dolakjan ke sosok mamkawanbein.”

Zânan Zisasiyet yanjan zemkawan beye

²² Ke maneti Zisasiyan nemanane nin ndatime Zelusalem mka pemti Zudia msat butnaset nen meti mambenn. Ke met eknenmak mamti animbi tu mazulutindemtemenn. ²³ Âpme Zân egan kegogak mka nen kwitnan Enon zeme ke Selim msaleset tu sambe penan matatan ke mamti am tu manzulutindemtan. ²⁴ [Kan keyet Zân ewe mka katikjan pepelij tapme egan belak mamti mulup ke mamtan.]

²⁵ Zângalen nemanane Zudayetnanmak Zuda an nenmak tu zululugat ²⁶ mdândâmti Zângat nemanane eknenan Zân magen meti pigok dunduwien, “An zikat indanda, gejan an nen Zodan tu nembet daeset tapme zikat ndamane ekbenn an keyan alak am tu

tazulutindeme am sambe pi ekmagen etañ ondek mepmâpme delañ zein."

²⁷ Zeme Zânañ nâmti pigok diindoye, "An nñen Kawawañañ mulup nñen zemdelañ zem sasapiñ mme egañ mulup belak keñan galak ku mamin. ²⁸ 'Neñ Kilais yek, neñ belak Kawawañañ an keyet zapatnañ zen-zeyet nñenañ zemneme koti zema nâmbien. Âpme in zet ke eneyet sakwep penañ kandabien.' ²⁹ An nñeniyet imbi zapat zempepenañ an keyañ imbi keyet apmañ penañ. Yañ egañ imbiñañ kemak bet butemti keñ oloñen mme notnane ekñenañ zapatnañ nâmti ekmak tusumti ilinsakwep oloñen mamip. Keñ oloñen temañ penañ keboñ ke sokbemnanayelen kan elak alak penañ kapi sokbemnain. ³⁰ Zisasiyet kwizet buñamañañ palakñañ beme kopme nâlenañ naman uluk zemti towebe.

³¹ An nñen msalen kapiyetnañ sokbembenañ egañ kwitnañ kwitnañ msalen kapiyetnañ etañ ekti manzein. Âpme an kululuñen gwaengatnan tototnañ ek kwitnañ kwitnañ sambe kapiyet Amobotnañañ tazin. ³² Egañ kululuñen kwitnañ kwitnañ sambe tazin keyet zapatnañ zemengut am ekñenañ nâme dâsuki beme ku nâmkñepewien. ³³ Âpme an nñenañ zetnañ ke nâmti mamkitik pein beme egañ Kawawañgatañ yañañ an zet penañ penañ zemti main, e nâmtâpewep. ³⁴ Kawawañañ an zempeme toge an keyañ koti Kawawañgatañ yañañ manzemkawañbein. Keyepmti Kawawañgalen Emetak Teñañ winde omba penañ same egalen windeen mulup mamin. ³⁵ Bipmañañ Nemuñañ egomti kwitnañ kwitnañ sambe bepi egañ damuñ mimiyet betnanen bemâge. ³⁶ Âpme an nñenañ Kawawañgatañ Nemuñañ ke manâmkñepewien beme mama kanzizit eweñan msalen kapiyegak yañbemt ma-sokbemsain yañgut am nñenañ Kawawañgatañ Nemuñañ egalen zet ke ku gawepuwe beme mama kanzizit ke ku tiwe. Am keboñ ekñenmagen Kawawañgalen welili eweñanak msalen kapiyegak masokbemindain."

Zisasiyañ Samalia imbi nñenmak zapat mbun

4 Zisasiyet zapatnañ Palisi ekñengatañ pigok kot zeme nâmbien: Zisasiyañ am tu tazulutindein eyañ Zânañ am tu zulutindeye ekñen indasebemind-eye. ² (Zisasiyañ ikñañ am tu ku zulutindeye nembañane nin etañ am tu zulutindewenn.) ³ Amnañ Zudia msat pemti Galili msalen mesât Samalia msat tuñgup-maset beke tapmetne metne Galili msalen mapatañ zemtemien.

Âpme Zisasiyet zet sambe kekok tazeme nâmti egañ nin nembañane ndatime Zudia msat pemann tapme Galili msalen gilik zemti mesât Samalia msaleset beke tapmetne metne mka nñande nñen kwitnañ Saika zeme ke patañ zewenn. Mka ke Zekowañ nemuñañ Zosep msat saye keyet ganzenan matatan. ⁶ Msat keyegak Zekowañ tu pusak timpeyañ maomnimtemien. Âpme Zisasiyañ set teepmañ kotne kotne tinsutnan penañ beme sebetnañ sukñañ beme tu pusak solonan ke moti totapmañge.

⁷ Ke tot tagom tati nembañane nin zemndeme mkaen tu meu kwitim tisât mepmann Zisasiyañ igak tu pusagen ke totati ekme Samalia imbi nñenañ tu osâgât menzimañ kwindiñti kot tuyen osât tapmme Zisasiyañ ekti pigok yañkwesiye, "Geñ tu bugan bemti namane nimbi."

⁹ Kegok yañkwesime imbi keyañ pigok dunduye, "Is-lael ammak Samalia am nin zapat zenâ zenâ kwep ku mamnup. Yañ geñ eneyet koti tuyet nâgât tatanyañkwesinik?"

¹⁰ Zeme Zisasiyañ pigok dunduye, "Kawawañañ geñ kwileki nñen taolet gasât tapm ma neñ an tuyet tadin-goyap nâgât yaññ nânâpiñ keyepmti tapminik âk nâmti ze nayanñkwesimane neñ tu zikatnañ kwapeñ matazin keyetnañ gama nimbek."

¹¹ Zeme Samalia imbi keyañ pigok zeye, "Amobotnañ tu kapi pusak beñan penañ baen mambemtimkwatnup. Âpme geñ tu oo menzimdi nñen ku tagain ke geñ tu zikatnañmak e deset tazinañ omi nasenik?"

¹² Ningat sokñ Zekop egañ tu pusak temañ kapi timp-eye. Mti ikñañ ma nemuñane ma sipsip ma makañane ekñenañ tu kwep kapi manimzulutemien. Âpme geñ Zekop ek sebempemti naman tu dolakñañ penañ nñen zikatnañmak makozin ke desetgatañ aikndasâgât tazenik?"

¹³ Samalia imbi keyañ kekok zeme Zisasiyañ kapigok dunduye, "In tu kapi ometnimti ewe tuyet mti mene mene mamekotomnip. ¹⁴ Âpme nâlen tu tazeyap ke am nñen sama nimbe beme egañ tuyet nñen ewe ku atotoyelen. Neñ tu sawap ke keñanen baen tu yeeñañ dolakñañ zikatnañmak penañ kwati telepgat tati ma ma aiksama mambe."

¹⁵ Zeme Samalia imbi keyañ pigok dunduye, "Amobotnañ, geñ tu tazenik ke namane nimti tuyet nñen ewe atotopiñ mamambap. Mti tuyen pien mene mene mamekolap e alakñañ nñen ewe ku mekobap."

¹⁶ Kegok zeme Zisasiyañ pigok dunduye, "Geñ meti apdimak wati kolit."

¹⁷ Zeme imbi keyañ zeye, "Neñ apmpin; belak mayap."

Zeme Zisasiyañ pigok zeye, "Geñ, 'Neñ apmpin,' e penañ zenik. ¹⁸ Yañgut geñ an 5 ekñenmak mamkwati asekindemkwabanan. Ya alak pi nñen wapmanik ke gitangatañ apdi penañ yek keyepmti geñ, 'Apm yek,' zet e penañ zenik."

¹⁹ Zeme imbi keyañ pigok dunduye, "Amobotnañ alagati neñ gâgât yañañdi nâyap. Geñ Kawawañmagen golañ zenze an nñen penañ. ²⁰ Âpme geñ nânik, ekñen yeñsokñne ekñenañ kalañ kapiyet dukñan motati Kawawañgatañ mandundum samtemien. Âpme Zuda am ingulak Zelusalem mka teman ke tati Kawawañgatañ mandundum saip."

²¹ Zeme Zisasiyañ pigok zeye, "Imbi, neñ pigok zema nâmbak, in kan ke penañ sokbeme kalañ kapiyet ma Zelusalem mkaen met ondekti Bien ku dundum sawep. ²² In keyet yañañ nânâpiñ; belak ek masese-watsaip. Âpme Is-lael am ningut egat yañañ nâmtâti maminup. Kawawañañ Zuda am ningat tuñgupmnan-

gatnañ an ñen am yomengatnañ gilik ze ndatitiyet peme kokogat zenzenañ ²³ kan kelak alak kapi sokbem tazin. Âpme egalen am manje penañ ekñe-nañ keñinañ penañ Emetagalen set esemter penañ tazin keyet katañ mamti Bien dundum sawep. Bienañ am ekñen keboñgat nâme dolakñañ mambein.

²⁴ Kawawañ ek an enzililiñañ mamain keyepmti am-nañ ek sesewatsasâgât mbep beme ekñengalen sese-wawalin ke keñinan baenengatnañ kwapme mama mimiñin esemter penañ kemak tati sesewatsawep."

²⁵ Zeme imbiyañ pigok dunduye, "Mesaya ma kwit-nañ ñen Gilik zeleset Kilais makuip egañ sokbemti kwitnañ kwitnañ sambe keyet yañañ zemkawañ bemndandayet zenzenañ e neñ nâyap."

²⁶ Âpme Zisasiyañ pigok dunduye, "An e sokbem-beyet zenzenañ elak neñ kapi tati zet tadingoyapmak."

²⁷ Kegok tazeme zemelak nin nembrañane ilak meu kwitim timti koti ekmann Zisasiyañ Samalia imbi kemak zapat tapmme ekti nâmtemtem mbien. Mti imbiyet, "Geñ pi kwileki tapmnik?" ma Zisasiyet Samalia imbiyet, "Zet kwileki tadundumann?" mee ke idayañkwesiasâgât mbennañgut nâmann ñep ku beme belak pemann tage.

²⁸ Âpme imbi piwan tu menzimañ mee piwan peme weme belak windembemti mkaen meti am pigok diindoye, ²⁹ "In kopme neñ Zuda an ñen kotazingat met zikat indama egit. An keyañ nâlen yomm sambe bepi sosok zemkawañ bem namâlep. An ke Kilais sokbem-beyet zenzenañ wa ke mene?"

³⁰ Zeme nâmti am bee ilinsakwep Zisasmagen kosât ewe selen takopme kan keyet nembrañane nin pigok zewenn, "An zikat indanda tu meu bugan niya!"

³² Âpme egañ ningat zeye, "Neñ tu meu sepemañ ñen tatnain e in kunâip."

³³ Kegok zeme nâmti nempa nin nnañ pigok zenâmbenn, "Am pe kwiyañ meu mkot same niwañ?"

³⁴ Tazemann ndikti pigok dinndoye, "Neñ Bienañ mulupmañ mimiyet zemneme toban keyepmti egalen mulupmañ mdelañ zesap keyañ tu meunok penañ bein. ³⁵ In pigok manzeip, 'Meu muluwen ondemann kwati eyonga zulak zulak beme meu penañ masokbein.' Yanğut neñ pigok diindoma nâit, in ter zemwati mulup egit muluwen meu penañ sokbembe temañ ilak alak kapi sokbein. ³⁶ Âpme an ñenañ mulup mti keñanen mapein kemak am nusi mti penañañ maakumtin. Egeñañ ilisakwep muluwit keyet tosañañ timti oloñen temañ mbalup. Sepem kegogak an nâmk-ijpepemañ ñenañ an ñen Kawawangalen Zet Zapat Dolakñañ dunduye. Âpme naman ñenañ mukulem mme yomengatnan keñan gilik zemti kululuñen mobotgat zapat bemti main keyepmti an zut keyañ muluwidangat tosañañ ilizuzut timti oloñen ilisakwep mbalup. ³⁷ Âpme nin set kapigok maminup: An ñenañ mulupmañ mti maondein. Âpme an ñenañ mukulem mti nusi kayak mti penañañ timti time manje kwep mamozin. ³⁸ Âpme neñ in nâlen muluwen meti mulup nembanne indamukulem mti ekñenmak ilinsakwep

meu penañ akum time temakwep mobogat nâmti zemindeyapgat melit."

³⁹ Tazeme Samalia imbi piwan meti animbi sambe ekñen pigok diindoye, "Neñ yom kwitnañ kwitnañ mk-waban piwan egañ zemkawañ bemti namâpme delañ zep." Zet kegok zeme nâmti am sambeyañ ek nâmk-ijpewien. ⁴⁰ Keyepmti Samalia am ekñenañ Zisasmagen koti ekñenmak mamayet yañkwesime Zisasiyañ nâme ñep beme nin meti ekñengalen mkaen kasup zuletañ nsakwep mambenn.

⁴¹ Ke met mamti zet zapatnañ diindome am sambe penañañ ewe tusumti Zisasiyet nâmkijpewien. ⁴² Mti imbi Zisas ñenañ met aige ek ke pigok dunduwien, "Nin ñenañ geñ zet zemane nânnañ pi ilak nin penañ dembusekñanen zetnañ penañ nâmti nâmkijpenup. An kapi penañ Kilais msat sambe am nin pi yomengatnan gilik zemti ndatiwe."

Zisasiyañ gapmangalen amobotnañ ñengat nembrañ ñen zawalen tapme mme alik beye

⁴³ Âpme Zisas nembrañane nin kasup zut pi Samalia am ekñenmak ke maneti naman gilik zemti Galili msalen mebenn. ⁴⁴ Mesât mepmambe Zisasiyañ ikrñañ pigok zeye, "Golañ zenze an ñen ikrñañgalen mkañañ ñotakñanen ke tapme ikrñañgalen manje ñeneyañ zetnañ gawepumti egat nâme mobotnañ ku mambein." ⁴⁵ Âpme Zisasmak nembrañane nin meti Galili msalen patañ zemann Galili msalen animbi ekñenañ oloñen mti ndazemtetime mkaen mobenn. Nin Anğalalañ Kendoyet Zelusalem mka teman baen met mamti ekmann Zisasiyañ menok notnañ mme ekbenn keyepmti Zisas ekti ndazemtetime mobenn.

⁴⁶ Ke nin moti keyetnan mane mane naman Kana mka msalen tu zeme wain beye mka keyegak met patañ zewenn. Âpme Kapaneam mka keyet gapmangalen amobotnañ ñen manje egat nemuñañ zawat nukñañ penañ mti mawemtan. ⁴⁷ Âpme Zisasmak nin Zudia msalengatnan ewe Galili msalen kopmann zeme nâmti amobotnañ piwan Kana mka msalen meti nembrañ gakisât penañ tapmme koge keyepmti Zisasi wati mebegat yañkwesim nânge. ⁴⁸ Âpme Zisasiyañ pigok dunduye, "In kapi neñ menok ma kwitnañ kwitnañ zikalinan mamanamañ sokbeme ekti zetn nâmk-ijpesât maâip."

⁴⁹ Zeme amobotnañ keyañ pigok zeye, "Amobotnañ Zisas, nemban gakisemmagat kopmane sakwep medi."

⁵⁰ Zeme Zisasiyañ pigok zeye, "Nemundi ilak alik beingat ñepgat gitak met!" Zeme amobotnañ keyañ Zisasiyet zetnañ nâmkijpempti mege. ⁵¹ Selen tapmepme sisiliñ nembrañane ekñenañ ek aiksâgât selen metaikti pigok dunduwien, "Nemundi alik bep."

⁵² Zeme egañ indayañkwesiye, "Kan zukñañ penañ alik bep?"

Zeme ekñenañ zewien, "Sañenen kasup sutnañ teman penañ tapme kan keyet zawatnañ yek bep."

⁵³ Kegok zeme amobotnañ keyañ yañañ pigok nâmtâge. Kan keyet penañ Amobotnañ Zisasiyañ

zemnemti pigok zep, "Nemundi ilak alik bep." Ke nâmti mam ip don notnane zemâtâtindame nâmti ilinsakwep Zisasiyet nâmkînpewien.

⁵⁴ Zisasiyan Zudia msalengatnan Galili msalen sek zut meti menok ke mme sek zulak beye.

Zisasiyan an nhen Betesda tu lemunan weyanpeye

5 Ke manepeme Zuda am ekngengalen kendo teman nhen beme Zisasiyan Zelusalem mka teman mege. ² Âpme Zelusalem mka teman keyet kenan tu lemunan temanik nhen sipsip set tokwakwat manzemtemien keyet solonan matatan. Âpme tu lemunan keyet nembet nembet mka mzalan ⁵ walapeme matatan. Ma Zuda ekngengalen zelinaset tu keyet kwitnan Betesda makumtemien. ³ Âpme mzalan keyet kenanen am zawatmak ma am zikalin benan ma am setnan wesin ma selin belin wesin bemberan sambeyan ke wemti tu titok mme ekti towewegat damun matatemien. ⁴ Ke tatnepeme kan notnanggat tu lemunan keyet palen Kawawangalen enselan kululuengatanan nhenan tot titok mme ekti an kwiyan nhenan penan mapalamti totan egan sakwep seknan dolaknan mambentan. ⁵ Âpme an nhen setnan betnan wesin yan kan teepman nup kan ³⁸ pi notnan eknenan winderan bemti towepme egan olapme beme belak ke kwesin matatan. ⁶ Âpme Zisasiyan an ke kan teepman penan matatan ke ekti kemberan penan mti yankwesiye, "Gej dolaknan bembeyet nânik ma yek?"

⁷ Zeme an wesin keyan zeye, "Amobotnan, an notn dolaknan penan kwiyan tu titok mme sakwep nambepepe tu kenan towebak? Nen towesât ewe wati tik-tik takuma an nhenalak sakwep palam tu lemunan toti ilak alik mambein."

⁸ Zeme Zisasiyan pigok dunduye, "Gej sindi ambepelet timti met." ⁹ Zeme keyegak an keyan wawadak Zisasiyet nânâpijan belak sinan ambepeleti mkanan mesât mege kasup keyegak Sabat tagonngo kan tapmambien. ¹⁰ Keyepmti Zuda amobotnan notnan eknenan an dolaknan beye ke selen aikti egat pigok dunduwien, "Alak Sabat tagonngo kan sutnan milawadi ambepeleti wati kodik ke set dolaknan penan yek."

¹¹ Zeme egan pigok diindoye, "An weyannep egan pigok dinop, 'Gej wati sindi ambepelet timti met.'"

¹² Zeme nâmti an keyet pigok yankwesiwien, "An wati sindi ambepelet met diingop an ke gej kwitnan nâmtadik?"

¹³ Yankwesime an seknan weyanan keyan Zisas danan ku nâmâtâge. E eneyet am sambe penan tabien keyepmti Zisasiyan sakwep am tungupmaset enzilimege.

¹⁴ Yan ke maneti Zisasiyan an ke sesewat mka temanen tapme aikti ankenoo zet pigok dunduye, "Gej sek-di ilak dolaknan bep. Keyet gej bekanan nhen mbanikmagat eksemti mamambanik. Mineti nan nuknan teman penan nhen dukdan mobeyet."

¹⁵ Zeme an piwan Zisas weyan ekmatâti met Zuda amobotnan pigok diindoye, "An weyannewan kwitnan Zisas." ¹⁶ Zisasiyan Sabat tagonngo kan sutnan penan

an ke weyanpeye keyepmti Zuda amobotnan eknenan Zisasiyet nâme nep ku beme kan keyet yanbemti Zisas kume gakikiyet zetnan mbien. ¹⁷ Nenzinzi n mme Zisasiyan pigok diindoye, "Bienen am tagonngonpejan indamukulem mammin âpme nep sepem kegogak mamiyap."

¹⁸ Âpme Zuda an nhenan eknenan Zisasiyan an nhen Sabat tagonngo kan sutnan weyanpeye keyet ma Kawawangat nâgât Bipm penan nit mulup tagonngonpejan mamilup zeye keyepmti nhenan penan zime kume gakikiyet zewien.

Kawawangat Zisas mulup sambe mimiyele winde betnan beye

¹⁹ Âpme Zisasiyan zet pigok diindoye, "Nep penan sukwep pigok zema nâit: Nep Kawawangat Nemunan nep kenngalak mulup ku mamiyap. Nep Bienen mulup mme ekti keyegak mamiyap. ²⁰ Âpme Bienen Nemunan nep ke manigoin keyet mti mulup mamiyap katan egan weyan zikat name mamiyap. Yan mulup mma maegip ke etan yek. Teman penan ewe zikat name mma in ekti nâmtetem penan mbep. ²¹ Bienen am gakikiengatnan mme mawalip. Keyepmti Nemunan nep kegogak an nhen gakikiengatnan mma wasât mbawen nep mma wabep. ²² Âpme Bienen iknan am mama titiyet ma walelet keyet zelin ku zemdelan zewe. Mulup ke Bienen nâgât betnan etan beme delan zeye. ²³ Keyepmti amnan Bipmnangat kwizet bunaman mamwalip sepem kegogak Nemunan nâgât kwizet bunamm mwabep. An nhenan nâgât kwizet bunamm ku mwabe beme egan Bipm zemneme koban an keyet kwizet bunaman kegogak ku mwabe.

²⁴ Nep penan zema nâit: An nhenan nâlen zet kapi nâmti An zemneme toban ek nâmkînpewe beme an keyan walelet ku aikbe. Egan msalen kapiyegak gakiki ma yom dopman titi set e pemti mama kanzizit elak tiyeyan mamain. ²⁵ Nep zet penan pigok diindoma nâit: Kan alak tatnuwen kapiyet keyepmti am mama mimi bekanngalen seleset mâti mamaip eknenan nep Kawawangat Nemunan nâlen zet nâmti nâmkînpewep beme naman mama kanzizit aikbep. ²⁶ Bien ek mama keyet noteknan âpme Nemunan nep kegogak mamayet noteknan bembeyet Bienen nâmenge. ²⁷ Nep Angat Nemunan keyepmti Kawawang Bipmnan amgat zet zemdelan zenze mulup ke mimiyele zemdelan zemnenge. ²⁸ In nep zet zeyap keyet nâme setnan ku mimiyeleleku besem. Kan nhen besâpmnen am zaimen am tawep eknenan kwizetn nâmti wapmâpme delan zewe. ²⁹ Âpme am mama mimiyelele dolaknan mti mambien eknenan mama kanzizit titiyet olojen palen wapmâbep. Âpme am mama mimiyelele bekanan eknenan yominanggat dopman timti tezin nandan towesât bembesipen wapmâbep.

Kawawangat Nemunan yan nan mamsokbein

³⁰ Nep nananggat kenngalak mulup ke ku mamiyap. Bipmnangalen zet keyet katnan am mama

mimiñinangkat katarj zet muluwen indemti dopmañ es-
emtarjak mutumindawap. Ke wa nenangalen zet yek
An zemneme koban egalen zet gawepumti mbap.

³¹ Neñ nanangkat yaññ nenak zema in nâme penañ
ku mambein. ³² Nâgât yaññ Bipm Kawawaññ
manzemkawaññ bemnein keyaññ penaññ bein. ³³ In Zân
an tu zululut an ekmagen yañkwesime egaññ zet penañ
ñotekñaññ ilak ke zemkawaññ bemindame nâmbien ke-
mak. ³⁴ Wa Zânaññ nâgât yaññ zemkawaññ bemindaye
ke nâgât kwizet buñamm temaññ bembeyet nâmti yek.
In nâgât yaññ nâmtâtâti neñmagen keññ gilik zenze aikti
mama kanzizitgalen set ke mâti mebegat diindoye.
³⁵ Zân an tu zulutindende egaññ lam temaññnok bemti
in mbusatnaññ bemindeme sokñaññ in kan isikñaññ
bugan ke ekti belak etaññ egowien. ³⁶ Âpme nâgât
yañññ bee Bienañññ ikñañññ manzemkawañññbein. Ek ke wan
Zân keboññ yek. Ek windenañññ sepemañññ igak penaññ.
Egaññ neññ mulupm ke mimiyyet zemneme koban.
Mulup ke mima mulup keyaññ neññ Kawawañññ ikñaññat
Nemuñaññ e sosok mamimsokbemnein. ³⁷ Bienaññ
nâgât yañññ in ilak zemkawañññ bemindame nâmnembi-
en. In ekmak dopmaññ ek dopmaññ ek ku mamip ma
egañññ indik tati zet ikñañññ esemteñññ penañññ diindome ku
manâip. Âpme in naman neññ egaññ zemneme koti
egalen zet manzemkawañññ beyap mee pi ku manâm-
k-ññpemneip. ³⁹ In Kawawañññgalen Zet Itnañññan
zet kapigok tazin ke maiññti yañññ maomkakalimti nâip.
Zet keyet keñññ mama kanzizit aiksenuññ zematali-
wañññ zet keyañññ nâgât yañññ manzemâtâtindainen ma-
ma kanzizit neññmagen titiyelen. ⁴⁰ Âpme in neññmak
tusum mamti mama kanzizit titiyelen e ewe wisalagak
mamip.

⁴¹ Âpme wa neññ amnañññ sekrññ mmobotgat am
tuññgupman belak motati ku manzeyap. ⁴² Neññgut in-
gat yañññan elak nâma delaññ zein. In keññjan
Kawawañññ gogot penaññ ku mampeip. ⁴³ Neññ Bienaññ
ikñaññat munduman zemneme toban keyaññgut in neññ
ku nâmkññpemneip. Âpme an ñenañññ igak nânâññak koti
neññ an keboñññ keboñññ zemeññgut in an ke sakwep
manâmkññpeip. ⁴⁴ Mti ilinak notnañññ notnaññat
kwizet buñamañññ mwat notnañññ notnaññat kwizet
buñamañññ mwat mmamti keyet nâme dolakñaññ mam-
bein. Keboññ ke ingat kwizet buñamin zigok mwabe?
Naman in zigoset nâgât nâmkññpemnewep? ⁴⁵ In
nâgât pigok ku nâseip egaññ Bipmaññmagen meti nin
zemndowe neññ egok ñep ku mbap. In Mosesimagen
mawetekummaip keyepmti Mosesiyaññ Bipmagen ze-
mindowe. ⁴⁶ Egañññ zet kuye ke nâgât kuye. Yaññ in
Mosesiyelen zet penañññ nâmkññpewiek ze elak nâgât
nâmkññpenewiek. ⁴⁷ In Mosesiyañññ zet kuye ke ku
nâmkññpewien keyepmti naman neñññ zet manzeyap,
kapi zigoset nâmkññpewiek?"

Zisasiyaññ an 5000 bepi tu meu indame nimbien

(Matiyu 14:13-21; Mak 6:30-44; Luk 9:10-17)

6 Zisasiyañññ zet kekok zeme delaññ zeme Galili tun-
dua kwitnañññ ñen Taibilias manzemtemien tund-
ua ke somti nembet daeset mebenn. ² Mepmann ani-

mbi sambe ekñañññ Zisasiyañññ animbi zawatmak ma
wesin mee pi taweyaññndeme ekmambiengapmti
keyegak ndamâti mebien. ³ Âpme Zisasmak nin nem-
bet moti ndatimti kalaññ dukñaññ gwaenen moti totap-
mambenn. ⁴ Kan keyet Zuda am ekñaññgalen Anjalaññ
Kendo sokñaññ beye.

⁵ Âpme Zisasiyaññ am maññge temañññ penaññ kwaweti
weme indikti egañññ Pilip pigok yañkwesiye, "Pilip, am
maññge temañññ penaññ kapi nupmamañññ desetat penaññ
kwitimti am sambe kapi indamann nseip?" ⁶ (Zisasiyaññ,
"Kwitnaññ kwitnaññ zigok msap e nâmtati," Pilipgat be-
lak tetipem ege.)

⁷ Âpme Piliwaññ wa penañññ penaññ zep mene zemti
pigok zeye, "Nin mânep 200 Kina bukapiyañññ meu
kwitimti am maññge temañññ bekañññ indamann isiksik
bugan munzuti nseip mene."

⁸ Zeme Zisasiyyet nembrañññ ñen Endulu Saimon
Pitayet datnaññ egañññ Zisasiyyet pigok dunduye, ⁹ "Zisas,
anemba ñenañññ nupmamañññ 5 ma anjalañññ zut
etañññ elenañññ weti tapme ekti aikolap. Âpme am sambe
kamendepmañññ bekañññ bekañññ bukapi zigok mun-
zutindamann ñep benak?"

¹⁰ Zeme nâmti Zisasiyañññ ningat pigok dinndoye, "In
am ekñaññ zemindeme sutnakwep totalit." Zeme nin
am zemindemann kwan sinañññ yati gwilelañññ totabien
an 5000. Âpme imbimak nembamak ekñaññ ku in-
damakukunaññ. ¹¹ Zisasiyañññ nupmamaññ ke mti
Kawawañññat wisikññ zemti mutumti am tapmebien
indaye. Mti anjalañññ sepem kegogak meselemti am
kalaññti indamepme nimâbien. ¹² Meu nimkññgapme
temepme Zisasiyañññ ningat pigok dinndoye, "Nime
meu butnañññ totemelep e belak wemti walesemmagen-
gat akume maññge kwep molak." ¹³ Âpme nin nupma-
mañññ 5 etañññ bukapiwan Zisasiyañññ mme sambe beme
nimwianme butnañññ temege. Pi timti tise 12 kapi
wepme gak zeye.

¹⁴ Âpme am ekñañññ Zisasiyañññ menok ke mme ekti
pigok zewien, "Kawawaññmagen golañññ zenze an temaññ
msalen pi sokbembeyet zenzeñañññ kelak an ikñaññ kapi-
mak!" ¹⁵ Zemti Zisas atamti amobotnañññ onzem-
pesâgât tazenâme egañññ wak kambu nâmti nâme ñep
kumbeme igak buzak kalañññ mowege.

Zisasiyañññ tundua paleset mege

(Matiyu 14:22-33; Mak 6:45-52)

¹⁶ Msat ilak gasi penañññ beme nembrañññ nin nnak
tundua ganzenan toti wanga ñen mti Kapaneam mka
msalen daen mesât nâmti towebenn. Towepmann
msat tambuyeyepmti lak Zisas ke tapme nnak wanga
ñen mti mebenn. ¹⁸ Tapmepmann tâgâ omba penaññ
kumbume tundua mamañññ omba penañññ takume ek-
mambe tapmepmambenn. ¹⁹ Nin wangaen moti ilak
berjan daen tu sutnan^I kekok tapmepmann Zisasiyañññ
kalaññangatan toti nambu paleset ninmagen sokñaññ
tapmepme nin ekti, "Wa! we eknup," zemti kññgabenn.

²⁰ Kegok mmann ndikti kwizet kumti zeye, "Neññ
takolapgat in ku kññgalit." ²¹ Zemti met pataññ zeme

^I mael tuk ma zulak zulak

nin betnamann wanngaen molak zem tapminepeme wanngayan ilak msat mesât nâmti mebiennen ke met sakwep metage.

Am ekñenan Zisasiyet timabien

22 Animbi sambe ekñenan tundua nembet daen tatnepeme msat msame zewien, "Sanen tambuyet wannga kwewetan tapme ekmenn elak Zisasiy nem-bananeyan etan moti mepme indikmen." 23 Kegok zemti tatnepeme wannga notnan Taibilias mkaesetgatan Amobotnan Zisasiyan Bipmangkat wisikñ zeme tu meu sambe sokbeme amnan nimwanñbien keeset kot patan zemâbien. 24 Âpme am ekñenan Zisas ma nin ndatimati naman wannga keyet moti Kapaneam mka msalen meti tokwat ndatimabien.

25 Timat meti met ndaaike Zisasiyet zewien, "An zikat indanda, geñ zukñan tu nembet daengatan kopmanan?"

26 Yankwesime zet kapigok diindoye, "Neñ zet penan sukwep zema nâit: Neñ menok winderanber inmagen mamiyap keyet nâmkijpemnemti ku kolo yek. In meu sambe penan aikindama nimti ekmien keyepmti nâgât tatokwatnatimalip. 27 In kwitnan kwitnan walebe keyet mulupman ku mbep. Mama katikñan keyelen meu keyet mulupman weyan mbep. Mama katikñangalen meu ke Angat Nemunan neñ indandayet Kawawanñan ikñan nâmneme neñ beme zemdelan zemnege."

28 Zeme zet dopman pigok gilik zemti sawien, "Nin mulup pe zibon ke mmann Kawawanñan ningat nâme dolakñan bewe."

29 Yankwesime pigok diindoye, "An Kawawanñan zem-peme koge ke nâmkijpewep keyan muluwin notekñan penan bein."

30 Zeme ekñenan zet pigok dunduwien, "Geñ pe menok zibon penan mmane ekti nâmkijpemge-wanup? Ma geñ pe mulup zibon penan mbanigat tazenik? 31 Nin yeñsokñe ekñenan msat tungupman meu piñan mamti meuñin kululungatan topme nimti mambien. Keyet Kawawanñan Zet Itnanan pigok meluwan mamaiñ nânup, 'Kawawanñan meu kululungatan aikindame manimtemien.'"

32 Âpme Zisasiyan pigok diindoye, "Neñ zet penan diindoma nâit: Moses egan meu kululungatan penan ke ku indaye. Mosesian Bien Kawawanñan dundume Bienan kululungatan meu ke belak sekñin etan bandim mimiyet maïndamkwatan. Âpme alak meu penan ke Kawawanñan ikñan am indapmukulem penan mimiyet nâmti kululungatan peme toti alak ingat tunguwinan kapi tazin. 33 Meu kululungatanñan toti am mama maaikindain ke Kawawanñan meu penan elak kapi tazin."

34 Zeme ekñenan zewien, "Amobotnan, geñ meu zenik ke nin manndamambanik."

35 Zeme dopman pigok diindoye, "Mamayelen meu elak neñ kapimak. Am neñan neñmagen wetekumti mambe beme egan meuyet ku mbe. Ma am neñan neñ nâmkijpemnewe beme egan kegogak tuyet ku

atowe. 36 Neñ pigok diindoma nâit: in neñ zikalinañ ke niktingut ewe ku manâmkijpemneip. 37 Bienan am nâmindeme neñmagen makolip ekñen ke neñ neñ ku zemindema mebe. 38 Neñ kululun gwaengatan toban e wa msalen kapi nanangat nânânangat etan mamayet ku toban. An zemneme toban egalen zet gawepumti keyet katan mamayet toban. 39 Bienan am nâmdelan zemti nâlen belen bemindeye. Ekñen ke maneti walelet aikbiekmagengapm neñ indikdamun dolakñan mti maneti bam kobawen ekñen ke ilindiñ gakikiengatan mamaen mkwatindewap. An zemneme toban egalen nânâ ilak zeya kegok. 40 Am neñ nikmâtâti manâmkijpemneip ekñen bam gakikiengatan mwan indema mama kanzizit keyet tonan bewep. Biengalen nânânangat kegok penan tazin."

41 Zisasiyan "Neñ meu kululungatan" zeye keyepmti Zuda am ekñenan nâme bekanan beme zet mmot mtot sambe penan mbien.

42 Mti pigok zewien, "Zisas pi mamaiñ bipman Zosep ma Malia e nâmidenup. Âpme naman egan zigose neñ kululungatan kwatoban pi tazein?"

43 Zemti ilinak zet nununñan tapmepme Zisasiyan indikti pigok diindoye, "In zet nununñan peme talak. 44 Nâip, an neñan ikñan ketan galak neñmagen kokot ke neñ ku tazin. Bienan an ke nâmpemngut neñ neñmagen kokogalen. Âpme neñ an neñmagen kobe ke maneti bam kokot kanaan koti gakikiengatan mwan pewap. 45 Golan zenze an egan Kawawanñan Zet Itnanan pigok meluwan mbien, 'Kawawanñan ikñan am sambe ikñan yanñan zemkawan bemindawe.'

(Aizaya 54:13)

Keyepmti an neñan Biengalen zet ke nâmti keyet katan mambe egan neñmagen kobe. 46 An neñan Bien sepeman bugan ku ege yek penan. Neñ Kawawanñan gatan toban neñ etan gulak nâmpayap. 47 Neñ zet penan pigok diindoma nâit: An neñan neñ nâmkijpemnewe beme egan mama kanzizit tiwe. 48 Mamayelen meu e neñ. 49 Yeñsokñe ekñenan msat tungupman mamti meuñin meu kululungatan manimtemien yangut gakimâpme delan zeye.

50 Âpme meu kululungatan kwatoge ke an neñan nimbe beme egan neñ ku gakiwe. 51 Mama keyelen meu kululungatan toge elak nen kapi. Keyepmti an neñan meu kululungatan tototan ke nimbe beme ek mama kanzizit mameti mambe. Sesumban keyan meunok bein ke msat sambe am indama nime keyan mama kanzizit aikindaweyet indawap."

52 Âpme Zuda am ekñenan ke nâmti ilinak neñzinñan mti zewien, "An kapiyan zigose ikñan sesumbanan munzut ndame nin niniyet tazein?"

53 Tazenâme Zisasiyan indikti pigok diindoye, "Neñ penan sukwep penan pigok zema nâit: In nâgât sesumbann ma sipm ke ku nimbep beme in mama kanzizit ku tiwep. 54 An neñan nâlen sip sesumbann nimbe beme egan mama kanzizit gapat bemti mame neñ kobawen ek gakikiengatan mima wabe. 55 Nâlen sip sesumbann ke tu meu nembon penan

⁵⁶ keyepmti an njanaj nâgât sipm sesumbann ke nimbe beme egañ neñmak tusuwe. Âpme neñ ekmak tususu dolakñaj mti mambalup. ⁵⁷ Bien Kawawañ ek mama toñaj egañ ikñaj zemneme toban. Neñ ekmak mamayap keyepmti neñ mama kanzizit timtalap. Kegogapm an njanaj neñ natnimbe beme egañ nâgât pbenanñngat mti mama kanzizit timti mamambe. ⁵⁸ Meu kululujengatnan toge wa e yeñ-sokñineyañ msat tunjupman mamti meu man- imtemien sepem keboñ yek. Ekñenaj meu ke timti manimkwatemienanjut gakim mâbien. Âpme an njanaj nâlen meu zeyap kapi nimbe beme egañ gakikipiñ kwesiñ kwesiñ mameti mambe.”

⁵⁹ Zisasiyañ Kapaneam sesewat mkaen am Zet Zapat Dolakñaj tazemzikat indametneti ikñanggat zet zapat- nañ kapi zeye.

Am notnañaj Zisasiyet nâme wisat beme bamkumpemti mebien

⁶⁰ Am notnañ ek mâti mamtemien ekñenaj zetnañ ke nâmti pigok zewien, “Zet kapi pe zeme nâmann keñj penañ ku bein. Zet keboñ ke an kwiyañ ñep apumti zenak?”

⁶¹ Zemti wisat zet mme Zisasiyañ keñinan baen indikmâtâti pigok diindoye, “In zet zeya keyet nâme keñin penañ ku beme wisat mneñti mesât tatnâip! ⁶² Âpme in tati ekme Angat Nemuñaj neñ gilik zemti naman mundumnan maneti tobanen keyegak mowep- ma in ke ekti pe zigok nâmbep? ⁶³ Nin mambipmma- gen masokbenup ke ekñenaj mama msat palen kapi mamayelen mme masokbenup keyanggulak Kawawañ- galen Emetak Teñaj mama alakñaj titiyelen keñnan mam mme sokbein. Keyepmti neñ zet zeya ke Kawawañgalen zet in mama indandayelen ke diindoya. Âpme an njanaj zet ke nâmkijpewe beme egañ Emetak Teñaj mama kanzizit ke same mamambe. ⁶⁴ Âpme inmagen am notnañaj zet keyet nâme pe- nañepiñ beme ku nâmkijpeyo.” (Zisasiyañ am zet zap- atnañ dolakñaj kapi bamkumpewep ma maneti bam an zemkuwe e mee eweñanak indikmâtâpme ma- mamtemien keyepmti egañ zet kegok diindoye.) ⁶⁵ Mti zet butnañ njan pigok tusum zeye, “Neñ kegogapmti eweñaj pigok diindoya an njan Bienaj keñaj mim elen beñj bembepiñ mme egañ igak nânâñak nâlen ñep ku kobe.”

⁶⁶ Zeme kan keyet am notnañ ekñen Zisas mâti ma- mamtemien ekñenaj ewe mâti mamayet wisat mti bamkumpemti mepmâbien.

⁶⁷ Âpme Zisasiyañ nembrañane 12 nin pigok ndayanñkweysiye, “In am notnañaj tapmelip kegogak nemti mesât tatnâip?”

⁶⁸ Zeme Saimon Pitayañ pigok zeye, “Amobotnañ, nin geñ gemti naman kwimagen mebanup? Mama katikñaj titiyelen zetnañ geñ etañ manzemâtât- ndamane nânup. ⁶⁹ Nin geñmak mamti pigok manânup geñ Kawawañgat Nemuñaj teñ penañ e nâmgemti manâmkijpempgenup.”

⁷⁰ Zeme Zisasiyañ nin pigok dinndoye, “Neñ nempa in 12 kapi indatimamayap yangut ingat tunjuwinaj- gatnañ njan Sadañmak mamain.” ⁷¹ Egañ Zudas Sai- mongat nemuñaj Iskaliot mkaengatnan keyet nâmti zeye. Zudas ke nempa 12 ninmagengatnañ an njan ilak ke. Yañ maneti an keyañ Zisas zemkuwe.

Zisasiyet meniñane ekñenaj ku nâmkijpewien

⁷ Zelusalem mka teman Zuda amobotnañ mambi- en ekñenaj Zisas kume gakikiyet zeme nâme Zisasiyañ ilinañgalen msalen Zudia ke mebepiñ Galili msalen mka isisikñaj sambe tokwati mulup mamtan. ² Âpme Zuda am ekñengalen mka mzalañ isikñaj walati Mzalañ Kendo keyet weweyelen ilak sokñaj beye. ³ Âpme Zisas ikñanggat meniñane ekñenaj koti pigok dunduwien, “Geñ Galili msalen pien mamti menok sepem igak igak maminik kegogak Zudia msadan gwaen meti mmane amdine ekñenaj gikbep. ⁴ An njanaj kwizet buñamañ temañ tisât nâmti mulup enzilimti ku mamin. Geñ mulup kegok msât yanbe- wanangat sosok sokbemti mulup mmane am msat sambe ekñenaj gikmâtâbep.” ⁵ Meniñane ekñenaj Zisas nâmkijpepepiñ mtopemti zet kegok zewien.

⁶ Zeme Zisasiyañ pigok diindoye, “In Zelusalem mka teman moti mulup e ma e msâti kileñ belak mamolip. Âpme nengulak ke mobotgalen kan ewe ku bein- gapmti talap. ⁷ Am ekñenaj in belak ekñengat kan- danjanan zet nânâñ mame zigogat ekñenaj kasa mi- mindawep? Nengulak ekñengat myungungunin zemkawañ bemindama keyepmti neñ kasa kasa mamimnaip. ⁸ In Kendoyet ñepgat ilinak Zelusalem mka teman mowelit. Âpme neñ ke mobogalen kan ewe ku beingapmti sakwep ku mosap.” ⁹ Kegok zemti Galili mkaenak tage.

Zisasiyañ Mzalañ Kendoyet Zelusalem mkaen mege

¹⁰ Tapme ekñenaj pemti mepme egañ igak bam meti am keñan buzak buzak tatokwapmanje. ¹¹ Âpme Kendo beme Zuda amobotnañ ekñenaj am indayanñk- wesimti zewien, “Zisas ek de tazin zenâit?”

¹² Indayanñkweysiye am sambe ekñenaj egat zapat- nañ omba mezem kozem mme palakñaj beye. Mme am notnañaj zewien, “An ke an dolakñaj.”

Âpme notnañaj naman pigok zewien, “Yek, an ke am keñin mme mayungumtemezin.” ¹³ Amnañ Zuda amobotnañ ekñengat kingati zet sosok sosok ku zewien.

¹⁴ Âpme Kendo tapmetnepeme sutnateman be- mengut Zisasiyañ sesewat mka temanen moti am Kawawañgalen Zet Itnañan zemzikat indame ¹⁵ Zuda amobotnañ ekñenaj nâmtitem temañ mti zewien, “An kapi ningalen zii zet zikat indanda anne ekñengat kandanjanan ku mangeyañ egañ zigok mti Kawawañ- galen Zet Itnañangalen yanaj kapi dolakñaj penañ tazemâtâzin?”

¹⁶ Zeme Zisasiyañ pigok diindoye, “Neñ Kawawañ- galen Zet Itnañaj diindoyap kapi wan nananggat keñn-

naŋgalak yek. An zemneme koban ekmagengatnaŋ timti tazeyap. ¹⁷ Âpme an ŋenaŋ zet kapi Kawawaŋmagengatnaŋ ma nenmagengatnaŋ nâsât mbem beme egaŋ eleŋ beleŋ bemti Kawawaŋgalen zet ke gawepumti neŋmagengatnaŋ ke ŋep nâmâtâbe. ¹⁸ An ŋenaŋ ikŋaŋgat etaŋ nâmti mulup mbe beme egaŋ belak ikŋaŋgat kwizet buŋamaŋ etaŋ mwabe. Mme neŋ An zemneme toban egat kwizet buŋamaŋ mwasât toban wa neŋ zet ke dâsuki ku manzeyap. Zet penaŋ penaŋak zemti kwizet buŋamaŋ mamwapeyap. ¹⁹ Mosesiyaŋ zii zet mtotindaye ke inmagengatnaŋ an ŋenaŋ ke ŋeselak penaŋ gawepume delaŋ penaŋ ku manzein. Âpme in naman neŋ zii zet ku maŋgawepuyap zemnome gakikiyet pi manzeip?"

²⁰ Zeme am sambeyaŋ pigok zewien, "Geŋ kwiyaŋ gosât manzein? Geŋ penaŋ keŋdanen we bekaŋaŋaŋaŋaŋ totapme zet kilen kilen tazeniŋ."

²¹ Zeme Zisasiyaŋ pigok diindoye, "Neŋ Sabat tagoŋgo kanen menok temaŋ kwep mma ekbien keyepmti in nikti nâmtetem omba penaŋ mamimneip. ²² Neŋ pigok diindoma nâit, Mosesiyaŋ in nemuŋjine sekŋin butnaŋ antim indendeyet zemindeme mamip yaŋgut ke Mosesiyaŋ ikŋaŋ set ke ku yaŋbeye; ingat yeŋsokŋine ekŋenaŋ yaŋbewien. Yaŋ mulup ke mamkwatne kwatnelak alak pilak namba sokbemberŋin mâti Sabat tagoŋgo kanen eyo mamip. ²³ In Mosesiyelen zii zet ke gawepumti Sabat tagoŋgo kanen eyo nemuŋjine sekŋin butnaŋ maantip. Âpme neŋ an wesiy ŋen Sabat tagoŋgo kanen sekŋaŋ mma dolakŋaŋ penaŋ beye keyet naman kwilekiyet nâgât ŋenzinziŋ mbien? ²⁴ In zet nâmâtâtâpiŋ belak kilen ku manzemambep. In weyaŋ nâgât yaŋŋ nâmâtâliti. Neŋ Kawawaŋgalen nânân dolakŋaset kwitnaŋ kwitnaŋ penaŋak manzemti mamiap."

Zisas ek penaŋ Kilais Kawawaŋmagengatnaŋ toge zemti zem usulabien

²⁵ Âpme Zelusalem mka mtoŋ notnaŋ ekŋenaŋ pigok zewien, "An damuŋ ekŋenaŋ an kusât manzeiwan an ikŋaŋ kapi manze egit. ²⁶ Egaŋ zet sosok penaŋ am sutnan penaŋ kapi tazeme amobotnaŋne ekŋenaŋ ekti eneyet ku zemkulumpeip? Ekŋenaŋ ek ilak Kilais e sosok ekti keyepmti belak nâmpeme tati tazein mene? ²⁷ Nin an kapiyelen mkaŋaŋ ŋotekŋaŋ ŋep nânup. Âpme Kilais kobe ek nin yaŋaŋaŋ ma mkaŋaŋ mee ŋep ku nâmpewanup."

²⁸ Zisasiyaŋ Zelusalem sesewat mka teman ke tati am ikŋaŋgat yaŋaŋ diindomambe nâme kegok zeme nâmti bim ŋandaŋaŋ mwati pigok diindoye, "In nâgât yaŋŋ penaŋ zigoset koban ke ku nâmâtâliti. Neŋ nenak keŋŋ naŋgalak ku toban. An zet penaŋ penaŋak manzein An keyaŋ zemneme toban nâip. Âpme in An ek ku nâmâtâpeip. ²⁹ Neŋ ikŋaŋmak manepema zemneme toban keyepmti neŋ egat nâmâtâpeyap."

³⁰ Kegok zeme ŋeŋin zime wati mka katiŋan met pesât nâmbien yaŋgut Kawawaŋaŋ egat kanaŋ beye ewe ku koge keyepmti atatayet belin nukŋaŋ beme peme tage. ³¹ Âpme am notnaŋ sambe tabien ekŋe-

naŋ Zisas nâmkiŋpemti pigok zewien, "Kilais egaŋ koti menok sepem igak penaŋ mbe zenzeŋaŋ elak an kapiyaŋ set kwitnaŋ kwitnaŋ sambe bee mme delaŋ tazein."

Zisasiyaŋ Bipmaŋgalen gilik zemti mosât zeme ekŋenaŋ kadatbien

³² Am ekŋenaŋ zet kusuy kasak tapmme Palisi ekŋenaŋ nâmti met sâpe sâpe bumbu an ŋenaŋ ekŋenmak zenâmti sesewat mka temaŋgalen antipdakutun zemindeme Zisas wati met mka katikŋan pesât mebien.

³³ Âpme Zisasiyaŋ pigok diindoye, "Neŋ kan isikŋaŋ bugan kapi inmak maneti bam gilik zemti naman An zemneme koban ekmagen mowebap. ³⁴ Âpme in neŋ natimabep yaŋgut ŋep ku naikbep. Neŋ met mam-bawen ke in ku kobep."

³⁵ Kegok zeme Zuda amobotnaŋ ekŋenaŋ pigok zemti ilinak zenâ zenâ mbien, "An kapi pe deset buzak penaŋ mepme nin timabanupgat tazein? Ma ek pe Glik msalen Zuda am notnane ekŋenmagen met enzilim mamti ikŋaŋgat yaŋaŋ dâsuki ke Glik am diindosâgât mene nâmti pigok tazein? ³⁶ 'In natimati ŋep ku naikbep ma mebaŋ ke in ku kobep,' zet keboŋ ke yaŋaŋ penaŋ zigogat nâmti tazein?"

Zisasiyaŋ Emetak Tenŋat yaŋaŋ zeye

³⁷ Zuda am ekŋenaŋ Mzalaŋ Kendo ilak tat delaŋ zesât mme sâpe sâpe bumbu an ekŋenaŋ mawaŋ kokogat dundusât towepme Zisasiyaŋ tunŋuwinan watati zet memendepmaŋmak pigok zeye, "Am ŋen tuyet maatoin beme egaŋ nenmagen koti tu nimbe. ³⁸ Kawawaŋgalen Zet Itnaŋanen tu ke Emetak Tenŋat nâmti zet zemak zemak mimiŋaŋ keyet yaŋaŋ kapiŋok, 'An ŋenaŋ neŋ nâmkiŋpemnewe beme egat keŋanen tu am mama maaikindain keyaŋ an keyet keŋanen zikatnaŋmaknok kwati kwesiŋ matapmambe.'" ³⁹ Zet kegok tazin keyepmti am Zisas nâmkiŋpewien ekŋenaŋ Zisasiyaŋ pigok zetik mimindaye, "In kapi tapme neŋ kululuŋen mundum elimiakŋaŋmak keyet keŋan gilik zem moti Emetak Tenŋ zempema inmak totmambe."

⁴⁰ Am ekŋenaŋ zet ke nâmti ilinak Zisasiyet pigok zemebien, "An kapi penaŋ golaŋ zenze an nin egat kokogat damuŋ matatnuwen ilak kapi."

⁴¹ Âpme am notnaŋaŋ pigok zewien, "An kapi penaŋ Kilais Kawawaŋaŋ ikŋaŋ ombempeme kokogat zeye."

Zeme am notnaŋaŋ zewien, "Kilais ek Galili msalen kapi ku sokbembeyet zenzeŋaŋ? ⁴² Kawawaŋgalen Zet Itnaŋanen zet pigok zenzeŋaŋ,

'Kilais ek amobotnaŋ Dewitgat sokŋaŋ keyepmti egaŋ Dewitgalen mka ŋotakŋan Beteleem sokbembeyet zenzeŋaŋ.'" (Maika 5:2)

⁴³ Am ekŋenaŋ Zisasiyet zet kegok zemti ilinak kalaŋbien. ⁴⁴ Mti am notnaŋ ekŋenaŋ Zisas atamti met mka katikŋan pesât mbienyaŋgut belak peme tage.

Zuda an ñeñañ ekñeñañ Zisas ku nâmkijpewien

⁴⁵ Âpme sesewat mka temañgalen antipdakutum zeminde mebien ekñeñañ naman belak etañ gilik zemti Palisi ma sâpe sâpe bumbu ekñengalen an ñeñañ ekñenmagen mepme indikti ekñeñañ pigok indañkwesiwien, "In zigogat Zisas wawapiñ belak pi kolip?"

⁴⁶ Indañkwesime ekñeñañ zewien, "Egañ zet manzein kekok ke an ñeñañ zet keboñ penañ ñen ñep ku zenzeyelen keyepmti nâmtentem mti ku atan kotnup."

⁴⁷ Zeme Palisi ekñeñañ pigok diindowien, "In egañ keñin kekokak myungup mene wa kapi? ⁴⁸ In ekme sâpe sâpe bumbu ekñengalen an ñeñañ ma Palisi an ninmagengatnañ notnañ ekñeñañ egat zetnañ ñen nâmkijpeme ekbien? ⁴⁹ Am ek mâti tapmaip ekñen ke Mosesiyelen zii zet kapi ku weyañ manâmâtâlip keyepmti am ekñen ke maneti bamgat Kawawañañ in dawalebe."

⁵⁰ Âpme Palisi an ekñengat tunjupwinangatnañ an ñen kwitnañ Nikodimas. An keyañ itnañañ tambuyet moti Zisasmak zapat mbun. Ek keyañ notnane ekñengat pigok zeye, "In nin an ñen yomañmak ma yek keyet yañañañ nânâpiñ belak etañ gakikiyet zetnañ zemdelañ zenzeyet zetnañ ñen zii zelen meluwañ mimiñañ ñen ku tazin."

⁵² Zeme notnane sambe ekñeñañ pigok dunduwien, "Geñmak ek msalit Galili kwegapmti m añañañ pemti tazenik? Geñ Kawawañgalen zet meluwañ itnañañ mimiñañ ke weyañ maiñti keyet nânâ mulup omba mbegen An Kawawañañ ombempeye ke sokbembeyet zenzeñañ ke Galili msalen kapi ku sokbembeyet zenzeñañ ekbek." ⁵³ [Mti ondedagen zet mmtot mtot mti belak kalañti ekñeñañ mkañinan mekopme Zisasiyañ Olip Kalañan mowege.

Imbi set kileñ mamañañ ñen wati Zisasmagen mebien

8 Zisasiyañ Olip Kalañan ke mopmanepeme msame toti sesewat mka temanen mowepme am sambe penañañ ek ekti ekmagen met pende pende tapmme egañ ke totati Kawawañgalen zet zapat dolakñañ tadiindome ³ kan keyet Palisi ma an zii zet zikat indanda an ekñeñañ imbi ñen set kileñ mame ekti wati met am tunjuwinan onzempemti Zisasiyet zewien, ⁴ "An zikat indanda, imbi kapi apmañ pemti met set kileñ manepeme ekti wati gâlen kotnup. ⁵ Imbi ekñen kaboñ kapi nin nanzañ timti indomann gakikiyet Mosesiyañ zii zelen zemâtâtndaye." Ekñeñañ, "Nin yañkwesimann Zisasiyañ zet zigok ñen zeme ekti wati zelen met pesenup," zemti pigok yañkwesiwien, "Amobotnañ imbi kapi zigok msasenup ze zemanê?"

Zeme Zisasiyañ kusum tati betnañ yuyañ msalen baen meluwañ takumañge. ⁷ Âpme ekñeñañ yañkwesim giñgiñ penañ mme egañ nâmtage tageyañ yek bemengut teñ zem wat indikti pigok diindoye, "Inmagen-

gatnañ an ñen yomepiñ kwetetepmañ penañ main egañ yañbemti imbi kapi nanzañañ kukñañgat kumengut in sambeyañ kummeti kume gakisem."

⁸ Zemindamti egañ ewe kusum toti msalen baen betnañ yuyañ meluwañ takumañge.

⁹ Âpme ekñeñañ ilinak pe an kwiyañ yañbem kume ekti kusenup zemti meek koek mbienañ yek beme an penañ penañ ñeñañ yañbemti pakpak kwep kwep toti kwawet mme eyetnan am notnañ ekñeñañ tapmetne metne peme delañ zemâge. Âpme imbi kemak Zisasmak ilidak etañ tabun. ¹⁰ Âpme Zisasiyañ teñ zem wati ekme imbi piwan igak tapme ekti zeye, "Am gosâgât kot tapmmo ekñen pi wan de melo? An ñeñañ tati geñ ku gonak?"

¹¹ Zeme imbiyañ pigok zeye, "Amobotnañ, am pi kunzun mepme delañ zep."

Âpme Zisasiyañ zeye, "Neñ kekokak yomdangat dopmañ ñen ku zemgoñgoyelen. Geñ mepmamti set kileñ mama manik ke pemane tabe."]

Zisasiyañ ikñañgat yañañ zemkawañ bemindaye

¹² Âpme kan ñengat Zisasiyañ sesewat mka temañ keñan tati am zet ñen pigok diindoye, "Neñ msat sambe bekapiyelen tañam keyepmti am ñeñañ neñ napmâti mamambe beme egañ tambusosok keñan ku mambe. Ek nâlen busatnañañ mbusatnañ bempeme egañ ekmâtâti mama dolakñañ mambe."

¹³ Kekok zeme Palisi ekñeñañ pigok dunduwien, "Pi gitiyegak yañañdi dinndonik kapi nâmann penañ ku bein."

¹⁴ Zeme Zisasiyañ pigok diindoye, "Neñ nanangat yañ zeyap kapi penañepiñ ku bein. Neñ deyetnañ koban ma maneti naman deeset mehap e nâmtâtâti tazeyap. Âpme in ke ku nâmti belak kileñ tazeip. ¹⁵ In neñ zet zeya keyepmti ilinañgalen nânâñinañ ma mama mimiñin mamimkwaliñ ke nâmti keyet katañ zet muluwen neip. Âpme neñ am zet muluwen nenak ku pepeyelen. ¹⁶ Neñ kwileki ñeniyet am ñengat zetnañ zemdelañ zesâti esemteñ penañ zemdelañ zempewak. Neñ am zet muluwen indendeyet mulup e nenak etañ ku mamiyap. Bien zemneme koban egañ napmukulem mnemengut nilisakwep ñep mimiñelen. ¹⁷ Ilinañgalen zii zelinan zetgat yañañ kapigok tazin, 'An zulañ an ñeniyet yañañ kok kok main zemalu amnañ nâme penañ mambein.'

(Zii Zet 17:6; 19:15)

¹⁸ Âpme neñmak Bipm zemneme toban nit nilisakwep nâgât yañañ bandim mti manzemkawañbein keyepmti neñ nanangat zema zetn penañ mambein."

¹⁹ Zet kekok diindome ekñeñañ pigok yañkwesiwien, "Bipdi pe deset tapme tazenik?"

Zeme pigok diindoye, "In nâgât yañañ ku maekmâtâlip keyepmti Bipm kekokak ku manâmâtâpeip. In nâgât nâmtâtâbiek ze Bipm kekokak nâmtâpewiek."

²⁰ Zisasiyañ Kawawañgat tewalañ mânep bembembongis matatan mka keñañ keyet keñan tati am zet zapat dolakñañ tadiindometneti zet kapi zeye. Keyepmti am ekñeñañ ek wati mka katikñañ met pesât nâmbi-

enanjut Kawawanjan egat kanan beye e ewe ku beye keyepmti atatayet belin nuknan beye.

In neŋ Bienmagengatnan koban ke in ku nâip

²¹ Mti Zisasiyan ewe pigok tusumti diindoye, "Neŋ in demti mepma in natimapme yek beme bekananin msekpeŋ gakiwembep. Neŋ meti mambap ke in neŋ ku kobep."

²² Kegok zeme Zuda am ekneŋan zewien, "'Neŋ mebaŋ ke in ku kobep,' keŋok ke yanjan kwilekiyet nâmti tazein? Iknan seknan waleti gakisâgât mene nâmtazein?"

²³ Âpme Zisasiyan pigok diindoye, "In msat kapiyelen am. Âpme neŋ kululuŋen gwaengatnan wan neŋ msat kapiyetnan yek. ²⁴ Keyepmti neŋ eweŋanak pigok diindoya in yomin melesin maneti gakiwep. In neŋ Kilais mayap ke ku nâmkijpewewep beme in maneti yomin sekpeŋ gakiwembep."

²⁵ Zeme nâmti pigok yanjkwesiwien, "Âpme geŋ kwi? Ze zemane nâne."

Zisasiyan pigok diindoye, "Neŋ ilak yanjan zemkawan bemindama nâmâlo kemak. ²⁶ Neŋ ingalen nuknan sambe weme ekti neŋ zemindondoyelen yanjut belak ekpmti mamayap. An zemneme toban egaŋ keyet zet esemteŋ zemti dopman mutumindawe. Âpme neŋ belak zetnan zeme eknâm mban ke etaŋ msalen kapi mamti am sambe kapiyet sosok manzemkawan bemindayap."

²⁷ Zisasiyan Bipmanŋat zapatnan keŋok diindome amobotnan ekneŋan ku weyan nâmâtâbien.

²⁸ Keyepmti Zisasiyan tusumti ewe pigok diindoye, "In Angat Nemunan neŋ tewen nâmti mwat onzemnemtingut neŋ Kilais keyet yanjan weyan ekmâtâbep. Neŋ wa mulup mamiyap kapi nananŋat windeyete mamiyap yek. Bienan zet zemâtâtneŋge keyet katan zet am manzemâtâtindayap. ²⁹ An zemneme toban ek neŋmak mamain. Âpme neŋ mulup sambe zemti mma egaŋ manigoin keyepmti egaŋ ku manemezine."

³⁰ Zet keŋok zeme am sambeyan zetnan ke nâme penan beme nâmkijpewien.

An neŋan bekanan mbe beme keyet kandan meti mambe

³¹ Âpme Zuda am Zisas nâmkijpewien ekneŋan keyet pigok diindoye, "In neŋ zet diindoyap keyet katnanen mamti nemunambanne penan bewep. ³² In nâlen zet ke mâti keyet katan mame keyan bekananŋalen kikitek ke elanŋgemindeme neŋmak tusumti belak lala mambep."

³³ Âpme am notnan Zisasiyet ku nâmkijpewien ekneŋan zet ke nâmti zet dopman pigok dunduwien, "Nin Abalaamŋat nemunambanane nin an kwiyan ndanŋalaŋti kandan ndeme matatnupŋapmti geŋ ningat, 'In kikitekneŋ e kwalet indema belak lala mambep.' Pi zenik?"

³⁴ Zeme Zisasiyan pigok diindoye, "Neŋ penan sukweŋ pigok diindoma nâit. An neŋan yom mamimambe

beme an ke yomŋat kandan meti egat sisilin muluwetan mamimambe. ³⁵ Sisilin an egaŋ amobotnan egalen mkaen kwesin matazin keyanŋut nemunan yek. An keyet nemunan penan kelak iknanŋat nemunan. ³⁶ Keyepmti Kawawanŋat Nemunan neŋ yomgalen kikitek keŋan mamti sisilin mulup mamip ke kalutindewap beme in belak lala penan mambep. ³⁷ In Abalaamŋat inŋsokneŋe e neŋ nâmindeyap. Keyepmti neŋ zet diindoma zetnan belak ingat sekneŋan mot kumti gwalalaŋ kumti matozin keyepmti in neŋ nosât manzeip. ³⁸ Neŋ Bienan kwitnan kwitnan zikat name ekban keyet zapatnan mandiindoyap. Âpme in biwineyan kwitnan kwitnan zikat indawien ke mamip."

³⁹ Zeme pigok dunduwien, "Ningat bipm Abalaam."

Zeme Zisasiyan pigok diindoye, "In Abalaamŋat nemunambanane penan mambiek ze Abalaaman Kawawanŋat zetnan kandan mamamtan keyet sepeŋ mamambiek. ⁴⁰ Neŋ Kawawanŋalen zet penan kapi mandiindoma in naman nâme dâsuki beme nosât mamip. Abalaaman muluwan bekanan keboŋ ke neŋan ku mge. ⁴¹ In biwanŋalen set mâti mamip."

Âpme ekneŋan pigok zewien, "Nin an neŋmagengatnan ku sokbewenn; Kawawan ek ningat Bipm penan."

⁴² Zeme Zisasiyan pigok zeye, "In Biwin Kawawan ze in Egaŋ neŋ zemneme toban keyepmti in neŋ neŋ notn mnewiek wa neŋ nananŋat keŋan galak etaŋ ku toban Kawawanjan iknan zemneme toban. ⁴³ In zigogot penanŋapm keŋ katik mmame neŋ zetn zema keŋinan ku matowezin? Ma zigogot neŋ zet zema wakneŋan ku mambeip? ⁴⁴ In biwin Sadaŋ keyepmti egaŋ zemâtâtindame egalen nânânen mulup mamip. An ke eweŋan am indawalelet mulup mgeyan ewe mamimkwazin. Egaŋ Kawawanŋalen zet bamkumpeye keyepmti egat keŋanen zet penan zenze ke neŋan ku matazin. Ek zet dâsuki zenze keyan mama mimiŋan beyeyepm ek an dâsukitoŋ ma zet dâsuki zenze ke bipman ek. ⁴⁵ In egat kandan meti mamaip keyepmti neŋ Kawawanŋalen zet penan kapi diindoma in ke nâmti zetn ke ku manâmkijpeip. ⁴⁶ Inmagen an neŋan nâlen yomm neŋ zemkawan bename nâsap? Neŋ an teŋ penan mamayawan zet zapat dolakneŋan kapi diindoma in kwilekiyet penan zetn ku manâmkijpeip? ⁴⁷ Am Kawawanŋat zapat mamaip ekneŋan Kawawanŋat zetnan manâip. Âpme in Kawawanŋat zapat ku mamaip keyepmti in zetnanŋat wisat mamip."

Abalaamak Zisasiyet zet zenzeŋan

⁴⁸ Zeme Zuda am ekneŋan zet dopman pigok gilik zemti sawien, "Nin keŋogapmti manzenup Samalia an geŋ kapi we bekanan keŋdan tapme zet kileŋ kileŋ tazenik."

⁴⁹ Zeme Zisasiyan pigok diindoye, "Neŋ we bekanan keŋan ku mimyunguin. Neŋ Bipm Kawawanŋat kwitnan mamwapeyap. Âpme ingalak neŋ niktalati selaŋ nime belakneŋan penan mambeyap. ⁵⁰ Wa neŋ nananŋat kwizapatn temaŋ bembeyet nâmti mulupman ku mamiyap. Nâgât kwizet bunjamm

mwati zenze mulup ke An njanan mbe. An ke zemdelan zenze anan mbe. ⁵¹ Neñ zet penan pigok diindoma nâit, An njanan nâlen zet gawepumti mim mambe beme ek gakikiyelen set ku aikbe."

⁵² Kegok zeme Zuda am ekñenan pigok zewien, "We bekananan kenanen tazin zet e penan tazenup! Abalaam gakiye ma golan zenze an ekñen sambe kegogak gakimâbien. Âpme geñ na zet pigok tazenik, 'An njanan nâlen zet kapi gawepumti mambe beme egañ ku gakiwe.' ⁵³ Bipm Abalaam teman bepiwan gakiye. Âpme geñ bukapiyan ek sebempesâgât zenik? Golan zenze an sambe bepi kegogak gakime delan zemâge. Âpme geñ zibon penanğapm kok zemti gitanğat sekdi omba penan mmodik?"

⁵⁴ Zeme Zisasiyan pigok diindoye, "Neñ nananğat sekñ mmopma njanan ku benak. Bipm in egat, 'Kawawanğ, manzeip egañğut nâgât kwizet buñamm mamwazin. ⁵⁵ In ek ke ku maweyan nâmâtâpeip âpme neñğut ek manâmâtâpeyan. Neñ zigok dâsuki ke ek ku nâmpeyan zesap e mtilak in nembon an dâsukitonğ besapğat. Neñ egat yanğan nâmâtâti keyepmti zetnan mangawepuyap. ⁵⁶ Biwin Abalaam ke neñ kopma niknikğat kenanğ senjme muluk kaik matatan. Yan nen koban kapiyet belak sesepmanğ Kawawanğanğ zikat same ekti kenğ olonjen penan nânge."

⁵⁷ Zeme Zuda am ekñenanğ zewien, "Geñ ewe anemba nup kandi 50 bembepiñ bukapiyanğ Abalaam zigoset ekbanan?"

⁵⁸ Zeme Zisasiyanğ pigok zeye, "Neñ penanğ pigok zema nâit, neñ Abalaam ewe sokbembepiñğ tapme mambananğ ewe mamamkwalap."

⁵⁹ Kegok zeme ekñenanğ njanin zime nanzanğ timti kusât mme egañğ buzak am kenanğ kenanset sesewat mka temanğ pemti zupmanğ toweti mege.

Zisasiyan an njan zikatnanğ bejanğ mamkenğ sokbembepiyanğ weyanğpeye

9 Zisasiyanğ kunzunğ toti nembanane ndatime nsakwep selenğ tapmetneti selen ke an njan zikatnanğ bejanğ mamkenğ kebonğ sokbembepiyanğ aikbenn. ² Aikti nin Zisas pigok yanğkwesiwenn, "An zikat indanda, an kapi kwiyelen yomğat zikatnanğ bejanğ kapi mamkenğ sokbeye mananğ bipmanğ egetgalen yomğat ma namba kapi iknanğgalen yomğapmti kapigok sokbeye?"

³ Zemann Zisasiyanğ pigok dinndoye, "Wa ke mananğ bipmanğgalen yomğat ma iknanğgalen yomğapmti kegok ku sokbeye. Kawawanğgalen winde ke ekmagen sokbembepiyanğ bekbeyet ek kebonğ sokbeye. ⁴ Nin an zemneme kobanğ egalenğ mulup ewe kasupğ tapme kapiyetğ tapmmambanup. Yanğ kan njaninyet msatğ tabuwe beme ilakğ mulupğ mimiyetğ setnanğ yekğ bewe. Zet kapiyetğ yanğanğ pigokğ zemâtâpmağ nâit: Nin ewe alikğ mamti kan kapiyetğ An zemnemeğ tobanğ egalenğ mulupğ mbanup. Manetiğ gakiwanupğ bemeğ egalenğ mulupğ njan ku mimiyelen. ⁵ Neñ msatgalenğ busatnanğğapmtiğ neñ msalenğ kapiğ mamamtiğ amğ mambusatnanğğ bemindeyanğ

kegok mti am nğoktiknjanğ mkawanğğ bema ekñenanğ Kawawanğat yanğanğ manâmâtâlip."

⁶ Kegok zemtiğ zawaganğ msatğ wasekpemtiğ lelimâpme baknanğ beme mkwatiğ zikatğ sâkñanenğ witaliyanğğ zulupemtiğ pigokğ zempeye, ⁷ "Geñ metiğ Siloamğ lemunanğ ke zimosedanğ witalipğ kapiğ zulupmaneğ kwawesem." (Siloamğ zet keyet yanğanğ Zempeme mege). Âpme an piwanğ metiğ zimosetnanğğ tuyenğ zulutiğ zikatnanğğ dolaknanğğ beme mkananğğ gilikğ zemtiğ kopme ⁸ am notnaneğ ma am notnanğğ mânepğ milawatğatğ mawekumindameğ ektemienğ ekñenanğ ekti ilinakğ dopmanğ yanğkwesimğ yanğkwesim mtiğ zewien, "An kapiğ selenğ totatiğ ninğ mânepğ milawatğatğ mawekumndainğ wan an kapi?"

⁹ Âpme am notnanğ ekñenanğğ zewien, "An iknanğ kapi-mak," zeme notnananğ, "Yegat," zemti, "An kapimakğ njanmakğ egatğ sepemtiğ kwepğat."

Kegok zeme an iknanğğ keyanğ pigokğ zeye, "Nenenğ mânepğ milawatğatğ mawekumindayapğ kemak."

¹⁰ Zeme pigok yanğkwesiwien, "Geñ zigok mtiğ zikadiğ ekdak?"

¹¹ Yanğkwesime pigok diindoye, "An njan kwitnanğ Zisas an keyanğğ zawaknanğmakğ msatmakğ lumanğtiğ zikatn sâkñanğ gwaenğ kaputğ nemtiğ pigokğ dinop, 'Geñ Siloam tu lemunanğ metiğ witalipğ zulupmaneğ melak' zemnep. Âpme neñ metiğ zikatn sâkñanenğ witalipğ kaputnep ke zulupmağ mepmeğ zikatnğ pembenanğğ beme ega."

¹² Kegok zeme pigok yanğkwesiwien, "An ke desetğ tazin ke geñ nânik?"

Yanğkwesimeğ zeye, "An ke pe desetğ tazin ke neñ ku nâyap."

¹³ Âpme am ekñenanğ an zikatnanğ ege ke Palisimagen wati mebien. ¹⁴ Zisasiyanğ an zikatnanğğ zawaknanğmakğ msatmakğ lumanğtiğ zikatnanğğ weyanğpeye ke Sabatğ tagonğgoğ kanenğ mge keyepmtiğ wati mebien. ¹⁵ Mepme Palisi an ekñenanğ ewe pigok yanğkwesiwien, "Geñ zikadi pe zigok mtiğ ekdak?"

Yanğkwesime pigok diindoye, "Neñ msalanğ zikatnanğğ zulutnemeğ metğ tuyenğğ zulutiğ zikatnğ ega."

¹⁶ Zeme Palisiğ ekñenmagengananğ an notnananğ pigokğ zewien, "An zikadiğ weyanğpeyeğ ek Kawawanğgalenğ mulup an yek. Keyepmtiğ ninğ Sabatğ tagonğgoğ kanen ke tapmannğ egañğ tagonğgoğğ sutnanğ penanğğ mulupğ mip."

Zeme notnananğ pigokğ zewien, "Ek a yomtonğğ mananğ ze egañğ mulupğ kebonğ ke zigokğ mnak?" Kegok zemti ilinakğ zet mmotğ mtotğ mbien.

¹⁷ Mti an zikatnanğ bejanğ weyanğpeyeğ ek sekğ tukğ ewe pigok yanğkwesiwien, "An zikadiğ weyanğep an keyetğ geñğ zigokğ nâmpenik?"

Yanğkwesimeğ egañğ pigokğ zeye, "An ke neñ nâmpemag golanğğ zenze an njan bein."

¹⁸ Âpme Zuda amobotnanğ ekñenanğ an kapi pe zikatnanğ bejanğ kapukğ sokbeye. Zemti kenğ zutğ mbienanğ yek beme mananğ bipmanğ idazemtetimeğ kopmaluğ pigok idayanğkwesiwien, ¹⁹ "Nemunğti kapi ilakğ penanğ zikatnanğ bejanğ sokbeye? Ek zigok mtiğ zikatnanğğ egap ke it bugarğ nâlup?"

²⁰ Idayanğkwesimeğ mambipmanelanğ pigokğ zewun, "Ek nigarğ nemunitğ penanğ okaknananğ zikatnanğ bejanğ

sokbeye e nit nep nâ lup. ²¹ Yanggut naman zigok mti zikatnañ egap ma an kwiyañ zikatnañ weyañpep ke nit ku nâ lup. Ek ilak an temañ kwitnañ kwitnañ ikrñañ nâ mâtâtâtnañmak keyet ikrñañ weyañ yañkwesime diindome nâit!" ²² Zuda amobotnañ ekñenañ zet kapigok zemkatik bewien. An ñenañ Zisasiyet Kilais zewe beme ek mâpman paset zupman belakñañ mebe zewien keyepmti mamañ bipmañ egelañ Zuda amobotnañ ekñengat kiñgati zet pigok zewun, "Ek ilak semem delañ zenzenanggat ikrñañ yañkwesime yañanañ diindome nâit!"

²⁴ Zemalu ekñenañ an zikatnañ bekanañ weyañpeye ke ewe zeme kopme pigok dunduwien, "Geñ Kawawañgat zikatnañ zapadi penañ penañak zemane nâne. Nin an weyañgep keyet yañanañ nâ lup an ke an yomton." ²⁵ Zeme an keyañ pigok diindoye, "An ke an yomton ma yek ke neñ yañanañ ku nâ mâtâtâlap. Yanggut neñ eweñañ zikatn beñañ mamtemanañ egañ mme zikatn ekman e penañ nâmtalap."

²⁶ Zeme ewe pigok yañkwesiwien, "Pe sepem zigok penañ mti zikadi mme ekmanan?" ²⁷ Yañkwesime pigok diindoye, "Neñ zet elak diindoma nâyo e ewe ku nâ mâtâtâlo. Eneyet zet ewe ikrñañ keyegak diindoma nânâyet tatnayañkwesip? In egat kandañan meti egat nembrañane bembeyet nâmti tatnayañkwesip?"

²⁸ Zeme kwelatnañ kumti zewien, "Egat nemuñan elak geñ kapimak ningut Mosesiyet nembrañane. ²⁹ Moses ek Kawawañan zet dunduye e nin nâmtatnup. Âpme an ke deeset sokbemti mulupmañ tapm kozin ke nin ku nâmpenup."

³⁰ Zeme an keyañ zet pigok gilik zemindaye, "In an zikatn weyañnep egat sokbemberanggat kanda zenze mulup mme neñ nâmtemtem penañ mimindeyap. ³¹ Kawawañan am yomton ekñengalen dundundunin ku manâin ke nin nâ lup. Egañ am kwizet buñamañ mamopeip ekñen etañ manâmindein. Egañ ikrñañgalen nânânañ ke amnañ mimiyet nâmbiliwege. ³² Nin msat kululuñ sokbemberangatanan alak pi tatnup pi an ñenañ am zikatnañ beñañ ñen weyañpepeñañ keyet zapatnañ ñen ku manâ lup yek penañ. ³³ Keyepmti an ke Kawawañmagengatnañ ku kodak ze mulup kegok ke igak zigoset mnak?"

³⁴ Zeme pigok dunduwien, "An bekanañ yomdimak mamkwabananañ ewe mamañ geñ bukaboñañ nin kapi set zikat ndasât tazenik?" Kegok zemti sesewat mkaengatanan zempeme zupman toti mege. ³⁵ Zempeme paset zupman mege zapat ke amnañ ilinak zenâ zenâ tapmmepme Zisasiyañ wak kambu nânge. Keyepmti an ke selen aikti pigok yañkwesiye, "Geñ Angat Nemuñan egat nâmkijpenik ma yek?"

³⁶ Âpme an keyañ zeye, "Amobotnañ, geñ zenik ke an kwi ze zikat namane ekti nep nâmkijpempewi!" ³⁷ Zeme Zisasiyañ pigok dunduye, "Neñ zet tadingoma tatniknik an elak neñ kapimak."

³⁸ Zeme an keyañ zeye, "Amobotnañ, neñ penañ nâmkijpempgeyap." Kegok zemti tot pedondom samti sesewatpeye.

³⁹ Âpme Zisasiyañ pigok zeye, "Neñ am yañanañ mimsokbembeyet msalen toban keyepmti am notnañ zikalinañ beñañ ekñenañ zikalinañ dolakñañ ekbep. Âpme am zikalinañ ekti mamaip ekñenañ zikalinañ naman beñañ bewe."

⁴⁰ Kegok zeme Palisi am ekmak ilinsakwep tabien ekñenañ zet ke nâmti pigok zewien, "Zeme nin mee kogok zikatn beñañ nâmndenik?"

⁴¹ Zeme Zisasiyañ pigok diindoye, "In an zikalinañ beñañ mamambiek ze in yominpiñ mamambiek. In ilinañgat, 'Nin an zikatn beñañ yek,' manzeip keyepmti in yominmak mamaip."

Zisas ek sipsip damuñ dolakñañ

10 Zisasiyañ zet ñen pigok zeye, "Neñ zet penañ sukwep pigok diindoma nâit, An ñenañ sipsip ekñengalen kimbaleñ towesâgât egañ set penañ tapme kimbat dukñañ belakñañaset añgosomti towebe beme an ke kambutorñ ma an sage kuku tonañ kegok zewanup. ² An ñenañ set tokwakwaleset meti sipsip ekñenmagen mebe beme an ke sipsip tonañ penañan mowezin nâmpewanup. ³ Mopme setokwakwat damuñ egañ ek sipsip tonañ penañ e ek mâtâtâti kwalet peme moti sipsip kwilinan kwilinan indakumtetime toninañgat bim ñandañañ nâmti ekmagen kopme indatimti zupman baen matowezin. ⁴ Ikrñañgat zapat ke indatimti zupman toti mepme ekñenañ bim ñandañañ nâmti ek mâtâti mamâmelip. ⁵ Ekñenañ an bimñandañin mamañamañ ekñen ku maindamâti melip. Ekñenañ bimñandañin sepemañ igak ke nâmti makingakunzunip."

⁶ Zisasiyañ am ningat nâmti bemzenze zet sipsip palen bemti zeme am ekñenañ pe bemzenze zet kapi yañanañ kwilekiyet zein ke ku nâ mâtâtâbien.

⁷ Keyepmti Zisasiyañ bemzenze zet kapiyet yañanañ kapigok zeye, "Neñ penañ sukwep penañ diindoma nâit, sipsip ekñengalen setokwakwat e neñ. ⁸ Neñ ewe sokbembepiñ tapma am tetimaemae ñenañ sokbemti inmagen kobien ekñen an kambu titinok mamti zet dâsuki, 'Neñ Kawawañan an zempeme kosât zetik mge nen kapi,' zemti mambien keyepmti nâlen am ekñenañ zelin ku mâbien. ⁹ Âpme neñ amgalen sekekek keyepmti am ñenañ neñ nâmkijpempneinen ek añañgalañ pewap. Neñ ekñen indikdamuñ mimindema mamambep. ¹⁰ Âpme an kambu titi ekñenañ belak buzakset moti kwitnañ kwitnañ kumsagat mti sipsip mee kilen indomkumti notnañ buzak kambu indatimti mesâgât makolip. Yanggut neñ sipsip ekñen indadamuñ dolakñañ mimindema ekñenañ kakanemuñ mamti mamobep.

¹¹ Âpme neñ sipsip tonañ penañ keyepmti ekñenmagen kwileki ñen sokbeme ekñengapmti nep gakiwap. ¹² Mme sipsip damuñ belak tosayelak etañ nâmti mamin ek tonañ penañ yek keyepmti mulup wisat palen tapneti ekme tam zupmañ ñenañ sipsip indim

nsât kwindiŋ kwapme ekti sipsipgat yayaŋ mimipiŋ ke-
talat indemti yayaŋŋat kunzuŋme tam zupmaŋaŋ
kwati indimâpme makalaŋ mekolip. ¹³ Ek sipsip
damuŋ penaŋ yek keyepmti egaŋ sipsip ekŋengat
yayaŋ mimipiŋ kiŋgati makunzuŋzin. ¹⁴ Neŋ sipsip
ekŋengat toŋin penaŋ mamayap keyepmti Bienaŋ
nâgât mama miminnaŋgat yaŋaŋ dolakŋaŋ nâmnein
mme neŋ kegogak egat nâmâtâpeyap. Sepem
kegogak neŋmak sipsip maŋganne nin dopmaŋ nâm
dopmaŋ nâm mti maŋga kwep mamanup. Keyepmti
kwileki ŋen sipsipmagen sokbeme neŋ sipsip ekŋen-
gapmti maman ŋep ketalasiwak. ¹⁶ Âpme neŋ sipsip
maŋganne notnaŋ ewe maip wa ekŋen kimbat kapiyet
keŋangatnaŋ yek. Neŋ ekŋen ke eyo indakalima kot
neŋmak kapi mamti bimŋanden nâme delaŋ zeme sip-
siwaŋ maŋga kwep tapme nenn kwep indadamuŋ
mbap.

¹⁷ Neŋ maman ketalasimti gakiwap ya naman gilik
zem wati maman ke naman tiwap keyepmti Bien
Kawawaŋaŋ nâgât nâmneme dolakŋaŋ penaŋ mam-
bein. ¹⁸ An ŋenaŋ nânâŋak neŋ kileŋ nome ku gaki-
wap neŋ nen nâmâtâtati mamann ketalasiwap. Ya na-
man gilik zemti wawagalen winde ke tatnain. Bipmaŋ
neŋ kegok mimiyet nâmnengeŋe.”

¹⁹ Zisasiyaŋ zet kegok zeme nâmti Zuda am ekŋenaŋ
nâme ŋep ku beme ilinaŋgat bet wanok zet mmot
mtot mbien. ²⁰ Mti am sambe penaŋaŋ pigok zewien,
“An kapi we bekaŋaŋaŋ keŋaŋ mme yuŋgume zet kileŋ
kileŋ tapmme in eneyet momtati zetnaŋ taweyaŋ
nâip?”

²¹ Âpme naman am notnaŋaŋ pigok zewien, “An ŋen
we bekaŋaŋaŋ keŋaŋ tapme zet dolak dolakŋaŋ kabon
kapi ŋep ku zenak. Ma an zikatnaŋ beŋaŋ mee ŋep ku
weyaŋpenak.”

Zuda am notnaŋaŋ Zisas ek Kilais ku nâmkijpewien

²² Zelusalem sesewat mka kambuk mme belakŋaŋ
bembeŋaŋaŋ Omzuluti mme kambuk bembeŋaŋgalen
Kendo ke nup kan kataŋ matakwatemien. Yaŋ nup kan
kataŋ Kendo ke mawalam keŋaŋ masokbein. ²³ Âpme
Zisasiyaŋ sesewat mka temaŋ keyet keŋaŋ ŋen
Solomon zeme keyet setokwakwalen ke mebe kokot
tapmme Zuda am ekŋenaŋ tokwat bembuluŋ tati
pigok yaŋkwesiwien, “Geŋ eneyet yaŋaŋdi sosok pe-
naŋ zemkawaŋ bembepiŋ mmane nin gâgât weyaŋ ku
manâmâtâtâtnup? Geŋ penaŋ Kilais, an Kawawaŋaŋ
ombemgeŋeŋaŋ beme yaŋaŋdi weyaŋ zemâtât-
ndamane nâne!”

²⁵ Âpme Zisasiyaŋ pigok diindoye, “Neŋ nanaŋgat
yaŋaŋ diindoma in ku manâmkiŋpemneip. Neŋ Bipm-
naŋgalen windey et mulup dolak dolakŋaŋ mamiyap
keyaŋ nanaŋgat yaŋaŋ Kawawaŋaŋ ikaŋaŋ zemneme to-
ban ke mammsokbemnain. ²⁶ Âpme in nâlen sipsip
maŋganne penaŋ bemti ku mamaip keyepmti zetn ku
manâmkiŋpeip. ²⁷ Âpme am nâlen sipsip maŋga be-
mti mamaip ekŋenaŋ bimŋanden nâmti neŋ man-
amâpmaip. ²⁸ Keyepmti neŋ mama kanzizit indama
walelepiŋ kwesiŋ kwesiŋ mameti mamambep. Ekŋen

ke nâlen belengatnan am ŋenaŋ ku indamenzemtimti
mebe yek penaŋ. ²⁹ Am ekŋen ke Bipmaŋaŋ ikaŋaŋ
nâlen belen mamayet naŋgeyepmti mame ikaŋaŋ
maindadamuŋ min. Ek windeŋaŋ igagen penaŋ
keyepmti am ekŋen ke an ŋenaŋ nâlen belengatnan
ku indamenzem tiwe. ³⁰ Bienmak nit keŋ kwep penaŋ
bemti mulup mamilup.”

³¹ Kegok zeme Zuda am ekŋenaŋ nâme ŋep ku be-
me nanaŋ ambepolet timti kusât mbien. ³² Mme
Zisasiyaŋ pigok diindoye, “Neŋ mulup dolak dolakŋaŋ
sambe penaŋ Biengalen windeen mamima egip. Âpme
in mulup mamiyap ke mulup zibon ke ekme bekaŋaŋ
beme nanaŋ timti nosât tapmip?”

³³ Zeme Zuda am ekŋenaŋ zewien, “Wa geŋ mulup
dolakŋaŋ maminik keyet mti gosât ku tapminup. Giti
zet mobotnaŋ mti geŋ am nin nemoŋak yaŋgut, ‘Neŋ
Kawawaŋ,’ tazenik keyepmti gosât pi tapmnup!”

³⁴ Kegok zeme Zisasiyaŋ pigok diindoye, “Kawawaŋ-
galen Zet Itnaŋanen pigok zenzenaŋaŋ tazin,
Kawawaŋaŋ an zemdelaŋ zenze an mamkwabien
ekŋengat pigok zeye, ‘In mulup kegok mamip
enenogat in Kawawaŋaŋ nemoŋ.’ Kawawaŋgalen zet
sambe ke tapmezine ke anaŋ nin ku omenzaŋpepeye-
len yek penaŋ. Âpme neŋ Kawawaŋaŋ ikaŋaŋ mulup
dolakŋaŋ mimiyet zemdelaŋ zemneme msalen kapi to-
ban keyepmti neŋ Kawawaŋgat Nemoŋaŋ zema in
eneyet egaŋ set ku mimiŋ mti Kawawaŋaŋ mtopemti sek
mmobot zet tazein manzeip. ³⁷ In mulup mamiyap
kapi ekme Bipmaŋgalen kataŋ ku mambein beme
zetn kapi bamkumpeme ŋep bewe. ³⁸ Âk ekme
mulupm Kawawaŋaŋ mnak keyet kataŋ mamiyap wa
zet manzeyap etaŋ yek. Mulupm mamima egip keeset
eyo ekti Bienmak nit keŋ kwep bemti mulup mamilup
e ndik mâtbep.”

³⁹ Kegok diindome ekŋenaŋ ŋeŋin penaŋ zime wati
mka katikŋaŋ pene zeminepeme yumbemindemti toti
mege.

⁴⁰ Meti Zodaŋ tu nembet daen Zânaŋ am tu itnaŋaŋ
manzulutindemtanen ke meti mamtan. ⁴¹ Ke meti
mame am sambeyaŋ ekmagen koti pigok zewien, “Zâ-
naŋ menok ŋen ku mme ekbenn. Âpme Zânaŋ an
ikaŋaŋ kapiyet nâmti zet sambe zemâge ke an kapima-
gen penaŋaŋmak etaŋ tasokbemâzin.” ⁴² Zemti am
sambeyaŋ egat nâmkijpemâbien.

Lasalus gakime bewien

11 Betani mka msalen ke an ŋen mamtan kwit-
naŋ Lasalus ek zawat temaŋ penaŋ mti tapme
ipmanet Maliamak Mata egeŋaŋ ke tati mamomtate-
mun. ² Lasalusiyet ipmaŋ Malia kapiyaŋ maneti bam
Amobotnaŋ Zisas gakikiŋaŋgalen kan bududuk beme
wet kelakŋaŋ sesikŋaŋ dolakŋaŋ penaŋ piyaŋ ek set-
nanen zuluŋpemti ŋoksinaŋaŋ kaput pewe.
³ Lasalusiyet ipmanet zut keyaŋ iwitdaŋgat yayaŋ mti
Zisasmagen zet pigok bermalu mege: “Amobotnaŋ, no-
di penaŋ Lasalus piwan zawat temaŋ tapm weingat
kot eksenik.”

⁴ Âpme Zisasiyan zet ke nâmti pigok zeye, "Zawat keyet penañan wa gakiki sokbembeyet yek. Kawawan-gat Nemunan egalen kwizet bunjamañ msalen pien palakñan beme Kawawan-gat kwizet bunjamañ mwat onzemppeyete kegok sokbein."

⁵ Zisasiyan Lasalus ipmanet Matamak Malia ekñen kemak notn notn dolakñan mti mamtemien. ⁶ Âpme Zisasiyan zapat ke nâmpemti mka keyegak kasup zut pi ewe tage. ⁷ Yan msame wati Zisasiyan nembanjane ningat pigok zeye, "Kame naman Zudia mkaenak gilik zemti metne."

⁸ Zeme nin pigok dunduwenn, "An zikat indanda, geñ alagati kanda manepemane nanzanjan gosâgât mme kunzunñi kotn yanaman keyegak gilik zemti mesâgât tazenik?"

⁹ Yan kwesimann pigok dinndoye, "Pi ewe tam-bunanak mulup mimiyele kan ewe teepman tazin. An ñen kasupgat zikatnan ekmatâti mepme kwileki ñenan sekñan ñen ku mawalezin. ¹⁰ An ñenan tambuyet mamezin beme egañ busatnan ku tazingapmti tambu-sosokgat pumpem pumpem olat metingut tep palen ma nanzan palen mee sekñan mawalezin."

¹¹ Kegok zemti zet ñen ewe pigok tusumti ningat zeye, "Notn Lasalus ek zawat mti muluk tawein yan ñen meti butema wasem."

¹² Zeme nembanjane nin pigok zewenn, "Amobotnan, egañ zawat mti muluk tawen beme ikñan ñep alik bemti wabe."

¹³ Zisasiyan Lasalus penañ gakiye ke met mme wawagat nâmti zeye. Âpme nempa nin nâmann zawat mti muluk tawenan met buteme wasem kok nâmti zewenn. ¹⁴ Âpme Zisasiyan naman pigok weyan zemkawan bemndaye, "Lasalus ek tambumbu tuk wenje yan ñen meti butema ewe wasem. ¹⁵ Neñ zawat zapatnan nâmban yan gut kapiyegak mamann gakiyan. Âpme neñ ekmagen mulup mma in ekti nâmkijpepe kaliñan aikbep keyepmti nâma dolakñan penañ bein. Ele kame nin ilak ek eksât metne."

¹⁶ Âpme ninmagatnan nempa ñen kwitnan Tomas kwitnan ñen Glik zeleset Didimas makumtemien ke ningalen zeleset nempa pepet kok zewanek. Egañ nin pigok dinndoye, "Kame nin sambe bepi nsakwep ekmak mepmann ndome gakimâbanup."

Zisas ek gakikiengatnan wawat ma mama keyet tonjan

¹⁷ Zisasmak nin ewe kainde maman Lasalus met beme kasup zulak pi sumen weme egañ bam mege. Keyepmti kwapatar zemann am ekñenan zewien, "Lasalus ilak tujan bewen." ¹⁸ Betani mka ke beñan penañ yek; Zelusalem mka teman keyet sokjanik. (Mail zut mee kegok mamekotemien.)

¹⁹ Keyepmti Zuda am sambe ekñenan Matamak Malia iwit gakime ambembesi mimidesât mepmâbien.

²⁰ Âpme Matayan Zisasmak nin kotnup zeme nâmti wenenan ke tapme egañ windembem toti selen meti ndaige. ²¹ Kegok mti Zisasiyet pigok dunduye, "Amobotnan, geñ kapi mambek ze ipm ku gakinak.

²² Yan gut alak pigogat geñ kwileki ñeniyet nâmti bipdi dundum samane egañ keyet penañan ñep mamgain."

²³ Zeme Zisasiyan pigok dunduye, "Geñ yayan ku mi, ipdi Lasalus ek ñep gilik zemti wasem."

²⁴ Zeme nâmti Matayan pigok zeye, "Maneti bam kan temanen gilik zemti wabe e ñep nâyp."

²⁵ Zeme Zisasiyan pigok zeye, "Gakikiengatnan wawat ma mama keyet ñotekñan neñ keyepmti am ñenan neñ nâmkijpemnewe beme gakiwe yan gut neñ ñep mamanan ewe gilik zemsawap. ²⁶ Ma am ñen ewe sekñan melesij mamti neñ nâmkijpemnewe beme egañ gakikiñan mamambe. Geñ neñ zet zeyap kapi ñep nâmkijpenik?"

²⁷ Zeme Matayan zeye, "Amobotnan, geñ Kilais, Kawawan-gat Nemunan, msalen kapi totogat bunjam zapatnan zenzeñan elak geñ kapi e penañ nâmkijpemgeyap."

²⁸ Zet kegok zemti met wenenan Maliayet zeme kopme igak buzak pigok dunduye, "An zikat indanda ilak kotati gâgât tazein." ²⁹ Zeme Maliayan nânânjak wati sakwep Zisasmak nin tabenen mege. ³⁰ Nin mka set biman baen tati Mata zempeme kwapme ewe keyegak totapmambenn. ³¹ Zeme nâmti Maliayan mka keñangatan sakwep wawatnak toti mepme Zuda am ekmak ambembesien tapmambien ekñenan wa sumen daen susât mezin mene zemti mâti kwatopmâ-bien.

³² Âpme Maliayan windembemti mka set biman baen toti ndikme tapmann Zisas pedondom samti pigok zeye, "Amobotnan, geñ kapi tabek ze ipm ñep ku gakinak."

³³ Zemti sume Zuda am ek mâti mebien ekñenan ek mukulem mti ambembesi teman mbien. Tapmme Zisasiyan indikti keñan bekanan penañ beme siyan biman soye. ³⁴ Some pigok indayan kwesiye, "In sekñan pe denen bemien?"

Indayan kwesime ekñenan zewien, "Amobotnan, kop-mane meti suman zikat gaman ekbak."

³⁵ Met zikat same ekti Zisasiyan siap ulu alep timti suye.

³⁶ Sume Zuda am ekñenan ekti zewien, "An pi an kapimak notn notn penañ mti mamalup keyepmti egat tasuin egip."

³⁷ Âpme notnan ekñenan zewien, "An kapi an ñen zikatnan beñan ñen weyanpeye keyet zapatnan mekopme nâmbenn. Kogogapm an kapi sakwep kodak ze Lasalus kapi ñep weyanpeme alik tadak."

³⁸ Âpme Zisasiyan keñan ewe bekanan penañ beme sum sokñan penañ mebenn. Lasalus gakime sekñan mti met miña keñan wepemti nanzan teman ñen wilili peme met einzunan bekek tage. ³⁹ Keyet mti Zisasiyan sumpemti pigok zeye, "In nanzan teman kapi kwanzepeme kaijan melak."

Zeme an gakiye keyet mânjanan pigok zeye, "Amobotnan, tambumbu zulak zulak ilak sumen tapme tozin yalak pi sek sesikñan tapein pi zigogat nanzan kwanzemppeyete tazenik."

⁴⁰ Zeme Zisasiyan pigok dunduye, "Nej zet daen diŋgoya e nâmane betetnaŋ bein. Gej belak nâmk-ijpem nemane nej Kawawaŋgalen winde keyet penanŋaŋ mma sokbeme eksenik." ⁴¹ Âpme am notnaŋ ekjenaŋ nanzaŋ temaŋ bepiwan kwanzepeme mepme Zisasiyan zikatnaŋ kululuŋen gwaen ekme mopme pigok dunduye, "Bien, gej dundundun kan kataŋ nâmti manamukulem mnik keyepmti wisikŋ diŋgoyap. Nej am maŋge sambe talip ekjen kapiyaŋ nej giti penaŋ zemnemane koban keyet yaŋaŋ ekmâtâtât-gat mulup msât tati diŋgoyap." ⁴³ Kegok zemti kwizet temaŋ pigok kuye, "Lasalus, gej pien kwatot!" ⁴⁴ Zeme am gakikiŋaŋ piwan banisiyaŋ setnaŋ betnaŋ kwasim pepeŋaŋ ma ŋokŋaŋ saŋgum meselem zempewien melesin kwatopme Zisasiyan zeye, "In banisiyaŋ betetak temaŋ mpepeŋaŋ e kwalet pemti peme melak." Zeme kwalet pewien.

Zuda an ŋeŋaŋ ekjenaŋ Zisas kume gakikiyet zemdelan zempewien

⁴⁵ Âpme Zuda am sambe Maliayet ipmaŋgat siyet kobien ekjenmagengatnaŋ am sambe notnaŋaŋ Zisasiyan muluwaŋ mamananamŋ mme ekte nâmk-ijpempewien. ⁴⁶ Âpme notnaŋaŋ belak Palisi ekjenmagen meti Zisasiyan Lasalus gakikiengatnaŋ mme watage keyet zet zapatnaŋ mimindawien. ⁴⁷ Minindame nâmti sâpe sâpe bumbu an ŋeŋaŋ temaŋ ma Palisi egat kandaŋan mambien ekjenaŋ an ŋeŋaŋ be-mbe notnaŋ indazemtetime kot ondekme pigok diindowien, "An kapi muluwaŋ mamananamŋ omba penaŋ am sutnan tapmmezinaŋ kapi zigok msawanup?" ⁴⁸ Nin nâmti belak nâmpemti mamann am sambe bepi ek-magen met tusemâpme delaŋ zeme Loma amobotnaŋ manndadamuŋ min egaŋ ekme ŋep ku beme ningalen sesewat mka temaŋ pi kumasek yaloŋti aminne eyo indom yalom bep!"

⁴⁹ Ekŋengat tunguwinanŋgatnaŋ an ŋen kwitnaŋ Kaipas ek kan keyet sâpe sâpe bumbu sambe ekjen-gat ŋeŋaŋin mamtan. An keyaŋ pigok diindoye, "In sambe bekapi keŋinpiŋ penaŋ!" ⁵⁰ Nin am sambe bekapi waleletgat zapat etaŋ bemâpmanŋ ŋep ku be-we keyepmti an kwewaŋ ningat dopm gakimti am sambe pi ma nin mee eyo ndamukulem mbe." ⁵¹ Zet ke belak ikŋaŋgat keŋaŋgalak ku zeye. Kawawaŋaŋ zet ke keŋanen beme zemkawaŋ beye. Nup kan keyet egaŋ sâpe sâpe bumbu sambe ekŋengat ŋeŋaŋin mamtan keyepmti kwitnaŋ kwitnaŋ bam sokbewe keyet zetnaŋ zemkawaŋ beye. Zisas ek penaŋ Zuda am nin yomengatnaŋ gilik zemti ndatitiyet gakikiyet zenzeŋaŋ. ⁵² Wa ke Zuda am ekjen etaŋ indamukulem mimiyet etaŋ ku gakiwe. Egaŋ gakimti am Kawawaŋ-galen maŋge msat kataŋ mamananup nin bepi ondekn-deme maŋga kwep bemti mamambanup.

⁵³ Âpme Zuda an ŋeŋaŋ ekjenaŋ kan keyet yaŋbe-mti Zisas kume gakikiyet zetnaŋ mbien. ⁵⁴ Âpme Zisas Zuda amobotnaŋ ekjenaŋ mineti gakikiŋaŋ temaŋ ewe tapme sutnateman kume gakinakmagengapmti Zuda msalen sosok penaŋ ku maŋge egaŋ nin msat

tungupman keyet ganzenan mka ŋen kwitnaŋ Epalaim zeme ke met mamtemenn.

⁵⁵ Zuda am ekŋengalen Anŋalalaŋ Kendonŋin ke sokŋan beme mka isisikŋaŋ am sambe ekjenaŋ Zelusalem mka teman yominanŋgat nâmti Kawawaŋgat sâpe sâpe busâgât eweŋanak ŋeŋaŋ mepmâbien.

⁵⁶ Meti Zuda am ekjenaŋ sesewat mka temanen motati Zisas zimoseŋaŋ timati ilinak met zenâm kot zenâm mti zewien, "An kapi pe Anŋalalaŋ Kendoyet kapi kopme eksenup manze weyaŋ zeme nâne."

⁵⁷ Zeme Palisi an ma sâpe sâpe bumbu ŋeŋaŋ ekjenaŋ zet pigok am zemkabem indawien, "Zisas kopme ekte ningat kot sakwep zemsokbemndaseip. Mme nin an ke wati met mka katikŋaŋ pesenup."

Lasalusiyet weneŋaŋ Malia egaŋ Zisas wet sesik dolakŋaŋaŋ zulutpeye

12 Anŋalalaŋ Kendo tatagalenaŋ kasup 6 ewe tapme Zisasmak nin Betani mkaen mebenn.

Nin mka ke Lasalus gakikiengatnaŋ mme wage keyet motabenn. ² Zisasmak nin mepmann ekte notnane ekjenaŋ tu meu weyaŋ bume mopme ambepeti met Matayelen mkaen tapme am zeme moti Zisasmak nin Lasalusmak totapmann Matayaŋ tu meu timti kalop bem ndame nimbenn. ³ Ke tati tatnimann Maliayaŋ wet sesikŋaŋ dolakŋaŋ penaŋ tosaŋaŋ mobotnaŋ penaŋ makwitimtemien ke nukŋaŋaŋ temaŋ pi mkoti keyaŋ Zisasiyet setnan mulapme topme zulutpemti ŋoksinaŋaŋ kapupeye. Âpme mka keŋaŋ tapmambenn bee wet sesik dolakŋaŋ bepiyaŋ pimpemti tage.

⁴ Âpme nembraŋane ningat tungupmanŋgatnaŋ Zudas ek Iskaliot mkaengatnaŋ nembra keyaŋ maneti Zisas bam zemkuwe. ⁵ Egaŋ nâmti pigok zeye, "Wet ke-lakŋaŋ sesikŋaŋ dolakŋaŋ penaŋ kabonŋ kapi belak mti met bemann amnaŋ 300 Kina ndame mti am bekopsat ekjen indawenek ze ŋep benak!" ⁶ Egaŋ wa mânep ke timti am bekopsat penaŋ indasât nâmti ku zeye. Egaŋ ningalen mânep ele nemuŋ ke mmamti mânep ndame mwapemti mânep butnaŋ buzak kambu matim makumkwitim nimtan keyepmti ndame wanok kok mbak nâmti zeye.

⁷ Âpme Zisasiyan pigok zeye, "In imbi kapiyet zet sambe zenzepiŋ. Egaŋ wet sesikŋaŋ dolakŋaŋ ke nej sekŋ kapi zulutneinen maneti gakima nabembeyet nâmti kwitimti beme matazin yaŋ alak kapi zulutnein. ⁸ Am bekopsat sambe ekjen bepi inmak msalen kapi kan teepmaŋ ewe mamambep mme nej inmak kan teepmaŋ ewe ku mambap."

⁹ Âpme Zisasiyan Betani mkaen ke met Lasalusmak mame Zuda am ekjenaŋ zapatnaŋ nâmti Zisasmak Lasalus an Zisasiyan gakikiengatnaŋ mme wage an ke eyo ilisakwep idiksâgât kobien. ¹⁰ Zuda am ekjenaŋ Lasalusmageset sâpe sâpe bumbu an ekjen bamkum indemti Zisas mâti mepmâbien. Keyepmti sâpe sâpe bumbu an ŋeŋaŋ ekjenaŋ Zisasmak Lasalus ilisakwep idome gakikiyet zetnaŋ zewien.

Zisas Zelusalem mka teman mowepme kwizet buñam mañ mwabien

(Matiyu 21:1-11; Mak 11:1-11; Luk 19:28-40)

¹² Msat msame am sambe penañ ekñenañ An-galalañ Kendo tasâgât Zelusalem mka kopmâbien ekñenañ zet pigok nâmbien: Zisas ewe selen baen takozin zeme nâmti ¹³ ekñenañ niwet sinañ mee pi mutum timti Zisasmak nin selen baen ndaiksâgât mepmâbien. Met ndaikti kwizet buñamañ mwati kwizet pigok kumebien,

“An kapi Amobotnañ Kawawañanñ ikrñanñ zempeme kozingat Kawawañgat kwizet buñamañ mwati sese-watpen! Kawawañanñ ikrñanñ Israe! am ningalen Amobotnañ kapi keñ sewakñanñ mpen.”

(Sam 118:25)

¹⁴ Keyet Kawawañgalen Zet Itnañanen kapigok zen-zeñanñ keyet katanñ Zisasiyañ doñki nembrañanñ ñen aikti keyet dukñan totati moge.

¹⁵ “Am Zaion mka temañ talip in ku kiñgalit. Amobotnañin ilak kozin. Egañ doñki nembrañanñ ñeniyet dukñan mot totati ingalen kozin.”

(Zekaraia 9:9)

¹⁶ Nembrañane nin kwitnañ kwitnañ sokbeye ke ek-bennañgut yañanñ ku nâmâtâbenn. Yañ bam Zisasiyañ gakimti kululuñ mundumañ sanña songañanñmak keyet keñan ewe mowepme nin Kawawañgalen Zet Itnañanen zet keyet yañanñ eknâmâtâti pigok otnâm-benn, “O, an pi sesewatpewenn ke meluwañ pi mim-inañ keyet katanñ penañ msawenn.”

¹⁷ Zisasiyañ Lasalus gakikiengatnan mme wapme am sambe tati ekbien ekñenañ meti am notnañ zet za-pat mimindame ¹⁸ am sambe penañ ekñenañ zapat ke nâme delañ zeye keyepmti ekñenañ selen meti Zisas aikbien. ¹⁹ Aiksâgât selen mepmâpme Palisi ekñenañ indikti ilinak zenâ zenâ mti zewien, “Nin belak zet mulup etañ tapmmann am sambe bepi ilak ekmagen met tusume delañ zemâzin!”

Glik am notnañ ekñenañ Zisas eksâgât mebien

²⁰ Zuda am An-galalañ Kendoyet Zelusalem mka te-man Kawawañ sesewatsasât mopmâbien kan keyet Glik am notnañanñ kegogak Kawawañ sesewatsasâgât koti tapmambien. ²¹ Yañ an ekñen keyañ Pilip Galili msat keyet mka ñen Betsaida keyetnañ ekmagen meti zewien, “An notn, nin Zisas eksâgât nâmti kotnup.”

²² Zeme Piliwañ met Enduluyet zeme wati ilisakwep Zisasmagen meti “Glik am notnañ giksât kolip,”

²³ zemalu Zisasiyañ nâmti zeye, “Kawawañanñ Angat Nemuñanñ kwizet buñamañ mwat peme amnañ ee-galen temañ ilak dan-goin. ²⁴ Neñ zet penañ pigok zema nâit, nin san-gom alik kwewetañ sumunñti kasiñen bemann e ikrñanñ kwep keyak matazin. Yañ msalen met ondemann moti penañ bilimak sambe mapein.

²⁵ Âpme an ñenañ msalen kapi mamti nâgât kwizet buñamnañgapmti mamañanñ ketalasiwe beme bam mama kanzizitiwe. Âpme am ñenañ nâgât kwizap-atnañgat mti mamañanñ ketalat ku pewe beme bam

an ke walelet aikbe. ²⁶ Am ñenañ nâlen sisiliñ nempa besât nâmbie beme neñ mambawenak napmâpmeti mulupm mti mambe. Am ñenañ nâlen mulup mti mambe beme Bienañ kwizet buñamañ mwapewe.

Zisasiyañ gakikiñanñat yañanñ zemkawañ beye

²⁷ Pi gakikiyelen kan sokñan penañ kopme nâmti keñj sindem penañ bein. We, ne pe zigok msap? ‘Bien, geñ kan bewanan kapi sebem neneyelen zesap ma zigok?’ Wa kegok yek, sindem kegok ke titiyet msalen kapi toban. ²⁸ Keyepmti Bien, geñ ñepgat nukñan beke pemane nâgât palen mopme keyañ gâgât kwizet buñamdi mwabe!”

Zeme kululuñengatnañ zet pigok sokbeye, “Geñ mmane nâgât kwizet buñamm msalen ke palakñanñ beyeyañ ewe mmane omba penañ palakñanñ bem mekobe.”

²⁹ Âpme am sambe ninmak tapmambenn ekñenañ kwisak ke nâmti zewien, “Kululuñ kwisak kun.”

Zeme am notnañanñ zewien, “Kawawañgalen ensel ñenañ Zisas zet tadunduin.”

³⁰ Zeme Zisasiyañ zet ke nâmti pigok zeye, “Wa zet ke nâgât mti ku zep. Ingat mti kululuñengatnañ zet ke sokbep. ³¹ Pi ilak msalen am Kawawañanñ zelin nâmti keyet dopmañ mutumindandayelen kan bein.

Keyepmti msalengalen mama mimi mgasik keyelen toñanñ Sadañ ilak mkutupeme wembe. ³² Âpme neñ tep palen palak palak wema nomnemti mwatonzem-newep kan keyet msat sambe am ekñenañ zapatn ke nâmti neñmagen kot tusumti mambep.” ³³ Ke Zisasiyañ gakiki zigok gakiwe keyet zetnañ zemkawañ be-mindaye.

³⁴ Zeme nâmti am tabien ekñenañ pigok dun-duwien, “Nin Kawawañgalen Zet Itnañanen zet kapigok maeknup, Kilais ek msalen koti gakiki-piñ kwesiñ kwesiñ mamambe. Âpme naman geñ eneyet pigok zenik, Angat Nemuñanñ ek tewen kumti mwatonzem-pewep. Geñ Angat Nemuñanñ ke pe an kwiyet penañ nâmti tazenik?”

³⁵ Yañkwesime Zisasiyañ zet dopmañ pigok gilik zem diindoye, “Nâlen tañamm busatnañanñ ingat tun-guwinan kan isikñanñ bugan busatnañ bemti tabe. Tapme in tañam sokñaset ke ekti mebe. Mineti in tambusosok temañanñ indasumuñme keyet keñan mebepmagengat ek titiwep. Geñ tambusosok kiñ-inañ keñan mebegen set ñep ekmâtâti ku mebek.

³⁶ Keyepmti tañamm busatnañ toñanñ neñ ewe kapi ya-gak tapma in nâgât nâmkiniñpemtî nâgât nemunamban penañ bewep.” Zisasiyañ zet kegok dinndomti buzak pak zemti met enzilim mebenn.

Zuda am notnañanñ Zisas ku nâmkiniñpewien

³⁷ Zisasiyañ am zikalín palen penañ menok sepem igak igak mme ekbienañgut am sambe penañanñ ku nâmkiniñpewien. ³⁸ Bee golañ zenze an Aizayayañ eweñan baen zeye keyet katanñ amnañ mbien. Egañ pigok zeye,

“Amobotnañ, am pe kwiyañ penañ ningalen zet nâmkijpewe? Ma Amobotnañ am pe kwi penañmagen menok mme windendi temañ ke ekbep?”

(Aizaya 53:1)

³⁹ Amnañ Zisas ku nâmkijpewien keyet zetnañ eweñañ golañ zenze an Aizayañ ikañjak zet ñen ewe pigok zeye,

⁴⁰ “Am ekñañ zet zapatn nâmti nâme belakñañ mambein keyepmti am ekñañ keyañ kwitnañ kwitnañ ñen ekti yañañ nâmtâbiekmagengapmti Amobotnañ zikaln ma keñin mee pi mme bubep pemâge. Mineti ekñañ eknâmtâti keñ gilik zenze aikme weyañindenakmagengapmti kegok mge.”

(Aizaya 6:10)

⁴¹ Golañ zenze an Aizayañ zet zeye kapi egañ Zisasiyelen mulupmangañ windañañ bam kwabe beke ektati egat zetnañ kapi zeye.

⁴² Âpme an ñeñañ bembe notnañ ekñañ Zisas nâmkijpewien. Yañgut nâmkijpewien sosok zemkawañ bemann Palisi ekñañ ndiksokbemti paset zupman ndamâpme towewanupmagen zemti buzak mamtemien. ⁴³ Ma am ekñañ zapatn nâmti mme kwizapatn tototnañ bewemagen zemti nâme nukñañ beye. Mti ekñañ Kawawañ kwizet buñañ mwatpepeyet nâme tototnañ beye.

Zisasiyelen zetnañ bam zemndowe

⁴⁴ Zisasiyañ zet pigok bekap penañ zeye, “Am ñeñañ neñ nikmâtâti nâmkijpemnewe beme wa neñ etañ yek an zemneme toban ek eyo ekmâtâti nâmkijpewi. ⁴⁶ Neñ kululuñgatnan msalen kapi am mbusatnañ bemindesâgât toban. Âpme am ñeñañ neñ nâmkijpemnewe beme egañ tambusosogengatnan nâlen busatnanen kwabe. ⁴⁷ Am ñeñañ zetn nâmti wisat mti bamkumpewe yañgut neñ keyet dopmañ ku sawap. Neñ wa am yominañgat dopmañin indandayet msalen kapi ku toban am yomengatnan gilik zemti indatitiet toban. ⁴⁸ Âpme am ñeñañ neñ bam kumnemti zetnañgat wisat mbe beme bam zet mulup temanen tabe. Zet zema wisat mamin zet kapiyañ ikañ kan delañ zenzeñañgat zet muluwen peme tati ekbe. ⁴⁹ Wa neñ zet kapi nanangat keñañgalak ku manzeyap. Bi-en zemneme toban egañ ikañ zenzeyet zemâtâtnange keyet katarñ penañ manzemkawañ beyap. ⁵⁰ Neñ zetnañ ikañ kapiyañak am mama kanzizit maaikindain e nâmkijpemti keyepmti egalen zet ke ikañ zemâtâtnangenok esemteñ manzemkawañ beyap.”

Zisasiyañ ningat setn zulutndeye

13 Anjalalañ Kendo tatagalen kasup kwep ewe tapme Zisasiyañ pigok nânge, “Olak, neñ msat kapi pemti Bipmmagen mobogalen kan ilak bududuk penañ bein,” nâmti ammak nin ek nâmkijpemti ekmak oloñkati oloñen palen mamamtemenn keyepmti ningat kemberñ temañ penañ nâmndeye.

² Zisas ma nembrañane nin tambume tu meu nsâti mot ondektati tatneti pemann Saimongañ nemuñan

Zudas Iskaliot mkaengatnañ ek Sadañañ Zisas zemkukuyet zet kelakñañ mpeye. ³ Âpme Zisasiyañ pigok nânge, “Bieñañ kwitnañ kwitnañ sambe pi nâgât betnnañ beye. Âpme neñ ikañmagengatnan toban yanaman ewe gilik zemti naman ikañmagennak mowebap.” ⁴ Ke nâmtati egañ meu nini mundumengatnan wati kâlâpmañ teepmañ sakñangatnañ bee gulupeme weme taot mti pemanen kwasimpemti ⁵ tu pelewen kasime topme mti yañbemti nembrañane nin sambe setn palakñañ zulutndemti taot pemanen zampeye ke mti takaput ndemepmange. ⁶ Tapmmetneti Saimon Pitamagen koti setnañ zulupesâpme egañ pigok zeye, “Amobotnañ, geñ eneyet neñ bukapiyet setn penañ pi zulutnesenik?”

⁷ Zeme Zisasiyañ pigok dunduye, “Neñ muluwañ tapmiyañ kapiyet yañañ penañ alak kapi ku nâmtâdik bamgegut o nâgâek piwan yañañ pigogapmti tapmne-mange e nâmtâbanik.”

⁸ Âpme Pitayañ pigok zeye, “Yek penañ, geñ nâgât setn zululupin!”

Zeme Zisasiyañ pigok zeye, “Neñ sedi ku zulutgesap beme geñ neñmak tususunit ewe ku tabe.”

⁹ Zeme Pitayañ pigok dunduye, “Amobotnañ, kegok beme setn etañ yek, betn ma ñokñ mee temakwep zulutne!”

¹⁰ Zeme Zisasiyañ pigok dunduye, “Amnañ tu zuluti bam belaknik meti kot witalip selinan etañ zuluti matalip. In sambe kapi yompiñ kwetetepmañ etañ bemâbi-en. Âpme tunguwinangatnañ an kwewañ kwetetepmañ penañ ku mamain.” ¹¹ Egañ an zemkuwe egat nâmti keyepmti pigok zeye, “In sambe kapi dolakñañ etañ yek; an kwep bekanañ.”

¹² Setn zulut mepme delañ zeme kot kâlâpmañ ewe mim munduñti met munduman tot tagom tati pigok dinndoye, “In neñ selin zulutindeya kapiyet yañañ ñep nâip? ¹³ In nâgât Amobotnañ ma An zikat indandan manzeip e ñep nânmemti manzeip. ¹⁴ Âpme neñ Amobotnañin ma An zikat indandañin manâmneip neñ alak selin zulutindema egip sepem kegogak in ilinak ñeñañ ñengat setnañ zulutpem ñeñañ ñengat setnañ zulutpem mammambep. ¹⁶ Neñ zet penañ pigok diindoma nâit, sisiliñ nembra ñeñañ Amobotnañ sebempemti egañ mobotnañ ku mamain ma amobotnañ ñeñañ nembra ñen mulup zet manzempeme mezin beme nembra mamezin keyañ an mulup zet masain ke ñep ku mamtopein. ¹⁷ In zet kapi dinndoma nâyo keyet katarñ penañ mbep beme in set ke ekme dolakñañ beme oloñen mbep.

¹⁸ Neñ zet kapi zema in sambe ilinsakwep ku indati mâzin. Neñ in sambe kapi nenn nâmti indati mâban. Âpme kwep ñen bekanañ e nâmtiingut waban keyepmti ekmagen Kawawañgalen Zet Itnañanen zet ñen pigok tazin ke katikñañ bewe, ‘An neñmak meu pelep kwep nilut egañ neñ zemnowe.’

(Sam 41:9)

¹⁹ Kwitnañ kwitnañ kapi penañ ewe sokbembepiñ tapme neñ eweñañak diindoyap keyepmti kwitnañ

kwitnañ nâgât palen tasokbeme ekti pigok nâmbep. 'O, Amobotnañanñ ikrñanñ zeme nâmbenn wan penañanñ ilak alak kapi sokbemsame eknupmak,' nâmbep. ²⁰ Neñ zet penañ sukwep pigok zema nâit, am ñenanñ neñ an ñen zempema kopme egañ kwitnañ kwitnañ dolakñañ mimindawe beme wa ekñen mimindanup zemti neñmak Bien zemneme koban nit eyo keñ taolet minndawe."

Zisasiyañ nembrañane ekñenmagengatnañ ñenanñ zemkuwe keyet zemkawañ bemindaye
(Matiyu 26:20-25; Mak 14:17-21; Luk 22:21-23)

²¹ Zisasiyañ zet kegok zeme delañ zeme Zudasियाñ alak zemnosem e nâmti keñanñ bekanañ penañ beme nembrañane nin pigok zem sokbemndaye, "Neñ penañ sukwep penañ zema nâit, ingat tunñuwinanñgatnañ ñenanñ neñ zemnosem."

²² Zeme nâmti nembrañane nin weññ mepme nnak meek koek mti pe kwiyet nâmti zein zemti nâpemann mekwapme tabenn. ²³ Âpme nembra ninmagengatnañ Zisasiyañ nâmpeme dolakñañ penañ mambemtan nembra keyañ Zisasiyet solonan penañ totapmanñge. ²⁴ Keyepmti Saimon Pitayañ nembra keyet zikat petañ mti zeye, "Kwiyet nâmti tazein ze belaknik yañkwesimane ningat zeme nâne."

²⁵ Âpme neñ ulunñzemet Zisasiyet wakñanen bemti pigok yañkwesiwani, "Amobotnañ, geñ zet kapi ninmagengatnañ kwiyet nâmti tazenik? Ze zeman nâne."

²⁶ Yañkwesima Zisasiyañ pigok dinoye, "Neñ meu tunñanen nupmamañ pema topme olek sama nsem an keyet nâmti tazeyap." Kegok zemti nupmamañ pema topme mkwati Saimongat nemuñanñ Zudas Iskaliot mkaengatnañ ke same mti niñge. ²⁷ Nime nime keyegak Sadañanñ keñanen toti keñanñ mme yunñgume delañ zeye. Âpme Zisasiyañ pigok dunduye, "Geñ keñdan kwileki msâgât tatnânik elak sakwep meti miya!"

²⁸ Zisasiyañ Zudas zet kegok tadundume nembra nin tabenn nin Zisasmak Zudas egeleñ zet eneyet tazelup ke ku nâmbenn. ²⁹ Keyepmti nembra notnañanñ pigok otnâmbien Zudas ek ningalen mânep egañ mandamuñ min keyepmti Zisasiyañ Kendoyet meu nim tabanupgat nâmti meu met kwititiyet mene ma am bekopsat ñen mânep met sasayet tazempein mene nâmti tapmambenn.

³⁰ Âpme nupmamañ Zisasiyañ Zudas olek same nim pemti keyegak tambu sutnan toti mege.

³¹ Zudasियाñ toti mepme mepme Zisasiyañ nembrañane nin pigok dinndoye, "Angat Nemuñanñ neñ alak nukñañ palen mopma keyañ kwizet buñamm temañ ti-sowap. Âpme nâgât paleseti Kawawañgalen kwizet buñamañ kegogak temañ bemesâpm. ³² Âpme Kawawañanñ Angat Nemuñanñ neñ kwizet buñamm am-magen mpalakñañ beme neñ egat kwitnañ kegogak mwat onzempewap. Kelak belaknik penañ kapi sokbeme eksâip. ³³ Nembrañane, neñ inmak kan isikñañ bugan kapi etañ tasâpmnup. Âpme bamgat in neñ tokwati natimapme bewe. Âpme neñ zet Zuda an damuñ diindowan keyegak naman ingat diindoma

nâit, 'Neñ mebañ ke in ñep ku kobep.' ³⁴ Kegogapm neñ zii zet alakñañ pigok diindoma nâit: In ilinak ñenanñ ñengat gogot ñenanñ ñengat gogot mti gogot palenak mambep. Neñ in gogot mimindemti indati-mamkolap sepem kegok in ilinak mti mambep. ³⁵ In kegok mti dolakñañ mame am ekñenanñ in nâgât nembrañane mamaip e sosok nâmtât indewep."

Pitayañ Zisas zemkandatpesem keyet zemkawañ beye
(Matiyu 26:31-35; Mak 14:27-31; Luk 22:31-34)

³⁶ Âpme Saimon Pitayañ pigok yañkwesiye, "Amobotnañ, geñ pe deset mebanik?"

Yañkwesime Zisasiyañ pigok zeye, "Neñ mebañan geñ keyegak ñep ku kobanik bamgulak ñep kobanik."

³⁷ Zeme Pitayañ pigok zeye, "Amobotnañ, geñ pigogat neñ ku gapmât kokogat zenik? Neñ gâgât mti geñmak meti maman ñep ketalasiwap nânik!"

³⁸ Âpme Zisasiyañ pigok dunduye, "Geñ nâgât mti neñmak meti sekdi ketalasi sâgât zenik? Neñ penañ sukwep pigok zema nâmbak, tambu sutnan sakokolok kwitnañ ewe kukupiñ tapme geñ sek tuk zemkandat newanik."

Zisasiyañ Kawawañmagen mebegalen set damuñ bein

14 Zisasiyañ nembrañane nin pigok dinndoye, "In nâgât kemberñ temañ mti keñinañ yayañ temañ ku mit in belak Kawawañmak nit nsakwep nâmkipnemndemti windemak talit. ² Bienañ mainen gwaen mka sambe sambe penañ wemezin e ku tatnak ze neñ met mkañin weyañpepeyet zetnañ kapi ku diindowak. ³ Neñ pi meti mundumin beke weyañne weyañne pema delañ zemengut naman gilik zemkoti indatima nsakwep meti neñmak ke mamambanup. ⁴ Neñ mebañ in mka set ke nâip."

⁵ Zeme Tomasiyañ pigok yañkwesiye, "Amobotnañ, geñ pe deset mebanik? Nin zet tazenik kapi ku weyañ nâmtâtñup keyepmti nin pe set zigaset gâlen ke kwabanup?"

⁶ Zeme Zisasiyañ pigok zeye, "Set ma zet penañ ma mama keyet toñañ neñ. Neñ kandat nemti ñenanñ igak set belakñaset Bienmagen ñep ku mobogalen. ⁷ In eweñanak baen mamkwabennen ke nâgât Kilais kegok nâmtât nembiek ze Bipmnañgat kegogak ñep nâmtâpewiek. Yañ alak pi kwitnañ kwitnañ sambe nâgât palen kwapmâsâpm ke ekti Biengat yañanñ ñep ekmâtâsâip."

⁸ Kegok zeme Piliwañ pigok zeye, "Geñ Bipdi ke de ze zikat ndamane nin ekti nâmann delañ zeme oloñen palen mambanup."

⁹ Zeme Zisasiyañ pigok dunduye, "Pilip, neñ kan teepmañ bepi inmak mamkwaban pi geñ ewe yaññ ku niknamâtâtnik? Am ñenanñ neñ maniknâmtâzin beme egañ Bien maekmâtâzin. Âpme geñ zigogat pigok nayañkwesinik, 'Geñ Bipdi ke de tazin ze zikat ndamane ekne?' ¹⁰ Bienmak nit kwep mamamti napmukulem mme mulup mamiyap pi Pilip, geñ ewe ku manndikmâtâdik? Neñ zet sambe mandindoyap ke wa nanañgat keñanñgalak ku manzeyap. Bienañ neñmak

mamti zet keññan bemneme manzeyap. ¹¹ Bienmak nit kwep mamalup manzeyap. In zet ke penañ nâmk-
inpwep. Neñ zelañ etañ zema nâme zet dâsukinok
besemagengat mulup sambe mamiyap beke ekti pe-
nañ nâmkijpemnembep. ¹² Neñ zet penañ pigok diin-
doma nâit, am ñenañ neñ nâmkijpemnewe beme
egañ neñ mulup mamiyap kabonaj ñep mbe. Ya wa
ke etañ yek egañ neñ mamiyap ke sebempemti sambe
mmebe. Neñ Bienmagen mobap keyepmti am ekñen
ke winde indamti indamukulem mimindema ekñenañ
mulup kegok mbep. ¹³ In neñ nâmkijpemnemti nâgât
kwitnnanen kwileki ñeniyet nâmti dundum name neñ
keyet penañ ñep maaikindamambap. Kegok mma
Bienañ nâgât paleset kwizet buñamañan temañ tiwe.

Zisasiyã Emetak Teñ peme totogat zetik mge

¹⁵ In nâgât gogot mti mamambep beme in nâlen
zetn manzeyap kapi mañgawepup. ¹⁶ Keyepmti neñ
moti Bipmnañgat zema egañ ingat mukulem mimiñin
ñen peme toti inmak kwesiñ kapi mamti main-
damukulem mmambe. ¹⁷ Zet penañgalen Emetak Teñ
kapi am msalen nâmkijpepeninpiñ belak kileñ ma-
maip ekñenañ ku tiwep. Ekñenañ ek ku ekbien ma
keyet yañan ku nâip. Âpme ingut egat yañan nâip
keyet mti ingat keñinan mame in egat yañan nâmpaip.

¹⁸ Neñ gakimti indemti mebet katikñan penañ ku
mebap; Neñ bam ewe gilik zemti inmagen kobap.

¹⁹ Neñ kan isikñan bugan kapi tapmoti gakimti naman
wabap. Âpme am msalen belak kileñ mamaip ekñenañ
ku nikbep. Âpme ingut ñep nâmkijpemnemti mamaip
keyepmti nikbep. Neñ mama kanzizit ke indama timti
mambep. ²⁰ Neñ gakikiengatnan wabap kan keyet Bi-
enmak nit kwep penañ bemti mambalup ma neñ
kegogak inmak kwep bemti mambanup. Keyet yañan
ñep mamañinañ ekmâtâbep.

²¹ Am ñenañ nâlen zeomkalili sambe kapi nâmti
gawepumti nâgât kandañnan meti nâgât gogot mim-
newe beme Bipmnañ an ke kegogak gogot mpewe.
Âpme neñ an ke gogot mpemti yañan penañ
zemkawañ bem sama nâmtâtâtnembe.”

²² Kegok zeme nâmti Zudas Iskaliot mkaengatnañ
keyet opmañan pigok yañkwesiye, “Amobotnañ, geñ
kwilekiyet yañandi am sambe bepi añgalañ indemti
nin etañ kapi zemkawañ bem ndasâgât etañ pi zenik?”

²³ Yañkwesime Zisasiyã zet dopmañ pigok gilik
saye, “An ñenañ neñ gogot mnewe beme egañ nâlen
zet nâmti ñep gawepuwe. Âpme Bipmnañ ek gogot
penañ mpewe keyepmti Bienmak nit nsakwep ekma-
gen koti ekmak mamambalup. ²⁴ Âpme an ñenañ
nâgât wisat nâmnembe beme egañ zigaset zetn nâmti
ñep gawepuwe. Zet sambe mandiidomkwapma nâip
ke wa nenañgalen ñoktikñanñgat etañ yek. Bien zem-
neme toban ekmagengatnañ ke timti mandiindoyap.

²⁵ Nenn ewe inmak kapiyak mamti zet kapi mandiin-
doma nâip. ²⁶ Âpme neñ moti zema Bienañ mukulem
mimiñin Emetak Teñ ke zempeme egañ toti nânâ
dolakñan sambe sambe zikat indamâbe. Mti neñ zet

diindoma in notnañ kandapmâbien mee pi ewe
mbutem indame nâmbep.

²⁷ Neñ indemti mesât tati betziñ keñ sewakñan
palen mama ke indayap wa ke am belakñan ñenañ
mamimindaip keboñ yek nenañgalen keñ sewakñan
penañ ke keñinan bemindeyap. Keyepmti neñmagen
kwitnañ kwitnañ nukñan sambe sokbeme ekti in keñin
yayañ temañ kwapme ku kingabep. ²⁸ Neñ ñenañ
pigok diindoma nâyo, ‘Neñ indemebawañ met maneti
bam ewe inmagen gilik zemti kobap.’ In keñin neñma-
gen penañ bempemti mamambiek ze neñ Bien an
windañbeñ ekmagen mobap zema nâmti oloñen
temañ mbiek. ²⁹ Pi ewe kwitnañ kwitnañ sokbembepiñ
tapme eweñanak tadiindoyap keyepmti in tati ekme
kwitnañ kwitnañ nâgât palen ke sokbeme ekti zet taze-
ma nâip kapi nâmkijpwep. ³⁰ Neñ zet sambe teep-
mañ ku diindosap msat kapiyelen damuñ Sadan ek
ilak kokogalen bududuk penañ min. Egañ neñ ñep ku
mtot neyeyelen. ³¹ Neñ Bienañ ikñan zemâtâtneye
keyet katañ Bien gogot msamti zetnañ gawepumti
mulup sambe kapi mmepma msalen am sambe
kapiyañ nikmâtâpmâbep. Keyet wapme ilak mka pi
pemti metne.

Zisas ek wain tep yañan nembon

¹⁵ Neñ wain tep yañan ñotekñan penañ âpme
wain mulup keyet toñan Bienañ ikñan bein.

² Keyet mti mulupmañ mmeti ekme betnañ ñen neñ-
magen om mebetnañgut penañan pepepiñ tapme
ekti maantimpeme mezin. Âpme naman betnañ ñen
ekme penañan dolakñan maelikzin beme egañ weyañ
betnañ bekanaj notnañ elengem time topme tati pe-
nañan sambe maelikzin. ³ In neñ zet diindoma zetn
nâmti nâmkijpemti ilak kwetetepmañ bemti neñma-
gen tusumâbien. ⁴ Keyet mti in neñmak tususuñin
dolakñan mme neñ inmak tususu kegogak dolakñan
mti mamambanup. Âpme wain tep betnañ ñen pema-
nen daen tususupiñ belak igak tungupman anزام tati
penañan igak ñep ku maelikzin. Egañ tep penañmak
daen tusum tatingut penañan maelikzin. Âpme in
kegogak neñmak tususupiñ mambep beme in pe-
nañin dolakñan zigaset elikbe?

⁵ Wain tepmañ bee neñ mme sinañ betnañ e in
keyepmti am ñen neñmak tususunit kwep tabe beme
am kemagen penañan omba elikmâbe. In neñ nemti
ilinak etañ anزام tati kwileki ñen pembenaj ku aik-
bep. ⁶ An ñen neñmak tususuñan tapme keyet pe-
nañan ku sokbein beme neñ tususunit ke elengem
pewe. Âpme wain betnañ elengem time towemti añ-
gasimti memuñ bem weme timti tewen time moti
manzin ek sepem kegogak msawep. ⁷ In neñmak
tususuñin kwep tapme zetn gawepumti mambep be-
me in kwileki ñeniyet nâmti dundum nawep beme neñ
keyet penañan msokbewap. ⁸ In ammagen mulup
mme am nâmkijpepemak sambe sokbemâbep beme
set keyeset am ekñenañ in nâgât nemunnambanne
penañ mamti mulup mamip e indikmâtâti Kawawañ-
gat kwizet buñamañ omba penañ mwabep. ⁹ Âpme in

neñmak tususunjin matazin keyepmti in am sambe gogot mamimindeip keyepmti neñ ingat gogot penañ mamimindeyap sepem kegogak Bien Kawawañañ neñ gogot penañ mamnain. ¹⁰ Æpme neñ Biengalen zet sambe bee gawepumti mamiap keyepmti Bienañ nâgât gogot penañ mamnain. In sepem kegogak nâlen zetn sambe gawepumti mambep beme neñ ingat gogot penañ mimindewap.

¹¹ Æpme neñ oloñen palen mamayap keyepmti in neñmak pepep bemamti kwitnañ kwitnañ zeya kapi kegogak mbep beme in neñ mamayapnok keñ oloñen palen mamambep. ¹² Neñ ingat zemâtâtât zet ñen kapigok diindoma nâit, neñ in gogot mamimindeyap sepem kegok in ilinak ñenañ ñengat gogot mti mamambep. ¹³ An ñenañ am notnaneyet mti mamañañ kileñ ketalasiwe beme an keyet nâma amgat gogot omba penañ mamimindein kegok nâmpewap. ¹⁴ In mulup zet diindoyap keyet katanj mâtî mme neñ indikma nâgât notnne penañ bewep. ¹⁵ Neñ ingat sisiliñ nembanne ewe ku zeyap neñ ingat notnne penañ zeyap. Sisiliñ an egañ amobotnañgalen keñanen zet zigok tazin ke ku manzeme nâinañgut Bienmagengatnañ zet sambe timti toban bee in sambe diindoma nâmâbien keyepmti neñ ingat nâma notnne penañ mambemâzin. ¹⁶ In neñ ku nabien; neñ in neñmak mamayet indati zemindema meti muluwin dolakñañ mme penañañ sambe sokbemti wemti kwesiñ tatalen keyet diindowan. Keyepmti in met mulup mima-mambe kwileki ñeniyet olati nâgât kwitnnanen Bien dundum same egañ indamukulem mimindewe. ¹⁷ Neñ zemâtâtât zet ñen pigok diindoma nâyo keyegak ewe zema nâit, in ilinak ñenañ ñeniyet gogot mti mamambep.

Zisas nembañane ekñen mulup mme sisipeñpeñ mimindewep

¹⁸ In mulup tapmim mepme am ekñañañ indik talati mtoidewep beme in nenn mamimname egip keyet otnâmbep. ¹⁹ In am ekñen kemak tusumti mambiek ze ekñañañ kasa kasa ñep ku mimindawiek. Neñ in am kapiyet tunjuwinangatnan indatimti set ñen zikat indama ilinañgalen set itnañañ ke bamkumpemti nâlen mama mimi mâtî mamip. Keyet mti indiktalati mtoidewep. ²⁰ In neñ zet ñen pigok diindowan e nâip, 'Sisiliñ nembayan amobotnañañ sebempemti mobotnañ ñep ku manak.' Keyepmti am ekñañañ neñ sisipeñpeñ mimnawien sepem kegogak in mimindawep. Ma am notnañañ nâlen zet gawepuwien sepem kegogak am notnañañ ingalen zelin ñep gawepuwep. ²¹ Am nâmkîñpepepiñ ekñen kapiyañ neñ Kawawañañ ikañ zem-neme toti mulup mamiap ke ekñañañ ku nâmâtâlîp. Keyepmti ekñañañ in neñmak tusumti mamaip keyepmti in omba penañ mtoidewep. ²² Neñ msalen kapi toti am ekñen ke zet zapatn kapi ku diindowan ze zet kapiyañ yomin sosok ku mkawañ bem indenak. Pi zemkawañ bewan keyepmti yomin sosok mamimkawañbein. Kwileki ñenañ yomin ke ñep ku aña-galañpepeyelen. ²³ An ñenañ neñ niktalati mammtot-

nein beme egañ Bien kegogak mammtopein. ²⁴ Neñ am tunjuwinan menok temañ temañ amnañ ku mimiyelele ke mamkolap ke ku mbak ze ekñañañ nâgât ñenzinziñ mti yom temañ ku aikbiek. Pi neñ yomin mimsokbema yomin ke ekmâtâtîngut ekñañañ naman nâgâek mtopenup zemti Bien kululuñen main ek eyo mammtopeip. ²⁵ Kegok mme golañ zenze an zet ñen kapigok zenzeñañ ke penañañ masokbein, 'Ekñañañ yompiñ belak tunjupman penañ ñenzinziñ msamti mammtopeip.'

(Sam 35:19; 69:4)

²⁶ Neñ mulupgat indamukulem mimiñin Emetak Tenj Bienmak mamain ke moti zempema toti egañ Bien Kawawañmak nigat yañañ weyañ zemkawañ bem indame nâmâtât ndewep. ²⁷ Æpme neñ in indatimti mulup yañbemti mkopma nikbien keyet zet zapatn am zemkawañ bemindame nâmâbep.

16 Mineti amnañ kwitnañ kwitnañ nukñañ ñen mimindame nâmkîñpepeen sukñañ bewepmagat zet eweñañak tipman baen pigok diindowan. ² Am ekñañañ in Zuda am ekñengalen sesewat mkaen mebegat zemkulumindemti pase zupman indewep ma kan ñen beme am ekñañañ nin Kawawañgalen mulup penañ tapminup zemtati mamti in indome gakiwep. ³ Ekñañañ Bienmak nigat yañañ ku weyañ manâmâtâlîp keyepmti sepem kegok mimindawep. ⁴ Neñ zet eweñañak kapi tadiindomkwapma nâip keyepmti manepeme kwitnañ kwitnañ keboñ sokbemindame ekti zewep. 'O, Amobotnañañ zet dindoye walak penañañ piki sokbemndain,' zewep. Zet kapi ilak kan teepmañ tipman baen mamkwabennen ke ku diindowan. Pilak Bienmagen mobogalen kann bududuk beme nâmti keyepm tadiindoyap.

Emetak Tenjgalen mulup kapigok mam

⁵ Pi neñ An zemneme toban ekmagen mobogalen kan bududuk penañ beme mosât tapmma inmagen ñenañ pigok ku nayañkwesin, 'Geñ pe deset mebanik?' ⁶ Neñ indemesât zet kapi zema keyepmti in belak kemberañ keñin bemisikme belak zelinpiñ talip. ⁷ Neñ zet penañ pigok zema nâit, neñ mobap ke ingat mti mobap. Æk neñ ku mobap beme mukulem mimiñin ke ñep ku todak keyepmti neñ moti ek zempema tobe. ⁸ Æpme egañ koti am msalen kapi yominañgat yañañ zikat indawe ma egañ mama mimi teñ ke yañañ zikat indawe ma yominañgat dopmañ zemindondo keyet yañañ zikat indawe. ⁹ Æpme ekñañañ yominañgat yañañ pigok ekbep ekñañañ neñ ku manâmkiñpempneip keyañ yomin bein. ¹⁰ Ekñañañ mimiyañgunjunañgat nâme ñep mambein. Kulekiyet neñ Biengalen melap yañgut in ewe neñ ñep ku nikbep. ¹¹ Ekñañañ Kawawañgalen yominañgat dopmañ zemindondo keyet yañañ ku nâip. Kwilekiyet msalengalen damuñ Sadañ ek eweñañ zemkuye.

¹² Zet keboñ keboñ ke diindondoyelen sambe penañ timtalap yañgut alak kapigogak sambe diindoma zigok ambepeleseip. ¹³ Emetak Tenjañ tobe kan keyet egañ Kawawañ an zet penañgat ñotekñañ keyet yañañ

zemâtâtindamti mama mimi dolakñaṅ keyelen set zikat indame nâmâtâbep. Egaṅ kwitnaṅ kwitnaṅ ikñaṅ-gat keṅanegak etaṅ ku zewe. Nen zemâtâtsama nâmti kwitnaṅ kwitnaṅ bam sokbemâbe keyet zapatnaṅ diindowe. ¹⁴ Zet ke nâgât keṅñaṅgatnaṅ timti zemkawaṅ beme nâgât kwizet buṅammnaṅ msalen palakñaṅ penañ bemi mekobe. ¹⁵ Bienmagen kwitnaṅ kwitnaṅ tazin keyet toṅañ neṅ keyepmti neṅ zet pigok eweṅan diindoya, Emetak Teṅañ nâlen keṅnanengatnaṅ zet timti in diindowe.

Zisasiyaṅ met maneti naman gilik zemti ndatisât kobe

¹⁶ Neṅ kan isikñaṅ bugan tazin kapi delaṅ zeme mepma in neṅ natimati ilinak mame neṅ met belaknik bugan mamti naman gilik zemkopma nikbep."

¹⁷ Kegok zeme nin nnaṅ sek putuṅ pituṅ mti zewenn, "An kapi zet kapi pe yaṅañ zigogat nâmti pigok pi zein? 'Kan isikñaṅ bugan tazin ke delaṅ zeme mepma natimabep yaṅ met belaknik maneti naman ewe gilik zemti inmagen kopma nikbep.' Naman zet ṅen pigok zep, 'Neṅ Bienmagen mobap?'" ¹⁸ Kegok zemti ewe sakwalamti zewenn, "An kapi, 'Pe kan isikñaṅ bugan tazin,' tazein kapi kwilekiyet nâmti tazeinaṅ? Ke nin yaṅañ ku nâmâtâtnup!"

¹⁹ Zem mbenañ yek beme Zisas yaṅkwesisaṅgât tapmann Zisasiyaṅ ndik mâtâti zeye, "'Neṅ kan isikñaṅ bugan tazin ke beme mepma natimabep. Ya naman met kan isikñaṅ bugan tati naman gilik zem kopma nikbep,' zeya keyet in zenâmti nayaṅkwesisaṅ tapmip?"

²⁰ Neṅ zet penañ pigok zema nâit, neṅ nome gakima in nâgât si kemberṅ temaṅ tapmme am nâmk-iṅpepeṅiṅ eṅñaṅ keṅ oloṅen temaṅ penañ mbep. In kemberṅ palen ke manepeme neṅ bam gilik zemti indatisât kopma nikti oloṅen temaṅ mbep.

²¹ Imbi eṅñaṅ nempa sokbesâpme sek sindem om-ba penañ timti keṅin sindem mambein. Yaṅ bam nempa sokbeme nempaṅ ke ekti sindem titiṅañ ke nâme betetnaṅ beme keṅ oloṅen temaṅ mamip.

²² Âpme in sepem kegogak kan isikñaṅ bugan kapi in si kemberṅ mti mambep. Manepeme neṅ mamaen gilik zem wapma nikti naman keṅ oloṅen penañ mbep. Keṅ oloṅen keboṅ ke am ṅenaṅ ku menzembe.

²³ Neṅ Bienmagen mobap kan keyet in kwileki ṅeniyet yaṅañ penañ nâsâgât ṅen ku nayaṅkwesiwep. Neṅ penañ sukwep pigok zema nâit, in kwileki ṅeniyet olati Bien dundum same egaṅ nâgât pembedaṅñaṅ-gapmti kwilekiyet olati wekuwep ke indawe. ²⁴ Neṅ-mak tusumti mamkwabien kan keyet in kwileki ṅeniyet olati nâgât kwitnnaṅ Biengat ku yaṅkwesiwien. Yaṅ alak pi in nâgât kwitnnaṅ kwileki ṅengat olati Biengat yaṅkwesime egaṅ kwitnaṅ kwitnaṅ ṅep indame olalapiṅ timamti oloṅen palenak mambep.

Zisasiyaṅ Sadangalen winde sambe kume topmoge

²⁵ Neṅ zet sambe diindomkwaban ke belak bemzenze zet etaṅ diindomkwaban. Maneti bamgat neṅ bemzenze zet ṅen ewe ku diindowap neṅ Biengat yaṅañ

belak sosok zemkawaṅ bemi zemâtâtindama nâmâbep. ²⁶ Kan keyet in nâlen bemberañ keyepmti nâgât kwitnnaṅ Biengat gwaen dundum same neṅ ingat munduminan tati Biengat manzemtemanok ewe ku zewap. ²⁷ Neṅ Kawawaṅmagengatnaṅ kwatoban e in nâmk-iṅpemnemti nâgât gogot penañ mamimneip keyepmti Bienañ ingat sepem kegogak gogot penañ mamimindein. ²⁸ Neṅ Bien pemti msalen pien inmagen kwatoban yaṅ pi naman in indemti kululuṅen Bienmagen gilik zem mowebap."

²⁹ Kegok zeme nin nâmti pigok dunduwenn, "Geṅ alak pi bemzenze zet ṅen zenzepiṅ sosok belak zemâtâtndamane nâmâtâtnup. ³⁰ Keyepmti nin gâgât pigok nâmgenuṅ geṅ an ṅenaṅ gayaṅkwesisiṅ mme geṅ gitiyegak kwitnaṅ kwitnaṅ sambe beeyet yaṅañ manâmâtâpmane delaṅ zein. Keyepmti geṅ Kawawaṅmagengatnaṅ tobanan e nâmk-iṅpemgenup."

³¹ Zeme Zisasiyaṅ pigok dinndoye, "Kapi zema in alakṅatingut nâmk-iṅpemneip? ³² Kan belaknik penañ kapi in neṅ nemti kunzuṅti mkaṅinan me enzilim kot enzilim msâip. Ke nem mekopme neṅ nenak etaṅ ku tabap Bienañ namukulem mti neṅmak tabe. ³³ In neṅ-mak tusumti mamaip keyepmti in keṅ sewakñaṅ palen mamayet nâmti zet sambe bee diindomkwala. In msalen kasa kasa mimindame keyet keṅañ nâmisim mamaip. Âpme nenn msalengalen kwitnaṅ kwitnaṅ bekaṅañ sambe kapiyelen windenaṅ mtopemâban."

Zisasiyaṅ nempaṅane eṅngat nâmti dunduye

17 Zisasiyaṅ zet kegok zemdelaṅ zemti zikatnaṅ kululuṅen gwaen ekme mopme pigok dunduye, "Bien, gakiki kann ilak bududuk penañ bein. Kan keyet geṅ nâgât kwizet buṅamm mwapmane neṅ naman gâgât kwizet buṅamdi mwabap. ² Kawawaṅ, geṅ msalen am sambe bekapi ilindiṅ neṅ indadamuṅ mimiyet nâgât kandaṅnnaṅ yaloṅ indemti indadamuṅ mimiyet winde nawanan. Mti am geṅ gitaṅgat zapat penañ ombem indewanen eṅñen ke neṅ mama kanzizit indawap. ³ Amnaṅ mama kanzizit ke yaṅañ kapigoset mti matip: geṅ Kawawaṅ penañ mamaniṅ ma Zisas Kilais neṅ nemane toban am eṅñaṅ yaṅnit kegok penañ nâmâtâtndemtiṅgut mama kanzizit ṅep tiwep. ⁴ Geṅ mulup mimiyet zemnemane tobanañ mulup bepi mmetne metne pema msalen kwizet buṅamdaṅ palakñaṅ bemi tazin. ⁵ Bien, msat kululuṅ ewe ku sokbeme neṅ eweṅan geṅmak mamti kwizet buṅamm temaṅmak mamamteman. Sepem kegogak pi ewe gilik zemti geṅmagen kwapma kwizet buṅam ke ewe namane timti gâgât monzalamdanen mamambap.

⁶ Msalen am sambe penañ kapiyet keṅan am gitaṅgat zapat ombemindewanen eṅñen ke nâlen belen beindewanen eṅñenmagen kwizapadi ilak zemkawaṅ bemindama nâmti mkatikbemâpme delaṅ zeye. ⁷ Mti eṅñaṅ neṅ mulup kwitnaṅ kwitnaṅ sambe mamiyap eṅñen kapi winde geṅmagengatnaṅetaṅ matimiyap elak eṅñen sambeyaṅ eknâme delaṅ penañ zemâzin. ⁸ Zet sambe nawanan e diindoma delaṅ zeye. Eṅñaṅ

penañ nâmkijpeip neñ geñmagengatnan koban. Ma geñ nemane koban.

⁹ Keyepmti neñ geñ am gitanjat zapat ekñen ke nâgât belen bewanan ekñen keyet etañ nâmti pigok dundum gayap. ¹⁰ Am sambe geñ nâlen belen be-mane maindamuñ miap pi toñañ nilizuzut belup ya am ekñen kapiyañ nâgât kwizet buñamm ñep mwatnewep. ¹¹ Âpme neñ msalen pien kwesiñ penañ ku mambap ilak geñmagen kwakwagalen kan bududuk bein. Âpme amdine ekñen bekakan nâlen belen be-mane maindamuñ mkwalap pi ewe msalen kapi kwesiñ mamambep. Keyepmti Bien, An teñ mamanan, geñ kwileki ñenañ mto indeweyet indadamuñ dolakñañ mimindemane mambep. Âpme ekñenañ gâlen winde ke sosok ekmâtâti keñ kwep bemti kume kwaopme mambep. Nit keñ kwep bemti mamalup sepem kegogak ¹² neñ ekñenmak mamayap. Kan kapiyet neñ gâlen windeen zet zapadi dolakñañ kapi zemti mkatikñañ bemindewan keyepmti ekñen sambe penañ ku walebien. Kawawañgalen Zet Itnananen zet tazin ke katikñañ bembeyet an kwewetanañ set tetakñañ palakñañ beme mmetneti mme pilik zeme teziñ ñandañgat zapat beye. ¹³ Neñ ilak geñmagen kokogat kann bududuk beme keyepmti neñ ekñengat yayañ mimindemti dundum gayap. Geñ indamukulem mimindemane oloñen palen mambep nen mamayap sepem kegogak. ¹⁴ Âpme neñ zedi zemâtâtndama ekñenañ ke nâmti neñmak tusume mamanan keyepmti am ninmak tusumti ku mamaip ekñenañ nsakwep ñenzinziñ minndamti mamtot ndeip. ¹⁵ Wa neñ geñ msalen kapiyetnan indatimti mobogat nâmti ku dundum gayap. Mneti Sadarñgalen windeyañ mtoindewemagengapmti geñ indapmukulem mimindemane mamayet nâmti dundum gayap. ¹⁶ Neñ msat kapiyet zapat ku mamayap sepem kegogak ekñen kapiyañ msat kapiyet zapat ku mamaip. ¹⁷ Geñ gitanjat zedi penañ sukwep penañ keyañ keñin mmane kwetetepmañ penañ beme ekñenañ yomgalen mama mimi bekanañ ke bamkumpemti gâgât zapaletañ mamambep. ¹⁸ Geñ neñ msalen pien zedi penañ sukwep penañ ke zempalakñañ bembeyet zemnemane toti mamiyap kegogak ekñen bekakan kapi neñ zemindema msalen kapi ammagen zedi ke tim mebe. ¹⁹ Neñ ekñenañ gâlen zedi teñ penañ kapi nâmti gâgât kandañdan penañ kokogat nâmti indamukulem mimiyet keñ temañ penañ matazin.

²⁰ Ya wan neñ ekñengat etañ nâmti ku dundum gayap ekñenañ kapi mamti zedi timepme am notnañañ zelin nâmti nâgât nâmkijpemnemti mambep ekñengat eyo nâmti dundum gayap. ²¹ Bien, neñmak geñmak keñ kwep bemti gogot palen mamalup sepem kegogak ekñenañ nitmak tusumti ilinak keñ kwep bemti gogot palen mame am notnañ gâlen zet zapat dolakñañ bamkumpemti mamaip ekñenañ geñ giti neñ zemnemane toban ke penañ nâmkijpemnewep zemti dundum gayap. ²² Geñmak nit keñ kwep bemti mamalup sepem kegogak ekñenañ ilinak keñ kwep bemti mamambep. Geñ neñ nigomti kwizet buñamm

temañ nambanan sepem kegogak neñ ekñen kegogak indikgomti kwizet buñamin mamwalap. ²³ Geñmak nit keñ kwep bemti mamalup sepem kegogak neñ ekñenmak keñ kwep bemti mamanan. Kegogak ekñenañ ilinak keñ kwep penañ bemti mambep. Sepem kegok mti mame am gâlen zet bamkumpemti mamaip ekñenañ mama mimiñin dolakñañ ke ekti penañ geñ giti zemnemane toban ma geñ gogot mnemti ekñen eyo gogot mamimindanik e nâmâtâbep.

²⁴ Bien, geñ am indamakumti nâgât betnnan bewanan. Keyepmti ekñenañ neñ kwabap keyegak kwabep. Mti ekñenañ geñ msat kululuñ ewe sokbembepiñ tapme geñ nâgât gogot penañ mnemti kwizet buñamm temañ nawanan kwizet buñamm temañ ke ekmâtâbep. ²⁵ Bien, An teñ penañ mamanan, am sambe msalen pi wemelip ekñen bepiyañ gâgât yañdi eweñan ku nâmbien neñ kwep gâgât yañdi nâmgeyap. Keyepmti geñ am ekñen ke nânânin mkawañ bemanekñenañ neñ geñmagengatnan toban e nâmâtâtnewep. ²⁶ Neñ am ekñen kemagen zet zapadi zemâtâtindawan yañ pi ewe manzemâtâtindamelap. Keyet geñ nâgât gogot mamimnenik sepem kegogak ekñengat gogot mimindewanik."

Kasayañ Zisas met atawien

18 Zisasiyañ dundundu kegok dundumepme delañ zeme wati nin ndatime mka pem toti met Kidolon tu somti tu nembet daen olip mulup temañ matatanen ke mobenn. ² Mulup keyet keñan Zisasiyañ ninmak kan katañ ke meti maondaktemenn keyepmti Zudasियाñ mulup set ke nâme delañ zein. ³ Keyepmti ekñenañ ke mepme Zudasियाñ meti zeme sâpe sâpe bumbu an ñenañ ma Palisi ekñenañ an kasa kuku ma sesewat mkayelen an tipdakutum mee pi zemindeme Zudasियाñ ikrñañ nembrañañ wati mamtan egañ ikrñañ ñenañ bemti indatime ñelip sage timti tambuyet tañam koñti koñti piyañ Zisas wasâgât kopmâbien.

⁴ Âpme Zisasiyañ am kasayañ koti kwitnañ kwitnañ sambe mnamâseip e nâme delañ zeye keyepmti ekñenañ takopme kopme egañ keeselak ekñenmagen sokñañ meti pigok zeye," In an pe kwiyet tatimalip?"

⁵ Zeme ekñenañ zewien," Nin Zisas Nasalet mkaengatnañ ek tatimatnup."
Zeme Zisasiyañ pigok zeye, "Ne toka kapi talap."
⁶ Zeme ekñenañ wenin mepme tikande kande meti toindomâge. ⁷ Mme Zisasiyañ ewe indayañkwesiye, "In an pe kwiyet tatimalip?"

Indayañkwesime zewien, "Nin Zisas Nasalet mkaengatnañ egat tatimatnup."

⁸ Zeme Zisasiyañ pigok diindoye, "Neñ pi talap," tazeyap pe tatnâip ma yek? In neñ tatnatimalip beme nembanne indondopiñ; nen kwep natamti napmelit.

⁹ Sepem kegok sokbeme Zisasiyañ ekñengat dunduyeen keyet penañañ sokbem katik beye, "Nemba akum namane maindamuñ mkwalap ekñenmagengatnañ ñenañ ku walege."

¹⁰ Âpme Saimon Pitayañ Zisasiyepmti gembo pitakñanen yuñmamañge pi sakwep senkwati sâpe

sâpe bumbu an nênanj egalen sisiliñ nembra njen kwitnanj Malakas zeme ke ek waknanj penaset sâmpeme mege. ¹¹ Kegok mme Zisasiyanj Pita pigok dunduye, "Geñ gembondi sakwep mti mkanjan wepe. Bienanj nênj sindem temanj kapi titiyet zemnenge pi alak geñ naman bekek nesât tapmnik?"

Zisas wati Anas egalen mkaen mebien

¹² Zemti tapme am ek wati kosât mebien ekñenanj Zisas atamti betnanj teganj zampemti wati mebien. ¹³ Ekñenanj nênanj Kaipasiyet tatnanj Anas ekmagen wati mebien. Kaipas eganj nup kan keyet sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengat nênanjin temanj mamayet ombempeme mamtan. ¹⁴ Kaipas an keyanj Zuda am ekñengalen ondedagen tati zet kapigok zeye, "Zisasiyanj tapme nin nuknanj temanj aikbanupgat nin ek kwep kumann gakime dolaknanj mambanup."

Pitayanj Zisas zemkandat peye

¹⁵ Saimon Pitamak notnanj kwep njenmak Zisas zet muluwen wati mepme mâti eksât mebun. Nembra njen ke sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengalen nênanjin temanj keyanj egat nâmpemti keyepmti Zisas wati egalen mka keñan mopme mâti keyegak mowege. ¹⁶ Âpme Pitayanjgut igak paset zupman baen tati notnanj mebun ke sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengalen nênanjin temanj eganj nâmpemti keyepmti eganj nâmtalati met imbi sekekek damuj keyet zeme nâmti Pita set kwalet peme keñan kwapme imbi keyanj Pita sepemanj ekti yanjkwesiye, "Geñ kapi an kandayet nembrañ njen tagigap."

Yanjkwesime Pitayanj yanji zeye, "Geñ pe kwiyet tazenik ne pi ka yegat."

¹⁸ Kegok zempemti mulup an ma kasa kuku an ekñenanj tâgâyet mti tep bume zime bembuluñti kât tapmambienjen ke mot wanzanjum tati tep kât tapmanje.

Sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengalen nênanjin temanj Zisas yanjkwesiye sambe tayanjkwesimanje

¹⁹ Âpme sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengalen nênanjin temanj keyanj Zisasiyet nembrañane nin zigoset indatiye ma eganj zet zibonj zikat indammge pe zigok penanj manzein kebonj kebonj keyet yanjanj nâsâgât tayanjkwesimanje. ²⁰ Âpme Zisasiyanj pigok dunduye, "Nênj am sambe ekñengat tunjuwinan ma Zuda am nnanjgalen sesewat mka temanen ma am ondedaknjin tema temanen sosok belak zetn zemzikat mti mkawanj bemeban. ²¹ Âpme geñ nâgât pi eneyet tatnayanjkwesinik? Am sambe zet mandiindoma nâip ekñen ke indayanjkwesimane zet pe zigok mandiindoyap e ekñenanj zeme nâmbak."

²² Kegok zeme an tipdakutum damuj mti tapmambien ekñenmagatnanj nenanj bepalaksat nanjumanj somti zeye, "Geñ sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengalen nênanjin temanj kapi zet kebonj ke eneyet dundunik?"

²³ Zeme Zisasiyanj an ke ekti pigok zeye, "Nênj zet bekananj ma pembrañ zeya ze yanjanj weyanj zemanen nâmti tapmanjgut nowek. Geñ belak kilenj etanj eneyet nonik?"

²⁴ Zeme Anasiyanj sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengalen nênanjin mulupmanj temanj delanj zeme belak pemti mamtan keyepmti Zisas betnanj ewe zapen ke tapme zempeme sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengalen nênanjin alaknanj tatnanj Kaipas ekmagen wati mebegat zemindeye.

Pitayanj Zisasiyet sek njen ewe ku nâmpemti zeye

²⁵ Âpme Pitayanj ewe tep ke kâpmambe tapme am notnanjanj ekti yanjkwesiwen, "Geñ kapi pe an kandayet nembrañane ekñengat tunjuwinanjatnanj njen geñ kapi ma zem tatnânap?"

Âpme eganj zeye, "Nênj yek penanj."

²⁶ Zeme Pitayanj sâpe sâpe bumbu nênanjat mulup ananj njen waknanj sâmpemti keyet notnanjanj ekti zeye, "Geñ sanjenen ekmak ilinsakwep muluwen daen mamane gikman pi."

²⁷ Zeme Pitayanj yanji zeye, "Nênj penanj egat ku nânap." Zeme zeme keyegak pepup apmananj yanjbetmti kâkâkââk kuye.

Zisas wati naman amobotnanj Pailletmagen mebien

²⁸ Tambuyet pi Kaipasiyelen mkaen ke zet mulup mti tapmetnepeme msame watoti naman Loma amobotnanj Paillet Zelusalem mkaen matatan ekmagen wati meti ilin penanj amobotnanj Paillet egalen mkaen ku mobien. Ekñenanj puk nâmti mbien, "Nin Anjalalanj Kendoyen tu meu niniyelen kan soknanik bein kapi egalen mkaen mopmann nje ku besem." Kegok nâmti zupman baenak kot tabien. ²⁹ Ekñenanj wakoti belak tambanjgumen baen tapme indikti Pailletanj mka keñangatan totti pigok indayanjkwesiye, "In an ke pe yom zigok mme wati kotalip?"

³⁰ Indayanjkwesime ekñenanj zewien, "An kapi bekananj ku mnak ze nin wati geñmagen kapi ku kobenek."

³¹ Zeme amobotnanj Pailletanj pigok diindoye, "In ilinanjgalen zii zelin tazin keyet katanj nâmtati zetnanj zemdelanj zempeit."

Zeme Zuda am ekñenanj zewien, "Nin am njen zetnanj zemdelanj zemti kumann gakikiyet ku nâmnden-deñanj." ³² Zuda am ekñenanj kegok zemti Zisas Loma amobotnanjat betnan beme Zisasiyanj maneti bam tep palen nomti masasoknewep zeye zet ke penanj sokbeye.

³³ Âpme Pailletanj mkanjanj keñan motati Zisas zemandame mopme pigok yanjkwesiye, "Geñ penanj Zuda am ekñengalen Amobotnanj manze zemanen nâmbi?"

³⁴ Yanjkwesime Zisasiyanj zeye, "Zet ke am notnanjanj zeme nâmti zenik ma gitanjgat kenjanganjalak nâmti tazenik?"

³⁵ Zeme Pailletanj zeye, "Nênj Zuda an keyepmti nâgât tatnayanjkwesinik? Zet ke gitanjgat amdine ma sâpe

sâpe bumbu an njeñandine ekñenañ geñ zigok mmane gikti gati nâlen pi kolo?"

³⁶ Zeme Zisasiyañ zeye, "Wa neñ Amobotnañ msat kapiyetnañ yek. Neñ Amobotnañ kululuñen gwaengatnañ. Neñ msat kapiyelen Amobotnañ mambak ze neñ aminne zemindema ekñenañ nadamuñ katikñañ mtapme Zuda am ekñenañ ñep ku natamti kobiek."

³⁷ Zeme nâmti Paillelañ zeye, "Âpme geñ Amobotnañ temañ ñen geñ bekapi?"

Yañkwesime Zisasiyañ pigok zeye, "Giti zenik kemak! Neñ zet penañ ñotekñañ kapi zemkawañ bembeyet nâmti msalen kapi toti am mamaen sokbewan. Am zet penañ ñotekñañ kapiyet yañañ manâmâtâlíp ekñenañ nâlen zetrn manâip."

³⁸ Zeme Paillelañ nâmti pigok zeye, "Zet penañ ñotekñañ ke pe kwilekiyet nâmti tazenik?"

Kegok zemti ewe tambangumen toti Zuda am pigok diindoye, "Neñ ankañwayelen yomañ ñen ku aigap.

³⁹ Keyepmti neñ ilinañgalen set tazin keyet katarñ Añgalalañ Kendo katarñ am mka katikñañen tatatnañ an ñen ilin zeme nâmpema zupman makwawezin keyet katarñ zeme neñ Zuda ilinañgalen Amobotnañin kapi belak zempema totogalen nâip?"

⁴⁰ Âpme ekñenañ kwizet ñak ñak temañ mti zewien, "Wa ek yek. Balabasiñgut belak zempemane tolak!" Balabas egañ Loma gapman mtoideme keyepmti ekñenañ wati mka katikñañ mepewien.

Amobotnañ Paillelañ Zisas gakikiyet zemdelañ zemp-eye

19 Amgat zemiñgeyañ yek beme gilik zem mka keñañ wapmoti Zisas kume gakikiyet zetnañ zemdelañ zemti kasa kuku an zemindeme sindiwañ witikti ² sepmeñ muñgunñti ñokñañen peme topme kâlâp teepmañ ñamañ piyañ munduñpeme tapme ³ zimasetnañ met ondektati kwizet kaliañ temañ msamti mbien ke pep mtiyepm zewien, "Geñ Zuda am ekñengalen Amobotnañ kan teepmañ telepgat penañ mamambanik." Zemti bepalaksat neñguman taiwien.

⁴ Âpme Paillet egañ Zuda am ekñenmagen ewe toweti zeye, "Neñ an kañgwa yomañ penañ timapma bemeyepmti watotindesât totdiindoyap. Keyepmti in ilin nâmti talip keyet katarñ msaseip." ⁵ Zemti mot Zisas ek sepmeñ tekñañ ñokñañ kwasim pewien ma kâlâp ñamañ teepmañ munduñ pewien mee bee melesij watoti Paillelañ zikat indamti zeye, "In an bukapi ekti kemberñ bugan mip ma yek?"

⁶ Zeme sâpe sâpe bumbu an njeñañ ekñen ma amiñine sambe ekñenañ kwizet ñakñañ mti zewien, "Tewen kume gakik! Tewen kume gakik!"

Kume Paillelañ zet dopmañ pigok gilik zemti indaye, "Neñ yomañ ñen ku aiga keyet in ilin nâipnok wati met tewen kume gakik!"

⁷ Âpme Zuda am ekñenañ pigok zewien, "An keyañ ikñañgat, 'Neñ Kawawañgat Nemuñañ,' zemti mobotnañ mamm. Ma zii zetnnañ an mobotnañ keboñ ke indome gakikiyet zenzeñañ. Keyepmti an Kawawañgat zet mobotnañ mamin kapi kume gakisem."

⁸ Zeme Paillelañ zet mobotnañ mamm zewien ke nâmti kingage. ⁹ Mti Zisas ewe mka keñañ gilik zem wapmoti pigok yañkwesime, "Geñ pe mkandi ñotekñañ pe deset?" Yañkwesime Zisasiyañ zetnañ dopmañ gilik zemasapiñ; ¹⁰ belak etañ tapme Paillelañ pigok dunduye, "Geñ zetrn dopmañ ñen eneyet ku gilik zemti nanik? Neñmagen winde zemdelañ zema tewengon-goyelen ma belak zemgema mebegalen tatnain ke ku nâmnenik?"

¹¹ Zeme Zisasiyañ pigok dunduye, "Geñ nâgât zetrn zemdelañ zenze keyet winde Kawawañ kululuñen gwaen mamain egañ gaye keyepmti geñ nâgât zetrn zemdelañ zesâpmnik. Belak ze geñ nâgât zetrn ñep ku zemdelañ zewek. Mme am nati kot gâlen belen neyo ekñengalen yominañ gâlen sebempein."

¹² Paillelañ zet ke nâmti set ñen aikti Zisas belak zempeme kwaweweget zeme Zuda am ekñenañ kwizet kaliañ kumti zewien, "Geñ an ke belak zempemane mesem beme damuñdi temañ Sisa ekmak Loma mka ñotakñañ tazin ekmak tususundi ku tabe. An njeñañ amobotnañ nen kwep zemti amobotnañ Sisa mim-topewe beme Sisayañ ekmak kasa kasa mbe."

¹³ Paillelañ zet ke nâmti egañ Zisas wati zupman baen toti egañ zemdelañ zenze munduman mototage. Mundum ke nanzañañ weyañti kweteteppmañ mpepeñañ keyepmti Ibulu zeleset Gabata makumtemien. ¹⁴ Kan ke ilak Añgalalañ Kendo sañen ñokñañ tatagalen beye keyepmti zet mulup ke tap-mimetnepeme tinsutnañ penañ beme Paillelañ Zuda am pigok diindoye, "In Amobotnañin wa piyet egit!"

¹⁵ Zeme ekñenañ kwizet kaliañ temañ kumti zewien, "An ke kumeñ gakik, kumeñ gakik, tewen kumasasokpeit!"

Âpme Paillelañ zet dopmañ pigok diindoye, "Ilinañgalen Amobotnañin kapi neñ tewen kumasasokpepeyet nâmti tazeip?"

Zeme sâpe sâpe bumbu an njeñañ ekñenañ Pailletgat pigok zewien, "Wa nin amobotnañ zutmak yek. Nin amobotnañ Sisa kwewetañ."

¹⁶ Am sambeyañ zet sambe ke mme ekti Paillelañ nâme ñep kumbeme Zisas nâmisimti tewen kumasasokpepeyet zemdelañ zempewe.

Zisas tewen kumasasokpewien

¹⁷ Zemdelañ zempeme kasa kuku an ekñenañ Zisas tep palen bemkukuyelen tepmañ bee ikñañ mesame pumti Golgata kalañan mowebien. "Golgata" ke Ibulu ekñengalen zeleset makuip âpme ningalen zeleset ñokaset Kalañ kuwanek. ¹⁸ Ke wapmoti tewen kumasasok pewien. Zisas tungupman kumpemti an zut nembet nembet gakikiyet kogogak kumindewien.

¹⁹ Âpme Paillelañ zeme Zisas kuwien tep keyet dukñañen gwaen meluwañ kapigok kumpewien, "ZISAS NASALET MKAENGATNAN ZUDA AM EKÑENGALEN AMOBOTNAN."

²⁰ Zisas kumpewien msat keyet sokñañ bee Zelusalem mka ñande temañ ke matatan. Âpme Amobotnañ Paillelañ zeme meluwañ ke Ibulu ekñen-

galen zeleset ma Glik ma Latin zeleset kumpeme tage. Âpme amnan setemamen mekoti zet ke mainnâmbien. ²¹ Keyepmti sâpe sâpe bumbu an njanan ekjenan ekme nep ku beme Pailletgat pigok dunduwien, "Gej, 'Zuda am ekjengalen Amobotnan kegok eneyet kumpenak.' Yegat, asekti naman pigok kumpe, 'An kapiyan ikjanat pigok manzein, "Nej Zuda ekjengalen Amobotnan." "

²² Zeme Pailelan pigok zeye, "Nej zet ilak kumpeya ewe asekti naman sepem nen ewe ku kusap."

²³ Âpme an kasa kuku ekjenan Zisas tewen kumpeme tapme sekjanan kwitnan kwitnan gulum m timti manje zulak zulak beme tapme ikjanat ikjanat tonan tonan tiwien. Âpme kâlâpman kenjanatnan teepman kenjut ku selilinan keyepmti pigok zewien, "Pi mineti mendelepman kilen besemagengat kopme nin nanzan guluk gilik mti an kwiyan njanan kwasem beme egan kâlâp ke mti mesem zemti kegok mbien." Sepem kegok mme Kawawan galen Zet Itnanan meluwan pigok miminan tazin keyet katanak beye, "Ekjenan sekjanan kwitnan kwitnan gulum m timti tonan tonan tiwien. Âpme kâlâp teepman kenjanatnan ke nanzan guluk gilik mti an njanan kwage egan mge."

(Sam 22:18)

²⁵ Zisas tewen kumpeme tapme Zisas ikjanat manan ma mawenenan Malia Kolopasiyet imbinan ma Malia Makdala mkaengatnan imbi ekjen keyan Zisasiyet kember nâmti met tep mwatonzempewien kandan tati ekpeme mopme tapmambien. ²⁶ Tapmann Zisasiyan nâgât gogot penan mamtan kegogapm manan nit tapmalu ndikti mamangat zeye, "Manje, nemundi kemak mamambalup."

²⁷ Zemti nej nikti zeye, "Gej mamdi talup kapimak mamambanik." Âpme ke tatneti kwawesâti nej Zisasiyet manan wati mkannan meti ekdamun mpema mamamtan.

Zisas tewen anzamtapmetneti gakiye

²⁸ Zisasiyan tewen ke anzam tati gakikiyan kenan minzilim kopme nâmti pigok nânge. Mulup msalen mkoban ewan ilak alak delan zein. Zemti Kawawan galen Zet Itnanan zet nen kapigok tazin ke penan bembeyet zet pigok zeye, "Nej tuyet penan miyapgat tu nen omti name nimbi."

²⁹ Âpme ekjenan menzim nen wain tu akjan penan pi kasim pepejan ke ekti yembem notnan timti takaset duknan gwaen tegar neliwen zampemti peme menzim kenan ke towepme mkwati peme mane mane dembuseknan mot olanje ke ululuk ningge. ³⁰ Wain tu akjan penan ke nimti zeye, "Ilak msalen mulup mimin delan zein." Kegok zemti gakimti njokjanan gwak zemtoge.

³¹ Kan ke Angalalan Kendo tatagat kan sokjanik penan beye keyepmti Zuda am ekjenan Pailletgat pigok zewien, "Sarjenan tagonjo kanen am sekjan ekjenan tep duknanak ku tabep." Zeme Pailelan an kasa kuku ekjenan am ekjen ke met selin kasetnan kume etume

anzam tati gakime sekjin timti met indabembeyet nâmindeye. ³² Âpme kasa kuku an ekjenan meti an zet bekanan mimi Zisasmak idowien. Eget ke met nen setnan kasetnan kume etume met nen setnan kasetnan kume etume Zisasmagen koti ekbienalak ek ilak gakim wenjeyepmti setnan kasetnan ku kume etuye. ³⁴ Belak kasa kuku an njanan neliwan gatnaneset omti njelip senkwapme sipmak tumak luman tobun. ³⁵ Nej sokjan ke tati ekma kwitnan kwitnan ke nanangat zikatn palen sokbeme ekban keyepmti zet kapi kumti indayap. In zet kapi nâme penan sukwep penan bewe. ³⁶ Kwitnan kwitnan kapi Kawawan galen Zet Itnanan zet nen kapigok tazin ke penanmak bembeyet nâmti sokbemmâge,

"Ekjenan kanjanan nen ku kume etuwe."

(Sam 34:20)

³⁷ Naman zet itnanan keyegak zet nen pigok tazin, "Ekjenan neliwan omti serje amnan zikaln gwalalan ek ekbep."

(Zekaraia 12:10)

Zisas sekjan mâtâpmtoti met sumen bewien

³⁸ Âpme Zosep Alimatia mkaengatnan an ke Zisasiyelen manje yangut sosok sokbemti mama Zuda amobotnan ekjenan nikmâtâti mka katikjan met newepmagen zem meti buzak enzilim mamtan. An keyan Zisas sekjan mti met bembeyet Paillet yan kwesime nep bembeyet nâmpeme met Zisas sekjan mâtâtosât mege. ³⁹ Met mâtâtoti tobeme tapme Nikodimas an tambuyet buzak moti Zisasmak zet zenâmbun an keyan bam mâti mege. Egan mesâti wet am sekjin mme sesikjan dolakjan mapein ma keyan am sekjin mme sambumbupin kwesin matazin ke mti mege keyet nukjanan 50 kilo mee kegok. ⁴⁰ Meti Zosep mukulem mme egelan Zisas sekjan Zuda ilin am gakime sekjin miak indemti maindabemtemien keyet katan wet sesikjan dolakjan zulutpemi sâk satnanan weyan sumun pemalu tapme besât luanzamti mebun. ⁴¹ Zisas kuwien msat keyet nembet daeset tep belak mulup nen matatan ke nanzan temar nen ewenan am bembeyet nâmti kakalimpepejan ke am nen ku indabemberan belak etan matatan. ⁴² Âpme Zuda am ekjen ilak tagonjo kan tatagat kan bududuk penan beye keyepmti egelan Zisasiyet sekjan sakwep mâtâpmti sokjan ke met bempemti kobun.

Zisasiyan gakikiengatnan gilik zemti wage

²⁰ Sonda tambunan penan msat ewe sasat takume Malia Makdala mkaengatnan keyan Zisas sekjan eksâgât meti ekme an zulan nanzan temar nen wilili pemalu met enzun bekek tage e naman wililipeme kainan met tage. ² Kegok ekti egan wenan mepme windembem mane mane Saimon Pitamak nej Zisasiyan nâgât gogot mamtan ninmagen meti zeye, "An zet, Amobotnan sekjan piwan ewande nen mmelo mme nej sumen daen meti ekma yek bep!"

³ Kegok zeme Pitamak nejmak nâmti am sumen daen eksât mebelin. ⁴ Windembem mane mane Pita ewe sewak sewak tapmepme nejm sakwep windembem met sumen patanj zewan. ⁵ Meti kejan baen ku toweban. Belak zupman baen tati bim kekesimti sanjum satnanj etanj baen tapme ekban. ⁶ Âpme Pitayanj bam met patanj zemti kejan keim toweti sanjum satnanj kwasimpewien kwep weme ege. ⁷ Ma njoknanen sâk kwasim pepejanj e kegogak weyanj mutumti igak bempupejanj tapme ege. ⁸ Âpme nejm kegogak kejan toweti nilisakwep kwitnanj kwitnanj sambe ke ekmâti pigok nâmkijpewan. Zisasiyanj iknanj wasât zeme nâmban walek penanj kapi wati melep. ⁹ Mme nempa notnanj eknanj Kawawanjgalen Zet Itnanjanen Zisasiyanj gakikiengatnan wawagat zetnanj meluwanj miminjanj ke eknanj ku nâmbien. ¹⁰ Ke ekti egelanj belak wenjit mepme am zaimengatnan kwakwadak mkaen mebun.

Zisasiyanj Malia Makdala mkaengatnanj sokbemsaye

¹¹ Âpme Malia Makdala mkaengatnanj keyanj naman met sum ganzenan ganzenan ke tokwat sumti mgeyanj yek beme met bimkekesimti zikatnanj sum kejan baen ekpeme mepme Kawawanjgalen ensel zut kâlâwit satnanj satnanj miakpewun piyanj Zisas peme wengeen ke njenanj setnanj wenggeeset njenanj njoknanj wenggeeset totapmambun. ¹³ Egelanj imbi ke ekti zewun, "Imbi, gejm pe kwilekiyet nâmti tasunik?" Âpme eganj zeye, "Amobotnanj nngalengaleng seknanj pi ewande njen mepme munduman timapma beme tasuyap."

¹⁴ Kegok zemti gilik zemti wa belaknanj zem Zisas iknanj ege yanjut kapi Zisas ke ku ekmâtâge. ¹⁵ Âpme Zisasiyanj pigok yanjkwesiyen, "Imbi, gejm pe kwilekiyet tasunik?"

Zeme imbi keyanj wa mulup kapiyet damujanj njenanj mene tazin zemti pigok dunduye, "An sum damuj, gejm mene an seknanj kapi mti ewande njen met benak beme zemanen nâmti met mkobi."

¹⁶ Zeme Zisasiyanj Malia pigok dunduye, "Malia!"

Zeme nâmti Malianj elenj zem kwat Zisas ekti Zuda zeleset pigok zeye, "Laboni!" (Zet keyet yanjanj An Zikat Indanda.)

¹⁷ Zemti endilipemti atasât mme Zisasiyanj pigok dunduye, "Gejm kot sekj timakmakpij! Nejm Bienmagen ewe mobopijs talapgat! Gejm notnne eknanjagen meti pigok diindo, 'Nejm nin sambeyet Bipmmagen ma nin sambeyet Kawawanjagen mowebap.'"

¹⁸ Zeme nâmti Malia Makdala mkaengatnanj keyanj sakwep windembemti Zisas iknanjngat nempaenjen ninmagen meti pigok dinndoye, "Nejm Amobotnanj ekti kolap!" Zemti zet dunduye ke dinndomâge.

Nempa eknanj mka kejan ondek tatnepeme Amobotnanj sokbemindaye

¹⁹ Âpme Sonda tambuyet nin mka kwep njeniyet mot ondek tati Zuda amobotnanj ekngat kingati setn kili

kili penanj kekti tapmann Zisasiyanj belak tungupmnan ke petak zem kwatati pigok dinndoye, "Inmagen kejm sewaknanj wembe." Kegok zemti betnanj zembernanj nembet nembet ma gatnanen zembernanj ke zikat ndaye. Âpme nin Zisas ekti kejm dolaknanj penanj beme tabenn. ²¹ Âpme ewe pigok dinndoye, "Inmagen kejm sewaknanj wembe. Bienanj nejm zemneme toti inmagen mulup mban kegogak nejm in muluwen mebegat zemindoye." ²² Kegok zemti indakumbumti zeye, "In Emetak Tenj tit. ²³ In am yomin zemzulutindewep beme yomin penanj yek bewe. Âk am notnanjngat yomanj tatagat nâmpewep beme yomanj ke kalinjanj tabe."

Tomasiyanj Zisas ege

²⁴ Âpme Zisas nempaenjen 12 ninmagengatnanj nempa njen kwitnanj Tomas ek keyet kwitnanj njen Didi-mas manzemtemenn, ningalengaleng zeleset, nempa pepet kegok zewanek. Eganj ewande njen mame Zisasiyanj nempa notnanj etanj sokbemindaye. ²⁵ Keyepemti nempa notnanj nin Zisas sokbemndame ekbenn nin zewenn, "Nin Amobotnanj sokbemndame ekj."

Zemann Tomasiyanj pigok dinndoye, "Nejm nen penanj betnanj palaknanj gwilim zembernanj ke ma gatnanen njelij zembernanj ke betnanj atam ektingut zelin kapi nâma penanj bewe."

²⁶ Zemti mamotnepeme Sonda njen beme naman Tomasmak nsakwep mka kejanj njengat ondek mka wanok setnanj kejaset kili kili kekpemti tapmambenn. Tatnepemann Zisasiyanj ewe tungupmnan patanj zem kwatati pigok zeye, "Kejm sewaknanj inmagen wembe." ²⁷ Zemti Tomas pigok dunduye, "Gejm zewanngat betn zembernanj pi timak ekbak ma betdanj daen peme mepme njelij zembernanj timak nâmbak. Mti kejm zut ewe mimipijs; penanj nâmkijpemne."

²⁸ Zeme Tomasiyanj atam ekti zeye, "Gejm penanj Amobotnanj ma Kawawanj!"

²⁹ Zeme Zisasiyanj pigok dunduye, "Gejm natimak ekti keyepemti nâmkijpemnenigat. Âpme am nejm sepem eekpijs belak manâmkijpemneip am eknen ke Kawawanj indamukulem mimindeme olojen palen penanj mamambep!"

³⁰ Zisasiyanj ewe msalen pien mamti menok sepe-manj igak igak sambe penanj nempaenjen ningat zikatnanj mamimkwapme ektemenn. Sambe bee papiaen pi ku kuma delanj zemâge. ³¹ Bujan pi kumpepejanj pi ilak kapigogapemti kukuwanj. In sambeyanj maijnâmti Zisas ek Kilais ek Kawawanjngat Nempunanj penanj ke nâmkijpepeyet bujan kapi kumpewan. Keyepemti an njenanj zet kapi maijnâmti egat nâmkijpewe beme eganj mama kanzizit aikbe.

Zisasiyanj nempaenjen 7 sokbemindaye

21 Mamoti Zisas nempaenjen 7 ke nin kapigok: Saimon Pita, Tomas kwitnanj njen Nempa pepet, Natanael Galili mkaengatnanj ma Zebediyet nemulatnenet ma nempaenjen zut nit ewe Taibilias tundua

ganzenan met ondek tapmann Saimon Pitayan nin pigok dinndoye, "Nej angalayet timasât tapmiap." Zeme nin nsakwep meti wanğaen moti meti tambu tetak pi mulup temañ mti anğala ñen ku atawenn.

⁴ Ke tapmimetnepemann ilak msaye. Âpme Zisasiyan gambibik palen daen tapmame ekbenn. Yanğut nin an ke Zisas ke ku nâmâtâpewenn. ⁵ Mme Zisasiyan ndikti kwizet pigok kuye, "An ekñen da, in anğala ñen mandayo ma yek?"

Ndayanğwesime nin zewenn, "Yek, ñen ku mandann."

⁶ Zeme pigok dinndoye, "In elenğolamin mti naman wanğa ganzenan bet penaset peme topme anğala om-ba mandait." Zeme nin elenğolam mti wanğa nembeleset pemann towepme anğalayan totne totne elenğolam bepi gak zem tapme elenğolam mandamann kwasâgât tenñen penañ siwenn.

⁷ Âpme nej Zisasiyan nâmneme dolakñan mambe-mtan keyañ Pitayet pigok zewan, "Pita, an kanda ilak Amobotnañan ikñan tazin nânik." Zeme Saimon Pitayan nânâñak kâlâpmanñ mti biman kaikti tuyen palam toti tukutumtu tu paleset zelean mege. ⁸ Âpme wanğa buğan nembu sutnanik daen 100 mita mee kegok tage keyepmti namba notnañ nin wanğa mme kaiñan mopmann elenğolam anğala melesin mandapemann kaiñanik motapme gambibik palen gwaen moti ekmann tep kwetnanen anğala ma meu mee piyan tazimanğe.

¹⁰ Âpme Zisasiyan dinndoye, "In anğala tiyo e notnañ pienen mti kolit."

¹¹ Zeme Saimon Pitayan wanğaen moti elenğolam tekñan pi kwaleti elenğolam anğala melesin mandamti katikñan mot peme weñge. Keñanen bee anğala temañ temañ penañ 153 bekapiyan tabien yanğut elenğolam tekñan ku etiy. ¹² Mme Zisasiyan pigok dinndoye, "In anğala ke tapme pien kot meu timti nit."

Zeme nin ilak Amobotnañ elak nâmpewenn keyepmti nin, "Geñ pe an kwi?" kegok ke ku yanğwesiwenn. ¹³ Âpme Zisasiyan kot totati anğalamak meu tewen tapmanğe ke timti kalañ ndame nimbenn.

¹⁴ Zisasiyan gakikiengatnan wati nin sek zut ilak sokbemndaye yalak kan piyet sokbemndame sek tuk bein.

Zisasiyan Saimon Pita sek tuk kapi yanğwesiy

¹⁵ Nin meu ke ndame nimann delañ zeme Zisasiyan Saimon Pita pigok yanğwesiy, "Saimon, Zângat nemuñan, nodine ekñenañ nâgât keñin temañ penañ be-mti gogot mamimneip. Âpme geñ nâgât zigok penañ manâmnennik?"

Zeme Pitayan zeye, "Amobotnañ, nej gâgât gogot omba penañ mamiyap elak ñep nâmnennik."

Zeme Zisasiyan zeye, "Geñ nâlen sipsip manğe maindadamuñ mmambanik." ¹⁶ Kegok zemti ewe keyegak sakwalamti zeye, "Saimon, Zângat nemuñan, geñ penañ nâgât gogot penañ maminik?"

Zeme Pitayan zeye, "Amobotnañ, nej gâgât gogot penañ mamimgeyap e nâmnennik."

Zeme Zisasiyan zeye, "Geñ sipsip manğanne maindikdamuñ mmambanik."

¹⁷ Zeme Zisasiyan ewe sakwalamti pigok yanğwesiy, "Saimon, Zângat nemuñan, geñ penañ nâgât gogot mamimnennik?"

Egañ zet sepemañ kwep ke yanğwesime sek tuk be-m Pitayan nâmti keñan bekanan penañ beme zeye, "Amobotnañ, geñ kwitnañ kwitnañ sambeyet yanğ nâmane delañ manzein. Nej gâgât gogot mamimgeyap e kegogak nâmnennik."

Zeme Zisasiyan zeye, "Geñ sipsip manğanne kapi maindikdamuñ mmambanik. ¹⁸ Nej penañ sukwep penañ pigok diñgoma nâmbak, geñ nambaengatnan mamkwabanan yanğ ewe mamobanik pi bitimdi giti zamti zet deset ma deset mesâti giti nâmtati mamep-mambanik. Yanğ maneti an penañ bewanik kan keyet geñ bedi etañ mwapmane am notnañ ekñenañ bitimdi zamgemti geñ mesât ku nâmbanigen ke gaik mebe." ¹⁹ Zisasiyan kegok zemti Pitayan zigok gakiwe keyet zet bimbim zet zeye gakikiñan sepemañ igak keyañ Kawawangat kwizet buñamañ mim wawagat zeye. Zet kegok dundumâti pigok dunduye, "Geñ nâlen namba penañ kwati mamambanik."

²⁰ Âpme Pitayan gilik zemti ekme Zisasiyan nej namba ektikñan mampemtan keyañ egegat bamidan penañ mepma nikbun. Nej Anğalalañ Kendoen meu tatnimambenn kan keyet nej Zisasiyet wakñan bemti pigok yanğwesiwann, "Amobotnañ, pe kwiyan geñ zem-gowe?"

²¹ Nej bamidan taidamâtmepma Pitayan nikti Zisas pigok yanğwesiy, "Amobotnañ, namba kapi bam am-nañ zigok msame gakiwe?"

²² Yanğwesime Zisasiyan pigok dunduye, "Egañ ewe alik mame nej gilik zemti kobap ma gakime kobap e nen nâyap. Âpme geñ zet keyet eneyet tatnayanğ-wesinik? Geñ nâlen namba penañ kwati mamambanik."

²³ Âpme am Zisas nâmkini pemti mamtemien notnañ ekñenañ zet ke nâmti Zângat pigok zemyunğuwien, "Namba kapi ku gakiwe." Wa Zisasiyan ek gakikipin telepgat mamambe keyet nâmti ku zeye.

Pitayan yanğwesime keyepmti Zisasiyan pigok zeye, "Egañ ewe alik mame nej gilik zemti kobap ma gakime kobap e nen nâyap. Âpme geñ zet keyet eneyet tatnayanğwesinik?"

²⁴ Nej kwitnañ kwitnañ sambe ke eknâm mima delañ zemâge keyepmti zet sambe beke papiaen kapi weyañ zemâtâti kumâti peyap. Keyepmti nin zet meluwanğ kumpeye kapiyet nâmann penañ penañak bein.

Zânañ zet kapigok zemdelañ zeye

²⁵ Âpme Zisasiyan kwitnañ kwitnañ mkwage sambe bee ilindiñ papiaen kuma topmâdak ze papia notekñanğ sambe penañ sokbemâdak.

Nembayelen Muluwin

Kawawaŋgalen Zet Zapat kapi kwitnaŋ Nembayelen Muluwin. Zet zapat kapi Lugaŋegak kuye. An sepem kwep bunjam zapat ŋeŋaŋ kumsaye keyegak zet zapat ŋen kapi kogogak kumsain. An keyet kwitnaŋ Tiopelas. An keyet yaŋaŋ ku nânup yaŋgut Lugaŋ zet zapat kapi kogogak kume an kwep keyelenegak mezin. Zet notnaŋ zet zapat kapiyet keŋaŋ tazinen an zet zapat kukuŋaŋ kapiyaŋ ilinsakwep mamti mulup mimiŋaŋgapmti zet zapat esemtaŋ penaŋ kumâge. Zet ŋen zeyeen kapigok, “Nsakwep msat ke pemti met ke kwabenn.” Ek ikŋaŋ ilin sekwegak mamtemien (Nembayelen Muluwin 16:10-17; 20:5; 21:18; 27:1-28:16). Zet kapiyet keŋaŋ maku-nikgen zet zeya ke ilak eknik.

An ekŋen kapiyaŋ Zisasiamak mambien keyepmti kwilin Zisasiyelen nembraŋe kogok zenzeŋaŋ. Âpme zet zapat kapiyet keŋan makusâpmnigen an ekŋen keyaŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ zempalakŋaŋ bewien keyet zetnaŋ omba penaŋ tazin. Zet Nembayelen Muluwin 1:8 keyet penaŋ zet zapat kapiyet omba penaŋ makumnânik. Tuŋgupmaŋ kwegatnaŋ 28 delaŋ zeinen zet kapigok ŋep maiŋnâsenik: Emetak Teŋgalen winde ma mulupmaŋgalen yaŋaŋ ma Emetak Teŋaŋ an Kawawaŋgalen zet timamti zempalakŋaŋ bembeyet indakumtetitiŋaŋ indamukulem mimindeme Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ timmet zempalakŋaŋ bemâbien ma ekŋenaŋ Zelusalem mka temanengatnaŋ timmet timkot mme msat katar palakŋaŋ bemâge.

Zet ŋotekŋaŋ temaŋ kapigogaŋ Nembayelen Muluwin zenup kapiyet keŋan talip:

1:1-5:42 Dapmelaŋge kukŋaŋgat yaŋbemberaŋgalen zezapatnaŋ

6:1-9:31 Dapmelaŋge ekŋenmagen sisipeŋpeŋ sokbemberaŋgalen zet zapatnaŋ

9:32-12:35 Pitayaŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋaŋ zemkawaŋ bemti naman Zuda am mama kemak bukŋen zemyuŋguŋguŋaŋ

13:1-14:24 Pâlaŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋaŋ timti set ŋeŋaŋ yaŋbem megeyelen zet zapat

15:1-41 Dapmelaŋge ŋeŋaŋ ekŋengalen an damuŋ ekŋenaŋ ondekek ŋeŋaŋ Zelusalem mka temaŋ ondek-bien

16:1-18:23 Pâlaŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ timti set mepme sek zut beye

18:24-21:14 Pâlaŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋaŋ timti set mepme sek tuk beye

21:15-28:31 Pâl atamti peme Loma mkaen zelen tasâtmege

Zisasiyaŋ moti Emetak Teŋ zempeme totogat zetik mge

¹ Tiopilas an notn, neŋ eweŋan tipman baen papi kum gawan ke Emetak Teŋaŋ Zisas winde same egaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ mti ombeminden-deraŋŋane nânâ zikat indamkwage keyet Zapatnaŋ ma mulupgat yaŋaŋ zikat indamti msat katar mekoti mulupmaŋ mimiyet mulup belinan bemindemti kululuŋen mowege keyet zapatnaŋ kum gama ekbanan. ³ Âpme Zisas amnaŋ sindem sameti kume gakime bewienaŋ bamgat gilik zem wati kasup 40 kekok ewe msalen kapiyegak mamti Ombemindenderaŋŋane kan sambe sokbemenzilimindamti maŋge. Mneti ekŋenaŋ pe penaŋ wageyaŋ main ma yek kekok zemti keŋ zut mbiekgapmti egaŋ yaŋaŋaŋ zemkawaŋ bem indamti Kawawaŋgalen zemâtâtât katnanen mama keyet zapatnaŋ kekokak diindoye. ⁴ Âpme kan ŋengat ondek tati Zisasiyaŋ Ombemindenderaŋŋaneyet zeye, “In Zelusalem mka temaŋ kapi ku peme tapme mebep. In kapiyak tatnepeme neŋ eweŋan kwileki ŋen Bienaŋ indandayet zetik mge keyet zapatnaŋ zema nâmbien ke sokbemindawe. ⁵ Nâip, Zânaŋ am tu etaŋaŋ

manzulutindemtan yaŋ kan belaknik kapi mamopme Kawawaŋaŋ Emetak Teŋ ingat keŋinan bemindewe.”

Zisasiyaŋ kululuŋen mowege

⁶ Zisasiyaŋ Ombemindenderaŋŋanemak Olip kalaŋan mot ondek tati Ombemindenderaŋŋaneyan Zisasiyet yaŋkwesiwien, “Amobotnaŋ, geŋ alak Isael am maŋge ndaondak ndemti ningalen Amobotnaŋ temaŋ bemane nin Itali msalen amobotnaŋ Loma mka teman tazin egat kandaŋan ewe ku tabanup?”

⁷ Kegok yaŋkwesime Zisasiyaŋ zeye, “Bienaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ ke mme sokbembeyelen winderŋaŋ tasainaŋ kanaŋ beye ke ewe tazingat in eneyet keyet tatnayaŋk-wesip yaŋgut ke ingalen kwitnaŋ kwitnaŋ yek. ⁸ In belak kapi tatnepeme Emetak Teŋaŋ kopme in ke time winde indame nâgât zet zapat zenze an bemti Zelusalem mkaen ma Zudia msalen mka sambe tapmezinen ma Samalia msalen mka sambe tapmezinen ma msat sambe zet zapatn zempalakŋaŋ beme pe-laŋ bem mekobe.”

⁹ Zisasiyaŋ zapat kekok diindomti tapme Kawawaŋaŋ mme Zisasiyaŋ eleŋ beleŋ bemti kululuŋen mopme Ombemindenderaŋŋane ekŋenaŋ ekti-

tipeŋ tatnepeme zanza ŋenanŋ koti utuk kekme eekpiŋ mbien.

¹⁰ Mopme ekŋenanŋ kululuŋen gwaenegak ektitipeŋ tatnepeme keyegak an zut melakandunŋit satnaŋanŋ ekŋenmagen sokbem tati zewun, "Galili mkaengatnaŋ an, in kwilekiyet zikalin kululuŋen gwaenen negak ekpeme mowepme talip? Zisas in taekme indemti kululuŋen mowelep ek maneti sepemaŋ keboŋak ewe gilik zemkopme ekbep."

Zudayet munduman Matiasiyaŋ tatagat ombempewien

¹² Kegok zeme nâmti ekŋenanŋ Olip Kalaŋ ke katipemti Zelusalem mkaen gilik zemti mebien. Olip Kalaŋangatan Zelusalem mkaen mametemien set tunggupaŋ ke maeliŋanŋ butnaŋ etaŋ mametemien.

¹³ Meti Zelusalem mka temanen patarŋ zemti mot mundumin matatemien keyegak an kwilin kapigogaŋ motabien:

Pita,
Zân,
Zems,
Endulu,
Pilip,
Tomas,
Batolomiyu,
Matiyu,

Zems, Alipiasiyet nemuŋanŋ,
ma Saimon, itnaŋanŋ an maŋge Zilot ekŋenmak maŋge ekmak

Zuda, Zemsiyet nemuŋanŋ an kegogaŋ tapmambien.

¹⁴ An ekŋen ke ma Malia Zisasiyet mamaŋ ma imbi notnaŋ ma Zisasiyet meniŋane ekŋenanŋ keŋ kwep bemti dundundu mulup kan kataŋ omteŋ mamkwatemien.

¹⁵ Kan kataŋ kegok maondak metne peme bamgat ondedak ŋengat am nâmkijpeperjinmak 120 kegogaŋ tapme Pitayaŋ ondedagen ke watati zeye, "Dapmeniŋŋne, eweŋan tipman baenen Kawawaŋgalen Emetak Teŋaŋ Zudasiyaŋ Zisas kasa ekŋen zemsokbemandame atawep keyet zet zapaŋanŋ Dewit zemsokbemsame zemkawaŋ beye keyet penaŋanŋ ilak sokbeme ekbenn ke. ¹⁷ Zudas ek ningalen maŋgaengatnaŋ Zisasiyaŋ ikŋaŋ mulup ninmak mimiyelen nâmti ombepesyangut egaŋ kilenŋ beye."

¹⁸ (Keyepmti egaŋ myuŋgunguŋaŋgalen tosaŋanŋ ke timti msat kwitiye. Msat ke kwitimti msatnanen ke met anzamti diliŋ zem tokumti kambakŋanŋ epeeme tipmaŋ wiselepmaŋ âlâk zemti zupman kwawege. ¹⁹ Kogok mme Zelusalem mka temanen am sambe tabien ekŋenanŋ Zudasiyet zapaŋanŋ ke nâmti msat keyet kwitnaŋ ilinaŋgat zelinaset Akeldama zewien, zet ke ningalen zeleset gilik zewanegen, Sip Sombem kegok benak).

²⁰ Âpme Pitayaŋ Kawawaŋgalen zet zapat itnaŋanŋ Sam papiaen zet tazin ke mti pigok zeye,

"Mkaŋanŋ ŋepgat belak tabe an ŋenanŋ ke ku tabe."

(Sam 69:25)

Âpme Sam ikŋaŋ keyegak zet ŋen pigok tazin, 'Mulupmaŋgut an ŋenanŋ toŋaŋ bemti mbe.'

(Sam 109:8)

²¹ Keyepmti nin Zuda egat munduman an ŋen Zân tu zululut anaŋ mulup mge keyetnaŋ yaŋbemti kwat Zisas Kawawaŋanŋ kululuŋen wati moge. Kan tunggupaŋ ke ninmak mamkwati kwitnaŋ kwitnaŋ sambe bee ekmâtâpme delaŋ zemâge. An keboŋ aikmann ninmak mamti Zisas wawatnaŋgalen zet zapat kapi zemkawaŋ beye."

²³ Pitayaŋ kegok zeme an zut idaikbien. An ŋen kwitnaŋ Zosep Balsabas manzemtemien ma ikŋaŋ keyak kwitnaŋ ŋen Zastas ma an ŋengat kwitnaŋ Matias.

²⁴ Idaikidemti dundundu mulup mti zewien, "Amobotnaŋ, geŋ am ningat keŋŋanŋgat yaŋanŋ nâmtâdik. Keyepmti geŋ an zut kapiyet nâmane an kwiyaŋ Zuda an mama mgasik mâti metneti keyet dopmaŋ timti gakiye. Egat munduman tati egaŋ Zisasiyaŋ mulup zet ndaye ke mimiyet nânik beme aik ndamane eksenup."

²⁶ Kegok dundumti ekŋenanŋ takaset zut teepmaŋ ŋen pemkwepmaŋ ŋen mti butnaŋ baen aŋgalaŋ tati butnaŋ etaŋ zenzelim peme kwatapme Matiasiyaŋ teepmaŋ seŋ mge keyepmti egaŋ Zudasiyelen mundum ke time Ombemindendeŋanŋ ewe 12 munduminan egaŋ kwapme kegok beye.

Pentikos Kendoyet Emetak Teŋaŋ kululuŋengatanŋ toge

² Nup kan kataŋ Pentikos Kendoyet Kawawaŋgat sâpe sâpe bumbuyet kwitnaŋ kwitnaŋ timti buluŋ belanŋ mmekoti mambemtemien ke beme am nâmkijpepemak ekŋenanŋ mka keŋaŋ kwepgat ondek tatnepeme keyegak kululuŋengatanŋ tâgâ kwisaknok temaŋ penaŋ kumtoti ekŋenanŋ mka tabienen ke kwisakŋanŋanŋ bemisik tage. ³ Kwisak kokume ekbienanŋ taŋam nambalam keboŋanŋ am tabien kataŋ ekŋenmagen pelelaŋ beme tapmâge. ⁴ Emetak Teŋaŋ keŋinanen bemisik indemti zet sambe keŋinanen bemindeye kataŋ yaŋbemti zet ŋen ŋenaset zemâbien.

⁵ Âpme Zuda am sambe mulupgapmti msat sambe mekoti mamtemien ekŋenanŋ Kawawaŋgat zetnaŋ kandaŋanŋ mamamtemien. Ekŋenanŋ kendo keyet koti keyegak tapmambien. ⁶ Yaŋ Emetak Teŋ toge kan keyet am ekŋen keyaŋ tatnâme kwisak temaŋ takume pe kwilekiyaŋ tapm zemti weŋin mepme kwaweti ekme Zisasiyet nembraŋane ekŋen Emetak Teŋaŋ nânâ indame ekŋenanŋ zet zapat dolakŋanŋ tazeme am sambe keyaŋ nâme zelinan esemteŋ tazeme nâmtâp-mâbien. ⁷ Meluwaŋ mamanamaŋ kegok mme ekŋenanŋ nâmtemtem temaŋ mti zewien, "An ekŋen zet ŋen ŋenaset tazeip an ekŋen kapi Galili msalengatnaŋ etaŋ. ⁸ Nin msat kataŋ met ambesomti ekŋengalen zet nâwenn zet keyegak ikŋanŋgat ikŋanŋgat kapi zigoset nâmti zeme nâmtâpmann delaŋ zein. ⁹ Nin bepi msat sambe kapigogatnan kopmobenn: Palitia, Midia, Elam Mesopotamia msalengatnaŋ, Zuda, Kapadosia, Pontas, Esia, ¹⁰ Pilisia, Pampilia, Izip ma Libia msat ilindiŋ ke Sailini msat keyet sokŋanik. Ninmagatnaŋ am

notnaŋ Loma mka temaŋgatnan kopmâbien. ¹¹ Ma Zuda am penaŋ ma am Zuda maŋgaen tususunaŋ ma notnaŋaŋ Kilit ma Alebia msat sambe keyetnan kopmâbien. Kawawaŋaŋ an ekŋen kapimagen menok temaŋ mme ekŋenaŋ am sambe nin bepi ninaŋgat zetnnaset Kawawaŋgalen zet zapaŋnaŋ pi zemâtât-ndame tuluaŋ telaŋ penaŋ weyaŋ nâmâtâtnup.”

¹² Ekŋenaŋ ke ku weyaŋ ekmâtâti nâmtemtem mti ilinak zenâ zenâ mti zewien, “Kwitnaŋ kwitnaŋ kapi yaŋaŋ zigoset sokbein?”

¹³ Mme am notnaŋ ekŋenaŋ an nâmkiŋpepeŋinmak ekŋengat zet kanzowak mti zewien, “Ekŋen tu katikŋaŋ niyoŋaŋ keŋin kileŋ beme zet kilom kilom tazeip.”

Pitayaŋ am ekŋengat zet zeye

¹⁴ Âpme Ombemindenderaŋ ¹¹ ekŋenaŋ ilinsakwep watati Pitayaŋ am sambe penaŋ tabien ekŋengat kwizet kumti pigok diindoye, “Zuda am notnne ma amkup notnaŋ koti Zelusalem mkaen tadik, in wakŋin weyaŋ beme neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ tasokbein kapiyet yaŋaŋ zema weyaŋ nâit. ¹⁵ In nâme nin kapiyaŋ tu katikŋaŋ nimti keŋin kileŋ tabein mene kekok otnâmndeip. Yaŋgut yek. Pi ewe tambuŋan 9 kilok etaŋ pimak.

¹⁶ Muluwaŋ kapi sokbembeyelen Kawawaŋgalen golaŋ zenze an Zoel egaŋ kapiyet eweŋan baenen Kawawaŋgalen Zet Itnaŋanen pigok zeme nâmti meluwaŋ kapigok mge,

‘Kan bududuk beme neŋ nemunambaŋine ekŋenaŋ neŋmagen bamgat zigok sokbeweyet zet timti zemkawaŋ bemâbep. Ma nambaŋine zomolim notnaŋ ekŋen zikalin mitima meluwaŋ mamanan notnaŋ ekbep ma ailip ekŋen kwitnaŋ kwitnaŋ notnaŋ kieset zikat indama ekbep ma Emetakŋ Teŋ msat sambe am keŋinan bemisik indewap. ¹⁸ Ma kan keyet sisiliŋ animbinne ekŋen Emetakŋ Teŋaŋ keŋinan mulat indema ekŋenaŋ neŋmagen bamgat zigok sokbeweyet zet indama zemkawaŋ bemâbep. ¹⁹ Neŋ kululuŋen ma msalen menok notnaŋ kapigok mma sokbemâbe. Msalen tep temaŋ zime kasak temaŋ kwaikbe ma am sipmaŋ kileŋ mulapmebep ma kululuŋen neŋ kasup zikatnan mma sopsop kuwe ma eyoŋga zikatnaŋaŋ ŋamaŋ sip nemboraŋ beme Amobotnaŋaŋ kopme oloŋen mimi keyet kanaŋ ke bewe. ²¹ Kegok sokbeme an ŋenaŋ Amobotnaŋgat kwitnanen dunduwe beme egaŋ aŋgalaŋpewe.’

(Zoel 2:28-32)

²² Israeŋ am notnne, in zet kapi tatnâme zema nâit: Kawawaŋaŋ ikŋaŋ Zisas Nasalet mkaengatnaŋ mulup same egaŋ inmagen menok kwitnaŋ kwitnaŋ mzikat indamkwapme ekmâtâbien. ²³ Ewaŋan tipman baen Kawawaŋaŋ ikŋaŋ ke mimiŋyelen nâmâtâtpewe keyet kataŋ inmagen sokbeme in an bekaŋan mimi penaŋ ekŋengat belinan beme ekŋenaŋ tewen kumasasok peme tati gakiye. ²⁴ Yaŋgut gakiŋiyelen windeyaŋ ku atam tage. Kawawaŋaŋ mme gilik zem wati gakiŋiyelen nukŋaŋ sambe beye gaipeme weŋge. ²⁵ Keyet Dewilaŋ eweŋan Zisasiyet zetnaŋ kapigok zemkawaŋ beye,

‘Neŋ Amobotnaŋ ekma zimosetnnan kwesiŋ matazin. Egaŋ nâgât betn penaset tazingapmti kwilekiŋen nukŋaŋaŋ ku naikbe. ²⁶ Egaŋ neŋ gakiŋiengatnan mme wapma mama kanzizit nanayet zetik mneŋgeyet webem mayap. Keyepmti neŋ nâma dolakŋaŋ penaŋ beme zetn oloŋen palen manzeyap. ²⁷ Geŋ ek ketalatpemane am gakiŋiŋaŋ mundumen ku tabe. Ma geŋ Nemundi Teŋ ek pemane gakiŋimti sekŋaŋ msalen ku sambuwe. ²⁸ Geŋ mama kanzizitgalen set zikat nawanana. Âpme gâgât monzalamdan neŋ oloŋen temaŋ penaŋ mbap.’

(Sam 16:8-11)

²⁹ Notnne, neŋ yeŋŋ sokŋ Dewit egat zet pigok penaŋ zemkawaŋ bema nâit. Ek ilak itnaŋaŋ gakiŋime bewien yaŋ bewien ke am zaimaŋ sosok tapme maeknup. ³⁰ Ek golaŋ zenze an mamkwapme Kawawaŋaŋ egat zetik mpemti kapigok zemkatik bempewe. In sokdine ekŋenmagengatnaŋ an ŋen aikma egaŋ nâlen Amobotnaŋ mundumm ke tiwe. ³¹ Ke nâmmti eweŋanak tipman baen Kilaisiyaŋ gakiŋimti wabeyet zetnaŋ pigok zeye,

‘Kawawaŋaŋ am gakiŋiŋaŋ ekŋengat tunŋuwinaŋ peme wemti sekŋaŋaŋ ku sambuwe.’

(Sam 16:10)

³² Zet keyet kataŋ Zisas ek Kawawaŋaŋ gakiŋiengatnan mme wapme nin Zisas walep elak penaŋ ekmâtâbenn. Keyet zapaŋnaŋ kapi manzemkawaŋ benup. ³³ Egaŋ wati moti Kawawaŋgat betnaŋ penaset moti tapme Kawawaŋaŋ Zisasiyet Emetak Teŋ peme totogat zetik mpewe keyet kataŋ Emetak Teŋ peme toti ninmak tati mulup mme in alak egat yaŋaŋ kapi sokbeme egip. ³⁴ Dewit sekŋaŋ melesiŋ kululuŋen ku moge yaŋgut zet belak kapigok etaŋ zeye,

‘Kawawaŋaŋ nâlen Amobotnaŋgat pigok dunduwe, “Kot betn penaset tot tapmane neŋ kasandine maŋge kwep bemindema geŋ windenŋin mtoindewanik.”’

(Sam 110:1)

³⁶ Keyepmti Israeŋ am in pigok nâmkatik beseip, in Zisas an yomengatnan ndatitiyet koge an ke tep palen kume gakiye. Kilais ek ke Kawawaŋaŋ alak mtati Amobotnaŋ onzempeme tazin.”

³⁷ Pitayaŋ zet kekok zeme amnaŋ nâmtemtem mti Pita ma ombemindenderaŋ an notnane notnaŋ pigok indayaŋkwesiwien, “Notnne, nin zigok penaŋ mmann ŋep penaŋ besem?”

³⁸ Zeme Pitayaŋ pigok diindoye, “In kwep kwewaŋ bekaŋaŋin eknâmmti yomengatnaŋ gilik zemti Zisas Kilais nâmkiŋpemti egat kwitnanen tu zulutme Kawawaŋaŋ ingat yomin katikpewe. Kegok mme Kawawaŋaŋ in Emetak Teŋ taolet m indawe. ³⁹ Ilin ma nemunambaŋine ma am msat sambe tapmelip kapi Amobotnaŋ Kawawaŋgat zetnaŋ nâmmti ekmagen kobep kataŋ egaŋ Emetak Teŋaŋ indandayet zetik mpeye ke indawe.”

⁴⁰ Pitayaŋ zet kekok diindomti ewe tusumti golaŋ zet pigok diindoye, “In am myuŋguŋguŋin temaŋ ekŋenmagen peme tapme keŋin gilik zemti kobep. Am bekaŋaŋ ekŋen ke Kawawaŋaŋ indawaletbe nâip!”

⁴¹ Kegok zeme kasup keyegak am 3000 mee kogaŋ

Kawawangalen zet zapat dolakñan nâmti nâmkijpeme tu zulutindeme Kilaisiyelen am manje ekñenmagen tusuwien.

Am nâmkijpepamak ondedakñin ma mama mimiñin kwep dolakñan wemkwage

⁴² Âpme am ekñen kapi ombemindenderañ ekñenañ Kawawangalen zet zapat dolakñan mandiindom kwatemien. Mti keñ kwep penañ bemti tambuñalem niniyet ma dundundu mulup mimiyet mene mene maondaktemien.

⁴³ Âpme Kawawangañ ombemindenderañ ekñengat palesetgatnañ menok sambe penañ mgeyepmti am sambe ekñenañ nâmtentem palen mamkwabien.

⁴⁴ Am nâmkijpepamak ekñenañ keñ kwep bemti kwitnañ kwitnañin sambe bee temakwep apalak tim nimwian wian mmamkwabien. ⁴⁵ Ma ekñenañ msalin mkañin ma kwitnañ kwitnañin sambe bee ketalasime amnañ keyet tosañan mânep indame timti ondek bemti naman ilinagak olat zeme katarñ kalarñ indame matimtemien. ⁴⁶ Ekñenañ tambu misa katarñ Zuda am ilinañgalen sesewat mka teman ilindiñ maondaktemien. Ondekpemti naman kalarñti mka ñen mka ñen mekoti meu time kwawepme ilindiñ kalarñ kumnimti oloñen palen tati tambuñalem manimetemien. ⁴⁷ Mama mimi dolakñan kekok mkwati Kawawang kwizet buñamañ mwati sesewatsamkwapme am notnañan ke egomti ekñenmagen tusumti nâmkijpepe aikme Amobotnañ Kawawang ikrñanñgalen manjeen ke matusum indentan.

Pitamak Zânañ an setnañ bekanañ ñen weyañpewun

3 Kan ñeniyet Pitamak Zân egelañ 3 kilok dundundu kanañ beme Zuda am ilinañgalen sesewat mka teman dundundu mulup msât mowebun. ² Âpme an ñen setnañ wesij mamken keboñ sokbemberañ an ke notnañan tambu msa luaen luenzamti kot Zuda ilinañgalen sesewat mka teman keyet "Setokwakwat Dolakñan" manzemtemien keeset peme tati ekme am sambeyañ sesewat mka temanen mobot totot mme indikti mânep milawatgat mawekumindantan. ³ An keyañ tati idikme Pitamak Zân egelañ sesewat mka teman mowesât mmalu idikti kekok mânep milawatgat idawekume egelañ ek eksememuñ mtati Pitayañ pigok dunduye, "Geñ pien ndikbak!" ⁵ Mme an setnañ bekanañ egañ wa kwileki ñen nasâpmilup mene zemti elenzemoidikme Pitayañ egat zeye, "Nit mânep milawat mene ñen ku tatndain. Kwewetañ tatndain ke gasâpmilup. Zisas Kilais Nasalet mkaengatnañ egat kwitnanen zeyapgat wati met!" ⁷ Kegok zemti betnañ penaset betname setnañ ñandoñan dolakñan beme sakwep eler beler bemti wat mutututi mebekokot mti egetmak ilinsakwep sesewat mka teman keñan moti set mamañanñgat oloñen mti palam mobot totot mti Kawawang zemesesewatpeye. ⁹ Âpme an keyañ set tapmamti Kawawang tasesesewatsame am sambeyañ ekti nâmtentem mti zewien, "Sesewat mka teman

'Sekekek Dolakñan' manzeip ke totati mânep milawatgat ndawekumti matazin wa an ikrñan kapimak zemti nâmtentem mbien."

Pitayañ am Kawawangalen zet zapat dolakñan diindoye

¹¹ An keyañ Pitamak Zân egetmagen met ilinsakwep mka keñan ñen kwitnañ Solomon makumtemien ke mame amnañ indikti buluñ bililiñ ilinsakwep ekñenmak ke met ondektati nâmtentem teman mti tapme Pitayañ am ke indikti pigok diindoye, "Am in kapi kwilekiyet an wesij dolakñan bep keyet ektemtem mti nit ñandem tatndigip? Kwitnañ kwitnañ ke ndangat windenidangat ma terñ mamandangat mamañan ku aiksalut. ¹³ Nit yensokñe Abalaam ma Aisak ma Zekop mee ekñengalen Kawawang egañ Nemunañ Zisas ek Amobotnañ mwat onzempemti winde teman saye. An ke in zemkumti kasa kuku an ekñengat belinan beme ekñenañ wati amobotnañ Pailletmagen mepme egañ yomañ ñen ku aikti belak zempeme mebegalen mgeyanñut in zekañan mti kume gakikiyet zewien. ¹⁴ In An Terñ ma Kwatetepmañ ek bankumpemti amobotnañ Pailletgat kwizet kaliañ kumti an bekanañ am indom enzilili ke nâmpeme inmagen totogat zewien. ¹⁵ Mti in An mama toñañ ek kume gakiye yanñut Kawawangañ gakikiengatnan mme gilik zem wage. Nin an keyet zet zapatnañ manzempalakñan benup. ¹⁶ Keyepmti nit Zisasiyañ ikrñan winde ndame nit nâmkijpepamak tati ikrñanñgat kwitnanen an kapi mmalu dolakñan bemti ingat zikalinan tapme taegip kapi.

¹⁷ Notnne, neñ ñep nâmindeyap in ma amobotnañine in Zisasiyet yanñan ku nâmtiyepm ek yomepiyanñut belak kekok msawien. ¹⁸ In meluwañ ke mme Kawawangañ golañ zenze anane ekñengat zeme ekñenañ Kilais sindem nâmeti gakikiyet zet zapatnañ dolakñan papia itnañanen meluwañ mkwabien ke penañanmak beye. ¹⁹ Keyepmti in yomengatnañ keñin gilik zemti Kawawangmagen kopme egañ mama mimiñin bekanañ ke katikpemti gilik zemindatime in sek welelanñin kwawepme mambep. ²⁰ Zisas Kilais ke Kawawangañ ninmagen peme kokogat ombempeye. Yan maneti zempeme ninmagen kapi toge. ²¹ Zisasiyañ Bipmanñgalen mowegeen keyegak mame Bipmanañ msat kululuñ pi asekti naman alakñan mme sokbemâbe keyet zetikñan eweñan golañ zenze anane terñ zemindeme ekñenañ keyet zapatnañ esemterñ zemkawañ bemâbien. ²² Golañ zenze an ekñen keyet tunjuwinanñgatnañ ñen Moses egañ zet kapigok zem-sokbeye,

'Amobotnañ Kawawangañ inmagengatnañ nolin ñen mwat onzempeme egañ neñ golañ zenze an mamayap keyet katarñ mamti zetnañ zeme nâmti gawepuwep. ²³ Golañ zenze an keyelen zetnañ am notnañan gawepumti ekmagen ku tusuwep beme Kawawangalen manjeengatnan zemindeme zupman meti walelet aikbep.'

24 Âpme eweñan tipman baenen golan zenze an Samuel ma notnañ egat bamañ mamkwabien ekñe-
nañ kan kapi sokbembeyet zetnañ papiaen meluwañ
mkwabien. 25 In golan zenze an ekñengat nemunam-
bañine in kapiyet Kawawañan yeñsokñin Abalaamak
tususu mti egat zetik pigok mpeye ke toñañ in bewep.
Kawawañan egat pigok zeye,

'Neñ gâlen mangaengatnañ an ñen egat pembeda-
gapmti msalen am sambe talip ekñenmagen kwitnañ
kwitnañ dolakñañ mimindawap.'

(Sokbembe 22:18)

26 In kapiyepm Kawawañan eweñan nâmtâtâti Ne-
munañ Zisas zempeme kot msalen kapi sokbeye ke in
ñeñañ mama mimi bekananengatnan indapmukulem
mti gilik zemindatitiet kegok mge."

Pitamak Zânmak mka katikñañ idewien

4 Pitamak Zânañ ke tati animbi zet kegok diindo-
mambe tapmalu sâpe sâpe bumbu an ekñen ma
Zudayelen sesewat mka temañgalen an tipdakutum
ekñengat ñeñañin ma zii zet zikat indanda an ekñeñañ
kopmâbien. Ekñeñañ kotati ekme Pitamak Zânañ
Zisasiyañ wage ma am gakikiñañañ wabep keyet zap-
atnañ animbi sambe tadiindom kwapmalu ekñeñañ
keyet nâme ñep ku beme indatimti zemidosât nâmbi-
enañgut msat gasi beyeyepmti belak idatimti met mka
katikñañ sekek idewien. 4 Yanğut am egetgalen zet
nâmti notnañañ nâmkijpepe aikti Zisasmagen tusume
am nâmkijpepemak sambe penañ temakwep 5000
mee kogok beye.

Pitayañ an damuñ ekñengat monzalaminan Zisasiyet yañañ zemkawañ beye

5 Msa msame sâpe sâpe bumbu an ñeñañ ma sese-
wat mka temañgalen an damuñ notnañ ma zii zet
zikat indanda an ekñeñañ meti sâpe sâpe bumbu an
ñeñañin temañ Anas ma egalen mangaengatnañ am
notnañ ma Kaipas ma Zân ma Aleksandia ma sâpe
sâpe bumbu an notnañ ekñenmak temakwep
Zelusalem mka teman ondekti Pitamak Zân
tunğuwinan onzemidemti pigok idayañkwesiwien, "It
winde kwiyañ ma kwiyet kwitnanen ma meluwañ zigok
penañ mti an wesij kapi mmalu dolakñañ beyañ?"

8 Idayañkwesime Pitayet keñanen Emetak Teñañ zet
same zelin dopmañ pigok gilik zemindaye, "Sâpe sâpe
bumbu an ñeñaññe ma sesewat mka temañgalen an
damuññe in nit awesij ke zigok penañ mti mmalu
dolakñañ bep keyet yañañ penañ nâsâgât ndayañk-
wesimti talip. 10 Keyepmti nit zemkawañ bemalu in ma
Israel am ilinsakwep yañañ nâmtâtâliti. Zisas Kilais
Nasalet mkaengatnañ e in tewen kumasasok peme
gakime bewien. Yañ Kawawañan naman gakikiengat-
nan mme wageyañ main. Egat kwitnanen an wesij
kapi sekñañ mmalu dolakñañ beyañ kapi tapme
taegip. 11 An Zisas keyet Kawawañgalen Zet Itnañanen
baen meluwañ kapigok mimiñañ tazin,

'Mka walalat an ekñeñañ tepum ñen bekanañ zemti
peme mewenğeyañ alak tepum keyañ mka tepumañ
kaliñañ penañ bemti mka atam tazin.'

(Sam 118:22)

12 Kawawañan msalen an ñeñañ am ñen yomengat-
nan gilik zemti indatitiet winde ñen ku saye. Egañ
Zisasiyañ mulup ke mimiyet nâmti ek etañ saye."

13 Zet keboñ keboñ etañ tazemalu am tabienañ
nâmti zewien, "An zut kapiyañ nânâ mka temanen ku
mebun. Zisasmak belak mamtemunañgut nânâ kabon
kapi deeset tiwunañ kiñgagapiñ pi nâmtalati tazelup."
Zemti nâmtemtem penañ mbien. 14 Âpme ekñeñañ an
setnañ bekanañ weyañpewun ke egetmak ilinsakwep
tapme indikti zet dopmañ ñen gilik zemindandayet
nâme ñep ku beme peme tage. 15 Kegok zemti tabien-
añ yek beme eget zemideme zupman towepmalu ili-
nak tati pigok zenâ zenâ mbien, 16 "An zut kapi zigok
mimidasenup," zem zenâwien? "Egelañ menok ke
msokbemalu Zelusalem mkaen animbi sambeyañ
keyet zapatnañ ilak nâme delañ zep keyepmti nin ñep
ku iyañ indendeyelen bein." 17 Zem mbienañ yek be-
me zewien, "Yegat mulup ewe tusum mmalu am sam-
beyañ nâmbepgapmti nin zemkiñgagat zet zemann
egelañ keyet kiñgati Zisasiyet kwitnañ ewe ku
mpalakñañ bewalup."

18 Kegok zemnâmpemti naman idazemtetime mka
keñanenak mowepmalu pigok zewien, "It am ñen ewe
Zisasiyet yañañ ñen ku zemzikat indawalup." 19 Kegok
zeme Pitamak Zân egelañ zewun, "Nit zet kapi zemalu
ilin opem nâiti. Ingalen zet gawepumti Kawawañgalen
zet peñ pemalu toweme keyet Kawawañan nigat nâme
zigok bewe? 20 Nit Zisasiyet mulupmañgat yañañ
sambe be ekmâtâpmalu delañ zeye. Keyepmti kwizap-
atnañ kapi belak atam pemalu ku tabe." 21 Egelañ
kegok zemalu an ñeñañ ekñeñañ zemkiñgagat zet
notnañ ewe tusumdiidomti belak ideme toti mebun.
Am sambe ekñeñañ muluwañ ke ekti Kawawañgat
sesewatsawien keyepmti an temañ temañ ekñen
keyañ kwindemti an zut ke kwileki ñen ku miidawien.
22 An wesij Pitamak Zânmak menok temañ egat palen
mti weyañpewun. An ke nup kanañ 40 sebempein.

Am nâmkijpepemagañ dundundu mulup katikñañ mbien

23 Pitamak Zânañ amobotnañ ekñeñañ katikideme
egelañ nâmkijpepemak am nolitne ekñenmagen koti
onedagen sâpe sâpe bumbu an ma sesewat mka
temañgalen an damuñ notnañ ekñeñañ zet zewien
keyet zapatnañ mimindawien. 24 Âpme ekñeñañ zet ke
nâmti keñin ondek kwep bemti Kawawañgat pigok
dunduwien,

"Amobotnañ, geñ kululuñ msat ma nembu temañ ma
kwitnañ kwitnañ sambe mamañanmak wemezin kapi
mmane sokbem mâge.

(Kisim Bek 20:11; Sam 146:6)

25 Geñ ningat yeñsokñ Dewit mulup andi Emetakdi
Teñañ keñañ m elen belen beme zet kapigok zeye,

'Zigogat am Zuda manjaen ku sokbembenja ekjenan Amobotnanggat nenzinzi mti kusat tapmip? Ma pe kwilekiyet am ekjen kapijan ondekti kwitnan kwitnan yanjan yanjepin kapi msagat tazenap? ²⁶ Msalen an damunj sambe ekjenan Amobotnan Kawawan ma Nemujan Kilais egetmak asagat kenj kwep bemti zenâ zenâ tapmip.'

(Daniel 9:24)

²⁷ Dewilan zeye keyet katanj amobotnanj Elotmak amjane Isael ekjenmak am Zuda manjaen ku sokbembenjam amobotnanjin Paillet ekjenan mka temanj kapi temakwep bemti Kawawan geŋ Zisas mulup andi tenj ke pemane am yomengatnan ndatitijet ombem-pemti zempemane koge ek kume gakikijet mulupman penanj sukwep mbien. ²⁸ Geŋ ewenjan baen mulup andi kemagen kwitnanj kwitnanj ke sokbembeyet zemk-abewanan keyet katanj sokbemsaye. ²⁹ Yanj alak pi naman nin Zisas mâti mamann amnanj ningat kasa tapminndaip keyet Amobotnanj geŋ kasa keyet kenjan winde ndamti ndamukulem mmane nin kinjgagapin gâlen zet zapadi dolaknanj kapi ammagen winderjamberj zemkawanj bemann zet zapadanj palaknanj bewe. ³⁰ Kawawan, geŋ mulup andi tenj, Zisas egat mti winde ndamane nin am zawatmak ekjen mmann alik bewep ma nemundi Zisas egat kwitnanen nin menok yanjan igak igak mbanup."

³¹ Kegok dundum delanj zeme mka ondek tapmam-bienen ke titok temanj mti mekwapme Kawawangalen Emetak Tenjan am tabien bee kenjan topme ekjenan kinjgagapin elenj belanj bemti zet zapat dolaknanj am kenjan winderjamberj penanj zemkawanj bembien.

Nâmkijpepemak ekjenan kwitnanj kwitnanjin apalak timambien

³² Zisas nâmkijpepenanj am ekjenan ondekti kenj kwep bemti milawalin mee tojan tojan ku timamkwabien ekjenan milawalin belak apalak timamkwabien. ³³ Kegok taindame ombemindenderanj ekjenan Zisas gakikiengatnan wage keyet zapatnanj winderjanberj am ekjengat zemkawanj bewien. Apme am nâmkijpepemak ekjengat tunjuwinan Kawawangalen kenj taolelanj bemisik tage. ³⁴ Ekjenmagen nenjan ola olat palen ku manje. Ekjenanj msalin mee tage ke an nenjan kwitme mânep ke mti met ombemindenderanj an ekjengat belinan mambemtemien. ³⁵ Apme ekjenanj ke timtati am nenjan kwileki jengat olati kot zeme katanj milombinjanengatnan ke timtati maindatemien.

³⁶ Apme kan keyet an nen Zosep ombemindenderanj ekjenan kwitnanj Banabas manzemtemien. (Banabas kwit keyet yanjan, An Zemgwatnanj Mimi.) An ke Liwaiyelen manjeengatnanj msatnanj Saipalasiyetnanj. ³⁷ An keyanj msatnanj an nenijet zeme kwitme mânep ke mti kot ombemindenderanj ekjengat belinan beye.

Aniasmak imbinjan Sapila egetgalen zapat

5 Awembinj zut nen mamamtemun apmanj kwitnanj Anias imbinjan Sapila egeleŋ kegogak

msalit butnanj nen tosayet zemalu amnanj kwitiwien ² yangut mânep piwan timti imbinjanmak zenamti kenj kwep bemti mânep butnanj enzilim pemti butnanj etanj apmanjan mti met ombemindenderanj ekjenmagen beme Pitayanj mânep ke ekti zeye, "Anias, geŋ kwilekiyet Sadananj kenjdi myungume mânep msadanj-gat tosanjan tinak ke butnanj buzak enzilimpemti butnanj etanj mti kot Emetak Tenj tatetipenik? ⁴ Geŋ msadi kegok nâmti belak pemane gitanjgagat zapat tadak. Ma an keyanj msadi kwitime mânepdi giti timti kwilekindi nen msat nâmti mbek piwan? Geŋ kwilekiyet mânep ekti kenjdi puŋpuŋ mme kegok mnak. Geŋ wa nin ku tetindenak; Kawawanj tetipenak nânik!" ⁵ Zet kegok zeme Aniasianj nâmti keyegak tokutumti gakime am notnanj tabien ekjenanj ekti kinjgagabien. ⁶ Apme an zomolim notnanj tabien ekjenanj moti egat seknanj saganj sumunji met am sumen bewien.

⁷ Ke mti belaknik tatnepeme Aniasijet imbinjanjan apmanjgagat zapat nânâpinj belak kwawopme keyegak Pitayanj egat zeye, "Msatgalen mânep kapi etanjjan apdanj mti kobep?"

Zeme imbinjanjan zeye, "Ilak buke etanj keyalak ke mkobepmak."

⁹ Zeme Pitayanj zeye, "Abdimak it kwilekiyet Emetak Tenj tetipepeyet kenj kwep belut? Nema zomolim set tokwakwalen talip ekjen kaimanj abdi mmet beyo yanj geŋ kegogak gapmet beseip!" ¹⁰ Kegok zeme imbiwan setnanj kandanjan ke tot gakiweme an nema zomolim tabien ekjenanj mka kenjan kwati seknanj mti apmanj bewien keyet solonan mebewien. ¹¹ Kegok mme am nâmkijpepenjam manje ma am notnanj ekjenanj zapat ke nâmti zemkinjgagat omba penanj mbien.

Ombemindenderanj ekjenanj menok sambe mkwabien

¹² Ombemindenderanjmak am nâmkijpepemak ekjenanj kenj kwep bemti sesewat mka temanj kenjan nen Solomon manzemtemien ke maondaktemien. Mti tokwati am tunjuwinan menok sepem igak igak mme ekti am notnanjan nâmkijpepemak ekjengat nâmin-deme mobotnanj beme ekjenmak tususagat manâmtiemien yangut Zuda amobotnanj notnanjgagat makingatemien. ¹⁴ Yanjgagat mulup ke ewe tusum mmepme animbi sambe penananj Zisas nâmkijpemti ombemindenderanj ekjengalen manjaen omba penanj metusumâbien. ¹⁵ Apme ombemindenderanj an ekjenanj menok sambe mme kwizet bujanmanjan mekopme nâmti keyepm am ekjenanj noline zawat sek sindemak indaluanzam timti Pitayanj kasuwen kwawepme wenjanjan ekjengat paleset kwawepme dolaknanj beseip zemti ekjen set ganzenan sin yanjemindeme toti selen dombem tapmebien. ¹⁶ Apme Zelusalem mka temanj keyet sokjanik mka tapmege keyet am sambe penanj ekjenanj kegogak noline zawat sek sindemak ma we bekanananj kenjan tatatanj indatimti kopme Pitayanj weyanjindeme dolaknanj bemâbien.

Ombemindenderañ sisiperper mimindawien

17 Mulup dolakñañ kekok tapm mepme sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengat ñeñañin ma notnane Sadusi notnañ ekñañeñ ilinsakwep ombemindenderañ ekñengat nâmbekambemindemti keyegak wati met indatamti mka katikñañ meindeme 19 tatnepeme tambu sutnan Kawawañgalen enselañ toti set kwaletindemti zupman indatimtoweti zeye, "In meti sesewat mka temañ keñañ moti animbi mama mimi alakñañ kapiyet zapatnañ ewe tusumti diindoseip." 21 Ombemindenderañ ekñañeñ zet ke nâmti toti met tambuñan penañ sesewat mka temanen moti animbi zezapat diindomâbien. Âpme sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengat ñeñañin ma notnane ekñañeñ Zuda am ekñengalen amobotnañ sambe ekñañeñ kopme ondektati ombemindenderañ zelen indendeyet nâmti zet beme mekopme an ñeñañ notnañ zemindeme mka katikñañ meti ombemindenderañ ekñañeñ indatim kopme amobotnañ zimoseñinan tati yañañin zenzeyet nâmti zemindeme mebien. 22 Am indatisât mebien ekñañeñ mka katikñañgalen an damuñ ekñañeñ ilinsakwep damuñ mti tapme moindaikti mka katikñañ set mâtâti keñañ moti ekme ombemindenderañ ekñañeñ ñen ku tabiengapmti meti zewien, 23 "Nin met patañ zemti set damuñ ekñañeñ bee nsakwep sekekek kaliñañ tapme ekti set mâtâti moekmann ombemindenderañ ekñañeñ keñañ ku talo." 24 Zet kekok zeme nâmti sâpe sâpe bumbu an sambe ekñengat ñeñañin ma sesewat mka temañgalen antipdakutum ekñengat ñeñañin ekñañeñ ombemindenderañ ekñañeñ kwawabien ke zeme nâmti nâmtemtem temañ mbien. 25 Tazem timatnepeme an ñeñañ patañ zemkwati zeye, "An in mka katikñañ met kek indeyo ekñañeñ piwan kwawaloñañ sesewat mka teman daen moti animbi Zet Zapat Dolakñañ Penañ tadiindoip." 26 Zeme nâmti sesewat mka temañgalen damuñ mimi egat ñeñañin an notnañ ndatime sesewat mka temanen meti nin mot ekñengat zet zenepemann amnañ nanzañañ ndoseipmagen zemti kingaper met ombemindenderañ ekñañeñ zesewak sewak mimindemti indatkobien.

Ombemindenderañ ekñañeñ an damuñ temañ temañ ekñengalen ondedagen tati zet kingagapiñ zewien

27 Indatim koti amobotnañ ondedagen indat koin-deme ekñengat tuñguwinan tapme sâpe sâpe bumbu an sambeyet ñeñañinañ pigok indayañkwesiye, 28 "Nin an kapiyet kwit zapatnañ am ekñañmagen zem-palakñañ ku bembeyet zemkulumindewan. Âpme in Zelusalem mkaen am zapat ke ewe zempalakñañ bemti an Zisas ke kuwien e nin kukuñañnok manzemndoip."

29 Zeme Pitamak ombemindenderañ notnañ ekñañeñ dopmañ pigok gilik zem zewien, "Nin amgalen zet gawepumti Kawawañgalen zet kulumann ñep penañ ku bewe. 30 In Zisas tewen kumti masasokpeme gakiye yangut yensokñemak ningalen Kawawañañ

buteme wageyañ ewe alik mamain. 31 Âpme Kawawañañ mme wapme wapmoti ikñañgat betnañ penaset Amobotnañ peme tati Isael am yomengatnan keññ gilik zemann ndatitiyet mulup zet eyo saye. Keyepmti Isael amnañ Zisasmagen yom zemkawañ bemann egañ yomm katimndendeyet damuñ matazin. 32 Nin zet tazenuwen pi wa kwitnañ kwitnañ notnañ sokbemâpme eknâmâtâben ke manzemkawañ benup. In Kawawañgalen zet gawepumti mame Kawawañañ Emetakñañ Teñ ikñañgat keñ taoletnañgapmti tewalañ indaye egañ in zet sambe kapi zemkawañ bemindame kekok ekmâtâbep."

33 Zet kekok zeme an ñeñañ ekñañeñ nâmti keññ bekañañ penañ beme ombemindenderañ ekñañeñ indome gakikiyet zenâ zenâ mbien.

Gamalieliyañ notnane notnañ zemkulumindeye

34 Amobotnañgalen ondedak keyet keñañ an ñen Gamaliel ek an zii zet zikat indanda. An ke am sambeyañ nâmpeme mobotnañ penañ mambemtan. Egañ watati, "Ombemindenderañ ekñañeñ belaknik zemindeme zupman baen towewegat," zeye. 35 Zeme ombemindenderañ ekñañeñ zemindeme towepme ilinak tati amobotnañ sambe ekñengat zeye, "In an ekñañeñ kapi kwileki ñen mimindasâgât nâseip beme weyañnâmâtâtati mseip. 36 Itnañañ tipman baen an ñen kwitnañ Teudas egañ wati, 'Ñeñ amobotnañ,' zem mme am 400 kegogañ ekmagen met wetekumti manepeme an ke kume amñañe ekñañeñ kalañ mekopme ondedak nin takwage ewan yek beye. 37 Ya naman bam an ñen Zuda zeme ke Galili mkaengatnañ egañ gapmanan am kwilin bemtiti mulup mge kan keyet am notnañ Zudayañ zet kelakñañ mimindeme koti ek mâtî meti amobotnañ notnañ mtoindesâgât mme ekñañeñ ek kekok kume gakime mañgeñañe ekñañeñ indomkume kalañ mekobien. 38 Keyepmti in am ekñañeñ kapi indondopiñ belak indeme talit. An ñeñañ ñeñañ bemti tapm beween mulup tabep kapiyañ ñep towembe. 39 Âk Kawawañañ ikñañ ñeñañ beme tapmip beme in m aleme yek bewe. Mneti nin Kawawañgalen mulupgat kasa mbanupmagengat eksewanup!"

40 Kegok zeme an ñeñañ notnañ tabien ekñañeñ nâme ñep beme ombemindenderañ ekñañeñ ewe indazemtetime mopme sindiwañ indomti Zisasiyet kwizet buñañañ ewe tusumti ku zenzeyelen zemkulumindemti zemindeme 41 toti met Zisasiyet kwizet buñañañgapmti katikñañeñ bemtati sindem ma sakambuk time keyet Kawawañañ nâme ñep beyepmti oloñen mti 42 kan katañ sesewat mka temanen ma am nâmk-ijpepemak ekñengalen mka katañ ondekmeti Zisas Kilañsiyet kwizet buñañañ ewe zempalakñañ bemebien.

An 7 indaombemindeme ombemindenderañ indamukulem mti segeset mulup mbien

6 Kan keyet am nâmkijpepemak mañge temañ penañ sokbemti mambien keyepmti am Glik zet manzemtemien ekñañeñ zewien, "In am zet Ibulu

manzeip in kan kataŋ meu ma milawat makalaŋkuip kataŋ ningalen kwambet notnaŋ dolakŋaŋ ku maweyaŋindeip." Kegok zemti zetnaŋ belaknik bugan sokbeye. ² Keyepmti ombemindenderaŋ 12 ekŋenaŋ nâmkijpepemak am ekŋen ondekindemti zewien, "Nin segalen bandimgat yayaŋ mti Kawawaŋgalen buŋam zapat zenze mulup pemann toweme ŋep ku bewe. ³ Keyepmti notnne, in ilinaŋgat tuŋguwinaŋgatnaŋ an nânâŋinmak ma an kwizet buŋamin dolakŋaŋ Emetak Teŋaŋ keŋinan bemisik matazin. Ekŋen keboŋ indik mâtâti an 7 indaikti kopme nin segalen bandim mulup maminup kapi ekŋengat belinan bemann ekŋenaŋ mbep. ⁴ Âpme nin dundundu ma Kawawaŋgalen zet zapat ammagen zemzikat indanda mulup etaŋ mbanup."

⁵ Zet ke zeme nâmkijpepemak am ekŋenaŋ nâme ŋep beme an 7 kapigok indaikbien:

Stiwen ek an nâmkijpepeŋaŋ kalijaŋ ma keŋanen Emetak Teŋaŋ bemisik matatan.

Ek ma Pilip

ma Polokolasimak

Naikena

ma Taimonmak

Pamenas

ma Nikolas an kapi Antiok msalengatnan egaŋ Zuda am ekŋenmak eweŋan kot tusumti am nâmkijpepemak bewien an ekŋen kegok indaikbien. ⁶ Mti an ekŋen kapi ombemindenderaŋ ekŋenmagen indatimepme ekŋenaŋ belin ŋokŋinan bemti dundum indemti mulup ke belinan bemindewien.

⁷ Kegok mme Kawawaŋgalen zelaŋ meti Zelusalem am m elen belen bemindeme Zisas nembraŋane ekŋenmagen tatusumepme sambe penaŋ beye ma sâpe sâpe bumbu an notnaŋ sambe ekŋenaŋ nâmkijpepepe aikti ekŋenmagen metusumâbien.

Zuda am ekŋenaŋ Stiwen zet muluwen pewien

⁸ Stiwen ek Kawawaŋmagengatnaŋ keŋ taolet ma windeyaŋ bemisik tapme am sambe tuŋguwinaŋ menok kwitnaŋ kwitnaŋ sambe mge. ⁹ Kegok mme Zuda am notnaŋ msalin yaŋaŋ pemti Silia ma Aleksandria ma Silisia ma Esia msalen met mamaŋaŋaŋ koti sesewat mka ŋen kwitnaŋ "Am Lala" ekŋengalen manzemtemien ke kot tusumti mamamtemien ekŋen keyaŋ yaŋbemti Stiwenmak zet mmot mtot mbien.

¹⁰ Âpme Kawawaŋgalen Emetak Teŋaŋ Stiwen nânâ dolakŋaŋ same zet tazemaŋge keyepmti an notnaŋaŋ egalen zetgat winderŋaŋ ŋep ku mtopepeyelen sepem tabemaŋge. ¹¹ Keyepmti ekŋenaŋ am notnaŋ zet dâsuki notnaŋ bemzenzeyet zet kelakŋaŋ buzak set mimindeme ekŋenaŋ zet dâsuki pigok zewien, "Penaŋ, nin tatnâmann egaŋ Mosesimak Kawawaŋ egetgat zet mobotnaŋ tapmmaŋge." ¹² Ekŋenaŋ kok zemti am notnaŋ ma sesewat mka temaŋgalen an damuŋ notnaŋ ma zii zet zikat indanda an notnaŋ ekŋengat keŋin walapme ekŋenaŋ zelin nâmti kot Stiwen wati ondedak temanen mebien. ¹³ Ekŋenaŋ am notnaŋ Stiwen zet bemzenze zet notnaŋ zenzeyet zemindeme

ekŋenaŋ ondedagen meti sekŋaŋ bemzenze zet notnaŋ sambe Stiwenmet ewe pigok zewien, "Kan sambe an kapiyaŋ sesewat mka kapiyet ma Mosesiyelen zii zet zemtalalat zet manzeme eknup. ¹⁴ Nin tatnâmann egaŋ zet ŋen ewe pigok zeye, 'Zisas Nasalet mkaengatnaŋ egaŋ sesewat mka temaŋ bekapi kumasek muti Mosesiyaŋ mama mimi notnaŋ zikat ndaye ke egaŋ mguluk gilik mme naman sepemaŋ ŋen bewe,'" kok zeye. ¹⁵ Âpme am notnaŋ amobotnaŋ ekŋenmak ondedak temanen tapmambien ekŋenaŋ Stiwen zimoseŋaŋ ekme Kawawaŋgalen ensel ekŋengalen zimoselin keboŋ beme weyaŋeksememuŋ mtapmambien.

Stiwenam amobotnaŋ ondedak temanen tapmambien ekŋengat zikalinan zet zapat dolakŋaŋ zemkawaŋ beye

⁷ Âpme sâpe sâpe bumbu an ŋeŋaŋaŋ Stiwenmet pigok yaŋkwesiye, "Amnaŋ gâgât zet sambe tazeip kapi penaŋ ma dâsuki ze zemane nâmbi?"

² Yaŋkwesime Stiwenam pigok zeye, "Bipnotnne, neŋ pigok zema nâit. Yeŋsokŋ Abalaamaŋ ewe Alan mka msalen mebeŋ Mesopotamia msalen mame busatnaŋ toŋaŋ Kawawaŋaŋ sokbemsamti pigok dunduye, ³ 'Neŋ msat ŋen zikat gama geŋ amdine ma msadi kapi katikpemti ke mepmambanik.'

(Sokbembe 12:1)

⁴ Zemti zempeme Abalaamaŋ nâmti keyet kataŋ Kallidia msat ke pemti met Alan mkaen matatan. Mka ke Silia msat keyet keŋan tazin. Ya ke met manepeme bipmaŋ e gakime naman Kawawaŋaŋ zempeme mka ke pemti msat ŋen kot tiye yaŋ msat timpeye keyegak nin matatnup. ⁵ Wa msat ke egat penaŋ ku saye ma msat butnaŋ bugan ku ketalasim saye yek. Egaŋ nembraŋepiŋ maŋge yaŋgut Kawawaŋaŋ maneti msat ke ekmak nembraŋane indandayet zetik mimindeye. ⁶ Mti Kawawaŋaŋ zet ŋen ewe kapigok dunduye,

'ŋsokdine ekŋenaŋ nup kan 400 pi msat tuŋgupman belak mamti amgat sisiliŋ mulup etaŋ mti ola olat palen ma sek sindem palen mambep.'

(Sokbembe 15:13)

⁷ Mti Kawawaŋaŋ zet ŋen ewe pigok zeye, 'Am maŋge kwiyaŋ sisiliŋ mulup an etaŋ indatimti mambep ekŋen ke neŋ dopmaŋ mutumindamti gilik zemindatima koti msat kapi mamti neŋ etaŋ sesewatnamti mambep.'

(Kisim Bek 3:12)

⁸ Kok zemti egaŋ Abalaamak tususu mge keyet pilijaŋ Abalaamgat nemuŋaŋ ŋen sokbeme sekŋaŋ butnaŋ antitiyet zempeye keyepmti Abalaam manepeme nemuŋaŋ Aisak sokbemtapme kasup 8 beme Aisakgat sekŋaŋ butnaŋ antimpeye. Âpme Aisakgat nemuŋaŋ Zekop sokbeme Aisagaŋ Zekop sakam kegogak mpeye. Yanaman Zekopgat nembraŋane 12 sokbewien ekŋen bee Zekowaŋ sakam kegogak etaŋ mimindeye.

⁹ Âpme yeŋsokŋne an 12 keyaŋ meniŋin isikŋaŋ Zosep biwinaŋ gogot penaŋ mampemtan keyepmti ekpenpen mpepmi an ekŋenmagen beme mânep in-

damti Izip msalen wapmeti sisiliŋ an peme mamtan
 10 yanggut Kawawaŋaŋ ekmak tati nukŋaŋ sambe keyet
 keŋan mukulem mti nânâ dolakŋaŋ same mulupmaŋ
 dolakŋaŋ mme Izip am ekŋengalen amobotnaŋ
 Palaoyaŋ egomti nâmpeme ikŋaŋgalen kwitnaŋ kwit-
 naŋ damuŋ mti Izip amgalen amobotnaŋ eyo mamtan.

11 Kan keyet meuyet kamberŋ temaŋ Izip msalen ma
 Kenan msalen sokbem weme yeŋsokŋe ekŋenaŋ
 meuyet penaŋ timabien. 12 Kegok tapme Zekowaŋ
 nâme amnaŋ Izip msalen meu tapme takwitip kekok
 zeme nâmti nembraŋane zemindeme meu kwitisât Izip
 msalen mebien. Met kwitimti kot e nime delaŋ zeme
 13 naman sekŋan ewe mepme meniŋin Zosewaŋ
 yaŋaŋaŋ datnaneyet zemâtâtindame amobotnaŋ
 Palao egaŋ Zosep gat sipbutnane nâmâtâtindeye.

14 Âpme Zosewaŋ datnaneŋaŋ met biwin Zekop ai-
 ikokogalen zeme ekŋenaŋ met biwin aikti amŋane
 notnaŋ indaaikti kobien ekŋen am 75 kogaŋ 15 koti
 Izip msalen ke maneti Zekowaŋ gakiye. Âpme Zekop-
 gat nemuŋane ningat yeŋsokŋe ekŋenaŋ ewe Izip
 msalen keyegak maneti kekokgak kakimâbien.

16 Gakime iŋsokŋe ekŋenaŋ indatim met Sikem msat
 Abalaamaŋ am sumgat nâmti Emo ekŋengalen msat
 butnaŋ nŋen kwitiye ke maindabemtemien.

17 Âpme Kawawaŋaŋ Abalaamgat zetik mpeye keyet
 kanaŋ daŋgome Israeŋ am ekŋenaŋ Izip msalen omba
 penaŋ 18 sambelenŋi mame Izip amobotnaŋ alakŋaŋ
 nŋen sokbeye keyaŋ Zosewaŋ mamti mulup dolakŋaŋ
 mkwage keyet yaŋaŋ 19 kandati ningat yeŋsokŋe
 ekŋenmagen meluwaŋ mgasik penaŋ mti zeme mulup
 temaŋ penaŋ mamtemien. Âpme amobotnaŋ alakŋaŋ
 keyaŋ yeŋsokŋe ekŋenaŋ nemuŋine indatimti met
 zupman indeme gakikiyet zemkatik bemindeme nem-
 ba an timti met tuyen matimemetan. 20 Kan keyet
 Moses namba okak sokbeye ek sek sepemaŋ dolakŋaŋ
 penaŋ. Âpme mamaŋ bipmaŋaŋ eyoŋga tuk pi mkaŋ-
 nan ke buzak enzilimpeme tapme matatemien. 21 Tap-
 metneti met suasembeen peme weme tuyen mebeme
 Palaoyet nambaŋaŋaŋ metneti aikti namba ke mkot
 toŋaŋ bemti ekdamuŋ mme 22 bugan sememe Izip am
 ilinaŋgalen mama mimiŋinaŋgalen nânâ ke ma zet ze-
 musuwewet zenze ke zemzikat sam mme egaŋ zet
 zemâtâti mulupmaŋ dolakŋaŋ mkwage.

23 Mosesiyaŋ ke manepeme nup kan 40 mee kok be-
 me Israeŋ am notnane bugan meindidigalen 24 nâmti
 indiksât selen tapmetneti ekme Izip an nŋenaŋ Israeŋ an
 nŋen takume ekti Mosesiyaŋ notnaŋ Israeŋ ke mukulem
 mpemti Izip an bee kume gakiye. 25 Mti Mosesiyaŋ Is-
 laeŋ am maŋgeŋene kapiyaŋ kapigok nâip nâŋge.
 Kawawaŋaŋ nâgât pembenanŋ nnaŋgapmti gilik zemn-
 datiwe. Nâip nâŋge yanggut ekŋenaŋ kekok ku nâmbi-
 en. 26 Naman mise nŋen ewe indiksâgât meti ekme Is-
 laeŋ an zulaŋ ilidak taâmalu idikti idasubemti zeye, 'In
 sip kwewaŋ kwilekiyet taâlup?' 27 Zeme an aŋkuk
 nŋenaŋ yaŋbemti mge egaŋ notnaŋ takumaŋge e peme
 tapme Moses âtâpeme mepme nŋenzinŋi msamti
 zeye, 'Geŋ kwiyaŋ nin ndadamuŋ mti zemdelaŋ zenze
 mulup mimiyeŋ zemgeye?' 28 Geŋ saŋen Izip an nŋen

kumane gakiyan ewan alak naman neŋ nâmane
 gakikiyet nâmti kot tazenik?' 29 Kegok zeme nâmti
 Mosesiyaŋ Izip amobotnaŋ egaŋ zapat kapi nâmti
 nowemagen zemti kiŋgati Midian ekŋengalen msalen
 kunzuŋmet ke mamti imbiŋaŋ msat keyetnaŋ wati
 mame nemuŋanet yumuŋ zut sokbewun.

30 Egaŋ Midian msalen ke meti nup kan 40 kekok
 mame delaŋ zeme kan tuŋgupaŋ keyet Sainai Kalaŋ
 kandaŋan msat tuŋgupaŋ am piŋan ke mame
 Kawawaŋgalen enselŋenaŋ tep ŋotekŋan tep tazime
 keyet keŋaset sokbemsaye. 31 Mosesiyaŋ tep ke taz-
 ime yaŋaŋ ekmâtâsâgât nâmti mululumti sokŋan tap-
 metnepeme Amobotnaŋaŋ Mosesiyet pigok dunduye,
 32 'Moses, neŋ yeŋsokdine Abalaam, Aisak ma Zekop
 ekŋengalen Kawawaŋaŋ.' Zeme Mosesiyaŋ zet ke nâmti
 kiŋgati sebelan diŋdiŋ mti mot eegat nâmtemtem mti
 belak kusumti tage. 33 Âpme Amobotnaŋaŋ zeye,
 'Geŋ msat imti tadik ke kambuk penaŋ keyet
 setwewedi gulumm. 34 Neŋ Izip msalen aminne
 sisipeŋpeŋ mimindame sek sindem temaŋ palen tati si
 kemberŋ mname nâmti indamukulem msât kwatolap.
 Keyet geŋ wati Izip msalen meti indatim kot.'

(Kisim Bek 3:7-10)

35 Kawawaŋaŋ zet kekok zeme Mosesiyaŋ kiŋgaga e
 yaŋaŋ kapigogat. Egaŋ Izip msalen daen mame Israeŋ
 am ekŋenaŋ ek kiŋgati zewien, 'Geŋ kwiyaŋ ningalen
 amobotnaŋ ma damuŋ temaŋ geye?' Zeme kunzuŋti
 koge an ke naman tep ŋotekŋan tep tazime Kawawaŋ-
 galen enselaŋ tep keŋan sokbemsame ke ekti kusum-
 tapme Kawawaŋaŋ Israeŋ am ekŋengat amobotnaŋin
 onzempemti zempeme meti Israeŋ am nŋenaŋ be-
 mindemti indatim kokogat mege. 36 Izip msalen meti
 indatimkosât tati Izip msalen menok sepemaŋ igak
 igak mme amobotnaŋ Palaoyaŋ ekti kiŋgatindeme se-
 len indatimeti nup kan 40 pi Nambu Njamanan ma
 msat tuŋgupaŋ mee pi menok sepem igak igak mti
 indatimti koge. 37 Kopmambe Mosesiyaŋ Israeŋ am
 pigok diindoye, 'Bam Kawawaŋaŋ ningat tuŋgupaŋ-
 naŋgatnaŋ notn nŋen mti onzempeme neŋ golaŋ zenze
 an mayapnok mambe.' 38 Âpme Mosesiyaŋ indatimti
 met msat tuŋgupaŋ ondekindeme tapme egaŋ
 ikŋak Sainai Kalaŋan mowepme ensel egaŋ zet zapat
 dunduye. Mme Mosesiyaŋ zet mamaŋaŋmak ke nâm-
 timtoti nin dindome nâmâtâbenn.

39 Yanggut yeŋsokŋe ekŋenaŋ Mosesiyelen zetgat
 wisat mti bamkumpemti nânâŋinaŋ gilik zemti naman
 Izip msalen mesâgâlak manâmtiemien. 40 Âpme
 Mosesiyaŋ kalaŋan ke moti ewe ke mame Israeŋ am
 ekŋenaŋ Elongat zewien, 'Geŋ ningat kawawaŋ nŋen
 weyaŋnda. Mosesiyaŋ Izip msalengatnaŋ ndatim kot
 msat tuŋgupaŋ pi kilom ndemti deset melep e nin
 ku nânupgat geŋ ke mimndamane keyaŋ nŋenaŋ bem-
 ndame naman gilik zemti Izip mkaenak mebanup.'

41 Zeme egaŋ makau nembraŋaŋ weŋaŋ nŋen ke bet-
 naŋaŋ weyaŋpeme weme bepmeluwaŋin ke ekti
 oloŋen mti sâpe sâpe bum samti age silik temaŋ
 msawien. 42 Mobotnaŋ kekok mme Kawawaŋaŋ indik-
 ti pigok nâmti bamkumindeye. Ekŋenaŋ kasup eyoŋga

ma wenzimgat nep sesewatsasayelen nâmti kegek mge. Muluwan kebon keyet golan zenze an ekjenan Kawawanjan Israhel am ekjenan zet pigok zeye ke mtati Kawawanjan Zet Itnananen meluwan kapigok mge,

'Israhel am, in msat tungupman nup kan 40 mambien kan keyet in sipsip ma makau kumti sâpe sâpe ke nâgât buwien? ⁴³ In kawawanjan nopiom Mâlök ek sesewatsamti egalen sesewat mka mzalan walalatnan ke luanzamt mamaip. Ma in kawawanjan wenzim Lep-an ke sesewatsamti egat wejan weyanpeme weme luanzamt mamaip. Keyepmti nejan zemindema Babilon mka teman ke sebempemti naman benan daen mebeb.'

(Aizaya 63:10; Zelemaia 19:13; Amos 5:25-27)

⁴⁴ Ewanjan yensokjne ekjenan msat tungupman mamtemien ke ekjenan Kawawanjan penangan sesewat mka mzalan ke gapum mamti egat masewat-samtemien. Mka mzalan ke Kawawanjan iknan Moses sokbemsamti mka mzalan zigok walalagalen keyet wejan zikat samti zemâtâtsaye keyet katan walabien. ⁴⁵ Bam yensokjne ekjenan biwine ekjenmagen sesewat mka mzalan ke mgapumti Zosuayan njan be-mindeme kasaen mepme Kawawanjan iknan indamukulem mti kasanine indamâpme mepme msat kapi indaye. Âpme sesewat mka mzalan ke matakwanepeme Dewit amobotnan sokbeye. ⁴⁶ Âpme Zekop-galen Kawawanjan Dewit kejan sewaknan mpeme nâmti Kawawanjan yan kwesiye yan gut Kawawanjan ku nâmp-eye. ⁴⁷ Maneti bam Dewitgan nemunan Solomonan Kawawanjan sesewat mka ke walage.

⁴⁸ Yan gut Amobotnan Teman Penan kululunjen main egan sesewat mka amnan walalatnan keyet kejan ku matazin. Kegogapmti Kawawanjan iknan pigok zeye golan zenze an Aizayan meluwan pigok mge, ⁴⁹ 'Amobotnanan pigok zein, "Kululun ke nâlen mundumm penan ke tati msalen belak setnan etan maimtalap. Keyepmti in nâlen mka pe sepeman zibon penan walabep? Ma nejan mundumm zibonanen penan tot kâtnâm tabap? ⁵⁰ Nejan betnan kwitnan kwitnan ke ku mban ma?"'

⁵¹ In an kejan katikan penan Kawawanjan zet wakjanan nânâ nâmtingut kejanan penan ku mam-beip. Mti itnanan yensokjineyan mamtemienok in Emetak Terjan in magen mulup msâpme in kan katan belak maâtâpeme mezin. ⁵² An Terjan tonan sokbeyelen zet golan zenze an ekjenan manzemkwatemien ekjenmagen nen angalan pewien? Sokjine ekjenan an kebon sambe penan indomwalet mkwabi-en. Yan maneti an iknan ke sokbeme am in kapiyan kume gakiye. ⁵³ In Kawawanjan zii zet ensel ekjenan indawien ke nânâ nâmtingut makuluip nâip!"

Zuda am ekjenan Stiwen nanzanjan kume gakiye

⁵⁴ Stiwenan zet kegek diindome an njan ondedagen tabien ekjenan tiwin kwasime egat nenzinjan teman penan mbien. ⁵⁵ Mme Stiwen Emetak Terjan

kejanan bemisikme zikanan kululunjen gwaen ekme mopme Kawawanjan busatnan kejan Zisayan Kawawanjan betnan penaset tapme ⁵⁶ ekti zeye, "Kululunjen gwaen egit! Nejan kululunjen ndeme Kawawanjan Nemunan am mamaen sokbeye egan Kawawanjan betnan penaset tapme egap!"

⁵⁷ Kegel zeme am sambe tabien ekjenan wakjan bekekti zet oyak oyak teman mti wati ekmagen windembemti met âtâpeme mebe kokot mti tetimti Zelusalem mka teman solonan baen topemti an njan ekjenan kolowin saknanatnan gulumti an zomolim Sâl egat kandan bempeme tapme ekjenan yan bemti nanzan mâtâti kume an notnanan indamukulem mti kume egan kusumtati Amobotnan Zisasiyet pigok dunduye, "Amobotnan Zisas, gejan nâlen emetak mi!" Kegel zemti tot pedondom tati kwizet teman penan kumti zeye, "Gejan an ekjenan tatnoip kapiyelen myungunjan katipe." Kegel zemti wembekatanan topme gakime Sâlan ke tati ekti keyet nâme dolakanan penan beye. Âpme sesewat mka teman galen an damun ekjenan gilik zem meti sâpe sâpe bumbu an njan teman egat zapanan met zeme nânge.

Sâlan am nâmkijpepemak ekjenan kasa mimindaye

⁸ Âpme an notnan Zisasiyelen mama mimi mâti mamtemien ekjenan nâmtalat meti Stiwenan sekjan mti am sumen mmet bemti ambembesi teman mbien. Kan keyet penan yan bemti am nâmkijpepemak Zelusalem mkaen mamtemien ekjenan kasa kasa mimindame ekjenan kalanti Zudia ma Samalia msalen mekopme ombemindenjan ekjenan etan Zelusalem mkaen matatemien.

³ Âpme Sâl egan seteteknan palakan beme njan bemti animbi nâmkijpepemak indawaleti ekjenan mka katan moti indatime kwawepme mka katikan timet maindentan.

Piliwan Samalia msalen zet zapan dolakanan zemkawan bemindaye

⁴ Kegel mti am nâmkijpepemak indamâpme ekjenan msat sambe lala bubuk mekoti Zet Zapan Dolakanan Penan msat sambe zemkawan bemâbien. ⁵ Âpme Piliwan Samalia am ekjenan mka nde teman ngat patan zemti am Kilaisyelen Zet Zapan Dolakanan Penan zemkawan bemindame ⁶ am sambe ekjenan zetnan nâmti tiknanat mbien. Ma kwitnan kwitnan mamanan mti ⁷ am we bekananinmak sambe tabien ekjenan we bekananin indamâpme am kejanatnan kwati naknak mti kunzunbien ma am sambe notnan selin belin wesin mee pi mme dolakanan bemâbien. ⁸ Keyepmti mka keyelen am ekjenan Pilip-gat olojen mti Kawawanjan kwizet bunaman mwabi-en.

⁹ Âpme mka teman keyet kejan an nen mamtan kwitnan Saimon egan ke mamti an kambuk mulup nup kan sambe penan mamtan. Mti egan iknanat sekjan mmoti, "Nejan amobotnan mayap," zeme animbi sam-

beyan egat nâmpeme mobotnanj mambemtan.

¹⁰ Eganj kekok mme amobotnanj ma tototnanj ekñenanj Saimongat zetnanj nâme mobotnanj beme zewien. "An kapiyanj Kawawanjagen Winde Temanj manzeip ke timti mamin." ¹¹ Âpme eganj anjkambuk mulup nup kan sambe penanj mti mamkwage keyepmti am ekñenanj egat nâme mobotnanj penanj mambemtan.

¹² Kegok mti manepeme Piliwanj met patanj zemti animbi sambe Kawawanjagen zemâtâtât katnanen mama keyet yanjanj ma Zisas Kilaisiyet yanjanj zemkawanj bemandame nâmti nâmkijpepe aikme tu zulutindeye.

¹³ Âpme Saimon eganj kekok zet nâmkatik bemti nâmkijpepe aikme tu zulutpeme Pilipgat kandanjanj mame Piliwanj kwitnanj kwitnanj mamanananj mme ek-ti nâmtemtem mamtan.

¹⁴ Âpme Samalia am ekñenanj Kawawanjagen zet zapat nâmti mkatik bewien keyet zapatnanj Zelusalem mka teman ombemindenderanj ekñenmagen mepme nâmti ekñenanj Pitamak Zân zemideme ¹⁵ Samalia msalen mepatanj zemti am nâmkijpepemak ekñenanj Emetak Teñmak bembeyet nâmti Amobotnanjgat dundum sawun. ¹⁶ Tipman baenen ekñenmagen Emetak Teñanj ku toge belak Amobotnanj Zisasiyet nâmkijpepe egat kwitnanen tu etanj zulutindewien.

¹⁷ Keyepmti ombemindenderanj zut egelanj belit ñokñinan bemti dundumalu Emetak Teñanj tot keñinanen bemisikme ¹⁸ Saimon an keyanj tati ekme ombemindenderanj zut keyanj amgat belit ñokñinan bemti dundumalu amnanj Emetak Teñmak tabeme indikti eganj winde ke kwitisât met mânepmanj timti egetmagen koti zeye, ¹⁹ "It winde tapmilup ke neñ namalu neñ kekok am notnanj betnnan ñokñinan bema Emetak Teñmak bewep." ²⁰ Zeme Pitayanj pigok gilik zemsaye, "Geñ nâmane Kawawanjagen taolet takozin kapi mânewanj ñep kwititiyelen bein? Keyepmti geñ mânepdi tipenj teziñ ñande towebanik! ²¹ Geñ ñoktik bekananj kekok nânik keyanj nitmak tusumti mulup kabonj kapi ñep ku mimiyelen. Kawawanjanj ñoktikdi kekok tazin ke ek-ti nâme bekananj bein. ²² Keyepmti geñ otnânândi bekananj taotnânik ke pemane tapme keñdi gilik zemti Amobotnanj Kawawanjgat dundum samane eganj nânândi bekananj keyelen yom katipewe. ²³ Geñ mama mimi bekananj kebonj kebonj keyanj keñdanen gak zemti tazin keyepmti nit mulup dolakñanj kapi tapmmalu geñ ndikti eyak penanj tapmmane gigup."

²⁴ Zemalu Saimonanj egegat zeye, "Ililagak nâgât mti Amobotnanjgat dundumalu eganj napmukulem mneme kwitnanj kwitnanj zelup keyanj neñmagen ku sokbemâbe."

²⁵ Egelanj Kawawanjanj egetmagen mulup zigok mge keyet zapatnanj ma Amobotnanjgalen Zet Zapat Dolakñanj Penanj Samalia am zemkawanj bemandamalu delanj zeme Zelusalem mka teman mesât mepmambe sele selen mka isisikñanj notnanj indaikmeti am Zet Zapat Dolakñanj Penanj diindom diindom piyanj mebun.

Itiopia msalengatnanj an ñen Piliwanj Zet Zapat Dolakñanj zemkawanj bemsaye

²⁶ Âpme Kawawanjagen ensel eganj Pilipmagen koti zeye, "Geñ wati toti Zelusalem mkaengatnan Gaza mkaen mesât mamelip set keeset mâti mesenik."

²⁷ Zeme nâmti Piliwanj set ke metneti selen an ñen Itiopia msalengatnanj aige. An ke Itiopia imbi mobotnanj Kandasi egalen mânep ekdamunj mamtan. Eganj Zelusalem mka teman Kawawanjgat sesewat mulup met mti ²⁸ gilik zemti mkanjanj mesât kalisiñanj mototati mepmambe ²⁹ golanj zenze an Aizayayelen meluwanj ke tapmainj mepme Emetak Teñanj Pilip zem-pemti zeye, "Geñ kalis tapmezine kainde met aikti an kemak melit." ³⁰ Zeme Piliwanj winde bemti met sokñanj ke meti nâme an keyanj golanj zenze an Aizayayanj papia pigok kuye ke tapmainj manje, "Ekñenanj sipsipnok kume gakikiyet wati kolip. Ekñenanj sipsip zupmanj elenjesâti wati kopme kwitnanj ku makuin sepem kekok an ke wati kopme eganj yeye ñen ku mge. Ekñenanj omba penanj mtopemti zetnanj esemtenj zemdelanj zenzepin belak kume gakiye keyepmti nin egat injsokñane ñen ku mamame indiknup."

(Aizaya 53:7-8)

Âpme Piliwanj zet ke nâmti yanjkwesime, "Zet ke mainjanj zigogak penanj nâmti zenzenanj keyet yanjanj bugan tatnânik?"

Yanjkwesime an keyanj pigok zeye, "An ñenanj zet kapiyet yanjanj ku zemâtâtname neñ nenak etanj zigoset yanjanj nâmatâbak? Keyet kwati neñmak kapi totati zet kapiyet yanjanj weyanj zemâtâtname nâmbi." ³⁴ Zemtetime motapme amobotnanj keyanj Pilip pigok yanjkwesiye, "Geñ zemane nâmbi an papia kuye kapi ikñanjgat nâmti kuye ma anjengat nâmti kuye?"

³⁵ Yanjkwesime Piliwanj golanj zenze an keyelen zet ke mtati Zisasiyelen Zet Zapat Dolakñanj Penanj kemak pepem bemti zemkawanj bemsame ³⁶ mepmambe amobotnanj keyanj zeye, "Tu pi tazingat geñ neñ tu zulutneneyet nâmane ñep beme zulutnesenik?"

³⁷ [Zeme Piliwanj zeye, "Geñ Zisas Kilais ilak penanj nâmkijpenik beme zenik kekok ñep mimiyelen."

Zeme an keyanj zeye, "Zisas Kilais ek Kawawanjgat Nemunanj penanj e ñep nâmkijpeyap."]

³⁸ Zemti mulup ananj zeme kalis atam tapme Pilipmak amobotnanjanj tuyen toweti Piliwanj tu zulutpemti ³⁹ ilisakwep kainjanj kwati keyegak Amobotnanjgalen Emetak Teñanj Pilip wati mepme amobotnanj keyanj Pilip ñen ku ege. Mti eganj setnanj mesâgât nâmti kogeen ke mâti keñ oloñen palen mege. ⁴⁰ Âpme Pilip wapmeti Azotus mka msalen met peme eganj mka teman notnanj ke tokwapmeti am Zet Zapat Dolakñanj Penanj diindom diindom meti Sisalia mka msalen met patanj zeye.

Sâliyanj keñanj gilik zeye

9 Âpme Sâlanj am Amobotnanj Zisas mâti mamtemien ekñen indikti timti indapmâtindome

gakikiyelen mulupmanj temanj penanj mamimtan keyepmti egañ sâpe sâpe bumbu an njeñanj temanj ek-magen meti ² zemâtâtât papia njeñ same mti Damaskas mkaen Zuda ilinañgalen sesewat mka isisikñanj katanj meti animbi Amobotnanj Zisasiyelen set alakñanj mâti maip ekñen indatimatimti kokogat yanjkwesime sâpe sâpe bumbu aniyanj zemâtâtât zet kapigok kumsaye. An ma imbi ekñenanj Amobotnanj Zisasiyelen mama mimi alakñanj kapi mâti maip beme egañ njeñ indatimti belin zamtimti Zelusalem mkaen indatim kobe.

³ Kegok kumsame mti Damaskas mka sokñanik mepme kululuñgatanj busatnanj temanj penanj totti egat palen mbusatnanj bemti tage. ⁴ Kegok mme egañ msat palen tot kutum wemti tati nâme zet njeñ kapigok sokbeye, "Sâl, Sâl, geñ kwilekiyet neñ napmât giñgiñ penanj mti nawalesât mulupmanj temanj tapmnik?"

⁵ Zeme Sâliyanj pale kaim wepeñ tati yanjkwesiye, "Amobotnanj, geñ kwi?"

Zeme Amobotnanjanj zeye, "Neñ Zisas, geñ napmât giñgiñ mti nawalesât maminik kapimak. ⁶ Keyet geñ wati mka temanj daen mepmanenjut bam an njeñanj mulupdi zigok mbanik ke zemâtâtgame nâmbanik."

⁷ Âpme Sâlmak am notnanj mebien ekñenanj muluwanj ke ekti wenjin mepme zetpiñ belanj dilinj zem tati nâme zet ke sokbeye yanjut ekñenanj am penanj ke ku ekbien. ⁸ Âpme Sâlanj wati zikat eksâgât olapme am notnane ekñenanj betnamti Damaskas mkaen mebien. ⁹ Ke mepeme kasup tuk pi zikatnanj beñanj piyanj tu meu mee ninipiñ; belak mawemtan.

¹⁰ Âpme Zisas nâmkijpepeñanj an njeñ kwitnanj Ananias zeme ke egañ Damaskas mkaen ke matatan. An keyet Amobotnanjanj kie kienok sokbemsamti Ananiasiyet pigok kuye, "Ananias!"

Zeme Ananiasiyanj zeye, "Amobotnanj, neñ pine talap."

¹¹ Zeme Amobotnanjanj pigok dunduye, "Geñ wati Set Teñ manzeip keeset meti Zudayelen mkaen moti an njeñ Tasas mkaenganjanjanj dundundu mulup tapmgat moti aiksenik. An keyet kwitnanj Sâl. ¹² Egañ tati geñ kie kienok gikme geñ ekmagen meti bedanj ñokñanen bemane zikatnanj ewe dolakñanj beme ek-mâtâlep."

¹³ Amobotnanjanj kegoñ dundume nâmti Ananiasiyanj ke nâme nukñanj beme zeye, "Amobotnanj, am sambe ekñenanj an keyet yanjanj pigok manzeme nâyap. Egañ Zelusalem mkaen amdine geñ gapmâtmaip ekñen ke egañ sambe penanj maindawalezin. ¹⁴ An ke sâpe sâpe bumbu an njeñanj nâmpemti papia same mti Damaskas mka temanj pien animbindine geñ sese-watgamti mandundumganup. Nin setn betn zamti mka katikñanj ndatimti mesât kozan."

¹⁵ Zeme Amobotnanjanj zeye, "Geñ njeppgat met an ke nen mulup an aikman. Egañ nâgât kwizet buñamm mti am Zuda manjeen ku sokbemberanj ma amobotnanjine ma Israeal am ekñenmagen meti zemkawanj bemnewe keyet geñ met ekti zikatnanj weyanje. ¹⁶ Âpme

nenn egañ kwizet buñamm mmamti sek sindem tiwe keyet set zikat sama ekbe."

¹⁷ Zeme Ananiasiyanj mka zemâtâtpeye ke esemteñ met aikti mka keñanj moti betnanjanj Sâl ñokñanen bemti zeye, "Sâl notn bekan, Amobotnanj Zisasiyanj selen baen sokbemgame ekdak. Egañ neñ kot zikadi mma ewe eegalen zemneme kolap. Egañ geñ zikadi ekti Emetak Teñmak bembeyet tazein." ¹⁸ Zeme keyegak zikatnanj keñanganjanj anjala galañanj pâpmanj nemboñ piyanj dolonj zem topme zikatnanj weyanj ekti wati zeme Zisasiyet kwitnanen tu zuluñpemti ¹⁹ bam tu meu same nimti winderanj timti ²⁰ keyegak Zuda am ilinañgalen sesewat mka sambe meti Zisasiyet yanjanj zempalakñanj bemti pigok zeye, "Zisas ek Kawawanjat Nemuñanj penanj."

²¹ Kegok zeme nâmti amnanj nâmtemtem mti zewien, "An kapiyanj Zelusalem mkaen daen an kwitn kapi kumti sesewatsame egañ indom walet mammanj naman pien koti kegoñ animbi kwit keyegak kumti masesewatsaip. Ekñen kapi belin zamtimti sâpe sâpe bumbu an njeñanj ekñenmagen indatimti mesât koge e wa an ikñanj kapi manzeegit?"

²² Yanjut Sâlanj Zet Zapat Dolakñanj Penanj ke winderanjbenj zemti amgat Zisas ek Kilais keyet yanjanj weyanj diindomti zemâtâpme am Zuda Damaskas mkaen matatemien ekñenanj zet njeñ dundunduyet olati njeñin penanj zime ²³ ekñenanj ilinak ondedak mti Sâl kume gakikiyet zemtâwien. ²⁴ Zuda am ekñenanj kegoñ zemti tambuyet ma msayet mka temanj keyet set biman baen damuñ mtati Sâl topme kusenup zemti tapme egañ zapalin ke nâñge. ²⁵ Kegok mme Sâlgat notnane Zisas nâmkijpepeñanj ekñenanj tambusutnanj buzak Sâl suasembeen weti kimbat enzujaset tegen timtati peme âlâlâlânj zupman baen toweti mege.

Sâlanj Zelusalem mka teman mege

²⁶ Sâl egat yanjanjanj manâmtemien keyepmti egañ Zelusalem mkaen gilik zem meti am Zisas nâmkijpepeñanj ekñenmak ondeksât mme ekñenanj egat nâme Zisasiyet kasa mamm wan an kapi nâmbien keyepmti ek kiñgatpeme ²⁷ Banabasiyanj Sâl tetimti ombemindenderanj ekñenmagen meti Amobotnanjanj Sâl Damaskas selen sokbemsamti zet dunduye ma Sâlanj Damaskas mkaen moti Zisasiyet yanjanj winderanjbenj penanj zemâtâge keyet yanjanj zemkawanj bemindame ekñenanj nâmtâtât peme ²⁸ ekñenmak ke tati egañ Zelusalem am nâmkijpepe-mak ekñengalen ondedakñinan kan katanj meti Amobotnanjat kwizet buñamanj winderanjbenj manzempalakñanj bemtan. ²⁹ Mti Zuda am Glik zet manzemtemien ekñenmak Sâlmak zet zapat dolakñanj-gat zet mmot mtot mti Zuda Glik zet manzemtemien ekñengat njeñin zime set njeñ aikti Sâl kume gakikiyet nâmbien. ³⁰ Âpme am notnane notnanj Zisas nâmkijpepeñanj ekñenanj zapat ke nâmti Sâl wati Sesalia mka teman topeme Tasas mkaen mege.

³¹ Âpme Zudia ma Galili ma Samalia msalen am Zisas nâmkînpêpenaŋ manje mambien ekŋenmagen sisipenpenaŋ ku sokbeye keyepmti ekŋengat tunjuwinan sewakŋaŋaŋ weme Emetak Teŋaŋ indapmukulem mimindeme nâmkînpêpeen gweŋ gweŋ kumti Amobotnaŋgat kandaŋaŋegak mambien. Âpme Am notnaŋ Emetak Teŋaŋ keŋin m elen belen beme ekŋenaŋ kot am nâmkînpêpemak ekŋenmagen tusume indama kume omba penaŋ beye.

Pitayaŋ Lida mkaen an wesij ŋen mme dolakŋaŋ beye

³² Pitayaŋ msat kataŋ Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ mandindom metneti Zisas nâmkînpêpenaŋ Lida mka msalen mamtemien ekŋenmak kegogak met mamti Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ diindoye. ³³ Egaŋ mka keyetnaŋ an ŋen kwitnaŋ Inias ek setnaŋ wesij bemberaŋaŋ nup kan 8 pi egaŋ set mee bugan mebeŋ belak mkaen milam mawemtan. ³⁴ Yaŋ Pitayaŋ an ke meekti pigok dunduye, "Inias Zisas Kilaisiyaŋ mme dolakŋaŋ benik keyet geŋ wati sindi weyaŋ kutumbe." Zeme egaŋ keyegak pututuk zemwati sinaŋ bekan kutum bemti mebe kokot mge. ³⁵ Pitayaŋ muwaŋ kegok mme Lida am ma Selon am ekŋenaŋ an wesij wati mepme ekti Amobotnaŋ Zisasiyet nâmkînpewien.

³⁶ Âpme naman Zopa mka msalen imbi ŋen nâmkînpêpenaŋmak mamtan kwitnaŋ Tabita kwitnaŋ ŋen Glik zeleset Dokas makumtemien. Egaŋ kan kataŋ am sambe bee keŋ taolet mimindamti am bekopsat notnaŋ ola olat palen mamtemien ekŋen indapmukulem mti maweyaŋindemtan. ³⁷ Âpme Pitayaŋ ewe Lida mka msalen keyegak mame kan keyegak imbi keyaŋ zawat temaŋ mti gakime tuyaŋ sekŋaŋ zuluŋpemtî met mka keŋan sakŋaŋ gwaen mopeme weŋge. ³⁸ Âpme Zopa mka ke Lida mka keyet sokŋanit matatan. Keyepmti Zopa am nâmkînpêpemak ekŋenaŋ Pita Lida mkaen kotazin zeme nâmti ekŋenaŋ Zopa an zut zemideme meti Pitayet zewun, "Lida am ekŋenaŋ nit geŋ gaikti sakwep mebegat zemndeme gaikmesâgât kolup." ³⁹ Zemalu Pitayaŋ milawatnaŋ bekan mutuwetî egetmak Zopa mkaen mebien. Met patan zeme keyegak wati Dokas mka keŋaŋ ŋen tedukŋan gwaen peme weme tapmambien ke wati mopme imbi kwambet sambe ekŋenaŋ Pita bembuluŋtati Dokasiyaŋ alik mamti kâlâwin teepmaŋ ma kwitnaŋ kwitnaŋ notnaŋ sambe selim indamâge ke zikat samti si kundundu tapmmambien. ⁴⁰ Mme Pitayaŋ am ekŋen ke zemindeme zupman towepmâpme igak tot pedondom tati Kawawaŋgat dunduye. Dundum delaŋ zemti zimosetnaŋ imbi gakikiŋaŋ tage keeset ekti zeye, "Tabita wat!" Zeme imbi gakikiŋaŋaŋ belak zemti Pita waekme ⁴¹ Pitayaŋ met betname am nâmkînpêpemak ma imbi kwambet ekŋen indakumtetime kwapmâpme Dokas mme alik beye ke zikat indame ekti oloŋen temaŋ penaŋ mbien. ⁴² Âpme keyet zapatnaŋaŋ Zopa animbi sambe bee nâme delaŋ zeme am sambe penaŋaŋ Amobotnaŋgat nâmkînpewien. ⁴³ Mme Pitayaŋ an ŋen Saimon soŋgom sekŋaŋaŋ

kwitnaŋ kwitnaŋ notnaŋ maweyaŋtan an keyelen mkaen kan teepmanik mawemtan.

Kawawaŋgalen ensel ŋenaŋ Konelias sokbemsaye

¹⁰ Sisalia msalen Loma an ŋen mamtan kwitnaŋ Konelias. Ek kasa kuku an 100 ekŋengalen an damuŋin. Ekŋen keyet amnaŋ "Itali ekŋengalen kasa kuku an" manzemtemien. ² Koneliasiyaŋ Kawawaŋgat nâme mobotnaŋ beme ek mâti mamtan. Keyepmti egalen mkaen animbi mamtemien ekŋenaŋ ilinsakwep Kawawaŋgat masesewatsamtemien. Âpme Konelias egaŋ ikŋaŋ Kawawaŋgat mene mene penaŋ mandundum samtan. Mti Zuda animbi bekopsat notnaŋ indapmukulem omba penaŋ mamimtan. ³ Koneliasiyaŋ kegok mamimkwatnepeme kan ŋeniyet Kawawaŋgalen ensel ŋenaŋ gasiyet 3 kilok keyet kie kienok sokbemsamti egat kwitnanen kumti zeye, "Konelias!"

⁴ Zeme Koneliasiyaŋ ensel ekti weŋaŋ mepme eksememuŋ mtage tageyaŋ yek beme yaŋkwesiye, "Amobotnaŋ, zigok ze zemane nâmbi?"

Zeme Amobotnaŋaŋ zeye, "Taolet mimindi ma dundundundi Kawawaŋmagen ilak mopme nâp. ⁵ Keyet geŋ an ŋen zempemane Zopa mkaen meti an ŋen kwitnaŋ Saimon ma ikŋaŋ keyegak kwitnaŋ ŋen Pita manzeip ke wati koti kapi koseip. ⁶ An ke opmaŋ Saimon soŋgom sekŋaŋaŋ milawat weyeyaŋ egalen mkaen tazin. An keyelen mka nembu ganzenan penaŋ baen matazin." ⁷ Kawawaŋgalen ensel egaŋ kegok zemti galaŋ zemepme Koneliasiyaŋ mulup anenet zut ma kasa kuku an ŋen mkaŋaŋ ekdamuŋ mmamti egaŋ Koneliasmak ilizuzut Kawawaŋgat nâme mobotnaŋ beme mamamtemun. ⁸ An ekŋen ke zeme kopme zet weyaŋ zemâtâtindame nâmti Pita wasâgât Zopa mkaen mebien.

Pitayaŋ kie kienok muluwaŋ mamanamaŋ ŋen ege

⁹ Ekŋenaŋ selen ke tapmetne peme tambume tambuyet eyo tusumti tapmetne metnepeme msat msame met Zopa mkaen patan zewien. Âpme Pitayaŋ kan keyegak tambuŋan dundundu mulup msâgât mka dukŋan gwaen mowege. ¹⁰ Opmaŋgat imbiŋaŋaŋ meu ewe tabume Pitayaŋ mowege keyepmti egaŋ meuŋaŋgat wiselepmaŋ alaŋaŋ beme kan keyet kie kienok kwileki ŋen pigok sokbemsame ege. ¹¹ Kululuŋ gwaen ŋandeme saŋgum temaŋ wakŋaŋ zulak zulak piyaŋ kululuŋ keŋangatnan peme Pitamagen âlâlâlân piyaŋ toge. ¹² Saŋgum keyet keŋan zit sepem igak igak ma nombe sepem igak igak ma age sepem igak igak piyaŋ misik tapme toge. ¹³ Âpme zet ŋen kapigok sokbeye, "Ele Pita, geŋ wati ekŋen kapi kumaŋti ni."

¹⁴ Zeme Pitayaŋ zeye, "Amobotnaŋ, neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ kabon kapi niniyet zemkulumnenaŋ keyepmti ŋep ku kumaŋti nsap."

¹⁵ Zeme zet ewe pigok sokbeye, "Kawawaŋaŋ mme dolakŋaŋ bein ke geŋ keyet mgasik zenzepiŋ." ¹⁶ Muluwaŋ kegok sokbemsame sek tuk beme ekme bee-

wan naman gilik zemti melesij kululuŋenagak mowege.

¹⁷ Âpme Pitayan muluwan kie kienok ege keyet yanar nânâyet nânâ mulup temaŋ tapmme kan keyegak Koneliasiyar am zemindeme kobien. Ekŋenar Saimon Pitayet timati amgat mezeme mka zemâtâtindame nâmti met egalen mkaen setokwakwalen tati ¹⁸ zewien, "Saimon Pita mka kapi tazin ma yek?"

¹⁹ Âpme Pitayan ewe muluwan keyet yanar nâsâgât nânâ mulup temaŋ tapmepme Emetak Teŋar pigok dunduye, "Pita nânik, an tugar baen gâgât kot tati-malip. ²⁰ Keyet geŋ totindaikti taŋga taŋgandi kutum weti ekŋenmak mebegat nâmane nukŋar beme nâmtemtem ku msenik. An ekŋen ke nenn zemindema gaiksâgât kolo." ²¹ Âpme Pitayan gwaengatnan toti sekekek mâtâti ekŋenmagen zupman toweti zeye, "An in kapiyan nâgât tatnatimapmo? In kwilekiyet kolo ze zeme nâmbi?"

²² Zeme pigok dunduwien, "Kasa kuku an ŋeŋar Konelias ek Kawawar sesewatsamti mama teŋ mame Zuda am ekŋenar egat nâme dolakŋar mambein. Ek Kawawaŋgalen ensel teŋ egaŋ geŋ gati egalen mkaen mepmann geŋ zapat dundumane nânâyelen dundume nâmti zemndeme geŋ gaiksâgât kotnup."

²³ Kegok zeme nâmti Pitayan an ekŋen ke mkaen indatim moti timum muluŋti indatime wembienar msame wati mesât mme Zopa am nâmkijpepeŋar notnar ekŋenar Pitamak an tuk kobien ekŋenmak ilin-sakwep mebien. ²⁴ Ekŋenar Sisalia msalen mesât tapmetnepeme msat tambume tambuyet eyo metnepeme msame msayet meti Sisalia mkaen patar zewien. Âpme Koneliasiyar am sipbutnane kwep ma am notnane notnar zeme kopme ewerjanak ondekti ekŋengat posi tapmambien. ²⁵ Keyepmti Pitayan set kwaleti mka keŋan mopme Koneliasiyar kandaŋan sokŋanik met pedondom samti zemsesewatpeye.

²⁶ Âpme Pitayan pigok dunduye, "Konelias wat! Neŋ kegogak geŋ nembor mkaengatnar amnegak."

²⁷ Pitayan ekmak zet zenâmambe ilisakwep mka keŋan motneti am sambe tapme indikti ²⁸ Pitayan ekŋengat pigok diindoye, "In Zuda am nin am notnar belakŋar ekŋenmak metati zapat zenâ zenâ mimi ma ekŋenmagen metatat keyet zemkatik bemberar tazin ke ilin nâip. Yanŋut neŋ Kawawaŋar kie kienok sokbemnamti an ŋeniyet bekanar ŋep ku zenzeyelen dinomti zemneme inmagen kapi kola. ²⁹ Keyepmti in nâgât zet beme mege ke nâmti inmagen kokogalen nâmtemtem ku mban. Keyepmti in yanar eneyet nazemtetiyi ze zeme nâmbi?"

³⁰ Zeme Koneliasiyar dunduye, "Neŋ muluwan ŋen pigok sokbemname ekti manepema kasup ilak tuk mezin keyet zema nâmbak. Ne gasiŋeniyet 3 kilok mee kok beme dundundu mulup tapmma an ŋen melakandunar satnar penar puyuk peyak piyar sokbemnamti ³¹ pigok dinoyan, 'Konelias, Kawawaŋar dundundundi ma taolet mimindi ke ekti gâgât nâmgeme dolakŋar penar bein. ³² Keyepm geŋ Zopa mkaen am zemindemane an ŋen kwitnar Saimon Pita ke tetim koseip. An

ke opmar Saimon songom sekŋarar milawat weyeyar egalen mka nembu ganzenan ke mawein kegok zemâtâtnap.' ³³ Keyepm neŋ an tuk kapi zemindema geŋmagen kopmien. Âpme geŋ zetnawepumti kodak keyepm neŋ gâgât nâma dolakŋar bein. Kawawaŋar zimasetnar ondekti tatnupgat geŋ Amobotnarar zet zigok zemkawaŋar bem game timti kodak ze zemâtâtdamane nâsenup."

Pitayan Zet Zapat Dolakŋar Penar diindoye

³⁴ Zeme Pitayan yanbemti pigok zeye, "Kawawaŋar egaŋ am segeset nâmndeme mobototot ku mambein ke nâmkijpeyar. ³⁵ Yanŋut msat sambe am kwi ekŋenar Kawawaŋar kandaŋan meti mama mimi teŋ penar mti mamaip. Am ekŋen keyet Kawawaŋar tikŋar manâmindein. ³⁶ Am sambe nin kapiyelen Amobotnar Temaŋ Zisas Kilais ek nâmkijpemti Kawawaŋmak mama sewakŋar mmamayet Kawawaŋar ikŋar keyet zetnar Isael am ninmagen zemkawaŋar bemndaye e in nâmtalip. ³⁷ Zânar am tu zuluti Kawawaŋmak tusumti mama keyet yanar diindom kwage. Keyet sekŋar gwaen Zisasiyar Galili msalen yanbemti kwitnar kwitnar nukŋarber mpeme keyetnar Zudia msat sambe bee eyo palakŋar bemekoge. ³⁸ Âpme Zisas Nasalet mkaengatnar ek Kawawaŋar winde ma Emetak Teŋ same egaŋ Zuda mka kataŋ mekoti am keŋ taolet mimindaye ma Sadaŋar am mme wesij bemberar ma am notnar keŋin mme yungume mamtemien ebor ebor e Sadaŋar mâpme mepme mme dolakŋar bewien. Kawawaŋar ekmak tati mukulem kegok mme mulup temaŋ temaŋ sepem kegok mkwage. ³⁹ Âpme Zuda am ningalen msalen ma Zelusalem mka temanen kwitnar kwitnar mge ma zet zemkwatnapeme Zuda am ekŋenar ŋenzinziŋ mti tep palen kumasasok peme gakiye ke nin ekmâtâbenn. ⁴⁰ Âpme sekŋar sumen met beme sumen ke kasup tuk wenepeme bamgat Kawawaŋar mme gilik zemti wati sokbemndam galaŋ mkwage. ⁴¹ Wa ke am belakŋar ekŋenmagen penar ŋen ku sokbeye. Egaŋ gakikiengatnan gilik zem wati am zapatnar dolakŋar zenze am Kawawaŋar ewerjan ndaige nin etaŋ sokbemndame nin ekmak meu nimti zenâ zenâ kwep mbenn. ⁴² Âpme Kawawaŋar ek mmoti am gakikiŋar ma alik mamanup ningalen zemdelar zenze an onzempewe. Egaŋ mosâti nin ikŋarar zet zapatnar ke nin am msat kataŋ zemkawaŋar bemindandayet mulup zet ndamti moge. ⁴³ Âpme am ŋenar egat nâmkijpewe beme Kawawaŋar egat pembenarar mti yomin zulutindewe. Ewanar golaŋ zenze an ekŋenar zet kegok zemkwabien."

Koneliasiyelen marŋe ekŋenar Emetak Teŋ tiwien

⁴⁴ Pitayan zet kegok diindomambe tapme Emetak Teŋar toti am nâmti tapmambien ekŋengat keŋinan gak zemti tage. ⁴⁵ Âpme Zuda am nâmkijpepemak notnar Zopa mkaengatnan Pitamak mebien ekŋenar ekme Kawawaŋar am Zuda marŋeen ku sokbem-

benaj ekjenmagen eyo Emetak Ten indame⁴⁶ ekjenaj zet njande igak igak zemti Kawawangat kwitnaja mwat zemesewatpeme ekjenaj indikti nãmtetem temañ mbien.⁴⁷ Æpme Pitayañ zeye, "Nin ilak Emetak Ten timti Zisas Kilaisiyet kwitnanen tu zulubenn keyepmti am ekjen kapi kegogak Emetak Ten ilak tiyo. Æpme nin naman kwilekiyet Zisas Kilaisiyet kwitnanen tu zululugat anjalaja indesenup?"⁴⁸ Kegok zemti Konelias iknaja ma amñane ekjen bee Zisas Kilaisiyet kwitnanen tu zulutindeme Pita anjalajame kasup mulup mimi notnaja pi ekjenmak ke ewe tati Zet Zapat Dolaknaja Penaja diindomkwage.

Pitayañ iknajat yajañ am nãmkijpepenimkak ekjengat diindoye

11 Ombemindenderaja notnane notnaja ma am nãmkijpepenimkak Zudia msalen mambien ekjenaja am Zuda manjeen ku sokbemberaja eyo Kawawangalen Zet Zapat Dolaknaja nãmti mkitik zewien keyet zapatnaja mme nãmbien.² Keyepmti Zuda am nãmkijpepemak Zelusalem mkaen mamti am seknin butnaja antitijet zet winderaja mamimtemien ekjenaja Pitayañ am ekjen ke seknin butnaja antitijep belak indemti gilik zemkopme ekti nãme njep ku beyepmti Pita mtopemti pigok zewien,³ "Geñ kwilekiyet am Zuda manjeen ku sokbemberaja seknin butnaja ku antitijaja ekjengalen mkaen met mamane ekjenaja tu meu kileñ game mti manimtemanana."

⁴ Kegok zeme Pitayañ kwitnaja kwitnaja sambe am ekjen kaimdemagen sokbemindaye keyet yajanan baengatan yajbemti pigok zemãtãti zemkawañ bemindaye.⁵ "Neñ Zopa mkaen dundundu mulup tapma kie kienok Amobotnajañ muluwañ kapigok zikat name ekban. Kuleki nen sangum temañ keboñ busilijaja zulak zulak piyaja kululuñen gwaengatan aãlãlãlãñ neñmagen totapme⁶ ne keñan baenen weyaja ekbanen keyet keñan songom didiknajatnaja sepem igak igak ma nombe sepem igak igak ma age sepem igak igak piyaja keñan beke misik tapme ekban.

⁷ Æpme neñmagen zet nen kapigok sokbeme nãmban, 'Pita, geñ wati kwitnaja kwitnaja keñan tazin ke tim anji ni!'

⁸ Æpme neñ zet ke nãmti zewan, 'Amobotnaja, neñ kwitnaja kwitnaja zemkolumneneraja ma bekanaja keboñ ku maniap, yek penaja.'

⁹ Kegok zema kululuñengatanja zet nen ewe kapigok sokbeme nãmban, 'Kawawajañ kwitnaja kwitnaja mme dolaknaja bein ke geñ ku zemtalat.'¹⁰ Zet kegok sek tuk zeme nãma naman kwitnaja kwitnaja beewan gilik zemti sembe melesij kululuñen mowepme¹¹ keyegak an nen Sisaliayetnajañ an tuk kapi zemindeme neñ naiksãgãt mka neñ matatemanen ke kot tapme¹² Emetak Tenaja nãgãt pigok dinoye, 'Geñ toti am kot talip ekjen kemak mebegat nãmtetem ku msenik.' Kegok zeme neñ toindikti ekjenmak mesãt mma am nãmkijpepemak an 6 ekjenaja napmãt meti nsakwep kasa kuku an nejaja Konelias egalen mkaen mowepmann¹³ eñaja zapat kapigok dinndoye, 'Nãlen mkaen

Kawawangalen ensel njenaja kwati pigok dinop. Geñ am zemindemane Zopa mkaen meti an nen kwitnaja Saimon Pita ek wati kopme¹⁴ eñaja zet zeme nãmti geñ ma manjendine in nãmkijpepe aikme Kawawajañ in yomengatan gilik zemindatiwe.'¹⁵ Æpme neñ Zet Zapat Dolaknaja Penaja diindomambe tapma eweñan Emetak Ten ninmagen toge sepem kegogak ekjenmagen topme¹⁶ neñ kwitnaja kwitnaja ke ekti Amobotnajañ zet pigok zeye ke otnãmban, 'Zãñaja animbi tu etaja zulutindeye Æpme neñ Emetak Tenaja keñinan bemisikindewap.'¹⁷ Keyepmti nin Amobotnaja Zisas Kilais nãmkijpemti zet zapatnaja dolaknaja zemkawañ bemindamann eñaja nin Emetak Ten ketalasim ndaye sepem kegogak eñaja Emetaknaja Ten ketalasim indame neñ bukaboñaja zigok Kawawangat zemkulumpewak."

¹⁸ Kegok diindome ekjenaja zet ke nãme penaja beme Kawawangat zemesewatpemtigok zewien, "Kawawajañ am Zuda manjeen ku sokbemberaja ekjen kegogak yomengatan keñ gilik zenze aikti ma ma kanzizit keyet toñaja bembeyet eyo tatnãmindein."

Antiok mka teman Zet Zapat Dolaknajañ palaknaja beye

¹⁹ Stiwen kuwien kan keyet am nãmkijpepemak Zelusalem mkaen mambien ekjenaja ke ekti seknin zime msat katarja kalantia kileñ mekobien. Notnajañ benaja Pisia msalen mepmãbien ma notnajañ Saiplas msalen mepmãbien ma notnajañ Antiok mka teman mebien. Kegok mekoti Kawawangalen Zet Zapat Dolaknaja Zuda am eweñan meti msat ke manañaja ekjenmak ilinak etaja zenã zenã mti mamamtemien.²⁰ Yanjut am nãmkijpepemak notnaja Saiplas msalen ma notnaja Sailini mka teman Zuda am nãmkijpepemak mambien notnaja ekjenaja Antiok mka teman meti am Zuda manjeen ku sokbemberaja ekjen kegogak Zisasiyelen Zet Zapat Dolaknaja Penaja diindome²¹ Amobotnagalena winderaja ekjenmagen sokbemindame am sambe penajañ nãmkijpepe aikti Amobotnagamena tusumãbien.

²² Keyet zet zapatnaja Zelusalem mka teman meti patañ zeme nãmti Banabas zempeme eñaja Antiok mka teman meti²³ indikme Kawawangalen keñ taoletnaja ekjenmak tapme indikti nãme dolaknaja beme keñinaja Amobotnagamena ewe kalijañ bemtatagat nãmti animbi sambe zemgwatnaja mimindeye.²⁴ Banabas ek an dolaknaja nãmkijpepenaja temañ ma Emetak Tenaja egat keñan bemisik matatan. Keyepmti Zet Zapat Dolaknaja Penaja zeme am sambe penajañ nãmti nãmkijpepe aikti Amobotnagamena ewe tusumãbien.

²⁵ Æpme Banabasiyaja Talasas mkaen Sãl eksãgãt meti²⁶ meaikme ilisakwep gilik zemti Antiok mkaen koti Antiok mkaen animbi nãmkijpepenaja sambe ekjengat tunjuwinan ke nup kan kwep mamti am Zet Zapat Dolaknaja Penaja diindom zikat indam mamtemun. Æpme kan keyet am Kilais nãmkijpepenaja ekjenaja yanjbemti kwilin Kilaisiyelen am manje ke kuwien.

²⁷ Kan keyet golañ zenze an notnañ ekñenañ Zelusalem mka temañ katikpemi Antiok mkaen kobien. ²⁸ Âpme golañ zenze an kobien ekñengat tunjuwinanğatnañ an ñen kwitnañ Agabas. Ek Emetak Teñañ zet keñanen bempeme egañ ondedak temañ ñeniyet motati msat sambe kamberñ temañ sokbewe keyet zet zapatnañ diindoye. Yañ maneti Loma amobotnañ Kolodiasiyañ mañge kan keyet zetnañ zeye keyet penañañ sokbeye. ²⁹ Keyepmti am nâmk-ijpepemak ekñenañ Zudia am nâmkijpepemak noline indamukulem mimiyet zenâmti ³⁰ am kwep kwewañ mânewin taindaye katarñ sepem minok ondek bemti Banabasimak Sâl zemideme egelañ mânep ke timti Zudia msalen am nâmkijpepemak ekñengalen an ñeñañine mambien ekñenmagen mmebun.

Elolañ Pita mka katikña mepeye

12 Âpme Elolañ yañbemti am notnañ nâmk-ijpepemak indom walet mti notnañ belak mka katikña timet indeye. ² Elolañ zeme kasa kuku an ekñenañ Zems Zângat datnañ ek wanam kukñañberañ omeseleme gakiye. ³ Egañ muluwañ mgasik kekok mme Zuda am ekñenañ set keyet nâme dolakñañ beme indikti keñin wapme Pita kekokak Anğalalañ Kendoyet atamti mka katikña mepeye. ⁴ Pigok nâmti mepemti kasa kuku an 16 kapi indeme damuñ mammatemien. Ke tapme nin Anğalalañ Kendo kapi tapmann delañ zeme naman keyegak tusumti Nupmamañ Yispiñ Manimtemien Kendo ke yañbemtati keyet kuma gakiwe zemti wati mepeye. ⁵ Âpme am nâmkijpepemak ekñenañ Kawawañañ Pita mka katikñanen mukulem mpepeyet dundundu mulup mene mene mkwabien.

Pitayañ mka katikñañgatnan kwatoge

⁶ Elolañ Pita wati zelen onzemppepeyelen kanañ sañen nokñañ tapme tambu keyet kasa kuku an zulañ nembet nembet tati damuñ katikñañ mmalu egetgat tunjuwidan sen katikñañ zulañ zampepeñañ beye melesin tawemañge. Âpme kasa kuku an notnañ ekñenañ setokwakwalen baen damuñ katikñañ mti tapmambien. ⁷ Âpme keyegak Amobotnañgalen ensel ñenañ mka keñan ke belak sokbemtapme busatnañañ mka keñañ bee mbusatnañ bemti tage. Âpme Kawawañgalen ensel keyañ Pita butemti zeye, "Pita, sakwep wati dendañ tat!" Zeme Pitayañ dendañ pututuk wapme setnañ betnañ sen katikñañañ zampepeñañ ewan belak puluk pilik pemti topmâge. ⁸ Kegok mme Kawawañgalen enselañ Pitayet zeye, "Pita, geñ bitimdi weyañ zamti set wewedi weti melakanđuñdi teepmañ mti pemane topme napmât kot." ⁹ Zeme Pitayañ zeye kekok mti Amobotnañgalen ensel ke mâti ilisakwep kasa kuku an notnañ ekñenañ setokwakwat ñeñañ gwaen damuñ mti tapmambien ke topmalu set ikñañ dâlân zeme toti met namañ sekekek ñen towepmalu e kekokak ikñañ belak dâlân zeme toti eyetnan met kimbatgalen sekek aen temañ ke mep-

malu belak ikñañ etañ ñandeme zupman baen toti mka temanen mebun. Amobotnañgalen enselañ Pita wati kwitnañ kwitnañ mmege ke Pitayañ nâme kapi penañ tapmiap ma belak kie kien tapmiap mene kekok otnânge. Selen metneti Amobotnañgalen ensel egañ galañ zemti mepme Pitayañ keyegak keñañ teñ peme nâmti pigok nânge, "Penañ sukwep pi neñ nâmâtâlap. Amobotnañañ ensel ñen zempeme toti egañ Elotgalen belengatnan ma Zuda am ekñenañ neñmagen kwitnañ kwitnañ mnasâgât mimien keyetnan nañgalañti natozin."

¹² Egañ kekok otnâmti keñañ yayañ kwapme met Zângat mamañ Malia egalen mkaen memoge. Am nâmkijpepemak sambe ekñenañ egalen mkaen ke ondek tati Pitayet nâmti dundundu mulup tapmambien. ¹³ Âpme Pitayañ moti setokwakwat zupmaset baen kwat set tonjon takume mulup imbi nema kwitnañ Loda egañ am pe kwiañ set tonjon kwatakuin zemti eksâgât koti ¹⁴ Pitayet zet ñandañañ nâmti segeyak mti set kwalelepiñ belak mka keñañ gwaen meti am notnañ tabiengat pigok diindoye, "Pitawan kolewañ kamba tazin."

¹⁵ Zeme ekñenañ zewien, "Keñdi kileñ beme tazenik! Pita pi mka katikñañ daen tazin."

Zeme egañ zekañkañ mti zeye, "Penañ sukwep ek kamba kotazin."

Zeme ekñenañ zewien, "Bati ke ensel ñenañ mene kotapme ekti kotazenigat."

¹⁶ Âpme Pitayañ ewe set tonjon giñgiñ kupen tapme ekñenañ meti set kwaleti ekti weñin mepme zezebarñañ omba mbien. ¹⁷ Âpme Pitayañ ekñenañ zet temañ temañ ku zenzeyelen nâmti belak belañ sesepmañ mti zemkulumindeye. Mti egañ Amobotnañañ mka katikñañgatnan gilik zemti anğalañ peye keyet zet zapat mimindamti zeye, "In meti Zems (Zisasiyet meniñañ) ekmak am notnane notnañgat zet zapat kapi met miindaseip." Kegok zemindemti toti naman msat butnaset ñen mege.

¹⁸ Âpme tambuñan penañ kasa kuku an ekñenañ wati Pitayet ekme yek beme weñin mepme zewien, "Ege! Pita pi zigoset melep?" Zemti tokwatimabienañ yek beme zet beme ¹⁹ Elotmagen mepme egañ nâmti kasa kuku an notnañ ewe zemideme Pita aikgalen tokwat timabienañ yek beme kasa kuku an 16 Pita damuñ mti tabien ekñen met indatimti zet muluwen met indeme zet zesât olabiengapmti Elotgat mezeme egañ zemdelañ zemideme Pitayet munduman ekñen ke indome gakiwien. Elolañ Zudia msat pemti Sisalia mka msalen topmaneti gilik zem kokogat nâmti towege.

Amobotnañ Elot gakiye

²⁰ Kan keyet Elolañ Taia ma Saidon animbi ekñengat ñenzinziñ temañ mimindeye. Keyepmti animbi sambe mka keyetnañ ekñenañ temakwep bemkoti meluwañ damuñ Balastas ekmagen mot zet zemti ñenzinziñ kapi yek bembeyelen nâmti egañ indatimti amobotnañ Elotmagen mepme zelin weyañañgat nâmti zet ke-

lakraŋ mpewien. E yaŋaŋ kapigogat ekraŋaŋ Amobotnaŋgalen msalen ke meti meu makwitimtemien keyepmneti egaŋ setnaŋ bekekme olati meuyet gakiwanupmagen zemti yayaŋ mti muluwaŋ kekok mbien.

²¹ Âpme Elolaŋ yaŋkwesisinjin keyet dopmaŋ gilik zemindandayet nâmti kan bemindaye ke daŋgome amobotnaŋgalen miak miak sopmaŋ ke mti amobotnaŋgalen mundumen mototati zet tadiindome am sambe ekraŋaŋ kaliaŋ temaŋ kumti zewien, “Zet kapi dolakraŋaŋ penaŋ Kawawaŋaŋ manzein keyet kataŋ penaŋ tazein.” ²³ Kekok zemsesewatpeme Elolaŋ ikraŋgat nâme mopme Kawawaŋgat nâme tototnaŋ beye keyepmti kan keyegak Amobotnaŋgalen ensel egaŋ nâmbekam bempeme binaŋ keŋanen imkume gakiye.

²⁴ Kekok mme Kawawaŋgalen zelaŋ windenaŋber palakraŋaŋ bemti msat kataŋ mekoge.

²⁵ Âpme Banabasimak Sâl egeleŋ Zelusalem mka temanen mulup zemidendaŋaŋ ke mmalu delaŋ zeme egeleŋ Antiok mkaen mesât mti Zân Mak ek wati ilinsakwep mebien.

Banabasimak Sâl Kawawaŋgalen mulup mimiyet zemideme mebun

13 Antiok dapmelaŋge keyet keŋan golaŋ zenze an ma an zikat indanda kapigogaŋ mambien: Balabas ma Simion an sopmaŋ makumtemien ma Lusias Sailini mkaengatnaŋ ma Manaen ekmak amobotnaŋ Elotmak egeleŋ ilinsakwep zenzelim mamti same mbun ma Sâl am ekraŋ kogaŋ ke mamti mulup mamtemien. ² Ekraŋ keyaŋ meu zemkulumpemti Kawawaŋmagen keŋin ondek bemti sesewatpemti tapmambien. Âpme Emetak Tenjaŋ ekraŋgat zeye, “In Banabasimak Sâlmak ideme egeleŋ neŋ mulup mimiyelen nâmti zewan ke met mbalup.”

³ Ekraŋaŋ meu zemkulumpemti dundundu muluwen an zut eget ke Kawawaŋaŋ mulup keyet ombem idep nânâyet tati eksokbemti belinan ŋokŋidan atamti mulup ke mimiyet zemgwatnaŋ mimidamti ideme mebun.

Saipalas msalen Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakraŋaŋ zemkawaŋ beye

⁴ Emetak Tenjaŋ zemideme egeleŋ meti Selusia mkaen toweti waŋga ŋen mti msat nembu tungupman tageen kwitnaŋ Saipalas ke meti ⁵ egeleŋ mka ŋotakraŋ Salamis ke mot patan zemti Zuda am ekraŋgalen sesewat mka tapmege kataŋ meti Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakraŋaŋ zemkawaŋ bewun. Zânaŋ eget idamukulem mti ilinsakwep mulup mbien.

⁶ Ekraŋaŋ msat ke meti Zisasiyelen Zet Zapat Dolakraŋaŋ zempemalu mane mane nembet daen mka ŋen Papos ke patan zemti mka keyetnaŋ Zuda ankbuk ŋen aikbun. Kwitnaŋ Bal Zisas an keyaŋ ikraŋgat, “Neŋ golaŋ zenze an” kogok manzemtan. ⁷ An keyaŋ msat keyelen gapman ŋenaŋ kwitnaŋ Selegias Pâlas an kemak notn notn mmamtemun an ke nânâŋaŋ temaŋ penaŋ. Amobotnaŋ temaŋ keyaŋ Banabasimak

Pâlaŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakraŋaŋ dundumalu nânâyet nâmti idazemtetime kobun. ⁸ Yaŋgut ankbuk Bal Zisas kwitnaŋ ŋen Glik zeleset Elimas makumtemien an keyaŋ amobotnaŋ temaŋ egaŋ Sâlmak Banabas egeleŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakraŋaŋ ke zemalu nâme penaŋ ku bembeyelen timyape yape zet notnaŋ dunduye. ⁹ Yaŋgut Sâl kwitnaŋ ŋen Pâl manzemtemien an ke Emetak Tenjaŋ windeyaŋ keŋanen misik tapme Elimas zikat memuŋ ektati zeye, ¹⁰ “Sadaŋgat nemuŋaŋ, geŋ mama ten keyet kasa mpemti am tetimaemae omba mimindamti Kawawaŋgalen zet pi imkwatamana belakraŋaŋ penaŋ mambein. Geŋ mama mimi bekanan ke geŋmagen omba penaŋ gak zem tazin nânik! ¹¹ Keyepmti alak Amobotnaŋ Kawawaŋaŋ betnaŋaŋ zikadi enzuŋgeme beŋan besem. Âpme geŋ kasup ŋen eekpiŋ mane pemane kan sambe mebe.”

Pâlaŋ zet kekok zeme keyegak sakwep zanza keboŋaŋ tot Elimasiyet zikatnaŋ bekekme tambusok beme Elimas zikatnaŋ eksât olage. Mti, “An ŋen aikma napbetnamti set zikat name mebi,” zemti olati bemanzat mege. ¹² Muluwaŋ kekok sokbeme gapman an ŋenaŋ keyaŋ Amobotnaŋ Zisasiyelen windenaŋ temaŋ ke ekti nâmtemtem temaŋ mti Zisasiyelen zet keyet nâme penaŋ beme Zisasiyet nâmkraŋpeye.

Pâlmak an notnaŋ Pisidia msalen meti Antiok mka teman mulup mbien

¹³ Pâlmak am notnaŋ ekmak mebien ekraŋaŋ Papos mka ke peme tapme waŋga ŋen mti Pampilia msalen Pelga mka temanen ke mebien. Âpme Zânaŋ ekraŋ katikindemti igak Zelusalem mkaen gilik zemti koge. ¹⁴ Âpme ekraŋaŋ Pelga mka ke peme tapme naman Pisidia msalen meti Antiok mkaen ke mulup mti manepeme Sabat tagoŋgo kan ke beme Zuda am ekraŋgalen sesewat mkaen motati ekme ¹⁵ ekraŋaŋ Mosesiyelen zii zet ma golaŋ zenze an ekraŋaŋ zet kuwien ke maiŋ mepme delaŋ zeme sesewat mka keyet ŋenaŋ ekraŋaŋ Pâl ma amŋane mototabien ekraŋgat pigok indayaŋkwesiye, “Notnne, in animbi kapi zemgwatnaŋ mimindendeyelen zet ŋen mti talip beme kwatati diindome nâit.” ¹⁶ Zeme Pâlaŋ wati belan sesepmaŋ mti zeye, “Israel am ma am notnne Zuda maŋgeen ku sokbemberaŋ in Kawawaŋgat masesewatsaip, in wakraŋ weyaŋ bemti tapme zet kapi zema nâit. ¹⁷ Israel am ningalen Kawawaŋ egaŋ yeŋsokraŋe ekraŋ ikraŋgat zapat penaŋ indaombemindeye. Yaŋ ekraŋaŋ Izip msalen lueŋ mamti omba penaŋ sokbem sambelenŋti mame Kawawaŋaŋ Kenan msalen indatimti kosât tati egaŋ Izip amobotnaŋ Palaomagen menok sepem igak igak mme ekti kraŋgatnâmindeme Izip msat pemti mebien. ¹⁸ Selen msat tungupman indatim kopme ekraŋaŋ mobotnaŋ msamkobienanŋgut egaŋ sewakraŋ mti indadamuŋ mamimkotnepeme nup kan 40 bepi set tungupman ke delaŋ zeye. ¹⁹ Kan keyet Kenan msalen am maŋge 7 bepi Kawawaŋaŋ indaasekti ekraŋgalen msat ke yeŋsokraŋe ekraŋgat indame ekraŋaŋ msat ke toŋaŋ bemti mame ²⁰ nup kan

450 kekok delanj zeme keyet baman gwaen Kawawaŋaŋ zemdelanj zenze an notnaŋ indaaikme ekŋenaŋ mamti amgat zelin nâmti maindamusuwat indemkwatnapeme golaŋ zenze an Samueliyaŋ sokbemtî mulupmaŋ mkwage. ²¹ Zuda manġe ekŋenaŋ amobotnaŋin ŋen aiikgat zeme Kawawaŋaŋ Benza- mingalen manġeengatnaŋ an ŋen Kis egat nemuŋaŋ Sâl ek aikindame egaŋ Amobotnaŋ mulup mti indamamkwatnepeme nup kan 40 pi delanj zeye.

²² Yaŋgut naman Kawawaŋaŋ ikŋaŋ zempemti mundumanen Dewit ek nâmpeme amobotnaŋ tapme zeye,

‘Neŋ Zesiyet nemuŋaŋ Dewit ek ekma dolakŋaŋ penanġ beme keyepmti amobotnaŋ mamayelen nâmti aiga. Egaŋ nâlen ŋoktik ke mâti keyet kataŋ mulupmaŋ mbe.’

(1 Samuel 13:14; 15:23, 26, 28; 16:1, 13)

²³ Kawawaŋaŋ amobotnaŋ Dewit egat sokŋaŋ ŋen sokbemtî Israeal animbi sambe yomengatnaŋ gilik zemti indatitiyet Israeal am zetik mimindeye keyet penanġ Zisasiyaŋ kot sokbeye. ²⁴ Eweŋan Zisasiyaŋ mulupmaŋ ewe mimipiŋ tapme Zân tu zululut ananġ ŋeŋaŋ yaŋbemti Israeal am ekŋen mama mimiŋin bekananġ ke katikpemti keŋ gilik zenze aikme tu zulutindendeyet zetnaŋ winderanġber diindom kwage.

²⁵ Zânaŋ Kawawaŋaŋ mulup zempeye ke mmepme ilak delanj zenzeyelen bududuk beme am pigok indayanġkweziye, ‘In nâgât nâme kwi mambeyap? Wa in nâme neŋ an ŋen kokogalen damuŋ mamip ke bein? An ikŋaŋ ke ewe bam daen takozin an bekeboŋ beke neŋ bukaboŋaŋ elenn sama time ŋep ku bewe.’

²⁶ Ip notnne Abalaamgat iŋsokŋane ma notnne Zuda manġeen ku sokbemberanġ Kawawaŋ masesewat-saip ingat pigok zema nâit, an yomengatnaŋ gilik zemndadagat zenzenanġ e ninmagen sokbembeyet nâmti zenzenanġ. ²⁷ Yaŋġ an ke sokbeme Zelusalem animbi sambe ma an ŋeŋanġine ekŋenaŋ an yomengatnaŋ gilik zemndatitiyet koge elak an kapi kekok nânâpiŋ ma ekŋenaŋ kâtnânâ kendo kataŋ golaŋ zenze an ekŋenaŋ an kapiyet meluwaŋ mimiŋaŋ mamaiŋ kwatnup ke an kapi e nâmâtâtâpiŋ belak etaŋ ekandatpemti kume gakiye. Kegok mme golaŋ zenze an ekŋenaŋ zet meluwaŋ mbien bee penanġanġmak etaŋ bemâġe.

²⁸ Zuda am ekŋenaŋ an keyelen myuŋguŋguŋaŋ ŋen gakikiyelen kataŋ ku aikbien yaŋgut ekŋenaŋ egat ŋenzinziŋ etaŋ mpemti amobotnaŋ Pailelanġ zemdelanj zeme kume gakikiyet zekaŋkaŋ penanġ mbien.

²⁹ Kegok mme golaŋ zenze an ekŋenaŋ an kapi muluwaŋ kapigok msameti kume gakikiyet zetnaŋ eweŋan meluwaŋ mkwabien keyet kataŋ am ekŋenaŋ tewen kumasasokpewienanġ mâtâpmti am sumen met bewien ³⁰ yaŋgut Kawawaŋaŋ am sumengatnaŋ mme gilik zemti wage. ³¹ Âpme am nâmkiŋpepemak notnaŋ ekmâti Galili msalengatnaŋ Zelusalem mkaen mebien. Ekŋen kemagen Zisasiyaŋ gakikiengatnaŋ gilik zem wati sokbemenzilim sokbemenzilim mamkwatan. Am ekŋen keyaŋ keyet zapatnaŋ am diindom kwabien.

³² Kawawaŋaŋ yeŋsokŋne ekŋengat Nemuŋaŋ penanġ

peme totogat zetik mimindeye keyet penanġ elak ningalen kanen kapi Nemuŋaŋ Zisas gakikiengatnaŋ mme wage keyepmti Banabasimak nit inmagen kapi Zet Zapat Dolakŋaŋ ke mti koti tazelup. Keyet zapatnaŋ Kawawaŋgalen Zet Itnaŋaŋ Sam tuŋgupmaŋ zet keyet keŋan meluwaŋ kapigok mimiŋaŋ tazin, ‘Geŋ Nemunn penanġ alak neŋ gâgât Bipdi penanġ beyap.’

(Sam 2:7)

³⁴ Zisas gakikiengatnaŋ gilik zemti wageyaŋ ŋen ewe gakimti ku sambuwe. Keyepmti Kawawaŋaŋ keyet zet kapigok zeye,

‘Neŋ Dewitmagen zetik mban keyet penanġ kwitnaŋ kwitnaŋ dolakŋaŋ in indamâbap.’

(Aizaya 55:3)

³⁵ Naman Kawawaŋgalen Zet Itnaŋaŋ Sam ikŋaŋ keyegak pemaŋ ŋen naman pigok zein, ‘Geŋ Andi Teŋ ek kilen pemane msalen ŋep ku sambuwe.’

(Sam 16:10)

³⁶ Amobotnaŋ Dewitgat yaŋaŋ pigok nânup. Dewilaŋ Kawawaŋgalen am mambien ekŋenmagen Kawawaŋaŋ mulup zempeye ke ekŋengat tuŋguwinan mmeti gakime sekŋaŋ mti yeŋsokŋ notnaŋ indabewien mundum keyegak meberme sekŋaŋaŋ msalen ke sambuye. ³⁷ Yaŋgut Zisas ek Kawawaŋaŋ mme gakikiengatnaŋ gilik zem wage. Ek sekŋaŋ msalen ke ku sambuye. ³⁸ Keyepmti notnne in pigok penanġ nâseip. Nin ingat zet sosok zemkawaŋ bemti kapigok manzenup. Yom delanj zenzeyelenset e Zisasmageset etaŋ tazin. ³⁹ Mosesiyelen zii zet sambe ke gawepumti mame Kawawaŋaŋ keyet mti yomin ku makatipein yek. Am sambeyanġ Zisas ek kwep nâmkiŋpemengut Kawawaŋaŋ egat mti yomin ŋep makatipein. ⁴⁰ Golaŋ zenze an ŋenaŋ Kawawaŋaŋ zet kapigok zeme nâmti meluwaŋ pigok mge. Ke penanġaŋ inmagen sokbewemagengat weyaŋ eksemti mambep. Kawawaŋaŋ ekŋengat pigok zeye,

⁴¹ ‘In nâip, neŋ nukŋaŋ temaŋ inmagen sokbewe keyet zapatnaŋ diindomaŋgut in zetn nâme pepesut mambein ma neŋ am ŋen zempema koti zapat keyegak diindome e kekokak zetnaŋ nâme pepesut beme neŋ mamimtotneip. Keyepmti neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ nukŋaŋber penanġ inmagen sokbembeyet zewan ke pema kopme in ekti kiŋgati gakim temebeb!’”

(Habakuk 1:5)

⁴² Pâlanġ zet kekok zeme delanj zeme Banabasimak egelaŋ toti kwawesât mmalu animbi sambeyanġ zewien. It kot Sabat tagoŋgo kan ŋen tabanuwen zet ikŋaŋ kapiyegak ewe tusumti zemâtâpmalu nâmbanup. ⁴³ Kegok zemti sesewat mkaengatnaŋ asek toti Zuda am ma am Zuda manġeen ku sokbemberanġ Zudayelen nâmkiŋpepe keyet kataŋ nâmkiŋpemti mananġaŋ ekŋenaŋ Pâlmak Banabasimak idapmât mepme egelaŋ gwatnaŋ zet diindomti Kawawaŋgalen keŋ taoletnaŋ ekŋenmagen weme ekŋenaŋ eegalen mulupmaŋ mti mamayet diindowun.

⁴⁴ Naman Sabat tagoŋgo kanaŋ ŋeniyet mka temaŋ keyelen animbi sambe penanġaŋ Kawawaŋgalen zet

nâsâgât sesewat mkaen kwaweti bemisik tabien.
⁴⁵ Âpme Zuda sesewat mka keyet keñan ñeñan mam-
 bien ekñenan ekme animbi sambe penañan kwaweti
 weme indikti nâmbekam bembe mimindemti ekñenan
 Pâlmak Banabas egegat zelit winderan mtoidendeyet
 nâmti zemtalalat zet zewien. ⁴⁶ Kegok mme Pâlmak
 Banabasiyan zet winderamber ewe pigok zewun, "Is-
 lael am in zet kapi ñeñan diindome nânâyelen zen-
 zeñanangut in bamkumpemti mama kanzizit mama
 keyet wisat mnup zeipgapmti ñep nit in katimindemti
 am Zuda mangeen ku sokbemberan ekñenmagen
 etan mulup mmann nâmbep. ⁴⁷ Amobotnanan pigok
 zemndeye,
 'Ñeñ am Zuda mangeen ku sokbemberan ekñenma-
 gen busatnan mti mebegat zemindeyap. In msat
 sambe tapmezinen mekoti animbi indapmukulem mi-
 mindeme nâgât nâmkijpem neme Kawawanan
 yomengatnan gilik zemindatiwe.'"

(Aizaya 49:6)

⁴⁸ Âpme am Zuda mangeen ku sokbemberan ekñe-
 nan zet ke nâmti oloñen temañ mti Kawawanat
 wisikñ zewien. Âpme am mama kanzizitgat zapat bem-
 beyet Kawawanan eweñan nâmindeye ekñenan zet za-
 pat dolakñan nâmti nâmkijpewien.

⁴⁹ Mme msat keyet keñan Amobotnan Zisasiyelen
 Zet Zapatnan Dolakñan palakñan bemti mekoge.
⁵⁰ Yanğut Zuda am sesewat mka keyet ñeñan mambi-
 en ekñenan mka keyelen imbi kwizet buñamin temañ
 Kawawanat mandundumtemien ma an ñeñan not-
 nan ekñengat keñin walapme ekñenan Pâlmak Ban-
 abas idapmâpme msat ke pemti belakñan mebun.
⁵¹ Egelan Aikoniam mka msalen mesât tati mama
 mimiñin bekanan ke timti mamayet nâmindemti seli-
 dangalen kakalakñan ke kapupmalu mka keyegak top-
 mâpme mebun. ⁵² Âpme naman am notnan Zet Zapat
 Dolakñan ke nâmti Zisas nâmkijpewien ekñenan
 oloñen palenagak mame Emetak Teñan ekñengat
 keñinan bemisik tage.

Pâlmak Banabasiyan Aikoniam mka temanen mulup mbun

14 Egelan Aikoniam mka teman ke meti muluwan
 sepemanan kapigok mbun. Egelan Zuda am
 ekñengalen sesewat mkaen moti Zet Zapat Dolakñan
 setnanmak weyan bemti zemâtâpmalu Zuda am ma
 Glik am sambeyan Zisasiyet nâmkijpepe aikmâbien.
² Âpme Zuda am notnan Zisasiyet ku nâmkijpewien
 ekñenan wati am Zuda mangeen ku sokbemberan
 notnan zet kelakñan mimindeme ekñenan nâmk-
 ijpepemak am ekñengat ñenzinziñ mimindawien.
³ Pâlmak Banabasiyan kan teepmanñnik Aikoniam
 mkaen ke ewe nâmisim mamti Kawawanalen Zet Za-
 pat Dolakñan winderamber penan zemkawan bewun.
 Âpme Amobotnanan ikñan winde idame menok
 mbun. Keyepmti animbi sambeyan Kawawanalen keñ
 taoletnan keyet penañan ekti nâmtemtem mti zet
 keyet nâme penan etan beye. ⁴ Keyepmti mka keyet
 keñanen animbi sambeyan kalan kumti notnanan met

Zuda am Zisasiyet kwizapatnanat kasa
 mamimtemien ekñenmak tabien ma notnanan
 epeemti Pâlmak Banabas egetmak metabien.
⁵ Âpme Zuda am ma am Zuda mangeen ku sokbem-
 beran ekñen ma ñeñanñine ekñenan ondekti keñ kwep
 bemti Pâlmak Banabas nanzanan idome gakikiyet
 zemtâwien. ⁶ Âpme egelan zet ke nâmti kunzun na-
 man Likonia msalen mka isisikñan wemegeen ke
 Kawawanalen Zet Zapat Dolakñan zepemalu mane
 mane met mka ñande temañ temañ zut Lisitalamak
 Delebe ke patan zewun.

An wesin ñen dolakñan beye

⁸ Âpme Listala mkaen ke an ñen mamken setnan
 wesin sokbemberanan ke tapme ekbun an ke set
 mebe kokot bugan ku mamimtan penan. ⁹ Yan Pâlan
 zet tazeme an keyan totati zet ke nâmambe tapme
 Pâlan zikat memun an ke ekti nâñge, "An wesin kapi
 nâmkijpepenan ñep tazin yan ñeñ ñep mukulem
 mma dolakñan besem nâyap." ¹⁰ Kegok nâmti an
 keyet zet pigok zeye, "Geñ wat mutututi sedan imti
 tat." Zeme keyegak sakwep pututuk wati dendan
 mebe kokot mge.

¹¹ Pâlan muluwan mamananan kegok mme am
 sambeyan ekti Likonia ilinangalen zeleset ñakñak mti
 zewien, "Nin nopiom zut masesewatidanup piwan am
 nembon bemti kwatolulan pi tungupmnan tapmalup."
¹² Zemti Banabas egat kwitnan nopiom Zeus kuwien.
 Âpme Pâl ek zemâtâtât an keyepmti egat kwitnan no-
 piom Elemes kuwien. ¹³ Nopiom Zeus egalen sesewat
 mka temañ ke mka temañ keyet ganzenan daen
 matatan. Yan sesewat mka temañ keyet sâpe sâpe
 bumbu an ñenan makau ma tep katnan dolak
 dolakñan ke timti an zut egegat sâpe sâpe bu-
 midasâgât met ambepolet timti mka temañ keyelen
 kimbata setokwakwalen koge.

¹⁴ Kegok mme Banabasimak Pâl egelan zapat ke
 nâmti wenjit mepme kâlâwit kumendelet muti
 winderitber am sambeyet keñan meti kwizet ñagak
 pigok kuwun, ¹⁵ "Am in pi kwilekiyet muluwan kapigok
 penan kapi tapmip? Nit an in talip kabonak! Nit Zet Za-
 pat Dolakñan kapi zemalu in nâmti kwitnan kwitnan
 belakñan kapi time mepme gilik zemti Kawawanan pe-
 nan mamananan ekmagen mebegalen nâmti
 manzenup. Kawawanan nit zapatnan tazelup kapiyan
 msat kululun ma nembu ma kwitnan kwitnan sambe
 weme eknup bepi mme sokbeye. ¹⁶ Kan tipman bae-
 nen am Kawawanan nâmindeme belak kileñ lala
 bubup mamkwabien. ¹⁷ Yanğut Kawawanan am ekñe-
 nan nikseipmagen zemti ku enziliye. Egan kululun
 mamti am keñ sewakñan mimndamti map ma mu-
 luwan kwitnan kwitnan mme dolakñan sokbeme
 manimwianñi oloñen palen mamanan." ¹⁸ An zulan zet
 mulup temañ kegok mti zekañkan mti zemkulumin-
 deme sâpe sâpe bumidasât tapmambien e naman
 peme tage.

¹⁹ Kegok mme Zuda am notnan Antiok ma Aikoniam
 mka metatatanan ekñenan animbi Zuda mangeen ku

sokbemberañ notnañ keñin walapme ekñenañ Pâl nanzanañ kumti wa gakip nâmti sekñañ mandamti tot mka temañ ganzenan baen totpeme ²⁰ weme nâmk-ijpepemak am ekñenañ kot ondekti mti mebene zem-tapm nepeme egañ wat indikti met mka temanenak ke moweñgeyañ msame wati Banabas ilisakwep Delebe mka teman ke meti ²¹ Zet Zapat Dolakñañ am ekñeng-at zemkawañ bermalu am sambe ekñenañ koti Zisasiyelen manje bemâbien. Âpme egeñañ bam gilik zemti ewe Listala, Aikoniam, Antiok am nâmkijpepemak wil-ingim indik indik mebun. ²² Zisasiyelen manje ekñen nâmkijpepeñinaset zemgwatnañ mimindem mimindem mti animbi keyet ñeñañine eyo aikindemti tu meu zemkulumpemti belak tati ekñeng-at dundundu mulup mti Amobotnañgat betnanen indem indem mmebun. Mti pigok zemebun, “Nin msalen sisipenpen palen kapi mametneti bam Kawawañmak mama kanzizit gwaen tatagalen zemndenderañañ manup.”

²⁴ Kegok mti egeñañ Pisidia msat sutnatemaset kumalu balañ zeme meti Pampilia msalen patañ zemti ²⁵ Pelga mka msalen Zet Zapat Dolakñañ zemkawañ bemti eyetnan toti Atalia mka msalen met patañ zewun. ²⁶ Egeñañ Atalia mkaen ke wañgaen mopmalu idatimti naman Antiok mkaen kobun. Mka ke am nâmkijpepemak ekñenañ an zut ke tipman baenen Kawawañgalen keñ taoleñañ egetmak tati idamukulem mme mulup mimiyyet dundum idamti zemidedeñañ ke ilak mdelañ zemti kobun.

²⁷ Âpme animbi nâmkijpepemak sambe ekñen ondek indemti Kawawañmak mukulem mimideme mulup mammetneti kobun keyet zapatnañ ma Kawawañmak am Zuda manjeen ku sokbemberañ ekñen eyo nâmkijpepey set mâtâtindeye keyet zapatnañ mimindamti ²⁸ ekñenmak ke kan teepmañ mamamtemun.

Ondedak temañ Zelusalem mkaen sokbeye

15 Zudia mkaengatnañ am nâmkijpepeñañ notnañ Antiok mkaen meti am nâmkijpepeñinmak mka ke mambien ekñeng-at pigok zemzikat indam mti zewien, “In Mosesiyañ zet zeye keyet katarñ sekñin butnañ ku antiwep beme in mama katikñañ ku mebep.” ² Kegok zeme Pâlmak Banabasiyañ zet ke nâmti ekñeng-at nâme bekanañ penañ beme zelin windeñañ mtopemti zet mmot mtot kan teepmañ tapmme am nâmkijpepemak Antiok mkaengatnañañ indikti zewien, “In kapi mme nin ekmann ñep ku bein keyepmti Pâlmak Banabasimak am nâmkijpepemak notnañin Zelusalem mkaen meti ombemindenderañañ ma an ñeñañ notnañ ekñenmagen zet kapi mmepe me ekñenañ zemusuwep.”

³ Kegok zemti dapmelange ekñenañ zemgwatnañ mimindemti zemideme meti Pinisia ma Samalia msat sutnatemaset mepmambe am nâmkijpepemak indaikti pigok diindom diindom mebien. Am sambe ekñenañ nâmkijpepemak bemti ninmak tatusuip. Kegok diindome ekñenañ nâmti olojen temañ mbien. ⁴ Zemambe zemambe piyañ mane mane Zelusalem mkaen mot patañ zeme Zet Zapat Dolakñañgalen an

ñeñañ ma ombemindenderañañ ma am nâmkijpepeñinmak ekñenañ indapmukum indeme motati ekñenañ Kawawañmak winde indamti indamukulem mimindeme mulup mbien keyet zet zapatnañ mimindawien. ⁵ Zet zapat sambe mimindame delañ zeme Palisi ekñengalen manjeengatnañ an nâmkijpepeñañ notnañ wati zewien, “Am Zuda manjeen ku sokbemberañ yañ nâmkijpepemak bewien. Am manje ekñen ke zeme sekñin butnañ antim pemti Mosesiyelen zii zet ke zemâtâtindame weyañ nâmti gawepume delañ zewe.”

⁶ Âpme ombemindenderañañ ma dapmelangeñañ notnañ ekñenañ zet ke zemusuweweg-at ilinak ondek tati ⁷ zet zepeme mebe kokot tapm metnepeme Pitayañ watati zeye, “Notne, am Zuda manjeengatnañ ku sokbemberañ ekñenmagen Zet Zapat Dolakñañ yañbem zenze ke Kawawañmak eweñañ ingat tunguwinangatnañ neñ naombem neme neñ meti ekñenmagen mulup mma ekñenañ nâmti Zisas nâmkijpepewien keyet yañañ e ilin nâip. ⁸ Âpme Kawawañmak keñinan eek toñañañ Zuda am ningat eyak mti Emetak Tenjañ ndaye. Kegogak egañ am Zuda manjeen ku sokbemberañ ekñeng-at eyak mti Emetak Tenjañ kegogak indaye. ⁹ Wa egañ ekñenmagen mulup naman sepemañ igak ku mge. Ninmagen mge sepem kegogak ekñenañ nâmkijpepe aikme keñin mme kwetetepmañ beye. ¹⁰ Keyepmti in kwilekiyyet Kawawañ tazemusuwat peip? In am nâmkijpepemak ekñen kwitnañ kwitnañ nukñañ keyañ biminanen andom indendeyet zetnañ sambe ku mit. Itnañañ yeñsokñe tipman baen mamkwabien ma alak nin pi manup nin zii zet ke timanuwañgut zet ke ku mañgawepumann delañ penañ zein. ¹¹ Keyepmti nin kapigok nâmkijpenup Amobotnañ Zisasiyelen keñ taoletnañgapmti Kawawañmak nin ma ekñen nsakwep yomengatnañ gilik zem manndatin.”

¹² Âpme am sambe ondedagen tabien ekñeng-at Pâlmak Banabasiyañ am Zuda manjeen ku sokbemberañ ekñenmagen mulup mmalu Kawawañmak menok sepem igak igak ekñeng-at palen mge keyet zet zapatnañ mimindame am ekñen keyañ buzak penañ diliñ zem tati tatnâmbien. ¹³ Âpme egeñañ zet ke zemeti zemdelañ zemalu Zemsiyañ wati zeye, “Notne, neñ pigok zema nâit, ¹⁴ Kawawañmak ñeñañ yañbemti am Zuda manjeen ku sokbemberañ notnañ ekñenmagen meti ikñañgat zet zapatnañ diindondoyet set weyange keyet zapatnañ ilak Saimon Pitayañ zeme nâyo ke. ¹⁵ Âpme golañ zenze an ekñengalen papien meluwañ mimiñañ keyañ Pitayañ zet zep kemak sepem kwep belup. Zet meluwañ kapigok mimiñañañ tazin,

¹⁶ Amobotnañañ pigok zeye: Bam neñ gilik zemkoti Dewitgalen mka etumtoge ewan naman ewe mawat onzempewap. ¹⁷ Kegok mma am Zuda manjeen ku sokbemberañ animbi sambe ekñenañ wati Amobotnañgat timapmat mulup temañ mbep. Am ekñen ke nenn eweñañ nanañgat zapat ombem indewan.

¹⁸ Amobotnañañ ikñañ zet keboñ tipman baen zeye.’

(Amos 9:11-12; Zelemaia 12:15; Aizaya 45:21)

¹⁹ Keyepm neŋ kapigok nâyp: Am Zuda mängeen ku sokbemberaŋ notnaŋ ekŋenaŋ keŋ gilik zenze aikti Kawawaŋ nâmkiŋpemti ekmagen mepme nin mulup temaŋ ñen ewe dukŋinan bemindaman ñep penaŋ ku bewe. ²⁰ Nin belak nopiom egat meu bemberaŋ ke ninipiŋ mimiŋyet ma imbimak set kileŋ ku mamayet ma soŋgom teŋen timtapme sipmaŋ keŋanak tatatnaŋ ke ma sip mee ku niniŋyet zemkululu meluwaŋgut be-mann mepme ekbep. ²¹ Tipman penaŋ baen yaŋbemti alak pi mamkwatnuwen msat kataŋ sesewat mka tapmezinen kataŋ Sabat tagoŋgo kanen Mosesiyelen zii zet ke maiŋ indamti Kawawaŋgalen zet eyo manzemkawaŋ bemindamkwalip.”

Meluwaŋ kumti Antiok mkaen beme mege

²² Âpme ombemindendeŋaŋ ma dapmelange ñeŋaŋ beme an notnaŋ ekŋenmak dapmelange sambe ilinsakwep zenâmti an damuŋ zut idaikti Pâlmak Banabasimak ideme mebegalen nâmti an zut idaikbien. An ñen kwitnaŋ Zuda ma an ikŋaŋ keyegak kwitnaŋ ñen Balsabas ma an ñen Sailas eget ke ombemideme an zutmak ilinsakwep Antiok mkaen zemindeme mesât mme ²³ meluwaŋ ñen kapigok kumti indawien, “Nin noline ombemindendeŋaŋ ma Zet Zapat Dolakŋaŋgalen an ñeŋaŋ beme ma am nâmkiŋpepemaŋge pien maip nin nsakwep tati am Zuda mängeen ku sokbemberaŋ nâmkiŋpepemaŋ notne Antiok mkaen ma Silia ma Silisia msalen maip ingat zemsesewatindemti meluwaŋ kapi kumbemann kozin. ²⁴ Nin ku nâmann an notnaŋ piengatnaŋaŋ koti zet diindomti keŋin mme yuŋgum temege. ²⁵ Keyepmti nin nnak pien ondekti keyet zetnaŋ zenâmti keŋ kwep bemti an damuŋ zut idaikti idemann Pâlmak Banabasimak kolup egelaŋ Amobotnaŋ Zisas Kilais egat zet zapaŋnaŋgapm mamarit ketalasiwun. ²⁷ Âpme an zut Zudasmak Sailas zemidemann kolup egelaŋ eyo tusumti zet zapat dembusek dolakŋaŋ mimindame weyaŋ nâmbep. ²⁸ Emetak Teŋaŋ nin ingat palen nukŋaŋ sambe penaŋ bembeyelen ku nâmti keyepm belaknik pigok gulak bemindesâgât zemnâmti zemtâmpenn: ²⁹ In nopiomgalen sâpe sâpe ma soŋgom belak bimanen teŋaŋ mzame gakikiŋaŋ ma sip ma imbimak set kileŋ ku mambep beme mama keyaŋ dolakŋaŋ bewe.”

³⁰ Zet keŋok kumti indame mti Antiok mkaen met patan zemti am nâmkiŋpepemaŋ sambe ondek indemti papia ke indawien. ³¹ Zemgwaŋnaŋ mimi papia ke indame maiŋ ekti keŋin oloŋen temaŋ beye. ³² Âpme Zudamak Sailas egelaŋ ilit Kawawaŋmagen zet mti zenze an mamtemun keyepmti egelaŋ tusumti zemgwaŋnaŋ zet sambe zemti nâmkiŋpepeŋin mkatikŋaŋ bem indawien. ³³ Ekŋenaŋ Antiok mkaen ke kan teepmanik maneti Zudamak Sailasiyaŋ naman gilik zem ewe Zelusalem mkaen mesât mmalu am nâmkiŋpepemaŋ ekŋenaŋ Kawawaŋaŋ selen idadamuŋ mimideme mebegat nâmti dundumti mukum ideme mesât mineti naman Sailasiyaŋ asekti

tapme Zudayaŋ igak etaŋ mege. ³⁴ Âpme Sailasmak Pâl ma Banabas ekŋenaŋ ilinak ewe Antiok mkaen tati am sambe ekŋenmagen mulup mti Amobotnaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ zemkawaŋ tabeme am nâmkiŋpepemaŋ notnaŋ ekŋenaŋ indapmukulem mti mulup mbien.

Pâlmak Banabasiyaŋ kalaŋti mekobun

³⁶ Kasup sambenik ke maneti Pâlaŋ Banabasiŋyet zeye, “Nit mka ñande temaŋ kataŋ am sambe Zet Zapat Dolakŋaŋ diindomalulu nâmkiŋpepemaŋ bewien. Notnaŋ ekŋen ñep tapmaip manze ewe tokwat indawilingimpemalu mebe.” ³⁷ Kok zeme nâmti Banabasiyaŋ Zân Mak ek tetimti ilinsakwep mebegat zeme Pâlaŋ zeye, “Eweŋaŋ Zân Mak egaŋ nitmak mulup mmetneti belak tuŋgupman Pampilia mkaen metati gilik zemkolep keyepmti ek ñen ewe ku wapmeselup.” ³⁹ Egelaŋ ilidak Zân Makgapmti zet mmot mtot mti kalaŋti Banabasiyaŋ Zân Mak aikme met waŋga mti Saipalas msat ñetakŋaŋ mekun. ⁴⁰ Âpme Pâlaŋ Sailas wapme mesât mmalu am nâmkiŋpepemaŋ ekŋenaŋ Kawawaŋgalen taolelaŋ egetmak tatagalen dundum idemti ideme mekun. ⁴¹ Met Silia ma Silisia msat tuŋgupman kumalu etume meti am nâmkiŋpepeŋinmak ekŋen zemgwaŋnaŋ mimindem mimindem keyaŋ mekun.

Timotiyaŋ Pâlmak Sailasmak mege

¹⁶ Pâlmak Sailas egelaŋ meti Delebe ma Listala mkaen met patan zemti mka keyet keŋanen an nâmkiŋpepeŋaŋmak ñen mamtan. Kwitnaŋ Timoti nempa ke Zuda imbi nâmkiŋpepeŋaŋmak ñeniŋyet nemuŋaŋ nempa keyet bipmaŋgut Glik msalengatnaŋ. ² Lisitalamak Aikoniam am nâmkiŋpepeŋinmagaŋ koti Timotiyaŋ mama mimi dolakŋaŋ mamtan keyet yaŋaŋ Pâl zemâtâtsawien. ³ Âpme Pâlaŋ Timoti melenŋeŋaŋ wati matokwakwagat dunduye. Âpme msat keyet Zuda am mambien ekŋenaŋ Timoti bipmaŋ Glik msalengatnaŋ ke nâmâtâtpewiengapmti Pâlaŋ Mosesiyelen zii zet tazin keyet kataŋ Timoti sekŋaŋ butnaŋ antimpemtiŋgut wapmebun. ⁴ Mka kataŋ meti Zelusalem mkaen daen am nâmkiŋpepeŋinmak ma ombemindendeŋaŋ ñeŋaŋ notnaŋ ondekti mama mimi kapi mimiŋyet zemâtâtâz zet ke animbi nâmkiŋpepemaŋ ekŋen diindom diindom piyaŋ mekun. ⁵ Keŋok mme an ekŋen nâmkiŋpepeŋinmak gwaŋnaŋ mimindeme nâmkiŋpepeŋin katikŋaŋ penaŋ beye. Âpme am mänge notnaŋaŋ mama mimi dolakŋaŋ ke egomti kan kataŋ nâmkiŋpepeŋen tatusum metnepeme am omba penaŋ beye.

Pâlaŋ Masedonia an ñen kie kienok ege

⁶ Ekŋenaŋ Piligia ma Galesia msat tuŋgupman mulup tapmepme Emetak Teŋaŋ Esia msaleset Zet Zapat Dolakŋaŋ am ku diindondoyet zem bekekindeme ⁷ ekŋenaŋ Misia msalen met tati keyetnan Bitinia msalen mesât mbienangut Zisasiyelen Emetak Teŋaŋ

kegogak zemkulumindeye. ⁸ Keyepmti ekñenañ Misia sebempemti Toloas mkaen towebien. ⁹ Âpme tam-buyet Pâlañ kie kienok tati ekme an ñenañ Masedonia msaleset daen tati Pâlgat bepelep pelep mti kwizet kumti zeye, "Geñ pien kwati nin ndamukulem minnde." ¹⁰ Pâlañ kegok ekti wat zeme nin pigok nâmbenn. Kawawañanñ iññañ Zet Zapat Dolakñañ am ekñen kaindamagen zenzeyet ndakumtetin kegok zemti wat milawatn mebegalen sakwep weyañ be-wenn.

Lidiayañ nâmkijpepemak beye

¹¹ Âpme nin Toloas mkaen ke wañga mti Samoteles mkaen ke met patañ zewenn yanaman keyetnan mane mane Niapolis mkaen ke kwati wañga pemann tapme naman ¹² seleset meti Pilipai mkaen patañ zewenn. Ke Masedonia msat temañ keyelen mka temañ ñen beke Loma gapman ñeñañ egañ mka ñotekñañ ke tati am maindamamuñ mtan. ¹³ Mka ke meti manepemann Sabat tagoñgo kanen beme mka ganzenan tu matatanen ke kapigok zemti towebenn. Zuda am ekñenañ dundundu mulup tu ganzenan tati mamambiekgat toti ekne. Zemti met indikme imbiyañ ilinak ondek tapme indikti ekñenmak ke metotati Zet Zapat Dolakñañ diindowien. ¹⁴ Âpme imbi ekñen keyet tunguwinañgatnañ imbi ñen kwitnañ Lidia ek Tiatila mkaengatnañ mulupmañ sañgum ñamañ dolakñañ penañ pi selim timti ammagen timepme mak-witimtemien. Imbi keyañ Kawawañgat masesewat-samtan keyepmti Amobotnañ Zisasiyañ keñan mme elen beley beme Pâlañ zet tazeme ñandemti zikananak taekmañge. ¹⁵ Yañ ondedak ke delañ zeme imbi keyañ tu zulutindendeyet zeme Pâlmak notnaneyañ imbi ke ma egalen mkaen am matatemien ekñen ilin-sakwep tu zulutindeme imbi keyañ zeye, "In nâme neñ penañ Amobotnañgat penañ nâmkijpeyañ bein beme in nâlen mkaen pien kwapme nsakwep wesenuwañgut sañenen indema mebe." Zeme moti ekmak ke wembien.

Pilipai mkaen Pâlmak Sailas mka katikñañ idewien

¹⁶ Kan ñeniyet Pâlmak Sailasiyañ dundundu mulup msâgât ondedak mundumen mesât metnepemalu sisiliñ mulup imbi nempa ñenañ selen ke kot idaige. Imbi nempa ke we bekañañ keñan tapme egañ zet enzililiñañ notnañ manzemsokbemtan. Mti zet kwileki ñeniyet we bekañañ ke yañkwesime egañ penañ es-emañak mañgirik zemsamtan keyepmti animbi nempa ke damuñ mamimtemien ekñenañ mânep milawat temañ penañ matimtemien. ¹⁷ Imbi nempa keyañ Pâlmak nin selen ndapmât meti kwizet ñakñañ mti kapigok tazemañge, "An in kapiyañ Kawawañ Amobotnañ temañ egalen mulup mti am yomengatnan gilik zemti indatitiet zetnañ manzemâtâtindaip." ¹⁸ Zet kwizet ñakñañ sepem kegogak kan katañ mamimkwat-nepeme Pâlañ sekñañ kañgañan beme gilik zem we bekañgat pigok dunduye, "Neñ Zisas Kilaisiyet kwit-

nanen zema we bekañañ geñ imbi nempa keñangatnan kwati met!" Zeme keyegak we bekañañ kwati kunzuñ mege. ¹⁹ Âpme imbi nempa ke damuñ mti mânep milawat titiyet webem mamtemien piwañ setnañ yek beme ekti imbi nempa damuñ mamtemien ekñenañ meti Pâlmak Banabas idatamti mka tungup-maset idamandamti met amobotnañ egalen ondedagen meti ²⁰ zemdelañ zenze angat kandañan moti zewien, "An zut kapi Zuda an yañ egelañ ningalen mka teman kapi koti mulup notnañ mwati mmalu set ke ek-mann bekañañ tabem temezin. ²¹ Ekñenañ koti Zuda ilinañgalen mama mimi ke Loma am nin ku mimiyelen ke tazikat ndaip." ²² Âpme am mañge temañ tabienañ ñenzinziñ temañ penañ nâmidemti met idatamti amobotnañ ekñenmagen idatimepme ekñenañ ege-gat kâlâwit mendelet yalom idemti zeme sindiwañ ²³ omba penañ idome segit dulañ diliñ peme idatimti met mka katikñañ idemti mka katikñañgalen an damuñ ekñenañ an zut ke weyañ idadamuñ katikñañ mtatagat zemindewien. ²⁴ An damuñ zet kegok zeme nâmti egañ idatimti met mka keñan sutnateman penañ ke idemti tep an selemti selit ilizuzut keñan peme topme kemak limbeñ bemti bem zam ide-mewembun.

²⁵ Yañ tambusutnan penañ Pâlmak Banabasiyañ Kawawañgat silik dundundu mti tazemesesewatpemambun. Âpme am mka katikñañ indendeñañ ekñenañ kwisagit ke tatnâmbien. ²⁶ Mme keyegak mâkinañ temañ penañ mme mka katikñañgat tepumañ bee mme titokñañmak etañ bemâpme setokwakwat sambe bee ilin belak ñande mâpme delañ zeme am selin belinan tek katikñañan zam indeme mawemtemien e iññañ belak kwalet topmâpme delañ zeye. ²⁷ Âpme mka katikñañgalen damuñ egañ mulugengatnan wati meekme set sambe bee ñandepen ñandepen weme ekti endilipeye. Mti wa am mka katikñañ kek indendeñañ pi ilak kunzuñ mâlo zemti iññañgat gemborañ ñilikñañ pitakñañan yuñma-mañge e mandapeme kwapme sekñañ iññañ osâgât mme ²⁸ Pâlañ ekti ñakñañ penañ mti zeye, "Ai, geñ sekdi giti walelepiñ. Nin sambe pi ewe ilindiñ esemter tatnup."

²⁹ Zeme nâmti egañ am ekñengat zeme tañam mkot same mka keñan sebelañ dindiñ mpeñ moti Pâlmak Sailasiyañ tabunen met kandañidan tot pedondom idaye. ³⁰ Mti tambu sutnan keyegak mka keñangatnan idatim bergumen toti idatimti mkañan mege. Motati an zutgat idayañkwesiye, "Amobotnañne, neñ zigok penañ mti mama kanzizitgat zapat bewap?"

³¹ Âpme egelañ zewun, "Geñ ma imbi nembandine in Amobotnañ Zisas Kilaisiyet nâmkijpemtingut mama kanzizitgat zapat bemâbep." ³² Kegok zemalu nâmti mka katikñañgalen damuñ egañ an zut sindiwañ idome segit buyuk beyak bemti liñgit bemberañ ke zului kwasim ideme tati egelañ ek ma mañgeñane Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ diindomti tu zulutindeme ekñenañ indatimti mkañinan moti tu meu nini mundumen ke ideme totapmalu zeme meu bumti

idame nimalu naman idatimti kot mka katikñanak id-eye. Âpme an mka katikñanñ damuñ ma manñenane ekñenañ Zisasiyet nâmkijpemti Kawawangat zapat bewien keyepmti segeyak mti oloñen mbien.

³⁵ Msat msame tambuñan an zemdelañ zenze an ekñenañ an tipdakutum notnañ zemindeme koti mka katikñanñgalen damuñgat zewien, "Geñ an zut kapi belak kwalet idemane melit!"

³⁶ Zeme mka katikñanñgalen damuñ keyañ koti Pâl-gat zeye, "Zemdelañ zenze an ekñenañ neñ it belak idema mebegat zeme kolep. Keyepmti neñ idema met keñ sewakñanñ palen mambalup."

³⁷ Zeme Pâlañ am zet mti mebien ekñengat pigok di-indoye, "Nit Loma mka mtoñ penañ yanñgut in nigat zet esemteñ zemti yom ñen aikiñij kegogañgut belak kileñ am zikalinan onzemndemti sindiwanñ sekñ bekan kume etim temepme mka katikñan met ndeyo. Yanaman pi in buzak enzilimti zemndeme mebegat tazeip? Nit ku meselup, yek penañ. Mka kapiyelen Loma an ñenañ ilin kotingut ndatimti tot zupman baenen ndeme meselup."

³⁸ Kegok zemalu an tipdakutum ekñenañ nâmti met zemdelañ zenze an ekñengat zapat ke diindome nâmti endilipemti kingati ³⁹ ekñenañ ilin wati mka katikñanñ meti kemberñ zet diindomti belak zemindeme mka katikñan ke katipemti zupman toindemti mka belakñan ñen mebegat zemidewien. ⁴⁰ Âpme egelañ toti met Lidiayelen mkaen meti am nâmkijpepemak ke indikti zemgwatnañ zet diindomti naman msat ñenñan mebus.

Pâlmak Sailasiyañ Tesalonaika mkaen mebus

17 Âpme Pâlmak Sailas egelañ Ampipolis ma Apolonia msat tunñupman nesetgatnan met Tesalonaika mkaen patañ zewun. Mka eyet keñan Zuda am ekñengalen sesewat mka ñen matatan. ² Pâlañ msat notnanen mamimkwatan kegogak sesewat mka ke moti Sabat tagoñgo kan kasup tuk pi ewe ekñenmak ke tati Kawawangalen Zet Zapat Dolakñanñ ke maiñti ³ yanñanñ diindom metneti Zisas Kilais sindem temañ timti gakimti wawagat golañ zenze an ekñenañ itnañanñ meluwanñ mbien ke zemkawañ bemindamti Zisas ek Kilais penañanñ gakimti wage. ⁴ Kegok zeme Zuda am notnañ ma Glik am sambe Kawawañ sesewatsamti mamamtemien ma imbi sambe kwizet buñamin temañ ekñenañ zet keyet nâme penañ beme Pâlmak Sailas egetmak am sambe penañanñ kot tusumâbien.

⁵ Keyepmti Zuda am notnañ ekñenañ nâmbekambe-mindemti met an bekopsat ma am keñin katikñanñ notnañ indatimti ñakñak temañ mti mka temañ keyet keñan tokwapme am sambe penañanñ ekñenmak kot tusumti Zesongalen mkaen ke an zut kot idatimti met an damuñ ekñengat belinan idendeyet nâmti kopmâ-bien. ⁶ Koti ekbienañ yek beme dopmañ Zeson ma am nâmkijpepenñmak notnañ indapmandamtimti mka damuñ ekñenmagen indatim meti kwizet ñagak kapigok mmebien, "Msat katanñ set yunñu yunñu ma-

sokbem mezin. Piwan alak ninmagen sokbeme ⁷ Zesonañ am ekñen ke indatimbumuluñti timbewep. An zut ekmak kot welut keyañ Loma amobotnañ ewe tapme egat kwizet buñamañ mtopemti naman Amobotnañ alakñanñ Zisas egat kwizet buñamañ tazempalakñanñ tabemelup." ⁸ Zet kegok zeme nâmti mka mtoñ sambe ma an damuñ ekñenañ nâmti wenñin mege. ⁹ Âpme an damuñ ekñenañ Zeson ma amñane notnañ ekñen zet kañkañ miindame mânep etañ beme nâmindeme toti mebien.

Pâlmak Sailasiyañ Belea mkaen mulup mbun

¹⁰ Âpme tambu keyegak penañ am nâmkijpepemak ekñenañ Pâlmak Sailas ideme tambuyet toti metne metne Belea mkaen met patañ zemalu msat ke msaye. Âpme Zuda am ekñengalen sesewat mkaen amnañ tapmowepme indikti setugit melesinñ keyegak mowebun. ¹¹ Msat ke am mambien ekñen keñin sewakñanñ wa am Tesalonaika msalen maip ekñen keboñ yek keyepmti ekñenañ Zet Zapat Dolakñanñ elañ belañ be-mti nâmbien. Mti Pâlgalen zet ke penañ ma dâsuki zemti kasup katanñ Kawawangalen Zet Zapat Dolakñanñ itnañanen maiñti yanñanñ mguluk gilik zemti zenâ zenâ mbien. ¹² Kegok mti Zuda animbi sambe ma Glik an sambe ma Glik imbi kwizet buñamin temañ notnañ ilinsakwep nâmkijpepe aikbien. ¹³ Pâlañ Belea mkaen meti am Zet Zapat Dolakñanñ zemkawañ bemindaye keyet zapatnañanñ elelañ Zuda am notnañ Tesalonaika mkaen mamtemien ekñenmagen mepme nâmti ekñenañ Belea mkaen koti tokwati animbi sambe ondek indemti Pâlmak Sailas mtot indendeyet zet kelakñanñ mimindeme am keñin yunñum temege. Âpme am nâmkijpepemak ekñenañ Sailasmak Timoti idanñgalañme Belea mkaen ke tapmalu notnañanñ Pâl wati nembu ganzenan baen toti ilinsakwep wanga mti ¹⁵ Aten mkaen mepemti kosât mme Pâlañ zet kapigok Sailasmak Timotiyet zemindeme kobien, "In met an zut eget zemideme sakwep penañ neñmagen kobalup."

Pâlañ Zet Zapat Dolakñanñ Aten mkaen zemkawañ beye

¹⁶ Pâlañ Aten mkaen ke an zutgat damuñ tati mka keyet keñan kawawañanñ dâsuki sambe penañ timamti pedondom indamti mame indikti keñan bekanañ penañ beye. ¹⁷ Keyepmti egañ kasup katanñ sesewat mkaen meti Zuda am ma am Zuda manñeen ku sokbembeñanñ Kawawangat masesewatsamtemien ekñenmak zet zenâ zenâ mpemti naman aseki toti ekme amnañ tambañgumen ondek tapme indikti met ekñenmak Zet Zapat Dolakñanñ zenâ zenâ mammetan. ¹⁸ Âpme Epikulian ma Sitoik am nânânjin temañ notnañ ekñenañ Pâlmagen koti zet yanñanñgat zemguluk gilik mmekti notnañ ekñenañ ilinak Pâlgat pigok zewien, "An nânânjaniñ penañ kapiyanñ nânâ penañ zibonñ penañ zikat ndasât belak kot sek mmobot zet tazein."

Âpme am notnañan zewien, "Egan msat notnanen kawawan dâsuki matazin keyet yañan kotadinndoin." Âpme Pâlan Zisasiyelen Zet Zapat Dolakñan Penan zemeti gakikiengatnan wage keyet zapatnañ diindoye keyepmti ekñenan kegok zemti ¹⁹ ondedak mundum temañ Aliopagas ke wapmoti am sutnan onzempeme tapme pigok yañkwesiwiën, "Geñ animbi sambe zet mamanan penañ tadiindomedik ke weyañ zemâtâtndamane nâne. ²⁰ Nin gâlen zedi ke eknâman mamanan penañ tabein keyepmti geñ ewe keyet yañan weyañti penañ zemâtâtndamane nâne." ²¹ (Aten mka mton ma amkup ekñenan zet mamanan nñen sokbeme ke nâmti naman ekñenan zet ke elen belej bemti manzempalakñan mambemetemien.)

²² Âpme Pâlan Aliopagas ondedagen am zikalinan wati mot tati zeye, "Aten animbi sambe, neñ kapi kopmanti yañanjin pigok taeksokbeyap. In kawawanjin sambe ekñengat nâme mobotnañ beme masesewatin-damelip. ²³ Neñ ingalen sesewat mka sambe mekoti ekma nopiom sambe mti yaloloñan weme maïndikmelap. Mti sâpe sâpe bumbu mundumen moweti ekma meluwan nñen kapigok mimiñan tapme maiña, 'Kapi Kawawan nñen nin ku nânup egalen.' In Kawawan keyet yañan ku nâmti belak etañ masesewatsaip. Keyet zet zapatnañan alak kapi diindoma nâit. ²⁴ Kawawan keyañ msat kululuñ ma kwitnañ kwitnañ sambe bekapï mge. Egan msat kululuñ kapiyet tonañ. Egan amnañ sesewat mka walalatnañ keyet keñan ku matazin. ²⁵ Ma egan mulup kwileki nñen msât olapme an nñenan kwitnañ kwitnañ timeti mukulem mti ku mampein. Egan ikñan am sambe nin mama ma Emetak Tenañ ma kwitnañ kwitnañ sambe pi maketalasim ndain. ²⁶ Egan an kwewetanj mme sokbeme ek-magesetgatnan am sek sepem igak igak pi sokbemti msat sambe palakñan bemti mekobenn. Âpme eweñan egan am mambep ke nâmtati msat kalañ kumti ikñan gat ikñan gat ndamti msat ke kan zigok mambanup ke eweñanak nâmtâtpeye keyet katan mamambanup. ²⁷ Kawawanjan am nin ek timapmetnetingut aiikgat zeye keyepmti nin egat timatmat mulup mbanup beme nñep aikbanup. Wa ek beñan ku mamain ninmak sokñan kapi mamain. ²⁸ Zeme an nânânjan temañ nñenan wati puk zeye, 'Nin egalen zetnañ keyet kandanjan etañ mamti kwitnañ kwitnañ mti mambanup.' Âpme inmagengatnañ an nânânjin temañ notnañ ekñenan kegogak egat puk manzeip, 'Nin egat nemunambanjane nin mama ek-mageset matinup ma egalen windeen mamanan ma egan ndadamuñ mme matatnup.' ²⁹ Nin Kawawan gat nemunambanjane manuwan Kawawan gat nâmann nanzan ma gol ma silva amnañ nâmtâtati belañ weyañpepeñan Kawawan sepem keboñ ke ku nâmpewanup. ³⁰ Kawawanjan am tipman baen mamkwabien ekñen ikñan gat yañan danjan ku nâmbiangapmti myuñguñgu sambe mkwabien ekñen ke zet mulup omba penañ ku indaye mama keyelen kanaan delañ zeye. Âpme alak pi msat katan am sambe yomengatnañ keñin gilik zemti mama mimi bekanan ke peme

tapme ikñanmagen kot tususuyet tazein. ³¹ Egan kan nñen beyeñan tazin kan ke sokñan beweyen am msat sambe mama mimiñan gat yañan msokbemti keyet katan tosanjan indamobe. Mulup ke mimiyele an nñen aikpeye an ke msalen am sambeyan ek nâmtât-pepeyet nâmti Kawawanjan gakikiengatnan mme wageyan mamain."

³² Pâlan zet kegok diindome am notnañan zet ke nâmti yeñbien. Âpme notnañan zewien, "Kan nñengat ewe koti zapat zenik kapiyegak dinndomane nâmbanup." ³³ Âpme Pâlan zetnañ tazemañgeen elak peme tage. ³⁴ Âpme am notnañan zet ke nâmti Zisas Kilaismak tusumti nâmkijpepe aikbien ekñengat tunguwinangatnañ an nñen kwitnañ Dionisias ek Kansol ekñengalen mulup an nñen. Ek ma imbi nñen Damalis ma am notnañ sambe tusumâbien.

Pâlan Kolin mkaen mulup met mge

18 Egan mulup ke mdelañ zemti Aten mka katipemti Kolin mkaen mege. ² Mka ke Zuda an nñen kwitnañ Akwila zeme ke aige. Ek Pontas mkaengatnan yan met Itali msalen manepeme msat keyelen amobotnañ temañ Kolodias Loma mka teman matatan egan Zuda am Itali msalen maip ekñenan msat ke pemti mebe kokogat zeye keyepmti Akwila-mak imbiñan Pilisila ekñenan Itali msat pemti Kolin mkaen ke alaknik koti mamtemun. ³ Animbi zut keyañ muluwit mka walalatgalen sañgum katikñan selimti mamtemun âpme Pâlan mulupman sepemañ kwep keboñak mamimtan keyepmti egan animbi zut ke idikti egetmak ke tati mânep mulupman mka walalatgalen sañgum katikñan ke selim beme amnañ kwititiyet nâmti mamtan. ⁴ Mulupman ke mmambe tati Sabat tagoñgo kan katan Zuda am ekñengalen sesewat mkaen motati Zet Zapat Dolakñan keyet yañan gat Zuda am ma Glik ammak zet peme mebe kokot mti egan nâmkijpepemak bembeyet indapmukulem mamimtan.

⁵ Yan bam Sailasmak Timotiyañ Masedonia msalengatnan gilik zem kopmalungut Pâlan yanbemti mulup keyegak mti Zuda am ekñengat Zisas Kilais ek Kawawanjan ikñan ombempemti zempeme toge keyet yañan zemâtâtindaye. ⁶ Yan gut am notnañ ekñenan zetnañ winderañ mtopemti zet mobotnañ msamti zetnañ ku nâmbiangapmti egan kegok diindoye, "In bam walelet aikbep keyelen yomañ neñmagen ku kobe yek." Kok zemti kâlâpman tetelime kakalakñan bululuñ zemtopme zeye, "In kegok mnaipgapmti neñ in indemti am Zuda mañgeen ku sokbemberañ ekñenmagen meti mulup mbap." ⁷ Kegok zemti an nñen Titias Zastas egalen mkaen ke meti mawemtan. Âpme an keyañ Kawawan gat sesewatsamti mamtan egalen mkanan Zuda ekñengalen sesewat mka keyet sokñanik matatan. ⁸ Âpme Zuda am ekñengalen sesewat mka keyet damuñ temañ egat kwitnañ Kilispas ek ma egalen sip butnanjan ma am notnañ sambe ekñenan Pâlgalen zetnañ nâmti Amobotnañ Zisasiyet nâmkijpeme Pâlan tu zulutindeye.

⁹ Âpme tambu ngeniyet Amobotnanañ Pâl kie kienok sokbemsamti pigok dunduye, "Geñ nâgât zapatn am-magen zenzeyet kiñgati dembusekdi anğalalanpiñ nâmtalati zemkawañ bewanik." ¹⁰ Neñ geñmak tapma an nenañ wati ku gawalabe mka temañ kapiyet keñan nâlen animbinne sambe penañ talip." ¹¹ Kegok zem-peme Pâlañ mka keyegak mamti am ekñen ke Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ ewe mandiindom zikat indam mkwatnapeme nup kan kwepmak butnañ ngen mege.

¹² Âpme Galio ek Akaia ekñengalen amobotnañ mmonzempewien kan keyet Zuda am ekñenañ Pâlgat keñin kasa beme ilinak zenâ zenâ mti keñ kwep bemti Pâl Galiomagen wapmeti zewien, ¹³ "An kapiyañ zii zet keñan mama mimi tazin ke tapme egañ naman animbi sambe indatimti set sepemañ ngen zikat indame Kawawañgat masesewatsaip." ¹⁴ Kegok zeme Pâlañ zet zesât mmañgeyañ Galioyañ Zuda am Pâl wakobien ekñengat zeye, "An kapiyañ yom nukñañ penañ ngen zetnañ neñ mimiyelenok benak ze neñ inmak se-wakñañ totati ngen zewanek." ¹⁵ Âk pi in zii zelin tazin keyet zet mmot mtot mti zesâti ilinak etañ baen manzemambep ke nâlen mulup yek." ¹⁶ Kegok zemti indamâpme zupman toti ¹⁷ ekñen sambeyañ Zuda sesewat mka keyelen damuñ atamti Galioyelen mka solonan met kwapem penañ kume Galioyañ indiki-tingut ku indidikñañ sepem tapme takumambien.

Pâlañ gilik zemti Antiok mkaengatnan Zelusalem mkaen daen mege

¹⁸ Pâlañ Kolin mkaen kan sambenik maneti bam nâmkijpepemak am indamukum indemti Silia msalen mesât mme Pilisilamak apmañ Akwila egelañ ilinsak-wep meti Senkilia mkaen patañ zemti mka ke Pâlañ mulup ngen msât nâmti egañ Kawawañgat zemkatik bempemti keyet piliñañ ñoksinañ an ngeniyet zeme kwenzipme mepme delañ zemâpme bam wañgaen moti Silia msalen mebien. ¹⁹ Keyetnan ewe wañgaen moti met Epesa mkaen moti ke kalañ mebien. Âpme Pâlañ igak Zuda am ekñengalen sesewat mkaen moti ekñenmak Zet Zapat Dolakñañ zenâ zenâ mbien. ²⁰ Âpme Zuda am ekñenañ Pâlañ ekñenmak ewe tusumti mamayet zeme egañ zelin kumti zeye, ²¹ "Neñ manepema Kawawañ nâmnewe beme ewe bam in-magen kapi gilik zem kobap." Kegok zemti ekñen mukumindemti wañgaen moti Sisalia msalen mesât mege.

²² Wañgayañ Sisalia msalen mepeme egañ meti Zelusalem mkaen moti am nâmkijpepemak am bet butem indemti eyetnan toti Antiok mkaen meti ²³ ke kan belatnik bugan maneti naman msat temañ Gale-sia ma Piligia meti mka isikñañ notnanen tokwat meti am nâmkijpepemak zemgwatnañ mimindem mimin-dem piyañ mege.

Apolosiyañ Epesa mkaen Zet Zapat Dolakñañ zemkawañ beye

²⁴ Zuda an ngen Epesa mkaen ke koti mamtan an keyet kwitnañ Apolos Aleksandia mka temañ ke sokbe-mamti temañ beme ²⁵ am notnañ ekñenañ Zânañ tu zulumulup mge keyet yañnañ ma Zisas kobe keyet Kawawañgalen Zet Itnañanen zet tazin ke eyo zeme nâmti oloñen palen am kopma diindomtan. ²⁶ Yañ kan ngeniyet Pilisilamak apmañ Akwila egelañ sesewat mkaen ke motati nâmalu egañ Zet Zapat Dolakñañ winderñañben bemti am tazemâtâtindame nâmti ege-lañ wati mkanjidan meti Zisas toti gakimti wage keyet zapatnañ weyañ yañnañmak zemâtâtsamalu nâñge. ²⁷ Âpme Apoloyañ Akaia msalen mesât mme am nâmkijpepemak Epesa mkaen mambien. Ekñenañ Akaia msalen am nâmkijpepemak mambien ekñengat zet kapigok kumti Apolo ikñañ same mti mege, "An kozin ke in-magen kopme ekti in notn mpewep." Meluwañen zet kegok kumti ikñañ same mti mege. Mane mane Kolin mkaen met patañ zemti am Kawawañ keñ taoletnañgapmti nâmkijpepemak bewien ekñen Zet Zapat Dolakñañgalen mulup penañ indapmukulem mti ²⁸ am mañge temañ penañ ekñen-gat zikalinan zetnañ winderñañben zemti Zuda am ekñenmak zet mmot mtot mti Kawawañgalen Zet It-nañanen golañ zenze an ekñengalen zet tazin ke mkatikñañ bemti zeye, "Zisas ek Kawawañ an yomengatnañ gilik zem ndadagalen ombempeye." Kegok zeme amnañ zetnañ nâmkijpepewien.

Pâlañ Epesa mkaen mulup mge

19 Apolos egañ ewe Kolin mkaenagak tapme Pâlañ Esia msat tunğupmaset mane mane Epe-sa mkaen patañ zemti mka ke Kilais nâmkijpepenañ am notnañ ke indaikti ² indayañkwesiye, "In Zet Zapat Dolakñañ diindome nâmti tu zulumulubien kan keyet Emetak Teñ tiwien ma yek?"

Zeme ekñenañ zewien, "Nin Emetak Teñ tazin mee keyet zapatnañ ku nânup."

³ Kegok zeme naman ewe indayañkwesiye, "In kwiyet nâmkijpepemt tu zulumulubien?"

Zeme ekñenañ zewien, "Nin Zânañ zet zemkoge ke nâmkijpepemt tu zuluben."

⁴ Zeme Pâlañ zeye, "Zânañ tu e amnañ keñ gilik zen-ze aikti yomin bam kumpepeyeyet etañ mulupmañ ke mti Islael am ekñengat pigok diindom kwage, 'In an Zisas bamnan takozin egat nâmkijpepit.'"

⁵ Kegok zeme ekñenañ zet ke nâmti Amobotnañ Zisasiyet kwitnanen tu zulumulubien ⁶ Pâlañ betnañ ñokñinan beme Emetak Teñañ kululuñengatnan ekñenmagen toti keñin m elen beñen beme am 12 mee kogañ zet meluwañ igak igak taoselem zem met-nepeme Kawawañ zet keñinan beme katar ikñañ-gat ikñañgat zemkawañ bewien.

⁸ Âpme Pâlañ eyoñga tuk pi ekñenmak ke tati kan katar Zuda am ilinañgalen sesewat mkaen motati Zet

Zapat Dolakñan winderanmak manzemâtâtindamtan. Mti Kawawangalen zemâtâtât katnanen mama sokbe-we keyet zetnañ zemti am notnañ ekñenmak zet mmot mtot mamtemien. ⁹ Ma an notnañ ekñenañ nâmkijpepepiñ belak Zisasiyet Zet Zapatnañ Dolakñan bam kumpemti ondedak temanen Zisas Kila-siyet zemtalatpewien keyepmti Pâlan katimindemti am notnañ Zisasiyelen Zet Zapat Dolakñan nâmti tikñanggat mbien. Ekñen ondekindemti Tilanas nânâ mkaen ke mene mene ondekti ekñenmak Zet Zapat Dolakñan zenâ zenâ mamtemien. ¹⁰ Egan mulup kekok mti Zuda am ma Glik am Esia msalen mambien ekñengat tunjuwinan nup kan zut pi mamti mme ekñenañ Amobotnangalen zet zapatnañ nâme duluj delanj zemâge.

¹¹ Kawawangañ ikñan Pâlmak mamti mukulem mme egan menok temañ sambe am ekñenmagen msokbe-mkwage. ¹² Am ekñenañ ñetip kapuputnañ ma sangum kâlâpman mee pi timti met am zawatmak ma am we bekananinmak mee pi indame tim ekti zawalin ma we bekananin mee pi kwati mepmâpme naman dolakñan bemâbien.

¹³ Âpme Zuda am notnañ mka katar tokwati we bekanan notnañ am keñangatan manzemindeme kwati mamtemien ekñenañ naman mmak mmak Amobotnañ Zisasiyet kwitnanen kumti we bekanan am keñan tage ekñengat zewien, "Nin Pâlan an Zisas egat zet zapatnañ manzempalakñan bein egat kwitnanen ingat zet winderanbeñ pigok zenup: In am keñangatan kwati melit!" ¹⁴ Âpme Zuda am Epesa mkaen mamtemien ekñengalen sâpe sâpe bumbu an ñenañ Siwa egat nemunane 7 kapi mamtemien. Ekñenañ mulup keyegak mamtemien.

¹⁵ Ekñenañ an we bekananmak ñengalen mkaen meti Zisasiyet kwitnañ kumti we bekanan zempeme kwaweweget zeme an we bekananmak egan kapigok gilik zem zeye, "Ner Zisasmak Pâl egegat nâmidayap âpme in kapi kwiyañ desetgatnan kolo ke ku nâmindeyap."

¹⁶ Kegok zemti egan wati indom kumti sangum kâlâwin kumandelei indamunzut kume sip balak balak timti talak piyañ mkaninan kunzur mepmâbien.

¹⁷ Âpme keyet zet zapatnañ Zuda ma Glik am Epesa mkaen mamtemien nâmti omba penañ kingati Kila-siyet kwitnañ mwati sesewatpewien. ¹⁸ Mti am sambe nâmkijpepe aikti kwitnañ kwitnañ notnañ ankbugut ma am indindiyelen zetnañ ma gwesep gwesepgalen zetnañ notnañ papiaen kumtimti ekti mamtemien ke ma dipsawat ma am kasetnañ ma nopiom mee bee timti kot ondekti am zemkawan bemindamti ekñengat zikalinan bume zimâge. Âpme am ekñenañ papia bewien keyet mânep mainje 50,000.00 kina beye. ²⁰ Kegok mti Kawawangalen zelan winderanbeñ palakñan bemti pelelan mekoti am tunjuwinan dolakñan sokbem wenje.

Pâlan mulup tapmme am notnañ ekti endilipewien

²¹ Pâlan mulup kekok mine mine mimdelan zemti egan naman Masedonia ma Akaia msat kume balan peme Zelusalem mkaen mesâgât otnâmti zeye, "Ner Zelusalem mkaen meti bam naman gilik zemti Loma mkaen kwawabap." ²² Âpme egan mukulem mimiñanet an zut Timotimak Ilastas ideme egelan Masedonia msaleset mepmalu Pâlan ikñan Esia msalen ke bugan ewe tusumti manje. ²³ Kan keyet am notnañ ekñenañ Amobotnangalen zet keyet nâme ñep ku beme ekñen am sambeyan zet ke mtopepeyetzet ke-lakñan mimindawien. ²⁴ Silwiyañ an wenjañ mee weyenañ an ñen mamtan kwitnañ Dimitilias egan Glik am nopiom imbi Atemis egalen sesewat mkaen ikñan-gat wenjañ temañ matatan keyet sepemmak egan isisikñan buk pi weyañme mopme animbiyañ mak-witimtemien keyepmti ek ma an notnañ ke maweyanemien ekñenañ mânep temañ penañ matimtemien. ²⁵ Keyepmti egan mulup anene ma an mulup keboñ mamtemien keboñ keboñ ondek indemâti pigok diindoye, "Nin mulup kapigoset mânep temañ matinup. ²⁶ Âpme an ñen kwitnañ Pâl zeme ke egan koti zet zapat tazein elak ilin eknâmien. Egan Esia msalen mka katar mekoti animbi keñin mme yungume egalen zet ke mamâpmaip. Yan alak Epesa mkaen koti animbi sambe keñin myungumti pigok tazein, 'Kawawañ amnañ belan mimiñan ke penañ yek.' Kegok zeme am sambeyan nâme penañ beme ek tapmâp melip. ²⁷ Egan kekok mme wa in nâme mulupm kapi etanjañ yek bewe ku nâseip. Nopiom imbi temañ Atemis egalen sesewat mka temañ keyet animbi ekñenañ nâme belakñan beme bamkumpeme delan zeme Atemis egalen kwizet bujanañ tototnañ penañ bewe nâip? Esia msalen ma msat sambe notnañ ekñenañ nopiom imbi keyet masesewatsaip. Yan Pâl egan kwizet bujanañ ke mme tototnañ bembeyet mulupman omba tapm."

²⁸ Zet kekok zeme nâmti ñenjañ zime ñok kilij kilij temañ mti zewien, "Epesa mkaen nopiom imbi Atemis tazin egan etanj imbi mobotnañ temañ bein." ²⁹ Kegok zemti mka temañ Epesa keyet keñan tokwati ñakñak mme am sambeyan wati tusumti ñakñak mpen piyañ met Masedonia an zut Pâl mâti mamtemun kwilit Gaiasmak Alistakasimak idamandam timti ondedak mundumen ke mesât mepme am sambeyan zet yanjañ nânâpiñ belak baminan mâti ñakñak mmepme ³⁰ Pâlan kwisak ke nâmti indapmâti ondedak keyegak msâgât mepme am nâmkijpepemak ekñenañ an-galañme tage. ³¹ Mme Pâlgat notnane mobotnañ mambien ekñenañ zapat ke nâmti Pâlan ondedagen ke ku mebegat nâmti zemkululu zet beme mege. ³² Âpme ondedak mundumen ke tati animbi sambeyan omba penañ ñakñak tapmimambien. Yanjut am notnañ yanjañ penañ kwilekiyet minup ke nânâpiñ belak ke ñakñak etanj tapmimambien. ³³ Kegok mme Zuda am ekñenañ nolin ñen kwitnañ Aleksandia ke zempeme zet zenze keyet mundumen

am sutnateman motati animbiyan kwisak bugan peme tapme zet diindondoyet betnayan sesepman mme am sambayan wa an ewelak kapi mozinmak zemti mbien. ³⁴ Yan bam eknenan ek Zuda an nen ke ekmâtâti kan teepmanik aua zut mee kekok am sambayan kwizet nakanak mti tazemambien, "Ningalen Atemis Epesa mkaen tazin egan etan imbi mobotnan bein."

³⁵ Kegok tapmepeme Epesayetnan an nenan egan wati kwizet kaliyan tapmimambien ke zemkulumin-deme peme tapme zet zemdela zemti pigok zeye, "Epesa am, an kwiyan Epesa mka tema keyan Atemis tema egalen sesewat mka tema mandamu min ma nanzan kambuk kululungatnan toge ke kekokak mandamu min keyet in ku nâip? ³⁶ An nenan ningalen kwitnan kwitnan kapi nen ku mtopewe keyet in nâme dela zein. Keyepmti in kenin bugan mtoti kwitnan kwitnan kilen nen ku mseip. ³⁷ An zut idatimti kolo ege lan ningalen nopiom imbi Atemisiyelen sesewat mkaengatnan kwileki nen kambu ku mbun ma Atemis egat zentalat zet nen ku mbun. ³⁸ Keyepmti Dinitiliasmak mulup sepem kwep mamimtemien an notnan eknenan an neniyet nâme bekanan bein beme nâmbekambembe zenze kan ke beme amobotnan eknenmagen meti zemkawan bem indawep. ³⁹ Ma ilinangat zelin igagen zesâti an nenanine notnan eknen-gat zeme eknenan kan nen beme ke ondekti ekngat zikalinan zelin zemuwebep. ⁴⁰ In muluwan yanepin belak kilen am kenin walapme kasa sokbesât mip keyet zapatnan amobotnan tema Loma mka tema tazin egan nâmti yan nan nâsâgât ndapmandame nin moti yan nan zigoset zemann nâmtâtâgalen ke zet penan nen ku tazin." ⁴¹ Amobotnanan zet kekok zemti ondedak ke kalanjindeme belak mekobien.

Pâlan Masedonia ma Glik msalen mege

20 Zet kwisak tema takumange ke dela zeme Pâlan Epesa peme tapme Masedonia msalen mesât tati am nâmkijpepemak ondekindemti zemgwatnan mimindemti bet butem indemti mane mane met ² Masedonia msalen ke patan zemti selen selen am nâmkijpepemak indikti zet diindomti gwatnan mimindem mimindem piyan metne metne Glik msalen patan zemti ³ msat ke eyonga tuk pi eknenmak ke maneti bam naman nembuyen baen toweti wanggaen moti Silia msalen mesât mme Zuda am eknenan setnan bekekti buzak kupeme mebegat zewien. Keyepmti egan naman kogeengak Masedonia msalen selak mesât mme ⁴ Belea mkaengatnan Pilasiyet nemunan Sopatelmak Tesalonaika mkaengatnan an zut kwilit Alistakasmak Sekandas ma an nen kwitnan Gaias Delebe mkaengatnan ma an nen kwitnan Timoti Esia mkaengatnan eknenan Pâl mâti ilinsakwep mebien. Âpme an zut Tikikasmak Tolopimas ⁵ ege lan ilidak nembeleset nenan meti Toloas mkaen ke ekngat damun matatemun. ⁶ Âpme Nupmaman Yispi Niniyelen Kendo ke Pilipai mkaen ke tapmann dela zeme toti wangga mti kasup ⁵ kekok nambu palen etan metne metne bam Toloas mkaen patan zemti an zut

nenan mebu ke idaikti nsakwep mka ke sonda kwep eknenmak tapmann mege.

Pâlan Toloas mkaen anemba nen gakikiengatnan mme wage

⁷ Sabat tagonjo kan neniyet tambuyet tambunalem niniyet nâmti temakwep ondek tati Pâlan msame indemti mesât nange keyepmti egan tambu keyet animbi Zet Zapat Dolaknan tadiindom metnepeme tambu sutnan penan beye. ⁸ Âpme mka eknenan tapmambien keyet kenan lam sambe penan koni sapeme towemti tazimambien. ⁹ Âpme anemba nen kwitnan Yutikas zeme egan mka tipmasek tipmasek wala mobotnan keyet kenan saknan gwaen tâgâ setnaset ke totati Pâlan zet tazeme tatnâmange. Pâlan Zet Zapat Dolaknan kan teepman penan tazemepme anemba piwan nâmtage tageyan ilak zikatnan mulugan kwasime wemkopa bemtingut telak zemti wuwup msalen baen pup tokutum weme am eknenan topmimkwat ekbienan ilak gakimti sâlâgât toge. ¹⁰ Âpme Pâlan keyegak toweti anemba piwan ambepulun mkwat ekti am ekngat zeye, "In si kember tema ku mit. Ek ewe mama nan tazin." ¹¹ Kegok zemti wati ilinsakwep ewe mka kenan moti tambunalem nime dela zeme Pâlan ewe zet tusumti zemege. Tazenâmetnepeme msat msame Pâlan tambunan penan toti ¹² mepme eknenan anemba tot gakiyeyan ewe alik bem wage ke ekti kenin olojen penan beme wati mebien.

Pâlan Toloas katipemti Mailitas msalen mege

¹³ Âpme am notnan nin Pâlan zemndeme wanggaen moti Asos mkaen mosât moti mepmann Pâlan iknan nambu gilot seleset meti Asos mkaen keyegak patan zeye. ¹⁴ Mti Pâlan naman eknenmak wanggaen moti ilinsakwep Mitilini mkaen met patan zewien. ¹⁵ Nin Malitas mka pemti metne metne pemann msat tambume tambuyet eyo metne metne Kios msat njetaknan ke patan zemti Kios msat ke sebempemti mepmann msat msaye. Keyetnan mane mane pemann msat naman tambume tambuyet eyo mane mane Samos mkaen patan zewenn. Ya e pemti naman mepmann tambume tambuyet eyo mane mane Malitas mkaen patan zewenn. ¹⁶ Âpme Pâlan Pentikos Kendo ke Zelusalem mkaen ke tatagat nange keyepmti wanggayan Epesa mkaen ke peme Esia msat njetaknan ke manepeme kan dela zenak keyepmti belak Malitas ¹⁷ ke metati namba notnan zemindeme Epesa mkaen ke meti Zet Zapat Dolaknan galen an nenan beme notnan indatimti ¹⁸ kopme Pâlan zet kapigok diindoye, "In nen Esia msalen kwati mulupm inmagen yanbemti mban keyet yan nan ilin nen nâmtâtâlip. ¹⁹ Nen Zuda am eknenan niktalati mtot nemti nome gakikiyet mulupman omba penan mbien. Yanngut kilen ke si kember palen mamti Amobotnan galen sisilin mulup mti mamteman. ²⁰ Zet in diindondoyelen nen ku angalan pema tage. In pbenan bembeyelen nâmti Zet

Zapat Dolakñaṅ tambenḡum sutnan ma mka sambe mekoti sosok belak mandiindomteman. ²¹ Kan kataṅ neṅ Zuda am ma Glik am in temakwep yomengatnan keṅ gilik zenze aikti Kawawaṅmagen sokṅanik meti Amobotnaṅṅ Zisas Kilais nâmkîṅpepeyet zet windeṅaṅbeṅ manzeyap. ²² Neṅ Emetak Teṅaṅ zem-neme zetnaṅ gawepumti Zelusalem mka teman zewap yaṅgut daen sepem zigok sokbemnawe ke ku nâyap. ²³ Neṅ mka temaṅ tapmezinen kataṅ mesât mma Kawawaṅgalen Emetak Teṅ egaṅ am ekṅenaṅ kasa mnemti mka katikṅan ma sindem nawep eyet zapatnaṅ eweṅanak mandinoin. ²⁴ Neṅ mama nnaṅgat nâma mobotnaṅ penaṅ ku mambein. Zet zemâtât-nanaṅaṅ ke oloṅen palen mamti mmetne metne mma delaṅ zenzeyet keṅṅ temaṅ matazin. Ma Kawawaṅaṅ keṅ taoletnaṅgapmti Zet Zapat Dolakñaṅ ke zemkawaṅbembeyelen Zisas Kilaisiyaṅ zemneṅge. Mulup ke mmeti mma delaṅ zenzeyelen keṅ temaṅ ke matazin.

²⁵ Âpme pi naman zet ṅen pigok diindoma nâit: Neṅ ingat tuṅguwinan kapi mamti Kawawaṅgalen zemâtâtât katnanen mama keyet zapatnaṅ diindomambe mama manigip. Yaṅ bamgat zimoseṅ ṅen ewe ku ekbep. ²⁶ Neṅ Kawawaṅaṅ kwitnaṅ kwitnaṅ zemâtâtnaṅge e ilak okindama delaṅ zemâge ṅen ku aṅgalaṅban. ²⁷ Keyepmti neṅ inmak mambanen Kawawaṅaṅ ingat kwitnaṅ kwitnaṅ nâmbiliwepme weṅge keyet zetnaṅ ṅen ku aṅgalaṅpemti zewan. ²⁸ An damuṅ in ilinak kegogak dopmaṅ damuṅ dopmaṅ damuṅ mti am Emetak Teṅaṅ Kawawaṅ Ne-muṅaṅgalen gakikîṅaṅ keyet paleseti dapme-laṅgeṅane indaige ekṅen ke indadamuṅ mimiyet zemindeye ekṅen ke weyaṅ indadamuṅ mimindeme mambep. ²⁹ Neṅ nâyap neṅ indemebap kan keyet an bekaṅaṅ notnaṅ ekṅenaṅ koti Zisasiyelen Zet Zapat Dolakñaṅ diindondonaṅ myuṅgumti sepemaṅ ṅen diindowep. ³⁰ Âpme an notnaṅ ilinaṅgat tuṅguwinan-gatnaṅ notnaṅaṅ eyo wati Zet Zapat Dolakñaṅ zem yuṅgumti tetim indemti ilinaṅgalen nânâ mgasigeset ke indamandamtimebegat zet zewep. ³¹ Keyepmti in weyaṅ eksemti mambep. In nâip, neṅ inmak nup kan tuk bepi mamti in nâmkîṅpepe aiiḡkat nâmti am ilinak kwep kwep penaṅ indapmukulem mimindemti mulup temaṅ simak simak mban. Ke in nâpeme mepme nâmâtâtlit!

³² Neṅ Kawawaṅgat belen bemindeyap. Egat keṅ taoletnaṅgalen zet keyaṅ ṅep gwatnaṅ mimindewe. Âpme in am keṅin mme teṅ bembenaṅ sambe inda-time met mama kanzizit ke toṅaṅ toṅaṅ bemtiwep. ³³ Neṅ mânep milawat titiyet am ṅenmagen met zema ṅenaṅ ku nange. ³⁴ Neṅ nenn betnnaṅ mulup sek sindem mti keyet penaṅaṅ aikti notnne notnaṅ nsakwep mamti mulup maminup ekṅen indabandim mimindemti nin nsakwep ola olat palen ku mamtemenn e ilin ṅep nâmtalip. ³⁵ Neṅ belañ mulup temaṅ kegok mti keyet penaṅ aikti am toweweṅaṅ indamukulem mimindendeyelen set dolakñaṅ ke ilak zikat indama eknâm mbien. Âpme neṅ baen ekpema mepme

Amobotnaṅ Zisasiyaṅ mge ke nâyap, 'An ṅenaṅ kwitnaṅ kwitnaṅ am maindain keyelen keṅ segeyagaṅ kwitnaṅ kwitnaṅ an masain keyelen sebempein.'

³⁶ Pâlaṅ zet kegok zemdelaṅ zeme ilinsakwep tot pedondom tati ³⁷ dundum delaṅ zemti bim kulur mti omba penaṅ sumpewien. ³⁸ Egaṅ neṅ sepem ṅen ewe ku ekbep zeye keyepmti keṅin bekaṅaṅ penaṅ beme bim kulum mti sumpemti wati waṅgaen topemti betnaṅ butempeme mege.

Pâlaṅ Zelusalem mkaen mesât mege

21 Nin Epesa am ekṅen belin butem indemti waṅgaen moti esemteṅ piyaṅ mane mane Kosi mkaen patañ zewenn. Eyetnan mametne metne Lodes mkaen patañ zemann msat ke msame keyetnan metne metne Patala mkaen patañ zewenn. ² Ke met tati ekmann waṅga ṅen Pinisia msalen mesât tapmme ekti naman waṅga ṅen kobenn ke pemti ṅen keyet moti mebenn. ³ Meti ekmann Saiplas msat bet alomeset daen tapme ekti belak sebempemti metne metne Silia msalen patañ zemti waṅgayaṅ Taia mkaen met ombem tati waṅgayaṅ milawat msat keyelen timti mege ke tatime topmaṅge. ⁴ Âpme nin toti met am nâmkîṅpepemak notnaṅ indaikti ekṅenmak kasup 7 mambenn. Âpme Emetak Teṅaṅ am notnaṅgat zemindeme ekṅenaṅ koti Pâlaṅ Zelusalem mkaen ku mebegalen zemkulumpewienagut egaṅ zelin ku nâṅge. ⁵ Ke manepemann mebegalen kan beme imbi ma namba sambe ekṅenaṅ ndatimti nembuyen toweti nsakwep pedondom tati Kawawaṅgat dunduwenn. ⁶ Dundum delaṅ zemti bet butem aimti nin waṅgaen moti mepmann ekṅenaṅ gilik zemti mkaṅinan mobi-en.

Sisalia msalen Agabasiyaṅ Pâl golaṅ zet dunduye

⁷ Nin waṅgaen moti Taia msat katipemti metne metne Tolemes mkaen patañ zemti am nâmkîṅpepemak ekṅen mukum indemti kasup kwep pi ekṅenmak ke wembenn. ⁸ Yaṅ msat msame metne metne Sisalia mkaen patañ zemti Pilip aikbenn. Egaṅ msat ke mamti Zet Zapat Dolakñaṅ Penaṅ manzemtan. Ek ke aikti ekmak ke matatemenn an ke eweṅan Zelusalem mkaen daen mame ombemindendeṅaṅ indamukulem mti mulup mimiyet zemindewien ekṅen kemagengatnaṅ an ṅen ilak ke. ⁹ Ek nambalatnene zulak zulak nembip bepiyaṅ mamtemien. Ekṅen ke Kawawaṅaṅ kwitnaṅ kwitnaṅ bam zigok sokbewe keyet zapatnaṅ diindome nâmti am mandiindomtemien. ¹⁰ Nin ke ondektat-nepemann Zudia mkaengatnaṅ golaṅ zenze an ṅen kwitnaṅ Agabas zeme ke egaṅ kotneti ninmagen patañ zeye. ¹¹ Patañ zemti Pâlyet bitimaṅ kwaleti egalen bitim ke mtati ikṅaṅgat setnaṅ betnaṅ zam-pemti zeye, "Emetak Teṅaṅ kapigok dinop, 'Bitim kapiyet toṅaṅ ek Zelusalem mkaen met patañ zeme Zuda am ekṅenaṅ kapigok msamti am Zuda maṅgeen ku sokbembenaṅ ekṅengat belen bempewep.'"

¹² Agabasiyan zet kekok zeme nin ma mka mtonj nin nsakwep ondekti Pâlanj Zelusalem mkaen ku mebegat zemkulumpewenn. ¹³ Âpme Pâlanj pigok dinndoye, "Kulekiyet nâgât kenjin bekanaj beme tasumnaip? Neñ Zelusalem mkaen mka katikñaj etaj mobogalen yek. Amobotnañ Zisas kwitnañgat mti gakikiyelen nâmdelan zemti weyañ talap."

¹⁴ Nin egat zet kekok zemann egañ ningalen zet ku nâme keyepmti nin pigok etaj zewenn, "Yegak pe-mann ke mepme Amobotnañaj ikñaj nâmtazin kekok msawe."

Pâlanj Zelusalem mkaen mege

¹⁵ Kasup notnañ pi ekñenmak ke tapmann delanj zeme naman Zelusalem mkaen mebegalen milawatn weyañ bewenn. ¹⁶ Âpme Sisalia am nâmkijpepemak notnañ ekñenaj ndatime Zelusalem mka teman meti Mnasongalen mkaen meti ekmak ke matatemenn. An ke Saiplas mkaengatnan yañ egañ Zisasijet eweñan penañ nâmkijpemti mamtan.

¹⁷ Ekmak ke mamann am nâmkijpepemak notnañ ekñenaj ndikti ningat oloñen temañ penañ minndawien. ¹⁸ Yañ msat msame dapmelanjeyelen an ñeñan notnañ ekñenaj Zemsijelen mkaen mot ondek tapme Pâlanj nin ndatime bam keyegak moti ¹⁹ Pâlanj belin butem indemti Kawawañaj mukulem mpeme am Zuda manjaen ku sokbemberaj ekñenmagen Zet Zapat Dolakñaj diindom mege. Keyet zapañaj ilindiñ penañ weyañ diindom mâge. ²⁰ Pâlanj zet zapat ke zemdelanj zeme ekñenaj Kawawañ zemesesewatpemti Pâl pigok dunduwen, "Notn, nânik Zuda am sambe penañ tausen ñen tausen ñen pi Zisas nâmkijpem mâbienañ talip. Ekñen sambeyañ Mosesijelen zii zet ke omba penañ winderaj bemti bandim mti matalip. ²¹ Âpme geñ muluwen daen mamane gâgât zapadi kapigok kopme nâmbenn. Gâgât egañ Zuda am kwep kwep am manje notnañ ekñengat tunjuwinan met maip ekñen Mosesijelen zii zet ku mâbâgat mandiidon. Mti nemuñine ekñengat sekñin butnañ ku anti-tiyet manzemkulumindemezin. Ma Zuda am mama mimiñin ke katikpe mâpme delanj zenzeyet maindapi-tilin. ²² Am ekñen piyañ gâgât yañajdi kekok manâip kapi zigok msenuñ? Ekñenaj gâgât ek Zelusalem mkaen kolep zapadi elak nâmpmien. ²³ Keyepmti nin geñ zemgenup kapigok sakwep penañ msenik. An zulak zulak ekñen talip kapi Kawawañgat zikatnan kwetetepmañ etaj mamayet nâmti zetik katikñaj penañ mti mamaip keyepmti geñ ekñen kapi indatimti met Zuda nnañgalen mama mimi tazin keyet kataraj ekñengat ma gitañgat sipsip mee ke kwitimti Kawawañgat sâpe sâpe bumti ilinsakwep ñokñin kwenzipme mepme tapme am notnañ ekñenaj in Kawawañgat zikatnan kwetetepmañ maip. Keyet yañaj ke indikti gâgât zet bemzenze mamip ke peme tapme geñ Mosesijelen zii zet e anjososopiñ man-gawepunik ke gikmâtâbep. ²⁵ Âpme msat notnanen am nâmkijpepemak bemberaj ekñen keyegut nin ekñenaj songom sipmañ ma songom minzamti tatat-

nañ ke ma imbimak set kilom mee ku mamayet nin papia ñen kumti bemann mepme ekti gawepuwep."

²⁶ Kegok zenâmti tabien yañ msat msame Pâlanj an zulak zulak ke idatimti sekñin weyañ zuluti kwitnañ kwitnañin weyañme dolakñaj beme sesewat mka teman moti kan zigok sesewat mka teman ke tap-metiñgut bam kot sâpe sâpe nnañgat buwanup zemti keyet yañaj sâpe sâpe bumbu an yañkwesim nâsâgât mowebien.

Pâlanj sesewat mka temanen tapme atawien

²⁷ Sâpe sâpe bumbuyelen kan sokñan beme Pâlanj moti sesewat mkaen mame Zuda am Esia msalen mamtemien ekñenaj ekti animbi kenjin walapme ekñenaj ²⁸ atam kitik mtati kwizet ñakñak mti zewien, "Israel am kot ndapmukulem mit! An kapiyañ msat kataraj meti nin sambe kapi Mosesijelen zii zet ma sesewat mkan kapi eyo zemtalati mamimtotndein. Mti Glik an notnañ indatimti kwapme ekñenaj mme sesewat mkan temañ kapi okbi okbiñajmak mambein nâip!" ²⁹ Pâlanj an ñen kwitnañ Tolopimas Epesa mkaengatnañ ke wati Zelusalem mka temañ ke mebe kokot mmalu maidiktemien keyepmti ekñenaj wa sesewat mka temañnan eyo mawakwazin kekok nâmyungumti kekok zewien.

³⁰ Kegok zeme Zelusalem animbi sambe ekñenaj zapat ke nâmti wenjin mepme windem bemti kot ondekti Pâl atamti sesewat mka temanengatnan mandamti zupman baen toweti sesewat mka temañgalen set sakwep puñ pañ kekme delanj zemâge. ³¹ Am ekñenaj Pâl atamti kume gakikiyelen tapmme keyet zapañaj elelañ Loma kasa kuku an ñeñan temañ ekmagen pigok mopme nânge. Zelusalem am ekñenaj kasa kukuyelen ilinsakwep zenâ zenâ mti talip. ³² Kegok nâmti kasa kuku an mobotnañ ma tototnañ indatime buluj sakwep mepme am ekñenaj Pâl taku- napeme kasa kuku ñeñanaj kasa kuku notnañ ekñen indatimti mepme indikti peme tapme telelañ mekoti tabien. ³³ Âpme kasa kuku an ñeñan keyañ zeme Pâl wati tek katikñaj zulañ betnañ zampeme tapme am ekñengat indayankwesiye, "An kapi kwitnañ kwi ma ek desetgatnañ ma yom zigok penañ mip?" Kegok yañkwesime ³⁴ animbi sambeyañ zet yañaj sepemañ igak igak zemti kwizet kaliyañ temañ mbien. Kegok mme kasa kuku an ñeñan egañ zelinangat yañaj ku weyañ nâmpmâti keyepm zeme Pâl wati kasa kuku ilinañgalen mkaen wati mobien. ³⁵ Âpme Pâl wati mka sepaloñen mopme am ekñenaj mot yuptot kusât mme kasa kuku an ekñenaj luanzamti mka keñan ³⁶ wapmosât mopme am sambeyañ baman moti ñakñak mti pigok zewien, "An ke kume gakik, kume gakik!"

³⁷ Pâl mka keñan wati mosât tapmopme Pâlanj kasa kuku ñeñangat yañkwesimti zeye, "Geñ ñep nâmpne-mane neñ am kamba zet ñen diindosap?"

Zeme an ñeñanaj yañkwesiye, "Geñ Glik zet ñep nânik?" ³⁸ Eweñan penañ Izip an ñeñan gapmanmak kasa kukuyelen am 4000 indatimti msat tunjupman mebien an ke geñ kapi ma belakñaj ñen?"

³⁹ Yan̄kwesime Pâlan̄ pigok dunduye, "Nej Zuda an penañ Talsas mka temañ penañ Sisilia msalen tazin ke sokbewan keyet geñ nâmnemane neñ am zet bugan diindowi."

⁴⁰ Zeme nâmpeme Pâlan̄ sepalon̄ dukñan gwaen tati am zemkulumindeme zepiñ buzak tati nâme zet Ibulu zeleset pigok zeye,

22 "Notnne ma bipmne, neñ n̄enañ nananḡat yan̄añ pigok zemâtâpma nâit!" ² Pâlan̄ Ibulu zeleset kekok zeme nâmti kwisak ma zet sambe topme delañ zeme buzak penañ tapme pigok diindoye,

³ "Nej Zuda an penañ Silia msalen Talsas mka temanen ke sokbewan yan̄ Zelusalem mka teman kapi koti mamti an zikat indanda Gamaliel egat kandañan mtoti mama egañ zet Mosesiyelen zii zet yeñsokñ ekñen indandañan̄ keyet zapat weyañ zemkawañ bem name eksem̄ti keyet katan̄ mâtî mamban. In alak Kawawañ windeñan̄ bemti mâtî tapmaip sepem kekok. ⁴ Neñ Zet Zapat Dolakñan̄ Penañ alakñan̄ kapi mma yek bembeyelen mulupmañ mti animbi sambe ke mâtî manañan̄ ekñen ilinsakwep belinan̄ zamtimti mka katikñan̄ maïndem meteman. ⁵ Nâgât yan̄ sâpe sâpe bumbun̄ an n̄enañ ma sesewat mka temañgalen an damuñ notnañan̄ n̄ep nâmtalip. Wa neñ zet kapi dâsuki ku zeyap. Ekñen keyañ am nâmkñepemak notnañ Damaskas mkaen mambien ekñengat papia kumti name mti pigok nâmti mmeban. Ne meti animbi nâmkñepemak notnañ Damaskas mkaen indaikti belinan̄ zamtimti Zelusalem mkaen mka katikñan̄ inda timti kobap.

Pâliyan̄ ikñan̄ ken̄añ gilik zeyeyet yan̄añ zeye

⁶ Kegok otnâmti selen metne metne kasup sutnate-man beme Damaskas mka sokñanik mepma busatnañan̄ kululuñen gwaengatan̄an̄ neñmagen naombem tapme ⁷ neñ totpale baen kutum wemti nâma zet n̄en kapigok sokbeye, 'Sâl, Sâl, geñ kwilekiyet napmât giñgiñ penañ mti nawalesât tapmnik?'

⁸ Yan̄kwesime neñ kaimak weper̄ tati zewan, 'Amobotnañ, geñ kwi?'

Zema egañ pigok dinoye, 'Neñ Zisas Nasalet mkaengatan̄. Geñ napmât giñgiñ mti nawalesât mamnik elak neñ kapimak.'

⁹ Zeme nâmti neñ sekñan̄ n̄en ewe yan̄kwesiwan, 'Amobotnañ, neñ kwileki mnasâgât tapmnik?'

Zeme Amobotnañan̄ zeye, 'Geñ belak wati Damaskas mkaen daen mepmanengut mulup kwileki mbanik keyet zapatnañ daenen Kawawañan̄ ikñan̄ diñgome nâmbanik.' Âpme an notnañ neñmak mebenn ekñen̄an̄ busatnañ ke ekbienangut zet dinoye ke ekñen̄an̄ ku nâmbien. ¹¹ Mme neñ busatnañan̄ zikatn̄ mme bekan̄añ beyeyepm̄ti ekma sopsop kume olati ten̄te-wat tapma aminne ekñen̄an̄ nabetnamti Damaskas mkaen nati mebien.

¹² Mka ke an n̄en mamtan kwitnañ Ananias egañ zii zet sambe ke weyañ ekdamuñ mti gawepumti mamtan keyepm̄ti Zuda am mka ke mamtemien ekñen̄an̄

egat nâme dolakñan̄ mambemtan. ¹³ An keyañ neñmagen koti pigok dinoye, 'Pâl, geñ zikadi dolakñan̄ ekbak.' Zeme keyegak zikatn̄ busatnañ beme ek-mâtâban. ¹⁴ Ekma zet kapigok dinoye, 'Yeñsokñne ekñengalen Kawawañ egañ yan̄añan̄ ke zikat game an ten̄ toñan̄ ekti zet zapatnañ nâmkaliñ bembeyelen nâmti ikñan̄ selen daenen gaombemgeyan.

¹⁵ Keyepm̄ti geñ kwitnañ kwitnañ eknâm mbanan̄ ke am msat katan̄ diindomane nâmâbep. ¹⁶ Keyepm̄ti pi kan teepmañ eneyet belak mambanik? Keyet geñ wati Zisasiyet kwitnañ nâmkñepemane tu zulutgema Zisasiyet dundumane egañ yomdi katipewe.' Zemti tu zulutnembien.

Kawawañan̄ Pâl am Zuda man̄geen ku sokbemen̄añ ekñenmagen zet zapat timmepmegat peme mege

¹⁷ Kegok mneme Zelusalem mkaen kapi koti sesewat mka temanen dundundu mulup tapmmambe tati kie kienok Zisas ikñan̄ ek-mâtâpma ¹⁸ kapigok dinonge, 'Mka kapiyelen am ekñen̄an̄ gâgât dembusegen nâgât zet zapatnañ topme nâmti wisat mbep keyepm̄ti geñ sakwep Zelusalem mka kapi pemti belakñan̄ met.'

¹⁹ Zeme nâmti neñ dopmañ pigok gilik zemti zewan, 'Amobotnañ, neñ amdine mka sambe meti sesewat mkaen indakapisikma motapme sindiwan̄ kwapem maindomteman. ²⁰ Mti buñam zapadi zenze an Stiwen ek kusâti an ekñen̄an̄ melakanduñin gulumti neñ name timtati ekma nanzan̄ mâtâti kume sip balak balak timti gakime ego ego mti nâma n̄ep beye.' ²¹ Kegok zema Amobotnañan̄ pigok dinoye, 'Geñ mebegalen weyañ tapmane neñ msat beñan̄ am Zuda man̄geen ku sokbemen̄añ ekñenmagen gema mebanik.'"

²² Pâlan̄ am zet kekok diindome nâmti keyegak kwizet kaliyan̄ temañ kumti zewien, "An keboñ ke gakime delañ zep. An keboñ keyañ msalen kapi ku tatagalen!"

²³ Kegok zemti ñakñak temañ mti melakanduñin gulumti time mebekopme tot kânzunzu timti tetelime am palen palen gwaen mekopme n̄enzinziñ palen tapme indikti ²⁴ Loma kasa kuku an n̄enañ egañ kasa kuku an ekñengat zeme Pâl wati mkan̄in ken̄an̄ moweti sindiwan̄ witikñingut amnañ yan̄añ kwilekiyet penañ muluwan̄ kapi tapmip. Zemti Pâl yan̄kwesim nânâyet zemindeye. ²⁵ Âpme ekñen̄an̄ sindiwan̄ witiksâgât mot tep palen mututut pemti setnañ betnañ tepmak pepe bemti zampemti witiksât tapmme Pâlan̄ an n̄enañin keyet yan̄kwesiye, "In Loma an penañ zetnañ dolakñan̄ zemdelan̄ zenzepiñ belak sindiwan̄ wititikgalen set n̄en tapme mamiwan̄ neñ alak kekok mnasât tapmip?"

²⁶ Kegok zeme an n̄enañ keyañ an n̄enañin temañ ekmagen meti zeye, "An kapi Loma an keyepm̄ zigok penañ msasenu?"

²⁷ Zeme kasa kuku an n̄enañ egañ Pâlmagen meti zeye, 'Geñ Loma an penañ manze zeman̄e nâmbi?'

Yan̄kwesime Pâlan̄ zeye, "Ilak penañ sukwep penañ ke zenikmak."

²⁸ Zeme kasa kuku an damuñ temañ keyañ nâmti zeye, "Neñ mânep omba penañ katipemti keyepm̄ti Loma an penañ bewan."

Zeme Pâlan zeye, "Âpme nenjut bipm Loma am mangeengatnañ kokotnañ keyepmti neñ Loma an penañ beyap."

²⁹ Zeme nâmti Pâl bembuluñ tati sindiwan witik-sâgât tapmmambien piwan keyegak peme tapme mepmâpme kasa kuku an njeñanin temañ egañ neñ kwilekiyet an keboñ kapi kileñ penañ zema setnañ betnañ zamti kusât miyo. Zemti weñañ penañ mepme nâpeme mekwapme tatneti weñge.

³⁰ Yañ msat msame kasa kuku an njeñan egañ Pâl sen katikñañan zampewien ke kwaletpemtî Zuda ekñengalen sâpe sâpe bumbu an njeñan ma an njeñan notnañ sambe indamandame kopme zigoset mti Pâlyet nâmsopkuku aikbien keyet yañanğat indayanğkwe-sisâgât nâmti zeme ondekme egañ Pâl wati tot ondedak keyegak peme totapmanğe.

Pâlan Zuda am ekñengalen njeñan bembe ekñenmagen zet zemkawañ beye

23 Pâlan an njeñan bembe indiktîmti pigok diindoye, "Notnne, neñ Kawawañgat zikatnan zii zetgat zentalalat zet ke njeñ nânânann ku tapme mambanaj ewe mayap."

² Kegok zeme sâpe sâpe bumbu an njeñan sambe ekñengalen njeñanin temañ penañ Ananias egañ am Pâlyet kandañan tabien ekñengat pigok diindoye, "In an ke zet kilom tazeingat dembusekñañ kutut!"

³ Zeme Pâlan Ananias pigok dunduye, "An yompañ, egañ segeset mulup dolak dolakñañ notnañ mti an pembedanok mamani. Âpme keñdanen baengut mama mimi bekananaj etañ gak zemti matazin. Keyepmti geñ bam Kawawañan gawalebe. Geñ zii zelañ zein keyet katan mamti mulup mimiyet zemgeñgeñan yañ geñ kwilekiyet ke kulumti neñmagen musuwewet mulup kileñ mimiyet kegok diindonik?"

⁴ Kegok dundume am Pâlmak tabien ekñenaj pigok dunduwien, "Geñ Kawawañgalen sâpe sâpe bumbu an njeñan pi eneyet zet mgasik keboñ ke dundunik?"

⁵ Zeme nâmti Pâlan pigok zeye, "Notnne, neñ ek sâpe sâpe bumbu an njeñan main ke nâmti ku zeyap. Mosesiyelen zii zet Kawawañgalen Zet İtnanjanen kapigok zenzeñan,

'In Kawawañgalen sâpe sâpe bumbu an njeñanine ku zentalat indewep.'"

(Kisim Bek 22:28)

⁶ Âpme ondedagen ke an notnañ Sadusi ma notnañ Palisi ekñenaj ilinsakwep tapmmambien. Pâlan ke indikti ñakñak omba penañ mti pigok zeye, "Nâgât yeñpapmne tipman baenen Palisi mamkwati gakikiengatnan wawat tazin manzemtemien. Yañ alak neñ gakikiengatnan wawat keyet webem mayap tazema kapiyepmti in alak zelen pi onzemneip."

⁷ Zet kegok zeme Palisi ma Sadusi ekñenaj ilinak sakwep wati zet mmot mtot mti njeñan bembe ilinangat tunğuwinan kalalañ temañ sokbeye. ⁸ Sadusi ekñenaj gakikiengatnan wawat ma Kawawañgalen ensel ma we mee ku talip manzemtemien. Âpme Palisi

ekñenaj naman ke talip manzemtemien. ⁹ Keyepmti ondedakñinan ke kwisak temañ penañ kuye. Kegok mme Palisi ekñenmagengatnañ zii zet zikat indandanañ an notnañan wati zet memendepmak mti zewien, "Nin an kapiyelen yomañ njeñ ku tapme eknup. Kawawañgalen ensel ma we njeñan dundume nânge mene ke ku nânup."

¹⁰ Kegok mti kasa kasa omba penañ mme kasa kuku an njeñanaj nânge. Mneti ekñenaj Pâl yupmet yupkot mme sutnañ teman etim mebekokot mme gakisem zemkiñgati kasa kuku an zemindeme met Pâl am ekñengat tunğuwinangatnan sañ mti kasa kuku mkaen wati mebien.

¹¹ Tambu keyet Amobotnañan Pâlmagen sokbemti zeye, "Geñ windendi timti kaliñan bemti tabanik. Zelusalem mkaen pien manzemkawañ bemnenik sepem kegogak naman Loma mkaen meti zemkawañ bemnewanik."

Zuda am notnañ ekñenaj Pâl kume gakikiyet buzak zemtâmpewien

¹² Msat msame Zuda an ekñenaj zet zemtâmti zewien, "Nin tu meu mee ninipiñ belak mamti Pâl kumann gakimeñgut tu meu bamgat nimbanup." ¹³ An 40 mee kogañ zenâ zenâ mti kegok zemtâmpewien.

¹⁴ Mti an ekñen keyañ sâpe sâpe bumbu an njeñan ma sesewat mka temañgalen an danuñ notnañ ekñenmagen met sokbemti pigok zemsokbemindawien, "Nin tu meu ninipiñ belak mamti Pâl kumann gakimeñgut tu meu niniyet zemkatik bempemti pi inmagen kot sokbemindanup. ¹⁵ Keyepmti in kasa kuku an njeñan ekmagen zet kapigok beme mebe. Geñ Pâl ningalen ondedagen ewe pemane kopme pien zetnañ ondedakñinan ke zetnañ zemdelañ zewanup. Âpme egañ zelin nâmti peme kopme nin selen dombemti buzak kumann gakiwe."

¹⁶ Kasa zet kegok tazemnâme Pâlyat biatnañan zet ke wak kambu nâmti windem bemti kasa kuku mkaen ke moti eiñanğat zet ke dunduye. ¹⁷ Dundume nâmti Pâlan kasa kuku an ekñengat njeñanin njeñ zeme kopme zeye, "Geñ nempa kapi wati kasa kuku an njeñan temañ ekmagen wati mepmane nempa isikñañ kapiyañ zapat njeñ dundusem."

¹⁸ Zeme kasa kuku njeñan keyañ naman kasa kuku njeñan temañ penañ kaindemagen wapmeti zeye, "Pâl an mka katikñan pemann matazin egañ nazemtetime mepma nempa kapiyañ gâgât zapat njeñ diñğongoyelen nâmti mene zeme aikti geñmagen kolap."

¹⁹ Kegok dundume kasa kuku an njeñan temañ keyañ nempa isikñañ ke betnamti ganzenan ilidak metati yañkwesiye, "Zet zigok ze zemane nâmbiya?"

²⁰ Zeme nempa keyañ pigok dunduye, "Zuda an njeñan ekñenaj geñmagen zet kapigok beme kokogat zet zenâ zenâ tapmme nâya. Geñ Pâl ekñengalen ondedagen wati meti yañan penañ ewe zemâtâtindandayet zeyo. ²¹ Keyepmti geñ tatnâmane ekñenaj zet ke beme kopme geñ zelin ku nâmindesenik. An 40 mee sebempein kegogañ Pâl kume gakikiyet nâmti tu

meu kinḡati belak mamti Pâl kume gakimengut bam tu meu niniyet zemkatik beyo. Ekḡenaḡ selen baen dombem tati Pâl geḡ zempemane mepme kukuyet gâgât damuḡ talip.”

²² Nemba isikḡanaḡ zet keḡok zeme kasa kuku an ḡenaḡ temaḡ egat pigok zempemti peme meḡe, “Geḡ zet zemane nâypa ke an ḡen ewe ku dundundupiḡ.”

Kasa kuku an ekḡenaḡ Pâl Sisalia mkaen wati mebien

²³ Âpme an kasa kuku ḡenaḡ temaḡ eḡaḡ kasa kuku an ḡenaḡ zut idamandame kopmalu pigok diidoḡe, “It kasa kuku an seleset mebegalen an 200 ma âs palen tati mebegalen an 70 ma ḡelip sage tiwep an 200 keḡok indaaikmane ekḡenaḡ 9 kilok tambuyet penaḡ wati Sisalia mkaen mebeḡ. ²⁴ Âpme Pâl egat âsiḡaḡ ḡen weyaḡpeme keyet palen totapme kakanemuḡ wapmane mane amobotnaḡ temaḡ Pilik ekmagen wati moseip.” ²⁵ Kasa kuku an ḡenaḡ temaḡ Kolodias Lisias eḡaḡ ekḡenaḡ mesât mme amobotnaḡ temaḡ egat papia ḡen kapigok kuye,

²⁶ “Neḡ kasa kuku ḡenaḡaḡ amobotnaḡ Pilik gâgât zemkawaḡ bembe papia kapi kuyap. ²⁷ An kasa kuku ekḡenaḡ wati kolip ke Zuda an ekḡenaḡ kume gakikiyet zeme keyepmti neḡ an ke Loma mkaengatnaḡ keḡok nâmtiyepm kasa kuku an ekḡenmak meti Zuda am ekḡengat belinangatnan menze mti pemann geḡmagen kozin. ²⁸ Yaḡaḡ kwilekiyet wati zelen pewien keyet yaḡaḡ penaḡ weyaḡ nâmtâtâtâgat nâmti an ḡenaḡ ekḡen indaondak indemti Pâl wati ondedagen ke meban. ²⁹ Wati met ke tati ekma ekḡenaḡ Pâlaḡ kwilekiḡen nukḡaḡ ku mḡe keyaḡgut ilinaḡgalen zii zet keeset belak sekḡan bemti zeme pigok nâmban. Kwitnaḡ kwitnaḡ notnaḡ mḡe keyaḡ mka katikḡan ma kukuyelen keyet kataḡ ku beye. Keyepmti wati mka katikḡan mepewan. ³⁰ Âpme Zuda an notnaḡ ekḡenaḡ selen dombemti kume gakikiyelen zeme keyepmti neḡ ek pema geḡmagen kozin ma am egat sekḡan mambemzep. Ekḡen keḡogak zemindema kopme geḡ taindikmane zelin zem musuwebeḡ.”

³¹ Papia keḡok kumti indame kasa kuku an ekḡenaḡ an ḡenaḡaḡin egat zetnaḡ gawepumti Pâl tambuyet penaḡ wati mane mane met Antipatilis mkaen ke met wembien. ³² Yaḡ msat msame kasa kuku an sambe ekḡenaḡ naman gilik zemkopme an âsien tati mebien ekḡenaḡ etaḡ Pâl wati Sisalia mkaen mebien. ³³ An âs palen tati mebien ekḡenaḡ meti Sisalia mkaen patar zemti amobotnaḡ temaḡ ke papia samti Pâl wapmet zimoseḡnan onzempeme tage. ³⁴ Âpme amobotnaḡ temaḡ eḡaḡ papia ke makume delaḡ zeme Pâlyet yaḡkwesiye, “Geḡ msat desetgatnaḡ?”

Yaḡkwesime Pâlaḡ zeye, “Neḡ Sisilia mkaengatnaḡ.”

³⁵ Keḡok zeme amobotnaḡaḡ zeye, “Ele, an sek dânen bemzenze zet manzeip ekḡenaḡ kopmengut zedi mti kodak ke zemane nâmbap.” Zemti eḡaḡ kasa kuku an zemindeme wati amobotnaḡ Elotgalen mkaen ke met pemti damuḡ mamimtatemien.

Zuda an ḡenaḡ notnaḡaḡ Pâl zet muluwen pewien

²⁴ Kasup 5 delaḡ zeme sâpe sâpe bumbu an ḡenaḡ Ananias ma an ḡenaḡ notnaḡ ma an zet zenze an Teltalas ekḡenaḡ Sisalia mkaen meti Pâl zemkukuyet Loma amobotnaḡ Pilik Sisalia mkaen matatan ekmagen sokbewien. ² Âpme amobotnaḡaḡ Pâl zeme kot tapme Teltalasiyaḡ Pâlyet sekḡaḡ bemzenze zet zesâti ḡenaḡ yaḡbemti pigok zeye, “Pilik amobotnaḡ temaḡ, geḡ ndadamuḡ mmane sewakḡaḡ palen dolakḡaḡ mamamkwatnup. Mti am maḡḡe ningat nâmtemtem mti ndamukulem minndemane ³ mka sambe mulup mmann dolakḡaḡ mambein keyepmti nin gâgât nâmann dolakḡaḡ penaḡ mambein. ⁴ Mneti neḡ zet teepmaḡ mandam tazenepema teepmaḡ besemgat nâmane neḡ zet pemkwepmaḡ bugan pigok dingoma nâmbak. ⁵ Nin an kapi myuḡḡuḡḡuḡaḡ sambe penaḡ mamme ekḡnup. Eḡaḡ Zuda am sambe msat kataḡ manup pi ḡenzinziḡ omba penaḡ minndame tuḡḡupmnan kasa kasa matazin. An kapi Nasalet am maḡḡe ekḡengat ḡenaḡaḡin main. ⁶ Âpme eḡaḡ sesewat mkan temaḡgalen zii zet notnaḡ eyo aḡḡosome nin ekti atawenn. Keyepmti nin zii zetn tazin keyet kataḡ kwitnaḡ kwitnaḡ msasâgât tapnepemann ⁷ kasa kuku an ḡenaḡ temaḡ Lisias eḡaḡ kasa kukuḡanemak kot memendepmak belak menzemwati mebien. ⁸ Mti an met zelen pewien ekḡen ke geḡmagen kapi kot sokbemgamtḡ egat zetnaḡ geḡmak zenzeyelen zemindemti wati meḡe. Keyepmti nin egat zet zenup ke geḡ Pâl ikḡaḡ yaḡkwesimane eḡaḡ ikḡaḡgat yaḡaḡ ikḡaḡ zemkawaḡ bemgame nâsenik.” ⁹ Eḡaḡ zet keḡok zemsokbeme Zuda an notnaḡ tabien ekḡenaḡ mukulem mti zetnaḡ ke mkatikḡaḡ bewien. ¹⁰ Âpme amobotnaḡaḡ zet zenzeyelen Pâlyet belak belar sesepmaḡ mpeme Pâlaḡ wati zeye, “Geḡ msat kapi amobotnaḡ kan teepmaḡ mamti Zuda ningalen yaḡḡ ḡep nânik. Keyepmti neḡ zet nâmtemtempir pigok zema nâmbak. ¹¹ Neḡ Zelusalem mkaen Kawawaḡ sesewatsasâgât moti manepema kasup ¹² keḡok beye. Geḡ zetn nâmti keḡ zut msenik beme ekḡengat indayaḡkwesimane zeme nâsenik. ¹² Neḡ sesewat mka temaḡ ma sesewat mka notnan ma ondedak mundum notnanen am ondek indemti zet mdondondo mti ammak an mee ââyet keḡin walalat zet ḡen ku diindowan. ¹³ An ekḡen kapiyaḡ belak sekḡan bemti tazeip ke penaḡaḡ zigoset zikat game ekti nâmtâsenik? ¹⁴ Ekḡenaḡ nâgât pigok manzeip, ‘Nin mama mimi alakḡaḡ maektalatnup ke eḡaḡ mamin manzeip ke penaḡ. Neḡ ke mti yeḡ papmne ekḡengalen Kawawaḡ ek mandundum sayap. Mti Mosesiyelen zii zet ma golaḡ zenze an ekḡengalen zet zemkwabien e eyo maḡḡawepuyap.’ ¹⁵ Nin maneti am teḡ ma bekaḡaḡ nin nsakwep gakikiengatnaḡ Kawawaḡaḡ mme wapmobaḡnup keyet an ekḡen kapi ma neḡ nsakwep webemti mamananup. ¹⁶ Keḡok mti neḡ Kawawaḡgat zikatnan ma amgat zikalinan myuḡḡuḡḡupiḡ mamayet nâmti eksemti kuma kwaopme mamayap.

¹⁷ Âpme neŋ Zelusalem mka pemti nup kan sambe pi msat belakŋaŋ met mamti zema am nâmkîŋpepe-mak am msat belakŋaŋgatnaŋ ekŋenaŋ Zuda am ekŋengat mânewin bugan akumti beme ke timti in-dasât ma Kawawaŋgat sâpe sâpe eyo busât nâmti Zelusalem mkaen meban. ¹⁸ Meti sesewat mka teman moti Kawawaŋgat wisikŋ zemti sâpe sâpe tabumamban kan keyet mka keŋan ke am sambe neŋmak ŋen ku tabien ma am notnaŋ kasa kukuyet keŋin ŋen ku walaban. ¹⁹ Zuda am notnaŋ Esia msalen met maneti kokotnaŋ ekŋenaŋ kwep Zelusalem sesewat mkaen ke tapme indikbangat ekŋenaŋ nâlen myuŋguŋgunn ŋen kan keyet aikbien beme kwati ilin gâgât zemkawaŋ bem game nâsenik. ²⁰ Ma an ŋeŋaŋ ondedagen talip ekŋen kapiyaŋ nâlen myuŋguŋgunn ŋen Kansol ondedagen tabienen ke ekbien beme ilin kwat zemkawaŋ bem game nâsenik. ²¹ Neŋ ekŋengat tuŋguwinan tati zet kwep ŋen zema yuŋgume ekŋenaŋ nâme ŋep ku beye mene. 'Ma neŋ gakikiengatnaŋ wawat tazin manzeyap.' Keyepmti ekŋenaŋ nâme ŋep ku beme zelen neme ingat monzalaminan kapi kwatalap."

²² Amobotnaŋ Pilik egaŋ Pâlyet zet zemdelan zenze sakwep ku mge egaŋ zapaŋtaŋ isikŋaŋ bugan nâŋgeyepm belak etaŋ pigok diindoye, "Nin zet kapi belak pemann tapme kasa kuku an ŋeŋaŋ temaŋ Lisias egaŋ Zelusalem mkaengatnaŋ kopmeŋgut ek-mak tati nsakwep zet kapi zemdelan zewalup."

²³ Kegok zemti kasa kuku an ŋeŋaŋ pigok dunduye, "In Pâl damuŋ mti tati kasa zimoseŋ ku ekbep ma not-nane notnaŋaŋ wati kwileki ŋen sasâgât mme nâmin-deme mot ŋep masamambep."

Pâlaŋ Pilikmak Dulusila egetgat monzalamidan tage

²⁴ Mepeme ke matatnepeme amobotnaŋ Pilikmak imbiŋaŋ Dulusila egelaŋ Sisalia mka pemti Zelusalem mkaen kobun. Dulusila imbi ke Zuda imbiŋaŋ. Yaŋ egelaŋ motati Pâl zem tetimalu moti egat Zisas Kilais nâmkîŋpepeyet yaŋaŋ manzemkawaŋbemtan keyet yaŋaŋ ²⁵ ma dolakŋaŋ bemti mamayelen setnaŋ ma set kilen mama keyet ma eksemti mama ma dopmaŋ titiyelen kan keyet zapaŋtaŋ Pilik imbinet zemâtâtî-dame Pilik winderŋaŋ topme delaŋ zeme Pâl pigok dunduye, "Ŋepgat met ya maneti neŋ kan tuŋgupaŋ ŋen sokbemnamenŋgut ewe zema kot tusumti zemane nâmbap." ²⁶ Amobotnaŋ egaŋ Pâlaŋ mânep sasayet nâmti kan kataŋ mamandame kopme zet zenâ zenâ mamimtemun. Yaŋgut Pâlaŋ mânep ku saye.

²⁷ Mamotneti nup kan zut delaŋ zeme amobotnaŋ alakŋaŋ ŋen kwitnaŋ Polsias Pestas zeme ke. Egaŋ Pilik egat munduman tage âpme amobotnaŋ Pilik egaŋ Zuda am ekŋenaŋ egat nâmpeme dolakŋaŋ bembeyet nâmti Pâl ewe mka katikŋanak peme tapme mege.

Zuda am ekŋenaŋ Pâl amobotnaŋ alakŋaŋ Pestasiyet zikatnaŋ zemkuwien

²⁵ Pestasiyaŋ amobotnaŋ mundum timti mame kasup tuk etaŋ mepme Sisalia mkaengatnaŋ Zelusalem mkaen mesât mege. ² Met pataŋ zeme sâpe sâpe bumbu an ŋeŋaŋ ma Zuda an ŋeŋaŋ bembe notnaŋ ekŋenaŋ ekmagen koti Pâlyet zapat dundume ³ egaŋ zelin nâmindemti Pâl peme Zelusalem mkaen kokogat yaŋkwesim giŋgiŋ mbien. Ekŋenaŋ Pâl selen baen bekekti kume gakikiyet nâmti amobotnaŋgat kekok yaŋkwesiwien. ⁴ Pestasiyaŋ pigok diindoye, "Pâl ek Sisalia mkaen mka katikŋan tazin âpme neŋ gilik zem keyegak sakwep kapi towepap. ⁵ Keyepmti in Pâlyet zet ŋen zesât mbep beme inmagengatnaŋ an ŋeŋaŋ notnaŋ neŋmak nsakwep Sisalia mkaen toweti egat zetnaŋ kaim taindikma zewep."

⁶ Kegok zemti Zelusalem mkaen ke kan teepmanik kasup 8 ma 10 mee kekok maneti Sisalia mkaŋan met towege. Toweŋgeyaŋ msat msame zet zenze mkaen motati Pâl zeme wati mowebien. ⁷ Mopme Zelusalem mkaengatnaŋ Zuda an ŋeŋaŋ notnaŋ mebien ekŋenaŋ mot bembuluŋ tati sekŋan bemzenze zet omba penaŋ tapmambien. Yaŋgut zet bemzenzeninaŋgat zet kat-naŋ penaŋaŋ ŋen ku sokbeye. ⁸ Zeme Pâlaŋ zelin mtopemti pigok diindoye, "Neŋ Zuda ekŋengalen zii zet ma sesewat mka temaŋin ma Loma amobotnaŋ keyet ŋen ku zem talaban."

⁹ Zeme Pestasiyaŋ Zuda am ekŋen ke keŋin mme oloŋen mimiyelen nâmti Pâlyet pigok yaŋkwesiyeye, "Geŋ Zelusalem mkaen gwaen gapmoti ke zedi zemdelan zewap ma zigok nânik?"

¹⁰ Yaŋkwesime Pâlaŋ pigok dunduye, "Loma am ningalen zet zemdelan zenze mka kapi. Geŋ ningat yaŋaŋ nâmtadik neŋ Zuda am muluwaŋ bekanŋaŋ ŋen ku mimindawan. Yaŋgut ekŋenaŋ zelen pi belak taonzemneip. ¹¹ Neŋ yom penaŋ ŋen mbagen geŋ nâsâgât mbegen sekŋ ŋep ku aŋgalaŋbak. Pi ekŋenaŋ belak sekŋnaŋ tabemzeip keyepmti an ŋeŋaŋ ekŋengat tiwin busat bembeyet nâmti ekŋengat belinan ku bem newe. Keyepmti Loma amobotnaŋ Sisayaŋ zetn zemdelan zenzeyelen penaŋ nâmti zeyap."

¹² Kegok zeme Pestasiyaŋ Zuda an ŋeŋaŋ ekŋenmak zenâ zenâ mti Pâl pigok dunduye, "Geŋ amobotnaŋ temaŋgat nâmti zenik keyepmti ekmagen mepmane egaŋ zedi zemdelan zemgewe. Kegok zemti wapmet ewe mka katikŋanak peme tage."

Pestasiyaŋ Pâlyet zet zapat Agilipa msaye

¹³ Ke mamotneti kan ŋeniyet amobotnaŋ Agilipamak imbiŋaŋ Belnismak amobotnaŋ Pestas eksâgât ¹⁴ meti kan teepmanik pi ekmak ke mamalu Pestasiyaŋ amobotnaŋ ke Pâlyet zet zapat msam metneti zeye, "Amobotnaŋ Pilikŋaŋ mka katikŋan an ŋen zemdelan zenzepiŋ belak pemti mepme kan teepmaŋ pi egaŋ belak mka katikŋanak matazin. ¹⁵ Âpme neŋ Amobotnaŋ alakŋaŋ onzemnewien kan keyet Zuda sâpe sâpe

bumbu an n̄eṅaṅ notnaṅ ma Zuda an n̄eṅaṅ notnaṅ ekṅenaṅ koti an ke neṅ kuma gakikiyet nayaṅkwesi-wien. ¹⁶ Âpme neṅ zet dopmaṅ pigok diindowan, Loma an nin notn̄ n̄en belak n̄enzinziṅ etaṅ mti ku maindonup. Nin zet toṅaṅ ma an zelen mapeip ekṅen ondedagen zet dopdop zemti yaṅaṅ mmann sosok kawaṅ sokbeme ektatiṅgut keyet kataṅ dopmaṅ maindanup. ¹⁷ Kegok diindoma Zuda an ekṅenaṅ zetgat lele mti neṅmagen kot sokbeme n̄amindemti wembennaṅ msameṅgut P̄almak ilinsakwep ondekindemti taindikma zelin zeme zelinaṅgat yaṅaṅ ekmâtâban. ¹⁸ Wa ekṅenaṅ egat yomaṅ penaṅ n̄en aikseip mene zemti taindik nepema ekṅenaṅ n̄amkiṅpepeṅinaṅgat zetnaṅ ma an n̄en gakikiṅaṅ kwitnaṅ Zisas egat zetnaṅ tazemambien. An keyet P̄alaṅ gakikiengatnaṅ walewaṅ main manzeman. Keyet mti P̄al zet omba tapmsambien. ²⁰ Zet kegok sokbeme neṅ zelin ku weyaṅ n̄amâtâti keyepmti P̄al Zelusalem mkaen mopme zetnaṅ ke zemdelan̄ zenzeyelen n̄amti P̄al ikṅaṅ yaṅkwesima ²¹ egaṅ ikṅaṅ Loma amobotnaṅaṅ zetnaṅ zemdelan̄ zenzeyelen n̄amti dinâṅge. Keyepmti neṅ Loma amobotnaṅmagen pema mebegalen damuṅ ewe mka katikṅaṅ pema matazin.”

²² Pestasiyaṅ Agilipa kegok dundume n̄amti Agilipayaṅ zeye, “An keyaṅ neṅ zet notnaṅ n̄ep dinome n̄asap?”

Zeme Pestasiyaṅ zeye, “N̄ep, saṅenengulak wati kopma zet n̄asât zenik ke zeme n̄ambanik.”

²³ Zemti wembienan̄ msat msame Agilipamak imbiṅaṅ Belnis egelaṅ miak miak sopmaṅ mti zet zenze mkaen mepmalu kasa kuku an n̄eṅaṅ ma mka katikṅaṅgalen an n̄eṅaṅ notnaṅ ekṅenaṅ indapmâti keyegak mowebien. Motati Pestasiyaṅ zeme P̄al wati keyegak mowebien. ²⁴ Motati Pestasiyaṅ zet kapigok diindoye, “Amobotnaṅaṅ Agilipa ma aminne notnaṅ kotalip, neṅ pigok zema n̄aip. An tapme egip kapiyet Zuda am Zelusalem mkaen talip ma notnaṅ Sisalia mkaen talip ekṅenaṅ zekaṅkaṅ mti kwizet ṅak ṅak mti pigok zewien: An kapi ewe msalen teepmaṅ ku mambe. Kegok penaṅ zewien ²⁵ yaṅgut neṅ an kapiyelen yom ekma gakikiyelen kataṅ penaṅ ku beye. Âpme an kapiyaṅ ikṅaṅ naman Loma amobotnaṅaṅ zetnaṅ zemdelan̄ zenzeyet zeye keyepmti neṅ Loma amobotnaṅmagen pema mesâpm. ²⁶ Âpme zet wikatnaṅ penaṅ amobotnaṅ temaṅ Loma mkaen tazin egat zemkawaṅ bembe zet zigok penaṅ kumti besap zemti maolalap keyepmti an pi alak in ma amobotnaṅ Agilipa in tati ekme ingat zikalinan̄ onzempema tazin. Keyepmti in zetnaṅ pembedan̄ n̄en aikti zemeṅgut zemkawaṅ bembe zet papiaen meluwaṅ mti bemann mepme egaṅ ke ekti P̄alyet zetnaṅ n̄ep zemdelan̄ zempewe. ²⁷ Neṅ an mka katikṅaṅ tatatnaṅ n̄en yom zigok mge keyet zet zapatnaṅ n̄en zemkawaṅ bem papiaen kukupiṅ belak etaṅ pema mebegat n̄ama n̄ep penaṅ ku bein.”

P̄alaṅ amobotnaṅ Agilipa ma Pestas egegat zikalidan zet zeye

26 Âpme Agilipayaṅ P̄alyet zeye, “Geṅ giti yaṅaṅ-di zemkawaṅ bemane n̄ame.”

Zeme P̄alaṅ zet kapigok diindoye, ² “Zuda am ekṅenaṅ zelengatnaṅ zelen etaṅ maonzemnemkolip. Ke naman alak Amobotnaṅaṅ Agilipa geṅ tapmane gâgât zikadan zetn̄ zesâgâti keṅṅ oloṅen bein. ³ Geṅ ilak Zuda am nin mama mimiyet zet mmot mtot mamnup ma kwitnaṅ kwitnaṅ notnaṅgat mamnup ke giti yaṅaṅ penaṅ n̄ep n̄amâtât tadik. Keyepmti geṅ wisat mimipiṅ wakdi bemti tatn̄amane zetn̄ zewi.

⁴ Neṅ nembra isikṅaṅ bugan penaṅaṅ Talsas mkaen ma Zelusalem mka teman ke mebe kokot mmamti sememban. Sememti mamkwalap kapi set notnaṅ myuṅguṅgupiṅ mamkwabanaṅ mayap ke Zuda am ekṅenaṅ n̄ep n̄ame delan̄ zein. ⁵ Keyepmti Zuda am notnaṅ n̄alen kanen mambien ekṅenaṅ n̄alen mama mimi ziboṅ mkwabanaṅ ke n̄ep n̄amtalip. Neṅ kan keyet Palisi an mamti zii zet ma zet sambe notnaṅ ilin bemti maṅgawepup ke winderan̄ bemti baengatnaṅ maṅgawepuṅkwalap. Keyepmti ke mama am yaṅaṅ ekmâtâbien beme ekṅenaṅ n̄agât yaṅṅ n̄ep n̄amtalip.

⁶ Âpme neṅ alak pi Kawawaṅaṅ yeṅsokṅne ekṅengat zetik mimindeme webem mambien keyet penaṅaṅ sokbeme ekti neṅ egat n̄amkiṅpema keyepmti pi tazemnoip. ⁷ Amobotnaṅṅ, neṅ pigok zema n̄ambak. Ekṅen yeṅsokṅne maṅge 12 mambien ekṅenaṅ Kawawaṅaṅ zetik mpeye keyet penaṅaṅ sokbeme titiyet damuṅ mamti tambu msa Kawawaṅgat mandundum samtemien. Neṅ zetik keyet penaṅ sokbeme keyet n̄amkiṅpema keyepmti zelen pi manemkolip n̄anik. ⁸ Kawawaṅaṅ am gakikiengatnaṅ mme mawalip zet ke in kwilekiyet n̄ame n̄ep ku mimiye-lenok mambein?

⁹ Âpme neṅ nanan̄gat yaṅaṅ pigok diindoma n̄ait. Neṅ Zisas Nasalet mkaengatnaṅ egat kwizet buṅamaṅ mma yek bembeyet mulupmaṅ winderan̄berṅ penaṅ mkwabanaṅ. ¹⁰ Zelusalem mkaen kainde muluwaṅ ke yaṅbemti mban. Mti sâpe sâpe bumbu an n̄eṅaṅ ekṅengat zema zemâtâtât papia n̄en kumti name ke mti am n̄amkiṅpepemak maṅge sambe penaṅ indakapisikma met mka katikṅaṅ gak manzemtemien ekṅen ke notnaṅ indome gakikiyet zelin zemdelan̄ zemindeme n̄ama n̄ep penaṅ mambemtan. ¹¹ Neṅ Zuda am nnaṅgalen sesewat mka tapmege kataṅ meti am n̄amkiṅpepemak Zisas zemtatalatgat kwitnaṅ kwitnaṅ mgasik penaṅ mamimindamteman. Mti n̄eṅṅ penaṅ zime msat kataṅ mekoti am n̄amkiṅpepemak sisipeṅpeṅ temaṅ penaṅ mamimindamkwateman.”

P̄alaṅ ikṅaṅ keṅ gilik zenze aige keyet zapatnaṅ diindoye

¹² “Kegok tapmma sâpe sâpe bumbu an n̄eṅaṅ ekṅenaṅ nikme n̄ep beme papia n̄en namti zemneme Damaskas mkaen mesâgât meban. ¹³ Tapmetnepema

kasup zikatnaŋ sutnateman beme busatnaŋ temaŋ ñen kululuŋengatnaŋ puŋ zem toti neŋ ma aminne tabenn nin mbusatnaŋ bem ndeye. Wa amobotnaŋ, neŋ kasupgalen busatnaŋ pi ekma windenaŋ tototnaŋ beye. Âpme busatnaŋ ekban keyet busatnaŋaŋ temaŋ penaŋ. ¹⁴ Âpme nin sambe ke msat palen tokutumti wemti neŋ tatnâma Zuda zetnnaset zet ñen kapigok sokbeme nâmban, 'Sâl, Sâl, geŋ kwilekiyet nâgât sisipeŋpeŋ igagen tapmnanik? Sisipeŋpeŋ tapmnik ke yaŋepiŋ penaŋ. Mti keyaŋ gitaŋgat sekdi sindem tasanik gegok bein.'

¹⁵ Zeme neŋ pigok yaŋkwesiwan, 'Amobotnaŋ, geŋ pe kwi?'

Yaŋkwesima egaŋ pigok dinoye, 'Neŋ Zisas kwizapatn yek bembeyet animbinne indamât giŋgiŋ mti maindamâdik nenn kapimak. ¹⁶ Geŋ wati dendaŋ tat neŋ geŋ nâlen mulupm mimiyyet nâmti sokbemaŋ. Keyepmti neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ alak zikat gama ekdik kapi ma bam zikat gamobap keyet zet zapatnaŋ zenze an mambanik. ¹⁷ Neŋ mulupmnaŋgapmti geŋ Zuda amdine ekŋengat tuŋguwinan ma Zuda am mangeen ku sokbemaŋaŋ ekŋenmagen zengema mepmane ekŋenaŋ gawalesât mme neŋ nenn gapmukulem mti aŋgalaŋgema mamti mulupm mbanik. ¹⁸ Mti ekŋenmagen zengema meti busatnaŋgalen set dolaknaŋ ke zikat indamane ekŋenaŋ tambu sosokgalen set mgasik ke ek mâtâti bam kumpemti busatnaŋgalen set etaŋ mâti mambep. Mti Sadanaŋgalen mulup peme tapme Kawawaŋgat zapat bemti neŋ nâmkinaŋpenneme neŋ yomin katikpema Kawawaŋgalen am mange indaombemindeye ekŋenmak tusumti kululuŋen mundum dolaknaŋ tazin ke motiwep.'

Pâlaŋ mulupmaŋaŋ mmege keyet zapatnaŋ diindoye

¹⁹ Amobotnaŋ Agilipa, neŋ kululuŋengatnaŋ zet gegok zeme nâmti ke gawepumti Damaskas mkaen ma Zelusalem mka teman ma Zuda msat sambe ma Zuda am mangeen ku sokbemaŋaŋ ekŋenmagen meti amnaŋ yomengatnaŋ keŋin gilik zemti Kawawaŋmagen pepep bemti keŋ gilik zenze keyet penaŋaŋ aikgalen nâmti Zet Zapat Dolaknaŋ mandiidom meteman. ²¹ Neŋ gegok mbangapmti Zuda am ekŋenaŋ sesewat mka temanen tatnepema mot naikti natamti nome gakikiyyet nâmti namandamti mebien. ²² Yaŋgut Kawawaŋaŋ naŋgalaŋ neme ewe mamti Zet Zapat Dolaknaŋ ewe manzemkwalap. Mti am mobotnaŋ ma tototnaŋ zet zapat belaknaŋ ñen yek. Golaŋ zenze an ekŋenmak Mosesiyaŋ zet wesip zet zemkwabien ke mandiidom kwalap. ²³ Kilais ek Zuda am nin ma am mange notnaŋ busatnaŋgat zapatnaŋ diindondoyet zempepeŋaŋ ma sindem nâmeti gakiweyaŋ naman gilik zemti am gakikiŋaŋ ekŋengat ñenaŋin bewawaŋgat zenzenaŋ neŋ zet ke bandim mpemti manzeyap."

²⁴ Pâlaŋ mulupmaŋgat zetnaŋ gegok zemâtâti diindome amobotnaŋ Pestasiyaŋ nâmti zeye, "Pâl, geŋ keŋdi penaŋ yunŋuin. Geŋ nânâ mulup temaŋ mamne pemane ñoktikdi kileŋ penaŋ bein nânik!"

²⁵ Zeme Pâlaŋ nâmti zet dopmaŋ pigok gilik zemti saye, "Amobotnaŋ Pestas, neŋ keŋ ku yunŋuin neŋ zet penaŋ sukwep penaŋ kapi tazeyap. ²⁶ Amobotnaŋ Agilipa, kwitnaŋ kwitnaŋ sokbeye kapi enzililiŋan ku sokbeye keyepmti geŋmagen kapi tazemkawaŋ bema geŋ zet tazeyap kapiyyet yaŋaŋ ñep tatnâmâtâdik.

²⁷ Amobotnaŋ Agilipa, geŋ golaŋ zenze an ekŋengalen zet ke nâmane penaŋ bein ma yek? Neŋ gâgât yaŋdi ñep nâyaŋ. Geŋ nâmane penaŋ bein!"

²⁸ Zeme Agilipayaŋ Pâl pigok dunduye, "Kan belaknik bugan kapi tapm nepema an kapi Kilaisiyelen an besem nâgât gegok nâmnenik?"

²⁹ Zeme Pâlaŋ pigok dunduye, "Geŋ ma am notnaŋ in alak kapi zet kapi zema nâit. In Amobotnaŋ Kawawaŋaŋ indamukulem mme neŋ nemoŋ bembeyelen nâmti zapat pi tadiindoyap. Wa neŋ mka katiknaŋ mayap gegok mamayet yek. Zet zapat Dolaknaŋ Penasetgat nâmti tazeyap." ³⁰ Gegok zeme amobotnaŋ Agilipa ma Pestas ma Belnis ma am notnaŋ ekŋenmak ondedagen tabien ekŋenaŋ dendaŋ wati ³¹ met zenâm kot zenâm mti pigok zewien, "An kapi mka katiknaŋ tatagalen ma kume gakikiyyelen keyet kataŋ muluwaŋ mgasik penaŋ ñen ku mge."

³² Âpme Agilipayaŋ Pestasiyyet pigok dunduye, "An ke iknaŋ Loma amobotnaŋaŋ zetnaŋ ku zemdelan zenzeyet zenak ze neŋ ñep kapi zemdelan zempema met belak manak."

Pâl nembueset Loma mkaen wati mebien

²⁷ Itali msalen mebegalen kan bewien ke beme amobotnaŋaŋ zet beme mepme Loma amobotnaŋgalen kasa kuku an ñenaŋ ñen kwitnaŋ Zulias zeme ke egaŋ koti Pâlmak mka katiknaŋgalen an notnaŋ ndatime ² waŋgaen mobenn waŋga ke Adalamitiam am ekŋengalen yaŋ msat keyetnaŋ milawat notnaŋ timti Esia msalen bemesât koge. Nin waŋga keyet keŋan mobennen an ñen kwitnaŋ Alis-takas zeme an ke Masedonia mkaengatnaŋ mkaŋaŋ penaŋ Tesalonaikayetnaŋ ekmak nsakwep moti mebenn. ³ Tambuyet yaŋbemti tapmetnepemann msat msame met Saidon mkaen waŋga ombemti tabenn. Mka ke Zuliasiyaŋ Pâlmak oloŋen mkobun keyepmti nâmpeme notnane notnaŋ mka ke tabien ekŋenmagen mepme meu mee bugan same niŋge. ⁴ Eyetnan naman moti mepmann tâgâyaŋ meben-neset windenaŋberŋ penaŋ koge keyepmti nin waŋga mti Saipalas msat ñetaknaŋ ganzenaŋ daeset mebenn. ⁵ Nin nembu Silisia ma Pampilia msat e baeset totap-malu gwaen kumann epeeme metne metne Mila mkaen ke mot ombemti taben. Mila mka ke Lisia msat keyet keŋan tazin. ⁶ Ke metati kasa kuku amobotnaŋ egaŋ Aleksandia mka temaŋgalen waŋga ñen Loma mkaen mesât tapmme aikti naman ndatime naman waŋga ñen keyet ⁷ moti manepemann tâgâ temaŋaŋ ndakumbume mulup temaŋ mti sewak sewak metne metne Kidus mka sokŋanik pataŋ zewenn. Ke metnepemann naman tâgâyaŋ ndakumbume Kilit msat ñetaknaŋ keyet kandaŋaŋ daeset toweti ekmann tâgâ

temañ kumbubupij mge keyepmti keeset meti Salmone mka ke sebempemti meti ⁸ Kilit msat ñetakñan ke tâgâmak mulup temañ mti sewak sewak metne metne wañga munduman dolakñan manzemtemien mundum ke met ombem tabenn. Mka ke Lasia mka temañ keyet sokñanik tage.

Pâlan yayan zet zeme ekñenan kulumti mebien

⁹ Mka ke kan teepmanik tatnepemann map tâgâ kanañ sokñan beme mesâtati Pâlan yayan zet pigok diindoye, ¹⁰ "Nin ewe gilik zem mebegalen keyet nâma ñep penañ ku bein. Mesenup beme wañga kume epeeme milawat ma am nsakwep nembu keñan towe-senupmagen zemti nâmtemtem mti pi tazeyap." ¹¹ Kegok zeme kasa kuku amobotnanañ Pâlyelen zet ke nâmtalatpemtî wañga damuñ an ma wañga toñañmak egegalen zet etañ nâme penañ beye. ¹² Âpme mka ke nembu palakñan penañ keyepm wañgayañ ke tatagalen nâme ñep penañ ku beme wañgayelen mulup an ekñenan zewien, "Nin mundum kapi pemann tapme Pinik nembu betnañ ke wapmoti keeset enzilim tatnepemann map tâgâ temañ kapi delañ zemerñgut mebanup." Zemti nembu betnañ ke wati mobien.

Nembu keñan meti walesâgât mbien

¹³ Tapmopmann bamnaset tâgâ belaknik bugan kopme ekti aen butnañ wañga atam tatagat nâmti peme nembu keñan topmatatan ke mandamann keñan mopme Kilit msat wapme wapme ¹⁴ tapmetnepemann keyegak tâgâ windeñanben penañ Kilit msat ñetakñaset koti ndakumbume wañga weyañ musuwet pemann melak zem olat mbenañ yek beme pemann tapme belak tapmann wañga ke belak tâgâyañ etañ kumbume mege. ¹⁶ Meti msat ñetakñan ñen Kauda keyet bamaset daen mepme tâgâ windeñan bugan topme nin wañga isikñan tapmanda mepmambenn ewan naman mandapemann wañga keñanen mobotgat mulup temañ penañ mbenn. ¹⁷ Mulup temañ mne mne mandamann wañga keñan mowepme tegañ kili kili zam pewenn. Mti Apelika msat sokñanik ke met gambibik palen mot kusenupmagen zemti sâk mandamann topme belak tu palen etañ elelañ mebenn. ¹⁸ Tâgâ ewe windeñanben tapen tageyepmti msat msame yanbemti milawat notnañ timtati timann nembu keñan mepmâge. ¹⁹ Naman mise ñen ewe kegogak tageyepmti wañgayelen milawat notnañ keñan tage ke timtati time nembuyen mebâge. ²⁰ Naman kan notnañgat map tâgâ temañ mti zanzayañ kwasim tapme nin kasup eyonga mee pi eekpiñ mti kapuk manâmtemenn. Puk penañ tapminup pi nin ewe alik ku mambanup yek. ²¹ Âpme an ekñenan wenjin mepme tu meu mee kiñgati tapme Pâlan tunguwinan met tati pigok diindoye, "In neñ zet zewan ke nâmti Kilit msat ke pemti ku kobenek ze nukñan temañ pigok sokbeme milawat notnañ tatimann mezin pigok ku mbenek. ²² Yanñgut in

keyet yayan temañ ku mit an nin ñen ñep ku waleb-anup wañga kapiyanñgut penañ walebe. ²³ Sañen tambuyet Kawawañ neñ masesewatsayap egalen en-sel egañ neñmagen kosokbemnamti pigok dinoyan, ²⁴ 'Pâl, geñ nembuyen toti walesap zemti kiñgagapiñ. Ñep meti Loma amobotnañ ekmagen patañ zewanik. Kawawañan ñep gâgât mti am sambe geñmak wañga kwep maip in aŋgalañ indewe.' ²⁵ Keyepm notnne, in wa walesenup zemti yayan temañ ku mit. Neñ Kawawañgat keñ zut ku miap. Zetnañ zep ke penañak ndamukulem mimndewe. ²⁶ Yanñgut wañga kapiyanñ msat ñetakñan ñen mot kumti اساسim tobe."

²⁷ Kegok zeme nâmti nin Edilia Nembu ke mâti mulup temañ maminepemann tambumbu 14 kapi mege. Âpme nin pigok nâmbenn pi ilak msat ñen sokñanik kotnup mene. ²⁸ Kegok nâmti pe msat beñanik ma sokñanik tazin zemti tegañ kwileki ñen nukñan ke opempemti tek butnañ atamtati pemann towegeyañ 37 mita beme naman mandamann mowege. Naman kan belaknik bugan tati ewe pemann towepme ekbenañ 27 mita beye. ²⁹ Âpme nanzañ palen mosenup mee zemkiñgati wañga tikandañaset baen aen nukñan temañ zulak zulak bepi tegañ opem pemann towepme msat sakwep penañ msasayet ot-nâpeñ otnâpeñ ³⁰ tatnepemann wañgayelen mulup an ekñenan buzak set wañga isikñan mti mesâgâti mot wanga isikñan piwan tekñan kwaleti dâsuki puk zewien, "Nin wañga ñeñaset gwaen meti aen nukñan ñen pemann towe-sâpmgat in kapi tapme," ³¹ kegok zemti tapmme neñ indikti met kasa kuku amobotnañ ma kasa kuku an notnañ pigok diindowan, "Wañgayelen mulup an piyanñ wañga peme tapme wañga isikñan moti mepme nin nembuyen towe-senup nâip." ³² Kegok zeme nâmti am tabien ekñenan wañga isikñan piwan tekñan antime nembuyen mepme naman peme tapme tabien.

³³ Âpme msat bugan balalañ tapeme Pâlan am sambe ekñen pigok diindoye, "In kasup 14 keyet keñan wañgayañ taindakutum kotnepeme meu kiñgati belak leplep mtemelip keyepmti in meu nâmisim nimti windeñin bugan timti talit. ³⁴ Nin tu meuñ nimkatik besenup beme nembuyen palam toti nembu paleset mesenup beme sekr butnañ ñen ku walesenup." ³⁵ Kegok diindomti nupmamañ ñen mti Kawawañgat wisikñ zemti ekñengat zikalinan meselemti nime ekti ekñenan kegogak meu niniyelen indem beme meunjin time kwapme nim katikbemti tabien. ³⁷ Wañga keyet am 276yañ mebenn meu igagen nim kiñgati wañga keñangatnañ wit bek temañ temañ pi ambe timann nembu keñan mepmâpme wañgayañ bugan elen belen bemti len zemkwage.

Wañga bekanañ bem tage

³⁹ Msat msame msat deset penañ kotnup ke ek-mâtâtâpiñ meti nembu ganzenan ñen nanzañ meekpiñ belak gambibik etañ ekti wañga mpemann mañgalimti ke towewegat nâmti an ekñenan aen nukñan temañ opem pewien piwan tekñan antimann

delanj zeme timann nambu keñan towepme stia tekñan moti zampewien ewan kwalet peme munduman totapme sâk mandamann mopme tâgâyan ndakumbume gambibigen esemter musuwepmann mebegat nâmti ⁴¹ wañga omkakalili mulup temañ mti taolatnepemanngut ewe nambu sutnatemanik kaimak wañga butnañ njilikñañan gambibigen omnañgemti kaliñan bem tage. Âpme nambu mamañan meti wañga keyak tapeñ tapme tikelakñaset baen kume lambañ bem toge.

⁴² Topme kasa kuku an ekñenan zet kapigok zemtâwien, "Am mka katikñangatanñan indatimti kotn ekñen tu paleset nembet moti kunzuñ meseipgat kame kapiyegak indomann gakit." ⁴³ Zeme kasa kuku an ñeñan egañ Pâl ekgapm zemkulumindemti zeye, "Am tu paleset mebegalen yañan bugan nâiwañ in ñeñan tuyen palam toti tu paleset nambu nembet daen mepmâlit." ⁴⁴ Âpme am notnañ tu paleset mebegat yañan ku nâip ekñenan tep pemañ notnañ ma wañgayelen katapa butnañ butnañ timti keyet paleset mepmâlit zemindeme timti mepmâbien. Am ñen tuyen ku mege ilindiñ gambibigen daenen mot punpurn mtemebien.

28 Nin ke ilindiñ mot tapmann msat ñetakñañ motabenn keyet kwitnañ Malta kume nâmbenn. ² Âpme msat keyelen am ekñenan kot ndikti notn notn minndamti map tâgâ temañ minndame tâgâyet diñdiñ tapmmambenngapmti tep timkoti bum ndeme kâti tapmambenn. ³ Âpme Pâlan tep sembe melesin kopeme wenje ke kwabume nombe kukñañber ñen tep sembe keñan ke tageyañ tewañ zime tep kipmañgapm kwati Pâl betnanak imtapme ⁴ msat mtoñ ekñen keyañ ekti wenjin mepme ilinak zet kusun kasañ mti zewien, "An kapi am kilerñ maindoin keyepmti nembuyen baen toti gakikiñ mip yañ pi kwat tatnepeme nombeyañ dopmañ pi mutumsain egip." ⁵ Nombe kukñañber keyañ ime Pâlan tetelipeme tewen toti zime egañ sek sindem ma zikat gililiñ mee ñen ku mge. ⁶ Kegok mme am ekñenan sekñañ semesem ma zikatnañ gililiñ peme tokutumti gakisem mene zemti tati ekbien ekbienañ yek beme zewien, "Kawawañ ñen an kapi!"

⁷ Nin msat moti mambenn keyelen amobotnañin kwitnañ Pabilias. Egalen mulupmañ nin taben keyet sokñañik kandati tage. An keyañ nin egalen mkaen ke mebegalen zet beme mepme kopme nin met ekmak ke kasup tuk tabenn. ⁸ Kan keyet Pabiliasiyet bipmañan mkañanen ke zawat temañ sek kip ma tip zawat mti mawemtan. Yañ Pâlan zapatnañ nâmti mkañanen moti betnañ an penañ egat ñokñañ bemti Kawawañgat dundume zawatnañ delañ peye. ⁹ Kegok mme am msat keyetnañan zapatnañ nâmti am zawatmak ma liñgilinmak indatim kopme weyañindeme alik bemâbien. ¹⁰ Pâlan kegok mme am ekñenan keñin pemañan nâmndemti tebumolet omba penañ mimndamti ke ndapmanepeme eyoñga tuk delañ zeme keyet sakñañ naman mebegalen kan beme set ñalem

mee bumti ndame timti naman wañga ñengat moti mebenn.

Pâl mee ekñenan wañga ñen moti Loma mkaen mebi-
en

¹¹ Wañga ke Aleksandia mka temangatnan koge. Wañga keyet ñeñaset gwaen msat keyelen kawawañin namba pepet keyet wenjit mimiñan ke onzemideme matatemun. Nin tabenn kan keyet wañga ke map tâgâyepm keyegak met matatan. ¹² Yañ keyet moti mane mane Silakus mka temanen patañ zemti mka ke kasup tuk etañ tabenn. ¹³ Eyetnan naman mane mane Legium mka teman patañ zewenn. Msat msame naman tâgâ ñenan kot bamnaset winderñañber ndakumbume sakwep msasa zut etañ pi nambu palen e metne metne Puteoli mka teman patañ zemti ¹⁴ mka keyetnañ am Zisas nâmkijpepeñañ notnañ indaaimmann ekñenan ndazemtetime moti kasup 7 pi ekñenmak ke matatemenn. Keyetnan ewe tusum meti Loma mka teman patañ zewenn. ¹⁵ Âpme Loma mka keyet am notnañ Zisas manâmkijpemañtemien ekñenan nin kokogalen zapatn eweñañak nâmbien keyepmti notnañan koti Apias bemkwiti kwiti mundumen ke ndaikbien. Âpme notnañan Mukup Tuk mka teman ke ndaikme Pâlan indikti keñan elen belen beme Kawawañgat wisikñ zeye.

Pâlan Loma mka teman Zisasiyelen Zet Zapat
Dolakñañ Penañ zemkawañ beye

¹⁶ Met patañ zemann Lomayelen amobotnañ temañan Pâlyet zeme met mkañan igak ñen timti tapme kasa kuku an kwewañ damuñ mti tatagat zempeye.

¹⁷ Pâl ke mepeme kasup tuk kegok tati Zuda an ñeñan notnañ Loma mkaen ke mamtemien ekñen indaondak indemti zeye, "Zuda am notnne neñ Zuda am notnne notnañ ku kalañindewan ma yeñsokñne ekñengalen mama mimi ke ku myuñguwan yañgut an damuñ nne ekñenan belak etañ Loma an ekñenmagen zem nome ekñenan Zelusalem mkaen mka katikñañ newien. ¹⁸ Âpme Loma amobotnañ Sisalia mkaen main egañ zetn ke guluk gilik mti yañan nâñgeyañ yom yañan ñenpiñ nome gakikiyelen katan ñen kum beye keyepmti belak nâmneme kwaweweget zeye. ¹⁹ Yañgut Zuda am notnañ ekñenan Sisalia amobotnañ mamain egalen zet mtopemti neñ nome gakikiyet zetnañ winderñañ mbien. Keyepmti neñ pigok nâmban yegat neñ amobotnañ temañ Loma tazin egalen mepma egañ zetn nâmti zetn zemdelañ zemnewe. Kegok nâmti zema keyepmti neme kapi kopman. Neñ notnne ekñen kaindeyañ muluwañ mnawien keyet nâmbekambemindemti ekñengat ñenzinziñ ñen ku mimindawan. ²⁰ Keyepm neñ in indikti inmak zet zenâ zenâ mimiyeñ nâmti zema kolo. Neñ Isael am nin Kawawañan zetik mndandañan keyet penañan sokbembeyet webemti mamamtemenn keyet penañan sokbeme keyet zet zapatnañ zempalakñañ bema

keyepmti nati mka katiknaḡ met newienanḡ ewe mka katiknaḡagak ewe pi tatakolap.”

²¹ Kegok diindome ekḡenanḡ zewien, “Msatnna Zu-da am notnne mambien ekḡenanḡ gâgât zemâtâtât pa-pia ḡen ku ndame ekbenn ma am ḡen zempeme eḡan koti gâlen yom zet ḡen ku zeme nâmbenn. ²² Keyepm geḡ giti yaḡanḡdi penaḡ weyaḡ dindomane nâne. Am nâmkḡpepe set alakḡanḡ mâti tapmaip am maḡge ekḡen keyet zapalingulak manzeme nânup. Am maḡge alakḡanḡ ilinak ondekti tapmaip ekḡengat am sambeyanḡ peḡpeḡ mamiindeip. Keyegulak zapalin zempome manânup.”

²³ Kegok zemti belak ondedagat kanaḡ kwep bem indamti belak zemindeme mekobien. Met manepeme kan ke bemeḡgut Zuda am Loma mkaen ke mamtemien ekḡen sambe penaḡanḡ Pâlyelen mkaen ke met gak zem tabien. Âpme Pâlanḡ Kawawaḡgalen zemâtâtât katnanaḡ mama keyet ma Mosesiyelen zii zet ma golanḡ zenze an ekḡenanḡ Zisasiyet zetnaḡ zemk-wabien keyet yaḡanḡ tambuḡan yaḡbemti tadiindom metnepeme met msat gasi penaḡ beye. ²⁴ Zet zapat mimindame nâmti am notnaḡ ekḡenanḡ zetnaḡ nâme penaḡ beye. Âpme am notnaḡ ekḡenanḡ nâmti ku nâmkḡpewien. ²⁵ Mti ilinak zet mmot mtot mme Pâlanḡ nâmti zet kapigok diindoye, “Emetak Tenḡan dolakḡanḡ penaḡ golanḡ zenze an Aizayayet zet pigok dundume nâmti eḡan met yeḡsokḡneyet diindome nâmbien. ²⁶ Geḡ meti am maḡge pigok diindo,

“Wak etaḡ bemti zet ḡep nâmbep yaḡgut yaḡanḡ nâmâtâtât ke ku mbep. Kwitnaḡ kwitnaḡ zikalanḡ eek e ḡep ekbep yaḡgut kwitnaḡ kwitnaḡ ekti yaḡanḡ ku ek-mâtâbep. ²⁷ Am maḡge ekḡen kapi seonḡ penaḡ keyepmti ekḡenanḡ wakḡin mambekek maip ma zikalinaḡ manzimoḡ maip kegok ku mbiek benagen zikalinaḡ kwitnaḡ kwitnaḡ ḡep ekmâtâbiek ma wakḡinaḡ zet ḡep nâmâtâbiek ma keḡinaḡ kwitnaḡ kwitnaḡ ḡen nâmâtâtât ke penaḡ ḡep penaḡ nâmbiek. Kegok mti neḡmagen keḡin gilik zeme neḡ ḡep mukulem mimin-dema nâgât yaḡḡ nâmâtâti napmâpmambiek.”

(Aizaya 6:9-10)

²⁸ Zet kegok penaḡ diindoye keyepmti neḡ pigok di-indoma nâit, “Kawawaḡanḡ am weyaḡ timkwat in-dendeyet setnaḡ aige ke am msat belakḡan ekḡenanḡ setnaḡ ke ekmâtâti nâmkatikḡanḡ mbep am ekḡen keyet zapat bewe.” ²⁹ [Pâlanḡ zet kegok zemdelanḡ zeme Zuda am ekḡenanḡ ilinak zet mmot mtot mbienanḡ yek beme belak toti mepmâbien.]

³⁰ Âpme Pâlanḡ nup kan zut pi mka belakḡan igak maweme am ekḡenanḡ mot ekmak zet zapat zenâ zenâ msâgât mamototemien. ³¹ Mot ekmak tapme eḡan ekḡengat kwalanḡ kwalanḡpiḡ Kawawaḡgalen zemâtât katnanaḡ mama keyet zapatnaḡ ma Amobotnaḡ Zisas Kilaisiyet zapatnaḡ zet winderanḡberḡ manzemâtâtin-damtan. Âpme keyet an ḡenanḡ ḡen ku manzemku-lumpemtan.

Loma

Loma zapat meluwan kapiyelen zet yanbemti zenzeyelen kapigok. Pâl egañ Zisasimak ku manje yanğut egat kwitnañ Zisasiyelen namba ekñengalen manjeen tazin. Yanñ kapigokgalen: Egañ mulup mge ke Zisasiyet nembañaneyañ mimiyelen sepem keyet katar Pâlañ mulup mge. Kogogapmti egat kwitnañ Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ timamti zenzeyelen an kumteti ombempepeñañ kegok ñep zewanek. Loma zapat meluwan kapi Pâlañ kuye. Pâlañ Kawawañgalen Tâtâ Alakñañ kapiyet keñanen egañ zapat meluwan mme 14 kegok beye. Pâlañ Loma zapat meluwan kapi kukñañgat ku kuye yanğut an manje Kawawañgalen Zet on-dekbeme papia ñotekñañ kwep kwage ekñañ Loma ñeñañ bewien. Pâlañ zapat meluwan kapi Kolin mkaen tati am nâmkijpepeñinmak Loma mka temanen mamtemien ekñengat kumindaye.

Pâlañ zet yanñ kulekiyet zapat meluwan kapi kuye? Zet ñotekñañ kapigok: Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañañ set pembedañ zikat ndame Kawawañmagen tususu aiikgalen setnañ nâmkijpepe. Kegok mme Kawawañañ an teñ zemindendeyelen. Wa ke zii zet gawepupuñinangapmti yek. Ke Zuda am manje ekñengalen etañ yek. Am notnañ Zuda manjeen ku sokbembenañ ekñengat temakwep. An ñeñañ Loma zapat meluwan Pâlañ kuye kapiyet zet ñen pigok zeye, "An ñen notnañ set zikat same nâmkijpepe aiikgalen nâmti Loma zapat meluwanen mâtâti notnañ set ke ñep zikat sasayelen, enenogat tunğupmañ sambeyet yewerjinan set kebonğat zetnañ e zemâtâzin etañ." Zet isisikñañ notnañ kapigok: Egañ Loma dapmelañge met indikti keyetnañ Sipenia mebegalen nâmti kumindaye (1:10-15; 15:22-29). Pâlañ Kawawañgalen keñañ temañ kapigok tazin zeye, Zuda am ma am sambe ekñen temakwep Kawawañmagen kokogalen nâmti kuye.

Zet ñotekñañ temañ kapigogañ Loma zapat meluwan kapiyet keñañ talip:

1:1-15 Zet mopmañ bemti zet zenzeyelen zet

1:16-17 Zet yewerñañ kapiyet keñañ tazinañ zet zapat meluwan kapiyelen zet ñotekñañ penañ bein

1:18-8:39 Zuda ammak am Zuda manjeen ku sokbembenañ ekñen temakwep am yom toñañ. Nâmkijpepe etañañ am mme teñ makwalip

9:1-11:36 Islael am ekñengalen zet kululunin ma Kawawañañ ekñengat zigok manâmtazin keyelen zetnañ

12:1-15:13 Mama mimiyen nâmkijpepeyetañ yanñ ñep msokbembeyelen

15:14-16:27 Zet zemdelañ zenzenañ notnañ ma wisikñ zetmak zemğwatnañ zet notnañ mge

¹ Neñ Pâl Zisas Kilaisiyelen mulup anañ mamti Kawawañgat Zet Zapat Dolakñañ Penañ zem-palakñañ bembeyelen nâmti ombemneñge

² Kawawañgalen Zet Itnañañ teñ keyañ Zet Zapat Dolakñañ Penañ keyet eweñañ Kawawañañ zetik mti golañ zenze anene zeme kumâbien. ³ Ke ikñañgat Nemuñañ ningat Amobotnañ Zisas Kilais. Ek an ningalen sek penañ timti amnañ masokbenup keyet katar Dewit egalen manjeen sokbeye. Naman Kawawañañ gakikiengatnan mme wage keyañ msokbeinen ek ilak Kawawañgat Nemuñañ. Ek An Teñ Kawawañmak windeen tati zemâtâtât mulup msâpm ke sosok sokbembekawañ beye. ⁵ Zisas Kilais Amobotnañningat pembedañgat Kawawañañ keñ taolet mnamti ombemneme Zet Zapat Dolakñañ Penañ mmebegalen mulup ke nange. Kegok mti Zet Zapat Dolakñañ Penañ kapi msat katar zemepma ikñañgat kwizet buñamañ palakñañ bempeme amnañ nâmkijpepmti gawepupuñyelen nâmti zemneñge. ⁶ Mti in Loma mkaen talip kegogak Zisas Kilaisiyelen am bembeyelen Kawawañañ indazemtetiñañ keyepmti Kawawañgalen mulup kapi inmagen kegogak mimiyet zemneñge.

⁷ Keyepmti neñ in sambe Kawawañ gogot mimindamti indakumtetime ikñañgat zapat bewien Loma mkaen maip ingat zapat meluwan kapi kumindayap. Neñ ingat keñ nembeinen Bipm Kawawañ ma Amobotnañ Zisas Kilaisiyañ keñ taolet ma keñ sewak mimindawe.

Pâlañ Loma am ekñen met indidikgat nâñge

⁸ In Zisas Kilais nâmkijpewien keyet zapatnañ msat katar am sambe ekñenmagen mekopme ingat nâmindeme dolakñañ bein keyepmti neñ in sambeyet nâmti Zisas Kilaisiyet kwitnanen Kawawañnangat wisikñ zeyap. ⁹ Neñ Nemuñañgat Zet Zapatnañ Dolakñañ Penañ zemti keñañ Kawawañ sisiliñ mulup msama egañ eknâm mme neñ penañ zeyap neñ kan katar mandunduyapnok ingat maotnâyap. Ke Kawawañañ ñep nâin. ¹⁰ Maneti Kawawañañ nâme ñep beme sakwep set aikme inmagen kokogat nâmti mandundum sayap. ¹¹ Neñ in koindidigalen penañ nâyap. Neñ kolawen ingat nâmkijpepeñin mkatikñañ bema Emetak Teñmagengatnan mama mimi makozin keyañ kot mukulem mimindeme katikñañ bemti tatagat nâyap. ¹² Yan inmagen kolawen nâlen nâmkijpepen

Kawawaṅmagen tazin keyaṅ in indamukulem mimin-dawe ma ingalen nâmkijpepenṅin Kawawaṅmagen tazin keyaṅ neṅ kogogak mukulem mnewe. Kogok mbanup keyaṅ ningalen tususu kwep e wemdain kegok nâmbanup.

¹³ Kilaismagen notnne, in nâgât yaṅṅ kandabepma-gengapmti pigok zema nâit. Neṅ am Zuda maṅgeen ku sokbembeṅaṅ notnaṅ ekṅen Kilaismagen timkwat indendeyet mammelap kegogak inmagen mulupma-ṅaṅgat penanaṅ sokbembeyet manâyp. Yaṅgut kan sambe kosât penanaṅ mma mulup sambeyaṅ nayupme tentewati matalap. ¹⁴ Neṅ am sambe Glik zet nâip ekṅenaṅ ilinaṅgat nânâṅinmak manâip ma am zet notnaṅ nâiwengât nâmindeme an tototnaṅ mambeip ekṅen kemagen Zet Zapat Dolakṅaṅ Penanaṅ timmet di-indondoyet mulup zet ke nanaṅaṅ ke ilak ekṅengalen tosa butnaṅ neṅmagen tazin keboṅnok. ¹⁵ Kegok keyepmti neṅ Loma mka teman am inmagen Zet Zapat Dolakṅaṅ Penanaṅ zenzeyet keṅnaṅ puṅpuṅ kogogak mamin.

Nâmkijpepe etaṅaṅ mme mama kanzizit tiwanup

¹⁶ Neṅ Zet Zapat Dolakṅaṅ Penanaṅ kapiyet nâma sakambukṅaṅmak ku mambein. Ke Kawawaṅgalen winde keyepmti am kwiyaṅ nâmkijpewe beme egaṅ kululuṅgat zapat mambe. Zet Zapat Dolakṅaṅ Penanaṅ ke Zuda am ekṅenaṅ ṅeṅaṅ nâmbien. Âpme alakṅati am notnaṅ Zuda am maṅgeen ku sokbembeṅaṅ ekṅenmagen mesokbein. ¹⁷ Zet Zapat Dolakṅaṅ Penanaṅ manzemâtâtndainen Kawawaṅaṅ am mme ikṅaṅmak teṅ mamayelen manzemkawaṅ beinen am ek nâmkijpeip. Kegok ke eweṅaṅ baenen mkwageaṅ ewe tusumti mmobe ke nâmkijpepenṅin Kawawaṅmagen tazin keyepm ekṅengât kogok manâin. Kawawaṅgalen Zet Itnaṅaṅ pigok zenzeṅaṅ,

“Am Kawawaṅ manâmkijpep ekṅen Kawawaṅaṅ nâmkijpepenṅinaṅ ekmagen tazin ke ekti kwilin, ‘An teṅ,’ makuin.”

(Habakuk 2:4)

Am sambeyaṅ Kawawaṅ bamkumpemâbien

¹⁸ An ekṅenaṅ Kawawaṅ bamkumpemti ekṅenaṅ mama mimi bekaṅaṅ mti Kawawaṅgalen zet penanaṅ ke mtopeipgapmti Kawawaṅgalen ṅenzinziṅ kululuṅgatnaṅ sosok masokbemkawaṅ bein. ¹⁹ Kawawaṅgalen yaṅṅaṅ am ekṅenaṅ nânâyelen ke sosok penanaṅ. Kawawaṅaṅ ikṅaṅegak zemsokbemindaye.

²⁰ Kawawaṅaṅ kululuṅ ma msat yaṅbemti mge kaimgatnaṅ alak kapi amnaṅ ek ku eekgalen yaṅgut windeṅaṅ delanaṅ zenzeṅiṅ ke sosok nâip. Ke egaṅ kwitnaṅ kwitnaṅ mge keeset eknâm mamip. Keyepmti ekṅenaṅ sapepe zet ṅen ku zenzeyelen. ²¹ Ekṅenaṅ Kawawaṅ mamain ke nâmtiṅgut ku mamainok egat nâme belakṅaṅ penanaṅ beme egat kwizet buṅamaṅ ku mwabien ma egat wisikṅ zet ṅen ku zewien yek. Ekṅenaṅ zem yuṅguṅgu omba penanaṅ mti keṅin kilom beme tambusosogaṅ indasumuṅge. ²² Mti, “Nin nânânmak mamanup,” zemti mbienṅgut ekṅen nânâṅinpiṅ

penanaṅ bewien. ²³ Kegok mti ekṅenaṅ Kawawaṅ mama kanzizit mamain ke sesewatsasapiṅ ekṅenaṅ nopiom ma age weṅaṅ nemboraṅ ma songom weṅaṅ nemboraṅ ma sayomgamak nombe weṅaṅ nemboraṅ bam yek be-mâbe ekṅengât weṅin sâme temepme ke sesewatsawien.

²⁴ Kegok mme keyepmti Kawawaṅaṅ indik talat indeme mama mimiṅin bekaṅaṅgat tikṅaṅaṅ indamandame meti bekaṅaṅ omba sakambukṅaṅmak penanaṅ ilinaṅgat nâmtikṅaṅinaṅgat mamip. Keyaṅ indamandame nolin ilin nemboraṅ kemak set kileṅ mama omba mbien. ²⁵ Ekṅenaṅ Kawawaṅgalen zet penanaṅ peme tapme zet notnaṅ dâsuki tusumti nâmebien. Âpme ekṅenaṅ Kawawaṅgat mundumanen kwitnaṅ kwitnaṅ egaṅ mme sokbeye ke sesewatindawien. Kawawaṅ An kwitnaṅ kwitnaṅ mme sokbembeyelen An ikṅaṅ ke amnaṅ kan kataṅ sesewatgatnaṅ sesewatsasayelen. Ke penanaṅ.

²⁶ Am ekṅenaṅ ek bamkumpewien keyepmti Kawawaṅaṅ katik indeme ekṅenaṅ sekṅinaṅgalen tikṅaṅ ombaṅaṅ indamandame yom sakambukṅaṅmak mbien. Ma imbi mee ekṅenaṅ kogak Kawawaṅgalen zemâtâtât katipemti mama mimi bekaṅaṅ imbiyaṅ imbi nolinmak set kileṅ mambien. ²⁷ Ma an ekṅenaṅ kegogak awembiṅ mama ke katikpemti keṅin set kileṅ mamayelen tikṅaṅ ombaṅaṅ indamandame anaṅ nolinemak tamaṅ mama kataṅ mambien. Ili ilinagak kegok mti sakambuk tamaṅ aikbien ma keyet penanaṅ sekṅinan walelet aikme delanaṅ zeye.

²⁸ Naman ekṅenaṅ Kawawaṅgat yaṅṅaṅ ke nâmtiṅgut nânâṅinaṅ ek mkatik bembeyet ku nâmbien keyepmti Kawawaṅaṅ katimindemti nâmindame ekṅenaṅ mama mimi mgasik penanaṅ amnaṅ ku mimiyaṅ ke ekṅenaṅ mkwabien. ²⁹ Mti ekṅenaṅ mama mimi bekaṅaṅ yaṅṅaṅ yaṅṅaṅ sambe ma nolineyelen kwitnaṅ kwitnaṅgat kakiki ma kasa kasa ma pepet ma dâsuki tetimae ma zekuku mamip. ³⁰ Ma zeok zet ma Kawawaṅgat ṅenzinziṅ mimi ma noline mtoindende zet ma segeyak notnaṅ ma sek mmobot mti mapoṅṅeṅin makup ma ekṅenaṅ bekaṅaṅ sambeyet ṅoktik bembe ma mambiwineyete zet kululu ³¹ ma keṅ weyaṅ otnânâpiṅ mama ma zemkatik bembeyen ku mamtalip ma am kemberjinpiṅ. Mti ilinaṅgat siwin butnaṅ ku maotnâindaip. ³² Kwitnaṅ kwitnaṅ ke mbep beme gakiwep Kawawaṅgalen zii zet teṅen kegok tazin ke nâmtiṅgut mamaip. Yaṅgut ke etaṅ yek. Notnaṅ ekṅenaṅ mama mimi keyegak mme ekṅenaṅ kwizet buṅamin mamwatindeip.

Nin am sambe an yomtoṅ

2 Kilaismagen notnne, in eneyet amnegak yominaṅgat tosaṅaṅ mutumindandayete omkakali mulup mamip? Kawawaṅaṅ am yominaṅgat tosaṅin mamutumindain keyete zet mobotnaṅ mimipiṅ mbek? In ekṅengât am bekaṅaṅ dopmaṅin mutumindandayelen kogok zeip beme in ilinaṅgat yomin zemsokbeip. Eneyete in yom sepem kwep ekṅenaṅ mamip keyegak mamip. ² Mti am kegok mamip ekṅen ke

Kawawaŋaŋ zet zemdelan zenze mulup mti yominaŋ-gat dopmaŋin mutum maindainen keyet yunguŋuŋaŋ ku tazin. Ke nin nâmtatnupgapmti ³ kapiyet otnâit. In ilin ekŋengalen myunguŋuŋin keyet zetnaŋ zemti naman ilin keyegak mamip. In nâme Kawawaŋgalen dopmaŋ mututu kan keyaŋ in ku sebem indewe nâseipgat. ⁴ Kawawaŋaŋ ingat gogot ma keŋ pembedaŋ tatnâmindein ma damuŋ nâmisim main pi yaŋaŋmak: Egaŋ in yominangatnaŋ keŋin gilik zemti egat keŋin talasim sasayelen nâmti damuŋ tazin keyepmti in bamkumpepepiŋ. Mama mimi bekaŋaŋ tapmip keyaŋ zemsokbeinen in Kawawaŋgat yaŋaŋ ku nâmâtâlîp. ⁵ Ma kegogak inmagen zigok sokbewe kapi nâmâtâbep. In keŋin katikŋaŋ penaŋ. Kok keyepmti in yominaŋgat dopmaŋin Kawawaŋgalen ŋenzinziŋ ma zemdelan zenze myunguŋuŋepiŋ keyet kanaŋ sokbesâpm ke ewe inmagen mobogalen mme omba mambein. ⁶ Kawawaŋaŋ nin mama mimi mben keyet kataŋ tosaŋaŋ ndamâbe. ⁷ Am notnaŋ ekŋenaŋ mama mimi dolakŋanen katikŋaŋ bemti matalip. Mti mama mimi busatnaŋmak mamip ma mama mimi Kawawaŋaŋ nâmtikŋaŋ mam ke ma mama ŋep ku yek bembeyelen Kawawaŋmagen titiyelen webem maip ekŋen ke Kawawaŋaŋ mama kanzizit ke indawe. Zuda am ekŋen ŋenaŋ indamti am notnaŋ Zuda am maŋgeen ku sokbemberaŋ bam indawe. Yaŋgut am notnaŋ ilinaŋgat etaŋ nâmti zet penaŋ ŋotekŋaŋ mambamkumpemti mama mimi bekaŋaŋ mâtimaip ekŋen Kawawaŋaŋ ŋenzinziŋ m indamti dopmaŋin kwitnaŋ kwitnaŋ nukŋaŋberŋ penaŋ mutumindawe. Bekanaŋ mimi am sambe ekŋen sindem ma nukŋaŋ temaŋ ekŋenmagen sokbewe ke Zuda am ekŋenmagen ŋenaŋ ma am notnaŋ Zuda am maŋgeen ku sokbemberaŋ bam sokbemindasâpm. ¹¹ Kawawaŋmagen ekŋ ke ekŋ ke ku tasain.

¹² Am Zuda maŋgeen ku sokbemberaŋ ekŋenaŋ zii zet nânâpiŋ mamti bekaŋaŋ mamipgapmti yominaŋ-gat dopmaŋ mutumindamti walelelen indaween zii zelelen timtati ku zem indowe. Enenogat ekŋenaŋ bekaŋaŋ ke pembedaŋ ke keŋinan baen zemâtâtât kegok ke sokbeme nâmpemti mamip keyet penaŋaŋ Kawawaŋaŋ dopmaŋ mutumindawe. Ma am zii zet nâmâtâtîŋgut bekaŋaŋ mamip ekŋen ke Kawawaŋaŋ zii zelaŋ tazin keyet kataŋ zelin zemdelan zemindewe. ¹³ Zii zet belak wagaŋ etaŋ manâmpeme wein ekŋen keboŋ ke Kawawaŋaŋ indikme teŋ penaŋ ku mambeip. Nâmti maŋgawepuip ekŋen keboŋgagut egaŋ nâmindeme teŋ mambeip. ¹⁴ (Am Zuda maŋgeen ku sokbemberaŋ ekŋenaŋ zii zet ŋen ŋep zemzikat indam ku mimiŋaŋ ekŋenaŋ keŋinangalak zii zet gawepumti am zii zepiŋaŋgut zii zetmak mamaŋaŋ mamaip. ¹⁵ Kegok mme zii zet keŋinan baen meluwaŋ mpepeŋaŋ keyet yaŋaŋ mamsokbemkawaŋ bein. Zii zet ke Kawawaŋaŋ keŋinan kumpeye keyepmti keyaŋ kemi kemi mamimindain. Âpme Zuda am maŋgeen ku sokbemberaŋ ilinaŋgat ŋotikŋinan epeeme kalaŋti nembet mambekekindeip naman nembet mama mimi mamip keyet nâmindeme ŋep mamip.) ¹⁶ Kawawaŋaŋ

Zisas Kilais amgat zet zemdelan pepeyet mulup zet zapat zepepeŋaŋ kan ke kosâpm. Koti am sambeyelen bekaŋaŋ mimiyeleŋ tikŋaŋin, ŋotikŋinaŋ nâmbien ma keŋinan enzililiŋaŋ maakumbeip ke kalaŋ kumti ek-mâbe. Neŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penanen zem ndowe mandiindoyap. Keyet kataŋ am sambe Kawawaŋgalen zet muluwen tapmann delaŋ zemâpbe.

Zuda am ekŋenaŋ zii zet ekŋenmagen tazin kogok zemti sek mmobot mamip

¹⁷ Âpme in Zuda am keyepmti sekŋin mmoti manzeip, "Zii zelaŋ etaŋ ŋep ndamukulem m ndeme Kawawaŋmak notn notn mmambanup," manâip. ¹⁸ "Nin Kawawaŋ amnaŋ zigok mimiyeleŋ manâmain ke ŋep nâmtatnup. Nin zii zet keŋan pembedaŋ de mamayet ke eweŋan nâmbenn," zemti sek mobot maip. ¹⁹ Mti in am zii zet ku matimaipgat pigok manâip, "Ekŋen ke zikalin beŋaŋ ma tambusosogen mamaipgapmti nin ŋep indamandamti busatnanen kweindewanup." ²⁰ In am nânâŋinpiŋ ekŋengalen zemâtâtât ma Zuda am maŋgeen ku sokbemberaŋ ekŋen nemunambanok nâmindemti manzikat indaip ma in zii zet taindaingapmti in kwitnaŋ kwitnaŋ ŋep nâmâtâtnup zemti zet mobotnaŋ mamip keyepmti in zet zeip ke penaŋak kok manâip. ²¹ Ma in kegok zemti am notnaŋ etaŋ zemzikat indaip yaŋgut keŋin zemzikat sasapiŋ mamip. In amgat, "In kambu ku tiwep," zemtiŋgut ilin kambu matip. ²² "In sek kileŋ ku mambeŋ," zemtiŋgut in ilin sek kileŋ mamaip. In nopiom mee manzemtalat indeip yaŋgut in ilin naman nopiomgalen mkaengatnaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ kambu matip. ²³ In zii zetgat nâme mobotnaŋ beme sek mmobot palen mamaip yaŋgut zii zet kulumti mama mimi bekaŋaŋ mamip keyaŋ Kawawaŋ kwizet buŋamaŋ mamtopeip. ²⁴ Keyepmti Kawawaŋgalen Zet Itanjanen kapigok zein, "Am Zuda maŋgeen ku sokbemberaŋ ekŋenaŋ ingalen myunguŋgu ke ekti Kawawaŋgat kwitnaŋ kwelat makumpeip."

(Aizaya 52:5; Esekiel 36:22)

Sek butnaŋ antimpepe keyaŋ mme Kawawaŋgalen am ku bembeyelen penaŋ

²⁵ In ilinmagen Kawawaŋgalen piliŋ bemti sekŋin butnaŋ antipepeŋaŋ ke zii zet gawepume penaŋaŋmak bewe. Ma zii zet ku gawepume sekŋinan piliŋ bemberaŋ keyaŋ penaŋepiŋ bewe. ²⁶ Keyepmti an Zuda maŋgeen ku sokbemberaŋ sekŋaŋ butnaŋ ku antimpepeŋaŋ yaŋgut mama mimi esemteŋ mti zii zet gawepuween ek Kawawaŋaŋ egat nâme sekŋaŋ butnaŋ antimpepeŋaŋ keboŋ bewe. ²⁷ Zuda am in zii zet taindain ma sekŋin butnaŋ antitiŋaŋ keyaŋgut in zii zet maŋgosoip keyepmti am Zuda maŋgeen ku sokbemberaŋ ekŋenaŋ mama mimi dolakŋaŋ mamip keyaŋ in zem indoin. ²⁸ An ŋenaŋ sekŋaŋ butnaŋ antitiŋaŋaŋ sekŋanen piliŋ etaŋ mti belak sekŋaŋ Zuda am sepem mambe an keboŋaŋ Kawawaŋgat zikatnan an ke Zuda ammagatnaŋ penaŋ ku bein. Sek butnaŋ

antiti ke kegogak mamayelen ma kenngalen piliñ. Angat nâmkijpepenañ Kawawañmagen tazin ke piliñ nemborj. ²⁹ Âk an ke kenngaset piliñ bembenañ beme egañ Zuda an penañ mambein. Ke Kawawañgalen Emetak Tenañ kenjanin mulupmañ mme nâmkijpepe maaigip wan zii zelañ yek. An ke Kawawañañ masese-watpein, amnañ yek.

Mama mimi bekanaññ mama mimi pembenañgalen winde ñep ku mtopeneyelen

3 Keyepm Zuda am mama ma sek butnañ antim-pemti Kawawañmak teñ mama aikgalen setnañ ñep ku tazin yañgut Zuda am mama ma sek butnañ antiti eget muluwitmak. ² Penañ sukwep! Kukñañgat Kawawañañ Zuda am ekñen ikñañgalen Zet Itnañañ kukuñañ ke ti mamayelen indaye. ³ Âpme Zuda am ekñenañ Kawawañgalen Zet Itnañañ kukuñañ am notnañ ke ku nâmkijpewien yañgut Kawawañañ ekñen zigok mindasâgât zemkatik beye keyet katañ mbe. ⁴ Penañ sukwep! Kawawañañ zetik mge ke penañ msâpm. Dâsuki yek. Am sambeyañ dâsuki manze-mann delañ zein. Kawawañ etañañ zet penañ manzein. Keyepmti Kawawañgalen Zet Itnañanen zet pigok zenzeñañ, "Zedi sambe ke esemteñ etañ bemâzin. Mti ekñen zemindowanik beme gâlen zemindondo ke esemteñ ma teñ."

(Sam 51:4)

⁵ Âpme mama mimi bekanañ Kawawañ Teñ ma-maññgat yañañ mamsokbein keyepmti Kawawañañ mama mimi bekanañ keyet dopmañ mutumndame ñep ku bewe. (Zet ke amgalen nânâ etañ penañ zeyap.) ⁶ Kegok ñep zenzeyelen. Ke ñep penañ yek. Kawawañ ek bekanañññañgat tosañañ ndame ñep penañ bewe. Kawawañ ek esemteñ ku mamananak ze zigoset egañ am sambe kapiyelen zelin zemdelañ zenak?

⁷ Âpme naman Zuda am nin Kawawañgalen zet ku gawepumti keyet nâmann pembenañ tatnup beme kenñan kapigok nânup. Kawawañañ am indikme yom mip ekñengat am yomtoñ manzeingapmti neñ bekanañ miap keyañ Kawawañañ manzein ke bandim mti mma egat kwitnañ mamwatomezempeap. Mti pigok zenup Kawawañañ ningalen bekanan nñañgat dopmañ ku mutumnanayelen enenogat egañ Zuda am mañgeen ku sokbembenañ ekñen mammimindain keyet katañ ñep ku minndawe. ⁸ Âpme ñoktikñen Zuda am ekñenañ manâiwen kapigok, "Nin bekanañ om-ba penañ mne, kogok mman Kawawañmak teñ mama ke soksok sokbek." Am notnañ ekñenañ ñoktik keboñ ke timamti tazempalakñañ beyap zemti neñ nâmbem neyo. Keyepm bam maneti keyet tosañañ tiwep. Zet ke penañ sukwep.

An ñen teñ yek

⁹ Zemdelañ zesâti zet ñen kapigok zesowap. Zuda am nin Zuda am mañge ku sokbembenañ ekñen silim indemti pembenañ mamnup kegok ñep ku zenzeye-

len. Yek, nin kegok ñep ku zenzeyelen. Am nin sambe ilak bekanañgat kenñan toweti tatnup. ¹⁰ Kawawañgalen Zet Itnañanen zet kapigok tazin,

"Msalen am ñenañ teñ penañ ñen ku mamain. Yek penañ. ¹¹ Ma am ekñen ke Kawawañ ku nâmatâlip. Ma ekñen ke Kawawañ ku matimalip. ¹² Am sambe Kawawañ bamkumpeme delañ zeme yom mti mimiek etañ mamip. Am ñenañ mama mimi ñen dolakñañ ku mamin. Yek penañ."

(Sam 14:1-3)

¹³ "Dembusekñin zaim timpeme matazin kegogak ñandemti matalip. Nambalaminañ mobototot mme zet dâsuki manzemyaloñip."

(Sam 5:9)

"Zelin kukñañbenñ nombeyelen zet tunañ bekanañ am indime mañgakip keboñ keboñ."

(Sam 140:3)

¹⁴ "Dembusekñinanen saik zet akñañ bemisik tazin."

(Sam 10:7)

¹⁵ "Ekñenañ am indome gakikiyet winderañ penañ mamip. ¹⁶ Kan katañ ekñenañ kwitnañ kwitnañ kumwaletmeti am nukñañ maindaip. ¹⁷ Ekñenañ ma-masi palen mama keyet setnañ ñen ku nâip."

(Aizaya 59:7-8)

¹⁸ "Mti ekñenañ Kawawañgat bugan ku makingalip."

(Sam 36:1)

¹⁹ Nin kapigok manânup, zii zelen zet zenzeñañ sambe ke am zii zetgat kandañan mamaip ekñengat etañ zenzeñañ. Zii zet etañ mâti Kawawañgat zikatnan teñ mamayelen ku tazin. Kegok yek. Keyepmti an ñenañ pigok ñep ku zenzeyelen, "Neñ teñ penañ ma-mayap." Zii zelañ mama mimi bekanañ etañ manzikat ndain. Msat sambe am mamananupgalen yomñañgat Kawawañañ dopmañ mutumndandayelen kan keyet am ñenañ ku zemusulabe.

Am Kilais manâmkijpein egañ kwit "Teñ mama" ke matin

²¹ Keyepmti Kawawañañ zii zet ke tapen tapme egañ mama miminañ teñ ke sokbembenañ bembeyet setnañ ñen aigeyañ amnañ ekti nânâyelen tazin. Zii zetmak golañ zenze an ekñengalen meluwanen tazinen Kawawañañ amnañ mama mimi teñ mamayet setnañ ñen aikbe. ²² Am Zisas Kilais manâmkijpeip ekñen etañ Kawawañañ mme teñ makwalip. Kogok mti Kawawañañ am Kilais nâmkijpepenañ Zuda ma am Zuda mañgeen ku sokbembenañ ekñen Kawawañmagen nâmkijpepeeset kolip ekñen ke indikme sepem kwep mambeip. ²³ Nin sambe yom mbenn keyepmti Kawawañgalen mama teñ ke nin ku titiyelen. Kegok mti nin Kawawañañ mama mimiyelen nânge ke ku mbenn kegoselañ Kawawañgat kwitnañ ku mwatpewann. ²⁴ Kogok mamann Kawawañañ ningalen yomgat dopmañ Zisas Kilais peme toti gakiye. Kogok mge ke Kawawañañ keñ taolet mindayepmti ningat, "An teñ," kogok manzein. ²⁵ Kawawañañ ewerñan amnañ yom mkwabien keyet dopmañ sakwep ku mutumindaye. Egañ keñ taolet mimindamti Zisas peme koti yominañgat dopmañ gakikiyet nâmti maindiktatan. Ya

am egat nâmkijpewien Zisasiyet sipmanaj totu yomin zulut kwetetep mamindein kan keyet Kawawangalen mama mimi terj ke mamkawanj bein. ²⁶ Yanjut Kawawanaj ikranj kerj terj tonaj keyet yanaj zikat indandayelen alak pigogak am yomin belak ku maekpeme wen. Kogok mti egarj ikranj terj keyet penanaj am Zisas manâmkijpeip ekjen mme terj mambeip. ²⁷ Keyepmti nin mamponganj ene pembenaj mbengapm kuwanek. Kegok nin ku mimiyelen. Enenogat ningalen mama kanzizitgat setnaj ke nnanjat pembenajnnanjanapmti ku aiikgalen. E Kilaismagen nâmkijpenup keyanj maaikndain. ²⁸ Keyepmti kapigok nâmann wembe. Am nin zii zet gawepumtiyepm terj ku mambenup. Nâmkijpepen Kawawangalen tazin ke ekti ningat an terj manâin. ²⁹ Kawawanj ek Zuda am ningalen etanj yek. Ek kogogak am Zuda manjeen ku sokbemberanj ekngalen. Ek nin sambeyelen Kawawanj temakwep. ³⁰ Ek Zuda am ma am Zuda manjeen ku sokbemberanj ningalen Kawawanj apalak matatndain. Zuda am notnanj ekjenaj Zisas nâmkijpewiangapmti am terj manâmindein. Am Zuda manjeen ku sokbemberanj notnanj ekjen kogogak nâmkijpepenjanjanapmti am terj manâmindein. ³¹ Nâmkijpepen kegok mti Kawawangalen zii zetgat winde ke ku maasekman delanj zein. Yek penanj. Nin zii zet ke mwatonzemti matatnup.

Kawawanaj Abalaamgat an terj zeye

4 Abalaam ek an nin kabonjak ningat yensokj. Keyepmti nin Abalaamanj mama mimi sepem zibonj mame Kawawanaj an terj zeye e enenogat yanaj zenâ zenâ mne. ² Abalaam ek zii zet gawepupunjanjanapmti terj benak ze egarj nep ikranjat kwizet burjanaj mwatnak. Yanjut Kawawanaj egarj kwitnanj kwitnanj dolaknanj mge ke ekme betetnanj beye kogogapm Abalaamanj mamponganjanj zigok sonak? ³ Kawawangalen Zet Itnanjanen zet kapigok zein, "Abalaam ek Kawawanj nâmkijpeye keyepmti Kawawanaj egat an terj nâmpeye."

(Sokbembe 15:6)

⁴ An nenanj mulup mme nin tosanaj samti kapigok nep ku zenzeyelen, "Kapi taolet gayap." Kegok ku zewanek. Ke mulupmanjat tosanaj. ⁵ Am nâmindeme terj kwakwagalen ke Kawawanaj etanj mimiyelen kegogapm an nenanj zii zetgat mulup mimipinj belak tati Kawawangat nâmkijpewe beme Kawawanaj an yomanjak keyet an terj zewe. ⁶ Dewilanj zet nen zenzenanj kangwa bandim mti zeye, "Am zii zet ku manjgawepup yanjut Kawawanj nâmkijpeme ekjen keyet an terj zemti yomin katikpepgapmti am ekjen ke kenjin olonjen bewe." ⁷ Naman Dewilanj meluwanj pigok kuye,

"Kawawanj, gerj myunggunjanj makatikpenik ma yomin manzuludik ekjen keyanj keyet nâme olonjen penanj bein. ⁸ An nen Amobotnanjanj nâmpeme yomanjak ku mambein an keyanj olonjen min."

(Sam 32:1-2)

⁹ Kerj olonjen ke am sekjin butnanj elengengenanj ekngat zapat etanj bein yek. Am sekjin butnanj elengengepinj mimiyanj ekngat zapat kogogak bein. Abalaam eget yanaj pigok nânap, ek Kawawanaj nâmkijpepenjanjanapmti, "An terj," zeye. ¹⁰ Kawawanaj Abalaamgat, "An terj," kuyeen kan egarj seknanj butnanj antipepepinj mame kuye. ¹¹ Ek seknanj butnanj ewe antipinj mamti Kawawanj nâmkijpeme Kawawanaj yomanj katipeye kegok mtingut bam seknanj butnanj antityet zempeye. Âpme Abalaamanj kegok mti am bam nâmkijpepe aikti yompinj mambeip ekngat nenanj bem indeye. Am ekjen ke sekjin butnanj antipinjanjanj nâmkijpepenjanjanapmti, "An terj" maip kegok nâmindeye. ¹² Mti am pilinjanjanj nin Zuda am ningalen nenanj bembe kegogak beye. Yanjut pilinjanjanj etanjapmti yek. Abalaam pilinjanjanj mamti nâmkijpemtij keyanj ningat set bein ke nin keyegak mâti nâmkijpemtij Abalaam eget nenanj bembe an zemann nep bembeyelen. ¹³ Kawawanaj Abalaam ma inj-sokjanane msat sambeyet tonanj bembeyet zetik mimindeye. Ke zii zet gawepupunjanjanapmti yek. Nâmkijpepenjanjanapmti yomin katikpemtij kegok mimindeye. ¹⁴ Âpme zetik mimindandanjanj ke nâmkijpeme indandayet zetik mimiyanj wan zii zet manjgawepup keyet yek. Kogogapm Kawawanaj kwitnanj kwitnanj sokbembeyet zapatnanj diindoye ke elak penanjanjanj bein, eneyet ku nâmkijpewien. ¹⁵ Zii zelanj ndamukulem mme zetikgat keyet penanjanjanj ku msokbenak. Ziin zelanj yomgat dopnanj sekjananen Kawawangalen nenanzinj matime mozin; zii zetpinj ze nin am zii zet kululu nep ku zewanek. ¹⁶ Keyepmti kwitnanj kwitnanjat zetik mimindandanjanj ke nâmkijpepeyepmti penanjanjanj Kawawangalen kerj taolet palen sokbemtij Abalaamgalen inj-sokjanane nin sambemagen katiknanj bemtij tabe. Am zii zet timaip ekjenmagen etanj yek. Abalaamanj nâmkijpepemak set iye keyegak mâti mamnup ninmagen sepem kegogak masokbein. Egarj Kawawangat zikatnan ningat yensokj bein. ¹⁷ Kawawangalen Zet Itnanjanen zet kapigok kukuwanj,

"Nerj gerj am sambe ekngat biwin bewanik zemti zengewan."

(Sokbembe 17:5)

Kawawangat zikatnan am nâmkijpepemak nin Abalaamgat inj-sokjanane benup. Ek am gakiknanjanj nen mme wasât nâmtij nep mme wadak. Ma Kawawanj windenanj kwitnanj kwitnanj alaknanj ku tatatnanen kwitnanj kwitnanj nep mme sokbenak. ¹⁸ Abalaam ek am sambeyet biwin bembeyet Kawawanaj zeye keyet webemtij zet ke penanjanjanj zigok sokbewe keyet otanjanjanj mamtan.

"Aliknanjanjine sambe sokbemâbep,"

(Sokbembe 15:5)

kapigok penanj Kawawanaj dunduyepmtij kerj zut ku mge keyet nâmkijpemtij mamantan. ¹⁹ Yanjut ek nup kananj 100 besât mme nânge, "Nerj ailip. Nerj nemba nep ku msokbembeyelen. Ma Sela ek kegogak imbi ilip penanj beye keyepm egarj nep nemba ku ambebegalen." Sepem Abalaamanj ilidanjat kegok ekti

keyaŋgut nâmkijpepenaŋ ku katikpemâge.

²⁰ Kawawaŋ zetik mpeye keyet nâme penañepiŋ ku beye. Mti nâmkijpepen katiknaŋ bem tati Kawawaŋ-gat nâme mobotnaŋ beme zemsesewatsamti zeye, ²¹ "Kawawaŋ kwileki ŋen mimiyet zetik mamin beme keyet penañaŋ masokbein." ²² Keyepmti Abalaam ek zet keyet nâmkijpemti mamkwage keyepmti Kawawaŋaŋ, "An teŋ," zempeye. ²³ Kawawaŋaŋ nâme an teŋ beye zet ke Abalaamgat etaŋ ku zenzeŋaŋ. Ningat eyo nâmti zenzeŋaŋ. ²⁴ Nin Kawawaŋaŋ Amobotnaŋ Zisas gakikiengatnan mme wage ke nâmkijpenup. Kegok mmann Kawawaŋaŋ nin an teŋ nâmdewe. ²⁵ Ningalen yomgapmti Kawawaŋaŋ nâmindeme Zisasi kume gakiye. Naman nin kwetetepe-maŋ bembeyet Kawawaŋaŋ gakikiengatnan mme wage.

Kawawaŋaŋ ningat, "An teŋ," manzein

5 Nin nâmkijpepenaŋgapmti, "An teŋ" bewen keyepmti nin Zisas Kilaismagen wetekum tati Kawawaŋgalen keŋ sewaknaŋ keyet kandaŋan ma-manup. ² Zisasiyaŋ iknaŋ set kweselem ndeme Kawawaŋgalen keŋ sewaknaŋ keyet keŋan mebennaŋ mamananup. Mamti Kawawaŋaŋ keŋ taoletnaŋgapmti ningat kwitnaŋ kwitnaŋ ego egomak iknaŋmak mamayet nâme weŋge keyet webemti oloŋen palen ma-manup. ³ Yaŋgut ke etaŋ yek. Nin nuknaŋ palen mama keyet kegogak oloŋen mamnup. Mti pigok manânuŋ nuknaŋ palen mamti nuknaŋ ku mann tolep keyaŋ keŋŋ mgwatnaŋ mindeme epum mamayelen winde mandain. ⁴ Keŋ mgwatnaŋ mindeme epum manup-gapmti Kawawaŋaŋ mamanan ke ekme ŋep beme mulup anaŋ manâmdain. Mti kegok mmann Kawawaŋaŋ ningat kwitnaŋ kwitnaŋ ego egomak ndandayelen keyet webepet tabanup. ⁵ Nin nâmdelaŋpenuwen ningalen webembenn Kawawaŋmagen tazin ke penañaŋ kapigok: Kawawaŋgalen taolet Emetak Teŋ keŋ-nanen beme keyaŋ Kawawaŋgalen gogot bemisikndeme mamananup. Keyet webem tapmmann zeye kataŋ mindasâpm. ⁶ Eweŋan am nin bekaŋaŋ mti Kawawaŋ bankumpem mambenn kan keyet Kilaisiyaŋ nin gilik zemndatitiyet gakimti am Kawawaŋ bankumpemti mamananup nin ndatimâge. ⁷ An ŋenaŋ an teŋ penañgat mti gakiki ke ninmagen kwep kwep tazin. ⁸ Keyaŋgut Kawawaŋ egaŋ nin bekaŋaŋ msamti mamann egaŋ gogot mimndamti zeme Kilaisiyaŋ ningat mundumnann gakiye. ⁹ Egat sipmaŋgapmti nin kwit animbi teŋ ke tiwen. Keyepmti nin pigok nânuŋ, egaŋ nin aŋgalaŋ ndeme nin Kawawaŋgalen ŋenzinzi-ŋen ku mobanup. ¹⁰ Nin Kawawaŋ kasa msamti bankumpemmanepeman Nemunaŋaŋ gakiye keyet pembedaŋgapmti Kawawaŋmak keŋ kwep bewen. Naman Kilaisiyaŋ alak pigogat ek mama kanzizit mamti ningat Bipmaŋgat mamkandaŋan tati nin am nâmkijpepemak yom ku mimiyet tadundum sain. ¹¹ Kogok mge keyepm nin keŋ oloŋen palen mane enenogat nin Kawawaŋgat kasaŋaŋ yek. Nin ekmak tususu mbenn e

Amobotnaŋ Zisas Kilaisiyet gakikiŋaŋgapmti Kawawaŋaŋ kegok minndain.

Adamaŋ walelet mkotndaye ma Zisasiyaŋ mama mkotndaye

¹² Keyepmti nin kapigok nâme. Adamgalen yomgapmti am sambe yommak bemann delaŋ zeme gakiki ke ningat zapat bemâge. Eneyet nin Adamgat iŋsokŋaneyepmti kogok sokbemndaye. Adamaŋ Kawawaŋgalen zet kulume Kawawaŋaŋ gakiki ekma-gen sokbembeyet zeye keyet kataŋ. ¹³ Zii zet ewe sokbembepiŋ tapme bekaŋaŋ eweŋan sokbemti weŋge. Zii zetpiŋ keyepmti bekaŋaŋgat zem kakaliliye-len set ŋen ku tage. ¹⁴ Âpme gakikiyaŋ Adam ekma-gen yaŋbemti am sambe zii zetmak mamkwabien ma zii zetpiŋ mobotnaŋ bem indeme mamkwatnepeme Mosesiyaŋ zii zet tiye. Adamaŋ bekaŋaŋ mme keyaŋ peuŋ pemti am sambe nin ndabuluge sepem kegogak Kilaisiyaŋ gakimti mama aikndaye keyaŋ peuŋ pemti nin sambe ndabuluge. Neŋ ewe an zut kapiyet yaŋit zigosetgatnaŋ igak igak bein keyet tusumzesowap.

¹⁵ Adamgalen yomaŋ am keŋin utukek indeme Kawawaŋgalen set ku mâbien yaŋgut Kilaisiyelen zet gaipupuyaŋ am Kawawaŋgalen set bemindeme mama aikmâbep. An kweggalen yomgat am sambe gakiwien yaŋgut Kawawaŋgalen keŋ taolet eyaŋ omba penañ am ninmagen lenzim polak polak mimiyet nâmti Zisas Kilais peme toge. ¹⁶ Mti kogogak Adamgalen zet kululuyet penañaŋaŋ am sambemagen gakiki sokbeye. Zisas Kilaisiyelen zet gaipupuyet penañaŋaŋ am sambeyelen yom zem zuluge. Kogok mti nin sambe Kawawaŋgalen ŋenzinziŋengatnaŋ ambulut ndemti an teŋ mama kogok zemndeye. ¹⁷ An kwewetaŋgalen zet kululuyepmti gakikiyaŋ sokbemti am sambe indatiye yaŋgut Kawawaŋgalen keŋ sewaknaŋ ma keŋ taolet keyet penañaŋ ningat am teŋ kegok zeye. Keyaŋ gakikiyelen mama mimi ke omba penañ sebempemti tazin. Keyepmti am sambe ekŋenaŋ kapi tiwep beme ekŋenaŋ mama kanzizit oli oliŋaŋmak Zisasmagen metimti mambep ke Zisas Kilais egalen mulup keyet penañaŋ.

¹⁸ Keyepmti pigok eknup an kwewetaŋaŋ zet kulume am sambe nin teziŋ ŋandaŋgat zapat bemâben. Sepem kegok an kwewetaŋaŋ mama mimi teŋ mme Kawawaŋaŋ am nin ŋep an teŋ kegok zemndeme mama kanzizit matinup. ¹⁹ An kwep egalen zet kululuyepmti am sambe bekaŋaŋ bemann delaŋ zemâge. Kegogak an kweggalen zet gawepupuŋaŋgapmti nin ŋep teŋ bemâbanup. ²⁰ Âpme bam zii zet sokbeme zii zet aŋgososoyelen mama mimiyaŋ omba penañ sokbeye. Yomgalen mama mimi temaŋ penañ sokbeyeŋaŋ kan keyegak Kawawaŋgalen keŋ taoletnaŋaŋ zii zet aŋgososoyelen mama mimi sebempemti omba penañ beye. ²¹ Zet timtâmti kapigok zenze-yelen, yomaŋ gakikiyelen amobotnaŋ bemti mamain. Sepem kegogak Kawawaŋgalen keŋ taoletnaŋ amobotnaŋ bemti yompiŋ an teŋ bemann egaŋ ndaik-

ti mama kanzizit ndawe. Ke Amobotnaŋ Zisas Kilais gakimeyepmti set kekok ke sokbeye.

Nin Zisasmak temakwep gakiwen

6 Am notnaŋaŋ kekok nâmtiyepm kapigok mene manzeip, "Nin yom ewe mti mimiek tapmmann Kawawaŋgalen keŋ taolelaŋ sokbemti temaŋ beme bekaŋgalen mama mimi sebempewe." Zet kekok ke zewienangut kekok ñep ku zenzeyelen. ² Kegok ñep yek. Nin Zisas Kilais nâmkîŋpemti tu zulutbenn kan keyet ningalen keŋ itnaŋaŋ yomen ndatimti matowezin ke gakiyenok. Mti mamaen keyaŋ ndatimti Kilaisiyelen gakikîŋaŋmagen temakwep tusumndeye. Eweŋaŋ yomaŋ ndatimti mme gakikîŋaŋnok mam-benn keyepmti nin ewe yomen tusumti mama ke ku mambanup. In zet ke nâip, ma? ⁴ Nin Kilaismak tusumti tu zulutbenn kan keyet ekmak gakimann sumen ndabewienok. Kegok ke sokbeyeyepmti Kawawaŋ Bipmaŋ winde toŋaŋ egaŋ Zisas am sumengatnan mme wapme mama alakŋaŋ saye kekokak nin ekmak wati mama alakŋaŋ tiwenn. ⁵ Ke nin ekmak tusumti egaŋ gakiyenok gakiwenn keyepmti egaŋ gakikiengatnaŋ wagenok nin wati egaŋ mama alakŋaŋ tiyenok nin kogogak timti mmamambanup. ⁶ Nin kapigok nânuwen ningalen keŋ itnaŋaŋ ke Zisasmak tewen kuwien ke keŋ itnaŋaŋ bekaŋgalen winde yek bembeyelen ma bekaŋgalen sisiliŋ mulup ewe ku mimiyet kekok mge. ⁷ An Kilais nâmkîŋpemti ekmak tususu mge egalen keŋ itnaŋaŋ Kilaismak gakiyenok keyepmti yomgalen mama mimiyar ku maata kitik mamtazin. ⁸ Nin Kilaismak gakiwenn keyet penaraŋ mama mimi alakŋaŋ kapiyegak aikti masâpmnup. Kegok penaraŋ sukwep nânuw. ⁹ Nin Kilais egat yaŋaŋ nânuwen ek gakikiengatnan wage yaŋ bam ewe ku gakiwe. Gakiki winderar kume togeyepm gakikiyar egat mobotnaŋ ewe ku mimiyelen. ¹⁰ Bekanaŋgapmti gakiki kwep Zisasiyar ke gakime delaŋ zeye. Yaŋ alak pi egaŋ mama mimi Kawawaŋaŋ nâmtikŋaŋ mimiyelen ke mamin. ¹¹ Naman in ilinaŋgat kapigok nâpeŋ nâpeŋ mamambep inwan bekaŋaŋ ilak gakimti gaipeme weme pi ilak Zisas Kilaismak tusumti mama mimi Kawawaŋaŋ nâmtikŋaŋ mam ke mpeŋ mpeŋ mamambep. ¹² Keyepmti yomgalen mama mimi keyaŋ ewe amobotnaŋ bemti ku indikdamuŋ mme keŋ itnaŋaŋgalen tikŋaŋ bekaŋaŋ ke ku mâbep. ¹³ In gakikiengatnaŋ indame wawatnaŋgapmti sekŋin ewe bekaŋgalen mama mimien ketalasime sisiliŋ mulup ku mbe. Yek. In sekŋin Kawawaŋaŋ mama mimi nâmtikŋaŋ mamin keyet sisiliŋ kuwep mti sekŋinaŋ bekaŋgat tikŋaŋ manâinen gaipeme weme Kawawaŋaŋ teŋ mama indandaŋaŋ keyet mulupmaŋ mbep. ¹⁴ In zii zet kandaŋaŋ mamaipgapmti yek. Kawawaŋgalen keŋ taolet keyet kandaŋaŋ mamaip keyepmti bekaŋaŋaŋ amobotnaŋ ku bemindewe.

Nin mama mimi teŋ keyelen sisiliŋ mulup mbanup

¹⁵ Am notnaŋaŋ keŋinan kekok nâmti kapigok zeip mene, "Nin Kawawaŋgalen keŋ taoletgalen kimbat keŋan tatnup. Ma naman zii zelaŋ zemndowe keyet keŋaŋ ku tatnup keyepmti nin bekaŋaŋ ewe mti mimiek mbanup." Kegok zeip yangut nin kekok ñep ku zenzeyelen. ¹⁶ Msalengalen amobotnaŋ ñeniyet tikŋaŋ nâmti zetnaŋ gawepumti egalen sisiliŋ an bemti mulupmaŋ mamip. Kogogapmti keŋ itnaŋaŋgalen zet gawepup beme ek sisiliŋ kumsamti gaki walelolen melo yangut keŋ alakŋaŋgalen mama mimiyet tikŋaŋaŋ tazin ke gawepuwanik beme ek sisiliŋ kumsamti mama mimi teŋ ke titiyelen. In zet ke nâip, ma? ¹⁷ In eweŋaŋ bekaŋaŋgat sisiliŋ mulup mkwabien ke ilak delaŋ zeye. Âpme pi in Kawawaŋ mâti mamti Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaraŋgat kandaŋaŋ mepmâbien. Yaŋ alak pi in zet ke timti mamaip keyepmti nin Kawawaŋgat wisikŋ zenup. ¹⁸ In mama mimi bekaŋgalen kimbat keŋan mambienen kelak Kawawaŋaŋ kweselem indeme paselen kwawewetnaŋ. Kogok mti in mama teŋ keyet sisiliŋ kukuyet an bem indeme mamaip. ¹⁹ Kwitnaŋ kwitnaŋ nâmtâtâtâgalen ñoktikŋin winderar ewe ku taindain keyepmti zet ñen sisiliŋ mulup mimi keyet bem zema nâip. In eweŋaŋ selin belin ma sekŋin ke ketalasime mama mimi mgasik mti zii zet aŋgosomti yom sepem igak igak keyet sisiliŋ mulup mti kiler penaraŋ mamkwabien. Ya kan pi in selin belin ma sekŋin ketalasime mama mimi tengalen ma Kawawaŋaŋ mama mimi tikŋaŋ nâin keyet sisiliŋ mulup mit. ²⁰ Eweŋaŋ penaraŋ in bekaŋgalen sisiliŋ mulup mmamkwabien kan keyet mama mimi teŋaŋ ku indatam kitik mti tage. ²¹ In alak pigogat mama keyet nâmti sakambuk aigip keyepm mama mimi keyet penaraŋ pembenar yek. Keyet sekŋan gwaen gakiki aiikgalen etaŋ tazin. ²² Âpme kan pigogat bekaŋgalen tek ke kwalet topme Kawawaŋgalen am bemti maip. Mti keyet penaraŋ keŋ kwetetepmaŋ mama ke tiwien yaŋ bam maneti mama kanzizit ke tiwep. ²³ Bekanaŋgat tosaŋaŋ teziŋ ñandaŋen mebegalen âpme Kawawaŋgalen aŋgalaŋ gogot keyet penaraŋ Amobotnaŋ Zisas Kilaismak tusumti mama kanzizit ke tiwep.

Zet zemkawaŋ bembeyet zet ñen awembiŋgat palen bem zenze zet zein

7 Kilaismagen notnne, neŋ zet kapi an zii zet nâmtâtâtânaŋ ingat nâmti zeyap. In pigok nâip zii zelaŋ am alikmagen mulupmaŋ mam. Ekŋen gakikîŋaŋmagen yek. ² Zet zesowap kapi zet zeya kangwayet bem zenzenok zesowap. Imbi ñen apmaŋ ewe alik tazinen awembiŋ mama keyaŋ apmaŋmak tâm itdeme awembiŋ talup. Gakiki etaŋaŋ awembiŋ mama ke maelaŋgein. Mme imbiyar keyet paleraŋ kwileki ñen msât ñep minn. ³ Âk imbi ke apmaŋ ewe alik ke mame ek katipemti met an ñen wabe beme egaŋ awembiŋ mama walepme yomaŋmak bewe. Apmaŋ

gakime awembingalen tâtâ ke elengewe. Âpme keyet palañan an ñen mewabe beme keyañ awembiñ walepme yomañmak bein kekok ku bewe. ⁴ Keyepmti Kilaismagen notnne, nin bemzenze keyet yañan kapigok nânâyelen, Kilais ek tewen kume gakiye kan keyet nin ekmak temakwep ndome gakiwannok. Mme zii zet keyet winderañan nin ku ndatam tatagalen. Eneyet zii zet am gakikiñangalen zapat yek. Nin Zisas Kilais Kawawañan gakikiengatanñ mme wage an keyelen zapat. Keyepmti nin zii zetgat kandañan ku tatnup; nin Kilaisiyet kandañan tati Kawawañgalen mama mimi ego egoñanmak ke nin toñan bemti timamasâpnup. ⁵ Nin an sekmak mambennen mama mimi bekañgalen kimbale tabenn kan keyet zii zelañ kwitnañ kwitnañ mgasik mimiyelengat tikñañ nânâ ke mme mamnup keñ itnañan ke tatndaingapmti yom mamnup. Kogok maminupgalen penañan gakiki maaikndain. ⁶ Yañgut nin alak gakimti kwitnañ kwitnañ mandatamkitik mimtazin ke Kawawañan kwelet ndein. Mme Zuda amgalen zii zelañ ñen ewe ku ndatam kitik mti tazin. Keyepmti alak nin mama mimi tapmnup kapi nin Emetak Teñan ndamukulem mme mama mimi bekañan katikpemti Kawawañan mama mimi nâmtikñañ mamin ke tapminup.

Yomañ nâlen tususun Kawawañmagen tazin maantiin

⁷ Keyepmti am notnañan zet ke nâmti kapigok mene tazeip, "Zii zet bekañgat ñotekñañ." Kegok zeip keyañgut nin kekok ñep ku zenzeyelen. Zii zet ku tadak ze neñ yomgat yañan ku weyañ nâmâtâbak. Zii zelañ kapigok mandiindoin, "Geñ am ñengalen kwitnañ kwitnañ ku kakim tiwanik."

(Kisim Bek 20:17)

Zet ke zii zelen ku tadak ze kwitnañ kwitnañ kakim titi keyet yañan ku nâmbak. ⁸ Yañgut bekañgalen mama mimi ke zii zelañ mamañ bempeme, zii zelañ keñnanen kwitnañ kwitnañ kakim titiyet ñoktik omba penañ mamandain. Zii zet ku tadak benagen yom belañañ ñenok benak. ⁹ Neñ eweñan zii zetpiñ nânâpiñ mambanen dolakñañ penañ mam kwaban. Yañ bam neñ zii zetgat yañan nâmban kan keyet neñ kakim titi ewan nâma yom beye. Kogok mme neñ nâyap Kawawañgalen zimoseñan neñ a yomtoñ beyap. ¹⁰ Zii zelañ neñ napmukulem mneme Kawawañmak mamayet zenzeñan ewanan zenzeñan keyet katarñ ku mip egañ tususun Kawawañmagen tazinen antinep. ¹¹ Yom mimiyet tikñañ Kawawañgalen zii zet myembumti natetineme wa penañ zemti yom mamiap. Kegok mme Kawawañan zii zetnanen egalen set mâbâgalen zenzeñan ke maañgosoyap. ¹² Keyepmti nin pigok nânup, zii zet ikñañ teñ penañ ma Kawawañgalen mama mimi kwep kwep nin mimiyet zein ke esemterñ ma dolakñañ penañ.

¹³ Âpme zii zet dolakñañ keyañ nâlen Kawawañmak tususun ku antineñge. Kegok yek. Yomgalen mamayañ ikñañ nâlen Kawawañmagen tususun antim nemti mama mimi bekañan ikñañ ikñañ keñan towege.

Keyepmti yomgalen mama mimi keyañ zii zet dolakñañ pi mgilik zeme yom bekañan penañ ke mam-sokbemkawañ bein. Egañ kwitnañ kwitnañ dolakñañ ke timti gakikiyet zapat neye.

Bekanañan sekn sambe sulume delañ zeye

¹⁴ Nin pigok nânup, Kawawañ ek zii zet keyet toñan; yañgut neñ an msalengatanangapmti yomgalen mama mimiyañ naopeme tati egalen sisiliñ mulup mamiyap. ¹⁵ Neñ mama mimin mamiyap keyet yañan penañ ku manâmâtâlap. Neñ kwileki ñen mimiyelen penañ manâyap ke ku mamiap ma kwileki ñen maektalalap ke naman mamiyap. ¹⁶ Mti mama mimi mgasik penañ manzeap ke mamiap. Kogok mti zii zelañ mama mimi ku mimiyet zenzeñan ke kuluyayet ñoktikñañ gwaenen nâyaen zii zet esemterñ elak ku mâtî miya. ¹⁷ Keyepmti neñ myuñguñgu mimiyelen tikñañ ku nâyap keyañgut myuñguñgu ke mamiyap. Kegok miawen ke nâgât keñnanen bekañan mimiyet tikñañ ewe tatnain keyañ keñ tikok mpeme bekañan mamiyap. ¹⁸ Neñ pigok nâmâtâlap, nâgât keñnanen baen kwileki dolakñañ ñen ku tazin penañ. Neñ kwitnañ kwitnañ dolakñañ mimiyelen manembein ke ku mamiyap. ¹⁹ Kwitnañ kwitnañ dolakñañ msâgât penañ mamiyap ke ku mamiyap. Ma kwitnañ kwitnañ bekañan ku msât zemtiñgut naman ke mamiyap. ²⁰ Bekanañ ku msât zempemtiñgut mamiyap keyet yañan kapigok. Ke nen mimiyet penañ nâmti bekañan ke ku mamiyap. Yomgalen mama mimi keñnan tazin keyañ tikok mneme mamiyap. ²¹ Keyepmti neñmagen mama mimi kapigok masokbein elak nâmâtâlap. Neñ mama mimi dolakñañ msât manâyap yañgut mama mimi bekañan neñ napañan mti mamtazin. ²² Penañ keñnan baen Kawawañgalen zii zet keyet nâma tikñañ penañ mambein ²³ yañgut yomgalen winde sekn sambe suluñti matazin. Kemak Kawawañgalen zii zetmak notn notn ku mti an âmalu manâyap. Mti bekañgalen winde sekn sambe suluñti matazin keyañ nañgalañme egalen mka katikñañ matalap. ²⁴ Neñ an kemberñ penañ. Kwiyañ sekn gakikiyelen zapat kemberñan keyetnan gilik zemnapbe? ²⁵ Amobotnañ Zisas Kilais etañ sekn gakikiyelen zapalengatan kwaletneyepmti keyet Kawawañgat sesewatsayap. Nenn keñnan penañ Kawawañgalen zii zetnañ gawepumti sisiliñ mulup mamsayap yañgut keñ itnañan bekañgalen winde ke gawepumti sisiliñ mulup mamsain.

Kilaisiyañ yomengatanñ gilik zemndatimti Emetak Teñ ndaye

⁸ Emetak Teñan Zisas Kilaisiyañ ningat yomgat gakimti mama alakñañ aikndaye ke winderañmak beme keñ itnañanmak gakiki ninmagen ku kwakwagalen mulupmañ mam. Kilais Zisasiyañ yomgat dopmañ ke gakikiñan mutumti nin ekmak tusumndeyepmti Kawawañan nin ndikti zein, "In an ku zemindowan ma teziñ ñandangat zapat ku mambeip."

³ Zii zet ke keñj itnañañ keyañ windenñañ mtopeme ninmagen mulup msâgât penañ olage. Zii zelañ nin ñep ku ndamukulem mgeyañgut Kawawañañ nin ndamukulem msâgât set ñen ewe aikge. Iknjañgat Nemunañ penañ ke zempeme am bekañ mimi ningalen sek sindem timti bekañgat dopmañ gakiye. ⁴ Kogok mgeyepm nin keñ itnañgaleñ ma-ma mimieset mebegalen yek. Set alakñañ Emetak Teñgalen set mâti zii zet gawepumti mama mimi teñ Kawawañañ nâmtikñañ mnen ke Emetak Teñañ keñnan mulup mme Kawawañgaleñ zii zet kegoset mamâtnup. ⁵ Mama mimi itnañgaleñ seleset ma-maip ekñengat ñoktikñañ temañ ma mama mimiñin keñ itnañgaleñ mama mâti sekñañgat tikñañ tazin ke etañ mamip. Ma Emetak Teñgaleñ seleset mamaip ekñen keñin otnânânin ma mama mimiñinan Kawawañañ ekñañ mama mimiyelen nâmtikñañ minen ke mamip. ⁶ Emetak Teñgaleñ mama mimi ke mâti minuwen Kawawañmagengatñañ keñ sewakñañ ma mama kanzizit ke maaikndain. Naman nembet kogok keñ itnañgaleñ mama mimiyet maotnâip keyañ Kawawañ kasa msamti Kawawañmagen tususun tazin ke maelenkein. Mme Kawawañgaleñ zii zet ku mamâlip. Eneyet ekñenmagen winde keboñ ke ñen ku tat indain. ⁸ Am keñ itnañgaleñ seleset ma-maip ekñañ Kawawañañ mama mimi mimiyet manânin ke ñep ku mimiyelen. ⁹ Yañgut nin keñ itnañgaleñ mama mimiyañ ku ndadamuñ mme tatnup. Nin Emetak Teñgaleñ kogogapmti Emetak Teñañ ndadamuñ mti ndap mme Kilais egaleñ zapat bemti Kilaisiyelen Emetak Teñañ ningat keññan matazin. An ñen Kilaisiyelen Emetak Teñpiñ main beme ek Kilaisiyelen zapat ku main. ¹⁰ Kogogapmti Kilais keñnan tazinañgut sekñ yom toñañ kapi penañ gakiwe. Mme nan nâmamanañ Kilaismak mama kanzizit ke mepmambe, eneyet Kawawañañ Kilaisiyet pembenañgat mti nin an teñ manzein keyet penañ. ¹¹ Âpme Kawawañ Zisas Kilais gakikiengatnan mme wage. Egañ kogok in gakikiengatñañ mme wabep. Enenogat Emetak Teñañ keñnan bem indeyepmti egat Emetak Teñañ am in gakikijañ ke kegok mme wabep.

Emetak Teñañ mme Kawawañgaleñ nemunambañane mambanup

¹² Keyepmti notnne, nin mama mimi itnañgaleñ set ku mâbâgaleñ. ¹³ In mama mimi itnañanen mâti mambep beme in walelet aikbep. Ma in Emetak Teñgaleñ mama mimi dolakñañ mâti mambep beme keñ itnañgaleñ mama mimi mgasik ke kume gakiwe. In mama mimi katikñañ ke timti kwesiñ mamti mambep. ¹⁴ Am ekñen Kawawañgaleñ Emetak Teñañ mama mimi dolakñañ zeinen mâti mamip ekñen ke Kawawañgat nemunambañane. ¹⁵ Nin Kawawañgat nemunambañane ma egaleñ Emetak Teñañ ninmagen tazin keyepmti nin keñ itnañañ sisiliñ ku kumsasayelen ma Kawawañgat ku kiñgagagaleñ. Nin "Kawawañgat Bipm," kumti ekmagen nâmtalati mebegalen. ¹⁶ Nin Kawawañgat nemunambañane mamanup keñ keyet

nânâyet Emetak Teñañ keñnanen baenen zemkawañ mambemndein. ¹⁷ Nemunambañane mamanuwañ bam Kawawañgaleñ kwitnañ kwitnañ ke Kilaismak ninmak temakwep toñañ bemti tiwanup. Ewan msalen pieneñ egañ sindem tiye keboñgak nin sindem tiwanup ke epum timaneti Kawawañgaleñ mama ego egoñañmak main ke nin keyegak mopmambanup.

Bam nin mama ego egoñañmak mambanup

¹⁸ Bamgat nin mama ego egoñañmak Kawawañ iknjañmak mambanup kemak alak msalen kapi mamti sek sindem tatinup eget ke sepem kwep yek. Bamgat mama tiwanup keyañ sebempemti mobotñañ penañ bein. ¹⁹ Keyepmti kwitnañ kwitnañ sambe Kawawañañ zeme sokbemberañ ekñengat webeberjin temañ penañ tatindainen ekñen kan deyet nin Kawawañgat nemunambañañ mama ego egoñañmak Kawawañ iknjañmak mama ke ninmagen sokbembeyet nâpeñ nâpeñ talip. ²⁰ Kwitnañ kwitnañ sambe masambuin ma bekañ mambemâzin ke ilinañgat yomgat mti kegok ku masokbemindain. Kawawañañ iknjañ kegok sokbembeyet zempewe. Enenogat yomañ sokbeme keyepmti kegok mge. Yañgut ekñen sindemen kwesiñ kegok tatagat ku nâmindenderañ. ²¹ Kwitnañ kwitnañ sambe Kawawañañ mge ekñañ kegogak gakim walet mamip. Ke katikpemtini Kawawañgat nemunambañane mama ego egoñañmak Kawawañ iknjañmak tabanup keyen kotusumti mamayet webemtalip. ²² Nin nânup kwitnañ kwitnañ Kawawañañ mme sokbewien ekñañ kemberañ palen mamti sek sindem temañ penañ imbiyañ nempa ambesâti manâip sepem kegok tatnâip. ²³ Yañgut kwitnañ kwitnañ sambe Kawawañañ mge ekñañ etañ kegok ku mamip. Nin Kawawañañ Emetak Teñ ndandañañ keññan tazin keyañ bamgat Kawawañañ iknjañmak mamayet zeye keyet wembekat alañnok ndaye. Nin nemunambañane mamanup nin kogok sek sindem timambe webe webe palen tapmanuwen wan kan keyet Kawawañañ ningat sosok zemkawañ bemndemti, "nemunambañane," zewe keyet damuñ mti tatnup. Mti kan keyet sekñ gakikiyelen kapi mme alakñañ ku gakikiyelen ke ndawe. ²⁴ Kawawañañ sekñ alakñañ ku gakikiyelen ndasâgât zetik mge ma nemunambañane kwakwagat zetik mge ke alak kapigogat sosok ku mindame eknup yañgut ekñen ke penañ enzililiñañ tazin keyepmti nin ke titiyet nâmkijpemtini webe webe palen mane eneyet kan denen ke ndandayet zeye e ewe tazin kegogapmti ku ekti yañgut nâmkijpepen giñgiñ mti mamanup. ²⁵ Penañañ sosok penañ ku masokbein yañgut nin ewe webepeñ mamambanup.

²⁶ Ningalen webembe keyet mukulem mimiñanen Emetak Teñ Kawawañ ndaye keyet keñnan tazin egañ ningalen nukñañ keyet mukulem mimiyet ninmak keñ sindem kwep nâmti egañ Kawawañgat nin giñgiñ nâmkijpem tatagat Kawawañ windenñañberñ mandundum sain. ²⁷ Emetak Teñ ek Kilaisiyelen am manje ekñengaleñ nukñañin nâmtazin ma Kawawañañ ekñengat zigok mimindandayelen kogok nâmtazin

keyepmti keyet katnañ Kawawañan indamukulem mimiye mandunduin. Mme Kawawañ ek am kenjan-gat yañan maekzinañ Emetak Tenjalan dundundu ke manân. ²⁸ Nin nâmtatnup am Kawawañ gogot mam-saip ma amñene ikñan-gat zapat mamayet nâmbiliwet indendenañ ekñenmagen nukñañ sokbein beme Kawawañan nukñañ keyet keñan mulup mme nukñañ keyañ zigoset amñene kemagen pembenañ sokbembeyelen mulupmañ mam. ²⁹ Nin nânup itnañan Kawawañan am Nemunañ Zisas nâmkijpewep ekñen ke ombemindeme ikñan-gat beip. Mti am ekñen ke mme ikñan-gat Nemunañan mama mimi mge keyet katañ mamip. Kogok mamip egañ dalin temañ beme ekñenañ ipmenijane bemti mamambep. ³⁰ Kawawañ ek am ikñan-gat bembeyet ñenañ nâmindemti ikñan-mak mamayet kumindatetime kobien. Egañ am ekñen keyet zeye, "In an teñ," zemindemti sekñin alakñañ gakikeyañ ku mme waleletgalen ego egoñañmak keyañ elimiak indewe.

Kawawañgalen añañan gogot ninmagen delañ zen-zenañpiñ wemti wembe

³¹ Zet zeya keyet penañañ ilak zet kapiyañ ma-mañnok besâpm. Kawawañan ninmageset tazin keyepmti an ñenañ ningat tususu ekmagen tazin ke ku elengem ndendeyelen. ³² Kawawañan ikñan-gat Nemunañ ningat ketalasim ndaye. Kogogapm egat tusumti kwitnañ kwitnañ dolakñañ ningat maman mukulem mimiyele ke eyo ndawe. ³³ Kawawañan nin ikñan-gat bembeyet nâmti kumndatimti ikñan-egak ke an teñ manzemndein keyepm nin Kawawañan-gat zikatnan zelen ku tatagalen. ³⁴ Kilais Zisasiyañ ningat gakiye keyepmti an ñenañ Kawawañanmagen nin an bekañan ñep ku zemti zemndondoyelen. Kilais ek gakikeyatnan wageyañ alak pigogat kwizet buñamñañmak Kawawañan-gat betnañ penaset tati nin ndamukulem mimiye mandunduin. ³⁵ Kawawañgalen gogot Kilaisiyañ ningat mti msokbeye keyet keñan tapmann kwitnañ kwitnañ ñenañ ñep ku ndamenzemndabe:

Nukñañ ikñak ikñak msalen nin mtotndendeyelen tazin keyañ

ma sekñ sindemañ keñ nukñañ palen mamayañ matim kozin keyañ

ma nâmkijpennan-gapm sisipenpen mindanda keyañ

ma meuyet kamber palen mama keyañ

ma olat olat palen mama keyañ

ma kwileki bekañan ñenañ ndawaletsâgât mbeyañ

ma an ñenañ ndome gakiwanup keyañ

ma kwitnañ kwitnañ ekñen keboñañ Kilaisiyelen gogolen ñep ku ndamenzemndabe. ³⁶ Kawawañgalen Zet Zapat Itnañanen zet ñen pigok zein keyet katañ kwitnañ kwitnañ masokbemndain.

"Nin gâlengapmti kan katañ omba penañ man-dawalet kwalip. Ekñenañ nin ndikme sipsip maindoip keboñ beme mandawalelip."

(Sam 44:22)

³⁷ Yan-gut kwitnañ kwitnañ keboñañ Kilaisiyelen gogolen ñep ku menzemndenak. Nin Zisas ikñan-gat tatnup kegogapm kwitnañ kwitnañ keboñañ mtot ndesâgât mnan-gut ikñan ndamukulem mme windembey tati nukñañ ekñen keyelen windenjin kumann topme nin windennbey matatnup. ³⁸ Keyepmti ñen kapigok nâmkatikpeyañ, mama ma winde notnañ kapi kusowap ekñenañ Kilaisiyelen gogolen ñep ku menzem ndadagalen.

Gakiki keyañ

ma mama alak talap kapiyelen nukñañ notnañ keyañ ma ensel windenjanbey ñenañ ñep ku menzem ndadagalen

ma we nombeyañ nin mtot ndesât mamip ekñen kegogak

ma kwitnañ kwitnañ notnañ alak tapminup kapiyañ

ma bam kwitnañ kwitnañ ninmagen sokbeye keyañ

ma kwitnañ kwitnañ windenjanbey nin ndawaleletgalen talip zeip keyañ

ma mundum gwaenen ñen mot enzililiyelen nânik keyet

ma mundum ñen msat keñan towet enzililiyelen nânik keyañ

ma kwitnañ kwitnañ Kawawañan msokbeye keyañ Kawawañgalen añañan gogotnañgan ñen ku menzem ndadagalen. Kawawañan añañan gogotnañ keyet penañañ Amobotnañ Kilais Zisas ikñan-gat Nemunañ nâmpeme ningat mti gakiye.

Pâlan Zuda am notnane indikti ekñengat kember mi-mindeye

⁹ Emetak Teñañ keñnanen zet zesowap kapiyet mopmañbemti mkawañ beme nâmti ingat keyegak zemkawañ bemindasowap. Neñ Kilaisiyelen an keyepm zet zesowap kapi dâsuki yek; penañ sukwep.

² Kilaismagen notnne, ingat kember temañ penañ mti kan katañ keñnan sindem penañ mambein. ³ Zuda am notnne sip kwep ekñenañ Kilais nâmkijpepeyelen

nâmti keyet sepaloñañ nâgât palen Kawawañan nukñañ ñen nanak mme keyet palengatnañ indaman-

dame kosâgât nânak beme kegok ñep mnanak. ⁴ Nin

Israel am mañge Kawawañan ikñan nemunambañane ndatimti ikñan-galen busatnañ sanje songañañmak

yeñsokñe kemak ndat kopme ekbien. Mti Kawawañan ekñenmak zet zemtâtâyet nâmti zii

zetnañ indame ekñenañ ek etañ sesewatpepeyet zemindemti ekñen indamukulem mimiye ikñan-galen

buñam zet zetik mimindame mmambien. ⁵ Ningat yeñ sokñine baenen mamkwabienen Kawawañgalen am

mañge katikñañen ma ekñen ke ningat yeñsokñe mamkwapme Zisas Kilais sokbeye ek ningalen sip but-

nañ. Yan ke etañ yek. Ek kogogak Kawawañan-gat nemunañ kwitnañ kwitnañ sambe keyet amobotnañjin

tazin keyet nin Kawawañan-gat kwizet buñamañ mwati kan katañ masesewatpemamambanup. Ke penañ.

⁶ Zuda am notnañ ekñenañ Kilais ku nâmkijpeip-gapmti kapigok ñep ku zewiek,

"Kawawañ Abalaamak zetik mge ke penañepiñ beye."

Kegok ku zenzeyelen. Eneyet Isael an penañ mama ke ekñengalen siwenn sokbembe ke yek. Am Kawawañ nâmkijpeip ekñenañ Isael manje penañ beip. ⁷ Abalaamgalen sip butnañ sambe yanjut ekñen sambe keyañ Kawawañgalen zetik Abalaam mpeye keyet toñañ ku bemâpbien. Am Kawawañañ zetik keyet toñañ bembeyet ombemindeye ekñen keyañ etañ Abalaamgat sipmañ butnañ bewien, "Aisakgalen nembayañ gâgât sokdine penañ bewep." ⁸ Zet zeya keyet yanañ kapigok, namba Abalaamgat injsokñane zeip ekñen ilindiñ Kawawañgalen am ku beip. Namba Kawawañañ Abalaamgat nembajane bembeyet zetik mti ombemindeye ekñen keyañ Abalaamgat injsokñane penañ beip. Zetik penañ nembandi an Selamagen sokbembgawe kemagen sokbewe Ismael imbindangalen sisiliñ imbi keyelen namba yek. ⁹ Zetik kapigok mganjanan,

"Nup kan sakñañ kangwayet eyonja sepem kwep kapigogak neñ koti Sela imbindi m elen belañ mpema namba kambakmak tabe ke namba an sokbembgawe."

(Sokbembe 18:10)

¹⁰ Zet tusumti ewe kapigok zewi. Sip kwep ilinmagen muluwañ mamananañ ñen kapigok sokbeme Kawawañgalen zetik penañmak beye. Lebekamagen sepem kapigok sokbeye. Egan yensokñin Aisakmak mamti namba pepet sokbewun. ¹¹ Âpme namba zut keyañ ewe ku sokbemti bekanañ ma pembenañ keyet yanañ nânâpiñ tapmalu Kawawañañ mamidañgat kapigok zeye,

"Datnañañ meniñgat sisiliñ mulup mbe."

(Sokbembe 25:23)

Kawawañañ ikñañ zetnañ katikñañ bembeyet nânge keyet katan namba kwep ombempeyeyañ ikñañgalen zet ke penañmak bembeyet kegok mge. Namba ikñañgat pembenañgat yek. ¹³ Kawawañgalen Zet Itnananen zet keyet kapigok zenzeñañ,

"Neñ Zekop nâmtikñañ mti ombempewan. Âpme Isâ yek."

(Malakai 1:2-3)

¹⁴ Am notnañañ zet ke nâmti kapigok mene zewiek, "Kawawañañ egatmagen mulup teñ penañ ku mge." Zet kegok ñep ku zenzeyelen. ¹⁵ Kawawañañ Mosesiyet zet pigok dunduye,

"Neñ an ñen anğalan gogot mpesâgât nâmti ñep anğalan gogot mpewap. Ma ñen keñ taolet msasâti ñep msawap."

(Kisim Bek 33:19)

¹⁶ Keyepmti amgat winderjin ma ekñengat mama mimin dolakñañ mme keyepm Kawawañgat keñañ ekñengat beme ku mam. Kawawañ am ikñañgat bembeyet maombemindein ke anğalan gogot nânâñak mam. ¹⁷ Kawawañgalen Zet Itnananen Kawawañañ Palaoyet zet pigok dunduye,

"Neñ genmagen kwitnañ kwitnañ mgawap keyañ nâlen winde msokbeme kwizet buñammnañ msat katan mebet kopme nâmbep."

(Kisim Bek 9:16)

¹⁸ Keyepmti Kawawañgat yanañ kapigok nânup, "Ek an ñen anğalan gogot mpepeyeyet nâmti ñep anğalan

gogot mpein. Ma ñen zetnañ ku nâme ikñañgalen keñ ke mâti nâmpeme keñin katikñañ beme mamaip."

¹⁹ Geñ nâgât zet zeya kangwayet kapigok mene yankwesiwek, "Kawawañañ nâmneme keñ katik mmaya keyet naman kwilekiyet Kawawañañ mama keyet zem nonoyelen? Egan nâmneme keñ katik mmaya, e?" ²⁰ Amnañ kwilekidangat Kawawañgat zetnañgat zet mobotnañ msamti zewanik? Menzimañ zigoset an weyañge egat pigok zewe. "Geñ zigogapm sepem kabon kapi naweyañbanan?" ²¹ Neñ zet zewap kapiyet in neñmak keñ kwep beseip e nâyap. An menzim tosi weyayañ egañ ampambet sakam kwep mti menzim ñen weyañsât nân beme egañ menzim zibon ma zibon weyañsât nâp ke weyañep. Menzim tosi mobotnañ ñen weyañep ma menzim ñen kan katan me timbumbuyelen weyañep ilak an weyañep egat betnan tazin. ²² Neñ bemzenze zet an menzim maweyañzingat palen bemzeya e nin Kawawañañ amagen mulupmañ mam keyet yanañ nânâyet nâmti zeya. An menzim weyayañañ ikñañgat keñangat nânâñak menzim zibon ma zibon weyañzin keyet katan Kawawañañ ikñañgat keñangalak Zuda am ma am Zuda manjeen ku sokbemberañ nânâñak kwitnañ ñen mimindasâgât mamindan. Kawawañañ Zuda am ekñengat nâmti kan teepmañ indame ekñenañ yom mti Kawawañañgat ku otnâme keyañ Kawawañañ am Zuda manje ku sokbemberañ egalen ñenzinziñ ke eekgalen nâmti Zuda am ketalat indeme walelet aiikgalen nânge. Mti naman am manje ñen ekñenmagen Kawawañañ muluwañ mamananañ sepem ikñañ notnañ mgeen ke anğalan gogotnañ beke eekgalen mge. Ekñen kegok mimindayeen ekñenañ Kawawañmak mama ego egorañmak Kawawañ ikñañmak mamayet nânge ke eweñan baen nâmbiliwapme wenje. ²⁴ Kogogapmti Zuda am nin etañ Kawawañañ anğalan gogotnañ mamayet ku ombemndeyet am Zuda manjeen ku sokbemberañ ekñen kogogak egalen anğalan gogolen mamayet ombemindeye. ²⁵ Keyet golan zenze an Osiayañ Kawawañgalen zet ñen kapigok zeye,

"Am manje ku indatiwen ekñen nâlen am manje kegok zemindeyap. Ma am manje ke neñ gogot ku mimindawan ekñen ke neñ gogot mimindamti, 'Nembanne,' zewap."

(Hosea 2:23)

²⁶ Ma Kawawañañ kogogak Osiayet zet ñen kapigok zeye,

"In nâlen am yek zenzeñañgaut in am msat kainde mamaip in amnañ, 'Kawawañgat nemunambannane,' zemindewep."

(Hosea 1:10)

²⁷ Mti Aizaya egañ Isael ekñengat yayañ mti kapigok zeye,

"Isael egalen alikñane tu ganzenan nelum gambibik tazin keyet katan sokbesâgât nâmti ñep sokbewe-wañgut Kawawañañ keyet keñanen manje isikñañ bugan indatiwe. ²⁸ Amobotnañgalen bimbim

zetnañan penañan msalen muwanj memendepmak mme penañanmak bemâpbe."

(Aizaya 10:22-23)

²⁹ Aizayayan itnañan zet ñen kapigok zeye, "Kululunjalgalen an kasa kuku manje temañ ekñen-galen Amobotnañan ninmagengatnañ an notnañ ñen ku katikindeme tabiek ze Sodom ma Gomola mkaeng-atnañ am egegalen sepem penañ bewenek."

(Aizaya 1:9)

Israel am ekñenanj mama mimi teñ penañ mamayet olapme beeye

³⁰ Keyepmti nen zet kapigok zemdelañ zesowap, am Zuda manjeen ku sokbemberañ ekñenanj kopa mame Kawawañgalen zelañ koindaikme keñ gilik zenze sakwep aikbien eneyet yominañgat ekme nukñañ beme Kawawañmagen nâmkijpemtî Zisas Kilais ek ekñengat mti gakiye e nâmkijpewien. ³¹ Âpme Israel am ekñenanj Kawawañanñ indikme an teñ kwakwatgalen setnañ zii zet etañ gawepumti mama manâmtemienañgut Kawawañanñ an ñenanj set kegoset mamamti egalen am ku bembeyelen zeye. ³² Ke yañanñ kwilekiyet kekok mbien? Ekñenanj nâmkijpeperñ Zisasmagen ku be-mti zii zet etañ gawepumti an teñ kwabanup manâmtemien. Mti nanzanñ selen tazin ekñenanj ekti sebempemti mebegalen Kawawañanñ peme koti ekñengat yomgat gakiye ke ku nâmkijpemtî Kilaisiyañ ekñengalen nanzanñ selen ulugaluk tapme ku nâmkijpepgapmti ime uluk zeme topmaindon.

³³ Kawawañgalen Zet Itnañane pigok zein,

"Nâip, neñ Saion Kalañan nanzanñ ulugaluk ke am ime uluk peme indawaleletgalen katarñ nâmti beyap. Âpme an ñenanj Zisas nanzanñ ulugaluk nemborñ ke nâmkijpewe an ke Zisasiyañ ku bamkumpewe."

(Aizaya 8:14; 28:16)

Israel am ekñenanj Kawawañgalen mama mimi teñ penañ ke ku tiwien

10 Kilaismagen notnne, neñ Kawawañanñ Israel amñane ewe keñin gilik zeme indatitiyet kemberñ nâmti kan katarñ Kawawañgat mandundum sayap. ² Ekñenanj Kawawañ sisiliñ msasayet winderñin tazin ke maindikgapgapmti kekok zeyap, yanñgut ekñenanj Kawawañanñ ekmagen kokogat set nânge ke ku mamâlip. ³ Ekñenanj Kawawañmagen meti yompiñ be-mbe keyet setnañ makandalip. Keyepmti ilinagak dolakñañ bembeyet mulupmanñ mti ekñenanj Kawawañ am indamukulem mme teñ makwalip an ke mabamkumpeip. ⁴ Kilais egañ zii zet amnañ zii zet gawepumti teñ kwabanup nâmti mulup mamip keyet ñoktik kume totogat koge. Kegok mti am indamukulem mme Kawawañ nâmkijpemtî an teñ kwakwagalen setnañ beye.

Kawawañanñ am sambe gilik zemndatitiyet manâin

⁵ Zii zet gawepumti mama keyet Moses egañ zet pigok kuye,

"An ñen zii zetgalen set mâpme delañ zenak beme egañ mama kanzizit keeset tinak."

(Wok Pris 18:5)

⁶ Ma Mosesiyañ zet ñen amnañ nâmkijpemtî teñ bembeyelen keyet zet pigok zeye,

"An ñenanj kululunjen ku moti Kilais wat topme amnañ teñ bembeyelen zetnañ diindondoyelen mowatobe."

⁷ Ma am ñenanj Kilais gakikiengatnañ towakwapme amnañ teñ bembeyelen keyet zetnañ diindowe,

"Kogok ku mimiyeleñ enenogat Kilais ilak kululunjen-gatnañ toti gakimti wage."

⁸ Keyepmti Kawawañgalen Zet Itnañanen meluwanñ kapigok kukuñanñ tazin,

"Kawawañanñ am mme teñ bembeyelen keyet buñam zapatnañ enzililiñanñ yek; sokñañ tazin. Ke zikalinanñ mama kuip mti keñinan ke nâmkijpepeyeleñ ma dem-busekñinanñ zet keyet zenâ zenâ tunñguwinanñ mimiyeleñ."

(Zii Zet 30:11-14)

Ke zet nin nâmkijpepeen timet ndendeyelen zet.

⁹ Keyepmti zet zenzenjan, "Zisas ek Amobotnañ," ke zemkawañ bewep. Ma Kawawañanñ Zisas mme wage keyelen zet keñinan nâmkijpemengut Kawawañanñ ingat, "An teñ," zemindemti mme ikñañgat nembanañ bewep. ¹⁰ Keñin penañanñ Zisas nâmkijpewewen an teñ bewep. Ma dembusekñinanñ Zisas Kawawañanñ An in mukulem mimiyet peme toti indage kogok zemkawañ bewewen in an teñ talip bein. ¹¹ Keyepmti Kawawañgalen Zet Itnañanen kapigok meluwanñ kukuñanñ,

"An Zisas nâmkijpewe an ke Zisasiyañ ku bamkumpewe."

(Aizaya 28:16)

¹² Kogogapm am sambe nin zet keyet kandañan tapmann delañ zein. Zuda am ma Glik am ekñen sepem igak igak penañ ku beip. Zisas kwep etañanñ ningat Amobotnañ temakwep mamamndain. Mti am ñenanj egañ mukulem mimindendeyelen nâmti mandundum saip ekñen taolet mamindain. ¹³ Zet ke Kawawañgalen Zet Itnañanñ bandim mti pigok zenzenañ,

"Am ñenanj Amobotnañanñ yomañ katikpepeyeleñ dundum sawe beme an ke yomañ katikpewe."

(Zoel 2:32)

¹⁴ Ekñenanj Amobotnañ Zisas ku nâmkijpeip keyañ zeinen ekñenanj egañ yomin peme mebegat ku mandundum saip. Mti nan ekñenanj Kawawañ zetnañ ku nâmbien benak beme zigoset egat nâmkijpewiek? Ma an ñenanj Zet Zapat Dolakñañ Penañ ke timti ku met diindonañ beme zet ke zigok nâmbiek? ¹⁵ Ma am ñenanj buñam zet mmebegalen an ñen ku indeme mebiek benak beme buñam zet ke zigok nâmbiek? Kawawañgalen Zet Itnañanen kapigok meluwanñ miminñanñ tazin,

"Am Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ Nemuñanñ ningat Amobotnañ nin ndamukulem mimiyet peme toge an zet ke timti ninmagen kobien ekñen keyañ muluwanñ pembedañ penañ mip."

(Aizaya 52:7)

Israel am Zet Zapat Dolakñañ Penañgalen mama mimi dolakñañ ku mâbien

16 Zet Zapat Dolakñañ Penañ am sambe ilinsakwep penañ ku gawepuwien keyepmti golan zenze an Aizayayan pigok zeye,

“Amobotnañ buñam zapat zemkawañ bembenañ an ke am sambeyañ ku nâmkijpewien.”

(Aizaya 53:1)

17 Keyepmti nin kapigok nânup, Zet Zapat Dolakñañ Penañ zemkawañ beme nânup keesetgatnañ nâmkijpepe maaikndain. Ma nan am ekñen keyañ Zet Zapat Dolakñañ Penañ Kawawañañ Kilais ningapmti peme toti gakimti ndage zet ke zemkawañ beme nin nânup am ekñen ke Kawawañañ zemindeme ninmagen kobi-en. 18 Yanğut notnañañ in kapigok mene nâgât zesâip, ekñenañ Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ Zisas Kilaisiyet zein ku nâmbien. Ke penañ yek. Sam Kawawañgalen Zet Itnañanen zet ñen kapigok tazin, “Msat sambe buñam zapat timti zempalakñañ beme mepme amnañ nâme delañ zemâge. Buñam zapat keyañ msat ilindiñ bemisikti msat beñan eyo mepme kopmâge.”

(Sam 19:4)

19 Yanğut ewe tusumti yanğkwesiwap, “Israel am ekñenañ zet kapi ku nâip ma zigok?” Kegok yek. Ekñenañ zet kapi nâmtalip. Neñañ Mosesiyañ zet pigok kuye ke zemkawañ bewi,

“Neñ am Zuda mañgeen ku sokbembenañ indatima ekñenañ nen nâmkijpem neme ekñengat dolakñañ nâmindema in ke egomti nâmbekam bemnembep. Neñ am ekñen nânânjinpiñ indatima in keyet nâmbekam bemti ñenzinziñ mbep.”

(Zii Zet 32:21)

20 Naman bam Aizayayan kiğgapiñ zet windeñañberj kapigok zeye,

“Am Zuda mañgeen ku sokbembenañ nâgât ku natimamat mulup mbienañgut ekñenañ nâmkijpemnewien. Am nâgât zem timapmapañ mambien ekñenmagen sosok sokbemindawan.”

(Aizaya 65:1)

21 Mti Aizayayan Israel am ekñengat zet pigok meluwañ mge,

“Neñ am zet kululu ma zet gaipupunin yek ekñengat kan teepmañ neñmagen gilik ze kokogalen damuñ tati bet talalañ mimindamti matalap.”

(Aizaya 65:2)

Kawawañañ Zuda am keñ taolet mimindasâpm

11 Kawawañañ Israel am ekñengat keñañan zigok manâin keyet zetnañ kapi zesowap. Kawawañañ amñene ku bamkumindeye. Kawawañañ ekñen ku katimindeye. Yek penañ. Neñ kegogak Israel an mamayap. Neñ Abalaamgat iñañ ma nâgât yanğ omâtâbagen met Benzamin am mänge kemagen patañ zenak. 2 Kawawañañ amñene ombemindemti indatiye ke ku kandat indeye. In Ilaizayet Kawawañgalen Zet Itnañanen zet zapatnañ tazin ke in makumti

manâip. Ilaiza egañ Israel am ekñengat ñenzinziñ nâmindemti Kawawañgat pigok dunduye,

3 “Amobotnañ, ekñenañ golan zenze andine indom walet mti sâpe sâpe bumbu mundumdi kume epeem temege. Âpme pi neñ nenak mama kegogak nosâgât tazeip.”

4 Kogogapm Kawawañañ zet dopmañ kapigok dunduye,

“Geñ kwep yek. Neñ am 7,000 indaangalañma nopiom Bal ku sesewatsamti tapmaip.”

(1 Kij 19)

5 Âpme kan pigogak Kawawañañ Israel am isikñañ bugan keñ taoletnañgapmti añañgalañ ndeme mammanup. 6 Nnañgat mulupgat dopmañgapm ku ndatiye. Egañ keñ taoletnañgapmti ndatiye. Nin nnañgat mulupnañgat dopmañ zewenek beme Kawawañgalen keñ taolet ke penañepiñ benak. 7 Keyepmti nin kapigok ñep zenzeyelen, Israel am ekñenañ Kawawañmak teñ mamanup nâmbienañgut Kawawañañ in dikme ekñenañ teñ mama ke titiyet tim yape yape mbien. Indamakum titiñañ ekñenañ etañ teñ mama ke aikbien. Notnañ sambeyañ Zisas ku manâmkijpeip kegogapmti ekñen keñin katikñañ beme maip. 8 Kogok sokbemindayelen Kawawañgalen Zet Itnañanen pigok zein,

“Kawawañañ keñin myungum indeme zikalín taegawañgut mme beñañnok bewe. Ma wakñin tatnâiwañgut bekekekeñañnok bewe. Kegok mimindame mambienañ ewe mamamkwaliñ.”

(Zii Zet 29:4; Aizaya 29:10)

9 Naman Dewilañ kegogak Kawawañgat pigok dunduye,

“Israel am ekñenañ Kawawañañ ningat nâmtikñañ mamm nânâ manâip keyañ ilinañgat añañkapiplinok beme ñoktikñin nâip keyet penañañ ku msokbeme keyañ indowe. Ma nin Kawawañgalen zii zet timama toñañ manâip keyañ añañkapiñit ñandolopmañ soñgom bimanem tim tapme gakisât mamnok nânânjin keyañ nukñañin beme bekañgat dopmañ mutumindawe. 10 Ekñen zikalín beñañnok beme ñep ku ekmâtâbep. Âpme geñ Kawawañ nukñañ indawanik keyañ bisekasin mututunañnok bewe keyañ kwesiñ matamambe.”

Dewilañ Kawawañgat kogok dunduye.

(Sam 69:22-23)

Kawawañañ Zuda am mañgeen ku sokbembenañ indatiye

11 Keyepmti nin keñnañ pigok ku nâmbanup, Kawawañ ek ilak amñane Zuda nanañ ulugaluk selen amnañ ekti sebempepeyelen ke imti toindome egañ ekñengat keñañ teenañ beye. Yegat. Kawawañ egok mnen am Zuda mañgeen ku sokbembenañ ekñenañ Kawawañ nâmkijpepeyelen nâmti kan tusumindain. Kawawañañ kegok mme Zuda am ekñenañ ke ekti keñin walatme Kawawañinmak mamayet tikñañin sokbemindame kot ekmak tusumti mambe. 12 Zuda am ekñenañ nanañ ulugaluk amnañ ekseseyet

Kawawaṅaṅ bempeye ke ekti ime ulukpeme toindoye. Kan keyet Kawawaṅaṅ am msat sambe ekṅenaṅ Kawawaṅgalen Zet Zapat Dolakṅaṅ Penaṅ keyaṅ koindaikme nâmkṅipepe aikbien. Yaṅgut nâmbak, Zuda am ekṅenaṅ gilik zemti Kawawaṅgalen Zet Zapat Dolakṅaṅ Penaṅ ke eknâmti nâmkṅipepe aikbep beme keyet palaṅanen am nin sambemagen Kawawaṅmak mama eyaṅ lembimti wembe.

¹³ Am Zuda maṅgeen ku sokbemberaṅ ingat zet kapi diindoma nâit. Neṅ ingalen an Kawawaṅgalen Zet Zapat Dolakṅaṅ Penaṅ timamayet an ombem neṅge keyet nâma mobotnaṅ penaṅ bein. Kogogapmti neṅ Kawawaṅaṅ inmagen Zet Zapat Dolakṅaṅ Penaṅ ke diindondoyet zemneme takum indayap. ¹⁴ In Zet Zapat Dolakṅaṅ Penaṅ diindoma keeset mene nanaṅgat sipm butnaṅne keṅin puṅpuṅ mme yomin ekme topme Kawawaṅaṅ gilik zemindatitiyelen dundum sawep. ¹⁵ Kawawaṅaṅ Zuda am katikindeye kan keyet egaṅ msat katanṅ am sambe indatime ekmak keṅ kwep bebeyet nâmti mge. Ya bamgat Zuda am ekṅenaṅ Kawawaṅaṅmagen gilik zemkopme indatiwe beme ekṅenaṅ gakikiengatnan walip sepem kegok bewe. ¹⁶ Abalaamak Aisakmak Zekop ekṅen Kawawaṅaṅ iṅṅaṅgat anene zemindeye keyepmti am maṅge ekṅenmagengatnaṅ sokbemberaṅ Zuda am ekṅen kogogak Kawawaṅgat amṅane beip. Enenogat am ekṅen kapiyet yaṅin Kawawaṅaṅ iṅṅaṅ yaṅbemi ombemindeye ke tep tengat yaṅaṅnok beip. Mme tepgat betnaṅne kegogak teṅ mama ke tiip. ¹⁷ Âpme Kawawaṅaṅ olip tep betnaṅ notnaṅ elengem time mege. Zuda am kogok miindemti in olip zupmaṅgat betnaṅ antim olip tep ṅotekṅaṅ kwep keyet kot tusumindeye. Âpme in Zuda maṅgeen ku sokbemberaṅ in olip zupmaṅgat betnaṅ keyaṅ kot tepgat tunṅaṅ pembedaṅ in tim nimti pembedaṅ tapmaip. ¹⁸ In olip zupmaṅgat betnaṅ in olip penaṅgat betnaṅ etum towewenaṅ ekṅengat nâmindeme tototnaṅ ku beme ilinaṅgat sekṅin ku mmobep. Kegok mamip beme pigok nâit, tewaṅ tu meuṅaṅ betnasetgatnaṅ koti kindiṅanen kumapelaṅguin yek. Kindiṅasetgatnan kwati sinaṅ betnaṅ mapelaṅguin. ¹⁹ Neṅ kegok zema in nembetnaṅ kapigok mene zewiek, “Kawawaṅaṅ nin tusumndesâgât nâmti betnaṅ itnaṅaṅ antu time mepmâge.” ²⁰ Ke ṅep zeip yaṅgut Zuda am ekṅen ke tati nâmkṅipepe ku aikbiengapmti antum indemti ekṅengat munduminan in nâmkṅipepe aikbien keyepmti tusumindeme talip. Keyepmti in ilinaṅgat sekṅin mmobopiṅ mamti eksewep. ²¹ Kawawaṅaṅ olip betnaṅ penaṅ ku aṅgalaṅ indeye. Âpme in olip zupmaṅgat betnaṅaṅ in mobotnaṅ mbewen in Kawawaṅaṅ kegogak tususuṅin ekmagen tazin ke elengem indewe. ²² In Kawawaṅgat yaṅaṅ penaṅ ku nâmtâlîp. Egaṅ am keṅ taolet mamimindainen bakbak palen mamin. Ma am ṅen kasa mimindasâti bewelep kwisak palen mamimindain. Am Kawawaṅgalen mama mimi ku mamâlîp ekṅengat kasa mamiminden ma in nâmkṅipewien keyepmti in bakbak mimindeme tapmaip keyepmti Kawawaṅgalen mama mim eksemti mmam-

bep. Kogok ku mbep beme egaṅ ingat zewe, “Neṅ in ku nâmindeyap.” ²³ Âpme betnaṅ itnaṅaṅ atum time mebetnaṅ ekṅenaṅ keṅ katik penaṅ ku tabep ma Kawawaṅmagen gilik zemti nâmkṅipewep beme egaṅ indatimti tusum indesât ṅep tusumindewe.

²⁴ Kegogapmti in olip zupmaṅgat betnaṅ mti olip mtawenaṅgat palen tusumindeye kegogak Kawawaṅaṅ olip mtawenaṅgat betnaṅ elengempeye ke ewe mkwat tusumpesât nâmba beme sewak mkwat tusumindewe enenogat olip yaṅaṅ e olip mtawenaṅ.

Kawawaṅaṅ am sambe keṅ taolet mamimindain

²⁵ In ilinaṅgalen nânâen tusumti manâmyuṅgup-gapm Kawawaṅaṅ Zuda am ekṅengat nâmbiliwepme tazin ke zemkawaṅ bema in am Zuda maṅgeen ku sokbemberaṅ in kapigok nâit. Ekṅenaṅ Kawawaṅaṅ bamkumpewien kan keyet in Zuda maṅgeen ku sokbemberaṅ in sambe ke Kawawaṅaṅ ombem indeme koti Kawawaṅaṅ nâmkṅipepeyet indame tapmaip keyet sekṅin mmobopiṅ. ²⁶ Kawawaṅaṅ Zuda am ewe gilik zemindatisâpm kan ke ewe kabigok. Am Zuda maṅgeen ku sokbemberaṅ ekṅenmagengatnaṅ Kawawaṅaṅ iṅṅaṅgat ombemindeye ekṅen sambe keyaṅ nâmkṅipemeṅgut kan keyet Zuda am sambe Kawawaṅaṅ nâmkṅipeme gilik zemti indatiwe. Kawawaṅgalen Zet Itnaṅanen pigok meluwaṅ mimiṅaṅ tazin, “Saion mkaengatnan Weyeyaṅ An ṅen koti Zekopgalen iṅsokṅane yomengatnaṅ gilik zem Kawawaṅmagen kopme yomin katikpesâpm.”

²⁷ Kawawaṅgalen zet ṅen ekṅengat kapigok zeye, “Neṅ ewe yomin zulupma mepme ekṅenmak tâtâ alakṅaṅ ewe mbap.”

(Aizaya 27:9)

²⁸ Zuda am ekṅenaṅ Zet Zapat Dolakṅaṅ Penaṅ bamkumpewien keyepmti Kawawaṅaṅ ekṅengat kasaṅin beye. Yaṅgut eweṅaṅ Kawawaṅaṅ yeṅsokṅin Abalaam, Aisak ma Zekop iṅṅaṅgat zapat ombemind-eye keyepmti ekṅenmak zetik mge keyet nâmti keṅ taolet mamimindain. ²⁹ Kawawaṅaṅ Zuda am ṅenemak zetik mge ke kanda kume zet tim yape yape ṅep ku mimiyele. Zetnaṅ zeye ke bandim mti penaṅaṅ mme sokbewe. ³⁰ Zuda am maṅgeen ku sokbemberaṅ in eweṅaṅ Kawawaṅaṅ ku nâmtiyeṅp zetnaṅ kulumti mamamtemien. Âpme Zuda am ekṅenaṅ Kawawaṅmak mamayet wisat mme egaṅ naman in indatime egalen aṅgalaṅ gogot keṅaṅ kwabienṅaṅ ma maip. ³¹ Mme nan Zuda amnaṅ in eweṅaṅ mambi-enok Kawawaṅaṅ tazin e nâmtiṅgut egat zetnaṅ nâmti ku manâmkṅipeip mme in Kawawaṅaṅ aṅgalaṅ gogot in mamimindain. Yaṅgut ekṅenaṅ gilik zemti Kawawaṅaṅ nâmkṅipeme egaṅ kogogak Zuda am ekṅen aṅgalaṅ gogot mimindawe. ³² Zuda ammak am Zuda maṅgeen ku sokbemberaṅ ekṅen ilinsakwep Kawawaṅgat zimoseṅnan a yompaṅset bemâbien. Kogok mame Kawawaṅaṅ ilinsakwep kemberṅ mimindamti aṅgalaṅ gogotnanen indatim kwat indeme tapmaip.

Nin Kawawangat kwizet bujamañ mimwatonzempe- wanup

³³ Wakae, Kawawangalen nânâ ma egalen njotik ke temañ penañ tu temañ bekeboñ. Zemdelañ zenzenañ-gat yañañ ke am nenañ yañañ njep ku nâmâtâtâgalen. Ma mulup mimiñangāt yañañ kegogak am nenañ njep ku eknâmâtâtâgalen. ³⁴ Kawawangalen Zet Itnanjanen zet kangwayet kapigok zein,

“Amobotnangāt kenanen zet tazin ke an nenañ njep ku nânge. Ma egañ zet tazeme an nenañ ku mukulem mpemti zeye.”

(Aizaya 40:13)

³⁵ Zet njen ewe kapigok zein,

“Ma an nenañ kwitnañ njen njanñ msayeyañ keyet dopmañ mutumsawe?”

(Zop 35:7; 41:11)

³⁶ Kwitnañ kwitnañ ekmagengatnañ etañ makop-mâzin. Egañ kwitnañ kwitnañ sambe keyet njotekñin bein ma egañ keyet damuñin bein ma kwitnañ kwitnañ sambe mge keyet nin egat kwizet bujamañ mwawagalen kegok mti sesewatsapeñ mamambanup. Ke penañ.

Nin keñ ma sekñ Kawawangat sâpe sâpenok sawanup

12 Kilaismagen notnne, neñ Kawawañ angalañ gogotnangapmti zet nanañañ njen zema nâit. In keñ sekñin Kawawangat sâpe sâpenok ke teñ ewe segen alik kapi tapmamti ketalasime egat etañ bewe. Mme in ilin sâpe sâperñin nembon ke Kawawañañ ekme oli oliñañmak nâmtikñañ min keyet katañ wembe. In kogok mip keyañ Kawawangat sesewatsaip keyet katañ bein. ² Mti mama mimiñinañ am nâmkijpepepiñañ mamamti maip sepem keboñ ku mambe. In keñ otnânânjin mim gilik peme sepem ikñak penañ beme Kawawangalen zetnañ tazin keyet katañ mulup dolakñañ ma mulup Kawawañañ ektikñañ mimiyeleñ ma kwetetepermañ keyet zapat mambe.

Am njen Kawawañañ winde saye keyet katañ mulup- mañ mbe

³ Kawawañañ keñ taolet mnamti mulup kapi nañ-gayepmti in sambeyet pigok zema nâit. Am nenañ ikñangāt nâme mobotnañ ku bewe. Kawawañañ in nâmkijpepeyewin winde indaye keyet nâmkijpepe keyañ mopmañ bemindeme keñin mtoti mambe. ⁴ In kapigok nâit, sekñ kwewetan yañgut betnañ setnañ mee keyañ mulup mimiñin sepem ikñak ikñak mi-wañgut ekñen sek kwepgat butnañ. ⁵ Kenok nin Kilaismak tusumti kwep bewennañ manup nin sepem kwep keboñ. Nin am sambeyañ ondekti nâmkijpepeen kwep bemti Kilaisiyet setnañ ma betnañnok bemmamti mukulem ikñak ikñak mamnup. Ewan sek kwep ke bandim mpesâgât mamnup. Nin sambe piwan sek kwepgat butnañ butnañnokgapmti mukulem kegok mamambanup. ⁶ Nin Kilaisiyet sekñañ butnañnokgapm Kawawañañ keñ taolet m

ndamti sisiliñ kukuyet winde toñak toñak ndaye. Am nenañ Kawawañmagengatnañ zet notnañ tin ma Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ zemkawañ bembeyelen winde sasañañañ bujam zapat ke zemkawañ besâgâti Kawawañañ zet kapi ndain ke nâmkijpemti zet ke etañ zewep. ⁷ Ma ninmagengatnañ njen ek notnañ mukulem mimiyele winde sasañañ beme mulupmañ ke eksemti mbe ma njen ek Kawawañgalen zet zikat indandayet winde sasañañ egañ an zikat indanda mulupmañ ke eksemti mbe. ⁸ Ma nan ninmagengatnañ njen ek Kawawañgalen zeleñ zet tazin ke timti am zemgwatnañ mimiyele winde sasañañ ek mulup ke weyañti mbe. Manan njen ek mânep milawatmak mama keyet winde sasañañ ek mânep milawatnañ ekdamuñ mti bekopsat indamukulem msâgât nâmtemtempin mbe. Ma njen ek an damuñ mulup mimiyele winde sasañañ egañ an damuñ mulupmañ weyañ mbe. Ma ninmagengatnañ njen ek notnañ nukñanen tapme kember mimiyele winde sasañañ egañ nukñañ titi ke oloñen palen mbe.

Notn notn mamayelen set

⁹ Notdangāt gogot mimi ke keñdangātnañ penañ kwapme mbanik belak dembusek etañañ yek. Mti mama mimi bekanañ ke kasa kumpemti naman mama mimi pembenañ mkipmañ bemti mamambanik. ¹⁰ In notn notn penañ mti mambe. Mti in sambeyañ noline ekse ekse mti ilinangāt manâme topmambe. ¹¹ In Kawawañgalen mulup mimiyele sebet susukpiñ, winderinber mbe. Naman mulup kegogak windember mamambep. ¹² In Amobotnañañ inmagen kwitnañ njen mimindasâpimgat damuñ mamti oloñen palen mambe. Nukñañ njen inmagen sokbeme in winde timti katikñañ bemti tabep. Mti kan katañ in dundundu mulup mper mamambep. ¹³ Naman Kawawañgalen am notnañ indikme olat olat palen mame indamukulem mimindewep. Ma am mukup notnañ kopme indikti in weyañ indikdamuñ mimindewep.

Am nâmkijpepepiñmak notn notn mamayelen set

¹⁴ Amnañ in tototñak indom walesâpme in Kawawañañ ekñen dolakñañ mimindandayet dunduwep. Kegogak ingat dembusekñinangātnañ saik zet njen ku tobep. ¹⁵ Nolinañ keñan segeyek mme in ekmak sebemti kwilekiyet segeyek min ke mukulem mti tabep. Naman nolin njen keñ sindem palen tapme mukulem mti keñin sindem palen tabe. ¹⁶ In ilinangāt maotnâip njotik sepem keboñagak noline tototnañ ekñengāt otnâmindewep. In ilinangāt nâme mobotnañ ku bewe, nolinyet nâme mobotnañegak bewe. ¹⁷ An nenañ inmagen kwileki njen mim yuñgum indame in dopmañ kegogak ku myuñgum sawep. Yañgut in am sambe ekñengāt zikalinan mama mimi dolakñañ etañ mamambep. ¹⁸ Mti an njenmak njenzinziñ ku mbe. Am sambe ekñenmak notn notn mmambep. Naman an nenañ gâgât notn notn ku mbe beme e egalen kwitnañ kwitnañ. ¹⁹ Notnne penañ, in

am nenan myungum indame keyet dopman ku gilik zemti mindawep. Myungungu ke Kawawangat betnan esemterj bempewep eneyet Kawawanañ ikñañ pigok zeye.

“Dopman mututu ke nâlen mulup.”

(Zii Zet 32:35)

²⁰ In kapigok etañ mbep,

“Kasañin meuyet gakime meu indawanik ma tuyet gakime tu samane nimbe. Geñ kegok mmane gâlen mama mimi dolakñañ keyañ an tondi ke sakambuk temañ sawe. Mme kenjañ mgilik zenak mene.”

(Totatgaleñ Set 25:21-22)

²¹ Mama mimi bekanañañ geñ ku mtogewe. Geñ mama mimi dolakñañ mmane keyañ bekanangalen winde kume topmâbe.

Nin gapman ekñengalen zet kandañan mamambanup

13 Gapman mulup ke Kawawangmagengatnan sokbeyeyepm am sambe gapmangalen zet kandañan mepme delañ zemâpbe. Ekñen Kawawanañ zemâtâpeye keyet katnanen mulupmimm mamip. ² Kegogapmti annne gapman mulup mti maip ekñengalen zet ku kuwanup. Zelin kulunup beme ekñengalen yek; Kawawangalen zet kulunupnok bein. Keyet dopman kangat zelen tabanup. ³ Mti am damuñin ma maip ekñengat kiñgagatpiñ. Mama mimindi dolakñañ tagain beme eneyet kiñgasât? Bekanañ mamip ekñenañ kiñgat indeip eneyet ekñenañ bekanañ mamip keyepm kegok mip. Âpme nin kiñgagatpiñ mamasât nâmti mama mimi dolakñañ mbanup. ⁴ Gapman ekñen Kawawangalen mulup angapmti ndamukulemm mme dolakñañ mamayet mulup mamip. Âk ekñengalen zet dolakñañ mimiyet zeip ke ku gawepumti bekanañ mnup beme ekñen bekanangat dopman mututuyet mulup mimiyelen Kawawanañ mulup zet ke indaye. ⁵ Keyepmti in zelin penañ gawepuwep. E yañañ kapigogat: dopman mutumgawep keyet kiñgagatangañ etañ yek ma ingat kenjananen ke mimiyelen kenjin maindembein keyet penañañ msâtñâmtiyepm mamip. ⁶ Ekñen Kawawanañ damuñ mulup mimiyet zemindeye ke mamip. Keyet nin takis mânep bemann keyetnañ timtati tosañin tiwep ma ninmagen mulup mbep. ⁷ Âpme in kwitnañ kwitnañ zemâtâtâtnañ keyet katañ mbep. Takis indandayet zenzenañ ekñen takis mânep indawep. Ekñen sisiliñ mulup mimindandayet zenzenañ ekñen sisiliñ mulup mimindawep. Kandañinan mtoti mamayet zenzenañ ekñengat kandañinan mtoti mambep. Kwizet bujamin mwawatgat zenzenañ ekñen kwizet bujamin mwat indewep.

Notn notn mti keñ taolet dopdop mbep

⁸ Nodangalen dopman geñmagen tazin beme ke mutuwanik. Ninmagen dopman njan mututuyelennok tazin ilak nolinañgat indembembe ke taïndame nolin kan katañ gogot mimindemambep. Kogok mbewañ zeinen in nâlen gogotgalen zii zetn mañgawepup bein.

⁹ Zii zelen pigok zenzenañ:

“Awembiñit kalelañ ku mbalup,”

“Geñ kasa ku kuwanik,”

“Geñ kambu ku tiwanik,”

“Nodangalen kwileki njaniet eyak ku mbanik.”

(Kisim Bek 20:13-17)

Zii zet ke ma añañoo zet notnañ sambe talip ekñengat temakwep bemti notekñañ pigok zenzenañ, “Gitangat mañgembein sepem kegogak nodangat gembewe.”

(Wok Pris 19:18)

¹⁰ Am gogotmak mambe egañ notnañ kwileki njan ku myungum sawe. Keyepmti am nenan gogot palen main egañ zii zet nodangat gogot mimi ke ilak mañgawepun.

¹¹ Kegok mimiyet zemindendañ in kan alak tapmanup kapiyet yañbemti mit. In muluk wewenajok mama tapmaip e peme tapme eweñan Kawawanañ nâmkijpmti mama mimi dolakñañ mbien ewan mit eneyet Amobotnañ kokotnangalen kan sokñañ bein. ¹² Tambumbu delañ zeme msalañ msasâgât sasat kuingapmti nin tambumbuyelen kwitnañ kwitnañ timan tamepme msat msame kasayelen timbi sâk timti eksemti tatne. ¹³ Nin amnañ msayet mamanup kegogapm mama mimi pembenañ mam mambanup. Nin tu katikñañ nimti keñ kileñ ku mbanup. Nin kanzowak kileñ kileñ mti imbimak set kileñ ku mambanup. Ma nin am notne ekñengalen kwitnañ kwitnañgat eyak mti njaninziñ kileñ ku mbanup. ¹⁴ Zisasi Kilais ek nâmkijpmti ekmak tususuñin tapme mamti mambeb. Mti keñ itnañangalen mama mimi mgasik sambe e bamkumpemti keyet njan ewe ku otnâmbanik.

**Nin notnneyelen mama mimiñañgat yañañ ekti,
“Geñ keboñ neñ keboñ nnagak,” zemti ku
atindândâwep**

14 Am nâmkijpepeninmak notnañ ingat tunguwinan tapmaip ekñen nâmkijpepenin tuwat tuwat kogogapmti mama mimiñañgat ku atindândâwep. ² Notnañ inmagen an nâmtemteminpiñ ekñengalen mama mimiñañ kapigok tatindain, “Neñ kwitnañ sambe ñep nimâbâgalen etañ.” Ma notnañ nâmtemteminmak pigok nâip, “Neñ kwitnañ kwitnañ Kawawanañ nâme neñ niniyelen beye ke etañ niniyelen,” zemti msikokok etañ manip. An nâmtemtemañpiñañ an nâmtemtemñañmagat ku ekme topme nâmtalat pewe. ³ It temakwep Kawawangalen am kegogapm geñ nâmtemtem kumti kwitnañ kwitnañ eksesepñ mannik in noline nâmtemteminmak ku indikme topme ektalat indewep. ⁴ Keyepmti geñ an zibonañ an njaniyelen mulup an njaniet, “Geñ Kawawangalen set tazinen ke ku mainik,” zeme ñep bewe? Egañ mulupmanen windenañ bemti tabe ma tuwat tuwat bewe keyet zetnañ zenze ke Amobotnañ zenzeyelen, eneyet zet keboñ zenze ke Kawawangalen; nin yek. Keyepmti egañ tuwat tuwat ñep ku bebeyelen Amobotnañañ mukulemm mpeme ñep gweñ gweñ kumti tabe. ⁵ An nenan kasup kwep njaniet nâme mobotnañ penañ beme pigok manâin, “Kasup mulup mimi kwep kapiyañ kasup not-

nañ sebemindemti gwaen tazin kekok mambein." Åpme an ñenañ nâme, "Kasup mulup mimi sambe bepi sepemin kwep mambein" Am sambe nânânjin sepem ikñak ikñak kekok tazingapmti kwileki ñen msât nâmbep beme ñep ilinak kwep kwep nâmti mbep. ⁶ An msasa ñen Amobotnañgat sesewatsasayet nâmti ombep beme egañ Amobotnañ kwitnañ kwitnañ mwasâti kekok mip. Ma an soñgom meu nâmtemtemañpiñ manin ma an nâmtemtem mti ek-semti egañ sikokok etañ manin. Mti egelañ kekok milut ke Amobotnañ Kawawañgañ kwitnañ kwitnañ meu maidain keyet nâmti dundum samti wisikñ zemti manilup. ⁷ Am nin mamanup kapi ninañgat kwizet buñamak bembeyet mti ku mamanup yek. Nin mama miminnanen kwitnañ ñen minup beme nin ke mman Kawawañgañ keyet kwizet buñamañ tin. Mti mama mamanup ke Kawawañgañ nâme tikñañ bembeyelen ke mti keyet keñañ mene gakiki aiknup beme ke kegogak Kawawañgat zapat bein. ⁸ Kegogapmti nin msalen kapi mamti Amobotnañgat kwitnañ mwatomezemti mamabanup. Nin Kawawañgalen zapat mamanup keyepmti gakinup ma alik mabanup beme Kawawañgalen kwitnañ kwitnañ etañ. ⁹ Amobotnañ gakimti naman gilik zemti wage ke yañañ kapigogat, Kilaisiyañ am gakikinañ ma am alik mamanup ningat Amobotnañgañ temakwep mamayet nâmti gakimti wage eyañ ningat Amobotnañgañ tazin. ¹⁰ Kilais ek ningat Amobotnañgañ kogogapm geñ soñgom meu ku manik in ekñen soñgom meu manip ekñengat zekukuñin ku mbep. Naman kegogak geñ soñgom meu manik in ekñen soñgom meu ku manip ekñengat zekuku ku mbep. Nin sambeyañ Kawawañgat zikatnan sokbemann egañ nin sambeyet zetr zemdelañ zewe. ¹¹ Kawawañgalen Zet Itnañanen golañ zenze an Aizayayañ zet meluwañ kapigok mimiñañ tazin, "Amobotnañgañ zeinen neñ penañ sukwep penañ mamayapgapmti in nâgât pedondom namti zewep. Nen Kawawañ neñ an zet zemdelañ zenze an."

(Aizaya 49:18; 45:23)

¹² Keyepm nin sambe pi Kawawañgat zikatnan yañ zemsokbemann delañ zemâbe.

In nolineyañ Kawawañ mâtâgalen selin kwitnañ ñenañ ku bekekbe

¹³ Keyepmti in Kilaisiyelen am manje ekñengat zet zemdelañ zenze zet mulup ku mbep. Mti naman ñen kapigogak ku mbep, in Kilaisiyelen am manje selinan kwitnañ ñen mme keyañ ekñen mme toindondoyelen seleset ku indaik mebep. ¹⁴ Neñ Amobotnañ Zisasmak tusuwanañ mamayap keyepmti neñ pigok nâypap, meu sepemañ iñak iñak tapmezin keyañ naman keñ mme bekañ beme neñ Kawawañgalen ku bembeyelen mulup mamm. Kogogapm ñen egañ meu ekseñañmak, "Ñen nimti keñ keyañ mme bekañ beme Kawawañgalen an ku bewap," nâme nin egalen nânâ ke ku mann topme meu ke niniyelen apitilimpewek mene. ¹⁵ Kogok apitilimpemtiñgut geñ zedi mâti meu egañ, "Nima keñ mme bekañ bewe," manâin ke na-

man geñ giti totati tatnimane gigep. Gikti egañ keñañ nâme bekañ bep. Kegok mnak beme gâlen nodañgat keñdi beme ke ku tazin. Geñmak nodi it ilisakwep Kilaisiyañ gilik zemti idadagat gakiye. Keyet geñ nodañgat ñoktik nâmanañgañ kumane gakikiyet setetekdi lendetme mama mimi egañ nâmtemtem min ke ku mbanik. ¹⁶ In kwitnañ kwitnañ pembedañ zemti maip keyañgut mama mimi keyet nodañ ekme nukñañ ma eksesemak mambein kogogapm geñ ek-semti mbanik. Mneti nodañ keyet nâme mgasik mambeinañ zeok zet notnañ zeweyet ek-semti mammambanik. ¹⁷ Kawawañgalen zemâtâtâtgat mama ke Emetak Teñañ amgat keñañ mulup mme amnañ mama kapigok mamip: nolinmak oloñkati mamaip ma nolinmak keñ sewakñañ palen ma mama kwetetepmañ Kawawañgañ nâmtikñañ min ke mmanañinan mamkawañ beip. Kawawañgalen amnañ in keyet ot-nâmti tu meuyet etañ atindândâ ku mbep. ¹⁸ Keyepm an ñenañ set ke imti Kilais sisiliñ mulup msamti mainen Kawawañgañ ek nâmpeme dolakñañ bewe. Ma am ekñañ kekok egat nâme dolakñañ penañ bewe. ¹⁹ Keyepmti sewakñañ mama keyañ notnemak ningalen mamayet popeñañ bembeyelen ñokañkañ kumti mbanup. Naman notn mukulem mukulem ke kogogak mti Kawawañgalen mama mimi in mimiyet manâinen ke mmanañinan penañ mkatikñañ bewep. ²⁰ Geñ tu meuyepmti nodañgalen nâmkijpepeñañ Kawawañmagen tazin ku walebanik. Bo meu sambe ekñen ke dolakñañ etañ. Kawawañgañ nin niniyelen bempewe yangut bo meu ninup keyet notn keñañ walatme ekme tokukuyelen bep beme geñ bo meu ke ninipiñ. ²¹ Geñ nodi keñañ ku mmane bekañ bembeyelen nâmbanik beme geñ soñgom sesumbanañ ma wain tu ma kwileki ñen ku nimbaniñ ma kwileki ñen mmane nodañgat keñañ mme bekañ ku bewe. ²² Geñ kapigok nâmbanik, tu meu niniyelen maot-nânik ke geñ ma Kawawañ igalen kwitnañ kwitnañ. Kegogapmti nodimak tu meuyet atindândâpiñ. Geñ kwileki ñen yayañ palen ku mnik beme keyet keñdan nâmane ñep beme oloñen mbanik. ²³ Yangut an ñenañ keñ zut mtingut kiler ke nimbe beme ek nimti yommak bewe. Egañ nâmkijpepepiñ ilak nin keyet penañañ kekok sokbewe. Nin kwileki ñen nâmtemtem palen belak etañ mmann keyañ yommak etañ be-mâpbe.

Nin Kilaisiyañ manje sepem keyet katañ mabanup

¹⁵ Nin nâmkijpepeen katikñañ bemti kwitnañ kwitnañ ñen ku ek-semti kambuk ku manzenup nin am nâmkijpepeñin tuwat tuwat kwitnañ kwitnañ ek-semti kambuk manzeip ekñenmak atindândâpiñ sewakñañ palen mabanup. Kogok mamti nin nânuwen kapiyañ pembedañ etañ kogok nâmti sek mmopot ku mbanup. ² Nin notnne indamukulem mmann nin mama mimi dolakñañ minuwen keyañ ekñen indamukulem mimindeme Kawawañmak tusu mmanañ mkatikñañ bewe. ³ Kilais egañ kekok ikñañgat nâme mopme ku manje. Kegogapmti Kawawañgalen

Zet Itnananen Dewilan Zisasiyet zet njen kapigok kuyeyan tazin ke penanjanmak beye,
 “Kawawan zemtalat pewien keyan nej zemtalat newien kekok bein.”

(Sam 69:9)

⁴ Kawawan galen Zet Itnananen zet ke belak ku kukuñan. Zet keyan mama mimi dolakñan zikat ndandayelen nâmti meluwan miminjan. Zet keyet keñan tazin keyan nin nep ndamukulem mme nâmkijpepen kaliñan bem tati Kawawan kotu yommak gakiki mtot idesâpm keyet damun mti webepen tabanup.

⁵ Kawawan ek am keñin mkatik beme kaliñan bemti tatat tonjanan nep indamukulem mimindeme Kilaisiyelen mama mimi ke timti keñ kwep bemti mambep.

⁶ Kogok mti nin sambe keñ kwep bemti Amobotnan zemsesewatpewanup. Kegok minuwen Zisas Kilaisiyet bipman Kawawan nin zemsesewat mnup keyan kwizet buñaman mme palakñan bein.

⁷ Notn notn mti keñ kwep bem mama keyan ingalen mamayet popenan beme nolone keñ oloñen palen indazemtetime kopme mait. Kilaisiyen in indazemtetiye keyet penanan notn notn mmame mti Kawawan katwitan mme palakñan bewe. ⁸ Kawawan notnne Zuda indamukulem mme kapigok nânâyelen nâmti Kilaisi peme koge. Egan ekñengat mukulem mimi an yensokñineyet zetik mge ilak Kilaisi zempeme kogeyan egalen zetik ke mme penanjanmak sokbeye. ⁹ Kegok mgeyepm am Zuda mangeen ku sokbemberan ekñenan Kawawan galen angalan gogotgat zemsesewatpepeyet nâmti kekok mme Kawawan galen Zet Itnananen tazin keyet katnan sokbeye,

“Nen Zuda am mangeen ku sokbemberan am ekñengat zikalinan zemsesewatgemti silik kwizet buñamdi mwawatgat mililim kuwap.”

(2 Samuel 22:50; Sam 18:49)

¹⁰ Naman zet njen ewe Kawawan galen Zet Itnanan zenenan kapigok tazin,

“Am Zuda mangeen ku sokbemberan ekñenan kotu ikñan galen mangeen ekñenmak tusumti zemsesewatnewep.”

(Zii Zet 32:43)

¹¹ Naman zet njen ewe kapi zenenan tazin,

“Am Zuda mangeen ku sokbemberan, in ilinsakwep Amobotnan oloñen mpemti sesewatpewep ma am sambe ekñenan kegogak egat nâme mopme zemsesewatpewep.”

(Sam 117:1)

¹² Ma Aizayayan zet njen kapigok kuye,

“Zesimagatnan an njen sokbewe egan Zuda am mangeen ku sokbemberan ekñen ma am sambe ekñengalen Amobotnan bewe. Mme am Zuda mangeen ku sokbemberan ekñenan egan indamukulem mbeyet webemti mambep.”

(Aizaya 11:10)

¹³ Keyepmti nen in Zuda am mangeen ku sokbemberan ingat nâmkijpepenin ma webemberin Kilaisimagen tazin keyan keñin msewak beme mamayet mandunduyap. Kawawan ek webembe tonan keyepm

Emetak Ten indaye keñinan tazin keyan webemberin mkatiknan beme mamayet mandunduyap.

Pâl Kawawan galen Zet Zapat Dolaknan timti am Zuda mangeen ku sokbemberan ekñenmagen zenze an

¹⁴ Kilaisimagen notnne, inmagen keñ taolet mimi ma mama mimi ten keyelen set ke ilak ke Kawawan keñinan bemisik peme mamaip keyepmti ilinagak mukulem mukulem mti noktik dolaknan dopman sam dopman sam mimiyet nep mmambep. Nen ingat yanjan kekok ke ilak manâmkatik beyap. ¹⁵ Âpme nen Kawawan keñ taoletnanggat Zet Zapat Dolaknan Penan zenze mulup ke tewalan mnenge keyepmti nen zet notnan ingat zesâgâti kwalan kwalan ku mamiyap.

¹⁶ Kilaisi egan am Zuda mangeen ku sokbemberan ekñenmagen Zet Zapat Dolaknan Penan zempalaknan bembeyet naombemnenge keyepmti nen Kawawan galen Zet Zapat Dolaknan Penan gapmti sâpe sâpe bumbu anak beyap. In Kawawan gat wisik tewalan Emetak Ten keñinan mme kwetepman beme Amobotnan galen wisik tewalan dolaknan Kawawan magen nen mmet Kawawan gat tewalan ke sâpe sâpe bumbuyet mulup zet ke nanje. ¹⁷ Nen keñ bugan oloñen bein enenogat nen Kawawan galen mulup ke mma keyet keñanen Kilaisi Zisasiyet kwizet buñaman mwaban keyet nâyap. ¹⁸ Nen sekñ mobot zet zeya gwa yanjan kapigogak, nen Kawawan galen Zet Zapat Dolaknan Penan timti mulup dolaknan am Zuda mangeen ku sokbemberan ekñenmagen timet zema Kilaisiyen indamukulem mme nâmkijpepen kwabien keyepmti zeya. ¹⁹ Nen menok ma winde mamanan notnan tatname zet zewan ke Emetak Ten winde name mti Zelusalem mkaengatnan yanbemti Kilaisiyelen Zet Zapat Dolaknan Penan katnan ke ilak msat katan zempalaknan bemmeti met Ililikam msalen met patan zewan. ²⁰ Nen am nenan mka tanawat ten dempeye keyet palen mka walalatgat nâma nep ku bein. Kegogapm nanangat mawalalap. Kegok mamiawen nen Kilaisiyelen Zet Zapat Dolaknan Penan kapi am notnan ku nâip ekñenmagen met zempalaknan bembeyet tiknan omba penan matazin. ²¹ Kawawan galen Zet Itnananen golan zenze an Aizayayan zet zeye ke penanjanmak bembeyelen manâyawen ke kapigok zeye,

“Am zet zapanan ku nânânan ekñenan ke eknâmâtâbep.”

(Aizaya 52:15)

²² Zet kebon keyan naopem manamandame mulup mamiyap ke ekma ektemtemnan beme inmagen sakwep kokogalen kwindendenanmak beye.

Pâlan Loma am met indikti omten Sipaen msalen mesâgât nanje

²³ Nen am ekñen kapimagen mulup mimiyet nâmbanen ilak mma delan zeme inmagen kosâgât webe webe teepman mban ke elak dangome inmagen kosowap. ²⁴ Nen in kot indikti inmak belaknik taindema mukulem notnan mnamengut indemti Sipaen

msalen indem mebap ke nâma kopme olojen miap. Sipaen msat ke mebegalen manâyap kegogapm mebap. ²⁵ Yanggut alak pi Kawawangalen an imbi indamukulem msâgât Zelusalem mkaen mesâgât weyanbe weyanbe notnañ tapmiap. ²⁶ Ke notnne Kawawangalen am bemberañ Masedoniamak Akaia Plowins ekñenañ Zelusalem mkaen Kawawangalen am olat olat palen mamaip ekñen indamukulem mimindemti zemtâmti milawat akumbemti beme Zelusalem mesâgât olojen palen tapmip. ²⁷ Ekñenañ keñ taolelin tazin keyet katarñ mme dolakñañ penañ bein. Yanggut ekñen Zelusalem am ekñenmagen dopmanjin butnañ tazin. Ekñenañ am Zuda mangeen ku sokbemberañ ekñengat Kawawangalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ timamti zenze an bemti ekñenmagen Zet Zapat Dolakñañ Penañ timkokotnañ keyañ ekñengalen dopmanjin mututuyelenok keyepmti ekñenañ sekgalen bandim ke akumbemti indame ñep penañ bembeyelen. ²⁸ Âpme zemkatik bewien keyet penañ sekgalen bandim akum bewien ke neñ timti met indama delañ zeme gilik zem inmagen koti keyetnañ Sipaen msalen mebap. ²⁹ Neñ inmagen kobawen belak penañ yek. Neñ Kilaisiyelen winderañmak koti ingalen nâmk- inpeperñin Zisasmagen bemtalip ke kegogak mgwatnañ mimindewap.

³⁰ Kilaismagen notnne, neñ Amobotnañ Zisas Kilais egapmti Kawawangañ nin egalen mulup an ombemndeyepmti Emetak Terañ keñnan bempaye keyañ indamukulem mme notnneyet gogot mimiyet ndaye. Keyet Kawawangañ nâlen nukñañ ke mukulem mimiyet dundum sait. ³¹ In kegok namukulem mme Kawawangañ Zudia msalengatnañ am nâmkinpeperñin ekñengalen belengatnañ gilik zemti napbe. Ma Kawawangalen am Zelusalem mamaip ekñengat am Zuda mangeen ku sokbemberañ ekñenañ milawat ondek beme tim mebap keyet olojen mbep. ³² Kegok mme neñ inmagen kosâgât olojen palen koti inmak bugan tat indema kegoset ke Kawawangañ in ma nâgât keññ mme olojen bewe. ³³ Kawawangañ ek keñ sewak mama keyet ñotekñañ egañ inmak kwesiñ mamayet nâmti dunduyap.

Pâlañ Loma mka temañgatnañ an imbi ekñengat nâperñ mamamtan

16 In nâgât Kilaismagen ipm Pebe egañ inmagen kot patañ zeme in ek weyañ ekdamuñ mbep. Ek Senkli mkaen imbi damuñ matazin. ² Âpme neñ in Amobotnañgat nâmti Pebe mkitik peme ingat tunjuwinan mamayet nâmti diindoyap. Kawawangalen an imbi nin mama mimi dolakñañ kegok ñep penañ mimiyelen. Egañ kegogak neñ ma am notnañ mandamukulem mamimindain keyepm ek nukñañ ñen sokbemsame in mukulem mpewep. ³ Mti Plisilamak Akwila eget nenmak nsakwep Kilais Zisasiyelen mulup animbiñañet nâgât egañ indamukuin zewep. ⁴ Egelañ nâgât mti seknit walesât mbungapmti Kawawangalen am Zuda mangeen ku sokbemberañ ma neñ egetgat keyet nâmamozin. ⁵ Ma egalen

mkaen an imbi ondekti Zet Zapat Dolakñañ Penañ zenâ zenâ mamip ingat kegogak indamukumindein. Ma in Epinetas notn penañ Esia an Kilais kukñañgat nâmkinpeyeen ek kegogak mukumpeyap. ⁶ Malia eget kegogak zeme nâk egañ inmagen mulup omba penañ mge keyepm neñ eget nâma dolakñañ beme ek kegogak mukumpeyap. ⁷ Adonikus an ma Zunias ek imbi eget am mange msat kwepgatnañ neñ keyetnañgapmti neñmak nsakwep mka katiñan kek ndeme taben. Egetgat zeme nâselup neñ eget kogogak mukumideyap. Eget an imbi kwizet buñamit temañ ma eget kogogak an imbi Kawawangalen zet timamti zenze an ekñengat tunjuwinan mamti Kilaisiyelen Zet Zapat Dolakñañ Penañ ñeñañ bemti nâmbun. Neñ ewe belak mama egelañ kegok mbun. ⁸ Ampliatus ek Amobotnañgaleñ mama mimien notn penañgapm mukumpeyap. ⁹ Ulbanus ek Kilaisiyelen mulupgat mandamukulem mindein ekmak Stakis eget notnet penañgat idamukum ideyap. ¹⁰ Apelis ek Kilaisiyelen mulupgapm sindem omba same ke epumti mange keyañ mme ek Kilaisiyelen an penañ mamain mukumpeyap. Mti am Alistobulus egalen mkañanen matalip ekñen kegogak mukumideyap. ¹¹ Zuda an notn Elodion ma am Nasisusyelen mange Amobotnañmak mamaip ekñen kegogak indamukumideyap. ¹² Imbi zut Tilipenamak Tiliposa egelañ Amobotnañgaleñ mulup nukñañbeñ penañ mamilup. Imbi eget kegogak mukumideyap. Pesis ek Kawawangalen mulup winderañbeñ mamgapmti ek kegogak mukumpeyap. ¹³ Lupus ek an Amobotnañ mâti mamayet gingiñ mamain. Ek mamenet egelañ dolakñañ nadamuñ mbun mti mamañañ nâgât mamnok penañ beye keyepmti eget kegogak mukumideyap. ¹⁴ Asinklitusmak Pligon ma Elmes ma Patlobas ma Elmas ma an notnne notnañ ekñenmak mamaip ekñen kegogak mukumideyap. ¹⁵ Pilologusmak imbiñañ Zulia ma Neliasmak ipmañ ma Olimpasmak Kawawangalen an imbi sambe ekmak matalip ekñen kegogak indamukumideyap. ¹⁶ Kawawangalen an imbi mama miminjin tazin keyet katarñ ilinak notn notn mti bet butem aiwep. Msat katarñ Kilaisiyelen mange ekñenañ ingat kegogak nâperñ mamaip.

Am notnañañ nâmkinpepemak maindakalañ indeip ekñengalen zet

¹⁷ Kilaismagen notnne, in indakalañti Zet Zapat Dolakñañ Penañ zemzikat indamimiñañ ke myungusât mamip. Am ekñen keboñgat indiksem indemti bamkumindewep. ¹⁸ Am ekñen keboñ keyañ Amobotnañ Kilais eget mulupmañ ku mamip. Ekñenañ ilinañgat keñinañgalak mulup ke mamip mti sek mmobot zet zemti an imbi notnañ keñin uwatnañ zet kelakñañ mimindamti maindatetimindeip. ¹⁹ Zet Zapat Dolakñañ Penañ nâmti mangawepup keyet zet zapalin msat katarñ mepmâge. Âpme neñ keyet ingat keñ dolak nâmti pigok diindosowap. Kwitnañ kwitnañ dolakñañ mimiyet keñin imbelañañ beme olojen palen mbep. Kwitnañ kwitnañ bekanañgatgut imbelañañ bemti ku

mbep. ²⁰ Kawawaŋ An sewakŋaŋ toŋaŋ egaŋ Sadaŋ belaknik kapi mtopesâpm. Amobotnaŋ Zisas Kilais egalen keŋ taolelaŋ inimagen wemti wembe.

²¹ Mukulem mimin Timoti ma Zuda am notnne notnaŋ Lusias ma Zeson ma Sosipata ekŋenaŋ in kegogak indamukumindeip. ²² Tetias neŋ Pâlaŋ zet zeme keyet kataŋ zet kapi kumti Amobotnaŋgat kwitnanen zet kapi ingat kumidalup mti neŋ in kegogak indamukumindeyap. ²³ Gaiasyaŋ neŋ ma nâmkŋpepeŋinmak manndikdamuŋ minden egaŋ kegogak in indamukumindein. Ma Elastas ek Loma gapmangalen mulup an mka kapiyelen mânep damuŋ ek ma ningat notn Kwotas egeŋaŋ in kegogak indamukumindeip.

²⁴ Amobotnaŋgalen aŋgalaŋ gogolaŋ inimagen wemti wembe penaŋ. ²⁵ Kawawaŋaŋ neŋ Zet Zapat Dolakŋaŋ

Penan tim kotdiindowaneset ingalen nâmkŋpepeŋin Zisas Kilaismagen tazin ke mme windenaŋbeŋ ŋep tatagalen. Mme Kawawaŋgalen zet enzililiŋaŋ eweŋaŋ baen takwage ke Nemuŋaŋ ningapmti peme kotgakikiyelen nâŋge kelak sokbeye keyet zapatnaŋ mandiindonup. ²⁶ Kawawaŋ mama kanzizit mamain egaŋ zemndeme nin keyet kataŋ manzemkawaŋ benup. Ma am sambeyaŋ ke nâmti gawepupuyet nâmti zeme golaŋ zenze an ekŋenaŋ papiaen yaŋaŋ sosok zemkawaŋ bemti meluwaŋ mpepeŋaŋ. ²⁷ Âpme Kawawaŋ ek an ŋoktikŋaŋ temaŋ mamain Zisas Kilais ningapmti zempeme koge keyepmti Kawawaŋ zem oloŋen mpemti kwesiŋ kwesiŋ sesewatpepeyelen! Ke penaŋ.

1 Kolin

Zapat meluwanj kapi Pâlanj Kolin ekñengat ñeñanj kumindaye. Kolin ekñengat zapat meluwanj zut kuye yanggut nukñanj sepem ikñak ikñakgapmti sek zut kuye. Pâlanj Kolin mkaen Kawawanjgalen Zet Zapat Dolakñanj Penanj timepme sek zut beye kan keyet Kolin dapmelanje msokbemindemti koge. Koti mame nukñanj notnanj sokbeme kot zeme nâmtiyepm zapat meluwanj kapi kuye.

Kolin mka temanj ke Akaia plowis keñanj tazin. Manan Akaia msat ke msat temanj alak pigokgat Glis makup keyet keñanj tazin. Am msat keyetnanj zelin Glik zet ke manzeip. Kolin mka keyanj nembu ganzenan ma msat busilijan ñetekñanj Aika msat temanj ma Kolin mka temanjatnanj mezinan ke atam tatatnanj nok mam tazin. Âpme am wanjaen makotemien ekñenanj tokwat bembululungat wisat mti sakwep mepmegalen nâmti wanjanin Kolin msat busilijanen ke gapumoti nembet daen mebemti moti mametemien. Mme naman Kolin ke kawa kambuk ikñakñen tapme keñanen amnanj sesewat mulup sepem ikñak ikñak mamtemien. Kawa kambuk ñengat keñanj Kawawanj sesewatsawien ma ñengat keñanj nopiom mânep milawatgalen mene sesewatsawien ma kawa kambuk ñengat nopiom imbi set kilenjalen. Kogok mme Kolin mka ke mama mimi mgasikgalen sulumsesikganj Kolin am indabulut tapmeyepm Pâlanj zapat meluwanj kapi kumindaye. Nukñanj notnanj Kolin mkaen dapmelanje mambien ekñenmagen sokbeyeen kapigok: Ekñenanj meu nopiom ekñengat sâpe sâpe zemindamti naman timkot bemkwiti kwiti munduman kobeme dapmelanje ekñengat tunguwinanen notnanjanj ke met kwitim nime zezet banjanjanmak sokbeye. Notnanjanj nolinanjgalen mama mimiyet ektikalili mulup omba mbien. Nolin towewenjanj ekñengat tewalanj bembeyet nâmti kumindaye (7:1; 8:1; 12:1; 16:1).

Zet ñotekñanj temanj kapigoganj 1 Kolin zapat meluwanj keñanj talip:

1:1-9 Pâlanj indamukumti zemgwanjanj zet notnanj zeye

1:10-4:21 Zet atindândâ yanj dapmelanje kalanje

5:1-6:20 Msatgalen mama mimi bekananjanj dapmelanje ekñengalen nâmkijnpepenjanj waletme delanj zemâge

7:1-40 Pâlanj awimbinj mamayet zet notnanj zeye

8:1-11:1 Keñ zut palen ku mamayelen; Zisas kwewetanj nâmkijnpemti mamayelen

11:2-14:40 Dapmelanje ñotik sepem zibonj mâti Kawawanj sesewatpepeyelen

15:1-58 Zisasiyanj gakikiyeengatanjanj wageyepmti am nâmkijnpepenjanj maganjanj kegogak wabep

16:1-24 Pâlanj ikñanjgat zigok mimiyelen nânjgeyet zemkawanj bemti zemgwanjanj mindamti eksem mamayet zemindeye

1 Pâl neñ Kawawanjanj ikñanj nânganok Zisas Kilaisiyanj buñam zapatnanj zempalakñanj bembe-yelen annanj nakumtetiye ma ningat notn nâmkijnpepenjanjanmak kwitnanj Sosenes ² nit meluwanj kapi kumti Kawawanjgalen am nâmkijnpepenjanjanmak Kolin mka teman mamaip ingat kumbemalu kozin. Kawawanjanj in Zisas Kilaismak tsumindemti mme teñ kwapme iknanjat zapat etanj mamayet indakumtetiye. Kawawanjgalen Zet Zapat Dolakñanj Penanj keyanj am sambe msat katanj Amobotnanjanj Zisas Kilais masewatpeip ekñenmagen penanj bein ma eganj ekñen-galen Amobotnanjanj ma sakam kegogak ningalen Amobotnanjanj bein.

³ Bipm Kawawanj ma Amobotnanj Zisas Kilais egetmagenganjanj keñ taolet ma keñ sewakñanj inmagen wemti weweyelen mandundulup.

Kolin am ekñenmagen zet zapat dolakñanjgalen penanj sokbeye

⁴ Kawawanjanj in Zisas Kilais nâmkijnpeme keyepmti egat pembenangat keñ taolet omba mamimindain. Neñ Kawawanjgalen keñ taoletgat ma kwitnanj kwitnanj kapiyet egat kan katanj wisikñ zemti mandunduyap.

⁵ Enenogat in Zisasiyelengapmti Kawawanj kwitnanj kwitnanj sambe in tim mamayelen indaye ke kapigok: in nânâ penanj keyelen yanjanj kogogak winde indame nâmbien ma Kawawanjgalen zet katanjanj penanj ke am-gat diindondoyet winde ñep indayeyanj tat indain. ⁶ Ke Kilaisiyet buñam zapatnanj ingat tunguwinan zemkawanj bemann keñnanjanj atam katik mbien.

⁷ Keyepmti in Kawawanjgalen Emetak Teñanj taolet yanjanj yanjanj maindian kwep ñen ku matimalip timti in Amobotnanjanj Zisas Kilais bamgat sokbemkawanj beme eegalen gulak damuñ mamip. ⁸ Ma Kilaisiyanj in kegogak bandim mimindeme teñ mama tapmepme kan delanj zenze sokbween Amobotnanjanj Zisas Ki-

laisiyelen kokot kanen ingat myungungunjin nhen ku aikbe. ⁹ Kawawañañ Amobotnaññ Zisas Kilais ekmak pepep bemti mamayet nâmti indakumtetime kobien. Ek zet nhen zem nhen zem ku mamin.

Kolin dapmelange ekñenañ kalalañ mbien

¹⁰ Kilaismagen notnne, neñ Amobotnaññ Zisas Kilaisiyet kwitnañgapmti in golañ zet diindoma nâit. In zet mmot mtot mti tunguwinan kalalañ temañ ku sokbak. In keñ kwep bemti kalalañin tazin ke weyañme kwep bak. Mme keñinan ma nânâninan tusumti keñ kwep mamayelen nâwep. ¹¹ Kilaismagen notnne, ingalen tunguwinan atindândâ temañ tasokbein keyet zapalin ke Koloweyelen sip kwep notnañañ kot dinome nâmban. ¹² Zet zapalin kapigok kot zeme nâmban. Inmagen notnañañ manzeip, "Nin Pâl egalen am." Ma notnañañ manzeip, "Nin Apolosiyyelen am." Ma notnañañ, "Nin Kepasiyyelen ^I am," manzeip. Ma notnañañ, "Nin Kilaisiyelen am," manzeip. ¹³ Kegok ñewañgut pigok ñep zenzeyelen Kilaisiyañ ikañ epeemti sambe ku beye. Ma Pâl neñ ingapmti tewen yomengatnañ indatitiyyelen ku gakiwan. Ma Pâl nâlen kwilen tusumindemti tu ku zulutindewien.

¹⁴ Neñ inmagengatnañ am sambe tu ku zulutindewan yek. Keyet neñ nâma ñep bein. An zut Kilipusmak Gaias eget etañ zulutidewan. ¹⁵ Keyepmti inmagengatnañ ñenañ, "Pâlgañ kwitnaneñ tu zulutgeyap," ñep ku zenzeyelen. Egañ kegogak, "Neñ egalen zapat," ñep ku zenak. ¹⁶ Neñ Stiwen ma an notnañ egalen mkaen matalip ekñen tu zulutindewan ke nâmtalap. Yañgut am notnañ tu zulutindewan ma yek ke ku nâmtâtindeyap ¹⁷ enenogat neñ Kilaisiyañ am tu zulutindendeyet ku zemneñge. Egañ Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ zemkawañbembeyelen mulup ke nañge. Yañ neñ am nânânjin temañ ekñenañ manzeip kegok am ku maapitilimindeyap. Neñ belak Kilais tewen kumasasokpewien zapat ke amnañ nâmkijpeyyelen mandindoyap enenogat zet zapat ke ikañgat windenañ omba penañ tasain.

Kawawañañ amgat set maweyañzin ke ñoktik dolakñañ penañ

¹⁸ Am waleletgalen mama mimi tapmip ekñenañ Zisasiyyet gakikijañgat buñam zapat diindomann ekñenañ nâme belakñañ penañ mambein. Yañgut am yomengatnañ indatetiñañ ekñengat buñam zapat ke diindoman kemageset keñinan Kawawañañ ekñenmagen mulupmañ windenañberj mamm. ¹⁹ Kawawañgalen Zet Itnañañ meluwañ nhen pigok mimiñañ tazin, "Neñ am ñoktikñin temañ ekñengalen nânânjin mtot indewap. Ma am ñoktik sambe ma otnâip ekñen ñoktikñin peñ pema mebe."

(Aizaya 29:14)

²⁰ Mti amnañ nâme ñoktik temañ mambein ke Kawawañañ mapenpeme mezin. Kelak egañ am nânâ omba manâip ekñengalen nânâ ke ku matimti zein.

I Kapi Pitayet kwitnañ nhen gilik zeleset makuip.

Egañ, "Am Zuda ekñengalen zii zet nânup," manzeip ekñengalen nânâ ke ku matimti zein. Egañ am zelañ auyyelen weyañti manzeip ekñengalen zet ke mape-mewen.

²¹ In nâit, am Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ ku manâmkijpeip ekñenañ Kawawañgalen ñoktik temañ penañ ke nâme zet kilom mambein. Mme ekñenañ ilinañgat ñoktikñañgat Kawawañ ku nâmtât-pewien. Yañgut Kawawañañ am Kilais nâmkijpewien ekñen ombemindemti yomengatnañ indatitiyyet egalen Zet Zapat Dolakñañ Penaneset nin manzemkawañ benup keyañ am Kawawañgat zapat mañgalañindein.

²² Zuda am ekñenañ menok yañañ yañañ eegalen ñoktikñin temañ keeset bemti matalip. Ma am Zuda mañgeengatnañ ku sokbembenañ ekñenañ nânâ temañmak mamayet ñoktikñin keeset mambeip.

²³ Yañgut nin Zisas tewen kukuñañ keyet zapatnañ manzemkawañ benup. Mme Zuda am ekñenañ Kilais tewen gakiye keyet zapatnañ nânâyyet ñenzinziñ mamip ma am Zuda mañgeen ku sokbembenañ ekñenañ nâme zet ke kilom mambein. ²⁴ Yañgut Kawawañañ Zuda am notnañ ma am Zuda mañgeen ku sokbembenañ notnañ ikañgat zapat bembeyelen indamandaye ekñenañ Kilaisiyelen buñam zapat zemkawañ beme nâmti ekñenañ Kawawañgalen windenañ am yominangatnañ matimkwatindein ke maegip ma nânâñañ temañ am walelelen ku mebegalen manâin ke kegogak maegip. ²⁵ Am ekñenañ Kawawañgalen zet keyet kilom zeme keyañ naman egalen nânâñañ amgalen nânâ masebembein. Ma Kawawañgat an windenañ isikñañ bugan nâme keyañ naman egalen windenañ amgalen winde masebembein.

²⁶ Ke neñ pigok nâyapgat zema nâit: Kilaismagen notnne, in ewe ikañgat zapat ku indakum tetiyyeen baen kan keyet in sambe notnañ nânâmak ku mambi-en ma notnañañ kogogak windemak ku tabien ma notnañ kwizet buñammak ku mambien. ²⁷ Am msat palengatnañañ anñine ñoktik temañinmak maombem indeip yañgut Kawawañañ am ñoktikñin temañmagañ sakambuk mimiyelen nâmti keyepm am tototnañ penañ ke ikañgalen mulup mimiyelen maonzemendein. Ma am windenjinmak ekñenañ sakambuk mimiyelen nâmti keyepm am ekñen windenjinpiñ mamaip ke Kawawañañ maonzemendein. ²⁸ Mme Kawawañ ñep kwitnañ kwitnañ sambe am msat kapiyyetnañañ nâme mobotnañ mambein ke asesekgalen manâin keyepm egañ am tototnañ mañgeengatnañ ma am msat kapiyyetnañañ nâme ekñen am tototnañ bembenañ ma ekñengat kogogak nâmindeme belakñañ penañ bembenañ ke ombemindeye. ²⁹ Msalen am ñenañ Kawawañgat zikatnan sek mmobot mnakgapmti Kawawañ yañañ kegok mamimindain. ³⁰ Kawawañañ ikañgat ñoktikñañgalak in indatetimti Zisas Kilaismak tusumindeye ma Kawawañañ mme Kilaisiyañ ningalen ñoktikñi beye. Mti Kilaismageset in Kawawañañ ikañgat zapat mamayet ma yomengatnañ timkwat indemti

teŋ mamayet ombemindeye. ³¹ Keyepmti Kawawaŋgalen Zet Itnaŋaŋ meluwaŋ pigok mimiŋaŋ,
 “An ŋenaŋ ikŋaŋgat sekŋaŋ ku mobe. Amobotnaŋaŋ
 mulup mge keyet nâme mobe.”

(Zelemmaia 9:24)

Pâlaŋ Zisas kumasasokpepeŋaŋ keyet zapat diindoye

2 Âpme Kilaismagen notnne, neŋ inmagen koti
 Kawawaŋgalen zet enzililiŋaŋ penaŋ zewan ke
 zet dolakŋaŋ weyaŋti zenze ma ŋoktik temaŋ temaŋ
 ŋen timti ku diindowan. ² Neŋ kapigok nâmkatik bemti
 inmagen koban. Zet notnaŋgat yek; Zisas Kilais tewen
 kumasasokpewien keyet zapatnaŋ etaŋ diindosât
 koban. ³ Neŋ inmak mambanen kan keyet neŋ sebetn
 sukŋaŋ beme kiŋgati sebet diŋdiŋ palen mamban.
⁴ Neŋ zet zemzikat indandan ma zet zapat zemkawaŋ
 bewan ke an ŋoktikŋin temaŋaŋ zemkawaŋ bemti
 mamip keyet kataŋ ku mban. Neŋ Emetak Teŋaŋ
 winde name Zisasiyelen buŋam zapat ke zemkawaŋ
 bema in nâmkiŋpewien. ⁵ Wa ke am ŋoktikŋin temaŋ
 ekŋengalen zet sakam ku zewan. Enenogat neŋ nâm-
 banen ingalen nâmkiŋpepeŋin ke am ŋoktik temaŋ
 ekŋengalen zelen peme ku wetekum tatagalen nâm-
 ban; Kawawaŋgalen windeen peme wetekumti tatagat
 nâmban.

Kawawaŋgalen Emetak Teŋaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ manzemkawaŋ bemndain

⁶ Yaŋgut neŋ am nâmkiŋpepeŋin katikŋan ma
 Amobotnaŋgat zetnaŋ maŋgawepuip ekŋengat
 tuŋguwian talawen buŋam zapat Kawawaŋgalen
 ŋoktikŋaŋ temaŋmak neŋ zet mandiindoyap. Naman
 zet manzeyap keyaŋ neŋ am ŋoktikŋin temaŋmak
 msat kapiyelen amobotnaŋ manzeip keboŋ yek. An
 ekŋen keyelen ŋoktik ke belakŋaŋ penaŋ bewe.
⁷ Yaŋgut nin zet enzililiŋaŋ manzenup ke Kawawaŋma-
 gengaŋnaŋ. Zet enzililiŋaŋ kapi Kawawaŋgalen ŋoktik
 temaŋ eweŋan baen msat ku weyaŋgeen ke nâmbili-
 wege. Zet enzililiŋaŋ ke Zisas Kilais nin pembenan
 bebeyet ketalasim ndaye. Yaŋgut egaŋ an ŋen ku dun-
 dum mamkwatnepeme alak tatnuwen kapi kwazin.
⁸ Msalengatnaŋ amobotnaŋ ŋenaŋ Kawawaŋaŋ ŋok-
 tikŋaŋ temaset kwitnaŋ kwitnaŋ setnaŋ zigoset mamin
 ke ŋenaŋ ku nâmâtâge. Ekŋenaŋ Kawawaŋgalen ŋok-
 tik temaŋ ke ku nâwien keyepm Amobotnaŋ
 Kawawaŋgat yaŋaŋ penaŋ mamsokbein ke tewen
 kuwien. ⁹ Keyet Kawawaŋgalen Zet Itnaŋaŋ zet
 meluwaŋ kapigok mimiŋaŋ tazin,
 “An ŋenaŋ zikalaŋ ku ege ma wagaŋ ku nâmâtâge ma
 an ŋenaŋ Kawawaŋaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ pembenan
 am ek gogot mammpeip ekŋengat indandayelen weyaŋ
 beye ke ku eknâmmge penaŋ.”

(Aizaya 64:4)

¹⁰ Nin kwitnaŋ kwitnaŋ pembenan ke nin nâmâtâtnup
 enenogat Kawawaŋgalen Emetak Teŋaŋ zemâtâtnu-
 pdaye. Ke penaŋ enenogat Emetak Teŋaŋ Kawawaŋ-
 galen ŋoktik temaŋ biliwawatnaŋ sambe ke maek-
 mâtâzin. ¹¹ An ŋenaŋ ŋep notnaŋgat keŋaŋgat yaŋaŋ

ku nâmâtâtdak keŋ toŋaŋaŋ ikŋaŋ kwewetaŋ
 manâmâtâzin. Kegogak Kawawaŋgat keŋaŋgat yaŋaŋ
 an ŋenaŋ ku nâin; Emetak Teŋaŋ etaŋ ŋep nâmâtâzin.
¹² Âpme nin Emetak Teŋ am ŋoktikŋin temaŋmagen-
 gatnaŋ ke ku tiwenn. Yek, nin Kawawaŋgalen Zet Zap-
 at Dolakŋaŋ Penaŋ ke eknâmâtât mimiyeleŋgapm
 ikŋaŋgalen Emetak Teŋ ke ndaye. ¹³ Keyepmti nin zet
 mandiindonuwen am ŋoktikŋin temaŋaŋ manzeip
 keyet kataŋ ku diindowenn yek. Nin zet Emetak Teŋaŋ
 manzemzikat ndainen ke mandiindonup. Sepem
 kegogak nin am kwitnaŋ kwitnaŋ mandiindonuwen
 Emetak Teŋaŋ mandiindoin sepem kegogak mandiin-
 donup. ¹⁴ Am ŋen Emetak Teŋaŋpiŋ egaŋ Kawawaŋ-
 galen Emetak Teŋgalen zet ku manâin ek kwilekiŋaŋ-
 gat nâmâtâtnak? Egaŋ zet ke nâme penaŋepiŋ mam-
 bein. Zet ke am Emetak Teŋ tat indain etaŋaŋ
 maweyaŋnâmâtâlîp. ¹⁵ Am Emetak Teŋ keŋinan tazin
 ekŋenaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ keyet yaŋaŋ ŋep
 manâmâtâlîp. Am Emetak Teŋ keŋinan ku tazin ekŋe-
 naŋ am Emetak Teŋ keŋinan tazin ekŋengat zelin
 zemdelan zenze mulup ŋep ku mimiyeleŋ.

¹⁶ “Amobotnaŋgat keŋanen zet tazin ke an kwiyaŋ
 nâŋgeyaŋ ŋep zemâtât zikat same mnak?”

(Aizaya 40:13)

Nin Kilaisiyelen ŋoktik ke Emetak Teŋaŋ zikat ndame
 ke etaŋ timti manup.

Dapmelange ekŋengalen an ŋenaŋ bembe ekŋen Kawawaŋgalen mulup an

3 Kilaismagen notnne, neŋ inmagen koti am
 Emetak Teŋaŋ indadamuŋ mme mamaip ekŋen-
 gat zet diindondoyelen keyet kataŋ ku diindowan. In-
 gat ŋoktikŋin am msat kapiyelen sepem keboŋ ma in
 Kilaisiyelen buŋam zapat ku nâwien keyepmti neŋ in-
 gat okak ekŋengat zet zewaknok zewan. ² Neŋ me
 katikŋaŋ ku indawan, belak nam etaŋ indama nimbien
 ma me katikŋaŋ zigok nimbiek? Enenogat kan pi-
 gogak in me katikŋaŋ niniyelen kataŋ ewe ku beip.
³ Alak in am Emetak Teŋaŋ indadamuŋ mme mamaip-
 nok ewe ku mamaip. Ingat ŋoktikŋin am msat kapiye-
 len sepem keboŋ nâmti pepet ma atindândândâ
 tuŋguwian mti am nâmkiŋpepeŋinpiŋ ekŋenaŋ mti
 maip sakam kegok tapmip. ⁴ In pigok tazeip, “Neŋ
 Pâliyelen am,” ma “Neŋ Apolosiyeleŋ am.” Kegok
 tazeip keyaŋ zeinen in am msat kapiyelen nembon
 beip.

⁵ Apolos ma neŋ nit kwiyeipm in nigat egegalen am
 manzeip? Nit mulup an etaŋaŋ belak Kawawaŋgalen
 Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ diindomalun in Kilais nâm-
 kiŋpewien. Keyet kataŋ Amobotnaŋaŋ mulup ikŋaŋgat
 kwep kwep zemndeyenok mbelin. ⁶ Neŋ alikŋaŋ kat-
 naŋ etaŋ onzewan. Âpme Apolos egaŋ kegogak
 nusiŋaŋ etaŋ mge. Âpme Kawawaŋaŋ ikŋaŋ mme pe-
 naŋaŋ sokbeye. ⁷ Keyepm an katnaŋ ondeye ma
 nusiŋaŋ mge keyaŋ mulup omba penaŋ mge ŋep ku
 zenzeyelen. Kawawaŋaŋ mme penaŋaŋ masokbein-
 gapmti egaŋ mulup omba mamgulak ŋep zenzeyelen.
⁸ Maondeme mozin ma nusiŋaŋ mamin an eget ke

sepemit kwep. Yangut mulup mimiñit dangat katar tosañangulak ikñak ikñak tiwalup. ⁹ Nit belak Kawawañ mukulem mimiñañ anenet mme in Kawawañgalen mulupmañgalen msat nembor. Kogogak in Kawawañgalen mka nembor nit tawalalup.

¹⁰ Kawawañañ keñ taolet mnamti nânâ nañge katar neñ mka walalalañ tañkawat kaliñañ pema towege. Âpme timbilançe ilak mpepeñañ keyet palen amnañ mka penañ tusumti tawatmolip keyepm am ekñen keyañ weyañ nâmâtâtati walapbep. ¹¹ Kawawañañ Zisas Kilais amnañ mka timbilançe mampeipnok bempewe. Zisas Kilais ek am nâmkinpepeñinmak ekñengalen mka timbilançenañ keyepmti an ñenañ asekti timbilançe alakñañ mimiñyelen sakam yek. ¹² Âpme mka timbilançe mpepeñañ keyet am notnañañ tusumti gol ma silwa ma nanañ tosañañ temañ ma tep ma mgek ma puñ kawasañ kebonañ walamobep. ¹³ Kan temañgatañ Zisas kobe keyet muluwinançat yañañ tewañ zimti mka butnañ kwep keyet kwiyañ katikñañ ma bakñañ walalatnañ keyet penañañ msokbewe. Mka keyet palen tep temañ zimti tewañ mka mulup mimiñañ keyet yañañ msokbewenok am kwep kwepgalen kogogak mbe. ¹⁴ Âpme an ñenañ mulupmanañ mka timbilançe mpepeñañnok keyet palañañ walage ke tewañ zim alewe beme egañ keyet tosañañ tiwe. ¹⁵ Ma an ñeniñyelen mulupmanañ ke tewañ zime delañ zemâbe beme mulupmançat tosañañ ku tiwe. Âpme mka toñañ ke zinziñyelen bududuk penañ tapmengut Kilaisiyañ an ikñañ ke etañ angalañpewe.

¹⁶ In Kawawañgalen sesewat mka ma Kawawañgalen Emetak Teñañ ingat tuñguwinan mamain. In kegok nâmtalip ma yek? ¹⁷ Kawawañgalen sesewat mka ke ikñançalen etañ. Sesewat mka ke dapmelançe in kemak. Keyepmti am ñenañ Kawawañgalen dapmelançe sesewat mka nembor ke walebe beme Kawawañañ kegogak an ke waletpewe.

¹⁸ In keñ otnânânin ku tetipewep. Inmagengatnañ ñenañ nâme ñoktikñañmak bewe beme egañ am msat kapiñyelen ekñenañ maotnâit sepem kebor. Egañ ikñañ ñoktikñañmak ku nâwe. Egañ kogok peme tapme Zisas nâmkinpewe keyañ mme ñoktikñañmak penañ bewe. ¹⁹ Eneñogat msalengalen kwitnañ kwitnañgalen ñoktik kebor ke Kawawañañ nâme belakñañ penañ mambein. Kawawañgalen Zet Itnañañ meluwañ ñen kapigok mimiñañ tazin,

“Egañ am ñoktikñin temañ ekñenañ kwitnañ kwitnañ tetimae palen tapmme Kawawañañ ke timti añkapipilnok ompeme indowe.”

(Zop 5:13)

²⁰ Ma ñen ewe kapigok zenzenañ,

“Amobotnañ egañ am nânânin temañ ekñengalen zet nâme belakñañ etañ mambein.”

(Sam 94:11)

²¹ Keyepmti nin ingat an ñenañ tapmanup kalañ kumndemti, “Neñ ekmak talap,” zemti sek mmobot palen ku mambeip. Yangut kwitnañ kwitnañ sambe ke ilinañgalen zapat: ²² Neñ ma Apolos ma Kepas nin ingalen zapat mammanup ma msat kululuñ ma wenzim

eyoñga talip ma gakiki ma alik mama pigogat wein ma bam wemobe ke ingat zapat bein. ²³ Ma in Kilais egat zapat mambeip âpme Kilais egañ naman Kawawañgatañ zapat bein.

Amobotnañañ ikñañ mulup anene ekñengat yañin msokbemâbe

⁴ Kogogapm ningat nâmndeme nin Kilaisiyelen mulup an ma egañ mulupmançat ñenañ bembendeme nin amgat Kilaisiyelen buñam zapat itnañañ ku nâwien ke zemkawañ bembeyelen ndeye kogok nâwep. ² Âpme Kilaisiyelen mulup an ekñenañ weyañti muluwin zemâtâtindendaññnok nâmsemteñ mbep. ³ Mti naman pi nanañgatañ yaññ zema nâit. Nâlen mulupgatañ in ondedakñinan manzemkwalañlip beme neñ keyet yayañ ku mamiap. Ma neñ nâmtalawen neñ mulupm ñen ku myuñguwan. ⁴ Neñ Kawawañgalen mulup mimiñañgut myuñguñgu ñen ku mban ke nâyap yañgut neñ yompiñ penañ mayap kegok ñep ku zenzeyelen. Amobotnañañ nâgât yaññ ewe msokbewe. ⁵ Keyepm in amgat yañin bekañañ zemti msokbembeyet mulupmançat sakwep ku mbep. Amobotnañ egañ ikñañ koti kwitnañ kwitnañ enzililiñañ tazin ke mkawañ bemâbe ma am keñan nânâ zibor tapmezine ke kegogak msokbemâpbe. Mme zemdelañ zenze kânen Kawawañañ ikñañ sakamin nâmte keyet katar zemsesewatindewe.

⁶ Kilaismagen notnne, in zet kapi ilak manzeip, “Zet kumpepeñañ ke ku sebempepeyelen.” Zet ke yañañ kapigok, Kawawañgalen zelen zet tazin ke ku sebempepeyelen. In zet ke gawepup beme an ñenañine ñengatañ sekañañ mmoti ñengatañ peme topme kegok ñep ku mimiñyelen. Neñ ma Apolos nigat palen in kegok mamip. ⁷ In ilinañgatañ sekañ in mmopemti am notnañgatañ kwit zapañin mamtotpeip. Kegok ke kwiyañ zemindeyeyepm mamip? Âpme kwitnañ kwitnañ sambe taindandañgatañ ekñenmagengatnañ kwep ñen Kawawañañ ku indadañañ, ma? Ekñen sambe ke Kawawañañ talasim indandañañgatañ in nâme ku indandañañnok beme sekañ in mammolip.

⁸ Âpme in nâme, “Kawawañgalen zet sambeyet yañañ ilak bemisik ndeyeyañ manup,” manzeip. In nâme ninpiñ ilinak amobotnañ ñep kwebenek zemti ilinagak amobotnañ bewienañ talip. Neñ nâma in amobotnañ ñep tabiek ze nin inmak tusumti amobotnañak tabenek. ⁹ Amnañ kogak nâme nin belakñañ pewewenañ gakikiñet zapat penañnok beme tetepulet mimindamti yeyençalen nembor kwitnañ kwitnañ sambeyet zikalinan ma ensel sambe ma msat palen am ilindiñ penañ tatndigip keyepm neñ nâma Kawawañañ nin an ombemndemti buñam zapatnañ zemkawañ bembeyelen anene mundum delañ zenzenañ tototnañ penañ ndeye mambein. ¹⁰ In nâme nin Kilaisiyelen mulup mamnupgapmti an kopanok benup. Mme in nâme ilin Kilaismagen nâmkinpeipgapmti am ñoktikñin temañnok mambeip. Âpme nin windenpiñ mme in windenjinmak kogok nâip. Ma nin tototnañ benup mme ilin mobotnañ beip kegok nâip yañgut

enenogat kekok ke zeap ¹¹ nin tu meuyet gakim walet mbennaŋ ewe mamnup. Mti elimiak miakpiŋ ma kasayaŋ mandoip ma mkayet olat olat palen mamnup. ¹² Mti kwileki bugan aikti mamayet nâmti nin betnaŋ mulupmaŋ temaminup. Ma am notnaŋaŋ saik makumndeiwaŋgut nin Kawawaŋaŋ pembedaŋ etaŋ mimindandayet mandundunup. Ma amnaŋ sisiperpeŋ mti kasa mamndaiwaŋgut nin epumtati dopmaŋ ku mamnup. ¹³ Amnaŋ dekuku mindame keŋ sewakŋaŋ zet mandiindonup nin mgasik penaŋ bemti msat sambe ekŋengalen isek iseknok bemti mam kobenaŋ ewe amanup.

¹⁴ Âpme neŋ meluwaŋ kapi sakambuk indandayet ku kuyap. Belak nanangat nemunambanne gogot mimindawaknok mti golaŋ zet etaŋ zemti m indayap keeset indamukulem miap. ¹⁵ Kilaismagen am mukulem mimiŋine sambe penaŋ mene tatindaip, yaŋgut ŋenaŋ ingat biwinnemboŋ penaŋ ku tazin. Neŋ kukuŋangat Zisas Kilaisiyepm Kawawaŋgalen Zet Zap-apat Dolakŋaŋ Penaŋ diindoma nâmkŋipewien keeset neŋ kwewetaŋ kapiyaŋ biwin bewanaŋ indadamuŋ mti mayap. ¹⁶ Keyepmti neŋ kapigok apitilim indesowap in neŋ mayapnok napmâti mamambep. ¹⁷ Keyepmti neŋ Timoti Amobotnaŋmagen nemun pembedaŋ gogot mampeap ma ek an mulupmaŋ nâmsemtaŋ mam zempema inimagen kozin. Koti egaŋ neŋ Zisas Kilais nâmkŋipemamti mama mimi mamiap ke ma msat kataŋ meti am manzemzikat indayap eget keyaŋ sepem kwep mambein kekok diindowe.

¹⁸ Inmagengatnaŋ notnaŋaŋ nâgâek, "Ku kobe," zemti mobotnaŋ mbien. ¹⁹ Kekok tapmiwaŋgut neŋ Amobotnaŋaŋ nâme ŋep bewe beme kan belaknik bugan inimagen ke kobap. Koti an notnaŋ mobotnaŋ tapmip ekŋen zeletaŋ tazeip ma Emetak Tenŋgalen windemak tazeip ke eknâmbap. ²⁰ Enenogat Kawawaŋgalen zemâtâtât katnaŋ mama ke Emetak Tenŋgalen winde palen masokbein amnaŋ zelak zelak etaŋ mamip ke yek. ²¹ Ke penaŋ in neŋ ŋenzinŋmak ku kokogalen nâip nâyp keyepmti in mama mimiŋin weyaŋit mme neŋ gogot ma keŋ sewakŋaŋ palen kobap.

Kolin dapmelange mama okbi okbiŋaŋmak mbien

5 Neŋ ingalen zapat kapigok ilak penaŋ dinome nâmti talap. Inimagen kwitnaŋ kwitnaŋ okbi okbiŋaŋmak am Kawawaŋaŋ ku nâmkŋipemti maip notnaŋ ekŋenmagen ku sokbembeyelen ke inimagen sokbemti tazin. Nemuŋaŋaŋ gilik zemti naman ma- maŋ mpelaŋguŋguŋaŋmak alak set kileŋ malup keyet zeyap. ² Mama mimi keboŋ mmambe in naman mobotnaŋ igagen tapmip. In mama keboŋ ke wein- gapmtiŋgut kemberŋ mti an keboŋ ke peme ingat tuŋguwinan ku tabe. ³ Neŋ sekŋnaŋ beŋan pien tapme nânânaŋaŋ inimagen kopme an muluwaŋ bekaŋaŋ ke mge eget zet ingat tuŋguwinanok mamti zet zewaknok ilak kapigok nâmdelaŋ zewan. ⁴ In on- dektapme neŋ keŋŋnan etaŋ inimagen tusumtati zemdelaŋ zempeman an keyet keŋaŋ sekŋaŋ mama

mimi itnaŋaŋgalen ke tikŋaŋ nâmezŋgapm Amobot- naŋ Zisas egat kwitnanen Sadangalen kimbaleŋ pe- mann sek sindem tusumsawe. Nin kekok mmann egaŋ zupman totati keŋ itnaŋaŋgalen tikŋaŋ keyet, "Yek," zenzeyelen winde timti tabe. Mme keeset keŋaŋ gilik zeme Amobotnaŋ egalen kanaŋ daŋgome an ke- mak in temakwep Amobotnaŋaŋ indatiwe.

⁶ Mama mimi bekaŋaŋ keboŋ tatindame in sekŋin mammolip keyepmti neŋ nâma ŋep penaŋ ku bein. Bo kaŋkaŋaŋ ek isikŋaŋ buganaŋgut bo penaŋ olekme bumann keyaŋ bo penaŋ mme akŋaŋ mambemâzin. Ke in nâip, ma? ⁷ Sipsip yomgat dopmaŋ kukuŋaŋ ke Kilais. Inŋat kaŋkaŋin indam menzemtimâbâtnaŋ keyepmti akŋaŋin ekmâtâti peme mepme penaŋin tikŋaŋ bewe. ⁸ Kilaisiyaŋ ningat yomnaŋgat dopmaŋ gakiye keyepmti kwilekiki akŋaŋ ke katikpewanup ma mama mimi bekaŋaŋ akŋaŋ ke katikpemti mama mimi busatnaŋaŋmak ma penaŋaŋmak ke mtati Anŋgalalaŋ Kendo Penaŋ ke tatne.

⁹ Eweŋaŋ neŋ meluwaŋ ŋen kapigok kumindama ek- bien. Meluwaŋ keyet keŋanen kapigok zewan in am set kileŋ maip ekŋenmak zenâ zenâ ma aem kwaem ku mbep. ¹⁰ E am Kilais ku manâmkŋipeip ekŋenaŋ set kileŋ mama ma nolineyelen kwitnaŋ kwitnaŋ ego ego mti kileŋ matip ma am kambu titi ma nâmkŋipepe dâ- suki notnaŋ mamip ekŋen katikindemti ilinak paŋset- nak tatagat ku nâmti kuwan. Enenogat ekŋen msat- galen am mme nin kogogak msalen kapiyelen am ma- manup. ¹¹ Neŋ kapigogapmti kumindawan. An ŋen nâmkŋipepeŋaŋmak ŋenaŋ set kileŋ mamain met walebe ma notnaŋgalen kwitnaŋ kwitnaŋ notnaŋ ego ego mti mandamtiwien ma nopiom sesewatindanda ma nolineyet dekuku mamip ma tu katikŋaŋ nimâbât ma kambu titi an. Am ekŋen keboŋ katimindeme met zupman mame in naman ekŋenmak zet zenâ zenâ mti tu meu nimwiaŋ wiaŋ ku mbep.

¹² Neŋ am Kilais ku nâmkŋipeip ekŋengat zet zemti ku zemdelaŋ zemindewak. In ilinaŋgat noline Kilaisma- gen maip ekŋengat mimyunguŋguŋinaŋgat musuwewet zet diindome ŋep bewe. ¹³ Âpme am Ki- lais ku nâmkŋipeip ekŋengalen mimyunguŋguŋinaŋ- gat zetnaŋ Kawawaŋaŋ zemdelaŋ zewe. Naman in Kawawaŋgalen Zet Itnaŋaŋ mâti, "Inmagengatnaŋ am bekaŋaŋ mimi keboŋ ke indeme ingat tuŋguwinan ku mambeŋ."

Nukŋaŋin notnaŋ sokbemindame ilinak ku zemdelaŋ zewien

6 Inmagengatnaŋ ŋenaŋ notnaŋmak kalalaŋ mbe beme egaŋ kalalaŋit ke mmeti am Kilais ku nâmkŋipeip ekŋenmagen notnaŋ zelen ku pewe. Ekŋelaŋ nâmkŋipepeŋinmak ilinaŋgat tuŋguwinan kalalaŋit ke weyaŋbalup. ² Am nâmkŋipepemak nin maneti am nâmkŋipepeŋinpiŋ ekŋengalen zet zemde- laŋ zewanup ke in nâip keyepmti ilinaŋgat tuŋguwinan zet notnaŋ isikŋaŋ sokbeme ŋep zet zemdelaŋ zenze mulup mbep. ³ Nin ensel ekŋen kekok zet zemdelaŋ zemindewanup ke in ku nâip? Ya nin keboŋaŋ nukŋaŋ

notnañ nnañgat tunjgupmnañ sokbeme zelin zemdelañ zenzeyet nâmtemtem ku mimiyelen. ⁴ Kalalañ keyelen nukñañ sokbeme am Kilais ku manâmkijñpeip ma dapmelañge ekñañ an ekñen ke indikme an damuñ ku mambep ekñañ zet zemdelañ zenze mulup ku mbep. ⁵ Mama mimi kapi mamip ke nâme sakambukñañmak bembeyet nâmti zet kapi diindoyap. Neñ nâyap inmagen an ñen zet nâmâtâtâtnañ dolakñañ main in nukñañin ekmagen mmepme egañ ñep zelinanggat zemdelañ zenze mulup mbe.

⁶ In kekok penañ ku mamip, yek penañ. An nâmkijñpepemak zulañ nâmbekambembenjit tapme in katikpeme an nâmkijñpepeñepij ekñenmagen mmepmalu manzem musuwetindeip. ⁷ Âk kalalañin zupman mmeti weyañsât zeip beme Kawawañgalen set ku mâti mme keyañ am nâmkijñpepeñinmak sakambuk indamti Kawawañgat kwit zapañnañ mamtotpeip. Set keboñ dolakñañ yek. Nodañ myuñgunjap ke timane weme nâmpemane gâlen kwitnañ kwitnañ notnañ tiwe.

⁸ In ilinañgat tunjuwinan nâmkijñpepeen noline ekñengalen kwitnañ kwitnañ tatetimindem tip ma myuñgunju sambe tapmip. Kok penañ ke tapmimindaip ke ñep penañ yek.

⁹ Am set kileñ mamaip ma nopiom masesewatsaip ma awembiñ kalalañ mamip ma an anekgañ muluwan bekañ mamilup ma an kambu titi ma amgalen kwitnañ kwitnañ notnañgat eyak mamip ma am tu kalinañ omba manip ma nolinañgat zemtalalat zet manzeip ma kwitnañ kwitnañ tetimaem titi. Am mama mimi bekañ kekok mamip ekñañ Kawawañgalen zemâtâtât katnanen mama keyet keñan ku mebep keyepmti in bekañ sambe kapi ñep mimiyelen zemti keñin ku tetipewep. ¹¹ Itnañan in notnañ sepem kekok ke mti mamkwabien yañ pi ilak in Amobotnañ Zisas Kilais nâmkijñpeme egañ yomin sambe zemzuluge. Mme Kawawañgalen Emetak Teñ ikañgat zapat mame Kawawañan indikme an teñ bewien.

¹² Am notnañ, “Kwitnañ kwitnañ sambe kapi ñep mimiyelen,” kekok tazeip. Yanjut kwitnañ kwitnañ ke mma ñep ku napmukulem mbe. Kwitnañ kwitnañ sambe ñen mimiyelen tapmezin, yanjut ekñenmagen-gatnañ ñenañ neñ nadamuñ mimiyelen ku nâmpewap. ¹³ Tu meu ke tip kambakñañgat kwitnañ kwitnañ etañ âpme tip kambakñin ke tu meuyet elenañ. Kegok kek penañ yanjut eget ilisakwep Kawawañan indawalepme yek bewalup. Sekñ kapi set kileñ mama keyet zapat yek; ke Amobotnañgat zapat bein. Egañ sekñañgat toñañan ikañ ekdamuñ mamm.

¹⁴ Âpme Kawawañan Amobotnañ gakikiengatnan mme wage keyet katar maneti egalen windeen sekñ kapi mama alakñañ samti mme wabanup.

¹⁵ Sekñ kwewañ butnañ butnañ sambe sepem kogok nin sambe Kilaisiyet zapalañ egat sekñañ kwep keyet butnañ kwep kwep benup. Ke in nâip, ma? Ke nâmtiñgulak in Kilais nâmkijñpepeñañ in sekñin kilom timeti imbi set kileñmak tusum tapmaip beme ke pem-

benañ penañ yek. Kelak peme tasem. ¹⁶ Kawawañgalen Zet Itnañan meluwan kapigok mimiñañ tazin, “Egat zulañ pepep bemalu sek kwepnok mambein.”

(Sokbembe 2:24)

Kegogapmti an ñenañ imbi set kileñtoñ ekmak mepmain beme egañ ekmak keñan aem kwaem mti eget kwepnok mambelup. Kegok ke in ku nâip, ma? ¹⁷ Ma naman ñen egañ Amobotnañ ekmak tusumti keñ kwep bemti pepep mambelup.

¹⁸ Am ñenañ yom notnañ ñen mbe keyañ sekñañ zigok ñen ku mamsain yanjut am ñenañ set kileñ mambe egañ sekñañ Amobotnañgat zapat zenzenañ ke walebe keyepmti in set kileñ mama eksemti kunzurbep. ¹⁹ Ma in kapigok ñep penañ nâip, sekñin ke Emetak Teñgalen sesewat mkanok bein. Emetak Teñan ingalen sekñin keyet keñan ke mamayet Kawawañan ketalasim indaye keyepmti ingalen sekñin ke ilinañgalen etañ yek. ²⁰ Enenogat in Kawawañan tosa temañ penañan indakwitiye keyepmti sekñañ Kawawañgalen kwizet buñamañ mwawatgat mulup mbe.

Awembiñ mamayelen zemâtâtât

⁷ In yankwesisi kumbeme koge ke meluwanen bemti pigok zemâtâtindama nâit. An ñenañ imbi wawatpiñ masât nâme e ñewak bewe. ² Yanjut set kileñ mamayelen tetimaemae temañ penañ tazin keyepmti an ma imbi ñenañ apmañ ma imbiñañ wati ekmak etañ esemteñ mambe. ³ Kegok mti apmañan sekñañ imbiñañgat anjinañ ku mpewe ma imbiñañan kekok sekñañ apmañgat anjinañ ku mpewe. ⁴ Imbiñañ ikañgat sekñañ toñañ yek; apmañan toñañ yek; imbiñañan toñañ bein. ⁵ Awembiñ, in sekñin anjinañ kileñ penañ ku mbep. In dundundu msât kan keyegut an imbiñañ ilisakwep zenâmti keñ kwep bemti segit anjinañ mti kan tunjgupmañ isikñañ bugan ke dundunduyet otnâwalup. Mti keyet palañan an imbi mama mimiñit ke ñep tusumti mambalup. It kekok mti an imbi mamayet tikñañ damuñ mmalu Sadanañ tetimae ñep ku idemti yomen ku idatimtowebe.

⁶ Awembiñ mama kapigoset mambiegen ñep mene benak keyet nâmti zet kapi zeyap. Wa zemkatik bemindemti ku zeyap. ⁷ Nanañgat keñañ pigok nâyap: Am sambe pi neñ mayap kekok imbi wawatpiñ mambenek. Yanjut Kawawañan winde sepem igak igak ndame notnañan imbi ma an wawatpiñ ma notnañ awembiñ bembeyelen winde maindain.

⁸ Sipkotem ma animbi kwambet ingagulak pigok zeyap: In neñ imbi wawatpiñ belak mayap sakam keboñak mambiek beme ñep benak. ⁹ Yanjut sipkotem ma animbi kwambet in awembiñ mamayelen sek tikñañ omba tapme sekñin ñep ku damuñ mimiyelen beme awembiñ ñep bewep. Mneti sekñañgalen tikñañan indamandame yom mbepgat awembiñ ñep bewep.

¹⁰ Awembiñ maip ekñengat zet pigok zema nâit (kapi nenangalen zet yek; Amobotnañan zeye): Imbi

ñenanj apmanj ku asekpemti mebe. ¹¹ Ma ilak apmanj asekpemti megeyanj main beme egañ apmanj peme tapme mege ke ewe kot zet weyañti wabe. Âk yek beme an ñen ewe ku wabe. Ma an ñenanj kegogak imbiñanj ku asekpewe.

¹² Ma am notnañ sambe ingat nanañgat keñnañgatnañ zet zesowap. Wa ke Amobotnañanj zet ñen zeye keyetnañ yek. Zet ke kapigok: An nâmkijpepeñanjmak ñenanj imbi nâmkijpepeñanjpiñ wage yañgut imbi keyañ ekmak mamayet tikñañ nâin beme imbi ke ku asekpewe. ¹³ Ma imbi nâmkijpepemak ñenanj apmanj nâmkijpepeñepiñ wage yañgut an keyañ ekmak mamayet tikñañ nâin beme apmanj ke ku asekpewe.

¹⁴ Enenogat neñ kegok zeya? An Kilais nâmkijpepepiñ egañ imbi nâmkijpepemak walep manan imbi nâmkijpepeñapiñanj an nâmkijpepeñanjmak walep beme ekñetmagengatnañ ñenanj nâmkijpepeyeyet setnañ zulutme ñandem tazingapm Kawawañanj nâme ñep mambein. Keyepmti Kawawañanj keboñagak nemunambañane ekñen maminbiwineyelen nâmkijpepeyepm ekñenmagen kogogak nâmkijpepeyelen setnañ zulutme ñandem tazingapm nâme ñep mambein.

¹⁵ Yañgut an ma imbi ñenanj Kilais ku nâmkijpein egañ imbiñanj ma apmanj nâmkijpepeñanjmak ñen pemti mesât giñgiñ mme nâmpeme ñep mebe. Keyet zemkululuñanj ñen ku tazin. Enenogat Kawawañanj sewakñañ palen notn notn mti mamayet nâmti indakumtetime kobien. ¹⁶ Imbi, geñ apdi mama mimi dolakñaset mukulem mmane egañ nâmkijpepemak benak ma yek? Set ke geñ ku nânik, ma? Ma an, geñ imbindi mama mimi dolakñaset mukulem mpemane egañ nâmkijpepemak benak ma yek? Set ke geñ ku nânik, ma? Keyepm an ma imbi nâmkijpepeñepiñ watnagañ geñmak mamayet tikñañ nâin beme asekpewe.

Nin Kawawañanj mama mimi nâmtikñañ mamnen mâti mbanup

¹⁷ In mama mimi zigok mti mame Kawawañanj indakumtetime nâmkijpepeen kwabien ke ilak mti mambep. Neñ zet sakamañ keboñ am nâmkijpepemak mka sambe manzemkawañ bemandam melap.

¹⁸ An sekñañ butnañ piliñanjmagañ nâmkijpepemak beye beme egañ piliñ ke asesekgalen ku nâwe ma an sekñañ butnañ piliñepiñ tati nâmkijpepemak beye beme egañ sekñañ butnañ piliñmak bembeyelen nâmti ku antiwe. ¹⁹ Sek piliñmak mamayelen ma piliñpiñ mamayelen keyañ nâmkijpepemak mamayet yañanj penañ ku bein. Kawawañgalen zet gawepupu keyañ penañanj penañ bein. ²⁰ Keyepmti an ñenanj mama mimi ke ma ke tati nâmkijpepemak beye beme mama mimi keyegak mti mambe. ²¹ Geñ mulup an tosapiñ mulup mimi mamti nâmkijpepemak bewanan beme mama keyet nâmtemtem mimipiñ. Yañgut geñ mama ke katikpepeyelen setnañ sokbemgaween katipewanik. ²² An ñenanj mulup an tosañepiñ manepeme Amobotnañanj kumtetiye beme egañ Amobotnañgalen an

opepeñepiñ beye. Enenogat Amobotnañanj yomañ katikpemmâge. Sepem kegogagak an ñen opepeñepiñ mame Amobotnañanj kumtetiye beme egañ Kilaisiyelen mulup an tegañ opepeñanjnok beye.

²³ Kawawañanj in ilak tosa temañanj kwitimindage keyepmti amgalen nânâyet kandañanj wak bemti ku mambep in Kawawañanj mâti zet kapi etañ nâwep. ²⁴ Kilaismagen notnne, an ñenanj mamañanj zigok tapmamti nâmkijpepeyeyet egañ mama mimi keyegak tapmamti Kawawañanj nâmkijpepmti mambe.

Am awembiñ bemti mama ma awembiñ ku bemti mama keyañ zetnepiñ

²⁵ Âpme pi am awembiñ bembepiñ maip ekñengat yañkwesisi bewien keyet dopmanj gilik zesowap. Awembiñ bembepiñ maip ekñengat Amobotnañanj zet winderañbeñ zeye ñen ku mtalap. Yañgut Amobotnañanj kemberñ mnayeyepmti neñ zet penañ zeyap ke in ñep mimiyele. ²⁶ Kan pigogat nukñañ igagen penañ tasokbein keyepmti an ñenanj imbi wawatpiñ mamayelen zeme neñ nâma dolakñañ penañ bewe. ²⁷ Ma imbindimak manik beme imbi ke asekpesâgât ku nâwanik. Ma geñ gitak belak manik beme imbi wasâgât ku zewanik. ²⁸ Yañgut imbi wasât mbanik beme ke wapmane yom ku bewe ma imbi ñenanj an wapme keyañ yom ku bewe. Kegok ñewañgut kan pigogat nukñañ igagen penañ tasokbein keyepmti kegok ku mti mamayelen nâmti kegok zeyap.

²⁹ Kilaismagen notnne, zet pi zema nâit. Kan delañ zenze ilak bududuk bugan beingapmti an imbiñanjmagañ Amobotnañgat mulup omba penañ mamambe yañgut nâme imbi ku wage nember bewe. ³⁰ Ma si zemsu zemsu mamip ekñenañ si kemberñin ñenjan bemti Kawawañgalen mulupgat omba penañ ku manâip ma am oloñen palen maip ekñen oloñen ñenjan bemti Kawawañgalen mulupgat omba penañ ku manâip. Ma am milawat makwitip ekñenañ milawat keyet nâme tatat katikñañ tabe nâmti keñin temañ keyet ku bewep. ³¹ Ma am aem kwaem mulup mamip ekñenañ mânep mulupgat etañ nâme mobotnañ penañ beme ku mambep. Enenogat msat ma kululuñ kapi ilak sakwep delañ zesâpm.

³² Mneti in kwitnañ kwitnañ belakñañ keboñ timti mamti ñoktikñin temañ keyet bemti nâmtemtem palen mambepmagen zemti keyet zemâtâtindayap. Imbi wawatpiñ ekñenañ Amobotnañgalen mulupgat yayañin omba penañ tatindain eneyet ekñenmagen opepeñanj ñen ku tazin. Egañ Amobotnañanj mama mimi nâmtikñañ min ke mâti mam. ³³ Yañgut animbimañanj sekgalen bandim keyet nâmtemtem mamin. Mti imbiñanj nâmpeme dolakñañ bembeyelen mulupmanj mam. ³⁴ Kogok mti ñoktikñañ sambe makalañzin. Âpme imbi apmepiñ ma imbi nembip ekñenañ keñin ma sekñin Amobotnañgat zapat sasât manâip mti Kawawañgalen mulupgat yayañ omba penañ mamip enenogat ekñenmagen opepeñanj ñen ku tazin. Mme naman imbi awinmak ekñenañ sekgalen bandim keyet nâmtemtem temañ mamip. Mti awinañ

nâme dolakñaṅ bembeyet mulup mamip. ³⁵ Neṅ nukñaṅ palenjanan bemti ku zeyap yek. Neṅ zet kapi in indamukulem mimiyelen nâmti diindoyap. Neṅ in kwilekiyaṅ penaṅ ma pembedaṅ ke mimiyelen nâmin-dayap mti kenjin ma sekñin melesin ondekme Amobotnaṅmagen mebegalen nâmti zapat kapi diindoyap.

³⁶ Yaṅgut imbiñaṅ an zapatnaṅmak awembiṅ sakwep ku bemti damuṅ teepmaṅ tati welut beme ke pembedaṅ yek. Egelanṅ kegok milut beme yom milut. ³⁷ Yaṅgut an ṅenaṅ imbi zapatnaṅ zempepeñaṅṅgut nâme egaṅ iṅñaṅgat sekñaṅgalen tikñaṅ ke ṅep ekdamuṅ mimiyelen winde tasainaṅ imbi zapatnaṅ ku wazin beme keyaṅ yom ku bein. ³⁸ Keyepm an ṅenaṅ imbi zapatnaṅ wazin beme ke ṅep bein ma egaṅ imbi zapatnaṅ ku wazin beme keyaṅ naman dolakñaṅ penaṅ bein.

³⁹ Imbi ṅen apmaṅ mambeen egaṅ apmaṅmak tâtânit tapme mamambe. Apmaṅ gakimeṅgut bam an ṅen wasât nâmti egaṅ eknâmâtâti an Kilais nâmk-iṅpepeñaṅmak beme wabe. ⁴⁰ Imbi egaṅ ewe an ṅen wawapiṅ mambe egatgulak nâma dolakñaṅ bein. Ke nanaṅgat keñaṅgalak zeyap yaṅgut Kawawaṅgalen Emetak Teñaṅ keñaṅ tazin keyaṅ keñaṅ m elenṅ belenṅ beme zeyap.

Songgom nopiomgat sâpe sâpe sasayet nsâti nâmâtâtati nimbep

8 Âpme pi naman nopiomgat sâpe sâpe masaip keyet pigok zema nâit: Nin nâmk-iṅpepepepemaṅ nânup nin sambe nânân tatndain. Nânâ temañaṅ am notnaṅ mme sekñin mobot mamip yaṅgut nin am gogot mimindenup beme nin mukulem mimindemann ekñenaṅ Ambotnaṅ weyaṅti dolakñaṅ mâbâgalen manânup. ² Inmagen an ṅenaṅ nâme iṅñaṅgat nânâñaṅ omba bein beme egaṅ, “Neṅ ṅep nâyap,” zet zein keyaṅ mkawaṅ beinen an ke Kawawaṅgalen nânâ penaṅṅ penaṅ yaṅṅ ewe ṅep ku nân. ³ An ṅen egaṅ Kawawaṅ gogot mampein beme Kawawaṅṅ ek ekti zein, “An keyaṅ nânâ penaṅṅ yaṅṅ ṅep nân.”

⁴ Keyepmti neṅ zet ṅenaṅ nopiomgalen sâpe sâpe meu kukñaṅgat bemberaṅ niniyelen kapigok zewap: Nin nânup nopiom ke amnaṅ sâsâñaṅ ma-maṅapiṅ ma ekñen ke Kawawaṅ penaṅ yek. Kawawaṅ kwewaṅ penaṅ mamain ke nin nânup. ⁵ Am notnaṅṅ kawawaṅ notnaṅ penaṅ kululuṅen ma msalen talip manzeip. Penaṅ, ekñenaṅ amobotnaṅ sambe ma kawawaṅ sambe talip manzeip. ⁶ Yaṅgut nin nânuwen Kawawaṅ ek ningalen Bipm ek kwewaṅ penaṅ mamain. Egaṅ kwitnaṅ kwitnaṅ sambe kapi Amobotnaṅ melakwep Zisas Kilais ekmagesetgatnaṅ etaṅ mme sokbemâge ma egaṅ mme nin iṅñaṅ manâmkiṅpemti ekmak mammanup.

⁷ Yaṅgut zet penaṅ kapi am ilindiṅ ku nâmâtâlîp. Am notnaṅ sambeyaṅ nopiomgat nâme mobotnaṅ penaṅ beyeyepm alak pigogat meu keboṅ ke nim nâme nopiomgalen meu mambein. Ekñen keboṅ keyet nâmk-iṅpepepeṅin tuwat tuwat ma ekñenaṅ keñaṅ nâme meu ke niyo beme am yomtoṅ kogok nâyo.

⁸ Kawawaṅṅ tu meuyepm nâmndeme mobotnaṅ ku bewanup. Nopiomgalen tu meu kiṅgabanup keyepm ku nâmbekambem ndewe ma ke nimann ku zemsese-watndewe.

⁹ Ma notnaṅ in yaṅṅ weyaṅ nâmâtâti manip in noline nâmk-iṅpepeṅin tuwat tuwat tazin ekñen keñaṅ myuṅgume yom beweyet eksewep. ¹⁰ Âpme geṅ nânândi ke tazinaṅ met nopiomgalen sesewat mkaen moti egat meu bumbemberaṅ ke tatnimane nodi ṅen nâmtemtemñaṅmagaṅ gikti egaṅ tatniṅgat nimbi kogok zemti nime yom bewe keyet geṅ eksewanik.

¹¹ Enenogat nodi kapiyet Kilaisiyaṅ egat mti gakiye ek nâmk-iṅpepeṅin tuwat tuwat ke gâlen nânâ keyaṅ mme sukñaṅ bemti meu ke nimti nâme yom beme walebe. ¹² Set kegaset in noline nâmk-iṅpepeṅin tuwat tuwat waletindemti yom miyo. In kegok miyo keyaṅ in Kilais yom msayo bein. ¹³ Keyepm notn Kilais manâmkiṅpenaṅ meu nopiomgat sâpe sâpe bemberaṅ ke nima yom besem nân beme neṅ meu keboṅ ewe ninipiṅ penaṅ mamambap. Enenogat neṅ ek mma yom ku mimiyelen kogok nâmti mbak.

An Zisasiyaṅ egalen zet zemkawaṅ bembeyelen ombemti kumtetitiñaṅgalen mama

9 Zet zemkwala keyet butnaṅ ṅen ewe kapi zewap. Neṅ kwitnaṅ kwitnaṅ keyaṅ ku naopemneneñaṅṅ. Neṅ belak âlâgâlâk talap. Ma neṅ Amobotnaṅ Zisas penaṅ ekban. Neṅ Amobotnaṅgalen mulupmaṅ penaṅ ingat tuṅguwinaṅ mamti mban keyepmti in nâmk-iṅpepemak bewien. Keyepm neṅ Zisasiyet buṅam zapatnaṅ zemkawaṅ bembe an ombemnakumtetitiñaṅ penaṅ talap. ² Am notnaṅṅ nâme mene neṅ Kilaisiyelen buṅam zapat zempalakñaṅ bembe an ku ombemnemti nakumtetitiñaṅ ku beyawaṅgut in yaṅṅ penaṅ sukwep nâmneip. Enenogat neṅ Kilaisiyelen buṅam zapat zempalakñaṅ bembe an ombemnemti nakumtetitiñaṅ mamti zapatnaṅ diindoma in Amobotnaṅ nâmk-iṅpewien keyaṅ neṅ an kwi keyet yaṅṅ penaṅ msokbeye.

³ Âpme yaṅṅṅgat zet kuku mti nâgât Zisasiyelen buṅam zapat zempalakñaṅ bembe an ombemnemti nakumtetitiñaṅ ku manzeip ekñen keyet zet dopmaṅ kapigok gilik zemindayap. ⁴ Nin inmagen mulup mamnupgapm in tu meu ndandayelen ṅep wekukuyelen yaṅgut nin ku mawekunup. ⁵ Amobotnaṅgat nemberaṅne notnaṅ ma meniṅane ma Sipas ekñenaṅ imbiṅinemak zet zapat dolakñaṅ manzemelip. Keyepmti notnaṅ nin sepem kegok mimiyelen nâmbenek beme nin ṅep kogok mbenek. ⁶ Kulekiyet neṅmak Banabas nit betndaṅ mulup mti mânep keeset aikti meu kwitim niniyelen mamilup âpme ekñenaṅ in indapelaṅṅṅguyet manzeip? Ke set pembedaṅ yek.

⁷ Kasa kuku an ṅenaṅ mulupmanen mamti iṅñaṅgalen mânewaṅ tu meu ma kwitnaṅ kwitnaṅ sambe ke kwititiyelen mulup belakñaṅ ṅen mti keeset mukulem ku matin. Ma an ṅenaṅ mulup mip keyet penaṅṅ weme belak peme tatagalen ku maondein yek. Egaṅ meu penaṅṅ ṅep bep ke akumti manin. Ma bo

tonjanj ekdamuj mme sememe kumti manin. ⁸ Pi an zet etanj ku zeyap; zet kapi zii zelen keyegak zemkawan bemberanj tazin. ⁹ Mosesiyelen zii zelen zet njen kapigok meluwanj miminjanj tazin, "Bupaloyanj mulup mgemti kwanj sinañ nsât mme ku anjanj mpewanik."

(Zii Zet 25:4)

Âpme Kawawanj zet ke bupalo ekjengat etanj nâmti ku zeye. ¹⁰ Zet ke am ningat penanj zenzenanj. An mulup mimonze onze mamm ma an meu penanj maakumbein egelanj meu penanj ke ilisakwep kalarñti nimbalt ke nâmti mamilup. ¹¹ Âpme nin Kilaisiyet buñam zapat diindowen kan keyet nin mulup an mulup mimondendeyelen zapat sakam keborj mbenn. Nin mulup keborj mmann Emetak Tenanj ingat keñinan topmanje keyepmti nin inmagengatnanj segalen mukulem mimiylengat omba penanj ndandayelen ku mawekunup. ¹² Mulup an notnanj inmagengatnanj segalen bandim titiyelen beme nin kegogagak segalen bandim titiyelen bein enenogat nin inimagen mulup yanjbemti mbenn. Yanjut nin inmagengatnanj meu milawatgat ku wekuwenn. Mneti Kilaisiyelen zapat pembenanj bekekpewanekmagen zemti inimagen titiyelen zenzenanj ke katikpewan. ¹³ Zelusalem mka teman-galen sesewat mka temanen an mulup mamip ekjenanj meu sesewat mka temangatnanj matinip. Ma an sâpe sâpe sisagen mambuip ekjenanj keyetnanj meu butnanj ninijet zenzenanj timti manip. In set ke ñep penanj nâip. ¹⁴ Âpme set keeset Amobotnanj Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj zenze an nin zet zapat dolaknanj zemepman am ekjen keyanj tu meu aikndame ninijet nâmti zet ke diindoye.

¹⁵ Neñ set ke ku mamâlap. Mti in sakam keyet katanj mnanayelen otrnâmti meluwanj ku miyap yek. Nen betnnanj mulupmanj mti maaikniyap keyet nâma mobotnanj mambein. Enenogat ingat tu meuyet indawekumindandayet nâma sakambuknanjmak penanj mambein. ¹⁶ Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj zempalaknanj bembeyelen mulup ke zemkatikbemtiti ilak nâgât belen bempenanj yanjut neñ am buñam zapat dolaknanj diindondopiñ mma wakai Kawawanj sindem omba penanj nawe keyepm buñam zapat manzempalaknanj beyap keyet sek mmobot zet zema dolaknanj penanj ku besem.

¹⁷ Mulup ke nananjat keñnanjalak sokbemtiti mbak ze maneti tosananj tiwak. Yanjut nananjat keñnanjalak mulup kapi ku tiwangapm pigok ñep zewi, Kilaisiyanj Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj zenzeyelen zenejgeyepm manzeyap.

¹⁸ Kawawangalen mulup mamipgat tosanjin kapigok: neñ Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanj Penangalen mulup mmeti am mulup keyet tosanjanjat ku wekuwap. Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj manzeap keyet tosananj ñep titiyelenanjut keyet ku mawekuyap. Keñ oloñen nâyap keyanj tosannok bein keyet nâma pembenanj bein. ¹⁹ Neñ zet keborj keyanj ku naopemneme talap keyanjut neñ am sambeyet kilambanjan gwidikti ekjengalen sisiliñ an beyap.

Enenogat neñ keeset am sambe indatetima Kilais ñep nâmkijpepeyelen nâmti mamiyap ²⁰ Keyet yanjanj neñ Zuda am ekjenmak mamti Zuda am ekjengalen mama mimi timti ekjenanj Kilais nâmkijpepeyelen mulupmanj mban. Zii zet keyet sisiliñ mulup mamip ekjenmak tusumti ekjengalen mama mimi keyet meti zii zetgat sisiliñ mulupnok mban. Mosesiyelen zii zet itnananj nâgât damuj ku mam keyanjut am keyet sisiliñ mulup mamip ekjenanj Kilais nâmkijpepeyelen kegok mamiyap. ²¹ Neñ Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj am Zuda manjeen ku sokbemberanj ekjen zemkawanj bembeyelen ekjenmak mamti ekjengalen mama mimi ke timti sepem ekjen nemborj Zuda amgalen zii zepiñ mamayap. Âpme kogok mama ekjenanj Kilais nâmkijpepeyelen mamiyap. Kapiyanj neñ zii zet mañgosoyap kogok ku bein enenogat Kilaisiyanj neñ mama mamayelen mandinoink mayap. ²² Âpme Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanj Penanen Kilaisiyet yanjanj mandindoyawen am nâmkijpepeñin tuwat tuwat ekjenanj kwilekiki nâme bekananj am nâmkijpepemaganj ku mimiylen bein ke neñ belak mapeyap. Kogok mti neñ mukulem mimindema weyanj nâmtâlil ma set kegok set neñ am sambe yanjanj yanjanj maipnok ma mama ekjenanj Zisas Kilaisiyet nâmkijpewep. ²³ Keyepm neñ set ekjen sambe ke mma am sambe msat katanj ekjenanj Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj nâmti neñ ma in sambeyanj kwitnanj kwitnanj pembenanj sambe Kawawanj am Kilaisiyelen buñam zapatnanj manâmkijpeip ningat zetiki mimndaye ke titiyelen mamiyap.

²⁴ Âpme in pigok nâit, kanzowak mimi mundumen am sambe ekjenanj ilinsakwep yanjbemti winde mambeip. Yanjut an ñenanj winde bemti ñenanj piliñ ke kwati milawat ke matin. Âpme in kegogak kululugalen milawat tazin ke tisât nâwep beme in winde bewewen an ñenanj bemti makwazin kegok winde bewep. ²⁵ Am ekjenanj msalen kanzowak msâti sesep mulup tagonjonepiñ mti kwitnanj kwitnanj notnanj ek-sesenanjmak mti mamaip. Ekjenanj msalengalen milawat sakwep waleletgalen keyet kegok mamip. Nin mama kanzizitgalen milawat kululujen kanzizit matazin keyet kegok mbanup. ²⁶ Nenn kegogak piliñ bemberanj ke ektati keyet esemterj mawindem beyap. Neñ nasamek belak tunjupman kilerj kuma elepema mezin weyanj terj maeleyap. ²⁷ Neñ am Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj manzemkawanj bemandanetingut nenn zet ke ku mâti mbap beme walelet aikbap keyepm sekñnanjalen tiknanj igak igak ke mtotpemtiti nen damuj mma etanj mamain.

Israel myungunjuninaset ningat golanj titijan

10 Kilaismagen notnne, neñ ewenanj yensokñne ekjenanj Moses mâti mama mimi mkwabien keyet zapatnanj mimindama nâit. Ekjen ilindiñ zanzayanj indautukekme meti nembu diliñ zem metat kotat mme Kawawanj atamtapme tunjupmaset walelepiñ nembelen mepatanj zewien. ² Âpme ekjen am manje kwep Mosesiyanj ñenanj bemandeme ekmak zanza mâ-

bien ma nambu diliñ zemti metakotat mti katime tunjgupmaset mebien. ³ Âpme ekñenañ ilinsakwep tambu katar Kawawañgalen Emetak Tenañ mme kululungatnañ meu sepemañ kwep matotan ke nimbien. ⁴ Ma ekñenañ Kawawañgalen Emetak Tenañ nanzañ kapilañ sepemañ igagen keyetnañ tu mme kwapme ekñen ilindiñ nimbien. Nanzañ kapilañ ke Kilais ikñañ nembon. Egañ deset ma deset mebien ke ekñengat windenjanğat yanañ nteknajañ penañ tapme mamamtemien. ⁵ Kawawañjañ kwitnañ kwitnañ sambe weyañindeyeyangut sambeyañ Kawawañjañ nãnge kogok ku mambiengapm egañ zemindeme msat zetik mimindendañ ku mebegalen zemti notnañ indeme msat tunjgupman amnañ ku maiwen gakiwien.

⁶ Ekñenañ mama mimi bekanajañ msãgãt kenjin temañ wemindaye keyepm ekñenmagen kwitnañ kwitnañ sokbeye. Keyañ ningat golañ tin mneti nin kegogagak mbenekmagengat. ⁷ Kawawañgalen zet Itanañjañ papiaen meluwañ pigok mimañjañ tazin, "Am ekñenañ nopiomgat kandañ totati tu meu nimwianji silik kumti wendiwien."

(Kisim Bek 32:6; Makuku 25:1-3)

Ekñenmagen notnañjañ nopiom sesewatpewien. Nin sepem kegogak ku mbanup. ⁸ Ekñenmagen notnañjañ kegok mme kasup kwep keyet Kawawañjañ am sambe penañ (23 tausen) indawalege keyepm nin set kiler ekñenañ mambienok ku mambanup. ⁹ Ekñenañ Kawawañ m ekmeyepm Kawawañjañ nombe zemindeme koti indime gakiwien. Kegogapm nin Amobotnañgat m ek m ek mimiyelen yom omba penañ ku mmobanup. Penañ, egañ dopmañ ekñen gilik zemindayenok ndawe. ¹⁰ Âpme in Kawawañgat kwileki ñen ku tatndain zemti kwelat zet ku dunduwep. Ekñenmagen notnañjañ kegok mme ensel am indome gakiyielenañ koti indome gakiwãbien.

¹¹ Âpme msat kululuñ asesegalen kanañ bududuk tabeme manupgapmti ekñenmagen kwitnañ kwitnañ sokbeye ke ningat golañnok bein. Nin ekñenañ mama mimi mgasik mbien kegok ke ku mne. ¹² Âpme an ñenañ nãme egañ Amobotnañgat nãmkijpepenañ tazingapm tetimaean katikñañ benak nãin egañ weyañeksewe. Enenogat ek ñep tetimaeme am itnañjañ ekñenañ yom mbienok mnak. ¹³ Inmagen tetimaema masokbein sepem kegogagak am sambe masokbe mindain. Âpme Kawawañjañ zemkatik bembenañ mamãzin keyepm egañ peme tetimaemaeyañ ingalen windenjin angosomti ku masokbein. Yangut tetimaemaeyañ inmagen masokbein beme Kawawañjañ indamukulem mimiyelen setnañ ñep weyañme in katik bem tapme tetimaemaeyañ keyañ ñep ku mamtoindein.

¹⁴ Keyepmti Kilaismagen notnne penañ, in nopiom masesewatindap ke bamkumpemti kunjzunjit. ¹⁵ In zet opeem nãnyelen nãnãñin tazin keyepmti zet kapi zema ilin opeemti nãseip. ¹⁶ Okowen wain mannup kan keyet nin Kilaisiyet sipmañ ningalen yomgat mti mulage ke otnãmti nin keyet Kawawañgat wisikñ manzenup. Âpme nin wain mannuwen kan keyet nin

am sambe Kilaisiyañ ekñengat yominangapm sipmañ mulage ekñengat bulinan tusunup kegok masokbein. Âpme nin nupmamañ mutumti mannuwen kan keyet nin Kilaisiyañ gakimti sekñañ ningalen yomgat dopmañ ndaye kan keyet maotnãnup. Nin kogok mti am sambe Kilaisiyañ ekñengapmti sekñañ talasiye ekñen keyet bulinan tusunup kegok masokbein. ¹⁷ Keyepmti nupmamañ kwepnok âpme nin sambeyañ nupmamañ ikñañ kwep ke mannup. Âpme nin nupmamañ nsakwep mannuwen keyañ nin butnañ sambenok keyañ ondekti sek kwepnok benup kegok masokbein.

¹⁸ Âpme ñen pigok zema nãit, Zuda am sambe kwi ñenañ sãpe sãpe meu sisak dukñañ bumbunañ manip ekñenañ ilinsakwep sisak keyelen Kawawañjañ masesewatsaip. ¹⁹ Neñ zet notnañ zemkwalã keyet in nãmkilen bemi nãgãt egañ nopiomgat sãpe sãpe meu sasañjañ keyet nãme sãpe sãpe penañ bein ma nopiomgat nãme Kawawañjañ penañ bein. Kegok ke yek. ²⁰ Yangut neñ neman guluk gilik tazeyap ke am Kilaisiyet ku manãmkijpeip ekñenañ nopiomgat sãpe sãpe mambumsaip ke wa Kawawañgat yek. We bekanajañ masesewatpeip bein. Kok keyepm neñ in we bekanajmak tususuyelen ku nembeingapmti ekñen eksemindendepiñ. ²¹ In Amobotnañgalen okowen wain nti naman dembusek kwep keyañak we bekanajañgalen windeyet tazemopenik keyañ pambenañ yek. Ma in nupmamañ Amobotnañjañ ikñañgat sekñañ otnãmti niniyelen ningat ndaye ke nti naman dembusek kwep keyañak we bekanajañgat songom sasañjañ ke ñep ku niniyelen. ²² Nin kogok mmann Amobotnañjañ ningat keñ kuku mti ñenzinziñ penañ mbe. Nin nãmann nin windenmak beinañgut egalen musuwewet ke nin ñep ku sebempepeyelen penañ.

Ilinangatañ etañ otnãnã keyañ pambenañ yek

²³ Am notnañ, "Kwitnañ kwitnañ sambe kapi ñep mimiyelen," kegok tazeip yangut kwitnañ kwitnañ ke mma ñep ku napmukulem mbe. Kwitnañ kwitnañ sambe tapmezin keyañ nãmkijpepeen katikñañ bemti mamayelen setnañ ku kabemndawe. ²⁴ Am nãmkijpepemak ñenañ kwitnañ kwitnañ ikñañ mukulem mimiyelen etañ ku mbe egañ naman am notnañ indamukulem mimiyelen keeset mbe.

²⁵ In songom kwitisãt omkwiti kwitim mundumanen meti songom ke nopiom sãpe sãpe sasañjañ keyet yankwesisipiñ ñep kwitiwep. ²⁶ Enenogat Kawawañgalen Zet Itanañjañ kapigok zenzenañ, "Msat ma kwitnañ kwitnañ sambe msat palen tazin ke Amobotnañgalen etañ."

(Sam 24:1)

²⁷ Am Kilais ku nãmkijpein ñenañ tu meu weyañbemti indazemtetime kenjinan mobogalen indembeme ñepgat ekñengalen mkaen mowebep. Mowepme ekñenañ tu meu indame nãmtemtem mti nopiomgat sãpe sãpe bumbu mundumanangatnañ kwitiyo zemti ku indayankwesiwep. Belak nimbep. ²⁸ Yangut in nsãgãt tapmme an ñenañ pigok diindowe, "Songgo kapi nopiomgalen sesewat mkaengatnañ." Zeme nãmti in ke ku

nimbep. An zet zemkawan bemindawe egat otnâmti meu ke ku nimbep mneti ñoktikñinan nâmnukñan mbepgat. ²⁹ Wa in nâme bekanan beingapm ku nimbep kogok ku zeyap yek. An ñen keyan nâme bekanan bein egat mti ku nimbep. Yangut an ñenan kapigok mene zein, "Ñeñ kwitnan kwitnan keñnan nâma ñep mimiyele bein beme an ñenan nâme bekanan bein beme keyepm egañ neñ ñep ku zemkulumneyele. ³⁰ Neñ Kawawanğat wisikñ zemti niyap beme an belakñan ñenan, 'Geñ an bekanan,' ke ñep ku zenak. Enenogat neñ kwitnan kwitnan sambe msat palen tazin ke Kawawanğalen etañ nâyp."

³¹ Notnan kogok zewien mene mme neñ kapigok zesowap, in tu meu nimbep ma kwitnan kwitnan sambe mbep ke in mme Kawawanğat kwitnan m onzempesepet nâmti mbep. ³² In kwileki ñen mme Zuda am ma am Zuda manğeen ku sokbemenan ma Kilaisiyelen an nâmkijpepenimk ñen setnan bekeke me Kawawanğat zetnan ku mâbeyet eksewep. ³³ In neñ mamiyapnok mamambep. Neñ kwitnan kwitnan sambe mamiyap ke mma amnan oloñen mimiyele nâmti mamiyap. Nananğat pembedanğat etañ ku mamiyap. Neñ kegogak am sambeyet pembedanğat nâmti mma am sambe Kilaisiyen angalanğandeyet nâmti mamiyap.

11 Neñ Kilaisiyelen set kaisasat ekti mâti mayap. Âpme in kegogak nâlen set kaisasat ke ekti namât mambep.

Silik dundundu mimiyele zemâtâtât

² In Zuda am ekñengalen mama mimi mâti mamayet neñ zemâtâban keyet katan mamaip keyepmti ingat nâma dolakñan penan beme oloñen miyap.

³ Âpme pi naman Zuda am ekñengalen mama mimi ñengat zet kapigok zema nâit. Angat yanğan Kilaisimagengatnan kozin. Âpme imbi kogogak egat yanğan anmagengatnan kozin. Âpme Kilaisiyet yanğan Kawawanğatnan kozin. ⁴ An ñenan bunduñ ñokñanen munduñ tati dapmelanğe tunğuwinan dunduwe ma Kawawanğalen zet zapat dolakñan zewe beme egañ Kilais sakambuk sawe. ⁵ Ma imbi ñenan sanğum ñokñan ambululupinğ tati dunduwe ma Kawawanğalen zet zapat dolakñan dapmelanğe tunğuwinan zemkawanğ bewe beme egañ apmanğ sakambuk sawe. ¹ Kogok min beme egañ imbi ñokñan pilik pilik kwanzetpepenan nembonğ bein. ^{II6} Keyepmti imbi ñen sâk ambululupinğ mame ñok sinanğ antim pewep. Ma egañ keyet sakam mti ñok sinanğ antipinğ mbe beme ek sâganğ ñokñanğ ambulut be. ⁷ An in ñokñin ondedagen sumumunğinğ enenogat inimagesetgatnanğ ñep Kawawanğat sakamanğ ma kwitnanğ mamsokbein. Ma imbi inimagesetgatnanğ ñep angat kwitnanğ mamsokbein. ⁸ Neñ kegok zeyap enenogat Kawawanğanğ an kukñanğat mti anmagengatnanğ imbi mge. Imbimagengatnanğ an ku mge. ⁹ Kawawanğanğ an imbiyepmti

I Ke Zuda am ekñengalen set kegok matazin. II Imbi set kilenğ inda aikti ñokñin makwanzetindeip ke Zuda am ekñengalen set kegok matazin.

ku mimiyanğ. Egañ imbi angapmti mimiyanğ.

¹⁰ Keyepmti imbi apmanğat eksempeinanğ ondedagen sanğumanğ ñokñanğ ambuluti mamezin enenogat ensel ekñenanğ taekgip. ¹¹ Yangut am Kilais nâmkijpepmi maiwanğ imbiyanğ apmanğat mukulemanğ bein ma ananğ kogogak imbiyanğat mukulemanğ bein. ¹² Kawawanğanğ imbi kukñanğat anmagengatnanğ mge keyepmti namanğ alak imbiyanğ an mammsokbeip. Kogok keyanğut eget ma kwitnanğ kwitnanğ sambe Kawawanğmagengatnanğ sokbewien.

¹³ In nâmkijpepenimk, ilinak weyanğ nâmatâlit. Inmagengatnanğ imbiyanğ dapmelanğe tunğuwinanen Kawawanğat dundusât nâwe beme egañ ñokñanğ sâk ambululupinğ mbe beme keyanğ pembedanğ yek. Imbi in ñokñin ambulubep. ¹⁴ Kogok keyepm in kapi ekme penanğ bein enenogat kwitnanğ kwitnanğ setnanğ talip in nâip. Ñen pigok egip an ñenanğ ñokñanğ sinanğ teepmanğ peme tozin beme ke sakam bukñanğmak. ¹⁵ Yangut imbi ñenanğ ñoksinanğ peme teepmanğ tozin beme nin nâmann keyanğ mme sepemanğ dolakñanğ bein. Enenogat ke Kawawanğanğ ikñanğ imbiyanğ ñoksianğ teepmanğ kogok toti kwatanğ tapme mamayet nâmti beye. ¹⁶ Am ñenanğ zet kapiyet nâme ñep ku beme mdândâsât setnanğ zulutbe beme kapigok nâmbep. Set kapi Kawawanğalen dapmelanğe sambe nin mâti mamnup.

Amobotnanğ tu meu ndandanğ

¹⁷ Âpme neñ tambunğalem zigok niniyele ke zemzikat indasowap. Neñ in set mamip keyet zemsesewatindendeyelen yek. Enenogat set in alak kapi tapmip kapiyanğ indamukulem mme Amobotnanğ Kilais nâmkatik bempemti zetnanğ gawepumti yek. Keyanğ naman mme in Amobotnanğ nâmkatik bemti zetnanğ gawepupuyelen mme naman bakñanğ betobep.

¹⁸ Kukñanğat neñ pigok zesowap. Neñ zet pigok nâwan in tambunğalemğat ke ondaktinğut tunğuwinanğatnanğ am notnanğanğ zet mopmtot mti kalalanğ mawen. Am notnanğ zapat kegok mnawien ke naman nâma buganğ penanğ penanğnok beye. ¹⁹ Yangut inmagengatnanğ manğe denenanğ set pembedanğ kwitnanğ kwitnanğ tapmip ke ñep ekmâtâtâtgalen ke kapigok, ekñenanğ manğe temanğ katikindemti kalanti sokbemkawanğ bembeyelen mamip. ²⁰ In ondekti tambunğalem nsât koti tu meu bumti koti nolineneyet zikat gatnanğ mti tatnip. Kegok ke in tapmip. ²¹ In sambeyanğ meunğin timkoti nolineyet damunğ tatapinğ sakwep manip. Ñenanğ igak kambak balanğ mmepme ñenanğ meuyet mamimti melip ma notnanğanğ wain omba penanğ nimti keñ kilenğ mamip. ²² In tu meu etañ nsât nâmti ilinanğat mkanğinanğ manimambep enenogat in Kawawanğalen dapmelanğe ondegawen in ku maeksemindeip ma am bekopsat ekñenğ sakambuk maindaip. Neñ keyepmti ingat zigok zenzeyelen ke ku nâmatâlap. Keyepmti neñ keyet oloñen ñep ku mimiyele.

²³ Neñ zet kapigok Amobotnanğmagen tiwanen ke in zemâtâtindamağ delanğ zeye. Tambuyet Amobotnanğ Zisas Zudasiyanğ Zuda am ekñengalen an ñenanğ

ekñenmagen zemkuye kan keyet Amobotnanañ nupmamañ mti ²⁴ keyet Kawawañgat wisikñ zemutumti zeye, “Nupmamañ kapi nanañgat sekñnok ingat yomin katikpepeyelen indawap. Nimbep katañ nâgât ot-nâpeñ mamambep.” ²⁵ Meu nime delañ zeme wain okop sakam kegogak mtati pigok zeye, “Wain kapi nanañgat sipmnok. Tâtâ Alakñañ sipmnañ miap. Nimbep katañ nâgât otnâpeñ mamambep.” ²⁶ Kok keyepm in nupmamañ ma wain kapi manimambep katañ Amobotnanañgat gakikiñañgat zapatnañ zemkawañ bepeñ manepeme ikñañ kobe.

²⁷ Keyepmti an ñenañ set pembedañ ku mâti nupmamañ ma wain nti keeset egañ Amobotnanañgalen sip sesumbañañ ku eksempepgapmti yom mip.

²⁸ Keyepmti am ñen nupmamañ ma wain nsâpmti ikñañgat keñañgat yañañ nâmâtâti nimbe. ²⁹ Ñen egañ Amobotnanañgat sekñañ keyet yañañ ku nâmâtâti nupmamañ ma wain nimbe beme Amobotnanañ zemkuwe. ³⁰ In notnañ set pembedañ ku mâti Amobotnanañgalen tu meu manipgapmti zawat suksuk ma sek sindem matip ma notnañ gakiwien. ³¹ Yañgut nnañgat yaññ ekmâtâti nimbanup beme Amobotnanañ ku zemndowe. ³² Yañgut Amobotnanañ yaññ msokbemtî manndamusuwezin kogok mme egañ am Kilais ku nâmkñipeip ekñen nsakwep ku zemdelañ zemndowe.

³³ Keyepmti Kilaismagen notnne, in nupmamañ ma wain nsâti am sambe ilinsakwep ondekme delañ zemengut yañbemtî manimambep. ³⁴ Ñenañ meuñañgat penañ mbe beme egañ meuñañ mkañañ nimtingut bam kobe. Mneti ondedak ke myuñgunepeme Kawawañañ zemkuwe.

Zet notnañ notnañ ke nen kotingut zemâtâtindawap.

Emetak Teñañ taolet yañañ yañañ mulupmañgat mandain

12 Kilaismagen notnne, neñ Emetak Teñañ mulupmañ am nâmkñipepeñinmak ekñengat mamañinan zigok mamm yañkwesisi keyelen dopmañ gilik zesowap. Neñ in kapi weyañti nâmâtâtâgalen nâyap. ² Ilin nâmtalip in itnañañ tambusosop keñañ mambienen nopiom yañañ yañañ mamañinpiñ pedondom indamti masesewatindemtemien. ³ Keyepm neñ nembetnañ pigok diindosowap: An ñen ek Kawawañgalen Emetak Teñañ keñañ m eleñ beleñ beme egañ pigok ku zenak, “Zisas geñ zemtalat geyap.” Ma ñen Emetak Teñañ keñañ ku m eleñ beleñ beme egañ pigok ku zenak, “Zisas ek Amobotnañ.”

⁴ Emetak Teñañ taolet yañañ yañañ am nâmkñipepeñinmak sambe ke mulupmañgat winde indame mamip. Yañgut Emetak Teñ ikñañ kwep keyañak am nâmkñipepeñinmak taolet sambe ke maindain.

⁵ Amobotnanañgalen mulup kwep kwep am nâmkñipepeñinmak sambeyañ mimiyelen maindain. Yañgut Amobotnañ ikñañ kwep keyañak ikñañgalen am sambe mukulem mimiyelen mulup ke maindain. ⁶ Ma Kawawañañ mulup mimiyelen am nâmkñipepeñinmak kwep kwep winde sepem igak igak maindain. Yañgut

Kawawañ ikñañ kwep keyañak ikñañgalen am sambe mulup mimiyet winde maindain.

⁷ Emetak Teñañ am nâmkñipepeñinmak taolet sakam ikñak ikñak maindainen keyañ msokbeinen Emetak Teñañ am ñeniyet tunguwinan mulupmañ penañ tapm. Kogok mimindainen am sambeyañ mukulem titiyet nâmti mamm. ⁸ Emetak Teñañ nânâ dolakñañ nânâyelen taolet same egañ am Kawawañañ mama mamayelen nâmtikñañ mam ke manzemkawañ bemindain. Emetak Teñ ikñañ kwep keyañak am nâmkñipepeñinmak taolet sambe ke maindain. ⁹ Ñen Emetak Teñ ikñañ kwep keyañak taolet mpeme Kilaismagen nâmkñipepeñañ kaliñañ penañ tatagalen masain. Ma ñen ek Emetak Teñ ikñañ kwep keyañak am zawat mme alik bembeyelen taolet masain. ¹⁰ Ma ñen Emetak Teñ ikñañ menok notnañ mimiyet taolet masain. Ma ñen ek Emetak Teñañ buñañ zapat same timti dapmelange ondedageninan mandiindon. Ma ñen ek taolet mpeme winde ke Kawawañmagengatnañ makozin ma we bekañañmagengatnañ ke maekmâtâzin. Ma ñen taolet zet mamañamañset zemkawañ bembeyet masain ma ñen ek taolet zet mamañamañset zeme nâmti am zelinaset gilik zemindandayet masain. ¹¹ Emetak Teñ ikñañ kwep keyañak taolet sambe kapi mulup sambeyet winde am kwep kwep maindain. Mti Emetak Teñ ikñañgat keñañgatnañ am nâmkñipepeñinmak sambe taolet sepem ikñak ikñak makalañ kumti indain.

Sekñ butnañ butnañ ekñen muluwin ikñak ikñak yañgut sek ek kwewetañ

¹² Am nin sekñ kwewetañ yañgut sekñ butnañ butnañ ekñen sambeyañ muluwin ikñak ikñak penañ mamiwañgut ekñen keyañ ondekti sek kwepgat mulup mamip. Kilaismagen sepem keboñak tazin. Nin am sambeyañgut mañge kwep benup ma mañge ke Kilaisiyelen sekñañ. ¹³ Notnañ nin Zuda am ma notnañ Zuda mañgeen ku sokbemberañ ma notnañ sisiliñ kuku an etañ ma notnañ lala bubuk etañ mamayet Emetak Teñ kwep keyañ nin sambe sek kwep kegok mamayet temakwep ondekndeye.

¹⁴ Âpme sekñ ikñañ ke butnañ kwep etañ yek; sambe penañ. ¹⁵ Keyepmti setnnañ kapigok ñep ku zenzeyelen, “Neñ bet yek keyepmti neñ sekmagen etimti nanak etañ mepmamambap,” kegok ñep ku zenak. ¹⁶ Ma wagañ kapigok ñep ku zenzeyelen, “Neñ zikat yek keyepmti neñ sekmagen etimti nenak etañ mepmamambap,” kegok ñep ku zenak. ¹⁷ Sekñañ zikat etañ bemâdak ze zigaset zet nânak? Ma wak etañ tamâtnak ze zigaset kambe sesik nânak? ¹⁸ Sekñ ikñañ tazin kapigok Kawawañañ ikñañgat keñañgalak butnañ butnañ ikñañ nâñge nogak beye. ¹⁹ Sekñ butnañ sambe sepemañ kwewetañ ze sekñ kapiyet sekñ ku zewanek. ²⁰ Sek ikñañ tazin kapigok butnañ sambe yañgut sekñ penañ kwep.

²¹ Âpme zikalañ betgat pigok ñep ku zenak, “Neñ gepiñ ñep mambap.” Ma ñokñañ setn zutgat pigok ñep ku zenak, “Neñ itpiñ ñep mambap.” ²² Kogogapm

seknj butnañ notnañ nâmindema windenjinpiñ mambeip; ekñenpiñ beme seknjañ dolakñañ penañ ku tadak. ²³ Nin seknj butnañ nâmindemann tototnañ mambein ekñen indikdamuñ dolakñañ mamnup ma notnañ sakambukñañmak mañgalañindenup.

²⁴ Seknj butnañ notnañ sakamañ pembedañ ekñenañ sosok matamâlip. Kawawañañ seknj mmeti sek butnañ notnañ tototnañ yañgut mulup temañ indaye. ²⁵ Ke seknj butnañ ekñenañ epeemti kileñ mekokopiñ sisiliñ mulup sakam kwep penañ mimiyeñ nâmti kegok mge. ²⁶ Keyepmti seknj butnañ kemak ñenañ sindem nâme seknj sambe ekñen sindem mambein etañ. Ma ñenañ zemesewatpeme ekñen sambe ekñenañ kemak oloñen mammâlip.

²⁷ Inmagen kegok bein. In sambeyañ temakwep Kilaisiyet seknjañ beip. Ma in kwep kwewañ sek keyet butnañ butnañ bep. ²⁸ Kawawañ egañ amñene nâmk-iñpepema mañge ninmagen am kapigok taolet mîmindamti indem mege.

Ñenañ an ombemindemti buñam zapat zemkawañ bembeyelen indeye,
keyetnan golañ zenze an,
keyetnan am zikat indanda,
keyetnan am menok mimiyeleñ,
ma am zawat sek sindemak weyañindendeyelen,
keyetnan am mukulem mimi
ma am damuñ
ma zet mamananañ ikñak ikñak zenzeyet am indaye.

²⁹ Kawawañañ am sambe ombemindemti buñam zapat zemkawañ bembeyelen an etañ taolet ku indaye. Ma am sambe golañ zenze an bembeyet taolet ku indaye. Ma am sambe an zikat indandayelen taolet etañ ku indaye. Ma am sambe menok yañañ yañañ mimiyeleñ taolet etañ ku indaye. ³⁰ Ma am sambe zawat sek sindemak weyañindendeyelen taolet ku indaye. Ma an zet mamananaset zenze keyelen taolet etañ ku indaye. Ma am zelinaset zemguluk gilik mimiyeleñ taolet an etañ ku indaye.

³¹ Yañgut neñ in Emetak Teñmagengatnañ taolet mobotnañ ke indandayelen omba penañ indembewe. Keyañ indamukulem mme mulup dolak dolakñañ dapmelangeyetañ tuñguwinan ñep mimiyeleñ. Kegogapm neñ set pembedañ ñen kapigok zikat indasowap.

Am nâmkijpeperjinmagalen gogot

13 Âpme neñ taolet ñen zet mamananañ zenzeyet nanañañ ma ensel ekñengalen zet ñep zeyap yañgut am ñengat gogot ku miap beme neñ belo ma gwesim nemboñ kwisakñ yañjepiñ nemba isikñañañ kunak keboñ. ² Ma neñ Kawawañgalen buñam zapat timti dapmelange ondedagenjan diindowak ma neñ Kawawañañ kwitnañ kwitnañ bam mme sokbembeyelen enzilim tazin ke nâwak, ma neñ am Kawawañañ mama mamayelen nâmtikñañ mam ke ñep manzemkawañ bemandama delañ penak ma nâmkijpepe kaliñañ name Kawawañ dundum sama winde name kalañ zempema piyetnañ kainde medak

yañgut neñ am ñengat gogot ku mimindawak beme neñ belakñañ penañ beap. ³ Âpme neñ milawatn kalop bemti am tototnañ ekñen indawak ma seknj Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penangapm ketalasimindama kumti buwiek yañgut am ñengat gogot ku mbak beme neñ belakñañ penañ beap.

⁴ Am keñinanen gogolañ misik tazin ekñenañ sindem indame dopmañ ku mutumindaip ma sindem indame keyet peme weme dopmañ pembedañ mami-mindaip, ma eyak ku mamip ma ilinañgat mampongañin ku kumti kwilin ku mamwalip. ⁵ Ekñenañ am nolinet seknjeyak ku mamin indaip; ekñengat nâme mobotnañ mambeip. Ma ilinañgat etañ nâme ku mamolip ma ñenzinziñ sakwep ku mamip ma myuñgum indame keyet nâmbekambembe teepmañ ku mamm maip. ⁶ Am gogolinmagañ bekanañañ palakñañ bemepe keyet nâme pembedañ ku mambein yañgut ekñenañ mama mimi dolakñañ palakñañ bembeyet nâme pembedañ mambein.

⁷ Ekñenañ nukñañ sepem ikñak ikñak ke nâme betetnañ beme mapuip, ma am ñen ekti ekñengat ku manâmbemideip. Ekñenañ am notnañañ mamanan gilik zeme pembedanen kokogat webepañ mamaip. Nukñañ sambe sokbemindame ekñenañ katikñañ bemti matalip.

⁸ Gogot ke delañ zenzeñepiñ. Âpme Emetak Teñgalen taolet golañ zenze an kapi delañ zenzeñañmak ma Emetak Teñgalen taolet zet mamananaset zenze kapi kegogak delañ zenzeñañmak. Ma Emetak Teñgalen taoletnañ kwitnañ kwitnañ yañañ nâmtâtât kapi kegogak delañ zenzeñañmak. ⁹ Enenogat alak pigogat Kawawañgalen mama butnañ etañ nâmti ke dapmelange ondedakginan buñam zapat butnañ etañ ke mandiindonuwaj ¹⁰ bamgat Zisasiyañ ikñañ kopmegulak taolet ekñen kapi delañ zeme nin kwitnañ kwitnañgat yañañ nâmtâtâbanup enenogat Kawawañ ikñañmak tapmann kegok sokbewe.

¹¹ Neñ nemba isikñañ mambanen zet ma mamanan ma otnânân nemba isisigañ mamip keyet katañ ot-nâmti mammteman. Yañgut maneti an temañ bewan kan keyet nemba ekñengalen nânâ ke pema temege.

¹² Alak pigogak Kawawañgalen yañañ isikñañ bugan nâmtâtâtnup yañgut bamgat Zisasmak sokñañ tati zikalañ dopmañ ek dopmañ ek mbanup. Alak kapiyet Kawawañgat yañañ butnañ butnañ etañ maeknâmtâtâtnup yañ kan keyet egat yañañ nâmtâtâp-mann delañ zewe. Kawawañañ nâgât yañ nâme delañ manzein sepem keboñ neñ egat yañañ eknâm mman delañ zemâpbe.

¹³ Alak pigogak mama mimi kapigok wem ndame tapmanup; Nâmkijpepemañ mama ma Zisasiyet kokotnañgat webemti mama ma gogot mti mama. Ekñen tuk kegogañ talip, yañgut ekñen kemagengatnañ gogot palen mama keyañ egat zut ke sebemidemti dolakñañ penañ bein.

Emetak Tenggalen taolet kapiyan njanan penan bein

14 Kogogapm in am sambe gogot mimindewep. Mti Emetak Tenjmagengatnan taolet kapi titiyelen kenjan omba indembewe: Kawawanmagengatnan bunam zet timti dapmelange ondedagen diindondo mulup ke nâme mobotnan bewe. ² Am njanan zet mamananaset manzein egan amgat yek; Kawawan-gat etan manzein ma keyan ek etan mamukulem mpein. Egan Emetak Tenjan zet ke zenzeyet kenjan m elen belen mpeme manzein mme am ekjenan yanjan ku manâmâtâlip. ³ Keyangut am njanan Kawawan-galen bunam zapat manzemkawan bein egan am zet ke diindome keyan nâmkijpepejin bandim mamindein ma mamin gwatnan mamin ma kenjin mamkipman bein. ⁴ Zet mamananaset manzein egan ikjan-gat kenjan mambutein yangut Kawawan-galen bunam zapat manzein egan am nâmkijpepejinmak mgwatnan mam indein.

⁵ In zet mamananaset zeme nejan ingat nâma nepenan bein, yangut naman Kawawan-galen zet zapat zemkawan bembeyelen an beme nejan kebon keyet nâma pembenan penan mambein. Kawawan-galen zet zapat manzemkawan bein egan am zet mamananaset manzein ekjen bugan silim indem talip. Yangut ekjenan zet mamananaset zem meti keyet yanjan am nâmkijpepemak zemâtâtindandayelen an nen tazin beme dapmelange ekjenmagen mukulem nep omba penan sokbenak.

⁶ Kilaismagen notnne, nejan inmagen koti zet mamananaset zewak beme nâlen zet mamananan keyan in zigok indamukulem mindenak? Inmagen kopmambak mene ze Kawawanmagengatnan nânâ zet katnan muzikat nayein ke ma Kawawan-galen nânâ dolak dolaknan ma Kawawan-galen bunam zapat zemkawan bemindawak ma Kawawan nâmkijpemma-yelen zemâtâtât notnan in kot zemzikat indandayelen kebon timti kobak. ⁷ Gwasim ma gita kulele belak etan kuma kwitnan kuwangut silik ndandan ku mâti kun beme amnan yanjan nep ku nâmatâtâgalen. ⁸ Ma lumun ondedagat makumbuiwen katnan ku kumbuyo beme kwilekiyet takup ke nep ku nâmbek. ⁹ Ma in kegogak zet mamananaset belak kwisak etan takume notnan ekjenan zigoset zet keyet yanjan nâmatâbe. E to zeme met penanepin mambein. ¹⁰ Msat sambe katan zet sepeman iknan iknan penan wemezin yangut zet zeip ke am manje keyelenan nep yanjan zigogot tazeip ke nâyo. ¹¹ Yangut nejan zet ke ku weyan nâmatâbap beme zet tonjan egan nâgât nâme kopa penan bewak ma nejan kegogak egat nâma kopa benak. ¹² Apme inmagen sakam kegogak tazin. Emetak Tenggalen taolet inmagen sokbembeyelen manzein e nep, yangut in taolet ke timti am nâmkijpepemak indamukulem mimiyet winderan mbep.

¹³ Keyepm zet mamananaset animbi zet diindosât mbanik beme Amobotnan dundum samane zedi ke gilik zenze winde game timtati zemti gilik zemindawanik. ¹⁴ Nejan zet mamananaset ondedagen

dundusât nâmti dunduyap beme nanangat kenjan ma sekjan mme pâpâyelen talayangut yanjan zigogot miak ke njotiknan penan ku alalep. ¹⁵ Keyepmti zigok nep mimiyelen? Zet mamananaset ondedagen dunduyap beme keyet yanjan njotiknan sokbeme gilik zemindayap. Mme silik nen zet mamananaset ondedagen kuyap beme keyet yanjan njotiknan sokbeme gilik zemindayap. ¹⁶ Ma nejan ondedagen kenjan zet mamananaset Amobotnan-gat zemesewatpeman, am ekjenan galen zet yanjan ku nâip beme ekjenan zigoset gamukulem mti keyet, "Ke penan," zewiek? ¹⁷ Nejan dundundudan Kawawan zem olim pesât mene mti zet mamananaset dundunak yangut yanjan ku gilik zenak keyan nodi ku mukulem mip.

¹⁸ Nejan in bugan sebemindemti zet mamananaset zet mamananan omba penan manzeyap keyepmti Kawawan-gat wisikjan zemti mandundusayap. ¹⁹ Yangut nejan dapmelange ondedagen zet nâmi taliwen Kawawan-galen bunam zapat pemkwepman zema nâme tulur telan bembeyelen zelinan zema nâyo keyan pembenan. Yangut zet mamananaset zemane amnan yanjan ku nâme teepman zemti mandam ma ma ke pembenan penan yek.

²⁰ Kilaismagen notnne, zet zemkwal keyet yanjan eknâmâtât mimiyelen njotiknan okak ekjen-galen sepem ku bewe. Bekanan mimi ekjenmagensetgut okak maipnok mambep, yangut kwitnan kwitnan eknâmâtât mimiyelengut njotiknan an temanj ekjen-galen katan bewe. ²¹ Zii zelen zet nen kapigok kumpepepanan matazin. Amobotnan-gat zein, "Nejan am mamananan ma zelin igak nen zemindema ekjenan koti nenangalen am mangemagen kobewen nâlen nenzingalen pilinok keyangut nâlen amnan ekjenan kenjan kalijan bewe mme yomengatnan gilik zem kwakwagalen ku nâmbep."

(Aizaya 28:11-12; Zii Zet 28:49-50)

²² Am zelin mamanananmak kobien ke am Kawawan-galen zet ku nâmkijpewien ekjenan pilinok nâmindeme kokotnan yangut ke nâmkijpepemak am ekjen-gat zapat ku beye. Apme naman Kawawan-galen bunam zapat zemkawan beme keyan am nâmkijpepejinmak ekjenmageset pembenan masokbein enenogat keyan kenjan mbutemti mamin mgwatnan mam.

²³ Kogogapmti am nâmkijpepemak sambeyan ondek tati zet mamananaset tazeme am nâmkijpepejinpin ekjenan Emetak Tenggalen taolet-gat yanjan ku nâiwan kot indikti pigok zewep, "Am kapi kenjan kilen tabein." ²⁴ Yangut an Kawawan-galen bunam zapat tazemkawan beme am nâmkijpepejinpin ekjenan Emetak Tenggalen taolet-gat yanjan ku nâi-wangut koti zet ke nâme keyan mama maminin mgasik ke zikat indame ekti yayan omba mbep. ²⁵ Apme kenjan kwitnan kwitnan bekanan maenzilim tazin ke sokbemkawan beme msalen tot kusum tati Kawawan zemesewatpemtigok zewe, "Kawawan inmak penan mamain."

Silik dundundu msât setnanen mâti mbep

²⁶ Keyepm Kilaismagen notnne, in zigok penañ mbep? In ondekbep kan keyet nenan silik yanbeme kuwep ma nenan Kawawangalen zetgat yanñ zemzikat indam mbe ma nenan Kawawangmagengatnan nânâ zet katnanñ mzikat saye ke zemsokbewe ma nenan zet mamananaset zewe ma nenan zet keyet yanñ gilik zewe. In kwitnanñ kwitnanñ silik dundundunñ nan mbep keyañ am nâmkijpepenñ bandim mme katiknanñ bemtabe. ²⁷ Zet mamananaset zet zesâti sambeyañ yek. Am zut tuk mee kegok etañ mbep. Yanñgut kwewañ zeme kwewañ zeme kegok mme nenan yanñ gilik zem zeme amnanñ nâmbep. ²⁸ An zet gilik zenze timabep beme ondedak keyet kenan zet mamananañ ku zewep. Eganñ zesât nâmbep beme ikñak etañ ma Kawawangat zewe.

²⁹ Ma Kawawangalen buñam zapatnanñ zenzeyelen Emetak Tenañ taolet indandanñ ekñenmagengatnan an zut ma tuk etañ zewep. Âpme am notnanñ ekñenanñ zet ke yanñ penañ opemñâmbep. ³⁰ An nenan Emetak Tenañ Kawawangmagengatnanñ nânâ zet katnanñ mzikat same an keyañ zesât wabe beme an zet tazein keyañ notnanñ zet zesât wazin ke ekti totabe. ³¹ Kawawangalen zet zapatnanñ zemkawanñ besâti nepad zewep. Yanñgut nenanñ zeme nâmbep nenanñ zeme nâmbep kegok mme am nâmkijpepenñmak ekñenanñ nâmbep keyañ kenñ mbuteme kenñ kikipmak mambep. ³² Kawawangalen buñam zapat zemkawanñ bembe an ekñenanñ zet zigok zigok zesenuñ e yanñ ilinagak omkalili mulup mbep. ³³ Kawawanñ ek myunñgunñ keyet noteknanñ yek. Ek sewaknanñ mama keyelen Kawawanñ.

An zikat indanda notnanñ dapmelange ekñengat tunñguwinan zet kapi mamzikat indaip, ³⁴ "Ondedeginan imbi ekñenanñ zet zenzepeñ belak tabep. Imbi ekñenanñ kegok mti tototnanñ mambep. Nin etañ ku zenuñ; zii zelen kegok zenzeñ tazin. ³⁵ Kwileki nenan nânâyelen nâmbep mkanñnanñ daenen awinematik zenâ zenâ mbep. Mneti imbinñeyañ dapmelange ondedagen zet zeme sakambuknanñmak bewe." ³⁶ Zet ke nâmbep yeyengalen penañ bein. Kawawangalen zet inmagen etañ sokbembeyañ ma in ilinak etañ nâmbepmayet zet keyañ koindaige? Yek penañ. ³⁷ Inmagengatnanñ nenanñ ikñanñgat nâmbep golanñ zenze an ma Emetak Tenmak mayap bewe beme eganñ zet kumindayap kapiyet nâmbep Amobotnanñgalen zemkatik bembe bewe. ³⁸ An nenanñ kegok ku nâmbep beme, in eget nâmbep Kawawangalen zet zapatnanñ zenze an penañ ku bewe mti naman egalen zet nânâpiñ.

³⁹ Keyepm Kilaismagen notnne, kapigok kwepgunñ nâmbep. In Emetak Tenñgalen taolet Kawawangalen buñam zapatnanñ zemkawanñ bembeyelengut windeñañ mbep ma taolet nenanñ zet mamananaset zenze ke ku bekekbep. ⁴⁰ Yanñgut in silik dundundunñ ke weyanñti ekdamunñ mti esemtenñ mbep.

Zisasiyanñ gakikiengatnanñ gilik zem wawatnanñgalen zetnanñ

¹⁵ Kilaismagen notnne, pi ewe Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanñ Penañ timkot diindoma nâmkijpemti timaip ke ewe windeñañ beñ atam kitik mtalip. ² Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanñ Penañ zemzikat indam mban keyet nâmkijpeme keyañ indanñgalanñdeye. Keyet Kawawangalen zet katnanñ ke weyanñti atam kitik mti mamambep. Kegok ku mbep beme ingalen nâmkijpepe belaknanñ penañ bewe.

³ Zet noteknanñ mobotnanñ neñ kuknanñgat zemâtânananñ keyegak inmagen koti diindowanen kapigok: Kilais ek ewenñ Kawawangalen Zet Itnanñanen zemâtâtpepenñ keyet katanñ ningalen yommgat dopnanñ gakiye. ⁴ Mti Kawawangalen Zet Itnanñanen zenzeñ keyet katanñ kumti met am sumen bewenñ kâsup tuk etañ tati naman gakikiengatnanñ gilik zemti wage. ⁵ Gakikiengatnanñ wati nenanñ Pita sokbemsaye eyetnanñ nembanñane sokbemindaye. ⁶ Eyetnanñ zet zapat zenze anene 500 sebempein kegogak sokbemindame ekmâmbien. Am ekñen ke ekbien ke notnanñ gakiwien ma notnanñ ekñen ewe tapmaip. ⁷ Eyetnanñ Zekop sokbemsamti met nembanñane ekñen ilindiñ sokbemindaye. ⁸ Bam penañ neñmagen pempetuk sokbemname ekbep. Neñ ekmak ku mamananñgunñ kegok sokbemnamti an zet tim palaknanñ bembeyet an bekanñ neñ nakumtetiye.

⁹ Neñ an Kawawangalen buñam zapat zempalaknanñ bembeyet ombemindemti indakumtetiye ekñen kema-gengatnanñ neñ towewenñ penañ. Tipman baenen neñ Kawawangalen manñge indom walet mamteman keyepmti Kawawangalen buñam zapat zempalaknanñ bembeyet ombemnemti nakumtetitijañ kwit ke name nep penañ ku mambein. ¹⁰ Yanñgut neñ alak Kawawangalen buñam zapat zempalaknanñ bembeyet ombemnemti nakumtetitijañ kwit ke timti talap ke pe Kawawangalen keñ taoletnanñgapmti tiwan. Âpme Kawawangalen keñ taolet ke penañepiñ ku beye yek penañ. Neñ mulup mban keyañ Kawawangalen buñam zapat zempalaknanñ bembe ombemindemti indakumtetiye notnne silim indemti omba penañ mban. Kegok mban ke nanak ku mban; Kawawanñ keñ taolet mnamti napmukulem mme mban. ¹¹ Âpme neñ ma ekñenanñ buñam zapat kwep keyegak mkoti zempalaknanñ bemann in zet ke nâmkijpemti maip.

Zisas gakikiengatnanñ wageyepmti nin kegogak gakikiengatnanñ wapmâbanup

¹² Nin Kilais gakikiengatnanñ wawatnanñgalen zapatnanñ diindomangut inmagen notnanñ gakikiengatnanñ wawat ku tazin manzeip. ¹³ Ekñenanñ zet tazeip ke penañ benak beme, Kilaisyanñ gakikiengatnanñ wage zet ke kegogak penañ yek. ¹⁴ Kilais ku watnak ze Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanñ Penañ zemkawanñ bembenn ma ingat nâmkijpepenñ penañepiñ bemâtnak. ¹⁵ Âpme nin Kawawangat zewenn eganñ Kilais

gakikiengatnañ mme wage. Naman in gakikiengatnañ wawat ku tazin zewiegen nin Kawawañgalen zet zapat zemyuñguñgu an bewenek. ¹⁶ Am gakikiengatnañ ku mawalip kegok zewanup beme nin Kilaisiyet kegogak gakikiengatnañ wage ku zewanup. ¹⁷ Kilais gakikiengatnañ ku watnak ze nâmkiñpepeñjin belakñañ beme, yomin asesekgalen selin ñen ku tatindanak. ¹⁸ Ma am notnañ Kilais nâmkiñpemti gakiwien ekñen kogogak waleletgalen zapat bewiek. ¹⁹ Nin Kilais manâmkiñpenup ke msalen mama tapmanup kapiyelen kwitnañ etañ etañ benak beme nâmkiñpepe keboñ ke kemberñañmak.

²⁰ Yanñgut kegok yek. Kilais ek penañ gakikiengatnañ am gakikiñañ ñeñañ bemindamti wageyañ mamain. ²¹ An ñeñañ yanñbem gakiyeyepmti nin mañgakimann delañ zein. Yanñgut an ñeñañ kegogak yanñbem wageyepm nin wabanup. ²² Nin Adamgat sip butnañ keyepmti mañgakimann delañ zein. Sepem kegogak Kilaismak tususun tazin keyepmti gakikiengatnañ wamâbanup. ²³ Gakikiengatnañ wawat ke setnañ kapigok penañ sokbesâpm: Kilais ek ilak Bipmañ Kawawañañ mme wage. Âpme Zisas kosâpm kan keyet egalen amñaneyañ kegogak wamâbep. ²⁴ Kawawañañ kululuñ ma msat kapi aseksâpm, kan keyet Zisasiyañ msatgalen amobotnañin sambe ma Sadañgalen mulup anene ma winde sakam ikñañ ikñañ timtot indemti egañ ikñañ etañ Amobotnañin tabe. Ke ilak Kawawañgalen zemâtâtât katnanen ma ma ke sokbeme mtati Bipmañ same Kawawañañ damuñ mbe. ²⁵ Kan keyet Kawawañañ kasañene sambe timtot indeme setnañ kandenjañ tamâpme Nemunañ nâmpeme kwitnañ kwitnañ sambeyet Amobotnañin tabe. ²⁶ Kawawañañ an kasa notnañ mtot indem metingut gakiki winderñañ bekegogak mtot pewe. ²⁷ Kawawañgalen Zet Itnañañ pigok zemkawañ bemberñañ,
 “Kawawañañ am ma kwitnañ kwitnañ sambe Kilaisiyet kandenjañ mañge bempewe.”

(Sam 8:6)

Zet ke Kawawañgat eyo ku zenzeñañ enenogat Egañ am ma kwitnañ kwitnañ sambe Kilaisiyet kandenjañ mañge bemindewe. ²⁸ Kawawañañ am ma kwitnañ kwitnañ sambe Kilaisiyet kandenjañ yaloñpemti Kilais naman ikñañgat kandenjañ pewe. Mti Kawawañañ ikñañ Kilais ma am ma kwitnañ kwitnañ damuñ mme delañ zewe.

²⁹ Gakikiengatnañ wawat keyet zemkotnetipeya ke ewe tusum zesowap. Kawawañgalen buñañ zapat zemkawañ bembe an notnne ekñen sekñin ketalasimti am nâmkiñpepepiñ ekñenmagen buñañ zapat timet diindome maindome gakip. Gakikiengatnañ wawat ku tazin beme eneyet ekñenañ kegok mamip? ³⁰ Âpme nin kegogak, kwilekiyet kwitnañ kwitnañ ndawalelegalen mme nâpemti set keyegak mamâtnup? ³¹ Kilaismagen notnne, neñ Amobotnañin Zisas Kilais ekgapmti ingat keñ oloñen mambein. Zet kapi penañ sukwep diindoyap. Neñ kasup katar nukñañ sambeyañ naminzilime gakikiyelen etañ mamkwalap.

³² Neñ Epesa mkaen an songom kukñañberñnok ekñenmak auwan. Nukñañ tiwan keyet penañañ kwileki tiwap? Gakikiengatnañ wawat ku tazin beme neñ kapigok zema ñep besem,
 “Senjen mene gakiwanupgat alak tu meu akuman kwaopme nim wiañwiañ temañ mne.”

(Aizaya 22:13)

³³ Am mama mimiñin bekañañ ekñenañ zet kelakñañ mti indatetim mebep beme ingalen mama mimi dolakñañ ke mme bekañañ bewe. ³⁴ In yom mamip ke katikpeit. Mti eksemti mamambep. Inmagen notnañañ Kawawañgat yañañ dolakñañ ku nâmâtâlíp ke sakambukñañmak.

Gakikiengatnañ sek alakñañ timti wabanup

³⁵ Notnañ ekñenañ kapigok mene yanñkwesiwiek, “Gakikiñañ ekñenañ zigok mti wabep ma sek sepemin zibonñmak wabep?” ³⁶ Yanñkwesisi ke ku nâmâtâtî belak kilen zenzeñañ. Alik alik katnañ notnañ maondeip ke mamañañ sambume dukñañ alakñañ makwazin. ³⁷ In alik alik katnañ notnañ maondeip ke dukñañ mitimti ku maondeip. Nin sañgom ma kawek mee keboñ ondemann dukñañ ñeñañ patañ zemkwapme bam sinañ betnañ mamin. ³⁸ Âpme Kawawañañ zemâtâtpeye keyet katar kwati penañañ ikñañ keyek masokbein ma katnañ kegogak sepem ikñañ ikñañ masokbein. ³⁹ Sekñañgat yañañ kegogak sepemañ kwep penañ yek. Am ningalen sek sepem ikñañ ikñañ ma songom ekñen kegogak sek sepemin ikñañ ikñañ ma age ekñen kegogak sek sepemin ikñañ ikñañ ma tuyen-galen songom ekñen kegok sekñ sepemañ ikñañ ikñañ. ⁴⁰ Msat kululuñ palen kwitnañ kwitnañ tazin ke kululuñen ekñen sepemin ikñañ ikñañ ma msalen ekñen kegogak sek sepemin ikñañ ikñañ. ⁴¹ Ma kasup ek busatnañañ sepemañ ikñañ ma eyonga ek kegogak busatnañañ sepemañ ikñañ ma wenzim ekñen kegogak busatnañin sepemañ ikñañ ikñañ. Wenzim notnañ ekñenañ nolineyet busatnañin sebemindemti ego egoñañmak tapmelip.

⁴² Gakikiengatnañ wawat ke sepemañ kegogak tazin. Msalen bemberñañ sambumbuyet zapat; wabe ek mama kanzizit mamayet zapat mambe. ⁴³ Msalen bemberñañ waleletnañ ego egoñañpiñ yanñgut wabeyen elimiakñañmak ma ego egoñañmak. Msalen bemberñañ winderñepiñ yanñgut wabeyen keyañ winderñañmak. ⁴⁴ Bemberñañ msat sekmak, wabeyen kululuñ sekmak. Msat sek timti manup kegogak kululuñ sek timti mambanup. ⁴⁵ Mama msalen sokbemti manup keyet kapigok zenzeñañ,
 “Kawawañañ an kukñañgatnañ weyañti mama saye kwitnañ Adam ke.”

(Sokbembe 2:7)

Âpme mama alakñañ titiyelen ke Kawawañañ Nemunañ Zisas gakikiengatnañ mme wapme saye keyepmti egañ mama alakñañ mama kanzizit ndawe ke egat An bamgatnañ Kawawañgalen zelañ manzemkawañ bein keyet katar. ⁴⁶ Msalengalen sek ñeñañ ndame timti msalen kapi mammanup; bamgut

kululuŋgalen sek ndame timti kululuŋen mam-banup. ⁴⁷ An njeŋaŋ ek Kawawaŋaŋ msalaŋ mgeyepmti msat kapiyelen an beye. Âpme An bam ek gakikiŋgatnaŋ wapme kululuŋ sek sasaŋaŋ. ⁴⁸ An njeŋaŋ msalaŋ mge kegogapm nin egat iŋsokŋene be-mti msat sek timti mamanan. Âpme naman An bam-gatnaŋ kululuŋ sek timti mamaŋgapmti nin egalen bembenaŋ kogogak kululuŋ sek timti ekmak mamti mamanan. ⁴⁹ Âpme an msatgalen sek sakam tiwenn sakam keyet kataŋ maneti bam kululuŋgalen An iŋŋaŋgalen sek sakam timti mamanan.

⁵⁰ Kilaismagen notnne, neŋ zet njeŋ pigok zema nâit. Am msat sekmak ekjeŋaŋ Kawawaŋgalen zemâtâtâ-galen katnanen mama keyet keŋan ku mebep. Ma kwitnaŋ kwitnaŋ sambumbuyelen ekjeŋaŋ mama kanzizitgat toŋaŋ ku bewep. ⁵¹ In weyaŋ tati nâme zet enzililiŋaŋ Kawawaŋaŋ am njeŋ ku diindoye ke neŋ di-noyeyepm ingat pigok zema nâit: Nin notnaŋ ku gaki-mann Kilaisiyaŋ gilik zemkopme nin sambe asekti sepem njeŋ bemâbanup. ⁵² Lumun temaŋ kuwe keye-gak nin sepem asekmek iŋŋak njeŋ bemâbanup. Âpme gakikiŋaŋ ekjeŋaŋ sekŋin alakŋaŋ kululuŋgalen ke-mak wabep ma alik mamanan ningat sekŋ kapi asekmek sepemaŋ njeŋ kululuŋgalen zapat bewe. ⁵³ Sekŋ kapi gakimti masambum yek mambein ke mgilik zemti naman ku waleletgalen ke timti mama kanzizit mambe. ⁵⁴ Kegogapmti sekŋ tetak ku ma-mayelen pi mgilik zeme tetak mamayelen sokbewe. Kan keyet zet pigok Kawawaŋgalen Zet Itnaŋane It-naŋanen zenzeŋaŋ ke penaŋaŋ sokbewe,
"Mamayaŋ gakiki wilige."

(Aizaya 25:8)

⁵⁵ "Kawawaŋaŋ gakiki ilak winderŋaŋ mtotpein. Gakikiyet winderŋaŋ ninmagen ewe ku tazin."

(Hosea 13:14)

⁵⁶ In kapigok nâit, yom ke nombe kukŋaŋbeŋgat zetutuŋaŋ nembongapm ndime gakinup. Zii zelaŋ nin an yomtoŋ zemti keyet dopmaŋ manzemndomwaleletgat zapat manndein. ⁵⁷ Kwitnaŋ kwitnaŋ ekjeŋ keyelen winderŋinaŋ ninmagen njeŋ ku tim tazin enenogat Zisas Kilaisiyaŋ gakimti winderŋin tim totindeye keyet nin Kawawaŋgat wisikŋ manzem mamambanup. ⁵⁸ Kogogapmti Kilaismagen notnne, in katikŋaŋ bemti tabep. Mti Amobotnaŋgalen mulup ŋokkaŋkaŋ kumti winderŋaŋ bemti mbep. Amobotnaŋgalen mulup mbep ke penaŋepiŋ belak penaŋ ku wembe ke nâmkatik be-mti mbep.

Kawawaŋgalen an imbi toweweŋaŋ indamukulem mimiyeŋen tewalaŋ akukuyet diindoye

16 Kawawaŋgalen an imbi toweweŋaŋ ekjeŋgat mukulem mimiyeŋen mânep akum besât nâmbep beme Galesia am diindowan sekem kegogak mbep. ² In mânewin tiwep kataŋ butnaŋ njeŋ kalaŋti Sonda kataŋ eweŋanek mkaŋinan mopmangat Kawawaŋgalen tewalaŋ bembeyet wisimti beme tabe ko-gogapm neŋ ke tisât kopma in nâmkwindendepiŋ âlâkŋak bewep. ³ Neŋ inmagen kot patan zemti an ze-

mindewep ekjeŋ zemâtâtât papia njeŋ kumindama tewalaŋin akum bembenaŋ kemak indame timti Zelusalem mebep. ⁴ Ma tewalaŋin sambe neŋ nsak-wep mebegalennok bewe beme njeŋ mebanup.

Pâlaŋ Kolin ekjeŋmagen met indidikgat zet beme mege

⁵ Neŋ Masedonia msat kuma balaŋ zeme mamkotne kotne inmagen kot patan zewap. ⁶ Neŋ Masedonia msalen kwesiŋ penaŋ ku mambap, winde bembenaŋ inmagen kobap. Inmagen koti inmak belaknik bugan mambap ma inmak ke tapmetnepema mawalam ka-nen delaŋ zewe mene. Ma in set aikneme neŋ katim indemti butnaset njeŋ mebap. ⁷ Neŋ inmak abatatat palen kotati mebegat ku nembein inmak ke Amobot-naŋaŋ nâmneme koti inmagen kan teepmaŋnik bugan mamayelen nâmti zeyap. ⁸ Neŋ pi ewe Epesa mkaen kapi mama Pentikos Kendo bewe. ⁹ Pienen Kawawaŋaŋ iŋŋaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ zenzeyelen set weyaŋneme mulup temaŋ penaŋ sokbemnain. Yaŋgut keyet keŋan Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋgalen kasa kuku an notnaŋ tap-maip ekjeŋ neŋmak njeŋbeluŋ beluŋ mti mulupnaŋ-gat kasa bugan tapmip.

¹⁰ Timoti egaŋ inmagen koti kingatpeŋ mambeyet kopme ekti in wati mkitikpewep. Neŋ Amobotnaŋ-galen mulup mamiyap egaŋ mulup keyegak mamin. ¹¹ Keyepmti in egat nâme tototnaŋ ku bewe. Ek ek-damuŋ dolakŋaŋ mpemti peme ewe gilik zemti nen-magen keŋ sewakŋaŋ palen kobe. Neŋ ma am nâmk-iŋpepemak notnaŋ nin egat damuŋ tapmanup.

¹² Ningat notn Apolos ek inmagen am nâmkijpepe-mak notnaŋ indatime inmagen kokogat zegiŋgiŋ mpe-ma egaŋ nâme bugan nukŋaŋnik bein. Egaŋ kan kapi-gogat ku kobe bam maneti iŋŋaŋ inmagen kokogalen nâmtiŋgut kopme ekbep.

¹³ In nâmkijpepeŋin mme toweweyelen nukŋaŋ sambe kobeyet eksemte tabep. Ma Kilais kogogak giŋgiŋ nâmkijpepmti mambep. Am windetoŋ ekjeŋaŋ nâmtalat matalipnok in kogogak nâmtalati mamam-bep. In mama mimi bekanŋaŋ njeŋ nâmpeme keyaŋ ku indikdamuŋ mti tabe. ¹⁴ Kogok mti kwitnaŋ kwitnaŋ sambe gogot palen mbep.

¹⁵ In Stepanesmak am egalen mkaen matalipgat yaŋaŋin nâip. Akaia msalen an ke ma am egalen mkaen matalip ekjeŋaŋ njeŋaŋ bemti Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ nâmti nâmkijpepe aikbien. Ekjeŋaŋ dapmelaŋgeyelen damuŋ mamti Kawawaŋgalen buŋam zapalaŋ palakŋaŋ bembeyet mukulem eyo mamip. Kilaismagen notnne, in kapigok ewe mimiyeŋen zema nâit, ¹⁶ in ekjeŋgat nâmindeme mopme an damuŋ sambe neŋ mamiap sepem kegogak mâti mamip ekjeŋ eksemindewep. ¹⁷ In-galen an damuŋ kapigogaŋ neŋmagen Epesa kobien Stepanesmak Potiunetas ma Akaikas ekjeŋaŋ kopme neŋ indikti oloŋen penaŋ mimindewan. Ekjeŋaŋ ingat munduminan koti ingat zet zapalin mname keyaŋ keŋŋ mkipmaŋ beye. ¹⁸ Dolakŋaŋ penaŋ an ekjeŋ

kapi zemindeme kobiengapm nâgât keŋj ma ingat keŋjin kogogak msewakŋaŋ bewien. In an keboŋ ekŋengat kegogak nâme dolakŋaŋ bewe.

**Pâlaŋ amŋane indamukumindemti zemgwatnaŋ mi-
mindein**

¹⁹ Nâmkiŋpepemak am Esia msalen maip ekŋenaŋ in indamukumindeip. Akwilamak Plisila ekŋetgalen mkaen am nâmkiŋpepemak maondegip ma egelaŋ Amobotnaŋgat pembenangapm in gogot palen indamukumindeip. ²⁰ Kilaismagen notnne neŋmak pien

taliwaŋ indamukumindeip. Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ mâti maip ilinak bet butem ainti oloŋen palen mambep.

²¹ Pi neŋ Pâl inda mukukuyelen zet kapi betnaŋ penaŋ meluwaŋ kumindayap.

²² Am ŋenaŋ Amobotnaŋgat wisat mbe beme ek teziŋ ŋandengat zapat bewe. Amobotnaŋ, geŋ kot!

²³ Amobotnaŋ Zisas Kilaisiyelen keŋ taolet inmagen wemti weweyet mandunduyap.

²⁴ Neŋ Kilais Zisasmagen tusumtati in sambe nâmtikŋaŋ mimindeyap.

2 Kolin

Zapat meluwar kapi Pâlañnegak kuye. Kan keyet Kolin dapmelange ekñengat tunjuwinangatnañ an notnañ Pâlmak atindândâ msâgât set notnañ aikti egat keñañ walalatgalen zet notnañ kapigok zewien: Pâlañ Kawawañgalen zet timti zempalakñañ bembe an gwalak dâsuki manzein enenogat egañ eweñañ Zisasimak ku mañge. Tunjupmanen piwandesetgatnañ koti zet kileñ tazemulaloñ mezin. Zet notnañ ikñañgat mulupmañ mamneset bemzemti keyet zetnañ omba penañ zapat meluwar kapiyet kumindaye. Pâlañ dapmelange ekñañ milawat notnañ akumbewien ke ondekbeme delañ zeme timti kokogat an zut ombemideme met indamukulem mindeme bukñañ ombanik akumbemtingut timti kot am Zuda msalen meuyet kamber tapbien ekñañ indamukulem mimiyet zemgwatnañ zet notnañ diindoye. Egañ ekñañmagen ewe gilik zemet indikdigat nâmti zapat meluwar kapi kuye.

Zet ñotekñañ temañ kapigogañ 2 Kolin kapiyet keñañ talip:

1:1-11 Zet yañbemti zenzeyelen zet.

1:12-7:16 Pâlañ Kolin dapmelange ekñañmak zet weyeyañgalen notnañ zenzeñañ.

8:1-9:15 Zuda amgat milawat om aku aku mulup mimiyelengat zemgwatnañ zet notnañ zeye.

10:1-13:10 Pâlañ ikñañgat mulupmañgat yañañ bandim mti zet zenzeñañ.

13:11-13 Zet zemdelañ zenzeyelen zet.

Zet yañbemzenzeyelen zet

1 Neñ Zisas Kilais ikñañgalen ombemindendeñañ mamayet Kawawañañ ikñañ nâmdelañ zemti neme mamti mulupmañ kapi mamiyap. Âpme neñmak Timoti nâmkijpepeen notn ekmak nit Kawawañgalen am mañge nâmkijpepeninmak Akaia msalen mka katañ tapmelip ingat temakwep papia pigok kumti be-malu mkañin ñotakñañ Kolin ke kozin. ² Kawawañ Bipm ma Amobotnañ Zisas Kilais egañ keñ taolet mi-mindeme ingat tunjuwinan keñ sewakñañ wemti weweyet nâmti dunduyap.

Pâlañ Kawawañgat zemsesewatpeye

³ Amobotnañ Zisas Kilais egat Bipmañ Kawawañ ek bakbak toñañ ma ninmagen mukulem ekmageset etañ makopmâzin keyet mti nin ek sesewatpewanup. ⁴ Egañ Zisasiyet buñañm zapatnañañ kaliñañ tatagat nâmti mulupmañ mman am ekñañañ nukñañ sambe dukñañ beme keyet palen tapmann Kawawañañ ikñañ ndamukulem dolakñañ mamin. Âpme nin naman mama mimi sepem keyegak timtati am notne notnañ nukñañ sambe sokbemindame maolalip ekñañ keboñ ke indamukulem mimindewanup. ⁵ Kilais egañ ikñañ sek sindem omba penañ nâmeti gakiye. Keyet katañ nin Kawawañgalen kwizet buñañmagañpmti sek sindem kegogak omba penañ matinup. Keyepmti Kilaisiyañ Emetak Teñañ peme toti egañ ndamukulem mti keñ m eleñ beleñ bemndein. ⁶ Ninmagen sek sindem sambe masokbemndain ke belak etañ penañ yek. In indamukulem mman in yomengatnañ gilik zemkwati mama kanzizit timti mamayet maminup. In nin sindem matinup sepem kegogak matip. Âpme

Kawawañañ nin nukñañnen ndamukulem mindeme mambanup beme nin keeset in nukñañnen ñep indamukulem mimindemti zemgwatnañ mimindemann mambep. ⁷ Âpme nin ingat nâmtetem temañ mimip-ij pigok manâmkatikbenup. In ninmak tusumti ma-maip keyepmti sindem indame keyet kijañgapiñ timti titiyak mamelip keyepmti Kawawañañ nin nukñañnen mandamukulem min sepem kegogak in maindamukulem min.

⁸ Nin Esia msalen mulup mmamti sek sindem palen etañ mamkwabenn. Keyet zapatnañ bugan pigok zemâtâtindama nâit. Kwitnañ kwitnañ nukñañ omba penañ sekñañ moti mtotndeme ekti nin ilak kapi gak-isâpmnup elak penañ nâmkatik bewenn. ⁹ Sepem kegok mti windenn penañ kwalepme delañ zemâge. Yañgut kwitnañ kwitnañ ke belak etañ penañ ku sokbemndaye. E nin nnañgat nâmann tototnañ beme Kawawañ ek am gakikiengatnañ mamme walip egat kwewetañ nâmkijpepeyet nukñañ sambe ke sokbemndaye. ¹⁰ Nin nukñañ temañ ke timti gakikiyelen bududuk tapmnepemann Kawawañañ ikñañ nda-ñgalañ ndemti ndatimti koge. Nan alak nukñañnen tapmann pi ewe tañgalañ ndemkwazin. Yañ bam ewe tatndañgalañ mepmambe e penañ nâmkatik beyap. ¹¹ Keyet mti in dundunduyañ ndamukulem mindewep. Âpme Kawawañañ dundundunin nâmti nda-ñgalañ ndeme ewe mamann in ma am sambeyañ ningat mti Kawawañgat olim sesewatsawep.

Pâlañ Kolin mkaengatnañ am ekñañ ñen ku tetim ind-eye

¹² Nin yañañ kapigogañpmti nnañgat bugan nâmann dolakñañ mambein. Nin Kawawañañ ndadamuñ mme

egat zikatnan zet penaṅ penaṅak zemti kweteteṅman mamti am nâmkîṅpepeṅiṅ ekṅen indamukulem mamimtemenn. Âpme naman ingat tuṅguwinan kopmamti indamukulem omba penaṅ mamimtemenn. Ewan am nnaṅgalen nânâen yek. Ke Kawawaṅaṅ keṅ taolet minndamti nânâ ndame egalen nânâen mulup mamimtemenn. ¹³ Nin in zet maiṅti nânâyelen ilak kapi kumti bemann kozin. Ke maiṅti yaṅaṅ weyaṅ nâmâtâpme delaṅ zemâbe ke nâmkîṅpemindenup. ¹⁴ In ningat yaṅṅ omba penaṅ ku nâmtalip; isikṅaṅ bugan nâmtalip yaṅgut yaṅṅ belatnik mamoti nâsâip. Mme temaṅ penaṅ Amobotnaṅ Zisasiyaṅ kobeen kan keyet nin dopmaṅaṅ dopmaṅgat yaṅṅ eknâm mbanup keyet oloṅen temaṅ penaṅ mbanup.

¹⁵ Neṅ zet kapi keṅṅnan penaṅ tageyepmti neṅ weyeyaṅ mti ṅeṅaṅ in kot indikti nâmkîṅpepeṅiṅ gwatnaṅ mimindemti eyetnan Masedonia msalen met maneti gilik zemti ewe inmagenaṅ koti ewe sepem kegogak mimindema in naman napmukulem mimneme Zudia msalen mebegat nâmti zewan. ¹⁷ Âpme in nâme neṅ zet ke belak etaṅ tetim indewanok bein? Ma in nâme neṅ am dâsukitoṅ ekṅenaṅ kwilekiṅen mimiyet zet zemkatik bemtiṅgut naman ṅen mimipiṅ belak mapeme wennok sepem kegok mamiyap bein? ¹⁸ Yek. Kawawaṅ ek an zet teṅ toṅ egat zikatnaṅ zet zewenn kelak penaṅ etaṅ. Dâsuki ṅen ku tazin. ¹⁹ Kogogapm Kawawaṅgat Nemuaṅ Zisas Kilaisiyet buṅam zapatnaṅ neṅmak Sailas, Timotimak nin tim koti diindowenn ke zemusulalatnaṅmak ku tazin. Zetlak ikṅaṅ kwep ke etaṅ diindowenn kemak.

²⁰ Kawawaṅgalen zetik sambe sopmaṅ zigok mkwakwatnaṅ ekṅen keyet penaṅin Zisasmagen sokbemâpme delaṅ zenzeṅaṅ. Kogogapmti nin egalen zetikṅaṅgalen penaṅaṅ ke nâmkîṅpemtî Zisas Kilaisiyet wisikṅ zenup mti Kawawaṅgat kwizet buṅamaṅ kegoset mwatpenup. ²¹ Kegok ke Kawawaṅaṅ ikṅaṅ in ma nin Kilaisiyet bembeyet zemgwatnaṅ mamminndein. Mti Kawawaṅ ikṅaṅgat zapat mamayet maombemndein. ²² Kawawaṅaṅ nin ikṅaṅgat betziṅaṅ bembeyelen nâmti Emetak Teṅ keṅnan bempeye keyaṅ ekmagen kwitnaṅ kwitnaṅ bam tiwanup keyet busilinan bugan kogok mndaye. ²³ Kawawaṅaṅ neṅmak tapme zet kapi zeap. Neṅ Kolin dapmelanṅe inmagen ku gilik zemkobanen e yaṅaṅ kapigogat neṅ inmak ku atindândâyelen nâmbangapm ku koban.

²⁴ Neṅ inmak ku atindândâyelen nâmbanen ke kapi-gogat neṅ ingat mobotnaṅin bem tati nâmkîṅpepeen ke mit ke mit ku mimindandayelen nâmban. Nin inmagen mulup mbenen ke in nâmkîṅpepeen katikṅaṅ bemti oloṅen nsakwep mamayelen nâmti mbenn.

² Neṅ inmagen ewe koti kemberṅ temaṅ aik indawapmagengapm nâmtemtem miyapgapmti ṅep ku kobap. ² Neṅ am nâgât keṅṅ mme oloṅen bembeyelen elak in kwep ke keyepmti neṅ mneti keṅin mma bekaṅaṅ bewe beme naman am kwiyaṅ nâgât keṅṅ mme oloṅen bewe. ³ Mneti in ilinak nukṅaṅin weyaṅaṅpiṅ tatnepeme neṅ kot indikti nukṅaṅ tiwapmagen zemti papia ṅeṅaṅ baen kumti indawan. Am

neṅ keṅṅ mme oloṅen bembeyelen am maṅṅe elak in kwep penaṅ ke. Keyepmti in nukṅaṅin sambe weyaṅme delaṅ zeme tapme neṅ kot indikti oloṅen mma in ilin kegogak oloṅen mbep elak penaṅ nâmindeyap. ⁴ Neṅ ingat yayaṅ temaṅ mti keṅṅ sindem beme simak simak tati nâmisimti zapat meluwaṅ ke kumti indawan. Wa neṅ zapat meluwaṅ ke in nukṅaṅ aikindandayet nâmti ku kuwan. Neṅ keṅṅ temaṅ inmagen penaṅ matazin keyet yaṅaṅ e in ekmâtâtâgat nâmti ke kumindawan.

Am ṅenaṅ kwileki ṅen myuṅgumindame in yomin katikpewep

⁵ Ingat tuṅguwinanṅatnaṅ an ṅenaṅ keṅin mme walebe beme wa ke nâgât keṅṅ eyo mme ku walebe ilinaṅgat keṅin ke waletindawe. Neṅ zet winderanṅben an yom mge ikṅaṅgat esemteṅ ombemzema ṅep ku besem. ⁶ In sambenik penaṅaṅ an kwitnaṅ kwitnaṅ mṅasik mimindaye keyet dopmaṅ msamkwabien elak ṅepgat peme tabe. ⁷ Mneti egaṅ igak tapme nukṅaṅ sambe keyaṅ omba penaṅ mtopewemagat in yomaṅ ke katikpemtî zebabak mpemtî kandaṅinan pemti mambep. ⁸ In notn notn penaṅ ewe mpemtî gogot penaṅ mti mimiek mimiyelen nâmzeap. ⁹ Neṅ meluwaṅ keboṅgat zet eweṅaṅ tipman baen zet diindowan ke maṅgawepup ma yek? Keyet yaṅaṅin eknâsâgât nâmti papia ṅeṅaṅ ke kumti indawan. ¹⁰ In noline ekṅenaṅ myuṅgum indame in yomin ke katikpewep beme neṅ kegogak ekṅengalen myuṅgunguṅin katikpewap. An ṅenaṅ in myuṅgumindawe beme neṅ ingat tikṅaṅ omba matazin keyepmti Kilaisiyet monzalaman an keyet yomaṅ ke katikpewap. ¹¹ Nin Sadanṅalen tetimaemae eyet yaṅaṅaṅ nâmpenup keyepmti nin egaṅ zet kelakṅaṅ mindandayet kawaṅaṅ bugan ku pewanup.

Pâlaṅ Toloas meti eyetnan Masedonia mege

¹² Neṅ meti Toloas mkaen patanṅ zema Amobotnaṅ Kilaisiyaṅ ikṅaṅ zet zapatnaṅ dolakṅaṅ kapi ammagen zenzeyet setnaṅ dolakṅaṅ penaṅ aikname tati ¹³ naman notn Taitas ek ku aikban. Keyet mti egat yayaṅ temaṅ mti mulup dolakṅaṅ ku mban. Keyepmti neṅ Toloas mka pemti naman ek aiksât Masedonia msalen meban.

Nin Kilaismak tapmann nukṅaṅaṅ omba ku mtotndeye

¹⁴ Nin Kilaisiyaṅ kan kataṅ ndabandim minndeme nin egalen mulup mmepmann nukṅaṅ sambe masokbemndain kataṅ mtopemtî keyet oloṅen mti ambuliliṅaṅ makunup. Amnaṅ kasaṅin mtoindemti oloṅen mti ambulili makuip sepem keboṅak nin Amobotnaṅaṅ ndabandim minndeme msat kataṅ Kilaisiyelen buṅam zapat zemepmann am ekṅenaṅ keyet nâme songompelep sesik dolakṅaṅ keboṅ mambein. Keyepmti nin Kawawaṅgalen winde keyet wisikṅ manzenup. ¹⁵ Wisikṅ manzenup keyaṅ Kawawaṅaṅ nin ndikme zit kunuk sesik Kilaisiyaṅ Kawawaṅ mpeyenok mambenn. Âpme sesik keyaṅ kalaṅti mama

kanzizitgat zapat bewep ma gakikiyet zapat bewep ekñenmagen mekobe. ¹⁶ Âpme am yomengatnan ku gilik zenzenañ ekñenmagen nin Kawawañgalen zet dolakñañ zemann nâmti waleletgat zapat mambeip. Ma am yomengatnan indatitiñañ ekñenañ nâme sesik dolakñañ beme mama kanzizitgat zapat mambein. Keyepmti mulup dolakñañ kabonj kapi Kawawañañ ndamukulem ku mme nin nnak etañ mulup temañ kapi ñep ku mbenek. ¹⁷ Wa nin am Kawawañgalen zeset kwizet buñam temañ etañ matip ekñen kebonj yek. Nin Kawawañgat zetañ kandañan mamanan keyepmti Kilaisiyañ nin ikñañgat mulupmañ kapi mimiyet zemndeyeyepmti Kawawañgat zikatnan es- emteñ mamti mulupmañ mamnup.

Tâtâ alakñañgalen mulup an

3 In nâme nin nnañgat kwizet buñam etañ mobotgat mulupmañ mamnup bein? Ma in nâme an ñenañ ningat yaññ papia notnañ ningat kwizet buñam mmobogat kumti kot indawien? Ma in papia notnañ kebonj kumti ningat kwizet buñamm mmot ndendeyet manzenup ma? E yek penañ. ² Ningalen papia elak in kemak. Ingat mama mimiñin dolakñañ ma nâmkijpepenjin an imbi sambeyañ ke ekti nin inmagen mulup dolakñañ mbenn ke ilinak maekmâtâlip. ³ Nin inmagen mulup mmann in Kilaisiyelen papia kebonj bewien. Zet zeyap keyet yañañ sosok penañ tazin. Yañgut ke tinde sopmanen olekti meluwañ makunup sepem kebonj yek. E ikñañgat Kawawañ mama mamain egalen Emetak Teñ keyañ am keñinan baen meluwañ mpeye wa ke nanzañ palakñañ palen yek.

⁴ Zet ke yañañ kapigogapmti zeyap Kawawañ nâmkijpeyelen set ke Kilaisimagesetgatañgut sokbeye. ⁵ Penañ nin nnak etañ mulup kwitnañ kwitnañ sambe kapi mmann ku sokbenak Kawawañañ etañ ndamukulem mme mulup sambe mmann penañ sokbem mâge. ⁶ Kawawañ ikñañ nin tâtâ alakñañgalen mulup mimiyet ndaombem ndeme nin Emetak Teñañ zemâtâtndame keyet katarñ mulup ke mamnup. Wa nin zii zelen meluwañ mimiñañ keyelen mulupmañ ku mamnup. Âpme zii zet sambe keyañ nin ñep penañ ku gawepumann delañ zenzeyelen keyepmti zii zet meluwañ mimiñañ keyañ am gakiki katikñañ maaikindain. Âpme tâtâ alakñañ ke Emetak Teñañ mulup mme keyañ mama kanzizit maaikndain.

⁷ Kawawañañ zii zet ke nanzañ palakñañ palen meluwañ mge. Zii zet keyañ mulupmañ am ekñenmagen mam ke gakiki aikindaye. Yañgut zii zet ke Kawawañ an busatnañmak piyañ mme sokbeye. Keyepmti Kawawañañ Moses zii zet saye kan keyet Moses ñenzimosetnan busatnañ temañ bemti tapme topme Israeal am ekñenañ zigok epumti zimosestnañ ekbiek belak kwalañ kwalañ mbien yañgut busatnañ ke Mosesiyet palen tatat katikñañ ku tage. ⁸ Âpme Emetak Teñgalen tâtâ alakñañ keyet busatnañ zii zetgalen busatnañ silipein. ⁹ Penañ sukwep Kawawañañ Moses zii zet saye kan keyet Mosesiyet zimosestnanen sanja songayañ uluñ elañ tapmme toge.

Zii zet ke dolakñañ yañgut zii zet keyañ am belak zet muluwen etañ maindein. Âpme naman Kawawañañ am yomengatnan ndañgalañti tâtâ alakñañ ke mobotnañ igagen penañ mme nin teñ mamayelen winde keyet keñan tazin. ¹⁰ Mosesiyet ñenzimosetnañ busatnañ tapme toge busatnañ keyañ belaknik tapmetneti yek beye sepem kegogak zii zetgalen mulupmañ dolakñañ ewan belaknik tatopmâzin. Âpme tâtâ alakñañgalen buñam zapat kapiyañ naman itnañañ ewan sebempemti gwaen tapmozin. ¹¹ Set eweñañ sokbeye keyelen busatnañañ elak kan pigogak tototnañ beme naman tâtâ alakñañ kapiyelen buñam zapatnañañ omba penañ tapmakozin.

¹² Nin ñoktikñnan zet keyañ penañ tazin keyepmti nin mulup Mosesiyañ mge kegok ke ku mamnup. Nin mulup tâtâ alakñañ ke mâti kingagapiñ mulup winderañbenj mamnup. ¹³ Âpme nin Mosesiyañ mge sepem kegok ñep ku mimiyelen. Egañ busatnañ temañ ñenzimosetnan tage ke Israeal am ekñenañ ekti walebiekmagengapmti egañ ñenzimosetnañ sangum aiaikñañ keyañ ambulutpeme tapmeti busatnañ ke yek bemeti yek beme delañ zeye. ¹⁴ Mosesiyañ mge sepem kegogak Israeal amñane ekñenañ keñ otnânâñin sangumañ atampemâbien. Keyepmti ekñenañ Kawawañgalen Zet Itnañañ e ñep mamañ nâip yañgut keyet yañañ penañ ñep ku maweyañnâmâtâlip. Sangum ke gaipeme mebegalen. Setnañ ke Kilais kwewetañ nâmkijpemtingut ñep gaipeme mebegalen. ¹⁵ Yañ alak kan pigogat eyo ekñenañ nin Mosesiyelen zet kapi gawepumti set keeset mama kanzizit mambanup. Zemti ke mâti mame keyañ sangumnok keñ otnânâñin maambulut tazin. ¹⁶ Keyepmti am ekñen keyañ ilin keñin gilik zemti Amobotnañmagen mepme sangum ke tim beme mekobe. ¹⁷ Amobotnañ ek Emetak Teñgak keyepmti egañ am ñengat keñan matazin beme egañ sangum ke tim beme mekopme an keyañ belak lala mamain. ¹⁸ Am nâmkijpepemak ningulak zimosestnan busatnañ ke sangumañ ku mautukekpenup. Nin gapiyamnok tapmann Amobotnañgalen sanja songa keyañ ningat palen ome nin naman sepem asekm Amobotnañgalen mama mimi ke omba penañ mkwapmann am ekñenañ nin Amobotnañgalen manje e sosok manddikmâtâlip.

Nin am indamukulem mmann busatnanen kwabep

4 Kawawañañ añañgalañ gogotnañgapmti nin mulupmañ kapi mimiyet ndaye. Keyepmti nin mulupmañ kapi ku katikpewanup. ² Âpme nin zet manzemkawañbenup kapi Kawawañ ikñañgalen zet penañ. Keyet mti amnañ nin ndikti am ekñen kapi Kawawañ ikñañgat monzalaman mulup mamip elak manâmâtâtndeip. Nin zet dâsuki ma amnañ yom notnañ enzilimti mammelip ma tetimaemae ebonj ebonj bamkumpemâbenn. Nin Kawawañgalen zet penañ pe- man tapme naman dâsuki kilen ñen ku manzenup. ³ Nin Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ kapi diindomann am waleletgat zapat mamaip ekñenañ ku

manâmâtâlip ekñen ke walepmâbep. ⁴ Msat kapiyelen Amobotnañ Sadañ egañ am ekñen kapi tambusosok keñan maindatimti main keyepmti ekñenañ nâmk- inpepe ku maaigip. Egañ Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ kapiyañ keñin mkawañ bem indeme Kilais ek Kawawañgak ma am mama eyo maaikindain ke nâmâtâti nâmkinpepeyet selin mambekkek indein. ⁵ Nin toto kwati nnañgat kwizet buñamm mobotgat ku manzemmetnup. Nin Zisasiyet kwizet buñamañ etañ mwati Zisas Kilais ek ningalen Amobotnañ kegok manzenup. Mti nin ingat sisiliñ anñin mamanup elak sosok penañ mandindonup. ⁶ Kawawañgañ msat kululun mme sokbeye kan keyet pigok zeye, "Busatnañgañ tambusosogen melak." Zeme kegok mge. Sepem kegogak zeme am ningat keñnañ busatnañgañ sokbeye. Keyet yañgañ kapigok: Kawawañgañ ikañgañ windeñañ keyet yañgañ Kilaismageseti am nin yomen-gatnañ gilik zemti ndatiye keeset mkawañ beme ek-mâtâbenn.

⁷ Mti egañ ningat sekñ windenepiñ menzim tosiñ bakñañ keboñ kapiyet keñan Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ tapme timti manzemkawañbemetnup. Ke wan nin keñnañgañgañ timti ku manzenup. Nin Kawawañgalen windeñ etañ tati manzenup.

⁸ Zisasiyelen buñam zapatgapmti kan sambe penañ amnañ nukñañ omba penañ manndaip yañgut ku mawaletnup nukñañ temanen tati pe zigok minndame eksenuwenn zemti keñ zut maminup. Yañgut kileñ ke nâmisimti mulup temaminup. ⁹ Am sambeyañ ningat kasa nenzinziñ omba mam ndaip. Yañgut nin Kawawañgañ ikañgañ ndamukulem minndeme matatnup. Kan notnañgat kasa ekñenañ omba penañ manndoip yañgut penañ ndome ku mañgakinup. ¹⁰ Msat sekñ kapi kan sambe penañ gakikyelen selen mamezin Zisas msamebien sepem kegogak mamimndaip. Âpme am ekñenañ Zisas kume gakiyeyañ naman wageyañ ewe mamain. Egañ ndañgalañme nin ewe alik kapi mamann am sambe ekñenañ Kilais ek mama keyet toñañ elak sosok maekmâtâpeip. ¹¹ Nin pi Zisasiyet zet zapatnañ zekawañ bemann keyet kasa mti ndom walet mme gakikiyelen bududuk penañ maminup. Yañgut Kilaisiyañ msat sekñ kapi ewe mukulem mme alik mamann am ekñenañ Kilais ikañgañ alik main elak sosok masokbemkawañ beme egip. ¹² Nin inmagen Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ diindomann keyepmti ndomkume gakisâgât penañ mimkwabenn sindem mulup kegok mkwabengapmti in mama kanzizitgat zapat bewien.

¹³ Kawawañgalen Zet Itnañañ Sam keyet keñan zet nñen kapigok tazin,

"Neñ nâmkinpepenn tazin keyet mti neñ Kawawañgalen zet manzemkawañ beyap."

(Sam 116:10)

Sepem kegogak nin pigok zenup, Nin nâmkinpepenn tazin keyepmti Kawawañgalen zet pi manzemkawañ benup. ¹⁴ Mulup ke mmambe pigok penañ manânup Kawawañgañ Amobotnañ Zisas gakikiengatnañ mme wage. Âpme nin ekmak tusumti mamanup keyepmti

Kawawañ egañ ninmak inmak kegogak mme wapmann ndatimti mot Zisasiyet kandañan yaloñndewe.

¹⁵ Nin ingat mti sek sindem mulup mkwapmann Kawawañgañ keñ taoletnañgapmti am indin nñen indin nñen keñin m elen beñ beme Kilais nâmkinpepmi Kawawañgat dundundunjanen wisikñ zemti kwizet buñamañ mamwapmâlip.

¹⁶ Nin yañgañ kapigogapmti nin mulup kapi mimiyet keñ elen beñ beme maminup. Nin sekñañ belaknik belaknik piyañ mamenzeum tozin yañgut keñset Kawawañgañ mene mene ndamukulem mti gwatnañ maminndein. ¹⁷ Alak kan pigogat mulupgapmti nukñañ ma sek sindem tatim kwatnup kapi kan isikñañ bugan tapmoti delañ zewe. Âpme nukñañ kapi matinup keyet penañgañ Kawawañgañ mama kanzizit ndame keyet keñan moti egat zimosetnañ telepgat mambanup keyañ mobotnañ penañ bein. ¹⁸ Keyepmti nin keñ otnânân nukñañ tasokbemndame eknup keeset ku bemann tabe. Nin bam kululuñen gwaen moti oloñen palen kwesiñ mambanup keeset bemann tabe. Alak kwitnañ kwitnañ sambe tasokbemndain kapi kwesiñ ku tapmobe. Bam mama oloñen palen mamobanup keyañ kwesiñ tapmobe.

⁵ Keyepmti nin pigok nânup: Nin msatgalen mka minzalañnok kapi Kawawañgañ asekpeme toweme naman mka alakñañ nñen kululuñengatnañ ke ndame ke timti mama kanzizit mamti mambanup. Mka minzalañ ke wa am belañ mawalatnup keboñ yek minzalañ kapi sekñ kapiyet nâmti zenzenañ. ² Nin mama mamanuwen kapi nukñañ sambeyañ sokbemndame keyepmti msat sekñ kapi gaipemann toweme kululuñen gwaen moti sekñ penañ ke timti sek welelañ kwawepme mamayet nâmti eyak temañ maminup. ³ Nin kululuñen gwaen sekñ alakñañ tazin yañ maneti gakimti mot bam tiwanup e nâmann tapme manup. ⁴ Alak sekñ tazin kapi nukñañgañ kwati mamimtopein yañgut nin gakikiyet ku manânup. Nin belak sekñ alakñañ kemak sekñ itnañañ kapimak timundunñti sekñ alakñañ keyañ minzilime delañ zeme melesin kululuñen mobogat manânup. ⁵ Kwitnañ kwitnañ tasokbemndain kapi sokbemndandayet nâmti Kawawañgañ eweñanak nâmâtâpme weme keyet pilinñ Emetak Teñañ ke yañbemti ndaye.

⁶ Nin kwitnañ kwitnañ kegok sokbemndawe e nâmti keyepmti nâmann elen beñ beme mamanup. Nin msalen pien msat sekmak mamnup yañ maneti gakiwanup beme Amobotnañmak moti mambanup. Nin msalen pien msat sekmak mamanupgapmti nin Amobotnañgañ egalen mkaen ku matatnup. ⁷ Keyepmti kan pigogat nin Amobotnañ zikalañ eekpiñ belak etañ nâmkinpepmi mamayelen kan tazin. ⁸ Nin Amobotnañmak moti mambanup e penañ nânupgapmti keyañ keñ m elen beñ bem ndeme gakikiyet mee eyet ku makingatnup belak nâmann nñen etañ mambein. ⁹ Nin sekñ kapi melesin msalen kapi mambanup ma kululuñen moti sekñ alakñañ timti mambanup beme kwitnañ kwitnañ notnañ sambeyet nâmann tototnañ beme Amobotnañgañ ek etañ keñnañ mmann pembeñañ

mamti mambe. ¹⁰ Maneti am nin sambe bepi Kilaisiyaŋ zet zemdelaŋ zenze munduman tapme egat kandaŋan mopmann delaŋ zemâbe. Âpme egaŋ nin msalen pien mamti mama mimi dolakŋaŋ mbenn ma bekaŋaŋ mbenn keyet tosaŋaŋ iŋŋaŋgat toŋaŋ toŋaŋ kalaŋ kumti ndamâbe.

Pâlaŋ Zisasiyaŋ yomengatnan ndatiye keyet buŋam zapaŋaŋ zemkawaŋ beye

¹¹ Set kekok penaŋ tazingapmti nin Amobotnaŋgat nâmpemann mamozin. Keyepmti nin am indamukulem mmann nâmkijpepe aiikgat mulupmaŋ kaliŋaŋ maminup ke Kawawaŋaŋ iŋŋaŋ penaŋ nâmn-dein sepem kekok in ningat nâmn-deip e nâmtalap. ¹² Wa in nin kwizet buŋamm in mmot ndendeyet nâmti nnaŋgat keŋnaŋgalak zet dolak dolakŋaŋ ku mandiindonup. Nin Amobotnaŋgalen mulup esemter penaŋ ke mmangut am notnaŋaŋ msatgalen mama mimi keeset mti sekŋin etaŋ mammolip ekŋen keyaŋ ningat naman kasa maminndaip keyepmti in am ekŋen keyaŋ zet ŋen wakŋinan peme topme in dopmaŋ naman Amobotnaŋgalen zet ke timtati diindowep. ¹³ In ningat nâme keŋin kilom mambein kekok manâip beme e nin Kawawaŋgat kwizapatnaŋ mwawatgat sepem kekok mamnup ma nin ŋoktikŋ esemter nâmâtâti mulup mamnup beme e in pembedaŋ bembeyet nâmti ke maminup. ¹⁴ Kilaisiyaŋ ningat gogot penaŋ maminndain keyepmti nin pigok nânuŋ: An kwewetaŋaŋ am nin sambeyelen yomgapmti gakimti nin ndamukulem mme nin yomgalen mama mimi mgasigen mamkwabenn bee bamkumpemann delaŋ zemâge. ¹⁵ Egaŋ msalen am sambe nin bekapiyet mti gakimti naman gakikiengatnan gilik zemwati mama alakŋaŋ kapi aikndaye. Keyepmti nin mama ke mamti nnaŋgat sekŋ ŋep ku mmobogalen. Nin Kilaisiyelen mulupmaŋ ke windaŋaŋberŋ mti ek etaŋ manzemesesewatpembambanup.

¹⁶ Alak nin nnaŋgalen nânâ mâti am ŋeniyet ewe zelin ku manzemdelaŋ zemindemambanup. Eweŋan nin am nnaŋgalen nânâ ke mâti keyet kataŋ Kilaisiyet zetnaŋ zemdelaŋ zempewenn. Yaŋ nin set sepem kekok ke ewe ŋen ku maminup. ¹⁷ An ŋenaŋ Kilais ek penaŋ manâmkijpein beme egaŋ Kilaismagen mama alakŋaŋ ke timti naman an sepem igak ŋen ke makwazin. Egaŋ mamaŋaŋ mgasik itnaŋaŋ mamkwage ewan katikpem mâpme delaŋ zeme egaŋ naman Kilaisiyelen mama alakŋaŋ ke yaŋbemti mamezin. ¹⁸ Nin itnaŋaŋ Kawawaŋgat kasa mti manepemann Kawawaŋaŋ Kilais egat mti egaŋ naman ndamimgilik zeme nin egat notnane penaŋ sokbewenn. Âpme egaŋ nin am notnaŋ ekŋen eyo indamukulem mmann egat notnane sokbembeyet nâmti mulupmaŋ kapi ndaye. ¹⁹ Nin Kawawaŋaŋ Kilais egat pembedaŋgapmti msalen am sambe bepi notn notn etaŋ mamimndein keyet zapaŋaŋ nin kapi zemkawaŋ bemndame nin am manzemkawaŋ bemindanup. Am egat notnane penaŋ bemti mamaip ekŋen ke egaŋ yominanŋgat dopmaŋ indandayet nâmti yomin kumabiliwez.

²⁰ Kawawaŋaŋ ningat paleset in zet mandiindoin. Nin Kilaisiyet kwitnane ingat pigok zemti indayaŋkwesinup. Ka yek, in Kawawaŋgat kasa mamip e peme tapme Kawawaŋaŋ iŋŋaŋgat notnane penaŋ bemti mamayet indatiwe. ²¹ Kilais ek yomaŋ meepiŋ yaŋgut Kawawaŋaŋ am ningat mti ningalen yomm bepiwan naman timtati Kilaisiyet dukŋan peme mowege. E nin ekmak tusumti Kawawaŋgalen mama teŋ ke nin eyo titiyet nâmti kekok mge.

Pâlaŋ Kawawaŋgalen mulupgat nukŋaŋ omba penaŋ tiye

⁶ Nin Kawawaŋaŋ iŋŋaŋmak mamti mulup maminuwaŋ in pigok indayaŋkwesinup: Ka yek, in Kawawaŋaŋ keŋ taoleŋnaŋgapmti mulup dolakŋaŋ notnaŋ mimiyet winde indaye ke in belak peme ku tabe. ² Nâip, Kawawaŋgalen Zet Itnaŋanen zet ŋen pigok zenzeŋaŋ, "Neŋ kan esemter keyegak ingalen kwizelin nâmti yomengatnan gilik zemti indatiwan."

(Aizaya 49:8)

Nâip, kan kapi ilak am yomengatnan gilik zemti indati keyelen kan esemter penaŋ ilak alak kapi sokbein.

³ Nin am ŋenaŋ mulup maminup keyet keŋanen myuŋguŋgunn ŋen ku aiikgat nâmti maweyaŋ mnup. Mneti nin kwileki ŋen mmann yuŋgume am ekŋenaŋ ke ekti nâme ŋep ku beme Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ manzenup kapi bamkumpeme ŋep ku bewe zemti maeksenuŋ. ⁴ Nin Kawawaŋgalen mulup kapi esemter timamti mmann am ekŋenaŋ Kawawaŋgalen mulup an penaŋ maip e ŋep ndik mâtâbep. Nin mulupmaŋ ke mti sewak palen mamann am ekŋenaŋ sisipeŋpeŋ temaŋ mimndame nukŋaŋ temaŋ keyet palen mot anzam tati olat olat palen mamti keyet nâmann kiŋgagatnaŋmak ku bewe. ⁵ Am ekŋenaŋ kileŋ manndomkuip ma ndatamti met mka katikŋan manndeip. Ma am sambeyaŋ bililim kot ndatamti ndome gakikiyelen bududuk maminup. Nin kekok minndame nâmisimti Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ zenze mulup tagoŋgopiŋ mimiek mmeti muluk mee wewepiŋ ma tu meu mee dolakŋaŋ aikniniŋiŋ mamananup. ⁶ Nin mama kweteteŋmaŋ penaŋ mamananup. Nin Kawawaŋgat yaŋaŋaŋ sambe penaŋ nânuŋ ma sewak sewak palen mamananup ma am gogot dolakŋaŋ mimindamti manup. Ma Emetak Teŋaŋ gwatnaŋ mimndeme mamann am ekŋenaŋ nin Kawawaŋgalen mulup an penaŋ mamananup elak manâmn-deip. ⁷ Nin Kawawaŋgalen windemak tati zetnaŋ penaŋ kapi manzemkawaŋbenup ma mama mimin kweteteŋmaŋ keyaŋ timbi sâkŋnok beme timtati nembelen sekŋ aŋgalaŋpemtati nembetnaŋ naman kasanne indelem mâpmann mebeŋ. ⁸ Keyepmti am notnaŋ ekŋenaŋ naman mamimtotndeip. Âpme notnaŋ ekŋenaŋ ningat nâme mopme manzemesesewatndeip. Nin zet penaŋ ke zemanngut notnaŋ ekŋenaŋ ningat nâmn-deme an dâsukitoŋnok mambenup. ⁹ Âpme am notnaŋ ekŋenaŋ ningat Kawawaŋgalen mulup an pembedaŋ yek kekok zemti nâmn-deme to-

totnaŋ mambenup yaŋgut am notnaŋ sambe ekŋenaŋ naman ningat yaŋŋ ŋep nâmdeme mandelaŋ zein. Am notnaŋ ekŋenaŋ nin kwapem penaŋ ndome gakikiyelen bududuk penaŋ mamanup. Yaŋgut kileŋ penaŋ ke nâmisimti temamanup. Naman kan notnaŋ-gat ndatimti mepme amobotnaŋ ekŋenaŋ zemdelaŋ zeme omba penaŋ mandom kwatamtemien. Yaŋgut penaŋ manndome ku maŋgakinup. ¹⁰ Nukŋaŋ sambe penaŋ ke sokbemndame keŋŋ sindem omba penaŋ mambein. Yaŋgut nin Amobotnaŋgat etaŋ nâmti oloŋen maminup. Nin mânep milawatŋpiŋ am bekopsat penaŋ mamanup. Yaŋgut nin am indamukulem mmann ekŋenaŋ nâmkŋepemak bembeyet mulup-maŋ windeŋamberŋ maminup. Nin penaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe ku tatndain yaŋgut Kilaisiyelen mama mimi sambe bee penaŋ tatndame delaŋ zein.

¹¹ Kolin am maŋge notnne dolakŋaŋ penaŋ, nin ingat tikŋaŋŋ omba penaŋ matatndain elak sosok penaŋ zemkawaŋ bemindamann nâip ke. ¹² Nin pien mamti ingat otnâpeŋ penaŋ mamanup yaŋgut in ilinagak ningat wisat minndemti bamkumndewien. ¹³ Keyepmti neŋ am notnaŋaŋ nemunambaŋine ekŋengat zet manzeip sepem kegogak neŋ ingat pigok penaŋ diindoma nâit. Nin ingat tikŋaŋ manâ-mindenup sepem kegogak in ningat tikŋaŋ ewe nâmdemti kot tusume nsakwep mambanup.

Am nâmkŋepepeŋ ekŋengalen mama mimi ku mâti mamayet aŋkeŋoo zet zenzeŋaŋ

¹⁴ In am nâmkŋepepeŋinpiŋ ekŋenmak met lumaŋti ekŋenaŋ mama mimi bekaŋaŋ mamip sepem kegogak ku mbep. Am bekaŋaŋmak am dolakŋaŋaŋ zigoset notn notn mti mambuk ma busatnaŋmak tambusosogaŋ zigoset temakwep ondekti tabuk? ¹⁵ Ma Kilaismak Sadaŋ ekŋenaŋ zigoset mulup ŋen mimiyet zenâmti keŋ kwep bewuk? Ma am nâmkŋepepeŋaŋmak am nâmkŋepepeŋ ekŋenaŋ zigoset maŋge kwep penaŋ bemti mambiek? ¹⁶ Ma nin zigoset Kawawaŋ penaŋgalen sesewat mka temaŋ kemak naman nopiom egalen sesewat mkamak tusumidewanup? Nâip, Kawawaŋ mama kanzizit mamain egalen sesewat mka ke am nâmkŋepepeŋ nin. Keyepmti Kawawaŋaŋ Zet Itnaŋanen pigok zeye,

“Neŋ aminne ingat tunŋuwinan mundum weyaŋti ke mamambap. Mti neŋ Kawawaŋin bemti mama in nâlen aminne bemti mambep.”

(Wok Pris 26:12; Zelemaia 32:38; Esekiel 37:27)

¹⁷ Keyepmti Amobotnaŋaŋ pigok zeye,

“In am neŋ ku manâmkŋepem neip ekŋenmak tusumaneti ekŋengalen mama mimi bekaŋaŋ notnaŋ in ku mimiyelen zemkulumindenderaŋ ke mbepmegat wati kunzuŋti nenmagen pien kopme nen indatiwap.”

(Aizaya 52:11; Esekiel 20:34, 41)

¹⁸ Âpme nen biwin mama in nemunambanne bemti mambep. Amobotnaŋ ek kwitnaŋ kwitnaŋ sambeyelen winde bee tasamâpme delaŋ zein. Egaŋ ningat zet kegok penaŋ zein.”

(2 Samuel 7:14; 7:8; Aizaya 43:6; Hosea 1:10)

⁷ Notnne dolakŋaŋ penaŋ, neŋ pigok zemkawaŋ bema nâit: Kawawaŋaŋ zetik sambe mge bee nin kapiyet nâmti mge. Keyepmti nin yomaŋ keŋŋ sekŋ mme bekaŋaŋ bembenaŋ e zulutkaputmann delaŋ zeme kweteteŋmaŋ penaŋ mamti Kawawaŋgat etaŋ nâmann mobotnaŋ beme egat kandaŋanak matap-mambanup.

² In ningat keŋin ewe beme ninmagen ewe kopme mamambanup. Inmagengatnaŋ am notnaŋ ekŋenaŋ ningat ekŋenaŋ am belak keŋin mamyuŋgum indeip ma am notnaŋ bekaŋaŋ mimiyet zet kelakŋaŋ mimindeme ke metneti mawalelip ma tetim indemti milawalin notnaŋ makakimtip manzeip. E ilin zet keyet yaŋaŋ nâmtalip. Wa neŋ zet kapi in mtot indendeyet nâmti zet kapi ku zeyap yek. ³ In ninmak notn notn dolakŋaŋ penaŋ mamanup keyepmti gakiwanup ma ewe alik mambanup beme tususun tazin ke ku etiwē keboŋ keyepmti neŋ meluwaŋ ŋeŋaŋ kuwan ke wa in mtot indendeyet zetnaŋ ku kumindawan. ⁴ In Kawawaŋgalen mulup dolak dolakŋaŋ sambe ke ewe mmebep. E nâmkŋepem indeyap keyepmti neŋ ingat nâma dolakŋaŋ penaŋ beme masesewatindeyap in nâgât keŋŋ omba penaŋ gwatnaŋ mamimneip. Neŋ Zisasiyelen mulupgapm sek sindem omba penaŋ timkwaban yaŋgut in naman mme keŋŋ oloŋen penaŋ mambein.

⁵ Nin Masedonia msalen meti mulup yaŋbemti mbennen kan keyet nin tagoŋgo dolakŋaŋ ŋen ku aikbenn penaŋ. Mka sambe mebenn katarŋ nukŋaŋ sokbemndaye ma am notnaŋmak zet mmot mtot omba mbenn ma ndomkusât mme sekŋaŋ omba penaŋ makingatan. ⁶ Keyaŋgut Kawawaŋ ek an zemkâkât toŋaŋ keyepmti egaŋ nin zemkâkât minndemti keŋŋ m elerŋ beleŋ bemndendeyet nâmti Taitas zempeme ningalen pien koge. ⁷ Wa egaŋ ninmagen koge keyet etaŋ nâmti ku zeyap. In ek gwatnaŋ zet dundumti naman neŋ eyo kot niknikgat keŋin temaŋ matazin keyet ma in nâgât kemberŋ manâip ma nukŋanen tapma ot-nânŋinan bandim mamimneip. Keyet zapatnaŋ kot zeme nâmti neŋ ingat oloŋen temaŋ penaŋ mban.

⁸ Neŋ itnaŋaŋ meluwaŋ kumti indawan ke in maiŋ nâmti keyet nâme bekaŋaŋnik beye yaŋgut nenn zet kumti indawan keyet nâma bekaŋaŋ ku bein. Zetn keyaŋ in kan isikŋaŋ bugan bukapi keŋin mme bekaŋaŋ beye keyet nâma nukŋaŋnik beye. ⁹ Yaŋgut alak kan pigogat neŋ ingat nâmti oloŋen palen penaŋ talap wa meluwaŋ kumti indama ekti nâme ŋep ku beye keyet yek. Nâmbekam bembe mbien keyelen yomaŋ keŋin mgilik zeye keyet nâma dolakŋaŋ bein. Zet ke Kawawaŋaŋ ikŋaŋ nâme weŋge keyet katnanen sokbemindaye. ¹⁰ Amgalen nukŋaŋ sepem keboŋ mataindain ke Kawawaŋaŋ mamaŋin mgasik ke mgilik zemti naman egaŋ mama kanzizitgalen set maaikindain. Keboŋ keyepmti nin nâmbekambembe temaŋ ŋen ku maaiknup. Am msalen sambe yomin bamkumpemti keŋin ku gilik zemti Kawawaŋmagen ku mamelip. Ekŋen sambe bee mama mimiŋin bekaŋaŋ keyaŋ indaâtâindeme teziŋ ŋandaŋ mebep. ¹¹ In nâip,

in yom tunjuwinan ke sokbeme nukrañ palen mamkwabien ewan naman Kawawañañ mim gilik zeme in-magen mama mimi dolakrañ sambe pigok sokbemandamâge. In yom sokbeye ke mtopepeyet nânânjin kaliñañ penañ matazin. Ma myuñguñgu notnañ tunjuwinan sokbeme sakwep weyañti belaknok tapme amnañ myuñguñguñin ku maegip. Ma myuñguñgu notnañ mimiyet keñin temañ ku matazin ma mineti Kawawañgalen ñenzinziñ ninmagen sokbesem zemti egat kiñgapeñ maip ma nin kot indikmann dolakrañ bembeyet nâmti myuñguñguñin sakwep weyañti matalip. Ma mineti myuñguñgu ewe kwesiñ tapme ñep ku besem zemti Kawawañgat zikatnañ sakwep maweyañip ma an myuñguñgu mge e keyegak sakwep myuñguñguñañgat dopmañ mutumsawien keyepmti yañañin keyañ pigok penañ mamsokbemindein ingat tunjuwinan myuñguñguñin bugan ku tazin. ¹² Neñ eweñan meluwañ kumti indawan ewan an myuñguñgu mge egat etañ nâmti ku kumindawan ma an ñen an kapiyañ myuñgumsaye egat etañ nâmti kegogak ku kuwan yek. In Kawawañgat zikatnañ ningat tikrañin omba penañ matazin keyepmti ingat meluwañ kapi kumti indawan.

¹³ Yañgut neñ wan kwep keyet etañ nâmti keñin dolakrañ ku beye. Taitas inmagen kopme in zemte-timemopme mukulem dolakrañ mpeme ekti egañ keñañ pembenañ penañ beye keyañ eyo keñin mme oloñen beye. ¹⁴ Taitasiyañ inmagen kosât mme neñ in animbi dolakrañ e eweñanak dundumti ingat sekrañ mmoban. Yañ in manepeme egañ kopme neñ zapat dunduwan keyet katañ msawien. Nin ingat zet ñen nâmti manzenup ke zetnañ kipmañak mambein sepem kegogapmti nin Taitas inmagen kokogat zet zemti keñañ mwat pewenn e penañak msawien. ¹⁵ Taitas egañ ke kopme in egat nâme mobotnañ beme oloñti met peme egañ zet notnañ zeme zetnañ gawepuwien. Yañ alak egañ pien tati kwitnañ kwitnañ sambe msawien keyet otnâm meti ingat nâmindeme dolakrañ penañ mambein. ¹⁶ Nin alak pigogat inmak tususunn ewe dolakrañ sokbein keyepmti neñ ingat oloñen temañ penañ mimindayap. Mti ewe mama sepem kapigogak mamobanup e penañ nâmkirañpeyap.

Pâlañ tewalañ bembeyet zetnañ zemâtâge

8 Kolin dapmelange notnne, in Kawawañañ Masedonia msalen dapmelange maip ekrañ keñ taolet temañ mimindame ekrañ Kawawañgat tewalañ temañ bewien keyet yañañ in weyañ indikmâtâtâgat nâmti pigok diindosowap. ² Masedonia dapmelange ekrañ nukrañ sambe sokbemandame keyet palen moti olat olat temañ mkwabien. Ekrañ am bekopsat penañ ke mambienañgut Kawawañgat tewalañ bembeyet keñin oloñen temañ penañ tage keyepmti tewalañ omba penañ bemkwabien. ³ Ekrañ Kawawañgat tewalañin bembeyet eyakrañin omba penañ tage. Keyepmti ekrañ tewalañ omba penañ bewien elak penañ nâmindeyap. Wa nâlen zetgat yek ilinañgat keñinañgalak mmoti omba penañ bewien.

⁴ Ekrañ nin nâmindemann Kawawañgalen dapmelange Zudia msalen olat olat palen mambien ekrañ ke nin nâmindemann ekrañ eyo indamukulem mimindendeyet ndapitiliwien. ⁵ Âpme nin ekrañ tewalañ gesiñ isikrañ kegok bewep e nâmti tatnepemann naman ekrañ mmoti omba penañ mambeip. Ekrañ ilin melesiñ Kawawañgat betnan beme maindikdamuñ min yañ bam Amobotnañ ikrañ nâme wenje keyet katañ ningat kegogak gogot minndawien. ⁶ Âpme in eyo Zudia am indamukulem mimiyet Taitasiyañ kot indamukulem mme yañbemti sek bandim notnañ indandayet akuku mulup mmetneti peme muluwinañ memuñ bemti tage. Mulup dolakrañ mkwabien ke ewe kot indamukulem mme mimiyet zempewan. ⁷ Kolin am inmagen mama mimi dolakrañ kapigok wein: In nâmkirañpeñin kaliñañ tazin inmagen Kawawañgalen Zet Zapat Dolakrañ Penañ zenze an dolakrañ sambe talip ma in Kawawañgalen zet ñotekrañ sambe penañ nâip ma in am indamukulem mimiyet webembenin temañ tazin ma in ningat tikrañin omba penañ tazin kegok keyepmti in tewalañ bembeyet eyo otnânânjin temañ penañ bemti marmayet nâmti diindoyap.

⁸ Wa neñ in ke sakwep mimiyet ku indapitiliap. Masedonia dapmelange notnne bekakan ekrañ tewalañ bembeyet otnânânjin temañ penañ matazin in muluwin ke mbep beme muluwin keyañ in Zudia am ekrañ gogot mamimindeip ke ilak penañ mkawañ bemandawe. ⁹ In nâip, Amobotnañ Zisas Kilais ek keñ taoletnañ temañ penañ eknup. Ek kwitnañ kwitnañ sambe bekapiyet toñañ yañgut egañ ningat mti kulu-luñen mundumañ dolakrañ e peme tapme toti am nin kabon bekopsat penañ bemti marje. Mti set kegaset egañ am nin yomengatnañ gilik zemti ndatimti mama kanzizit motitiyet setnañ aikndaye.

¹⁰ Pi nâgât nânânnan zet pigok tazin ke zemsokbemandama nâit: In nup kan tipman baenak yañbemti tewalañ mânep akum bembe mulup kapi mimiyet keñin puñpuñ penañ kwapme mkwatneti naman tungupman peme memuñ bemti tage. In mânep akuku mulup ke alagak yañbemti keñin señme oloñen palen mulup ke mkwabien. Sepem kegogak ewe mmepme amiñine ekrañ mânep taindain katañ bemti beme delañ zewe. ¹² In tewalañ mânep ke bembeyet keñin puñpuñ mme keñ taolet palen taindain katañ bewep. Âk penañ ku taindawe beme keyet yayañ temañ ku mbep. Kawawañañ am sambeyet nânânjinangatañ yañañ maekmâtâpme delañ zein.

¹³ Wa nin in mânep akumti am bekopsat indamti ilin naman omtimat timat palen mamayet nâmti ku zenup. Alak kan pigogat in mânep polak polak penañ taindain keyepmti in am notnañ deset olat olat palen tapmelip ekrañ indamukulem mimindewep. Ya naman maneti ekrañ nimwiañ wiañ temañ palen tapme in naman kamber sokbemandawe beme naman ekrañ in kegogak indapmukulem mimindewep. ¹⁵ Kawawañgalen Zet Itnañanen zet ñen pigok zenzeñañ tazin,

“Israel am ekjenan msat tungupman mameti meunjin mana ke matim nimtemien. Am meti mana omba polak polak maambepeleti timkotemien ekjen polak polak lagak ku taindaye ma am meti mana ilinangkat katar isiknan bugan timti makotemien ekjenan olat olat temar ku mbien. ¹

(Kisim Bek 16:18)

¹⁶ Ner ingat tunguwinan kot mamti mulup mimiyet kenj temar penar matazin. Sepem kegogak Kawawanar Taitas kenar m elen belen beme egar ingat tunguwinan mulup kot mimiyet kenar temar penar kegogak matazin keyepmti ner Kawawangat wisikn penar manzeyap. ¹⁷ Egar in kot indamukulem mimiyet kenar temar eweranak matazin yar ner in kot indamukulem mimiyet namti zempema egar zetn gawepumti olojen temar mti inimagen kosat tapmin. ¹⁸ Ner ekmak an notn nen kapi mamti Kawawangalen Zet Zapat Dolaknar Penar zenze mulup mme dapmelange ekjen kapiyetnarar mulup arin ke maegoip an kemak ilisakwep idema kolup. ¹⁹ An ke dapmelange ekjenar egomti zempeme nitmak ke koti in tewalar manep bewep ke timti Zudia am met indandayet zempewien. Mulup kegok mmann Zudia am ekjenar nin indamukulem mimiyet kenj temar tazin ke ekti Amobotnarar kwizet bunamar temar mmobep.

²⁰ Nin in am bekopsat indamukulem mimiyet tewalar manep temar ke beme damur mti mmetnepemann tungupman notnar yungume zet mmot mtot notnar tungupman sokbewemagat weyar eksewanup. ²¹ Amobotnarar iknar nin an dolaknar elak mandikmatatndein keyepmti nin kwitnar kwitnar kapiet mulupm weyar mman am ekjenar kegogak ndikmatatngat namti maminup.

²² Egetmak an notn nen ewe pema kozin ek ke pienen mukulem mulup notnar mimiyet zempemann egar nep etar mamme eknap keyepmti nin ingat ekjenar Zudia am namkinpepemak ekjen indamukulem mimindendeyet kenj temar matazin keyet zapatnar zema namti egar inmak kot manep akuku mulup nep penar mbep elak penar namkatikbemti pemann kozin. ²³ An nenar Taitasiyet yarar nasagat indayanqwesime in nagat ekmak ilisakwep nin ndamukulem mimiyet mulup mamilup kegok dundume nambe. Ma an zut nen keyet yanjarngat idayanqwesime in pigok zewep, “An zut kapi Kilaisiyelen kwizet bunamar mpalaknar bambeyet namti dapmelangenjine ekjenar mulup kapi mimiyet zemideme kobun.” Kegok zeme nambeb. ²⁴ Ner ingat am dolaknar zemti dapmelange ekngat tunguwinan sekjin mmotindewan keyet katar in an ekjen keyar kopme gogot mimindawep. Apme nin meti dapmelange notnar ekjenmagen met zet zemti ingat sekjin mam moindenup keyet penarar sosok sokbeme ekmatatbep.

¹ Meu kwitnar mana zenup kapi msat tungupman Kawawangalen amnar meuyet gakiwaletme meu kapiyar msat tungupman indapelerguye.

Pâlar namkinpepemak am indamukulem mimiyet manep akum bambeyet zeye

⁹ In Kawawangalen am Zudia msalen maip ekjen indamukulem mimiyet kenj temar e eweranak matapme egap. Keyepmti ner Masedonia dapmelange ekngat zikalinan ingat sekjin mmot indemti masesewatindemteman. Apme am namkinpepemak notnne bekakan Gilis msalen maip ekjenar nup kan tipman baenak yarbemti manep akum bambeyet mulupmar mkwabien. Nâip, in Zudia am indamukulem mimiyet kenj temar tapme mamip keyar am sambe notnar kenj mamwatindein. ³ Ner ingat sekjin mmot indemti zet zewan keyet penarar ku sokbenakmagat in keyet penarar manep akuku mulup tapmme an namkinpepemak notnne notnar zemidema kolip ekjen keyar inimagen kot patar zemti indamukulem mme in manep zenzenar ke akum beme delar zeme tapmambep. ⁴ Mneti wan inlak akumti beyo mene zemti ner Masedonia am notnar indati nsakwep kotneti indikmann in manep nen ku akumti bemberar tapme ekti inmak nin nsakwep Masedonia am ekngat zikalinan sakambuk mbanupmagat in manep akuku mulup eweranak mbemti tapmambep. ⁵ Ner mulup keyet nama temar penar beme keyepmti an ekjen ke eweranak nenar zemidema kolip. Kot indamukulem mme in tewalar manep akumti beme mebegat zetik mbien ewan ke tapmme ner bam koti indikbap. Ke am ilinangkat ken taolelinangat penarar namti beip sepem kegok bewe. Wa ningat ekjenar zeme tapmnup sepem kegok ku bewe.

⁶ Pigok penar zematatpma nat: An nenar mulupmar temar mti alik alik sambe kwitnar katar maondein. Ek nimwiar wiarar omba penar mamin ma an nenar mulupmar belaknik mti alik aliknar belaknik maondein beme nimwiar wiarar belaknik bugan masokbemsain. ⁷ An kwep kwep in ilinangat nanarin tazin keyet katar namti ken taolet palen tewalar manep bewep. Wa ningat ekjenar zeip keyet ma amnar tabeipgat bene zemti ku bewep. Kawawanar am ken taolet tewalar mambeip ekjen keyet name dolaknar mambein. ⁸ Apme Kawawanar am ekjen ke naman kwileki neniyet maolalip beme e egar nep omba indamkwatawe. Apme ekjenar olat olatpin tim nimwiar mmaip. Mti mulup dolak dolaknar notnar zigoset tapmezin ke mukulem mti mamelip. ⁹ Sepem kegogapmti Kawawangalen Zet Itnarar keyet kenar zet nen pigok tazin,

“An nenar am bekopsat sambe kwitnar kwitnar sambe maindamkwatain ken taoletnar kebor ke am nenar ku kanda pewe.”

(Sam 112:9)

¹⁰ Am sambe nin bepi Kawawanar etar meu alik maakumndain. Apme nin msalen pemann egar iknar meu agulam mme penarar sambe sosop sokbemndame matimti nimwiar nup. Egar in alik alik sambe ke akumti indame in mme sambe penar masokbe-

mindain. Ke tim nimti notnañ timti Kawawañgalen am notnañ indamukulem mbep. ¹¹ Kawawañjan in kwitnañ sambe indamkwatame olat olatpiñ mamti in naman am bekopsat notnañ ekñengat tewalañ akum beme nin timti met indawanup. Æpme ekñenañ ingat keñin dolakñañ beme Kawawañgat wisikñ zemti kwizet buñañan mwabep. ¹² In mulup kekok mti Kawawañgalen am sambe Zudia msalen maip ekñen ke indamukulem mimindeme mama mimiñin dolakñañ keyañ am sambe keñin mwapme sambe penañan kotu Kawawañgat wisikñ zewep. ¹³ In am nâmk-ijpepemak bekopsat Zudia maip ma am keboñak msat notnanen indamukulem mmepme ekñenañ in tewalañ mimindamebep. Keyet oloñen temañ mimiñdewep mti in Kilaisiyelen zet zapat dolakñañan manzein keyet katanñ tati muluwin ke mme ekñenañ keyet eyo nâmti Kawawañgat kwizet buñañan mwabep. ¹⁴ In sepem kekok mme am ekñenañ ingat tikñañin omba penañ tapme Kawawañjan in indamukulem mimindendeyet dundum sawep. Set dolakñañ kapi Kawawañjan ikañ keñ taletnañ omba penañ tsaingapmti weyañ zikat indayeen ke mamip. ¹⁵ Kawawañjan ikañ msalen am nin ikañgat Nemunañ Kilaisi gogot penañ mampein mee piwan ningat tewalañ temañ ndame egañ toti ndamukulem mge keyepmti egat wisikñ zempene.

Pâl Kawawañjan mulup zet sasañan keyet yañan zemâtâzin

10 Alak neñ nananggat mamanangat zapatnañ pigok diindoma nâit: In nâgât pigok manzeip, "Egañ ninmak kapi matazin beme egañ mtopmamti zet sewakñañ mandinndoin. Ya naman met beñan main kan keyet egañ naman nin papia tipkwasisi zet notnañ makumndain." Yanğut neñ Kilaisiyañ ikañ mtot mamti zet sewakñañ mandiindomtan set sepem kekok mimiyet keñin temañ matazin. ² Sepem kekokapmti neñ inimagen kobap kan keyet in keñin ku walabep. Mneti peme neñ in sambe keyet zet tipkwasisi zet zema keyañ ñep ku bewe. Æpme am ningat ekñenañ msat kapiyelen mama mimi mgasik mâti maip manzeip ekñen kemagengut zet ñenzinziñ mimindawap. ³ Nin msat palen am bekañan ekñen kapiyet tunğuwinan e penañ mamananup. Yanğut nin wa msat kapiyelen timbi sâk ke timti an ku maânup. ⁴ Nin timbi sâk timti an maânup ke wan am bekañan msat palen mamti maâip ekñen keyelen timbi sâk sepem keboñ yek. Nin Kawawañmagen timbi sâk windenamber penañ ke timti an windenamber penañ Sadanñ egalen mka ñande temañ maindelemâkunup. ⁵ Nin timbi sâk ke timtati nin am zet dâsuki mmot mtot mti Kawawañgalen nânâñañ ke mtopenepet mulupmañ mamip keyelen windenañ mtopemti am ekñen ke ñoktikñin mgilik zemann Kilaisiyañ ñoktik mimiyet manâin ke etañ mti mamayet mamnup. ⁶ In zetn kapi gawepumti mulup mme nin keyet sakñañ ektatiñğut nin am ningalen zet ku mañgawepup ekñen ke zet muluwen indendeyet kalem mbanup.

⁷ In mulupm mamiap keyet penañan ekti yañan nâmâtâtnembep. An ñenañ nâgâegañ Kilaisiyelen mulup an penañ mamain kekok nâmnembe beme an keyañ neñ Kilaisiyelen mulup an penañ mayap elak penañ nâmâtâtnembe. ⁸ In neñ nikme neñ Amobotnanañ mulupgat winde nañge keyet sekñ omba penañ mammolapnok penañ bein beme ke wa in mtot indendeyet ku mamiap. In indamukulem mimiyet kekok mamiap keyepmti neñ keyet nâma sakambukñañmak ku bein. ⁹ Keyepmti neñ ingat papia sambe kumti indawan ke wa in sekñin mma kiñgagagat nâmti ku kuwan. ¹⁰ Am notnañan nâgât pigok manzeip, "Pâlan beñan met mamti papiañanen zetnañ nukñañ ma tipkwasisi zet makum ndain ya naman pien ninmak kot mame ekmann an sâlâgâgâtnañ bugan zetnañ mee zeme nâmann windenepiñ mambein." ¹¹ Am nâgât zet kekok manzeip ekñen keyañ pigok nâmbep, neñ beñan met mamti papia makum indayap ma sokñañ inmak mamti zet mandiindoyap kemak sepemit igak igak ñen ku belup.

¹² Wa nin am belak am nânâñinpiñ ilinañgat ma- mañin bem ekti neñ an keboñ geñ an keboñ mti ma- maip ekñen keboñ yek. Am ekñen keyañ ilinañgat zi- iñin notnañ ilinak bempemti ke ekti keyet katanñ neñ keboñ ek keboñ mamip. ¹³ Yanğut nin wa Kawawañjan winde ndame mulup mamnup keyet nâmti nnañgat sekñ ku mam motnup. Kawawañjan ikañ nin mulup mimiyet gesiñan bemndaye ke inimagen mulup eyo mimiyet nâmti bempeye. ¹⁴ Keyepmti nin Kilaisiyelen Zet Zapat Dolakñañ Penañ inimagen kot ñenañ yanbe- mti zewenn. Wa nin mulupmnañgat gesiñan bem- denderañ ke sebempemti belak mulup kilom ku mam- metnup. ¹⁵ Wa nin mulup an mañge ñenañ inimagen mulup mimiñañan nin keyak sakwalam mti kwizet buñam temañ titiyet nâmti ku mbenn. Nin Kawawañjan mulupm mimiyet gesiñan inimagen bemndeye keyepmti nin mulup mmann in Kilaisimagen nâmk- iñpepeñin kaliñan bewe ma mulupmnañ inimagen palakñañ bemti omba mekobe e nâmkatik bemti mulup ke inimagen yanbemti mbenn. ¹⁶ Inimagen mulupmnañgat penañan kekok sokbeme ektingut nin naman mulup msat beñan notnanen am ñenañ mulup ku mimiñan nnañgat met yanbemti keyet nâmti sekñ ñep mmobanup.

¹⁷ Kawawañgalen Zet Itnañan keyet keñan zet ñen pigok tazin,

"An ñenañ ikañgat sekñañ mmosât nâmbep beme egañ Amobotnanañ mulup ekmagen mge keyet nâmti sekñañ ñep mmobe."

(Zelegaia 9:24)

¹⁸ An ñenañ mulup ikañ mbe keyet nâmti ikañgat zemsesewabep beme Amobotnanañmagen ñep ku bewe. Æk Amobotnanañgat zemsesewatpewep beme Amobotnanañ an keyet nâme dolakñañ penañ bewe.

Pâlmak ombemindenderañ dâsuki ekñengalen zet

11 In buzak tati nâme neñ zetn ewe tusumti pigok zema nâit: neñ nânâ kwitnañ kwitnañ

kerjnanen tapme manzeyap ke in ekme am seorj ekjenan manzeip sepem kekoknok mambein.

² Kawawan egan ingat ayak penan mamimindain. Nejen ingat sepem kekokgak penan mamimindeyap. In imbi nembip dolaknan penan nejen in awin Kilais ek kwewetan ke wawagat ombemindewan. ³ Mneti an njenan nanâ sepeman igak njen zikat indame njoktiknin yungume Kilais bamkumpewepmagen zemti sekjen omba penan manzin. In nâip Sadañan zet dâsuki zemti Ewa njoktiknan myungume egan walege in sepem kekok mbepmagat eksewep. ⁴ In am notnanan inmagen koti Zisasiyet yanjan nin mandindonup e tapme nan sepeman igak njen mandindoip ma Emetak Ten e tapme naman emetak sepeman igak njen main ma Kawawangalen Zet Zapat Dolaknan Penan nin diindondonan e tapme nan sepeman igagen diindome in ekjengalen zelin ke sakwep nâmti keyet nâme penan beme mangawepup kebongapmti nejen igat yayan penan miyap.

⁵ Nejen nâma in am ombemindenderanjanine dolaknan penan mandindoip ekjen keyan nejen sebem nemti gwaen ku talip bein. ⁶ Nejen Kawawangalen Zet Zapat Dolaknan Penan zenzenan dolaknan penan ku masokbemkawan beme egip mene yangut nejen zet keyet yanjan nep nâmatâpma delaen zein. Keyet yanjan notnne notnanmak nin set sambe mamimkwatnup keyan nânân temanj ke msokbeme manndikmâtâkwalip ke.

⁷ Nejen in mwat indendeyet nâmti nananjat nâma tototan beme kandaninan mamti Kawawangalen Zet Zapat Dolaknan Penan zenze mulup mkwaban. Kan keyet nejen in mulupm keyet tosanjan nanayet ku indayankwesiwani. Wa nejen set ke ku myunguwan. ⁸ Nejen ingat tunjuwinan mamti ingat mulup mma dapmelange notnan ekjenan etanj mânewan nabandim mneme mamti mulup mban. Ekjenmagen mânep milawat belak kaim timti inmagen pien mulup mban.

⁹ Nejen ingat tunjuwinan ke mamti kan notnanjat mânepgat olati keyanjut ingat njen ku indayankwesimti nâmban. Ekjen Masedonia dapmelange notnne bekakan ekjenan kwitnan kwitnanjat maolateman ke timti kot manamtemien. Nejen ewenan mulup inmagen yanjbemti mkwaban kan keyet ingat palen nuknan njen ku pema moge yan ewe mulup mmobap keyet nuknan njen ewe ku indawap. ¹⁰ Kilaisyan zet penan penanjak manzemtan. Nejen sepem kekokgak zemti Kawawangalen Zet Zapat Dolaknan Penan zenze mulup inmagen tosanjan mamiyap keyepmti sekjen nep mmobap. Apme Akaia mkaengatan an njenan ku bekek nembe. ¹¹ Nejen yanjan eneyet zet ke zeyap ke nâit. Wa nejen zet kapi ingat wisat mimindemti ku zeyap. Nejen ingat gogotn temanj penan tazin ke Kawawangat zikatnan zeyap.

¹² Nejen mulupm sakam kekokgak ewe mmoti ombemindenderanjan belaknan notnan tosayet etanj nâmti muluwin mmambe nin Pâl mee ekjenan mulup mamip sakam kekokgak maminup zegwem kekok zemti belak sek mmobot zet etanj mamip ekjen keye-

len selin bekekme olabep. ¹³ Am ekjen ke wan Kilaisiyelen ombemindenderanjan penan yek. Ekjen ke belaknan penan. Ekjenan muluwin dâsuki kekok mti nin Kilaisiyelen ombemindenderanjanane penan manup zemti am dâsuki matetimindeip. ¹⁴ Sepem kekok tapmimyungume nejen keyet kerj ku mawazin. Sadañan iknan eyo sepeman asekti Kawawangalen ensel sanja songanjanmak kebon mambein. Keyepmti Sadañalen mulup anene ekjenan asekti naman Kawawangalen mulup an penan nin nembonjak mambeip beme nejen keyet nâma kwileki njen mamananan ku mambein. Maneti bam kan temanen an ekjen ke muluwin bekanan mamip keyet tosanjan esemten bekananjak timâbep.

Pâlan ombemindenderanjan mulup mti nuknan omba tiye

¹⁶ Nejen zet ewe iknan keyegak sakwalamti zema nâit, an njenan nâgât an seorj kekok ku dinowe. In nâgât nâmneme am seorj ekjen kemak tusumti mamain kekok manâmnep. Nejen ekjenmak mambak ze nejen mulup ekjenan mamip sepem kekokgak mti keyet nâmti sekjen belaknik nep mmobak. ¹⁷ E penan. Nejen zet tazeyap kaborj kapi Amobotnanjan nâme dolaknan ku bein. Sek mmobot zet kapi e penan am nânâñinpiñ ekjenan zelin kok zemti mamaip. ¹⁸ Am sambe penanjan kwitnan kwitnan mammelip keyet nâmti sekjen mamimmopme indigap. Nejen ekjenmak mambagen sepem kekokgak nep mbak. ¹⁹ Kolin dapmelange in ilinanjat nâme nânâñin temanj mambein keyet mti in am myungungunin temanj kebon ke nâmindeme mamti inmak zapat mamip. ²⁰ In am ekjen kebon ke nâmindeme kot indadamun mti tetimindemti kwitnan kwitnanjan maomenzenjtip. Mti ingat nâme tototan beme belak bepalaksat maindoip. ²¹ Nejen in sepem kekok mimindandayet winderanjan ku mamiyap kekok mimindandayet nâma sakambuk mambein. Am njenan mulup kwileki njen mti keyet seknan mam mozin. Nejen sepem kekokgak nep mbak nejen zet ke setnapin e nâmtinjut belak kilerj ke okpema kwazin.

²² Am ekjen keyan ilinanjat sekjen mmoti pigok manzeip, "Nin Ibulu am wa pimak, ma nin Islael am wa pimak Kawawanjan iknan iknanjat zapat ndaombemndeye." Ma naman pigok manzeip, "Nin Abalaamgat iñsokñane wa pimak." Ekjenan zet sambe manzemelip beke nejen kekokgak tatnain. ²³ Ekjenan nin Kilaisiyelen mulup mnup zemti mamimyunguip keyepmti nejen zet kapi nenzinjan palenok kilom ke zeyap. Ekjenan nin Kilaisiyelen mulup an manup e nep manzeip yangut nejen Kilaisiyelen mulup an penan mamti ekjen bugan sebemindemti

Kilaisiyelen mulup pi belak omba penan pusinan seksak mammelap.

Apme keyet mti am notnanjan njenin zime nati mka katiknan kan sambe met maneip ma am notnanjan sindiwan nawitikme sekjen pi buyuk beyak mapein.

Kegok mme neŋ kan sambe penaŋ gakikiyelen bududuk penaŋ mamiyap.

²⁴ Sek 5 bepi Zuda am ekŋenaŋ sindiwaŋ nawitikme kwep nonoŋaŋgat sindip makuma 39, 39, 39 kapi manawitikwatemien.

²⁵ Sindiwan miset tuk kapi sek sambe nawitikne nawitikne peme sipsip timti wemban.

Kan ŋeniyet nanzaŋaŋ nom kune kune peme wemban.

Sek tuk pi waŋgaen moti nambu sutnan daen mepma waŋgayaŋ bekaŋaŋ bemti towepme nembuyen waleletgalen bududuk mban.

Mise ŋen tambumbu kwep msasa kwep pi waŋga bekaŋaŋ bemti towepme tep pemaŋ ambeti tu palen etaŋ ke manepema toge.

²⁶ Kan sambe penaŋ neŋ Kilaisiyelen mulupgat set teepmaŋ penaŋ tokwati mamamteman.

Kan notnaŋgat map tuŋgwawam kwati napmesât mamtan.

Kan notnaŋgat an kambu titi ekŋenaŋ milawatn kambu tisât tati nopeme kileŋ mawemteman.

Nanaŋgat maŋgenne penaŋ Israeŋ ekŋenaŋ ilin ma am belakŋaŋ notnaŋ ekŋenaŋ nomkume gakisât penaŋ mamkwateman.

Mka ŋande temaŋ notnanen mepma nome gakikiyet nâmti am sambeyaŋ manabembuluŋtemien.

Msat tuŋgupman maneti tu meuyet mti gakisâgat bududuk mamteman.

Waŋgaen moti manepema nambu mamaŋ temaŋ kumti manawaletan.

Am notnaŋ ekŋenaŋ, "Nin Kilais nâmkŋepenup keyet mti nin gâgât nodi," zemti natetim nemti nati met kasa ekŋengalen belen mambemnemtemien.

²⁷ Tambu misa sek sindem sambe tipeŋ mamamteman

ma tambu misa pi Kilaisiyelen mulupgat yayaŋ temaŋ mti muluk mee dolakŋaŋ ku maweyaŋ wemteman

ma kan sambe pi mka ma saŋgum kâlâpiŋgapmti tâgâyet diŋdiŋ mamteman.

²⁸ Wa zema nâip ke etaŋ yek. Kan sambe penaŋ dapmelaŋge sambe ŋep talip ma yek zemti keŋŋ yayaŋ temaŋ mambein.

²⁹ Am nâmkŋepemak ŋenaŋ nukŋaŋ ŋen aikme neŋ kegogak nukŋaŋ matiyap. Ya naman ŋenaŋ yom mme neŋ an keyet mti nukŋaŋ temaŋ matiyap.

³⁰ Neŋ sekŋ mmobogat nâmbak beme neŋ Kawawaŋaŋ nukŋanen napmukulem mme mamayap keyet nâmti ŋep sekŋ mmobak. ³¹ Neŋ Amobotnaŋ Zisasiyet Bipmaŋ Kawawaŋ an kwizet buŋamaŋ mene mene mamimwalip egat zikatnan neŋ zet ekŋen ke penaŋ zeyap. ³² Neŋ Damaskas mkaen meti mamban kan keyet amobotnaŋ Alatas egaŋ amobotnaŋaŋ ŋen peme Damaskas mkaen mamamtan keyaŋ kasa kuku an notnaŋ indeme ekŋenaŋ met mka set bimaŋ sambe bee nâgât egaŋ mesât kopme ekti atamti met mka katikŋan pesenup zemti dombemti tapmebien.

³³ Âpme am notnne notnaŋ ekŋenaŋ zapat ke nâmti

buzakset nati met kimbat solonan tati suaseembe keŋan naweti mka kimbat enzuŋaset tek tim tapme ul-uluŋ piyaŋ zupman baen toti keeselak buzak kunzuŋti meban.

Kie kienok Kawawaŋaŋ Pâl kwileki ŋen zikat same ege

12 Neŋ nanaŋgat sekŋ mmoti keyet nâma ŋep penaŋ ku mambein. Neŋ kegok mimiyet nâma ŋep benak beme neŋ Amobotnaŋaŋ kie kienok kwitnaŋ kwitnaŋ enzililiŋan tazin ke zikat name ekbak keyet nâmti sekŋ ŋep mmobak. ² Neŋ nup kan 14 tipman penaŋ kaimgat Kilaisiyaŋ nati kululuŋen mundum dolakŋan penaŋ keyet keŋan natetim mopme ekban e nâyp yaŋgut ke pe sekŋ melesŋ napmopme ekban ma belak kie kienok etaŋ zikat name ekban ke weyaŋ ku nâmtâlap Kawawaŋaŋ ikŋaŋgut nâin. ⁴ Âpme neŋ ke totati neŋ zet mamamaŋ penaŋ nâmban. Msalen pien am zet ŋande igak igak manzemmetnup sepem keboŋ yek igagen keyepmti neŋ ŋep ku zenzeyet ma msalen am zet ke zenâ zenâ mimiyet zemkululuŋ neneŋaŋ. ⁵ Ma neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ dolakŋaŋ penaŋ kululuŋen gwaen ekmâban keyet nâmti sek mmobot zet ŋep zewak. Yaŋgut neŋ keyet nâmti sekŋ ku mamimolap. Neŋ nukŋanen met tapma Kawawaŋaŋ manapmukulem mnein keyet nâmtiŋgut sekŋ mamimolap. ⁶ Neŋ zet penaŋ zeyapgapmti neŋ nanaŋgat kwitn mmolap beme neŋ am seoŋ yek. Neŋ an ŋenaŋ nâmneme mobotnaŋ ku bewap. Egaŋ nâlen mama mimi ekti neŋ zet zeyap kapi nâwe. Kok keyet nâme ŋep teŋ beweyepmti neŋ nanaŋgat kwitn ku mmobap yek.

⁷ Neŋ ekma Kawawaŋaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ dolakŋaŋ zikat naŋge. Keyet neŋ nanaŋgat sekŋ ku mmolap Kawawaŋaŋ Sadaŋ nâmpeme zawat nukŋaŋ sekŋnaneŋ bem neŋge. ⁸ Miset tuk kapi Amobotnaŋaŋ ikŋaŋ nukŋaŋ sambe bekapi menzempeme mebegat dunduwan. ⁹ Yaŋgut egaŋ neŋ dundundu nanaŋgat dopmaŋ pigok gilik zemti naŋge, "Geŋ kwitnaŋ kwitnaŋ maolat temanen elak keŋ taolet nanaŋgapmti elak maŋgamâpma delaŋ zemâzin. Geŋ sek sukŋaŋ sukŋaŋ palen mamanigen nâgât windennaŋ geŋmagen ewe windenaŋbeŋ matazin." Kegok dinoyepmti neŋ sukŋaŋ palen mama Kilaisiyaŋ manadamuŋ mimnein keyet windenaŋ temaŋ tapme Kilaisiyelen winde keyaŋ nabembuluŋti nadamuŋ mme mamayap keyet oloŋen mti sekŋ omba ŋep mmobap. ¹⁰ Neŋ Kilaisiyet tikŋaŋ omba penaŋ tazin keyepmti egat kwizet buŋamaŋ mpalakŋaŋ bema keyepmti amnaŋ sisipenpeŋ mnamti mene mene nom kupen mme neŋ nukŋaŋ sambe bee timtati tima dukŋnan mopme sebe sugak sugak palen temama Kilaisiyaŋ ikŋaŋ gwatnaŋ mneme egalen windeen katikŋaŋ bemti matalap.

Pâlaŋ Kolin am nâmkŋepemak ekŋengat yayaŋ temaŋ mimindeye

¹¹ In papia kumti nâgât sekŋ ku mmobien. In kegok mme neŋ nanaŋgat yaŋŋ kuwan keyepmti ingat

tunjuwinangatan am notnañ ekñenañ nâgât nâme an seorñ ñenok mban kegok mambein. Neñ an tototnañ mambak ze in ombemindenderañjine dolakñañ manzeip ekñengat kandañinan baen penañ ku mambak. ¹² Neñ eweñañ inmak kot mamban kan keyet neñ Kilaisiyelen ombemindenderañ mamayap elak eweñañak ke zemkawañ bemti indama nâmbien. Âpme ingat tunjuwinan sewak sewak palen mamti menok sepem igak igak mti Kawawañgalen mulup sepemañ igak igak bepi mmepma in ekti maâtâtalip. ¹³ Neñ dapmelange notnañ ekñen dolakñañ maindadamuñ mmelap. Sepem kegogak in indadamuñ dolakñañ mimkwaban. Mti mulup sambe notnañ bee mkwaban yañgut kwitnañ kwitnañgat olat olat mti in ke napmukulem mimiyet kwep kegut ku indayañkwe-siwan. In keyet nâme neñ ke myunjuwan beme in yomm ke katikpewep.

¹⁴ Neñ inimagen sek zut pilak koban. Yañ pi ewe naman kot indiksât tapmiyañ in nâgât yayañ mti mânewin kileñ ku time mebe. Neñ inimagen mulup met mimiyet tikñañ omba penañ matazin keyepmti kobap wa in mânep nanayet nâmti yek. Nemba isikñañ ñenañ mamañ bipmañ ku maidadamuñ min. Nemba mamañ bipmañgut nemba maindadamuñ mip. ¹⁵ Neñ ingat gogotn omba penañ matazin keyepmti neñ mânepm mee tima mepme in indamukulem mimiyet nâma oloñañmak beme mulup mamiyap. Keboñ mma in naman nâgât gogolin belaknik bugan matazin mene?

¹⁶ In nâgât yaññ ñep nâmâtâlip neñ in nukñañ ñen ku indawan. Keyañgut am notnañ ekñenañ nâgât pigok manzeip, "Setnañ mee e ikñañ ñep kwitimti kobe. Yañgut pien kot mamti nin tetimndemti ñoktikñ mme yunngume mânepm mee tiwe." ¹⁷ In nâgât nâme neñ an notnañ zemindema koti ingat zeme in mânep indame ekñenañ mti kot name makwitim niap kegok mambein. ¹⁸ Neñ Taitas inimagen kokogat yañkwesim nâma egañ ñep zeme nâmti ekmak notnne notnañ zemindema kobien. In nâme neñ an ekñen ke zemindema koti in zet kelakñañ mimindamti mânewin mee zemtimti kot nanayet zemindewan kegok bein ma? Ekñenmak neñ nsakwep mulup yaññañ kwep mimiyet mamnup ma mama mimi dolakñañ sambe bee mmâbenn.

¹⁹ Nin zet sambe mandiindom kwatnup bee in nâme nin ingat zikalinan kwetetepmañ mamayet nâmti etañ manzenup kegok mambein ma? E yek penañ. Nin Kilaisiyañ zet sepem kegok zemti Kawawañgat zikatnan mamayet nâmndeye keyepmti notnne dolakñañ in pigok nâmbep. Nin kwitnañ kwitnañ sambe mam mann egip bee in indamukulem mimiyet etañ nâmti mamnup. ²⁰ Mneti neñ ingat sepemin nâmban e ñen tapme in mama mimi bekañañ sambe mti mdândândâ palen ma kwitnañ kwitnañ bekañañ mimiyet eyak ma ñenzinziñ palen ma kwitnañ kwitnañ ilinañgat etañ time kwaopme nimwianñti mama ma lowek zet ma zeok zet ma sek mmoti mama kegok mti dapmelangeyelen set pi kumasekme delañ zeme mame neñ

kot indikti endilipemti naman in nâgât nâmbien e tapme neñ asekti sepem ñen tapma nikbepmagengat eweñañak eksemti mambep. ²¹ Ingat tunjuwinangatan am notnañ ekñenañ mama mimi okbi okbiñañmak sambe penañ pigok mbien. An imbi set kileñ mama ma mama mimi bekañañ mimiyet sebelañ dindiñ mimi ma nolinañgat imbiñañ menzem wawat set sepem kegok mti ekñenañ keñin gilik zemti kwitnañ kwitnañ bekañañ sambe ke bamkumpepepiñ mbien. Yom temañ kegok ke mkwabien keyepmti maneti neñ kan ñeniyet indiksât kotneti indikma in ewe yomenagak tapme indikti Kawawañgat ñenjzimosetnañ sakambuk temañ mti ingat tunjuwinan si temañ suma ñep ku bewemagen zemti kiñgalap.

Pâlañ eksese zet notnañ zeye

13 Pi neñ inimagen kopma sek tuk ilak besâpm. Âpme Kawawañgalen Zet Itnañañ keyet keñañ zet ñen pigok tazin, "An zut ma tuk ekñenañ an ñeniyet myunjuñgunñañ ñen ekti zewep beme an ke ñep wati zet muluwen met pewep."

(Zii Zet 19:15)

² Neñ inmak mamban kan keyet am yommak mambien in yomin zemkawañ bemti mamayet ma am notnañ in mamañin weyañ ektitim mamayet eksese zet diindowan. Ya alak pi naman zapat meluwañ kapiyet keñañ in sambeyet temakwep eksese zet ewe kumti indayap. Kan neñ kobap keyet am yomin mbien ke ewe zemkawañ bembepiñ mambep ekeñ ke zet muluwen katikñañ penañ onzemindema tabep. Neñ ekñengat kember ku mbap. ³ In nâgât pe Kilaisiyelen ombemindenderañ penañ main ma yek manâmneip keyepmti neñ inimagen koti am yominmak ke zet muluwen indesât zewan ke indama in Kilaisiyañ neñmak tapme mulup mamiap keyet yaññañ ñep nikmâtâtnembep. Wa Kilaisiyañ ingat mulup poptep poptep bugan ku mamin egañ inimagen mulup windeñamberak mamin. ⁴ Egañ eweñañ msalen pien manepeme atamti tewen kumasasokpewien. Kan keyet penañ windeyete timmage yañgut Kawawañgalen windeyañ mme gilik zemti wati main. Âpme am nin met ekmak tusumti manup nin penañ windennpiñ manup. Yañgut nin ekmak tapmann Kawawañgalen windeyañ ninmak tapme nin egalen winde kemak tati ingat zelin ñep zemusuwet indewanup.

⁵ In am nâmkijpepeñinmak ma belak mamaip e in ilinañgat otnânâñinan baen kwalimti egit. In Kilais Zisas ingat keñinan baen matazin ke in ku manâmmâtâpeip ma? Ku weyañ nâip beme Kilaisiyañ ingat keñinan ku matazin elak sosok sokbembkawañbewe. ⁶ Neñ in ningat nâmndeme Kilais penañ nâmkijpempti mamnup mambein elak penañ nâmkatikbe-mindeyap. ⁷ In ningat ekñen ombemindenderañ penañ yek e ñep manâmndeip yañgut in Kilaisiyelen mama mimi dolakñañ ke mâti mambep beme in ningat Kilaisiyelen ombemindenderañ penañ elak ñep nâmndewep. Nin in Kawawañañ indamukulem mme yom

nen mimipiŋ mamti mama mimi dolakŋaŋ
 Kawawaŋaŋ nâmtikŋaŋ mamin ke etaŋ mti mamayet
 nâmti mandundum sanup. ⁸ Nin Kawawaŋgalen Zet
 Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ kapi windaŋaŋ kumann totogat
 mulupmaŋ nen ku mbenn. Elak ilin nep nâmâtâtndeip.
 Nin Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ kapi
 mukulem mmann msat sambe palakŋaŋ mebegat
 mulupmaŋ etaŋ mamnup. ⁹ In nâgât an tototnaŋ
 bugan e nep mandinoip wa neŋ keyet nâma bekaŋaŋ
 ku bein. Âpme in nepgat windaŋinberŋ ke mambep.
 Yaŋgut nin in Kawawaŋaŋ indamukulem mme nâmk-
 iŋpepeen kaliŋaŋ penaŋ bemti mamayet nâmti
 Amobotnaŋgat mene mene mandundum sanup.
¹⁰ Neŋ Amobotnaŋaŋ in gwatnaŋ mimindendeyet
 nâmti neŋ winde naŋge wa ke in memendep mimin-
 damti indawalet indendeyet yek keyepmti neŋ beŋan
 pien mamti in papia kapi eweŋanak kumti indayap. Ke
 ekti in eweŋanak weyeyaŋ mulup mimiyet nâmti bema
 kozin. Mneti neŋ koti winde keyaŋ naman mtoidema
 nep ku bewemagen zemti meluwaŋ kapi kumti in-
 dayap.

Pâlaŋ notnane mukumindeye

¹¹ Notnne, neŋ zetn pigok zemdelan zema nâit: In
 Kilaismak maip keyepmti tunŋuwinan oloŋen palen
 mama mimi keyaŋ weme nâmkŋipepeen katikŋaŋ be-
 mti mambep. In nâlen zet zeyap kapi gawepume delaŋ
 zemâbe. In ŋoktikŋin ma nânâŋin kwep bemti se-
 wakŋaŋ palen mambep. Mme Kawawaŋ an gogot
 toŋaŋ ma an sewakŋaŋ toŋaŋ egaŋ ingat tunŋuwinan
 mambe.

¹² In Amobotnaŋmak maip keyepmti in ilinak dop-
 maŋ mukulem dopmaŋ mukulem mti bet butem ai-
 wep. ¹³ Am nâmkŋipepemak pien manup nin in in-
 damukumindenup.

¹⁴ Neŋ Amobotnaŋ Zisas Kilaisiyelen keŋ taolet ma
 Kawawaŋgalen gogot keyet keŋan tapme Emetak
 Terŋaŋ pende zamindeme in ilinak notn notn mti
 oloŋen palenak mamayet nâmti mandundayap.

Galesia

Pâlanj zapat meluwanj kapi kuye. Galesia zapat meluwanj kapiyet zet kuye keyanj an nânânjin temanj Tâtâ Alaknanjgalen nânâ mulup mamiwan eganj zapat meluwanj kuye ma yek e zet kapiyetnanj timti zet njan kemak bemekti Pâliyelen ma egalen yek e zet Galesia kuye kapiyetnanj zemusuwepme keyet katarj mamâlip. Pâlanj zapat meluwanj kapi kuyeen Kawawanjgalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj am notnanj Zuda manjeen ku sokbemberanj eknenmagen alaknanjgat ma njanj timti megeen kan keyet eknen dapmelanje sambe msokbem mege. Eknenjgalen kenanjgatnanj njan ilak Galesia kapi eknenjat zapat meluwanj kuye. Nuknanj kapiyanj tageyepm Pâlanj zapat meluwanj kapi mge. An notnanj Zuda am manjeengatanj Galesia msalen dapmelanje tapmebien eknenjat tunjuwinanen meti Kawawanjgalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj Pâlanj eknenmagen timet zeye ke tapmenjut saknanj naman Zuda am eknenjgalen yensoknjineyanj Kawawanjmak tusum mamayet zetik mimiyanjgalen betzij ke kegogak ewe pepep bemti tim mamayelen zewien. Betzij keyet piliyanj sek butnanj maantimtemien. "Njep in nâmkijpepemak mamayet Zisas nâmkijpeme ingalen bep. Kegok ke set penanj penanj mimiyanjgalen yanjut keetanj jep penanj yek. In kegok mti keyet palanj sekjin butnanj ewe anti-seip wagak." Zet kegok mozeme amnanj kenj zut palen Kawawanjgalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj Zisas nâmkijpemti mama kazizit aiik keyet mtobiengapmti Pâlanj zapat meluwanj kumti zet keboj keyanj Kawawanjgalen zet ku mtotogalen nâmti kuye. Angalen mama mimi zetnanj Kawawanjgalen zetmak jep ku lumantj tim mamayelen yegat satnanj penanjgat penanj zemti kumindaye.

Zet njoteknanj temanj kapigokganj Galesia zapat meluwanj kenanj talip:

1:1-10 Zet yanjbem zenzeyelen zet

1:11-2:21 Pâlanj mulup kapi Kawawanj ketalasim nanje kegok zeye

3:1-4:31 Kawawanjgalen kenj taoletgat zet zapananj kapiyet mimiyanj

5:1-6:10 Dapmelanje eknen Zisasimagen tâtânjin tazin keyepmti eknenanj kwitnanj njan mimiyanjgalen e kwiden-dejanjpij

6:11-18 Pâlanj zet zemdelanj zein

Pâlanj Galesia am nâmkijpepemak eknen indamukumin

¹ Nejj Pâl, Kawawanjgalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj zemkawanj bembeyet Zisasiyanj ombemnenje. Âpme nejj wa an njanj mulup kapi mimiyanjgalen ku zemnenje ma ku neme meban. Ningat Kawawanj Bipm eganj iknanj Zisas Kilais gakikiengatan mme wage egelanj muluwit kapi mimiyanjgalen zemnembun.

² Âpme nejjmak nâmkijpepeen an notnne sambe pien Galesia matalip eknenmak nin in indamukunup.

³ Mme nejj Kawawanj Bipm ma Amobotnanj Zisas Kilaisyanj kenj taolet mimindamti indamukulem mimindeme kenj sewaknanjgalen ingat tunjuwinan wemti weweyelen mandunduyap.

⁴ Kawawanj Bipmnanj nâme wenje keyet katnanj Kilais zempeme eganj zet gawepumti nin yomengatanj gilik zemti ndatim kwakwagat iknanjgat kenjanj penanj mamajanj ke amgat belen ketalasime eknenanj kume gakiye. ⁵ Keyepmti nin Kawawanjgat nâmann mobotnanj beme kan katarj sesewatsaperj mamambanup. E penanj.

In Kawawanjgalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj kapi ku zemyunjuwep

⁶ Kawawanjgalen in Kilaisiyelen kenj taoletnanjgapm indazemtetime ekmagen kobien. Ya in kot belak welep mti naman zet katnanj njan amgalen njotikmak lumamanjanj ke mamâlipgapmti nejj ingat nâmtemtem penanj mimindeyanj. ⁷ In nâip, Kilaisiyelen zet katnanj penanj njan ku tazin. An notnanjanj Kilaisiyelen Zet Zapat Dolaknanj Penanj diindondonanj ke amgalen njotikmak lumantj ingat njotiknanj mamyunjumindeip.

⁸ Keyepmti pigok zema nâit. Ninmagengatanj an njan ma Kawawanjgalen ensel kululunengatanj njanj zet katnanj diindowennen ke zemyunjumti njan diindowe beme an keboj ke Kawawanjgalen zemdelanj zempeme tezij njandanjat zapat bewe! ⁹ Âpme zet pi ewerjan zewan keyegak sakwalam zema nâit. An njanj Kawawanjgalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj diindowenn ke zemyunjumti zet katnanj njan diindoween an ke Kawawanjgalen welili mpeme tezij njandanjat zapat bewe.

¹⁰ In nâme nejj zet kapi amnanj nâmneme dolaknanj bembeyet zeyap bein? E yek! Nejj Kawawanjgalen iknanj nâmneme dolaknanj bembeyet nâmti manzeyap. Nejj

nanangat amnaŋ nâmneme mobotnaŋ bewak ze zigoset Kilaisiyet mulup an mambak?

Kawawaŋaŋ Pâl mulupmaŋgapm kumtetime koge

¹¹ Notnne, neŋ zet kapigok zema nâit: Neŋ Kilais iŋkaŋmagengatnaŋ penaŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolaknaŋ Penaŋ kapi timti diindowan wa ke ammagengatnaŋ yek. ¹² Neŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolaknaŋ Penaŋ manzeyap kapi am nŋenmagengatnaŋ ku tiwan ma nŋenaŋ zemzikat ku mnaye. Zisas Kilaisiyaŋ iŋkaŋ zemzikat naŋge.

¹³ Neŋ Zuda am nnaŋgalen nâmkŋpepe ke mâti mmamkwabannen zigok mamban ke in mamannaŋgat yaŋaŋ nŋep nâip. Neŋ windenaŋ penaŋ bemti Kawawaŋ nâmkŋpepeŋaŋ am maŋge nŋen maŋge nŋen sisipeŋpeŋ mimindamti indawalesâgât mamkwateman. ¹⁴ Neŋ itnaŋaŋ Zuda am nnaŋgalen sesewat mama mimien nempa sememen kwep notnaŋ indasebemandemti yeŋpapmne ekŋengalen mama mimi ke mâpmamti keyaŋ katikŋaŋ bem tatagalen mulup windenaŋberŋ mammteman.

¹⁵ Âpme Kawawaŋaŋ nâmnŋge keyet kataŋ neŋ ewe sokbembepiŋ tapma eweŋan tipman baenen egaŋ keŋ taoletnaŋgapmti naombemneŋge. Ma nâme weme nazemtetime iŋkaŋgalen mulup mamiap.

¹⁶ Âpme kan beme ekbanen egaŋ Nemuŋaŋ zikat name egalen buŋam zapat keyet yaŋaŋ am Zuda maŋgaen ku sokbemberaŋ ekŋengat nŋep zewak. Ma neŋ an nŋenmagen mepma zemmusuwewetgalen nŋotkiŋ ku naŋge. ¹⁷ Ma Zelusalem mkaen ku moti Zisasiyet nempaŋane an notnne eweŋan yaŋabemti mammkwatemien ekŋen ku indikban. Neŋ belak Alebia msalen metatneti bam gilik zem Damaskas mkaen koban.

¹⁸ Ke matokwatnepema nup kan tuk delaŋ zeme bam Pita eksâgât Zelusalem mkaen moti ekmak ke Sonda zut etaŋ mamban. ¹⁹ Ekmak ke mamti Zisasiyet nempaŋane notnaŋ sambe ku tapme indikban. Amobotnaŋ Zisasiyet meniŋaŋ Zems etaŋgut tapme ekban.

²⁰ Zet kapi dâsuki ku kumindayap. Penaŋ sukwep Kawawaŋgat zikatnan kuyap.

²¹ Neŋ Zelusalem mka teman ke maneti keyetnan bam Silia ma Silisia msalen meti Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolaknaŋ Penaŋ diindom diindom meban.

²² Kan keyet Zudia msalen Kilais nâmkŋpepeŋaŋ am mambien ekŋenaŋ niknikpiŋ mme meban. ²³ Neŋ mepma am notnaŋ ekŋenaŋ nâgât zapatn pigok etaŋ zeme nâmbien, "An nin sisipeŋpeŋ minndamti Zisasiyelen kwizet buŋamaŋ mme yek bembeyelen mulupmaŋ mamin piwan naman Zisas nâmkŋpemti egat kwizet buŋamaŋ zetnaŋ zemzikat indam tapmmezin."

²⁴ Ekŋenaŋ nâgât zapatn kegok zeme nâmti keŋin dolaknaŋ penaŋ beme Kawawaŋgat wisikŋ zewien.

Pâlaŋ ombemindenderaŋ notnaŋ Zelusalem mkaen met indige

² Msat kataŋ matokwapmetnepema nup kan 14 delaŋ zeme Zelusalem mkaen ewe mesât tati Banabasimak Taitas ilisakwep idatima neŋmak mebenn.

² Ke belak penaŋ ku mobenn Kawawaŋaŋ zet zemkawaŋ bem namti keŋiŋ m elerŋ beleŋ beme mosâti eget idatimti moban. Moti am Zuda maŋgeen ku sokbemberaŋ ekŋenmagen Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolaknaŋ Penaŋ zemkawaŋ bemandawan keyet zapatnaŋ an nŋenaŋ etaŋ ondekindemti ekŋen zemkawaŋ bemandawenn. Kapigok nâmtiyepm mbenn mneti ekŋenaŋ neŋ mulup mamiap ma mkwabann keyet zemtalat neme mulupmaŋ penaŋepiŋ benakmagen zemti kegok mbenn. ³ Âpme Taitas ek kogogagak Glik msalengatnaŋaŋ wati mebelin keyepmti ondedagen ek sekŋaŋ butnaŋ antimpepeyet ku nâmpewien.

⁴ Keyaŋgut ningalen ondedak keyet keŋan an belaknaŋ notnaŋ nâmkŋpepeen sakamnok mamaip ekŋenaŋ buzak buzak ondedagen motati nin Kilais Zisasmak tusum mamti lala mamanup keyet yaŋaŋ ndikmâtâti Zuda am ekŋengalen zii zet kandaŋan ke ewe gawepumti mimiyet nâmti Taitas sekŋaŋ butnaŋ antimpepeyet zemndewien. ⁵ Zemâtâtndame nin ekŋen keboŋ ke ondedagen zet zenzeyet kawaŋaŋ isikŋaŋ buŋan ku indawenn. Nin Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolaknaŋ Penaŋ keyelen setnaŋ ke inmagen mkaliŋaŋ bemann tatagat nâmti mulupmaŋ maminup.

⁶ Nâmkŋpepepemaŋ am ekŋenmagen an nŋenaŋ notnaŋ amobotnaŋ sakam bemti ekŋenaŋ Zet Zapat Dolaknaŋ Penaŋ zenze mulup mkwabien. Ekŋenaŋ nânâ alaknaŋ nŋen ku zeme nâmban. Neŋ manzeyap sepem kegogak zemkwapme nâmban. Mobotnaŋ ma tototnaŋ, temaŋ ma isikŋaŋ, Kawawaŋaŋ nin sambe ndikme sepem kwep mambenup. ⁷ Ekŋenaŋ ek nâme Kawawaŋaŋ Pita ek Zuda am ekŋenmagen Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolaknaŋ Penaŋ zemkawaŋ bembeyet zempaye. Âpme neŋgut am Zuda maŋgeen ku sokbemberaŋ ekŋenmagen mulup mimiyet zemneŋge.

⁸ Mti Kawawaŋaŋ Pita Zisas Kilaisiyelen buŋam zapat zemkawaŋ bembeyelen kumtetimti winde same egaŋ Zuda am ekŋenmagen mulup mge. Âpme neŋ kegogak an Zisas Kilaisiyelen buŋam zapat zemkawaŋbembeyelen nakumtetimti winde namti zemneme am Zuda maŋgeen ku sokbemberaŋ ekŋenmagen mulup mimiyet zemneŋge. ⁹ Neŋ Kawawaŋaŋ keŋ taolet mnamti mulup mobotnaŋ kapi naŋge. Mti Zemsmak, Pita ma Zân ekŋenaŋ am Kilais nâmkŋpepeŋaŋ maŋge ekŋengat nŋenaŋin amobotnaŋ sakam bemti mambiengapm ndikmâtâti neŋmak Banabas nit notn minndemti bet butem ndemti nit am Zuda maŋgeen ku sokbemberaŋ ekŋenmagen mulup mimiyet zemâtâtndame mepmalu ilin Zuda am ekŋenmagen mulup ewe tusumti mbien. ¹⁰ Âpme ekŋenaŋ ondedagen keyet nin am nâmkŋpepepemaŋ msat notnanan maip ekŋenmagen met zemalu milawat notnaŋ beme timti nin am bekopsat Kawawaŋgalen dapme-

lanje Zelusalem mka teman mamaip ekñen indap-mukulem mimindendeyet etañ zemndewien. Âpme neñ mulup ke eweñan baen windeñamberñ mammk-walawañ ya pi ewe mti indamukulem mmobap.

Pâlanj Pitayelen myuñgunñunñ eksokbeye

¹¹ Âpme Pitayañ Antiok mka temanen kopme neñ am sambe keñan myuñgu yuñgunñan ombemti zewan e kwilekiyet egañ myuñgunñu sosok penañ mge.

¹² Kelak tipman baen Zemsiyañ am nâmkijpepemak Antiok mkaen ku indeme kobienen Pitayañ am nâmkijpepemak Zuda mañge ku sokbemberañ ekñenmak tu meu manimtan. Yanan am ekñen keyañ kot patañ pewien kan keyet egañ naman ekñen Zuda mañgeen ku sokbemberañ ekñengat kiñgat kumti ekñenmak tu meu ku manimtan. Enenogat egañ ekñenañ yañ ek-sokbeseip ma an ekñen keyañ am sekñin butnañ anti-tiyelen keñin temañ weñge keyepmti kingati mge.

¹³ Âpme Zuda am nâmkijpepemak notnañ sambe ekñenañ yañbemti Pitayañ kingati mgenok sakamkwep mme Banabas mee kogak ekñengat kiñgati sulu-luk mege. ¹⁴ Kegok mti ekñenañ Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ tazin keyet katañ ku mâpme indikti neñ am sambeyet zikalinan Pitayet pigok dun-duwan, "Geñ Zuda anañ, Zuda am ningalen mama mimi tazin keyet katañ ku maminik. Geñ am Zuda mañgeen ku sokbemberañ ekñengalen mama mimi keyet katnan maminik ke ñep penañ yek. Giti an keboñañ naman zigok ekñenañ Zuda am ningalen mama mimi keyet katañ mamayet maindapitilini?"

¹⁵ Nin Zuda am mañge penañ wa nin am zupman mamaip amka yomtoñ ekñen keboñ yek. ¹⁶ Nin nânup an ñenañ Zudayelen zii zet gawepumti keyepm Kawawañgat zikatnan teñ ku mambein. Zisas Kilaisiyet etañ nâmkijpemtiñgut teñ ñep bembeyelen. Nin kegogak Zisas Kilais nâmkijpewenngapmti Kawawañgat zikatnan teñ mama ke mamanup. Wa zii zetgat yek. ¹⁷ Âpme am notnañ nin Kilaismak pepem bemi teñ mamasâgât manzenup. Yañgut nin Kawawaññan ndikme am yomtoñ mamaip ekñen nemboñak mambein keyepmti in nâme Kilais egañ yom mimiyyet zemndeme mamanup bein? Wa kogok ke yek! ¹⁸ Neñ zii zet ekma dolakñañ bein keyañgut zii zet ke mâti teñ setnañ beme ke set ku tazin keyepm naman bamkumpewan ke naman ewe mma kwapme mti mambap beme neñ an zet kululutoñ bewap. ¹⁹ Âpme nin an gakikiñañ sekñañ ke mti zet muluwen ku mawapmotnup. Âpme neñ kegogak am gakikiñañnok mayap keyepmti zii zelañ ñep ku zemnonak. Neñ Kawawañ manâmkijpeyapgapmti mama mimi teñ penañ mamiyap. Keyepmti zii zelañ neñmak Kilais tewen ndome gakiwelinok bein. ²⁰ Neñ pigok nâmkijpeyap Zisas Kilais tewen gakiye kan keyet mama miminn itnañañ bekañañ sambe bee asekmek yek bemâge. Keyepmti neñ alak pi mama miminn itnañañ bekañañ ke mâti mulup mamin, keyet katañ ku mamiyap. Neñ Zisas Kilais egalen ñoktik etañ mâti mamiyap. Âpme Kawawañgat Nemuñañ Zisas Kilais egañ nâgât kem-

beñ nâmnemti yomm pumti gakiye. Keyepmti neñ keyet nâmkijpema egañ nâgât keñnan koti matazinañgapmti egañ nâgât zet zigok ñen manzein ke neñ nâmti zetnañ mañgawepuyap. ²¹ Neñ Kawawañgalen keñ taolet am ninmagen sokbeye ke ku manzemtalatpeyap. Zii zet gawepumti yompiñ beme set ke tadak ze Kilais ek belak etañ gakiye kok zewenek."

Zii zet gawepupu ma nâmkijpeyelen zet

³ Wakae, Galesia am seoñ mañge penañ! In am pe kwiyañ keñin mme kilom beye? Neñ Zisas Kilais tewen kumasasokpepeñañ keyet yañañ weyañ zemâtâtindama nâmbien. ² In zii zetgalen mama mimi ke mâpmti Kawawañgalen Emetak Teñ ke tiwien? Ma Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ kapi nâmti nâmkijpemti Kawawañgalen Emetak Teñ tiwien ze? Olak zeme nâmbi! ³ In ke kwilekiyet seoñ penañ beme delañ zemâzin? In Kawawañgalen Emetak Teñgalen selen yañbemti mebienañ naman itnañañ ke ewe gilik zemti ilinañgalen windeen mdelañ zesâgât tapmip ma? ⁴ In Kawawañgalen Emetak Teñmak kot tusume kwitnañ kwitnañ nukñañ inmagen sokbemandamâge ke in nâme belak penañ sokbemandaye kegok bein? ⁵ Ma in zii zet mâti mamaip keyepmti Kawawañgalen Emetak Teñañ indamti menok inmagen mammsokbein? Yek, in Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ nâmti manâmkijpeip keyepmti menok mamip.

⁶ Kawawañgalen Zet Itnañañ keyañ Abalaamgat pigok zenzeñañ tazin, "Abalaamañ Kawawañgat nâmkijpeyepmti Kawawañgalen egat nâme an teñ beye."

(Sokbembe 15:6)

⁷ Keyepmti in pigok penañ nâit, am nâmkijpepemak mamaip ekñañ Abalaamgat nemunambañañ penañ bemti mamaip. ⁸ Am Zuda mañgeen ku sokbemberañ ekñañ eyo nâmkijpepe aikme Kawawañgalen indikme an imbi teñ bembeyet zenzeñañ keyepmti eweñañ Kawawañgalen Abalaamgat zet zapatnañ kapi zeme Kawawañgalen Zet Itnañan pigok kumpewien, "Abalaam, geñ nâmkijpepemak bewanan keyepmti geñmagengatnañ alikdi sokbewe. Âpme am msat sambe ekñañ ek nâmkijpemti set keeset kaisasanañ ke mâti mme neñ ekñen angalañindewap."

(Sokbembe 12:3; 18:18; 22:18)

⁹ Keyepmti am Kawawañ manâmkijpeip ekñañ Abalaamak tusume Kawawañgalen nsakwep tewalañ sambe mandamkwatain.

¹⁰ Âpme am notnañ zii zelañ ñeñañ bemindeme mamaip ekñen Kawawañgalen saik makumindein keyepmti Kawawañgalen Zet Itnañañ kapigok mimiñañ tazin, "Zii zelen zet sambe tazin ke ñep ku kululuyelen. Am ñenañ kwep ñen makuluin beme ek Kawawañgalen saik makumpein."

(Zii Zet 27:26)

¹¹ Keyepmti an ñenañ zii zet keyet keñan mamti naman neñ Kawawañgat zikatnan teñ penañ yompiñ

mayap. Kegok nep ku zenzeyelen elak Kawawangalen zet piyan sosok penan pigok zemkawan beme nânup, "Nâmkinpepeen etan Kawawangal indikme terj mam-beip am ekjen keyan etan mama kanzizit aikbep."

(Habakuk 2:4)

12 Zii zetgat kerjnen nâmkinpepeyet zetnan nen ku zenzenan Kawawangalen Zet Itnanan pigok gulak zenzenan,

"An nenan zii zet sambe ke mâti mamambe beme maneti keyet penanan mama kanzizit tiwe."

(Wok Pris 18:5)

13 Âpme Kawawangalen Zet Itnananen zet nen kapigok tazin,

"Am tewen maindom masasokindeip ekjen Kawawangal saik makumindein."

(Zii Zet 21:23)

Âpme Zisas ek yomepin yanjut egan am yominmak Kawawangal saik kum indeme nuknan matip sepem kegogak tiye. Kegok timti am zii zetgalen zemdelan zenze muluwengatnan gilik zemndatiye. 14 Zisas Kilaisiyelen zet gawepupu ma gakikijan pembenan-gapmti Kawawangal Abalaam Emetak Terj sasayet zetik mpeye ke am Zuda manjeen ku sokbemberan ekjenan ke time delan zeye. Âpme nin nâmkinpepemak bemtingut Emetak Terj titiyet Kawawangal iktan ewenan zapatnan zemndenderan ke nep tiwanup.

Zii zet keyan Kawawangalen zetik mge ke nep ku asekbe

15 Nâmkinpepeen notnne, nen kwitnan kwitnan ma-sokbeme eknâminup keeset zet nen pigok bem zema nâit: an zut nenan kerj kwep bemti muluwit kwileki nen mimiyet zemkatik bermalu an nenan ku maasekidein ma an nenan nânâ nen ku matusum-idain. 16 Kawawangal Abalaamak injsokjane sambe ekjenmagengatnan an kwep nenmagen kwitnan kwitnan dolakjan bam sokbembeyet zetik mpeye. Kawawangalen Zet Itnananen muluwan ke wa injsokjane sambe ekjengat meluwan miminanan ku mamain nânup: Injsokjane sambe, ekjengat tunguwinanngatnan soknan kwewetan egat zet zapatnan miminanan mamainnup soknan ke Kilais.

17 Kawawangal Abalaamak zemtâmti tâtâ ke mkatiknan beye ma zetik mge ke nep ku asesekgalen. Kegok mti mamkwatnepeme nup kan 430 bemengut zii zet 10 ke Moses saye. Keyepmti zii zet keyan Kawawangal Abalaamak tâtâ mti kwitnan kwitnan ke sokbembeyet zetik mpeye ke nep ku asekbe. 18 Zii zet ekjen kapi weyan gawepumann delan zeme keyan yomengatnan gilik zemti ndatiti set ke tadak ze nin naman zetik miminanan keyet katan ku mbenek. Âpme Kawawangal kerj taoletnangat Abalaam zetik mpeye keyet penan saye.

19 Âpme naman yanjan eneyet penan Kawawangal zii zet kapi beye? Kawawangal am ekjenan yomnngat yanjan ekmâtâtâtgat nâmti zii zet kapi indaye. Zii zet ke mti manepeme zetik miminanan keyet penanan Kilaisyan am mamain sokbeme zii zet kapi delan zen-

zeye zenzenan. Kuknangat Kawawangal zii zet ke en-sel nangat betnan beme egan mti Kawawangal ma am ekjengat an tunguwin Moses egat betnan beye. Beme Mosesyan mti kot yensokjine ekjen indamti zemâtâtindaye. 20 Âpme kuknangat Kawawangal Abalaamgat zetik mpeye egan igak etan zeye. An nenan tungupman tatat ke yek penan, ensel ma Moses mee kogak yek.

Zii zelan gapmukulem mti Kilaismagen ku gaikmebe

21 Keyepmti in nâme zii zet alakgatnan zeya keyan Kawawangal ewenan zetik mge ke nep penjpepe mebe bein? E nep ku mimiyelen. Kawawangal zii zet kapiestet amnan mama titiyet set aikndaye ze amnan zet keeset etan mepme Kawawangal indikme terj beme mama nep maaik indamanak. 22 Yanjut Kawawangalen Zet Itnanan nin pigok zikat ndain: Msalen am sambe bepim yom mimiyet tiknan omba penan matazin. Keyepmti an nenan Zisas Kilais nâmkinpewe beme Kawawangal Emetak Terjan ke taolet ndandayet zetik mge ke sawe.

23 Nin ewenan nâmkinpepeyelen setnan ewe sokbemandandapijan tapme zii zet katiknan kandanatan tatnepemann nâmkinpepeyet zetik miminanan keyet penanan sokbembekawan bem ndaye. 24 Zii zelan ndamusuweti mandalem kwatnepeme Kilaisyan iktan kopme ek nâmkinpemtian Kawawangal zikatnan yompin terj bem-beyet kegok miminanan. 25 Kilaisyan kopme nin egat nâmkinpemtian keyet saknan gwaenen nin zii zetgat kandanatan nen ewe ku matatnup.

Nâmkinpepeen nin Kawawangal nenunambanane mambenup

26 In Kilais Zisas nâmkinpewiengapmti in Kawawangal nembanan bemti mamaip. 27 In Kilaismak tususu mme tu zulutindeme Kilais iktan nembonak bewien. 28 Kegok mti am sambe Zuda ma am Zuda manjeen ku sokbemberan ma sisilij nempa ma am belak lala mamaip ma an ma imbi nin sambe Kilaismak tusumti am manje kwep kwabien. 29 In Kilaisiyet zapat bewien kan keyet in Abalaamgat injsokjane penan bewien. Mti ewenan Kawawangal Abalaamgat zetik mpeye keyet penanan Emetak Terj timti mamaip.

Nin Kawawangal nembanane mamannup

4 Nen bemzenze zet nen ewe kapigok zema nâit. Nempa isiknan nen bipman gakime sakwep keyegak bipmanngalen kwitnan kwitnan keyet tonan bemti damun ku mamain. Ek anempa isiknan bugan keyepmti egan kwitnan kwitnan keyet sisilij etan main. Egan nep ku damun mimiyelen keyepmti 2 bipman isiknan egan datnanan kwitnan kwitnan yalon pemti gakiye ke time kwaopme ekdamun mti manepeme nempa isiknangat bipmanan kan beye ke bududuk beme nempa iknangat betnan beme iktan ekdamun mamin. 3 Ewenan nin nempa isiknan kebon sisilij nempa bemti zii zet ma Zuda ekjengalen set sambe notnan bemberan keyet kandanatan meti

kapiyan mama kanzizit nep aikndasem zemti ke mâti manepemann bam Kilaisiyan koge. ⁴ Kawawañan kan nâmpye kan ke kopme ikñanñat Nemunñan penañ Zisas ke Zuda imbi ñeniyet keñan beme kambakmak tati ambege. Ambepme egañ Zuda amgalen zii zet gawepumti mamtan. ⁵ Egañ ke nin zii zetgat kandañangatan gilik zemndatime Kawawañat nembañene bembeyet nâmti kekok mge.

⁶ Egañ kekok mti indatime in egat nemunñane bewien keyepmti Kawawañan Nemunñanñat Emetagan butnañ ke ningat keññan peme toweti egañ mme nin nâmtalati Kawawañat kwizet pigok makunup, "Bien, Bien!" ⁷ Keyepmti nin zii zet kandan sisiliñ namba ewe ku mamunup. Nin Kawawañat nemunñane penañ bemti mamunupgapmti ekmagengatanñ kwitnañ kwitnañ dolakñan kopme matinup.

Pâlanñ Galesia am nâmkijpepenñmak ekñengat yayan mge

⁸ In eweñan Kawawañat yanñan ku weyañ nâmtâtati keyepm Kawawañan kwitnañ kwitnañ zeme sokbem mâge keyet nâme kawawañ dâsuki mmonzempemti keyet kandañan meti mambien. ⁹ Yanñ alak in Kawawañ penañ egat yanñan ilak nâmtâtâlip ma gilik zem kapigok zema nep besem Kawawañan ingat yanñanñ nâmtâtâzin. Âpme in eneyet naman gilik zemti Kawawañan kwitnañ kwitnañ mge kemagen tapmelip. Kwitnañ kwitnañ belakñan keboñ keyañ in indamukulem mimindendeyet winderañ nen ku tazin, yek penañ. Âpme in yanñan ke nâmtiñgut naman kwilekiyet keyet kandañan ewe mebegalenak mamip? ¹⁰ In kendo sambe sepem igak igak pi tapmeti keyet nâme mobotnañ beme ¹¹ keyet kandañan mepmâpme neñ mulupm inimagen mban keyañ penañepiñ besemagen zemti keyet omba penañ maembembeliap.

¹² Notnne, in neñ Kawawañat manâmkijpeyap kekok nâmkijpeyepet nâmti zeap. In nukñañ nen ku aik nawien. Kekok tusumti mmobotgat wekum indayap. ¹³ Nâip, neñ eweñan sek zawalañ naikgeyepmti inmak ke tati in Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñan Penañ diindowan. ¹⁴ Âpme zawat sebet susuk igagen penañ sokbemname in nâmneme mgasik beme ku nikkiñgabien. Yek, in nikme Kawawañgalen ensel nenok bewan ma Zisas Kilaisnok bema nikdamuñ dolakñan penañ mnawien. ¹⁵ Kan keyet Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñan Penañ diindoma nâmti oloñen mbien. E naman eneyet pigogat winderañ peme tatozin? Kan keyet in zikalin kwanzemti neñ nanayelen benak ze in nâgât zikatn bekanañ kwanzemnemti ingalen pembedañ keyañ wetneme neñ mulup inimagen ewe tusumti mbak. ¹⁶ Yanaman kan pigogat zet penañ sukwep diindoma in kwilekiyet neñ naman nikme kasañin bema mambamkunneip?

¹⁷ Âpme am zii zet zikat indanda dâsuki notnañ maip. Ekñenañ in ekñenmak met tusumti mamayet nâmti zet kelakñan mamimindeip. Ekñenañ nep indamukulem mimindeme mama kanzizit nep ku tiwep.

Ekñenañ belak tususunñan neñmak tazin ke elengem indeme in met ekñenmak mamayet nâmti kekok mamip. ¹⁸ Neñ inmak ke mama ekñenañ kwitnañ kwitnañ dolakñanñat setnañ zikat indamti indamukulem mme keyañ nep benak. Âk neñ beñan piyen mama ekñenañ zet kelakñan etañ mimindamti indatimti ilinañgalen mamaen mesât manzeip ke dolakñan penañ yek. ¹⁹ Nembanne, neñ in Kilaisiyelen mama mimi tazin sepem kekok titiyelen nâmti keññ sindem temañ penañ beme inimagen mulup mamiap. Imbi neñan nembanañ sokbesâpme sek sindem matin sindem sepem keboñ manâyap. ²⁰ Neñ alak pi inmak ke tabak ze dolakñan penañ. Neñ ingalen nukñañ ke eknâm mti nep indamukulem mimindewak. Âk neñ beñan penañ pien tati ingalen nukñañ ke zigoset ekti indamukulem mimiyelen ke ku nâmtiyepm ingat yayanñ temañ penañ mimindeyap.

Selamak Aga egetmagen bemzenze zet zenzenañ

²¹ Neñ am in zii zet keyet keñan meti mamaip in pigok indayanñkwesima zeit, in zii zelañ zigok penañ zein keyet yanñan zemkawañ beme nâmbi?

²² Kawawañgalen Zet Itnañanen zet pigok zemkawañ bein, "Abalaamgat nemunñanet zut sokbewun, nen ikñanñat imbiñan penañ kwitnañ Sela ekmagengatanñ sokbeye. Njen sisiliñ imbiñan kwitnañ Aga ekmagengatanñ sokbeye. ²³ Âpme sisiliñ imbiñanmak ambebun ke Abalaamgalen ñoktigengatanñ etañ sokbeye. Âpme imbiñan penañ kemak ambebun ke Kawawañan zetik mpeye keyet katnañ sokbeye." ²⁴ Keyepmti nin eknuwen imbi Aga ek Kawawañan Sainai Kalañan Moses zii zet saye sepem keboñ. Ma imbi Sela ek Kawawañan Abalaamgat iñsokñane sambe sokbembeyet zetik mge sepem keboñ. Aga ek sisiliñ imbi etañ mamtan keyepmti iñsokñane ekñenañ sisiliñ am bemâmbien. ²⁵ Sisiliñ imbi Aga ke Alebia msalen Sainai Kalañ tazin keyet sesepmañ bein. Yanñ alak Aga egañ Zelusalem mka temañ keyet sesepmañ bein.

Zelusalem mka ma am ke matalip ekñenañ zii zetgat kandañan meti sisiliñ mamip. ²⁶ Âpme Abalaamgat imbiñan penañ keyañ Zelusalem alakñan kululuñen gwaen Kawawañat kandañan tazin keyet sesepmañ bein. Âpme Zelusalem kululuñen tazin keyañ am lala mamunup ningat mamm kekok bein. ²⁷ Kawawañgalen Zet Itnañanen zet kapigok tazin,

"Imbi tipkatik mamanik geñ namba ambesâgât sek sindem ku matinik. Keyet mti geñ oloñen mti kwizet temañ ku. Bam Kawawañan geñmagen menok mme geñmagen namba sambe penañ sokbem mâbep. Sisiliñ mulup imbindañ namba ambege ke sebempemti gâlenañ omba penañ sokbemâbep."

(Aizaya 54:1)

²⁸ Âpme Aisakgañ Kawawañan zetik mge keyet katanñ sokbeye. Yanñ alak pi notnne in Kawawañan zetik mge keyet katanñ sokbemti egat nemunambañane bemti mamaip. ²⁹ Âpme namba sisiliñ imbi Agamagen sokbeye egañ Kawawañgalen Emetak Terañ menok mme sokbeye namba ke kasa kasa msaye. Sepem

kegogak alak pi am zii zetgalen set mâti mamaip ekñenar nin kasa kasa maminndaip. ³⁰ Âpme keyet Kawawangalen Zet Itnarjanen zigok penar zenzenarjan tazin?

“Sisiliñ imbi ek nemunanjmak ilisakwep idamâpmane msat belakñan melit. Mneti sisiliñ imbi egalen nemunarjan keyarjan imbindi penangalen nempa keyelen kwitnarjan kwitnarjan ke tonarjan bewemagat.”

(Sokbembe 21:10)

³¹ Keyepmti notnne, wa nin sisiliñ imbi keyelen nemunambanjane yek. Nin Abalaam iknarjan imbiñarjan penarjan egalen nemunambanjane mamananup.

Nin lala manuwarjan lalayegak penarjan mambanup

5 Kilaisiyan in mme lala mekoti maip keyepmti in lala bubuk mekoti mambep. Keyepmti in am notnarjan kawarjan bugan indame ekñenarjan Zuda am ekñengalen zii zet keyet kandanjan meti mamayet zet kelaknarjan mimindamti ku indatiwep.

² Nejan zet kaliñarjan kapigok zema nâit, in sekñin butnarjan antim indendeyet zeme nâmindewep beme Kilaisiyet gakikiñarjan keyet nâme belaknarjan penarjan bewe.

³ Nejan zet keyegak ewe sakwalamti penarjan pigok diindoma nâit, mneti an ñenarjan sekñarjan butnarjan antitiyet nâmindewe beme zii zet sambe ke esemterjan weyarjan gawepume delarjan zemâbe. ⁴ In zii zet gawepumann Kawawangarjan indikme terjan besenup zemti mamip. Inmagen Kilaismak tususu mbien e ilak etime delarjan zeye. Keyepmti Kawawangalen kejan taolelarjan inmagen ku matazin. ⁵ Keyarjan gut nin Kawawangalen Emetak Terjan galen windeyarjan nâmkijpepenjan ndamukulem mimindeme mulup dolaknarjan mman Kawawangarjan nin nâmindeme terjan bembeyet webemti damujan matatnup. ⁶ Nin Zisas Kilaismak tususu mbennen am sekñin butnarjan antitijarjan ma sekñin butnarjan antitijarjan mama mimi keyet nâma kwitnarjan kwitnarjan ñoteknarjan penarjan ku beye. Nin nâmkijpepen gogot palen mama keyet nâmann penarjan penarjan bein.

⁷ Ewejan in Kawawangalen zet katnarjan penarjan set mama mimi dolaknarjan ke mkwabien. Yarjan alak kwi ñenarjan zigoset zet kelaknarjan mimindeme Kawawangalen zet katnarjan bamkumpemti naman set ñen ñaset mâti mamelip? ⁸ In Kawawangarjan indakumtetime kot egat zapat bewien. Yarjan egarjan in mama mimi bekanarjan ke mimiyet egarjan zet kelaknarjan mimindeme ku mamip.

⁹ Nâip, nin yis isiknarjan bugan nupmamarjan kejan pe-mann toti keyarjan nupmamarjan mme omba penarjan mase-mem kwapme ekñup. Sepem kegogak an bekanarjan kwewarjan am dolaknarjan sambe ñotikñin mamme yungum temezin. ¹⁰ Nejan in Kawawangalen Zet Zapat Dolaknarjan Penarjan ñep ku katik pewep ke nâmkatikbe-mindeyarjan. Nin Amobotnarjan Kilaismak tususunn tazin keyepmti in ñotik sepemarjan ñen ku mâti mebejan ke penarjan nâmkijpem indeyarjan. Âpme am zii zet mâti ma-maip ekñenarjan kejan mamimyunguijan keyepmti bam-gat yomin keyet dopmarjan Kawawangarjan mutumindawe.

¹¹ Notnne, nejan amnarjan sekñin butnarjan antitiyet zetnarjan diindowak ze zigoset Zuda am ekñenarjan

sisipenjan mnawiek? Ma kegok diindowak benagen Kilais tewen kumasasokpeme gakiye keyet zapatnarjan zemann manâmbekambemndeip e kegogak ku mbiek? ¹² Am in sekñin butnarjan antim pepeyet zetnarjan mandiiindoip ekñen kebonjan ke indikti diindome ilinarjan-gat kalin sowep.

¹³ Notnne, in lala mamayet nâmti Kilaisiyan indazemtetime kobien. Keyepmti in kapigok ku nâseip. Nin lala tatnup keyepmti mama mimi itnarjan ke ewe timann kwapme mne kegok ku otnâit in ilinak mukulem mukulem mti gogot palen mambep.

¹⁴ Âpme zii zet sambe keyet zet ñoteknarjan temarjan pigok pende mti zenzenarjan,

“Gitarjan-gat manggembein keyet katarjan am notnarjan ekñengat gogot mimindewanik.”

(Wok Pris 19:18)

¹⁵ In mneti tunguwinan zet mdândândâ mti dopmarjan mekum kokum mti am mama mimiñin dolaknarjan tazin ke walep mâbepmagen zemti yayarjan zet kapi diindoyarjan.

Emetak Terjan mama mimi alaknarjan kapigok manndain

¹⁶ Nejan ingat pigok penarjan zema nâip: In Kawawangalen Emetak Terjan ek nâmpeme ingat mama mimiñin damujan mbe. Kegok mme in kejan itnarjan-galen mama mimi bekanarjan keyelen tiknarjan ke ku mâpmebejan.

¹⁷ Kejan itnarjan-galen mama mimi bekanarjan keyelen tiknarjan Kawawangalen Emetak Terjan kasa mampein. Âpme naman Kawawangalen Emetak Terjan kegogak kejan itnarjan-galen mama mimi bekanarjan ke kasa mampeinegak. Egelarjan kasa kasa kegok mmalu in kwitnarjan kwitnarjan notnarjan msât maotnâip ke elejan belean beanti ñep ku mamip. ¹⁸ In Kawawangalen Emetak Terjan indadamujan mbe beme zii zetgat kandanjan ewe ku mambep.

¹⁹ Kejan itnarjan-galen mama mimi sambe bee wa enzililiñarjan ku tazin. Ke sosok kapigok ma sokbeme ekñup: Imbimak set kilenjan mama ma muluwarjan okbi okbiñarjan mak muluwarjan bekanarjan-gat mimiyet kejan wawat.

²⁰ Ma nopiom sesewatindaip ke ma aindindi ma mulup kwitnarjan kwitnarjan we bekanarjan mak mee notnarjan mamip. Ma kasa kasa mti an ââ ma am notnarjan-gat nâmbembe mimi ma ñenzinziñ ma ilinarjan-gat kwitnarjan kwitnarjan sambe tatagat mulup temarjan mimi ma mdândâmti marjan kalalarjan ²¹ ma eyak zet ma tu katiknarjan nimti kejan kilenjan mama ma ondedak kejan mama mimi bekanarjan penarjan mti mama mimi sambe kebonjan kebonjan ke mamip. Am ekñen kebonjan keyarjan Kawawangalen zemâtâtât katnanen mamaen ku mambep.

²² Âpme am Kawawangalen Emetak Terjan mak ma-maip ekñengat mamarjanjan mulup mme penarjan kapigok masokbein: Ammak gogot mama ma olojan palen mama ma kejan sewaknarjan palen mama ma mama mimi sewak sewak mti mama am indamukulem mimi ma dopmarjan mukulem mukulem mti mama ma zegawepupumak mama ma ²³ kejan mtoti mama ma segarjan mama mimi bekanarjan-gat manâin keyet

windenaj mtopemti mamti, mama mimi dolakņaj keboņ keboņ ke zii zet ņenaj ku mtopepeyelen. ²⁴ Am Zisas Kilaisiyet zapat mamaip ekņenaj keņ itnaņāgalen mama mimi bekaņāgat tikņaj keyaņ indapmandame yom mamip, keyelen windenaj ke Kawawaņgalen Emetak Teņaj indamukulem mimindeme keņ itnaņāgalen winde omba penaņ mtopeme delaņ zemāge. ²⁵ In Kawawaņgalen Emetak Teņgalen windeyēt maip beme egalen windeen negak mamebep. ²⁶ Nin nnaņgat sekņ mmoti notnne notnaņ ekņengat keņin mmanņ bekaņaj ku bewe. Ma nin notnne notnaņ ekņengat nāmbembe ku mbanup.

Dopmaņ mukulem mukulem mti nukņajin pumti mamambep

⁶ Notnne, inmagengatnaņ ņenaj tetimaemaēen sukņaj bemti yom mme in Kawawaņgalen Emetak Teņmak nāmkijpepeņin kaliņaņ matazinaņ sewak sewak mti an ke mama mimiņaņ weyaņpewep. In egat mobotnaņ mti sakambuk mti sakambuk samti ku mtopewep. Mneti mseņa Sadanaņ in kegogak indatim indeme toindoweyēt weyaņ eksemti mbep. ² Tuņguwinan nukņaj notnaņ masokbemindain ke ilinak mukulem mukulem mti gapuwep. Kegok mti Kilaisiyelen zii zet bee ņep gawepuwep. ³ An ņenaj ikņaņ neņ amobotnaņ mayap nāmbē yaņgut am ekņenaj egat nāme amobotnaņ ku bewe beme egaņ belak sek mmobot etaņ mbe. ⁴ Keyepmti am kwep kwewaņ ilinaņgat muluwināgat yaņaņin weyaņ ekmātābep. Ekme muluwinā dolakņaj bewe bemeņgut muluwin keyet nāmti ilinaņgat sekņin mmobep. Yaņgut in ilinaņgalen mulupmak nolin ņengalen mulupmak ku bema ekbep. ⁵ Mti am kwep kwewaņ ilinaņgat nukņajin ikņaņgat ikņaņgat timti met Kawawaņgat betnan bewep.

⁶ In an Kawawaņgalen Zet Zapat Dolakņaj Penaņ diindom zikat indamamip ekņen ke segalen bandim indamukulem mimindeme mamti mulup mbep.

⁷ In kapigok ku nāmyuņguwep. Kawawaņ tetipewep beme in an tetimaēe toņaņ bewep. Am ņenaj mulupmanen kwitnaņ kwitnaņ maondein keyet penaņaj ikņaņ keyegak sokbeme matin. ⁸ Keyepmti am ņenaj mama mimi bekaņaj ke keņanen bemisik tabe beme

egaņ maneti keyet penaņaj bekaņaj timti walelet temaņ aikbe. Ma am ņenaj Emetak Teņgalen mama mimi dolakņaj sambe ke keņanen tabe beme egaņ maneti keyet penaņaj mama kanzizit ke tiwe.

⁹ Keyepmti nin kwitnaņ kwitnaņ dolakņaj mimiyet sekaņaj palen ku mne. Nin sisiliņ palen mbanup beme penaņaj titi kanen nin omba penaņ ndamkwatame timti nimwian wian temaņ mbanup.

¹⁰ Kegogapmti nin timti mulup dolakņaj mti am notnaņ indamukulem mimiyet setnaņ sokbemndawe kataņ mbanup. Kilais nāmkijpepeņaņ ekņenmagen yaņbemti mpemann mebe.

Pālaņ zetnaņ delaņ zenzeņaņ zesāti aņkeņoo zet zeye

¹¹ In papiaen muluwaņ kasetnaņ temaņ temaņ penaņ nen betnaņ penaņ kumindayapgat egit! ¹² Am notnaņ ekņenaj amgat zikalinan kwizet buņamak bembeyēt nāmti in sekņin butnaņ antitiyet zet giņgiņ penaņ mamiindeip. Ekņenaj Kilais tewen gakiye keyet zetnaņ etaņ zemann sisipeņpeņ sokbemndasemagen zemti kegok mamip. ¹³ An sekņin butnaņ antitiņaņmak ekņen sambe keyaņ zii zet sambe bee weyaņ dolakņaj penaņ ku maņgawepup. Ekņenaj in nāmin-deme ingat sekņin butnaņ antim indeme in ekņenmak tusumti ilinaņgat kwizet buņamin mmot indendeyēt nāmti kegok manzeip. ¹⁴ Āpme neņgut Amobotnaņ Zisas Kilais tewen gakiye keyet nāma mobotnaņ beme keyet nāpeņ mamayap. Neņ msalen kwitnaņ kwitnaņ tazin keyet nāma mobotnaņ ku mambein ma ekņenaj kegogak nāgāt mobotnaņ ku matalip. ¹⁵ Am sekņin butnaņ antitiņaņ ma am sekņin butnaņ antitipiņ keyaņ penaņaj penaņ ku bein. Kawawaņaņ mama alakņaņ aikndaye keyaņ penaņaj penaņ bein. ¹⁶ Ma am sambe zet zeya kapi nāmti maņgawepup in ma am Zisas Kilais manāmkijpemamaip in Islael alakņaņ Kawawaņaņ aņgalaņ gogot mimindeme keņ sewakņaņ palen mamamayēt nāmti dunduyap.

¹⁷ Pilak zetn pigok zemdelaņ zesowap: Notnne, neņ Kilaisiyelen sisiliņ an bema sek yemben sambe tamezin ma sisipeņpeņ omba mnawien keyepmti am ņenaj neņ ņep ku mtot neneyelen.

¹⁸ Notnne, Amobotnaņ Zisas Kilais egalen keņ taolelaņ inmak weweyēt nāmti dunduyap. Penaņ.

Epesa

Am sambeyan nâiwen zapat meluwan kapi Pâlan kuye nâmti manzeiwangut zet kebonj ke sakwep ku zenzeyelen. Zet egok zenup e zet abatatat. An notnanj zeuwen an nenanj Pâl ammemti zapat meluwan kapi kuye yanggut nin sambeyan Pâlan kuye zemann aartage keyepmti kegok zene. Epesa mka temanj keyet kejanen Loma gapman eganj kwitnanj kwitnanj sambe penanj mge. Epesa mme egalen mka noteknanj beye ma dalangalen mka ma sesewat sepem iknjak iknjakgalen mka noteknanj beye. Pâlanj Kawawangalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj timepme zut beye keyet eganj Epesa msalen metapme nup kan tuk kegok mege. Mesâgât Timoti peme egat munduman tati dapmelange ke ekdamunj mge. Kie Kienogen dapmelange Epesa eknen zet kegogak kumindandanj (Kie Kienok 2:1-7).

Pâlanj de tati zapat meluwan kapi kuye? Eganj mka katiknan Loma msalen tati dapmelange Epesa mkaen mam-bien ekngat kuye. An notnanj nâmtaliwen zapat meluwan kapi am sambeyet apalak kuye. Kebonj keyepmti Epesa dapmelange eknenanj makumti beme naman dapmelange notnanjmagen mepmegalen nâmtiyepmti zapat meluwan apalak kapi kuye. Epesa eknenmagen nuknanj nen sokbeme keyepmti ku kuye yek. Zet noteknanj notnanj kapigok: Kawawangalen keñj taoletgat penanj Zisas peme koge âpme Zisasiyan naman am nâmkijpepenjmak ekngat tonj kapigoset beyeyanj tazin. Eganj am nâmkijpepenjmak ekngat ap biwin ma njokaselinnok beyeyanj tazin Pâlanj kogok kuye.

Zet noteknanj temanj kapigoganj Epesa zapat meluwan keñanj talip:

1:1-2 Notn mukuku zet

1:3-23 Kawawangalen keñj taoletngat penanj

2 Zisasiyan am nâmkijpepenjmak ondakme kwep mobien

3 Dapmelange penanj mama ke Kawawanj nâmbiliwepme tazinen ke mamip

4:1-6:20 Kawawanmagengatnanj mama mimi alaknanj mti mamayelen zetnanj

6:21-24 Zet zemdelanj zenze zet

Zet yanjbem zenzeyelen zet

1 Neñ Zisas Kilaisiyelen an ombemneneranj Kawawanj iknanj naombem nenge. Neñ meluwan kapi Epesa mkaen Kawawangalen an imbi Zisas Kilais panjanj nâmkijpemti katiknanj mti mamaip ingat kumindayan.

2 Nin sambeyet Bipm Kawawanj ma Amobotnanj Zisas Kilais egelanj keñj taolet ma keñj sewaknanj mimindame in keyet keñjan tatagat mandunduyap.

Kilaisiyet pembenangapmti Kawawanj mama miminjanj dolaknanj maketalasindain

3 Nin Amobotnanj Zisas Kilais egat zapat manup keyepmti Bipmanj Kawawanj kululujengalen mama miminjanj dolaknanj sambe keyanj maketalasi ndaingapmti kame nin ek sesewatpene! **4** Kawawanj ewenjan tipman baenen penanj msat kululuj mee pi ewe sokbembepinj tapme nin iknjangat zapat mamayet ndaombemndenderangapmti iknjangat zikatnanj kwetetepmanj mamambanup. **5** Eganj ewenjan nâmtiknanj mimndemti kwitnanj kwitnanj mimiyet nânânanj kegok nâmbiliwepme wenjgeyepmti Zisas Kilais egat pembenangapmti keñj taolet mimndamti nin nemunambanane bemti mamayet iknanj nâmdelanj zemti zemndeme mamambanup. **6** Iknjangat Nemunanj pe-

nanj gogot penanj mamimpein piwan eganj am ningat tiknanj omba penanj tazin keyepmti keñj taolet ek kijingatnanjmak mimndamti Nemunanj ke ningat mti peme msalen kapi toge. Keyet kame nin Kawawanj zemesewatpene!

7 Kawawanj ek keñj taoletnanj omba penanj tazingapmti nin yomgalen kimbat keñjan manepemann eganj Nemunanj Zisas Kilais zempeme koti tewen gakimti sipmanj mulapme sipmanj keyanj yomm sambe zilupme delanj zeme lala tobennanj mamambanup. Egalen keñj taolet temanj bekapi ekti pisempayap. **8** Eganj iknanj am ningat yanjanj dolaknanj penanj nâmnain keyepmti ewenjan baenen Kawawanj kwitnanj kwitnanj kapi mimiyet igak nâmbiliwepme wenjge keyet penanj Kilais peme toti iknanj mkawanjbemndame ekbenn. **10** Kawawanj kwitnanj kwitnanj mimiyet kananj nâmbiliwepme wenjge kan ke penanj dangome msalengalen kwitnanj kwitnanj weme eknup sambe bepi ma kululujengalen kwitnanj kwitnanj wein sambe bee Kilaisiyet kandanjanj ondekme kwaoti kwep beme eganj keyet Amobotnanj mamain.

11 Eganj ewenjanak nâmbiliwepme wenjge keyet katanj Kilais egat mti eganj nin iknjangat zapat penanj ndaombemndemti Kilais ekmak tusumndeye. Kawawanj kwitnanj kwitnanj sambe kapi sokbembeyet nâmbiliwepme wenjge keyet katnanen masokbembekwapme eknup. **12** Eganj nin ndamukulem dolaknanj

penaŋ kekok mme nin ŋeŋaŋ penaŋ yaŋbemti Zisas Kilais nâmkîŋpewenn keyepmti kame nin Kawawaŋ kwizet buŋamaŋ temaŋ mamain ek sesewatpene!

¹³ Âpme in kekok Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ ilak nâmti nâmkîŋpepe aikme keyet piliŋaŋ Kawawaŋaŋ ikŋaŋgat zapat elingom indemti Emetakŋaŋ Teŋ eweŋan penaŋ indandayet zetik mi-mindeye ke indame tiwien. ¹⁴ Emetak Teŋ ke Kawawaŋaŋ bam ikŋaŋgat zapat ndatimti mama kanzizit ndawe keyet piliŋaŋ ke ndaye. Keyepmti kame nin Kawawaŋ kwizet buŋamaŋ temaŋ mamain ek kwitnaŋ mwatpemti sesewatpene!

Pâlaŋ Epesa am ekŋengat mandundumtan

¹⁵ Âpme neŋ in Zisas Kilais nâmkîŋpemamti Kawawaŋgalen am notnaŋ ekŋenmak keŋ kwep bemti notn notn palen mamaip. ¹⁶ Keyet zapalin kopme nâmbangapmti kan kataŋ Kawawaŋ sesewatpemti ingat nâmti mandundumkwalap. ¹⁷ Neŋ ingat nâmti Amobotnaŋŋ Zisas Kilaisiyet Bipmaŋ Kawawaŋ kwizet buŋamaŋ temaŋ egaŋ Emetak Teŋ indame Emetak Teŋaŋ in nânâ dolakŋaŋ sambe indamti Kawawaŋgat yaŋaŋ dolakŋaŋ mimkawaŋ bemindame in egat yaŋaŋ weyaŋ nâmtâtâtâgalen nâmti mandundumsayap. ¹⁸ Mti keŋin mkawaŋ beme in Amobotnaŋaŋ ikŋaŋgat zapat indatimti kululuŋgalen kwitnaŋ kwitnaŋ sambe ingat zapat zeye keyet nâme mobotnaŋ beme keyet nâpeŋ nâpeŋ mamambep. ¹⁹ In yaŋaŋ kapigok penaŋ nâmkawaŋbewep. Kawawaŋ ek winderŋaŋ temaŋ penaŋ tazin keyepmti am nâmkîŋpepemak sambe nin kan kataŋ manndamukulem min. ²⁰ Winderŋaŋ keyet yaŋaŋ Kilais gakikiengatnan mwati wat mot betnaŋ penaset kwizet buŋamaŋŋmak mamayet pemti kwitnaŋ kwitnaŋ sambe damuŋ mimiyelen winde samâge keeset yaŋaŋ ekmâtâtnup. ²¹ Egaŋ Zisas winde same msalen amobotnaŋ sambe ekŋengalen winde ma Sadaŋ mee piyelen winde ma ensel kululuŋen maip ekŋengalen amobotnaŋine sambe ekŋengalen winde mee pi timtot ba pemti mobotnaŋ penaŋ gwaen motazin yaŋ bamgat mama katikŋanen ewe tapmebe. ²² Kawawaŋaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe kapi Kilaismagen winde titiyet nâmti ek ekŋengat ŋoktekŋin onzempemti egat kandaŋan yaloŋ pemti ek mtati dapmelanŋeŋane nâmkîŋpepemak manup ningat ŋeŋaŋŋ onzempewe. ²³ Msat kataŋ nin Kilaismak tusumti an kwep etaŋnok bemti mamannup. Kilaisiyet setnaŋ betnaŋ mee pi ilak nin dapmelanŋeŋane kapi. Âpme Kilaisiyaŋ ikŋaŋ ningat ŋokasetn bein. Âpme kwitnaŋ kwitnaŋ sambe kululuŋen ma msalen weme eknup pi ikŋaŋ mgeyaŋ indadamuŋ dolakŋaŋ mme wemelip.

Kawawaŋaŋ yomengatnan gilik zemndatiye

² In eweŋan yom mti gakikiŋaŋnok mamti Kawawaŋgat zetnaŋ ku gawepuwien keyepmti waleletgat zapat etaŋ mamamtemien. ² In belak msatgalen kwitnaŋ kwitnaŋ bekaŋaŋ sambe kapiyet nâme

penaŋ beme ke mâti mamtemien. Mti Sadaŋgat kandaŋan meti zetnaŋ gawepumti mambien. Am Kawawaŋgalen zet makuluip ekŋen kemagen amobotnaŋ Sadaŋ msat kululuŋ tungupman gwaen mamain egaŋ maindadamuŋ min. ³ Nin eweŋan am ekŋen keboŋak nâmkîŋpepepiŋ mamti mama mimi mgasik ke mamtemenn. Mti sekŋnaŋgalen tikŋaŋ ma ŋoktikŋnaŋgalen nânâ ke mâti mamann Kawawaŋaŋ ŋenzinziŋ minndamti keyet tosaŋaŋ ndandayet nâmndeye.

⁴ Nin bekaŋaŋ mti Kawawaŋ zetnaŋ gawepupupiŋ belak kileŋ mamkwabenn. Yaŋgut Kawawaŋ ikŋaŋgat keŋ taolet omba penaŋ ma egaŋ ningat kemberŋ penaŋ mti gogot penaŋ minndeye. Keyepmti egaŋ Kilais gakikiengatnan mme wapme nin ek nâmkîŋpemann keyet paleset egaŋ naman mama kanzizitgat zapat ndatiye. ⁶ Egaŋ Kilais gakikiengatnan mme wati Sadaŋgalen winderŋaŋ kume topme kululuŋen gwaen motati kwitnaŋ kwitnaŋ sambe kululuŋen gwaen ma msalen pien weme eknup bekapi ndadamuŋ mme delaŋ ze mâzin. Keyepmti nin Kilais Zisasmak tususun tazin keyepmti nin Sadaŋgat winderŋaŋ kekok mam mtopenup. Âpme am sambe nin egalen keŋ taoletnaŋ temaŋ beke maekmebegat kekok mge. Kawawaŋaŋ ningat tikŋaŋ penaŋ nâmndeye keyepmti egaŋ nin keŋ taolet omba minndamti Zisas Kilais ek ndamukulem mti yomengatnan ndatitiyet zempeme msalen kapi kwatoge. Wa ke nin nnaŋgat pembenanŋapmti yek. ⁹ Keyepmti an ŋeŋaŋ ikŋaŋgat sekŋaŋ ŋep ku mmobogalen. ¹⁰ Kawawaŋaŋ nin Zisas Kilaismak tusumndemti mama alakŋaŋ kapi ndaye keyepmti nin mulupmaŋ dolak dolakŋaŋ sambe mimiyet ndaombemndeye. Kwitnaŋ kwitnaŋ kapigok sokbembeyet egaŋ eweŋan tipman baenak nâmkabempeyenogak sokbeye.

Kilaisiyaŋ mme am maŋge kwep mambenup

¹¹ In eweŋan tipman baen am Zuda ekŋenmak tususunŋin ku tapme mamkwabien keyet otnâpeme melak. Kan keyet in sekŋin butnaŋ antitipiŋ belak mame Zuda am ekŋenaŋ ingat an sekŋin butnaŋ antitipiŋ kekok mandiindomtemien. Âpme Zuda am ilinaŋgat sekŋin butnaŋ maantimtemien ma zii zet notnaŋ maŋgawepumtemien yaŋgut keŋinanen mama mimi mgasigaŋ maŋgak zemtatan. ¹² Kan keyet in Kilais ek ku nâmkîŋpewien ma Zuda am ninmak tususunŋin ŋen ku tage; in belak kaiŋan mamtemien. Keyepmti Kawawaŋaŋ inmak tususu mti indamukulem mimiyet zetik ŋen ku mimindeye. In belak Kawawaŋinpiŋ ma kwileki ŋen titiyet webemberŋin ku tage. ¹³ Keyepmti in Kawawaŋ bam kumpemti ilinak teleŋan daen pilingisimti mambien. Yaŋ alak pi Zisas Kilaisiyaŋ gakimti wati in yomengatnan gilik zemndatiye mme Kilaisiyet sipmaŋaŋ in naman indamandame Kawawaŋgat kandaŋan koti mamaip. ¹⁴ Kilais ek mamasi palen mama keyet toŋanŋapmti egaŋ ikŋaŋ Zuda am nin ma in am Zuda maŋgaengatnaŋ ku sokbemberŋaŋ tungupman kasa kasayelen kimbat tageen ke aseme mekopme egaŋ timkot ikŋaŋgat zapat maŋge kwep bemndeye

yañ alak pi keñ kwep tapmanup. ¹⁵ Kilaisiyañ gakikien-gatnan wati Zuda am ninmak ingat tungupmnan kasa kasayelen kimbat tageen ke ma Zuda am nin inmak ku mamayelen zii zetn notnañ tage ewan Zisasiyañ kumasekme delañ zeme am manje kwep ikñañgat zapat ndatime kwaondakmann tungupmnan mamasiyañ sokbeye. ¹⁶ Âpme Kilais tewen kumasasokpeme gakimti wage keyañ kasa kasayelen kimbat tungupmnan tage bee egañ kumasekme mekopme am manje zut nin bepi ndatimti Kawawañgat kandañan met yaloñ ndeme keñ kwep bemti mamannup. ¹⁷ Kilaisiyañ koti Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ ma-masi palen mama ke mkoti nin Zuda am manje ikñañgat kandañan mamannup ningat ma am Zuda mañgaen ku sokbemberañ in belak teleñañan pilingisimti mamaip inmak nin temakwep dinndosât koge. ¹⁸ Kilaisiyañ ningapmti mawañan ketalasiye keyepmti Kawawañgalen Emetak Teñ egañ Zuda am nin ma am Zuda manjeen ku sokbemberañ in nsakwep ndamukulem mimndeme nin temakwep Kawawañ Bipmmagen nâmkijpemtî mametnup.

¹⁹ Keyepmti in am Zuda mañgaen ku sokbemberañ in Zisas Kilais nâmkijpemtî Kawawañmagen meti amkup sepem ewe ku talip. In ekmagen meti mka mton penañ bemti matalip. Mti in am nâmkijpempemak msat katar Kawawañgalen manje mamaip ekñenmak manje kwep bemti Kawawañgalen manje penañ mamaip. ²⁰ Kawawañan ikñañ nin ombemindendeñañ ma golañ zenze an ma Kilais Zisas nin mka tepumañnok ndawalatime kwatabennañ tati dapmelanjenane in indasektimti matatnup. Kilaisiyañ ikñañ tepum tungupman penañ gweñgweñ kumti katikñañ bemtapme nin ganze ganzenan tati maindasektatnup. ²¹ Kegok tapmann am sambe nâmkijpempemagañ kot Kilaismak tusumti tusum tapm metnepemann Kawawañgalen sesewat mka temañnok masokbein. ²² Nin Kilais nâmkijpempemak am manje notnañ ekñenmak tusumti Kawawañgalen mkanok bemti tapmann Emetak Teñañ ningat keññan mamain.

Pâlañ am Zuda manjeen ku sokbemberañ ekñenmagen mulup mge

3 Neñ Zisas Kilaisiyet kwit zapatnañ in am Zuda manjeen ku sokbemberañ tunguwinan mpalakñañ bema Kilais nâmkijpeme keyepmti mka katikñañ met newien. ² In nâgât zapatn pigok kopme nâmbien. Nâgâek Kawawañgalen keñ taoletnañ omba tazin keyet zet zapatnañ timamti kalopbemti indandayelen an kegok zewien e penañ. ³ Egañ mulup ke zemnemti kwitnañ kwitnañ tasokbeme eknup keyet setnañ igak nâmbiliwepme tage ke zemsokbemnamâge. Keyet penañañ neñ pemkwep bugan kumpaya. ⁴ Ke maiñbewen neñ Kilaisiyelen zet enzililiñañ zigoset eknâmâtâban keyet yañañ e in kegogak ñep nâmâtâbep. ⁵ Zet enzililiñañ ke am eweñañ tipman baen mamkwabien ekñenmagen ku zemsokbemberañ. Alakñati kapi Kawawañgalen Emetak Teñ keyañ zemindendeñañ an nin ma golañ zenze an teñ ninma-

gen zemkawañ bemndame nâmbenn. ⁶ Zet Kawawañan igak kenanenak nâmpeme wenje ke kapigok: Am Zuda manjeen ku sokbemberañ manje in Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ nâmti Zuda am ninmak sepem kwep bemti manje kwep tati Zisas Kilaisiyepmti Kawawañan kwitnañ kwitnañ ndandayet Zuda am ningat zetik minndeye keyet penañañ ewan inmak nsakwep toñañ bewanup.

⁷ Âpme Kawawañan neñ keñ taolet omba penañ mnamti Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ kapi zempalakñañ bembeyet naombem nemti windenañ temañ penañ ketalasiimti nange. ⁸ Âpme neñ Kawawañgalen am manje notnañ nâmkijpepemek tototnañ mamaip ekñengat tunguwinan tototnañ in penañ manepema Kawawañan ikñañ keñ taolet mnamti Kilaisiyañ am yomengatnan ndatitiet toge keyet buñam zapatnañ ma ekmagen kwitnañ kwitnañ sambe penañ mawein ke nin ñep ku maiñgalen keyet buñam zapatnañ am Zuda manjeen ku sokbemberañ inmagen zemkawañ bembeyet zemneñge. ⁹ Eweñañ tipman baenen Kawawañan msat kululuñ mme sokbeye kan keyet am Zuda manjeen ku sokbemberañ ekñen yomengatnan gilik zemti indatitiet igak nâme wenje keyet katar kwitnañ kwitnañ sambe ke neñ am sambe pi zemkawañ bemindama eknâmâtâpme tat delañ zein. ¹⁰ Alak kan kapiyet Kawawañan am nâmkijpempemak manje ninmagen mulup sepem igak igak tapmmepme ensel Kawawañan ikñañ winde temañ indamti ñeñañ mamayet zemindeye. Ekñenañ Kawawañgalen nânâñañ nâmbiliwepme wenje ke kapiaset taekmâtâlîp. ¹¹ Kawawañan eweñañ penañ msat kululuñ sokbembepiñ tapme keñañan nâmbiliwetpeye keyet penañañ Amobotnañ Zisas Kilais peme koti egañ ke msokbeye. ¹² Nin Zisas Kilais nâmkijpemtî ekmak tusuwenn keyepmti Kawawañgat zimoseñañ kiñgagapiñ nâmtalati mandundum sanup. ¹³ Keyepmti pigok penañ diindoma nâit. Neñ ingapmti sisipenpen palen mayap keyet zapatn nâmti keñin yayañ temañ ku kwabe. Keyañ Kilaismagen nâmkijpepenin mkatikñañ bemindewe.

Pâlañ Epesa dapmelanjen ekñengat dundyue

¹⁴ Kegogapmti neñ am nâmkijpempemak msalen manup nin ma am nâmkijpempemak gakimti kululuñan mobienañ maip nin sambeyet Kawawañ Bipm apalak an windenañ mobotnañ penañ ekmagengatnañ Emetak Teñañ nâmindame ingat keñinan Emetak Teñañ in winde aikindame in nâmkijpepeen kaliñañ bemti egat kandañan topedondom samti mamayet mandunduyap. ¹⁷ In nâmkijpepe katikñañ aikti Kilais mkitikpeme egañ ingat keñinan telepgat tati gogot palen mama ke aikindame mama mimi keyañ ingat keñinan tati tepnok kindiñañ time mekopme nâmkijpepeen gweñ gweñ kumti tatagat mandunduyap. ¹⁸ Sepem kegok ke tati in ma Kawawañgalen am nâmkijpempemak sambe notnañ nin nsakwep Kilaisiyañ am ningat gogot omba penañ maminndain keyet yañañ nâmâtâtâgalen ñoktik dolakñañ penañ

ñep tiwanup. ¹⁹ In Kilaisiyañ am ningat gogot omba penañ maminndain keyet yañañ nin nâmâtâpmann delañ zenzeyelen sepem yek; ke omba penañ. Keyet yañañ in ñep weyañ nâmâtâtâgat nâyap. Kawawañañ ikrñañ inmak tati indamukulem mme in egalen mama mimiñañ dolakñañ ke etañ mti ikrñañ nembonjak mamambep.

²⁰ Kawawañañ ikrñañ winderñangata penañañ am ningat tunggupmnan pigok mamkawañbein ke delañ zenzenepiñ tapmebe. Nin egalen winde keyañ ndamukulem minndendeyet nâmti mandundunup ke ma nânâ notnañ belak keññan nâmann matazin mee pi egañ ekmâtâpme delañ zeme ndamukulem mamimndein. ²¹ Nin Zisas Kilais egat pembenañ-gapmti nâmkiñpepemak am sambe manup nin pi ma am bam sokbemamobep katan Kawawañ kwizet buñamañ mwati sesewatsameti mamebanup! E penañ.

Kilaismagen nin am manje kwep bewenn

4 Neñ Amobotnañgat kwit zapatnañ mpalakñañ bema keyet pepetnañ kwati mka katikñañ newienañ tati pigok diindosowap. In Kawawañañ mama dolakñañ mamayet nâmti indakumtetime kobien keyepmti in mama keyegak esemterñ penañ mamambep. ² Mti am notnañ ekñengat kandañinan tototnañ mambep ma am notnañañ myungumindame in dopmañ kegogak ku mutumindawep. In noline keñ sewakñañ mimindamti ilinak gogot palenak mamti dopmañ mukulem mukulem mti mambep. ³ Kawawañgalen Emetak Teñañ am manje sambe nin ondekn-deme manje kwep bemti keñ sewak palen mammanup. Mneti in mama dolakñañ ke katikpewepmagengat kakanemuñ ekdamuñ mti mamambep. ⁴ Nin maneti mama kanzizit titiyet Kawawañañ ikrñañ ndaombemndeme ikrñangalen Emetak Teñañ keyañ ndaondak ndeme egat kandañañ kwep kumann kwaopme webe-
mti matatnup. ⁵ Keyepmti nin Amobotnañ Zisas Kilais egat kwitnanen ma nâmkiñpepenn kwep ma an tuk ekñengat kwilinanen tu manzulutindeip kelak kwep. ⁶ Nin sambe bepi Bipm Kawawañ kwep egañ nin sambeyet Amobotnañ apapalak mamain. Egañ ningat keññan mamti winde ndaperñ tapme nin ikrñangalen mulupmañ kapi maminup.

⁷ Kilaisiyañ keñ taoletnañgapmti mulupmañ sepem igak igak mimiyet kalañkumti ndamâgeyañ winde keyet katnanen mulupmañ maminup. ⁸ Keyepmti Kawawañgalen Zet Itnañanen zet ñen pigok zenzenañ tazin,

“Egañ gwaen mosâti am kasaen indomti indatitiñañ nembon indati moge. Naman kegogak mosâtati am mulup mimiyet winde notnañ indaye.”

(Sam 68:18)

⁹ (Zet kululuñen gwaen mowege ke belak penañ ku zenzenañ. Egañ ñeñañ penañ gakiki mkaen baen toweti Sadañ winderñañ mtopemti kwati gwaen mowege egañ msalen pien eyo Sadañ winderñañ mtopeye. ¹⁰ An toge ikrñañ keyañak kasup eyongga mee pi sebemindemti mama katikñanen penañ gwaen mo-

geyañ egañ kululuñen ma msalen kwitnañ kwitnañ sambe ilindiñ manndadamuñ min.) ¹¹ Egañ msalen amñane nâmkiñpepemak nin winderñañ ke ndamti mulupmañ mimiyet pigok kalañ kumti ndamti kululuñen moge. An notnañ nin Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ zenzeyet ndakumtetimti ombemndenderñañ ma notnañ Kawawañgalen buñam zapat penañ zemkawañ bembeyelen an ma notnañ am nâmkiñpepeñinpiñmagen Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ timet zenze an ma notnañ am indadamuñ mti Kawawañgalen Zet diindom zikat indamimiyet zemindeye. ¹² Egañ mulup kegok kalañkumti ndame nin mulup ke mmann Kilaisiyet setnañ betnañnembon nin nâmkiñpepemak sememti kaliñañ kegoset mambenup. ¹³ Mulup kapi tapm metne metne pemann amnañ nâmkiñpepeen keñ kwep bemti nin sambeyañ Kawawañgat Nemuñangata yañañ nâmâtâpmann delañ zeme an penañ semem katikñañ bemti Kilais ikrñañ nembonjak bewanup. ¹⁴ Nin Kilais ikrñañ nembonjak bemti tabanup beme am bekanañ notnañañ koti neñ kegok kegok mgawap zemti zekelakñañ minndame nin nempa isisikñañ ekñenañ sepem pigok mamip kegok ku mbanup. Nempa ekñenañ pigok mamip: Zet ñen diindome nâmti zet keyet nâme penañak etañ mambein. Ekñenañ zet penañ ma dâsuki tazeip zemti yañkwesimti ku manâip; belak nâme penañ etañ mambein. ¹⁵ Nin am penañgalen set tazin keyet katan mti zet penañ penañak zemti notn notn mti dopmañ mukulem dopmañ mukulem mti mambanup. Nin kegok mmoti mambanup beme nin Kilaisiyelen mama mimien katikñañ bemti tabanup. Âpme egañ ikrñañ ndadamuñ dolakñañ mme nin egat kandañañ manje kwep kumann kwaopme egat palen metusum tusum mti tetekñnan ekmagen dolakñañ wati mekopme egat setnañ betnañ mee penañ ke bemti katikñañ bem tati Kawawañañ mulup mimiyet winde ndaye katan mulupm sakam igak igak mti notn notn gogot palen mukulem mukulem mti nâmkiñpepeen semem kaliñañ bewanup.

Nâmkiñpepemaganñ mama mimi alakñañ tiwep

¹⁷ Keyepmti neñ Amobotnañ egalen windeen tati ingat ankeñoo zet ñen pigok zema nâit. In am notnañ Kilais nâmkiñpepepiñ mamti ñoktikñin temañ msalengalen kwitnañ kwitnañ belakñañ keyet kileñ peme matazin in sepem kegok ku mbep. ¹⁸ Am ekñen kebon keyet keñinanen mama mimi mgasigat tikñañañ etañ bemisik tapme keyepmti ekñenañ mobotnañ sambe mmeti Kawawañ mee bamkumpemti tu katikñañ nimti zet kilom kilom zenze ma imbimak set kileñ mama ma yom sepemañ igak igak mti keyet nâme dolakñañ etañ mambemâzin. Am ekñen ke Kawawañañ nin mama kanzizit ndawe ke ekñen keyañ pañañ nembet bugan ku tiwep.

²⁰ Âpme nin Kilaisiyet yañañ zikat indawennen kan keyet mama mimi sepemañ kabon ñen ku zikat indamann ekbien. ²¹ In Zisasiyet yañañ diindowenn kan

keyet Zisas ek an zet penañ penañak zenze toñañ elak penañ ke zemkawañ bemindamann nâmbien kemak. ²² In eweñan mama itnañan mamkwabien kan keyet mama mimi bekañgalen tikñañañ indaminzilime keyet keñan matatemien e naman peme tapme Kilaismagen kobien. Ya naman mama mimi okmak eyañ gilik zem kwati tetimindemti mtoindesât tapm ke windeñañ mtopemti ²³ keñin ma otnânânjin ke wenzeume alakñañ etañ bemâbe. ²⁴ Mti Kawawañ ikñañgalen mama mimi teñ ma kweteteñmanñ ikñañmak tazin sepem keboñgak ninmagen tatagalen Kawawañañ nâmti nda mge.

²⁵ In Kilaismak tusumti egalen manje kwep ma maip. Keyepmti in zet dâsuki met zem kot zem e peme tapme kume kwaopme notn palen mamti zelin penañ penañak zemti mambep. ²⁶ In nolin ñeniyet ñenzinziñ mti nâmsopkumti zelin weyaññij tetak manepeme kasup zikatnañ ku towebe. Sakwep keyegak nolinmak zelin weyañbep. ²⁷ Mneti belak maneti pemalu Sadañañ itmagen koti keñit mkatikñañ beme ñenzinziñ keyañ kwitnañ ñen bekañañ aikindawe. ²⁸ An kambu titi egañ kambu peme tapme betnañañ mulup windeñañbeñ mme sokbeme ikñañgalen keyetnañ tim nimti notnañ am toweweñañ ekñen indamukulem mbe. ²⁹ In am nolinyet tipkwasisi zet mee ku zewep. Zet dolakñañ zeme am noline ekñen zelinañ meti indamukulem mimindeme nâmk-ijpepenjan kalinñañ bewe. ³⁰ Kawawañgalen Emetak Teñ ke Kilaisiyañ kot indatimti Kawawañ ikñañgat zapat kululuñen indatimti mobotgat nâmti pilinñañ ke keñinan bem indeyeyañ egañ ke tati maindamukulem min. Keyet yañañ ilin nâip. Keyepmti in naman meluwañ bekañañ kaborñ mme Emetak Teñañ ingat kemberñ temañ penañ mme ñep ku bewe. ³¹ Keyepmti in tunjuwinan nâmbekam bembe ma keñ kasa ma ñenzinziñ ma kwizet ñakñañ mti mdândândâ ma nolinyet zemtalalat zet ma kalembi mee keboñ ke ñen ewe ku mbep. ³² Kawawañañ Kilaisiyepm ingalen yomin kati mindeye kogogapm in am sambe bepi bakñañ etañ mimindamti ekñengat tikñañ nâmindemti yom dopdop katipe katipe mti mamambep.

Nin busatnanen etañ mambanup

⁵ In Kawawañgat nemunambañane penañ ikñañ gogot mamimindein keyepmti in Biwin Kawawañañ ikñañ mama main sakam keboñak penañ mamayet mulupmanñ mbep. ² Amnañ yominanggat nâmti soñgom Kawawañgat sâpe sâpe bume zim pilik sesik dolakñañ peme nâmti yomin makatikpemtan sepem kegogak Kilaisiyañ ningat gogot penañ mti ningalen yom pumti tep palen gakime Kawawañañ ek ekti nâme dolakñañ penañ beye keyepmti nin Kilaisiyañ mge keyet katnanen gogot palen mamti dopmanñ mukulem mukulem mti mambanup.

³ Keyepmti nin Kawawañgalen am manje penañ manup nin imbimак set kileñ mama tamañ mamaip-nok mamayet zet kelakñañ ma nolinyelen kwitnañ kwitnañgat eyak kileñ ku mbanup. ⁴ In zet sakam-

bukñañmak ma zet mgasik notnañ ma zet sambuñ mee ke zeme ñep penañ ku bewe. Kawawañgat wisikñ zet keboñ keboñ etañ zemti mame keyañ dolakñañ bewe. ⁵ In penañ kapigok nâmbep, an imbimак set kileñ tamañ maipnok maip ma zet sambuñ manzeip ma amgalen kwitnañ kwitnañgat eyak mamip ekñen ke nopiom pedondom samti keyet otnâpeñ maip ekñen keyañ Kilaismak Kawawañ ekñengalen zemâtâtât katnanen mama keyet keñan ku mebep.

⁶ Am notnañañ in tetimindemti mama mimi bekañaneset indatimti mesât zet kelakñañ mimindame in zelin ke ku nâmbep. Muluwañ bekañañ keboñ keyepmti Kawawañañ am zet kululutoñ ekñen keboñ ke ñenzinziñ mimindamti dopmanñ mutumindawe.

⁷ Keyepmti in am ekñen keboñmak oloñkati ku mamambep. ⁸ In eweñan tambusosogalen mama mimi bekañañ ke timti mmamkwabien. Yañ alak pi Amobotnananagen kot tusumti egalen am manje bemti busatnanen mamaip. Keyepmti in am manjeñene itnañañ nin mamanup sepem kegogak mambep. ⁹ Am busatnanen mamaip ekñenmagen kwitnañ kwitnañ dolakñañ kapigok masokbein. Ekñenañ mama mimi dolakñañ mti zelin penañ penañak zemti mama mimiñ in kweteteñmanñ mti mamaip. ¹⁰ Kwitnañ kwitnañ ek mâtâti Amobotnañañ nâmindeme ñep bembeyelen keboñ keboñ etañ mbep. ¹¹ In am tambusosogalen mama mimi bekañañ mamip ekñen kemak met tusumti ku mambep. In naman met am bekakan ekñen ke indatimti busatnanen kobep. ¹² Mama mimi bekañañ ekñenañ enzilimti mamimelip keboñ ke zetnañ sosok kawañañ zemkawañ bembeyelen ñep yek keyepmti neñ zet kapi zenzeyet nâma sakambukñañmak bein. ¹³ Am sambe mama miminn dolakñañ ma bekañañ mamimenzili mâtnup bee Amobotnañgalen busatnañ keñan sosok kot sokbekmawañ beme nin ekmâtâbanup. Keyet zet apapalak ñen Kawawañgalen Zet Itnañanen zenzeñañ, “An muluk toñ geñ ilak wat. An gakikiñanok mawenik geñ wapmane Kilaisiyelen busatnañañ mbusatnañ bemgeç.”

(Aizaya 60:1)

¹⁵ In mama mimiñ in weyañ eksemti mbep in am nânânjinpiñ seon ekñenañ mamti mamip sepem keboñ ku mammambep in am nânânjinmak sepem keboñ mambep. ¹⁶ Kan pigogat bekañañañ msalen palakñañ beyeyañ tazingat kan isikñañ bugan taindain katañ Kawawañgalen mulup windeñañ bemti mbep. ¹⁷ In am seon sepem ku mambep. Amobotnañañ mulup maindain ke ekmâtâti mbep.

¹⁸ In wain tu katikñañ omba ku nimbep keyañ ñoktikñin mme yungume bekañañ sambe mmebepgat e bam kumpemti Kawawañgalen Emetak Teñañ nâmpeme egañ indadamuñ mbe. ¹⁹ In ilinak silik Kawawañgalen Zet Itnañanen tazin ke tim kukuñañ ke kuwep ma silik notnañ Zisas milim kukuñañ ke kumti sesewat silik notnañ kumti Amobotnaññanggat keñ oloñen nâmti sesewatpewep. ²⁰ Amobotnañ Zisas Ki-

lais egapmti kwitnaŋ kwitnaŋ mamimambep katar Kawawaŋ Biwinaŋgat wisikŋ zepen mamambep.

Awembiŋ ekŋengalen zet

²¹ In Kilaisiyet kwitnaŋ mwatonzemti zetnaŋ maŋ-gawepup sepem kegogak ŋenaŋ ŋengat eksempem eksempem mti mambep.

²² Amobotnaŋ Zisasi eksempemti manâmkŋiŋpeip keyet penanaŋ imbi in kegogak awine eksemindewep. ²³ An in imbiŋaŋgat ŋokŋin nembon sakam kegogak Kilaisiyaŋ dapmelaŋgeŋane ekŋengat ŋokŋin nembon mamain. Kilaisiyet setnaŋ betnaŋ mee e dapmelaŋgeyet ŋokŋaŋ tazin e eneyet Kilaisiyaŋ iŋkaŋ yomengatnan gilik zemti ndatiye. ²⁴ Âpme dapmelaŋgeŋane ekŋenaŋ Kilais eksempemti manâmkŋiŋpeip sepem kegogak imbi in awine eksemindewep.

²⁵ Âpme an in imbiŋine ekŋen gogot mimindawep. Sepem kegogak Kilaisiyaŋ dapmelaŋgeŋane nin kegogak gogot mimindamti gilik zemndatitiyet nâmti iŋkaŋgat mamaŋaŋ ke ketalasiye. ²⁶ Egaŋ kegok ke mti am nin egalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penar ke nâmti nâmkŋiŋpepe aikmann yom zulut kapupme mepme tu zuluti Kawawaŋgat zapaletaŋ mamayet zet zapatnaŋ mandindoip keyet katar mamambep. ²⁷ Egaŋ nin ndatimti met kandaŋan penar maŋgeŋane penar bemi mamann egaŋ iŋkaŋ nin ndikdamuŋ mimndeme nin yom mimipiŋ ma kwileki ŋen ku myuŋguwanup belak kwetetepmaŋ piliwilinaŋ piyaŋ mamambanup. ²⁸ Keyepmti an in ilinaŋgat sekŋin ekdamuŋ dolakŋaŋ mamip sepem kegogak imbiŋine indikdamuŋ dolakŋaŋ mimindemti gogot mimindawep. An ŋenaŋ imbiŋaŋgat gogot msawe beme iŋkaŋgat mbe. ²⁹ Nin an ŋenaŋ iŋkaŋgat sekŋaŋ kasa mpeme ku maeknup. Egaŋ sekŋaŋ ekdamuŋ dolakŋaŋ mpemti tu meu dolakŋaŋ masain. Âpme dapmelaŋge nin Kilaisiyet setnaŋ betnaŋ mee ke bemti mamannup keyepmti egaŋ dapmelaŋgeŋane ningat sepem kegogak mamimndain. ³¹ Keyepmti Kawawaŋgalen Zet Itnaŋanen pigok zenzeŋaŋ,

“An ŋenaŋ mamaŋ bipmaŋ katimidemti meti imbiŋaŋ wati ekmak pepem bemti am kwepnok bemamalup.”

(Sokbembe 2:24)

³² Zet Kilaismak dapmelaŋgeŋane ningat zenzeŋaŋ kapi yaŋaŋ nukŋaŋ penar tazin. ³³ An in ilinaŋgat sekŋin ekdamuŋ mti maweyaŋpeip sepem kegogak imbiŋine ekŋen gogot mimindawep. Âpme imbi in awineyet eksemindewep.

Nemba mambipmane ekŋengalen zapat

⁶ Animbi nemba in Amobotnaŋ Zisasi egat mti mambiwine ekŋengalen zet gawepuwep. Mama mimi kaborŋ kapiyaŋ dolakŋaŋ penar bein. ² Zii zelen zet ŋen pigok tazin,

“Geŋ mambipdine egegat nâmane mobotnaŋ beme zemesesewatidewanik.” Zet kapiyaŋ zii zet mobotnaŋ penar bein ma zet keyet zetik pigok zempepeŋaŋ tazin,

(Kisim Bek 20:12)

³ “Nemba ŋenaŋ kegok mbe beme egaŋ msalen nukŋaŋ ŋen titipiŋ kan teepmaŋ penar mamambe.”

(Zii Zet 5:16)

⁴ Âpme nemba mambiwine in nembaŋineyaŋ kwileki ŋen myuŋgume nâmbekambemti ŋenzinziŋ mti nemba ekŋen keŋin mme bekaŋaŋ ku bewe. In ekŋen indikdamuŋ dolakŋaŋ mimindamti Amobotnaŋgalen zet zapat dolakŋanen zet tazin ke zemzikat indawep.

Msalengatnaŋ amobotnaŋmak sisiliŋ an ekŋengalen zet zapat

⁵ Sisiliŋ an in damuŋine ekŋengat nâme mobotnaŋ penar beme kandaŋinan meti ekŋengalen zet gawepumti muluwin esemterŋ mti mambep. Kilaisiyet nâme mobotnaŋ beme zetnaŋ gawepumti egat kandaŋan mamaip sepem kegogak ⁶ in amobotnaŋine ekŋenaŋ indikme dolakŋaŋ bembeyet belak etaŋ segaŋ mulup mimindawepgat. In Kilaisiyelen mulup anene kegok mamti Kawawaŋaŋ mama mimi nâmtikŋaŋ mamin keborŋ keborŋ ke mâti mbep. ⁷ Wa am ekŋenaŋ nâmindeme mobotnaŋ bembeyet nâmti yek. Amobotnaŋ Zisasi egaŋ nâmindeme mobotgat nâmti muluwin oloŋen palen mbep. ⁸ In nâit, am ŋenaŋ mulup dolakŋaŋ mti mambe beme Amobotnaŋaŋ dopmaŋ sepem kegogak sawe. Sisiliŋ an ma an lala manup bepi mulupmaŋgat dopmaŋ sepem kwep kwitnaŋ kwitnaŋ mimndawe.

⁹ Âpme an damuŋ, in kegogak sisiliŋ nembaŋine weyaŋ indadamuŋ mbep. In ekŋen zemtalat indemti ku mtot indewep in pigok nâmbep. Sisiliŋ an ma an damuŋ nin Amobotnaŋin kwewetaŋ kululuŋen tazin. Egaŋ an mobotnaŋ ma sisiliŋ an sambe nin bepi zet mulup sepem kwewetaŋ ndeme tabanup.

Nâmkŋiŋpepemak ekŋenaŋ kasa kuku an ekŋen keborŋ tabep

¹⁰ Neŋ zetn delaŋ zenzeŋaŋ kapigok zemdelaŋ zesâwapgat nâit. In Amobotnaŋmagen wetekumti tapme egalen winderŋaŋ temaŋ keyaŋ indapbulupme gweŋ gweŋ kumti tabep. ¹¹ Mti Kawawaŋmagengatnaŋ timbisok ma moe ke timti tatnepeme Sadaŋaŋ buzakeset kasa timkwapme winde timti gweŋ gweŋ kum tabep. ¹² Nâit, wa nin am ekŋenmak kasa ku maânup. Nin kasa Sadaŋgalen amobotnaŋ temaŋ temaŋ ma an ŋenaŋ temaŋ temaŋ ma maŋgeŋane bekaŋaŋ penar winderŋinberŋ mamaip nin zikalaŋ ŋep ku maindiknup ekŋen bekemak maâm bekambenup ekŋenaŋ msat kapi damuŋ mti mama mimi bekaŋaŋaŋ sambe sokbembeyet mulupmaŋ mamip. ¹³ Keyepmti in Kawawaŋmagengatnaŋ kasayelen kwitnaŋ kwitnaŋ ke timti weyaŋ tabep. Keyepmti kasa kuku kanen katikŋaŋ bemti tapme kasa ekŋenaŋ indom walesâgât mbewaŋ olapme beme belak katim indemti mebeŋ.

¹⁴ In kapigok mti tabep, Kawawaŋgalen zet penanaŋ bitiminok zampemti mama terŋ mama keyaŋ melakandundu kapaŋinok beme suwalolo mbep. ¹⁵ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penar sewak mamayelen

zet keyaŋ sewawatnok beme weti ime kwiŋ kume ekti-tipeŋ mambep. ¹⁶ Naman ɲotekŋaŋ temaŋ nâmk-iŋpepeyaŋ moeŋinok beme mimwatonzemtapme an bekaŋaŋ Sadaŋ egalen namsamek kukŋaŋ keyaŋ kot keyet palen imti kukŋaŋ etumti tobe. ¹⁷ Kawawaŋaŋ yomengatnan gilik zemti ndatimti mama kanzizitgat zapat ndaye nânâ keyaŋ sipakandak bunduŋnok ɲokŋinan peme toti ɲokŋin aŋgalaŋ tabe. Âpme Kawawaŋgalen Zet sambe Emetak Teŋaŋ manzemâtâtindain keyaŋ wanam ɲilikŋaŋ keboŋ mti Sadaŋmak an âwep. ¹⁸ Emetak Teŋgalen windeen in Amobotnaŋgat mene mene dundum sapeŋ mamambep. Mti kandati mamapiŋ posiŋin mpeŋ tabep. Mti Kawawaŋgalen animbi notnaŋ ekŋengat otnâmti dundundu mulup mbep. ¹⁹ Mti nâgât kegogak dundume Amobotnaŋaŋ dembusekŋ mim eleŋ beleŋ beme neŋ kiŋgagapiŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaj enzililiŋan tazin kapi eleŋ beleŋ bemti windennbeŋ ammagen zemkawaŋ bemebap. ²⁰ Neŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaj ke zemkawaŋ bema keyepmti mka katikŋan tot newien. Keyet in neŋ

Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaj ke kiŋgagapiŋ tusumti mka katikŋan pien eyo zemkawaŋ bembeyet dundunduyaŋ bandim mnewep.

Zetn delaŋ zenzeŋaŋ

²¹ Tikikas ek nâmk-iŋpepemak notn dolakŋaŋ penaj ek Amobotnaŋgalen mulup an dolakŋaŋ penaj keyepmti neŋ ek ke pema koti egaŋ neŋ mka katikŋan pien sepem zigok mamayap keyet yaŋaŋ ma msat kapi am nâmk-iŋpepemak ekŋen sepem zigok mamaip keyet yaŋaŋ zemâtâtindame nâmti keŋin dukŋaŋ beme oloŋen mbep.

²³ Kawawaŋ Bipm ma Amobotnaŋ Zisas Kilaisma-gen notnne, in egaŋ keŋ sewakŋaŋ mimindemti nâmk-iŋpepeŋin mkatik bemindeme gogotmak mambep. ²⁴ Am Amobotnaŋ Zisas Kilais gogot penaj mpemti mamaip am ekŋen ke Kawawaŋaŋ keŋ taolet mimindamti manepeme met mama kanzizit ke titiyet nâmti mandunduyap.

Pilipai

Pâlanj zapat meluwanj kapi kuye. Pâlanj mka katikñan Loma msalen tati Pilipai dapmelançe talip ekñengat zapat meluwanj kapi kuye. Pilipai dapmelançe ke Masedonia plowins keñan mwawatnañ.

Ekñenmagengatnañ an ñen kwitnañ Epapolodaitas egañ Pâlyet milawat ondakbewienen mti Loma mka katikñan ke metsame keyet wisikñ zet ma tususunjin Zisasimak tazin ke ewe mkatikñan bemti mamayelen nâmtiyepm zemgwatnañ mimindeye. Ma keñ oloñen palen mama ke Kawawañan winde indame mamayelen zetnañ notnañ zeye (1:18, 2:17, 18, 3:1, 4:4, 10). Keñ mtoti mama keyet zetnañ Pâlanj zet zapat meluwanj kapiyet omba kuyeyan tazin. Dapmelançe kapi Pâlanj Kawawañgalen zet timepme sek zut beye keyet mwage (Nembayelen Muluwin 16). Pilipai dapmelançe ke dapmelançe Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñan Penanğalen sese-wat timamayelen mançe ñeñan kekok zenzeyelen.

Zet ñotekñan temañ kapigogañ Pilipai zapat meluwanj keñan talip:

- 1:1-2 Notn mukumti zet zenze keyelen zet
- 1:3-11 Pâlanj dapmelançeyet dundumti naman wisikñ zet zeye
- 1:12-30 Nukñan sokbeme Zisasiyan Pâl winde same gwanğwanğsim matatan
- 2:1-11 Kilasiyan mançe kogogak tototnañ mambep
- 2:12-18 Kawawañan ningat tuñgupmnan mamti mulup mamin
- 2:19-30 Pâlanj Timotimak Epapolodaitas ideme Pilipai mebegat zeye
- 3:1-11 In Kilaismak maip keyepmti oloñen mbep
- 3:12-21 In daen milawat bemberan ke met titiyet winde bewep
- 4 Eksemti mamayet Pâlanj ankeñoo zet zemti mukumindeye

1 Neñmak Timoti nit nilisakwep Zisas Kilaisiyelen mulup mamilup. Ya nit zapat meluwanj kapi in Zisas Kilaisiyelen dapmelançe ma ingalen ñeñan bemberine ma an damuñine Pilipai mka temanen mamaip ingat zapat meluwanj temakwep kapi kumti bemalu kozin.

2 Kawawañ Bipm ma Amobotnañ Zisas Kilais egegalen keñ taoletmak keñ sewakñanñan inmak wemti weweyet mandunduyap.

Pâlanj mka katikñan tati Kawawañgat wisikñ manzeman

3 Kan katan neñ in am sambe nâmkijpepemak ma maip ingat otñâmeti Kawawaññanğat wisikñ zemti mandundumsayap. **4** Neñ in Zet Zapat Dolakñan Penan diindoma nâmti keyegak ninmak kot tusumti nâmkijpepemak bemti kan keyegak yanbemti in ndamukulem mti Zet Zapat Dolakñan Penan zenze mulup nsakwep mamkwatnup. Keyepmti neñ Kawawañgat mandunduyap katan ingat nâmti keñ oloñen palen mandunduyap. **6** Neñ dundumambe pigok manâmkatikbeyap. Kawawañan inmagen mulupman dolakñan ke yanbemti mge ke tapmmetnepeme met Zisas Kilais kokot kananen delan zewe. **7** Neñ ingat gogot penan mimindeyap kekokapm zet ingat kekok zeya. Ma naman neñ Kawawañan keñ taoletnañgapmti mulup nançe kapi mma amnan zet kapi nâme penan beme Kilaismagen nâmkijpepe aiikgat nâmti mulupman windeñamber mti mamban kan

keyet amnan pepet mti alak mka katikñan tot-nemetapma in keyet popenñan tati ewe tatnamukulem mkwalip. **8** Zisas Kilasiyan ingat gogot penan mamindein sepem kekok neñ ingat gogot penan mamimindeyap zet kapi penan zeyap Kawawañ ikñan nâin.

9 Neñ ingalen gogolinar ammagen ma Kawawañmagen ewe omba mkawañ bembeyet manâyap ma keyegak nânâ dolak dolakñan am notn zet weyan musuwewet ma indamukulem mti mama mimi teñ mzikat indandayet nâmti manduduyap. **10** Keyet mti in kwitnañ kwitnañ dolakñan etan ke ekmâtâti keyet katan mmamti Kilasiyan gilik zemti kokotnañgat damuñ ekpeñ mamti mama mimi teñ penan ma kwetetepman etan mti mame am ekñen ingat zekukuñin ñen ku mbep. **11** In mama teñ kekok mti mame Zisas Kilasiyan etan gwatnañ mimindeme am ekñen in indikgomti ingat paleset Kawawañgat kwizet buñaman omba mwati sesewatpewep.

Mama mimin Kilasiyan damuñ min

12 Notnne, neñ pigok penan zemkawañ bem indama nâit. Neñ pien kwitnañ kwitnañ nukñan sokbemnançe ke wa belak yek. Zet Zapat Dolakñan Penan kapiyan palakñan bemti msat katan mebegat sokbemnançe. **13** Neñ Kilais kwit zapatnañ mpalakñan bema keyet pepetnañ kwati mka katikñan nati met nembien. Âpme nâlen zapat ke mka katikñanğalen an tipdaktum notnañ sambe ekñen ma mulup an notnañ sambe

ekñenaj nâme delaj zemâge. ¹⁴ Âpme neñ mka katikñan neme talap keyet penañaj notnne notnaj sambe ekñenaj Amobotnanggat nâmkijpepe kaliñaj mti elen belen bemti Kawawangalen Zet Zapat Dolakñaj Penaj kiñgagapiñ ewe tusumti am sambe ekñenmagen tazempalakñaj bemelip.

¹⁵ Âpme kapi penaj am notnaj ekñenaj neñ Kilaisiyelen Zet Zapat Dolakñaj Penaj zema ekñenaj kegogak zene zemtati mamti Zet Zapat Dolakñaj Penaj neñ zewi geñ zewi mti yup met yup kot mti mamimdândâip. Âpme am dolakñaj ekñenaj weyañ ekmâtâtati keñ sewak palen manzemelip. ¹⁶ Neñ Kawawañaj Zet Zapat Dolakñaj Penaj kapi zemkawañ bembeyet mulup zet nanje. Kapiyet popenjan bemtati mulupmaj keyet kasañaj ku matopme mamiyap. Yañaj keyepmti am dolakñaj ekñen kapiyañ nâgât gogot mnemti mulupm butnaj ewe tusumti mamimelip. ¹⁷ Yangut notnaj ekñenaj belak nâyap nâyap palen Kilaisiyet kwit zapatnaj sek mmobotgat setnaset manzemkawañbeip. Ke neñ mka katikñan kapi tati keñ sindem ewe nânâyeyet nâmti kegok manzemyunğum melip.

¹⁸ Yangut neñ amnanj Zet Zapat Dolakñaj Penaj keñinaj penaj nâmkijpemtij zewep ma belak sekñinaj etaj kwizet buñam temañ titiyet zewep keyet neñ zet sambe ñep ku zesap. Kilaisiyelen zelañ palakñaj bemti msat sambe mamekozin keyet nâma dolakñaj penaj mambein. ¹⁹ Neñ pigok nâmti oloñen palen mamayap. In nâgât mti dundume Zisas Kilaisiyelen Emetak Tenaj namukulem mneme kwitnaj kwitnaj nukñaj tasokbemnain kapiyañ delaj zemâpme belak mambap. ²⁰ Neñ ñoktikñan kapigok penaj tapme nâperñ mamayap. Neñ am ñenaj Zisas maeksempeyap keyet zigok ñen mnawe beme sakambuk ku mbap. Belak oloñen palenak tati kwitnaj kwitnaj nukñaj sambe kopmâbe bee timtati dukñan tima mopmâbe. Wa neñ alik mama ma gakiki keyet ku kiñgalap. Neñ sekñ belak kilom ketalasima sekñaj Kilaisiyet kwizet buñamañ mwabe. ²¹ Neñ msalen pien ewe alik mamti Kilaisiyet kwit zapatnaj zempalakñaj bemepma amnanj nâmtâtâbep. Âk gakiwawen ke neñ meti Kilaisiyet ñenzimosetnan oloñen palen penaj mambap. Mama keyaj mobotnaj penaj bein. ²² Neñ msalen kapi ewe kan teepmaj mamti mulup mma penañaj omba sokbewe ma sakwep gakiwap mene zemti ewe keñ zut palen nâmtemtem mamiyap. Neñ gakim meti Kilaismak mama dolakñaj mambap keyet nâma dolakñaj penaj mambein. ²⁴ Ma in belak kilerñ indemepma in nempa dumen mame ñep ku benakgapmti inmak msalen kapi ewe tusumti mambap beme e ewe nâma dolakñajak penaj bewe. ²⁵ Keyepmti neñ pigok penaj manâmkatikbeyap. Neñ gakikipiñ ewe msalen kapi mamti indamukulem mma in nâmkijpepeen katikñaj bemti oloñen palen tapmopme neñ indiktingut bam gakiwap. ²⁶ Keyepmti neñ ewe inmagen kotapma in nikti ilinangalen mama mimiñin Zisas Kilaismak mamaip keyet nâgât yañajmak oloñen penaj mbep.

²⁷ Tepumanaj penaj kapigok mbep in mama mimiñin weyañme esemteñ beme Kilaisiyelen Zet Zapat Dolakñaj Penaj mâti maip keyet kataraj mti mambep. Mti keñ kwep ma tulusunjin kwep tapme kitik kitik tati am indamukulem mimindeme nâmkijpepeen katikñaj bemti tapme neñ kot indikbap. Âk yek beme belak pien tati zapalin etaj nâmbap. ²⁸ In kitik kitik bemti tapme kasañine ekñenaj zemkiñgagat mimiñdame kiñgagapiñ windenjin timti katikñajbemti tabep. Âpme Kawawañaj in indatimtati ekñen belak katimindeme walelet aikbep keyet yañaj ilinagak ekmâtâbep. ²⁹ Kawawañaj in Kilaisiyelen mulup mimiyyet nâmti kabemindaye ke sek sindemañmak. Egañ wa Kilais nâmkijpepeyeyet etaj yek ekgapmti sek sindem palen eyo mobogat nâmindeye. ³⁰ Keyepmti neñ eweñan tipman baen mulup sek sindem mkwapma nikbien. E ewe kan pigogat tapmma zapatn takopme tatnâip ke mulup sek sindem in mamip sepem kegogak neñ pien mamiyap.

In Kilaisiyaj manje kegogak tototnaj mambep

2 Kilaisiyaj in keñinan mamti gwetnaj mamin ma Egañ gogot mamindamti mkipmaj mambein ma Emetak Tenmak tusumindeme maip ke ma Kilaisiyaj kemberaj mti angalañ gogot mimindenderaj ² kegok taindaingapm in ñoktik kwep bemti gogot palen mamti keñ kwep bemti zenâ zenâñin kwep tunğuwinan tatindame kegok mame neñ zapalin nâmti ingat oloñen temañ penaj mbap. ³ Nâip, in ilinanggat nâme mobotnaj beme mulup neñ mbi geñ mbi zemti sek mmobot palen ñen ku mbep penaj. In keñin sekñin mtot mamti noline ekñengat kandañinan meti ekñengat nâme mobotnaj bewe. ⁴ Ma in ikñaj ikñanggat kwitnaj kwitnajinaj dolakñaj bembeyet etaj nâmti mulupmaj ku mbep. Noline notnaj ekñengalen eyo weyañme pembenaj bembeyet mulupmaj mbep. ⁵ In Kilais Zisasiyelen ñoktik dolakñaj tapme mama mimi dolakñaj mti manje sepem kegogak penaj mti mambep: ⁶ Zisas Ek Kawawañak manje yangut neñ Kawawañ mama mayap kapi zigok katipemti msalen towesap kegok zemti gwaenak ku tage. ⁷ Egañ kululujen Amobotnaj mamtan mundumanj bee wan peme tapme msalen kapi toti an penaj sokbemti an tototnaj sisiliñ an sepem kegok manje. ⁸ Egañ Kawawañaj zempewe keyet kataraj gawepumti tototnaj mameti tewen gakiye. ⁹ Kegok mgeyepmti Kawawañaj ekme dolakñaj beme wapmoti Amobotnaj temañ onzempeye. Âpme egalen kwizet buñamañ temañ keyaj palakñaj bemti amgalen kwizet buñam sambe tapmezine bee ilindiñ indasebemindemti igak belak gwa tazin. ¹⁰ Keyepmti am kululujen mamaip ekñen sambe ma msat palen mamanan nin sambe ma msat kandañan baen matalip ekñen sambe Zisasiyet kwizet buñamañ mwati pedondom samti sesewat-sasayelen. ¹¹ Âpme nin sambeyaj Zisas Kilais ek Amobotnaj mamndain zemti kwizet buñamañ manzempalakñaj benup. Set keeset Kawawañ Bipmanğat kwizet buñamañ mamwatnup.

Kawawaŋaŋ ningat tuŋgupmnan mamti mulup mamin

¹² Keyepmti notnne, neŋ inmak ke mamkwaban kan keyet zetn zema in nâmti dolakŋaŋ maŋ-gawepumtemien. Yanaman beŋaŋ pien teleŋan mamti zet bema kopme e kegogak gawepuwep beme neŋ ingat nâma mobotnaŋ penañ bewe. In nâit, in Kawawaŋaŋ yomengatnaŋ indatitiŋaŋ keyet nâme mopme egat kandaŋan kume kwaopme nâmsemteŋ mamambep. ¹³ Kawawaŋaŋ iŋkaŋ ingat keŋinan mulup mti indamukulem mme zetnaŋ gawepupuyelen ma kwitnaŋ kwitnaŋ egaŋ nâmtikŋaŋ minen ke etaŋ mimiyelen manâin. ¹⁴ Âpme in myuŋguŋgupiŋ keŋin kweteteŋmaŋ mamti am mgasik penañ segeyakŋinbeŋ msat kapiyet zapat mamaip ekŋengat tuŋguwinan wenzim eyoŋga busatnaŋ keboŋ bemtati mamayelen zet ke am notnaŋ diindome nâmkiŋpepe aikbep. In kwileki ŋeniyet zet mmot mtot mti mdândândâ mee ku mbep. Âpme maneti Kilais kokotgalen kanaanen neŋ ingat mti sindem nâmkwaban ma mulup msâgât olatkwaban keyet penañ in Zisasiyet zikatnan sosok motapme neŋ indikti keŋ dolak penañ nâmbap. ¹⁷ Neŋ mulup mamimetnepema amnaŋ nomti sipm mulapme kwawabe mene beme kemak ingalen nâmkiŋpepeŋinmak dundundunŋin keyaŋ Kawawaŋgat sâpe sâpe mambuip sepem kegok bewe. Neŋ keyet otnâmti inmak oloŋen temaŋ mamiap. ¹⁸ In sepem kegogak keyet nâmti neŋmak oloŋen mamambep.

Pâlaŋ Timotimak Eapolodaitas ideme Pilipai mebegat zeye

¹⁹ Neŋ Timoti inimagen ŋep pema kosâpm keyepm neŋ Amobotnaŋ Zisasiyet dunduma ek mukulem mme egaŋ sakwep inimagen kobe. Kot inmak maneti naman gilik zem kot inimagen kwitnaŋ kwitnaŋ zigok tasokbein keyet zet zapalin notnaŋ dinome nâmti oloŋen mbap. ²⁰ An kemak neŋmak etaŋ in indamukulem mimiyet keŋnit temaŋ penañ matazin an ek keboŋ pienen neŋmak ŋen ewe ku tazin. ²¹ Am sambe ekŋenaŋ ilinaŋgat muluwin mimiyet etaŋ manâip. Mti Zisas Kilaisiyelen mulup mimiyet ku maotnâip. ²² Yaŋgut in Timotiyelen mamaŋaŋgat yaŋaŋ ilin ŋep nâip. Egaŋ nembayaŋ biwin mamukulem mip sakam kegogak egaŋ neŋ zet zapat dolakŋaŋgalen mulupgat manapmukulem dolakŋaŋ penañ mamimkwazin. ²³ Neŋ mka katikŋan kapiyetnan zemneme toŋap ma ewe tabap ke nâmtiŋgut Timoti ek sakwep penañ zempema inimagen kobe. ²⁴ Âpme nenngut Amobotnaŋ iŋkaŋ setn weyaŋme neŋ kan belaknik bugan kapi inimagen kobap ke nâmkatikbeyap.

²⁵ Neŋ nenak pien mulup olat olat palen tapminepe ma in nâmkiŋpepeen notn Eapolodaitas peme koti egaŋ kegogak mulup olat olat palen mti segeset napmukulem omba penañ mneme mulup mbelin. Egaŋ pien neŋmak mamti zawat mme in buŋam zapatnaŋ nâmti in egat yayaŋ temaŋ mbiengapmti egaŋ in kot indidigat keŋaŋ temaŋ penañ matazin. Keyepmti alak

pi naman pema inimagen kokogat nâyap. ²⁷ Âpme ek zawat nukŋaŋ penañ mti gakisât penañ mge yaŋgut Kawawaŋaŋ egat kemberŋ nâmti mukulem mpeme alik beye. Wa ek etaŋ yek. Neŋ nenn nukŋanen mamayap yaŋ egaŋ yek benagen nukŋaŋ temaŋ ŋen ewe dukŋanan motdakgapmti neŋ kogogak Kawawaŋaŋ keyet kemberŋ nâmnemti napmukulem mnenŋe.

²⁸ Keyepmti in ek ekti keŋin dolakŋaŋ bembeyet ma neŋ kegogak egat ewe nâmtemtempinŋ mamayet nâmti ek eweŋan pigogat pema sakwep inimagen kozin. ²⁹ Egaŋ Kilaisiyelen mulup keyet nukŋaŋ pumaneti zawat temaŋ penañ mti gakisâgât penañ mge. In beŋan daen mambien keyepmti egaŋ ingat weŋnok kapi tati napmukulem omba penañ mamimnemetneti gakisât penañ mge. Keyepmti egaŋ kopme in ekti Amobotnaŋmagen nolingapmti in oloŋen temaŋ mpemti notn mpewep. In ekme am ekŋen keboŋaŋ kopme indikti ekŋengat nâmindeme mobotnaŋ mambemambe.

In Kilaismak maip keyepmti oloŋen mbep

³ Notnne, neŋ zet zemkwala elak kapi pema tapme naman ingat pigok zema nâit. In Amobotnangalen am manŋe mamaip keyepm in iŋkaŋ main sepem kegogak oloŋen palen mambep. Neŋ zet itanaŋaŋ kumindawan keyegak zenzeyelen nâma nukŋaŋ ku bein. Neŋ zet kapi indamukulem mimiyelen zet keyepmti ewe keyegak ke sakwalamti pigok diindosowap. ² In am bekananŋ tam zupmaŋ keboŋ mamti zemyuŋgu yuŋgu mti seŋin butnaŋ etaŋ antimpemtiŋgut mama titiyet zetnaŋ manzeip ekŋen keboŋgat indiksewep. ³ Nin seŋ butnaŋ antiti set keeset Kawawaŋgat nemunambaŋane ku mambenup. Nin Emetak Tengalen windeen Kawawaŋaŋ sesewatsamti mama ma Kilais Zisas kwizet buŋamaŋ mwatpemtii mama keesetgut Kawawaŋgat nemunambaŋane mambenup. Wa mulupm ŋen dolakŋaŋ maminup keyet mti yek. Am nâmkiŋpepemak nin Zisas Kilaisiyaŋ ningat mti kwitnaŋ kwitnaŋ mge keyet nâmkiŋpemti Kawawaŋaŋ masesewatsanup. Nin ninyegak mama aikgalen mulupmaŋ mti ŋep ku titiyelen. ⁴ Neŋ segeset kwitnaŋ kwitnaŋ notnaŋ mamip keyaŋ ŋep napmukulem mbe nâmbak ze keyet mulupmaŋ ŋep mbak. An notnaŋ ekŋenaŋ segeset keyet nâme ŋep ndamukulem mbe zemti ke mamip. Neŋ kegok msât nâmbak benagen neŋ am ekŋen ke sebemindemti omba penañ mbak. ⁵ Neŋ sokbemti tapmepma kasup 8 kegok beme seŋ butnaŋ antim newien. Neŋ Islael an Benzamingalen alikŋaŋ. Neŋ Ibulu am ekŋengat sip butnaŋ penañ. Neŋ eweŋan Palisi an zii zet timamayet ŋotekŋaŋ penañ mamban. ⁶ Ya neŋ wa Kawawaŋgalen mulup windaŋaŋbeŋ kapi tapmiapmak zemti egalen dapmelange omba penañ indawalekwaban. Âpme amanaŋ nikme zii zelen teŋ ma myuŋguŋgupiŋ kweteteŋmaŋ mamti mkwaban. ⁷ Âpme neŋ eweŋan kwitnaŋ kwitnaŋ ke mmamti keyet nâma penañ beye. Yaŋ bamgat Zisas Kilaisiyet nâmkiŋpemti kwitnaŋ kwitnaŋ sambe mkwaban bee ekma belakŋaŋ penañepinŋ etaŋ

bemâge. ⁸ Neŋ Amobotnaŋ Zisas Kilais egat yaŋaŋ weyaŋ eknâmâtâpma delaŋ zeme ek mkitik penaŋ pe-wan mti Kawawaŋaŋ nikme dolakŋaŋ kapi tabeinmak zemti kwitnaŋ kwitnaŋ eweŋan mkwabab keyet nâma penaŋaŋ ku beme ektalalap. Neŋ Kilais ekmak tususât tati kwitnaŋ kwitnaŋ mkwabab bee ekma okbi ok-biŋaŋmak beme kiŋgat pema delaŋ zemâge. ⁹ Neŋ Kilaismak tususu penaŋ mti ek nâmkîŋpemti mama Kawawaŋaŋ yom katipemti mme kwetetepmaŋ bewan. Wa nanaŋgat pembedaŋnaŋgat teŋ bewap nâmban ke ma zii zet gawepumti mamban keyet mti yek. ¹⁰ Neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe notnaŋ ekŋengat nâma tototnaŋ beme Kilaisiyet yaŋaŋ etaŋ nânâyet mulupmaŋ giŋgiŋ penaŋ mamiap. Kilais ek Kawawaŋ-galen winde temaŋ keyaŋ gakikiengatnan mme wage windeŋaŋ keyet yaŋaŋ weyaŋ nânâyet mulupmaŋ mti egalen winde kemak mamti neŋ egaŋ ningat sindem nânge kegogak neŋ tsumti sindem nâmban. Ma egaŋ ningapmti gakiye kegogak neŋ ŋep gakiwap. ¹¹ Neŋ kegok mbawen bam maneti egaŋ gakikiengatnan wagenogak wabap.

In daen milawat bemberaŋ ke met titiyet winde bewep

¹² Wa neŋ nanaŋgat Kilais nemberaŋ ilak bewan kegok ku zeyap. Neŋ Kilaisiyaŋ ikŋaŋgat zapat nage keyepmti neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ egaŋ nâmtikŋaŋ mamin ke mmepma delaŋ zenzeyet ikŋaŋ winde name egalen windemak tati winde mambeyap. Neŋ mama mimi itnaŋaŋ mkwabab sambe beewan bamkumpema delaŋ zemâge. Âpme neŋ naman kwitnaŋ kwitnaŋ bam gwaen sokbemnambe keyet nâmti mulupmaŋ windeŋaŋber mamiap. Am ekŋenaŋ kwileki ŋengat nâmbempemti zeme ke titiyet winde temaŋ mambeip sepem kegogak neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe bam kumpema delaŋ zeme neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ nâgât zapat bemberaŋ ke titiyet mulupmaŋ beka kwisak mmeti timâpma delaŋ zeme Kawawaŋaŋ keyet tosaŋaŋ nambe keyet nâmti mulupmaŋ windeŋamber penaŋ mamiap.

¹⁵ Am sambe nin nâmkîŋpepenn kaliŋaŋ tazinaŋ nin set zemâtâlap kwep kapigogak mti mambanup. Nin Kawawaŋgalen mama mimi dolakŋaŋ tiwenn ke nin mkatikŋaŋ bemti mambanup. Âpme naman notnaŋaŋ zetn keyet nâme pepepeŋaŋmak bewe beme Kawawaŋaŋ keŋin ŋep m elen belen bemindeme eknâmâtâbep, e nâmindeyap.

¹⁷ An notnne sambe, notnaŋ ekŋenaŋ neŋ mama mimi dolakŋaŋ mma ekti keyegak napmâti mamip ekŋen keboŋ keyelen eyo indikti keyegak mbep. ¹⁸ Eweŋan baen neŋ zet mandiindom kwateman keyegak ewe simak simak tati pigok diindoma nâit. Ingaŋ tunŋuwinaŋgatnaŋ am notnaŋ ekŋenaŋ Kilaisiyaŋ tewen gakiye keyet zet zapatnaŋ diindomann nâmbi-enaŋgut naman zet ke bamkumpemti tapmelip. ¹⁹ Am maŋge ekŋen keyaŋ bam walelet temaŋ aikbep. Ekŋenaŋ segalen kwitnaŋ kwitnaŋ sakambukŋaŋmak ke mimiyet nâme oloŋenaŋmak mambein. Ma msatgalen

kwitnaŋ kwitnaŋ sambeyet tikŋaŋaŋ keŋ otnânâŋin bee maminzilime delaŋ zemâzin. ²⁰ Âpme nin Amobotnaŋ Zisas Kilaisiyaŋ koti yomengatnan ndatimkwat-ndemti moge. Yanaman kot ndatimti kululuŋen gwaen mobe keyet damuŋ msalen kapi matatnup. ²¹ Ek am ma kwitnaŋ kwitnaŋ sambe weme eknup bepi kandaŋan baen tim kot yaloŋ pemti manndadamuŋ min. Winderŋaŋ keyaŋ sekŋ belakŋaŋ toweweŋaŋ kapi mgi-lik zeme ikŋaŋgalen sekŋaŋ keboŋak alakŋaŋ saŋga sonŋaŋaŋmak ndame ikŋaŋmak mamambanup.

Eksemti mamayet Pâlaŋ aŋkeŋoo zet diindoye

⁴ Kilaismagen notnne, in kot indidigat keŋ temaŋ penaŋ matazin ma neŋ ingat gogot mamiap. Neŋ ingat tunŋuwinan mulup mma in nâmkîŋpepe aikbien keyet neŋ oloŋen mimindemti am ekŋengat zikalinan sekŋin mamotindeyap. Kogogapm notnne dolakŋaŋ penaŋ, in Amobotnaŋ Zisas ekma-gen wetekumti gweŋgweŋ kumti katikŋaŋ matap-mambep.

² Imbi zut Yuodiamak ma Sintiki it Amobotnaŋ ekma-gen nâmkîŋpeperit kwep tazin keyet mti it tunŋuwidan zet mmot mtot bugan tazin e pemalu tapme keŋ kwep bemti mambalup. ³ Kegok mmalu mulup an notn penaŋ geŋ imbi zut ke idikdamuŋ dolakŋaŋ mmane mambalup. Eget ma Kelemen ma am notnaŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ-gat napmukulem mti zempalakŋaŋ bemebien. Ekŋen ke kwilin mama kanzizitgalen papiaen ilak kumpepeŋaŋaŋ tazin.

⁴ In Amobotnaŋgat oloŋen mti sesewatsapeŋ mamambep zet ewe ikŋaŋ keyegak sakwalamti zema nâit. In Amobotnaŋgat oloŋen mti sesewatsapeŋ mamambep.

⁵ Nâip, Amobotnaŋ ilak kokogalen kan sokŋanik bein keyet in am bakbak mimindemti nâmkîŋpepen indamukulem mimindewep. ⁶ In kwileki ŋeniyet olati keyet yayaŋ temaŋ ku mbep. In belak nânâŋin ke Amobotnaŋ zikat same egaŋ ŋep indamukulem mbe. Âpme in mukulemaŋ ke ekti egat wisikŋ kan kataŋ zepenaŋ mamambep. ⁷ Nin Kilais Zisasmak tususunn tazin keyepmti Kawawaŋ keŋ sewakŋaŋ toŋaŋ egaŋ tunŋupmnanen keŋ sewak temaŋ manndain. Keŋ sewak keboŋ ke am nin yaŋaŋ ŋep ku nâmtâtâgalen. Keŋ sewak keyaŋ keŋin sekŋin damuŋ mimindeme kakanemuŋ mamambep.

⁸ Notnne, zet delaŋ zenzeŋaŋ pigok met zema nâit, in keŋinan kwitnaŋ kwitnaŋ dolakŋaŋ etaŋ wizinzim-pemti mama mimiŋin esemteŋ ma kwetetepmaŋ mti am sambe bepi gogot etaŋ mimindamti mame am ekŋenaŋ indikti Kawawaŋgat kwizet buŋamaŋ mwabep. ⁹ Mama mimi dolakŋaŋ ekŋen kapi neŋ zemti mkwapma ekti eknom mme delaŋ zeye. Keyegak mti mame Kawawaŋ keŋ sewak toŋaŋaŋ indikme dolakŋaŋ beme inmak mambe.

**Pâlanj Pilipai dapmelaŋge ekŋenaŋ taolet notnaŋ be-
me mepme ekti oloŋen mge**

¹⁰ In eweŋan nâgât milawatn ŋen ewe ŋep ke beme kotnakgalenaŋgut ilinmagen kamberŋ temaŋ takwapme olat olat palen mamkwabien keyepmti ku beme koge. Yaŋ alak pi in nâgât nâmti tewalaŋ ewe beme kozin keyepmti neŋ ingat keŋ dolak omba penaŋ nâmindemti Amobotnaŋ sesewatpeyaŋ. ¹¹ Wa neŋ âŋ zet mti zet kapi ku kumindayaŋ. Neŋ kwileki notnaŋgat omtimat timat palen mamti keyet ku manâmbekambeyaŋ. ¹² Neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe wem name mamayet ma olat olat palen mamayet ilizuzut nâma ŋep penaŋ mambein. Nim nalak nalak mti mama ma kamberŋ palen mama ma nimwiaŋ wiaŋ palen mama ma meuyet tip alaŋ nâpeŋ mama ekŋen ke yaŋaŋ mnâmti mama sekŋ beye. ¹³ Kilaisiyaŋ winde name windemak mamayaŋ ma egalen windeyeteŋ neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe bee ŋep mmâbap.

¹⁴ Yaŋgut neŋ olat olat palen manepema in napmukulem mnewien keyepmti neŋ ingat nâma dolakŋaŋ penaŋ bein. ¹⁵ Pilipai mkaengatnaŋ am in ilin nâip. Neŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋgat mulup yaŋbemti Masedonia msat pemti mulup mmebanen dapmelaŋge notnaŋ ekŋenaŋ belak mame in etaŋ segeset napmukulem mkwabien. ¹⁶ Ma neŋ Tesalonaika msalen met mulup mamimtemanen in napmukulem mti segeset bandim omba penaŋ mam-

namkwatemien. ¹⁷ Wa mânep milawat keyet etaŋ nâmti ku zeyap. Mama mimi dolakŋaŋ ke inmagen temaŋ penaŋ tasokbein keyet eyo nâmti zeyap. In ewe kegok mmebewen keyet tosaŋaŋ Kawawaŋaŋ temaŋ indawe. ¹⁸ In nâgât taolet omba penaŋ Eapolodaitas same timkot name tim elimiakti tapmayap. Taolelin beme koge kapi Kawawaŋgat songom sâpe sâpe bume zim pilik sesikŋaŋ dolakŋaŋ mapemtan sepem kegok bein. Sâpe sâpe keboŋ ke Kawawaŋaŋ ekme dolakŋaŋ penaŋ beme oloŋen temaŋ penaŋ mamin. ¹⁹ Kawawaŋ ek kwitnaŋ kwitnaŋ sambe penaŋ tazingapm in Zisas Kilaismak tusumti mamaip keyepmti in olat olat palen mame egaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe ketalasim indame in tim nimwiaŋ mambeb.

²⁰ Am sambeyaŋ Geŋ Kawawaŋ Bipm kwizet buŋamdi mwagemti sesewatgapeŋ mamambep. Ke penaŋ.

Zet zemdelaŋ zenzeŋaŋ

²¹ Neŋmak notnne notnaŋ am nâmkŋepemak pien mamanup nin Zisas Kilais egat mti ingat otnâpeŋ manup keyet mti in am nâmkŋepemak noline notnaŋ ekŋen diindome nâmbep. ²² Pien am nâmkŋepemak notnaŋ gapman temaŋ egalen mkaen mulup mamip ekŋenaŋ in kegogak indamukumindeip.

²³ Neŋ Ambotnaŋ Zisas Kilaisiyaŋ in keŋ taolet mimindandayet nâmti mandunduyaŋ.

Kolosi

Zapat meluwanj kapi Pâlanj kuye. Eganj Loma msalen mka katiknan kekpeme tati kuye. Kolosi mka temanj ke Loma gapmangalen plowins kwitnanj Esia msat temanj keyet kerjan tazin. Alak pigogak msat ke kwitnanj Teki makuip. Pâlanj manjgeyen kan keyet Kolosi mka temanj ke dapmelange msokbeye. Loma gapmananj totatmim-injin ke mtatingut butnanjset mamekotemien.

Kolosi dapmelange ke Pâlanj ku mwage. Ekrijen am Zuda manjgeen ku sokbemberanj ekrijenanj dapmelange ke msokbewien. Lukmak Pilemon ma Epapalas ekriengat kwilin zapat meluwanj kapiyet kerjan tazin (4:12-13). Kolosi ke kegogak ekriengalen mka (2:17) kegogapm nukrijanj sokbeme Epapalas zet zapat ke timti Pâlyet zesâgât Loma msalen mege.

Nukrijan kapigok sokbeye: Amnanj Kawawangalen Zet Zapat Dolakrijanj Penanjmak amgalen mama mimi ke pepebemti tim mamayet windenanj ikriak rijen penanj mbien. Nâmkrijipepe kwitnanj belakrijanjgat palen bemti nâmkrijipepe penanj tazinnok belak nâwien keyet zemâtâtât notnanj zeye. Ensel ekriengat sesewatindanda mbi-engat nâme kegogak bekananj beye. Angalen nânâ yanj kwitnanj kwitnanj temanj ma Kawawangalen zet ke mme pepesut peye. Nukrijanj sepem kegok sokbeme Epapalasiyanj bunjam zapat timti Pâlmagen mege. Kolosi dapmelange ekrijen Pilemon egalen mkaen maondaktemien.

Zet riotekrijanj temanj kapigoganj Kolosi zapat meluwanj kerjan talip:

1:1-14 Zet yanjbemti zenzeyelen zet.

1:15-23 Kilais eganj Amobotnanj penanj bein.

1:24-2:7 Pâlanj dapmelange ekriengat mulup msâgât sek sindem timti mge.

2:8-23. Amgalen mama mimi etanj ke kume topme Kilaismagen mama ke timti mamayelen.

3:1-4:6 Kwatetepmanj mamayelen zemâtâtât zet notnanj.

4:7-18 Zet zeme delanj zenzeyelen zet.

1 Neij Kawawanganj ikrijanj Zisas Kilais egalen mulup an neij mamti egalen Zet Zapat Dolakrijanj Penanj zempalakrijanj bembeyelen nâmti nakumtetiye. Ma ningat notn Timoti nilisakwep zapat meluwanj kapi kumti Kawawanganj amriane ikrijanjgat zapat ombemindendenanj ma am Kilais manâmkrijipemti wisat mimipiij Kolosi mkaen talip ingat bermalu kozin. Nit Kawawang Bipm dundu samalu eganj kerj taolet ma kerj sewakrijanj mimindawe.

Dundundunnan ingat wisikij Kawawangat manzenup

3 In Zisas Kilais nâmkrijipemti Kawawangalen am ma- maip ekrijen gogot mamimindamti maip keyelen zet zapatnanj nit nâwelin keyet dundunduyen kan katanj Amobotnanj Zisas Kilais egat Bipmanj Kawawangat wisikij zemti mandundulup. **5** Yanjbemberanj baen Kawawangalen zet penanj ke inmagen kopme in Zisasiyanj kululuengatnanj toti ingat yomgapm gakiye ke nâmkrijipemti ek kululuñen eekgalen webemti ma- maip. Naman kogogak webeberjin ekmagen tazin keyanj mme noline gogot mimimdamti Kilais nâmkriji- ipematalip. **6** Kawawangalen Zet Zapat Dolakrijanj Penanj ke in nâmti egalen kerj taolet mimindame penanj sukwep nâmkriji- pewien. Sepem kogogak msat katanj am sambemagen Kawawangalen Zet Zapat Dolakrijanj Penanj keyanj meti penanj Zisasmagen nâmkriji- pepe msokbeme kwati tasambelenj mezin. **7** Epapalas ek Ki-

laisiyelen mulup an dolakrijanj nigat notn penanj. Nin nsakwep mulup an dolakrijanj. Eganj Kawawangalen Zet Zapat Dolakrijanj Penanj keyet yanjanj ningat mundum mnan tati inmagen zemâtâtindaye. **8** Eganj Emetak Tenanj inmagen gogot mama ke indame keyet penanj mamkawanj beip keyelen zet zapatnanj kot dinit- doye.

Kawawanganj Kolosi am nâmkrijipepejin gwatnanj mi- mindendeyet Pâlanj mandundumtan

9 Kan ingalen zet zapalin yanjbemti nâwelinen nit yanjanj keboñ keboñ keyet oloñen mti Kawawangat omteñ mandundusalup. Ma nit eganj nânâ indandaye- len mawekumti kwitnanj kwitnanj Kawawanganj ikrijanj nâmtikrijanj mamin ke mbep ma Emetak Tenanj nânâ dolakrijanj indame mama mimi teñ Kawawangalen ke mâbep. **10** In kegok mti Amobotnanj nâmtikrijanj mbe keyet katnan mambep ma kwitnanj kwitnanj sambe mbep keyet eganj oloñen mbe. Ma ingalen mamarin keyanj mulup kwitnanj kwitnanj mbep keyet penanj sokbemindawe. Kegok mti Kawawang nâmkriji- pemti mama keyanj inmagen omba sememeyet mandun- dulup. **11** Kawawang ek winde toñanj keyepm eganj winde indandayelen mandundulup. Ma egalen windenanj dolakrijanj timtati in katikrijanj bemti nukrijanj sambe sewak sewak ri- jep gapuwep. **12** Kawawangalen zemâtâtât katnanen mama busatnanjanjmak mama ke

ñep motitiet zetik mti ombemindeye. In kan katar Bipmnanngat keyet oloñen palen wisikñ manzemmambep.

Zisasiyelen mama mimiñañ ma mulupman

¹³ Kawawañ egañ tambusosok toñañ egalen windeengatnan ndatimti Nemuñañ gogot penañ mamm egalen zemâtâtâtgat katnanen mama keyet keñan met ndeye. ¹⁴ Egat tambusosok keñangatnañ ndatiye keyet yañañ kapigok, egañ ningalen yomgat dopmañ gakiki keyetnañ ndakwitimti lala ndeye. Mti yomm sambe katikpepeyelen kekok mge.

¹⁵ Kawawañ amnañ ku ekbienangut Kawawañgat yañañ penañ nâsâgât Nemuñañ Zisasiyet mama mimiñañ keeset ekti Kawawañgat yañañ nânâyelen. Zisasiyañ kwitnañ kwitnañ sokbembepiñ tapme Kawawañmak mamti mañge ma egañ kwitnañ kwitnañ sambe Kawawañgañ mge keyet Amobotnañjin bein. ¹⁶ Eneyet Egañ mamti kululuñengalen ma msalengalen ma kwitnañ kwitnañ keñan wemezin ikñañ msokbeye. Kwitnañ kwitnañ eekgalen msalen talip ma ku eekgalen kululuñen talip ma ensel winderjinmak temakwep ma amobotnañ winderjinmak ma an damuñ winderjinmak ke ilinsakwep egat zapat zeme sokbemti egat zetnañ kanderjan matalip. ¹⁷ Ek kwitnañ kwitnañ sokbembepiñ tapme tipman baen mamkwage. Ma kwitnañ kwitnañ sambe ke egalen winde keyet palen dolakñañ mawemkwazin. ¹⁸ Ma egat setnañ betnañ ma pemañ ke am nin egat manâmkiñpenup keyet yañañ dapmelanğenane nin. Âpme egañ ningat ñokasetn bein. Eneogat Egañ am gakikiengatnan wawat ke ñeñañ bem ndemti wage. Mti kwitnañ kwitnañ sambe keyet ñotekñañ beye. ¹⁹ Kogogapm Kawawañgañ ikñañgat keñañgalak Nemuñañgañ ikñañgalen sek sepem ilindiñ bemisik peye. ²⁰ Keyepmti Kawawañgañ am sambe msalen ma kwitnañ kwitnañ kululuñen ma msalen talip ekñengat nâmti set weyañge ke Nemuñañ peme toti tewen gakime sipmañ mulati mamasi msokbeye.

²¹ In eweñañ Kawawañgat kasañañ mamti bekañañ sepem igak igak mti ñotikñinan Kawawañ ku main nâmti bankumpemti teleñañ mambien. ²² Âpme Kilaisiyañ nin masokbeip sepem kekok sokbemti ningalen kasa kasa mamann Kawawañmagen tage ke kume totogat tewen kume gakim wati alak nin Kawawañmak timet tsumndeme ekmak keñ kwep bemndeme myuñguñgupiñ teñ Kawawañgat zikatnan ndatime kotapmanup. ²³ Kegok ke ñep keyangut in nâmkiñpepeen kaliñañ bemti tepum miñañ gwetnañ mimiñañ nemboñ bemti kululuñen mebegalen webembenjin Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañañ manzemsokbemindain ke ku ketalasiwep. Mme Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ ke neñ keyelen mulup an kwaban ke am sambemagen timti msat sambe zempalakñañ bemmâban.

²⁴ Neñ Kilaisiyelen buñam zapatnañ dapmelange inmagen mkawañ bema keyepmti neñ sek sindem matiyap keyet nâma oloñen penañ beinen keyet penañañ inlak am nâmkiñpepemak kwabien. Kilais egañ

sek sindem temañ tiye sepem kekokak neñ dapmelange in sambe Kilaisiyet setnañ betnañnok ingat mti sek sindem tusumti matiap. ²⁵ Kawawañgañ neñ dapmelanğenane inmagen zetnañ sambe bekapi zempalakñañ bema in indamukulem mimiyañen mulup anañ naombem neñge. Kogogapm neñ zetnañ ke ñen kupema towewepiñ; ilindiñ mandiindoyap. ²⁶ Zet ke kan teepmañ penañ enzililiñan tapme am mamkwabi-en yañ alak pi Zisasiyet nemañaneyañ ilin zemkawañ bemindame am nâmkiñpepenjinmagañ nâmâtâpme delañ zein. ²⁷ Keyepmti am Zuda mañgeen ku sokbembepñañ ekñenmagen Kawawañgalen zet enzililiñan omba penañ keyet penañañ mobotnañ penañ am nâmkiñpepenjinmak ingat tuñguwinan masokbemezin. Kilais keñinan mamain ek ke zet enzililiñan takwage keyet penañañ. Âpme in ekmak mamaip keyepmti kululuñen egañ tazinen ke ekmak moti mamambep. ²⁸ Âpme in am sambe Kilaisiyet yañañ zemkawañ bemindamti nânâ dolak dolakñañ sambe ke diindomti añkeñoo zet mandiindonup. Ke Kilaismagen tusumti egat zapat nâmkiñpepeen katikñañ bemti an penañ bemti matalip kekok Kawawañgat zikatnan timetindendeyet mandiindonup. ²⁹ Egañ windeyañ neñ namukulem mnemti m eleñ beleñ bemneme mulupmañ ke sek sindem palen amñane ekñenmagen mamiyap.

Nâmkiñpepe kaliñañ bemtati zet dâsuki notnañ sambe bankumpewep

² Neñ pigok diindoma nâit, in ma Laodosia am ma am sambe notnañ in nâgât zimosetn ku nâip yangut neñ in nâmkiñpepemak bembeyet sek sindem palen mulup mamiap. ² Neñ mulup sek sindem palen mamiap ke ingat keñin mkipmañ bembeyet nâmti mamiyap. Âpme in nolinangat keñin bembe keyelen mamayañ ke mme nolinemak keñ kwep bemti mamambep. Mti neñ in Kawawañgalen zet enzililiñan tazin keyet yañañ weyañ nâmâtâtâgat manâyap. Neñ in ñotik dolak dolakñañ keboñ titiyet manâyap. Kilais egañ ikñañ zet enzililiñan keyet penañañ penañ bein. ³ Zet penangat ñotekñañ temañ ma kwitnañ kwitnañgat yañañ nâmâtâtâgalen enzilipepenañ ke Kilais ek etañ keyelen nânâ ma penañañ penañ. ⁴ Am ñeñañ zet kelakñañ mimindamti keñin mme yuñguwemagen-gapmti zet zesowap kapi eweñanegak saleñin tiyap. ⁵ Neñ sekrñañ etañ beñañ pien mamayap, yangut keñañ inmak mamti in Kilais nâmkiñpemti ekmagen tusumti mamaip ke otnâmti ingat nâma mobotnañ beme oloñen penañ mamimindayap.

Zisas nâmkiñpepe mama keyañ mama penañ bein

⁶ In Kilais Zisas Amobotnañ ekmak kakanemuñ mamayet nâmti ekmak tusuwien keyepmti ekmak etañ watekumti mamambep. ⁷ Nâmkiñpepenjin keyañ kindiñinok beme Zisasiyet mamañañ time topme keyet palen imtati semem mobep. Kegok mimiyañ zemzikat indandañanggat mbep. ⁸ An ñeñañ amgalen

ñoktikeset tetimaemae zet belakñan nhen zemti kenjin mme yunguwepgat indiksem indeemti mambep. Zet yukwat yukwat kebonj ke ekñenan yenpawine ekñengalen nânâ dâsuki notnanj ilinangat kenjinan manzeip ma msat palengalen nânâ dâsuki notnanj ke timamti manzeip, wa nânâ ke Kilaismagengatnanj yek. ⁹ Nâip, Kawawangalen mama mimi ma totatatnanj ilindiñ keyet yanjanj Nemunanj Kilaismagen sosok sokbemkawanj beye. ¹⁰ Keyepmti in ekmak tusumti maip keyanj zeinen in egat kandenjan mamti kwileki nheniyet ku olapbep. Mme Kilaisyanj we nhenjanj sambe ma ekñengalen mobotnanj sambe ekñengat nhenjanj temanj main. ¹¹ In ewenjanj sekñin butnanj antimti mamamti keyet nâme piliñ delanj zenzenepiñ zemti mamtemien ke am ilin belinanj kegok mti mambien. Yanj piliñ alakñan Kilaismagengatnanj titiyelen ke kenjanj ekmagen tusumti kegok ke mimiyelen. Kawawanj winde tonjanj eganj Zisas gakikiñangatnanj mme wage manâmkiñpenup nin kegogak mamaen mawatnup keyelen piliñ tu zulutbenn, keyanj piliñ penanj bein. Tu zulutbenn keyanj kenj itnanjanj peman tu nimti gakikiñanjnok wenjeyanj mawen mme kenj alakñanjanj Zisasmak mamayeen wabennanj mamanup. ¹³ In ewenjanj mama alakñan ku timti yommak mamti gakikiyelen zapat mambien. Kegok mamme Kawawanjanj yomm peme mepme ndatim kwati Kilaismak mamaen tusumndeye. ¹⁴ Am sambeyelen yomgat dopmanj titiyet zetnanj kumpepenanj ke mendelet peme mebegalen dopmanj Kawawanjanj Zisas tep palen mot kumasasokpeye kan keyet yomgat dopmanj titiyelen Kawawanjanj dopmanj ku titiyelen zemdelanj pemâge. ¹⁵ Kegok mti Kawawanjanj Nemunanj ketasime yomgat dopmanj tewen gakiye keyanj we mobotnanj ma windemak ekñen winderjin mtotindeme delanj zeme, eganj am sambe ekñengat zikalinan we mobotnanj ekñen ke ma winde sambe ekñen tetepulet mindeme ekmâtâbien.

¹⁶ Keyepmti an nhenanj ingat tu meu zigok niniyet zetnanj ma Sonda temanjat nimwianj wianj mamipgalen yanjkwesi ma eyonja alakñan kwapme zigok mimiyelen ma Sabat tagonjo kangalen zemâtâtât ekseseyelen notnanj ku mâlip zemti indome keyet sukñanj bembepiñ. ¹⁷ Kwitnanj kwitnanj sambe kebonj kebonj keyet nâman belak elewilinanj etanj kebonj bein. Penanj bam sokbemberjanj ke ilak Kilais yanjin. ¹⁸ Ma an nhenanj kwitnanj kwitnanj penanj pi ilak kie kie baen ege zemti ensel ekñengat kandanjanj meti masewatindain beme in an kebongalen zet kandanjanj ku mebep. Am ekñen kebonj keyanj sekñ mmobot igagen mam mti mobotnanj sepem ikñak ikñak kebonj mamip. ¹⁹ An ekñen kebonj keyanj Zisasmak pepebemti kaliñanj penanj kuma talip. Zisasiyanj dapmelange sambe ningat ñokasetn beme nin egat setnanj betnanj ma pemañ mee kebonj benup. Âpme tetekñ temanj ñokasetnnan gwaen omti tot epeemti setn betnnan ma pemnan mee mekoti temakwep tusumndeme sekñ kwep bemti mme seganj sememti Kawawanjanj nâme tazin keyet katanj temanj kwatabe. ²⁰ In Kilaisye-

len gakikiñanen tusumti msatgalen winde sambe kenj mamuyunguin bamkumpewienanj naman zigogat in msat kapiyet zapat mamaiwanj mamti mamipnok zii zetnanj mangawepuip? ²¹ In kwilekiyet zii zet kebonj keyet kandanjanj mepme eganj “Pi atatapiñ” “Pi ninipiñ” “Pi tangungupiñ.” Yukwat yukwat kegok mami-mindain. ²² Zet atindândâyelen kebonj tetak ku tapmebe. Belaknik kapi tapmeti yek besâpm. Zemâtâtât zet ke amgalen zeletanj kegogapm am nhen ku indamukulem mbep. ²³ An ekñen kebonj keyanj amgalen nânâ etanj mâti sekñ sek sindem temanj ndamti nin sesewat mulup mene mene mimiyet manndapitilip. Keyepmti nin mulup ke ekman dolakñanj penanjnok mambein. Yanjut ekñengalen sesewat ma zemâtâtât zet keyanj kenj itnanjanjgalen winde ke ku mamtopein.

In kwitnanj kwitnanj dolakñanj gwaen tazin keyet webemti nâpenj mamambep

3 In Kilais gakikiengatnan wawatnanjmak tusuwiengapmti gwaen Kilaisyanj Kawawanjanj windeen matazin ke kwitnanj kwitnanjin bemberjanj ke met titiyet kenjin temanj keeset bemti webempenj mamambep. ² In kenjin temanj msalen kwitnanj kwitnanj tazin kapiyet bembepiñ; kwitnanj kwitnanj dolakñanj kululunjen gwaen tazin nânânjin keyet peme mepme nâpenj mamambep. ³ In Kilaismak gakiwienok bein. Mme Kawawanjanj mama alakñanj indamti ikñanjmak ma Nemunanj Zisasmak mamain enzilim ndeme manuwen keyet yanjanj alak kapigogak ewe ku eksokbembeyelen. ⁴ Mameti Kilais mamayet yanjanj ñotekñanj temanj ingat tonjinnanj sokbemkawanj beme in egalen bemberjanj kegogapm busatnanj senge soñga inmak temanj kwep keyet kenjanj sosok mot sokbemkawanj bemti tabep.

⁵ Keyepmti in mama mimi ekñen kabonj kapi kenj itnanjanjgalen ekñen kemagen ilak gakiwienok nâmbep: imbimak set kilen mama ma mama mimi okbi okbinanjmak sambe bee ma sebet dindiñ palen kwitnanj kwitnanj notnanj myungungu ma kwitnanj kwitnanj bekananj mimiyet zet kelakñanj mimi ma an nheniyelen kwitnanj kwitnanj kakim titi ma kawawanj dâsuki sesewatindanda. ⁶ Am sambe mama mimi mgasik kebonj kebonj mamip ekñen ke maneti bam Kawawanjanj mama mimiñin mgasik keyet dopmanj mutumindawe. ⁷ Âpme in ewenjanj mama mimi mgasik kebonj ke mmamti keyet nâme dolakñanj beye. Ya pi in Kilaismak tusuwien keyanj in mama mimi alakñanen tusuwienok bein. Mti in mama mimi bekananj kebonj ke bamkumpeme delanj zemâgeyepmti mama kapi ewe ku mimiyelen: ⁸ Nhenzizij palen mama ma wâm kalem ma kenj kwali kwali mama ma nolinangat zekuku mimi ma zet sambunjen zeñe ma zet dâsuki zeñe. Mama mimi mgasik sambe kebonj ke bamkumpeme delanj zemâpbe. ⁹ Mti mama mimi mgasikgalen tikñanj kenj itnanjanjanj indamandame set bekananj mebien e ilak bamkumpemti peme tage ke ewe tenjgugupiñ. ¹⁰ Mti in Kilaismak tusumti mama mimi dolakñanj Zisasiyanj amñane maindain ke Kawawanjanj ikñanj mama alakñanj

ke aikindaye kogogapm kan katar in njoktik alaknjan indamti indamukulem mme in Kawawanj iknjanngat sepem bemti mama mimi terj mamimobogalen.

¹¹ Keyepmti manje iknjak iknjak kalanjkumti mama keyan inmagen ku tabe. Glik am ekjenan mangenjin njen ma Zuda am ekjenan mangenjin njen ma am sekjin butnan antitijan ekjenan mangenjin njen ma am sekjin butnan antitipin ekjenan mangenjin njen ma am nembuyengatnan ekjenan manje njen ma am kalanjanngatnan ekjenan mangenjin njen ma amobotnan ekjen mangenjin njen ma mulup an ekjenan mangenjin njen ke ku mimiñ mamip. Nin sambe bepi Kilaisiyaj temakwep pende zamndemti ningat Amobotnanj mamti mamdelan zemndein.

Nin dopmanj mukulem mukulem mti mamambanup

¹² Âpme am Kawawanjgalen zapat mamaip, in gogot mimindamti iknjanngat zapat ombemindeye. Kegogapmti in mama mimi ekjen kapi mkipmanj beme ingat tip kenjin bewe: in am sambe ekjengat kemberj mimindamti indamukulem mimindewep. Ma kenj mtot mamti sewaknan palen mama ma ammak njen belun belun mimipin ma bakbak palen mama ekjen keyan ingalen mama bemâbe. ¹³ In yomgat dopmanj mututu mulup ke kumbep. Tunjuwinan yungungu sokbeme in yom ke katikpewep. Amobotnanjan ingalen yom sambe bee katikpeme delan zeye, sepem kegogak in ilinak yomgat dopmanj katikpe katikpe mti mambep. ¹⁴ Kegok mti in gogot palen mama keyan mama mimi dolaknanj sambe mamip keyet tepumanj bemti tabe. ¹⁵ In Kilaisiyaj kenj sewaknanj penanj mamimindain keyepm in egalen kenj sewaknanj keyan indikdamunj mme am nâmkijpepejinmak kenj kwep bemti kenj sewaknanj palen mambep. In kogok mimiyet Kilaisiyaj indakumtetitijan keyet in Kawawanngat sikj zemti sesewatpewep. ¹⁶ Mti Kilaisiyelen Zet Zapat Dolaknanj Penanj ke kenjinan mkipmanj beip keyet penanj ilinak Kawawanngalen zet zemzikat inda mme tunjuwinan palaknanj bemti wembe. Weme nolinyet ankenjoo zet notnanj diindomti ilinsakwep oloñen palen mambep. Âpme kan katarj silik dundundunjanen sesewat silik ma Kawawanngalen Zet Itnanjanen zet tazin ke silik kuip ma silik notnanj Zisasiyet milim kukuñanj ekjen ke kumti Kawawanj sesewatpewep. ¹⁷ Âpme in zet kwileki njen zesât ma mulup kwileki njen msât nâmbep beme in Zisas Kilaisiyelen an penanj tati mulup ke mti Kawawanj Bipmanngat Kilaisiyet pembenanngapmti wisikj zemti sesewatpewep.

Nemba ma mambiwine ekjenan sepem zigok mame nep bewe

¹⁸ Imbi, in mama mimi dolaknanj Amobotnanjan nâmtiknanj mamin ke etanj mti awin eksem indewep. ¹⁹ An, in imbiñine ekjengat gogot mimindamti ku indom kumti sewaknanj palen indatim mamambep. ²⁰ An imbi nemba, in mamin biwinanngalen zet zeme

keyet katarj zelin gawepuwep. Kegok mme Amobotnanjan ingat nâme dolaknanj penanj bewe. ²¹ Nemba isisiknanj ekjenan njenzinjan palen mamambepmagenngat nemba biwineyanj zet memendepmak yanjepin ku mimindawep. ²² Sisilinjan, in msalengalen amobotnanjine mamaip ekjengalen zet gawepuwep. Mneti in ekjenan indikme pembenan bembeyet etanj mulup mbepmagenngat eksemti kenj oloñen palen Amobotnanj kululunjan main egat nâme mobotnanj beme amobotnanjine msalen maip ekjengat zelin kandanjan meti mulup dolaknanj mti mamambep. ²³ In mulup mbep katarj wa am ekjenan indikme pembenan bembeyet nâmti ku mbep. Amobotnanj kululunjan main eganj indikme pembenan bembeyet nâmti muluwin indandanjan nâmsemenj windemberj mbep. ²⁴ Mulup keyet tosanjan kwitnanj kwitnanj dolaknanj Amobotnanjmak kululunjan gwaen bempepeñanj ke mopme indawe. In Amobotnanj Kilais egalen mulup mamnup kegok nâmti mulupmanj windenanberj mamambep. ²⁵ An njenjan mulupmanj myunguwe beme an keyan maneti mulupmanj keyet tosanjan sepem kegogak tiwe. Amobotnanjmagen ken ke ken ke ku matasaingapmti zetnanngat penanj sokbewe.

⁴ Amobotnanj msalengatnanj, ingat Amobotnanjan kululunjan gwaen tazingapmti egat otânâme mopme sisilinjan nembanjine dolaknanj mimindamti kwitnanj kwitnanj ekjengat ondekmambewien esemtenj indawep.

Dundundumak mama keyelen set

² Dundundu katikpepepin kenjin kaik tapme kwitnanj kwitnanj nâmbiliweti ke mkatik bemti tambu misa dundundunjanen Kawawanngat dundumti wisikj manzemandep. ³ Mti ningat kegogak dundume Kawawanjan ndamukulem mti set aikndeme in Kilais eganj Kawawanngalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj enzililijan nin yomengatnanj ndatitiyelen koge tazin ke sosok msat katarj zemkawanj bewanup keyet set aikndawe. Nej zet keyet mulupmanj mmepma keyepmti nati mka katiknanj neme talap. ⁴ In nâgât mulup kegok mimiyet nâmti dundume Amobotnanjan namukulem mimneme nej Kilaisiyelen bunjam zapat nin yomengatnanj ndatitiyelen peme koge tazin zet kapi weyanji zemkawanj bema am sambeyanj nâme delanj zewe. ⁵ In am nâmkijpepepinjan ekjengat tunjuwinan mamti Zisasiyet kwizet bunjanj zempalaknanj bewep. Mti mulup belak mimiyet kanjan belak kilenj walebepgat nâmâtâti mbep. ⁶ In zelin sewaknanj palen zeme amnanj nâme tiknanjmak bewe. Kegogapmti am notnanngalen yanjk-wesisinjanngat dopmanj zigok ma zigok gilik zemti indawep.

Pâlanj Tikikasmak Onesimas zemideme Kolosi mkaen mebun

⁷ Nej mulup zigok zigok mammelap eyet zapatnanj Tikikasiyanj iknanj ke diindome nâmbep. An ke nâgât notn penanj ma Amobotnanngalen sisilinjan zet

gawepupuŋaŋ temaŋ penaŋ tazin. Keyepmti egaŋ mulup kapiyet namukulem dolakŋaŋ penaŋ mamin. Keyepmti neŋ ek pema inmagen koti zapat sambe ke mimindamti keŋin mme eleŋ beleŋ bembeyet nâmti ek inmagen pema kozin. ⁹ Âpme Onesimas ekgut nâmkîŋpepen notn dolakŋaŋ ma an zet gawepupuŋaŋ temaŋ penaŋ ilinaŋgat dapmelange keyelen an ekmak Tikikas ilisakwep itdema koti kwitnaŋ kwitnaŋ ninmagen pien zigok tasokbemezin keyet zapatnaŋ diindome nâmâbep. ¹⁰ Notn Alistakas ek neŋmak nsakwep mka katikŋan kapi ndakot ndeme matalup. Nitmak Banabasiyet donañ Makmak Zisas kwitnaŋ ŋen Zastas manzeip egelaŋ in indamukumindeip. Âpme nin Mak peman inmagen kokogat buŋam zapatnaŋ eweŋan zeman nâmbien keyepmti egaŋ maneti kot inmagen pataŋ zeme ekti in oloŋen mti betnaŋ butempemti mukulem mpewep. Zuda am maŋge sambe ekŋen kapiyet tunŋuwinangataŋ an ekŋen bukapi etaŋaŋ sokbemti Kawawaŋgalen zemâtâtâtgalen katnanen mama keyelen mulupgat namukulem mti mulup mti nâgât keŋ mkipmaŋ mambeip. ¹² Âpme inmagengataŋ an ŋen Epapalas ek Kilais Zisasiyelen mulup an egaŋ kegogak indamukumindein. Mti in nâmkîŋpepe katikŋaŋ bemtati

Kawawaŋgalen zet tazin keyet kataŋ mamti kwitnaŋ kwitnaŋ dolakŋaŋ etaŋ mimiyet nâmti kan kataŋ keŋ sindem palen dunduduŋanen in indabandim mamindein. ¹³ Neŋ egat yaŋaŋ ŋep nâmâtâlap egaŋ ingat ma Laodosia animbi ma Ielapolis mkaen animbi maondegip in indamukulem mimiyet sek sindem mulup omba penaŋ matin. ¹⁴ Luk ek ningat notn dolakŋaŋ ma ek an dokta ekmak Dimas egelaŋ kegogak in indamukumindeip. ¹⁵ Âpme neŋ Laodosia mkaengataŋ animbi ma dapmelange imbi nâmkîŋpepemak Nipa egalen mkaen maondegip ekŋen indamukumindemti zet zeap kapi mediindome nâmbep. ¹⁶ In papia kapi mti animbi makumindame nâme delaŋ zemâpme bam naman beme Laodosia mkaen am nâmkîŋpepemak mamaip ekŋenmagen mepme maiŋti nâmbep. Âpme ekŋengat kuwan ke neman beme inmagen kopme in maiŋti nâmbep. ¹⁷ Âpme in Akipasiyet pigok zeme nâmbe, Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ timamti zenzeyet mulup sasaŋaŋ zeme ke weyaŋti kakanemuŋ mmeti mdelaŋ zewe. ¹⁸ Neŋ nen penaŋ betnaŋ muluwaŋ kapi kuyap. Neŋ mka katikŋan matalap keyepmti in nâgât kandadapiŋ nâpeŋ mamambep. Kawawaŋgalen keŋ taolelaŋ inmak tatagat nâmti dunduyap.

1 Tesalonaika

Pâlañ zapat meluwañ kapi kukñañgat kuye. Egañ Kolin mka temañ tati Tesalonaika dapmelange ekñengat zapat meluwañ kapi kumindaye. Kolinmak Tesalonaika mka temañ zut ke msat temañ kwepgat keñan talip. Loma gapmangalen plowins ikñak ikñak. Kolinan Akaia plowinsyet keñan tazin ma Tesalonaikayan Masodonia plowinis keñan tazin. Kegogapmti Pâlañ Kolin mka temañ tati zapat meluwañ kapi kumti Tesalonaika dapmelange ekñenmagen beme mege. Tesalonaika mka temañ ke nembu gazenan matazin. Zuda am isikñañ bukñen mme penañ msat mtonj Glis am. Tesalonaika mkaen Zuda am ekñengalen sesewat mka tage keyepmti Pâlañ Zisasiyan gakimti wageyelen zet zapatnañ ke met diindome kumâpme Tesalonaika mka pemti Belia mkaen towepme mâtoti mâpme Aten mepmamtan (Nembayelen Muluwin 17:1-14).

Pâlañ zapat meluwañ kapi yañañ kulekiyet kuye? Egañ Tesalonaika dapmelange ekñenmak belaknik bukñen tati koge yañgut Pâlañ ekñengat kemberj mtiyepm zapat meluwañ kapi kumindain. Ekñenañ amnañ ek ku mâbien sepem keboñ ke amnañ ekñen indomâpme keyet nâmnukñañ ku mbep nâmtiyepm kumindaye. Ekñenañ nâmkijpepeyen alakñati kobien keyepmti zemgwatnañ zet notnañ mimindaye. Zisasiyan sakwep kokogalen zet ke bukñen tembenik zapat meluwañ kapiyet kumindamti zemâtâtât omba penañ mge.

Zet ñotekñañ temañ kapigogañ 1 Tesalonaika zapat meluwañ keñanen talip:

1:1 Pâlañ dapmelange indamukuye

1:2–3:5 Pâl Zisasiyan mulup sasañañ ke mimiyelen zemâtâtât zet notnañ kuye

3:6–13 Pâlañ ekñengalen nâmkijpepeñin ma notn notn mamayet tikñañin omba tatindaye keyet zemsesewatindaye

4:1–12 Pâlañ mama mimi dolakñañ mimiyet zemgwatnañ mge

4:13–5:11 Pâlañ msatmak kululuñ asekmalu menok sambe sokbewe keyet zetnañ zeye

5:12–28 Pâlañ an kwep kwep mukumindemâge

Zet yañbemzenzeyelen zet

1 Neñmak Silwanusmak, Timoti, nsakwep kapi tati zapat meluwañ kapi Kawawañ Bipm ma Amobotnañ Zisas Kilaisiyelen am manje Tesalonaika mka teman talip ingat kumti bemann kozin. Ma egeñañ in keñ taolet ma keñ sewakñañ mimindandayet nâmti mandundunup.

Tesalonaika am ekñengalen nâmkijpepeñañ am notnañ meleñ belañ bemindeye

2 Mti nin Bipm Kawawañmagen nâmkijpemti kwitnañ kwitnañ dolakñañ sambe mamimelip keyet maotnâmindenup. In Kawawañgalen am manje ekñenmagen mulup winderñañbeñ mti Amobotnañ Zisas Kilais kokogat penañ webemti matalip keyepmti nin mandundunup katar ingat nâmti Kawawañgat wisikñ manzenup. **4** Kilaismagen dapmenijne in kapigok nâit, Kawawañ ingat keñañ temañ beme ikñañgat zapat penañ indaombemindeye. **5** Nin inmagen Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ mti kobenn ke wan am ñengalen zet belakñañ yek. Zet ke Emetak Teñmak ma winderñañmak e penañ ekmâtâpman delañ zeme ingat tunjuwinan kopmamti indamukulem mti mambenn keyet yañañ ilin nâmndeip. **6** In buñam zapat timkitikpemti nin ma Amobotnañ ikñañ ndapmâti mambien kan keyet nukñañ sambe penañ amnañ in-

gat palen bewien. Yañgut keyet keñan Emetak Teñañ keñin mme oloñen etañ bemâbien. **7** Âpme in mama mimiñin dolakñañ ke mme am Masedonia msalen ma Akaia msalen am nâmkijpepemak mamaip ekñenañ in indikti ingalen set dolakñañ keyegak mâti mbien. **8** Wa in nâme Masedoniamak Akaia msalen ke meti Kilaisiyelen mulup mbien ewan msat zut ke etañ ku tage nâmkijpepeñañgat zapatnañañ msat sambe bee mekopme am sambeyañ nâme delañ zemâge. **9** Nin inmagen kobenn kan keyet in mukulem dolakñañ mimndawien ma nin zet zemann nânâñak keyegak nopiom notnañ sambe masesewatsamtemien e peme tapme Kawawañmagen koti Kawawañ alik main ma ek penañ sukwep tazin ek masesewatsaip. **10** Kegok mti Kawawañgat Nemunañ Zisas kululuñengatnañ gilik zemti kobe keyet damuñ matalip. Ek Bipmañañ gakikiengatnan buteme wati moge. Nin ekmak watekumti manup keyet mti ninmagen Kawawañgalen wenjbowañ ku sokbewe.

Pâliyañ Tesalonaika amgat tunjuwinan mamti mulup mge

2 Kilaismagen notnne, nin inmagen ke kot lueñset mamtemen ke wa belak penañ ku mambenn. Nin mulup ingat tunjuwinan mbenn eyet penañañ sokbeye. Keyet yañañ ilin ñep nâmtalip. **2** Pilipai am ekñenañ kasa ñenzinziñ minndame keyet keñan

nâmisim mamti mulup mbenn e ilin nâip. Yanaman in-magen kegogak mulup mman am notnañan kasa ngenzinñ minndame keyet keñan Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñan Penañ diindowenn. ³ Nin in-magen mulup kop mbenn ewan nin zet dâsuki diindomti imbiyet zikat ma tetimaemae mulup ku mbenn. ⁴ Kawawañgalen ikrñan yañ minndigeyan nin Kawawañgalen Zet Zapatnañ Dolakñan Penañ kapi ñep zenzeyelen beme mulupmañ kapi ndaye. Keyepmti nin wa amnañ sekñ mot ndendeyet nâmti ku maminup. Kawawañgalen ikrñan etañ ningalen mulupgat oloñen mimiyet nâmti maminup. ⁵ In nâip, nin in-magen kobenn ke wan in mânep ndandayet nâmti zet kelakñan mimindasât ku kobenn. E Kawawañgalen ke nâme egat zikatnañ penañ zenup. ⁶ Nin in-magen ma am notnañ ekñenmagen kwizet buñamak bembeyet ku manâmtemenn. Nin penañ Kilaisiyelen zeminden-deñan an manup keyepmti in kwizet buñam temañ ndandayet nâmbenek benagen nin bewelep kwisak mimindamann in kwizet buñam temañ ndawiek. Keyañgut nin inmak mambennen sewak sewak mamtemenn. Imbi ñenañ nembrañeyet gogot mti indadamuñ dolakñan mamin sepem kegok mimindati mambenn. ⁸ Nin ingat tikñan penañ manâmindenup-gapmti Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñan Penañ in-magen zenzeyet tikñan kwapem penañ tatndain. Yañgut ke etañ yek. Nin ingat nâmtikñan mamimindenup-gapmti ingapm sek sindem temañ matinup. ⁹ Kilaismagen notnne, in nin nnañgat sekñ bandim mimiyelen mulup nukñan sambe tambuyet ma kasup-gat mamtemenn keyet otnâit. Nin Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñan Penañ in-magen manzemtemenn kan keyet in sek bandim kwileki ñen ndandayet ku indawekuwan.

¹⁰ Kegok mti nin Kilais nâmkñipepenañ am ingat tunjuwinan kwetepmañ ma mama teñ ma mimyungupin mamamtemenn ke in ma Kawawañgalen ilinsakwep ningat mamannañgat yañan ñep nâmtât-ndeip. ¹¹ Nin nembra biwinañ nembrañe indamukulem dolakñan mamimindeip. Sepem kegogak in an kwep kwep indamukulem mti keñin mim elerj belerj bemindemti gwatnañ mimindewenn. In Kawawañgalen zemâtâtât katnanen mama ke ma mama kanzizit ego egoñanmak ke motitiyet indazemte-time kobien. Keyet in mama mimi dolakñan Kawawañgalen nâmtikñan maminen ke etañ mti mam-bep.

¹³ Nin in-magen zet koti zewenn ke wa am ñeniyelen zet yek e Kawawañgalen zet ke zemann in nâmti timkitkewien keyepmti nin Kawawañgalen wisikñ manzenup. Keyepmti pigok zema nâit: Kawawañgalen am nâmkñipepemak ingat keñinan mamti mulup mamin. ¹⁴ Kilaismagen notnne, nâip. Kawawañgalen dapme-lange Zudia msalen mamaip ekñenañ Zisas Kilaismak metusumti mame ilinañgat noline ekñenañ kasa ngenzinñ miindamti indomwalet mbien. Sepem kegogak in-magen sokbemindaye. ¹⁵ Zuda am ekñenañ wan nin

Kawawañgalen mulup kapi mman egañ nâmdeme dolakñan tabeinmak zemtati mamti Amobotnañ Zisas ma Kawawañgalen zet mti zenze an indomti eyetnañ suluñ tapme am belakñan notnañ timtoindemti nin mee pi sisipeñpeñ minndamti ndapmâtîmâtî mamin-ndeip. ¹⁶ Mti am Zuda mangeen ku sokbemberañ ekñenmagen Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñan Penañ diindomann nâmti Kawawañgalen keñ gilik zenze aiikgalen eyo mambekendeip. Ekñenañ kegok mti yom mti mimiek mamkwatnepeme Kawawañgalen ngenzinñan sokbemindaye.

Pâliyan keñan temañ ewe Tesalonaika am met-indidigat manâmtan

¹⁷ Kilaismagen notnne, inmak kan belatnik kapi segañ etañ kalañ mekoti manup. Âpme nânânañ in ku katimindewenn. Keyepmti nin set zigoset aikti kot indiksenup zemti mulup temañ maminup. ¹⁸ Nin ñep penañ kot indikbenakgalenañgut kan notnañgat kosât mman Sadañan mambekendein. Âpme nenn penañ kan notnañgat nenak etañ in-magen kokogalen penañ manembentan. ¹⁹ Nin msalen pi alik mamti in-magen mulup sek sindem ke yañan kwilekiyet matinup? Amobotnañ Zisasiyan kobe kan keyet inmak nin nsakwep egat zimosetnañ lindiñ motati in ningat keñan mme oloñen bewe ma nin mulup mbenn keyet penañ in motapme indikbanup keyet nâmti webepemamanup. ²⁰ Ingapmti nin segeyak mti keñan oloñen mamnup.

³ Keyepmti nin ingat keñ sindem ke tetak ku nânâyelen nâmtiyepm neñmak Silwanusmak kapigok nâmtalati nit ndak Aten mka teman tati ² nit Timoti Kilaismagen meniñnit ek nitmak Kawawañgalen mulup mamnup ek pemalu eweñan in-magen koge. Egañ Kilaisiyelen Zet Zapat Dolakñan Penañ mam-palakñan bein kogogapmti egañ indamukulem mme Kilaismagen nâmkñipepenin winderañberj ñep butem wat indendeyelen mulupmañ mge. ³ Kogogapm in-magen-gatnañan kukñan palen tati gilik pemti naman manañ in itnañan ku mebep. In nâmtalip kukñan keboñ kapi Kawawañgalen nin titiyet nâmti bempaye. ⁴ Nin in eweñan amnañ sisipeñpeñ mimindawep e mandiidomtemenn. Keyet katarñ masokbemindamkwazin e in nâip. ⁵ Âpme neñ ingat keñ sindem tetak ku nânâyelen nâmti keyepmti Timoti in-magen pema nâmkñipepeninañgat yañan eegalen koge. Mneti Sadañan tetimindeme ningalen mulup belak penañberj benakgapmti ek pema koge.

⁶ Keyañgut Timotilak nin-magen gilik pem koti ingalen nâmkñipepenin ewe tapme nolinañgat keñin mambein keyet zapatnañ ilak minndame nâmbenn. Nin in-magen mulup pembenañ mbenn ke nâmti in kot ndidikgalen manâip nin sepem kegogak imkot indidikgalen manânanup. ⁷ Kilaismagen notnne, nin-magen nukñan ma sisipeñpeñ koge in-magen nâmkñipepenin ewe kaliñan tazin keyet zapatnañ nâmbenn keyañ keñ m elerj belerj bemndeye. ⁸ In Amobotnañmak penañ wetekumti ewe mamambep beme nin

keyañ keñj m elerj belej bemndeme nin nukñan sambe e ñep timann dukñanan mopme mulup nâmisimti mbanup. ⁹ Nin mulupmnanngat penañan in sokbewien ke nâmti keñj segeyegañ bemisikme oloñen palen tati Kawawañgat wisikñ manzenup. ¹⁰ Nin tambu msa pi Kawawañan set ñen aikndame in ewe kot indikti nâmkijpepenjan nukñan ñen taindain beme ke ekti indamukulem mimiyet nâmti dundundu mulup katikñan maminup.

¹¹ Kawawañ Bipm ikñan ma Amobotnañ Zisasiyan set ñen weyañme inmagen kokogalen nâmti mandundunup. ¹² Nin Amobotnañan indamukulem mimindeme tunguwinan ma am notnañ ekñenmak gogot palenegak etañ mamayet nâmti mandundunup. Sepem kegogak nin ingat gogot mimindamti manup ¹³ Kegok mme Amobotnañan gwatnañ mimindeme tapmetnepeme Amobotnañ Zisasiyan gilik zem koti am egalen bemañan indatimkobe kan keyet in Kawawañ Bipmgañ ñenzimosetnañ keñin kwetetepmañ ma yompiñ piyañ motabepgañ nâmti mandundunup.

Amnañ mama dolakñan mamayet Kawawañan nâme tikñan mambein

4 Pinan kwileki ñengat kumindasowap. Kilaismagen notnne, in nin mama mimi dolakñan Kawawañan nâmtikñan mammnen keyet yañan zikat indamann ekbien. Ke mâti mamip. Kegogapmti Amobotnañ Zisasiyet pembenanngapm mama mimi dolakñan kapi tusumti ewe penañ mimiyet nâmti meluwan mimindanup. ² In zet zemzikat indam mbenn e Amobotnañ Zisas ikñanngalen zet penañ e in nâip. ³ Kapi Kawawañan in mimiyelen nâmtikñan mamm ma egañ in imbimak set kilerj mamapiñ kwetetepmañ penañ mamayet manâin. ⁴ Keyet mti an kwep kwewañ imbi wasâti Kawawañgalen seleset dolakñan maip sepem kegogak imbi kwep wati egat nâme mobotnañ beme mukulem mpemambe. ⁵ Mamti in am Kawawañ ku manâmkijpeip ekñenañ imbiyet eyak mti set kilerj mamaipnok ku mambep. ⁶ Nin eweñan Kawawañgalen nânâ tazin ke mâti pigok diindowenn. An ñenañ an ñeniyet imbiñan menzem wabe beme Amobotnañan an keyet yomañgat dopmañ mobotnañ penañ mutumsawe. ⁷ Kawawañan nin imbimak sek kilerj mamayet ku ombemndeye egañ ikñan mama mimi nâme dolakñan mambein ke mti teñ mamayet ombemndeye. ⁸ Keyepmti an ñenañ zet ke zemtalabe beme egañ amgat ku zemtalabe Kawawañan Emetak Teñan manndain egat zemtalabe. ⁹ Keyepmti in Kilaismagen noline ekñengat keñin beme keyet nin zemâtâti meluwan ku kumindandayelen. Nolone tunguwinanen mamaipgañ keñin beme nânâ ke Kawawañan ikñan eweñan keñinan baen bempewe. ¹⁰ Penañ sukwep, nolinañgat keñin beme nânâ ke in keñinan tazin keyet mti in am Kilais nâmkijpepenañ Masedonia msat katarñ mamaip ekñen indamukulem mimindewien keyepmti Kilaismagen notnne in mama mimi dolakñan kapi ewe weyañ

tusum mimiyelen nâmti diindonup. ¹¹ In mama mimi mtot sewakñan palen mama keyet nâme mobotnañ bewe. Mti belinañ muluwin mme weme ilinañgalen keyetnañ tim nimti mamambep. Zet e eweñan inmak ke mamti diindowenn. ¹² Sepem kegok mbep beme in am nâmkijpepeniñ ekñengat zikalinan mama mimin in dolakñan sokbewe. Mti ilinañgat sekñin ekdamuñ mti mambep.

Amobotnañ gilik zemkopme kwitnañ kwitnañ kapigok sokbewe

¹³ Kilaismagen notnne, nin in am gakikijanngat yañan pigok diindomann nâit. Am nâmkijpepenin Kawawañmagen etañ ku tazin ekñen webembeniñiñgapm noline gakime keyet si kemberj omba mamip, kegok in ku mbep. ¹⁴ Zisas gakimti ewe gilik zemti wage yañ maneti Kawawañan naman zempeme gilik zemkosâpmnen am Kilais nâmkijpemti gakiwien ekñen koindati ilinsakwep mebep. Zet kapi penañ e nâmkijpem tatiyepm zenup.

¹⁵ Zet kapi Amobotnañan ikñan zeyeen keyegak nin sakwalamti diindonup. Amobotnañan gilik pemkobe kan keyet am aligañ am itnañan gakikijan ekñengat damuñ tapmann ekñenañ am sumengatnañ ñenañ wabep. ¹⁶ Amobotnañan ikñan kululuñngatnañ kopmambe am ningat zet busup kuwe ma Kawawañgalen ensel ñenañ bembeyan kwizet kume Kawawañan lumun temañ kumbuwe. Kilaisiyañ topme am ek nâmkijpemamti gakikijan ekñenañ ñenañ am sumengatnañ wamâbep. ¹⁷ Wapme wapme keyegak Kilais nâmkijpepenañ alik tabanup nin ma am gakikijan ekñen nsakwep lumañ moti mungulubugen gwaen Amobotnañ aikbanup. Mtiñgut nin ekmak kwesiñ mepmamambanup. ¹⁸ Kogogapm zet kapi zenâmti ilinâk nâmkijpepen dopmañ mukulem dopmañ mukulem mti mamambep.

Amobotnañan kobe keyet damuñ tabep

5 Kilaismagen notnne, kwitnañ kwitnañ kapi sokbewe keyet kan nin ku nâup. Keyepmti nin Zisas kan keyet penañ kobe ke zemâtâti ku kum indasenu. ² Amobotnañan kosât mbe kan keyet egañ am kambu titi ekñenañ kambu tisât pempetuk makolip sepem kegogak egañ pempetuk timkwabe. ³ Amnañ pigok zewep, "Kan pi ninmagen mamasiyan weme keyepmti totatat pembenañ tatnup." Kegok zemti tapmetnepeme kan keyegak kasa tunguwinan sokbeme ekñenañ ñep ku kunzuñbep. Imbi kambakmaganñ tatneti nempa sindemañ pempetuk masokbemindain sepem kegok sokbemindawe. ⁴ Kilaismagen notnne, in kwitnañ kwitnañ sokbewe keyet yañan ku kandalip. Keyepmti in manepeme Amobotnañan kobe kan keyet in ku endilipewep. Am ekñenañ nânâpiñ tapmetnepeme an kambu titi ñenañ kopme ekti maendilipeip sepem kegok ku mbep. ⁵ Nin msayet sosok mamti mama mimi pembenañ maminup. Wa nin am tambuyet enzilim mamti mama mimi bekanan

mamip ekñen keboñ yek ⁶ keyepmti in eksepenj mam-bep. In am notnañ ekñenañ muluk maweip kekok ku mambep. In Kilais kokotnañgat damuñ eksepenj kaik tabep. Am tu katikñañ nimti sebelin sukñañ beme mulukat manzalim talip kekok ku mbep. ⁷ Am muluk weweyelen ekñenañ tambuyet muluk mawep ma am nânânjinpiñ ekñenañ tambuyet tu katikñañ nimti keñin kileñ beme tambu sutnan kaliyañ kwisagat matalip. ⁸ In msayetgalen am keyepm nin tu katikñañ nimti keñ kilom ku mbanup. Nin nâmkijpepe ma am notnañgat gogot mimi keyañ mowenok sembe mti mambanup. Kawawañañ yomengatnan anğalañdewe ke aiikgalen webem mama keyañ sipakandak bunduñinok beme munduñ mambep. ⁹ Kawawañañ nin wa sek sindem ndamti ndawalalatgat ku ndaombemndeye. Egañ Amobotnaññ Zisas Kilaisiyet pembenañgapmti teziñ nğandañgalen selengatnan gilik zemti ndatitiyet ndaombemndeye. ¹⁰ Nâip, egañ nin ekmak mot mamayet nâmti ningat mti gakiye. Keyepmti nin ewe alik mambanup ma gakiwanup beme egañ kobeen nin nsakwep ilindiñ ndatime mopmâbanup. ¹¹ Keyepmti in sepem mamip kegogak nâmkijpepenjan notnañ notnañ gwatnañ mpem notnañ mpem notnañ gwatnañ mpem mti mukulem mukulem mti mambep.

¹² Kilaismagen notnne, in damuñine tuñguwinan mamti mulup winderñañberj mamip ekñengat nâme mobotnañ beme zelin gawepumti ekñengat kandañnan mtot mambep. Ekñen keyañ mama mimi dolakñañ zikat indamti zemusuwetindeme in ke mâti mimiyet nâmti Amobotnaññ ikñañ ombemindeye. ¹³ Ekñen keyañ ingat tuñguwinan mulup mamip keyepmti in ekñengat nâmindeme mobotnañ igagen penañ beme gogot mimindewep. Mti ilinañgat tuñguwinan mamasiyañ weweyet eyo mulupmañ kaliñañ mbep.

¹⁴ Kilaismagen notnne, nin in pigok penañ mimiyet diindosâpmnup. In am wisatorñ ekñen an keño mi-mindewep ma am kiñgapeñ maip ekñen zemgwatnañ

mimindeme winderñañberj tabep. Ma am sugak sugak maip ekñen indamukulem mimindewep. Mti am sambe ekñenmak sewakñañ palen etañ mambep. ¹⁵ Nâip, in am nenañ myuñgum indame in dopmañ sepem kegogak ku mimindawep. In ilinañgat tuñguwinan mama mimi dolakñañ etañ mti eyetnañ am notnañ ekñenmak sepem kwep kegogak mmambep.

¹⁶ Kan katañ oloñen palen mambep. ¹⁷ Mti tambu msa dundupen mamambep. ¹⁸ In Kilais Zisasiyet zapat mamaip keyepmti in nukñañ palen mamti Kawawañ-gat wisikñ zepen mimiyet nâmtikñañ mam.

¹⁹ In Emetak Tenañ ammagen mulupmañ msâpmme e ku mautukek pemambep. ²⁰ In amnañ Kawawañ-ma-gengatnañ zet matimzep. Zet ke zemalatpemt i winderñañ ku mtot pewep. ²¹ In zet sambe nâmtimti weyañ mendesim ekti pembenañ weyañ mimkitikpem-timtati bekanañ notnañ bee time mepmâbe.

²³ Neñ Kawawañ an keñ sewaktoñ egañ in indap-mme kwetetepeñañ bebeyet nâmti egat mandu-duyap. Egañ in indadamuñ mme nâmamañin ma keñin ma sekñin esemterj kakanemuñak manepeme Amobotnaññ Zisas Kilaisiyañ kobe. ²⁴ Kawawañ am ikñañgat nemunambañane penañ bemti mamayet zetik mimindeye keyet penañañ elak in eyo ke sokbe-mti mamaip.

²⁵ In nin Kawawaññ ndamukulem mimiyet nâmti kegogak dunduwep.

²⁶ Âpme nâgât weñnok in Kilaisiyelen dapmelañge notnañ maip ekñen ke notn mimindemti indamukum belin butemindewep.

²⁷ Âpme neñ Amobotnañgat zikatnan pigok zemkatikbeyap. In zapat meluwañ kumbema kozin kapi mti Kilaisiyelen dapmelañge sambe ke maip ekñen makumindame nâme delañ zewe.

²⁸ Amobotnaññ Zisas Kilaisiyelen keñ taolelañ inmak kwesiñ wemeti wembe.

2 Tesalonaika

Pâlan zapat meluwan kapi ewe dapmelanje sekem kwep ekngat kuye. Egan am notnan eknenmagen nâmyungungun notnan tage keyepmti zapat meluwan kapi ewe kuye. Pâlan msat sekam kwewegak tati zapat meluwan kapi kuye.

Zet noteknan kegogak sekam kwewegak. Zisasiyan gilik zem msalen kokotnangalen zetnan. Setnan zigok kopbe ma katnan zigok mbe keyet zetnan kuye. Pâlan nângeen egan ewe alik tapmame Zisasiyan sakwep penan kokotgalen e nâmtiyepmti zapat meluwan kapi sakwep kan teepnan ewe ku mepme kumindaye.

Zet noteknan teman kapigogan 2 Tesalonaika zapat meluwan keran talip:

1 Zet yanbemti zenzeyelen zet notnan ma am mukumindedeyelen zet.

2 Zisas gilik zem kosâpmgat weyanjeksemti tabep.

3 Zet notnan mukulem mimiyelele zet.

1 Nenmak Sailasmak Timoti nin Kawawan Bipm ma Amobotnan Zisas Kilais egalen manje Tesalonaika mka temanen matalip ingat papia kapi kumti beman kozin.

² Kawawan Bipm ma Amobotnan Zisas Kilaisiyan ker taoletmak ker sewaknan indandayelen nâmti dunduyap.

Kawawan mama mimi nangat sepeman nâmti keyet katan dopnan mutumndawe

³ Notnne, nin ingat mti kan katan Kawawan dundumti wisik manzenup. E ingalen nâmkipepeinan omba tasemein ma ilinagak nenan ngat kerin beme keyan kegok omba tabeingapmti ingat mti kogok mman nêp mambein. ⁴ Âpme in amnan sisipenpen mimndame sek sindem palen olat olat mamti kiler nâmsim mamti nâmkipepein atam kili kili mti mamaip. Keyet nin nâmann mopme keyet zapatnan mka katan Kawawan galen am manje sambe mandiindo metnup.

⁵ Kawawan in nêp penan egalen zemâtâtât katnan mamayet kukngat ombemindyeen yan man sokbembe elak kapigok: in sek sindem matimkwalip keyan ku mtotindeye in nâmsim mame Kawawan ingalen mama ke ekti indaombemindenjan ke ter penan sok sok kemak. ⁶ Âpme am in sek sindem maindaip eknen Kawawan yomin keyet katanak nâmtati sek sindem dopnan indame tiwep. ⁷ Yan gut egan in ma nin sek sindem engatnan kwaletndeme sewaknan mambanup. Kegok ke Amobotnan Zisasiyan kululur kerangatan enselane winderin ombamak ma tanam balem keran patan pemti kosâpm kan keyet sokbewe. ⁸ Ke koti egan am Kawawan makan dapeip ma Amobotnan Zisas Kilaisiyelen Zet Zapat Dolaknan Penan gat wisat mti ku manjawepup eknen dopnan bekanan omba mutumindasâpm. ⁹ Am eknen kebon keyan tosanin tezi nandan delan zenzepi tiwep. Âpme Amobotnan galen mundum windemak

matazinen elemiak ego egonanmak keyetnan kalan indeme ilinak beran penan meti mambe. ¹⁰ Âpme Amobotnan galen kokot kan keyet Kawawan galen am nenyan sesewatsawep ma am nâmkipepemak eknen nâme mobotnan beme dundumsawep. Âpme in nin Kawawan galen Zet Zapat Dolaknan Penan diindomann nâmti in penan sukwep nâmkipewiengapmti in kegogak mbep. ¹¹ Kegok mme nin Kawawan nan mme ingalen mama mimi nangat katan ikeran bemti indakumtetiyeen ke penan keyet keran mamobotgalen mene mene mandundunup. Yan Kawawan nâmti winde indame in am sambe set ke ma ke weyan indendeyelen manâyan ma in Kilais manâmkipeigapm muluwin weyan mmane mdelan zenzeyet mandunduyap. ¹² Mme in Amobotnan Zisas egalen kwitnan mmot pemti sesewatsawep ma egan in kogak mmotindewe. Ke Kawawan ma Zisas Kilais egetgalen ker taolelidangan penan gat kegok mindingandan keyet mene mene mandunduyap.

Kilaisiyan kosâpmme kapigok sokbewe

2 Nâmkipepeen notnne, ner ingat wekuyawen kapigok: Amobotnan Zisas Kilaisiyan kan kosâpmnen Kawawan nin Kilaismak ondekndeme tabanup keyet nâpen talit. ² Am notnan Amobotnan galen Kan kokogat zenzenan ilak koge. Pâlan kogok zeme nânzemti zeip keyan gut zet ke penan yek. Golan zenze an zet nen zenzenan mene keyet zey keyan gut zet ke dâsuki. Ma Zet Zapat Dolaknan Penan mageset zeyeen mene keyet zey ma papia nen kuyeen keyet zey mene zeme nâmnukan mimipi. Zet eknen ke dâsuki etan. ³ In am notnan Amobotnan galen Kan koge tetimaemaeset zeme keyet nâme penan ku bewe. Amobotnan galen Kan kokogalen ewe ku sokbeme amnan kukngat kasa nen zinzi Kawawan mak mbep keyan kasa notnan anan ke omba penan sebemindewe. Ma an bekanan penan tezi nandan gat zapat mamain egan kegogak sok sokbewe.

mkawanj bewe. ⁴ Mti egañ Kawawañgalen sesewat mka temanen motati, "Neñ kawawanj," kekok zewe. Ma egañ Kawawanj ma nopiom notnañgat nâme mobotnañ mambein ekñen ke kekokak kasa etañ mi-mindawe. Mti egañ ikrñañgat kwizet buñamanj mimwati kwitnañ kwitnañ sambeyet windenjin mtopemâbe.

⁵ Neñ ingat tunjuwinan mamti zet kapi mandiin-domteman ke keñinan tazin ke in ñep nâmâtâlíp. ⁶ In kekokak nâíp alak kapi Kawawanj an bekanañ penañ ke yañañmak peme bekanañgat mulupmañ omba ku tapm. Yalak maneti Kawawañañ kasa temañ msokbe-mbeyelen kanañ saye ke sokbeme egañ bekanañgat mulupmañ omba mbe. ⁷ An bekanañ penañgalen mulup enzililiñañ Kawawañgalen zii zet mamtotpein kelak yañbemti mulupmañ mamin keyañgut bamgat nukñañ zigok penañ sokbembeyelen ke ewe sokbembepiñ tazin. Tapmotnepeme Kawawañañ zemkumpeme tazin ke pilik pemti nâmpeme bekanañgat mulupmañ mkawanj bemti sosok omba penañ mbe. ⁸ Egañ keñin walatme zet penañgat keñin beme Kawawañañ indagalalañgalen ku nâwiengapm an bekanañ penañ ke Sadañañ ñeñañ beppemti winde sepem igak igak same am indatetim indemti egañ mulup windenjambeñ mti mulup mamanamañ manap sepemañ igak igak mbe. Mme egañ teziñ ñandañset walelegat tapmâlipmagañ omba penañ tetimindewe. Am ekñenañ kekok mamip keyepmti Kawawañañ amgat keñin myuñgume amnañ an tetimaemaema toñañ egalen zet dâsuki ñen "Neñ kawawanj," manzein ke manâmkiñpeip. Kekok mme an bekanañ penañañ sosok sokbem kawañ bewe yañgut nanan Amobotnañ Zisasiyañ koti an bekanañ ke busatnañañgat sañga soñgañañgalen windenjañañ ome windenjañ sukñañ beme zewelesañañ kume gakiwe. ¹² Kekok mme penañañlak am zet penañ ñotekñañ bamkumpemti kwitnañ kwitnañ bekanañ mimiyet tikñañ etañ manâíp ekñen ke waleletgat zapat bewep.

In nâmkijpepen katikñañ bemtabep

¹³ Notnne, Amobotnañañ ingat nâme tikñañ penañ mambein. In am Kawawañañ ikrñañgat zapat tipman baenen añañalañindendeyelen nâmti ombemindeye. Emetak Tenjat windeen ma in zet penañ ñotekñañ nâmkijpeme keyañ in indabumkomti musuwepme Kawawañ ikrñañ nemborañ teñ bewep. Keyepmti nin ingat Kawawañ kan katanj wisikj manzemsanup.

¹⁴ Keyepmti nin inimagen Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ diindowennen keset nâmkaliñ beme Amobotnañ Zisas Kilaisiyelen am bemti mama ego egoñañmak ilinsakwep timti Kawawañgat ñenzimosetan mamayet indaombemindeye. ¹⁵ Kegogapm notnne, nin zet penañ nâmtimti ke naman belak dembusegañ ma papiaeset zet zemzikat indammebenn e in weyañti kakanemuñ timti kaliñañ bemti tabep.

¹⁶ Mme Amobotnañañ Zisas Kilais ma Kawawañ Bipm ek ilidangañ keñ taolelitdangañpmti ingat gogot mamilup. Ke zikat ndamti bamgalen webembe

dolakñañ ma bamgalen keñ wawat ke ndawun. ¹⁷ Nin keyepmti Ek ma Amobotnañ Zisas Kilais dundum idamann ingat keñinan egeñañ mulup mmalu egañ keñin mme wawagalen ma kwitnañ kwitnañ sambe in mamip ma zet manzeip keyet gwatnañ mimindendeyelen mandundunup.

In Kawawañañ ndamukulem mimiyet dunduwep

3 Nâmkijpepen notnne, nin zet kapi zemdelañ zemann nâit. In Kawawañgat dundume egañ ndamukulem mimndeme Amobotnañgalen zet zemmann keyañ msat katanj sakwep palakñañ beme kwizet buñamañañ mwatonzewep keyet sakam ingat tunjuwinan sokbeye kebonj. ² Am sambe ilindiñ Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ ku nâmkijpeipgapm am notnañ ekñen am bekanañ mamti nin ndawaleletgalengapm in Kawawañ dundum same egañ nin mukulem mimndemti ndagalañ ndewe.

³ Amobotnañ egat in keñ zutmak ku mimiyelen egañ ñep mukulem mimindewe. Egañ winde indamti indikdamuñ mme an bekanañ penañañ ku indawalebe. ⁴ Amobotnañañ ndamukulem mme nin zet diindowenn ke gawepupeñ mamti mamobep kogogapmti nin ingat nâmtetem ku mamnup. ⁵ In Amobotnañañ nânâ omba Kawawañgalen gogotnañgat indain ma Kilaisiyañ mme in keñin mgwatnañ mimindeme nâmisim mamobepgat mandundunup.

Am wisat toñ ekñenañ mulup mbep

⁶ Notnne, Amobotnañ Zisas Kilais egañ kwitnanen golañ zet pigok zemann nâit, zet zemzikat indam mben ke am notnañañ ku gawepumti belak kileñ mamti mulupgat nânâpiñ mamip. In an ekñen kebonj kemak notn notn ku mbep. ⁷ Nin eweñañ yañbemti set katanj zikat indamâbenn set keeset nâmti mebegat ku kandalip. Set ke ewe mâbep. Nin eweñañ inmak mambennen nin wisat palen ku mambenn. ⁸ Inmagatnañ meu tosañañpiñ belak ku nimbenn. Yek. Nin tu meuyet ingat wekumann in nukñañ tiwiekmagatnañ nin tambu msa mulup windenjañbeñ mti keyetnañ sek bandim mimiyet mukulem aikbenn. ⁹ Wa nin tu meuyet in ñep ku indayañkwesisiyelengapmti kekok mbenn yek. Nin set keeset set katanj ke zikat indamann in ningalen mama mimi ke ekti keyegak mâti mamayet nâmti kekok mbenn. ¹⁰ Nin inimagen mamtemennen ingat kapigok diindowenn, "An mulup mimipiñ wisat mti mambe beme ek meu ku same nimbe."

¹¹ Âpme inmagatnañ zet pigok kopme nâwenn, "Am notnañ ekñenañ mulup mimipiñ belak wisat mmamti zet belak belakñañ e zeme tikñañmak etañ beme zetetek manda maip." ¹² Am ekñen kebonj keyet Amobotnañ Zisas Kilais egat kwitnanen zemkatik bemti golañ zet pigok zemann nâit. Ekñen weyañ tomtati muluwin mme penañañ sokbeme keyetnañ timtati nimbe. ¹³ Notnne, in mulup yañañmak mamip ke esemterj mti mimiek mbep; katikpepepiñ. ¹⁴ Zet papiaen

kumti indanup kapi an nenan ku gawepun beme ek-sempeme igak penan mamti sakambuk penan mbe. ¹⁵ Wa ke ek kasa penan nâmppepyet ku zeyap. Naman ek nâmkijpepe angapm golan zet dalinan meniñinan-gat manzepnok zewep.

Zet zemdelañ zenze zet

¹⁶ Nin ingat Amobotnangat dundumann ek ikñan keñ sewakñan tonañan in keñ sewak mama ke kan

katan indawe. ¹⁷ Neñ Pâl meluwan kumindayap kapi nanangat betn penañan kuyap. Mme papia sambe makuyawen kapigok betnnañ meluwan makumdelan zeyapgapmti kapi kuyap. ¹⁸ Amobotnagnañ Zisas Kilais egalen keñ taolelan inmagen weme in keyet kenanen meti mamayet dunduyap.

1 Timoti

Pâlan zapat meluwan kapi kuye yanggut sekaman ngen kuye. Zapat meluwan notnan kukrangat tapmeliwen ke egan dapmelange mka ma msat dende keyet kumindadangan. Apme Timotiyet kuin kapi zapat meluwan an kwepgat kuye yanggut zet keyet kejan tazin ke am sambe nep makumti winde titiyelen. Pâlan mka katikjan ku tati zapat meluwan kapi kuye yek; egan zupman mamti kuye.

Timoti ek Pâlan mulup annan mtetime mulup ilitsakwep mmebun. Timotiyet manan Zuda manggeengatnan apme bipman Glik an (Nembayelen Muluwin 16:1). Pâlan Kawawangalen Zet Zapat Dolakjan Penan nenan timegeen Timoti namkinpepe aige (Nembayelen Muluwin 14). Bamgat Pâlan ekmak mamayelen ombempeye (Nembayelen Muluwin 16). Pâlan Timoti peme ikjak mepmamti mulup mge keyet zemgwatnan zet kapi kumsaye. Ikjak zempeme dapmelange tunguwinan mamti mulup mimiyelen msaye. Mulup annan tototat zigok tatagalen zet sekam ikjak ikjak ke zemâtâtât mulup omba penan mge.

Zet noteknan tema kapigogan 1 Timoti zapat meluwan kejan talip:

1:1-11 Zet yanbemti zenzeyelen zet

1:12-17 Pâlan Kawawangalen kejan taoletnan ekmagen wemsaye keyet zetnan zeye

1:18-20 Yanan eneyet ankenoo zet ke zemâge

2-3 Dapmelange indikdamun mimiyelen zemâtâtât zet

4 Eknen am zemyungungu omba mamip eknenmak set zigoset zemusuwewet mimiyelen zet

5:1-6:2 Am mange ikjak ikjak dapmelange kwepgat tunguwinan talip eknenmagen mulup mimiyelen zemâtâtât

6:3-19 Mama mimi yungungunan omba weyawangalen zemâtâtât zet

6:20-21 Zet zemdelan zenze zet

1 Kawawan Angalalan ma Zisas Kilais egat nin mawebenup. Egat mulup an nejan mamti egalen Zet Zapat Dolakjan Penan zempalakjan bembeyelen namti nakumtetiwan.

² Timoti, nejan gâgât meluwan kapi kumgayap. Gejan namkinpepeen nemun penan benik. Kogogapmti Kawawan Bipm ma Zisas Kilais ningat Amobotnananngalen kejan taolet ma angalangogot ma kejan sewakjan gejanmak tatagalen namti dunduyap.

Pâlan Timotiyet zet kilom zemyungungu an ekjengat ekseseyet zein

³ Apme nejan Masedonia msalen mesât mti kapigok apitilim gewan, "Gejan Epesa tati am notnan am zet katnan dâsuki sakam igak igak tadiindop eknen ke zemkulumindewanik." ⁴ Gejan eknen bemzet dâsuki ma gulugalakjineyet kwilin etan omaian maian tapmip ke penanepin keyepmti zemkuluminde. Set kebon keyan Kawawangalen namkinpepeyet setnan ku manzuluzin. Amandanda setnan etan manzuluzin. ⁵ Nejan golan zet yanjan kapigok in mimiyet namti zeya, in gogot dopdop mbep. In gogot ke kejan kwetetepmanengatnan kobe ma nanâjin kiler mamaip kemagengatnan yek ma Kilaismagen namkinpepe tuwat tuwat palen mamaip kemagengatnan ku kobe. ⁶ Am notnan eknenan zet zeyap ke bamkumpemti selin myungunpemt kopa zelen gwidikbien. ⁷ Eknen zii zet Mosesian Kawawangalen titian keyelen an zikat indanda iga-

gen kwakwagalen mamip keyangut eknenan zelin tazeip ke yanjan ku namti keyet wundenan mamip.

⁸ Yanggut nin nanup zii zet tejan mamati mip beme keyan dolakjan mambein. ⁹ In pigok penan nait, zii zet sambe kewan am tengat yek. Kelak am zii zet ku mamalip ma am kejan katik ma Kawawangat ku maname mozin ma ayomton ma am esesenpin ma Emetak Tejan ku mamalip ma am mambiwine maindome gakip ma am notnanan am sambe maindome gakip, ¹⁰ ma animbi set kiler mama ma anan ananan timambet wewe ma imbian imbimak timambet wewe ma amnan am nolin kambutiti ma am dâsukiton ma am nolinangat zet dâsukiyet zemkatikbembe ma Kilaisiyelen dapmelange mama mimiinan zet katnan penan tazin ke ku mamalip eknen keyelen. ¹¹ Zet katnan penan am zikat indandayelen ke ilak Zet Zapat Dolakjan Penanen Kawawan mamsokein. Ke Kawawan nejan zempalakjan bembeyelen nanje. Zet kebon keyan Kawawan pbenangan wundenan dolak dolakjan keyet sesewatpepeyelen diindom zikat ndamamm.

Pâlan Kawawangat pbenanganat wisikjan zein

¹² Nejan mulupmanangat winde Kilais Zisas Amobotnanan manangapm wisikjan penan zeyap. Egan nejan mulupman ke nep mbap e nangeyepm name mulupman ke mamiyap keyepm egan nejan ombemnege. Nejan keyet wisikjan zeyap. ¹³ Nejan penan egat ewenan ku

nâmkijpempti egat bekanaj zewan ma amjane sisipenpen mimindewan ma kwelat kumpemti kwileki tapmiyap ke ku nâmtiyepm mbanangut Kawawanaj neŋ aŋgalaj gogot mneŋge. ¹⁴ Kogok tapmnepe ma ningalen Amobotnaŋ ek neŋ keŋ taoletnaŋ bemi-sisiknaŋmak bem mneŋti nâmkijpepe ma gogot mimi keyet yaŋaj Kilais Zisasmagen tusumneŋge. ¹⁵ Zet kapi penaŋ sukwep keyepmti neŋ manâyawen am sambeyaj kapi nânâyelen Zisas Kilaisiyaj msalen toti am yom toŋaj nin timkwatndeye. Ninmagengatnaŋ nâgât yommnaŋ am sambe sebemindein. ¹⁶ Keyangut Kawawanaj nâgât aŋgalaj gogot mge ewan Kilaisiyaj neŋmagen mulup mge e sepsepnok keyepmti am yomtoŋ ekjenaŋ ke ekti nâwep ek an sewaknaŋ. Kogogapmti notnaŋaj neŋ kapi nâmti mama kanzizit Kawawanajmagen tiwep. ¹⁷ Mama katiknaŋgalen Amobotnaŋ ku gakikiyelen ma amnaŋ neŋ ku gigi-galen. Geŋ Kawawanaj kwewetaj mamananik. Amnaŋ Geŋ eksemgemti sesewatgepen mamti mamambep. Ke penaŋ sukwep mŋangayelen.

¹⁸ Timoti, nâmkijpepen nemun benik keyepmti neŋ apitilim gesowap kapi mbanik. Ewenaj geŋ Kawawanajalen anaŋ muluwen gesâti ekjenaŋ gâgât Zet Zapat Dolaknaŋ Penaŋ zemkawanaj bembeyelen Emetak Tenaj nâmbiliwepme weme ombemgeye keyet zemgwatnaŋ mgeŋewien. Keyet Amobotnaŋgalen muluwen geŋ zedaŋ an kasayen dolaknaŋ maâin keboŋ bemti âwanik. ¹⁹ Mti nâmkijpependi katiknaŋ bemti tapme keŋdi damuŋ mmane kwetetepmaŋ tabe. Am notnaŋ ekjenaŋ keŋin damuŋ mme kwetetepmaŋ ku tage keyepm nâmkijpepenin kwalepme delaŋ zeme kileŋ mekobien. ²⁰ Ekjenmagengatnaŋ an zut Aimenias ma Aleksandia egelaŋ sepem kegok mbun. Egelaŋ ŋoktik dolaknaŋ kapigok ku tiwungapmti neŋ eget Sadangat betnan bemidema nuknaŋ omba idame keyaj idamukulem mme egelaŋ Kawawanaj zet kwelat ewe ku kuwalup.

Sesewatmak mamayelen zet

2 Zet ŋen mobotnaŋ penaŋgat neŋ apitilingeyap e pigok: Geŋ an nâmkijpepeninmak ekjen diindomane ekjenaŋ am sambeyet nâmti Kawawanaj kwileki ŋengat teŋ dunduwep ma dundudu temakwep mbep. Ma yaŋkwesieset ma wisikŋeset bemti Kawawanaj dundum sawep. ² Msatgalen amobotnaŋine ma am notnaŋ mundum temanen talip ekjenaŋ nin ndadamuŋ mme nin sewaknaŋ ma mamasi palen mamti Kawawanaj eksempepmi am sambeyaj ma ma mimi dolaknaŋ mamnupgat dundum sawanup. ³ Kegok mamnup keyaj Kawawanaj Aŋgalaj egaŋ keyet nâme dolaknaŋ ma neŋ bein. ⁴ Kawawanaj am sambe iknaŋgalen zet katnaŋ penaŋ ke nâmatâtâgalen manâin ma Egaŋ am ekjen bekanajinaŋgatnaŋ aŋgalajindendeyet manâin. ⁵ Kawawanaj kwewetaj mamain. Mti Kawawanaj ma am ningat tungupmnan an kwep Zisas Kilais ek an sek tiyeyaj mamamndain. ⁶ Kawawanaj am sambe ndaŋgalalaŋgalen nâŋge ke msokbembeyelen kanaŋ penaŋ kopme Kawawanaj

Zisas Kilais am sambe yomengatnaŋ ndatitiyelen ketalasiŋpeme koge. ⁷ Neŋ yaŋaj keyepmti Zisas Kilais egalen mulup an neŋ mamti egalen Zet Zapat Dolaknaŋ Penaŋ zempalaknaŋ bembeyelen ma zikat indanda mamayet nâmti zemnemti am Zuda maŋgeen ku sokbembeyaj zet penaŋ ŋoteknaŋ indandayet ma nâmkijpepey et nâmti zenewien. Zet ke dâsuki yek; neŋ penaŋ sukwep zeyap.

⁸ Keyepmti neŋ am Kawawanajalen mulupgat keŋin bembeyaj ekjengat pigok nâyap, ekjenaŋ zet zapat pambenaŋgat ondedagen belin time mopme dundusâti nolinangat ŋenzinziŋ ma zekaŋkaŋ mee bamkumpemti dunduwep.

⁹ Ma imbi ekjengat kegogak pigok nâyap, ekjen sâk melakandu pambenaŋ miak bewangut ego egoŋajmak yek weyaŋti miak bep. Ma ŋok sepem yaŋaj yaŋaj igak sek mmobotgat ku elengewep. Ma elemiak tosaŋaj mobotnaŋ golaŋ weyaŋaj mee ku miak bep. Ma sâk melakandu tosaŋaj temaŋaj kwititiŋaj sek mmobotgat ke ku miak bep. ¹⁰ Imbi Kawawanaj masesewatpeip ekjengat mama mimiŋin elimiak pambenaŋ keboŋ mti mamayet nâmti zeap.

¹¹ Imbi ekjenaŋ buzak mamti damuŋ ekjenmagen mulup zigok mimiŋet yaŋaj mnâmti ekjengat kan-danjanan mamambep. ¹² Neŋ imbi notnaŋ ekjenaŋ zikat indanda mulup mimiŋet ma imbiŋaj angat mobotnaŋ mamayet ku nâmindeyap; ekjen buzak tati nânâ etaŋ nâmbep. ¹³ Kawawanaj Adam kuknaŋgat mge bam Ewa mme sokbeye. ¹⁴ Adamaŋ Kawawanajalen zemkatikbembe ke nâŋgeyaŋgut tetimae toŋaj imbimageset koti tetimideye ke suknaŋ bemti Kawawanajalen zet kuluye. Mme imbiŋaj tetimaemae toŋgalen zet nâmti yom mge. ¹⁵ Keyet Kawawanaj nâme neŋ beme imbi nâmindame nempa ambebelinan ekjenaŋ nâmkijpepeninmak ma gogolinmak keŋin kwetetepmaŋ ma weyaŋti mamambep enenogat ekjenmagengatnaŋ An Aŋgalalaŋ ke sokbembeyet zenzenaj.

An dapmelange ŋeŋaj bembe ekjen galen zet

3 Zet kapi penaŋ. An ŋenaŋ dapmelangeyelen ŋeŋaj bembe kwasâgât nâit beme egaŋ mulup pambenaŋ penaŋgat nâin. ² Âpme dapmelange ŋeŋaj bembe ekjenaŋ myuŋguŋgupiŋ mamti imbi kwewetanmak mambe. Egaŋ ŋoktik dolaknaŋ etaŋ mâti ma ma mimiŋaj damuŋ mbe. Am sambe eksempepew. Egaŋ am mamananaj notn mimindemti mkaŋan indewe. Mti an zikat indanda dolaknaŋ penaŋ mambe. ³ Egaŋ tu katiknaŋ omba nimti keŋ kileŋ ku mbe. Egaŋ keŋ kasa sakwep ku mbe. Egaŋ zekaŋkaŋpiŋ; keŋ sewaknaŋ palen mambe. Egaŋ mânepmak bembeyet keŋaj temaŋ ku tabe. ⁴ Egaŋ imbi nempaŋane neŋ weyaŋ indikdamuŋ mimindewe. Mti nempaŋane indamusuwet indeme ekjenaŋ zetnaŋ gawepumti dolaknaŋ eksempepew.

⁵ An egaŋ imbi nempaŋane neŋ ku maweyajindikdamuŋ min beme ek Kawawanajalen dapmelange ekjengat ŋeŋajin tati neŋ ku indikdamuŋ mbe. ⁶ An nâmkijpepe alaknaŋ tususuŋaj egaŋ dapmelangeye-

len an njanan njan ku bembeyet mneti egan sek mmobot omba min beme ek Sadangat zet zemdelanpepe mimiyan kegogak egan keyet palen mowebe. ⁷ An ke am sambe dapmelange ku bembeyan ekjenan eksempewep mneti ektakalimti Sadangalen ankapipilen kume Kawawangalen kwit zapatnan towembemengat.

An damu dolaknan ekngalen mama mimiyan zet

⁸ Dapmelangayelen damu ekjenan kogogagak mama mimiyan dolaknan mamambep ma mamainganat ekseyanmak mbep ma ekjenan wain omba ninipin ma manepgat eiyakgaleset mulup ku mbep. ⁹ Ekjenan Kawawangalen zet katnan penan zemkawanbembeyan ke kejutpin atam tabep. ¹⁰ Ekjen ke kuknan gat yanin mekme ten mamengut indeme damu mulup mbep.

¹¹ Imbi damu ekjenan kogogak mama mimiyan dolaknan mambep ma ekjenan zekukunpin mamti ekjenan naktik dolaknan etan mabep. Ma kwitnan kwitnan namsemten mamip.

¹² Dapmelangeyelen an damu ekjenan imbi kwep esemten wabep. Kegok mti imbinembanjan njan weyan indikdamu mbep. ¹³ An damu ekjenan mulup dolaknan mbep katan kwilin mwapme windem tati Kilais Zisas namkinpepen njan sosok zemkawan bewep.

Namkinpeyelen zet katnan penan

¹⁴ Nen koti gigigalen nayan ya ku kolap beme meluwan kumgayap kapi makuwanik. ¹⁵ Keyangut sakwep ku kobap beme meluwan kuyawen kapi makumti am namkinpepenmak zigok mamayelen ke zematatindawe. Nin Kawawangalen nemunamba manje keyet butnan. Manje keyan Kawawan mama tonan egalen dapmelange teman ke Kawawangalen zet katnan penan ke bandim mti ekdamu mamin. ¹⁶ Zet katnan ekjen kapiyan ningalen zet enzilim tazin ke alak msokbemkawan bein:

Egan an penan sosok sokbemkawan beme am sambeyan ekbien.

Emetak Tenan egalen yanjan sosok penan mkawan bemti zeye, "Kilais ek an ten tonan penan."

Apme ensel ekjenan ekbien.

Manje katan am sambeyan kwit zapatnan mepmanpe nampebien.

Msalengalen am sambeyan ek namkinpemabien ma Kawawan kululun busatnan kenan tetimoge. Nin zet keyet kejutpin ku mnup. Nin nanuwan zet ekjen keyan penan sukwep bein.

An zemyungungu notngat zet

⁴ Kawawangalen Emetak Tenan alak pigok zematat manzein, "Bam am notnanan namkinpepe peme tapme ekjenan zet we bekananmanganatnan gawepumti ekngalen zet yungu yungu ke an zemyungunguyelen keninan beme am kenin omba

mamyunguip." ² Zemzikat indanda kebon ke an dasukiton ekjenmagengatnan. Ekjenan, "Nin zikat indanda dolaknan mamnup" manzeiwangut ke penan yek. Yominangat sakambuk ku mamip ma keyan mme kenin gakiknanok maip. ³ Am ekjen kebon keyan Kawawangalen dapmelangeyan awembin bemti Kawawanmak tatatin tazin ke mme mgasik bewe zemti manzemzikat indaip. Ma Kawawanan meu zeme sokbeye ke am namkinpepemagan wisik dundum samti nimti zet katnan penan ke namatatagat zeme sokbembeyan ke ekjenan meu ke ku niniyet manzemkulumindeip. ⁴ Kawawanan kwitnan kwitnan sambe mme sokbeye ke pembenan etan. "Mgasik," zemti ku peme mebegalen. Njan kwitnan kwitnan tim nsati Kawawangat wisik zemti nimbe. ⁵ Enenogat kwitnan kwitnan sambe ke Kawawanan zetnanan zeme sokbeme ekme dolaknan beme ikngat zapat namindeyeyet nin timnsagat wisik zemti dundum-sawanup.

⁶ Gen zet zematat timti manmanik ke am nodine namkinpepemek ekjen diindowanik beme gen Kilais Zisasiyelen mulup an penan bewanik. Kegok mti giti kogak namkinpem manik ke ginjin mbanik ma an dapmelangeyelen zematat mam indanik. Zet katnan tiwananen ke ewe nan mulup mamabanik. ⁷ Kegok tati bem zet ke zet katngat kasanan penanepin ke bamkumpemti kengaleset keyet mulupman mmamoti namkinpepe dolaknanmak mama ke mmabanik. ⁸ Segeset pembenan tatagalen titok titok mambutenup ke zawatpin mamayelen mamnup ke njanwangut ke butemti namkinpepeen kalinan bemti mamayelen set ke ma ke mimiyan njan penan. E eneyet egan penanan alak msalen kapi maainup ma bamgat penan kogak aikbanup. ⁹ Zet kapi penan sukwep penan. Ke am sambeyan ilindin njan namti namkinpeyelen. ¹⁰ Nin webembenn Kawawan mama tonan ma Angalalan Anmagen tazin. Ma am egat manakinpewen yomengatnan matimkwatindein. Nin keyet namkinpemti sek sindem palen mulup katikan penan mti mimiek mamnup. ¹¹ Gen zet zematat sambe zematatgayap ke am zemzikat indamane nambe.

¹² Gen pemane an njan gâgât an zomolim zemti mtogengepin. Yek, gen an imbi namkinpepemek sambe ekngat njanin ma zikat indananin bemti zet zenzendi ma mama mimindi ma gogot mimindi ma namkinpependi ma mama kwetepman mamandi keyan sosok tapme ekbep. ¹³ Gen nâgât damu damu kan mabaniknok ke windenan Kawawangalen zet dapmelange makumindawanik ma dindom zikat mimindawanik. ¹⁴ Kawawangalen an njan belin njan dan bemti Kawawangalen zet zempalakan bembeyet zemgewien. Mulup ke ku pemane towembe. ¹⁵ Gen kan katan wisatpin ke tati mulup alak zeyap ke kakanemu mbanik. Kogok mmane mulup mimindanganat penan sambeyan sosok ekmatâbep. ¹⁶ Gen gitanngat mama mimindi weyan damu mbanik ma am zikat indandandi kogak weyan damu mbanik. Kan

kataŋ geŋ kwileki ke giŋgiŋ mti mbanik. Geŋ kogok mbanik beme ku walebaniŋ geŋ mama kanzizilen kwabanik. Mme am zedi manâiwaŋ kogogak ku walebep ekŋenaŋ mamaen kwabep.

Am mama mimi kapigoset indatimambep

5 Geŋ ailip ŋen tetim mesât zet ŋenzinziŋ ku msawanik. Geŋ zet sewak sewakŋaset bipdaŋgat zeweknok dunduwanik. An sipkotem ekŋen kogak dapmeniŋ katnanen indatim mambanik. ² Imbi ilip ekŋengat kegogak mamne zemti sewakŋaset diindowanik ma imbi sipkotem ekŋengat kogak ipmne zemti keŋ kweteteŋmanen teŋset indati mambanik.

Dapmelaŋgeyaŋ imbi kwambet indikdamuŋ mbep

³ Imbi kwambet penaŋ nemunambaŋinepiŋ ekŋen ke eksem indewanik. ⁴ Âk imbi kwambet ŋen ek nemunambaŋane ma iŋsokŋaŋne talip beme ekŋenaŋ kukŋaŋgat mukulem ekmagen ma ilinaŋgat mambiwinemagen mbep. Mama mimi sepem keboŋ keyet Kawawaŋaŋ nâme dolakŋaŋ mambein. ⁵ Âpme imbi kwambet keyaŋ igak mame am ŋenaŋ ekdamuŋ ku mamm egaŋ webembeŋaŋ Kawawaŋmagen bemti tambu msa kataŋ dundunduyen mukulem mpepeyelen mayanŋkwsin. ⁶ Âk imbi kwambet ŋenaŋ ikŋaŋgat sekŋaŋgat tikŋaŋ mamâzin elak alik mainaŋgut keŋaŋ eweŋaŋ gakikiŋaŋ. ⁷ Zet kapi imbi kwambet ma nemunambaŋine zemâtâtindame weyaŋti mamme am ŋenaŋ ku zemkwelat mimindawep. ⁸ Âk ŋenaŋ ikŋaŋgat sipbutnaŋ ma mamnotnane ku indikdamuŋ min beme egaŋ nâmkiŋpepeŋaŋ iyaŋti am nâmkiŋpepepiŋ ekŋengalen bamen tototnaŋ penaŋ bein. ⁹ Imbi kwambet kwilin kilom timti kwambet maŋgeen tususupiŋ. Imbi kwambet ekŋen kabonŋ kapi indikdamuŋ mbep. Kwambet keyaŋ an kwewetaŋ wawatnaŋ ma nup kanaŋ 60 bein ¹⁰ ma mama mimiŋin notnaŋ kapigok ekbep. Egaŋ nemunambaŋane weyaŋti indatim mamkwage. Ma am mamanan aŋ indameti mka indaye. Ma sekŋaŋ mtoti dapmelaŋge nâmkiŋpepeŋinmak notnaŋgat mulup mge. Ma am nukŋanenan tapme mukulem mimindeye ma mulup notnaŋ pemben aŋ keŋaŋ keyet bemti mamkwatan. Imbi keboŋgat ekbep. ¹¹ Âk imbi kwambet sipkotem egaŋ kwilin dapmelaŋgeyaŋ indikdamuŋ mimiyelen tususupiŋ. Mme ekŋenaŋ aimbiŋ bembeyelen tikŋaŋaŋ mandame an wati Kilais bamkumpewepgapmti ¹² ekŋenaŋ ekmak kukŋaŋgat tâtâ mbien keyepmti yommak bewep. ¹³ Ekŋenaŋ kogak kan walaletgalen yaŋaŋ mnâmti mka ŋengatnaŋ mka ŋen mamotolip. Kegok etaŋ yek, ewe mme bekaŋaŋ beme dekuku mimi ma nenn nâyaŋ nâyaŋ an damuŋnok mulup zet manzeip. Ma ekŋenaŋ zet ku zenzeyelen ke manzeip. ¹⁴ Keyepmti neŋ nâma imbi kwambet sipkotem ekŋenaŋ awembiŋ bemti nemba indambeti apnambaŋine ma mkaŋin ekdamuŋ mmambep. Kogok mti weyaŋ mame am notnaŋ nâmkiŋpepepiŋaŋ ningat kwelat ku kuwep. ¹⁵ Eneyet imbi kwambet notnaŋ ilak

set pemben aŋ bamkumpemti Sadan mâbien.

¹⁶ Keyepmti dapmelaŋge imbi ŋenmagen imbi kwambet notnaŋ egat apnambaŋanemak maip beme egaŋ indikdamuŋ mbe. Âpme dapmelaŋgeyaŋ ekŋen keboŋgat nukŋaŋ pupu yek. Imbi kwambet ŋen igak penaŋ main keboŋ etaŋ indikdamuŋ mbep.

Dapmelaŋgeyaŋ damuŋine indikdamuŋ mbep

¹⁷ Âpme an damuŋine muluwin dolakŋaŋ mamip ekŋen keyet nâmindeme mopme an ŋenaŋ Kawawaŋgalen zet zenze main ma an zikat indanda nâmti weyaŋ indikdamuŋ mti eksemindewep. ¹⁸ Kawawaŋgalen Zet Itnaŋanen meluwaŋ mimiŋaŋ kapigok tazin, "Makau apmaŋaŋ wit imenzaŋme katnaŋaŋ bululuŋ zem totogalen mulupmaŋ tapmti meu nsâpmmme kaŋgalemaŋ bekekekiŋ."

(Zii Zet 25:4)

Ma sepem kogogak mulup anaŋ tosaŋaŋ ŋep titiyelen. ¹⁹ An ŋenaŋ an ŋenaŋgat ŋeŋ beluŋ beluŋ zet ombem zeme nânâpiŋ. An zut ma tuk ekŋenaŋ zet sakam kwep zemti bandim mme nâme penaŋ bewe. ²⁰ An ŋenaŋ yom mme geŋ am notnaŋ ekŋengat zikalinan zet msamane an notnaŋ ekŋenaŋ ekti kiŋgabep.

²¹ Kawawaŋ ma Zisas Kilais ma enselŋene ekŋengat zikalinan dindomti ingat zemâtâtât kapi mâti ken ke ken ke ma notn notn katnan betetnaŋ ku mbep zemti diindoyap.

²² In am Kawawaŋgalen mulup an winde indandayelen belin ŋokŋinan bembeyelen abak abak ku mbep. In am yaŋin nâmâtâtâtpiŋ mneti ilin yommak bewepgat eksemti kweteteŋmaŋ mambep.

²³ Âpme geŋ sek zawat susuk mpeŋ mamnikgapmti tu etaŋ ninipiŋ; wain isikŋaŋ kambakdi mukulem mimiyelen ŋep nimbanik.

²⁴ Âpme am notnaŋgalen yomin ŋep sosok eegalen ma yomin aŋgat dopmaŋ mutumindandayelen sosok matazin. Yaŋgut am notnaŋgalen yom bamgat zemdelan zenze kanen sokbeme ekbanup. ²⁵ Sepem keboŋgak mama mimi dolakŋaŋ sosok ŋep eegalen, ma notnaŋ sosok penaŋ ku eegalen ke tetak ku enzilim tabe.

Sisiliŋ an nâmkiŋpepemak ekŋengalen zet

6 Am nâmkiŋpepemak sisiliŋ etaŋ mamip ekŋenaŋ an mobotnaŋinaŋgat nâme pemben aŋ beme mobotnaŋ talip nâmti eksemindewep. Kogok mme am ŋenaŋ Kawawaŋgat kwizet buŋamaŋ ma Kilais nâmkiŋpepeyelen zetnaŋgat ku zeme tobe. ² Ma an mobotnaŋin ekŋen nâmkiŋpepeŋinmak zemti keyet sisiliŋ mulup an ekŋenaŋ ku mtotindewep. Eksemindemti ekŋengat mulup msâgât ekme nolin nâmkiŋpepeen tazin nâmti sek bulâlân mulup ku mbep. Sisiliŋ an in an mobotnaŋin Kawawaŋaŋ nâmtikŋaŋ miminden ekŋengat in muluwin winderanber mbep.

Mânep milawatgat eyak ku mbep

Zet zeap kapi zemzikat mimindamti keŋin buteme ke mâti mbep. ³ An ŋenaŋ nânâ sakam igagen tazikat

indain ma Amobotnaŋ Zisas Kilaisiyelen zetnaŋ penaŋ ke nâme ñep ku bein ma mama Kawawaŋaŋ nâme dolakŋaŋ mambein zet ke zikat indandaŋaŋ ku mâzin⁴ an ke belak sekŋaŋ etaŋ mamimozin ma an ke nânâŋaŋ bugan ku tazin. Keŋanen kwitnaŋ kwitnaŋ bekaŋaŋ misik tazin. Egaŋ zet mdândândâ ma zet yaŋaŋ zem guluk gilik omba mamm. Zet mdândândâyelen keboŋ keyaŋ penaŋaŋ kapigok mamsokbein: keŋ kuku mimi, atindândâyeyet setnaŋ kabembe ma am nolin ñeniyet manâmbekambein ma an notnaŋgat kwelat makun ma⁵ an ekŋen keboŋ ke zet mmot mtot mti keŋin yuŋgume delaŋ zenzeŋaŋ ma nânâŋinpiŋ penaŋ ekŋenaŋ zet penaŋ bamkumpewien. Mti nâme Kilaisiyelen zapalaŋ mânep milawat sokbemndasem zemti mamip.

⁶ An ñenaŋ mamaŋanen Kawawaŋaŋ mama mayelen manâin ke mâti mezin beme keyaŋ mânep milawatmak mama keyaŋ sebempein. Ekmagen zigok tasain kelak ñep kemak.⁷ E zigogak? Nin msalen talak kobenn ya nan mane mesât belak betn mobeŋbeŋ mebanup.⁸ Kegok keyepmti nin meu ma sâk melakan-du tatndain beme keyaŋ nnaŋgat sepem ñep bein.⁹ Âk am ñenaŋ milawatmak omba bembeyelen manâi-waŋ tetimaemaen sukŋaŋ beme Satangalen kapip-ilen maindon. Âpme keŋin kwilekiki bekaŋaŋ ma waleletnaŋmak keyet tikŋaŋaŋ bemisikti keyaŋ indamandame walelet kaliŋaŋ metobep.¹⁰ E eneyet mânepgat keŋ omba beme ke yom notnaŋgat ñotekŋaŋ. Notnaŋ ekŋen ke wemindandayelen omba nâmti nâmkijpepeŋin katikpeme kilom mekogeyaŋ bamgat keŋ sindem ma nukŋaŋ omba aikindaye.

Pâlaŋ Timoti mama kanzizitgat yaŋaŋ zemzikat sain

¹¹ Timoti, geŋ Kawawaŋgalen an mamanikgapmti kwitnaŋ kwitnaŋ keboŋ ke eksempemti kunzun mebanik. Geŋ teŋ mama ma Kawawaŋgalen mama nâmtikŋaŋ mnen ma nâmkijpepemak mama ma gogotmak mama ma katikŋaŋ bemti tatat ma sewak palen mama keyet giŋgiŋ mbanik.¹² Mti nâmkijpependaŋgat mulupmaŋ windaŋaŋ bemti mbanik. Kegok mmeti giti mama kanzizit tiwanik. Mama mimi kaboŋ kapiyet Kawawaŋaŋ gakumtetime geŋ nâmkijpependi am sambeyet zikalinan zemkatik bemane nâmbien.¹³ Kawawaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe ma-

maŋin maaikindain egat zikatnan ma Zisas Kilais egaŋ Pontias Paillet egat zikatnanen kingagapiŋ ikŋaŋgat yaŋaŋ penaŋ zemkatik beye. Egat zikatnan geŋ kapi mimiyet zemkatik beyap.¹⁴ Ke geŋ neŋ zemgeya ke gawepumti mammopmane nnaŋgalen Amobotnaŋ Zisas Kilaisiyaŋ gilik zemkobe. Gawepumti tapmop-mane am ñenaŋ geŋmagen keyet yomaŋ ñen aiikpiŋ mbep.¹⁵ Kawawaŋaŋ kanaŋ beyeyaŋ tazin kan beme Kawawaŋaŋ Zisas sosokpeme kobe. Geŋ Kawawaŋ am sambeyaŋ sesewatgewep ma geŋ kwep winde toŋaŋ ma ñenaŋ sambeyet ñenaŋin ma amobotnaŋ sambeyet Amobotnaŋ.¹⁶ Geŋ kwewetaŋ gakikipiŋ busat-naŋ temaŋ keyet keŋan mamanik ke am ñenaŋ mebe-galen yek. Geŋ an ñenaŋ ku giga ma ñep ku gigigalen. Amnaŋ nâmgeme mobotnaŋ bewe ma winde gaŋ-gaŋaŋ ewe wemgamti wemobe! Keyet nâmti dundum-ganup. Ke penaŋ.

Am mânep milawalin temaŋ ekŋengalen zet

¹⁷ Msalen am mânep milawalin temaŋ mamaip ekŋen sekŋin ku mobotgalen diindomane ekŋenaŋ webembe mânep milawalin waleletgalen keyet ku bewep. Ekŋenaŋ Kawawaŋin kwilekiki kwapem mata-lasimndame oloŋen palen matimanup ekmagen webe-beŋin bewep.¹⁸ Mti zemindemane mama mimiŋinan kwileki pembenar ke mbep ma mama mimiŋin dolakŋaŋ keyaŋ semem mopme ekŋenaŋ kwileki ke ma ke omba indawep ma am eleŋ beleŋ bemti mukulem mukulem mimindewep. Mama mimi dolakŋaŋ ke ekŋenaŋ mânep milawalinok timti mam-bep.¹⁹ Sepem kegok mti ekŋenaŋ Kawawaŋaŋ kwit-naŋ kwitnaŋ tosa temaŋ bamgat timambep keyaŋ lu-aŋaŋ katikŋaŋ penaŋ weyaŋ bewep. Kogok mti keŋi-nan ñep mama penaŋ penaŋ mammnup ke nâmâtâbep.

²⁰ Timoti, geŋ Kawawaŋgalen zet katnaŋ gaya ke yayaŋ kakanemuŋ ekdamuŋ mti mbanik. Mti am not-naŋ ekŋenaŋ kwelat zet ma zet penaŋpiŋ ke timamti kwitnaŋ, "Nânâ temaŋ," manzeip ke dâsuki keyepmti geŋ bamkumpewanik.²¹ Am notnaŋ ekŋenaŋ zet ke-boŋ ke toŋaŋ bemti nâmkijpepeyet set tageen myuŋgumti set belakŋaset mebien. Kawawaŋgalen keŋ taolet inmak wemti wembe.

2 Timoti

Zapat meluwanj kapi Pâlanj Timoti njen ewe kum same sek zut beye. Timotimagen zapat meluwanj njanj kuyeen Pâlanj ewe mka katiknanj mebepej tati zemgwanj zut ke kum saye. Âpme zapat meluwanj zut kapiyet Pâlanj mka katiknanj tati nâmpeme mepme Timotijanj ekmak tati mukulem mpenak kegok nâmti kuye. Ma dapmelange eknanj amobotnanj Lomayetnanj eknenmagen sisipenpenj omba mimindasâpm keyet weyanj eksese mulup mperj mperj tapmamayelen. Eknen dapmelange Epesa talip ekngat zapat meluwanj Pâlanj Timotijet kuin ke kegogak mme ekngalen beme makumti zet zapat meluwanj keyet kenjan tazin ke mme ekngalen bembeyet nâmti Timoti kumsaye.

Zet nteknjanj temanj kapigoganj 2 Timoti zapat meluwanj kenjan talip:

1:1-4 Zet yanjbemti zenzeyelen zet

1:5-14 Pâlanj Timotijet yayanj zet mti zeye

1:15-18 Pâlanj iknanjat totatnanjat yanjanj zeye

2 Bimbiñ zet notnanj Timoti iknanjat esemtenj zeye

3 Kan delanj zenzeyelen zet

4:1-8 Pâlanj bimbiñ zet zemdelanj zemti zeye

4:9-22 Notn kenj mbuteteyelen zetmak zet zemdelanj zenze zet

Mukukumak zet yanjbemzenzeyelen zet

1 Kawawanjanj nin mama alaknanj titiyelen zetik mimndamti nin ke ndame Kilais dolaknanj mâbâgalen keyet penanj, neñ Pâl Kawawanjanj iknanj zemnemti Zisas Kilais egalen mulup an neñ mamti egalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj zempalaknanj bembeyelen nâmti nakumtetiye. ² Timoti nemun dolaknanj, gâgât zapat meluwanj kapi kumgayap. Kawawanj Bipm ma Amobotnanj Zisas Kilais egetmagengatnanj kenj taolet ma angalanj gogot ma kenj sewaknanj genmak wemti wembe.

Timoti nâmkijpepe omba penanj tasaye

³ Neñ Kawawanjat sesewatpemti kenj kwetetepmanen sokneyanj mbien kegogak mamiyap. Mti neñ Kawawanj mandundayawen gâgât otnâpenj mti neñ wisikj manzeyap. ⁴ Nit mebe kokot mbelinan genj nâgât omba suwanan. Ke otnâmti neñ ewe gikti oloñen penanj mimiyet nâyap. ⁵ Mti nâmkijpepe penanj tagain keyet kegogak maotnâyap. Nâmkijpepe ke papdi Lois ma mamdi Yunis egetmagen tageyanj alak genj ewe keyegak kwatimtusumti timanik ke nâmatâgeyap. ⁶ Keyepm neñ gâgât nâmti pigok zesowap, neñ betn njokdanen bewanen Kawawanjanj taoletnanj mgaye ke wisatpiñ mbutem mambanik. ⁷ Genj pigok nâwanik, Kawawanjanj Emetak Tenjanj nin kinjatgalen ku ndaye. Eganj windemak ma gogotmak ma kenj sekj ekdamuj mti mamayet ndaye.

⁸ Genj Amobotnanjnanjat yanjanj zemkawanj besâti sakambuk palen ku mbanik. Neñ ekgapmti mka katiknanj matalap keyet zet zesâti kegogak sakambuk ku mbanik. Genj Kawawanjanj winde gasâpm keyepmti

nenmak kot tusumti Kawawanjgalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj sisipenpenj palen moti neñ mayapnok mamambanik. ⁹ Eganj angalanjndemti yomengatnanj ndatimti ndakumtetime amñane tenj bewen. Ke nnanjat pembenanjnanjat yek. Iknanjat pembenanjat ma kenj taoletnanjgapmti eganj kenj taoletnanj mimndemti ewenjan baen kululuñ ma msat ku sokbeme Zisas Kilaisimageset ndasâgât nâme wenje. ¹⁰ Ya alak Kawawanjgalen kenj taoletgat penanj Zisas Kilaisijanj koti ningat yomgat mti gakiye keyanj mkawanj bein. Eganj gakikiyelen winde mtopemti mdelanj zemti Kawawanjgalen Zet Zapat Dolaknanj Penanjset mama kanzizit sosok msokbeye.

¹¹ Âpme Kawawanjanj neñ Kilaisiyelen mulup ananj mamti Kawawanjgalen Zet Zapat Dolaknanj Penanj zempalaknanj bemti zemkawanj bemindandayelen ma zemzikat indandayelen ombemnenje. ¹² Kegogapmti neñ yanjanj keyelen kene sek sindem matiyap yanggut neñ sakambuk ku miyap. Enenogat neñ nâyap neñ Kilais nâmkijpewan ma neñ nâmkatiknanj beyap eganj nâgât maman ma mulupm ke betnanen bewan ke eganj ekdamuj mmetnepeme zemdelanj zenze kan bewe. ¹³ Zet katnanj penanj kapi genj nenmagengatnanj nâmtiwanan keyegak mâti mmobanik. Mti Zisas Kilais nâmkijpemti mama ma am gogot mimi ke nin Zisas Kilaismagen tusumti manup ningalen zapat. ¹⁴ Kawawanjgalen zet katnanj penanj ke damuj mimiyet zemgeye ke damuj mmame tagawe. Emetak Tenj ek kenjan mamain eganj mukulem mgewe ke mbanik.

¹⁵ Am sambe nâmkijpepemak Esia msalengatnanj eknenanj neñ bamkumnewien. Ma an zut Pigelusmak Elmogenes ekngat kenjanganj egelanj kegogak nâgât nâmtiknanj kumnewun keyet zapatn ilak nânik.

16 Neŋ Amobotnaŋaŋ Onesipolas imbi nembraŋane ekŋengat keŋaŋ beme dolakŋaŋ mimindandayet mandundayap. Egaŋ neŋ mka katikŋaŋ matalap keyet sakambuk mimipiŋ keŋaŋ mme oloŋen mambein.

17 Egaŋ Loma kapi mka temanengatnan koti nâgât mulup temaŋ mti sakwep natimat metneti bam naige. 18 Keyepmti neŋ Amobotnaŋaŋ zemdelan zenze kanen kobe keyet egat kemberŋ otnâmppepetyet nâmti mandundayap. Egaŋ Epesa mka temanen mulup omba penaŋ mimndeŋe ke giti ilak eknâmbanan.

Bemzenze zet kapi Kilaisiyelen kasa kuku anak mamayelen bemzein

2 Âpme nemun Timoti, Zisas Kilaisiyaŋ keŋ taolet mgaye winde kemagen timane kwaopme mambanik. 2 Am sambe ekŋengat zikalinan zet zema geŋ nâwanan. Zet ke an notnaŋ Amobotnaŋgalen mama mimi mâti katikŋaŋ bemti tati mamip. Ekŋen keboŋ indamane ekŋenaŋ ŋep am notnaŋ kegogak zemzikat indam mbep.

3 Kasa kuku an dolakŋaŋ nukŋaŋ pumti mulup mamipnok geŋ Kilais Zisasyielen kasa kuku an dolakŋaŋ mamti mulup nukŋaŋ ke pumane delan zewe. 4 An ŋenaŋ kasa kuku an mamain egaŋ mulup sambe notnaŋ ke temakwep ku maatam tazin. Egalen kasa kuku an ŋenaŋaŋ egaŋ nâmpeme dolakŋaŋ bembeŋet nâmti kasa kuku mulup dolakŋaŋ penaŋ mamin.

5 An ŋenaŋ silimaimai msât mbe beme egaŋ zemâtâtât zet zenzeŋaŋ ke ku gawepuwe beme egaŋ penaŋaŋ ku tiwe. 6 An ŋenaŋ meu mulup sek sindem timti mamm beme egaŋ mulup keyet keŋanen kwitnaŋ kwitnaŋ masokbein ke ŋenaŋ egaŋ yaŋbemti matim nin. 7 Zet diŋgoyap kapi giti opemti nâmbanik Amobotnaŋaŋ nânândi mkawaŋ bemgeme geŋ zet kapi nâmtâbanik.

8 Zisas Kilais ek Dewitgat sokŋaŋaŋ gakikiengatnan gilik zemwage keyet otnâmbek. Sakam keboŋ Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penanen tazin ke neŋ manzemkawaŋ beyap. 9 Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penanŋapmti sindem temaŋ penaŋ matiyap. Mti an bekananŋ mimi an kegok senaŋ bem zamneme mka katikŋaŋ kapi matalap. Yaŋgut Kawawaŋgalen zet senaŋ zampeme ku matazin. 10 Neŋ nukŋaŋ sepem igak igak sambe ke Kawawaŋaŋ amŋane indamakum indeŋe ekŋen keyepmti matiyap. Ekŋenaŋ Kilais Zisas yomengatnaŋ gilik zemindatitiŋaŋ ma ekmagen mama kanzizit tazin busatnaŋaŋmak ke ekŋenaŋ Kawawaŋ ikŋaŋmak tatagalen ke titiyet nâmti mamiyap. 11 Zet kapi penaŋ ke nâmkijpene. Nin ekmak tusuwenn zenup beme nin ekmak gakiwenn bein. Kegok mti ekmak tusumti mamambanup. 12 Giŋgiŋ mmambanup beme ekmak amobotnaŋ kegogak tabanup ma nin ek iyaŋ pewanup beme egaŋ kegogak iyaŋ ndewe. 13 Ningalen zemkatik membenaŋ bakŋaŋ bewe beme egalen zemkatik membenaŋ katikŋaŋ matazin. Egaŋ zet zut ku manzein.

Kawawaŋgalen mulup penaŋ mamip ekŋengat kwilin ikŋaŋgat zikatnan tazin

14 Geŋ amdine zet sakwalamti Kawawaŋgat zikatnan golanŋin ti. Ekŋenaŋ zet etaŋ keyet mdândândâ ku mit. Zet mdândândâ keboŋ ke yaŋepiŋ ma am zet keyaŋ maindawalezin. 15 Kawawaŋ gâgât mulup anaŋ dolakŋaŋ nâmgengeŋeŋet nâmti mulup windenaŋber mti keyet sakambuk ku mbanik. Ma geŋ zet penaŋ esemterŋ mzikat indawanik. 16 Ma geŋ msat palengalen nânâ belakŋaŋ ma zet Kawawaŋ bamkumpepelyen keboŋgat ku mzikat indawanik. Zet keboŋ keyaŋ amgat keŋin mme teenaŋ bemepme Kawawaŋ ku nâmkijpewep. 17 Zet zikat indandaŋin yuŋguŋuŋaŋmak ke lingit temaŋ keboŋ bemti ma palakŋaŋ bemezin. Am ekŋen keboŋ ekŋenmagengatnaŋ an zut ŋen kwilit Imeniusmak Piletus egeŋaŋ zet keboŋgat ma zemzikat indamelip. 18 An eget keyaŋ zet penaŋ ke katikpemt am ekŋengat zet kilom pigok manzelup, "Nin ilak gakikiengatnan wabenn ya bam gakimti ewe ku wabanup." Zet keboŋaŋ meti am notnaŋ ekŋengalen nâmkijpepenŋin mme mayuŋguin. 19 Kawawaŋaŋ tepum kaliŋaŋ peme towege ke katikŋaŋ bemti tazin. Tepum keyet palen melowaŋ kapigok kumpepenaŋ tazin,

"Amobotnaŋaŋ amŋane ikŋaŋgat zapat mamaip ekŋen nâmindein."

Ma zet ŋen ewe kapigok kumpepenaŋ tazin,

"Amobotnaŋgalen kwizapatnaŋ manzemkawaŋ bem-mâlîp ekŋenaŋ myuŋguŋu bamkumpeme delan zewe."

(Aizaya 8:14; 28:16)

20 Âpme mka temaŋ ŋengat bati notnaŋ golanŋ ma silwayaŋ weyayaŋaŋ ma notnaŋ tewaŋ ma ampambeŋaŋ weyayaŋaŋ. Ekŋenmagengatnaŋ notnaŋ mulup dolakŋaŋ sakam ŋen ŋen mimiyelen ma notnaŋ tambu msasa katanŋ mulupmaŋ sasayelen. 21 Keyepmti Timoti, geŋ mama mimindi mgasik sambe katikpemanen delan zeme kwetetepmaŋ penaŋ bemti tabanik beme geŋ batikondo mulup dolakŋaŋgalen keboŋ bewanik. Mti kwetetepmaŋ penaŋ bemti ŋep Amobotnaŋaŋ mukulem mgemti mulup dolakŋaŋ sakam ŋen ŋen mimiyelen weyaŋ tabanik. 22 An imbi nembip mamaiwaŋ bekananŋat keŋin temaŋ keeset mambemaip. Geŋ mama mimi keboŋ kemagen kunzuŋbanik. Kogok mti geŋ naman mama mimi kwetetepmaŋ ke mâti nâmkijpepamak mambanik ma am nodanŋat keŋdi bembe ma keŋ sewakŋaŋ mama ma am mama miminŋin kwetetepmaŋ mamip ekŋenmak tusumti Amobotnaŋ masesewatsamti mambep. 23 Mti geŋ am zet katanŋgat manzemkwelat mamip ekŋenmagen ku mata-mambanik. Nânîk zet keboŋ keyet penaŋaŋ mamdândâip. 24 Âpme Amobotnaŋgalen mulup anaŋ zet mdândâ ku mbe. Egaŋ am sambe notn notn mimindemti an zikat indanda dolakŋaŋ mamti am ek penŋ perŋ mampep ekŋenmak keŋ sewakŋaŋ palen mambe. 25 Am zetnaŋ kulumti mobotnaŋ mamsaip ekŋenmagen musuwewet mulup sewak sewak palen mbe.

Âpme Kawawaŋaŋ ekŋen kan indawe mene beme nâmyuŋguguŋin zemsalaŋ beme Kawawaŋaŋ mme yominangatnan keŋin gilik zeme Kawawaŋgalen zet katnaŋ penaŋ ke nâmkŋpewep. ²⁶ Sadaŋgalen aŋkapipilaŋ indomtapme egalen zetnaŋ gawepumti mambien. Yaŋ keŋin teŋ peme ke nâmâtâti katikpempti kunzuŋ mebeŋ. Keyet nâmti dundunup.

Kululuŋ msat kanen delaŋ zesât tapmme mama mimi mgasik omba penaŋ sokbewe

3 Geŋ kapigok nâmbak kan delaŋ zenzeyelen kan bududuk tabeme mama mimi nukŋaŋ omba penaŋ msat sulunŋi tabe. ² Am ekŋen kemagen set kapigok sokbewe: Ekŋenaŋ ilinaŋgat etaŋ yayaŋ mbep, mânepgat keŋin temaŋ tabe. Ilinaŋgat kwizet buŋamin mwatonzewep ma ilinaŋgat sekŋin mmobep. Ma Kawawaŋgat kwelatnaŋ kuwep ma ekŋenaŋ mambiwineyelen zet kuluwep. Ekŋenaŋ kwileki ŋeniyet wisikŋ ku zewep ekŋenaŋ mama mimi teŋ keyet wisat penaŋ mbep. ³ Ekŋenaŋ gogot palen ku mamip keyepm am notnaŋgat nukŋaŋinmak indamukulem mimiyelen nâmtikŋaŋ ku mbep. Ma am ekŋenaŋ nolinaŋgalen yomin ku katikpewep. Am ekŋenaŋ nolinaŋgat kwelat zet makuip. Sekŋinaŋgalen tikŋaŋ etaŋ maŋgawepup. Ekŋenaŋ zet mdândândâ mbep ma ekŋenaŋ kasa ŋenzinziŋ mbep ma ekŋenaŋ am kileŋ indomwalet mbep ma mama mimi dolakŋaŋ keyet ekŋenaŋ ŋenzinziŋ mbep. ⁴ Ma ekŋenaŋ noline zemindowep ma ekŋenaŋ sakwep ilinaŋgalen ŋoktik kileŋ mamâlîp ma ekŋen Kawawaŋgat tikŋaŋ ku manâip ilinaŋgalen sekŋinaŋgat etaŋ oloŋen mamip ⁵ ma ekŋenaŋ, "Nin an nâmkŋpewepemak," zeip keyaŋgut keŋinan Kawawaŋgalen winde ku tatindain. An ekŋen kemak seabemti mamapiŋ. ⁶ Am ekŋen zeyap ekŋenaŋ imbi nâmkŋpewepin katikŋaŋpiŋ ekŋengalen mkaen moti tetimaemaeset ekŋenaŋ ekŋengalen zet mâbâgalen zet kelakŋaŋ mimindemti ekŋengalen ŋoktik mandamuŋ mip. Âpme imbi ekŋen keyaŋ ilinaŋgat yominangat ekme nukŋaŋ beye. Ekŋenaŋ sekŋinaŋgalen tikŋaŋ mâbien ⁷ ma ekŋenaŋ an ke ma keyaŋ kot diindome zelin nâmti nânâmak tabenup zewien-aŋgut Kawawaŋgat yaŋaŋ penaŋ ku nâmâtâbien penaŋ. ⁸ Eweŋan Zanismak Zambilis egelaŋ Mosesiyet ŋenzinziŋ mti zetnaŋ mtopewun. Sepem kegogak am ekŋen kapiyaŋ zet penaŋ mtopewien ma keŋin kilom penaŋ beme Kawawaŋaŋ nâmkŋpewepin mimindikme yek beme bamkumindeye. ⁹ Yaŋgut ekŋengalen zemzikat indanda dâsuki ke temaŋ penaŋ ku bewe. Nâmyuŋguguŋinaŋgat yaŋaŋ sokbeme am sambeyaŋ yaŋaŋin maekmâtâlîp. Eweŋan an zut Zanismak Zambilis egatmagen sokbeme ekbien keboŋ.

Kawawaŋgalen zet mkatikŋaŋ bemtatagalen

¹⁰ Kogogapm geŋ zet katnaŋ penaŋ zemzikat gawan keyet ma mama mimi ekbanan ma mulupmnaŋgat yaŋaŋ ma nâmkŋpewepennaŋgat yaŋaŋ ma sewakŋan mamann ma gogot miminn ma nukŋaŋen katikŋaŋ

bem tatatn ekmâbanan. ¹¹ Ma am ekŋenaŋ sisipeŋpeŋ mname sek sindem palen mamkwaban. Neŋ Antiok, Aikoniam ma Listala mka temanen am ekŋenaŋ sisipeŋpeŋ mname sek sindem omba penaŋ timkwaban ke geŋ nânik. Yaŋgut ku nome gakiwan Amobotnaŋaŋ aŋgalaŋ neme ewe mayap. ¹² Âpme am nâmkŋiŋpepe dolakŋaŋmak mama ke mäsât mti Kilais Zisasmagen tusuwep ekŋenmagen sisipeŋpeŋ sokbemandawe. ¹³ An bekaŋaŋ penaŋ ma an dâsukitoŋ ekŋengat mama mimiŋin bekaŋaŋatnaŋ bamset bekaŋaŋ penaŋ mambein. Ekŋenaŋ matetim indeme Sadaŋaŋ ekŋen kegogak matetimindein. ¹⁴ Yaŋgut geŋ zet zemzikat gamme nâmtimti keyet nâmkŋpempti mamanik ke mkatikŋaŋ bemti tabanik. Ma geŋ nânik gâlen zemzikat gaŋgandine ekŋen an zikat indanda dolakŋaŋ. ¹⁵ Geŋ onâsenik geŋ anemba isikŋaŋ tapmane ekŋenaŋ Kawawaŋgalen zet teŋ ke zemzikat gamme nânâ keyet tiwanan. Ma zet keyaŋ am set ŋep zikat indame Zisas Kilais nâmkŋpempti egalen aŋgalaŋ gogolen mamayelen. ¹⁶ Kawawaŋgalen zet meluwaŋen tapmezinen ke Kawawaŋaŋ ikŋaŋ zeme aneŋenaŋ meluwaŋ mbien. Ma ke dolakŋaŋ am zemzikat indandayelen zet penaŋ. Ma amgalen mama mimi bekaŋaŋ manzem musuwetindein. Ma myuŋguguŋin weyaŋgalen ma keyaŋ am zemzikat indame Kawawaŋgalen set kweteteŋmaŋ ke mâbâgalen. ¹⁷ Keyepmti an ŋenaŋ Kawawaŋgalen mulup mme nânâ dolakŋaŋ timti mulup dolakŋaŋ sakam ŋen ŋen ŋep mbe.

Zet zapat penaŋ zemyuŋgumti zemzikat indandayelen golaŋ zet

4 Zisas Kilais ek koti am gakikiŋaŋ ma alik zemdelan zemindemti Amobotnaŋ tati am sambe indikdamuŋ msâpm keyepmti neŋ Kawawaŋ ma Zisas Kilais egegat zikalidan Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ zenzeyelen zemgwatnaŋ mgeye. ² Kogok ke kan kataŋ kananen ma belakŋanen kogogak mbanik. Mti geŋ sewak sewak paleset mama mimiŋin bekaŋaŋ zikat indamti musuwet indemti aŋkeŋoo mimindewanik. ³ Nânik, amnaŋ Kawawaŋgalen zet zapat katnaŋ penaŋ bamkumpempti ilinaŋgalen ŋoktik mâti an zikat indanda sambe ammagen meti zapat alakŋaŋ ilin amnaŋ tikŋaŋ igagen nânâyelen ke diindondoyelen kan belaknik daŋgosâpm. ⁴ Mti ekŋenaŋ Kawawaŋgalen zet penaŋ ke peme tapme bemzet yaŋaŋ yaŋaŋ keeset wetekuwep. ⁵ Yaŋgut kwitnaŋ kwitnaŋ notnaŋ sokbewe geŋ katikŋaŋ bemti ewe giŋ giŋ palen mbanik ma sek sindem sambe titiyelen weyaŋ tabanik. Mti am Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ mene mene diindowanik. Geŋ am indamukulem mimiyelen mulup gaŋgaŋaŋ ke weyaŋ ekdamuŋ mti Kawawaŋgat mulup mbanik.

⁶ Neŋ gakikiyelen kan ilak sokŋan penaŋ kozin ma msalen mamann kapi katikpempti mebegalen kan sokŋan bein. Nâlen mama ma gakikin keyaŋ Kawawaŋgat sesewatsasayelen sâpe sâpe keboŋ besâpm. ⁷ Neŋ Kawawaŋgalen muluwen mamban ke

sakam kasa kuku windenaj bej kebonj mambene delaj zenzenaj patanj zewan ma nâmkijpepen ke atamkatikpewan. ⁸ Keyepmti pilak tenj mamayelen dopmanj Amobotnanj An kwetetepmanj zemdelanj zenze eganj nâgât zapat kululunjen zilem kwilik weyanj bembenaj tazin ke zemdelanj zenze kanen nawe. Wa ke neŋ kwep yek, am sambe eknen ek nâmtiknanj mpemti egalen kokotnanjat damunj mamaip nsakwep ndawe.

Aŋkenoo delanj zenzenaj

⁹ Geŋ set ke ma ke aikti neŋmagen sakwep kokogalen otnâwanik. ¹⁰ Dimas ek msalen mama mimi keyet nâme tiknanj beme neŋ nemti Tesalonaika mka temanen kunzunj mege. Ma Kelesen eganj Galesia msalen mepme Taitas eganj Delmesia msalen mege. ¹¹ Mebâpme pi Lukmak ndak etanj talupgapmti geŋ kosâti Makmak aikti kobanik. Enenogat eganj napmukulem mme mulup neŋ penanj mbalup. ¹² Âpme neŋ Tikikas ilak zempema Epesa mka teman ke mege. ¹³ Geŋ kosât mbanigen neŋ Toloas mka temanen tâgâ melakandumak meluwanj Kalapas egalen mkaen bempewan ke timti kobanik. Papia muŋgunj muŋgunj mpepenaj ma papia songom seknanjanj mimiŋanj ke pe ke mkokolak.

¹⁴ Aleksandia an aenanj kwitnanj kwitnanj weyeyanj an keyanj neŋ mka teman ke tapme omba penanj yuŋgumnange keyepmti bam maneti Amobotnanjanj keyet dopmanj mutumsawe. ¹⁵ Zetn zewan katanj eganj

zentalalat zet omba penanj mti windenn mtot peye. Geŋ egat eksemti mamabanik.

¹⁶ Zet mulup neŋanj penanj yanjbemti mban kan keyet an neŋanj zetgat ku napmukulem mneŋge. Nem mekopme nenak taban. Neŋ Kawawanjanj ekneŋgalen yom ke katikpepeyet dundum sawan. ¹⁷ Yanjut Amobotnanj iknanj neŋmak tati winde name neŋ Kawawanjanj Zet Zapat Dolaknanj Penanjanj neŋ zemkawanj bema delanj zeme am Zuda mangeen ku sokbembenaj sambe ekneŋanj neŋ nânâyelen. Kogok mnemti kasa ekneŋanj nome gakiwakmagengat zemti Kawawanjanj iknanj mukulem mneŋge. ¹⁸ Mti Amobotnanjanj ewe bekananj yanjanj yanjanjatanjanj angalanj nemti kakanemuŋ natetim moti kululunjen gwaen iknanj Amobotnanj tapme neŋ kandanjan mambap. Mamti am nâmkijpepemak sambe nin kwesiŋ kwesiŋ sesewatpemti mamambanup. Ke penanj.

¹⁹ Neŋ Pilisila ma apmanj Akwila ma Onesipolas egat imbi nembanjane indamukuyapgat met zemane nâmbep. ²⁰ Ilastas neŋmak tageyanjut alak ek Kolin mka temanen mege. Âpme Tolopimas egulak zawat mme keyepmti Militas mka temanen ke katikpema tapme neŋ koban. ²¹ Geŋ mawalam kananj ewe bembepiŋ tapme set ke ma ke aikti kokogalen mulup mbanik. Âpme Yubulus ma Pudens ma Linus ma Kolodia ma am notnne nâmkijpepemak ekneŋanj gâgât kogogak gamukuip. ²² Amobotnanjanj winde gawe ma egalen keŋ taolelanj geŋmak weweyet nâmti dunduyap.

Taitas

Pâlan zapat meluwan kapi Taitasyet kum saye. Timotiyet kuye sekam kebojak. An kweggat kuye yanggut am sambeyan zet keyet kenan tazin ke makumti winde nep titiyelen.

Taitas ek Zuda an yek. Ek am Zuda mangeen ku sokbemberan ekngalen mangeengatnan. Ek namkinpepey-
een Pâlan mme kwageyepmti egan Pâl mâti mulup ilitsekwep mamilup. Egan Pâl mukulem mme Kawawan-
galen Zet Zapat Dolaknan Penan timti am Zuda mangeen ku sokbemberan ekngalen timti mekototnan.
Egan Pâlmak olonkati Zelusalem am kuknanngatnan namkinpepejinmak ekngalen an damunan ondeksâgât
mbien ke ilitsekwep towebun. Pâlan Taitas ombempeme iknanngat munduman msat notnan mekoge. Pâlan
ombempeme Kilit msat nambu tungupmanen tage am namkinpepejinmak ekngalen indikdamun mimiyelen
peme mepmamtan. Kilit msat ke nambu tungupmanen matazin kegogapmti wannga nenan nambu nembeti
nembet mebi zem mme nambu manan teman kun beme ekngalen met Kilit ke enzilimtapme tâgayan bemtopme
mametemen. Yan Pâlan Taitas am mange kemagen peme met mange.

Pâlan Kawawan galen Zet Zapat Dolaknan Penan zapat meluwan kapiyet kuyeen yanngan kapigogat: Taitasiyan
mulup ke windeyanben mimiyelen ma nuknan mulup keyet kenan sokbeme katiknan bemtati kume totogalen.
Pâlan egat zemgwatnan zet notnan namkinpepejanngalen ma mama mimiyanngalen zeye. Am eksese mulup
notnan mti mamayelen zet notnan zeye.

Zet noteknan teman kapigogan Taitas zapat meluwan kenan talip:

1:1-4 Zet yanngan zenzeyelen zet

1:5-9 An damun ekngalen zet

1:10-16 Am zet zemyungu yungu mamip ekngat ekseseyelen zet

2 Am mange iknan iknan dapmelange tunguwinan matalip ekngalen zet

3:1-8 Am namkinpepejinmak ekngat zet apapalak zet

3:9-11 Mama mimi bekanan mme zemkulumane zedi kulume indemane bekanan keyegak tusumambep

3:12-15 Zet zemdelanpepeyelen zet

Mukukumak zet yanngan zenzeyelen zet

1 Neŋ Pâl. Neŋ Kawawan galen mulup an ma Zisas
Kilaisiyelen bunam zapat zemkawan bembeyet
nakumtetiye. Neŋ Kawawan an iknanngat zapat in-
daombemindaye ekngalen kemagen Kawawan galen zet
penan keyet yanngan namkinpepejin katiknan bem-
beyet zemâtâtindawan. Kegok mimindawenn keyan
Kawawan galen zet katnan ke namâtâpme keeset ma-
ma mimi pembedan gawepumti mbep. Kawawan
mulup zet ke nange. ² Neŋ mulup kegok mti am
namkinpepejinmak indamukulem mma ekngalen
olon palen mamti mama kanzizit ke tiwep.
Kawawan mama kanzizit zetik mimndaye keyet
webemti damun manup. Ewan penan kwitnan kwit-
nan ku sokbeme Kawawan mama kanzizit mama
zetik mimndaye. Wa Kawawan ek ke an zet dâsukiton
yek. Zet penan penan etan manzein. ³ Kawawan
Zisas sokbembeyelen zeye kan ke sokbeme zet zapa-
nan zemkawan bembeyelen neŋ ombemnemti
Kawawan An galalanngan neme bunam zapanan ke
zemkawan bembep.

⁴ Âpme Taitas neŋ gâgât zapat meluwan kapi kum-
gayap. Geŋmak nit Kawawan kwep manamkinpelup
keyan mme geŋ nâgât nemun penanngok bemane ma-

malup. Neŋ Kawawan Bipm ma Kilais Zisas An-
galalanngan neŋ sewaknan ma neŋ taolet mgame ma-
mayet mandunduyap.

Dapmelange nenan bemberine ekngalen zet

⁵ Nit nsakwep Kilit msalen tatneti gemkoban e yanngan
kapigok. Geŋ ke tati neŋ mulup mmeti butnan pewan
ke mzikat gama met mka katan meti an damun
dolaknan myungunngunpin, imbin kwewetan ma
nemunambanane ekngalen Zisas namkinpemti mama
miminjin kwetepman mamip ma mam biwine ekngalen
zet kuma kuluip. An keboŋ indikti indaombem
indemane dapmelangeyelen nenan bemberine ma-
mayet namti gemkoban. ⁷ Âpme an nenan bembep aik-
banan keyan Kawawan galen mulup mam beme
egan myungunngupin mambe. Mti egan am ekngat
zikalinan sek mmobot zet zemti am nenanzin ku min-
dawe ma tu katiknan omba ku nimbe ma kasa ku
kuwe ma mânep milawatgat kenan teman ku bewe.

⁸ Mti egan kenan seknan weyanngan mti namkin-
pepe katiknan tapme iknan seknan nep ekdamun
mbe. Mama mimi esemter mti Kawawanngat zikanan
kwetepman mambe. Mti am notnan nuknanan kwitnan
kwitnanngat olat zeme indamukulem mimindewe
ma mka weweyet timapme aikindawe. Ma mama mimi

dolakñaṅ sambe ke timaṅgalaṅme egat zapat etaṅ be-mâbe. ⁹ Egaṅ Zisasiyelen Zet Zapat Dolakñaṅ Penaṅ zemzikat sawien ke keṅaṅ penaṅ nâmkijpemtî atom tabeyepmtî egaṅ am notnaṅ keṅin walati zet zapat pembedaṅ ke teṅ zemzikat indame nâwep. Ma zet zapat penaṅ ke peṅpeṅ mampeip ekṅen papalimti zeme ekṅenaṅ yuṅguṅguṅin ke ekmâtâbep.

Kilit msalen am dâsukitorṅ sambe penaṅ mambien

¹⁰ Kilit msat kapiyet keṅanen an sek mmobot zet manzeip sambe penaṅ mamip. Ekṅenaṅ Kilaisiyelen zet zapat dolakñaṅgat kasa makuip. Zuda am kegogak zet dâsuki dâsuki zemti am Kilaisiyelen maṅge teti-maemae omba mamiindaip. Ma notnaṅ ninmak tusumti mamaip ekṅenaṅ kegogak am sekṅin butnaṅ antitiyelen zet tim maiwaṅ am keṅin omba penaṅ mamyuṅgum indeip. ¹¹ An ekṅen keyaṅ mânep milawatgapmtî mama mimi mgasik ke ekṅenaṅ zemzikat indamti mam biwine ma nembraṅine ilinsakwep ṅoktikṅin mme yuṅgume indatimti ilinaṅgalen maṅgeen matusumindeip. Keyepmtî geṅmak mulup an ṅenmak in am ekṅen keboṅ ke zemkulumindeme zet ewe ku zewep. ¹² Kilit msat keyetnaṅ golaṅ zenze an ṅenaṅ zet pigok zeye,

“Kilit ekṅen am ka dâsukitorṅ penaṅ ekṅen ke bonzup nembraṅ mgasik penaṅ ekṅen an nimbi nimbi toṅaṅ penaṅ ma wisalin omba penaṅ mataindain.” ¹³ Golaṅ zenze an zeye kapi neṅ nâma penaṅ bein keyepmtî Taitas, geṅ dapmelaṅge ekṅengat aṅkeṅoo zet bewalak kwisak mimindamti indamukulem mmane nâmkijpepeṅinan pembedaṅ bewe ¹⁴ ma Zuda am ekṅengalen wekawat zet notnaṅ dâsuki manzeip ke ma Zet Zapat Dolakñaṅ Penaṅ bamkumpemtî keṅinaṅgalak zii zet notnaṅ mambeip ke bamkume delaṅ zeme ewe ku mâpmebep. ¹⁵ Âpme an ṅenaṅ Zisas Kilaisiyet nâmkijpewe beme mama mimiṅaṅ pembedaṅ mâbe. Mme bekaṅaṅaṅ ekmagen kobe beme keyaṅ ku mtopewe. Keyaṅgut an ṅenaṅ Zisas Kilais ku nâmkijpemtî egaṅ zet dâsuki mâti kwitnaṅ kwitnaṅ mgasik mbe beme ekṅen ke yom etaṅ beme nânâṅaṅaṅ mgasik penaṅ bewe. Egaṅ ṅep bekaṅaṅ ma pembedaṅ ke mimiyelen ku nâin. Egaṅ bekaṅaṅ mip beme nâmtemtem ku mamin ¹⁶ Ekṅen dembusekṅinaṅ etaṅ, “Kawawaṅgat yaṅaṅ nin nânup,” zemtiṅgut naman mama mimiṅin Kawawaṅgalen zelaṅ zein keyet kataṅ mimipiṅ mamip. An ekṅenaṅ ekṅen keyet mgasik penaṅ manâmindeip. Ma ekṅenaṅ Kawawaṅgalen zet ku maṅgawepup. Ma am mama mimiṅin keboṅ keyaṅ kwileki dolakñaṅ ṅen ku mamip.

Am nâmkijpepemak ekṅengalen zet zemâtâtât

² Âpme geṅ naman am nâmkijpepeṅinmak ekṅengat mama mimiṅin teṅ bembeyelen zapatnaṅ diindomti indamukulem mmane ekṅenaṅ Kawawaṅgalen zet katnaṅ keyet kataṅ gawepumti mbep. ² Mti an penaṅdine ekṅen weyaṅ diindomane ekṅenaṅ tu katikñaṅ nimti keṅ kilom ku mbep. Mti am

notnaṅ ekṅengat zewep, “An ke dolakñaṅ penaṅ main.” Ma mamaṅin weyaṅ damuṅ mti nâmkijpepeṅin katikñaṅ bemti nolineyet gogot mamip ma nukñaṅ sokbeme gweṅ gweṅ kumti matalip. ³ Âpme geṅ imbi penaṅdine kogogak diindomane zet dâsuki mezem kozem ku mbep ma tu katikñaṅgat kandaṅaṅ ku mebep. Mama mimiṅin kweteteṅmaṅ ke mti ekṅenaṅ mama dolakñaṅgalen an zikat indanda mti mambeṅ. ⁴ Kogok mamti ekṅenaṅ imbi sipkotem ekṅen zet kegogak weyaṅ zemâtâtindamane nâmti keyet kataṅ apnembraṅineyet gogot mimindawep. ⁵ Mti ekṅenaṅ nâmambe nâmambe mamti awimak etaṅ mama kweteteṅmaṅ mamti mamaṅin weyaṅti damuṅ mti awine eksemindewep. Kok mamambep beme an ṅenaṅ Kawawaṅgalen Zet Zapatgat kwelat ku kuwep.

⁶ Sepem kegogak an sipkotem ekṅen melaṅ beler bemindemane mamaṅin weyaṅ ekdamuṅ mbep. ⁷ Mti geṅ giti zedi zemti keyet kataṅ mâti mama mimi dolakñaṅ sambe keyet keṅaṅ bemti mmane am ekṅenaṅ geṅ eksem giknâmti keyet kataṅ mbep. Geṅ Kawawaṅgalen Zet Zapat Dolakñaṅ Penaṅ keṅdenan kwep penaṅ mkatikñaṅ bemtati am zet penaṅak diindowanik. Kawawaṅgalen mulupmaṅ pep palen ku mbanik. Nâmambe nâmambe mulupmaṅ mme penaṅak bewe. ⁸ Mti geṅ zet weyaṅ nâmtâtâtati teṅ etaṅ diindomane an ṅenaṅ gâgât zedi ṅep kum topewe. An ṅenaṅ gitaṅgat yaṅdi giksât koti gikmâtâti yaṅdi ekme geṅ yomdipiṅ an dolakñaṅ penaṅ beme ikṅaṅgat sakambuk aikme zetnaṅ kileṅ zemti mebe.

⁹ Âpme am notnaṅ sisiliṅ an maṅgandine diindomane an damuṅine ekṅengalen zet gawepumti keṅin mdolakñaṅ bembeyet mulupmaṅ mbep. Mti zelen kulumti zet dopmaṅ ṅen ku gilik zemti indawep. ¹⁰ Ma ekṅenaṅ kwitnaṅ kwitnaṅin kambu titipiṅ ekdamuṅ dolakñaṅ mimindamti kan kataṅ muluwin dolakñaṅ mme amobotnaṅine ekṅenaṅ ke nâmtalatindewep. Sisiliṅ an imbi kegok mamambep beme am notnaṅ ekṅen keyet indikmâtâpme dolakñaṅ penaṅ beme nâme Kawawaṅgalen zapatnaṅ penaṅ sukweṅ ot-nâwep. Kawawaṅ Aṅgalalaṅ An kegok nâwep.

Nin mama dolakñaṅ mtati Zisasiyaṅ kobeyet damuṅ mbanup

¹¹ Msat sambe am mamaṅup kataṅ Kawawaṅaṅ keṅ taoletnaṅgapmtî am sambe yomengatnaṅ gilik zemti ndatitiyet Zisas sosokpeme kot sokbemkawaṅ beye. Keyepmtî geṅ am maṅgendine zapatn mgawan ke ewe kogogak zemkawaṅ bemindemane

¹² Kawawaṅaṅ mama mimi mgasik sambe keyet wisat mamambep ma msat palen kwitnaṅ kwitnaṅ notnaṅgat eyak kumbep ma mamaṅin weyaṅ damuṅ mbep me mama mimi kweteteṅmaṅ mbep ma Kawawaṅaṅ mama nâmtikñaṅ min kemak mama mimi sambe ke mimiyet zemzikat indawanik. ¹³ Kwitnaṅ kwitnaṅ Kawawaṅaṅ nâmtikñaṅ mam keyet kataṅ mti kan temaṅ sokbesâpm keyet webemti egat damuṅ matapmambanup. Nin Kawawaṅ windaṅaṅ igagen keyet Nemuṅaṅ Zisas Kilais an yomengatnaṅ gilik

zemndatiye egañ sanğa songaňaňmak kobe. ¹⁴ Egañ ikñaňgat sekñañ ke an kasa ekñen ketalasim indame kumsagat mpeme gakiyeyañ gakikiengatnan wati am nin yomengatnan gilik zemndatimkwati mme animbi kwetetepmañ ikñaňgat zapat bewenn keyepmti nin egañ ningapmti gakiye keyepmti nin egat kwitnañ kwitnañ dolakñañ etañ zempewe ke mti webe webe palen mamambanup.

¹⁵ Zet delañ zenzeñañ kapi geñ mama mimi dolakñañ sambe ke windenañ penañ bemti zikat indawanik. Geñ diindomane ekñañañ zedi ke gawepumti mbep. Ku mbep beme indikti zet mimindamane gâlen zedi gawepuwep. Mti geñ an ñenañ mulupdi ekme ñep ku beme mulupdaňgat zemtalat-geweyet weyañ eksemti mulupdi kakanemuñ mbanik.

Emetak Tenmagen mama mimi dolak dolakñañ sambe tiwen

3 Geñ amdine ekñen ewe sakwalamti zemâtâtindamane ekñañañ gapmaññine ekñengat kan-dañinan tati zelin gawepumti kwitnañ kwitnañ dolakñañ sambe tazin ke oloñen palen elerj belerj bemti mbep. ² Mti ekñañañ am ñeniyet kwelat zet ñen ku kuwep. Ekñañañ neñ zewi geñ zewi ku mbep. Ekñañañ mamasi palen notn mmamti mama mimiñin sewakñañ dolakñañ penañ am sambemagen mbep. ³ Âpme eweñañ nin sepem keboňak Kawawañ ku nâmkijpe-mamti nin zetnañ kulumti mambenn ma nin tetimndeme set penañ ku mâti mebenn. Ma nin nnaňgalen tikñañ keyet kandañan meti kwilekiki mbenn ke oloñengat ma nnaňgat sekñaňgat etañ mbenn. Mti nin yuňguñgu keñan meti notnne notnaňgalen kwitnañ kwitnaňgat eyak mti ñenañ ñengat nâmbekambe-mbe mamimtemenn. ⁴ Sepem kekok mamkwat-maňgut nin pembenañ bembeyelen Kawawañ An Aňgalalañ Toñañ egañ am sambeyet gogot mam ke sosok sokbemkawañ beye. ⁵ Kewan nin kwileki ñen pembenañ nnañ mbenngat dopmañ yek. E ikñañ aňgalañ gogot mndamti yomengatnañ gilik zemndatiye. Kekok mgeen ningalen yomm zemzuluti mama alakñañ Emetak Tenañ ningalen mamaen penañañ mme sokbeme nin kwetetepmañ bembeyet nâmti mge. ⁶ Âpme Aňgalalañ Zisas Kilaisiyet pembenañ-gapmti Kawawañ nin omba mukulem mimindendeyelen Emetak Tenñ ndaye. ⁷ Nin Zisasiyet keñ tao-

letnaňgapmti Kawawañ nin ndikme kwetetepmañ mambenup. Keyepmti nin mama kanzizilen gwaenen mot ndemti kwitnañ kwitnañ sambe ndame timti mambanup. Keyet webemti nâpeñ mamanup.

⁸ Neñ zet tipman baen zemkwala ke penañ sukwep penañ keyepmti geñ windenañ bemti am Kawawaňgat nâmkijpem maip ekñen zemkawañ bemindamane ekñañañ am indamukulem mimindemti mimiyet nâme mopme mulup windenañberj mbep. Mulup keboñ ke dolakñañ penañ. Keyañ am sambe penañañ maaikindain. ⁹ Kok keyepmti zet penañepiňgat zet kañkañ ma zet mmot mtot ma yeñ sokñne ekñengat kwilin kumti yañin omâtât mâtât ma an ñenañ bembeyelen zet ñenzinziñ ma zii zetgat yaňaňgat zet mmot mtot mti kasa kasa keboñ sambe ke bamkumin-dewep. Mama sepem keboñ keyañ am ñen ku mukulem mimiyelen ma penañepiñ yek penañ. ¹⁰ An ñenañ zikat gaňgandi yaňgut indatetimti ñoktik alakñañen tusum taindame geñ aňkeñoo kwep ma zut ñen ewe mpewanik. Yañ ku nâmti ewe tapme an keboñ ke zemkulumpeme delañ zewe ma sesewat mka keñan ku mambe mâpme mebe. ¹¹ An keboñ ke Kawawaňgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ bamkumpeme keyepm geñ zemkulumpewanik. Ek an yomtoñ. Am ekñen keboñ ke kilom mamaip. Keñin gakiwewerñaňgapmti yom mti mimiek mamip.

Zemâtâtât delañ zenzeñañ

¹² Âpme neñ bamgat Atemas mene ma Tikikas mene zempema gâgât mundumdan koti timtapme geñ naman set ñen ke ma ke aikti neñmagen Nikopolis mka temanen kot naikbanik. Neñ mañ tâgâ kanañ keyet mka keyet keñan metabap. Nâyapgapmti geñ naikbanik. ¹³ Taitas, geñ Apolos ma Sinas egeleñ mebe-galengat kanañ beme eget tu meu ma kwitnañ kwitnañ weyañidawanik. Âpme an ñen Sinas an ke gapmangalen zii zet nâmâtâtât an. ¹⁴ Aminne ekñañañ am nukñañen talip ekñen indamukulem mimindemti mulup keboñ mimiyelen yañañ nâwep. Kogok mmopme mamañinanen penañañmak sokbewe.

¹⁵ Am pien neñmak mamaip ekñañañ in sambeyet indamukup. Âpme geñ am nâmkijpepeñin notn notn maip ekñengat diindomane nâmbep nin ekñen kogok indamukunup. Kawawaňgalen keñ taolet in sambemak wemti weweyet nâmti dunduyap.

Pilimon

Pâlan zapat meluwan kapi kumti an notnañ nâmkijpepeyeen aik kwatpeye Pilimongat kuye. Zapat meluwan kapi an kwepgat kuye. Timotiyetnañ kot Pilimon delañ zeinen Pâlan an kwep kwepgat zezapat meluwan kumindaye yañgut zet zapat meluwan keyet keñan talip keyañ nin sambe kapi ñep ndamukulem mimiyelen. Zapat meluwan kapi tuñgupañ sambe yek; ek ilak kwep keboñ.

Pilimon ek Kolosi mka temañ keyelen amobotnañ ma an mânep milawatnañ sambe. Ek ilak Kolosi mka temañ keyelen toñañ ma an nâmkijpepeñañmak. Ek kegogak mulup animbiñanen sambe. Ekñenmagengatnañ kwep ñen kuñzuñ meti Pâlmak Loma msalen mka katikñañ ilisukwep tati Pâlan Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ ke dundume nâmti nâmkijpeye. Kegok aikgeyepmti peme toñañmagen gilik zemebegalen nâmti Pilimonañ Onesimas sisiliñ nembrañ ke toñañ zigok ma zigok mamindamtemien keyet katañ kumsasayelen nâmti zapat meluwan kapi kumsaye. Zapat meluwan kapiyet keñan zet tazinen Kilaisiyañ Kawawañgat an ñep keñ gilik zenze aikme Kawawañgat dundum sanak keboñ. Ma Kawawañgañ am nin ndikme sepem kwep mambein. Egañ kumakalañ ndein animbi ma am mânep milawatnañmak ma an tototnañ sekñañ satnañ ma sekñañ sopmañ, nânâñañmak ma nânâñañpiñ kegok egañ ku man. Pâlan Onesimas peme Pilimonmagen gilik zem mesâgât nâmti kukñañgat egañ notnañ Pilimon zemkâkât msamti Onesimas peme gilik zem ekmagen mege.

Zet ñoktekeñañ temañ kapigogañ Pilimongalen zapat meluwan keñan talip:

1-3 Mukuku zet

4-7 Dundundu ma zemsesewat

8-21 Pâlan Onesimasiyet zemkâkât toñañ Pilimongat mge

22-25 Zemgwatnañ zet delañ zenzeñañmak dundundu dundum delañ zenzeyelen zet

Keñ mbuteteyelen zet

¹ O Pilimon notn penañ, neñ Zisas Kilaisiyet zetnañ mpalakñañ bema keyet pepetnañ mti nati tot mka katikñañ neme tapma Kilaismagen notn Timoti egañ kapi mamti napmukulem mamin. Yañ nit nsakwep kapi tati mulup an notnit penañ Pilimon gâgât keñnit beme zapat meluwan kapi kumti galup. ² Nit dapmelañge gâlen mkaen maondagip ekñengat ma nâmkijpepeen ipnit Apia egat ma Akipasiyañ nit nembon bekañañgat kasa kuku an dolakñañ mamain ingat zapat meluwan temakwep kapi kumbemalu kozin.

³ Neñ Bipm Kawawañ ma Amobotnañ Zisas Kilais egegalen keñ taoletmak keñ sewak ingat tuñguwinan wemti weweyet mandunduyap.

⁴ Geñ Amobotnañ Zisasiyet tikñañdi temañ tapme ek nâmkijpemamti egalen am notnañ indamukulem mamindenik keyet zet zapadi kopme nâmban keyepmti gâgât otnâmti Kawawañgat wisikñ manzeyap. ⁶ Âpme neñ gâgât mandunduyap kelak geñ nâmkijpependi tazin ke am zemzikat indamane ekñengalen nâmkijpepeñin lemunañ temañ beme ekñañ kwilekiki dolakñañ mbewañ Kilaisiyet kwizapatnañ mwabe. ⁷ Kilaismagen notn, geñ Kawawañgalen am ekñengat keñdi bembe ma ekñengat keñin mwatindewanan keyañ nâgât keñ mme olonñen ma eleñ beleñ penañ beye.

Pâlan Onesimasiyet yayañ zet zeye

⁸ Notn, neñ Kilaisimagen gâgât nodi mamayap keyepmti neñ kwitnañ kwitnañ ke mimiyelen ñep gapitilima mbek. ⁹ Yañgut neñ gâgât tikñañ omba tazin keyepmti belak etañ wekumgamti eksowap. Neñ ailip penañ. Neñ Zisas Kilaisiyet kwizapatnañ mpalakñañ bema keyet pepet mti nati mka katikñañ kotneme matalap. ¹⁰ Âpme neñ Onesimas egat weñnok zet ñen pigok zema nâmbak. Neñ mka katikñañen tapma Onesimasiyañ niksât kopme neñ Kawawañgalen buñam zapat dundumti mukulem mpema keñ gilik zemti Kawawañ nâmkijpeye keyañ mme nâgât nemun penañ bemti kandañnnan main. ¹¹ Eweñañ egañ geñmak mañge kan keyet mukulem dolakñañ ku mgaye. Yañ alak egañ neñmak mamti mukulem dolakñañ tapmnekwazin. Yañ maneti pema geñmagen kobeen mukulem dolakñañ mgawe.

¹² Neñ Onesimas wembekatn penañ ke pema alak naman geñmagen kozin. ¹³ Neñ Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañgapmti mka katikñañen neme tapma egañ nikdamuñ dolakñañ mamin keyepmti neñ ek añañalañma neñmak kapi tatagalen penañ nâyañ. Egañ gâgât weñnok neñmak mamti napmukulem mnenagen dolakñañ penañ benak. ¹⁴ Wa neñ geñ napmukulem mimiyet gapitilim gemti zet kapi ku zeyap. Giti weyañ nâmtati zetnañ zemdelañ zenzeyet

nâmti zeyap. Nit ñoktik kwep bembepiñ neñ nenak egat zetnañ ñep ku zemdelañ zenzeyelen.

¹⁵ Onesimasiyañ kan belaknik bugan kapi gemti kunzuñti piennen koti main. Keyepmti taekmane gilik zemti kopme naman mkitik pemane gitimak ke kwesiñ mamambe. ¹⁶ Wa ek sisiliñ nemba etañ mamtan keboñ yek. Egañ notnañ sambe ekñen sebemindein. Ek Kilais nâmkijpepeen an notnit penañ. Egañ neñmak pien mamti napmukulem dolakñañ penañ mamimnein. Yañ geñmagen kobeen kegogak gapmukulem dolakñañ penañ mme geñ sisiliñ mimiñañgat ma Amobotnañmagen notn penañ mamain keyet nâmti egat nâmpemane pembenañ bewe.

¹⁷ Keyepmti geñ nâgât notn penañ nâmnunik beme neñ kopma mnawek keyet weñnok taekmane egañ kopme ekti ek msawanik. ¹⁸ Egañ geñmagen kwileki ñen myuñguye ma geñmagen kwileki ñen butnañ mutuyelen tapme kunzuñ koge beme geñ nâgât damuñ tapmane neñ koti ekbap. ¹⁹ Neñ nenn betnnañ penañ pigok kumpema ekbak: Neñ Pâl, nen egalen butnañ ke neñ koti mutumgawap. Neñ geñmagen Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ ñiñgoma nâmti geñ Kawawañmagen keñ gilik zenze aikbanan. Keyet nâlen butnañ temañ ewe geñmagen tazin. Neñ keyet zet

sambe ku zesap. ²⁰ Keyepmti Kilaismagen notn, pigok zema nâmbak: Amobotnañ Kilais egat mti wekumgayap kapi mmane neñ gâgât oloñen penañ mbap.

²¹ Neñ gâlen zet gawepupundi tazin e penañ nâmgeyapgapmti zapat meluwañ kumambe puk tatnâyp. Wekukun sambe gâgât beyap kapi ñep mti notnañ ewe gitañgat keñdan tusumti mbanik. ²² Pi nan zet ñen ewe pigok zema ekbak. Kawawañ gâlen dundundudañgat penañ geñ napmukulem mneme mka katikñañ pemti geñmagen sakwep kobap. Ke nâmkijpeyap keyepmti geñ nâgât mka keñañ ñen eweñanak weyañpemane tabe.

Zet delañ zenzeñañ

²³ Epapalasiyak nit nilisakwep Zisas Kilaisiyet kwitnañ mpalakñañ bembeyet mulupmañ mmalu keyepmti mka katikñañ kot ndeme tati in indamukumindenup. ²⁴ Âpme mulup an notnne notnañ Loma mkaen mamaip Mak ma Alistakasiyak Demasmak Luk ekñañ kegegak ingat keñin temañ penañ mambein.

²⁵ Amobotnañ Zisas Kilais egalen keñ taolet in sambemagen tatagalen nâmti mandunduyap.

Ibulu

Zapat meluwan kapi kwiyan penar kuye ke sosok ku zemsokbemberan. Pâlan Zapat meluwan kukuñan sambe ikñanggat kwitnar kumti, "Neñ kuya," e ñep manzemkawanbein. Âpme Ibulu kapiyet zet esemtar kebor ñen ku tazin. Kogogapmti an nânânjin temar Kawawan galen zetgat nânâ mulup mamiwan kwiyan kup keyet zet mulup ikñakñen mamip. Ekñen nâmkinpepeñinmak kukñanggat mambien ekñenar Pâlan kup zewien. Yangut Lutayan mangeengatnar takwalip ekñenar kwiyan kup keyet zemusulalak zet omba mamip. Pâlan ku kup zewien e yanar kapigogapmti zet ke zenzenar. E galen Zapat meluwan ekbegen egar kuye set katnar kwep mâti kukuñan nembor yekgapmti zenzenar. Zapat meluwan kapi kwitnar Ibulu kukuñan eneyet Zuda am ekñen-galen zelin Ibulu.

Ibulu an ma imbi kwiyan Zapat meluwan kapi kuyeyar am nâmkinpepeñinmak ekñen sindem omba penar nâmkinpepeñinangapmti tatimeyepm zemgwatnar zet ma nâmkinpepeñin katikñan beme tatatgat nâmti zet kapi kuye. Zuda am ekñenar Kawawan gat sesewatpesâti sâpe sâpe sepem ikñak ikñak mambumkwetemien kemak Zisasiyan an sâpe sâpe bumbu mulup mti sekñan sâpe buye keyar mobotnar bein zemti Zapat meluwan kapi kuye. Sâpe sâpe bumbu mulup mkwakwatnar keyet penar ilak Zisasmagen sokbeye keyepmti tâtâ alakñan ekmagen mimiñan ke ku elengengeyelen nâmti Zapat meluwan kapi kuye.

Zet ñotekñan temar kapigogar Ibulu Zapat meluwan keñan talip:

1:1-5 Kawawan alak pi set ikñak ñen aikzin Nemunan Zisasiyan set ke bein

1:6-7:28 Kilaisiyan tâtâ itnanangalen mulup an sebemindein

8-10 Ningalen sâpe sâpe bumbu an Zisas egar sâpe sâpe buye keyar sâpe sâpe bumkwakwatnar ke sebemindein

11-12 Nâmkinpepeen ewe gwan gwan kumtatagalen indakumtetitiñan delan zenzenar

13 Zet zemdelan zenze zet

Zisasiyan golan zenze an itnanar mamkwabienmak ensel ekñen sebemindein

1 Kawawan egar golan zenze an zemindeme ekñenar yensokñine ikñanggat mundumann kan sepeman ikñak ikñak ma zet setnar yanar ikñak ikñak mandiindom kwatnepemelak alak tatnuwen kapiyetnar Zisasiyan kosâpmnen kan keyet Kawawanar ikñanggat yanar mkawanbeme delan zenzenar ikñanggat Nemunan penar zempeme toti zet tadiindoin.

Kawawanar Nemunan keyar kwitnar kwitnar sambe keyet tonar bemti mamayet ombempeye. Eneyet egelan ilisakwep mamti kwitnar kwitnar sambe ke mbun.

3 Kasupgat sanja songanar mamekozin sepem kegogak Kawawanar yanar penar Nemunanar mamsokbemkawanbein. Nemunan ek yanar ikñak yek; egegat yanar kwep. Zet dembusekñan winderanmak zeme keyar kwitnar kwitnar sambe kapi bandim mpeme matazin. Egar ningalen bekanar zulutndemti gwaen mogeyar Amobotnar Temar egat betnar penaset mundum winderanber keyet totazin.

Kawawanar Nemunan ensel ekñen angosomindemti mobotnar tazin

4 Âpme Zisasiyan ensel ekñen sebemindemti matazin. Kogok mti ensel ekñengalen kwit zet bunam timtotindemti egar kwizet bunam temar timti

matazin. **5** Kawawanar Nemunanar gat nâmti zet kapigok zeye,

"Geñ nâgât Nemun penar; nit alak Bip Nemun belup."

(Sam 2:7)

Ma ñen kapigok zeye,

"Neñ gâgât Bipdi bemti mambap ma geñ nâgât Nemun bemti mambanik."

(2 Samuel 7:12-14)

Ensel ekñengat Kawawanar zet kegok ñen ku zeye.

6 Yangut egar Nemunan kwewetar ke msalen ewe peme tobe kan keyet zet pigok zeye,

"Kawawan galen ensel ekñenar ek pedondom samti sesewatpewep."

(Sam 96:7-9)

7 Kawawanar enselene ekñengat kapigok zeye,

"Tâgâmak tanamar nâlen zet nâmti zetn mamâlup-nok ensel ekñen nâlen mulup angapmti zetn man-gawepup."

(Sam 104:4)

8 Kawawanar Nemunanar gulak kapigok zeye,

"Kawawan, geñ Amobotnar mundumdi katikpepepiñ tatat kaliñan tapmeti mambanik. Ma Amobotnar mamandi ter keyar amobotnan galen tonge ke nembor beme am indamusuwewet dolakñan penar mbanik.

9 Geñ mama mimi ter keyet tikñan manânik ma mama mimi bekanar keyet kasa mamnik. Kogogapmti neñ gâgât nâmtikñan mti geñ Amobotnar tatagat ombemgemti kelakñan zulutgeap keyet nâmti oloñen

palen mambanik. Ke ensel ekjen sebemindemti Amobotnañ tatagat ombemgemti kelakñañ zulutgeap.”

(Sam 45:6-7)

¹⁰ Kawawañañ ñen ewe kapigok zeye,

“Amobotnañ, geñ yañbembenañ msat palen kwitnañ kwitnañ mbanan ma kululuñgalen kwitnañ kwitnañ betdañ munduminan bemindemebenanañ tapmelip.

¹¹ Sengum melakandu keboñ tenjenañ mambeinok msat ma kululuñ tenjenañ bemti asekalup. Gengulak mama kanzizit mamambanik. ¹² Kegok beme geñ amnañ sañgum tangañañ mamunñpeme mewen kegok geñ kululuñ ma msat munñgun timane mowembe. Gengulak sepem mambanan kegogak ewe mambanik. Ma an penañ bembepiñ mamti mamambanik.”

(Sam 102:25-27)

¹³ Ensel ekjen tâgâ etañ mme ekjenañ Kawawañañ galen mulup etañ mamip. Kawawañañ ekjen zemindeme meti am ekjen ikñañ gilik zemindatitiyet manâin ekjen ke maendamukulem mamimindeip. Kegok mamnañgut Kawawañañ ensel ñengat kapigok ku dunduye,

“Kot betn penaset tapmane neñ kasandine ekjen kandañdanen mulaloñ indema selañ indim kapisik indemane topmâpme tabanik.”

(Sam 110:1)

Kawawañañ Nemuñañgat zet zein ke ku bankumpewep

² Nin weyañti zet eweñañ tiwen ke bankumpewepwanupmagengat ewe tim kitik mtabanup. Mneti Nemuñañgat zet zeye ke pemann wembemagengat nâpeñ mamambanup. ² Eweñañ Kawawañañ zet notnañ ensel ekjen zemindeme Mosesiyet kot zeme egañ mtoge ke diindome am ekjenañ añgosowien ma ke kulume keyet dopmañ Kawawañañ sakwep mamutumindamtan. ³ Amobotnañañ nin añgalañ ndendeyet zetnañ ikñañ zemkawañañ beye. Âpme am sokñañ tati wakñañ penañañ nâmbien ekjenañ zet ke zemkotnepeme kaliñañ bemti tazin. Naman Kawawañañ ikñañ muluwañ mamananañ notnañ mge ma menok notnañ mti windeñañ sakam ikñañ keyet yañañ zemkawañbemti zetnañ ke mgwatnañ mge. Egañ kegogak Emetak Tenñgalen taolet dolakñañ nin kwep kwep ikñañgat keñañgalak ndaye. Keyepmti Nemuñañgalen zet zapatnañ weyañti ku timtabanup beme dopmañ penañ sukwep mobotnañ mutumndawe.

Kawawañañ Zisas kwit zapatnañ temañ saye

⁵ Msat alakñañ sokbewe keyet zetnañ manzenup ke Kawawañañ ensel ekjenañ damuñ mimiyet ku zeye. ⁶ Kawawañañgalen Zet Itnañañ an ñenañ zet pigok zeye, “Am nin pembedañ yegañgut Geñ ningat nâpeñ mananik. Ma am nin Adamgat nembanañe nin tototnañ yañgut Geñ ningat damuñ dolakñañ matatnik. ⁷ Geñ kan belaknik bugan ensel ekñengat kandañinan mamayet zemndewanan. Yañ Geñ nin busatnañ ma kwizet buñam temañmak miakndewanan. ⁸ Mti kwitnañ

kwitnañ sambe ningat setn kandañan baen mulaloñ pewanan.”

(Sam 8:4-6)

Kawawañañ kwitnañ kwitnañ sambe ningat kandañnan mulaloñpeye. Kwitnañ kwitnañ kalelañpiñ belak sembe melesiñ nin damuñ mimiyet ndaye. Kan pigogat kwitnañ kwitnañ ningat kandañnan mañge bempenañ keyet ku tapme maeknup. ⁹ Yañgut nin Zisas egat yañañañ nânuñ. Eweñañ kan belaknik bugan ensel ekñengat tototnañin mañge ke Egañ Kawawañañgalen keñ taolet ke msokbembeyet ma am sambe indamukulem mti gakikiyet kegok mañge. Egañ sek sindem temañ timti gakiye keyepmti Kawawañañ mwatonzempemti elimiak señge soñañañmak ma kwizet buñañam temañ ke saye.

¹⁰ Kawawañañ kululuñ ma msat ma kwitnañ kwitnañ sambe mge keyañ ikñañgat kwizet buñam mmobogat nâmti mge. Ma amnañ kululuñen mebegañen nâmti Nemuñañ zempeme toti sek sindem tiye keyañ amnañ mama kanzizit aiikgalañ setnañ beye. Kegok ke Kawawañañ amnañ nâmkinañpepeyeen kwakwagat nâmti Zisasiyet nâmpeme ekñengat Añgalañ Aññañ beye. ¹¹ Âpme am Zisasiyañ mme teñ beip ekjen ke ma Zisas ikñañmak ekjen mme teñ bembenañ temakwep Biwin kwewetañ ke Kawawañ keyepmti Zisasiyañ, “Ip meniñne,” zenzeyet nâme nukñañ ku mambein. ¹² Zet keyet zet ñen kapigok zenzeñañañ tazin, “Neñ buñam zapadi ip meniñne ekñenmagen zempalakñañ bewap. Neñ ip meniñne ekñengat tunñguwinan zemsesewatgewap.”

(Sam 22:22)

¹³ Ma zet ñen ewe pigok zeye,

“Neñ Kawawañañgat nâmkinañpemti penañ mambap.”

(Aizaya 8:17)

Naman ñen pigok zenzeñañ,

“Pi neñ ma Kawawañañ ip meniñne namâge ekñenmak neñ nsakwep tatnup.”

(Aizaya 8:18)

Zisas ek an penañ mañge keyepmti egañ nin ñep ndamukulem mimndewe

¹⁴ Âpme ip meniñane ekjen sek sesubañinmak ma maip kegogak egañ ekñengat sepem timti indamukulem msâti sokbeye. Mme an penañ mame kume gakimti wage keyañ gakiki toñañ Sadañ egañ windeñañ mtopeye. ¹⁵ Mti gakikiyet kiñgagat keyañ indatimti tapme kan katañ egañ mka katikñañ mamaip ekjen indamenzemtitiyet kegok mge. ¹⁶ Egañ mulup mge ke ensel ekñengat mti ku mge. Egañ Abalaamgalañ iñsokñañe ndamukulem mimndesâti kegok mge. ¹⁷ Keyepmti Ek ip meniñane ekñenmak sepemin kwewetañ penañ bembeyet zempepeñañ. Egañ kegok mti ñep sâpe sâpe bumbu an ñeñañ mamti Kawawañañgalen mulup mbe. Ek an añgalañ gogot toñañ ma an mulup esemteñ penañ mamin ma egañ ñep am sambeyelen yomin maasekmâzin. ¹⁸ Egañ sek sindem nâmti tetimaemaen mege keyepmti am nin tetimaemae sokbemndame ñep ndamukulem mimndewe.

Zisasiyan Moses angosompemti mobotnan beyeyan matazin

3 Kilaismagen notnne, Kawawan kululunen mainnan Zisasiyelen mulupgapm indamandame kobien. Nin Zisasiyet kapigok nâmâtâti manzemkawanbenup. Ek sâpe sâpe bumbu an nenan ma Kawawan ombempemti bunam zapatnan zemkawanbembeyet peme koge. Zisasiyet mulupman nen kegok ke mamingat nâpen mamambep. ² Mosesian Kawawangalen mulup nâmsemter mk-wage sepem kegogak Zisasiyan Kawawan mulup mimiyet zempeye ke kogogak nâmsemter mge. ³ Nin an nenan mka dolaknan mawalazin beme an mka walage keyet kwizet bunaman mamwatnup. Sepem kegogak Mosesiyet an dolaknan zenup yangut Zisasiyan kwitnan kwitnan sambe mme sokbeyeyepm egat kwizet bunaman mwawagalen. ⁵ Moses egan Kawawangalen mulup an mamti zet gawepupu mulup mti mamkwage. Keeset bam sokbewe keyet bunam zapatnan zenzeyelen keyet sisiliy annan mamkwage. ⁶ Yangut Kilais ek nemunan penan mka keyet tonan penan mamain. Kawawanmagen nâmkijpepen tazin ke mkitikpem mamann nuknan sokbemndame katiknan bem tatnup beme nin ilak mka ke nembon benup.

Israel am ke katik mambien nin sepem kegok ku mbanup

⁷ Keyepmti Emetak Ten egan zet kapigok zeye ke in nâseip, "Alak kapi in zetnan nâseip beme in msat tungupman tetimaemae sokbeme nenzinziy palen kwitnan kwitnan mbien kegok mti ke katik in ku mbep. ⁹ Yen sokjine eknenan Nen msat tungupman ke nup kan 40 menok ma nenzinziy kogogak mkwapma eknâmamkwebien. Yangut eknenan nen mobotnan omba mnamkwati yan mnik kwabien. ¹⁰ Âpme nen keyet nâmsopkumindemti pigok zewan, 'Kan katan ke ot-nânânjin kilen mapeme mekozin mme eknenan nâlen set ke nen ku ekmâtâbien.' ¹¹ Kegok mbiengapmti nen ekngat nenzinziy mindamti zemkatik bembe pigok zewan, 'Eknenan nâlen kâtnânâ msatnan ke ku mebep. Yek penan.'"

(Sam 95:7-11)

¹² Kilaismagen notnne, inmagengatnan nenan nâmkijpepe katikpemt ke nan bekanan etan bemisikme Kawawan mama tonan ek bamkumpenakmagat eksemambe. ¹³ Kawawan kan delan zenzenangat zempeye ke nin ku nânap keyepm nin ke katik ku mti mamambanup ma Sadan nâmpeman tetimaen ndatowewegalen kawan ku sawanup. Kegogapmti nâmkijpepen mamayet notn mukulem mukulem mti mambanup. ¹⁴ Nin nâmkijpepen alagak kwabenen ke ewe mkipman bemti manepemann gakikiyan ndaaikbe. Mti Kilaisyan ndamukulem mbe ke penan nâmkatikbemti mambanup. Nin kegok mbanup beme nin Kilais egalen animbi penan bewanup.

¹⁵ Kawawangalen zelen kapigok zenzenan, "In yensokjineyan Kawawan zet zeme nâmtingut kenin katiknan beme nenzinziy palen mamkwabien sepem kegok in egalen zetnan alak pigogat nâmti ke katik palen ku mambep."

(Sam 95:7-8)

¹⁶ Am kwi eknenan zetnan nâmtingut bamkumpemti egat nenzinziy mbien? Ke animbi Mosesian nenan bemindame Izip msat katikpemt kobien eknen keyan kegok mbien. ¹⁷ Ma am kwi ekngat Kawawan nup kan 40 keyet kenan nâmsopkumindeye? Ke am yom sepem ikjak ikjak mti msat tungupman gakim walet mbien ekngat kegok mge. ¹⁸ Âpme am deset ekngat Kawawan zemkatik bembe zet kapigok zeye, "Nâlen kâtnânâ msatnanen ku mebep?" Zet ke am egalen zet kulumti mambien ekngat nâmti zeye. ¹⁹ Keyepmti nin pigok penan nânap, eknenan ku nâmkijpewien keyepmti eknenan Kawawangalen kâtnânâ msat dolaknan keyet kenan ku mebien.

Kawangangen am nin kâtnânâ msalen mebegat zemandenan

4 Kawawangalen kâtnânâ msalen mebegat zetik mge ke ku aseme delan zemâge. Alak pigogat ewe tazin keyepmti inmagengatnan nenan ku nâmkijpemt selen met yunguwemagengat mama miminjin eksemti mamambep. ² Kawawan zetik mimindaye sepem keyegak nin zetik mimindain. Egan zetik mimindame keninan penan ku bempewiangapmti eknenmagen penan ku sokbeye. Zet zemkatik bembenan ke nâmkijpemt ku timambien. ³ Nin animbi nâmkijpepegan Kawawangalen kâtnânâ msat keyet kenan tapmetnup. Ewenan Kawawan kâtnânâ msat keyet pigok zeye, "Nen ke nan kasa beme pigok penan zemkatik beyap, 'Eknenan nâlen kâtnânâ msalen kapi penan ku kobep yek penan.'"

(Sam 95:11)

Ewenan Kawawan msat mge kan keyet kâtnânâ msat ke kegogak beye yangut amnan ke mesâgât ku manâmkijpeip keyepmti egan kogok zeye. ⁴ Âpme msasa 7 keyet kenan kwep delan zenzenangat kapigok zeye,

"Kawawan mulup sambe ke kasup mulup mimi 6 mme delan zemâpme msasa delan zenzenan 7 keyet egan kâtnâm tage."

(Sokbembe 2:2; Kisim Bek 20:11, 31:17)

⁵ Âpme zet keyegak nen ewe kapigok zeye, "Eknenan nâlen kâtnânâ msalen kapi penan ku kobep yek penan."

(Sam 95:11)

⁶ Âpme pi am notnan tatnup nin kâtnânâ msatn kenan mebegalen setnan notnan nep tazingapmti kenan mobanup. Kogok keyangut am tipman baenen mamkwabien eknenan zetik mimindame nâmbienangut ku gawepuwien keyepmti eknenan kâtnânâ msat kenan nep ku mebien. ⁷ Keyepmti Kawawan kan nen ewe beye, ke bemti kan keyet kwitnan "Alak" kumti kâtnânâ msalen mebegalen zetik mge ke ewe ndandem tage.

Yañ mamkwati Kawawañan zet ñen Dewit egat keñan beme egañ zet zein kegoz zeye.

“Alak an ñenan Kawawañgalen zetnañ nâsem beme keñan katikñañ ku añañalan tasem.”

(Sam 95:7-11)

⁸ Âpme Zosua egañ am kâtnânâ msalenen Kawawañan zetik mimindeyeen indapmege. Ke etañ benak beme Kawawañan zigoset kâtnânâ msat ñen ewe tazingat zeme Dewilañ zeye? ⁹ Eweñan Kawawañan mulup sambe mme delañ zeme tagom tage kegozak an ñen Kawawañgalen kâtnânâ msat keyet keñan mebeñañ mulupmañ mdelañ zemti kâtnâwe. Kawawañgalen am eknengalen kâtnânâ msat ñen ewe tazin sepem Kawawañan tambu msasa ⁷ gat kâtnâyeeen kegoznok eknenañ kegozak makâtnâip.

¹¹ Kogogapm ninmagen ñenan zet kululu keyelen mama mimi ke mâti mambeyet am eweñan mbien kegozak ku mbep. In kâtnânâ msalen mebegat Kawawañan mama mimi nâmtikñañ mamin ke winderañberj mbep.

¹² Kawawañgalen zet ke winderañmak ma amgat mamañinan mulupmañ mamnen wanam kukñañberj kukñañ bameset eyo tazin keboñ. Keyañ am keñin añañme epeeme amgat yañañin sosok mamsokbein. Mti wanamañ kanziñañgalen kelakñañan ma kanziñ olalañan añañmann bikpemti mamekozin keboñ. Kawawañgalen zelañ ammagen kegoz mti keñañan-galen ñoktik yañañ yañañ maenzilim tamezin ke yañañin mamekzin. ¹³ Âpme kwitnañ kwitnañ aikiñañ keyañ Kawawañgat zikatnan enzilimti ñen ku matazin. Ekmagen kwitnañ kwitnañ sambe ke sosok etañ mawemâzin. Egat zikatnan nin nnañgat yañj zemkawañbemâbanup.

Zisas ek ningalen sâpe sâpe bumbuyelen an ñenan temañ

¹⁴ Ningalen sâpe sâpe bumbu an ñenan ñen tatndain ek kululuñ mka keyet keñan penañ mepmoge ek Zisas Kawawañgat Nemuñañ keyepmti nin nâmk-ñañpepen manzemkawañ benup ke mimkatikñañ bemti mambanup. ¹⁵ Nin yomgalen winderañ kumann totogalen winden ku tatndain yañgut sâpe sâpe bumbu an ñenan egañ tetimaemae sambe ninmagen masokbein ke ekmagen kegozak sokbemâpme delañ zemâge yañgut egañ yom ñen ku mge. ¹⁶ Keyepmti nin Kawawañgat kiñgagañin ekmagen sokñañ mebanup. Zisasiyañ Kawawañ an keñ taolet toñ egalen mundum windeen totazingapmti nin nukñañ ñen ndaikme ekmagen mepmann keñ taoletnañ ma añañalan gogotnañgat penañan ndamukulem mimndewe.

⁵ Sâpe sâpe bumbu an ñenan indaik indenderañ eknenañ amgat munduminan Kawawañgat zikatnan meti yomgat sâpe sâpe mambumtemien ma tewalañ timet bembeyet zemindenderañ. ² Sâpe sâpe bumbu an ñenan iknan an penañ yomgalen tetimaean ñep tokukuyelen keyepmti am yomgat yañañ penañ ku nâmti yom mti set penañ katikpemti ñenen mebien

ekñengat ñep sewakñañ mamindain. ³ Keyet yañañ kapigogapmti am eknengalen yomgapmti etañ yek iknanggat eyo nâmti bumbuyet zempepeñañ. ⁴ Mulup mobotnañ keboñ ke an ñenan keñañgalek iknak ñep ku mimiyeen. Sâpe sâpe bumbu an ñen Kawawañan aikpemti mulup same ñep penañ mbe. Egañ Alongat setnañ munduman mâti kegoz ke mpeye. ⁵ Sepem kegozak Kilais ek iknanggat nâme mobotnañ beme sâpe sâpe bumbu an ñenan temañ ku beye. Ke Kawawañan pigok zemti zempeye,

“Alak neñ gâgât kapigok zemkawañ besâwap, ‘Geñ nâgât Nemun penañ.’”

(Sam 2:7)

⁶ Mti naman zet ñen Zisasiyañ sâpe sâpe bumbu an bembeyet ewe kapigok zeye,

“Geñ Melkisedek nembon sâpe sâpe bumbu An ñenan kwesiñ kwesiñ mamti mambanik.”

(Sam 110:4)

⁷ Zisas ek msalen mañge kan keyet An gakikiengatan mme belek zem wawagalen winde tasaye egat Gesemani muluwen dundundu mge ke ñakñañ palen omba penañ sumti zeye, “Kawawañ napmukulem mne.” Kegoz zeme Kawawañan dundundunañ nâmpeye enenogat egañ Kawawañgat kandañan mtot meti pedondom saye keyepm Kawawañan winde same kiñgagañin gakikien moge. ⁸ Ek nemuñañ penañ mañge yañgut egañ sindem tiye keyañ egalen zet gawepupunañ keyet yañañ tasaye keyepm mgwatnañ mge. ⁹ Zisasiyañ zet gawepumti gakiye keyañ sâpe sâpe bumbu an dolakñañ penañ kwage. Mti ek ke Melkisedek sâpe sâpe bumbu an temañ keyet katan sâpe sâpe bumbu an eknengat ñenanin mamayet Kawawañan zempeye. Keyepmti am zetnañ mañgawepup eknen ke yomengatanñ gilik zemindatitiye-len toñin penañ bemti mama kanzizit mama ke maindain.

Nemba isisik eknengalen mama mimi keyet katan ku mambanup

¹¹ Melkisedek egalen zet omba penañ tazin yañgut in wakñañ bekekme mamaip keyepmti zet sewak sewak tadiidomopma nâmbep. ¹² In kan teepmañ nâmk-ñañpepe aikbien mme nolinyañ mama keyet yañañ zemzikat indawien kogogapm an zet zikat indanda ñep kwabiek keyañgut in zet ke wisat palen tati yañañ penañ ku nâmtâmbien keyepm am notnañan in ewe Kawawañgalen zet ñotekñañ ke ewe zemzikat indame weyañnâmtâmbep. In ewe nam etañ niniyeen beip; meu katikñañ ñep ku niniyeen. ¹³ Am nam manip eknengat nemba okak kegoz manzeip, eknen keboñan set de pembenañ ma de bekanañ ke ñep ku maekmâtâlip. ¹⁴ Meu katikñañ ke am semem delañ zenzenañ eknengalen zapat. Keñañan nâmtât talipgapmti bekanañ ma pembenañ ke kalañ kumti maegip eknen keboñ keyañ meu katikñañ niniyet zapat beip.

Nin nâmkîñpepeen semem katikñañ bemti mam- banup

6 Âpme in alagak nâmkîñpepeen kwati Kilaisiyelen zet zapatnañ yañañ imbelañañ nâmbien keyegak nâmti ewe belak etañ manâip ke peme tapme zet keyañ penañañ mimiyelen zein ke mâti mamambep. Kegok ke am nâmkîñpepeen kaliñañ kwabien ekñañañ kekok mamip. Zet alagak nâmbien ke kapigok: mama mimi bekañañañ indamandame gakikiyet zapat mambienen keyelen yomengatnañ keñ gilik zenze zetnañ ma Kawawañ nâmkîñpepeyet zetnañ ma tu zululugat yañañ nânâyet mzikat indandañañ ke ma am nâmkîñpepeninmak belin ñokñinan atata ma gakikiengatnan wawagalen zet ma am Kawawañañ zet zemdelañ zenze muluwen tabepgat zetnañ. In zet keboñ ke etañ sakwalambemti zenzeyak winderñañ ku mbep. Zet nâmkîñpepeen mama mimi tototnañ mimiyelen ke zenâmti nâmkîñpepenin mkaliñ bembeyelen wemezin ke zenâ zenâ mti semem kaliñ bewep. ³ Nin kekok mimiyet Kawawañañ winde ndame timamti semem kaliñ bewanup.

⁴ Neñ kekok zeyeyangut ñen ewe kapi zesowap. Am notnañ Kawawañgalen Zet keyañ keñin meler beler beme Zisasiyañ ekñengat yominangat gakiye kekok nâmkîñpewien. Kegok sokbeme am ekñen ke Kawawañañ Emetak Terj indaye. ⁵ Ma Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ ke nâme keyañ keñinan mealat mepme Kawawañañ menok notnañ bamgat sokbewe keyet katañ mme ekmâtâlíp. ⁶ Am ekñen kemagen kwitnañ kwitnañ kekok sokbeme ektingut ekñañañ Zisas penañ sukwep bamkumpewien keyañ ekñen Kawawañgat Nemuñañ ilinak keñinanek ewe tewen kumasasokpewienok beye. Mti am sambe zimoselinan egat kwitnañ mtopewien. Am keboñ ke yomengatnañ keññ gilik zenzeyelen setnañ ñen ku taindain penañ.

⁷ Msat ñen map topeñ tati kwitnañ kwitnañ mme dolakñañ kwapme am mulup mamip keyañ meu ma sikokok matinip. Ke Kawawañ egalen tebumolet temañ keyet penañañ ke masokbemindain. ⁸ Ma msat ñeniñaset nusi temañañ kalak zewenn keeset penañepiñ keyepmti bam msat ke Kawawañgalen wewuwaliliyañ dukñañ mopme tewen zim tobe.

Nin winde kumann kwapme mambanup

⁹ Notnne penañ, neñ ingat zet kinagatgalen zema manâip keyepm keñ zut ku miap kekokog in set pembedaset mebep e nâyap. Set pembenañ mebep ke Kawawañañ indaangalañ indewe kogok.

¹⁰ Kawawañañ kwitnañ kwitnañ mamnen terj etañ. Keyepmti egañ in mulup dolakñañ mbien keyet ku kandatindemâbe. In Kawawañgat nâmtikñañ mpeme keyañ keñin meler beler mimindeme in egalen am indamukulem mbienok mmobep. ¹¹ Âpme nin in mulup windember kekok etañ mimiyet nâmindenup mti nâmkîñpepenin mkatikñañ bemtati Kawawañañ kot in-

datim mobogat damuñ tabep. In kekok mti webe-matalip keyet penañañ indamâbe. ¹² In am nâmkîñpepenin kaliñañ mamaip ekñengalen mama mimi ke mâti mti wisat sukwep ku mbep. Ekñañañ Kawawañañ kwitnañ kwitnañ ikñañgat nemuñene indandayet zetik mge ke timalíp.

Kawawañgalen zetik ke penañañmak

¹³ Ekñenmagen ñen Abalaam ek Kawawañañ zetik mti an mobotnañ kwiyet kwitnañ kumti zemkatik besap zem mgeyañ yek beme Kawawañañ ikñañgat kwitnanen bemti pigok zemkatik mti ¹⁴ pigok zeye, "Neñ penañ sukwep gwetnañ mgemti inñsokdine sambe sopmañ penañ gawap."

(Sokbembe 22:17)

¹⁵ Âpme Abalaam ek zetik mge keyet damuñ kan teepmañ wisatnepiñ mamkwatneti bam penañañ aige.

¹⁶ Am nin amobotnañ ñengat kwitnanen zetik minn beme zet zen ke bandim mti mmann am nâyo keyañ ningat zet bamset ñen ku zewep. ¹⁷ Keyepmti Kawawañ ek am zetik mimindame keñ zut mbiekma-gengapmti zetikñañ mkaliñañ bembeyelen zetik notnañ omba penañ ikñañgat kwitnanen mge keyet penañañ nin tiwanup. ¹⁸ Kawawañañ zetikñañ mam ma zemkatik bembe ñen mamm ikñañgat kwitnanen eget zut keyet Kawawañañ dâsuki ñep ku zenzeyelen. Zetikñañmak zemkatik bembenañ penañañ masokbein. Keyepmti animbi nukñañinmak kunzuñti Kawawañmagen mepme egañ maenzilim indeingapm ekñen keñ oloñen palen tatagalen. ¹⁹ Sâpe sâpe bumbu an ñeñañañ Zelusalem sesewat mka keñan ikñak ñen mamotan sepem kogok Zisasiyañ kululuñen Kawawañgat ñenzimoseñnan mogeyañ nin ndamukulem mti ndadamuñ mam. Egañ sâpe sâpe bumbu an ñeñañ ñen kwesiñ kwesiñ mange Melkisedek keboñ. Keyepmti nin Zisas mâti egañ mundum dolakñañ motapmainen mosâgât webepen mamambanup.

Melkisedekmak Kilais egetgalen sâpe sâpe bumbu muluwit yañañ sepem kwep

⁷ Melkisedek ek Salem mkaengalen amobotnañ mange ma Kawawañ Amobotnañ temañ egalen sâpe sâpe bumbu mulup keyet anañ kekok mange. Egañ Abalaam met amobotnañ kasañane indomindamâti gilik zemkopme an keyañ met selen aikti zemgwatnañ mpeye. ² Mme Abalaam ek milawat sambe kasañane ekñenmagengatnañ indamâti timkoge ke kalañ kumti mange 10magengatnañ kwep keyet katañ Melkisedek saye. Nin zetnaset kwit Melkisedek ke gilik zewennegen kapigok benak: "Terjgalen Amobotnañ" ma kwitnañ ñen Salem mkaengalen ¹ amobotnañ kwit keyet yañañ kapigok zenzeyelen, "Mamasiyelen Amobotnañ." ³ Melkisedek ek mamañ bipmañpiñ ma yeñsokñañ mee ku zemkawañ bembenañ. Ek ma-

¹ Kwit kapi Zelusalemgat kwitnañ itnañañ penañ kum mamañañ.

mañan ambege keyelen kanaan ku nâip ma gakiye keyelen kegogak kanaan ku nâip. ¹ Ek Kawawangalen Nemujan keyet sesepmanj sokbembeyet zenzenan keyelen sâpe sâpe bumbu An njanan mulup kwesinj mti manje.

⁴ Nin pigok nânup Melkisedek ek an tototnanj yek; ek amobotnanj temanj keyepmti ningat yejsokn Abalaam egan milawat dolaknanj etanj kalanj kumti manje 10magengatnanj kwep egat saye. ⁵ Abalaamgat in-soknjane am manje temanj kogogapm am manje Liwai zep ekjenan sâpe sâpe bumbu mulup ke mimiyet zemindenderanj. Âpme Abalaamgat in-soknjane am manje notnanj ekjenan Liwai am manje ke indik-damunj mimiyet milawalin manje 10magengatnanj kalanjti kwep indandayet zii zelen zemâtâtâtnanj. ⁶ Yanjut Melkisedek ek Liwai am manjeengatnanj ku sokbemberanj. Keyanjgut Abalaam an zetik mpepejanj ekmagengatnanj milawat manje 10 keyetnanj kwep ke etanj Melkisedek same egan zengwatnanj mpeye.

⁷ Amobotnanjanj an tototnanj zengwatnanj mamimindeip. Set kegok tazingapmti Melkisedeganj Abalaam zengwatnanj mpeye keyanj zeinen Melkisedek ek amobotnanj. ⁸ Isael an ekjenan milawalin kalanj kume manje 10 mopme manje kwep timtati Liwai maindamtemien. Am manje ke mamoti an penanj bemti magakimtemien. Âpme Melkisedeganj milawat manje kogok titinjananjut Kawawangalen zelanj egat pigok zenzenanj ek mama kanzitit tapmain. ⁹ Nerj zet keyet yanjanj njan pigok nâypagapm zewi. Zuda am ekjenan Liwai ekjen milawalin manje 10magengatnanj kalanjti kwep maindamtemien. Yanjut Abalaam ek Liwai ekjengat yerinanjgut egan naman milawatnanj manje 10magengatnanj kalanjti kwep Melkisedek saye ke Liwai ekjenan ku mamtemien ke yerinanj mge.

¹⁰ Enenogat kegok zenup? Melkisedeganj Abalaam sellen met aikge kan keyet Liwai am manje ekjen ku sokbewienanjgut yerinanj Melkisedek saye keyanj ekjenan mbienok bein.

Sâpe sâpe bumbu an alaknanjanj itnanjanjgalen mundum timâbien

¹¹ Liwai sâpe sâpe bumbu an muluwin mkwabien ke zii zelanj zein katanj mâti mme keyanj am sambeyelen yom zulutme delanj manzem manak ze Kawawanjanj sâpe sâpe bumbu an njan ku aiknak. Yanjut eganj sâpe sâpe bumbu an njan Melkisedekgat sakam mwaterzempewe. Kewan Alongat sipmanj butnanj mâti aikgalen zii zelanj zein katanj ku miminanj.

¹² Alongat in-soknjenejanj sâpe sâpe bumbu an mamayet Mosesianj zemkalinj beye kelak aseseknanj mme zii zelanj mulup keyet zet zemâtâtâtnanj ke kogogak asekmâzin. Mme sâpe sâpe bumbu an kwakwagalen Kawawanjanj setnanj alaknanj zuluzin.

¹³ Kawawanjanj sâpe sâpe bumbu an mwaterzem-pesâpm ke Liwai am manje ekjenmagengatnanj yek.

¹ Melkisedek egat mananj ma bipmanj ma yejsoknjanejet Kawawangalen zelanj yanjanj ku kukunjanj yanjut mulupmanj mgeyeen Zisasiyanj mbe keyet katanj mge.

An ke am manje njanmagengatnanj sokbeye. Egat yene ekjenan sâpe sâpe bumbu an mulup njan ku mbien. ¹⁴ Amobotnanjanj ek Zuda manjeengatnanj sokbeye ke nânup. Âpme Moses egan an manje ekjen keyanj sâpe sâpe bumbuyet mulup zet njan ku indaye. ¹⁵ Pigok penanj sokbemkawanj bein sâpe sâpe bumbu an kwakwagat Mosesianj zii zelen zemâtâtage ke ilak asekin mme sâpe sâpe bumbu an alaknanj Melkisedekgat sakam sokbein ke Zisas. ¹⁶ Ek Alongalen sip mâti sâpe sâpe bumbu an ku kwage. Kawawanjanj sâpe sâpe bumbu an njanjanj onzempewe enenogat eganj gakikiengatnanj wati gakikiyet winderanj mtotpeyeyepm mulup ke saye.

¹⁷ Kawawanjanj keyet pigok zeye,

“Gej Melkisedek sâpe sâpe bumbu an ek kebonjak tapmeti mamambanik katiknanj.”

(Sam 110:4)

¹⁸ Keyepmti zii zetgalen zemâtâtât ewenjan zenzenanj ke winderjepinj ma penanjepinj beye keyanj nin yomen-gatnanj jep ku ndaangalanj ndendeyelengapm kapume kejanj motazin. ¹⁹ Zii zelanj an mukulem mpeme Kawawanjanjagen soknanj jep ku mege keyepmti Kawawanjanj set njan aikge keyanj dolaknanj penanjgat dolaknanj bein, eneyet set keyanj katanj bem ndamandame Kawawanjanjagen soknanj mametnup.

²⁰ Kawawanjanj Zisas sâpe sâpe bumbu njanjanjgalen mulup mimiyet zempewe ke belak etanj penanj ku zempewe. Kawawanjanj Nemujanjanj mulup ke mimiyet zet penanj iknanjgat kwitnanen zemkatiknanj bemti zempewe. Sâpe sâpe bumbu an mamkwabien ekjen zemkatiknanj bemindeme mulup ke ku mbien. ²¹ Zisas ek Kawawanjanj iknanjgat kwitnanen zemkatik bemti sâpe sâpe bumbu an onzempewe. Mti Kawawanjanj pigok zeye,

“Amobotnanj zemkatik bembe zet zeye ke penanjepinj ku bewe. ‘Gej sâpe sâpe bumbu an njanjanj mameti mamambanik.’”

(Makuku 23:19; 1 Samuel 15:29; Sam 110:4)

²² Keyepmti nin kapigok nâsenup, Zisasiyanj tâtâ alaknanj aige ke dolaknanj penanj. Keyanj tâtâ tipman baen wemkwege ke sebempemti mobotnanj njan tazin.

Zisas sâpe sâpe bumbu an egan jep ndamukulem mimndewe

²³ Ewenjan baenen an sambeyanj sâpe sâpe bumbu an mamkwabien yanjut njanjanj mameti gakime njanjanj kegok mkwabien. ²⁴ Keyanjgut Zisas ek mama kanzitit mamain keyepmti sâpe sâpe bumbu mulupmanj ke kwesinj kwesinj wemeti wembe. ²⁵ Ma Zisasiyanj kogogak kwesinj kwesinj mamti ningat Kawawanjanj mandundum sain kegogapmti nin Kawawanjanj ndamukulem mindendeyelen nâmti soknanj mepmann Zisasiyanj jep anjgalanjndendeyelen.

²⁶ Ningalen sâpe sâpe bumbu an njanjanj alaknanj ek kebonjanj jep penanj ndamukulem mamin. Ek manjanjanj kwetepmanj, mimyugugunjepinj, ek tej penanj. Ma Ek yomanj njan ku tazin yek penanj. Ek am yomtonj ekjenmagengatnanj Kawawanjanj kalanjti iknanj

onzempeye. Egan kululun gwaen Kawawaŋmak tazin. ²⁷ Ek sâpe sâpe bumbu an ɲeɲaɲ mamkwabien ekɲen keboɲ yomtoɲ yek. Ekɲenaɲ kasup ɲen kasup ɲen ilinaɲgat yominaɲgat sâpe ɲeɲaɲ bumtingut amɲine ekɲengalen yomgat bam mambumtemien. Yaɲgut Zisasiyaɲ iɲɲaɲgat keɲaɲ sekɲaɲ keyaɲ am ningalen yomgat sâpe sâpe sek kwep bume keyaɲ sâpe sâpe bumbu mulup ke ilak mdelaɲ zeyeyaɲ matatmopmambe. Ke iɲɲaɲgat gakikiɲaɲ. ²⁸ Mosesiyelen zii zelaɲ sâpe sâpe bumbu an maombemindemtan ekɲen ke an yomtoɲ. Yaɲ zii zetgat baman Kawawaɲaɲ iɲɲaɲgat kwitnanen zemkalinbemti Nemuraɲ Zisas sâpe sâpe bumbu an ɲeɲaɲ onzempeye. Egan sâpe sâpe bumbu mulup ke ɲep penarɲ mdelaɲ zeyeyepm kwesiɲ kwesiɲ mamti mambe.

Zisas tâtâ alakɲaɲgalen sâpe sâpe bumbu an ɲeɲaɲ tazin

8 Zet zemkokotnaɲ keyet penaraɲ kapigok: Ningalen sâpe sâpe bumbu an ɲeɲaɲ bemndemti matazin Zisas ek kululun gwaenen Amobotnaɲ Temaɲ Kawawaɲ kwizet buɲamaɲmak egalen mundumen moti betnaɲ penarɲset windeyelen mundumanen mogeyaɲ tazin. ² Egan kululun Kawawaɲgalen sesewat mka keyet keɲan sâpe sâpe bumbu an ɲeɲaɲ mulup mamin. Sesewat mka ke amnaɲ ku walalatnaɲ; Amobotnaɲaɲ iɲɲaɲ zeme weɲge. ³ Sâpe sâpe bumbu an ɲeɲaɲ ekɲen sambe meu ma songom notnaɲ sâpe sâpe bumbuyet ma tewalaɲ bebmeyet zemindenderaɲ. Kegogapm Zisas sâpe sâpe bumbu an ɲeɲaɲ egaɲ sâpe sâpe buye. ⁴ Mti ek msalen alak kapi manak ze sâpe sâpe bumbu an ku manak. Msalen zii zelen zein keyet kataɲ sâpe sâpe bumbu an ekɲenaɲ sâpe ɲep mambuip. ⁵ Sâpe sâpe bumbu an ekɲenaɲ muluwin sesewat mka weɲaɲ ma sesepmaɲ walalatnaɲ keyet keɲan mambuip. Âpme sesewat mka penaraɲ ke kululun gwaen tazin. Moses egaɲ sesewat mka zegwem zegwem time mosâpmmme Amobotnaɲaɲ pigok dunduye, “Nânik kalaɲan gwaenen sepemaɲ zikat game ekbanan keyet kataɲ walabanik.”

(Kisim Bek 25:40)

Tâtâ alakɲaɲgalen zet

⁶ Tâtâ alakɲaɲ keyaɲ tâtâ itnaɲaɲ sebempemti mobotnaɲ tazin. Ma Zisasiyaɲ tâtâ alakɲaɲ keyelen an tungupmaɲ mobotnaɲ tati tâtâ itnaɲaɲgalen sâpe sâpe bumbu an ɲeɲaɲ mambien ekɲen kegogak sebebindem tazin. Ma zemkatik bembe eweɲan mimiɲaɲ keyelen zetikiɲaɲaɲ zemkatik bembe alakɲaɲ kapiyelen zetikmak sepem kwep ku belup; alakɲaɲaɲ sebempem. ⁷ Eweɲan tâtâ itnaɲaɲ weɲge keyaɲ am mme dolakɲaɲ bewien ze tâtâ alakɲaɲ ɲen ewe sokbembeyet zetnaɲ ɲen ewe ku sokbenak. ⁸ Kawawaɲaɲ amɲaneyaɲ myuɲgum same keyepmti pigok zein, “Kan ɲen neɲ nâmtalap ke sokbeme neɲ tâtâ alakɲaɲ Islael am ma Zuda am ekɲenmak msowap. ⁹ Eweɲan

weɲsokɲine Izip msalengatnan indatimti msalanan met indesâgât meti tâtâ ekɲen mindewan keyet kataɲ alakɲaɲ mbap eyaɲ itnaɲaɲ sebempewe. Ekɲenaɲ tâtâ keyet keɲan nânânɲ ku mambien keyepmti neɲ bamku mindewan. Neɲ Amobotnaɲinaɲ zet kegok zeap. ¹⁰ Neɲ bam Islael am ekɲenmak tâtâ alakɲaɲ msât zewan ke kapigok, Neɲ nâlen zii zet ɲen ɲoktikɲinan be mindewap. Ma keɲinan kumpema tabe. Mme neɲ Kawawaɲin mambap âpme ekɲenaɲ nâlen aminne mam nembep. ¹¹ Âpme an ɲeɲaɲ notnaɲ ɲen ma meniɲaɲ ɲengat pigok zemti ku zemzikat sampewe, ‘Geɲ Amobotnaɲ egat yaɲaɲ weyaɲ nâmbek,’ kegok ku zewe yek. Kan keyet am sambe tototnaɲ ma mobotnaɲ ekɲenaɲ nâgât yaɲaɲ nâmatâpme delaɲ zemâpbe. ¹² Ma neɲ yomin ma myuɲgungunɲin sambe katikpemâbap. Mti kandatnome mamambap.”

(Zelegaia 31:31-34)

¹³ Âpme Amobotnaɲ egaɲ tâtâ ke mti keyet, “Alakɲaɲ” zeye. Kegok zemti itnaɲaɲ tâtâ tage keyet taɲanaɲ zeye. Âpme kwitnaɲ kwitnaɲ taɲanaɲ bemti maetimben ke belaknik tati ilak endeletme mandelaɲ zein.

Kawawaɲgalen sesewat mka zegwem zegwem

9 Tâtâ itnaɲaɲ Kawawaɲ sesewatsasayelen setnaɲ tageen ke mâti mkaɲaɲmak ma mundumaɲ sesewat mka zegwem zegwem msalen tage keyet mamtemien. ² Sesewat mka zegwem zegwem ke teepmaɲ walati keɲaɲ kutume zut beye. Keɲaɲ ɲeɲaɲ keyet “Kambukɲaɲ” kuwien keyet meu bem nini mundumaɲ tage keyet palen nupmamaɲ Kawawaɲgat zapat mambumbemtemiengalen mundum ma taɲam bumbuyet mundumaɲ golaɲ weyaɲaɲan kogogak matatan. ³ Âpme sangum teepmaɲ tungupman ke opem peme totapme mka keɲaɲ ɲen iɲɲak enziliɲaɲ keyet kwitnaɲ “Keɲaɲ Kambuk Penaraɲgat Kambuk” kegok kuwien. ⁴ Keyet keɲan kasak sesikiɲaɲ dolakɲaɲ bumbu keyelen mundum golaɲ mpewien. Ma Kawawaɲaɲ tâtâ amɲanemak mti zii zet indaye keyelen bogis beke keyegak tapme pusekɲan golaɲ weyaɲti ambulutpeme matatan ma keyet keɲaɲ Alongalen tonje eweɲangatnaɲ petnaɲaɲ mge kemak nanzaɲ palen zii zet kukuɲaɲ ma mana selikiɲaɲ golaɲ weyaɲti mana wepewien kemak eyo tâtâyelen bogis keyet keɲaɲ ilinsakwep bempepenaɲ. ⁵ Tâtâyelen bogis keyet sakɲanen gwaen ensel zut weyaɲideme egegat pâwidaɲ bogis ke maambulutatemun keyet dukɲanen sâpe sâpe bumbu an ɲeɲaɲaɲ nup kan kataɲ amgat yomin Kawawaɲaɲ katikpepeyep nâmti songom sipmaɲ aɲgalaɲ gogot mundum zenzeɲaɲ bogis dukɲanen matatan keyet palen matetelimtemien.

Sesewat mka zegwem zegwem keyet zapatnaɲ eneyet esemtenɲ mmann delaɲ zesem. ⁶ Kwitnaɲ kwitnaɲ kegok bempeme tapmepme keɲaɲ ɲeɲaɲ keyet sâpe sâpe bumbu an ekɲenaɲ mobot toti muluwin ke mamtemien. ⁷ Mka keɲaɲ kambuk penaraɲgat kambukɲaɲ keyet keɲanen sâpe sâpe bumbu an ɲeɲaɲ egaɲ nup kan kwep keyet keɲan sek kwewetaɲ mamotan. Yaɲgut songom sipmaɲpiɲ yek, egaɲ sip

timti mot ikñanggat yomgat ma am yomtonj ekñengat nâmti sip ke tetelime bogis dukñan mundum kwitnañ anggalan gogot makumtemien keyet mamotan. ⁸ Emetak Tenjañ pigok manzikat ndain: sâpe sâpe bumbu anmak zii zetgalen zemâtâtât egetgalen mulwit am ningat tunjgupmnan tazin beme nin Kawawañmagen mebeneknok sesewat mka keñañ kambuk penañanggat kambukñañ ke mebegalen setnañ mambekkezin. ⁹ Sesewat mka zegwem zegwem msalen tazin kapi bam kululuñen katikñañ sokbewe keyet sesepmañ bein. Mka zegwem zegwem keyet keñañ meu ma songom timoti sâpe sâpe buwien keyañ zigoset am Kawawañgat masesewatsamtemien ekñen keñin mme kwetetepmañ benak? ¹⁰ Zii zet ke belak sekgeset etañ, tu meuyelen zetnañ ma sekñ tu zulutpepeyelen zetnañetañ tage. Penañañ Kawawañañ msokbesâpmmme tazin keyet sesepmañ mkwabien.

Kilaisiyañ ikñañgat sipmañañ sâpe sâpe buye

¹¹ Kilais ek kwitnañ kwitnañ penañ sokbembeyet zenzeñañ keyet sâpe sâpe bumbu an ñeñañ beye. Mti Egañ sesewat mka sepemañ igagen mobotnañ kululuñen tazin keyet keñañ mowege. Amnañ ku walalatañ ma msalen ku tazinen keyet keñañ mowege.

¹² Meme ma makau sipmañ timti ku moge. Ikñañgat sipmañ penañ ke mka keñañ kambuk penañgat kambukñañ ke mmoti sipmañ sek kwewetañ tetelime mekoge keyañ tatat katikñañ matakwazin. Sipmañ keyañ gakikiengatnañ ndatim kwat ndeyeyañ alak mama kanzizitgat zapat tatnup. ¹³ Eweñañ zii zelañ meme ma makauyet sipmañ timoti teteliliyet zenzeñañ ma makau gandenañ bume zime mupmapmañ timti kâ kwakwatnañ ke tuyen time topme lumañti keyañ am set zii mpepeñañgalen angosomti nukñañ aiikñañ keyelen gwesep mti tetelime mekoti am keyañ mimindeme am kwetetepmañ mambemtemien, ke sekgeset etañ mme kwetetepmañ mamimindemtan.

¹⁴ Keyañgut Kilaisiyet sipmañañ songom ekñengalen siwin sebempemti mobotnañ tazin e egañ yom ñen ku mge keyet penañañ. Kilaisiyañ mama keboñ mañge ke Emetak Tenj mama kanzizit mamainañ winde same mge. Ma naman egañ ikñañgat mamañañ Kawawañgat sâpe sâpe nemboñ sayeyepm egat sipmañañ nin zulutndeme teñ bewennañ Kawawañ mama kanzizit toñañ ek ñep sisiliñ mulup msawanup.

¹⁵ Keyepmti Kilaisiyañ tâtâ alakñañ keyelen an tunjgupmañ mobotnañ penañ beye. Mti tâtâ itnañanen mamti yom aik kwabien ke yek bembeyet ikñañ gakiye. Kogogapm am egat zapat mamaip ekñenañ mama kanzizit mamayet zetik mimindendañ ke ñep mepmamambep. ¹⁶ Betziñ toñañ bembeyelen setnañ kapigok, an ñenañ gakime egalen betziñañ ke an ñenañ belak etañ maekdamuñ min. Yañ an titiyet nâmpenañ keyañ damuñ tapmepme toñañañ gakimeñgut an keyañ matin. ¹⁷ Egañ ewe alik mame betziñgat zetnañ zenzeñañ ke belak ewe tapme an keyañ gakimeñgut zet keyet penañañ ñep sokbenak.

¹⁸ Kogogapm tâtâ itnañañ ke penañañmak bembeyelen nâmbiengapmti songom kume sipmañañ topme keyañ penañañmak mambemtan. ¹⁹ Moses ek zii zet sambe zemâtâtpepeñañ keyet katarañ am sambe diindome delañ zemâpme makau gandenanggat sipmañ tumak lelimpeme tapme sindip palen sipsip zupmañ ñamañ keyañ zampemti keyañ siwenn olekti Kawawañgalen zet zapat meluwañmak munguñgunañ palen ma animbi ekñengat palen matetelimtan. ²⁰ Mti pigok diindoye,

“Kawawañañ inmak tâtâ mimiyet diindoye keyelen sip e ilak kapi.”

(Kisim Bek 24:8)

²¹ Mti sesewat mka zegwem zegwem ma sâpe sâpe bumbuyelen batikondo mee ke kegogak siwañ teteleme sipsak mambemtan. ²² Ke zii zelen zenzeñañ keyet katarañ kwitnañ kwitnañ sambe katarañ siwañ etañ zulupe kwetetepmañ bemâge. Ma sippiñ keyañ amgat bekañañin zulupe delañ zenzeyelen setnañ ñen ku tazin.

Kilaisiyañ ningalen yomgat dopmañ gakiye keyañ sâpe sâpe bumbuñañnok beye

²³ Kwitnañ kwitnañ sesewat mka zegwem zegwemgat tazin ke penañ kululuñen gwaen tazin keyet sesepmañ kegogapm siwañ tetelime dukñañan mopme kwetetepmañ bembeyet zenzeñañ keyet sâpe sâpe mambumtemien. Kogogapm am kululuñen mebegalen ekñen mme kwetetepmañ penañ bembeyelen sâpe sâpe sakamañ igagen dolakñañ penañ bumbuyelen. ²⁴ Keyepmti nin nânup Kilais egañ sesewat mka amnañ belinan walalatnañ keyet keñañ kambuk zeip keyet sesepmañ msalen tazin keyet ku moge. Kawawañgalen sesewat mka keñañ kambuk kululuñen tazin keyet keñañ moti Kawawañgat ñenzimoseñan nin ndamukulem mimiyet nâmti mandundum sain.

²⁵ Kilaisiyañ ikñañgak Kawawañgat sâpe sâpe sasayet sek kwep gakiye. Ke ewe sakwalambemti ku mimiyelen. Kogok mti egañ kululuñen mogeyañ tazin. Egañ zii zelañ zeinen sâpe sâpe bumbu an ñeñañ egañ nup kan sambe amgat yomin timti sek kwep mka keñañ kambuk penañanggat kambukñañ zeiben moti songom ekñengalen sip matimotemien keboñ ke ku mge yek penañ. ²⁶ Kilais ek kegok mnak ze msat kululuñ sokbeye keyetnan kwazinen amgalen yomgat mti Kilaisiyañ gakimti gakikiyegak mamanañ. Yañgut kegok yek. Egañ sek kwewetañ gakimti yom sambe mkwakwatnañ ma mimiñañ ma mmobep ekñen keyet katarañ sek kwep dopmañin gakim delañ zeye. Ñen ewe ku sakwalambemti gakikiyelen. ²⁷ Am sambe nin sek kwewetañ gakiwanup. Mti keyet baman daenen zet muluwen tabanup. ²⁸ Kegogapmti Kilaisiyañ ikñañgat palen am sambeyelen yom time mopme sek kwep gakiye. Kegok mgeyepm gilik zem kosâpmnen yom katikpepeyelen mulup ewe ku msâpm. Am egat nâmk-ñpemti webem maip ekñen mama kanzizit indasâgât kosâpm.

Sâpe sâpe njeŋaŋ mambumkwatemien keyaŋ yom njeŋ ku makatikpemtan

10 Zii zelen sâpe sâpe bumbuyet zenzeŋaŋ ke kwitnaŋ kwitnaŋ dolakŋaŋ bam sokbewe keyet sesepmaŋ etaŋ mkwabien. Keyepm sâpe sâpe bumbu an ekŋenaŋ zii zet gawepumti nup kan kataŋ sâpe sâpe bumti bumbuyak mkwapme am Kawawaŋ masesewatsamtemien ekŋen keŋin mme kwetetepmaŋ tatat katikŋaŋ ku matatan. ² Sâpe sâpe mambumtemien aŋ mme kwetetepmaŋ bewiek ze ekŋenaŋ sâpe sâpe mene mene ewe ku mambumambiek. Keyaŋ am Kawawaŋ masesewatsaip ekŋen mme yompiŋ sipmaŋmak kwetetepmaŋ bewiek ze ekŋenaŋ yominanŋat keŋinan nâmnukŋaŋ ewe ku mbiek. ³ Sâpe sâpe kan njeŋ kan njeŋ mambumkwapme keyaŋ mme ekŋenaŋ yominanŋat manâmkwatemien. ⁴ Makau apmaŋ ma meme egegat siwidaŋ yomin njeŋ ku zuluŋpme delaŋ zemâtnak.

⁵ Keyepmti Kilaisiyaŋ msalen kogeŋ Kawawaŋgat zet pigok zeye, "Geŋ songom kumti sâpe sâpe mambuip keyet tikŋaŋ penaŋ ku manânik. Yaŋgut geŋ neŋ am sek kot munduŋduŋgat eweŋanegak weyaŋ bempemane tage ke koti munduŋti sâpe sâpeyelen songomnok bema nome gakiwan. ⁶ Geŋ songom melesiŋ ambepeme tewen motati zim totot ma amnaŋ geŋ yomin katikpepeyete nâmti sâpe sâpe bumgame keyet nâmane tikŋaŋ penaŋ ku mambein. ⁷ Âpme nenanŋat pigok zewi, 'Kawawaŋ, nânik, neŋ gâlen zet gawepupuyete msalen toban. Gâlen Zet Itnaŋanen meluwaŋ mimiŋaŋ keyete penaŋaŋ ilak neŋ kapi kota-lap."'

(Sam 40:6-8)

⁸ Sâpe sâpe bumbu keyete zii zelaŋ pigok zeye, "Sâpe sâpe songom melesiŋ ambepeme tewen motati zim totot ma amnaŋ geŋ yomin katikpepeyete nâmti sâpe sâpe sakam ikŋak ikŋak mambumgaip ma tewelaŋ notnaŋ mamgaip keyete nâmane tikŋaŋ penaŋ ku mambein."

(Sam 40:6)

⁹ Kogok zemti naman zet njeŋ pigok zeye, "Kawawaŋ, nânik, neŋ gâlen zet gawepupuyete msalen toban."

(Sam 40:7)

Egaŋ zet kegok zeye ke kwitnaŋ kwitnaŋ itnaŋaŋ mpeme mepme alakŋaŋ njeŋ mwatonzempesâgât nâmtiyepmti zeye. ¹⁰ Keyepmti Zisas Kilaisiyaŋ ikŋaŋgat sekŋaŋ ke Kawawaŋ sâpe sâpenok ketalasim same keyaŋ nin keŋj mme kwetetepmaŋ bewen. Ke sek kwewetaŋ mge keyaŋgut keyete pembenanaŋ kwesiŋ wemti wembe.

¹¹ Sâpe sâpe bumbu an same ekŋenaŋ kasup njeŋ kasup njeŋ sesewat muluwin mti sâpe sâpe bumti bumbuyak mamkwetemien. Âpme keyaŋ yomin njeŋ ku peme mebegalen. ¹² Kilaisi egaŋ yomgat sâpe sâpe gakikiŋaŋaŋ mise kwep sâpe sâpe mambumkwatemienok bumdelanŋ zemti animbi mme kwetetepmaŋ

bewienanŋ ekŋen kwesiŋ kwesiŋ mambep. Ekŋen egaŋ sâpe sâpe kwewetaŋ bumti mme dolakŋaŋ etaŋ be-mâpme gwaenen mogeyaŋ Kawawaŋgat betnaŋ pe-naset totazin.

"Mme mundum ke tapme Kawawaŋaŋ kasaŋane in-datimti egat setnaŋ kandaŋan timot mulaloŋ in-deweyete damuŋ tazin."

(Sam 110:1)

¹⁵ Keyete Emetak Teŋaŋ Kawawaŋgalen Zet Itnaŋanen kapigok zemsokbemndain,

¹⁶ "Kan kapi delaŋ zeme neŋ bam ekŋenmak tâtâ alakŋaŋ njeŋ mbap. Neŋ zii zet zetn keŋinanen bem in-dema tabep. Ma neŋ zii zetn ŋoktikŋinanen meluwaŋ mpema tabe."

(Zelemmaia 31:33)

¹⁷ Mti Egaŋ ewe zet pigok tusumti zeye, "Keyepmti neŋ yominanŋat ma myuŋguŋguŋinanŋat kandatnome mamambap."

(Zelemmaia 31:34)

¹⁸ Kogogapm Kawawaŋaŋ yom katikpewe beme sâpe sâpe bumbu an ekŋenaŋ sâpe sâpe yom peme mebegat zembuwep ke yaŋjeŋiŋ.

Nin Kawawaŋ nâmkijpempti ekmagen sokŋan mebanup

¹⁹ Eweŋan saŋgum sesewat mka zegwem zegwem keŋan zut kalaŋme mekotatagat anzam matatan ke Zisasiŋaŋ gakime endelege. Kegok mti egaŋ set alakŋaŋ sipmaŋaŋ zulutndeyeyepm nin sesewat mka keŋaŋ kambukŋan penaŋgat keŋan meti kwesiŋ mamambanup. Kogogapm Kilaisimagen notnne, Zisas ikŋaŋgat sipmaŋaŋ ningalen yom zuluŋgeyepm nin Kawawaŋmagen kiŋgagapiŋ ekmagen sokŋan nâmtalati mamepmambanup. ²¹ Âpme ningalen sâpe sâpe bumbu an njeŋaŋ Zisas egaŋ Kawawaŋgalen sesewat mka keŋan ke bugan njeŋaŋ bemti megeyepmti ²² nin ek nâmkijpemann keyaŋ keŋnangalen yom sambe sipmaŋaŋ zulut kaputme mepme delaŋ manzein. Kogogapm nin yommnanŋat nâmnukŋaŋ njeŋ ku mimiŋyelen yek. Nin nâmtalatmepmann tu penaŋaŋ zulutndewiennok keŋnan penaŋ sukwep nâmbanup Kawawaŋaŋ njeŋ ndamukulem mbe zemti ekmagen sokŋan mepmamambanup. ²³ Âpme Kawawaŋaŋ zetiki mti zet manzeinen penaŋaŋmak etaŋ mambein. Ke nâmtiyepm nâmkijpepen ku katikpewanup kaliŋaŋ atam tabanup. ²⁴ Mti nin notnne indamukulem mimiŋyete setnaset etaŋ mâti keŋin melaŋ belanŋ bemti gogot mimindewanup. ²⁵ Âpme Kawawaŋgalen zet nânâyelen ondedagen am notnaŋ ekŋenaŋ kokopiŋ belak wisat mti matalip. Pi Zisas kokogalen kan ilak sokŋan bein kegogapm nin Kawawaŋgalen zet nânâyete ondekti notnne ekŋengat keŋin melaŋ belanŋ bewanup.

Nin Kawawaŋgat Nemunŋaŋ ku bamkumpewanup

²⁶ Yomgat sâpe sâpe bumbuyelen setnaŋ njeŋ ku tazin. Kogogapm nin zet penaŋ ŋotekŋaŋ Zisasiŋaŋ ningat yomgat gakiŋe zet ke keŋnangalak bamkumpe-

wanup beme ningalen yom katikpepeyelen setnar ngen kogogak ku tatndawe. ²⁷ Enenogat Zisasiyet gakikiñar ku nâmkijpemann keyet dopmar Kawawañar zemdelar zenze muluwen ndesâpm egalen zet zemdelar zenze mulup kanar ke kiñgagatnar mak ma tep tarjam temar mak manzin keyar am Kawawañgat kasa mamip ekñen ke indazime mupmar etar bewep. ²⁸ Nin pigok nânup an rjenar Mosesiyelen zii zet ke arjosome an zut ma tuk ekñenar ekti mimyungugunjar ke zemkawañ bewep beme ekñenar an keyet kember ku mbep ek kume gakiwe. ²⁹ Apme naman kogogak. An rjen ek Kawawañgat Nemunar zemtalatpenti mtopewe ma tâtâ alaknar galen sip zulutme keyar kenar mme kwetetepmar beye keyet nâme pepesut bewe beme dopmar bekanar penar tiwe ma keñ taoletgalen Emetak Ter am mme keñ taolet palen mamaip zemtalatpewe beme am ekñen ke nukñar omba penar tiwep. ³⁰ Nin zet kapigok zeye ke nin nânup,

“Yom dopmar mutumindanda mulup ke nen mbap.”
(Zii Zet 32:35)

Ma rjen ewe pigok zenzerar tazin,
“Amobotnar ek amjene ekñengalen zet zemdelar zemindamâbe.”
(Zii Zet 32:36)

³¹ Kawawañ mama tonar egalen belen am yommak yomgat dopmar mutumindawe ke kwitnar kwitnar kiñgagatnar mak penar.

Nin nâmkijpepen katikñar bemti tabanup

³² In alagalak nâmkijpepen yar bemti tabien keyet otrnâit. Kan keyet in Kawawañar Emetak Ter indame egar busatnar indame timtati amnar sisiperper mindamti sek sindem indame in timti keyet kenar in winderar bemti tabien. ³³ Kan notnar gat ekñenar animbi sambe ekñengat zikalinan indati mozem indome tabien mti zet mgasik gasik penar pi mandiidoipt mti nukñar sambe dukñinan bemindewien. Kan notnar gat in am nolone kwitnar kwitnar kebor sokbeme indikti indamukulem mimindewien. ³⁴ In nolone notnar mka katikñar towepme ekñengapmti kember temar mbien. Ma milom bilombi omenzar time in kenar oloñen palen tati indikme belak tiwien. In kwitnar kwitnar kululunen tatatnar katikñar bam tiwep ke nâmtiyepm kekok mbien. ³⁵ Keyepmti pi ekñenar kekok mindame winderin ku kwalebe. Winderar bem maneti bam penarar temar penar tiwep. ³⁶ Mti in winderin bemti Kawawañar kwitnar kwitnar in mimiyet manâmtikñar min ke mbep beme keyet katnar mamti kwitnar kwitnar zetik mimindenderar keyet penarar tiwep. ³⁷ Keyepmti kan belaknik bugan tazin ke delar zeme Kawawañgalen zelar penarar mak bewe,

“Amobotnarar kosât zeye ke ku katikpewe; egar sawep kobe. ³⁸ Neñ am manâmkijpenep ekñen nâmkijpepen neñmagen tazin ke ekti kwilin, ‘An ter,’ makuyap ma ekñen nâmkijpepen sukñar bewep be-

me neñ ekñengat nâmindema dolakñar penar ku bewe.”

(Habakuk 2:3-4)

³⁹ Nin nâmkijpepen sukñar bewanup beme walelet keyet kenar mebegalen. Keyar gut nin am kebor yek. Nin am nâmkijpepamak bewenngapmti Kawawañar mama kanzizit ndandayelen mar ge tatnup.

Nâmkijpepeyen katikñar bemti mamayelen yarar

¹¹ Bamgat kwitnar kwitnar titiyet bunam zapatar diindondonar keyet webemti damur mar ma kwitnar kwitnar zikalnar eekpiñ belak kenar etar nâmkaliñ bemti mama keyar nâmkijpepe penar bein. ² Kawawañgalen am ewenar baen mamkwabien ekñengalen nâmkijpepe sepemar kebor mti mame Kawawañar keyet nâmindeme dolakñar beye.

³ Kululur ma msat kapi Kawawañar zeme sokbeye. Zet ke nâmkijpepamak mamti yarar manâmtâtâtnup. Kwitnar kwitnar tapme ekñup kapi Kawawañar kwitnar kwitnar ku wewenar gatnar mme sokbeye.

Abelmak Inok ma Noa ekñengalen nâmkijpepenin

⁴ Abel ek nâmkijpepamak mar ge keyepm Kawawañgat sâpe sâpe bumsame Kawawañar ekme rjep beme datnar Kein egalen ektakalimpeye. Abel nâmkijpepenar gapmti Kawawañar an ter zemti sâpe sâpenar kogogak nâme dolakñar beye. Abelar gakiye yar gut egalen nâmkijpepenarar nin ekti mâbâgat sepem matazin.

⁵ Inok ek nâmkijpepamak mar ge keyepmti Kawawañar ek ku gakikiyet nâmpemti sekñar melesin wati mowege. Kawawañar kekok mme am ekñenar egat timabien. Ewe kululunen mobopiñ tapme Kawawañar egat nâmkijpepenar gat nâme dolakñar penar beye. ⁶ Nin nâmkijpepepiñ mamar Kawawañar ningat nâme dolakñar ku bewe. Nin Kawawañar mamain ke penar nâmkijpewanup mme am ek aiksâgat winderar ber matimalip ekñen egar tosa dolakñarar maindain.

⁷ Noa ek nâmkijpepamak mar ge keyepmti Kawawañar kwitnar kwitnar bam sokbewe keyet golarar zemsokbemsame nar ge. Dundume ek pedondom samti sip kwep ekñen alik mamayet nâmti wara walage. Kekok mge keyar msat katar galen am bekanar mimi tonar kekok msokbeye. Noa nâmkijpepenar gapmti Kawawañar, “An ter,” kwitnar kekok kuye.

Abalaamgalen nâmkijpepenar gat yarar

⁸ Abalaam ek nâmkijpepamak mar ge keyepmti Kawawañar msatnar yarar pemti msat rjen met titiyet zempeme egar zetnar gawepuye. Mti msat deset sasayet zeye ke egar nânâpiñ belak etar zetnar gawepumti mege. ⁹ Nâmkijpepamak mar ge keyepmti msat zetik mpeye ke mege. Ke lueñ maneti mesâtnok mka zegwem zegwem walati ke mawemtan. Aisakmak Zekop eget msat keyet Kawawañar zetik

mimidenderangapmti sepem kegogak mbun. ¹⁰ Abalaam ek mka tatat katiknaŋ kululuŋen Kawawaŋaŋ timbilange mpemti walatpeye ke sasayet nânânŋ mamamtan.

¹¹ Sela ek nâmkînŋpepemak mamti imbi ilip penaŋ ke beye yaŋgut Kawawaŋaŋ menok mme egaŋ nempa kambakmak tage. Sela egaŋ kapigok nânge, "Kawawaŋaŋ zetik mam ke penaŋaŋmak etaŋ masokbein yaŋ nempa sokbembeyet buŋam zapat zeye ke penaŋaŋ sokbewe." ¹² Keyepmti an kwewetaŋ ke am ambet munzunzungalen winderŋaŋ delaŋ zeye yaŋgut ekmagengatnaŋ nempa sokbem sambelenbien kululuŋen wenzim ma nembuyelen gambibik tazin amnaŋ ku maiiŋgalen nempaŋ am keyet sepem sokbewien.

¹³ Am ekŋen keyaŋ nâmkînŋpepemak mamti gakimâpme delaŋ zeye. Kwitnaŋ kwitnaŋ zetik mimindenderŋaŋ ke belak beŋan daenen tapme ekbienangut ku timti ewe belak etaŋ oloŋen palen nâmkînŋpepemak mamtemien. Kogok mti yaŋaŋin pigok ekbien, "Nin msat kapi belak lueŋ ma am mukup mamanup." ¹⁴ Am zet keboŋ manzeip ekŋenaŋ msat mamaip ke pemti met msalin penaŋ ŋen aiikgalen manâip. ¹⁵ Mti ilinaŋgalen mka msalin pemti kobien keyet ku nâmbien. Keyet nâmbiek ze gilik zemti mesât nâmbiegen ŋep mebiek. ¹⁶ Kogok mmamti ekŋenaŋ mka tatat katiknaŋ ke met titiyet keŋin temaŋ tage. Kululuŋen tazin keyet nâpeŋ mambien. Keyepm Kawawaŋ ek ekŋengalen Kawawaŋ kekok zewanek keyet nâme bekaŋaŋ ku benak. Enenogat egaŋ ekŋengat mka temaŋ ŋen aikindawe.

¹⁷ Abalaam ek nâmkînŋpepemak mame Kawawaŋaŋ yaŋaŋ mekme egaŋ Aisak sâpe sâpe bumbuyet sisak palen mobempeme tage. Egaŋ zetik keyet penaŋ Aisak nânge yaŋgut nemuŋaŋ kwewetaŋ ke Kawawaŋgat sasâgât mge. ¹⁸ Kawawaŋaŋ zetik pigok msaye, "Aisak ekmagen iŋsokdine sambe penaŋ sokbem sambelenbep."

(Sokbembe 21:12)

¹⁹ Abalaamaŋ ke kapigok nâmti mge, "Kawawaŋ ek am gakikiŋaŋ mme wawatgalen winderŋaŋ tazin keyepmti gakinak ze naman Kawawaŋaŋ gilik zemti gakikiengatnaŋ ŋep mme watnak." Ŋen kapigok mene zewanek, nemuŋaŋ sâpe sâpe mundumengatnaŋ watoge ke gakikiŋaŋgatnaŋ mwage sepem beye.

²⁰ Aisak ek nâmkînŋpepemak maŋge keyepmti egaŋ Isâ ma Zekop zemgwatnaŋ zet mimidamti kwitnaŋ kwitnaŋ bam sokbemidawe keyet zapatnaŋ diidoeye.

²¹ Zekop ek nâmkînŋpepemak maŋge keyepmti gakikiyelen kanaŋ bududuk beme Zosepgat nemulatnene zemgwatnaŋ zet mimitdamti tonŋe palen tati Kawawaŋ pedondom saye.

²² Zosep ek nâmkînŋpepemak maŋge keyepmti gakiki kanaŋ sokŋan beme nâmti Isael am ekŋenaŋ Izip msat pemti mebegat zapatnaŋ diindomti naman mesâtati kasetnaŋ mti mebegat eweŋanek zemâtâtin-daye.

Mosesiyet nâmkînŋpepeŋgat yaŋaŋ

²³ Mosesiyet mamaŋ bipmaŋ egeŋaŋ nâmkînŋpepemak mambun keyepmti nempa sokbeme egeŋaŋ nempa ke nempa notnaŋ ekŋen nempaŋ yek keyepmti egomti Izip ekŋengalen amobotnaŋgalen zemkaliŋ be-mbe keyet kingagapiŋ eyonŋa tuk pi enzilimpemalu matatan.

²⁴ Moses ek nâmkînŋpepemak maŋge keyepmti egaŋ sememti mame am ekŋenaŋ Palao egat nembaraŋgat nemuŋaŋ zenzeyet egaŋ keyet nâme wisatnaŋmak beye. ²⁵ Egaŋ Kawawaŋgalen am ekŋenmak kot tusumti nuknaŋ pupuyelen nâmti ekŋenmak tusuye. Egaŋ mama mimi bekaŋaŋgalen tiknaŋ seleset mâti kan belaknik bugan oloŋen mimiyet nâme ŋep ku beye. ²⁶ An Kilaisiyaŋ nuknaŋgatnaŋ indatitiyet zetik mge keyaŋ sindem tiwenok Mosesiyaŋ timti Izip msatgatnaŋ mânep milawatgat tiknaŋ ku nâye. Enenogat egaŋ maneti bam tosaŋaŋ kululuŋen tiwe keyet nâme mopme maŋge. ²⁷ Mosesiyaŋ nâmkînŋpepemak maŋge keyepmti Palaoyelen ŋenzinziŋ keyet nâme betatnaŋ beme Izip msat katikpeye. Egaŋ Kawawaŋ amnaŋ zikalinaŋ ku eekgalen ke egaŋ ekti mimiŋaŋnok ekmagen wetekumti tage. ²⁸ Moses ek nâmkînŋpepemak maŋge keyepmti Aŋgalalaŋ Kendo tage. Egaŋ zeme Isael am ekŋenaŋ sipsip kumti sipmaŋaŋ sekekegen zulutpemepme ensel egaŋ kasa tim kwati am indome gakikiyelen keyaŋ sip ke ekti nemuŋine yu ekŋen ku indome gakiwien.

Am eweŋaŋ nâmkînŋpepemak mambien ekŋengat zapaŋin

²⁹ Âpme Isael am ekŋenaŋ nâmkînŋpepemak mambien keyepmti Kawawaŋaŋ zeme Nambu Ŋamaŋaŋ epeemti metat kotat mme msalen imti tu nembet daeneset mowepbien. Âpme Izip am ekŋengalen kasa kuku an ekŋenaŋ keyegak indamâti mowetne zemti metnepeme nembuyaŋ munduman toti indaminziliye.

³⁰ Isael am ekŋen nâmkînŋpepemak mambien keyepmti Zeliko mka kimbat temaŋ bembuluŋ tati tokwapme kasup mulup mimi 7 kekok mepme kimbat nanzaŋaŋ bemberaŋ ke epeem topmâge.

³¹ Imbi set kileŋ mama kwitnaŋ Leap ek nâmkînŋpepemak maŋge keyepmti an zut msat wilingiwun eget indikdamuŋ mimideye. Âpme am zet kululu Isael ekŋenaŋ indowien kan keyet ek aŋgalaŋpewien.

³² Yaŋgut zet zapat notnaŋ Gidion

ma Belek
ma Semsân
ma Zapet
ma Dewit
ma Samuel

ma golaŋ zet zenze an ekŋenaŋ mimiŋaŋ ke zewagen kan teepmaŋ penaŋ benak. ³³ Am notnaŋ nâmkînŋpepemak mambien keyepmti am maŋge temaŋ timtot indewien ma am notnaŋ mama mimi teŋgat mulupmaŋ mbien. Ma am notnaŋ Kawawaŋaŋ kwit-

nañ kwitnañ nñen indasât zetik mge. Ma am notnañ laiongat dembusekñañ bekekbien. ³⁴ Am notnañ tep temañ tazime mme bep zeye ma am notnañ kasañneyelen gombo kukñañ witikme mege. Ma am notnañ winderjñpiñ winde indame winderjñber tabien. Ma am notnañ kasa kukuyen winderjñber tati kasa kuwien. Am notnañ amobotnañ nñeniyelen kasa kuku an ekñen winderjañ bemti indamâpme mebien. ³⁵ Imbi notnañ ekñengalen namba gakiwien mme alik bemti wabien. Am notnañ kasa ekñenañ indatimti mka katikñañ indemti sekñin omba penañ indom walepme gakiyelenok penañ tabien. Ekñenañ Kawawañ bamkumpewien ze kasa ekñenañ nñep indemti mebiek. Yangut ekñenañ kasa ekñengalen zet kumti ekñenañ gakiengatnañ wati mama dolakñañ titi keyet nâmti katikñañ bemtabien. ³⁶ Am notnañ ekñen kasa ekñenañ indatimti kwelalin kumti sindiwañ indawitkibien. Ma am notnañ selin belin tek katikñañ zam indemti mka katikñañ indeme nukñañ pumti tabien. ³⁷ Am notnañ ekñen nanzañ indome gakiwien. Am notnañ ekñen sâyañ indauluñme butnañ butnañ towembien. Am notnañ wanañ kukñañ indañme gakiwien. Am notnañ ekñen kuñzuñper mamti sipsip ma memeyet sekñinañ sangumnok ambulut mamtemien. Am notnañ sekgalen bandimgat olat olat temañ mbien. Âpme am notnañ sisipenñer mimindawien ma am notnañ muluwañ bekañ penañ mimindawien. ³⁸ Kegok mme notnañ msat ampiñan mepmambien ma notnañ kalañ dukñañ motabien ma notnañ nanzañ enzuñan wemwat mti mamamtemien. Am msat kapiyelen indikme ekñen bekañ mimi toñañ bewien angut bekañ toñañ penañ am msat kapiyelen.

³⁹ Animbi ekñen ke nâmkñipepemak mambien keyepmti ekñen Kawawañgat zikatnañ mama mimiñ dolakñañ penañ beye. Yangut Kawawañ ekñen kwitnañ kwitnañ titiyet zetik mimindaye ke ku tiwien. ⁴⁰ Enenogat Kawawañ ekñen terj kwakwagat eweñan baen zetik mge ke ekñengat etañ yek. Nin eyo terj kwakwagat nâmti zetik mge.

12 Animbi nâmkñipepenñmak sambe eweñan mamkwabien ekñen nukñañ omba timti gakiwien kululuñ mobienañ ekñen keyañ nâmkñipem mamayelen set bem ndawien. Ekñen keyelen nâmkñipepeyeen mama ke nin ekti mâbâgat set katnañ bempewien. Keyepmti nin nukñañ sambe ma yom ningat palen mamilik tazin ke katikpewanup. Mti zet zikat ndandañanen ke tati wisat mimipiñ Kawawañ piliñ bemndeyen ke winde bemti mebanup. ² Mti Zisas nâmkñipepeyet nñenañ bembe an ma nâmkñipepe keyet penañañ aiksâgat ek ektitimti mambep. Ek keñ oloñen temañ Kawawañ bam sasayet zenzenañ keyet nâmti keyepmti tewen moti sindem temañ tiye ma amnañ sakambuk omba penañ sawien ke nâmisimti mmeti Kawawañgalen mundumen moti egat betnañ penaset totageyañ tazin. ³ Eweñan am bekañ mimi ekñenañ Zisasiyet kasa nñenzinñ omba penañ mbien. Yangut egañ ke kume topme nâmtalati

winderjañber tage. In ek msawien ke ekti sebelin sukñañ ku bewe ma keñin keyet teenañ ku bewe.

Kawawañ Biengalen musuwewetnañ pembeda

⁴ In nâmkñipepenñangatañ yañañ meegat sindem indame nâme sindem omba penañ tazewangut inmagatnañ nñenañ ewe ku gakiye Zisasiyañ ningalen yomgat winderjañ mtopepeyet gakiye ke nembon.

⁵ Ingat Kawawañ, "Nemunambanne," zeye zet ke in keñinan mkatikñañ bembeyet nâmti zein ke kandabien ma zigok?

"Nemun nambanne, Amobotnañ egañ am nñen gogot mpesâgat nâmti ekmagen musuwewet mulup omba penañ mamindein ma egañ nemunambañane penañ ekñen kegogak maindamusuwetindein keyepm Amobotnañ gamusuwetgeme geñ nâmane tototnañ ku bewe. Egañ geñ gamusuwet gesât nukñañ nñen game geñ keyet nâmane bekañ ku bewe."

(Totatgalen Set 3:11-12)

⁷ Namba biwin dolakñañ nemunambañane mamusuwetindeip keyet katan Amobotnañ indamusuwesât mme in ke ekti winderjñ ku kwalebe. Kawawañ indikme nemunambañane beme sepem kegok ke mamimindain. ⁸ Namba biwin dolakñañ nemunambañane mamusuwetindein. In ku indamusuwetindendañ beme in nemunambañane penañ yek, belak kambu indabebetnañ kegok bein. ⁹ Ma nñen ewe pigok zema nâit, bipmne msalengatnañ ekñen kapiyañ indamusuwepme in ekñengat kandañnan meti zelin mañgawepuip. Keyet katan an indapmge Kawawañ Bien mama kanzizit toñañ indamusuwepme nin egat kandañan meti zetnañ gawepunup. Enenogat egañ mama kanzizit keyet penañ ndawe. ¹⁰ Bipmne ekñenañ nânânin tage bukeyet katan kan belaknik bugan ke ndamusuwet ndemkwabien. Âpme Kawawañ gulak ninmagen kwitnañ kwitnañ pembedañ sokbemndasâpme mandamusuwazin ke ikñañ nembon terj bembeyet nâmti mandamusuwazin. ¹¹ Musuwetndeme nâman sindemañmak mambein. Yangut sindem keyet keñaset Kawawañ nânâ dolakñañ ndame keñ sawakñañ maaiknup ma egañ nin mama mimi terj mimiyelen manâinen ke mamnup.

¹² Keyepmti in nâmkñipepenñan nukñañ sambe in taaikme keyañ sebelin mme ma sukñañ bein kegogapmti Kawawañ dundum same egañ winde indame dopmañ bandim dopmañ bandim mti winderjñber tabep. ¹³ In wati mama mimiñ terj mama seleset mâti im mepme nâmkñipepen noline ekñen nâmkñipepen kaliñañ ku matalip keyañ indikti Kawawañgalen mama mimi mâti mbep. ¹⁴ In am sambemak keñ sawakñañ palen mamayet mulup winderjañber mbep. Ma keñin kwetetepmañ bemti mamayet mulupmañ mbep. An nñen keñañ kwetetepmañ ku tabe beme egañ Amobotnañmak ku mambe. ¹⁵ Inmagatnañ nñen Kawawañgalen keñ taoletnañ nñen witikme mebeyet dopmañ damuñ dopmañ damuñ mbep. Mti nñenzinñgat kindiñañ zewet niñge-

satnok peme petnañ epeem kwati in sambe indabumti kenjin mme yungu temebemagengat eksemti mam-bep. ¹⁶ Mneti inmagengatnañ notnañ set kileñ mambegat eksewep. Ma an ñenañ Kawawañ bamkumpewemagengat Isâ egañ eweñan mge kekok ku mbep. Egañ meu isikñañ bugan keyepmti egañ ayuyelen betzin biwinañ indandayelen beke ketalasiye. ¹⁷ Âpme in keyet nâip ek bam betzin sasayet zetik mimiñañ ke ku sasañañ. Isâyañ bipmañañ betzin sasayet omba penañ sumsame keyañ bipmañgat keñañ ku mgilik zeye, yek penañ. Belak etañ sum olage.

Kawawañgalen kalañ alakñañ ikañ tazinen ke mobien

¹⁸ In Zuda am ekñañ kalañ ñen belañ ñep ku timepmegalen keyet keñañ ku patañ zewien yek. Ma kalañ tep temañ manzin ma tambusosok kiñkiñañ manzamtazin ma tâgâ winderñañben makun keyet keñañ ewe ku mebien. ¹⁹ Ma lumun kwisak ma zet bimñande gâlñañ temañ ke ewe ku nâmbien. Am kwitnañ kwitnañ eknâmbien ekñañ Kawawañgalen bim ñande ke ewe ke nânâyet Moses sumsawien. ²⁰ Zet kapigok zenzeñañ keyepmti ekñañ nâme kiñ-gagatnañmak beye,
“Am ma songom mene ñenañ kalañ ke timakbe beme ek nanzañañ timti kume gakiwe.”

(Kisim Bek 19:12-13)

²¹ Ekñañ kwitnañ kwitnañ sokbeme ekbien keyet weñin mebetnañ mamtemien. Âpme Mosesiyañ kwitnañ kwitnañ ekmâge keyet pigok zeye,
“Ñeñ kiñgati sebelañ diñdiñ penañ miya.”

(Zii Zet 9:19)

²² In kalañ kebor keyet ku mobien. In Saion kalañ Kawawañ mama toñañ egalen Zelusalem mka temañ kululuñ tazin ke patañ zewien. Ensel sambe sopmañ penañ ondektati oloñen mti tapme in tunguwinan patañ zewien. ²³ In Kawawañgalen nembrañane penañ ekñengalen ondedagen patañ zewien. Ingañ kwilin Kawawañ mamayelen muluwañ kumpeyeyañ kululuñ gwaen tazin. Ma Kawawañ am sambe ningat zemdelañ zenze an teñ ekmagen patañ zewien. Mti am sambe nâmkijpepeñinmak Kawawañ mme teñ bemti mamgakiwien ekñañmak tusuwien. ²⁴ Âpme Zisasiyañ tâtâ alakñañgalen ñenañ bembe an beye eweñan egañ tâtâ ke mkatik bembeyet sipmañ mulage. Abeliyet sipmañañ yomgat dopmañ mututuyet kwizet makuin yangut Zisasiyet sipmañañ am aña-galañindemti keñ sewakñañ mimindandayet kwizet makuin ekmagen kopatañ zewien.

Nin weyañ eksemti mambanup

²⁵ Eweñan Mosesiyañ Israel am golañ zet diindome zetnañ ku gawepumti bamkumpewien. Kegok mme Kawawañ yomin ke ekti dopmañ bekañ penañ mutumindame ekñañ Kawawañgalen ñenzinziñ kemagen enzililiyet setnañ ñen ku tage. Âpme alak pi Kawawañ kululuñ setnañ mamti golañ zet tadiindome egalen zet ke gawepupupiñ bamkumpenup beme

keyet dopmañ penañ sukwep bekañ penañ mutumindawe. Egañ ñenzinziñañ nin ñep ku enzililiyelen kogogapm eksemti mambanup. ²⁶ Eweñan penañ Kawawañ zet zeme Sainai kalañ titok temañ penañ mge. Mme Kawawañgalen Zet Itnañanen zetik ñen kapigok mgeyañ tazin,

“Ñeñ msat etañ ku butesowap; ñeñ kululuñ ma msat ilisakwep omba penañ idabutema titokñit temañ msâbulup.”

(Hagai 2:6)

²⁷ Kwitnañ kwitnañ butesât zeye ke yañañ kapigok, kwitnañ kwitnañ Kawawañ zelañ zeme sokbeye ke mbuteme yek bewe. Mti naman kwitnañ kwitnañ alakñañ zeme wembe ke mama kanzizit tati titokñin-piñ penañ wembe. ²⁸ Kwitnañ kwitnañ titokñepiñ ma-ma kanzizit tabe ke Kawawañgalen zemâtâtât katnannen mama ke nin met toñañ bemti mambanup. Keyet Kawawañ zemesewatpemti mambanup ma egat nâ-mann mopme nin mtot mamti ikañ mama mimi nâme tikñañ mambein ke mti sisiliñ msamti mambanup. ²⁹ Enenogat Kawawañ ek tañam temañ kwitnañ kwitnañ bekañ zime mupmapmañ mambemtozin ke toñañ ek.

Nin notnne ekñengat kemberñ mimindewanup

13 In am nâmkijpepeñinmak keyepmti in kan katañ Kilaismagen nolinemak gogot mamambep. ² Am mukuwañ mkañinan kopme in indikti wisat ku mimindawep. Am notnañ ekñañ wa am timbululuñnup zemti ensel timumuluñbien. ³ In noline mka katikñañ talip ekñengat nâmindeme in ekñañmak mka katikñañ talip kekok bewe. Am notnañ sek sindem timti nukñañ palen talip in indikti nukñañ ke in timti tapmaipnok bewe.

⁴ Kawawañ am awembiñ mamañin myungumti set kileñ maip ma am awembiñ mamañin kambu set-naset mamaip ekñañ ke Kawawañ dopmañ bekañ mutumindawe keyepm in sambemagen awembiñ mama ke damuñ dolakñañ penañ mbep. Awembiñ mama ke mame Kawawañgat zikatnan kwetetepmañ penañ bewe. ⁵ Amobotnañ pigok zeye,

“Ñeñ ku katikgewap. Ma giktingut ku gigikñañ sepem ku mambap”

(Zii Zet 31:6)

keyepm milawatmak mamayet keñin temañ ku bewe. Kwitnañ kwitnañ taindain katañ ke tim mamti naman ewe omba penañ titiyet ku nâmbep. ⁶ Kogogapm nin winden tim tati pigok zewanup,

“Amobotnañ ek an mukulem toñañ keyepmti am ekñañ kwileki ñen mnanayet ku kiñgalap.”

(Sam 118:6-7)

Nin Kawawañgalen mama mimi zikat ndandañañ ke mâbanup

⁷ Am ñenañ bemberñ ekñañ Kawawañgalen zet diindowien keyet nâpeñ mamambep. Ekñañ set keyegak mâti mamkwatneti gakimâmbien ekñengalen mama

ke mâti nâmkijpepemak mambep. ⁸ Zisas Kilaisiyet yaŋaŋ eweŋan maŋge sepem kogogak alak tapmain yaŋ ewe mameti mambe katikŋaŋ.

⁹ Am notnaŋaŋ Kawawaŋgalen zelaŋ kapigok tazein zemti pigok tazeip, "In meu kapi nbep," ma "Meu notnaŋ kanda ku niniyelen," zet dâsuki kegok manzeip. Zet keboŋaŋ am nâmkijpepeŋin ku mambandim min. Kawawaŋgalen keŋ taolelaŋ etaŋ nâmkijpepe mambandim min keyepmti am notnaŋaŋ zet nâmkijpepe bandim mimiyelen ku tazeme in indik kiŋgatindewep. ¹⁰ Ningalen tâtâ alakŋaŋgalen sâpe sâpe sisak palen tazin keyaŋ eweŋan sâpe sâpe bumbu an ekŋenaŋ sâpe sâpe sesewat mka zegwem zegwemen mambumtemien ke sebempein. Zisas ek ikŋaŋ ningalen sâpe sâpe nembor. ¹¹ Eweŋan kapigok mamtemien: soŋgom bimaŋ elengeme sipmaŋ topme sipmaŋ sâpe sâpe bumbu an ŋeŋaŋ ekŋenaŋ amgalen yom zulusâgât mka keŋaŋ kambukŋanen keyet keŋan mti mopme penaŋaŋ mti zupman meti tewen mambumtemien. ¹² Âpme Zisas ek kegogak sipmaŋaŋ am mme kweteteŋmaŋ bembeyet Zelusalem mka temaŋ pem toti zupman kume gakiye. ¹³ Keyepmti nin Zisasiyelen maŋgeen tusumti egaŋ sakambuk tiyenok nin kogogak timti tabanup. ¹⁴ Kogogapm nin kapigok nâne: Mka tatat katikŋaŋ msalen kapi ku tatndain. Bam maneti mka tatat katikŋaŋ kululuŋen matapmambe ke sokbesâpŋmat keyet keŋeŋ temaŋ bemti mamambanup.

¹⁵ Keyepmti nin Zisasiyet pembenagaŋ Kawawaŋ mene mene sesewatsamti maman keyaŋ egat sâpe sâpe mobotnaŋ ŋen bewe. Nin dembusekŋaŋ Kawawaŋ kwizet buŋamaŋ zempalakŋaŋ bemti mamambanup. ¹⁶ Ma in animbi ekŋenmagen mama mimi dolakŋaŋ mimiyet wisat ku mbep ma dopmaŋ mukulem dopmaŋ mukulem mbep. Kawawaŋaŋ sâpe sâpe ke nembor keyet nâne tikŋaŋ mambein.

¹⁷ An ŋeŋaŋjine ekŋengalen zet gawepumti kanderjnan mtoti mambep. Ekŋenaŋ ingalen nâmkijpepe ma

keŋin maekdamuŋ mamiwaŋ maneti bam muluwiŋagaŋ yaŋaŋ Kawawaŋmagen zemkawaŋ bewep. Keyepmti muluwin keŋ oloŋen palen mimiyet in zelin gawepuwep. Kegok mbep beme in ekŋengalen muluwiŋagaŋ nukŋaŋ ku indawep ma naman inmagen kogogak totatat pembenagaŋ sokbewe.

¹⁸ In ningat mandundum mambep. Nin nâmtatnup mama mimi dolakŋaŋ mbenn ke ŋoktikŋanen nâmtelen zemtati mbenn. Kawawaŋgalen zelen tazin ke mâti mamayet manâmkatikbenup. ¹⁹ In nâgât ot-nâmti dundupeŋ tapme neŋ Kawawaŋaŋ namukulem mme inmagen sakwep kobap.

²⁰ Neŋ inmagen kapigok sokbembeyelen nâmti mandunduyap: Kawawaŋ keŋ sewakŋaŋ toŋaŋaŋ ningat Amobotnaŋaŋ Zisas ek gakikiengatnaŋ neŋ wapme sipsip ekŋengalen damuŋ dolakŋaŋ penaŋ onzempeyeyap tazin. Ke egat sipmaŋaŋ tâtâ alakŋaŋ delaŋ zenzeŋepiŋ wemti mawen ke mme penaŋaŋ sokbeye. ²¹ Kogogapm Kawawaŋaŋ winde indamti indamukulem mme in mama mimi egaŋ nâmtikŋaŋ mamin ke mbep. Mme Zisasiyaŋ ningat keŋnanen Kawawaŋaŋ mama mimi nâmtikŋaŋ mam keyet mme sokbewe. Kegok mimndame nin keyet Zisas Kilaisiyet kwitnaŋ mwatonzempemti kwesiŋ kwesiŋ masesewat-samambanup. Ke penaŋ.

²² Kilaismagen notnne, neŋ in kapigok mimiyet apitilim indemti keŋin melen belen bema tatagalen zemgwatnaŋ zet kapi diindosâgâti zapat meluwaŋ kapi teepmaŋ penaŋaŋ ku kuyap yek.

²³ Ningat notn Timoti ilak mka katikŋaŋgaŋnaŋ peme zupman tolep. Egaŋ kot sokbemnain beme nilizuzut inmagen kopmalu ndigip.

²⁴ Neŋ ingalen an ŋeŋaŋ nâmkijpepeŋinmak sambe maip indamukumindeyap. Am nâmkijpepeŋinmak Itali msalen mamaip ekŋenaŋ kogogak indamukumindeip.

²⁵ Kawawaŋgalen keŋ taolelaŋ inmagen wemti wembe.

Zems

Zapat meluwan kapi an kwiyan penan kuye ke sosok penan ngen ku kukuŋgapmti an keyan kup nep ku zenezelen. An Kawawangalen zetgat yanar mnâmti makup eknenan an kwi keyet kegogak zet mmot mtot omba penan mimiyan. Notnanar zewienen Zisasiyet meniyan ngen kwitnanar Zems ek dapmelange alaknar Zelusalem mka temar mambien ekngat an damunin mange egar kuye manzeip. Zemsiyan an nâmkijpeperjinmak Zuda mangeengatnar kumkalanŋi msat sambe mebet kokotnar ekngat kumindaye.

An kwi ma kwiyan kuye keyan zet apapalak kegok kuye. Zet esemtar penan kuye. Zet notnar zapat meluwan kapiyet kenan tazinen Matiyu kuye keyet katar kukuŋar. Sekem kebonat Kawawangalen Zet Zapat Dolaknar Penanen mâtâti ekbak. Zems 2:13 makumti naman Matiyu 5:7 kegogak maiŋti ekbak. Zet sekam kebor ombanik Zemsiyelen zapat meluwanen aikbek.

Zapat meluwan kapi yanar kapigok. Am nâmkijpeperjinmak Zuda mangeengatnar weyanbe weyanbe mti tatnepeme sisiperper sokbeme eknen katiknar bemtatatgalen nâmti zapat meluwan kapi kuye. Zemâtâtât notnar tazin keyan am kenin ma sekjin meler beler beme nâmkijpepemak tati keyet penan msokbembeyelen. Kwit Kilais ke zapat meluwan kapiyet tuk etar kukuŋar.

Zet noteknar temar kapigogar Zems zapat meluwan kenan talip:

- 1:1 Zet nenar bemzenzeyelen zet
- 1:2-8 Nâmkijpepemak mama
- 1:9-11 Mânep milawatmak mama ma bekopsat mama
- 1:12-18 Tetimaemaeyan yanin mimekbe
- 1:19-27 Kawawangalen zet wagar etar nânâ ke nep yek
- 2:1-13 Kalalangat yanar zenzenar
- 2:14-26 Nâmkijpepe yanar mim eek
- 3 Nambalamin ekdamuŋ mimiyelen zet
- 4:1-5:6 Am msat kapiyelen mama mimi bekanar
- 5:7-20 Zemâtâtât iknar iknar

1 Nen Kawawan ma Amobotnar Zisas Kilaisiyelen mulup an. Nen zapat meluwan kapi ingat indamukumindesâti kuyap. In Islaeliyelen am mange 12 ekngat inŋokjine Zisas Kilaismak tususun tazinar kalarŋi lala bubuk bemti msat katar mekobienar talip.

Nuknanen kaliŋar bem talar nâmkijpepe penangat yanar mamsokbein

² Kilaismagen notnne, inmagen nuknar igak igak sokbeme keyet nâme ken sokukuŋar mak ku bewe; kenin oloŋen palen tabep. ³ Kwitnar kwitnar kebonar nâmkijpeperjin mmek mmek mimindikme katiknar tabep. Keyet penanar inmagen katiknar bemti tatat omba sokbemindawe. ⁴ In nâmtikalim tati kan katar nuknar pumti giŋgiŋ mtabep. Keyet penanar nâmkijpepeen kaliŋar bemti an imbi penar mamaipgapmti nuknar pusât ku olabep.

⁵ Ingat tunguwinangatnan am nenar Kawawangalen set ma mama mimi eknenar mimiyet nâmtiknar mam keyet olati eknenar Kawawan dundum same egar nep nottik dolaknar am sambe penar ndamti egar keyet zem watot watot ku mam. ⁶ Dundusâgat ken zut palen yek; Amobotnar nâmkijpemti penar dunduwep. Ken zut mbep beme eknenar nambu mamar tângayan

kumbume mamekwazin kebor bewep. ⁷ Am kebonat dundundunin Amobotnanar ku manâmindein. ⁸ Am keyelen nottiknin kilen maepemti mekozin ma eknenar mama mimi mamip keyan set kwewetar mâtî ku mamezin.

Mânep milawatmak mama keyan penanar penan ku bein

⁹ An nen bekopsat nâmkijpeperjinmak ek Kawawanar ekme iknarngat nembanar mambein keyet nâmti oloŋen mbe. ¹⁰ Yanar an nen nâmkijpeperjinmak mânep milawat sambe tasain keyepmti sek mobot ku mbe. Kawawanar ekme yomtor beme gilik zem wage keyet nâmti oloŋen mbe. Tep elewilinanar dâlân zemti matolip sepem kegok mânep milawatnanar yek bewe keyet sek mmobopin. ¹¹ Kasuwanar tambunan penar kwati tep elewilinanar ekme angasimti dâlân zem msalen topme elimiaknar ke mayek bein. Sepem kegogak am mânep milawalin temar eknenar gakime mka mundumin etanar tabe.

¹² An nen ek nuknanen katiknar bemti tapme Kawawanar eget nâme dolaknar mambein. Ek nuknanen windenar mambein beme Amobotnanar mama

kanzizit keyañ miakpewe. Ke am Kawawaᅇgat gogot mampeip ekñen indandayet zetik mge.

¹³ An ñen bekaᅇgaᅇgat tetimaemae sokbemsame kapigok ku zewe. "Kawawaᅇgaᅇgat tatetinem nikzin." An ñenaᅇ Kawawaᅇ ku tetipepeyelen ma egaᅇ kegogak an ñen bekaᅇgaᅇ mimiyeᅇt ku matetipein. ¹⁴ Tetimaemaeyet yaᅇgaᅇ kapigosetgaᅇgaᅇnaᅇ masokbein, ñeᅇgaᅇ an ñenaᅇ iᅇgaᅇgaᅇgalen mama mimi mgeasik mimiyeᅇlen tikñaᅇgaᅇgaᅇ keᅇgaᅇnen tazin keyañ zemaᅇdamᅇti tetipeme bekaᅇgaᅇ mme temaᅇ mambein. ¹⁵ Ápme bekaᅇgaᅇ mimiyeᅇt keᅇ puᅇpuᅇ mamin keyañ penaᅇgaᅇ yom maaiksain. Yom keyañ tapmetneti temaᅇ bemᅇti penaᅇgaᅇ gaᅇkiki maaikzin.

¹⁶ Notnne penaᅇ, in zet keyeᅇt ku nâmyuᅇguwep. ¹⁷ Kawawaᅇgaᅇgaᅇ keᅇgok ku mimiyeᅇlen egaᅇ taolet dolakñaᅇgaᅇ ke maᅇdaᅇin. Keyeᅇt Kawawaᅇgaᅇ Bipm An kwitnaᅇgaᅇ kwitnaᅇgaᅇ busatnaᅇgaᅇgaᅇmaᅇk sambe mme sokbeye. Mme busatnaᅇgaᅇ ekñen keyañ kan notnaᅇgaᅇgaᅇ busatnaᅇgaᅇn in temaᅇgaᅇ manzin ma kan notnaᅇgaᅇgaᅇ aiaikñaᅇgaᅇ manzim. Ma nin Kawawaᅇgaᅇ taᅇgaᅇmaᅇ keboᅇgaᅇmaᅇk ku bem mek ekbanek. Ek sepem kwep matazin. ¹⁸ Kawawaᅇgaᅇgaᅇ nâmaᅇtaᅇpeye ke zetnaᅇgaᅇ penaᅇgaᅇmaᅇgesetgaᅇgaᅇnaᅇ am nâmkieᅇpepen nemunambaᅇgaᅇne nin ndaige. Ke nin kwitnaᅇgaᅇ kwitnaᅇgaᅇ sambe Kawawaᅇgaᅇgaᅇ mge keyeᅇt ñeᅇgaᅇgaᅇjinok benup.

Kawawaᅇgalen zet wagaᅇ etañ nânâ ke ñeᅇ yek

¹⁹ Notnne penaᅇ, in kapigok penaᅇ nâseip, am in Kawawaᅇgalen zet wagaᅇ nânâyeᅇt eleᅇ beler bemᅇti nâmbep. Zet zemᅇti ñenzinziᅇ mimiyeᅇtguᅇt kweler kweler mbep. ²⁰ Eneᅇgaᅇtaᅇ ñenzinziᅇ palen kwitnaᅇgaᅇ kwitnaᅇgaᅇ mamip keyañ Kawawaᅇgalen mama mimi teᅇ keyelen set mamimyunguin. ²¹ Keyepᅇmᅇti in mama mimi mgeasik sambe notnaᅇgaᅇ ma bekaᅇgaᅇ maᅇsat palen palakñaᅇgaᅇ bemᅇtazin peme tapme keᅇ sewaᅇ palen mamᅇti Kawawaᅇgalen zelaᅇ keᅇgaᅇnan teᅇwaᅇ kindiᅇgaᅇgaᅇ time matowezin sepem keᅇgok keᅇgaᅇnan time topme mamambep. Keyañ keᅇgaᅇn aᅇgaᅇgaᅇindendeyelen windeᅇgaᅇgaᅇ tasain. ²² In Kawawaᅇgaᅇgaᅇ zet keᅇgaᅇnan bemp-eye keyeᅇt penaᅇgaᅇgaᅇ aikbep. Belak wagaᅇ etañ nâmpemᅇti ku nânâñaᅇgaᅇgaᅇ sepem mambeᅇ beme keᅇgaᅇn tetipewep. Kogogaᅇt zeme nâᅇmᅇti keyeᅇt kataᅇgaᅇ mbep. ²³ Ñenaᅇgaᅇ Zet Zapat Dolakñaᅇgaᅇ Penaᅇgaᅇ nâᅇmᅇtiᅇguᅇt ku nânâñaᅇgaᅇgaᅇ sekem mambeᅇ beme an keyañ amnaᅇgaᅇ zimoseᅇlin gaᅇpiamen eᅇti naman gilik zem belakñaᅇgaᅇ eᅇti zimoseᅇlin maᅇkandaᅇt indoin sepem keᅇgok bewe. ²⁴ Egaᅇ ñeᅇziᅇmoseᅇtñaᅇgaᅇ gaᅇpiamen ekpemᅇti toti meᅇt kiler mamamᅇti naman ñeᅇziᅇmoseᅇtñaᅇgaᅇtaᅇgaᅇ maᅇkandazin. ²⁵ Ma ñen egaᅇ Kawawaᅇgalen zet penaᅇ yomgaᅇlen mka katikñaᅇgaᅇtaᅇgaᅇn tetimᅇti lala mapein zet ke yaᅇgaᅇgaᅇ weyaᅇnâᅇmaᅇtaᅇti mambeᅇ mᅇti wagaᅇ nânge ke ku maᅇkandaᅇt kuin. Nâᅇmᅇti gaᅇwepuwe an keboᅇgaᅇ ke Kawawaᅇgaᅇgaᅇ nâᅇmᅇtikñaᅇgaᅇ mᅇpemᅇti mukuleᅇm mme oloᅇnen palen mambeᅇ.

²⁶ An ñenaᅇgaᅇ pigok mene oᅇnâᅇmbe, "Neᅇ an nâmkieᅇpeᅇmaᅇk penaᅇgaᅇ mamayaᅇ," zeyeyaᅇgaᅇtaᅇ dembuseᅇgaᅇgaᅇ ku ekdamuᅇgaᅇ mbe beme keᅇgaᅇ tetipewe. An keboᅇgaᅇ nâmkieᅇpeᅇnaᅇgaᅇgalen mama mimiñaᅇgaᅇ be-

lakñaᅇgaᅇ penaᅇgaᅇ bewe. ²⁷ Nâᅇmᅇkieᅇpeᅇnen esemᅇteᅇ ma kakanemuᅇgaᅇ keyeᅇt penaᅇgaᅇgaᅇ Bipm Kawawaᅇgaᅇ zikaᅇtan penaᅇgaᅇgaᅇmaᅇk bembeyelen kapigok mman ñeᅇ bein: Imbi kwambet ma namba dumen olat olat palen mame indikdamuᅇgaᅇ mimindendeyelen. Ma msalengalen kwitnaᅇgaᅇ kwitnaᅇgaᅇ keyañ keᅇgaᅇn mme bekaᅇgaᅇ bembeyelen keyeᅇt eksemᅇti mamambep.

Am mâᅇnep milwalin temaᅇ ma am bekopsat sepem kwep indatiwep

² Notnne, in Amobotnaᅇgaᅇ Zisas Kilais manâᅇmkieᅇpeᅇgaᅇpᅇmᅇti am ekñeᅇgaᅇtaᅇ tuᅇguwinagaᅇtaᅇgaᅇnaᅇ notnaᅇgaᅇtaᅇ ken ke ken ke ku mbep. ² Neᅇgaᅇ kapi-gogaᅇpᅇmᅇti zeyap, ondedakñaᅇgaᅇnan an ñen melakandu dolakñaᅇgaᅇ peme topme elimiak sopmaᅇgaᅇ mᅇti kobe. Ápme egaᅇt baman an ñen bekopsat saᅇgaᅇmaᅇ kâlâpmaᅇgaᅇ endeᅇleᅇtñaᅇgaᅇgaᅇ kobe. ³ Ápme in an elimiakñaᅇgaᅇ temaᅇgaᅇmagaᅇgaᅇ kopme eᅇti pigok zewep, "Geᅇgaᅇ piᅇn mundumen kototat." Keᅇgok zempemᅇti an bekopsat egaᅇt pigok zewep, "Geᅇgaᅇ kainde bap palen metotat." ⁴ In zemdeᅇlaᅇgaᅇ zenze mulup mimiyeᅇt kwiyañ zemindeyeyepm keᅇgok mᅇti am ñen mmopemᅇti ñen mᅇtopemᅇti tapmip? Keᅇgok miyo ke bekaᅇgaᅇgaᅇ.

⁵ Notnne, zet pigok zema nâit. Kawawaᅇgaᅇgaᅇ am sepem ziboᅇgaᅇ indakumtetime kobien? Msalen am bekopsat mamaip ekñen ke nâmkieᅇpeᅇnen polak polak talipgaᅇpᅇm Kawawaᅇgalen zemâᅇtaᅇtaᅇ katnaneᅇn mama keyeᅇt keᅇgaᅇn meᅇbegaᅇt indamaᅇdame kobien. Ke am egaᅇt nâᅇmᅇtikñaᅇgaᅇ mampeip ekñen keᅇgok mimindaᅇndayet zetik mamimindaᅇn. ⁶ Ápme in am bekopsat ekñen zikalinaᅇ gaᅇlemaset maᅇndigip. Ekñen ke mᅇtot indemᅇti nukñaᅇgaᅇ seᅇkñaᅇnanek mambemindeip. Mme am seᅇkñaᅇn mamolip ilin keyañ nukñaᅇgaᅇ indamᅇti in an damuᅇgaᅇmagen zelen maᅇndaᅇtimᅇti melip. ⁷ Mᅇti Zisas in iᅇgaᅇgaᅇtaᅇ zapaᅇt indatitiñaᅇgaᅇ egaᅇt kwitnaᅇgaᅇ pembedaᅇgaᅇ ke kwelatmakumpeip.

⁸ Giᅇtaᅇgaᅇtaᅇ maᅇgaᅇmbein sepem keᅇgogak am notnaᅇgaᅇgaᅇtaᅇ gembewe. Zii zet Kawawaᅇgalen Zet Itnaᅇgaᅇnen mamaᅇgaᅇ keᅇgok penaᅇgaᅇ kumpeᅇnaᅇgaᅇ ke gaᅇwepume ñeᅇ penaᅇgaᅇ bewe. ⁹ Yaᅇgaᅇtaᅇ am ekñeᅇgaᅇtaᅇ ken ke ken ke mbanik beme geᅇgaᅇ an zii zet kululutoᅇgaᅇ bewanik ma keᅇgok mneᅇgaᅇpᅇmᅇti yomm mnik keᅇgok bein. ¹⁰ Am ñenaᅇgaᅇ zii zet sambe ke gaᅇwepumâᅇpme deᅇlaᅇ zemâᅇpbe yaᅇgaᅇtaᅇ zii zet kwep penaᅇgaᅇ ñen kuluwe beme an zii zet kululutoᅇgaᅇ. ¹¹ Kawawaᅇgaᅇgaᅇ pigok zeye, "Awembiᅇgaᅇ it kaleᅇlaᅇgaᅇ ku mbalup," zemᅇti ñen ewe pigok zeye. "Geᅇgaᅇ kasa ku kuwanik," yaᅇgaᅇtaᅇ geᅇgaᅇ imbindi katipeᅇpeᅇpiᅇgaᅇ mamᅇti kasa kuwanik beme geᅇgaᅇ an zii zet kululutoᅇgaᅇ.

¹² In kapigok nâmbep, Kawawaᅇgalen zet penaᅇgaᅇ yomgaᅇlen mka katikñaᅇgaᅇtaᅇgaᅇn indatetimᅇti lala maᅇndein zet keyañ zemdeᅇlaᅇgaᅇ zenze kanen kosâᅇpᅇm keyepm weyaᅇgaᅇ nâᅇmaᅇtaᅇti zelin sambe zewep ma mama mimi sambe weyaᅇgaᅇ mᅇti mbep. ¹³ Eneᅇgaᅇtaᅇ Kawawaᅇgaᅇgaᅇ am ñeᅇgaᅇtaᅇ aᅇgaᅇgaᅇtaᅇ gogot ku mamip egaᅇ am ekñen ke kogogak aᅇgaᅇgaᅇtaᅇ gogot ku mimindaᅇwe. Bamgaᅇtaᅇ aᅇgaᅇgaᅇtaᅇ gogot palen mama keyañ kasa kasa palen mama selaᅇgaᅇ ime tobe.

Nâmkîņpepe mulupmanņpiņ ke nâmkîņpepe penañ yek

14 Notnne, an ņenan, "Neņ nâmkîņpepemak ma-mayap," zewe, yaņgut egaņ am ņen ku mukulem mpewe beme nâmkîņpepe keboņ keyaņ zigok kan delaņ zenzeņaņ gapmukulem mbe? 15 Inmagengatnaņ ņenan saņgum kâlâpgat ma tu meuyet olat olat palen mame 16 ekti ņenan pigok dunduwe, "Geņ meti ņep masenik mti tâgâyet msenikgat bakeyaņ ambulut mane kipmaņ beme tasenik ma tu meu omba penañ nimnaleksenik." An ņenan zelaņ etaņ kekok zemti am notn notn ku mamimindeinaņ kekok zeme zigoset ņep mukulem mpewe? 17 Keyepmti nâmkîņpepeyaņ keņ taolet mimi mulup ku mbe ek nâmkîņpepeņaņ penañ yek bemberaņ kekok zewanup.

18 Yaņgut an ņenan pigok mene zenak, "Geņ manâmkîņpemti mamaniņ mme neņ mama mimi dolakņaņ etaņ mamiyap." Âpme neņ pigok zewi, "Geņ nâmkîņpependi ke zikat namane ekma mama mimi dolakņaņ kemak pepap ku mambein keyepmti nâmkîņpependi penañepiņ." Ma neņ nâmkîņpepeni zikat gama eegalen mama mimi dolakņaņmak temakwep mma ekbak. 19 Kawawaņ Ek kwewetaņ zet kapi penañ manâmkîņpeni e ņep mamniņ yaņgut zet ke we bekaņaņ ekņenaņ kekokak manâmkîņpeip. Mti keyet sebelañ diņdiņ mamip.

20 An keņdipiņ, geņ pigok nâmbek, geņ belak etaņ nâmkîņpemti mama mimi dolakņaņ ku mbanik beme nâmkîņpependi ke belakņaņ penañ bewe. Zet keyet yaņaņ zemkawaņ bembeyelen zet zapat kapigok msowap ke kapi: 21 Eweņaņ sokņ Abalaam egaņ nemuņaņ Aisak sâpe sâpe bumbu munduman mopeye. Kan keyet Kawawaņaņ nâmpeme an teņ penañ beye ke mama mimiņaņgatyepmti kekok mge. 22 Keyepmti pigok eknup, Abalaam nâmkîņpepeņaņ ke mama mimiņaņaņ mukulem mpeme penañmak beye. 23 Eweņaņ Kawawaņaņ Abalaamgat pigok zeye ke katikņaņ beye. Abalaam egaņ Kawawaņ nâmkîņpeme egat nâmpeme an teņ beye. Keyepmti egat kwitnaņ Kawawaņgat notnaņ penañ kogok zenzeņaņ. 24 Egit. Kawawaņ egaņ am ņen nâmkîņpepeņaņgat etaņ nâmpeme an teņ ku mambein. Egaņ mama mimi dolakņaņ ma nâmkîņpepe eget keyaņ temakwep bemalu keyet nâmpeme an teņ mambein.

25 Keyet sepmeņ ņen imbi set kilen mama kwitnaņ Leap egaņ Zâsuayaņ an zut zemideme msat wiliņgim eksâgât mebun idikdamuņ mimidemti zemideme set ņeneset mebun keyepmti Kawawaņaņ Leap egat imbi teņ kekok nâmpewe. 26 Keyepmti nin pigok nâņup, sekņ kapi nâmamaņpiņ ek ilak gakimti titokņaņpiņ mawein. Kegokak nâmkîņpemti mulup dolakņaņ ku maminup beme nâmkîņpepeyaņ gakimti yek penañ mambem wein.

Nambalamm weyaņ ekdamuņ mpewanup

3 Notnne, ingat tuņguwinanņgatnaņ an zikat indanda mulup mimiyet windeņaņ ku bewep.

Nâip, zemdelañ zenze kan temanen Amobotnaņaņ zikat indanda an nin kwitnaņ kwitnaņ mmotindawe.

2 Nin sambeyaņ kwitnaņ kwitnaņ mene mene mamaniņ yuņgumtemezin. An ņenan zikat indanda mulupmaņ yuņgumti zet kwep ņen ku manzein beme an ke an dolakņaņ penañ. Kegok min beme sekņaņ butnaņ notnaņ sambe ņep indikdamuņ mamin.

3 Âs ekņen zetn gawepupuyet nâmti aen butnaņ takanzi nembon dembusekņinan pemann maapum talip. Âpme bukeboņ keyaņ âs temaņ mim guluk gilik mampeme keyet nânâņ mamezin. 4 In nembuen waņga mamaniņ keyet kekokak otnâit. Waņa ke temaņ penañ tâgâ katikņaņ keyaņ indakumbume mamelip. Yaņgut waņa mti mamaniņ egaņ waņa temaņ ke deset mebegalen nâin beme kwitnaņ ņen stia zeip ke isikņaņ bugan keyaņ mme gilik zemti egaņ manâin keyegak esemteņ mamezin. 5 Âpme am ningat nambalam sepem keboņaņgak isikņaņ bugan yaņgut kwitnaņ kwitnaņ nukņaņbeņ penañ mamin. Nâip, tep butnaņ menzok mann zinak ek isikņaņ penañ yaņgut bukeyaņ bumann zimti tep msat temaņ manzim kawaņ bein. 6 Âpme ningat nambalam tep butnaņ menzok mann zinak bukeboņ. Egaņ sekņ notnaņ sambe mtot indemti bekaņaņ omba penañ mamin.

Egaņ sekņ sambe mama mimi bekaņanset maindamepme walepmâzin ma egaņ sekgalen mama mimi bekaņaņ keyaņ tepnok bume zime mama mimi bekaņaņ penañ mambein. Zet bekaņaņ keboņ zenzezet nambalaman tep butnaņaņ teziņ ņandanņengatnaņ mapendoin.

7 Songom sepemaņ ikņak ikņak tuengatnaņ ma katikņaņgatnaņ ma age ma nombe mee ke amnaņ mme sewakņaņ besâti ņep mamsewakņaņ mambeip.

8 Yaņgut nambalam kapi an kwiyaņ ņep msewakņaņ kumbempepeyelen. Ek tagogopiņ guluk gilik mti bekaņaņ mti mimiek mamin. Nombe menemae keyelen zet tuņaņ bekaņaņ am indime gakikiyelen keyet kataņ.

9 Nambalamnaņ Amobotnaņ Bipm masesewatsanup ma nambalam ikņaņ keyaņak Kawawaņaņ am ikņaņgat sepem mimindeye ekņen ke manzentalatindenup.

10 Dembusek kwep keyaņak sesewat zet ma zemtalalat zet matozin. Notnne, mneti nin mama mimi kekok mbanupmagengat. 11 Tu zikatnaņ kwep keyet tu penañ ma tu yoyon temakwep ku makwalup.

12 Notnne, simam zup tepmanen saņganeņ penañ ņep wenak? Ma sam tepmanen simam penañ ņep wenak? Ma nembu akņaņaņ tu niniyelen dolakņaņ be-nak?

Nânâ dolakņaņ Kawawaņaņmagengatnaņ makozin

13 Ingat tuņguwinanņgatnaņ an ņen nânâņaņ dolakņaņ ek ņen mamaniņ ma yek? Mamaniņ beme egaņ mamaņaņ ekdamuņ mme dolakņaņ penañ bewe ma mobotnaņ ku mbe ma ņoktik dolakņaņ mam keyet penañ am notnaņ ekņen zikat indame eknâm mbep.

14 In keņ kuku mti am notnaņgalen mama mimiyet eiyak mti nen nâyap nâyap mamip keyet nâme nânâ

penañ nâmtatnup manâip. Kegok mamip beme ke nânâ penañ yek; dâsuki keyepm sek mobopiñ. ¹⁵ Nânâ sepem keboñ ke gwaengatnan kwatoge kekok ñep penañ ku zenzeyelen yek. Nânâ keboñ ke msalengatnañ, anmagengatnañ ma Sadar ekmagengatnañ. ¹⁶ Keñ kuku mti nâyap nâyap palen mnik beme keyet keñaset mama mimi bekanañ mamsokbein ma mama kilenj mama masokbein.

¹⁷ An nâmâtâzin egañ mama mimi dolakñañgalen nânâ ke Kawawañmagengatnañ toge keyelen mama mimiñanen kapigok masokbein: Keñ kwatetepmañ-mak mama ma keñ sewak palen mama ma keñ taolet-mak mama ma mtoti mama ma añañgalañ gogot palen mama ma mama mimi dolakñañ mimi ma ken ke ken ke ku mimi ma kwalañ kwalañpiñ mama. ¹⁸ Keñ sewak palen mamayet maomkakalip ekñañañ keñ sewak keyet alikñañ maondeip keyet penañañ teñ mama ke mamsokbemindain.

Am msalen kwitnañ kwitnañ kakikiyet tikñañ manâip ekñañ Kawawañanggat kasañane

4 Inmagen kasa kasa mam maip ma âmanda manda masokbein ke yañañ kwilekiyet? Keññinanen sekgalen kwitnañ kwitnañ titiyet tikñañin indamandame tisât sebet dindiñ mamip keyañ ke tati mme âmanda manda mamip. ² In keyet keñin mawaziñañgut keyet penañañ toñañ kumambeip. Keyepm in dopmañ mekum kokum mimiyelen maweyañbemtaliñ ma dopmañ kekelim dopmañ kekelim mtiñgut keyet penañañ ku tiwien. In kasa kasa ma mdândândâ mulup mtiñgut penañ time kwaopme ku manimwianjip sepem keboñ. Ke dundundupiñ belak kilenj mamaip keyet penañañ kekok mamip. ³ Naman ñen mandunduiñ wañgut penañañ ku matip. Ke keñinanen bekanañ kapigok tapme keyepmti mandundum aleip. In kwitnañ kwitnañ tisât mandundup ke ilinañgat tikñañinañgat mâti etañ mandunduiñ keyepmti penañañ ku matip.

⁴ In Kawawañ bamkumpemti tususunj maelengeip, msalen kwitnañ kwitnañ bekanañ mti mambe am keyañ Kawawañ mabamkumpein. In ke nâip? Keyepmti an ñen msalengalen kwitnañ kwitnañ kapiyet notn notn mpewe beme Kawawañgat kasañañ bewe. ⁵ Kawawañgalen zet muluwañ kukuñañ tazinen ke esemteñ ku mâti zeye, egañ zet ke galak zeme zeye, keñnanen Emetak Teñ beye keyañ egat zapat etañ penañ mamayet windañañ penañ mamin. ⁶ Mti nembetnañ keñ taolet omba penañ maminndain. Keyet Kawawañgalen Zet Itnañanen muluwañ pigok penañ mimiñañ tazin, "Kawawañ egañ am mobotnañ mamip ekñañ bandimin mamâtâtindein. Ma am mtoti ma-maip ekñañanggat keñ taolet mamindain."

⁷ Keyepmti in Kawawañgat kandañan meti mambep mme Sadar indetetim indiksât kopme kan keyet ek ek-ti ku kuñzunbep. Katikñañ bemtapme ke ekti kiñgatin-demti kunzunbe. ⁸ In Kawawañmagen sokñañnik mepme egañ kegogak inmagen sokñañnik kobe. Am yomtoñ, in bekanañ mti keñin time kilenj mamekozin

in keñin peme Kawawañañ weyañ zulut kaput mme mama mimiñin kwetetepmañ bewe. ⁹ In mama mimiñin mgasik keyet otnâmti si kemberj mbep. Oloñen zeyañ palen mamayet beme kemberj palen tabep. Ma oloñen palen mamaip beme si kundundu temañ mbep. ¹⁰ Amobotnañgat kandañañ mtoti mame egañ mwatonzemindewe.

Nolin zet bekanañ ku diindowep

¹¹ Notnne, in zet bekanañ ku zewep. An ñenañ notnañgat zekukuñañ mti zelen pewe beme ek zii zet mtopewe. Enenogat Kawawañgalen zii zelañ notn notn mmamayet zenzenañ ke egañ angosoye kekok bein. Geñ zii zet angosowanik beme geñ zii zet gawepupu an ku bewanik. Geñ an zemdelañ zenze an benik ke yomañmak. ¹² Kawawañ ikñañ etañ zii zet ndaye keyet toñañ ma Egañ etañ ningalen an zemdelañ zenze an bein. Ndatim tatagalen winde ma ndake-tim ndendeyelen winde e ekmagen etañ tasain. Geñ kwindañ nodañgalen zet zemdelañ zenzeyet mulup ke gaye?

Sek ku mobogalen golañ zet

¹³ Inmagengatnañ an notnañ ekñañañ kapigok manzeip, "Alak ma señenen kapi met msat ke nup kan kwep mamti mânep mulup mti mânep milawat temañ timti gilik zemti kobanup." ¹⁴ In señenen ma âgânen kwileki ñen zigok sokbemindawe ke in nâip? Geñ gitañgat mamandi msalen mambanik kapi teepmañ ke ku nânikgapmti buzak tat. Am ningat maman kasek keboñ belatnik ekmann moti madiñpein keboñ. ¹⁵ Keyepmti in kapigok zeme ñep penañ bewe, "Amobotnañañ nâmdeme ñep beme nin ewe alik mamti mulup ke ma ke ñep mbanup." ¹⁶ Yañgut in zet mobotnañ zet ikñañ ñen penañ zemti sekñañ mam-molip. Sek mmobot zet ke mgasik penañ. ¹⁷ Keyepm an ñen ek kwitnañ kwitnañ dolakñañ ke mimiyelen setnañ nâmtati mimiyet wisat mbe beme ek yommak bewe.

Am mânep milawalin temañ ekñañanggat golañ zelin

5 Am mânep milawalin temañ in sek sindem sokbemindawe keyet eweñañ pigogat kemberj palen mamti si kundundu omba penañ mamambep. ² Mânep milawalin ke etimbemti yek bemâbe ma sañgum kâlâp elimiakñañ sopmañ ke msatgat zapat bemâbe. ³ Ma mânep ma gol silwañin sañgip sañgip kwabe. Âpme sañgip sañgip keyañ ilinañgat yañañin msokbemindemti tep keboñ bemti indazimâbe. In kan delañ zenzeyelen bududuk tabeme keyañgut in mânep milawatgat mulupmañ mti time mañge temañ moge. ⁴ Nâip, mulup an ekñañañ muluwengatnañ meu penañañ akumindame in keyet tosañañ indamti butnañ ilin elengemtiwien keyañ ingat kwizet temañ penañ takuip. Âpme geñ tosañin ku indanik beme ekñañgalen gawekum gaio keyañ kululuñgalen kasa kuku an ekñañgalen Amobotnañ egat wakñañ topme

manâin. ⁵ Msalen kapi in nuknaŋ nŋen ku aikti omakumbembe mulup igagen mamip. Kan in zemindondoyelen kanen nâme bududuk bein keyaŋgut in kenjanaŋgalen tiknaŋ mâti tapmaip ke sekem bo palaŋgume sememti gunabiknaŋ mambem tazin. Âpme bamgat maindonip keboŋ. ⁶ In am kwetetepe-maŋ ekŋen zelen zemindomti kasa mamimindeip. Ekŋen am yommpij belak tuŋgupmane maindom walepme ekŋenaŋ dowin mimipij, belak matalip.

Nin nuknaŋ sokbemndame keyet nâmann betetnaŋ beme windembenŋ tabanup

⁷ Notnne, in Amobotnaŋ kobe keyet damuŋ nâmisimti mambep. In kapigok maegip, an nŋenaŋ mulup mti kwitnaŋ kwitnaŋ ondempeme mawaŋ toti mme kwakwatgat damuŋ matazin keyet kataŋ in damuŋ tabep. ⁸ Âpme Amobotnaŋ kokotnaŋgat kanaŋ kegogak sokŋan bein keyet in damuŋ nâmisim mamti kenjin mkatiknaŋ bemti tabep. ⁹ Notnne, Amobotnaŋ inimagen zemdelanŋ zenze mulup msâgât kosâpm keyepm in mamti wisat zet ku mbep. Zet zemdelanŋ zenze An ek ilak sokŋanik penaŋ kozin. Pe nâmti tapmip ma yek?

¹⁰ Notnne, golaŋ zenze an ekŋenaŋ Amobotnaŋgat zet zapaŋnaŋ zemkawaŋbewien ekŋenaŋ sek sindem wisatnepij timti titiyek mbien yaŋgut ekŋenaŋ nâmisim tabien sepem kegogak in nâmisim mambep. ¹¹ Nâip, sindem keyet kenŋan tati windemak mambien ekŋengat Kawawaŋaŋ nâme dolaknaŋ penaŋ bein. Zop egaŋ sek sindem palen tati nâmisim tage ke nâip. Mme bam Amobotnaŋaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ omba penaŋ saye ke nâip. Amobotnaŋ ek ningat kemberŋ mindemti aŋgalaŋ gogot penaŋ mamimndein.

Zemkatikbembe kilerŋ ku mbep

¹² Notnne, zet penaŋ nŋen kapigok mimiyet zema nâit. In kululuŋgat kwitnaŋ kumti zelin kaliŋaŋ ku bandim mbep. Ma msatgat kwitnaŋ ma kwitnaŋ nŋeniyet palen kumti zelim ku bandim mbep. In penaŋ,

“penaŋ” zeit; Yek, “yek” zeit. Zet penaŋ ku zeip keyet Amobotnaŋaŋ zelen indewe.

Am teŋ ekŋengalen dundunduŋin winderŋaŋmak

¹³ Inmagengatnaŋ an nŋenaŋ nuknaŋ kenŋan tabe egaŋ Kawawaŋgat dundum sawe. Ma nŋenaŋ oloŋen palen mambe egaŋ Kawawaŋgat kwizet buŋamaŋ mwati sesewat silik kuwe. ¹⁴ Inmagengatnaŋ nŋenaŋ zawat mbe egaŋ an nŋenaŋ bembe notnaŋ zeme kot ondektati egat mti dundundu mulup mbep. Mti Amobotnaŋaŋ mukulem mpepeyet dundum sawep ma âlip katnaŋgat kelaknaŋ isiknaŋ bugan keyaŋ kaput pewep. ¹⁵ Âpme nâmkijpepemek tati dundundu mulup mbep beme an zawatmak ke Amobotnaŋaŋ weyaŋpewe. Ma an ke bekananŋ nŋen mge beme yomaŋ katikpewe. ¹⁶ Keyepmti in alik besât nâmti yomin zem-sokbemti dundunduyen mukulem mukulem mbep. An teŋ mamain egalen dundunduŋaŋ penaŋaŋmak masokbein.

¹⁷ Golaŋ zenze an nŋen itnaŋan maŋge kwitnaŋ Ilaiza ek kegogak an nin kaboŋak. Âpme egaŋ msalen map ku totogat nâmti dundume msalen map tototpiŋ nup kan tuk ma eyoŋga 6 kasup takwage. ¹⁸ Âpme bam ewe map totogat nâmti dundume kululuŋengatnaŋ mawaŋ toti msat kume naman kwitnaŋ kwitnaŋ dolaknaŋ kwapmâge.

An set kilerŋ mege beme mtati selenegak pewanup

¹⁹ Notnne, inmagengatnaŋ an nŋenaŋ zet zapaŋ katnaŋ penaŋ katikpemti mama mimi bekananŋ mge beme in gilik zemti wabep. ²⁰ Keyepmti in zet kapi weyaŋ nâit. An nŋenaŋ notnaŋ a yomtoŋ gilik zemti wati kwabe beme egaŋ notnaŋ ke gakikiyet zapaŋ tatatnannen gilik zemwabe. Mama mimi kegok mme Kawawaŋaŋ yomaŋ sambe manzulupme mepmâzin.

I Zuda am ekŋenaŋ âlip tepgat misikme kelaknaŋ topme keyaŋ melesenok manzulutindetemien.

1 Pita

Zapat meluwan kapi Pitayan kuye. Ek nemba Zisasiyan elengolaman tazulutme kumtetime kwitnan kwitnan mulaloŋ pemti Zisas mâpmege (Luk 5:1-11). Ma egaŋ Zisasimak maŋgeen zet abatatatnanber. Zet notnan an nenan ku zenzeyelen egaŋ ilak abak zewanŋut zet ilak penaŋ zeye. Egat mulup zet Zisasiyan omba penaŋ zemsaye.

Pitayan zet kapi am Zuda maŋgeengatnan nâmkijpepenmak kelaŋ kumti msat sambe mebet kokotnan ekŋengat zet kapigok kuye. Ekŋenmagen nukŋaŋ sokbewe keyet weyeyan mulup mtabep keyepmti sisiperpen mimindawep ma nukŋaŋ sepem ikŋak ikŋak sokbemindame gwan gwan kumti tabep. Ma naman mopmanegak yanbemti Kilais kokotnan galen weyanbe weyanbe mulup ewejanegak mti tabep.

Pitayan zet kapi Loma msalen tati kuye kan keyet msat Loma keyelen kwitnan ŋen Babilon kuwien enenogat nukŋaŋ dapmelanŋe ekŋen yanbemti tiwewen ke sakam itnanan Kawawan galen amnan nukŋaŋ Babilon msalen tati tiwienok katan. Kegogapmti Pitayan ekŋenan eksemti tatagat zapat meluwan kapi kumindaye.

Zet ŋotekŋaŋ temaŋ kapigogaŋ 1 Pita zapat meluwan keŋan talip:

1:1-2 Zet yanbemti zenzeyelen zet

1:3-12 Kawawan an daan galan galan keŋ mwat zenzeyelen zet

1:13-2:10 Teŋ mama keyelen zemgwanan zet

2:11-4:19 Nâmkijpepemak ekŋenmagen nukŋaŋ ma sisiperpen sokbeme zigoset epumti tatatgalen set katnan bemaŋ

5:1-11 Nâmkijpepemagen keŋ mtoti mama katnanen zigok mamayelen zetnan

5:12-14 Zet zemdelaŋ zenzeyelen zet

1 Neŋ Pita Zisas Kilaisiyelen mulup an mamti egalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ zemkawan bembeyelen nâmti nakumtetiyeyan zet zapat meluwan kapi Kawawan galen animbi mukupnok msalin peme tapme kilen Pontas ma Galesia ma Kapadosia ma Esia ma Bitima Plowins ekŋen keyet keŋan mamaip ingat bema kozin. ² Kawawan Bipmnan ikŋaŋ nâme weŋge katan in indakumtetiye. In Emetak Teŋaŋ keŋin mme teŋ penaŋ bembeyet ma zetnan gawepumti mamayet Zisas Kilaisiyelen sipmanan zulutindeye. Inmagen Kawawan galen keŋ taolet ma keŋ sewakŋaŋ sambelenŋi weweyet nâmti mandunduyap.

Webe webenn Kawawan magangatnan mama kanzizit tiwanup kemagen bemti mamambanup

³ Egaŋ Zisas Kilais gakikiengatnan mme wage egaŋ ningat keŋan beme nin ekgapmti mama mimi alakŋaŋ an galan gogotnan temaŋ penaŋ tazin keyet penaŋan Kawawan kot ndatime mebegalen damuŋ webematatnup. Kululuŋengalen milombi lombi ku sambumbuyelen ma yomgalen zukulak ku ninin an ma kok bilin bilin ke ingat zapat bempenan tazin ke maneti in toŋaŋ bembeyet kegok mge keyepmti nin Kawawan Amobotnan Zisas Kilais egat Bipman masesewatpe-mambanup. ⁵ Mti Kawawan winde toŋaŋ winde indame in nâmkijpepeen katikŋaŋ bemtati mane peme msalen mama kan delaŋ zeme milombi lombin kalar kumti bemaŋ ke toŋaŋ bemambepgat zapat an galan indeye. Kawawan toŋaŋ bemti mamambepgat

zeye ke bamgat Kawawan ikŋaŋ msokbewe. ⁶ In keyet oloŋen palen mamambep. Ma Kawawan nâmindeme nukŋaŋ palen moti keyet kember palen mamambep keyanŋut keyan kan isikŋaŋ bugan tabeyet nâmisimti mamambep. ⁷ Nâip, gol ek ŋep yek bembeyelen yanŋaŋ tep keŋan toti mamsokbein. In nâmkijpepen penaŋanmak penaŋ keyet yanŋaŋ nukŋaŋ sokbemindame keyan mkawan beme Zisas Kilais kokotnan kanen inmagen keŋ sekŋeyak ma sesewat ma elimiak miak sokbemindawe. ⁸ In Zisas Kilais ek sek sepemaŋ penaŋ ŋep ku ekbenaŋgut gogot etaŋ mamsaip ma kan pigogat zikalinaŋ penaŋ ku ekti belak etaŋ manâmkijpeip. Mti olim sesewat mobotnan igagen penaŋ manâmsaip ⁹ keyepmti nâmkijpepenanŋat penaŋan Kawawan bamgat an galan indeye.

¹⁰ An golan zenze an ekŋenan Kawawan galen keŋ taolet inmagen alak tasokbein keyet zetnan zemkawan bemkwabien. Ekŋenan Kawawan gilik zemindatiwe zet keyet yanŋaŋ nâsâgât mulupman omba penaŋ mbi-en. ¹¹ Kilais ek sindem nâmeti bam gakikiengatnan wati mama mundum zapatnan Kawawan gat betnan penaset windeen moti tiwe keyet zet Emetak Teŋaŋ golan zenze angat keŋinan beme ekŋenan kan zukŋan penaŋ ma kwitnan kwitnan ziboŋaŋ tasokbeme Kilaismagen kogok sokbewe zemti ektitimi mamkwabien. ¹² An am yomengatnan gilik zemindatitiet mulupman mbe keyet an golan zenze an ekŋenan zetnan zewienen ilinmagen sokbesâpmme ku zewien. Ekŋenan zet zewien keyet penaŋan an ekŋen Kawawan galen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ timti inmagen

kozeme Emetak Tenja kululungatnaŋ toti zelin winde same in keŋ gilik zenze taegip keyaŋ an golaŋ zenze an ekŋengalen zelin penajaŋmak sokbein kogok bein. Âpme Kawawaŋgalen ensel ekŋenaŋ kogogak zet keyet yaŋaŋ nânâyelen mulupmaŋ mamip.

Mama mimi itnaŋaŋ bekaŋaŋ bamkumpemti alakŋaŋ mbep

¹³ Kogogapmti Zisas Kilaisiyaŋ gilik zemkoti keŋ taoletnaŋgat aŋgalaŋindewe keyepmti in keŋin kume kwaopme keŋin sekŋin ekdamuŋ mti nâpeŋ nâpeŋ tati webemti mamambep. ¹⁴ In animbi Kawawaŋgalen zet gawepumti mamaip. In eweŋaŋ nâmkiŋpepepiŋ mambienen kwitnaŋ kwitnaŋ bekaŋaŋ msâgât keŋinaŋ puŋpuŋ mamtemien. Kan pigogat mama mimi bekaŋaŋ ke ewe ku mâbep. ¹⁵ Kawawaŋ ek teŋ penaŋ mamain egaŋ indakumtetime kobien keyepmti in mama mimi teŋ mti egaŋ mamainok mait. ¹⁶ Kawawaŋgalen Zet Itnaŋanen meluwaŋ kapigok mimiŋaŋ, “Neŋ teŋ penaŋ mamayap keyepmti in kegogak teŋ negak mamambep.”

(Wok Pris 11:44-45; 19:2; 20:7)

Kawawaŋaŋ tosa temaŋaŋ ndakwitimti gilik zemndatiye

¹⁷ Kawawaŋ ek am kwizet buŋaminmak ma kwizet buŋaminpiŋ keyet ku manâin. Egaŋ amgat mama mimi zigok tazin keyet kataŋ ekti zetn manzemdelan zein. Keyepmti in egat, “Bien” zemti mukulem mimiyet dundumsawep beme msalen kapi mamti ek eksempepmi masesewatpemambep. ¹⁸ In kapigok ŋep nâm-talip, in eweŋaŋ yeŋsokŋine ekŋengalen mama mimi yaŋepiŋ bekaŋaŋ ke timti mamkwatnepeme gilik zemindatitiyelen tosaŋin gol ma silwa yek bemberaŋmak keyaŋ ku indakwititiŋaŋ. ¹⁹ In Kilaisiyet sipmaŋ tosa temaŋ keyaŋ indakwititiŋaŋ. Kilais ek sâpe sâpe bumbuyelen sipsip keboŋ lingit zemberepiŋ ma kwetetepmaŋ penaŋ. ²⁰ Ek eweŋaŋ msat kululung ewe sokbembepiŋ tapme mulup zet ke mimiyet zempenaŋ. Yaŋ kan ke dangome Kawawaŋaŋ peme totmamti gakimti wage ke ingat nâmti kegok mge. ²¹ Mti Kawawaŋaŋ in ekmak tusumindeye keyet nâmkiŋpemtimaip. Kawawaŋaŋ ikaŋnegak Zisas gakikiengatnaŋ mme wapme mundum zapaŋaŋ ikaŋgat betnaŋ penaset windeen mopeye kegogak in Kawawaŋaŋ ikaŋ kot ewe indadagat webematalip.

²² In Zisas Kilaisiyelen buŋam zapaŋ penaŋ kapi zemti gawepu mmame keyaŋ keŋin mme kwetetepmaŋ beye. Âpme in Kilaisimagen nolinemak gogot penaŋ mti mamaip keyepmti in keŋ kwep penaŋ bemti mama ke gogot palen giŋgiŋ mti mbep.

²³ Kawawaŋaŋ mama alakŋaŋ indayeen keyaŋ ingat dukŋin alakŋaŋ epeemti kwage keboŋ. In alik alik yek bembeyelen keyetnaŋ yek. Alik alik kwesiŋ matak-wazin keyetnaŋgatnaŋ epeemti kwabien. Kawawaŋgalen zet mamaŋaŋmak ma wemeti wembe keyetnaŋ epeemti kwabien. ²⁴ Kawawaŋgalen Zet Itnaŋanen zet kapigok kukuŋaŋaŋ tazin,

“Animbi alik mamaip ekŋengat mamaŋin tep msikokok keboŋ ma elimiakŋin ke tebilalik katnaŋ keboŋ. Tep msikokok ekŋen kasuwan indikme maŋgasip ma tebilalik katnaŋ ekŋen mandâlân zemti tolip. ²⁵ Kawawaŋgalen zet katikŋaŋ keyaŋ wemti wembe penaŋ.”

(Aizaya 40:6-8)

Zet kapi zet zapaŋ dolakŋaŋ diindondoŋaŋ e penajaŋ ilak kapi zemkawaŋ bemberaŋ.

² Kegogapmti in kwitnaŋ kwitnaŋ bekaŋaŋgat keŋin puŋpuŋ kapigok ku mbep: ammagen kwitnaŋ kwitnaŋ tisât dâsuki tetimaem titi ma zet nambalam zut zenze ke ma keŋ kuku ma nolinyet zet okzep tazep mee ku mbep.

² “Amobotnaŋ Zisasiyelen keŋ taolet inimagen sokbeme egoyet,”

(Sam 34:8-9)

mama mimi keboŋ ke time temepme animbi nembam okak namgat ma indemben sepem kegogak in Kawawaŋgalen zet mme namnok dolakŋaŋ penaŋ niniyelen tikŋaŋ penaŋ nâmti mamambep. Kegok mme Zet Zapaŋ Dolakŋaŋ Penajaŋ nâmkiŋpepepiŋ mme semem katikbewep.

Zisas ek tepum miŋaŋ ma egalen am maŋge kogogak tepum isisikŋaŋ

⁴ In Amobotnaŋ Zisas ek tepum miŋaŋ mamaŋaŋmak am ekŋenaŋ ek ektalati peme mewenŋe yaŋgut Kawawaŋaŋ ekme pembenajaŋ penaŋ beme mwatonzempeye ekmagen wetekumti tabep. ⁵ Mti in tepum kaliŋaŋ nemberaŋ tati mka bandim mme tatagalen Emetak Tenja ingat keŋinan tazin kogogapm Kawawaŋaŋ in tim tusumindeme ikaŋgalen am maŋge kwetetepmaŋ ikaŋgat zapaŋ ondekindeye. Keyepmti in kwep kwep ilinaŋgat sâpe sâpe bumbu mulup mimiyelen ke an Zuda am ekŋengalen sâpe sâpe bumbu anaŋ ammak Kawawaŋgat tuŋguwinanen tati mamtemien sepem kegok in mimiyelen. Zisas Kilaisiyet pembenajaŋ amgat tuŋguwinan mulup mamip ke Kawawaŋaŋ nâmtikŋaŋ mimiyet mamip. ⁶ Kawawaŋgalen Zet Itnaŋanen zet kapigok zenzeŋaŋ tazin,

“Egit, neŋ tepum miŋaŋ ŋen mka mme kaliŋaŋ bembeyelen dolakŋaŋ penaŋ ombempeyap. Neŋ tepum miŋaŋ ke Zaion Kalaŋan ^I onzempema tazin. Keyepmti an ŋenaŋ tepum miŋaŋ mamaŋaŋmak ke nâmkiŋpewe beme bam sakambuk ku mbe yek penaŋ.”

(Aizaya 28:16)

⁷ Âpme am tepum miŋaŋgat manâmkiŋpeip ekŋenaŋ tepum miŋaŋ ke ekme mobotnaŋ beme Kawawaŋaŋ kogok mamipgat nâmindeme pembenajaŋ mambeip. Ma Kawawaŋgalen zelaŋ am ku nâmkiŋpeip ekŋengat kapigok zenzeŋaŋ,

“An mka walalat ekŋenaŋ tepum miŋaŋ ŋen ekme bekaŋaŋ beme wisat mti peme mewenŋe tepum keyaŋ tepum miŋaŋ beye.”

(Sam 118:22)

I 2:6 Zaion Kalaŋan keyet kwitnaŋ ŋen Zelusalem mka temaŋ.

⁸ Ma Kawawangalen zelan am ku nâmkijpeipgat kapigok zein,

“Ekñenmagen tepum keyañ uluk galuk beme ime ulukpeme waleletgat zapat bewe ma tepum miñañ keyet palen setetek mti toindondoyelen keboñ bewe.”

(Aizaya 8:14)

Ekñenañ Kawawangalen zet kulume zet keyañ selin kaikme toindowe keyepmti zet kululunjanñgat tosañañ kekok sokbemindawe.

In Kawawangalen animbi bewien

⁹ In Kawawañañ ikñanñgat amñane indaombemind-eye. Ma in kwep kwep kogogak Amobotnañ winde toñañ ma amñane ekñengat tunñguwinan mamti dundundu ma sesewat mulup mimiyelen. Ma in kekok Kawawañañ am mañge kwetetepmañ temañ ondekindeye. Ma am ikñanñgat zapat nâmsemañ ma mayet zemindenderañ. In keboñ ke tambusosogen-gatnañ timkwat ikñanñgalen busatnañañ ego egoñañmak keyet keñan indeyeyepmti in keyet kwit zapatnañ zempalakñañ bewep. ¹⁰ Eweñan in animbi Kawawañ ku nâmtâtpepewien. Yañ alak pi Kawawangalen am bemi mamaip. Eweñan Kawawangalen añgalañ gogot ku tiwien. Alak pi Kawawañañ añgalañ gogot mimindain.

In Kawawangalen sisiliñ an kekok bemti mamambep

¹¹ Notnne penañ, pigok zema nâit, in msat kapiyelen am yek. In am mukup ma luenñset tapmaip keyepmti msat kapiyelen mgasikgat tikñañ nânâ keyañ indamandame toweti walebepgat eksemti mamambep.

¹² Mti am nâmkijpepeñinpiñ ekñengat tunñguwinan mamti mama mimiñin weyañme teñ beme mti mamambep. Kekok mame am nâmkijpepeñinpiñ ekñenañ yañañin ekmtâtî bekañañ mimi mandiindoip beme ingalen mama mimiñin dolakñañ ke ekti zet bekañañ ke peme tapme naman ekñenañ kogogak Kawawañ nâmkijpeme kan keyet ilinsakwep ek sesewatsawep.

¹³ Msalengalen amobotnañ sambe ekñengat kan-derñinan mtoti mamti ekñenañ in set notnañ mâbâgat katnañ beme Amobotnañ Zisasiyet kwizet buñamañ mmobogalen nâmti in kekok mimindawep. Msalengalen an mobotnañ temañ kwizet buñamañmak ¹⁴ egañ plowinsgalen amobotnañ ekñen zemindeme kobiengat ekñengalen zet eyo gawepume delañ penañ bemâbe. Ekñen ke am bekañañ mimi ekñen zemindondoyet ma am dolakñañ maip ekñen zemsese-watindendeyet zemindenderañ. ¹⁵ Kawawañañ in am nâmkijpepeñinpiñ ekñen mama mimi dolakñañ mimindamti zemyunñgunñin mme yek bambeyet ingat mulup zet ke manzemindain. ¹⁶ In lala indenderañ ewan in bekañañ mimiñet nâmti ku indenderañ. In lala indenderañ ke Kawawañ sisiliñ msasayet nâmti indenderañ. ¹⁷ In am sambe ekñengat nâmindeme mobotnañ bemâbep ma noline nâmkijpepeñinmak maip ekñen gogot mimindawep. Kawawañ eksem-

pemti an mobotnañ temañ kwizet buñamañmak ek kogogak nâmpeme mobotnañ bewe.

Nin Kilaisiyelen mama ke mâtî sindem tiwanup

¹⁸ Sisiliñ an, in amobotnañine ekñengat nâme mobotnañ beme zelin gawepuwep. An mobotnañ zet sewak sewak mamip ekñenmagen etañ yek notnañ mgasik nenzinziñinber, ekñengat sepem kwep kekok mbep. ¹⁹ Ekñenañ belak yompiñ tunñgupman sindem indame in Kawawañgat nâmti keñ kasapiñ sewakñañ mame Egañ nâmindeme dolakñañ bewe. ²⁰ Yañgut ñenañ yom aikme keyet dopmañ kume keñ kasapiñ tabe keyet kwiañ zemsese-watpewe? Yañgut ñenañ yompiñ teñ mame ekñenañ kume nâmisim matazin keyet Kawawañañ nâme dolakñañ mambein. ²¹ In sepem kekok ke mimindandayet Kawawañañ ombe-mindeyeyepm keyet penañañ mamañinañ msokbewep. Kilais ek kekok ingapmti ñenañ bemindamti sindem tiye keyepmti in egalen set kaisasatnañ ke ekti keyegak mâtî mekep.

²² “Ek yom ñen ku mge ma dembusekñanñgatnan dâsuki ñen ku toge.”

(Aizaya 53:9)

²³ Ek zemtalatpeme egañ dopmañ gilik zemti ku zemtalatindeye. Sindem same egañ dopmañ zet ñen ku di-indoye. Egañ Kawawañ An zet zemdelañ zenze teñ egat betnan keñañ ma sekñañ nâmtalasim saye.

²⁴ Ningalen bekañañ sambe egat palen mopme pumepme tewen kumasasokpewien. Egañ ke nin yomgalen mama mimi katikpepeyete nâmti kekok mge. Kogogapm nin yom ke bamkumpemti mama mimi teñ ke mâtî mamambanup. Egat sekñañ witikme dulañ dil-ñ zeye keyañ in mimindeme dolakñañ bewien.

²⁵ Eweñan in sipsip keboñ kileñ lala mekoti mambien. Alak pi sipsip damuñ nembonñ Zisas egañ gilik zemindatimtikot ondekindemti indikdamuñ mme tapmaip.

Awembiñ ekñengalen zet

³ Keyet katañ imbi awinmak in awine eksemindemti mamambep. Âpme awin Kawawangalen Zet Zapat Dolakñañ Penañgat wisat mti mamain beme in eksemindemti esemteñ zetpiñ mame awinañ ingalen mama mimi dolakñañ ma kwetetepmañ ke ekti keñin gilik zeme Kawawañ nâmkijpewep. ³ Imbi, ingalen mama mimi awinañ egongoyelen ke sekñinañgalen elimiak miak kabonñ yek: ñokñin weyañ elimiakpemtî maip ma kekek tosañañ temañ dolakñañ penañ andomti maip ma sangum melakandu meluwañañ dolakñañ mundunñti maip ekñen ke segalen elimiak etañ. ⁴ Ingalen mama mimi ego egoñañmak ke keñinan awineyete gogot omba penañ mimiñet Kawawañañ bempeye. Elimiak miak ke ñep ku endeletgalen. Miak miak ke keñ sewak palen mame Kawawañañ mama keboñ keyet nâme pembenañ penañ mambein. ⁵ Nâmkijpepemañ imbi tipman baen mamkwabien ekñenañ miak miak sakam keboñ ke mti mamkwatemienen webebenñ Kawawañmagen tapme mamti awine eksemindewien. ⁶ Ekñenmagengatnañ

imbi kwep n'en kwitnaŋ Sela egaŋ apmaŋ Abalaam ek eksempeṃti apmaŋgat nâme mopme, "Amobotnaŋŋ," zeme maŋge. In Selayet nambaŋenenok besât mip beme in mama mimi dolakŋaŋ mti awineyet ku kiŋ-gabep.

⁷ An, in imbi ekŋenaŋ maeksem indeipnok imbiŋine eksemindewep. Enenogat it ilisakwep mama kanzizit mamayet Kawawaŋaŋ taolet mimideye. Keyepṃti imbiŋine winderŋinpiŋ ke nâmtatiyepm indamukulem mbep. In kegek ku mbep beme dundundunjaŋgat setnaŋ bekek tabe.

Nin keŋ kwep bemti mambanup

⁸ Zet pigok ondekti zema delaŋ zek, in sambeyanŋ keŋin kwep bemti mambep. Nenaŋ neniyeŋ kemberŋ nenaŋ neniyeŋ kemberŋ mti noline nâmkirpepen gogot mimindawep mti keŋ taolet mimindamti keŋin mtoti mambep. ⁹ Kwitnaŋ kwitnaŋ bekaŋaŋ mimindame in kwitnaŋ kwitnaŋ bekaŋaŋak ku gilik zem mimindawep. Ekŋenaŋ zet bekaŋaŋ diindome in zet bekaŋaŋak ku diindowep. Kawawaŋ dundum same mukulem mimindewe. In mama mimi keboŋ mti mamayet Kawawaŋaŋ maindakumtetiin. In kegek mti mame egaŋ keŋ taolet mimindawe. ¹⁰ Kawawaŋgalen Zet Itnaŋanen zet kapigok tazin,

"An n'en nâmkirpepemak mama ke penaŋaŋmak bebeyelen nâin ma kan kataŋ oloŋen palen mamayelen nâin beme egaŋ dembusekŋaŋ damuŋ mti zet bekaŋaŋ ma zet dâsuki n'en ku zewe. ¹¹ Kegoŋ mamayet nâmbep beme egaŋ bekaŋaŋ bamkumpemti kwitnaŋ kwitnaŋ dolakŋaŋ ke mbe mti keŋ sewakŋaŋ palen mama ke winderŋaŋberŋ mbe. ¹² Amobotnaŋ zikatnaŋ am mama teŋ penaŋ mamaip ekŋengalen mamaŋin maekmâtâzin. Amobotnaŋ egaŋ am mama teŋ penaŋ mamaip ekŋengalen dundundu nânâyet wak mambein ma am bekaŋaŋ mimi ekŋen indik kiŋgati mambamkumindein."

(Sam 34:12-16)

Sisiperŋerŋ mimndame nâmisimtabanup

¹³ In kwitnaŋ kwitnaŋ dolakŋaŋgat nâmtikŋaŋ mti mame an nenaŋ ku indawaleletgalen. ¹⁴ Yaŋgut mama mimi dolakŋaŋgapṃti sisiperŋerŋ palen mobep keyet oloŋen mbep.

"Kasayet sebet dindiŋ mti winderŋin ku kalube."

(Aizaya 8:12)

¹⁵ Ma n'en kapigok keŋin kume kwaopme Kilais Amobotnaŋgat zapat penaŋ bemti tabep. Âpme in nukŋaŋ timti nâmisim matalip keyet yaŋaŋgat nânâyet indayaŋkwesime in zemâtâtindasâgât weyaŋ ekmâtâti sewak sewak kapigok diindowep, "Kawawaŋaŋ mandamukulem mme mamananup." ¹⁶ In keŋin kwetetepeŋaŋ penaŋ weme am notaŋaŋ ingat zet bamset zewep beme in Kilais mâpmaipgapṃti am ekŋen zet mobotnaŋ mbep ekŋen ke ingalen mama mimi dolakŋaŋgat bekaŋaŋ manzawaŋ eksokbemti sakambuk mbep. ¹⁷ In kwitnaŋ kwitnaŋ dolakŋaŋ mme sisiperŋerŋ mimindawep ke Kawawaŋaŋ inimagen

kegek sokbembeyet nâme kozin beme n'ep. Âk in yom mme keyet sindem indaip beme ke yominaŋgat dopmaŋ kogok nâmbep. ¹⁸ Kilais ek yom n'en ku mge yaŋgut egaŋ bekaŋaŋgat dopmaŋ sek kwep gakime delaŋ zeye. Ek An teŋ penaŋaŋgut nin bekaŋaŋ mimi ningalen yomgapṃti gakimti Kawawaŋmak tusumndeye. Ek am sekmak maŋge manepeme kume gakiye âpme Emetak Teŋaŋaŋ sekŋaŋ gakikiengatnan mme wage. ¹⁹ Âpme Kilaisiyelen Emetakŋaŋaŋ am gakiwien weŋin mka kaliŋaŋ tabien ekŋenmagen meti Kawawaŋgalen Zet Zapat Dolakŋaŋ Penaŋ diindoye. ²⁰ Ekŋen ke Noayaŋ waŋga maweyaŋkwapme Kawawaŋaŋ keŋ taoletnaŋgapṃti ekŋenaŋ keŋ gilik zenzeyet damuŋ mamkwage yaŋgut ekŋenaŋ zetnaŋ kuluwien. Âpme animbi 8 etaŋ waŋgaen mowepme tuyaŋ mimindeme tu palen mme mekoti alik mambien. ²¹ Tunŋwam kwati am sambe indapminzilime tu nimbien mme tu keyaŋ n'egak Noamak nemunaniŋane ekŋengalen waŋga tuyaŋ belanŋ zem mmaŋge sepem kegek am Kilais nâmkirpepe me tu manzulutindeip ekŋen ke Kawawaŋaŋ maanŋgalaŋindein. Tu manzululip keyaŋ sekgalen mubulup ke manzulupme kwawezin yek. Keyaŋ keŋinan Kawawaŋ manâmkirpepe keyet piliŋaŋ kogok manzulutindeip. Kawawaŋaŋ Zisas Kilais gakikiengatnan mme wage keeset maanŋgalaŋ indein. ²² Mti ikŋaŋ kululuŋen moyeŋaŋ Kawawaŋgat betnaŋ penaneset windeyelen mundumen totazin. Ke tapme ensel winderŋinberŋ sepem ikŋak ikŋak msat tâgâ tunŋupman maip ekŋen Zisasiyeŋ kanderŋan tatagat Kawawaŋaŋ nâmindeme talip.

Nin mama mimi bekaŋaŋ pemann tapme Kilaisiyelen mama pembenanŋ ke mâbanup

⁴ Kilaisiyaŋ am sekmak maŋgeen kan keyet ningat nâmti sek sindem tiye. Kegoŋapṃti in sek sindem tiwepgat weyaŋ mambep. An n'en nâmkirpepeŋaŋgat sek sindem matin keyaŋ kaliŋaŋ bemti matazin ma bamgat tetimae n'en ekmagen sokben beme yom mimiyet tikŋaŋ ku manâin. ² Mme msalen mama mamain kataŋ amnaŋ yom mimiyet tikŋaŋ taindame mamip keboŋ n'en egaŋ ku mbe yaŋgut egaŋ Kawawaŋaŋ mama mimi nâmtikŋaŋ mam ke etaŋ mbe. ³ Tipman baen nâmkirpepeŋinpiŋ mamti mama mimi kapigok mmamkwepbien: imbimak set kileŋ mama ma bekaŋaŋgat keŋinaŋ puŋpuŋ mimi ma tu katikŋaŋ nimti kiliŋ kaluŋ palen mama ma bo meu time kwaopme nimwianŋti keyet keŋaset âmanda manda palen mama ma tu katikŋaŋ omba nimti keŋin kilom beme mama mimi bekaŋaŋ mimi ma nopiom notnaŋ sesewatindanup zemti keyet keŋaset mama mimi okbi okbiŋaŋmak mimi ma kwitnaŋ kwitnaŋ ke mkwabien ke peme temelak. ⁴ Âpme in kan pi am nâmkirpepeŋinpiŋ ekŋenmak tusumti ku mamaip keyepṃti ekŋenaŋ nâme in mama mimi bekaŋaŋ ke ekŋenmak tusum mbiek zemti ekme in ekŋenmak tusum ku mamaip keŋogapm ingat n'enzinziŋ omba mti zet bekaŋaŋ mandiiindoip. ⁵ Yaŋgut ekŋenaŋ

maneti Kawawañ am gakikiñañ ma am alik mamaip yañañ msokbembeyet damuñ matazin egat zikatnan an kwep kwewañ yañañin zewep. ⁶ Kogogapmti am Kawawañgalen buñam zapat zenze an ekñenañ am gakiwien ekñen Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ diindondañ. Ekñenañ msalen kapi mamti sek sindem tiwien mti nembetnañ zemdelañ zenze kanen keyet tosañin tiwep ma emetakñañ Kawawañmak meti mama kanzizit mambe keyet temakwep zewien.

Kan bududuk beingat nolinemak gogot palen mam-bep

⁷ Kan bududuk beme kwitnañ kwitnañ sokbembeyet zenzenañ ke tasokbeingapmti dundundu mulup mene mene mimiyet kerjinañ weyañ nâmâtâti esemter talip. ⁸ Gogot palen mama ke mama mimi dolakñañ notnañ sebempein keyepm nodañgalen yomañ sambe kwatampeme tapmâbe mti ekñengalen yuñguñguñin keyet kogogak kandaindowe. ⁹ In noline mkaen indamandame kopme timbuluñ indasâti zet kutuk palen ku mbep. ¹⁰ In Emetak Terañ taolet sepem ikñak ikñak indaye keyepmti taolet ke tim tati am sambe indamukulem mimi ke peme tatapiñ mti mimiek mme Kawawañ taoletongapm keñ taolet ikñak ikñak ketalasim maindain. ¹¹ An ñenañ Kawawañgalen zet zapat zesâti egañ Kawawañ zetanen egalen zet zenzeyet zemâtâpeneñ mâtî nâmdelañ zemti zewe. An ñen mukulem mimiyet taolet sasañañ beme Kawawañ winde same keyet katañ mbe. In kwitnañ kwitnañ Zisas Kilaisiyet pembenañgat kegok mme Kawawañgat kwit zapatnañ mmobe. Kawawañ Zisas Kilaisiyet kwizet buñamañ mme mmoti Amobotnañ tatagat winde same egalen winde keyañ kwesiñ kwesiñ tapmebep. Ke penañ.

Zisas nâmkinpem maipgapm sindem tiwep

¹² Notnne penañ, ingat winderjñ mtoit indendeyet kwitnañ kwitnañ kukñañberj sokbemâgeyañ tapmezín. Âpme in kwileki ñen mamananañ sokbemndain zemti sebet diñdiñ ku mbep. ¹³ In Kilais manâmkinpeipgapmti sek sindem egañ tiyenok in tiwep katañ oloñen mamambep. Âpme maneti bam gilik zemkosâpmnen busatnañ temañmak sokbemkawañ beme amnañ eksâip kan keyet keñ dolakñañ nâmti segeyek mbep. ¹⁴ Kwitnañ kwitnañ kogok mimindame nâmbewenn Kawawañgalen Emetak Terñ winderjañmak egañ inmak tati keñin mam imbelañañ bemindein keyepm in Kilais egat kwitnañ kwitnañ mti mame am notnañ ekñenañ zemtatalat zet diindome in keyet nâme dolakñañ bewe. ¹⁵ Inmagengatnañ ñenañ am ñen kume gakiwe mene ma kambu tiwe mene ma mobotnañ sakam ikñak ikñak mbe mene ma am notnañgalen kwitnañ kwitnañgat eyak mme keboñgat sindem sawep beme sakambukñañmak. ¹⁶ Keyañgut in Kilaisiyelen am mamaip keyepmti sek sindem indame in keyet nâme sakambukñañmak ku bewe. Kogok mimindawep beme Kawawañ sesewatpewep eneyet in indikmâtâti Ki-

laisiyelen am mamaip manzeip. ¹⁷ Nâip, Kawawañ am ñeneyelen yañin msokbembeyelen kanañ ilak yañ bein. Ninmagen ñenañ yañbemti mmeti met bam am Zet Zapat Dolakñañ Penañgat wisat mamip ekñenmagen zemdelañ zenze mulup mti tosañin bekañ penañ indawe. ¹⁸ Kawawañgalen Zet Itnañanen zet ñen kapigok tazín,

“An terñ mamainañ Kawawañgalen zemdelañ zenze kanen kinngagat palen tabep. Am yomtonñ Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañgat wisat mti keñ katik mamaip ekñen Kawawañ ku anñgalañindewe, yek penañ.”

(Totatgale Set 11:31)

¹⁹ Keyepmti Kawawañ sisiperjperj inmagen sokbemindeandayet nâme makozin beme ke ñep penañ. Egañ ikñañ indam mge kogogapm egañ in ñep indikdamuñ mbeyet kerjin ma sekñin egat betnanen ketalasim samti kwitnañ kwitnañ dolakñañ egañ nâmtikñañ min ke ewe tusumti mbep.

An ñenañ bembe ma sip kaikñañ ekñengalen zet

⁵ Ingalen an ñenañ bembe notnañ mamaip ekñengat nolin neñ kegogak an ñenañ bembe ingat pigok diindoma nâit: Neñ Kilaisiyañ sek sindem penañ tatime zikatn penañ ekban. Ma neñmak an ñenañ bembe notnne in egañ gilik zem busatnañmak kobe kan keyet nin ekmak busatnanen mamayet zapat bewanup. ² Kawawañgalen am sipsip nembonñ damuñ mimi an in zemindendañ kegok ke ilinañgat keñinañgat nânâñak mbep amgalen zet palen yek. Ma mânep milawatmak bembeyet nâmti yek; mulup ke nâme ingalen penañ beme oloñen palen mbep. ³ In am indikdamuñ mimiyet zemindendañ ekñengat nâme topme mobotnañ ku tabep. Am sipsip nembonñ ekñen ñenañ bemindeamti mama mimi dolakñañ mme am ekñenañ indikti indamâbep. ⁴ Âpme bam maneti An damuñ sambeyet ñenañin keyañ koti in zilem kwilik waleletnañpiñ tatat katikñañ matazin keyañ miak indemti kwizet buñamak mamayet mwatonzemindewe.

⁵ An sip kaik, in kegogak an ñenañine ekñengat kanderjñan mamti zelin gawepuwep.

Nâip, Kawawañgalen zelañ kapigok zein, “Kawawañ am ilinañgat nâme mobotnañ mambein ekñen mamtoindein ma am keñin mtoti mamaip ekñen Kawawañ keñ taolet omba mamimindain,”

(Totatgale Set 3:34)

keyepmti in sambeyañ keñ mtoti mama set ke etañ ime delañ zeme noline ekñengat kanderjñan mepmâbep. ⁶ Keyepmti in mama mimiñin mtoti Kawawañgalen betnañ winderjañberj keyet kanderjñan mambe. Âpme kan temañ dañgowe kan keyet in mwatindewe. ⁷ Kawawañ indikdamuñ dolakñañ mamin keyepmti in nukñañin sambe tatindain beme egat betnan beit. ⁸ In keñin kume kwaopme kaik mamti nâpeñ nâpeñ mambe. Kasañin temañ Sadañ egañ gazu gazu temañ keboñañ mebekoti an pi ma pi wilikbi zemti ñandepañ mamain. ⁹ Sadañ tetimindiksât kopme ekti ku kuñzupbep nâmkinpepeen katikñañ bemtabep.

Enenogat msat sambe Kilaismagen noline tapmelip ekñenaj nukñaj sepem kwep in tatip kegok ke in nâit. ¹⁰ Kawawañ ek keñ taolet toñaj egañ Kilais egat pembenañgapmti in ikñañgalen busatnañ temañmak keyet keñan ikñañmak kwesiñ kwesiñ mamayet indakumtetime kobien. Keyepmti in sek sindem kan belaknik bugan timobep yañ bam naman egañ zekâkât mimndemti keñ sewak zet zemti gwatnañ mimindemti ikñaj mwatonzemindewe. ¹¹ Kawawañ ek winde temañmak mañgeyañ mamti mamobe keyet sesewatpene. Ke penañ.

Zet zemdelañ zenzenañ

¹² Neñ Pita ingat zezapat meluwañ pemkwepmañ kumti Silasiyet betnan bema mkozin. Neñ egat nâma

nâgât notn penañ bein. Zet zapat meluwañ kapiyet ingat keñin mbuteteyet nâyap ma Kawawañgalen keñ taoletnañ mamimindain keyet eyo nâmti kuyap. Kogogapm in egalen keñ taolet keyet palen wetekumti mambep. ¹³ Neñ Babilon ^I mkaen am nâmkinipepeñinmak talip nin ma in temakwep Kawawañaj ombemndeye. Âpme nin sambe egalen mañge mamanup nin in indamukumindenu. Ma nemun, Mak, egañ kegogak indamukumindein. ¹⁴ In Kawawañgalen am keyepm notn notn mti bet butem aiwep. Kilaismagen wetekumti maip inmagen keñ sewakñaj wemti weweyet mandunduyap.

^I *Babilon mka Lomamka temañgat kwitnañ ñen bemzemkukuñaj enenogat am nâmkinipepeñin megañ nukñaj sepem ikñak ikñak tiwien ke Babilon msalen keboñ ke.*

2 Pita

Zapat meluwan kapi Pitayan ikñajak kuyeyepmti egalen zapat meluwan zut kapi kuye zenzeyelen ñep wagak. Am manje sekam kwep ekñengat kuye ke am nâmkijpepenjinmak kalañti lalabubuk bemti msat katarñ mebeb kokotnañ ekñengat kumindaye.

Zapat meluwan yañañ kapigogapmti kuye. Am notnañañ zet pigok zewien. Zisas ku kobe zemti zet notnañ zemyunñunñu omba penañ mbien keyepmti kuye. Zet zemyunñuwien keyet dopmañ Kawawañañ mutumindawe keyet eyo kuye. Zet notnañ Pitayelen zapat meluwan tazin ke Zudasiyelen zapat meluwan ekbegen egelañ zenâmkukunñañnok tazin (2 Pita 2 ma Zudas 4-18).

Zet ñotekñañ temañ kapigogañ 2 Pita zapat meluwan keñan talip:

1:1-2 Zet yañbemti zenzeyelen zet

1:3-21 Am Zisasiyañ indakumtetitiñangalen mama mimi kapigok weweyelen

2 An zikat indanda dâsuki ekñengalen zemyunñu yunñunñangalen yañañ

3 Zisasiyañ gilik zemkobeyelen zet

1 Neñ Saimon Pita, Zisas Kilaisiyelen mulup an mamti egalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ zemkawañ bembeyelen nâmti nakumtetiye. Neñ zapat meluwan kapi am in Zisas Kilais nâmkijpem maip ingat kumbema kozin. Ek ningalen Kawawañ teñ mamain ma nin yominangat dopmañ titiyelen zapat tapmamann keyengatnañ gilik zemindatiye. Kegok mgeyepm ingalen nâmkijpepe sepem ikñak yek; ningalen nemboñ sepemit kwep. Ingalenmak ningalen nâmkijpepe ke mobotnañ penañ. ² In Kawawañ ma Amobotnañ Zisas Kilais egetgalen yañit nâmtâtâgalen mulupmañ mamip. Ke ma keñ taolet ma keñ sewakñañañ inmak omba penañ wemti weweyelen nâmti mandunduyap.

Kawawañañ ikñangat zapat ombemndeye

³ Zisas ek an pembedañ ma winde toñ kegogapm ndakumtetimti winde ikñak ikñak ndame nin mama mimi dolakñañ Kawawañ nâmtikñañ mam ke mamnup. Winde ikñak ikñak Kilaisiyañ timti ndamukulem mam ke Kawawañgalen winde. Nin Kawawañgat yañañ nâmtâtâtnup beme winde ke ndame nin matinup. ⁴ Zetik mobotnañ penañ mimndaye keyet penañañ ninmagen kapigok sokbembeyelen nâmti gilik zemndatimti msalen mamti bekanangat keñ puñpuñ mimi ke bamkumpemann Kawawañañ Zisasmak tusumn-deme ikñangat sek sepem timti mamayet nânge.

⁵ Kawawañañ kogok mgeyepm in nâmkijpepemak mamti esemteñ penañ mamayet mulup temañ penañ mbep. Kegok mti naman Kawawañañ amnañ mama mimi egañ nâmtikñañ mamin ke kogogak mbep. ⁶ Kogok mti naman keñin ma sekñin ekdamuñ mimi ke kogogak mbep. Kogok mti naman nâmsimti mambep. Kogok mti naman mama mimi dolakñañ Kawawañ nâmtikñañ mam ke mbep. ⁷ Kogok mti naman notn notn mti mamambep. Kogok mti naman gogot ma-

mambep. ⁸ Mama mimi keboñ keyañ inmagen sokbem sambelelengalen nâwep beme Amobotnañ Zisas Kilaisiyet yañañ nânâyet mulupmañ mbewen penañañmak bewe. ⁹ An ñen mamañanen kwitnañ kwitnañ ke ku sokbewe beme egat kapigok zenzeyelen: Ek an zikatnañ beñañ, egañ zikatnañañ Kawawañañ yomañ zulutme mebegalen mulupmañ mge ke kandat kume ku maekmâtâzin. ¹⁰ Keyepmti Kilaismagen notnne, in Kawawañañ ikñangat zapat mamayet indakumtetime kokotnañ ke penañañmak bewe e nâmkijpemti in keyet penañañ mamañinañ mkawañ bewep. Kegok mbep beme yomen ku toindowe. ¹¹ Kegok mbanuwen maneti Amobotnañ ma An yomengatnan gilik zemndatimkwage Zisas Kilais egalen zemâtâtât katnanen mama kwesiñ kwesiñ matazin keyet keñan mepmann ndaoloñti met ndewe.

¹² In kwitnañ kwitnañ sambe ke zemzikat indame nâmkaliñ bematalip ma in nâmtalip keyegak sakwalam zesowap. ¹³ Neñ msat sekñ belaknik kapi gaipema wesâpm ke ilak nâmtalap. Zet ke Amobotnaññ Zisas Kilaisiyañ ikñañ zemkawañ bemnañge keyepm msat sekmak mambap katarñ zet ke ewe zemti nânâñin mamkawañ bemambap. ¹⁵ In Kawawañgalen zet ke kwesiñ kwesiñ timamayet neñ setnañ ñen mulupmañ giñgiñ mti aikindama timame indikti gulak neñ yek bewap.

Golañ zenze an ekñenañ Zisasiyet zet zenzeñañ sokbeme Pitayan ekmâtâge

¹⁶ In Amobotnañ Zisas Kilaisiyet winderañ ma kokotnangatañ yañañ diindowenn ke an ñenañ wekawat mene ma keñangalak zet kwileki ñen diindoweyañ nin ku diindowenn. Nin sokñanik penañ tati Amobotnañ sekñañ asekti busatnañ temañañmak sokbeme ekbenn. ¹⁷ Kawawañañ Zisas kwizet buñamañ mwati busatnañ elimiakpeye. Âpme busatnañ keyet keñanen

zet kapigok sokbeye, "Kapi nenangat nemun penaj gogot mampeyap. Neŋ ek ego ego mpema mamain." ¹⁸ Nin nsakwep ekmak kalaŋ kambuk keyet dukŋan moti manepeman zet ke kululuŋengatan topme nâmbenn. ¹⁹ Keyepmti nin golaŋ zenze an ekŋengalen zet nâman penanaŋ penaj mambein keyaŋ taŋam keboŋ bemti tambusosogen mambusatnaŋ bein kegok nâmâtâbep. Kegok mti indamukulem mme ektitimti manepeme Zisasiyaŋ kobe. Sekam saputuŋaŋ msat msambiyet kwati msasa mamandamkozinoŋ Zisas kokotnaŋgalen kanen egalen busatnaŋaŋ keŋin melen belaŋ beme in Zisas ekbep. ²⁰ Yaŋgut in ŋeŋaŋ kapigok weyaŋ nâmbep, golaŋ zenze an ekŋenaŋ buŋam zapat Kawawaŋgalen Zet Itnaŋanen meluwaŋ mimiŋaŋ tazin ke ilinaŋgat keŋinaŋgalak nâmti ku zenzeŋaŋ. ²¹ Golaŋ zenze an ekŋenaŋ zet zenzeŋaŋ ke an ŋenaŋ buŋam zet ke keŋaŋgalak nâmbiliwati ku zenzeŋaŋ. An ekŋen Emetak Teŋaŋ iŋkaŋ keŋin melen beŋeŋ bemindeme Kawawaŋmagengatanŋaŋ zet timti zemkawaŋ bemkwabien.

An zikat indanda dâsuki ekŋengalen zet

2 Israel am ekŋengat tuŋguwinan golaŋ zenze an notnaŋ dâsuki sokbemti mamkwabien naman kegogak an zikat indanda dâsuki notnaŋ ingat tuŋguwinan sokbewep. Ekŋenaŋ buzakeset Kawawaŋgalen zet katnaŋ zemyuŋgumti ingat nâmkinaŋpepeŋin walebep. Mti Amobotnaŋin mama kanzizit main yominaŋgapmti gakiye ek ke zemkandatpeme keyegak walelet sakwep sokbemindawe. ² An ekŋen keyaŋ mama mimiŋin okbi okbiŋaŋmak sambe ke mmepme am notnaŋ ingat tuŋguwinangatnaŋ ekŋenaŋ indikti indamâti keyegak mbep. Ekŋenaŋ kegok mame am nâmkinaŋpepeŋinpiŋ ekŋenaŋ Kawawaŋgalen zet katnaŋ keyet zemtalati kwelatnaŋ kuwep. ³ Mti naman an zikat indanda dâsuki ekŋenaŋ mânep milawatgat ŋoktikŋin temaŋ tapme zet dâsuki mobotnaŋ notnaŋ zemti zet kelakŋaŋ mindamti ingalen kwitnaŋ kwitnaŋ timâbep. Yaŋgut eweŋaŋ penaj Kawawaŋaŋ an ekŋen ke zelen tatagat zemkatik bempeye kan keyet ekŋenaŋ yek bemâbep. Kwitnaŋ kwitnaŋ ekŋen indawaleletgat zenzeŋaŋ keyaŋ ewe ekŋen indawalesât damuŋ tazin. ⁴ Âpme in ensel ekŋen yom mti Kawawaŋgalen zetnaŋ kulume Kawawaŋaŋ ku aŋgalaŋindeye. Âtâtindeme tambusosogen towebien aŋ ke etaŋ ke matalip. Yaŋ bamgat zemdelanŋaŋ zenze kanen Kawawaŋaŋ ekŋen zem indondoyet zapat zemindeyeyaŋ talip. ⁵ Am eweŋaŋ tipman baen mamkwabien ekŋen kegogak Kawawaŋaŋ bankumpeme egaŋ ku indaŋgalaŋge. Egaŋ tuŋgwam temaŋ mme kwati am bekaŋaŋ mimi sambe indawaletmâge. Âpme Noa an mama mimi teŋgat zet zenzeŋaŋ ekmak animbi 7 etaŋ Kawawaŋaŋ indikdamuŋ mimindeme dolakŋaŋ tabien. ⁶ Âpme itnaŋaŋ tipman baenen mka temaŋ zut Sodomak Gomola ke kegogak bekaŋaŋaŋ palakŋaŋ beme keyepmti tepgat zeme toti tewaŋ indazimâge. Keyaŋ am bekaŋaŋ mamip bam ekŋen yominaŋgat dopmaŋ Kawawaŋaŋ mutumindawe keyet golaŋin titiŋaŋ. ⁷ Ko-

gogak itnaŋaŋ tipman baenen an ŋen Lot ek ma- maŋaŋaŋ teŋ egaŋ am bekaŋaŋ mimi ekŋenaŋ meluwaŋ bekaŋaŋ sakambukŋaŋmak ke mmamkwapme kan kataŋ ekŋengat tuŋguwinan ke mamti mama mimiŋin ke ekti keŋaŋ nukŋaŋ beme ekŋengat kemberŋ omba penaj mamtan. Kegok mmambe mame Kawawaŋaŋ Lot aŋgalaŋpeye. ⁹ Kawawaŋaŋ Amobotnaŋaŋ am teŋ mamaip ekŋen nukŋaŋ sokbemindame ŋep maŋgalaŋ indein ma am bekaŋaŋ mamip ekŋen keyet dopmaŋin matim metne metne bam zemdelanŋaŋ zenze kanen omba penaj mutumindame delaŋ zewe. ¹⁰ Am keŋinan bekaŋaŋgat tikŋaŋaŋ mamiŋisik taziŋaŋ Kawawaŋaŋ nâme ku mopme sekŋiyek mamsaip. An ekŋen keboŋ ke dopmaŋ mgasik penaj mutumindame tiwep.

An zikat indanda dâsuki keyaŋ kiŋgagaŋiŋ zeingat zewi mti ensel Kawawaŋgalen zet kulume indamâpme tototnaŋ ekŋenmak kogogak maatindondoip.

¹¹ Kawawaŋgalen ensel windenŋin temaŋ penaj tazin ekŋen keyaŋ kogogak Amobotnaŋgat zikatnaŋ ensel bekaŋaŋ ekŋengat ŋenzinziŋ omba ku mamip ma ku manzemtalatindeip. ¹² Âpme set kileŋ an ekŋen keyaŋ zet yaŋaŋ ku nâmâtâlîp keyet ekŋenaŋ zet belakŋaŋ penaj manâip. Keyaŋgut an ekŋen keyaŋ tam boyaŋ sekŋinaŋgat tikŋaŋ nâmti mamâlîp keyet kataŋ ekŋenaŋ ilinaŋgat sekŋinaŋgalen kwitnaŋ kwitnaŋgat nânâ etaŋ mamâlîp. Kegok mti amnaŋ songom zupmaŋ maindowalelip sakam kegok Kawawaŋaŋ indomyaloŋme temebebep. ¹³ Mti mama mimiŋin mgasik keyet dopmaŋ tiwep. Ekŋenaŋ kasup sutnateman keŋinaŋ bekaŋaŋ mimiŋet tikŋaŋ manâip ke mamip. Yaŋgut am nâmkinaŋpepeŋinmak in tu meuŋin timbimondekti tatnime set kileŋ an ekŋen keyaŋ inimagen koti meu ilinsakwep tatnip. An ekŋen ke dâsukiŋinbeŋ keyepm ingalen tototalin ke mme mgasik tabein. Mti Zisasiŋet kwizet buŋamaŋ mamtotpeip. ¹⁴ Kan kataŋ imbimak yom aiikgat imbiŋet zikat posi mamip mti bekaŋaŋ mimiŋyelen tikŋaŋin omba penaj wemindain. Am nâmkinaŋpepeŋin tuwat tuwat ekŋengat kwitnaŋ kwitnaŋ keboŋgat zet kelakŋaŋ mimindamti indamandame yom ekŋenmak tusumti mamip ma mânep milawatgat keŋin temaŋ bemti mamaip. Am mange ekŋen ke teziŋ ŋandaŋgat zapat mamaip. ¹⁵ Ekŋenaŋ mama mimi esemteŋ ke katikpemtî Beoyet nemuŋaŋ Balaam egaŋ mânep tisât nâmti set bekaŋaŋ mâti tiye kogok ekŋenaŋ mamip. ¹⁶ Ek bekaŋaŋgat tosaŋaŋ titiyet ŋoktikŋaŋ temaŋ tatnânepeme Amobotnaŋaŋ zet kululuŋaŋgapm ŋenzinziŋ msaye. Âpme doŋki zet ŋep ku zenzeyelenaŋgut zet amnaŋ manzeipnok zemti golaŋ zenze an dâsuki ke zemkulumpeye. ¹⁷ Am ekŋen keboŋ ke tu zikatnaŋ bemberaŋ ma zanza tâgâyaŋ kumbume mekopme map ku matozin keboŋ. Kawawaŋaŋ mundumin tambusosogen weyaŋpeye. Ekŋenaŋ tambusosok kiŋkiŋaŋ keyet keŋan mebegat zapat ombempeye keyet metabep. ¹⁸ Ekŋenaŋ mampongaŋin kumti zet manzeip ke penapeŋin. Ekŋenaŋ am notnaŋ imbimak set kileŋ mama ma mama mimi mgasik notnaŋ keyet zet kelakŋaŋ mimindamti keŋin

mamwalip. Âpme am ekñen ke nâmkijpepeen alakñañ kolo kogogapm naman sakwep penañ mama mimi bekananengatnañ timkwatindenderañ keyen ewe gilik zemti melo. ¹⁹ An ekñen keyañ am ekñengat pigok zetik maminindaip, "In zii zet ke ñep katikpemtî lala mebegalen." Yanğut an ilin ke waleletgalen kimbatañ keñañ tatiğut kegok manzeip. An ñenañ bekananğat nâme mopme mambe beme egañ keyelen kimbatañ keñañ toti mambe. ²⁰ Nâip, am mama mimi bekananğ mâtî mamiwañ keñin gilik zeme Amobotnañ ma Anğalalañ Toñañ Zisas Kilais manâmkijpeip. Ke naman ekñenañ peme tapme gilik zemti mama mimi bekananğ keyet keñañ ewe melumañme keyañ indatamkitik mti matazin. Kegok mip beme eweñañ mama mimiñin belaknik bekananğ beyeñağut bamğat bekananğ penañ bewe. ²¹ Am ekñen keboñ mama mimi teñgalen set ku nâmatâtî kegok mbiek ze keyañ bekananğ omba penañ ku benak. Yanğut am teñ mamayelen set ma Kawawañgalen zet katnañ zemzikat indammimiñañ ke katikpemtî ewe mama mimi bekananen mepme bekananğ penañ mambein. ²² Am ekñen keboñ ekñengat zet pigok zenzeñañ ke katikñañ mambein, "Tam ekñenañ meu okme topme ewe keyegak manip."

(Totatgalen Set 26:11)

ma "Bo ekñenañ tu zululoyañ meti ewe witiwilen manziniñip."

Penañ sukwep Amobotnañgalen zet penañepiñ ku bewe

³ Kilaismagen notnne, neñ ingat zapat meluwañ kumindama sek zut ilak bein. Neñ zet ñenañ kuwann ke ma bam kuyap kapiyet in nâm yuñguñguñepiñ esemteñ nâmatâtâğat nâmti keñin mbuteyap. ² In eweñañ golañ zenze an teñ mamkwabien ekñenañ zet zewien ma Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ zemkawañ bembeyet an indakumtetiñañ ekñen Amobotnañ ma Anğalalañ Toñañgalen zet mandiiñdoip ke ilinsakwep weyañ nâmtimti timambep.

³ Mti ñenañ penañ kapigok nâmkatik bewep. Kan delañ zenzeyelen bududuk tabeme an notnañ mğasik sokbemtî zet kukak zet zemti mama mimi bekananğat tikñañin tatindain ke mti mambe. ⁴ Mti pigok zewep, "Amobotnañ gilik zemti kosât zetik mgeyet manzeiwan penañañ denen? Ningat yeñpapmne ekñen pi gakiñpme delañ zemâğe âpme kwitnañ kwitnañ sambe kululuñ msat sokbemtî weñge sepem kegok ke pi ewe wemkwazin." ⁵ Kegok tazewağut eweñañ kululuñ ma msat sokbewun âpme msat ek tuyengatnañ sokbemtî witiwilen temañmak msat sepemnok yek weñge. Kawawañañ zet etañ zeme sokbewun ke nânâyet wisat mamip. ⁶ Âpme bam tuyañğak gwawam kwati am ma kwitnañ kwitnañ sambe asekmâğe. ⁷ Ma zet zeme kwitnañ kwitnañ sokbeye keyañegak kululuñ msat alak pi talup pi Kawawañgalen zemdelañ zenze kan keyet tewañ idaziniyet

damuñ talup. Âpme am bekananğ ekñenañ dopmañ tiwep kan keyet egelañ kegogak asekbaluğgapmti keyet damuñ talup.

⁸ Notnne penañ, Amobotnañğat zikatnañ msasa kwep ma nup kan 1 tausen eget ke idikme kwepnok mambalup. Kogogapm keyet ku kandatindowe. ⁹ Amobotnañ egañ gilik zem kosâğât zetik mgeen olatiyepm kan ewe tusume mamezin zemti am notnañ ekñenañ nâme kegoknok mambein. Keyañğut kegok yek egañ am sambe walepme delañ zenakğapmti am sambe yominangatnañ keñin gilik zenzeyet kan bugan matusumindain.

Kululuñ ma msat kapi aseksâpmitulup

¹⁰ Amobotnañ kokotnañğat kanañ am kambu titi memendepmak matimkwaliwep kegok kobe. Kopme kululuñ ek kwisak temañ kumti asekbema ma kwitnañ kwitnañ kululuñ weme maekñup kapi tewañ zimâpme delañ zemâbe. Msat ma msat palen kwitnañ kwitnañ tazin kapi zime delañ zemâbep. ¹¹ Kwitnañ kwitnañ sambe pi yek bemâbe keyepmti in teñ mamti kwitnañ kwitnañ Kawawañañ nâmtikñañ mamin ke mbep. ¹² Mama mimi kegok mti Kawawañ kokotnañğat damuñ mbep. Mti in mulup winderñañberî mti egalen kokot kanañ ke mandame sokñañ kobe. Kan keyet kululuñ tep temañañ zime yek bewe ma kwitnañ kwitnañ kululuñ weme maekñup pi kegogak teziğat kipmañañ kâme zalim tobe. ¹³ Âpme nin Kawawañañ kululuñ alakñañ ma msat alakñañ mme sokbeme ndandayet zetik mimndandanañ keyet damuñ tapmanup. Mka msat alakñañ ke am mama mimi teñ mti mamaip ekñenañ toñañ bembeyet zeye. ¹⁴ Kogogapm notnne penañ in kwitnañ kwitnañ keboñ sokbemin-dandayet damuñ mamti Kawawañmak keñ sewakñañ palen mambe ma egat zikatnañ kwetetepmañ ma mubulupiñ tabep.

¹⁵ Âpme Amobotnañañ kan ewe tusume teepmañ mepme ekti zewep. Nin keñ gilik zenzeyet egañ damuñ tazin kegok nâmbep. Ningat notn Pâlañ zet keyegak Kawawañañ ñoktikñañ beme ingat kegok kumindaye. ¹⁶ Egañ zapat meluwañ sambe kuyeen nâlen zet kumindayap galak zeme kuye. Kegogapmti am nânâñinpiñ ma am nâmkijpepenin tuwat tuwat ekñenañ zet keyet yañañ nukñañ penañ tazin ke ñep ku nâmatâtâğalen. Ekñenañ zet keboñ keyet yañañ manzemyuñguip ma Kawawañgalen zet katnañ sambe kegogak manzemyuñğupğapmtiğut dopmañ walelet aikmâbep.

¹⁷ Notnne penañ, golañ zet eweñañ diindondañañ keyepmti am belakñañ penañ mamaip ekñengalen zemyuñguñğuyañ keñin mme yuñgume sukñañ bewepmagengat keñin weyañti damuñ mbep. ¹⁸ Âpme Amobotnañ ma Anğalalañ Toñ Zisas Kilais egalen keñ taolelañ indamukulem mme egat yañañ nânâyet nânâñin masemem mopmambe. Mme nin Ek kwesiñ kwesiñ sesewatpemtî mamambanup! Ke penañ.

1 Zân

1 Zân kapi Zisasiyet nembanan n'en egan nâmtiknan mamin kwitnan Zân Zebediyet nemunan keyan kuye. Egan Kawawangalen Tâtâ Alaknan kapiyet zapat meluwan ombanik kuye. An keyan 1 Zân ma 2 Zân ma 3 Zân ma Kie Kienok ma bunam zapat zulak zulak e egañgak kuye. Zân kapi Zisasiyet donan penan. Maman Salome ek Mali-ayen notnan isiknan mene (Zân 19:25). Zapat meluwan kapi nuknanmak enenogat zemâtâtât pembenan ku miminan am kwiyet kumindandan e sosok ku tazin. An Kawawangalen zezapatgalen nânâninmak mambien eknenan Glik zet kukunan ma zet notnan zenzenan ke ekti Zânan kukunan zewien.

Zet noteknan Kawawangalen Tâtâ Alaknan galen bunam zapat zulak zulak tazinen keyet katan zapat meluwan kapi ewe mwati kuinegak: 1 Zân 1:1 ma Zân 1:1, 14 ma 1 Zân 1:4 ma Zân 16:24. Zet kebon omba penan tapmelip. Zapat meluwan kapi nuknan am notnan zet mutu mutu mti zenze eknenan dapmelañge ekngat tunguwinanen omba zewien. Zisasiyet yan nan zemkandadat mulup mti zet an nânâmagana zenze zenup zemti zet zeme yungumtemege. Kegogapmti Zânan eksese zet kumindaye.

Zet noteknan kapigogan 1 Zân zapat meluwan ke nan talip:

1:1-4 Zet yanbem zenze zetmak Zisasiyan am tungupminan an penan sokbemben galen zet

1:5-2:28 Am nâmkijpepeninmagan Kawawanmak nemunan Zisasmagen tususun tazin ke mkatiknan bemti tatagalen zemâtâtât zet

2:29-4:6 Kawawangalen nemunamba mama ke Kawawanmagengatanan keyepmti mama ke nâmkijpem timti mama kanzit tonan bembeyelen

4:7-21 Kawawan ek gogot tonan

5:1-12 Kilais nâmkijpemti mama keyet yan nan dâsuki ma penan ke notn notn mti mama keyan msokbewe

5:13-21 Am nâmkijpepeninmak ekngalena zet tepuman ma zet zemdelan zenze zet

Zemâtâtât zet

1 Yanbemben baen mama kanzit mamayelen zapanan wemti wemkwage. Keyet yan nan Zisas Kilais. Ke nin zeme nâmbenn ma zikatnan nan ekbenn. Nin ke ekti betnan nan timakbenn keyepmti nin zetnan keyet meluwan mimindanup. ² Mama ke sokbembawan beme ekbenn. Mama katiknan mama An ke Bienmagen tageyan bam ninmagen sokbembawan beme nâwenn. Keyet nin zapanan mandindonup. ³ Keyepmti nin egat manan nan eknâmbenn keyegak nin kegogak zapanan mandindonup. Diindomann nâmti kot ninmak tusume ke kwep bemti Bipmanmak Nemunan Zisas Kilais egetmak ke kwep nep bemti mabanup. ⁴ Tungupman kegok sokbeme nin sambe oloñen mman delan zenzeyet zapat meluwan kapi kumti indayap.

Nin mama mimi busatnanen etan mbanup

⁵ Zisasmagen nin zet zapat zeme nâmbenn keyepmti in kapigok mandindonup: Kawawan ek An busatnan tonan. Tambusosok bugan ekman ku tazin. ⁶ Nin tambusosogen mamtingut, "Nin Kawawanmak tusunup," zenup keyan nep nan ku bein. Kegok mamnup keyan mme nin dâsuki tonan benup. Âpme zet nan noteknan ke ninmagen ku matazin.

⁷ Kawawan iñnan busatnanen mamain kegogak nin busatnanen mabanup beme Kilaismagen notne

eknenmak ke kwep bemti tapmann Nemunan Zisas egañ gakime sipnan mulage keyan yomm zulupme kwetepman mabanup.

⁸ "Nin yom ku tatndain," kegok zenup beme keñ matipenup ma zet nan noteknan ke keñnanen ku tazin. ⁹ Âk nin yomm zemkawanbenup beme Kawawan zeme nanak masokbein ma teñ mama tonan yomm zemdelan zemndein ma myungunyu sambe ke manzulutmâzin. ¹⁰ "Nin yom ku mamnup," zemann zet keyan mme Kawawan an dâsukiton kegok mambein. Kegok manzenup keyan msokbein Kawawangalen Zet Zapat Dolaknan Penan ke ningat keñnan ku tazin.

Zisas Kilais egañ ningalen mukulem mimi an bein

2 Nâgât nembanne nan, in yom mbiekman gapmti zapat meluwan kapi kumti indayap. Nin yom mbanup beme ningat mundumnanen Zisas Kilais ek mama teñ tonan egañ Bipman gat ndangalan ndendeyelen nâmti mandundum sain. ² Kawawan Zisas zempeme toti ningat yomgapmti gakime sipnan mulage keyan ningat yomm zuluge. Wa ningat etan yek. Msat sambe am ekngat temakwep gakiye.

³ Nin Kawawan zet zapanan zempepenan ke man-gawepenu bemelak nin ek manâmpenu ke nan manâmkawanbenup. ⁴ Ma an nan Kawawangalen zet gawepupun mamti zewe, "Nan Kawawan nâmpenyap," zeweyen an ke dâsuki tonan. Kegok manzenup

keyañ msokbeinen Kawawañgalen zet zapat dolakñañ penañ ke ningat keñnan ku tazin. ⁵ Âk an ñen egañ Kawawañgalen zet mañgawepun beme an keboñ egañ penañ sukwep Kawawañ gogot mamsain. Kegok mti nin Kawawañmagen tusumti tapmanup kegok penañ bein. ⁶ An ñen egañ, “Neñ Kawawañmak tusumti mamayap,” zein beme egañ Zisasiyañ mama mañge sepem kegogak mamain.

Busatnañ mamti keñ dopmañ sam dopmañ sam mti mambep

⁷ Kilaismagen notnne penañ, neñ zet pi alakñañ ku kumindayap. Zet kapi in yañbemti Zisasiyelen buñam zapat nâmti nâmkirpewien keyegak kumindayap. Zet yañbemti zemzikat indam mbien kegogapm zet it-nañañ zeyap. ⁸ Yañgut zet kuyap keyañ zet alakñañnogak tageyañ matazin. Keyet penañañ Zisasmagen sokbeye ma inmagen kogak sokbein. E yañañ kapigok tambusosokgalen bekañañ yek bemâpme busatnañgalen mama mimi dolakñañañ sokbemkawañbemti tazin.

⁹ Âpme an ñen egañ notnañgat keñ kasa manâin an keboñañ, “Neñ busatnanen mamayap,” ku zewe. Kogogapmti ek ewe tambusosogen mamain. ¹⁰ An ñenañ notnañgat gogot mamin egañ busatnanen mamain. Busatnanen mamain keyepmti yom ñenañ ma tetimaemae ñen sokbemsame ku tokutuwe. ¹¹ Ma an ñen egañ notnañgat keñ kasa nâmpewe egañ yomgalen tambusosok keñan tati tambusosok seleset meti set ku ekti mesâgât olabe enenogat tambusosogañ zikatnañ simuñ tapme kegok mbe. ¹² Kilaismagen nemunambanne, in Zisas Kilais egat pembenañgapmti yomin zulutindendañ keyepm zet kapi kumindayap. ¹³ Yeñ bipmne in Kilais eweñañ baenen takwapme egat yañañ nâmtâmbien keyepmti zet kapi kumindayap. Anemba zomolimne in Kawawañañ windañañ indame an bekañañ mimi windañañ mtobien keyepmti zapat meluwañ kapi kumindayap. Animbi nemba, in Biwin Kawawañgat nâmtâtâlip keyepmti zapat meluwañ kapi kumti indayap. ¹⁴ Bienne, in Kilais egat yañañ nâmtâtâlip keyepmti zapat meluwañ kapi kumindayap. Anemba zomolim, in windañin temañ tazin ma Kawawañgalen zet keñinan tapme Sadañgalen tetimaemaen katikñañ bewien, keyepmti zapat meluwañ kapi kumti indayap.

Keñ temañ msalengalen kwitnañ kwitnañ keyet ku bewanup

¹⁵ In am mama mimiñin bekañañ ekñenmak ku tusuwep ma keñin msatgalen kwitnañ kwitnañ keyet palen ku peme wembe. Kogok mbep beme in Biwinnañgat tikñañ ku nâmbep. ¹⁶ Nâip, mama mimi bekañañ seginañ nâmtikñañ mamin ke ma msat palen kwitnañ kwitnañgat eksegat ma sekñ mobot ke Biwinnañgalen ñoktikñañgatnañ yek. Ke msat kapiyelen kwitnañ kwitnañgat tikñañgetañ. ¹⁷ Âpme msat kapiyelen kwitnañ kwitnañ ma tikñañañ tazin kapi ilinsakwep

yek bemâbe. Mme an ñen Kawawañgalen zet gawepumti mambe beme egañ kwesiñ mamti mamambe.

Kilaisiyet kasañane tasokbemâlip

¹⁸ Nemunambanne, Kilaisiyañ kokogalen kan ilak bududukbein. In Kilaisiyet kasañane sokbembeyet zeme nâwien e ilak omba penañ sokbemâmbienañ tapmaip. Keyepmti kan bududuk penañ bein kegok ilak nârup. ¹⁹ Ekñen keyañ ningat tuñgupmnangatnañ sokbewien keyañgut ekñenañ ninmak tusumti ku maip. Ekñenañ ninmak keñ kwep mambiek ze ku katumndewiek. Yañ ndemebien keyepmti ekñengat yañañ kapigok nârup ekñen ke Kawawañañ ninmak mamayet ku ombemindeye.

²⁰ In ekñen nemborañ yek. In Emetak Teñ ke timâmbien-gapmti in Kawawañgalen zet katnañ ke nâmkawañbewien. ²¹ Meluwañ kapi in, “Kawawañgalen zet penañ ñotekñañ ke ku nâip,” zemti ku kumindayap. In zet ke nâmtâtâlip talip keyepm kumindayap. An zet dâsukitorñañ zet tazeip ke Kawawañgalen zet katnañ penañ kemagengatnañ yek. Ilinangat keñinangalak tazeip. ²² An zet dâsukitor ke kwiyet zesenuñ? An ñenañ zewe, “Zisas Kilais Kawawañañ ku ombempemti zempepeme toge,” zewe beme an keyañ Bien ma Nemuñañ eget mambamkumidein keyepmti ek Kilais egat kasañañ. ²³ An ñenañ Zisas Kawawañgat Nemuñañ mambamkumpein keyañ zeinen egañ Bipmañ Kawawañ ku nâmpain kogok bein. An ñenañ Nemuñañgat an Kawawañañ ombempepenañ Kilais zein beme egañ Bipmañgat kegogak ñep nâmpain zenup.

²⁴ Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ Zisasiyañ eweñañ baenen msalen ekmak mamti nâmkwabi-en ke mkatikñañ bemti mambep. Kawawañgalen zet katnañ ke nâmtatik bemti mame Bip Nemuñ zut ege-lañ kegogak ingat nâmtikñañ mamimindein. ²⁵ Ke Zisasiyañ ikñañ mama kanzizit mama ke ndandayet zetik mti buñam zapatnañ diindoye ke ndawe.

²⁶ Am keñin mamimyungumindeip ekñengat zet zapat kegok kumindayap. ²⁷ In Emetak Teñ Kawawañmagengatnañ tiwiengapmti in nânâ notnañgat ku maolalip yek. Emetak Teñ egañ mama mimi dolakñañ manzemzikat indamin. Emetak Tengalen zet ke dâsuki yek, penañ sukwep keyepmti egañ manzemzikat indain katan keñinan mkatikñañ bemti mamambep.

²⁸ Nembanne penañ, in Kilaismak tusum mamambep. Âpme maneti kan delañ zenzeñañ ikñañ kot sokbemkawañ beme in windañinber tabep keyepm nin egat zikatnan sakambuk ku mbanup.

²⁹ In Kilais ek teñ toñañ maekmâtâlip beme in pigok nâmtâtâlip. In am ñen mama mimi teñ mme in nâip ek Kawawañgat nemunambañañgapmti kegok mamin.

Nin Kawawañgalen nemunamba mamanup

3 Neñe neñe, Bipm Kawawañ egañ gogot omba penañ mimndamti ningat, “Nemunambanne,” manzein. Kogogapmti nin egat nemunambañañ ma-

mann msat kapiyelen am ekñenañ Kawawañgat yañañ ku maekmâtâlip. Sepem kegogak ekñenañ ningat yaññ ku manndikmâtâlip. ² Notnne penañ, kan pigogat nin Kawawañgalen nemunambañane penañ mamananup yañgut maneti naman sepem zigok penañ mamambanup? Alak sosok ku sokbemkawañ beme eknup keyañgut nin kapigok nânup. Bamgat Amobotnañañ sosok sokbemkawañ bewe kan keyet ikñañ penañ ilak ekti egalen mama sepem keboñak mamabanup. Kan keyet nin ilak ikñañgalen yañañ penañ ke ekmâtâbanup. ³ Âpme am sambeyañ kan keyet webe-
mti damuñ mambep ekñenañ Kilaisiyañ kwetetepmañ mamain sepem keboñagak kwetetepmañ besâgât webematalip.

⁴ An ñenañ yom mamin beme Kawawañgalen zet maangosoin eneyet zet angososo ke yom. ⁵ Ma Kilais egat yañañ nânup. Egañ yom peme mebegat kwatoti ikñañ yompiñ penañ mañge. ⁶ Keyepmti am sambe ekñenañ Kilaismak tusumti mamaip ekñenañ yom mti mimiek ku mamip. Âk ñen egañ yom tusumti mamin beme egañ Kilais ewe ku ege ma yañañ ku nâmâtâge kekok bein.

⁷ Nembanne penañ, in weyañ damuñ mbep. Am notnañañ bekañañ mimiyet zet kelakñañ mme in ku nâmindewep. Ñen egañ mama mimiñañ kwitnañ kwitnañ pembenañ mamin an keyañ kwetetepmañ mamain. Kilaisiyañ kwetetepmañ mamain sepem keboñak egañ mamain. ⁸ An ñenañ yom tusumti ewe mbe beme an ke Sadañgalen mañgeengatnañ. Sadañ ek ewerjanak yañbemti yom aigeyañ ewe mamkwazin. Keyepmti Kawawañgat Nemuñañ egañ Sadañgalen mulup kumaseksâgât koge. ⁹ Am ñen Kawawañgat nemunambañañ bewe beme egañ yom tusumti ewe ku mbe. Kawawañmak mamayelen winde tatsame ekma-gengatnañ sokbeye. Keyepmti egañ mama mimi bekañañ ewe ku tusumti mbe. ¹⁰ Kawawañgalen nemunamba mamaip ma Sadañgalen nemunamba mamaip keyet yañañ kapigok sokbemkawañ beme ekmâtâtâtgalen: An ñen mamananañ teñ ku mamti notnane notnañ ekñengat gogot ku mbe beme ek, "Kawawañgalen nemunamba," ku zenzeyelen.

¹¹ Kawawañgalen buñam zapalen in zet kapigok nâmkwabien: ñenañ ñeniyet gogot ñenañ ñeniyet gogot mbep. ¹² Nin Kaingalen mama mimi mgeen ke ku mbanup. Ek Sadañgalen an bemti meniñañ isikñañ kume gakiye. Kume gakiye keyet yañañ kapigok, egalen mama mimiñañ bekañañ âpme meniñañgalen mama mimiñañ teñ ke eksokbemtiyepm kuye. ¹³ Kilaismagen notnne, am nâmkñipepepiñ ekñenañ keñ kasa mimindame ku palapewep. ¹⁴ An ñen egañ notnañgat keñañ ku bewe beme ek Kawawañgalen an yek; gakikiñañ nembon mamain. An ñen notnañgat gogot mam beme egañ mama kanzizit ke timti mama mimiñañ gakikiñañ nembon keyetnañ wage sepem bein. ¹⁵ An ñenañ notnañ ñeniyet keñ kasa mpewe beme Kawawañgat zikatnan an keyañ notnañ penañ kume gakiye. In nâip an ñenañ notnañ kume gakin beme ekmagen mama kanzizit ke ku tasain.

¹⁶ Notnnañgat keñ beme keyet yañañ Kilaisiyañ ningapmti mamananañ ketalasiye keyet palen ekmâtâbenn. Âpme nin kegogak notnne nâmkñipepepiñmak ekñengat sekñ talasimti gakiwanup beme keyañ mukulem mimindewanup. ¹⁷ Yañgut an ñen mânep milawatnañ sambe penañ tasawe mene beme egañ ekme notnañ nâmkñipepepiñmak ñen milawatgat olat olat mme ekti sasapiñ igak timti mambe beme egañ, "Ñeñ Kawawañ gogot mamsayap," zenzepiñ. Kegok zeme ñep ku benak. ¹⁸ Nemunambanne, nin am notnne notnañ ekñengat gogot ke belak zeletañ ma belak dembusegañ etañ ku zewanup. Nin ekñengat keññañ penañ beme mukulem dolakñañ penañ mimindewanup.

Kawawañgalen nemunamba manuwañ bekañañ ñep penañ ku mimiyelen

¹⁹ Nin notnnañgat gogot mamnup beme nin mama mimi penañ sukwep Kawawañgalen zelañ zein ke mâti mamnup. Mme keñnan Kawawañgat zikatnan kiñgagapiñ nâmtalati matazin. ²⁰ Kawawañ kwitnañ kwitnañgat yañañ ñotekñañ nâmâtâpme delañ zein keyepmti ñoktikñañ zem ndowe beme nin Kawawañgat zikatnan ku kiñgagatgalen.

²¹ Kilaismagen notnne, nin yom ku tatndain beme Kawawañmak zet zenâ zenâ mimiyet ku kiñgabanup. ²² Nin egalen zetnañ penañ ke mañgawepumti mama mimi Kawawañañ egañ nâme dolakñañ mambein ke maminup keyepmti nin kwileki ñeniyet dundumsaman egañ mandain. ²³ Kawawañañ nin egalen zetnañ gawepupuyet nâmti kapigok zeye: Nin Nemuñañ Zisas Kilais egat penañ sukwep nâmkñipemti egalen zetnañ kapi mañgawepumambanup, nin ñenañ ñengat gogot mti gogot palen mamayet manzein ke mbanup. ²⁴ An ñen egañ Kawawañgalen zetnañ gawepumti mamain egañ Kawawañmak tususu kwep mamalup. Mme Kawawañañ ikñañ ekmak wetekumti mamain. Nin Zisasi nâmkñipemann kan keyet Kawawañañ Emetak Teñañ mandain. Emetak Teñ ndaye keyañ msokbeinen Kawawañañ ninmak tusumti mamain.

Golañ zenze an dâsuki omba penañ sokbewienañ tapmaip

⁴ Kilaismagen notnne, am dâsuki omba penañ sokbemti msat katan mekobienañ tapmaipgapmti ekñengalen zet ke Kawawañmagengatnañ ma yek zemti weyañ nâmâtâbep. ² Kawawañgalen Emetak Teñ kapigok set ñep ekmâtâtâtgalen. An ñenañ, "Zisas Kilais ek Kawawañmagengatnañ an penañ sokbeye," kogok zewe beme ek Kawawañgalen Emetak Teñ tasain. ³ Ma an ñenañ, "Zisas Kilais ek Kawawañmagen-gatnañ an penañ ku sokbeye," kekok zewe beme ek Kawawañgalen Emetak Teñ ku tasain. Ek Kilaisiyet kasañgalen zet zemkawañ bein. Ek Kilaisiyet kasañañ sokbeweyet zeme nâmbien ke ilak sokbemti tapmain.

⁴ Nembanne penañ, ilin Kawawañmak mamaip keyepmti in an zet dâsuki ekñengalen zet ke mtopewien. Emetak Teñañ ingat keñinan tazin keyelen windenjañ am msat kapiyelen ke sebempein. ⁵ Am zet dâsuki toñ ekñenaj ilinangalen ñoktikñinangat etañ zet manzeip ke Kawawañmagengatnañ yek. Ilinangalen ñoktikñinangat manzeip ekñen ke Kilaisiyet kasañane. Zet manzeip ke msat kapiyelen etañ masokbein keyepmti am sambeyañ zet ke tikñañ nâmti mamâlip. ⁶ Nin Kawawañgalen am keyepmti an ñenaj Kawawañ manâmâtâzin an keyañ ningalen zet manâin. Ma an ñen Kawawañ ku nâmâtâpein an keyañ ningalen zet ku manâin. Sepem kekok sokbeme zet penangalen Emetak Teñ ma zet dâsukiyelen am ke maekmâtâtnup.

Kawawañ ek gogot toñañ

⁷ Kilaismagen notnne, nin ñenaj ñeniyet gogot ñenaj ñeniyet gogot mbanup. Eneyet notnanggat gogot mimi ke toñañ Kawawañ. Gogot palen mama ke ekmagengatnañ. Keyepmti an ñen gogotmak mambe beme ek Kawawañgat nemunambañ bein. Kawawañgat yañañ nâmâtâtpein. ⁸ An ñenaj gogot mimipiñ mambe beme egañ Kawawañ ku nâmâtâtpein. Eneyet Kawawañ ek notnanggat gogot mimi keyet ñotekñañ penañ. ⁹ Kawawañañ Nemuñañ kwewetañ ke nin mama kanzizit aikndandayet nâmti msalen peme toge. Egat gogotnañgat yañañ ninmagen mimkawañ beye kekok mgeyepmti nin Nemuñañgalen pembenanggat mama kanzizit titiyelen. ¹⁰ Âpme gogotgat yañañ kapigok tazin, nin Kawawañ keñ taolet ku msawen egañ ikñañ Nemuñañ peme toti ningalen yom zulumâge. ¹¹ Kilaismagen notnne, Kawawañañ gogot temañ kekok mimndayeyepmti nin kekok gogot dopdop mti mambanup. ¹² Msat palen kapi an ma imbi ñenaj Kawawañ ku ege. Yañgut nin am ñenaj gogot dop dop mti manup beme Kawawañ ninmak main ma egalen gogotnañañ ninmagen mawemndain.

¹³ Kawawañañ ikñañgalen Emetak Teñañ ndaye keyepmti nin egat nambañane kok nânupgapmti ekmak ningalen tususu kwep tatndain. ¹⁴ Bien egañ Nemuñañ msat katañ am yommak nin añañgalañdendeyet nâmti peme toge. Âpme nin zikatn penañañ ekbenn keyepmti nin zet keyet yañañ mandiindonup. ¹⁵ Keyepmti an ñenaj, “Zisas ek Kawawañgat Nemuñañ,” zet kekok ke zemkawañ bewe beme egañ Kawawañmak tususu kwep mti mamalup. Ma Kawawañañ ekmak wetekumti mamain. ¹⁶ Kawawañ gogotnañ ninmagen sokbeye ke nin ekti nâmkatik pewenn. Kawawañ ek gogotgat ñotekñañ penañ keyepm ñen ek gogotmak mambe ek Kawawañmak tususu kwep mti mambe ma Kawawañañ kekok ekmak wetekumti mambe. ¹⁷ Zisasiyañ msalen mañge kan keyet egat mama mimiñañ gogot palen mama ke mgeyet sepem kekok nin gawepumti egalen mama mimiñañ ke mabanup. Âpme mama mimi nodanggat gembembe ke keñdan misisikñañmak tapme ikñañgat kokotnañgat kanañ beme nin kingagapiñ tabanup.

¹⁸ Gogot palen mama ma kiñgagat palen mama ege-lañ notn notn ku milup. An ñenaj pigok zein, “Kawawañ egañ nenañgat yomm dopmañ mutumnawe.” Kekok manzemkiñgazin ma an ñenaj pigok zein, “Kawawañ nâgât gogot mamin.” An kekok zeinañ ku makingazin. Gogot penañañ kiñgagat sambe makwizikme moweziñgapmti am gogot mamip ekñenmagen kiñgagat ku tazin.

¹⁹ Nin Kawawañañ gogot kukñañgat mimndayeyepmti nin kekok ek gogot mpewanup. ²⁰ An ñenaj notnañgat msalen kapi tati notnañgat gogot ku min beme egañ kekok Kawawañgat yañañ ku nâmâtâzin. “Neñ Kawawañ ke nâmpaap,” zein beme an ke, “Kawawañ gogot mamsayap,” zemtiñgut naman notnañ ñengat keñ kasa nâmpewe beme an keyet an dâsukitoñ zewanup. ²¹ Nin Zisas Kilaismagen zet penañ kapigok tiwenn: An ñenaj Kawawañ gogot mam-sain egañ notnane kekok gogot mamimindain.

Kawawañmak tusumti mamann kwileki ñenaj ku mtotndewe

⁵ An ñenaj, “Zisas Kilais ek Kawawañañ ningapmti peme toge,” zemi nâmkikñepmti mambe beme ek Kawawañgat nambañañ. Ma an ñenaj Bipmañ Kawawañ gogot mampein egañ Kawawañgat nambañane kekok gogot mam indein. ² An ñenaj kapigok zein, “Neñ Bipm Kawawañ gogot temañ mampeap,” zemi zetnañ penañ mañgawepumti naman nemunambañaneyet gogot ku mamindein an ke Kawawañgat zikatnan egalen gogot palen mama ke ku matazin. Kawawañ ma nemunambañane ekñen sepemin kwep keyepmti nin gogot sepem kwep mimindawanup. ³ Nin Kawawañ gogot etañ ku msasayelen; egalen zetnañ gawepumti minup keyañ gogot msanup bein. Kawawañmak tusumti manup beme egalen zetnañ mâti mimiyelen ke nukñañ penañ yek. ⁴ Kawawañgalen zetnañ nâmkikñepmti keñnan mkatikbempenup keyañ msalengalen mama mimi bekañañ keyet windenjañ matimtopein. ⁵ Kwiyañ kasa kumti yomgalen mama mimiyet windenjañ mam mtopein? An ñenaj Zisasiyet Kawawañgat Nemuñañ manâmkikñepin an keyañ yomgat windenjañ mam mtozin.

Kawawañañ Nemuñañgat yañañ sosok zemkawañ beye

⁶ Kawawañañ Zisas Kilaisiyet yañañ msat palen amnañ nin eksokbembeyet kapigok mge. Nemuñañañ tu zulumte kan keyet Kawawañañ kapigok zemkawañ beye, “Kapi nenañgat nemun penañ.” Âpme ñen kapigok, Zisasiyañ tewen mopme sipmañ mulage. Egañ tu zululuge ke etañ yañañ ku msokbein ⁷ kekokgapm Emetak Teñañ yañañ nâmâtâtâgalen ningat keñnan mulupmañ mti kapigok manzein Zisas Kilais ek Kawawañgat Nemuñañ penañ. Egañ zet manzein ke penañ. ⁸ Zisas Kilaisiyet mamañanggat yañañ tuk kekok Kawawañañ zemkawañ bein keyañ

zet kwep bandim mpemti zeip. ⁹ An nenan msat palen kapi zet nen tazein ke nâmann penaŋ ma dâsuki kok mambein. Yanğut Kawawaŋaŋ Nemunaŋgat zet zein keyaŋ penaŋ amgalen zet omba penaŋ mtopein. ¹⁰ An nen egaŋ Zisas ek Kawawaŋgat Nemunaŋ zet ke zemkawaŋ bewe beme egaŋ Kawawaŋgalen zet penaŋ ŋotekŋaŋ ke matin. An nenan Kawawaŋgalen zet nâmkatik bembepiŋ mbe beme egaŋ Kawawaŋgat an dâsukitoŋ zein kegok bewe beme an keboŋ egaŋ Kawawaŋaŋ Nemunaŋgat zetnaŋ bandim mpeye keyet nâme penaŋepiŋ kegok mambein. ¹¹ Kawawaŋaŋ zet zemkawaŋ beye ke piğok: Kawawaŋ egaŋ mama kanzizit mama ke ndaye. Âpme mama kanzizit keyet ŋotekŋaŋ ke Nemunaŋ egaŋ bein. ¹² Zisas ek mama kanzizitgat toŋaŋ. Keyepmti an nen egaŋ Nemunaŋ mkitik mampein beme mama kanzizit ke matin. Âpme an nenan Nemunaŋ ku mkitikmampein beme egaŋ mama kanzizit ku eknâmâtâzin.

Nin nânup bam mama kanzizit tiwanup

¹³ In Zisasiyet manâmkiŋpeip keyepm neŋ zet kapi in kapigok kum indama nâit, zet kapi main nâmti ilinak atam kitik mmaneti mama kanzizit ke tiwep. ¹⁴ Nin Kawawaŋmak keŋ kwep manupgapmti kwileki neniyeŋ yanğwesimann egaŋ zetn manâin keyepmti nin egat kandaŋan kiŋgagapiŋ ma sakambuk palen ku mambanup. ¹⁵ Mme Kawawaŋaŋ ningalen zetn manâin keyepmti nin egat kwileki nengat yanğwesiwanup beme egaŋ npeŋ ndawe ke nânup.

¹⁶ Yanğut an nenan Kawawaŋgalen zetnaŋ kasa kasa mpemti mambamkumpein ek Sadaŋmak tususu kwep mambe beme Kawawaŋgat zikatnaneŋ yom keyaŋ nukŋaŋ penaŋ mambein kogogapm ek teziŋ nandaŋgat zapat matazin. Keyepmti, “Kawawaŋgat am ekŋen keboŋgat dunduindewep,” ke ku zeyap. An nenan yomaŋ tasain Kawawaŋgalen zetgat kasa kasa mamip keyet sepem ku mimiŋaŋ egat Kawawaŋ dundunduŋanen yanğwesime yomaŋ ke Kawawaŋaŋ katikpemt mama kanzizit sawe. ¹⁷ Mama mimi bekaŋaŋ mamip ke yom. Yanğut yom sambe ke teziŋ nandaŋ mebe-galen zapat yek.

¹⁸ Am nen egaŋ Kawawaŋgalen nemunambaŋaŋ mamain egaŋ bekaŋaŋgalen mama mimi ke mâti ku mamin. Zet ke in nâmâtât talip. Am keboŋ ke Kawawaŋgat Nemunaŋaŋ npeŋ damuŋ pembenan mimiyeŋ keyepmti an bekaŋaŋ toŋaŋaŋ sokŋan koti ku walet sawe. ¹⁹ Nin nânup am sambe Sadaŋgat kandaŋan taliwaŋgut nin Kawawaŋgat zapat manup. ²⁰ Nin nânup Kawawaŋgat Nemunaŋ egaŋ kwatoti Kawawaŋ penaŋ main egat nâmti mamayelen ŋoktik ndayeyepmti nin Kawawaŋ ke penaŋ zet penaŋgat ŋotekŋaŋ nâmpewanup. Ya nin Kawawaŋ penaŋ ekmak tususu kwep mamanup ma Nemunaŋ Zisas Kilaismak tususu kwep mti mamanup. Kawawaŋ ek Kawawaŋ penaŋ ma ek mama kanzizit keyet toŋaŋ.

²¹ Nembanne, in nopiom ekŋen bamkumin-demâbep.

2 Zân

Zapat meluwar kapi Zânaregak kuye. Egar dapmelange ombemindenderan ekngat kumindaye. "Dapmelange kwitnar imbi ombemepenar ma egat nembanjane ekngat kuyap," kegok kuye. Nuknar sekam kwep kegogapm amgat zemgwatnar mimindeme an zikat indanda dâsuki ekngat eksemti tatagalen nâmtiyepm Zapat meluwar kapi kumindaye. Zisasiyar an mama ku mangge zemti zemtalalat omba penar mbien kegogapmti Zapat meluwar kapi kuye. Zapat meluwar kapi tungupmanjir; yewanar etar yanggut zet notnar Zân kapiyet tazinen Zân ma buram Zapat zulak zulak keyet keran sepem kwepnok kukunjar-gat zet ewenar desegat talip ke kapiyet egit:

Zet noteknar temar kapigogar Zân Zapat meluwar keran talip:

1-3 Mukuku zet.

4 Zemoli oli zet

5-9 Zemesewat zet

10-11 An zemzikat indanda dâsuki eknen indazemandandapij eksemindewep

12-13 Zet zemdalar zenze zet

¹ Nejar ingalen an njaranjar ya dapmelange ingat tiknar manâmindeyapgapm Zapat meluwar kapi kumindayar. Yanggut nejar etar yek. An imbi sambe zet penar noteknar manâmaip eknenar ingat kegogak nâme tiknar mambein. ² Zet noteknar ke ninmagen tazin ya tati tapmebe keyepmti nin ingat tiknar penar manâmindenup.

³ Âpme Kawawar Bipm ma egat Nemunar Zisas Kilais egegar kejar taolelit ma angalar gogot ma kejar sewaknarjar inmagen wemti wembe. Mti nin zet penar mkatik bemti gogot palenak mamambanup.

Nâmkinjepemak gogot palen mamayelen zet

⁴ Inmagengatnar notnar eknenar Bipm Kawawar-galen zet ndaye ke gawepumti zet penar noteknar ke njar mâti mamaip. Zet Zapat dolaknar kegok zeme nâma kejar olonjar penar bein. ⁵ Keyepm nejar zet alaknar njar ku diindoma nâsâbip. Zet kapi alaknar penar yek. Zisasiyar sokbembenanen baen zet iknar diindoye. Ke alak nejar pi zet iknar keyegak tazeap: nin gogot dop-dop mamambanup. ⁶ Nin Kawawar gogot etar ku msasayelen. Egalen zetnar mangawepunup keyar gogot msanup bein. Zet kapi Zisasiyar ewenar baenen msalen ekmak mamti nâmkwabien keyet zet Zapatar ke nâmti tikâk mpemti mamayet nâmti mandiidoin.

⁷ Nâit, am dâsuki an sambe penar mepmâbien ma-maip eknenar Zisas Kilais ek msalen am nembor ku sokbeye zet ke manzemtatalip. Am eknen kebor ke an dâsukitor ma Kilaisiyet kasanene zewanup. ⁸ Nejar Kawawar-galen zet zikat indama nâmti mkatik bem-pemti kejar kwep mambep. Mneti peme towembeyet weyarjar ekdamur mmambep keyepmti bamgat Kawawarjar tosanjar in mamip keyet katar indawe.

⁹ Am notnar Kawawar-galen zet mamkipmar beip eknenar Kawawar-mak Nemunar egetmak tususu kwep mti maip. Âpme am notnar eknen Kilaisiyelen zet zemzikat indama nâmti mâpmeneti naman belaknik ke Kawawar-galen zetnar ke ku mamkip-majarbeip eknen ke Kawawar-mak tususunjar ku tazin. ¹⁰ An njar ek Kawawar-galen zet ku manzemzikatindain ya naman egar zet iknar-gat noteknar-gat etar manzein an keyar inmagen kopme in mkanjar samti notn notn ku mpewep. ¹¹ In an dâsuki kebor ke notn notn mpewep beme in myungungunjar ke mukulem mpewep.

¹² Zet sambe penar tatnainargut papiaen meluwar mimiyet nâma njar penar ku bein keyepmti naman nejar nen negak inmagen kot indikti inmak zet zenâ zenâ mimiyet keran nâma njar penar bein.

¹³ Amdine sambe piyar ingat indamukuij.

3 Zân

Zapat meluwar kapi Zânaragak kuye. An kapi Zisasiyar namba indatim mayeengatnar tungupmar an Zân kapiyar zezapat bukgen ombanik kuye. Papia ekjen kuye keyet kwilin kapigok: Zânar Bunam Zapat kuyeen ma Zân ma Zân ma 3 Zânmak Kie Kienok.

Egar an kwitnar Gaiasiyet kumsaye. Zânar an kapi zapat meluwar mti same mmet an sek mobot Daiotepis zemkulumpepeyet nâmti meluwar kapi kumsaye. Daiotepis an ke an damur mobotnar penar. Damur mulupmar nânâjak mti dapmelan gemagengatnar am notnar Zângalen am mukup timbumulurhien ekjen ke indamâti pasalen taindemeyepmti Gaias zemâtâtât zet msamti zemsesewatpemti zapat meluwar kapi kumsaye. Zet noteknar temar kapigogar Zân zapat meluwar kenar talip:

1-8 Gaiasiyet zemsesewati zemgwatnar mpeye

9-10 Daiotepis zemkulumpepenar

11 Zemgwatnar zet

12 Demitiasiyelen mama mimi dolaknar ekti mâbep

13-14 Zemdela nar zenze zet

1 Nejar ingalen an njaranjar ya Gaias gâgât tiknar nâmgemti gogot mamgayapgapmti zapat meluwar kapi kumti gayap.

² Nâgât notn penar, ger Zisasmak tususundi ma ekmak zenâ zenâ dolaknar penar matazingapm nar Kawawangat dunduma gerjagen sek zawat kumbemgawe mme kwitnar kwitnar dolaknar sambeyar gerjagen wembe. ³ Ger zet penar noteknar njar mmamti mangawepunik keyet zapadi am notnne ekjenar kot zeme nâma kenjar dolaknar penar beye. ⁴ Nemban ger ma nodine in zet penar noteknar keyelen set mamâp melip zet ke nâmti kenjar olojar omba penar manâyar. ¹

⁵ Notn, ger nâmkijpepemak nodine mukulem mamimindenik am soknar kapiyetnar etar yek. Kawawangalen mulup am notnar benangatnar ekjenar kopme kegogak mukulem mamimindanik. Kegok ke dolaknar penar mamnik. ⁶ Am ekjenar gogot mimindi dolaknar ya dapmelange njar yarjar zem sokbeme ekjenar gâgât nâme mobotnar beye. Keyepm ger Kawawangalen mulup an notnar ekjenar selen mebegalen indamukulem mane mebep. Kegok mmane dolaknar penar nâmgewap. ⁷ Ekjenar Zisasiyet zet zapatnar zemkawanar bembeyet mulupmar am msat palen kapi mamti mandiindome manâip. Ke ekjenar, "Muluwinangat tosanar kogok nda," kok ku zenzeyelen. ⁸ Keyepmti nin am ekjenar kebojar indamukulem mti bandim mimindemti nin mulup keyet tonjar nok bemti nsakwep zet ke mpalaknar bembeyet zemndenderar.

⁹ Nejar dapmelange ekjengat zet zapat meluwar notnar kuwan yarjar Daiotepis ek ikjar amobotnar

¹ Wa ke ikjarngat nembanane penar keyet ku zein. Ke am Kilais nâmkijpemti maip ekjenar Kawawangat nemunambanane mambeip ekjengat nâmti zeye.

kwesâtgat nâmti zetn manzemtalazin. ¹⁰ Keyepmti nar koti mama mimi nar zigok mamain keyet yarjar msokbewap. Egar ningat dâsuki penar zemti manzemtalatndein yarjar ke etar yek. Egar am nâmkijpepemak notnne ekjenar am kup notnar kopme ikjar timbumulurhien tapme am notnar ekjenar timbumulur indame, kegok ku mimiyet zemkulumindemti am mukup dapmelange notnar ekjengalen zet nânâyelen mme egar zupman maindamâzin. ¹¹ Notn, ger an keyar mama mimi bekanar njar mme ekti sepem keyak ku mâti mbanik. Ger naman mama mimi dolaknar mâti mbanik. An njar mama mimi dolaknar mbe egat Kawawangmak tususu dolaknar mamain kegok bewe. Ma an njar bekanar mti mambe beme egar Kawawang ku nâmkijpein kegok zenzeyelen.

Demitias egat nâmpeme dolaknar penar beye

¹² Demitias egat am sambe ekjenar nâme dolaknar mambein. Ma Kawawangalen zet penar noteknar yarjar ke gogot zemkawanar mambein. Nejar ma mulup an notnne nin kegogak zetnar zeme nâmann njar penar mambein. Ya nin zet penar manzenup ke manânik.

¹³ Zet zenzeyelen sambe penar tazin yarjar zet ke papiaen kukuyet nâma njar penar ku bein. ¹⁴ Nejar sakwep penar gerjagen kot gikti nit nsakwep zenâ zenâ mimiyelen nâyar.

¹⁵ Kawawangalen kenjar sewaknar gerjmak wemti tabe. Nodine pi taliwen ekjenar gâgât nâper ma maip. Ningat notnne ke taliwen ke giti indamukuwanik.

Zudas

Zapat meluwanj kapi Zudasianj kuye. An kapi Zemsiyet notnanj isiknanj. Zems eganj Zelusalem am nâmk-
inpeperjinmak mambien ekngengalen an damuj. Zemsimak Zudas eget Zisasiyet meniñanet (Matiyu 13:55; Mak
6:3). Zudasianj zapat meluwanj kapi apapalak kuye. Glik ma Zuda amgat temakwep kumindayeyepmti eksese
mti mamayelen.

Zet zapat meluwanj kapiyet keñan tazinen am nâmkinpeperjinmak indamukulem mimindeme zet ñen
yungungunanmaganj ekngengat tunguwinanen kwapme sekwep kume totogalen zemgwatnanj zet kumindaye.
Kawawanj nâmkinpenup keyanj zemâtâtât papianok beme yom mmambe tapmanup yanjut ke met zikat
samamti mama kanzizit ñep aiikgalen kogok zemyunguwien. Zemgwatnanj kebonj ma zet notnanj am nâmk-
inpeperjin ñep mukulem mindendeyelen nâmti kumindaye.

Zet ñoteknanj temanj kapigoganj Zudas zapat meluwanj keñan talip:

1-2 Mukuku zet ma zemsesewat zet

3-4 Kulekikiyanj tasokbeme zapat meluwanj kapi kukuñanj

5-16 An zemyungu yungu ekngengalen zet mutu mutuyet ekseseyelen

17-23 Am nâmkinpeperjinanngalen zemolimindendenanj

24-25 Zet zemdelanj zenzenanj

1 Âpme neñ Zudas Zisas Kilaisiyelen mulup an ma
Zemsiyet meniñanj. Yanj neñ zet zapat meluwanj
kapi Kawawanjanj am indakumtetiye ma Kawawanj Bi-
winanj iknanj in gogot mimindeme Zisas Kilais eganj
maindikdamuj min ingat kumindayap.

² Kegogapmti Kawawanngalen anngalanj gogot ma keñ
sewanjanj ma gogotnanj inimagen bemisiksiknanjmak
weweyet nâmti mandundayap.

**Zet Zapat Dolaknanj Penanj zemyungunju an ekngengat
eksewep**

³ Notnne penanj, neñ inimagen zet zapat meluwanj
ñeranj in ma neñ ningalen nâmkinpepeyeyet yanjanj Zisas
Kilaisianj ningat yomgapmti gakiye manânup keyet
kumindasâgât mneti pemaweme naman zet kapi ñok-
tiknnan nâmkawanj bemtiyepm inimagen sakwep zem-
sokbemindandayelengapmti kumindasowap.

Kawawanngalen zet katnanj penanj in kuknanjgat in-
dadananj e zet penanj ilak ke. Kogogapmti egalen zelen
in ekmak tusum mamayelen zemâtâtât sambe tazin ke
ingat nâmkinpeperjin mkaliñanj bembeyelengat zet
winderanjberj zemti tabep. Zet ke nâmkinpeperjin
mkaliñanj bemti weyanj mamayelen golanj zet kekok
kumindayap. ⁴ An notnanj Kawawanjgat ku manâmk-
inpeip ekñen keyanj buzak ingat tunguwinan kobienanj
mamaip, ekñen ke in ku indikmâtâbien. Ekñen keyelen
mzikat indanda kapigok set tazin. Kawawanngalen keñ
taoletnanngat manzemyungumti zemgulu gilik mamip,
"Kawawanngalen keñ taoletnanj tazingapmti yom ñep
mseip," zeme in yom mamip. Ma Amobotnanj Zisas
Kilais winde sambeyet tonanj ek manzemkandatpeip.
Kogogapm kan tipman baenen golanj zenze an ekñen-
nanj Kawawanjanj an ekñen set kilenj mama ekñenanj

zet kaborj kapi zewep nâmtiyepm dopmanjin bekananj
mutumindasâgât nâmti zeme kuwien. ⁵ In zet kapi
nâmtalip keyegak neñ ewe zema in keyet otnâit.
Amobotnanj Kawawanjanj ewerjan Islael am mulup
katiknanj Izip msalen mame Kawawanjanj indamukulem
mme Izip msat ke katikpemti mebien. Yanjut keyet
palañanen am notnanj ekñen Kawawanngalen zetnanj
kuluwiengapmti indawalet mâge. ⁶ Âpme in ensel
ekñen Kawawanngalen zetnanj kulumti ek seabem-
pepeyelen mme Kawawanngalen mundumen ke
Kawawanjanj âtâtindeme kwatobien keyet nâmtalip.
Topme Kawawanjanj selin belin zamti mundumin tam-
busosogen zemindeyeyanj ke etanj ke matalip. Yanj
bangat zemdelanj zenze kanen Kawawanjanj ekñen ze-
mindondoyet zapat zemindeyeyanj talip. ⁷ Ma in it-
nanjanj tipman baenen mka temanj zut Sodom ma Go-
mola ma mka ñande soknanj soknanj tapmebien ekñen
keyelen zet zapat ke otnâit. Ekñenanj ananj ananj ilinak
set kilenj mulup mbien ma imbi imbiyanj ilinak set kilenj
mimiyelen nâmtiknanj penanj mti bekananj ke mkwabi-
en. Kegok mamme Kawawanjanj am ma mka temanj
ekñen ke yominanngat dopmanj tewanj indabume delanj
zemâge. Keyanj ningat pilij bein ma teziñ kwesiñ kwe-
siñ manzin keyet keñan ayomtonanj dopmanjin ke in-
deme towebep.

⁸ Âpme sakam kegogak an ekñen keyanj ki kimbemti
ilinanngalen ñoktik ke bandim mti otnâmti set kilenj
mulup mti sekñin mawalelip. Ekñenanj Kawawanngalen
windeyeyet zemtalati ensel dolaknanj ekngengat mtotin-
demti zet bekananj manzeip. ⁹ Yanjut ewerjan penanj
ensel dolaknanj ekngengalen ñernanjin kwitnanj Maikel
ekmak Sadañmak Mosesiyet seknanj gakikiñanjgat
msalen kapi mdândâmti zet mmot mtot mbun. Yanj
mbunanj yek beme ensel Maikel eganj Sadañ zet

mtopemti zenzeyet nâme ñep ku beme pigok etañ dunduye, "Amobotnañ Kawawañanñ iññañ dopmañ mutumgawe." Egañ zeye keyet katanñ ekñenañ ku tapmip. ¹⁰ Âpme set kileñ an ekñen keyañ zet yañañ ku nâmâtâlíp keyet ekñenañ zet belakñañ penañ manâíp. Keyañgut an ekñen keyañ tam boyañ sekñinañgat tikñañ nâmti mamâlíp keyet katanñ ekñenañ ilinañgat sekñinañgalen kwitnañ kwitnañgat nânâ etañ mamâlíp. Kegok mti ilinañgat keñin ma sekñin mawalelip. ¹¹ Wakae! An ekñen sindem omba penañ tiwep. Ekñen keyañ an ñen kwitnañ Kein egalen mama mimi mamâlíp. An ñen kwitnañ Balaam egalen mama mimi mâti mânep mandam titiyelen mulup kwitnañ kwitnañ bekanañ mam mâlip. Ma sakam kegogak an kwitnañ Kola ek ma mañgeñane ekñenañ Kawawañgat zet bamset zeme indawalege. An ekñen kemagen Kawawañgalen ñenzinziñ ekñengat palen timtapme tapmaip.

¹² Âpme am nâmkiñpepeñinmak in tu meujin timbum ondekti Amobotnañgat keñ oloñen tatnime set kileñ an ekñen keyañ inmagen koti me ilinsakwep tatnip. Keyañ ingalen totatalin ke mme mgasik tabein. Mti keyet ekñenañ sakambuk ku mamip. Ekñenañ ilinañgat an damuñ manzeip keyañgut dapmelañgeñine ku maindikdamuñ mip. An ekñen keyet yañin zanza sopmañ tâgâyañ kumbume pelelañ mekopme mawañ ku makozin keboñ. Ma ekñen ke tep katnañ kananen ku maelikme selume memunañ penañ mambein keboñ. ¹³ Ma an ekñen keyet mama mimiñin nembu ma mañ temañanñ kwati mpulup pulup kaputimti gambibigen mopmayaloñzin keboñ. Ma ekñengalen mama mimiñin sakambukñañmak mamip ke nembu mamañ zawañ salañ kalak kalak mamin keboñ. Ma an ekñen ke wenzimañ mundumañ katikpemti belakñañ mepmatazin keboñ. Ma an ekñen ke Kawawañanñ tambusosok gimbiñkan keñan mamayet zapat ombempeye keyet tabep.

¹⁴ Âpme Adam ekmagengatnañ am sokbemkwatnepeme sek 7 beme an kwitnañ Inok egañ sokbeye. Egañ an ekñen keyet ma am notnañ keboñgat golañ zenze an keyañ zet kapigok zeye, "Egit! Amobotnañ ek enselñane teñ sambe sopmañ ekñenmak koti ¹⁵ am sambe zemindomti am yomtoñ ekñen egat ku manâmkiñpemti mulup bekanañ am notnañmagen mamip ma zet kwitnañ kwitnañ bekanañ Kawawañ egat manzemtalalip am ekñen keboñ ke dopmañin bekanañ penañ egañ mutumindawe."

¹⁶ Âpme an ekñen ke ân zelinberñ ma am notnañgat nâmbekam bembe mamip. Mti ilinañgalen mama mimi bekanañ ke mamâlíp ma ilinañgat sek mobot zet

zemti zet kelakñañ mimindame ekñengat kwizet buñamin mmobotgat mamip.

Bimbim zet

¹⁷ Yañgut notnne, in Amobotnañ Zisas Kilaisiyelen mulup anene mamti egalen Zet Zapat Dolakñañ Penañ zempalakñañ bembeyelen nâmti ombemindeye ekñenañ zet tipman baenen kwitnañ kwitnañ bam sokbembeyet diindowienen ke otnâit! ¹⁸ Ekñenañ ingat kapigok zewien, "Kan Zisas Kilaisiyelen kokotnañgalen kan bududuk beme am Kawawañgat ku manâmkiñpeip ekñen keyañ ingat zet mtotindende zet diindowep ma an ekñen keyañ ilinañgalen mama mimi bekanañ mamâlíp." ¹⁹ Ma ekñen keyañ am mañge makalañindeip ma ekñen Kawawañgalen Emetak Teñañ ku maindikdamuñ min. Sekgalen tikñañanñ etañ maindikdamuñ min. ²⁰ Yañgut notnne, in nâmkiñpepeñin esemterñ taindain keyet dukñañ imtati kwitnañ kwitnañ pembenañ akumbembeyet mti nâmkiñpepeen semembep. In Emetak Teñañ nânâ indame egalen nânâ mâti mandundumambep. ²¹ Ma in Kawawañgalen gogotnañ kandañan mamti ku bamkumpewep. Kegok mti kan delañ zenzeyet damuñ tapme Amobotnañ Zisas Kilais egañ ingat añañalañ gogot mimindamti mama kwesiñ kwesiñ ke indawe.

²² In am ekñen nâmkiñpepeñin ku mamkatikbeip ekñen keyet keñ sewakñañ palen indamambep. ²³ Ma in am mama mimiñin bekanañ mamip ekñen teziñ ñandenñen mesâipgat indamukulem mbep. Ma notnañ ekñen bekanañ kileñ penañ mti mamaip in kember palen indamukulem mbewañgut eksemambe mbep mneti in indamandame in kogogak bekanañin keñan toti yommak bewepgat telenan tati mbep.

Kawawañ olimpepeyelen zet

²⁴ Neñ Kawawañanñ in ñep kapigok mimindandayelen maotnâyap. Egañ in ñep indamukulem mme yomen ku toindowe ma egañ kegogak ñep indatimti mama kwesiñ kwesiñ busatnañmak iññañgalen mundum keyet keñan moindowe. Ma egañ in Kilaisiyet pembenañgat mti in indikme myuñguñguñinpiñ beme oloñen palen ekmak mambep. ²⁵ Kogogapmti nin Kawawañgat kwizet buñamañ mwapene. Ek kwewetañ Kawawañ. Egañ Amobotnañ Zisas Kilais egalen gakikiñgañgapmti am nin yomengatnañ gilik zemti ndatiye. Ek Amobotnañ temañ ma ek kwitnañ kwitnañ sambe keyet toñañ ma ek windeñañ temañanñ eweñañ baen takwage yañ alak takwazin yañ ewe tapmobe! Ke penañ.

Kie Kienok

Kwitnañ kwitnañ enzililiñan msokbembeyelen zet kapi Zânañ mka katikñan Patmos tati kuye. Egañ Zisasiyelen nemba kegok mañge ma Zebediyet nemuñan (Matiyu 10:2). Zân am sambe penañan nâmpeip. Ekñen dapmelange 7 Esia msalen talip ekñen kegogak egañ nâmmindein. Zân ek an nâmkinpepenañ temañ ma Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñan Penañ keñanen mkatikñan bemti mamain ke am sambeyañ nâmtalip. Kwit Kie Kienok keyet yañan kapigok, kwitnañ kwitnañ enzililiñan msokbemberañ.

Egañ mka katikñan Patmos msat nembu tuñgupañ ke tati kwitnañ kwitnañ bamgat sokbewe kapi kie kienok ekmâge. Egañ ekme Sadañgalen winde kwage yañgut bam penañ Kawawañgalen windeyañ mobotnañ penañ bemtati kume tomâpme delañ zemâpme Kawawañan etañ windeyañber bemti tati mobe kegok ege. Zânañ am golañin time tapmeñgut nukñan sambe ke sokbemosâpm. Nukñan ke zet esemterañ penañ kegok kegok sokbewe penañ ku zeye. Egañ zet myambu zenze zet omba penañ zeye. Mneti kasañine ekñenañ nâwepmagen zemti set kegok kuye.

Zet ñotekñan temañ kapigogañ kie kienok kapiyet keñan talip:

1:1-8 Zemâtâtât zet

1:9-20 Zisasiyañ dapmelange 7 ekñengat tuñguwinan mamain

2-3 Notn zapat meluwañ dapmelange 7 ekñengat kumindaye

4-5 Amobotnañ mundum totatalen tazinmak Kawawañgalen zet muñgunuñan ma Sipsipgat Nemuañ

6 Gwede 7

7 Kawawañ zemolimpepenañgalen zet

8:1-11:19 Kawawañgalen lumun 7 enselañ kumbuwepgalen zet

12-14 Kwitnañ kwitnañ ñep bemâpme timkalalañgalen kanañ

15-16 Kawawañgalen batikondo temañ 7

17:1-20:10 Kawawañgalen Zet Zapat Dolakñan Penañanggat kasa makup ekñen Kawawañan indawalesâpm

20:11-15 Dopmañ mututu kanen

21:1-22:5 Kawawañan kululuñ msat ma Zelusalem alakñan weyañsâpm

22:6-21 Zet zemdelañ zenzeñan

1 Papi kapi kan belaknik kapiyet keñanen kwitnañ kwitnañ penañ sokbesâpm keyet zapañan am Kawawañ nâmkinpenti msalen mamaip ekñengat zemsokbemindandayet Kawawañan Zisas Kilaisiyet zeme naman Zisas Kilaisiyañ enselnañ kululuñengatnañ peme Zân Zisas Kilaisiyelen sisiliñ an ekmagen toti zemzikat saye. ² Zikat same Zânañ kwitnañ kwitnañ eknâm mge keyet ma Kawawañgalen zelen kwitnañ kwitnañ bamgat sokbesâpm ke eknâm mge ma Zisas Kilaisiyelen zet zapat penañ zemkawañ beye ekñen ke papiaen kume towege. ³ Mme am ekñen zet kapi mamakuiwañ keñin dolakñan bek ma am ekñenañ zet kapi nâmti mañgawepuip keñin dolakñan talit eneyet kan bududuk beme meluwañ papi kapiyet keñan kukuñan ke ilak sokbesâpm.

Zânañ dapmelange 7 ekñengat zapat meluwañ kumindaye

⁴ Neñ dapmelange 7 Esia msalen talip ingat meluwañ pigok kumindayap: Kawawañ eweñan baen takwageyañ alak tapmain ya ewe tapmobe. Âpme Kawawañ ek ma Emetak Teñañ mulupmañ katnañ 7 mamm keyañ Kawawañan mundum totatnañ

matazinen kemagen egañ sokñan matazin. Ma Zisas Kilaisiyelen zetnañ amnañ ñep mkipmañ bembeyelen ma egañ gakikiengatnañ kukñañgat wati mama kanzizitgalen sek ke tiye yañ alak pigogat msat sambeyelen amobotnañ sambeyet Amobotnañin mañgeyañ main. Ya ekñen tuk keyañ dapmelange 7 in keñ taolet ma keñ sewakñañ indawep keyet neñ mandunduyap.

Zisas Kilaisiyañ ningat gogot mti gakimti sipmañ mulage keyepm ningalen yom peme mege. ⁶ Kegok mti Zisas Kilaisiyañ nin mme am dundundueset indamukulem mimiyelen mulup nsakwep mti Kawawañ Bipm sesewatpenup. Kame Zisas Kilais sesewatsane; egañ kwesiñ kwesiñ damuñ mulupmañ windeyañber penañ mamm. Ke penañ.

⁷ "Nâit, ek zanza paleset kopme am sambe zikalin ek-magen ekme mesâpm. Ke am tewen kuwienañ kegogak eksâbip. Mti am sambe msat ñen msat ñen mamaip ekñenañ egat si kemberañ mbep."

(Daniel 7:13; Zekaraia 12:10)

Penañ sokbesâpm. Ke penañ.

⁸ Amobotnañ Kawawañan windeyañmak egañ zeye, "Neñ kwitnañ kwitnañ sambeyet toñañ ma kwitnañ kwitnañ sambe nen maekdamuñ miyap ma neñ

ewenjan takwabanjan alak tapmayawan ya ewe tapmobap."

Zânanj Kilais ege

⁹ Zân neŋ Amobotnanjagen ingat nolingapmti sisipenpenj nsakwep mamindaip ma nsakwep Kawawangalen damuŋ katnanen mama keyet kenjanen nâmisim tatnup. Naman neŋ Kawawangalen zet zemkawan bewan ma Zisas zet penaŋ mkoge ke zemsokbema kasa eknenan neŋ Patmos msat nembu tunŋupmanen mka katiknan neme taban. ¹⁰ Ke tapmopma Sonda nengat Kawawangalen Emetak Teŋan kenjanen bemisikme zet nandanjanj temanj sepemanj lumun nembonj bamnaset kume nâmban. ¹¹ Nâma zeye, "Geŋ papiaen kwitnanj kwitnanj zikat gasowawen keyet meluwanj kumti dapmelange 7 mka temanj eknen kapiyet bemane mebe. Epesa ma Samilina ma Pelegamam ma Taitala ma Salidisa ma Piladelpia ma Laodasia mka temanj eknen keyet."

¹² Âpme neŋ an zet zeye ke eksâgât gilik zemti ekmalam 7 goliyanj weyayanjanj ke onzempepenjanŋat ¹³ busatnanjan sutnateman an ngen Angat Nemunanj nembonj. Eganj kâlâpmanj teepmanj miakti bitim nembonj goliyanj weyayanjanj keyanj mamsosonanen zamti tage. ¹⁴ Ma nŋokzupmanj satnanj kwalem zupmanj keborj ma zikatnanj ilizuzut tanjam nembonj. ¹⁵ Ma setnanj soknanjmak penaŋ galas peyak peyak mam keborj. Ma zet nandanjanj temanj tu sanjanj bimanj maoingalen kwisaknanj keborj. ¹⁶ Ma betnanj penaset wenzim 7 atam tage ma dembuseknanen wanam teepmanj kuknanj nembet nembet apum tage ma ngenzimosetnangalen busatnanj kasup tinsutnan maekzin keborj.

¹⁷ Âpme neŋ ek ekti setnanen tokutumti gakikijanok wemban. Ya eganj betnanj penaŋnanj neŋ natamti zeye, "Kingagapiŋ! Neŋ kwitnanj kwitnanj yanjbemberjanj tapma sokbeyeyanj ewe delanj zenzenanj kogogak tapma kwitnanj kwitnanj delanj zemâbe. ¹⁸ Neŋ mama toŋnanjanj gakimti waban ya mamti mamabap. Neŋ zemdelanj zenzeyelen winde neŋmak tazin ma teziŋ nandanjanj kenjan mebegalen winde neŋ nananjanj. ¹⁹ Ilakgat geŋ kwitnanj kwitnanj eksâpmnik keyet meluwanj kusenik. Kwitnanj kwitnanj tazin ke alak kapi eksâpmnik ma bam kwabe keyelen eksokbesâpmnik eknen ke kusenik. ²⁰ Ma bet penaset wenzim 7 ma lam 7 ekdak keyet yanjanj kapi zema nâmbak: wenzim 7 ke dapmelange 7 ekngengalen an damuŋ 7 ma lam 7 ke dapmelange 7 ilin."

Dapmelange Epesa mka temanen talip ekngengat Zânanj meluwanj kumindaye

² Âpme Kilaisianj nâgât kapigok zeye, "Dapmelange Epesa mka temanen talip ekngengalen an damungat ma ilinjanŋat zet papiaen pigok kumti bemane melak: 'Betn penaset wenzim 7 mmamti lam 7 golanj mimiŋanj keyet tunŋupman mebe kokot mamiap neŋ zet kapigok zesowap, ² Neŋ mama mimiŋinanjan galen yanjanj nŋep nâyap ma neŋ in ammagen muluwin

temanj mbien ma ammagen sewak sewak mambien ke neŋ nŋep nâyap. Ma in am bekananj yominmak indikpenpenj mimindeme ingat tunŋuwinanen ku talip. Ma in an eknen Kawawangalen zet zapat dolaknanj zet zikat indanda penaŋ manzeip eknen keyet mama mimiŋinanjanŋat yanjanj msokbemindikbienen eknen zet zikat indanda penaŋ yek. Ma in indiksokbewienen eknen an dâsukitorj etanj. ³ In neŋmak tusuwien keyepmti sek sindem nâmisimatip keyanŋut in epumti sewak sewak mulup giŋgiŋ mamip. ⁴ Yanŋut neŋ ingalen nuknanjanj kapigok mtati ingat oloŋen ku mamiap. ⁵ Nâip, itnanjanj in nâgât igagen indembeye yanŋut alak pigogat yek. Keyepmti in yominangatanjanj kenjan ku gilik zewep beme neŋ koti ingat dapmelange dolaknanj ku nâmindewap. ⁶ Yanŋut mama mimiŋin kapiyanj dolaknanj bein. In Nikolaiten am ekngengalen mama mimiŋin bekananjgalen set ke in sekanjanj manâmindeip. In ekngengalen mama mimi bekananj neŋ sekanjanj manâyapnok in kegok manâip. Ke pembenanj.

⁷ In wakŋin bemti nâlen Emetak Teŋan nâgât zet zeme neŋ dapmelangenne ekngengat zeyap ke in nâit. Am nenanj nâmkijpepe neŋmagen atam tati bekananjgalen winde ke kume tobe beme eganj Kawawangalen muluwen tep katnanj mama maindian ke neŋ nŋep nâmpema nimti kwesiŋ kwesiŋ mambe."

Dapmelange Samilina mka temanj talip ekngengat Zânanj meluwanj kumindaye

⁸ Âpme Kilaisianj nâgât kapigok zeye, "Dapmelange Samilina mka temanj talip ekngengalen an damungat ma ilinjanŋat zet zapat meluwanj pigok kumti bemane melak. 'Neŋ kwitnanj kwitnanj sambeyet toŋnanj ma kwitnanj kwitnanj sambe nen maekdamuŋ miyap ma neŋ gakikiengatan belak zemamaen kwaban. ⁹ Kawawangalen zet zapat dolaknanjanŋapmti in sisipenpenj mimindawien ke nâyap. Ma in milawatmageset bekopsat matalip yanŋut nâmkijpepemageset in katiknanjanj penaŋ beip. Zuda am eknenanjanj in zemtalatindemti zet mobotnanj mimindawep ke neŋ nâyap. Eknen keyet nâmkijpepenjanj penaŋmak yek; eknen ke Sadangalen manŋe. ¹⁰ In sisipenpenj ewe sokbemindawe keyet ku kingabep. Nâip, Sadanj ek ingat winderjanj mim eegat nâmti eganj mulupmanj mti inmagengatanjanj notnanj mka katiknanjanj indewe. Âpme ingalen nuknanjanj ke msasa 10 kapi tabe. In nâmkijpemnepenj mamambepgapmti indome gakiwep beme nâmkijpepenjanjanŋat tosanjanj mama kanzizit tiwep.

¹¹ In wakŋin bemti nâlen Emetak Teŋan nâgât zet zeme neŋ dapmelangenne ekngengat zeyap ke in nâit. Am nenanj nâmkijpepe neŋmagen atam tati bekananjgalen winde ke kume tobe beme gakiki delanj zenzenepiŋ teziŋ nandanjan ke ku towebe."

Dapmelange Pelegamam mka temaŋ talip ekŋengat Zânaŋ meluwaŋ kumindaye

12 Âpme Kilaisiyaŋ nâgât kapigok zeye, "Dapmelange Pelegamam mka temaŋ talip ekŋengalen an damuŋgat ma ilinaŋgat zet zapat meluwaŋ pigok kumti beman melak. 'Neŋ wanam teepmaŋ kukŋaŋ nembet nembet mtalap. Nâlen zetn kapi zesowap, 13 In mka temanen matalip keyet yaŋaŋ neŋ ñep nâyap. Sadaŋ ek mka keyet amobotnaŋ bemti matazin keyaŋgut in nâgât kwizet buŋam esemterŋ mmambienen Antipas Kawawaŋgalen zapat dolakŋaŋ zemkawaŋ beme Kilaisiyaŋ ñep mamkipmaŋ bein ek Sadaŋgalen mka temanen ke kume gakiye. Âpme in kan keyet nâmk-ijpem nanayet meluwaŋ mti wisat ku mbien.

14 Âpme neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ notnaŋ mamip keyet keŋ kwep ku mambeyap. Inmagen am notnaŋaŋ an kwitnaŋ Balaamgalen zemzikat indanda ke mamkatik bemti matalip. Egaŋ an kwitnaŋ Balakgat zemzikat same Balakgaŋ zemindeme Israeŋ am ekŋenaŋ nopiomgat meu wisikŋ sasaŋaŋ ke nimti ma sek kileŋ mama ke mâti yom aikbien kegok ekŋenaŋ ewe tapmip. 15 Âpme sepem kegogagak inmagen am notnaŋaŋ Nikolaiten ekŋengalen zemzikat indanda mamâlip. 16 Keyepmti in yominangatnaŋ keŋin gilik zek! Yek bewe beme neŋ inmagen sakwep koti am mama mim-ijin keboŋ mamaip ekŋen ke zemdelan zenzeyelen winde nanaŋaŋ wanam teepmaŋ nemborŋ dembusekŋnan kwati matazin keyaŋ ekŋen indowe.

17 In wakŋin bemti nâlen Emetak Teŋaŋ dapmelangenne ekŋengat zet zein ke nâit! Am ñenaŋ nâmk-ijpepe neŋmagen mamtati bekaŋaŋgalen winde ke kume tobe beme an ke meu kululuŋgalen ke nimbe. Ma neŋ nanzaŋ satnaŋ ^I kwit alakŋaŋaŋ keyet palen tatatnaŋ ke sama atawe ke am ñenaŋ meluwaŋ ke ku eknâmbe ikŋaŋ etaŋ nâmbe."

Dapmelange Taitala mka temaŋ talip ekŋengat Zânaŋ meluwaŋ kumindaye

18 Âpme Kilaisiyaŋ nâgât kapigok zeye, "Dapmelange Taitala mka temaŋ talip ekŋengalen an damuŋgat ma ilinaŋgat zet zapat meluwaŋ pigok kumti beman melak. 'Meluwaŋ kapi neŋ Kilais Kawawaŋgat Nemunaŋ nâlen. Ma nâgât zikatn taŋam nemborŋ ma setn sokŋaŋmak balas zulupme peyak peyak mamm keboŋ. 19 Neŋ ingalen muluwinagaŋalen yaŋaŋ nâyap. In gogot mamneip ma manâmkijpemneip ma nolin mamukulem mip keŋ sewakŋaŋ palen mamaip ma alak muluwin omba tapmip keyaŋ itnaŋaŋ ke seabempein.

20 Yaŋgut neŋ zet piyet keŋ kwep ku beyap eneyet in imbi Zesebel nâmpeme egaŋ ikŋaŋak neŋ golaŋ zenze imbi zemti nâlen mulup anne ekŋen zemzikat indamti bekaŋaset indatime toti ekŋenaŋ sek kileŋgalen mama mimi ke mâti meu nopiomgat sasaŋaŋ ke manip.

^I Nanzaŋ satnaŋ sawe keyaŋ mkawaŋ benen an keyet yomaŋ katikpewan.

21 Neŋ egaŋ keŋaŋ yomengatnaŋ gilik zenzeyelen kanaŋ bempewan yaŋgut egaŋ sek kileŋ mamaŋaŋ ke ku peme tapme keŋaŋ ku gilik zeye. 22 Keyepmti mama mimiŋaŋ keyet dopmaŋ zawat sek sindem temaŋ tiwe. Ma am ñenaŋ ekmak sek kileŋ mamain egaŋ kegogagak dopmaŋ sek sindem mobotnaŋ penaŋ tiwe. Yaŋgut yomengatnaŋ keŋin gilik zewe beme dopmaŋ ku tiwep. 23 Ma nemunambaŋane ekŋenmagen zawat temaŋ penaŋ pema koti mme gakimâbep. Kegok mma mka kataŋ nâmkijpepemak maŋge ekŋenaŋ nâmbep neŋ am ñoktikŋinmak keŋin maegaŋ. Neŋ in muluwinagaŋat tosaŋaŋ sepem igak igak indawap. 24 Mti Taitalayetnaŋ am notnaŋ in zemzikat indanda ke ku mammtalip ma in Sadaŋgalen mulup penaŋ ke ku mamkatik beip ingat kapigok zeyap, Neŋ mulup ñen in ku tusumindawap. 25 Yaŋgut in ewe nâgât nâmkijpemti muluwin dolakŋaŋ mkwabien ke mâti atam kitik mtaŋmetne peme neŋ gilik zemkobap. 26 Am ñenaŋ Sadaŋgalen winderŋaŋ ke kume topme nâlen zet zemkawaŋ bemindawan ke mkatik bemti tapmetnepeme delaŋ zenzenaŋ ek Kawawaŋaŋ winde same msat same kapi indikdamuŋ mbe.

27 "Âpme egaŋ am aen butnaŋaŋ amobotnaŋgalen toŋganok mtati indikdamuŋ mbe. Mti indawalebe ma kumsome isisikŋaŋ menzim tosinok zaliwep."

(Sam 2:9)

28 Âpme neŋ wenzim "Saputuŋ" matazin ke an ke sawap. 29 In wakŋin bemti nâlen Emetak Teŋaŋ nâgât zet zeme neŋ dapmelangenne ekŋengat zet zeyap ke in nâit."

Dapmelange Saldis mka temaŋ talip ekŋengat Zânaŋ meluwaŋ kumindaye

3 Âpme Kilaisiyaŋ nâgât kapigok zeye, "Dapmelange Saldis mka temaŋ talip ekŋengalen an damuŋgat ma ilinaŋgat zet zapat meluwaŋ pigok kumti beman melak. Zet kapi neŋmagangatnaŋ kozin. 'Neŋ Kawawaŋgalen Emetak Teŋaŋ neŋmak mamti mulupmaŋ katnaŋ 7 mamm ma neŋ wenzim 7 mammtalap. Ma am ekŋenaŋ dapmelange ingat muluwin dolakŋaŋ penaŋ mamip manâmindeip. Yaŋgut in Kawawaŋgalen ze zapat dolakŋaŋ ku mkawaŋ bemti mâbien. Neŋ ingalen mamaŋinaŋgat yaŋaŋ ke nâyap kelak in am gakikiŋaŋnok maip. 2 Neŋ ingalen mama mimiŋin ekma Kilais mâbâgalen Kawawaŋaŋaŋ piliŋ bempeye keyet kataŋ ku bein. Keyepm in gakikiŋaŋnok maiwengatnaŋ wati mulup dolakŋaŋ winderŋaŋbeŋ neŋmagen mti kwitnaŋ dolakŋaŋ inmak taindaŋ ke mkatik beit. Mti mama mimi dolakŋaŋ inmagen tazin bugan keyaŋ delaŋ zewemagengat. Neŋ ingalen muluwin Kawawaŋgat zikatnaŋ esemterŋ penaŋ ku aikban. 3 In Kawawaŋgalen zet zapat dolakŋaŋ eweŋaŋ baenen diindowien ke otnâit ma ke in gawepumti mambep. Kegok mti in yominangatnaŋ keŋin gilik zemti mamaen kwabep. Yek beme neŋ gilik zemti kambu titi an sepemnok ingalen kobap. Kan keyet in mulup mimipiŋ ma in nânâpiŋ tapme neŋ kobap. 4 Âpme Saldis mkaengatnaŋ am kwep kwep

yom mimipiñ maip in kâlâp satnañ indama miakti neñmak mebe. In esemterj mambiengapmti neñmak ñep mambep. ⁵ An ñenañ nâmkiñpepe Kawawañmagen windeñañ bem tabe beme egañ kâlâp satnañ munduñbe. Ma neñ kwilin mama kanzizitgalen papia tazin ke ku asekbap. Ma neñ Bien ma enselñaneyet zikalinan, "Ekñen nâlen zapat," ke sosok zemkawañ bewap. ⁶ In wakñin bemti nâlen Emetak Teñañ nâgât zet zeme neñ dapmelañgenne ekñengat zeyap ke in nâit!"

Dapmelañge Piladelpia mka temañ talip ekñengat Zânañ meluwañ kumindaye

⁷ Âpme Kilaisiyañ nâgât kapigok zeye, "Dapmelañge Piladelpia mka temañ talip ekñengalen an damuñgat ma ilinañgat zet papiaen pigok kumti bemane melak. 'Neñ tej toñañ ma kwitnañ kwitnañ zema penañak masokbein. Ma neñ winden sakamañ amobotnañ Dewitgalen nembonj. Ya am ñenañ nâlen mulupmnañgat ñep ku zemkululuyelen. ⁸ Neñ ingalen muluwin ñep nâmâtâlap. Ma neñ nâyawen in winde isikñañ bugan taindain yañgut in nâlen zetn gawepumti nâgât ku wasinewien. Neñ mulup Kawawañgalen zet zapat dolakñañ mkawañ bembeyelen omba penañ indawan ma am ñenañ muluwin ke ku zemkuluye. ⁹ Nâip! Am dâsukitorj ekñen Sadañgalen mañge ekñenañ ilinañgat Zuda am manzeiwañgut yek penañ. Neñ ekñen ke indatima inmagen sokñañ koti ingat pedondom indawep. Mti in kapigok nâmâtâbep, neñ dapmelañge ingat neñ gogot mamiyap. ¹⁰ In nâlen zet ke gawepumti sisipenpenj mimindame in nâmisim tabien-gapmti sisipenpenj ma nukñañ temañ msat katañ kwabeen kan keyet neñ indikdamuñ mma tetimaemae kanen winderañ beñ bemti tabep. ¹¹ Âpme neñ sakwep kosowapgat nâmkiñpepe taindain ke weyañ ekdamuñ mbep. Ma ñenañ ingalen mama mimininañgalen tosañañ kululuñen tiwep ke ku mpewe. ¹² Am ñenañ nâmkiñpepe Kawawañmagen winderañ bem tabeen ke Kawawañ nnañgalen sesewat mkayelen tepumañ temañnok bein. Ma egañ mka ke ku katipewe; neñ egat palen Kawawañ nnañgat kwitnañ kumpewap ma neñ kegogak Kawawañ nnañgalen mka temañ kululuñengatnan kwatobe ke kwitnañ Zelusalem alakñañ kuwap. Neñ kegogagak egat palen kwitn alakñañ kuwap. ¹³ In wakñin bemti nâlen Emetak Teñañ nâgât zet zeme neñ dapmelañgenne ekñengat zet zeyap ke in nâit."

Dapmelañge Laodosia mka temañ talip ekñengat Zânañ meluwañ kumindaye

¹⁴ Âpme Kilaisiyañ nâgât kapigok zeye, "Dapmelañge Laodosia mka temañ talip ekñengalen an damuñgat ma ilinañgat zet zapat meluwañ pigok kumti bemane melak. 'Neñ zet, "Ke penañ" manzenup ke neñ ma Kawawañgalen zet penañ manzemkawañ beyap. Ma neñ amnañ maeknâmneip. Ma Kawawañañ msat kululuñ yañbemti msokbeye keyet toñañegak. ¹⁵ Neñ ingalen muluwinangalen yañañ ñep nâyap. In nâmki-

ñpepeninmak ku talip ma in nâmkiñpepemagen ken zut talip. Keyet nâme pembenañ bein keyepm neñ ingat oloñen ku miyap. ¹⁶ Inmagen nâmkiñpepe kaliñañ ku taindaye keyepmti neñ zemindewap. ¹⁷ In ilinañgat pigok manzeip, "Nin milawatn omba penañ tatndain keyepm totatatn pembenañ. Nin kwileki ñengat ku matimatnup." Kegok manzeip yañgut neñ ingat kapigok zesowap, in ilinañgat yañin ku maekmâtâlip. In am bekopsat. In ola olat palen mamaip ma zikalin beñañ ma talak mamaip. ¹⁸ Keyepmti neñ pigok zemâtâtindewi: In neñmagen koti gol tewañ zime dolakñañ penañ bembenañ ke kwitiit. Ma kâlâp teepmañ satnañ neñmagen kwitimti munduñme toti sekñin sakambuginañ tazinen ke angalañti tabe ma zikatgalen melesen ñen neñmagen kwitimti zikalinan kaputi zikalin dolakñañ ekmâtâbep. Kwitnañ kwitnañ ekñen keboñ keyañ am kenjin mukulem mme nâlen bewep. ¹⁹ Neñ in notn mamimindeyap keyepm kenj gilik zemti yomin katipewep. Âk yek bewe beme indom musuwetindewap. ²⁰ Nâip, neñ sekekegen tati set tâñtâñ takuma am ñenañ nâlen tâñtâñ ke nâmti kot set mâtâbe beme neñ egalen mka kenjañ tati tu meu nsakwep nimbap.

²¹ Am ñenañ nâmkiñpepe Kawawañmagen winderañbeñ bemti tabeen neñ ekñen mundum totatat nenañgat solonan indema totabep. Neñ kasa temanen ke windennbeñ bemti tabangapmti in kegogak windebeñ bemti tapme Bipmañ Amobotnañgalen mundum ke neñ name mundum totatat nenañgat solonan ke in indema totabep. ²² In wakñin bemti nâlen Emetak Teñañ nâgât zet zeme neñ dapmelañgenne ekñengat zet zeyap ke in nâit!"

Zânañ Kawawañgalen mundum kululuñen tazin ke ege

⁴ Neñ kwitnañ kwitnañ ke eknâm mtingut tati ekma kululuñen sekekek ñandemti tapme ekban. Âpme zet ñen lumun kwisaknok nâma kegogak ewe sokbemti pigok dinoye, "Geñ pien kwapmane gatati mamti kwitnañ kwitnañ bam sokbewe ke zemzikat gama eksenik." ² Kegok zeme keyegak Kawawañgalen Emetak Teñañ kenj melenj belenj mme ekma kululuñen Amobotnañgalen mundumañ keyet palen an ñenañ totapme ekban. ³ An keyelen ñenzimosetnañgalen sokñañ nanañ kwilit zaspamak kalnelien nembonj. Âpme Amobotnañgalen mundum totatat keyet tazinen bitimnatagañ tokwat bembuluñti tage sek sepemañ nanañ dolakñañ kwitnañ emelal nembonj. ⁴ Ekma Amobotnañgalen mundum totatat keyet solonan mundum totatat 24 kapiyañ bembuluñ tabien. Tapme ñenañ bembep an 24yañ mundum keyet palen tokwa bembuluñ totabien. An ekñen ke kâlâwin satnañañ mundumti ñokñinanen elimiak goliyañ weyayañañ ke mundum tabien. ⁵ Amobotnañgalen mundum totatalen keyetnañ kululuñ ambeyegañ tapmme taeknepema kululuñ kwisak tembe kume nâmban. Ma egalen mundum totatat ñenzimosetnañ ke ekma tañam sokñañ 7nañ ziye. Tañam ke Kawawañ-

galen Emetak Teŋ mulupmaŋ katnaŋ mam 7 keyaŋ ziye. ⁶ Âpme Amobotnaŋgalen mundum totatat zikat-naset mundum ke ekma saŋga soŋga tu lemunaŋ temaŋ ma galas nembonŋ beye.

Mme Amobotnaŋgalen mundum totalen ke ganzenaŋ ilindiŋ ke kwitnaŋ kwitnaŋ mamaŋinmak soŋgom nembonŋ zulak zulak zikalin sambe nŋenzi-moselinaset ma baminaneset nembet nembet ek-mâtâtâtgalen ku olalatgalengapmti zikalin kegok tatin-daye. ⁷ Soŋgom nŋeŋaŋ tage ke laion nembonŋ. Mme keyet bamanen makau apmaŋ nembonŋ. Ma eget zut keyet bamidanen soŋgom nŋen nŋenzimoseŋnaŋ amgalen nembonŋ. Mme soŋgom delaŋ zenzeŋaŋ ke muŋtinaŋ mapâmain kebonŋ. ⁸ Soŋgom zulak zulak ekŋen kwep kwep ke pâwin sikis sikis zikalin sambe biselinaset ma mamsosoŋinaset taindain. Tambu msat zet kapigok kwesinŋ kwesinŋ zepenŋ matakwalip:

“Geŋ An Teŋgat Teŋgalen toŋaŋ. Geŋ Amobotnaŋ Kawawaŋ windendibeŋ. Kawawaŋ geŋ eweŋaŋ tabanan, alak tapmanigaŋ ya bam tapmobaŋik.”

(Aizaya 6:3)

⁹ Âpme soŋgom mamaŋinmak ekŋenaŋ egaŋ iŋkaŋgalen mundumanen ke kwesinŋ kwesinŋ tapmoti tata-galen keyet kwizet buŋamaŋ mwati wisikŋ zemti sesewat tapmsaip. ¹⁰ Kegok mme an nŋeŋaŋ bembe 24 ekŋenaŋ egaŋ kwesinŋ kwesinŋ mamain keyet totatanaŋ kandaŋan ke pedondomti sesewat tapmsaip. Ekŋenaŋ bunduŋin elimieyakŋaŋmak ke saŋti egalen totatat kandaŋan bemti kapigok zeip,

¹¹ “Geŋ ningalen Amobotnaŋ ma ningalen Kawawaŋ! Gâgât kwizet buŋamdi mwatgenup ma windendi temaŋgat wisikŋ nâmgenup. Geŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe ke msokbemane mamaŋinmak sokbewien.”

Sipsip Nembraŋaŋ papia muŋguŋguŋaŋ Kawawaŋaŋ same mge

⁵ Âpme neŋ ekma an nŋenaŋ Amobotnaŋgalen mundum totalen papia muŋguŋguŋaŋ betnaŋ penaset mtaŋme ekban. Papia keyet palen meluwaŋ nembet nembet kumpepeŋaŋ tapme ekban. Mme papia setnaŋ kwep palen keyet palen gwede 7 kapiyaŋ piliŋ amnaŋ keŋan ku eegalen bumilikpepeŋaŋ. ² Neŋ ekma ensel winderŋaŋbeŋ yaŋkwesisi nŋen kwizet palen kapigok kuye, “An teŋ penaŋ kwiyaŋ nŋep gwedem papiaen milikpepeŋaŋ kapi mâtâpemti papia nŋep mendesinak?” ³ Yaŋgut an nŋen kululuŋengatnaŋ ma msat kataŋ taliwen kapiyetnaŋ ma msat kandaŋan maip ekŋen kemakgatnaŋ an nŋenaŋ gwedem papiaen bumilikpepeŋaŋ ke mâtâtpemti keŋan eegalen ke an nŋen ku tage ⁴ keyepm neŋ si temaŋ suwan.

⁵ Âpme an nŋenaŋ bembe nŋenaŋ nâgât kapigok zeye, “Si susupinŋ! Ekbak, Laion ek Zudayelen maŋgeengatnaŋ ma Dewitgalen alikŋaŋ nŋenaŋ kasa temanen ke an aumti kasaŋaneyelen winderŋin mtoidenyepmti egaŋ gwede 7 papiaen bumilikpepeŋaŋ ke nŋep mâtâpewe.”

⁶ Âpme Amobotnaŋgalen mundum totalen kwitnaŋ kwitnaŋ mamaŋinmak soŋgom nembonŋ zulak zulak ma an nŋenaŋ bembe ekŋengat tuŋguwinanen neŋ

ekma Sipsip kume gakimti wageyelen gwilim zembenaŋmak dendaŋ tapme ekban. Eget zegalipmaŋ 7 ma zikatnaŋ 7 keyaŋ Kawawaŋgalen Emetak msat kataŋ indeme toti mebe kokot mti muluwin katnaŋ 7 mamip ke mbien. ⁷ Kegok sokbeme Sipsiwaŋ Amobotnaŋgalen mundum totalen ke meti betnaŋ penaset papia muŋguŋguŋaŋ ke mge. ⁸ Kok ke mme kwitnaŋ kwitnaŋ mamaŋinmak soŋgom nembonŋ zulak zulak ekŋen ma am nŋeŋaŋ bembe 24 Sipsipgat kandaŋan pedondom sawien. Ekŋen kwep kwewaŋ gita temaŋ nembonŋ ma bati goliyaŋ weyayaŋaŋ keŋanen tu sesikŋaŋ dolakŋaŋmak atamti egat kandaŋan pedondom sawien. Kwitnaŋ kwitnaŋ belinan atamti pedondowien ekŋen ke Kawawaŋgalen am ekŋengalen dundundu. ⁹ Kok mti silik alakŋaŋ kapigok kuwien,

“Geŋ gwede papia muŋguŋguŋaŋ palen tazin ekŋen ke nŋep mâtâpepeyelen keyepmti gâgât nâmman mobotnaŋ bein. Geŋ am ekŋenaŋ gome gakiwanan keyepm am yaŋin igak igak ma am zelin nŋande igak igak ma am sek sepemin igak igak ma msalin igak igak tapmelip kataŋ Kawawaŋgat zapat gakimti sipdaŋ indakwitimti indabanan.

¹⁰ Geŋ nin mmame amdine ekŋengat tuŋguwinan mamti dundundu ma sesewat mulup mimiyelen kwati msat sambe ekdamuŋ mbanup.”

¹¹ Âpme ewe ekma ensel sambe sopmaŋ penaŋaŋ Sipsiwaŋ Kawawaŋ iŋkaŋgalen munduman totage ma kwitnaŋ kwitnaŋ mamaŋinmak soŋgom nembonŋ zulak zulak ke ma nŋeŋaŋ bembe an ekŋen ensel ekŋen keyaŋ indabembuluŋti dendaŋ tapme ekma ¹² silik omba kapigok kume nâmbaran,

“Sipsip Nembraŋaŋ, Geŋ damuŋ mimiyelen windendi igagen tagaen ma kwitnaŋ kwitnaŋ polak polak wem gain ma nânândi temaŋ ma sebet susuk ku mamnik, ma kwizet buŋamdi temaŋ penaŋ ma kwidi mwawagalenaŋ ma zemsesewatgeŋgeyelen. Ya amgapm gome gakiwanan keyepm nin sesewatgenup. Geŋ An Teŋ.”

¹³ Âpme neŋ eknâma Kawawaŋaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe mamaŋinmak msokbembraŋaŋ kululuŋen ma msat palen ma msat keŋan ma nembu keŋan ma msat kataŋ ekŋenaŋ silik kapigok kuwien,

“Geŋ Kawawaŋgapm gitanaŋgalen mundum totalen totadik ma geŋmak Sipsip Nembraŋaŋ igat sesewatidanup. Kwizet buŋamit mmot idenup ma winderjit igagen keyaŋ kwesinŋ kwesinŋ tapmobe.”

¹⁴ Kegok sokbeme kwitnaŋ kwitnaŋ ekŋen mamaŋinmak soŋgom nembonŋ zulak zulak keyaŋ zewien, “E penaŋ!” Ekŋenaŋ kegok zeme an nŋenaŋ bembe ekŋenaŋ egegat kandaŋidan pedondom idamti eget sesewatidawien.

Sipsip Nembraŋaŋaŋ gwede 7 ekŋen ke mâtât mâge

⁶ Âpme neŋ eknâma Sipsip Nembraŋaŋaŋ gwede 7 keyet keŋanen kwep mâtâpeme ke eknepema kwitnaŋ kwitnaŋ mamaŋinmak soŋgom nembonŋ zulak zulak ekŋenmagengatnaŋ kwewaŋ zetnaŋ kululuŋ kwisaknok kumti zeye, “Geŋ pien kot!” ² Kegok sokbeme neŋ ekti ewe weyaŋ ekma âs satnanen an nŋenaŋ

totati timbiñan betnanen atamti amobotnangalen bunduñ goliyan weyayañan same mundunje. Same âsiñan palen totati kasa kuku an ñenan kasa kumti kasañene indomdelan zemti metnak keyet katnan motati mege.

³ Âpme Sipsip Nembrañan gweđe ñen mâtapeme neñ nâma kwitnañ kwitnañ mamañanmak songom nembon ñenan kapigok zeye, "Kot!" ⁴ Kegok zeme âs ñen ñamañ penañan kosokbeye. An âs palen tage ke kasa msat katar kukuyelen ke winde sasañan keyepm anañ ilin ilinak aumsomti gakim temebegalen. Ek wanam teepmañ sasañan.

⁵ Âpme naman keyegak Sipsip Nembrañan gweđe tuk ke mâtapeme neñ nâma kwitnañ kwitnañ mamañanmak songom nembon tuk egañ kapigok zeye, "Kot!" Zeme neñ taekma âs sopmañan kosokbeye. Mme an dukñan gwaen tage ek skel betnañan mti tage keyan mkawan beinen meuyet kamber temañ sokbesâpm. ⁶ Kegok kwapme kwitnañ kwitnañ mamañinmak songom nembon zulak ekñengat tunjuwinan an zet ñandenok sokbemti pigok zeme nâmban, "Plawa wilan weyayañan nukñañan kilo kwep e msasa kwepgat an peme wewenangalen tosañan ma plawa baliyan weyayañan nukñañan kilo tuk e msasa kwepgat an peme wewenangalen tosañan. Kogok mti olip tep ma wain tek muluwen ke walelepiñ!"

⁷ Âpme naman keyegak Sipsip Nembrañan gweđe 4 ke mâtapeme neñ nâma kwitnañ kwitnañ mamañinmak songom nembon 4 egañ kapigok zeye, "Kot!"

⁸ Mme neñ taekma âs ñen sekñañ alañan piyañ kosokbeye. An âs dukñan gwaen tage ek kwitnañ "Gakiki." Ma gakikiñan ekñengalen mundum toñañ keyan egat baman âs kwepgat dukñan moti tabun. Kawawañan an zut âs palen tabunen ke msat palen toti kwitnañ kwitnañ sokbesâpm kapiyelen idaye. Kwitnañ kwitnañ ke kapi: Msalen amnañ ilinak kasa kasa mti aumti gakiwep ma meuyet kamber tati gakikiyelen ma zawat bekanan mti gakikiyelen ma songom zupmañ kukñañber temañan am indawalepme gakikiyelen winde keyelen idaye. Kwitnañ kwitnañ keyan am mañge kwep indawalepme gakiwep. Âpme mañge tugañ belak tabep.

⁹ Âpme naman keyegak Sipsip Nembrañan gweđe 5 ke mâtapeme ekma sisak kandañan am Kawawañgalen zezapat dolakñañ zemti Kilaismagen nâmk-ñpepeen katikñañ tapme indome gakiwien ekñañan tapme indikban. ¹⁰ Mme ekñañan kwizet omba kapigok kuwien, "Amobotnañ, windendi igagen. Geñ teñ toñañ ma penangalen toñañ. Nin gâgât damuñ zigok ewe tapmann geñ koti am ekñañ msalen kapi nin ndondoñangat zemindomti ma dopmañ mutumin-dawanik?" ¹¹ Kegok yañkwesime Kawawañan kâlâp teepmañ satnañ kwep kwep indamti pigok diindoye, "Nâlen mulup an ma nâmkñpepeen noline ekñañ msalen alik talip kegogak indome gakiwep sakam in indome gakiwienok. In bugan kwesiñnik tapmeñgut kasañineyañ ekñañ noline in zigok indome gakiwien keyet katar indowep."

¹² Âpme naman keyegak Sipsip Nembrañan gweđe 6 ke mâtapeme eknâma mâkinañ temañ mge ma kasup sopsop kume menzim tikandañan tewen zimti sopmañ makuin kebon beye ma eyongayañ ñamañ sip sepem sokbeye. ¹³ Âpme wenzimañ kululuñengatnañ msalen sañganen katnañ kaikñañ tepmanengatnañ tâgâ temañan kumbume matelakzemtozin kegok tobi-en. ¹⁴ Ma kululuñan galañ zem mekoge ke papia palakñañ yañ muñgunme matazinok beye. Âpme kalañ ma msat nembu palen sambe ilindiñ ekñañan mundumin pemti mebe kokot mbien.

¹⁵ Kwitnañ kwitnañ kegok sokbeme msat katar amobotnañ ma an ñeñañine ma kasa kuku an ñeñañine ma am mânep milawalin temañ ma am winde igagen ma am notnañ sambe sisiliñ am ma am lala ilinsakwep nanañ aimbonañ ma kapalañ kandañan enzilim tati ¹⁶ kalañ ma ñandañ kapalañ egatnañ pigok zewien, "It ndakwatamti enzilim todeme an Amobotnangalen mundum totatalen todazin egalen ñenzimosetnanen ma Sipsip Nembayelen ñenzinziñan temañ ke nin ku eksenup. ¹⁷ Ñenzinziñan temañ keyet kanañ ke sokbein ke an kwiyañ ñep tasâpm?"

Israel am 144 tausen piliñinmak kumindeme tabep

⁷ Keyetnañ ekma ensel zulak zulak ekñañ keyet keñanen kwep kwewañ msatgalen ganzenañ zulak zulak keyet nembet nembet dendañ tapme indikban. Ke tati msatgalen tâgâ atam tabiengapmti tâgâyañ msat palen ma nembu palen ma tep ku indakumbuye. ² Âpme neñ ekma ensel ñenan kasup kwakwatnaset Kawawañgalen piliñ betnanen atamti koge. Koti ensel zulak zulak ekñañ msat ma nembu waleletgalen winde indandañan ekñengat kwizet ³ kumti zeye, "In msat ma nembu ma tep ekñañ waleindendepeñ tapme nin Kawawañnangalen mulup an monzalamanen piliñ kumindemanngulak." ⁴ Âpme am ekñañ keyet monzalaman palen Kawawañgalen piliñ bemindendañan makukunjin 144 tausen kegok eknâmban. Ke Israel am mañge 12 ekñañmangegatnañ. ⁵ Ekñañ sambe mañge kapiyelen ikñañgat kwep kwepgat makukunjin 12 tausen kegogañ tabien: Zudayelen mañgeengatnañ ma Lubengalen mañgeengatnañ ma Gatgalen mañgeengatnañ ma Asayelen mañgeengatnañ ma Naptaliyelen mañgeengatnañ ma Manaseyelen mañgeengatnañ ma Simiongalen mañgeengatnañ ma Liwaiyelen mañgeengatnañ ma Isakayelen mañgeengatnañ ma Sebulamgalen mañgeengatnañ ma Zosepgalen mañgeengatnañ ma Benzamingalen mañgeengatnañ ekñañ keyan Kawawañgalen piliñ tiwien.

Am mañge sambe penañ Kawawañgat zimosetnan tabien

⁹ Kwitnañ kwitnañ ke eknâm mti ekma msat katar galen am msalin igak igak ma yañin igak igak ma sek sepemin igak igak ma zelin ñande sepem igak igak am ñenan ku indamakukuyelen. Ekñañ ke Kawawañan

mundumanj totatatnanen tage ma Sipsip egegat zimosedidan dendaŋ tapme indikban. Ekŋenaŋ kâlâwin teepmanj satnaŋ mundunŋi belinan timbikim sinaŋ atamti tapme indikban. ¹⁰ Ekŋenaŋ kwizet omba kapigok kumti zewien, "Kawawaŋmak Sipsip Nembaŋaŋ egelaŋ aŋgalaŋndemti kasanne ekŋen indom moti Amobotnaŋgalen mundum totatalen Kawawaŋaŋ totazin ma Sipsip Nembaŋaŋaŋ ekmak tazin keyepm sesewatidane." ¹¹ Âpme ensel ekŋenaŋ ma ŋeŋaŋ beme ma kwitnaŋ kwitnaŋ soŋgom nembonj mamaŋjinmak zulak zulak ekŋenaŋ Amobotnaŋgalen mundum totatat zimoseŋtan pedondomti Kawawaŋaŋ sesewat-samti ¹² zewien,

"Ke penaŋ! Zemesewatpepeyelen ma kwidi mwawagalen ma nânândi temaŋmak manik ma wisikn zemgangaŋyelen ma kwizet buŋamdi temaŋ penaŋ tagain ma windendi igagen tazin ma sebet susah ku mammnik ke Kawawaŋnaŋgalen ya wemeti wembe. Penaŋ!"

¹³ Âpme ŋeŋaŋ beme an ŋeŋaŋ kapigok nayaŋkwe-siye, "Ekŋen kâlâp satnaŋ teepmanaŋ mundum talip ekŋen ke kwi ma desetgatnaŋ kobien?"

¹⁴ Kegok nayaŋkwesime neŋ zet dopmaŋ kapigok gilik zemsawan, "Amobotnaŋ, e neŋ ku nâyap, geŋ nâm-tadik."

Zema egaŋ pigok dinoye, "Am ekŋen ke sisipeŋpeŋ temaŋ mimindandaŋaŋaŋ koloyaŋ talip. Ekŋen kâlâwin teepmanj Sipsip Nembaŋaŋgat sipmanaŋ zulumpe sat kume talip. ¹⁵ Keyepmti ekŋenaŋ Kawawaŋgalen mundum totatat Kawawaŋaŋ ikŋaŋgat zikatnan mamti sesewat mulup tambumbu ma msasa katanj sesewat mka temanen ke msawep. Ma Kawawaŋaŋ ikŋaŋgalen mundum totatalen ke totati indikdamuŋ mbe. ¹⁶ Ma Sipsip Nembaŋaŋ mundum totatatnanen ekŋengat sutnan totati ekŋen indikdamuŋ mamin. Egaŋ sipsip damuŋnok tati maindatim tu zikatnaŋ makwapmâzinen indatimepme tu ke nimti mama matipgapmti ekŋenaŋ tu meuyet ŋen ewe ku gakiwep ma kasuwaŋ ŋen ewe ku indambuwe ma tâgâ kipmanaŋ ku indakumbewe. Kegok mme Kawawaŋaŋ zikalinanen siawin kaput indemâbe."

Sipsip Nembaŋaŋ gwede delaŋ zenzeŋaŋ 7 papiaen milikpepeŋaŋ keyet delaŋ zenzeŋaŋ mâtâpeye

8 Âpme Sipsip Nembaŋaŋ gwede 7 delaŋ zenzeŋaŋ ke mâtâpme eknâma kululuŋen kwisak ŋen kukupiŋ tapmetnepeme kan isikŋaŋ bugan mee kegok beye.

² Kegok sokbeme neŋ taekma ensel 7 kapiyaŋ Kawawaŋgat zimoseŋtan mot tapme lumun 7 ilinok toŋaŋ toŋaŋ indaye.

³ Kegok sokbeme ensel ŋeŋaŋ koti sisakmagen ke tati bati goliyaŋ weyayaŋaŋaŋ tep tuŋaŋ sesikŋaŋmak mambuip ke mtage. Ma egaŋ tep tuŋaŋ sesikŋaŋ dolakŋaŋaŋ kasak sesik pembenajaŋ mambuip ke timti sisak goliyaŋ weyayaŋanen Amobotnaŋgalen mundum totatatmagen ke busât amgalen dundundu-mak tep tuŋaŋ sesik dolakŋaŋmak temakwep lumanaŋti bembuye. ⁴ Mme kasak tep tuŋaŋ pembenajaŋ kemak

Kawawaŋgat am ŋeŋeyelen dundunduŋaŋ enseliyet betnanengatnaŋ Kawawaŋmagen mowege. ⁵ Ensel keyaŋ kegok mti sisakŋengatnaŋ teziŋ timti pelepmanen beme gak zeme mti msalen mulapme topme kululuŋ kwisak ma ambeyak ma mâkinaŋ temaŋ mge.

Ensel ekŋenaŋ lumun kumbuŋien

⁶ Âpme ensel 7 ekŋenaŋ lumuŋin kumbusâpmti weyayaŋ mulup mbien.

⁷ Mti ensel ŋeŋaŋ egaŋ lumun kumbume map ais temaŋmak teziŋ sipmak lumamaŋaŋ keyaŋ msalen mulapme toweti msat paŋaŋ temaset tage mme msat paŋaŋ isikŋaset ziye. Tep omba sambe tabien mme isikŋaŋ zimti msikokok ma kwaŋ zime delaŋ peye.

⁸ Âpme naman ensel ŋen egaŋ lumunaŋ kumbume kwitnaŋ ŋen kalaŋ temaŋ kebonjaŋ tep temaŋ tazime beke melesiŋ nembu keŋan peme toweti nembu paŋaŋ isikŋaset sipbemâge. ⁹ Kegok sokbeme soŋgom mamaŋjinmak nembu keŋangatnaŋ keyaŋ gakimâpme delaŋ zeye ma waŋga mee kegogak kumsagep mge. Mme nembu paŋaŋ temaset kwitnaŋ kebonj keyaŋ ku sokbeye.

¹⁰ Âpme naman ensel ŋen egaŋ lumun kumbume wenzim temaŋaŋ kululuŋengatnan toti busatnaŋaŋ taŋam kebonj sokbeye. Sokbeme kululuŋen gwaen pemti msat paŋaŋ isikŋaŋgalen tu ma tu zikatnaŋ wenzim temaŋ keyaŋ atame msat paŋaŋ temaŋ kwitnaŋ kebonj keyaŋ ku sokbeye. ¹¹ Kegok mme tu paŋaŋ zut tapme paŋaŋ kwep akŋaŋ beye. Bemâpme am sambeyaŋ tu ke nimti gakim walelet mbien enenogât tu ke akŋaŋ. Ma wenzim ke kwitnaŋ "Akŋaŋ".

¹² Âpme naman ensel ŋen egaŋ lumunaŋ kumbume kasup ma eyoŋga ma wenzim paŋaŋ temaset tapme paŋaŋ isikŋaset ke mamaŋamaŋ sepem ŋen sokbeme busatnaŋin paŋaŋ temaset tapme paŋaŋ isikŋaset tambusosogaŋ sokbeme msasa ma tambumbu paŋaŋ temaset tapme paŋaŋ isikŋaset kegogak tambusosok sokbemâge.

¹³ Âpme naman tati ekma mepme muntin ŋen ekban. Ek kululuŋ bete bete gwaen penaŋ mamti kwizet ŋakŋak kapigok kuye, "Wakae, in sindem omba penaŋ tiwep. Ensel tuk ekŋengalen lumuŋin tazin ke kumbume am msat palen talip in sindem omba penaŋ tisâbip."

Ensel ekŋenmagengatnaŋ 5 egaŋ lumunaŋ kumbuŋe

9 Âpme naman ensel ŋen egaŋ lumunaŋ kumbume wenzim ŋen kululuŋengatnaŋ telak zemti msalen topme ekban. Ek msat aimbonjaŋ teepmaŋ keyelen sekekek ke mâtâtâgalen ki sasaŋaŋ. ² Âpme egaŋ msat aimbonjaŋ teepmaŋgalen sekekek mâtâpme kasak temaŋ kwalage. Kasak ke tep temaŋ penaŋ kwalam peme makwazin kebonj kasup ma kululuŋ mme tambusosok etaŋ sokbeye. ³ Âpme gwidegaŋ kasak keyelen keŋanengatnan msalen tomâpbien. Toti winderjin salisiyelen nembonjak tiwien. ⁴ Timti ekŋen ke kwaŋ ma tep sinaŋ ma didik ku niniyelen zemind-

eye. Ekñen ke am Kawawaŋgalen piliñ monzalaminan ku tazin ekñen ke etañ indime zawat mbep. ⁵ Yanğut penañ indime gakikiyet yek belak eyoŋga 5 keyet katañ indime sek sindem palen mamayet zenzeñ. Sindem ke salisiyañ indime sindem manâip sepem kegok. ⁶ Eyoŋga 5 keyet keñan am ekñen keyañ sekñin walesât sek sindem mulup mbep yanğut penañ ñep ku gakiwep.

⁷ Gwidek ekñen ke sek sepemin âs; kasa ekñenañ kasaen mesâti âs maondak beip sepem keboñ. Njokñinanen amobotnaŋgalen elemiak bunduñ ñen goliyañ mimiñañ keyet sepem tage. Zimoselin amgalen zimosek keyet katañ. ⁸ Zuwin imbi satnaŋgalen ñokzuwin teepmañ keboñ ma zelin kukñañ temañ laiongalen keboñ. ⁹ Ma melakanduñin mamponğañinan kapayañ weyayañ nemoñañ tage. Ma ekñengat pâwinaŋgalen kwisakñañ age enzange sambe ekñengalen pâwin kwisak keboñ kuye. Ma kalis sambe âs mandamti kasaen mamelipnok kuye. ¹⁰ Ma dakñin indindinaŋgalen sindemañ salisiyelen keboñ. Am dakñinañ maindip keyañ am eyoŋga 5 keyet keñan sek sindem titiyelen keyet winde indandañ. ¹¹ Ekñen amobotnañ kapiyañ maindikdamuñ mamin ma ek ke ensel msat aimboñañ teepmañ maekdamuñ min ek kwitnañ Ibulu zeleset Abadon ma Glik zeleset Apolon. (Kwit eget keyet yanjit Waleletgalen Toñañ.)

¹² Walelet ekñen kapi delañ zeme pi naman walelet zut ñenañ kosâpmilup.

Ensel ekñenmagengatnañ 6 egañ lumunañ kumbuye

¹³ Âpme naman ensel 7 egañ lumunañ kumbume nâma sisak goliyañ weyayañ busilinañ zulak zulak ke Kawawaŋgat zikatnan tage. Keeset zet bim ñande kapigok koge. ¹⁴ Zet bim ñande keyañ ensel lumunañ mtagemagen kapigok mepme nâŋge, "Yupeletis Tu temañ ganzenan ensel zulak zulak tegañ zam inden-deñañ ke kwaletinde!" Kegok zempeme meti ensel ekñen ke kwaletindeye. ¹⁵ Kegok mimindeme ensel zulak zulak ekñen ke Kawawañ muluwin mimiyelen weyañindeye ke nup kan ma eyoŋga ma kasup ma aua kan keyet sokbeme msat katañ am pañañ temaset tapme pañañ isikñañset indawalebien. ¹⁶ Âpme ensel zulak zulak ekñengalen kasa kuku ekñen âsien totabien. Ekñen indamakume 200 milien talip zemti zeme nâmban. ¹⁷ Kegok sokbeme neñ kie kienok ekmanañ âs palen totabien kolowin kapayañ mimiñañ sepemañ ñamañ tep kwitnañ ma kâñkâmañ ma alañañ nanañ sulpa ekñen keboñ munduñbien. Ma âs ekñengalen ñokaselin laiongalen keboñ ma kaŋgalem-inaset tañam ma kasak ma nanañ sulpayañ kwawabien. ¹⁸ Kwawati keyañ am msalen pañañ temaset tapme pañañ isikñañset indondoyelen zenzeñ ke indome gakimâbien. ¹⁹ Âsi ekñengat winderjin ke dem-busekñinan ma dakñinanen tage. Dem-busekñinañ winde tage keyañ am indome gakikiyelen. Ma dakñin ke nombe ekñengalen nemoñ ñokasetnañmak keyañ am sindem indawien.

²⁰ Âpme am butnañ zawat ma walelelañ ku indatime gakiwien ekñenañ nopiom ilin belinañ weyayañ ma we bekanañ ke ku katikpewien. Ekñenañ nopiom gol ma silwayañ mimiñañ ma aenañ ma nanañañ ma tewañ mimiñañ kwitnañ kwitnañ ek nâm mimiñañpiñ ma set mebe kokotnañpiñ ke ewe mandundumsaip. ²¹ Kegok mti am indome gakiki ma aŋkambuk mulup ma aindindi mulup mimi ma animbi set kilen mama ma kambutiti mama mimi keboñ ke ku katikpemtiti yomin ku zemkawañ bewien.

Ensel ñenañ zemkatik bembe zet zeye

10 Âpme ensel winderjañben ñen kululuŋengatan kwatopme neñ ekban. Ma ensel ke zanaña sumumuñañ ma ñokñanen bitimnatagañ kilin zemtatatnañ ma zimoseknañ kasup sepem keboñ ma setnañ tapum tewañ zime ñam makumtazin keboñ ekban. ² Betnañañ papia isikñañ ñen muŋgugunañ kwaleletnañ mtaŋpme ekban. Âpme setnañ penañ nembu palen imti setnañ alomañ msat palen imti tage. ³ Tati zet laionañ kwilin makuip keyet katañ kume kululuñ patatañ sakwalam kumepme 7 beyeen an bim ñande keñañ kuye. ⁴ Kwizet kegok kume neñ kululuñ eksât mnepema zet kululuŋengatnañ neñmagen kapigok sokbeye, "Kululuñ patatañ 7 kumti zet zeyo ke papiaen kukupiñ belak keñdanen nâpemane wek!"

⁵ Âpme ensel setnañañ msalen ma nembuyen imti tapme ekban egat betnañ penañañ kululuñen peme mopme ⁶ Kawawañ mama katikñañ mamti mamain ma egañ kwitnañ kwitnañ zeme wenge: Kululuñ ma msat ma nembu zeme sokbeye ma ekñengat keñanen kwitnañ kwitnañ zeme sokbewien. Enseliyañ egat kwitnanen zemkatik bemti kapigok zeye, "Kawawañ golanzenze an itnañañ ekñen zezapat mimindaye ke ewe kwesiñ ku tasâpm; sakwep sokbesâpm. ⁷ Ensel 7 egañ lumunañ kumbume kan keyet Kawawañ egalen nâmbiliwewetnañ enzililiñan takwapme mulup anene golanzenze an tipman baen diindoye keyet penañañ sokbemdelan zesâpm."

Ensel ñenañ Zân papia muŋgugunañ same niŋge

⁸ Âpme kululuŋengatnañ zet nâwan keyañegak sokbemti pigok dinoye, "Geñ meti papia kwaleletnañ ensel setnañ nembet msalen ma setnañ nembet nembu palen imtati papia mti tazin ke mi." ⁹ Zeme neñ enselmagen papia ke nanayet yanğwesima egañ kapigok dinoye, "Papia kapi mti ni. Nimane dembusekdanen bizik tunañ tikñañ keboñ besem yanğut kambakdanen baen towepme akñañ besem." ¹⁰ Kegok zemti papia ke name nima dembuseknan bizik tunañ tikñañ kegok beme tikñañ nâmban. Yan wilikpema tipmamnan towepme akñaŋgat mban. ¹¹ Nima Kawawañ kapigok dinoye, "Geñ am sek sepemin igak igak ma am msalin igak igak ma zelin ñande sepem igak igak ma amobotnañine ekñenañ Kawawañgalen zet ewe zemsokbemindamane nâmbep."

Kawawaŋaŋ golaŋ zenze an zut ideme kobun

11 Âpme Kawawaŋaŋ tek bemak eek ke mtot namti zeye, "Geŋ wati met Kawawaŋgalen sesewat mka temaŋ ma sisak ke bemak ekbak. Ma sesewat mka temaŋ keyet keŋanen am kwi ekŋenaŋ sesewat tapmip ekŋen ke indamaŋsenik. ² Ma sesewat mka temaŋ keyelen tambaŋgum ke bemamakpiŋ; belak pemane tasem. Ke am Zuda maŋgeen ku sokbembenaŋ ekŋengat ketalasim indandaŋaŋ. Ekŋen keyaŋ Zelusalem mka temaŋ kambuk manzenup ke eyoŋga 42 kekok ma tambu msasaŋaŋ makuwenegen 1, 260 benak keyet kataŋ ekŋenaŋ mka temaŋ ke kumwaleti mme belakŋaŋ bewe. Kegok sokbeme neŋ kan keyet zet zapatn zenze an zut idema toti amnaŋ kemberŋ ŋen tati miak miak mamtalip keyet kataŋ miak tati zet zapatn zemkawaŋ bewalup." ⁴ Eget ke olip tep zut ma lam zut nembonŋ ke Amobotnaŋgalen mulup anenet msalen mulup mimiyet ombemideyeyaŋ zikatnan talup. ⁵ An ŋenaŋ egegat kasa mimidasâgât mbe beme egegat dembusekŋidangatnan tewaŋ toti ziwe keyepmti an ŋenaŋ eget idosât mbe beme an ke tewaŋ zime gakiwe. ⁶ Ma kekok eget map ku zemalut tototgalen winde idadaŋaŋ kan egegaŋ Kawawaŋgalen zet zapat dolakŋaŋ mkawaŋ bembe kanen ke. Ma kekok eget tu zikatnaŋ sambeyet zemalut siwaŋ pesakpepeyelen winde taidain. Ma egegaŋ kekok nukŋaŋ penaŋ msat same sek zigok mmalu kwakwagalen winde taidain.

⁷ Âpme zet zapat dolakŋaŋ zenze kanaŋ delaŋ zeme msat aimbaŋaŋ teepmaŋ penaŋ keyet keŋangatnaŋ songom kukŋaŋberŋ nembonŋaŋ kwati eget kasa mimidamti idime gakiwalup. ⁸ Ma segidaŋ mka temaŋgalen selen ke wembe ke Amobotnaŋit tewen amnaŋ kumasasokpewien keyet katnaŋ. Mka temaŋ keyet bemzenze kwit kapigok kukuŋaŋ: Sodom ma Izip. ⁹ Am sek sepem igak igak tabien ma am yaŋin igak igak ma zelin ŋande sepem igak igak ma am msalin igak igak mambien kataŋ am ekŋen keyaŋ meti segit ke ekti tapme kopme msasa tukmak butnaŋ ku nâmindame eget sumen indabewien. ¹⁰ Kegok mti an zut egegaŋ am alik sambe penaŋ msalen sindem temaŋ indawun keyepmti egegaŋ gakimalu msat sambe am sambe ekŋenaŋ keŋin dolakŋaŋ beme tewaŋaŋ dopmaŋ sam dopmaŋ sam tapm mme indikban. ¹¹ Yaŋgut kasup tukmak butnaŋ ke delaŋ zeme Kawawaŋaŋ zeweŋeleŋaŋ kumbume keŋidan toweti mme wapmalu am sambeyaŋ idikti kiŋgagat temaŋ penaŋaŋ indaige. ¹² Keyaŋ sokbeme kululuŋengatnaŋ kwizet kapigok egetmagen toge, "It pien kwalit!" Kegok kume am kasaŋitne ekŋenaŋ taekme zanza paleset kululuŋen mowebun. ¹³ Kan egegaŋ kululuŋen mowepmalu keyegak mâkinaŋ temaŋ penaŋ mme mka temaŋ keŋanen paŋan 9 tapme paŋan kwep kumsage mge. Keyet keŋanen am gakime makume 7000 beye. Kegok sokbeme am notnaŋ alik tabien ekŋenaŋ kiŋgati Kawawaŋaŋ kululuŋ toŋaŋgat sesewatsawien. ¹⁴ Âpme nukŋaŋ tu-

gaŋ zut delaŋ zeme ekmane nukŋaŋ kwep sakwep penaŋ kosâpm.

Ensel ekŋenmagengatnaŋ 7 egaŋ lumun kume kwitnaŋ kwitnaŋ sokbeye

¹⁵ Âpme ensel 7 egaŋ lumunaŋ kume kululuŋen kwizet temaŋ sokbeye. Sokbemti kapigok zeye, "Msat ekdamuŋ mimiyelen winde ke Amobotnaŋ Kawawaŋaŋ ma An egaŋ ombempeme am yominan mndatiye winde keyaŋ egetmagen kwawozin ma egegaŋ msat kwesiŋ kwesiŋ ekdamuŋ mbalup." ¹⁶ Ma ŋenaŋ bembe an 24 ekŋenaŋ Kawawaŋgat zimoseŋnan mundumin elimiakŋaŋmak keyet palen totabien. Ekŋenaŋ mundumin ke pemti totpedondomti Kawawaŋgat zemsesewati pigok zewien:

¹⁷ "Amobotnaŋ Kawawaŋaŋ geŋ windendimak mambanannaŋ mamananik. Geŋ windendi temaŋ ke mtati damuŋ mimindi yaŋbewanan keyepmti nin geŋ olim sesewat mganup. ¹⁸ Âpme am gâgât ku nâmkŋipei ekŋenaŋ gâgât ŋenzinziŋ temaŋ mbien. Kegok mme gâlen ŋenzinziŋ kanaŋ sokbem tazin ma am gakikiŋaŋ ekŋenmagen zet zemdelaŋ zenze mulup mimiyelen kandi sokŋanik sokbein. Mti mulup amdine ma golaŋ zenze anne ma amdine nâmkŋipepeŋinmak ma am mobotnaŋ ma tototnaŋ ekŋenaŋ gâgât mobotnaŋ nâmti mamaip. Ekŋen tosaŋaŋ indandayelen kandi bududuk bein. Ma msat mawalelip ekŋengalen kan dopmaŋ indawaleletgalen sokŋan sokbem tazin."

¹⁹ Kegok zemdelaŋ zeme an ŋenaŋ Kawawaŋgalen sesewat mka temaŋ kululuŋen keyet sekekekeŋaŋ kwaseleme neŋ ekma boŋgis temaŋ zii zet bempeme matatan sakamaŋ Kawawaŋaŋ Mosesimak ma Israeŋ ammak tâtâ mimiyet zii zet same bempeye ke nembonaŋ tage. ¹ Ma keyegak ambeyegaŋ peyak peyak mge ma kululuŋ kwisakŋaŋ mandamti omba kuye ma mâkinaŋ mge ma map katnaŋ temaŋaŋ toge.

Kululuŋen imbi ŋenmak Sadaŋmak tapmalut idikban

12 Âpme kululuŋen muluwaŋ ŋen kapigok sokbeye. Imbi ŋen tage ek kasuwaŋ saŋgum melakandunok zamunduŋti tage ma setnaŋ kandaŋaŋ eyoŋgayaŋ tage. Ma ŋokŋanen amobotnaŋgalen bunduŋ elimiakŋaŋmak wenzim 12 kapiyaŋ zampeme tage. ² Ma ek nempa kambakmak ya nempa ambesâgât sek sindem temaŋ nâmti si sumti ŋakŋak tapmaŋge. ³ Ek kekok tapmme kululuŋen muluwaŋ mamananan ŋen pigok sokbeye. Gazu gazu temaŋ ŋen tage ma sek sepemaŋ ŋamaŋ ŋokasetnaŋ 7 ma zegalipmaŋ 10. Ma ŋokasetnaŋ kwep kwep kataŋ amobotnaŋgalen bunduŋ elimiakŋaŋmak tapmege. ⁴ Ma gazu gazu keyet dakŋaŋaŋ kululuŋengatnaŋ wenzim butnaŋ kwep kaputim msalen topme butnaŋ zut tage. Kegok mti ekme imbi keyaŋ nempa ambesâgât mme kapigok nâmbiliweti sokŋanik

¹ *Ma nanzaŋ palakŋaŋ zut zii zet dukŋan kumpepeŋaŋ keyaŋ keŋan tage. Ma boŋgis keboŋ ke Israeŋ amnaŋ pumamti piŋiŋ Kawawaŋaŋ ekŋenmak tazin manâmtiemien.*

metage, "Imbi kapi nempa ambepme neŋ keyegak mti wiliksap." Kegok nâye. ⁵ Âpme imbi kemagen nempa okak an sokbeye. Ya nempa keyaŋ am sambe msat kataŋ aen tonje mmamti indadamuŋ winderŋaŋbeŋ mimiyet zempepeŋaŋ. Ya nempa okak keyaŋ sokbeme Kawawaŋaŋ keyegak mti mot kululuŋen mundum elimiakŋaŋmak mundum keyet dukŋan mot peme tage. ⁶ Âpme mamaŋ egaŋ kunzuŋti msat tungupman ampiŋan mege. Ke kasup mulup mimi 1,260 ke mame ekdamuŋ mpepeyet nâmti Kawawaŋaŋ mundum ke aikpeye.

⁷ Âpme kululuŋen kasa temaŋ sokbeye. Ensel neŋaŋ bembé an kwitnaŋ Maikel ek ma maŋgeŋane ekŋenaŋ gazu gazu kumti mâpmâgat ondekbien ma nembet gazu gazu ma maŋgeŋane ekŋenaŋ ondekbien. ⁸ Mti ekŋenaŋ an temaŋ omti gazu gazu egalen maŋgeyaŋ ku katikŋaŋ bewien keyepmti kululuŋ mkaen ku mamayet indamâbien. ⁹ Âpme Kawawaŋgalen ensel ekŋenaŋ gazu gazu temaŋ kululuŋengatnaŋ âtâpeme toge ma ek ke nombe kwemunarŋ takwage. Ke ma kwitnaŋ neŋ an dâsukitoŋ ma kwitnaŋ neŋ am sambe keŋin mamimyŋgume yom mamip. Ek âtâpeme toge kan keyegak maŋgeŋane ilinsakwep âtâindeme tobi-en. ¹⁰ Âpme kululuŋen kwizet omba kapigok sokbeme nâmban, "Alak Kawawaŋaŋ am maŋgeŋane aŋgalaŋ gogot mimindein. Kawawaŋ ek Amobotnaŋ ma winderŋaŋ temaŋ ma kwitnaŋ kwitnaŋ sambe ekdamuŋ mamin. Ma Kawawaŋaŋ Kilais ombempeye mulupmaŋ sosok sokbein ke ilak Kawawaŋaŋ notnne ekŋengat kasaŋin Kawawaŋgat zikatnan tambu msa manzemindoin ek âtâpeme toge. ¹¹ Zisas ek Kawawaŋgalen Sipsip Nempaŋaŋ keyepmti egaŋ gakimti sipmaŋ mulapme am nâmkŋipepeŋinmak Kawawaŋgalen zet zapat dolakŋaŋ zemkawaŋ bewien-gapmti winderŋaŋ bemti kasa kume topme tabien. Mti mamaŋin gakikiyet nâmtalati ketalasiwien. ¹² Keyepmti kululuŋ keŋan neŋ neŋ maip in oloŋen mbep! Wakae! Msat ma nembu in sindem omba penaŋ tiwep. Pi Sadaŋ ek ilak inmagen kwatozin yaŋgut kanaŋ ilak sakwep delaŋ zewe ke nâmti keyepm neŋzinziŋ palen tapmain."

¹³ Âpme gazu gazu ek msalen âtâpeme toti gilik zemti ku mebegalen imbiyaŋ nempa an ambege ke mâpme kunzuŋge. ¹⁴ Kegok sokbeme imbi ek age mutin temaŋ keyet pâpmaŋ zut ke same mti msat tungupman gazu gazu ek peme tapme Kawawaŋaŋ msat ke egat zapat nâmppepeŋaŋ ke enzilim mamayelen pâmege. Ke mepmame Kawawaŋaŋ nup kan tuk ma butnaŋ kegogat tu meu ekdamuŋ mbe ma gazu gazuyaŋ imbi ku walepewe. ¹⁵ Kegok mti imbi ek pâmti mepme gazu gazu ek tu wasekme imbi keyet bamanen tu teepmaŋ temaŋ mâge. Imbi ke walet-pepeyelen kegok mge. ¹⁶ Âpme msalaŋ imbi ke mukulem mpesâti ŋandemti tapme gazu gazuyaŋ tu wasekme toti mege keyaŋ egat keŋan mepme delaŋ zeye. ¹⁷ Msalaŋ kegok mme gazu gazu ek imbi keyet neŋzinziŋ temaŋ mti gilik zemti egalen maŋgeŋane indosâgat mege. Kawawaŋgalen zet gawepumti Zisas-

iyelen zetnaŋ zeyeen mamkatik bemtalip ekŋen ke indomwalet msâgat

13 meti nembu ganzenan gambibik palen met tapmanje.

Songom kukŋaŋbeŋ zulaŋ sokbewun

Âpme neŋ taekma nembu keŋangatnan songom temaŋ kukŋaŋbeŋ neŋaŋ kwage. Ek zegalipmaŋ 10 ma ŋokasetnaŋ 7. Mme zegalipmaŋ kwep kwep keyet dukŋan amobotnaŋgalen bunduŋ elemiakŋaŋmak tabien. Âpme ŋokasetnanaŋ kwep kwepgat Kawawaŋaŋ mtopepeyelen kwit neŋ ekŋengat palen kumpepeŋaŋ. ² Songom temaŋ kukŋaŋbeŋ ekban ke sek sepemaŋ tamŋaŋaŋ temaŋgalen keboŋ ma setnaŋ betnaŋ palakŋaŋ songom temaŋ penaŋ neŋ egalen keboŋ ma zetnaŋ ke laion temaŋ kukŋaŋbeŋ egalen keboŋ. Âpme gazu gazuyaŋ winderŋaŋ ma ikŋaŋgalen amobotnaŋ mundumaŋ ke ma msalen damuŋ miminŋaŋ songom ketalasim saye. ³ Songom keyet ŋokasetnanaŋ kwep neŋgat liŋgilaŋ tapme gakiweweŋaŋ sepem ekban. Yaŋgut egat liŋgitnaŋ bekanarŋ keyaŋ neŋlume dolakŋaŋ beye. Kegok sokbeme msat sambe am ekŋenaŋ songom ke ektemtem mpemti ek mâti mambien. ⁴ Âpme gazu gazu ek an neŋaŋ ya egaŋ songom winde saye keyepmti amnaŋ gazu gazu zemsesewat msawien. Ma songom ek kegogak amnaŋ zemsesewatpemti kapigok zewien, "Ninmagengatnaŋ neŋaŋ songom keboŋ kemak neŋ ku bemekmekgalen. Ma ninmagengatnaŋ neŋaŋ ekmak neŋ ku auuk."

⁵ Âpme Kawawaŋaŋ sek mmobot zet ma zet Kawawaŋgat kwitnaŋ mtotot mimiyelen ke ku zenezeyet zembekekpepeŋaŋ. Mti mulupmaŋ eyoŋga 42 keyet keŋan etaŋ mti mamayet zempepeŋaŋ. ⁶ Kegok sokbeme keyepmti Kawawaŋaŋ ikŋaŋ ma kwizet buŋamaŋ ma kululuŋen egalen mundum ma am kululuŋen mamaip ekŋen zemtalatindemti maŋge. ⁷ Mti Kawawaŋgalen am nâmkŋipepemak ekŋen kasa mimindamti indomwalet mimindendeyet nâmppepeŋaŋ. Mti am yaŋin igak igak ma msalin igak igak ma zelin ŋande sepem igak igak ma sek sepemin igak igak ekŋengalen neŋaŋ bembé an kwage. ⁸ Âpme msat kataŋ am ekŋenaŋ songom zemsesewatpewep. Mme itnaŋaŋ penaŋ Kawawaŋaŋ kululuŋ ma msat weyaŋaŋpiŋ mti egaŋ amneŋe sambe kwilin mama kanzizitgalen papia keyet keŋan kuye. Am ekŋen kwilin mama kanzizitgalen papiaen ke keŋan tazin ekŋen keyaŋ songom ku sesewatsawep.

⁹ In wakŋin bemti nâlen zet ingat kapigok zema nâit: ¹⁰ Kawawaŋaŋ am nâmkŋipepemak neŋ mka katikŋan zapat nâmppeye beme mka katikŋan mebe. Ma neŋ kasa kuku ekŋenaŋ wanamaŋ aŋme gakikiyet Kawawaŋaŋ nâmppeye egaŋ kegaset gakiwe. Kan keyet Kawawaŋgalen amnaŋ nâmkŋipepeŋin mkatikŋaŋ bemtati kupeme towembe.

¹¹ Âpme msat keŋangatnan songom kukŋaŋbeŋ neŋ kwapme ekban. Ma ek zegalipmaŋ zut sipsipgalen nembon; zetnaŋ ŋandaŋaŋ gazu gazuyelen zetnok zeye. ¹² Âpme songom keyaŋ songom neŋaŋ kwage

egat zimosetnan tati egalen windeen mulup mgeyan ewe mamin. Mti msalen am mimindeme ewejan songom gakikiñanok mti wage ek ke pedondom samti sesewatsawien. ¹³ Mti songom msat keñangatnañ kwage egañ menok temañ mme am msalengatnañ taekme egañ zeme kululuñengatnañ tewañ ziperñ toge. ¹⁴ Menok kwitnañ kwitnañ kekok mimiyet Kawawañanñ nâmpereñanñ keyepmti egañ songom ñeñanñ keyet zikatnan kekok mti msalen am keñin mme yunguye. Mti zeme songom maiwañ ome gakikiñanok mwati mamayelen tage keyet sepem weñanñ weyañbien. ¹⁵ Songom keyet weñanñ ke mti onzem-peme tapme songom bamgatnañ ekñen miap maip mamin ek ke menok mimiyet nâmpereñanñ. Âpme egalen zeweलेleñanñ kumbume songom kukñañgalen weñanñ keñan megeyepm wati zetnañ zeye. Zemti amnañ songom weñanñ ke ku sesewatsaip ekñen ke egañ zeme indome gakiwien. ¹⁶ Kegok sokbeme egañ am mobotnañ ma tototnañ am milawatmak ma am bekopsat am lala talip ma am lala ku matalip ekñen nembon am keyet ekñengat mepmit zeme ilindiñ pe-nañ belin penañset ma monzalamnan meluwañ kuind-eye. ¹⁷ Âpme am songomgalen kwitmak mamaip ekñenañ etañ kwitnañ kwitnañ kwititiyet ma meaem kwaem ñep mbien. Am ekñen ke songomgalen kwitnañ ma kwit yañanñ mâsâgât makuku mulup mme sokbenak keyet katanñ tage.

¹⁸ Nin kapiyet weyañ nâsenup. An ñen nânâñañma-gañ keyañ songom keyet kwitnañ makuku mulup mti nâmben. 666 ke makuku mulup mme kwit keyet yañanñ kekok sokbeye.

Sipsip Nembrañanmak am 144 tausen

14 Âpme neñ ekma mepme Sipsip Nembrañanñ Zaión Kalañan tapme ekban. Ekmak am 144 tausen kegogañ tabien. Monzalamnan ikañgalen kwitnañ kumpepeñanñ ma Bipmañgat kwitnañ kegogak kumpepeñanñ. ² Âpme kululuñen zet ñen nâmban. Ke tu bimañ ome kwisak omba penañ makuin sepem kebonñ nâmben ma kululuñ kwisakñañ temañ makuin kwisak kebonñ. Yañgut kwisak ke nâma gita kulele kwisaknok beye. Am sambe gita kulele kumenok kwisakñañ makuin kekok nâmban. ³ Ekñenañ Amobotnañgalen mundum elimiakñañmak ma kwitnañ kwitnañ mamañinmak zulak zulak ma an damuñ ekñengat zimoselinan sesewat silik alakñañ kuwien. Silik ke am notnañanñ kumti nânâyelen. Am msat sambe ekñengat tunguwinañgatnañ am Kawawañanñ 144 tausen gilik zemindatiye ekñenañ ñep nânâyelen. ⁴ Ekñenañ teñ penañ mambien imbiñen sekñañ ku ekbien. Ekñenañ Sipsip Nembrañanñ mamain keyet katanñ mamaip. Ekñen ke msalen am sambe ekñenmagen-gatnañ Sipsip Nembrañanñ ekmak mamayet Kawawañanñ ñeñanñ yañbemti indatiye. ⁵ Ma zet dâsuki ñen ku zewien penañ; ekñen an ke teñ penañ.

Ensel tuk ekñenañ zet zapat dolakñañ mbien

⁶ Âpme neñ ensel ñen ekma ek pâmti msat tungup-man gwaen kwawege. Ek msalen am sambe sek sepem igak igak ma am mañge temañ ikañ ikañ ma am zelin sambe manzeip katanñ ma am msalen msat katanñ talip ekñengat buñam zapat dolakñañ mama kanzit ke mti mamañge. ⁷ Egañ zet zapat dolakñañ kapigok zeye, "In Kawawañgat nâme mobotnañ beme kwizet buñaman mimwabep. Kawawañanñ am yañin mimsokbemti dopmañ indandayelen kanañ sokñañ bein. Kululuñ ma msat ma nembu ma tu zikatnañ sambe ke weyañgeyepmti egat dundum sesewat-sawep."

⁸ Kegok zemti mepme naman ensel ñenañ koti zet kapigok kuye, "Babilon mka temañ kumasekzin. Asekme delañ penañ zein. Mka keyelen am ekñenañ msat katanñ am sambe mme imbimak set kileñ mama keyet mama mimi mâmbien sepem ilin mambienok."

⁹ Âpme ensel bamnanen ñen ewe koge egañ zet kapigok zeye, "Am ekñenañ songom kukñañber ma mawañgat pedondom sawep ma monzalamnan ma belinanan egalen kwitnañanñ tageyepm ¹⁰ ekñengat Kawawañanñ ñenzinziñ temañ penañ mge. Mti enselñane teñ ma Sipsip Nembrañanñ ekñenañ taindikme am ekñenañ tepmak nanzanñ sulpa tañamañ keñan toweti ke sek sindem temañ nâmti kwesiñ mambep. ¹¹ Âpme tewañ am kebonñ ekñen ke indazime tep kasagañ sindem temañ indame kasagañ bep zenzepiñ kwesiñ moti wembe. Keyepmti am songom kukñañber ma egat weyañgat sesewat mti kwitnañ mmambien ekñen sindemen indewe. Ekñen sindemen tambu msa tagogopiñ tiwep."

¹² Kan keyet Kawawañanñgalen am mamaip ekñenañ nâmkiañpepe winderanñmak mambep. Ekñen ke Kawawañanñgalen zet gawepumamti Zisasiyet nâmkiañpepeñin katipepepiñ ek mâti mamambep.

¹³ Âpme neñ tatnâma kwizet ñen kululuñengatnañ kwatoti kapigok zeme nâmban, "Geñ zet papiaen meluwañ mi, 'Kan alakgatnañ mezin Amobotnañ ek-magen wetekumti mamti gakim mosâip keyepmti ekñenañ oloñen mtatmâlip.'"

Kawawañgalen Emetagañ zein, "Penañ, ekñenañ Kawawañgalen mulup katikñañ mti sek sindem palen mambien. Ke peme tapme met kâtnânâ aikti oloñen mbep. Mti mama mimiñin pembrañgat penañanñ gwaen tiwep."

Meu ñep beme titiyelen kanañ bein

¹⁴ Âpme neñ ekma zanza satnañ sokbeme ekban. Mme zanza palen an ñen Angat Nemuñanñ nembon tapme ekban. Nokañnanen amobotnañgalen bunduñ golanñ mimiñanñ ke munduñti tage ma betnañanñ wanam kukñañber ke mti tage. ¹⁵ Âpme ensel ñen sesewat mka temañ keñangatnañ kwatoti gwaen ekpeme mopme an zanza palen tage egat kapigok kwizet kuye, "Geñ wanamdi mti tadik keyañ wit mu-

luwen elengengeyelen kanan bein. Msalen mulup ke penanar ilak titiyelen bein keyepm met kumelengemât." ¹⁶ Kegok zeme an zanza palen tage egar wanamar atam tati msalen wit mulup penanar elengeme delar zemâge.

¹⁷ Âpme ensel nenar kululur sesewat mka temar kejangatnan kwatoge. Ek kegogak wanam kuknarben penar mti tage. ¹⁸ Âpme ensel nenar sâpe sâpe bumbuyelen munduman koge. Ek tep keyet damunar ensel wanam kuknarben mti tage egat kapigok zeye, "Ger wanamdi kuknarben keyar msalen wain penanar eknen sambe ilak kwipman beingat elengemât." ¹⁹ Kegok zeme ensel keyar wanam atam tati msalen wain teknanen katnar antimti timtati time batikondo temar kejaran towege. Kawawangalen nenzinzi wain katnar timti batikondo temar kejaran time towepme amnar selar maip keyet katar am yomton eknenmagen sakam kegok sokbewe. ²⁰ Âpme eknenar wain katnar ke mti mka temar keyet ganzenan baenen batikondo temar tage keyet kejaran bemti selar ime zalimti amgalen sip keyar batikondo temar kejangatnan zupman toti msat teepmar 180 mael keyet katar mepme sipgat sememenar kwageen mita zut keyet katar kwage.

Ensel 7 eknenar kwitnar kwitnar kingagatnar mak 7 kapi mti tabien

¹⁵ Âpme kululur muluwar temar pisesenar mak mamananar nen sokbeme ekban. Ensel 7 eknenar kwitnar kwitnar kingagatnar mak 7 mti tabien. Kwitnar kwitnar keyar nenar sokbemti wemenjut mameti Kawawangalen nenzinzi sokbem delar zenzeyet zenzenar. ² Âpme ner nembu nen ekma ke galas tepmak lumantnok tapme ekban. Âpme songom kuknarben ma wenar ma meluwar ke winderar bemti kingatpewien. Am eknen keyar nembu keyet ganzenan tapme Kawawangar gita kulele indame ke mti tabien. ³ Eknenar Kawawangat mulup anar Mosesiyet ma Sipsip Nembanar egat siliknar kapigok mililim kuwien,

"O Amobotnar Kawawangar winde tonar. Ger mulupdi temar penar ma kingagatnar mak mamidik. Msalen am sambe ekngalen amobotnarin. Ger mamandi ter mamanan ma kwitnar kwitnar mmane penanar mak etar mambein. ⁴ Amobotnar, am sambeyar sesewatgemti kwizet buramdi mmobep. Ger kwewetanar ter mamanan ma ger musuwewet mulup penar mak mmane keyet yanar masokbemkawan mambein keyepmti am sambe penar eknenar ger magen koti sesewatgewep."

⁵ Âpme ner ekma kululur galen sesewat mka temar Kawawangar mundum kejaran matazin keyelen set nandep tapme ekban. ⁶ Nandeme ensel kwitnar kwitnar kingagatnar mak 7 timti tabien eknenar keyet kejangatnan kwatobien. Eknenar melakundurin bumbulumepin; satnar penar peme topme tabien. Ma mampongarinan bitim golar miminjar ke zamti tabien. ⁷ Âpme kwitnar kwitnar mamarinmak song-

gom nembor zulak zulak tabien eknenmagen nenar pelep golar miminjar 7 kapi timti ensel 7 ke indaye. Pelep keyet kejaran Kawawangar mama kanzit mama main egalen nenzinzi gak zemti tage ke indaye. ⁸ Âpme sesewat mka temar keyet kejaran Kawawangalen busatnarar ma winderar keyelen kasak temar penanar kwalati tage keyepmti am nenar sesewat mka temar kejaran mobogalen katar ku beye. Eknenar damur tapme ensel 7 eknenar kwitnar kwitnar kingagatnar mak timti tabien eknenar muluwin mdelar zenzeyelen keyet damur tabien.

Ensel eknenar kwitnar kwitnar kingagatnar mak mulapme msalen toge

¹⁶ Âpme ner ekma sesewat mka temar keyetnan zet bim nande zeye egar ensel 7 eknen zet nen kapigok diindoye, "In meti Kawawangalen nenzinzi pelep 7 tazin ke mti mulapme msalen towelek."

² Âpme ensel kuknar gat egar meti pelepmar ke mtageen mulapme msalen toge. Toti an songom kuknarben egalen meluwar belinan ma monzalaminan tageen ma egalen wenar mti mamti masesewat saip eknen lingit katiknar kingagatnar mak penar sindemar temar sokbemindaye.

³ Kegok mme ensel kuknar gat keyet baman egar pelepmanen kwitnar kwitnar ke mulapme nembuen toge. Topme nembuyar gilik zemti am gakikin galen sip kebor beye. Beme nembuen kwitnar kwitnar mamarinmak gakime delar zeye.

⁴ Âpme ensel nen egar pelepmanen kwitnar kwitnar kingagatnar mak mulapme tuyen ma tu zikatnanen toti sip bemâge. ⁵ Beme ensel tu damur pewien egar Kawawangat kapigok zeme nâmban, "Ger ewenar baen takwabanar ma alak ewe tapmanik. Ger yompin; ter mambananar manik keyepm dopmar mutumindanik ke esemter mamutunik. ⁶ Am bekanar eknenar gâgât am nâmkinpewien ma golar zenze andine ekngalen sip walebien keyepmti siwagak mti indamane nimbep. Nime keyar dopmar gilik zemindawanik keyar pembenar bein." ⁷ Âpme sâpe sâpe bumbu munduman zet kapigok zeme nâmban, "Amobotnar Kawawangar ger winde tonar! Tosa mututundi ter ma penanar mak masokbein."

⁸ Âpme ensel nenar egar pelepmanengatnar kwitnar kwitnar kingagatnar mak mulapme kasup kejaran towepme tep omba penar zime kipmarar msalen am omba penar indezimâge. ⁹ Eknenar tep kipmarar omba penar indakâyepmti Kawawangat zet mobotnar mbien. Kwitnar kwitnar kingagatnar mak ke mme sokbembeyet winderar tazin yanjut eknenar yomen gatnan kejin gilik zemti ek ku nâmkinpewien.

¹⁰ Âpme ensel nenar pelepmanengatnar kwitnar kwitnar kingagatnar mak mulapme songom kuknarben nenar tage egalen amobotnar mundumen toge. Topme msat sambe egalen am mataliwen ke tambusosok etar sokbeye. Âpme am eknenar sindem omba penar nâmbiangapm zelin penar angalik mâbien. ¹¹ Mme eknenar sindem ma lingilin ke ekti

Kawawan kululungatnaŋ egat kwelatnaŋ kuwien. Yangut ekŋenaŋ kenjin ku gilik zeme mama mimi bekanaj mbien ke ku katikpewien.

¹² Âpme ensel ŋenaŋ pelepmanj mti kwitnaŋ kwitnaŋ kiŋgagatnaŋmak mulapme Yupeletis Tu teman towepme tu ke bep zeme delaŋ zeye. Tu beme set sokbeme kasup zikatnaŋ kwakwatnaset amobotnaŋ ekŋenaŋ kokogalen kekok mge. ¹³ Âpme neŋ taekma gazu gazu egalen kaŋgalimangatnaŋ ma soŋgom kukŋaŋbenj egalen kaŋgalemangatnaŋ ma golaŋ zenze an dâsuki ekŋengalen kaŋgalemangatnaŋ we bekanaj notnaŋ bet keboŋ bemti topme indikban.

¹⁴ Ekŋen ke we bekanaj penaŋ menok mulup ke mamtemien. Ekŋen tuk keyaŋ msat kataŋ amobotnaŋ sambemagen meti kenjin mimwatindeme ondektati Kawawaŋgalen nâmkijpepe am mekum kwakum Kawawaŋgalen kan delaŋ zenze kanaŋ keyet zetnaŋ zewien. Kawawaŋgaŋ amobotnaŋ sambe sebemindein.

¹⁵ Amobotnaŋ Zisas Kilais kapigok zeye, "Nâip, neŋ kambu titi an sepem kekok pempetuk kobap keyepmti an ŋen ek talak mame neŋ kot ekma sakambuk mbe-magengat. Keŋ kaik mamti saŋgum melakanduŋgaŋgat damuŋ tabe. An keyaŋ oloŋen mbe."

¹⁶ Âpme we bekanaj ekŋenaŋ amobotnaŋ sambe ma ekŋengalen kasa kuku an msat ke Ibulu zeleset kwitnaŋ Amagedon makuip ke ondekindewien.

¹⁷ Âpme ensel bam mulup mdelaŋ zenzeyelen tage egaŋ pelepmanengatnaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ kiŋgagatnaŋmak mulapme msat tuŋgupman kaŋgwa toge. Âpme sesewat mka temaŋ keyet keŋan Kawawaŋgalen mundum elimiakŋaŋmak keyet keŋaŋgatnaŋ kwizet temaŋ ŋen kapigok sokbeye, "Ilak delaŋ zein!"

¹⁸ Âpme kululuŋ kwisak ma ambeyak ma zet kwisak temaŋ ma mâkinaŋ temaŋ penaŋ mge. Am mamkwabien kan keyet mâkinaŋ keboŋ penaŋ ŋen ku mge.

¹⁹ Âpme Babilon mka temaŋ ke epeemti tuk beye. Ma msat sambe am ekŋengalen mka ŋande asekmâge. Mme Kawawaŋ egaŋ Babilon am ekŋengat nâmti ŋenzinziŋ mti indawalege. ²⁰ Mti msat nembu tuŋgupman sambe ma kalaŋ temaŋ ekŋen kekokgak asekmelaŋ zewien. ²¹ Ma kululuŋen map katnaŋ temaŋ temaŋ kwep kwep tobiengat nukŋaŋin 50 kilo sepem keboŋ. Am map katnaŋ kiŋgagatnaŋmak keboŋ keyaŋ omba penaŋ indowe keyepmti am ekŋenaŋ Kawawaŋgat kwelatnaŋ kuwien.

Imbi set kileŋ kwizapatnaŋ temaŋ

17 Âpme ensel 7 pelep 7 mmambien ekŋenmagen kwep ŋenaŋ neŋmagen toti zeye, "Imbi set kileŋ kwizapatnaŋmak ek mka temaŋ tu temaŋ sambe ganzenan matazin. Ek dopmaŋ sasayet kanaŋ bein, keyet kopmane met zikat gama ekbak. ² Msat kataŋ amobotnaŋ ekŋenaŋ ekmak set kileŋ mamaip ma msat kataŋ am ekŋenaŋ ekmagengatnaŋ wain tu nimti kenjin kileŋ mambein." ¹

¹ Tu nimbien keyaŋ mkawaŋ beinen ekmak set kileŋ mambien.

³ Kegok zeme Kawawaŋgalen Emetak Teŋaŋ winde namti zikatn mme menoknok mme enseliyaŋ ikŋaŋak naikti msat tuŋgupman meneme nilizut tabelin. Msat tuŋgupmanen ke imbi ŋen tapme ekbelin. Ek soŋgom kukŋaŋbenj ŋamaŋ keyet palen totage. Soŋgom keyet palen kwit sambe Kawawaŋ mtotogalen kukuŋaŋ keyaŋ sekŋanen bee kume delaŋ zenzeŋaŋ. Mme soŋgom kukŋaŋbenj keyet ŋokasetnaŋ 7 ma zegalipmaŋ 10 ⁴ ma imbi ek saŋgum melakanduŋaŋ sepemaŋ ŋamaŋaŋ zut igak igaknok munduŋti miak miak sopmaŋ mti tage. Betnaŋ okop ŋen golaŋ mimiŋaŋ mti tage ke ikŋaŋgalen mama mimi okbi okbiŋaŋmak ma ikŋaŋgalen set kilengalen mama keyaŋ gak zemti tage. ⁵ Monzalaman kwit yaŋaŋ enzililiŋaŋ kapigok kumpepeŋaŋ tage,

BABILON MKA TEMAN

SET KILEŋ IMBI SAMBEYELEN ŊOKTEKŊIN
MA EGAN MSAT KATANJ MAMA MIMI BEKANANJGALEN
ŊOTEKŊANJ."

⁶ Imbi ikŋaŋ ke am Kawawaŋgat nâmkijpepemak ma Zisas egalen zapat zemkawaŋ beme maindomtan. Keyepmti ekŋengalen siwin nimti keŋaŋ kileŋ penaŋ beme an notnaŋ tu katikŋaŋ wain nimti mamipnok sakam kekok mme ekti nâmtemtem penaŋ mban.

⁷ Mme ensel egaŋ kapigok nayaŋkwesiye, "Geŋ kwilekiyet nâmtemtem penaŋ mnik? Neŋ imbi egat yaŋaŋ ma soŋgom ŋenaŋ sekti tazin egat yaŋaŋ ma soŋgom ŋokasetnaŋ 7 ma zegalipmaŋ 10 keyet yaŋin ilinsakwep zema nâmbak. ⁸ Geŋ soŋgom kukŋaŋbenj ekdak keyaŋ kopme msalen am ekŋen kwilin Kawawaŋaŋ kululuŋ ma msat ku sokbeye keyetnaŋ yaŋbemti mama kanzizit keyelen papiaen ku kumpepeŋaŋ ekŋen keyaŋ soŋgom eweŋaŋ etaŋ maŋge pi ewe ku mamain ya bam ewe mambe ke msat aimboŋaŋ teepmaŋ penaŋengatnaŋ gilik zemti kwapme Kawawaŋaŋ waletpeme ekŋenaŋ ke ekti ektemtem mbep.

⁹ Pi am ŋoktikŋin temaŋ ekŋenaŋ nânâyelen keyet sepem tazin. Soŋgomgalen ŋokasetnaŋ 7 ke kalaŋ temaŋ 7 imbi keyaŋ keyet palen topmatazin. ¹⁰ Kalaŋ 7 keyaŋ kogogak amobotnaŋ 7 keyet sepem bep. Amobotnaŋ 5 ekŋen gakimâpme kwep ek alak kapi msat damuŋ mti tapmain. Mme kwep ŋen bam sokbesâpm. Sokbemti kan isikŋaŋ bugan msat damuŋ mimiyelen zempepeŋaŋ. ¹¹ Mme soŋgom kukŋaŋbenj mamti yek bewien ke amobotnaŋ 7 yaŋ ekŋengat tuŋguwinangatnaŋ keyetnaŋ ŋenaŋ ewe gilik zemkoti amobotnaŋ kwapme indamakuman an keyaŋ amobotnaŋ tapme 8 bein. Egaŋ amobotnaŋ gilik zemkwati msat belatnik damuŋ mmeti walebe.

¹² Mme zegalipmaŋ 10 ekdak ke kekokgak amobotnaŋ 10 yaŋgut ekŋenaŋ damuŋ muluwin kan kapi-gogak ku yaŋbeip. Gazu gazu amobotnaŋ soŋgom kukŋaŋbenj muluwin nâmdelaŋ zemindemti ekmak tusumti kan isikŋaŋ bugan mbep. ¹³ Ekŋen keyaŋ ŋoktik sepem kwep bemtati soŋgom kukŋaŋbenj egat kandaŋan muluwin windaŋaŋbenj msawep. ¹⁴ Ekŋenaŋ Sipsip Nemaŋaŋ ekmak kasa âwep keyaŋgut Sipsip

Nembanjaj egañ winderaj bemti indomâbe. Egañ msalen amobotnaj ekñengalen Amobotnajin Temañ ma msalen an damuñ ekñengalen An Damuñin Temañ keyepm kasañane kume tobe. Am ikñaj indakumtetiti ombemindeme ek mâbien nâmisimti maip ekñen kemak Sipsip Nembanajmak ekñenaj kasañineyelen winde kume tobe.”

¹⁵ Âpme Ensel egañ kekok zemti ewe kapigok tusumti dinoye. “Imbi set kileñ mama ke tu sambe keyet ganzenan tapme ekdak. Tu ke am msalen msat katar talip ma am sek sepem igak igak ma zelin igak igak manzeip katar ke tu ke nemborj. ¹⁶ Ma zegalipmanj 10 ekdak ke ma songom kukñajberj ke ilinsakwep imbi set kileñ mama zemtalatpenti kwitnaj kwitnaj sambe egat palen tati sangum melakandu kumâtâtpeme talak tapme sekñaj nim wiañti kanziñaj tewen bume zimâbe. ¹⁷ Yangut ke ilinangat kenjanangat etanj ku mbep. Kawawañaj kenjin ke mimiyet melerj belanj bemindeme ekñenaj zetnaj gawepumti keñ kwep bemti songom kukñajberj ke mulup msawien. Mulup msamti manepeme Kawawañajalen zet penañajmak beye. ¹⁸ Âpme geñ imbi ekdak ke mka temañ. Ma imbi ke amobotnaj sambe msat katar ekñenaj ekdamuñ mbep. Bemzenze zet egat palen bem zemkwakwatnaj.”

Kawawañaj Babilon mka temañ kumasekbe keyelen zet

18 Naman neñ ekma ensel ñen kululuñengatnan kwatopme ekban. Ek winderaj temañ penaj ma sangaj songañaj msat sambe mbusatnaj bemâge. ² Egañ kwizet temañ ñakñak palen kapigok kuye, “Wakae! Babilon mka temañ kumasekme delanj penaj pein. Mka temañ ke we bekanaj ekñengalen mka. Age mgasik sepem igak igak bekanaj mimiyelen mka temañ keyegak talip. ³ Kan Babilon mka temañ ke kumasesekpiñ tapme msat katar am sambeyaj imbi keyelen mama mimi bekanaj ke mâbien. Msat katar amobotnaj ekñenaj koti ekmak set kileñ mama mulup mbien. Âpme imbi keyaj aem kwaem mulup an ekñengalen milawalin sambe egomti kwitime keyepmti ekñenaj mânepmak omba bewien.”

⁴ Âpme kwitnaj kwitnaj ke ewe sokbembepiñ tapme ñenaj kululuñen zet ñen ewe kapigok neñmagen toge, “Aminne, in mka temañ ke pemti melit! Mneti in ke tatneti set kileñ mamayelen tusuwepmagangapmti in ekñenmak walebepmagangat mka temañ ke peit!

⁵ Am mka temañ keyet keñan keyaj yom mti mimiek mme sambe sopmaj penaj bein. Kegok mme Kawawañaj ekñengalen yom keyet otnâmti enselijet pigok zeye.

⁶ Imbi egañ mulup kwitnaj kwitnaj mgasik mge keyet dopmaj kwitnaj kwitnaj mgasik msawanik. Ma egañ kwitnaj kwitnaj bekanaj mge ke geñ sebempemti bugan temañ mosawanik. Ma egañ okop keñanen kwitnaj kwitnaj okbi okbiñajmak lumañti in-dayeyepmti in kogogak sebempemoti sawep.

⁷ Egañ ikñajngat sekñaj mmoti ma set kileñ mama mimiñaj gogot mti keyet oloñenmak tage. Keyet katar in egat sek sindem ma si kemberj temañ aik sawep. Egañ keñajaj pigok manâin, ‘Neñ imbi mobotnaj penaj. Neñ imbi kwambet yek ma neñ si kemberj ku mbap ma keñ oloñen palen mameti mambap.’

⁸ Kegok manzein keyepmti kasup kwep ñengat ekmagen kwitnaj kwitnaj nukñaj ke kapigok sokbewe: zawat sek sindem ma si kemberj ma meuyet kamberj egalen kanañ bewe. Ma imbi ke tewen ziwe enenogat Amobotnaj Kawawañaj ek winde toñaj egañ yomañgat dopmaj mutumsame delanj zewe.

⁹ Âpme msat katar amobotnaj ekmak set kileñ mamti egat gogot temañ mampeip. Kogogapm ek tewanj bume zimti tep kasakñaj mopme ekti si kemberj temañ mbep. ¹⁰ Ekñenaj sindem tisenup zemkiñgagalan indaikme beñan tati kapigok zewep, ‘Wakae! Babilon mka temañ, Babilon mka katikñaj, geñ mama mimi bekanajngat dopmaj pempetuk sokbemgain.’

¹¹ Kegok mme msat katar am ekmak milawalin egañ makwitimtan. An ekñen keyaj an ñenaj milawalin ku kwitiwepgpm si kemberj temañ mbep. ¹² Milawat kapigok dopmaj sam dopmaj sam mbien: gol ma silwa ma kekek tosañaj temañ ma sangum kake katikñaj ke kwetetepmaj mânepmaj temañ ma sangum ñamanj ma aiaikñaj ma sangum ñamanj palen kâñkâñajmak tatatnaj ke ma tep sesikñaj dolakñajmak ma elepan ke bo temañ penangat zegalipmanj kwitnaj kwitnaj notnaj mimiñaj ma tep notnaj mânewin temañ ma kapayanj ma aenaj ma nanzaj sangaj songañajmak nukñajberaj mimiñaj ¹³ ma mâmbuzuzup sekñaj ma dip ma kabilam ma tep tunaj sesikñaj dolakñajmak notnaj ma wet sesikñaj dolakñaj ma wain ma wet tunaj dolakñaj ma meu kânzunzujaj ma wit katnaj sepemanj sangom nemborj ma makau ma sipsip ma âsimak ma mulup an tosañinpiñ amnaj ekñen indakwitime ekñengalen bewien. ¹⁴ Ma an ekñen ekmak omkwiti kwiti mamtemien egat zewien, ‘Geñ kwitnaj kwitnaj dolakñaj ego egomak makwitimtemanan wan alak delanj zein. Ma milawadi sambe ma kwitnaj kwitnaj dolakñaj tosañaj temañ delanj zein. Geñ ewe ñen ku aikbanik penaj!’ ¹⁵ Âpme ekñen ke omkwiti kwiti mka temañmak mbiengapm ekñenaj mânepmak kwabien. Ma ekñen sindem tisenup ze kingagalañ indaikme beñan tati si kemberj mti ¹⁶ kapigok zewep, ‘Wakae! Babilon mka temañ! Egañ sangum kwetetepmaj ma mânepmaj temañ ma ñamanj ma ñamanjmak kâñkâñajmak manzamtatan. Ma egañ sekñaj gol ma nanzaj dolakñaj penaj ma kekek mânepmaj mobotnaj penaj keyaj sekñin miak pemti mamaip. ¹⁷ Ma kan isikñaj bugan kapiyet mânep milawatnaj ma elimiak ke yek beme delanj zep!’

Âpme waja sambe mamaiwen ma am wajaen mulup mamip ekñen ma an waja mti maindap mainen ma an ekñen nembu palen mulup kwitnaj kwitnaj mânep titiyelen mamiwen ekñenaj kekok

benan tati ¹⁸ ekme Babilon kasakñanñan kwaikme tep temañan zime si kemberñ temañ mti zewien, 'Mka temañ keboñ ke ñen ewe ku tazin.' ¹⁹ Kegok zemti kânzunzu time ñokñinan mopme si kemberñ temañ mti zewien, 'Wakae! mka temañ ke wanga toñane nem-buyen mamaip ekñenanñ mânep temañ milawalinan-gat tiwien. Âpme pi memendepmak mka temañ lambañan etañ tage.'

²⁰ Am kululuñen talip in ma Kawawañgalen am ma ombemindenñan ma golanñ zenze an in keñ oloñen nâmti segeyak mbep. Mka temañ kumasekbiengapmti aminne, in kululuñen tati oloñen mbep! Ma Kawawañanñ zemdelanñ zenzeyelen mama mimi bekananñ egañ ingat mgeyepmti in Kawawañgalen am nâmkijpepenñmak ma Kawawañgalen nembañane ma golanñ zenze an in oloñen mbep!"

²¹ Zet kegok sokbeme ensel ñen windenñan temañ egañ nanzanñ siput temañ ke mwati witikpeme nembu keñan met towepme kapigok zeye, "Babilon mka temañ ke kegogak witikpeme nembu keñan metopme bam ku ekbep. ²² Âpme gita kulele ma silik enñsasat ma lumun kwisak ke geñmagen ñen ewe ku sokbewe. Ma am notnanñ mulup kwitnanñ kwitnanñ mamip ke ewe geñmagen ku aikbep. Ma mulup mme kwisak kwisak makun kegokpiñ tunñanñ pemti tabe. ²³ Tanñam busatnanñ geñmagen ñen ewe ku sokbewe ma an imbi ekñengalen ma kan an imbiñ bembeyelen kan kwisakñanñ ma oloñen ñen ku sokbewe. Gâlen an milawat dopmanñ sam dopmanñ sam mamtemien ekñenanñ msat katanñ milawat omkwiti kwitnyelen nânânjin temañmak kwati mambien. Ma gâlen anñkambuk mulup msat katanñ am keñin mme yunguye.

²⁴ Âpme golanñ zenze an ma Kawawañgalen am nâmkijpepenñmak ma msat katanñ am indomwalet mbanan ekñengalen siwin Kawawañanñ Babilon mka temañ keyet keñan aikge. Ya keyelen yom ke Babilonmagen tazin keyepmti set ke ekmagen sokbeye."

Kululuñen Kawawañgat olim sesewat sokbeme Zânan eknânge

19 Mme delanñ zeme neñ kululuñen an manñge temañ ekñengalen sesewat silik kwisak temañnok nâmban. Ekñenanñ pigok kuwien, "Kawawañ ek am yomengatnan indatin ma ek an kwizetpatnanñmak ma winde ke ekmagen etañ tazingapmti Kawawañgat sesewatne. ² Kawawañanñ zemdelanñ zenzeyelen zet mme penañanñmak ma teñ penañ mambein. Egañ set kileñ mama imbi temañ ek zemdelanñ zenzeyelen am msat katanñ yom ekmak set kileñ mama mbien. Mti imbi temañ egañ Kawawañgalen mulup an indome gakiwiengapm Kawawañanñ dopmanñ mutumsame delanñ zein." ³ Kegok zemti ewe pigok kuwien, "Mka temañ keyelen kasakñanñ mot kwesiñ kwesiñ tapmobe keyepmti Kawawañgat sesewatne." ⁴ Âpme an damuñ ²⁴ ma kwitnanñ kwitnanñ mamananñmak songom nembonñ zulak zulak ekñenanñ Kawawañgalen mundum Kawawañanñ iknanñ totage egat zikatnan

ekñenanñ pedondom samti sesewati pigok zewien, "Penañ sukwep, Kawawañgat sesewatne!"

⁵ Âpme Kawawañgalen mundumen zet ñandanñ ñen pigok sokbeye, "Kawawañgalen mulup an ma am nâmkijpepenñmak sambe inmagen mobotnanñ ma tototnanñ in Kawawañanñ sesewatsait ma eksempeit."

⁶ Âpme neñ am sambeyelen bim ñandanñ temañnok nâmban. Ke tu bimanñ ome kwisakñanñ temañ makuinok ma kululuñ kwisak temañ makuinok nâma kwizet kapigok sokbeye, "Amobotnanñ Kawawañanñ winde toñanñ ndikdamuñ mamingapmti ek sesewatpene! ⁷ Sipsip Nembañanñ egalen aimbiñ bembeyelen kan sokbein ma imbiñanñanñ iknanñat aimbiñ bembeyelen elemiak weyanñ mgeyepmti nin keñ oloñen ma keñ segeyak ma egat sesewatsane." ⁸ Kawawañanñ imbi sanñum melakandu satnanñ penañ dolakñanñ ke munduñ mamayet nâmsaye. Kawawañgalen am mulup teñ mti mamtemien ekñen keyanñ keboñ beip.

⁹ Âpme enselanñ zet ñen kapigok dinoye, "Geñ meluwanñ kapigok ku, 'Sipsip Nemba egalen awembiñ bembeyelen tu meu niniyelen am ekñen indayanñkwesime kobien ekñen ke oloñen mit.'" Kegok mti zeye, "Zet ñingoyap ke Kawawañgalen zet ñotekñanñ penañ."

¹⁰ Kegok dinome neñ egat setnanñ ganzenan pedondomti dundum sasâgât mma egañ zemkulumnemti kapigok dinoye, "Geñ nâgât kegok mimipiñ. Neñ mulup an nodi ma nodine notnanñ Zisasiyelen zet zapat dolakñanñ kiñgagapiñ manzemkawañ bemtemien ekñengat nolin. Geñ Kawawañgat etañ sesewatsa. Kawawañgalen Emetak ke am Kawawañgat nâmkijpewienekñen Zisasiyelen zezapat dolakñanñ zenzeyelen indamukulem mamin."

An ñenanñ âs satnanñ dukñan totage

¹¹ Âpme neñ ekma kululuñ ñandeme âs satnanñ ñen tapme ekma an ñen dukñanñ tage ke am ekñenanñ kwitnanñ kapigok makuip: Egañ amñane ku matalasim indein ma egañ zet penañ keyet toñanñ bein. Keyepmti egañ dopmanñ mututu ma kasa kukuñanñ mulup esemterñ penañ mamin. ¹² Zikatnanñ nembet nembet teziñ tanñamanñ keboñ ma ñokñanen amobotnanñgalen bunduñ isikñanñ sambe tapmâge. Ma kwit kumpepenñanñ ke igak etañ mainñti manâin. ¹³ Ma kâlâpmanñ teepmanñ mundum tazin ke siwanñ etañ metekumpepenñanñ an ke mundum tage egat kwitnanñ "Kawawañgalen Zet." ¹⁴ Egañ âs satnanñ keyet palen moti mepme egalen kasa kuku an manñge temañ kululuñengatnanñ ekñenanñ kâlâwin satnanñ penañ mundumti ek mâti âsiñin satnanñ dukñan mepmâbien. ¹⁵ Ma dembusekñanñgatnanñ kasayelen wanam kukuñanñbenñ keyanñ kwage. Keyanñ am sambe msat sambeyet indomti indawalebe. Mti Kawawañanñ winde toñanñ ma egalen ñenzinziñ temañ kasanñane ekñenmak mbe. Egañ aen tonje mmamti am indom walebe ke sepem wain katnanñ selanñ im ziniñ ziniñ mamip sepem kegok mbe. ¹⁶ Kâlâpmanñ palen ma tambañanñen tage ke kwitnanñ kapigok kukuñanñ:

“EGAN MSALEN AMOBOTNAN EKJENGALAN AMOBOT-
NANJIN TEMAN
MA MSALEN AN DAMUJ EKJENGALAN AN DAMUJIN
TEMAN.”

17 Âpme neŋ ekma mepme ensel ŋen kasuwen tapme ekban. Egaŋ ke tati age sambe tedukŋan gwaen kwapme indikti ekŋengat kwizet kumti zeye, “Kawawaŋaŋ tu meu temaŋ aikzingat toti kot ondegit. 18 In ondekti amobotnaŋ ekjengalen sek sesumbanŋin ma kasa kuku an ŋeŋaŋ bembe ekjengalen sek sesumbanŋin ma an windenŋinbeŋ ekjengalen sek sesumbanŋin ma âs ma an âs palen maip ekjengalen sek sesumbanŋin ma am sambe ekjengalen sek sesumbanŋin ma am lala ku mamaiwen ma am lala mamaiwen ekjengalen sek sesumbanŋin ma amobotnaŋ ma am totonaŋ ekjengat sek sesumbanŋin nseip!”

19 Âpme neŋ songom kukŋaŋbeŋ ma msat katanŋ amobotnaŋ ma kasa kuku anŋane ilinsakwep ondek tapme ekban. Ekŋenaŋ an âs satnanen tage ek ke ma kasa kuku anŋane ekŋenmak kasa kusâgât kegok mbi- en. 20 Âpme kasa kumti songom kukŋaŋbeŋ ke ma go- laŋ zenze an dâsuki eget sukŋaŋ beme idatawien. Go- laŋ zenze an dâsuki egaŋ songom kukŋaŋbeŋ egat zikatnan menok kwitnaŋ kwitnaŋ mge. Mme am soŋ- gom kukŋaŋbeŋ egalen weŋaŋ mimiŋaŋ ke pedon- dom sesewatsamti mambien ma egalen muluwaŋ sekŋinan timti mamtemien. Am ekŋen ke keŋin mme yuŋgumtemege. Kegok mmalu an ekŋenaŋ âs palen songom kukŋaŋbeŋ ma golaŋ zenze an dâsuki eget ke alik tapmalu eget idatimti aimboŋan tep temaŋ nan- zaŋ salpa tazin maŋge keyet keŋan ideme towebun. 21 Kegok sokbeme egegalen kasa kuku anŋane tabien ekjengut an âs satnaŋ dukŋan tage keyelen dem- busekŋanengatnaŋ kasayelen wanam kukŋaŋbeŋ keyaŋ toti kasa kuku ekŋen ke indome gakime ageyaŋ ekjengat sesumbanŋin omba ŋep nimti kambakŋin kwapme wisat mbien.

**Sadaŋ nup kan tausen kwep setnaŋ betnaŋ zamti
msat aimboŋaŋ teepmaŋ butnepiŋ keŋan peme
towege**

20 Âpme neŋ taekma kululuŋengatnaŋ ensel ŋen topme ekban. Ek msat aimboŋaŋ teepmaŋ but- nepiŋ keyelen ki ma tek aenaŋ weyayaŋaŋ katikŋaŋ ke mtoge. 2 Ensels egaŋ gazu gazu temaŋ ke nombe it- naŋaŋ maŋgeyaŋ main. Ke ek we bekaŋaŋ ekjengat ŋeŋaŋin. Enseliwan Sadaŋ atamti tegaŋ aenaŋ setnaŋ betnaŋ zamti nup kanen tausen kwep mamayet nâmti âtâpeme msat aimboŋaŋ teepmaŋ keŋan towege. 3 Towepme ensel keyaŋ set kiŋaŋ mpemti sekekek palen gwadeyaŋ milikpeye mneti ke amnaŋ set mâtâpme egaŋ kwawabe. Mme egaŋ am ewe keŋin mme kilen bembepiŋ manepeme nup kan tausen kwep bembeyet zenzeŋaŋ. Ke manepeme nup kan sambe bemeŋgut kwalepepeyet zempepeŋaŋgapmti kwalep peme kwati mulupmaŋ kan belaknik mbe.

4 Âpme neŋ mundum totatat elimiakŋaŋmak sambe tapme ekban. Kegok ekma am Kawawaŋgalen

zetnaŋ zemkawaŋ bemti egalen zet mâti windenŋaŋbeŋ mambien ma am ekŋen keyaŋ songom kukŋaŋbeŋ ikŋaŋ ma muluwaŋ weŋaŋ ku pedondom sesewatsaw- ien ma kwitnaŋ monzalaminan ma belinan ku kumpepeŋaŋgapmti songom kukŋaŋgalen kasa kuku an ekŋenaŋ bimin elengewien. Ekŋen keyelen weŋin tapme indikban. An ekŋen keyaŋ gakikiengatnaŋ ma- maen gilik zemkoti Kawawaŋaŋ am ekdamuŋ mimiye- len winde indame mundum totatat elimiakŋaŋmak sambe keyet dukŋan totati Kilaismak mulup ze- mindenderaŋ ke nup kan tausen kwep mbep. 5 Mti am ekŋen ke wawat kukŋaŋgat ekŋenaŋ wabien. Âpme am gakikiŋaŋ ŋen mama ku tiwienanŋut ekŋen keyaŋ nup kan tausen kwep kegok tapme delaŋ zewe. 6 Am ekŋen ke wawat kukŋaŋgat keyet wawagat zapat mamaiwaŋ wati Kawawaŋaŋ ikŋaŋgalen amŋane tej pe- naŋ ma ekŋen oloŋen mip. Am ekŋen keboŋ ke gakiki ŋen keyaŋ ku indatiwe keyet yaŋaŋ kapigok: Ekŋen ke msat aimboŋaŋ teepmaŋ penaŋ tepmak keŋan ke ku waletbep. Ekŋenaŋ Kilais ma Kawawaŋ egegalen am ekjengat tunŋuwinan mamti dundundu mulup mbep. Mti Kawawaŋmak am ekŋen kemak am indikdamuŋ mti manepeme nup kan tausen kwep delaŋ zewe.

7 Âpme nup kan tausen kwep delaŋ zeme Sadaŋaŋ msat aimboŋaŋ teepmaŋ keŋangatnan ewe kwalet- peme kwati 8 am sambe msat katanŋ mamaip ekŋen zet dâsukiyaŋ keŋin myuŋguwe. Am ekŋen kegok mi- mindawe ekŋen ke kwilin Gok ma Magok. Kegok sokbeme Sadaŋaŋ am ekŋen ke indamakuman nembu ganzenangalen gambibik sambe keboŋ ondekindemti weyeyaŋ mulup mti an kasa mimiyeleŋ tabep. 9 Âpme ekŋenaŋ msat sambe katanŋ koti Israel msalen am ekjengalen ondedak munduminan meti am ekŋen ma Zelusalem mka temaŋ Kawawaŋ meluwaŋ mamtan ke- mak bembuluŋbien. Kegok mti tatnepeme kululuŋen- gatnaŋ tewaŋ toti Sadaŋgalen am ekŋen ke indaz- imâge. 10 Kegok mme Sadaŋ am keŋin myuŋgumin- demti maŋge ek ke mtati tep temaŋ nanaŋ salpamak tazimaŋgeen ke songom kukŋaŋbeŋ ek ma golaŋ zen- ze an dâsuki egeleŋ matatemunen ke peme towege. Ekŋenaŋ keyet keŋan tati sindem temaŋ tambuyet mamsayet matimambep.

Delaŋ zenze kanen zet mulup temaŋ sokbewe

11 Âpme neŋ mundum totatat elimiakŋaŋmak sat- naŋ temaŋ ekti keyet dukŋan an ŋen tapme ekma egalen kogeyelen windeyaŋ ma ŋenzimosetnaŋ kopataŋ zeye keyaŋ kululuŋ ma msat galaŋ zewun. Egeleŋ an keyet ŋenzimosetnaŋ ŋep ku tatagalen keyepmti kegok galaŋ zewun. 12 Âpme am mobotnaŋ ma totonaŋ gakiwien ekŋenaŋ mundum totatat elimi- akŋaŋ keyet ganzenan tapme indikban. Tapme papia ŋotekŋaŋ notnaŋ tage ke ensel ekŋenaŋ mâtâbien. Pa- pia ŋen mâtâge ke am mama kanzizit keyet zapat maip ekjengalen kwit tage. Mme am sambe gakikiŋaŋ ekjengalen mama mimiŋin ke papia ekŋen keyet keŋan tage ke ekti zelin zemdelaŋ zemindeye.

13 Âpme am notnaŋ nembu keŋan toti gakiwien ekŋen

nembuengatnan gilik zemti wabien. Ma an damuŋ am gakikiŋaŋ maindikdamuŋ min egaŋ am gakikiŋaŋ indeme mebien ma an damuŋ am gakikiŋaŋgalen mundum maekdamuŋ min egaŋ kegogak am gakikiŋaŋ indeme mebien. An damuŋ zut ke Sadaŋgat kandaŋan mamalup. Kegok sokbeme am ekŋen ke msat palen mama mimiŋin mambien keyet kataŋ Kawawaŋaŋ zemindoye. ¹⁴ Kegok mti an damuŋ am gakikiŋaŋ ekdamuŋ mamin ma an damuŋ am gakikiŋaŋgalen mundum damuŋ mamin an zut ke Sadaŋgat kandaŋan mamalup ya eget âtâtideme msat aimboŋaŋ teepmaŋ keŋan towebun. Gakiki ke Kawawaŋmak mama ke elenġemideye. ¹⁵ Âpme am ŋen ek kwitnaŋ mama kanzizit keyelen papiaen ku tage ekŋen indatimti âtâindeme msat aimboŋaŋ teepmaŋ tep temaŋ tazimaŋgeen ke âtâindeme towebien.

Kululuŋ alakŋaŋ ma msat alakŋaŋ sokbeye

21 Âpme neŋ kululuŋ ma msat alakŋaŋ taekma sokbeme kululuŋ ma msat itnaŋaŋ keyaŋ yek bewun ma nembu temaŋaŋ kegogak yek beye. ² Kegok sokbeme Zelusalem mka temaŋ teŋ alakŋaŋ ke kululuŋen Kawawaŋmagengatnaŋ kwatopme ekban. Ke sepemaŋ imbi ŋen an zapaŋaŋ ekmagenpepeyelen mamiakpeme damuŋ matazin keboŋ ekban. ³ Âpme Kawawaŋgalen mundum totatat elimiakŋaŋmak keyet palengatnaŋ zet ŋande temaŋ kapigok zeme nâmban, “Ekdik, Kawawaŋgalen mka ke amŋanemagen sokbein. Egaŋ ekŋenmak matapme ekŋenaŋ ikŋaŋgalen amŋane penaŋ bemti mambep. Kawawaŋaŋ ekŋenmak mamti ekŋengat Kawawaŋin penaŋ bewe. ⁴ Mamti siawin kaput indewe. Gakiki ma kember palen mama ma si susu ma sindem mee ke ku tabe. Kwitnaŋ kwitnaŋ msat itnaŋaŋ takwage keyaŋ yek bemâpme delaŋ zeye.” ⁵ Kegok sokbeme Kawawaŋaŋ mundum elimiakŋaŋmak keyet dukŋan tati kapigok dinoye, “Nânik, neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe alakŋaŋ mma sokbein.” Kegok zemti kegogak dinoye, “Geŋ zet ke wembe katn penaŋ amnaŋ nâmkŋiŋpepeyelengat papiaen meluwaŋ mi!” ⁶ Mti ewe kapigok dinoye, “Kwitnaŋ kwitnaŋ sambe ke ilak sokbemâpme delaŋ zeye. Neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambeyet toŋaŋ ma kwitnaŋ kwitnaŋ sambe nen maekdamuŋ miyap. Neŋ eweŋan tapma kwitnaŋ kwitnaŋ sokbeyeyaŋ neŋ tapma kogogak delaŋ zewe. Âpme ŋen egaŋ tuyet gakin beme neŋmagen kopme neŋ tu zikatnaŋ mamaŋaŋmak keyetnaŋ tu ke sama nimti mama kanzizit mambe ke tosaŋepiŋ. ⁷ Am ŋenaŋ nâmkŋiŋpepe neŋmagen atam tati bekaŋgalen winde ke kume tobe beme egaŋ kapiyet katnaŋ tabe: Neŋ egat Kawawaŋaŋ penaŋ bema egaŋ nâgât nemun bewe. ⁸ Yaŋgut am Kawawaŋgalen zetnaŋ mkawaŋ be mbeyelen maŋiŋgalip ma am egat nâmkŋiŋpeip yaŋgut Kawawaŋ bankumpewien ma am kwitnaŋ kwitnaŋ bekaŋaŋ mamip ma am maindome gakip ma am set kileŋ mamaip ma am aŋkambuk mulup ma mkambuk mulup ma egegat yeŋ zelit ma agulam mulup mamip ma am notnaŋ mulup sepem kegok mamip ma am no-

piom masesewatsaip ma am zet dâsuki manzeip am ekŋen keboŋ keyaŋ mundumin msat aimboŋaŋ teepmaŋ penaŋ tepmak nanzaŋ salpamak omba zimti kipmaŋ penaŋ mambem tazin ke toti gakiki ke Kawawaŋmak mama ke elenġemidewe.”

Zelusalem mka temaŋ alakŋaŋ kululuŋengatnaŋ kwatoge

⁹ Âpme ensel kwep ensel 7 ekŋenmagengatnaŋ egaŋ kotati dinoye, “Kopmane Sipsip Nembaŋaŋ egalen imbi zapaŋ ke zikat gama ekbak.” Ensel zet zeye ke pelepmaŋ mtaŋpme makuma 7 kegok beye. Pelepmaŋ ekŋen keyet keŋan kwitnaŋ kwitnaŋ bekaŋaŋ 7 kwep kwep kataŋ pelep ekŋen keyet keŋan gak zem tabien. ¹⁰ Kegok zemti zikat name ekma Kawawaŋgalen Emetakŋaŋ winde namti zikatn mme menoknok ekma enseliyaŋ ikŋaŋak naikti kalaŋ temaŋ teepmaŋ ŋen tage ke nati dukŋan mobelin. Moti mka temaŋ teŋ Zelusalem kululuŋen Kawawaŋmagengatnaŋ toge ke zikat name ekban. ¹¹ Toti tapme zikat name ekban ke Kawawaŋgalen busatnaŋ temaŋmak keyaŋ mbusatnaŋ penaŋ bemtage. Ma sokŋaŋ temaŋ puyuk payakŋaŋ nanzaŋ kwitnaŋ zaspâ mânepmaŋ temaŋ makwitip sakam keboŋ ekban. ¹² Mka temaŋ ke ganzenan tokwat bembuluŋti kimbatnaŋ nanzaŋaŋ bempepeŋaŋ ke teepmaŋ ma katikŋaŋ penaŋ kimbat ke setokwakwatnaŋ 12 weyayaŋaŋ. Ma setokwakwatnaŋ 12 keyet ganzenan ensel kwep kwep kataŋ tati setokwakwat damuŋ mbien. Mti setokwakwat 12 keyet palen Israeŋ am maŋge 12 keyet kwilin kwep kwep keyet kalaŋ kumpepeŋaŋ tage. ¹³ Âpme kasup kwakwatnaset sekekek tuk tabien ma kasup towetnaset kogogak tugaŋ tabien. Mme tâgâyaŋbem kukuŋaset sekekek tuk ekma tabien ma tâgâyaŋ mepma delaŋ zein kogogak tugaŋ tabien. ¹⁴ Mka temaŋ alakŋaŋ keyet tepumaŋ 12 waletpeme kwatage keyet palen Sipsip Nembaŋaŋgat nembaŋane 12gat kwilinaŋ dukŋan kumpepeŋaŋ ekban.

¹⁵ Ekma ensel zet zeme nâmban keyaŋ tek kwitnaŋ kwitnaŋ bem eekgalen golaŋ weyayaŋaŋ keyaŋ mka temaŋ alakŋaŋ keyelen tepum ma sekekek ke bem eege. ¹⁶ Mka temaŋ alakŋaŋ keyet kwisimbembeŋaŋ zulak zulak kegok. Mme ekŋen ke bem eekme sakam kwep beye. Âpme kimbatnaŋ bem eek ekban keyet teepmaŋaŋ 1,500 mael mee kegok. Teepmaŋaŋ ekban sepemaŋ kegogak temaŋaŋ ma palakŋaŋaŋ ilizuzut sakamit kwep. ¹⁷ Mka temaŋ alakŋaŋ keyet kimbatnaŋ bembuluŋ tage keyet mâmaŋ 65 mita. Enselaŋ betnaŋ gwezenaŋgatnaŋ dukŋaŋ keyaŋ mka temaŋ alakŋaŋ keyet kimbatnaŋ bem eekgaen amnaŋ belinaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ mambemegip keyet katnaŋ mge. ¹⁸ Kimbatnaŋ ke nanzaŋ kwitnaŋ zaspâ keyaŋ walalatnaŋ ma mka temaŋ alakŋaŋ ikŋaŋ penaŋ ke gol titikŋaŋaŋ walalatnaŋgapmti galasiyaŋ puyuk peyak maminok mme ekban. ¹⁹ Mka temaŋ alakŋaŋ keyet tepumaŋ kwep kwep nanzaŋ tosaŋin temaŋ ego egoŋaŋmak keyaŋ walalatnaŋ. Nanzaŋ ekŋen keyet kwilin ma ekŋen zibonj eknâm mimiyaŋen kapigok: zaspâ ke gol

nemboŋ sokŋaŋaŋ puyuk peyak mge ma sapaya nanzaŋ kâŋkâmaŋ kululuŋ nemboŋ ma nanzaŋ ŋen kwitnaŋ aget ke satnaŋ kilimbiŋaŋ ma nanzaŋ ŋen emelal kokŋaŋ msikokok keboŋ ma nanzaŋ ŋen satnaŋmak ŋamaŋ mitipesak kwitnaŋ sadonis ma nanzaŋ ŋen kwitnaŋ kanilian ke alalaŋaŋ, ma nanzaŋ ŋen kwitnaŋ kilisolait ke tipkokok, ma nanzaŋ ŋen kwitnaŋ beal kokŋaŋ nembu msikokogaŋ keŋan tapme ekbek nemboŋ, ma nanzaŋ ŋen kwitnaŋ topaz tipkokok jaŋgut aiaikŋaŋ, ma nanzaŋ ŋen kwitnaŋ kilisopalas mitipesak tipkokokmak kokŋaŋmak temakwep metek kukuŋaŋ, ma nanzaŋ ŋen kwitnaŋ zakin mitipesak tipkokokmak alaŋaŋmak temakwep metekukuŋaŋ, ma nanzaŋ ŋen kwitnaŋ ametis mitipesak kâŋkâmaŋmak ŋamaŋmak temakwep metek kukuŋaŋ keyet kataŋa.

²¹ Âpme sekekek 12 ekŋen ke mondele katnaŋ nemboŋ kekek tosaŋaŋ mobotnaŋ kwep kwewaŋ sekekek igak igak ke mimiŋaŋ ekban. Mme set tambaŋgumin goliyaŋ mimiŋaŋ kegogapm galasiyaŋ puyuk peyak mge.

²² Neŋ mka temaŋ alakŋaŋ keyet keŋan ekpema mopme sesewat mka temaŋ ke ku tapme ekban. Enenogat Amobotnaŋ Kawawaŋ winde toŋ ma Sipsip Nembraŋaŋ egelaŋ sesewat mka temaŋ alakŋaŋnok bemalu amnaŋ sesewatidewep. ²³ Kawawaŋgalen saŋga soŋgaŋaŋ mka temaŋ alakŋaŋ keyelen taŋam manzin ma kasupmak eyoŋgayaŋ mka ke busatnaŋ ku sasayelen enenogat Sipsip Nembraŋaŋaŋ mka temaŋ alakŋaŋ keyelen taŋam bemti manzim tazin. ²⁴ Âpme am msat kataŋgalen ekŋenaŋ busatnaŋin Sipsip Nembraŋaŋ egalen taŋam ziwe keyet busatnanen tabep. Mme amobotnaŋ msat palen maip ekŋenaŋ kwizet buŋamin ke mka temaŋ alakŋaŋ keyet tewalaŋ besât timobep. ²⁵ Mka temaŋ alakŋaŋ keyet keŋan tambumbu ŋen ku tabe. Msamti etaŋ tapmepme sekekek sambe ekŋenaŋ mâtapeŋ matapmambe. ²⁶ Mme am sambe msat palen maip ekŋenaŋ kegogak kwizet buŋamin ke tewalaŋ mka temaŋ alakŋaŋ besât mobep. ²⁷ Am yominmak ma mama mimi bekaŋaŋ mti mamaip ma zet dâsukiŋinber ekŋenaŋ mka temaŋ alakŋaŋ ku mobep. Am kwilin Sipsip Nembraŋaŋgalen mama papiaen tazin ekŋenaŋ etaŋ keyet keŋan mobep.

Mama tuyelen zet

²² Âpme ensel egaŋ mama tu temaŋ ŋen zikat name ekban. Tu ke puyuk payakŋaŋ omba penaŋ sakamaŋ galas nemboŋ. Ke tu zikatnaŋ Kawawaŋ ma Sipsip Nembraŋaŋ egegalen mundum totatat elimiakŋaŋmak keyetnaŋ kwatoge. ² Toti mka temaŋ keyelen set tuŋgupmaset mezin. Tu keyet nembet nembet mamayelen tep keyaŋ tapmege. Tep ekŋen keyet penaŋin nup kan kwep keyet keŋan sek 12 penaŋin maeligip ma eyoŋga kwep keŋan penaŋin sek kwep maeligip. Ma msat kataŋ tep sinaŋ keyaŋ am mme dolakŋaŋ bemâbep. ³ Mka temaŋ keyet keŋan am ma kwitnaŋ kwitnaŋ Kawawaŋaŋ saik kumindeye ekŋen keyaŋ keŋan ke ku tabep. Jaŋgut Kawawaŋ ma Sipsip

Nembraŋaŋ egegalen mundum elimiakŋaŋitmak mka temaŋ keyet keŋan ilit mundumit keyet dukŋan tapmalu Kawawaŋgalen mulup amŋane ekŋenaŋ ikŋaŋgat sesewatpempti mambep. ⁴ Mti am ekŋen keyaŋ ek weyaŋ ekmâtâti mambep ma ekŋengat monzalamanan egat kwitnaŋaŋ kumpepeŋaŋ tabe. ⁵ Ma mka temaŋ keyet keŋan tambumbu ewe ku tabe ma am ekŋenaŋ taŋam ma kasup keyet olalat mulup ku mbep. Enenogat Amobotnaŋ Kawawaŋ ikŋaŋ busatnaŋ be mindemti mamambe. Kegok sokbeme ekŋenaŋ amobotnaŋ kwati am msalen indikdamuŋ mti kwesiŋ kwesiŋ mameti mambep.

Zisasiyaŋ kokogalen kanaŋ sokŋan bein

⁶ Âpme ensel keyaŋ pigok dinoye, “Zet papia kapi penaŋaŋmakgapmti amnaŋ ŋep nâmkiŋpewep. Amobotnaŋ Kawawaŋ egak Emetak Teŋaŋ golaŋ zenze an ekŋenmagen indame ikŋaŋgalen zetnaŋ mme sosok kwakwagalen indaye. Egaŋ ensel ŋen am nâmkiŋpepeŋinmagen peme topme kwitnaŋ kwitnaŋ sokŋan sokbesâpm ke zemzikat indaye.”

⁷ Enseliyaŋ zet kegok zemdelajaŋ zeme Zisasiyaŋ pigok zeye, “Nânik, neŋ sakwep kosowap. Âpme an ŋenaŋ zet papia kapiyet keŋan gawepuween kwitnaŋ kwitnaŋ bam sokbesâpm ke egaŋ oloŋen mbe.”

⁸ Âpme Zânaŋ pigok zeye, “Neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe ke eknâmban. Ke eknâma delaŋ zeyeen ensel keyet setnanen pedondom sawan. Enenogat egaŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambe zemzikat name neŋ egat dundum sasâgât mban.” ⁹ Jaŋgut ensel egaŋ zemkulumnemti zeye, “Yegat, pemane talak! Neŋ mulup an nodi ma golaŋ zenze an nodine ekŋengalen mulup an ma am papia kapiyelen zet gawepumti mambep ekŋengat nolin keyepmti geŋ Kawawaŋ ek etaŋ sesewati dundum sawanik!” ¹⁰ Kegok zemti kapigok dinoye, “Geŋ papia kapiyet keŋanen zet tazin ke sokbesâpm kapi ku enziliwanik. Zet papiaen kunek ke ilak penaŋaŋ sokbembeyelen kanaŋ sokŋanik bein ¹¹ keyepmti kan keŋ gilik zenzeyelen ŋen ewe ku tazin. An bekaŋaŋ mimi egaŋ bekaŋaŋ msâti mbe ma egaŋ set kileŋ mama masâgât nâmbep egaŋ ŋep mambe. Ma an teŋ main egaŋ kegogak mambe. Ma an keŋaŋ kweteteŋmaŋ main egaŋ kegogak mambe.” ¹² Âpme Zisasiyaŋ pigok zeye, “Nânik! Neŋ sakwep penaŋ kosowap. Neŋ dopmaŋ mutumindandayelen koti am kwep kwep mama mimiŋinaŋgat kataŋ dopmaŋ mutumindawap. ¹³ Neŋ kwitnaŋ kwitnaŋ sambeyet toŋaŋ ma kwitnaŋ kwitnaŋ sambe nen maekdamuŋ miyaŋ. Neŋ eweŋan tapma kwitnaŋ kwitnaŋ sokbeyeyaŋ neŋ tapma kogogak delaŋ zewe. Neŋ eweŋan takwaban bam tapmobap.”

¹⁴ Âpme am nâlen zetn mâti esemteŋ mambien ekŋenaŋ ŋep mka temaŋ keyet setokwakwatnanen moweti keŋan meti mama kanzizitgalen tep keyet katnaŋ nâmindema nimbep keyepmti ekŋenaŋ oloŋen mtalit. ¹⁵ Âpme am set kileŋ ma kwitnaŋ kwitnaŋ bekaŋaŋ mamip ma am aŋkambuk mulup ma mkambuk mulup ma egegat yeŋ zelit ma agulam mamip ma am notnaŋ mulup sepem kegok mamip ma am set

kilej mamaip ma maindome gakip ma am nopiom sesewatsaip ma am zet dâsuki manzeip ekjenan ma ma mimi keboŋgat tiknan manâipgapmti Kawawaŋgalen mundum dolaknanen ke ku tabep.

¹⁶ Âpme Zisasiyan kapigok zeye, "Nej nâlen ensel zempema zet ke mti geŋmagen koti geŋ zet ke papiaen kumane zet keyan Kawawaŋ nâmkijpemaip ekjenmagen mebe. Âpme nej Dewitgalen iŋsokjane penan beyap ma nej saputuŋ busatnan teman tambunan makwatazin keboŋ beyap."

¹⁷ Kawawaŋgalen Emetak ma Sipsip Nembraŋgalen imbi zapat mamalup egelan Kilaisiyet pigok zewun, "Geŋ kot!"

Ma an nenan zet ke nâmti kegogak zewe, "Geŋ kot" Âpme nen ekjen tuyet gakimti kobep ma ekjen tu niniyet nâmbep ekjenan koti mama tu tosaŋepiŋ nimbep.

Zânanj Zisasiyelen golanj zet delanj zenzeyelen zet ma zetik mge

¹⁸ Âpme Zânanj amgat golanj zet kapigok zeye, "Am nenan golanj zet papia kapi keŋan maiŋti nâmbep ekjenan golanj tiyap ke pigok: Am nenan keŋan galak zet nen tusumti zewe beme Kawawaŋgalen papiaen kwitnan kwitnan bekanan sokbembeyet zenzenan ke ewe tusumti sawe. ¹⁹ Ma am nenan zet kapi notnan asekbe beme Kawawaŋgalen mamayelen tep katnan egat zapat tazin ke ma mka teman ten keyet keŋan ku mebe ke menzem timâbe. Kwitnan kwitnan ke sepem kegogak papiaen kumpepenan matazin keyan sokbewe."

²⁰ Zet sambe zenzenan kapiyet tonanan zet kapigok zein, "Penan sukwep! Kann ilik sokjanik bein."

Zeme Zânanj dopmanj zeye, "Ke penan, Amobotnan Zisas, geŋ kot!"

²¹ Amobotnan Zisas egalen keŋ taolelanj am Kawawaŋgat manâmkijpeip ekjenmak wemti wembe. Ke penan.